

Πανεπιστήμιο
Κύπρου

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΣΟΛΩΝ ΚΑΙ
Η ΒΟΡΕΙΟ-ΔΥΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ.
ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΑΙΠΕΙΑΣ
ΜΕΧΡΙ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑΣ

ΤΟΜΟΣ Α΄

ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ ΑΝΔΡΕΑΣ

Διατριβή η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση διδακτορικού τίτλου
σπουδών στο Πανεπιστήμιο Κύπρου.

Νοέμβριος 2023

ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ ΑΝΔΡΕΑΣ

ΣΕΛΙΔΑ ΕΓΚΥΡΟΤΗΤΑΣ

Υποψήφιος διδάκτορας: Μιχαηλίδης Ανδρέας

**Τίτλος διατριβής: Το Βασίλειο των Σόλων και η Βορειο-δυτική Κύπρος.
Από την Ίδρυση της Αιπειάς μέχρι το τέλος της Αρχαιότητας**

«Η παρούσα Διδακτορική Διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση Διδακτορικού διπλώματος στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κύπρου και εγκρίθηκε στις 08/11/2023 από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής»

Εξεταστική Επιτροπή:

Ερευνητικός Σύμβουλος: _____

Μαυρογιάννης Θεόδωρος, Καθηγητής Αρχαίας Ιστορίας,
Πανεπιστήμιο Κύπρου

Μέλος Επιτροπής: _____

Κασσιανίδου Βασιλική, Πρόεδρος, Καθηγήτρια Αρχαιομετρίας,
Πανεπιστήμιο Κύπρου

Μέλος Επιτροπής: _____

Thierry Petit, Καθηγητής Αρχαίας Ιστορίας, Université Laval, Quebec

Μέλος Επιτροπής: _____

Καντηρέα Μαρία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ρωμαϊκής Ιστορίας,
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Μέλος Επιτροπής: _____

Καλτσάς Δημόκριτος, Αναπληρωτής Καθηγητής Κλασσικής Φιλολογίας,
Πανεπιστήμιο Κύπρου.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ ΥΠΟΨΗΦΙΟΥ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ

Η παρούσα διατριβή υποβάλλεται προς συμπλήρωση των απαιτήσεων για απονομή Διδακτορικού Τίτλου του Πανεπιστημίου Κύπρου. Είναι προϊόν πρωτότυπης εργασίας αποκλειστικά δικής μου, εκτός των περιπτώσεων που ρητώς αναφέρονται μέσω βιβλιογραφικών αναφορών, σημειώσεων ή και άλλων δηλώσεων.

Μιχαηλίδης Ανδρέας

_____ (Υπογραφή)

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το θέμα της παρούσας διδακτορικής διατριβής είναι η πόλη των Σόλων, από την Προϊστορική Εποχή ως την ίδρυση της πόλης και από τη βασιλική περίοδο της Αρχαϊκής και της Κλασικής Εποχής έως την αυτοκρατορική περίοδο της Ελληνιστικής και της Ρωμαϊκής Εποχής. Τα χρονολογικά όρια που έχουν τεθεί ως πεδίο έρευνας τοποθετούνται στο τέλος της Ύστερης Αρχαιότητας, περίπου στον 7^ο αιώνα μ.Χ. Την εποχή αυτή η πόλη πλέον είχε παρακμάσει και τα απομεινάρια της άλλοτε λαμπρής πόλης με τα μνημειώδη οικοδομήματα κείτονταν στον χώρο, ενώ μεγάλο μέρος του πληθυσμού της πόλης μετακινήθηκε προς τα νότια, στα βραχώδη εδάφη των βόρειων πλαγιών του Τροόδους.

Η καταγραφή της ιστορίας της πόλης βασίστηκε στην τοπογραφία της βορειοδυτικής Κύπρου, στις φιλολογικές μαρτυρίες στις οποίες αναφέρεται η πόλη και η συμμετοχή της σε διάφορα ιστορικά γεγονότα. Επιπλέον, συγκεντρώθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν όλες οι επιγραφές και τα νομίσματα της πόλης, όπως και διάφοροι μεσαιωνικοί χάρτες που καταγράφουν τη θέση της πόλης και άλλων σημαντικών θέσεων εντός της επικράτειας του άστεως και της χώρας των Σόλων.

Ένας από τους στόχους της διατριβής είναι και η παρουσίαση των ανασκαφών και των αποτελεσμάτων τους, αναδεικνύοντας τα κινητά και ακίνητα αρχαιολογικά ευρήματα από την πόλη και τις κόμες των Σόλων διαμέσου των αιώνων. Άλλος ένας στόχος της διατριβής είναι ο χρονικός διαχωρισμός της προϊστορίας και της ιστορίας της πόλης μέσα από τον συνδυασμό των ευρημάτων και των γραπτών πηγών.

Η συγγραφή της ιστορίας και της αρχαιολογίας της πόλης μέχρι σήμερα είναι αποσπασματική και μικροϊστορική, καθώς απουσιάζει ένα έργο που να πραγματεύεται την ιστορία της πόλης στο σύνολο της. Περαιτέρω, υπάρχουν μια σειρά από ανοιχτά ιστορικά θέματα που η ερμηνεία τους δεν έχει πείσει απόλυτα και έτσι παραμένουν εκκρεμή. Ορισμένα από αυτά είναι ο χρόνος ίδρυσης των πόλεων της Αιπείας και των Σόλων, η γεωγραφική θέση της πρώτης και η ταυτότητα του *Ανακτόρου στο Βουνί*.

Η διατριβή φιλοδοξεί να δώσει νέα ώθηση στην έρευνα για ένα από τα πιο μεγάλα, πιο εύπορα και σημαντικά βασίλεια της αρχαίας Κύπρου, μέσα από τη συγκέντρωση των στοιχείων από την αρχαία και σύγχρονη γραμματεία. Η αλίευση και η ανάδειξη των πληροφοριών που αφορούν την πόλη, είναι ήσσονος σημασίας καθώς οι περισσότερες από τις ανασκαφές στην ευρύτερη περιοχή έλαβαν χώρα πολλές δεκαετίες πριν, χωρίς να ακολουθείται πιστά η επιστημονική μεθοδολογία.

ABSTRACT

The aim of the present doctoral thesis is the city of Soloi, from the Prehistoric period to the founding of the kingdom and from the royal period of the Archaic and Classical eras to its transformation into a city without a king but now as an important city in the Hellenistic and Roman eras. The chronological limits that have been set as a field of research are placed at the end of Late Antiquity, around the 7th AD. Century. At that time the city had now declined and the remnants of the once glorious city with its monumental buildings lay in the area, while much of the city's population moved south, to the rocky terrain of the northern slopes of the Troodos.

The recording of the history of the city was based on the topography of northwestern Cyprus, on the literary testimonies to which the city refers, and its participation in various historical events. In addition, all the inscriptions and coins of the city were collected and used, as well as various medieval maps that record the location of the city and other important places within the territory of the city and the country of Soloi.

The aim of the thesis is to present the excavations and their results, highlighting the movable and immovable archaeological finds from the city and the villages of Soloi through the centuries. Another aim of the thesis is the chronological separation of the prehistory and history of the city through the combination of findings and of written sources.

The writing of the history and archeology of the city until today is fragmentary and micro-historical and there is no work that deals with the history of the city as a whole. Furthermore, there are a number of open historical issues whose interpretation has not been completely convincing and thus remain pending. Some of them are the time of the founding of the cities of Aipia and Soloi, the geographical location of the first and the identity of the palace in Vouni.

The thesis aspires to give new impetus to research on one of the largest, most prosperous and important kingdoms of ancient Cyprus, through the gathering of evidence from ancient and modern writing. The capture and highlighting of information concerning the city is of minor importance as most of the excavations in the wider area took place many decades ago, without faithfully following the scientific methodology.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά όλους αυτούς που με βοήθησαν τα τελευταία επτά χρόνια, κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της παρούσας διδακτορικής διατριβής. Οι ευχαριστίες αυτές δεν θα μπορούσαν να ξεκινήσουν από άλλον από τον καθηγητή και επόπτη μου Θεόδωρο Μαυρογιάννη. Η στήριξη στο πρόσωπο μου ήταν συνεχής από την πρώτη στιγμή, όταν και μου έκανε την τιμή να αναλάβει την εποπτεία και καθοδήγηση μου. Στη συνέχεια οι θεωρητικές γνώσεις που μου μετέδωσε μέσα από την παρακολούθηση των σεμιναρίων που παρέδιδε τα τελευταία χρόνια στο Πανεπιστήμιο Κύπρου αλλά και οι πρακτικές γνώσεις μέσω των τόσων επισκέψεων στα μουσεία και τους αρχαιολογικούς χώρους της Κύπρου, με βοήθησαν ώστε να μπορέσω να συγγράψω τη διατριβή. Με βοήθησε, με καθοδήγησε και με περιέβαλε με αγάπη και εμπιστοσύνη απεριόριστα. Τον ευχαριστώ από καρδιάς.

Θα ήθελα ακόμα να ευχαριστήσω τη Μαρία Καντηρέα για τις συμβουλές και τη διαφώτιση ιδιαίτερα στο κομμάτι των επιγραφών, όταν μοιράστηκε απλόχερα τα αποτελέσματα της δικής της έρευνας μαζί μου. Την Χριστίνα Ιωάννου για όλες τις γνώσεις και την αγάπη που μου πρόσφερε τα τελευταία χρόνια στο πανεπιστήμιο μας. Τον συμφοιτητή και συνάδελφο μου Λάμπρο Δρουσιώτη για όλες τις συζητήσεις και το υλικό που με εφοδίασε για την εκκλησιαστική ιστορία της Κύπρου.

Η έρευνα για τη συλλογή των ιστορικών και αρχαιολογικών στοιχείων για την πόλη των Σόλων είχε ως αρωγούς τη Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Κύπρου και την Ερευνητική Μονάδα Αρχαιολογίας, ευχαριστώ θερμά το προσωπικό και τους φοιτητές που με βοήθησαν και με ανέχτηκαν κατά την περισυλλογή του υλικού αυτού. Τις ευχαριστίες μου οφείλω και στο Κυπριακό Μουσείο καθώς μου επέτρεψε και με διευκόλυνε στην εξέταση των εκθεμάτων και την πρόσβαση στη βιβλιοθήκη και τη συλλογή των κυπριακών νομισμάτων.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στην οικογένεια μου για τη στήριξη και την κατανόηση που επέδειξε κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών και κατά την εκπόνηση της παρούσας διατριβής. Τον πατέρα και τη μητέρα μου για την ώθηση και την ενθάρρυνση, όπως και τις αδελφές μου για κάθε βοήθεια.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΟΜΟΣ Α΄

Περίληψη	v
Abstract	vi
Ευχαριστίες	vii
Περιεχόμενα	viii
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΓΕΝΙΚΗ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ	10
Α΄ Εισαγωγή	10
Β΄ Η επικράτεια και τα όρια του βασιλείου	11
Γ΄ Τα γειτονικά βασίλεια και οι χερσαίες διασυνδέσεις τους	16
1. Από τους Σόλους στην Ταμασό	18
2. Από το Μάριον στους Σόλους	20
3. Από τους Σόλους στη Λάπηθο	21
4. Από τους Σόλους στο Κούριο	21
Δ΄ Το οδικό σύστημα τη Ρωμαϊκή Εποχή	22
Ε΄ Φυσική γεωγραφία / Ορογραφία	23
Στ΄ Υδρογραφία / Ποταμοί – Λίμνες – Κλίμα- Πηγές – Βροχόπτωση	27
Ζ΄ Οικονομική γεωγραφία	30
1. Δασικός πλούτος	30
2) Πανίδα	35
3) Ορυκτός πλούτος	35
Η. Αρχαιολογία και γεωγραφία	37
1) Αρχαιολογικοί χώροι και τοπωνύμια	37
Θ. Συμπεράσματα	42
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΑΡΧΑΙΕΣ ΓΡΑΠΤΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ	44
Α. Άμεσες μαρτυρίες	44
Β. Έμμεσες μαρτυρίες	59
Γ. Επιγραφές των Σόλων	95
Α) Επιγραφές από την πόλη των Σόλων	95
Β) Επιγραφές από το Βουνί	113
Γ) Επιγραφές από το Μερσινάκι	116

Δ) Επιγραφές από τις Χολάδες	119
Ε) Επιγραφές από τη Γαληνή	123
Στ) Επιγραφές από τον Λιμνίτη	127
Ζ) Επιγραφές από την επικράτεια των Σόλων	130
Η) Επιγραφές από άλλες πόλεις της Κύπρου	137
Θ) Επιγραφές εκτός Κύπρου	139
Ι) Άγνωστες θέσεις	141
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ	143
Α) Εισαγωγή	143
Β) Χαλκός, το μέταλλο της Κύπρου	143
Γ) Γέννηση της νομισματοκοπίας	145
Δ) Κυπριακή νομισματοκοπία	145
Ε) Θησαυροί και συλλογές νομισμάτων	154
Στ) Νομίσματα των Σόλων και άλλων κυπριακών βασιλείων	157
Ζ) Συμπεράσματα	176
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	178
Α. Η Προϊστορική εικόνα της Βορειο-δυτικής Κύπρου	178
Β. Οι Προϊστορικές θέσεις της βορειοδυτικής Κύπρου	180
Γ. Οι προϊστορικές θέσεις της περιοχής της Μόρφου	182
Δ. Τα μεταλλεία των Σόλων	185
1. Εισαγωγή	185
2. Σκουριώτισσα	189
3. Αμπελικού	191
4. Απλίκι	195
5. Μαυροβούνι	197
6. Παραδεισιώτισσα	197
7. Αναφορές στην αρχαία γραμματεία	198
Ε. Νεκρόπολεις των Σόλων	200
1. Εισαγωγή	200
2. Νεκρόπολη στις Χολάδες	200
3. Νεκρόπολη στα νοτιοανατολικά	201
4. Νεκρόπολη στον Κόρακα	201

5. Οι ανασκαφές του Πανεπιστημίου Laval.....	203
6. Ανασκαφή του ΤΜΑ	209
Στ. Η Ακρόπολη	211
1. Εισαγωγή	211
2. Η τοπογραφία της Ακρόπολης	211
3. Η θέση των ακροπόλεων του νησιού	212
4. Η ανασκαφή της Ακρόπολης των Σόλων.....	212
5. Συμπεράσματα	215
Z. Τα Τείχη της πόλης	216
Η. Το ανάκτορο στην Ακρόπολη των Σόλων	217
Θ. Ο ναός στην Ακρόπολη των Σόλων	221
I. Η Κάτω Πόλη	224
ΙΑ. Κυπρο - Γεωμετρική περίοδος	226
ΙΒ. Αρχαϊκή πόλη	227
ΙΓ. Κλασική Εποχή.....	232
ΙΔ. Ελληνιστική πόλη	235
1. Εισαγωγή	235
2. Ελληνιστικό οικοδόμημα Α΄.....	238
3. Ελληνιστικό Οικοδόμημα Β΄.....	238
ΙΕ. Ρωμαϊκή πόλη	239
1. Εισαγωγή	239
2. Νότια Κάτω Πόλη	241
3. Η Οικία με το χάλκινο κεφάλι	242
4. Βόρεια Κάτω Πόλη	242
5. Το Οικοδόμημα με τα ψηφιδωτά	243
6. Εργαστήριο υάλου	244
7. Ρωμαϊκό βαφείο.....	244
8. Λουτρό	244
9. Ρωμαϊκά κτίρια.....	245
10. Χρονολόγηση	246
11. Ευρήματα Ρωμαϊκής πόλης	246
ΙΣΤ. Αγορά	247

1. Εισαγωγή.....	247
2. Το πλακόστρωτο της αγοράς	250
3. Αγωγοί ύδατος	250
4. Οικοδομήματα	251
5. Συμπεράσματα	252
ΙΖ. Ο Δρόμος με τις κιονοστοιχίες και οι στοές της αγοράς	253
1. Εισαγωγή	253
2. Αρχιτεκτονική	253
3. Χρονολόγηση	258
4. Συμπεράσματα	259
ΙΗ. Το Νυμφαίο	259
1. Εισαγωγή	259
2. Αρχιτεκτονική	260
3. Χρονολόγηση	266
4. Συμπεράσματα	268
ΙΘ. Το Θέατρο των Σόλων	269
1. Εισαγωγή	269
2. Ορχήστρα	269
3. Κοίλο	270
4. Το διάζωμα.....	272
5. Τοίχοι	272
6. Ανατολική και δυτική πάροδος.....	272
7. Το σκηνικό οικοδόμημα	273
8. Το προσκήνιο	274
9. Το λογείο	276
10. Τα παρασκήνια	276
11. Θύρες και πύλες	277
12. Δάπεδα	278
13. Κλίμακες	279
14. Κίονες.....	280
15. Γείσα	282
16. Στέγη	282

17. Στρωματογραφία	282
18. Κατάσταση των ευρημάτων	282
19. Χρονολόγηση	283
20. Συμπεράσματα	285
Κ. Η ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΩΝ ΣΟΛΩΝ	286
1. Εισαγωγή	286
2. Βασιλική Α΄	287
3. Βασιλική Β΄	288
4. Οι σηκοί / οι Θύρες	290
5. Οι Αψίδες	291
6. Το Πρεσβυτήριο	293
7. Το Σύνθρονο / Το Ιερό	294
8. Τα βορειοδυτικά δωμάτια	296
9. Παρεκκλήσι	296
10. Στοά	297
11. Αίθριο	297
12. Το Βαπτιστήριο	298
13. Θύρες	300
14. Στήλες / Πεσσοί και Κίονες	301
15. Αγία Τράπεζα	302
16. Πηγάδι	302
17. Ψηφιδωτά	303
18. Χρονολόγηση	304
19. Επιγραφές	314
ΚΑ. Το λιμάνι των Σόλων	315
1. Εισαγωγή	315
2. Χρονικό των ερευνών του λιμανιού	316
3. Το λιμάνι στην αρχαία γραμματεία	319
4. Συμπεράσματα	320
ΚΒ. Λιμνίτης – Λιμενία	321
1. Εισαγωγή	321
2. Η σύνδεση Λιμενίας – Σόλων	322

3. Η ανασκαφή στον Λιμνίτη και η αναζήτηση της Λιμενίας	323
4. Ο Λιμνίτης και η Λιμενία στην αρχαία γραμματεία	324
5. Συμπεράσματα	326
ΚΓ. Το λιμάνι στο Παλιόκαστρο ή Μελαβρόν	328
1. Εισαγωγή	328
2. Η πόλη στο Παλιόκαστρο	329
3. Νεκρόπολη στο Παλιόκαστρο	331
4. Το λιμάνι και τα τείχη στο Παλιόκαστρο / Μελαβρόν	332
5. Το Παλιόκαστρο στις αρχαίες γραπτές πηγές	334
6. Συμπεράσματα	335
ΚΕ. Ο τάφος 1 / Το λουτρό στη Μανσούρα	335
1. Ο τάφος 1	335
2. Το λουτρό στη Μανσούρα	337
ΚΣΤ. Ιερό στο Μερσινάκι	342
1. Εισαγωγή	342
2. Το Ιερό	343
3. Τα κινητά ευρήματα	345
4. Συμπεράσματα	352
ΚΖ. Ιερό στην Παραδεισιώτισσα	353
1. Εισαγωγή	353
2. Το Ιερό	354
3. Κινητά ευρήματα	356
4. Χρονολόγηση	357
ΚΗ. Το Ιερό στις Χολάδες	358
1. Εισαγωγή	358
2. Ιερό Αφροδίτης και Ίσιδας	359
3. Ιερό του Σέραπι	359
4. Ναΐδριο του Μίθρα	359
5. Ευρήματα και χρονολόγηση	360
6. Αρχιτεκτονική των ναών και οικοδομικές φάσεις	360
7. Τοιχογραφίες	369
8. Οι θεοί και βασιλείς που λατρεύτηκαν στα Ιερά	369

9. Συμπεράσματα	376
ΚΘ. Ανάκτορο στο Βουνί	377
1. Εισαγωγή – Τοπογραφία	377
2. Οι οικοδομικές φάσεις σύμφωνα με τον Gjerstad	378
3. Τα υλικά κατασκευής του Ανακτόρου	382
4. Υδροδότηση του ανακτόρου	383
5. Λουτρά	384
6. Τα Ιερά	385
7. Ναός της Αθηνάς στο Βουνί	386
Α. Εισαγωγή	386
Β. Η αρχιτεκτονική του Ναού	387
Γ. Κινητά ευρήματα	390
Δ. Χρονολόγηση	391
Ε. Συμπεράσματα	392
8. Κινητά ευρήματα από το Βουνί	393
9. Θεωρίες για την ταυτότητα του ανακτόρου	395
10. Προβληματισμοί για την Ιστορία του Ανακτόρου	405
11. Συμπεράσματα	409
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	415
Α. Ιδρυτικοί μύθοι της αρχαίας Αιπειάς και των Σόλων	415
Β. Οι βασιλείς της Αιπειάς και των Σόλων	418
Γ. Ταύτιση τοπωνυμίων της αρχαιότητας με σύγχρονα	422
Δ. Σύνορα των Σόλων / Αγροτικά ιερά	425
1. Εισαγωγή	425
2. Τα αγροτικά ιερά	426
3. Τα σύνορα των Σόλων	430
Ε. Η Αλεξανδρέτα	431
ΣΤ. Τα κυπριακά ανάκτορα	435
1. Εισαγωγή.....	435
2. Το Ανάκτορο της Αμαθούντας	435
3. Το Ανάκτορο του Ιδαλίου	437
4. Το Ανάκτορο στην Παλαίπαφο.....	437

5. Το Ανάκτορο στο Κίτιον	438
6. Το Ανάκτορο στο Μάριον	438
7. Σύγκριση των κυπριακών ανακτόρων	438
Z. Το λιμάνι του Ευνόστου	440
H. Ο Άγιος Αυξίβιος και οι επίσκοποι των Σόλων	442
Θ. Κατάλογος Επισκόπων των Σόλων	444
I. Σχόλια στις επιγραφές	445
K. Σχόλια στις Φιλολογικές Μαρτυρίες	452
Λ. Η Ιστορία των Σόλων	463
M. Συμπεράσματα της διατριβής	480
N. Η συμβολή της διατριβής	494
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	497
A. Η σαρκοφάγος των Σόλων	497
1. Εισαγωγή	497
2. Η κατασκευή της σαρκοφάγου	498
3. Οι παραστάσεις της σαρκοφάγου	499
4. Συμπεράσματα.....	503
B. Τα Αθωρικά κιονόκρανα του Βουνιού	505

Πίνακας συντομογραφιών

Α. Συντομογραφίες σύγχρονων συγγραφέων. Συγγραφείς, έργα και εκδόσεις	507
Β. Συντομογραφίες αρχαίων συγγραφέων. Συγγραφείς, έργα και εκδόσεις.	508
Γ. Άλλες συντομογραφίες	510
Δ. Βιβλιογραφία	511
Ε. Πίνακας εικόνων	529
Στ. Βιβλιογραφία Φιλολογικών μαρτυριών Σόλων	536
Η. Εικόνες	541

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η συγγραφή της παρούσας διδακτορικής διατριβής στηρίχθηκε σε βιβλιογραφία σχετική με την ιστορία και την αρχαιολογία των Σόλων, αλλά και της ευρύτερης περιοχής της πόλης. Μελετήθηκαν όλα τα διαθέσιμα κυπριακά νομίσματα. Συγκεντρώθηκαν οι αρχαίες γραπτές μαρτυρίες και επιγραφές που αφορούσαν τους Σόλους, οι οποίες καταγράφηκαν με χρονολογική σειρά. Επιπλέον, χρησιμοποιήθηκαν και μερικοί μεσαιωνικοί χάρτες που διέσωσαν σημαντικά τοπωνύμια και τη θέση τους στον χάρτη. Μελετήθηκαν τα αποτελέσματα όλων των ανασκαφών από την πόλη των Σόλων αλλά και των γειτονικών σημείων. Το υλικό συγκεντρώθηκε από τους τόμους των ανασκαφών που πραγματοποιήθηκαν σε διαφορετικά χρονικά διαστήματα στους Σόλους και στην ευρύτερη περιοχή. Μεγάλο μέρος του υλικού εντοπίστηκε σε συλλογές επιστημονικών περιοδικών, σε άρθρα και σε άλλα συγγράμματα κυπριακής ιστορίας. Εξίσου σημαντική ήταν και η μελέτη των ευρημάτων που βρίσκονται στα κυπριακά μουσεία, αλλά και η επιτόπια έρευνα στους Σόλους. Στα πλαίσια της διατριβής προχώρησα σε καταδύσεις στο *Λιμάνι των Σόλων* και θα παραθέσω την επισκόπηση της σημερινής του κατάστασης.

Η ιστορία του βασιλείου των Σόλων από την ίδρυση του μέχρι το τέλος της αρχαιότητας, βασίστηκε για τη συγγραφή της σε περισσότερες από 250 φιλολογικές μαρτυρίες και επιγραφές από την αρχαιότητα μέχρι τον Μεσαίωνα. Ακόμα, συγκεντρώθηκαν όλα τα νομίσματα της πόλης καθώς και πολλά που ενδέχεται να ανήκουν στους Σόλους αλλά η έρευνα δίστασε να τα αποδώσει στην πόλη. Επίσης οι ανασκαφικές επιχειρήσεις της Σουηδικής και της Καναδικής Αποστολής, όπως και οι ανασκαφικές αποστολές του Τμήματος Αρχαιοτήτων έχουν φωτίσει σε κάποιο σημείο το φάσμα του βασιλείου των Σόλων.¹ Σημαντική βοήθεια στη συγκέντρωση της γνώσης για τους Σόλους και γενικότερα για το βορειοδυτικό τμήμα της Κύπρου, προσέφεραν επιμέρους ανασκαφές αλλά και πολλές μελέτες για μικρότερα ιστορικά ζητήματα της πόλης, οι οποίες και παρατίθενται στη συνέχεια.

Η συγγραφή του Κεφαλαίου 1: Γενική τοπογραφία, βασίστηκε σε έργα γεωγραφίας της Κύπρου, στα αρχαιολογικά ευρήματα, σε μιλιοδείκτες, νομίσματα και επιγραφές, την ίδια τη γεωμορφολογία του εδάφους της βορειοδυτικής Κύπρου, από γεωγραφικές περιγραφές

¹ Βλ. Χρήστου 1973α σσ. 96- 99. Η Σουηδική Ανασκαφική Αποστολή ήταν η πρώτη οργανωμένη ανασκαφική επιχείρηση διενεργήθηκε κατά τα έτη 1927-1931 και αποτελείται από τους αρχαιολόγους Einar Gjerstad, Erik Sjöqvist, Alfred Westholm και John Lindros. Η Καναδική Αποστολή του πανεπιστημίου Laval του Québec υπό τη διεύθυνση του Jean Des Gagniers και μέλη της αποστολής τους René Ginouvès, Tran Tan Tinh, Lilly Kahil και Hubert Giroux., ανέσκαψε από το 1965 μέχρι το 1974 πολλά σημεία στην περιοχή των Σόλων. Παράλληλα με τους Καναδούς αρχαιολόγους, το Τμήμα Αρχαιοτήτων διενέργησε από το 1972 μέχρι το 1974 ανασκαφές σε νεκροπόλεις, φέρνοντας στο φως ευρήματα της Πρωτο-Γεωμετρικής Περιόδου έως τα τέλη της Κυπρο - Αρχαϊκής Εποχής.

της αρχαιότητας, όπως και από μεσαιωνικούς χάρτες. Για το Κεφάλαιο 2: Γραπτές μαρτυρίες, εντοπίστηκαν και συγκεντρώθηκαν οι αρχαίες γραπτές πηγές, όπως και μεταγενέστερες αναφορές, αλλά και οι επιγραφές των Σόλων. Το Κεφάλαιο 3: Νομίσματα, βασίστηκε στη μελέτη των νομισμάτων που αποκαλύφθηκαν από τις ανασκαφές στους Σόλους, σε γειτονικές θέσεις αλλά και σε μελέτες που αφορούν την κυπριακή νομισματοκοπία. Το Κεφάλαιο 4: Αρχαιολογικό κεφάλαιο στηρίχθηκε στα συγγράμματα από τις ανασκαφές που έγιναν στην ευρύτερη περιοχή των Σόλων, καθώς και σε μεταγενέστερες μελέτες. Στο Κεφάλαιο 5: Ιστορικά συμπεράσματα, αξιοποιήθηκε το υλικό από την αρχαία γραμματεία και τις σύγχρονες μελέτες που επιλέχθηκε για τα προηγούμενα κεφάλαια.

Η συγγραφή της διδακτορικής διατριβής συνοδεύτηκε από τον προβληματισμό για την έλλειψη διαθέσιμου υλικού. Αυτή οφείλεται στις καταστροφές που έπληξαν την πόλη, αφήνοντας ελάχιστα ευρήματα για έρευνα, από την Αρχαϊκή έως και την Ελληνιστική Εποχή. Η ανασκαφή από την Καναδική Αρχαιολογική Αποστολή δυστυχώς δεν μπόρεσε να ολοκληρωθεί ένεκα της Τουρκικής Εισβολής του 1974, ενώ η απώλεια της περιοχής των Σόλων αποτέλεσε τροχοπέδη στην συνέχιση της έρευνας. Τα ευρήματα από τις ανασκαφές των Σόλων διαμοιράστηκαν σε διάφορα μουσεία, στερώντας τη δυνατότητα της συγκέντρωσης και μελέτης των ευρημάτων. Επιπλέον, πολύ λίγα νομίσματα αποδόθηκαν στους Σόλους, ενώ μέχρι σχεδόν την ολοκλήρωση της συγγραφής δεν είχε εκδοθεί ένα εκτενές σύγγραμμα για την πόλη, πέρα από τους τόμους των δύο κύριων ανασκαφικών αποστολών.² Οι επιστημονικές ανακοινώσεις επίσης είναι λιγιστές. Οι αρχαίες γραπτές μαρτυρίες, οι επιγραφές και τα νομίσματα δεν είχαν μαζευτεί και ταξινομηθεί και ο εντοπισμός τους ήταν χρονοβόρος και επίπονος.

Η βορειοδυτική Κύπρος αποτέλεσε πόλο έλξης για πληθώρα εστιών κατοίκησης από τη Νεολιθική Εποχή και έπειτα. Έτσι παρατηρούνται πολλές θέσεις στις οποίες βρέθηκαν νεκροπόλεις, οικισμοί και ιερά. Πολλές από αυτές εντοπίστηκαν και οι περισσότερες ανασκάφηκαν. Κατά τη Γεωμετρική ή την Αρχαϊκή Εποχή εμφανίζεται η πόλη των Σόλων. (Εικ. Αρ. 1) Οι Σόλοι ήταν ένα από τα μεγαλύτερα και πλουσιότερα βασίλεια της αρχαίας Κύπρου και ενδεχομένως ένα από τα πιο σημαντικά, ωστόσο δεν είναι ξεκάθαρο πότε ακριβώς ιδρύθηκε. Η αβεβαιότητα για τη χρονολόγηση της ίδρυσης της πόλης προκύπτει από το γεγονός ότι υπάρχουν δύο διαφορετικές πιθανότητες. Σύμφωνα με την μια εκδοχή η

² Λίγο πριν την παρουσίαση της διδακτορικής διατριβής εκδόθηκε το πρώτο έργο που να πραγματεύεται την ιστορία των Σόλων. Βλ. Χρήστου 2022

οικοδόμηση της πόλης τοποθετείται στα 590 – 560 π.Χ., όταν η πόλη *Αιπεία* μεταφέρθηκε σε παραπλήσια πεδιάδα και μετονομάστηκε σε Σόλους.³

Σύμφωνα με μια δεύτερη εκδοχή, η πόλη με το όνομα Σόλοι δημιουργήθηκε πριν από τον 6^ο αιώνα π.Χ. Θα μπορούσε να είχε τις απαρχές της στο τέλος της Κυπρο-Γεωμετρικής Εποχής και στις αρχές της Κυπρο-Αρχαϊκής. Ενδεχομένως, η πόλη να ήταν η διάδοχος άλλου οικισμού της Ύστερης Χαλκοκρατίας. Ίσως του οικισμού που άκμασε στην ευρύτερη περιοχή και ονομάστηκε *Τούμπα του Σκούρου*. (Εικ. Αρ. 2)⁴ Ωστόσο, αυτό θα μπορούσε να ισχύει μόνο αν η αρχική θέση της πόλης των Σόλων βρισκόταν σε διπλανή θέση από την ανασκαμμένη πόλη, από προηγούμενες εποχές. Το ενδεχόμενο η πόλη των Σόλων να βρισκόταν αρχικά σε άλλο σημείο πηγάζει από το γεγονός ότι σε απόσταση μερικών εκατοντάδων μέτρων από την πόλη, ήρθαν στο φως τάφοι από όπου αντλήθηκε υλικό από την Κυπρο - Γεωμετρική Εποχή. (Εικ. Αρ. 17)⁵ Η εμφάνιση των νεκροπόλεων στον χώρο καταδεικνύει ότι αν υπήρξε η παλαιότερη πόλη, τότε δεν θα βρισκόταν μακριά από τη θέση. Ασφαλώς, τα ευρήματα από την ανασκαμμένη πόλη των Σόλων δεν εκτείνονται σε παλαιότερη εποχή από την Κυπρο – Αρχαϊκή Εποχή και έτσι αν υπήρχε αρχαιότερη πόλη, θα πρέπει να αναζητηθεί σε άλλο σημείο.⁶

Τα αρχαιολογικά ευρήματα, τα νομίσματα, οι επιγραφές και οι φιλολογικές μαρτυρίες αποδεικνύουν τη συνέχεια της πόλης κατά την Κλασική και την Ελληνιστική Εποχή. Οι Σόλοι υπήρξαν ως Βασίλειο – Κράτος μέχρι και λίγο αργότερα από την κατάλυση των κυπριακών μοναρχιών από τους Πτολεμαίους.⁷ Κατά την Ελληνιστική Εποχή η πόλη άκμασε και ήταν σημαντική για το Πτολεμαϊκό Κράτος, ενώ το ίδιο ισχύει και για τη Ρωμαϊκή και τη Βυζαντινή Εποχή. Ιδιαίτερα κατά τη Ρωμαϊκή Εποχή η πόλη έζησε στιγμές μεγάλης ανάπτυξης.⁸ Το τέλος της ιστορίας της πόλης ήρθε με την καταστροφή και την εγκατάλειψη της από τον 7^ο μέχρι τον 10^ο αιώνα.⁹

³ Βλ. Γεωργίου 2006, σσ. 298-315 · βλ. φιλ.μαρτ. αρ. Α12 · βλ. Στυλιανού 2000, σ.496 · βλ. Περισιτιάνης 1994, σ.454

⁴ Βλ. Karageorghis 1973 σ. 662 · βλ. Courtois 1997, σσ. 317-318

⁵ Βλ. Des Gagniers 1985 α., υποσ.1, σ.28

⁶ Βλ. Des Gagniers 1985 α., σ.23

⁷ Βλ. Mehl 2000, σσ. 627-638

⁸ Βλ. Mitford 1980, σσ. 1327-29

⁹ Η καταστροφή της πόλης των Σόλων επιτελέστηκε σε βάθος μεγάλου χρόνου, όπως θα δούμε πιο κάτω. Η πόλη πιθανόν να καταστράφηκε από σεισμούς, την εξάντληση των κοιτασμάτων χαλκού, την ακαταλληλότητα εξαιτίας προσχώσεων του *Λιμανιού* της πόλης και των Αραβικών Επιδρομών. Τα σημάδια της παρακμής της πόλης φαίνονται από τον 6^ο και 7^ο αιώνα μ.Χ. Ωστόσο η πόλη συνέχισε τον βίο της μέχρι τον 10^ο αιώνα, ενώ εξακολούθησε να υφίσταται, αν και πλέον ερειπωμένη, καθώς σημειώνεται σε μεσαιωνικούς χάρτες. Τα αρχαιολογικά κατάλοιπα της *Αγοράς των Σόλων* αποδεικνύουν την πτωτική πορεία από τον 5^ο μέχρι τον 10^ο αιώνα. Επιπλέον, έχουμε την αναφορά του Ιεροκλή, ενός βυζαντινού γεωγράφου επί Ιουστινιανού Α΄ ο οποίος συνέγραψε το έργο *Συνέκδημος*, όπου αναφέρει, το 535, τους Σόλους ανάμεσα στις πόλεις της αυτοκρατορίας· Βλ. Φιλ. Μαρ. αρ. Α28 · Η πόλη αναφέρεται και από τον Γεώργιο Κύπριο στο έργο του *Περιγραφή του Ανατολικού Ρωμαϊκού Κράτους* τον 6^ο – 7^ο αιώνα · Βλ. Φιλ.Μαρτ. αρ. Α30 · Αναφέρεται και από τον Κωνσταντίνο Πορφυρογέννητο τον 10^ο αιώνα μ.Χ., (*Περί Θεμάτων*, 1,15.), βλ. Φιλ. Μαρ. αρ. Α31.

Οι Σόλοι μπορεί να μην συνδέονται άμεσα με την έλευση των Αχαιών στη Κύπρο, ωστόσο το αρχαιολογικό υλικό από τους τάφους και από γειτονικές θέσεις των Σόλων ενδέχεται να σχετίζεται με τους Αχαιούς. Είχαμε δύο κύματα Αχαιών εποίκων στην Κύπρο. Κατά το δεύτερο κύμα, ιδρύθηκαν νέες πόλεις, οι οποίες διαδέχθηκαν παλαιότερες. Οι Σόλοι σύμφωνα με τους ιδρυτικούς μύθους διαδέχθηκαν την πόλη *Αιπεία*. Η αρχαιολογική σκαπάνη έφερε στο φως αγγεία από τις νεκροπόλεις των Σόλων που ανήκουν στην Κυπρο - Γεωμετρική II-III. Από την ανακάλυψη αυτή μπορεί να μην προκύπτει σύνδεση με την *Αιπεία*, ωστόσο φαίνεται ότι η πόλη των Σόλων αρχικά βρισκόταν σε γειτονική θέση, αιώνες πριν από την επίσκεψη του Σόλωνα. Είναι πιθανόν η μετεγκατάσταση από τα ορεινά στα πεδινά και η μετονομασία της πόλης να συνέβη τουλάχιστον από τον 8^ο αιώνα π.Χ., εφόσον η πόλη αναφέρεται σε πηγές εκείνης της εποχής με το όνομα Σόλοι. Από τα ευρήματα από την πόλη των Σόλων διαφαίνεται μια συνεχής κατοίκηση από την Αρχαϊκή μέχρι τη Ρωμαϊκή Εποχή, ωστόσο απουσιάζουν ίχνη αρχαιότερης παρουσίας στον χώρο. Ενδεχομένως η πόλη των Σόλων αρχικά να βρισκόταν σε απόσταση 2 -3 χλμ. βορειότερα, ίσως στην Αμπελικού ή τη Γαληνή ή ακόμα πιο κοντά. Από το χωρίο του Πλουτάρχου μαθαίνουμε δύο σημαντικές πληροφορίες: Η πρώτη είναι ότι η *Αιπεία* οικοδομήθηκε ως μια τειχισμένη πόλη, παρά τη φυσική οχύρωση που της προσέφερε η ορεινή της θέση. Η δεύτερη πληροφορία είναι ότι η *Αιπεία* βρισκόταν δίπλα στον *Κλάριο Ποταμό*. Πολλά στοιχεία οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο *Κλάριος* είναι ο ποταμός Κάμπος, ο οποίος εξέβαλλε δίπλα από το δυτικό τείχος της πόλης των Σόλων. Επομένως, η *Αιπεία* θα πρέπει να αναζητηθεί κατά μήκος του ποταμού Κάμπου σε απόσταση μερικών χιλιομέτρων.

Οι θεωρίες για τη χρονολόγηση της ίδρυσης της *Αιπείας* όπως και των Σόλων στηρίχθηκαν σε ιδρυτικούς μύθους. Οι Σόλοι οικοδομήθηκαν σύμφωνα με τις αρχαίες μαρτυρίες από τον βασιλέα της *Αιπείας* Φιλόκυπρο μετά από την υιοθέτηση της νουθεσίας του σοφού νομοθέτη Σόλωνα, ο οποίος επισκέφτηκε την *Αιπεία*. Κατά την παρουσία του στην πόλη, φέρεται, σύμφωνα με τον Πλούταρχο, να συμβούλεψε τον Φιλόκυπρο να μεταφέρει την πόλη του από τον λόφο όπου ήταν κτισμένη σε μια κοντινή πεδιάδα αφού από εκεί θα μπορούσαν οι Σόλοι να εκμεταλλευτούν τα πλεονεκτήματα της κοιλάδας και ταυτόχρονα θα εξασφάλιζαν εγγύτητα στον απάνεμο φυσικό λιμένα που σχηματιζόταν ακριβώς μπροστά από την πόλη προς βορρά. Ολόκληρη η νότια πλευρά του βασιλείου καλύπτεται από τους βόρειους πρόποδες της οροσειράς του Τροόδου αφήνοντας συγκριτικά μικρά κομμάτια πεδινής γης γύρω από τον Κόλπο της Μόρφου κατάλληλα για κατοίκηση. Ο βασιλέας Φιλόκυπρος, σύμφωνα με την μαρτυρία του Πλουτάρχου, μετέφερε την ακρόπολη και πρωτεύουσα του

από ένα κοντινό αλλά δυσπρόσιτο μέρος, στο σημείο όπου σήμερα μπορούμε να διακρίνουμε τα αρχαιολογικά κατάλοιπα της πόλης των Σόλων.¹⁰

Η πόλη με την μεταφορά της μετονομάστηκε από *Αιπεία* σε Σόλους. Βέβαια η πόλη αναφέρεται σε γραπτές πηγές ένα με δύο αιώνες πριν από την έλευση του Σόλωνα στο νησί και μάλιστα ενδέχεται το όνομα της πόλης να καταγράφεται σε γραπτές πηγές από τον 12^ο αιώνα π.Χ., αν και αυτό φαντάζει υπερβολικό αν όχι αδύνατο.¹¹ Η πιο σημαντική μαρτυρία παραδίδεται από τον Στράβωνα και αφορά τους Σόλους. Η αναφορά αυτή βοήθησε τους ερευνητές στον εντοπισμό της αρχαίας πόλης, καθώς μετέφερε σημαντικές τοπογραφικές πληροφορίες. Η ταύτιση των Σόλων με τα απομεινάρια της πόλης όπου σήμερα αντικρίζουμε στην καρδιά του Καραβοστασίου θα πρέπει να θεωρείται δεδομένη, αντίθετα η ταύτιση της *Αιπείας* με κάποια τοποθεσία όπως με το *Ανάκτορο* που βρέθηκε στην κορυφή του λόφου που σήμερα ονομάζουμε *Βουνί* είναι επισφαλής. Η ακριβής τοποθεσία της πόλης θα μας απασχολήσει στη συνέχεια όταν θα επιχειρηθεί η ταύτιση της *Αιπείας* με συγκεκριμένες γεωγραφικές θέσεις που θα προταθούν.¹² Η ίδρυση του οικισμού της *Αιπείας* τοποθετείται ακριβώς μετά την λήξη του Τρωικού Πολέμου, γύρω στο 1200 π.Χ., ενώ των Σόλων στα 580 – 560 π.Χ., εκτός εάν οι Σόλοι είναι η ίδια η *Αιπεία* που διατηρούσε και τα δύο ονόματα, κάτι που θα εξηγούσε την αναφορά του ονόματος της πόλης στις επιγραφές της Ανατολής. Βέβαια παραμένει ο προβληματισμός ότι τα ευρήματα από την πόλη των Σόλων δεν χρονολογούνται πριν από την Κυπρο-Αρχαϊκή, κάτι που δείχνει ότι αν υπήρχε

¹⁰ Βλ. Πλούτ. *Σόλ.* σπ.π. “ἐν χωρίοις ὄχυροις μὲν ἄλλως δὲ δυσχερέςι καὶ φαύλοις κειμένην.”

¹¹ βλ. Φιλ.Μαρτ. αρ. Α1. Σε επιγραφή της εποχής του Ραμσή ΙΙΙ (1198- 1167) αναφέρονται 39 πόλεις της Μικράς Ασίας και της Κύπρου που τελούσαν υπό την κυριαρχία του Ραμσή. Τα ονόματα των πόλεων μοιάζουν αρκετά με ονόματα των αρχαίων κυπριακών πόλεων και μάλιστα σε προγενέστερη εποχή από ότι πιστεύουμε μέχρι σήμερα ότι ιδρύθηκαν μερικές από αυτές τις πόλεις, όπως και οι Σόλοι, οι οποίοι αναφέρονται ως Sali, Σάλι · βλ. Ζαννέτος 1997, σσ. 92-93 · βλ. Sjöqvist 1940, σ. 207. Η επιγραφή αυτή είναι αμφιλεγόμενη και δεν γίνεται αποδεκτή από πολλούς ερευνητές. Ωστόσο, εάν τελικά το όνομα Sali αναφέρεται στους Σόλους, φαίνεται να υποδηλώνει αναφορά στην πόλη από τον 12^ο αιώνα π.Χ., κάτι που θα σήμαινε ότι το επεισόδιο στον Πλούταρχο για συμμετοχή του Σόλωνα στην ίδρυση της πόλης δεν πρέπει να ισχύει. Η βοήθεια του Σόλωνα στην δημιουργία των Σόλων δεν πρέπει να ισχύει, όχι λόγω της αμφιλεγόμενης επιγραφής του Ραμσή αλλά διότι ενδέχεται να πρόκειται για Αθηναϊκή προπαγάνδα, σε μια εποχή που η Αθήνα επιδίωκε να δικαιολογήσει τις στρατιωτικές τις επεμβάσεις στις πόλεις της Μικράς Ασίας και της Ανατολικής Μεσογείου, με τη φυλετική Ιωνική συγγένεια πόλεων που οι μύθοι τις παρουσίαζαν ως Αθηναϊκές αποικίες. Έτσι πρέπει να συνέβη και με τους Σόλους, εφόσον φέρεται να ιδρύθηκαν από το γιο του Θησέα· βλ. Meiggs 1979, σσ. 23-30 · Παρά τα ανακριβή σημεία του μύθου είναι βέβαιο ότι η αναφορά αυτή έχει βαρύτητα, εφόσον αναφέρει τον *Κλάριο ποταμό* που, όπως θα δούμε στη συνέχεια, αποδεικνύεται ότι όχι μόνο έρεε δίπλα από την *Αιπεία* αλλά και από τους ίδιους τους Σόλους και δεν είναι άλλος από τον Ποταμό του Κάμπου ο οποίος διέσχισε το δυτικό τείχος της Πόλης των Σόλων και εξέβαλλε δίπλα από το *Λιμάνι* της πόλης · Βλ. Westholm, 1936, σσ.12-13· Επιπλέον, οι Σόλοι αναφέρονται ξανά, το 673/2 π.Χ. και πάλι πριν από την επίσκεψη του Σόλωνα· βλ. Φιλ.Μαρτ. αρ. Α2: Πρίσμα του Εσσαρχαδόνα καθώς και λίγο αργότερα, το 668 π.Χ. στον Κύλινδρο του Ασσουρμπανιτάλ· βλ. Φιλ. Μαρτ. αρ. Α3 · βλ. Muhly 2009, σ. 23 · Από αυτές τις δύο αρχαίες μαρτυρίες, έχουμε στην ουσία πλήρεις αναφορές για την ύπαρξη των κυπριακών βασιλείων κατά την εποχή εκείνη. Ανάμεσα τους αναφέρονται και οι Σόλοι, όπως και ο βασιλιάς τους Eriili ή Eresu· Βλ. Alastos 1955, σ.46

¹² Βλ. Φιλ. Μαρ. αρ. Α9 και Πλούτ. *Σόλ.*, σπ.π. Οι δύο αναφορές της ίδρυσης της πόλης βρίσκονται σε διαφωνία μεταξύ τους, καθώς ο Στράβων αναφέρει ως ιδρυτές τους Αθηναίους Φάληρο και Ακάμαντα, ενώ ο Πλούταρχος τον Δημοφώντα. Ενδεχομένως να ισχύουν και οι δύο εκδοχές και οι οικιστές των Σόλων να ήταν και οι τρεις, είτε οι δύο πρώτοι να ίδρυσαν την *Αιπεία* ενώ ο Δημοφώντας τους Σόλους και οι δύο πόλεις να συνυπήρχαν, όπως αναφέρουν οι επιγραφές και τα αρχαιολογικά ευρήματα στην *Παλαιά Χώρα*, της Κυπρογεωμετρικής Εποχής· βλ. Des Gagniers 1985α, υποσ. 1, σπ.π. Περαιτέρω, το όνομα Σόλοι θα μπορούσε να χρησιμοποιείται ταυτόχρονα με το όνομα *Αιπεία* αναφερόμενο στην ίδια πόλη. Ακόμα θα μπορούσε ο Φάληρος και ο Ακάμαντας να ίδρυσαν μια παραπλήσια μυθική πόλη, την *Ακαμαντίδα* που τοποθετείται στην περιοχή του Ακάμα· βλ. Περισιτιάνης 1995, σσ. 422-428

πόλη των Σόλων πριν από τον 6^ο αιώνα π.Χ., τότε ήταν εδραιωμένη σε άλλο σημείο, ενδεχομένως σε γειτονικό.¹³

Τα σύνορα της πόλης των Σόλων καθορίζονται από το γεωγραφικό ανάγλυφο των βόρειων πλαγιών του Τροόδους και από τα λιγοστά διασωθέντα τμήματα των αρχαίων δρόμων. Η πόλη είχε στο βόρειο άκρο της το λιμάνι της. Στα βορειοανατολικά η επικράτεια της πόλης έφτανε μέχρι τα νότια της Αγίας Ειρήνης. Στα δυτικά της πόλης τα όρια έφταναν μέχρι τα δυσπρόσιτα εδάφη της Τηλλυρίας, κάπου μεταξύ του χωριού Μοσφίλι και του χωριού Παχύαμμος. Τα νότια εδάφη που καταλάμβαναν οι Σόλοι αποτελούνταν από ορεινά και δύσβατα εδάφη. Στα νοτιοδυτικά τα σύνορα θα έφταναν μέχρι την κοινότητα Κάμπος. Στα νότια μέχρι τον Καλοπαναγιώτη και στα νοτιοανατολικά μέχρι την κοινότητα Κουτραφάς. Ένα μέρος των συνόρων της πόλης ξεχωρίζει με την οριοθέτηση τους από εξωαστικά ιερά, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Το Ανάκτορο στο Βουνί ήταν ένα οικοδομικό σύμπλεγμα με ‘κυπριακή’ κάτοψη αλλά και με τις καινοτομίες των δημιουργών του, οι οποίοι γνώριζαν την αρχιτεκτονική των λαών της ανατολής, ειδικά των Περσών, αλλά και των ελληνικών ανακτόρων. Οι γνώσεις αυτές εμφανίζονται ως επιρροές, αλλά όχι αυτούσιες. Στον Λόφο κατοίκησαν Φοίνικες, Πέρσες, αλλά και Έλληνες, χωρίς όμως να προχωρήσουν σε αλλαγή της κάτοψης. Η Κεντρική Αίθουσα του Ανακτόρου δεν μετατράπηκε σε αίθουσα μεγάρου και δεν υπήρχε εσκεμμένη πρόθεση μετατροπής του σε ελληνικό ανάκτορο. Η θέση της εισόδου του Ανακτόρου κατά τις δύο οικοδομικές φάσεις, βρισκόταν στα Δωμάτια 36 – 37 και όχι κοντά στην αίθουσα που έμοιαζε με μέγαρο. Η κάτοψη παραπέμπει σε ένα αρχέγονο κυπριακό κτίριο, αλλά διαφοροποιημένο και προσαρμοσμένο σύμφωνα με τις λειτουργικές ανάγκες του Ανακτόρου. Στην α' φάση οικοδομήθηκε ως μνημειακό ανάκτορο, φρούριο και ως ιερός χώρος. Επιτελούσε κυρίως βασιλικές και θρησκευτικές λειτουργίες, γιατί και υπήρχαν δωμάτια για τη διοίκηση και την αποθήκευση αγαθών. Στη β' φάση αυξήθηκαν οι χώροι διαμονής του. Η ανάγκη αυτή προέκυψε από την αλλαγή του χώρου σε διοικητικό και λατρευτικό κέντρο. Κατά τις επόμενες φάσεις, όταν επανεμφανίζεται μια περσική κατοίκηση του χώρου, οι αλλαγές μετατρέπουν το οικοδόμημα σε ένα τεράστιο χώρο αποθήκευσης αγαθών. Το Ανάκτορο έγινε κέντρο αυτοκρατορικής διοίκησης και ελέγχου

¹³ Βλ. ΑΚΕΠ Ε, σσ. 137-139. Περαιτέρω, σχετικά με την ύπαρξη δύο διαφορετικών πόλεων ή μιας πόλης με δύο ονόματα, ο Στέφανος ο Βυζάντιος τον 5^ο ή 6^ο αι. μ.Χ., με το πολύτομο γεωγραφικό λεξικό που συνέγραψε (*τα Εθνικά*), μας παραδίδει πολύτιμες πληροφορίες για κυπριακές πόλεις. Μέρος του έργου του σώθηκε σε μια επιτομή που συνέγραψε ο Ερμόλαος. Το αξιοσημείωτο στην αναφορά του για τους Σόλους είναι ότι δεν τους περιλαμβάνει αλλά αντί αυτών περιλαμβάνει ανάμεσα στις κυπριακές πόλεις την *Αιπεία*. Οι Σόλοι, αν και είχαν αντικαταστήσει την *Αιπεία* τουλάχιστον από τον 8^ο αιώνα π.Χ., δεν αναφέρονται και αυτό μας επιτρέπει να συμπεράνουμε ότι θα μπορούσαν να χρησιμοποιούνται και τα δύο ονόματα παράλληλα ή να εξακολουθούσε να υπάρχει η μνήμη του ονόματος της παλιάς πόλης, και για πιο επίσημη χρήση να αναφερόταν ακόμα ως *Αιπεία*, κατά την Βυζαντινή εποχή. Βλ. ΑΚΕΠ Ε, σσ. 189-191.

της Αχαιμενιδικής περιόδου. Μετατράπηκε σε έδρα του ανώτερου αξιωματούχου της περιοχής και σε ένα χώρο συγκέντρωσης του φόρου για τον Μεγάλο Βασιλέα. Το Ανάκτορο στο Βουνί οικοδομήθηκε στις αρχές του 5^{ου} αιώνα π.Χ. από κάποιον βασιλιά των Σόλων. Μετά την ήττα των Σόλων στην Ιωνική Επανάσταση το Ανάκτορο περιήλθε στα χέρια των Περσών. Οι Πέρσες κράτησαν το Βουνί και δεν δείχνει να είναι πιθανόν να το απώλεσαν εκ νέου μετά την επέμβαση του Κίμωνα. Ωστόσο ακόμα και να απελευθερώθηκε, λίγο αργότερα οι Έλληνες εγκατέλειψαν την Κύπρο. Έτσι, το Βουνί θα επανήλθε στα χέρια των Περσών. Αργότερα επέστρεψε στην κατοχή των Σόλων που το κατείχαν μέχρι την καταστροφή του γύρω στο 380 π.Χ. Το Ανάκτορο είτε καταστράφηκε από κάποια τυχαία πυρκαγιά, είτε συνδέεται με τον Πόλεμο του Ευαγόρα, οπότε ο εμπρησμός από τους Πέρσες ή από τους Σόλιους είναι πιθανός.

Μερικά νομίσματα θα μπορούσαν να αποδοθούν στους Σόλους, όπως ορισμένα από την εποχή της Ιωνικής Επανάστασης και άλλα που χρονολογούνται μέχρι και την Ελληνιστική Εποχή. Στα χρόνια της Ιωνικής Επανάστασης θα πρέπει να υπήρχε ένα είδος ταύτισης και συμπόρευσης στην έκδοση νομισμάτων με κοινά επαναστατικά σύμβολα. Επιπλέον, στους Σόλους θα πρέπει να ανήκουν μερικά από τα νομίσματα που απεικονίζουν τη θεά Αθηνά να κάθεται σε πλώρη και να κρατάει άφλαστον. Ορισμένα από τα νομίσματα με σύμβολο το λιοντάρι, τον ταύρο και τον αετό. Νομίσματα με την παράσταση του Ηρακλή να μάχεται με το λιοντάρι. Τη θεά Αθηνά με δόρυ και ασπίδα αλλά και κάποια νομίσματα που απεικονίζουν τον Απόλλωνα και την Αφροδίτη. Η πόλη έχοντας τα μεταλλεία χαλκού σε τόσο κοντινή απόσταση, δεν θα μπορούσε παρά να είχε το δικό της νομισματοκοπείο.

Από μια επιγραφή που βρέθηκε στη Βασιλική των Σόλων μαθαίνουμε για τις δύο πρώτες Αραβικές Επιδρομές στην Κύπρο του 649 και 653 μ.Χ. Οι Σόλοι λεηλατήθηκαν, όπως κι οι υπόλοιπες πόλεις της Κύπρου. Μέρος της πόλης των Σόλων και της Βασιλικής κάηκε ενώ ακολούθησε και σεισμός. Ο επίσκοπος των Σόλων Ιωάννης ανοικοδόμησε το 655 τη Βασιλική. Η συμφωνία του 688 επέβαλε τη συγκυριαρχία του νησιού και κατέστησε την Κύπρο ουδέτερη μεταξύ Αράβων και Βυζαντινών. Παρά τη συμφωνία οι Άραβες διενήργησαν νέα επιδρομή το 690. Στη συνέχεια η συμφωνία αυτή παραβιάστηκε ξανά και από τις δύο πλευρές, με τις μεταφορές των Κυπρίων στην Κύζικο και στη Συρία. Μια νέα συμφωνία οδήγησε στην επιστροφή των Κυπρίων στο νησί. Νέες καταστροφές προκάλεσε η επιδρομή του Χαρούντ Άλ Ρασίντ το 806, προκαλώντας πλέον τη μαζική εγκατάσταση των κατοίκων που ζούσαν στα παράλια, στην ορεινή ενδοχώρα.

Η πρωτοτυπία της έρευνας έχει ως αφετηρία τον εγκιβωτισμό για πρώτη φορά όλων των ιστορικών και αρχαιολογικών ευρημάτων από την προϊστορία των Σόλων μέχρι και την

αποσύνθεση του βασιλείου αλλά και την παρατήρηση της ιστορικής πορείας των κατοίκων της περιοχής μέχρι σήμερα. Ουσιαστικά είναι το πρώτο εκτενές σύγγραμμα για τους Σόλους στο οποίο συγκαταλέγεται η υφιστάμενη γνώση όπως προέκυψε μέσα από τις ανασκαφές και τις έρευνες που ακολούθησαν αλλά και τα καινούργια στοιχεία και συμπεράσματα που προέκυψαν από την έρευνα. Συγκεντρώθηκαν όλες οι φιλολογικές μαρτυρίες, αναφορές γεωγράφων, περιηγητών από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Παράλληλα μαζεύτηκαν όλες οι επιγραφές από την πρώτη αναφορά του ονόματος των Σόλων κατά τον 8^ο αιώνα π.Χ. έως το τέλος της Ύστερης Αρχαιότητας. Ο εγκιβωτισμός όλων των αναφορών όχι μόνο για την πόλη των Σόλων αλλά και για μεγάλο τμήμα της βορειοδυτικής Κύπρου, γίνεται για πρώτη φορά. Τα γεωγραφικά όρια των αναφορών, που κάλυψε η διατριβή εκτείνονται από την Αγία Ειρήνη στα νότια του Ακρωτηρίου Κορμακίτη μέχρι την Πόλη Χρυσοχούς και από το Καραβοστάσι ως το Τρόδος. Οι γραπτές μαρτυρίες και ιδιαίτερα οι επιγραφές βρίσκονταν διάσπαρτες σε επιστημονικά περιοδικά, άρθρα, μονογραφίες και βιβλία γενικής ιστορίας, κάτι που έκανε χρονοβόρα τη συγκέντρωση, και τη σταχυολόγηση τους. Επιπλέον, η απόδοση νομισμάτων στους Σόλους μέσα από αυτή τη διατριβή συνιστά στο ελάχιστον, μια μικρή συμβολή στην ταξινόμηση της αρχαίας κυπριακής νομισματοκοπίας.

Το μεγαλύτερο μέρος του *Λιμανιού των Σόλων* βρίσκεται ακόμα στη θέση του, θαμμένο κάτω από τον αγρό που απλώνεται από τη σκουριασμένη πλατφόρμα της μεταλλευτικής εταιρείας έως σχεδόν τον σύγχρονο δρόμο του Καραβοστασίου. Το τμήμα που είναι βυθισμένο, περιλαμβάνει τα άκρα έως και τη μέση των λιμενοβραχιόνων. Το υπόλοιπο τμήμα τους, η προκυμαία και τα κτίσματα του Λιμανιού δεν καταλαμβάνονται από θαλασινό νερό αλλά από χώμα, διότι αυτό αρχικά προσχώθηκε, ένεκα των γεωλογικών μεταβολών που προκάλεσε ο ποταμός του Κάμπου και αργότερα μετατράπηκε σε έλος, ενώ σήμερα απέκτησε τη μορφή χέρσας γης. Οι μεταβολές αυτές λειτούργησαν προς όφελος της συντήρησης του Λιμανιού, εφόσον δεν βρίσκεται εκτεθειμένο στη θάλασσα αλλά θαμμένο κάτω από τον αγρό αυτό, όπου θα μπορούσε να αναζητηθεί στο μέλλον.

Το *Ιερό στο Μερσινάκι* ήταν ένα ιερό έξω από την πόλη των Σόλων. Στο Ιερό λατρεύτηκε η Αθηνά και ο Απόλλωνας. Παρά την καταστροφή του, από τον χώρο του ιερού συλλέχθηκαν σπουδαία δείγματα της κυπριακής γλυπτικής. Στο *Ιερό στο Μερσινάκι* λατρεύτηκε ο Απόλλωνας Λύκιος, ως προστάτης θεός του Κοινού των Λυκίων, το οποίο ενέδρευε κάπου στην περιοχή.

Η ύπαρξη στους Σόλους ενός ιερού αφιερωμένου στην Ίσιδα και ενός λιμανιού, κατά την Ελληνιστική Εποχή, συνδέει την πόλη με την Αλεξάνδρεια και τη ναυτική ρότα από την Αίγυπτο προς την Ελλάδα. Ενδέχεται οι Σόλοι να βρίσκονταν στο δρομολόγιο της

μεταφοράς μετάλλων και σιτηρών. Το Λιμάνι του Ευνόστου στην Αλεξάνδρεια, επίσης μπορεί να συνδέεται με αυτή τη σύνδεση.

Η πόλη Αλεξανδρέτα που αναφέρεται στις αρχαίες γραπτές πηγές θα πρέπει να αναζητηθεί στη σημερινή κοινότητα Μανσούρα, όπως συμπεραίνεται από τις αρχαίες αναφορές, τους μεσαιωνικούς χάρτες, το λουτρό και τους τάφους που ανασκάφηκαν στη θέση.

Η Βασιλική των Σόλων θα πρέπει να χρονολογηθεί στα μέσα με τέλος του 4^{ου} αιώνα, όπως συνάγεται από τα νομίσματα που βρέθηκαν στο δάπεδο της, τις επιγραφές και την τυπολογία της Βασιλικής σε σύγκριση με άλλες κυπριακές βασιλικές της αρχαιότητας. Αν ισχύει αυτή η άποψη τότε η Βασιλική του Αγίου Αυξιβίου είναι ίσως η πρώτη βασιλική που οικοδομήθηκε στην Κύπρο. Οι οικοδομικές φάσεις που ακολούθησαν είναι δύο και όχι μια, έτσι είναι ίσως πιο σωστό να τις χωρίσουμε σε τρεις φάσεις. Η Βασιλική Β' ανεγέρθηκε στο τέλος του 5^{ου} αιώνα, μετά την καταστροφή της από σεισμό και η Βασιλική Γ' αποτελεί το οικοδόμημα και τα περιβάλλοντα κτίρια μετά τις ανακατασκευές του επισκόπου Ιωάννη που ακολούθησαν την Αραβική Επιδρομή του 653. Οι ανακατασκευές θα έγιναν στο 655 και τότε θα πρέπει να χρονολογηθεί η τελευταία ανοικοδόμηση του κτιρίου. Η τελευταία ανακαίνιση του ναού δείχνει ότι η πόλη των Σόλων υπήρχε κατά το μέσο του 7^{ου} αιώνα, στον ίδιο χώρο και η μετακίνηση προς την περιοχή της Σολέας συνέβη πολύ αργότερα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΓΕΝΙΚΗ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ

A. Εισαγωγή

Το κεφάλαιο αυτό έχει ως αντικείμενο τη γενική τοπογραφία του βασιλείου των Σόλων. Τα τοπωνύμια και οι αρχαιολογικές θέσεις που βρίσκονται στο επίκεντρο προέρχονται από την προϊστορία του, την ίδρυση του, τη διάρκεια του βίου του, την εποχή της εγκατάλειψης του μέχρι και την εποχή μας. Διαμέσου των περιόδων της ύπαρξης των Σόλων είτε ως ανεξάρτητο βασίλειο είτε ως πόλη υπό τους Πτολεμαίους και κατόπιν υπό τους Ρωμαίους, θα αντληθούν τα γεωγραφικά στοιχεία που θα βοηθήσουν να αποκτηθεί σαφής εικόνα της πόλης και της χώρας των Σόλων κατά την αρχαιότητα. Επιπλέον, θα ταυτιστούν τα αρχαία με τα σύγχρονα τοπωνύμια και θα υπογραμμιστούν τα καίρια σημεία αναφοράς. Ένας ακόμη λόγος που κάνει την γενική τοπογραφία απαραίτητο κεφάλαιο σε αυτή την ιστορική έρευνα είναι ότι η σκιαγράφηση της μορφολογίας του εδάφους. Η ψηλάφηση της γεωγραφικής θέσης και η ανακάλυψη των πόρων του κράτους αυτού, η οποία θα μας αποκαλύψει την πραγματική ισχύ του και θα αναδείξει την σημασία του στον αρχαίο κόσμο.

Τα σπουδαιότερα τοπωνύμια και αρχαιολογικά μνημεία ,που θα απασχολήσουν την παρούσα έρευνα είναι η *Αιπεία*, το *Ανάκτορο στο Βουνί*, η *Παλαιά Χώρα* όπου ανασκάφηκε η *Ακρόπολη των Σόλων*, μαζί με *Ανάκτορο* της Ελληνιστικής Περιόδου, ο *Ναός της Αθηνάς στην Ακρόπολη*, η *Αγορά της πόλης*, το *Θέατρο*, τα απομεινάρια των τειχών και του *λιμανιού* της πόλης, αλλά και μια αξιοθαύμαστη *Παλαιοχριστιανική Βασιλική*. Συνάμα θα αναδειχθούν μια σειρά από νεκροπόλεις διαφορετικών εποχών που έφερε στο φως η αρχαιολογική σκαπάνη. Επιπλέον θα εντοπιστούν οι διάφορες θέσεις στις οποίες έχουν εντοπιστεί *Ιερά*, όπως στην *Παραδεισιώτισσα*, στις *Χολάδες* και στο *Μερσινάκι*. Επιπρόσθετα, θα κατονομαστούν τα ορυχεία, τα δάση και άλλες θέσεις όπου ανιχνεύθηκαν αγγεία κατά καιρούς σε όλη την επικράτεια των Σόλων. Τα ευρήματα των ανασκαφών θα τοποθετηθούν στο χάρτη ώστε να λειτουργήσουν ως οδοδείκτες στην αποκρυπτογράφηση της ιστορίας, μέσα ακριβώς από την καλή γνώση του ανάγλυφου του εδάφους. Πέρα από τα αρχαιολογικά κατάλοιπα και τους φυσικούς πόρους θα γίνουν εκτενείς αναφορές στις κόμεις και σε χώρους όπου ανιχνεύθηκαν ίχνη αρχαίων πολιτισμών όπως στην *Τούμπα του Σκούρου*. Η *Αλεξανδρέττα* ή *Αλεξάνδρεια* είναι ακόμα ένα σημείο αναφοράς, καθώς η πόλη βρισκόταν σε απόσταση λίγων χιλιομέτρων από την πόλη των Σόλων και μέχρι σήμερα δεν έχει εντοπιστεί η θέση της.

Η γεωγραφία και η ανάλυση της γεωμορφολογίας του εδάφους είναι υψίστης σημασίας για την εκπόνηση μια ιστορικής έρευνας, γι αυτό και η έρευνα θα επικεντρωθεί στους

πλουτοπαραγωγικούς πόρους των Σόλων. Οι πηγές του πλούτου ενός βασιλείου αναδεικνύουν και την διαχρονική του ισχύ. Η περιοχή των Σόλων έκρυβε στο έδαφος της άφθονο πλούτο από πολύτιμα μέταλλα με κυριότερο τον χαλκό, οικοδομικά υλικά όπως ασβεστολιθικά πετρώματα. Ακόμα, είχε ένα σπουδαίο φυσικό λιμάνι, εύφορο έδαφος που παρήγαγε πολύτιμα γεωργικά προϊόντα και πυκνά δάση που φύονταν στους ορεινούς όγκους της βόρειας πλευράς του Τροόδους, απαραίτητα για την εκκαμίνευση του χαλκού και την κατασκευή πλοίων. Η προσέγγιση της γεωγραφίας και των φυσικών πόρων του βασιλείου, η μελέτη της διαστρωμάτωσης του εδάφους του σε ταύτιση με τα σημερινά τοπωνύμια, τα ποτάμια, τα ορυχεία, τα δάση, τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις και όποιο άλλο πόρο του προσέδιδε πλούτο και ισχύ κατέχει κεφαλαιώδη σημασία για την ιστορική έρευνα. Ακολούθως θα γίνει μια αναδρομή στα γεωγραφικά εκείνα σημεία που μαρτυρούνται από την αρχαία εποχή και εξακολουθούν να υφίστανται μέχρι και τις μέρες μας αλλά και σε άλλα τοπωνύμια, που εμφανίστηκαν αργότερα κατά τον Μεσαίωνα είτε κατά την Νεότερη Εποχή, είτε ακόμα σε ορισμένα τοπωνύμια που υπήρχαν σε παλαιότερες εποχές αλλά χάθηκαν στο διάβα του χρόνου και στην χοάνη της ιστορίας.

B. Η επικράτεια και τα όρια του βασιλείου

Οι Σόλοι οικοδομήθηκαν ως ανεξάρτητο βασίλειο και εξακολούθησαν να υπάρχουν μέχρι την εποχή των Πτολεμαίων ως αυτόνομο βασίλειο, ενώ συνέχισαν να υφίστανται ως πόλη και κατά την Πτολεμαϊκή και τη Ρωμαϊκή Περίοδο. Τα όρια της πόλης ως βασίλειο ενδέχεται να διαφοροποιήθηκαν όταν εντάχθηκε στο Πτολεμαϊκό και αργότερα στο Ρωμαϊκό Κράτος, αν και δεν μπορεί να άλλαξαν δραματικά καθώς υπαγορεύονταν κυρίως από τη γεωμορφολογία του εδάφους. Όπως θα παρατηρήσουμε στη συνέχεια μέσα από φιλολογικές μαρτυρίες, επιγραφές και χάρτες οι Σόλοι και ορισμένα από τα τοπωνύμια που συναντάμε από την Αρχαϊκή και την Κλασική Εποχή εμφανίζονται μέχρι και τη Νεότερη Εποχή. Η επικράτεια του βασιλείου των Σόλων καταλάμβανε ένα σημαντικό μέρος του νησιού και αυτό κατατάσσει τους Σόλους ανάμεσα στα μεγαλύτερα, πιο εύπορα και ακμαιότερα βασίλεια του νησιού, κάτι που προκύπτει από τον συνδυασμό απέραντων ορεινών όγκων καλυπτόμενων από πυκνή βλάστηση και των κοιτασμάτων πολύτιμων μετάλλων που κρύβονταν στο υπέδαφος τους. Παράλληλα, ενισχύονταν από την ύπαρξη πεδινών καλλιεργήσιμων εκτάσεων, άφθονων υδάτινων πόρων και της συμμετοχής μέσω ενός απάνεμου φυσικού λιμανιού στο εμπόριο της Μεσογείου Θάλασσας.

Το βασίλειο των Σόλων απλωνόταν σε εδάφη της σημερινής Λευκωσίας, Μόρφου, Πάφου και Λεμεσού, αν και η πλειοψηφία των εδαφών που ανήκουν σήμερα στις τρεις τελευταίες πόλεις πρόκειται για τις ορεινές περιοχές του Τροόδους και του Δάσους της Πάφου. Η

οριοθέτηση του βασιλείου των Σόλων και η προσπάθεια ακριβούς περιγραφής των συνόρων του είναι δυσχερής εξαιτίας της διάσωσης ελάχιστων γραπτών πηγών. Η περιγραφή των ορίων των Σόλων που προτείνεται εδώ είναι συμβατική και ενδεικτική και στηρίζεται κυρίως στη δομή της μορφολογίας του εδάφους και σε τοπωνύμια που θα δούμε μέσα από χάρτες περιηγητών προηγούμενων αιώνων οι οποίοι καταγράφουν ποτάμια, βουνά, κόμμες και ιερά που σχετίζονται με τους Σόλους. (Εικ. Αρ. 11-15,182)¹⁴

Στα βόρεια οι Σόλοι συνόρευαν με τη Λάπηθο. Τα όρια των δύο πόλεων τοποθετούνται στη μέση της ανατολικής άκρης του Κόλπου της Μόρφου σε ένα σημείο νοτίως της Αγίας Ειρήνης και του Συριανοχωρίου. Από εκεί συνεχίζοντας σε μια πορεία προς τα ανατολικά κατά μήκος του ποταμού Οβγού μέχρι περίπου τη σημερινή Περιστερώνα.

Στα δυτικά, τα σύνορα με την Ταμασό είχαν ως αφετηρία τους την Περιστερώνα και στη συνέχεια με κατεύθυνση προς νότο διέσχισαν κατακόρυφα τις ορεινές περιοχές του βορειοανατολικού Τροόδους, κοντά από τα χωριά Ορούντα, Κάτω Μονή, Βυζακιά, δημιουργώντας μια τεράστια συνοριακή γραμμή μέχρι και την καρδιά της Κεντρικής Κύπρου, μεταξύ των ορεινών περιοχών της Πιτσιλιάς και της Σολέας.

Στη συνέχεια από τα πανάρχαια όρη του Τροόδους, τα υψηλότερα στην Κύπρο, τα σύνορα κατευθύνονταν οριζόντια μέσα από ορεινά εδάφη, νοτίως των ορεινών χωριών Κακοπετριάς και Καλοπαναγιώτη. Οι κοινότητες αυτές όριζαν την νότιο μεθόριο του βασιλείου.

¹⁴ Η σιωπή των πηγών όσον αφορά τα σύνορα των αρχαίων κυπριακών βασιλείων μετατρέπει τους χάρτες των περιηγητών και των γεωγράφων σε μια πολύτιμη πηγή άντλησης πληροφοριών για τη διαμόρφωση μιας γενικής εικόνας για τα όρια του κάθε βασιλείου. Ελάχιστα έχουν διασωθεί για την τοπογραφία των Σόλων μέσα από τις επιγραφές, ενώ μέσα από άλλες φιλολογικές μαρτυρίες μαθαίνουμε λίγα για τα τοπωνύμια, κυρίως από τον Γαληνό, τον Διοσκουρίδη, τον Πτολεμαίο, τον Στράβωνα και άλλους συγγραφείς που θα δούμε στη συνέχεια. Μια ακόμα δεξαμενή άντλησης πληροφοριών είναι και τα κείμενα περιηγητών, όπως και οι χάρτες που φιλοτεχνήθηκαν παράλληλα με τις περιηγήσεις οι οποίοι και καθίστανται ως οι πλέον σημαντικοί για την διαμόρφωση μιας έστω γενικής εικόνας για τα όρια του βασιλείου των Σόλων. Ο χάρτης του Abraham Ortelius του 1590 αναφέρει τα αρχαία τοπωνύμια του νησιού και τον Ναό της Ίσιδας και Αφροδίτης, όπως ο ίδιος ο χαρτογράφος σημειώνει στο οπισθόφυλλο αντλεί τα στοιχεία του από τον Πλίνιο, τον Αιλιανό, αλλά και τον B. Bordone, τον εικονογράφο και χαράκτη από την Πάδοβα ο οποίος αφού ζήτησε άδεια από τη Σύγκλητο της Βενετίας εξέδωσε τον χάρτη του το 1528. Η δουλειά πάντως του Ortelius φαίνεται σοβαρή και ξεχωρίζει μάλιστα τον Ολυμπο από το Σταυροβούνι που ο διαχωρισμός του δυσκόλεψε τόσο τους γεωγράφους. Καταγράφει ακόμα την θέση των Σόλων, της *Αιπείας* και του *Κλαρίου ποταμού*. Αξιοσημείωτο είναι ότι αναφέρει ως *solum montes* τα βουνά των Σόλων και τα τοποθετεί σε μια έκταση σχεδόν μέχρι το Τρόδος. Ο δεύτερος χάρτης εκπονήθηκε από τον Janssonius Joannes το 1652 και βασίζεται σε αυτόν του Ortelius αλλά έχει μεγαλύτερο μέγεθος. Παραθέτει τα ίδια αρχαία τοπωνύμια, τις ίδιες συντεταγμένες ακόμη και τον υπότιτλο “*insula laeta choris, blandorum et mater amorum*”. Ο τρίτος χάρτης ανήκει στον Cluverius Philippus και ουσιαστικά πρόκειται για χαλκογραφία του 1661, τα τοπωνύμια της οποίας βασίζονται σε μεγάλο βαθμό και πάλι στον χάρτη της Κύπρου από το Patergon του Ortelius αλλά τόσο το σχήμα όσο και ο προσανατολισμός θυμίζουν τον χάρτη των Mercator – Hondius. Ο τέταρτος χάρτης είναι έργο του Moullart – Sanson Pierre και πρόκειται για χαλκογραφία που χαράχθηκε το 1718. Ο χάρτης αυτός είναι μοναδικός και πολύτιμος από κάθε άποψη διότι καταγράφει τα αρχαία βασίλεια και ορίζει τα σύνορα τους. Οι Σόλοι αναφέρονται ως *Solum Regnum* και τα όρια τους, αν και ευθυγραμμισμένα ξεκινούν από τα δυτικά της Τηλλυρίας και φτάνουν στα νότια μέχρι την περιοχή του Σταυρού της Ψόκας, από εκεί ακολουθώντας μια ευθεία οριζόντια πορεία διαπερνά τις νότιες πλαγιές του Τροόδους και εκτείνεται μέχρι τις νοτιοανατολικές πλαγιές του και ακολούθως με μια νοητή κάθετο κατευθύνεται προς τα βόρεια μέχρι και την Αγία Ειρήνη, κάπου νότια του Ακρωτηρίου του Κορμακίτη. Ο χαρτογράφος βασίστηκε σε πηγές όπως οι *Ιστορίες* του Ηροδότου και το έργο του Διόδωρου του Σικελιώτη και λιγότερο σε γεωγράφους όπως ο Πτολεμαίος και ο Στράβωνας.

Από τα νότια της Μαραθάσας μέχρι κάπου βόρεια της κοινότητας Μηλικούρι οι Σόλοι συνόρευαν με την Πάφο. Από τα βουνά του Κύκκου ξεκινούσε η μεθόριος περνώντας από την Τηλλυρία και τέμνοντας κάθετα τα βουνά της χωρίζοντας τους Σόλους από το Μάριον που βρισκόταν στη βορειοδυτικότερη γωνία της Κύπρου.¹⁵

Οι Σόλοι απλώνονταν στα νότια του όρους Τρίπυλου¹⁶ και δυτικά του Κάμπου και της Τσακίστρας το σύνορο διαγράφοντας μια διαγώνιο κατέληγε δυτικά της κοινότητας του Πύργου και ανατολικά της κοινότητας Παχύαμμος, ανάμεσα στους ορεινούς όγκους της Τηλλυρίας. Από τις παρυφές της Τηλλυρίας το βασίλειο των Σόλων εκτεινόταν προς την ανατολή φτάνοντας περίπου μέχρι τον Παχύαμμο και τα όρη που καλύπτουν την κεντρική και νότια Τηλλυρία. (Εικ. Αρ. 1,2)¹⁷

Η πόλη των Σόλων οικοδομήθηκε στο κέντρο του Κόλπου της Μόρφου δίπλα από την ακτή¹⁸, ανάμεσα στις σημερινές κοινότητες του Ποταμού του Κάμπου και του Καραβοστασίου. Το Καραβοστάσι βρίσκεται στα ανατολικά της πρωτεύουσας του βασιλείου σε τόσο μικρή απόσταση που μας επιτρέπεται να συνάγουμε το συμπέρασμα ότι το μέρος αυτό αποτελούσε προέκταση της πόλης των Σόλων και ένα από τα εγγύτερα εδάφη στην *Ακρόπολη*. Προς μια βορειοανατολική κατεύθυνση έτσι όπως ανεβαίνει ο Κόλπος που καταλήγει στο Ακρωτήριο του Κορμακίτη, συναντάς την Πεντάγια, τα Καζιβερά, το Πραστεϊό, το Συριανοχώρι μέχρι λίγο βορειότερα, κάτω από την Αγία Ειρήνη όπου ενδέχεται να ξεκινούσαν τα σύνορα με τη Λάπηθο. Ανατολικά του Συριανοχωρίου βρίσκεται η «*Τούμπα του Σκούρου*» και ακόμη ανατολικότερα το Καλό Χωριό, στην περιοχή αυτή τερματίζονταν τα σύνορα με την Λάπηθο. (Εικ. Αρ. 6)¹⁹

Νότια της Λαπήθου την Αρχαϊκή και την Κλασική Εποχή αντίκριζες το βασίλειο της Ταμασού, τα βορειοδυτικά σύνορα της πόλης αυτής καλύπτονταν από τη Λάπηθο και τα δυτικά από τους Σόλους. Από εκεί και νοτιότερα των ποταμών Οβγού και Σερράχη

¹⁵ Οι Σόλοι ουσιαστικά δεν συνόρευαν με τις γύρω πόλεις τους καθώς σε όλες τις κατευθύνσεις εκτός από τα βόρεια που απλώνεται η Θάλασσα των βορειοδυτικών ακτών της Κύπρου, απλώνονταν βουνά. Έτσι, παρά το ότι είχε στα βορειοανατολικά της την Λάπηθο, στα νοτιοανατολικά της την Ταμασό, στα νότια το Κούριο, στα νοτιοδυτικά την Πάφο και στα δυτικά το Μάριον – Αρσινόη, τα όρη που παρεμβάλλονταν ήταν δύσβατα και παρά τις ορεινές διαδρομές που υπήρχαν δεν θα πρέπει να διεκδικούνταν δυναμικά τα εδάφη αυτά από τους βασιλείς αυτών των πόλεων καθώς λίγη σημασία είχε σε ποιον ανήκαν λόγω της μακρινής απόστασης από τις πόλεις και της απρόσιτης σύνδεσής τους.

¹⁶ Σε ύψος 1362 μέτρων

¹⁷ Βλ. Καρούζης 2000, τομ.5, σ.29,71 · Βλ. Brawer 1988, σ. 101

¹⁸ Βλ. Φιλ. Μαρ. αρ. Α14 · Ο Κλαύδιος Πτολεμαίος μας δίνει τον 2^ο αιώνα μ.Χ. στο έργο του *Γεωγραφική Υφήγησις* την γεωγραφική θέση των Σόλων (65° 00' - 36° 00'), του Ακρωτηρίου του Κορμακίτη (Κρομμύων ακρωτήριο (65° 10' - 36° 10') και του Ακρωτηρίου *Καλλίνουσα* ή Ακρωτήριο της *Αγίας Ελένης* (64° 40' - 35° 50'). Μια ακόμα χρήσιμη πηγή είναι το έργο Σταδιασμός, «ήτοι Περίπλους της Μεγάλης Θαλάσσης» άγνωστου συγγραφέα του 4^{ου} π.Χ. αιώνα, ο οποίος διενέργησε μετρήσεις υπολογίζοντας σε στάδια τις αποστάσεις μεταξύ των πόλεων, γι' αυτό και δόθηκε στο έργο αυτό το όνομα. Στα σωζόμενα αποσπάσματα του έργου μαθαίνουμε για τους Σόλους ότι απείχαν 350 στάδια από την Κερύνεια και άλλα 300 στάδια από το Μελαβρόν. Παρά κάποια λάθη του Σταδιασμού, η αναφορά του αποτελεί πολύτιμη μαρτυρία. Επίσης τα αρχαιολογικά ευρήματα στην *Παλαιά Χώρα* πιστοποιούν την ύπαρξη της πόλης σε εκείνη τη θέση· βλ. Φιλ. Μαρ. αρ. Α20-21

¹⁹ Πρβ. Χάρτ. Gole 1996, σσ. 42,47· βλ. Κουμάς 1959, σσ. 58-62

ξεκινούσε το βασίλειο των Σόλων, με την Μόρφου να δεσπόζει σήμερα στη μέση αυτού του χώρου που, από ανατολικά καλύπτεται από τη Ταμασό και δυτικά από τον Κόλπο της Μόρφου. Προχωρώντας προς την ανατολή, εκτός από τους δύο ποταμούς, συναντάς σήμερα τα χωριά Αργάκι, Κατωκοπιά, Νικήτας και ακόμα πιο ανατολικά την Ζώδια. Νότια της Μόρφου βρίσκεται ο Αστρομερίτης και ο ποταμός Ελιάς, ο οποίος πηγάζει από ένα σημείο νότια της Περιστερώνας όπου θα πρέπει να βρίσκονταν και τα σύνορα με την Ταμασό και εκβάλλει στον Κόλπο της Μόρφου. Στις πηγές του ποταμού Ελιά και βόρεια του Κουτραφά, του Νικηταρίου και της Βυζακιάς τερματιζόταν η γειτνίαση με την Ταμασό και ξεκινούσαν τα όρια με το Κούριο, το οποίο βρισκόταν μεταξύ Ταμασού και Αμαθούντας.²⁰

Από εκεί τα σύνορα συνέχιζαν και περνούσαν κάπου νότια της Λινούς, μεταξύ Γαλάτας και Τεμπριάς. Από τα μέρη αυτά μέχρι την πόλη των Σόλων υπάρχουν πολλά σύγχρονα χωριά όπως η Ευρύχου, η τα Κατύδατα, η Σκουριώτισσα και ο Άγιος Νικόλαος. Οι εκτάσεις αυτές αποτελούνταν από δάση και περικλείαν τα μεταλλεία. Επιπλέον και τα εδάφη στα δυτικά αυτών είχαν τα ίδια χαρακτηριστικά, εκεί όπου συναντάμε τα ορεινά εδάφη της Τηλλυρίας. Από εκεί με κατεύθυνση πλέον προς βορρά, διαπερνούσε τα δάση μέχρι τη θάλασσα, με δυτικότερο πιθανό σημείο επικράτειας στα δυτικά, τον Παχύαμμο. Τα νοτιότερα σημεία που μπορούσαν ή που ήταν απαραίτητο να έχουν πρόσβαση οι Σόλοι περιλάμβαναν τις ορεινές περιοχές της Σολέας, έχοντας το Τρόοδος στα νότια μέχρι και το Καραβοστάσι. Στην ουσία η ενδοχώρα των Σόλων αποτελούταν από τη Σολέα, τη βόρεια Μαραθάσα και την Τηλλυρία, ενώ η πόλη από το Καραβοστάσι και τον Ποταμό του Κάμπου.²¹

Από την κοιλάδα της Μαραθάσας, της ορεινής αυτής περιοχής του Τρόοδους, κινούμενοι προς τα βόρεια διακρίνουμε τον Κάμπο, την Τσακίστρα και στα δυτικά την Κοράκου και την Τεμπριά. Οι δύο τελευταίες κοινότητες βρίσκονται στο κέντρο της κοιλάδας της Σολέας και κοντά στις πηγές του Καρκώτη ποταμού, στις όχθες του οποίου υπάρχουν και οι κοινότητες Φλάσου και Λινού και ακόμα πιο βόρεια πλησίον των Σόλων η Πέτρα, το Καλό Χωριό, η Λεύκα και η Ελιά.²²

Στα νοτιοδυτικά των Σόλων βρισκόταν το βασίλειο της Πάφου, το οποίο θα πρέπει να γειτνίαζε με τους Σόλους σε μια νοτιοανατολική διαγώνιο από την Κοιλάδα των Κέδρων μέχρι βόρεια του Μηλικουρίου. Τα εδάφη της ζώνης αυτής είναι ορεινά και δύσβατα, καλυπτόμενα από πυκνά δάση, έτσι θα ήταν αδύνατο κατά την αρχαιότητα να υπήρχαν εδαφικές διαφορές ανάμεσα στην Πάφο και τους Σόλους. Ωστόσο οι εκτάσεις από την

²⁰ Οπ. π. ' Οι Σόλοι με το Κούριο δεν συνόρευαν στην πραγματικότητα καθώς μεσολαβούσε το τμήμα εκείνο της Κεντρικής Κύπρου που καταλαμβάνεται από τις υψηλότερες κορυφές του Τρόοδους.

²¹ Οπ. π.

²² Οπ. π.

Κοιλάδα των Κέδρων και βορειοανατολικά μέχρι τον Κάμπο ήταν σε μεγάλη απόσταση από τον Κάμπο και σε ελάχιστη απόσταση από τα μεταλλεία των Σόλων αλλά και κόμμες που ανήκαν με βεβαιότητα στους Σόλους.²³

Από εκείνο το σημείο ξεκινούσαν τα σύνορα με το Μάριον. Η πόλη αυτή καταλάμβανε την ανατολική μεθόριο των Σόλων και βρισκόταν στα βόρεια της σημερινής επαρχίας Πάφου. Το σύνορο περνούσε βορειοδυτικά του Τροόδους και κατέληγε σε ένα σημείο ανάμεσα στους δύο κόλπους της βορειοδυτικής Κύπρου εκεί όπου βρίσκεται το χωριό Πωμός. Τα σύνορα με το Μάριον ακολουθούσαν μια νοητή κάθετο προς βορρά, έχοντας το Τρόδος στα νοτιοανατολικά τους περνώντας κοντά από τον Τρίπυλο, μια από τις υψηλότερες κορυφές στην Κύπρο, και κατέληγε στη βόρεια ακτή διασχίζοντας το Δάσος Πάφου. Ακολουθώντας την ίδια ευθεία προς βορρά, απαντάς το Όρος Ζαχαρού στα 1212 μέτρα, τον Σταυρό της Ψώκας, κατόπιν στα ανατολικά την Κοιλάδα των Κέδρων, το Σελλάδι του Κίττου, τον Ξυλόδρυκα και στη συνέχεια τα Φροδίσια, το Σελλάδι του Άππι και την Αλεύκα στο κέντρο της Τηλλυρίας. Από τα Όρη της Τηλλυρίας και την Αλεύκα κατευθυνόμενοι προς τα βορειοδυτικά απαντάμε την Κοινότητα του Παχύαμμου ακριβώς δίπλα από την ακτή. Οι κοινότητες αυτές αποτελούν τις παραμεθόριες περιοχές του δυτικού βασιλείου που οριοθετούν τα σύνορα με το Μάριο. Από τον Παχύαμμο και τον Θύλακα των Κοκκίνων²⁴ σε μια πορεία προς ανατολή κατά μήκος της ακτογραμμής συναντάς το χωριό Κόκκινα, ενώ πίσω του, βρίσκεται το Μοσφίλι το οποίο είναι οικοδομημένο πάνω σε ένα λόφο. Νοτιοανατολικά του Μοσφιλιού βαδίζοντας προς την ενδοχώρα της Τηλλυρίας βρισκόταν ο Άγιος Θεόδωρος.²⁵ Ανατολικά από τον Άγιο Θεόδωρο, έτσι όπως διαμορφώνεται η ορεινή έκταση των βουνών της Τηλλυρίας, βρίσκονται τα Πηγαΐνια και ο Πάνω Πύργος. Στα βόρεια του Πάνω Πύργου και παρά την ακτή συναντάς σήμερα το κεφαλοχώρι της Τηλλυρίας, τον Κάτω Πύργο και πίσω από τους λόφους στα ανατολικά του Πύργου, τον Λιμνίτη.²⁶

Ο Λιμνίτης είναι το πρώτο χωριό μετά το οδόφραγμα που χωρίζει την Κυπριακή Δημοκρατία από τα Κατεχόμενα εδάφη. Απέναντι από το χωριό αυτό, λίγα μέτρα από την ακτή βρίσκεται η Πέτρα του Λιμνίτη. Νότια του Λιμνίτη, φεύγοντας πλέον από τις πεδινές περιοχές και ανεβαίνοντας τις βορειοδυτικές πλαγιές του Τροόδους συναντάμε τις Αμμαδιές, τον Άγιο Ιωάννη (Σελέμανι), τα Βαρίσεια, τον Ξερόβουνο, τον Λουτρό και τη Γαληνή. Βορειότερα του Ξερόβουνου και του Λουτρού σε ένα λόφο πολύ κοντά στη

²³ Οπ. π.

²⁴ Ο Θύλακας των Κοκκίνων είναι ένας μικρός κόλπος ο οποίος έχει καταληφθεί από τον τουρκικό στρατό, αποκόπτοντας την παραθαλάσσια διαδρομή από τον Παχύαμμο προς τον Κάτω Πύργο διαμέσου της κοινότητας των Κοκκίνων.

²⁵ Ο Άγιος Θεόδωρος Τηλλυρίας δεν πρέπει να συγχέεται με τον Άγιο Θεόδωρο Σολέας. Το εγκαταλελειμμένο πλέον τουρκοκυπριακό χωριό είναι ένα από τα πιο αρχαία τοπωνύμια της ευρύτερης περιοχής των Σόλων και θα τον εντοπίσουμε στην συνέχεια σε πολλούς χάρτες του 15^{ου} – 19^{ου} αιώνα, όταν και θα γίνει ταύτιση των τοπωνυμίων.

²⁶ Πρβλ. Χάρτ. Gole 1996. 42,47

θάλασσα δεσπόζει το *Ανάκτορο στο Βουνί*. Από εκεί συνεχίζοντας προς ανατολική κατεύθυνση και σε μια απόσταση μερικών χιλιομέτρων συναντάμε το Αλέτρι, την Αμπελικού, τον Ποταμό του Κάμπου την Λεύκα και ακολούθως το Καραβοστάσι. Λίγο πριν από το Καραβοστάσι και τον Ξερό αντικρίζουμε τα ερείπια της αρχαίας πόλης, στη δεξιά μεριά του δρόμου με κατεύθυνση από τον Κάτω Πύργο προς τη Μόρφου, ενώ η αριστερή μεριά του δρόμου η οποία άπτεται της βόρειας ακτής επίσης αποτελούσε κομμάτι της πόλης, εκεί όπου μέχρι πρόσφατα διακρίνονταν ίχνη του *Λιμανιού*. Νοτιοανατολικά των Σόλων σε πολύ κοντινή απόσταση εντοπίζουμε το Περιστερωνάρι, το Καλό Χωριό, την Πέτρα, τη Σκουριώτισσα, τον Άγιο Νικόλαο, τον Άγιο Γεώργιο και τα Κατύδατα. Το Καλό Χωριό, η Πεντάγια, η Ελιά, η Πέτρα, ο Άγιος Γεώργιος, ο Άγιος Νικόλαος, η Σκουριώτισσα, τα Κατύδατα, η Λινού, η Φλάσου, η Ευρύχου, ο Άγιος Θεόδωρος Σολέας, το Σινά όρος, η Τεμπριά και η Κοράκου απαρτίζουν την βόρεια Σολέα. Τα εδάφη αυτά ήταν σε πολύ μακρινή απόσταση από τις άλλες αρχαίες πόλεις, ενώ πολύ κοντά στους Σόλους, επιπλέον οι αρχαιολογικές ενδείξεις μας επιτρέπουν να συμπεράνουμε ότι οι περιοχές αυτές που καταλαμβάνουν μια μεγάλη έκταση των βόρειων πλαγιών του Τροόδους ανήκαν με βεβαιότητα στην πόλη των Σόλων.

Γ. Τα γειτονικά βασίλεια και οι χερσαίες διασυνδέσεις τους.

Τα σύνορα που διαχώριζαν τα αρχαία βασίλεια της Κύπρου μέχρι και την κατάκτηση από τους Πτολεμαίους είναι δύσκολο να οριοθετηθούν αφού οι γραπτές πηγές, οι επιγραφές και τα υπόλοιπα ανασκαφικά δεδομένα δεν φωτίζουν με ακρίβεια το θέμα, γι' αυτό και η προσέγγιση των συνόρων γίνεται με σχετική επιφύλαξη.

Ο καθορισμός της επικράτειας και των συνόρων των Σόλων στηρίζεται στη μελέτη του αναγλύφου του εδάφους, στα σποραδικά απομεινάρια των αρχαίων δρόμων αλλά και στην εξεύρεση αρχαίων περιαστικών και εξωαστικών ιερών. Η ύπαρξη τέτοιων ιερών χώρων συνδέθηκε από τη σύγχρονη έρευνα με ακόμα μια μέθοδο διαχωρισμού των πόλεων. Τα αγροτικά ιερά, όπως θα ονομάζονται συχνά, καθώς αυτά εντοπίζονται σε αγροτικές περιοχές κυρίως στην ενδοχώρα του νησιού, προκρίνεται ότι οικοδομούνταν στα πιο ακριτικά σημεία των βασιλείων εσκεμμένα ώστε να δηλώσουν με την ύπαρξη τους τα όρια της πόλης που τα οικοδόμησε.²⁷ Μια σειρά από αγροτικά ιερά που εντοπίστηκαν στην περιφέρεια των Σόλων θα μπορούσαν να αποτελούν τα σημεία εκείνα που σηματοδοτούσαν τα όρια της πόλης.²⁸ Τα βορειοανατολικά σύνορα των Σόλων που τους διαχώριζαν από τη Λάπηθο θα πρέπει να

²⁷ Βλ. Fourrier 2013, σσ. 103-105, σσ.108-118 · Βλ. 2014, σσ. 119-123, σ.126

²⁸ Σχετικά με τα αγροτικά ιερά και τον καθορισμό των συνόρων των Σόλων βλ. Ιστορικό Κεφάλαιο, Τα σύνορα των Σόλων.

σηματοδοτούνται από το *Ιερό της Αγίας Ειρήνης*²⁹ και το *Ιερό στη Μύρτου- Πηγάδες*, νότια του χωριού Ασώματος.³⁰ Τα ανατολικά σύνορα των Σόλων τα οποία τους διαχώριζαν από την Ταμασσό, περνούσαν από τη *Φιλιά* και νοτιότερα από το *Ιερό στο Μένοικο*.³¹ Τα σύνορα ενδεχομένως να βρίσκονταν στα δυτικά των Χανδριών και της Αγκοκηπιάς και τα βορειοδυτικά της Ταμασσού. Τα νότια σύνορα της πόλης θα πρέπει να αναζητηθούν νότια από το Απλίκι, όπου ήταν ένα από τα πιο σημαντικά μεταλλεία των Σόλων. Ακολούθως τα όρια της πόλης έφταναν στα Χανδριά, τον Κάμπο και την Κακοπετριά, όπου βρέθηκε αγροτικό *Ιερό της Αθηνάς και του Ηρακλή*.³² Τα νοτιοδυτικά σύνορα ορίζονται σε μια κάθετη πορεία προς τη βόρεια ακτή, μέσα από ορεινές δασώδεις εκτάσεις. Τα νοτιοδυτικά σύνορα χώριζαν τους Σόλους από την Παλαίπαφο. Στα ανατολικά της Αγίας Μονής, βρέθηκαν στοιχεία για την ύπαρξη *Ναού της Ηρας*,³³ όπως και στη Δρύμου, όπου ενδέχεται να υπήρχε *Ιερό του θεού Απόλλωνα*.³⁴ Το *Ιερό στον Πωμό* της Κλασικής Εποχής, όπου λατρεύτηκε μια θηλυκή θεότητα, ίσως να οικοδομήθηκε στα δυτικά σύνορα των Σόλων, τα οποία τους διαχώριζαν από το Μάριον.³⁵

Τα βασίλεια που γειτνιάζαν με τους Σόλους ήταν, στα βορειοανατολικά η Λάπηθος, στα ανατολικά η Ταμασσός, στα νότια το Κούριο, στα νοτιοδυτικά η Πάφος και στα δυτικά το Μάριον. Όσον αφορά την τοπογραφία των γειτονικών βασιλείων θα γίνουν οι απαραίτητες περιγραφές με πιο συνοπτικό τρόπο και μόνον για τις περιοχές που άπτονται των ορίων των Σόλων, καθώς ο στόχος είναι να γίνει μια σχετική τοποθέτηση των αρχαίων πόλεων στο γεωγραφικό ανάγλυφο και μια γεωγραφική τοποθέτηση των σημείων όπου βρέθηκαν ιστορικά τεκμήρια και πηγές φυσικών πόρων, όπως τα μέταλλα και η ξυλεία, ώστε να διασαφηνιστεί σε ποιο βασίλειο ανήκαν τα οικοδομήματα ή τα αγγεία όπως και η κάθε πλουτοπαραγωγική πηγή.

Τα βασίλεια της Λαπήθου και του Μαρίου συγκοινωνούσαν με τους Σόλους μέσω θαλάσσης καθώς η Λάπηθος, οι Σόλοι και το Μάριον ήταν τοποθετημένες σε τρία σημεία της ίδιας ακτογραμμής της βορειοδυτικής Κύπρου. Η ακτογραμμή αυτή όπως σχηματίζεται με φυσικό τρόπο δημιουργεί τους Κόλπους της Χρυσοχούς και της Μόρφου. Ωστόσο, η πόλη των Σόλων συνδεόταν με τις υπόλοιπες πόλεις της Κύπρου και μέσω χερσαίων διαδρομών. Τα σποραδικά υπολείμματα των αρχαίων δρόμων, η διάσωση μιλιοδεικτών, ο Βίος του

²⁹ Βλ. Fourrier 2013, σσ.105-107

³⁰ Βλ. Papantoniou 2012, σσ. 299-300.

³¹ Βλ. Megaw 1953, σ. 135

³² Βλ. Χρήστου 2022, σσ. 191-207

³³ Βλ. Hogarth 1889, σσ. 25 -40 ` Βλ. Fourrier 2014, σ. 131

³⁴ Βλ. Hogarth 1889, σ. 26, σ. 30

³⁵ Βλ. Ράπτου 2010, σσ. 22 - 23

Αγίου Αυξιβίου³⁶ και ο Βίος του Αγίου Ήρακλειδίου³⁷, η *Tabula Peutingeriana* (Εικ. Αρ. 9)³⁸ καθώς και η γεωμορφολογία του εδάφους βοήθησαν σε μια πιθανή αποκατάσταση των χερσαίων δρόμων που συνέδεαν τους Σόλους με τις γειτονικές τους πόλεις. Οι Σόλοι εκτεινόταν στην Τηλλυρία, τη Σολέα και τη Μαραθάσα.³⁹

1. Από τους Σόλους στην Ταμασό.

Η διαδρομή από την περιοχή των μεταλλείων των Σόλων μέσω της Ταμασού και από εκεί στη Σαλαμίνα χρησιμοποιούταν από τα αρχαία χρόνια, εφόσον μέσω αυτής μεταφέρονταν τα μεταλλεύματα και αποτελούσε τη χερσαία εμπορική οδό. Η Ταμασός ήταν μια από τις αρχαιότερες πόλεις και αναφέρεται από τον Στράβωνα και τον Πλίνιο, αν και δεν δίνουν καμία ένδειξη για τους δρόμους που οδηγούν στην πόλη από την ξηρά. Ούτε και ο Πτολεμαίος δεν βοηθά πολύ, καθώς οι συντεταγμένες του για την Ταμασό είναι σαφώς ανακριβείς.⁴⁰

Η πιθανότητα σύνδεσης της Ταμασού με τους Σόλους τη Ρωμαϊκή περίοδο και το ενδεχόμενο ύπαρξης δρόμου που συνέδεε τις δύο πόλεις επιβεβαιώνεται από τον Βίο του Αγίου Αυξιβίου από όπου μαθαίνουμε ότι ο Βαρνάβας αφού πέρασε μέσα από τα βουνά ήρθε στον Λιμνίτη. Επιπλέον, μαθαίνουμε από τον Βίο του Αγίου Ήρακλειδίου ότι οι Απόστολοι ακολούθησαν τον δρόμο αυτό για να μεταβούν από τους Σόλους στην Ταμασό. Όπως και ότι από τη Λάπηθο ταξίδεψαν μέσα από τα βουνά και έφτασαν στην πόλη *Λαμπαδιστού*, ακόμα ότι περάσανε από το βουνό, το λεγόμενο *Χιονισμένο* και έφτασαν στην Παλαίπαφο. Άλλη μια αναφορά είναι ότι έφτασαν στον Κορμακίτη και από εκεί ξεκίνησαν για την Ταμασό δια μέσου μιας χερσαίας διαδρομής. Περαιτέρω, η ύπαρξη νομισμάτων των Σόλων στο Μένοικο οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι δύο πόλεις είχαν εμπορικές σχέσεις

³⁶ Βλ. Φιλ. Μαρ., αρ. Α22-27

³⁷ Βλ. Φιλ. Μαρ., Αρ. Ε78-80

³⁸ Ο Πίνακας Peutinger ή Tabula Peutingeriana είναι ένας χάρτης του 13^{ου} μ.Χ. που απεικονίζει το ρωμαϊκό οδικό σύστημα και στην Κύπρο, του 1^{ου} αιώνα μ.Χ. κατά μια εκδοχή και κατά τον 2^ο με 4^ο αιώνα μ.Χ. κατά μια άλλη εκδοχή. Πρόκειται δηλαδή μάλλον για το οδικό σύστημα που αναπτύχθηκε στην Κύπρο κατά τη Δυναστεία των Ιούλιο-Κλαυδίων. Από αυτόν μαθαίνουμε πολλά για τις χερσαίες διαδρομές της Κύπρου, όπως και ότι η Ταμασός συνδέονταν με τους Σόλους. Η κατασκευή οδικού δικτύου ήταν μια από τις προτεραιότητες των Ρωμαίων, έτσι και στην Κύπρο διανοίχτηκαν δρόμοι οι οποίοι συνέδεσαν τις πόλεις και τα μεταλλεία μεταξύ τους για την καλύτερη διεξαγωγή του εμπορίου. Mitford 1980 σσ. 1331-1334, σ. 1341. Ανάμεσα στις πόλεις της Κύπρου που αναφέρονται στον Βίο του Αγίου Ήρακλειδίου και στα *Acta Barnabae* (βλ. Φιλ. Μαρ. αρ. Ε64-67), σημειώνεται και ένα χωριό με το όνομα *Λαμπαδιστού*, ενώ σε άλλο σημείο αναφέρεται ως πόλη και βρίσκεται σε ορεινό έδαφος. Για την πόλη μαθαίνουμε και από τον Βίο του Αγίου Αυξιβίου, όταν ο Βαρνάβας με τον Μάρκο έφτασαν από τη Λαοδικεία στον Κορμακίτη και από εκεί στη Λάπηθο και στη συνέχεια σε ένα ορεινό χωριό ή πόλη με το όνομα *Λαμπαδιστού*. Το μέρος αυτό ίσως είναι το χωριό Καλοπαναγιώτης, όπου εκεί βρίσκουμε την εκκλησία του Αγίου Ιωάννη του Λαμπαδιστή, σε μια εποχή που το όνομα Καλοπαναγιώτης δεν υπήρχε ενώ ταυτόχρονα γνωρίζουμε ότι ο Άγιος Ιωάννης ήταν από κάποιο χωριό Λαμπαδού που βρισκόταν στα νότια της Λαπήθου και των Σόλων και σε ορεινά εδάφη ασφαλώς πριν από το Τρόδος. Το πιο σημαντικό στοιχείο σε αυτή τη μαρτυρία είναι ότι οι Άγιοι πήγαν από τη Λάπηθο στον Καλοπαναγιώτη μέσω ενός χερσαίου δρόμου.

³⁹ Βλ. Σακελλάριος 1890-1891, σ. 303

⁴⁰ Bekker – Nielsen 2004, σσ. 173-174

διαμέσου των ορεινών διαδρομών και είναι βέβαιο ότι η Ταμασός συνδεόταν με τους Σόλους.⁴¹

Η *Tabula Peutingeriana* είναι η πρώτη γραπτή πηγή που δείχνει την ύπαρξη ενός δρόμου Ανατολής-Δύσης μέσω της Μεσαορίας. Παραδίδει τις ακόλουθες αποστάσεις: «Soloe XXIX Tamaso XXIII Thremithus XVIII Salamina». Αυτά τα στοιχεία αποτελούν ενδείξεις για την πορεία του δρόμου: Από τους Σόλους στην Ταμασό 29 Ρωμαϊκά μίλια που είναι ισοδύναμο με 43 χλμ. Μια άμεση απόσταση 41 χλμ. Είναι σαφές ότι ο δρόμος πρέπει να ακολουθούσε μια σχεδόν άμεση πορεία μεταξύ των πόλεων. Για τα πρώτα 3 χλμ. από την ανατολική πύλη των Σόλων, ο δρόμος προς την Ταμασό και ο παραλιακός δρόμος προς τη Λάπηθο συμπορεύονταν. Ο αρχαίος δρόμος ακολουθούσε το βόρειο οροπέδιο όπου το έδαφος είναι πιο ομοιόμορφο και υπάρχουν λιγότερα εγκάρσια υδάτινα ρεύματα. Μια πιο βόρεια πορεία, που παρεκκλίνει από τον δρόμο πιο μακριά από την ακτή, κοντά στη σύγχρονη Πεντάγια, θα ήταν περίπου 30 Ρωμαϊκά μίλια. Μια πορεία προς νότο μέσα από τη Λεύκα και η Πέτρα θα ήταν περίπου 31 μίλια. (Εικ. Αρ. 9)⁴²

Από το Ποτάμι, ο αρχαίος δρόμος πρέπει να συνέχισε κατά μήκος της κορυφογραμμής για περίπου 3 χιλιόμετρα πριν φτάσει στο οροπέδιο γνωστό ως Κάμπος του Μύλου, δυτικά του Ποταμού της Περιστερώνας. Δεν υπάρχουν ίχνη παλαιότερης διαδρομής στον Κάμπο. Στην ανατολική πλευρά του Ποταμού της Περιστερώνας, μια κορυφογραμμή εκτείνεται παράλληλα με μια χαράδρα για λίγο πάνω από 2 χιλιόμετρα νότια, πάνω από το χωριό Ορούντα. Η σύγχρονη ανάβαση στην ανατολική πλευρά της κοιλάδας πιθανώς αντιστοιχεί στην πορεία του αρχαίου δρόμου. Ο δρόμος συνεχιζόταν χωρίς αμφιβολία μέσω της χαράδρας του Αγίου Παντελεήμονα που οδηγεί στον Άγιο Ιωάννη. Νοτιοανατολικά του Αγίου Ιωάννη βρίσκεται μια έκταση ανώμαλου εδάφους, αποτελούμενη από φαράγγια και ρεματιές. Για να αποφευχθεί αυτό, ο δρόμος πιθανότατα ακολουθούσε μια διαδρομή βόρεια της απευθείας διαδρομής προς Ταμασό – Πολιτικό και στη συνέχεια η ανατολική έξοδος από το χωριό Άγιος Ιωάννης από όπου περνούσε η αρχαία οδός. Θα εκμεταλλευόταν το κενό στην κορυφογραμμή, μέσα από τον οποίο περνά ο σύγχρονος δρόμος από την Αρεδιού στην Επισκοπή. Ανατολικά του χάσματος, ο δρόμος πιθανότατα κατευθυνόταν απέναντι από την πεδιάδα προς την Ταμασό. Ανατολικά της αρχαίας Ταμασού και νότια του σύγχρονου χωριού Πέρα, βαθιές χαράδρες εκτείνονται από βόρεια προς νότια κατά μήκος της οδού. Η

⁴¹ Mitford 1980, σσ. 1331-1334, σ. 1341· βλ. Potter 2000, σ. 846

⁴² Bekker – Nielsen 2004, σσ.173-174 και υποσ. 8

διέλευση των χαραδρών, των οποίων οι πλευρές είναι λιγότερο απότομες ή όσο το δυνατόν λιγότερο βαθιές, εκμεταλλεύτηκε δύο φυσικά κενά για να συνεχιστεί ο δρόμος.⁴³

2. Από το Μάριον στους Σόλους.

Ο δρόμος κατά τη Ρωμαϊκή εποχή πιστοποιήθηκε από μια σειρά από μιλιοδείκτες από την εποχή των Σεβήρων και έπειτα.⁴⁴ Για το πρώτο τρίτο της πορείας του, ο δρόμος περνά παράκτια προς τα δυτικά και αποτελούσε μέρος της χώρας του Μαρίου. Στη συνέχεια περνάει από τους πρόποδες τους Τροόδους, και κατά το τελευταίο τρίτο, η διαδρομή του περνά μέσα από την ενδοχώρα δια μέσου των απόκρημνων πλαγιών που κατεβαίνουν μέχρι τη θάλασσα. Από το Μάριον οι δρόμοι καλύπτονται από τον σύγχρονο αυτοκινητόδρομο που επικαλύπτει ή οδεύει παράλληλα με τον αρχαίο δρόμο σε μια σχεδόν ευθεία διαδρομή μέχρι την ερειπωμένη εκκλησία της Παναγίας Γαλατερούσας. Δευτερεύοντες δρόμοι οδηγούν από την ακτή ψηλά στις κοιλάδες μέσα από τα δάση του Τροόδους και μερικοί από αυτούς μπορεί να χρησιμοποιούνταν στην αρχαιότητα. Πολλοί από τους δρόμους που φαίνονται τώρα στην περιοχή κατασκευάστηκαν κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου από τη Δασική Υπηρεσία. Πέρα από την Παναγία Γαλατερούσα η ακτή χωρίζεται από ρεματιές και χαράδρες. Από τη σύγχρονη κοινότητα του Πωμού και μετά η ακτή είναι ευρύτερη και ο δρόμος κάνει μια διαδρομή γύρω από τους λόφους, στρίβοντας ανατολικά. Πλησιάζοντας τον Παχύαμμο, ο δρόμος συνεχίζει πιο κοντά στη θάλασσα, πιθανώς κατά μήκος της γραμμής του πάνω δρόμου του χωριού Παχύαμμος.⁴⁵

Σύμφωνα με τον χάρτη Kitchener, ο σύγχρονος δρόμος, όταν κατασκευάστηκε το 1885, ακολουθούσε μια σχεδόν ευθεία πορεία. Ο σημερινός αυτοκινητόδρομος, ο οποίος δεν επικαλύπτει τον δρόμο του 19^{ου} αιώνα αλλά ακολουθεί μια σχεδόν παράλληλη πορεία και είναι διαμορφωμένος από μεγάλες καμπύλες και βράχους. Πλησιάζοντας τον θύλακα της κατεχόμενης περιοχής στα Κόκκινα, ο σύγχρονος δρόμος κάνει μια παράκαμψη στην ενδοχώρα, ενώ ο αρχαίος και ο δρόμος του 19ου αιώνα συνεχίζονται κατά μήκος της ακτής. Στο χωριό Μανσούρα, ανατολικά των Κοκκίνων, μια παλιά γέφυρα σηματοδοτεί την πορεία του δρόμου του 19^{ου} αιώνα, περίπου 100 μ. από τον σύγχρονο δρόμο. Η γραμμή του δρόμου συνεχίζει να περνάει από την ακτή και αφού παρακάμψει τα ακρωτήρια του σημείου Κόκκινα, συνεχίζει στην κοιλάδα όπου βρίσκεται ο Κάτω Πύργος. Η πορεία περνάει μέσα από το χωριό και απέναντι από την κοίτη του Ποταμού του Πύργου. Πέρα από τον Ποταμό

⁴³ Οπ. π., σσ. 175-177

⁴⁴ Έχουν σωθεί μια σειρά από μιλιοδείκτες στο δρόμο προς το Μάριον που επιβεβαιώνουν πόσο σημαντικός ήταν ο δρόμος από τους Σόλους προς το Μάριον. Οι μιλιοδείκτες προέρχονται από τους Σόλους, τη Γαληνή και τον *Λιμνίτη*. Βλ. *Επιγ. Αρ.Ε2-4, Στ.2-5*

⁴⁵ Bekker – Nielsen, οπ. π., σσ. 141-143 · Talbert 1985, Χάρτ., σ.156 · Stylianos 1980, Χάρτ. σσ. 171-174· πρβ. Καρούζης 1998, σσ. 103-106.

του Πύργου, βρίσκονται οι λόφοι του δάσους Αμμαθικίες, στα 200 μ. ακολουθώντας απότομα την πλευρά της θάλασσας. Ο σύγχρονος αυτοκινητόδρομος περνά από το βατό σημείο του χώρου, και πιθανώς ο αρχαίος δρόμος έκανε το ίδιο, μέσω μιας πορείας πιο βόρεια.⁴⁶

Ακολουθώς κατέβαινε για να διασχίσει την κοιλάδα του Λιμνίτη, περνώντας από το χωριό του Λιμνίτη, στη συνέχεια συγχωνευόταν με τον σύγχρονο δρόμο για να περάσει νότια του *Βουνιού*. Πέρα από το Βουνί, ο δρόμος περνούσε από την ακτή και κατέβαινε στην κοιλάδα του Ποταμού του Κάμπου, όπου βρισκόταν η πόλη των Σόλων. Η πόλη χτίστηκε σε μια πλαγιά που βλέπει στον κόλπο της Μόρφου και ο δρόμος περνούσε κατά μήκος των πρόποδων αυτής της πλαγιάς, βγαίνοντας από την ανατολική πύλη της πόλης.⁴⁷

3. Από τους Σόλους στη Λάπηθο.

Αφήνοντας τους Σόλους ο αρχαίος δρόμος κατευθυνόταν προς μερικές εκατοντάδες μέτρα από την ακτή, παρακάμπτοντας τα υψηλότερα σημεία και όδευε μεταξύ των ποταμών Ξερού και Σετράχου από την μεριά της παραλίας. Κατόπιν θα πρέπει να διάβαινε τον ποταμό Σερράχη στη Μόρφου, οδεύοντας σε παράλληλη πορεία, αλλά όχι την ίδια, με εκείνη του σύγχρονου δρόμου. Υποθέτοντας ότι οι διαβάσεις του Καρκώτη και του Ποταμού Ελιά βρίσκονται λίγο πολύ στο ίδιο σημείο με τους αρχαίους, τότε ο αρχαίος δρόμος μεταξύ αυτών των δύο σημείων πιθανότατα περνούσε από τη βόρεια πλευρά του σύγχρονου δρόμου που θα του έδινε μια πιο άμεση πορεία προς τα βόρεια. Η απευθείας απόσταση από τους Σόλους μέσω της Μόρφου προς τη Λάπηθο, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη το έδαφος, είναι μόλις κάτω από 40 χιλιόμετρα. Σύμφωνα με την *Tabula Peutingeriana*, η απόσταση του δρόμου είναι 33 ρωμαϊκά μίλια ή 49 χιλιόμετρα. Από τη διέλευση του Σερράχη ο δρόμος συνέχιζε μέχρι το Καλό Χωριό, στη συνέχεια ανέβαινε σε μια ευθυγράμμιση μέσω του Διόριου, όπου συναντά τον δρόμο από το *Παλιόκαστρο* για να συγχωνευθεί με τον αυτοκινητόδρομο από τη Λευκωσία.⁴⁸

4. Από τους Σόλους στο Κούριο.

Νότια των Σόλων, απλώνονται οι κοιλάδες του Ξερού και του Καργώτη που οδηγούν στο Τρόδος. Ο δρόμος από τους Σόλους θα περνούσε ασφαλώς από τη Σκουριώτισσα. Η φύση του τοπίου επιτρέπει την ανακατασκευή της πορείας του σε γενικές γραμμές. Σε μικρή απόσταση ανατολικά των Σόλων, στην κοιλάδα του ποταμού Ξερού, ο δρόμος απέκλινε από τον κεντρικό δρόμο για να περάσει από την πλαγιά μεταξύ Λεύκας και Καλού Χωριού.

⁴⁶ Bekker – Nielsen, οπ. π., σ.144

⁴⁷ Οπ. π.

⁴⁸ Bekker – Nielsen, Οπ.π. σσ.145-147 · Talbert 1985, Χάρτ. σ.156 · Stylianos 2010, Χάρτ. σσ. 171-174· πρβλ. Καρούζης 1998, σσ.103-106.

Απόφευγε τον λόφο, παρακάμπτοντας τη βόρεια πλευρά του, συνεχίζοντας νοτιοανατολικά για να διασχίσει το ρέμα του Σετράχου. Από εκεί είναι αβέβαιο αν ακολουθούσε κάποια διαδρομή στις παρυφές του Τροόδους στα δυτικά ή αν ακολουθούσε τη διαδρομή που βλέπουμε στον Peutinger Table.⁴⁹

Δ' Το οδικό σύστημα τη Ρωμαϊκή Εποχή

Μαθαίνουμε πολλά για το οδικό δίκτυο κατά τη Ρωμαϊκή εποχή από το σύστημα των μιλιοδεικτών (miliaria). Ένας μιλιοδείκτης του 12 π.Χ. δείχνει ότι ο δρόμος είχε αρχίσει να δημιουργείται τουλάχιστον από τότε. Το 81 μ.Χ. ο Αυτοκράτορας Τίτος [via] s novas fecit [provinciae Cyprj]. Το έργο διευθύνθηκε διαδοχικά από δύο ανθύπατους, τους υπ' αριθμό. 42 και 43, και κατασκευάστηκαν νέοι μιλιοδείκτες για τη μεταφορά δίγλωσσων κειμένων στα οποία η αυτοκρατορική λατινική προηγείται τακτικά της ελληνικής. Ο Μακρίνος και ο Καίσαρας του Διαδουμενιανός ευνόησαν τους Σόλους. Αυτό φαίνεται από ένα νέο λίθο, με δίγλωσση επιγραφή και πάλι με τον ίδιο ανθύπατο, αρ. 52. Στη συνέχεια, όμως, επιγραφικά, μια σκοτεινή εποχή ξεκίνησε για την Κύπρο, η οποία σηματοδοτείται μόνο από τους περιστασιακούς μιλιοδείκτες. Έτσι ο Δέκιος εμφανίζεται στα ελληνικά, στη δοτική πτώση, ο Αυρηλιανός, επίσης στα ελληνικά, μια φορά στη γενική με την πρόθεση και μια φορά στην αιτιατική: Στην πρώτη τα αυτοκρατορικά ονόματα χρησιμοποιούνται λακωνικά, απλώς, όπως θα εμφανιζόταν για τη χρονολόγηση, αλλά στην τελευταία παρουσιάζεται ο πλήρης τίτλος, ενώ η ανάθεση είναι τιμητική. Υπό την Τετραρχία το 293 μ.Χ. οι τιμητικές επιγραφές χωρίζονται σε ελληνικές και λατινικές, στη δοτική, κατά την εποχή του Κωνσταντίνου, όταν τα λατινικά και η δοτική επικρατούν πλήρως. Ο Κωνσταντίνος ονομάζεται Καίσαρας με τους δύο μεγαλύτερους γιους του (324-333 μ.Χ.), στην περιοχή των Σόλων και της Αρσινόης, Καίσαρας επίσης με τους τρεις γιους του (333-337 μ.Χ.), κοντά στους Σόλους, ενώ μετά τον θάνατο του Κωνσταντίνου, ο κάθε ένας από τους τρεις γιους του προσφωνούνταν Αύγουστος (337-340 μ.Χ.). Σε αυτή την τελική περίοδο μπορεί να αποδοθεί η φαινομενική εμφάνιση του Κωνσταντίνου II και του Κωνσταντίνου με αυτό τον τίτλο στον Άγιο Θεόδωρο. Η ιστορία των δρόμων στην Κύπρο τελειώνει με τον Κωνσταντίο και τον Καίσαρα του Ιουλιανό (355-360 μ.Χ.). Μαζί με τον Ιοβιανό (363-364), και τα δύο αυτά ονόματα είναι σε γενική. Το πόσο μεταγενέστερο είναι το κείμενο από την εποχή των Σεβήρων πιστοποιεί μια πραγματική επισκευή των δρόμων, αν και δεν είναι βέβαιο. Οι πόλεις και οι ανθύπατοι δεν κατονομάζονται πλέον. Μόνον η αφέρωση στον Αυτοκράτορα δηλώνεται σε έναν σωζόμενο μιλιοδείκτη. Ωστόσο, στην εποχή του Κωνσταντίνου, μπορεί

⁴⁹ Bekker – Nielsen, οπ.π., σσ.147-148

να ανιχνευθεί μια εκτεταμένη δραστηριότητα, η οποία μπορεί να συγκεντρωθεί σε όχι περισσότερο από πέντε χρόνια. Παρόμοια δραστηριότητα πρέπει να είχε υπάρξει επί Αυρηλιανού και ξανά κατά την Α' Τετραρχία. Συνολικά, λοιπόν, προκύπτουν τρεις φάσεις. Στην πρώτη, ο Αύγουστος και ο Τίτος αυτοανακηρύσσονται ως οι δημιουργοί ενός συστήματος δρόμων, στη δεύτερη, την φάση των Σεβήρων, που ίσως να περιορίζεται στη δυτική Κύπρο, το βάρος της επισκευής βαρύνει τις πόλεις, με τον ανθύπατο να συντονίζει τις δραστηριότητές τους, ενώ ο 3^{ος} αι. μ.Χ. εμφανίζεται ως ενάμιση αιώνας στασιμότητας, αν όχι παρακμής, καθώς οι μιλιοδείκτες δεν ανανεώθηκαν αλλά επαναχρησιμοποιήθηκαν για να εκφράσουν την πίστη στον Αυτοκράτορα ή την αυτοκρατορική προπαγάνδα. Πράγματι, από τα μέσα του 4ου αιώνα οι επιγραφές τους, γραμμένες στη γενική, δεν μοιάζουν παρά μόνο με δηλώσεις αυτοκρατορικής ιδιοκτησίας.⁵⁰

Το αρχαίο οδικό δίκτυο της βόρειας Κύπρου δομήθηκε γύρω από τον δρόμο από το Μάριον προς στην Κερύνεια, περνώντας μέσα από τους Σόλους και τη Λάπηθο. Στο Μάριον, ο δρόμος συνδέεται με το οδικό δίκτυο της δυτικής Κύπρου στο ανατολικό άκρο, την Κερύνεια, από όπου συνεχιζόταν από δύο δρόμους, ο ένας οδηγούσε νοτιοανατολικά στους Χύτρος και τη Μεσαορία. Ο άλλος συνεχίζοντας προς την ανατολή κατά μήκος της βόρειας ακτής έως το ακρωτήριο της Καρπασίας. Στη μέση της απόστασης από το Μάριον και την Κερύνεια, οι Σόλοι ήταν μια σημαντική οδική αρτηρία με δρόμους που οδηγούσαν μέσα από το Τρόδος στην νότια ακτή και από το νότιο άκρο της Μεσαορίας στην πόλη της Ταμασού. Αναμφισβήτητα υπήρχαν και άλλοι δευτερεύουσας σημασίας δρόμοι, που δεν αναφέρονται στις επιγραφές και τις αρχαίες πηγές ούτε έχουν απομείνει ίχνη τους στις μέρες μας ώστε να χαρτογραφηθούν, δρόμοι που κυρίως θα πρέπει να οδηγούσαν από τους Σόλους στις περιοχές των μεταλλείων διαμέσου των βουνών. (Εικ. Αρ. 41)

Ε. ΦΥΣΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ / Ορογραφία

Το ορεινό σύμπλεγμα του Τροόδους καταλαμβάνει το κεντρικό και δυτικό τμήμα του νησιού, το οποίο και μας ενδιαφέρει. Βόρεια του Τροόδους βρίσκεται η κεντρική πεδιάδα όπου απλωνόταν το πεδινό κομμάτι των Σόλων. Οι ορεινοί όγκοι του Τροόδους αποτελούνται από οφιολιθικά πετρώματα που δημιουργήθηκαν από την ανάμειξη ωκεάνιου φλοιού και μέρους του ανώτερου μανδύα της γης όταν η ευρασιατική προσέγγισε την αφρικανική πλάκα προκαλώντας την ελαφριά κατάδυση της συμβάλλοντας στην ανύψωση και τον τεμαχισμό του ωκεάνιου φλοιού και του μανδύα της γης. Το σύνθεμα που προέκυψε από την γεωλογική μεταβολή ήταν η ορογένεση και η σταδιακή δημιουργία της Κύπρου και

⁵⁰ Mitford 1980, σσ. 1332-1337

του Τροόδους, σε μια διαδικασία διάβρωσης και αποσάθρωσης που κράτησε εκατομμύρια χρόνια. Αυτό συνεχίστηκε και κατά την Πλειστόκαινη περίοδο κατά τη διάρκεια της οποίας προκλήθηκε μια διάβρωση του Τροόδους που έφερε στην επιφάνεια πετρώματα του ωκεάνιου φλοιού μετατρέποντας το Τρόοδος σε ένα ανεκτίμητης αξίας μέρος για γεωλογική έρευνα. Ορισμένα από τα ωκεάνια υλικά που ανιχνεύονται στην επιφάνεια της γης και αποτελούν τα πυριγενή πετρώματα είναι ο χαρτζβουργίτης, ο δουνίτης, ο βερλίτης, ο πυροξενίτης, ο γάββρος, ο πλαγιογρανίτης, ο διαβάσης, ο περιδοτίτης και οι λάβες. Ο οφιόλιθος του Τροόδους ανήκει στο Ανώτερο Κρητιδικό Επίπεδο και η σύσταση του περιλαμβάνει τα υλικά που προαναφέρθηκαν σε ένα σύστημα πολλαπλών φλεβών οριζόντιας βάσης. Το ανώτερο στρώμα λαβών περιλαμβάνει ολιβινοφυρικές και πυροξενοφορικές προσκεφαλοειδείς λάβες και ο κατώτερος ορίζοντας προσκεφαλοειδείς λάβες και πλακοειδείς ροές λαβών με πληθώρα φλεβών και κοιτών.⁵¹

Από απολιθώματα κώνων και ξύλων μαθαίνουμε ότι το Τρόοδος αποτελούταν από δάση και πριν από 5 εκατομμύρια χρόνια. Μέσα σε πετρώματα που γίνονται εύκολα ορατά στις παρυφές του Τροόδους παρατηρούνται απολιθώματα που βοηθούν στην χρονολόγηση των εδαφών αυτών. Στην ιζηματογενή περιφερειακή σειρά εντοπίζονται απολιθώματα κλάδων και κουκουναριών κωνοφόρων δέντρων, πρωτόζωων τουλάχιστον 2 εκατομμυρίων ετών. Η ανύψωση του Τροόδους και η διάβρωση του κατά την Κατώτερη Μειόκαινη περίοδο και κατά την Πλειστόκαινη παρέσυρε αμμοχάλικα και χαβαροχάλικα στο νότιο κυρίως τμήμα της Μεσαορίας. Η συστολή και διαστολή των πετρωμάτων που προκαλείται από την έντονη βροχόπτωση και χιονόπτωση του Τροόδους, η αποδυνάμωση των πετρωμάτων και ο βαθμός τεκτονισμού διαβρώνουν και θρυμματίζουν τα πετρώματα. Τα όρη αυτά με τον ρηγματώδη τρόπο που σχηματίστηκαν δημιούργησαν απότομες πλαγιές και έπειτα από την διάβρωση, τις βροχοπτώσεις, την αλλαγή στην επιφάνεια της θάλασσας και την ανατροφοδότηση των ποταμών δημιουργήθηκαν φαράγγια στα πυριγενή πετρώματα του Τροόδους αλλά και στα ιζηματογενή των χαμηλότερων υψωμάτων. Αξιοσημείωτη είναι και η διάβρωση του Τροόδους η οποία επηρέασε τις επιφάνειες που ήταν πιο ευάλωτες και τις ποτάμιες αναβαθμίδες των οποίων η αναδημιουργία, κατά μήκος των ποταμών που διαπερνούν την Μαραθάσα και τη Σολέα, ανάπλασε το έδαφος και το μετέτρεψε σε πιο επίπεδο και εύφορο δίνοντας την δυνατότητα για κατοίκηση και καλλιέργειες στους κατοίκους της Σολέας. Η εμφάνιση κοιλάδων σε ψηλά υψόμετρα και ποταμών που πηγάζουν γύρω από το Τρόοδος δημιουργούν ένα ακτινωτό ποτάμιο σύστημα που με την κατωφέρεια των απότομων πλαγιών καταλήγουν στη θάλασσα. Ορισμένοι από τους ποταμούς αυτούς εκβάλλουν στον

⁵¹ Βλ. Καρούζης 2000, οπ.π., σσ. 26 -31 ' βλ. Στασής 1983, σσ. 10-11, σσ. 16-17

Κόλπο της Μόρφου μέσα από τις εύφορες προσχωσιγενείς κοιλάδες της Μαραθάσας, της Πιτσιλιάς και της Σολέας.⁵²

Η Μαραθάσα είναι η κοιλάδα που σχηματίζεται από τον ποταμό Σέτραχο και από μέρος του Διαρίζου. Στα δυτικά της έχει το δάσος Πάφου και στα ανατολικά το δάσος του Τροόδου, διαχωρίζοντας τα δύο δάση στη μέση. Τα εδάφη της Μαραθάσας αποτελούνται από πυριγενή πετρώματα. Το εύφορο έδαφος, η υψηλή βροχοπτώση και οι διάφορες πηγές κάνουν ιδιαίτερα γόνιμη την κοιλάδα και τα χωριά της Μαραθάσας. Ορισμένα από τα πιο γνωστά χωριά της Μαραθάσας είναι ο Πεδουλάς, ο Μουτουλλάς, ο Πρόδρομος, ο Καλοπαναγιώτης, η Λεμίθου, οι Τρεις Ελιές και το Μηλικούρι.

Αν η κοιλάδα της Μαραθάσας είναι δημιούργημα του Σετράχου τότε η κοιλάδα της Σολέας είναι δημιούργημα του ποταμού Καρκώτη. Και αυτή η κοιλάδα είναι ιδιαίτερα γόνιμη από πυκνά δάση και καλλιέργειες, τα κυριότερα πετρώματα της είναι συνθέματα από γάββρους, διαβάσες και λάβες. Το υψόμετρο της κοιλάδας φτάνει στα υψηλότερα του σημεία στα 800 μέτρα και στα χαμηλότερα τα 150 μέτρα. Η Σολέα όπως προσδίδει και το όνομα της αποτελούσε την ορεινή κοιτίδα του βασιλείου, το μέρος όπου βρίσκονταν τα ορυχεία και κατάλληλα για υλοτόμηση δάση. Πολλά είναι τα χωριά που υπάρχουν ακόμα από την αρχαία εποχή και άλλα που δημιουργήθηκαν αργότερα, κυρίως τις περιόδους της Φραγκοκρατίας και της Τουρκοκρατίας. Τα πιο σημαντικά από αυτά είναι η Κακοπετριά, η Ευρύχου, η Κοράκου, η Γαλάτα, η Φλάσου, το Νικητάρι κι ο Άγιος Θεόδωρος.

Η Πιτσιλιά εκτείνεται ανάμεσα στο δάσος Πάφου και στο δάσος Αδελφοί, στο δάσος του Μαχαιρά και στο δάσος Λεμεσού. Η Πιτσιλιά διαχωρίζει τις επαρχίες της Λεμεσού και της Λευκωσίας, από εκεί πηγάζουν πολλοί ποταμοί όπως ο Ελιάς και ο Σερράχης που εκβάλλουν στον Κόλπο της Μόρφου. Οι πλαγιές της ορεινής αυτής περιοχής ξεκινούν από 500 μέχρι 1.600 μέτρα. Τα πετρώματα της αποτελούνται από γάββρους, διαβάσες και λάβες. Πρόκειται για ανώριμα πυριτιούχα και φαιοχρώματα. Ο φυσικός πλούτος της Πιτσιλιάς αποτελούμενος από πυκνά δάση, καλλιέργειες και μέταλλα θεωρείται ως εξίσου πλούσιος με της Μαραθάσας και της Σολέας. Ορισμένα από τα χωριά της Πιτσιλιάς είναι ο Λουβαράς, το Πελένδρι, η Κυπερούντα, ο Αγρός, η Ζωοπηγή και η Ποταμίτισσα.

Η πεδιάδα της Μόρφου ορίζεται ως η κεντρική πεδιάδα της Κύπρου και βρίσκεται στα νότια του Πενταδακτύλου, ανατολικά από τον Κόλπο της Μόρφου, βόρεια από το Τρόδος και στα δυτικά στις λεκάνες απορροής των ποταμών Πηδιά και Σερράχη - Οβγού. Η περιφέρεια στο δυτικό της τμήμα ανυψώνεται και απομακρύνεται από τη στάθμη της θάλασσας

⁵² Βλ. Σοφοκλέους 1992, σσ. 16-20 · βλ. Καρούζης 2000, σπ.π., σσ. 26-31

φτάνοντας σε υψόμετρο 300 μέτρων στα βόρεια, 256 στα ανατολικά και 400 στα νότια. Η πεδιάδα σχηματίστηκε στο δέλτα των ποταμών Οβγού και Σερράχη πάνω σε αλλουβιακούς κώνους και ιδιαίτερα η Μόρφου που βρίσκεται πάνω σε λεπτόκοκκες – αργιλοαμμώδεις αποθέσεις. Ο Κόλπος της Μόρφου δημιουργήθηκε προς το τέλος της Γεωλογικής Περιόδου όταν σχηματίστηκαν διάφορες ορογενετικές κινήσεις που ανύψωσαν την πεδιάδα, παρά ότι τα δύο άκρα της μετακινήθηκαν λιγότερο και παρέμειναν πιο μέσα στην στεριά. Η τελική διαμόρφωση των κόλπων οφείλεται σε ποτάμιες προσχώσεις παρά σε ορογενετικές κινήσεις. Αργότερα ο κόλπος επιχωματώθηκε από χαλίκια που ενδεχομένως να προήλθαν από κάποιο ποταμό από τα δυτικά, ίσως από τον ποταμό του Πύργου ή του Λιμνίτη. Τα πετρώματα στα βορειοδυτικά και νότια της Μόρφου αποτελούνται από ιζηματογενείς σχηματισμούς όπως άμμους, ιλύες, άργιλο και χαλίκια και βιοασβεστικούς και άλλους ψαμμίτες, ιλύες, χαλίκια και αμμούχες μάργες. Ασβεστόλιθοι και ψαμμίτες υπάρχουν μόνο κοντά στα αρχαία σύνορα των Σόλων με τη Λάπηθο κάτι που μας βοηθά να καταλήξουμε ότι το βασίλειο των Σόλων δεν εφοδιαζόταν ικανοποιητικά με ασβεστολιθικούς ψαμμίτες, ενός χρήσιμου οικοδομικού υλικού.

Η Τηλλυρία τοποθετείται μεταξύ των Κόλπων της Χρυσοχούς και της Μόρφου και έχει έκταση περίπου 31 χιλιόμετρα μήκος και μέγιστο πλάτος 6. Στα βόρεια της Τηλλυρίας είναι η θάλασσα, ενώ στα νότια της το δάσος Πάφου εγκλωβίζοντας την περιοχή μεταξύ του υδάτινου στοιχείου και των δασωδών εκτάσεων, αφήνοντας την μικρή ζώνη των 6 χιλιομέτρων για εκμετάλλευση και κατοίκηση από τον άνθρωπο. Τα εδάφη της είναι μια ανάμειξη φαιοχωμάτων, προσχωσιγενών χωμάτων και λαβών κάτω από τις επίσης πολύ γόνιμες εκτάσεις που συμπληρώνουν την ευφορία της δασώδους βορειοδυτικής Κύπρου. Η Τηλλυρία παρουσιάζει σήμερα μια φθίνουσα πορεία από δημογραφική άποψη και έτσι αποτελείται από χωριά που έχουν εγκαταλειφθεί όπως ο Άγιος Θεόδωρος, η Αμπελικού, το Σελλάδι του Άππι, η Αλεύκα, ο Λουτρός και από κατοικημένα χωριά όπως ο Παχύαμμος, το Μοσφίλι, η Μανσούρα, τα Πηγαίνα, ο Πάνω Πύργος, ο Κάτω Πύργος, ο Λιμνίτης, τα Βαρίσεια και η Γαληνή. Η περιοχή του Κάτω Πύργου αποτελείται από τα ορεινά εδάφη των βόρειων πλαγιών του Τροόδους που φτάνουν μέχρι τη βόρεια ακτή σχηματίζοντας ένα κόλπο 1.5 τ.χλμ. που οριοθετείται στα δυτικά, νότια και ανατολικά από τους πρόποδες που βρίσκονται περιφερειακά στον ορεινό όγκο του Τροόδους. Αυτή η περιοχή αποτελείται από Μαξιλάρι Λάβας που είναι της Άνω Κρητιδικής εποχής. Τα υψηλότερα επίπεδα των ορεινών εδαφών της περιοχής του Πύργου είναι οι Λούρες στα 124 μ., το Γιερακάρι στα 145 μ., η Κλούβα στα 114 μ. και οι Σσύλλες στα 142 μ. περικυκλώνουν μια έκταση 1,5 χιλιομέτρου μήκος και 0,5 χιλιόμετρα πλάτους, δημιουργώντας μια ευρεία λωρίδα παράκτιων πεδινών

εδαφών από την εποχή του Πλειστόκαινου έως πρόσφατα ρηχά θαλάσσια και υγρά ιζήματα. Αυτοί οι λόφοι καλύπτονται από νεαρά ιζηματογενή στρώματα που κλίνουν απαλά προς τα βόρεια.⁵³

Το γεωλογικό υπόστρωμα του δάσους Πάφου αποτελεί μέρος του οφιολιθικού συμπλέγματος του Τροόδους. Η ανάμειξη ανθρακικών και οφιολιθικών πετρωμάτων στην οροσειρά αυτή σε συνδυασμό με τα εκρηξιγενή και ιζηματογενή πετρώματα των συμπλεγμάτων και τα φλεβικά πετρώματα, διαμορφώνει την γεωλογική διαστρωμάτωση των ορεινών όγκων του δάσους και του δυτικού Τροόδους. Τα όρη αυτά σχηματίζονται με τρόπο που δημιουργούν βαθιές κοιλάδες, χαράδρες και απόκρημνες πλαγιές.

Το Τρόδος αποτελείται γενικότερα από ηφαιστειακά πετρώματα σε αντίθεση με το έτερο μεγάλο βουνό της Κύπρου, τον Πενταδάκτυλο του οποίου τα πετρώματα είναι ιζηματικά (ασβεστολιθικά) και μεταμορφωσιγενή. Οι κυριότερες βουνοκορφές του Τροόδους είναι η Χιονίστρα ή Όλυμπος, η Μαδαρή, η Παπούτσα, ο Μαχαιράς, το Σταυροβούνι, ο Τρίπυλος, ο Κύκκος και οι Αδελφοί. Ορισμένες από τις κορυφές και τα κομμάτια των δασών Τροόδους και Πάφου που αποτελούν σημεία αναφοράς είναι ο Όλυμπος στα 1951 μέτρα, ο Σταυρός της Ψώκας στα 400 μέτρα, Ξυσταρούδα στα 100 μέτρα (6 χιλιόμετρα από τον Κύκκο), η Καμιτζή στα 700 μέτρα (6 χιλ. από το Μηλικούρι). Όλα τα πιο πάνω είναι αξιομνημόνευτα λόγω κυρίως της πυκνής τους βλάστησης.⁵⁴

Στ. ΥΔΡΟΓΡΑΦΙΑ / Ποταμοί – Λίμνες – Κλίμα- Πηγές – Βροχόπτωση

Το κλίμα της Κύπρου ήταν πάντοτε επηρεασμένο από την απόσταση από τον Ατλαντικό ωκεανό και αυτό δεν επέτρεπε σε πολλά ψυχρά αέρια ρεύματα να φτάσουν στην περιοχή, ώστε να παρουσιάζει υψηλότερα επίπεδα βροχόπτωσης. Το κλίμα επίσης επηρεάζεται από τα συστήματα πίεσης των ηπειρωτικών μαζών και τη θέση της Κύπρου στην ανατολική Μεσόγειο Θάλασσα, με ξηρές περιοχές να την περιτριγυρίζουν από τον νότο και την ανατολή. Ο συνδυασμός αυτών των στοιχείων κάνει τον νησί ιδιαίτερα θερμό τα καλοκαίρια και τους χειμώνες σχετικά ήπιους. Η ετήσια κατανομή βροχόπτωσης καταδεικνύει ότι η περιοχή του Τροόδους συγκεντρώνει το μεγαλύτερο ποσοστό στο νησί. Αλλά και από τον Κόλπο της Μόρφου μέχρι και την Τηλλυρία τα επίπεδα βροχόπτωσης είναι υψηλά κάτι που εξηγεί γιατί είναι τόσο εύφορη και πράσινη η βορειοδυτική Κύπρος. Η τροφοδοσία ύδατος εξασφαλιζόταν σε προηγούμενες εποχές όπως και σήμερα από τα επιφανειακά νερά, δηλαδή

⁵³ Βλ. Καρούζης 2000, ο.π., σσ.56-68 · βλ. Στασής 1983, ο.π., σσ. 31-37· Maliszewski 1994, σσ.169 - 170

⁵⁴ Βλ. Καρούζης 2000, σσ. 56-68 · βλ. Στασής, ο.π., σσ. 31-37· Η οροσειρά του Τροόδους υποδιαιρείται σε δασικές εκτάσεις, στην Τηλλυρία, στον Κύκκο – Κάμπο – Τσακίστρα, στη Μαραθάσα, στη Σολιά, στην Πιτσιλιά και στις πλαγιές της περιφέρειας του Ορεινού Όγκου Τροόδους.

τα νερά των ποταμών, των χειμάρρων, των πηγών, των λιμνών, των ελών και των φραγμάτων.⁵⁵

Το υδρογραφικό δίκτυο του δάσους του βασιλείου των Σόλων εξαρτιόταν όπως και σήμερα από την ετήσια κατανομή βροχόπτωσης, τις γεωμορφολογικές συνθήκες που αναδιαμορφώνονταν σταδιακά και την εισροή υδάτων από τους πολυάριθμους ποταμούς που διέσχιζαν το Δάσος Πάφου αλλά και τα δέκα ποτάμια γύρω από την ίδια την πόλη των Σόλων. Σήμερα τα ποτάμια αυτά βρίσκονται στα όρια της επαρχίας Λευκωσίας, Πάφου και Λεμεσού. Τα ποτάμια που ανιχνεύει σήμερα κανείς στο Δάσος Πάφου είναι ο Διάριζος, ο Ρουδιάς, η Αγιά, ο Σταυρός της Ψώκας, ο Άγιος Μερκούριος, η Φλέγια, ο Λιμνίτης, και ο Ξερός. Οι 10 ποταμοί που διαπερνούσαν του Σόλους ήταν από ανατολικά προς τα δυτικά, ο Οβγός (32 χλμ.), ο Σερράχης (54), ο Ελιάς (30), ο Ατσάς (24), ο Καρκώτης (27), ο Σέτραχος ή της Μαραθάσας (22), ο Ξερός(19), ο Κάμπος (18), ο Λιμνίτης (21). Ορισμένοι από τους ποταμούς αυτούς έχουν πόσιμο νερό όλο το χρόνο και αποτελούν την κύρια πηγή υδροδότησης των κοιλάδων που διασχίζουν το δάσος. Από τον Σερράχη αρδεύονται τα χωριά Άγιος Ιωάννης, Μαλούντα, Μένικο, Αυλώνα, Ακάκι, Ορούντα, Περιστερώνα, Αστρομερίτης, Ζώδια, Κατωκοπιά, Αργάκι. Από τον Σέτραχο αρδεύεται το Περιστερωνάρι. Από τον Καρκώτη αρδεύονται το Περιστερωνάρι, το Καλό Χωρίο και η Πεντάγια, από τον Ελιά αρδεύονται τα χωριά Κάτω Κουτραφάς, Αγκολέμι, Ελιά, Καζιβερά και ο Ατσάς αρδεύει την Πέτρα και την Πεντάγια. Η περιοχή της Τηλλυρίας χωρίζεται από τρεις ποταμούς, τον Κατούρη, το Ποταμούδι και τον Πύργο (19). Αυτοί οι ποταμοί είναι ξηροί το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου. Στις χαμηλότερες διαδρομές τους, οι τρεις κοιλάδες του ποταμού είναι μεγάλες και χωρίζονται από επιμήκεις λόφους που συγχωνεύονται νότια με τον κύριο ορεινό όγκο. (Εικ. Αρ. 7)⁵⁶

Το Δάσος Πάφου έχει μεγάλη υδρολογική αξία, ενώ παρόμοια αξία θα πρέπει να είχε και κατά την αρχαιότητα χωρίς μάλιστα τότε να είχε επιτελεστεί η φθορά που παρατηρήθηκε μέχρι την εποχή μας. Τα ποτάμια που προαναφέρθηκαν και τα οποία περιβάλλουν του Σόλους και χύνονται στον Κόλπο της Μόρφου είναι Σερράχης ο οποίος πηγάζει από την Παπούτσα και τη Μαδαρή και χύνεται στον Κόλπο της Μόρφου. Ο Πέτρας πηγάζει από τη Μαδαρή και χύνεται στον Κόλπο της Μόρφου, ο Ελιάς πηγάζει από τη Μαδαρή και εκβάλλει στον Κόλπο της Μόρφου, ο ποταμός του Κάμπου πηγάζει από τον Κύκκο και εκβάλλει στον Κόλπο της Μόρφου, ο ποταμός του Πύργου πηγάζει από τον Σταυρό και χύνεται στον Κόλπο της Μόρφου. Ο Σέτραχος και ο Καρκώτης ή Καργώτης πηγάζουν από

⁵⁵ Βλ. Σοφοκλέους 1992, οπ.π., σσ. 25-33 · βλ. Καρούζης 1997, οπ.π., σσ. 78-95 · 2000, οπ.π., σσ. 83-84

⁵⁶ Maliszewski 1994, σσ. 169 – 170 · βλ. Σοφοκλέους, οπ.π., σσ. 25-33· βλ. Καρούζης 1997, σσ. 78-95 · 2000, σσ.83-84

το Τρόοδος και εκβάλλουν στον Κόλπο της Μόρφου, ο Ξερός πηγάζει από τον Κύκκο και εκβάλλει στον Κόλπο της Μόρφου και στα παράλια της Πάφου και ο Λιμνίτης που πηγάζει από το Τρόοδος και εκβάλλει στα παράλια της Πάφου και στον Κόλπο της Μόρφου.

Το αρχαίο βασίλειο των Σόλων θα πρέπει να είχε επάρκεια σε νερό αφού τα εδάφη του διαπερνούσαν πολλοί ποταμοί και χείμαρροι, δηλαδή ποταμοί που έχουν νερό μόνο κατά τη διάρκεια του χειμώνα όταν τότε εφοδιάζονται με ύδατα από τις βροχοπτώσεις και από την αποσύνθεση του χιονιού του Τροόδους. Από τα βουνά τα Τροόδους πηγάζαν οι περισσότεροι ποταμοί κατά την αρχαιότητα και κάτι ανάλογο συμβαίνει μέχρι την εποχή μας. Οι ποταμοί αυτοί πηγάζουν από την περιοχή του Μαχαιρά, από τον Σταυρόπευκο, τους Αδελφοί, το Τρόοδος, τον Κύκκο, τον Σταυρόπευκο, την Παπούτσα και το Τρίπυλο.

Οι πηγές της πόλης των Σόλων ήταν διασκορπισμένες σε όλη την επικράτεια τους, όπως το ίδιο συνέβαινε και σε όλη την Κύπρο. Οι πηγές χωρίζονται ανάλογα με το μέγεθος, την σταθερότητα, την εποχή και άλλες παραμέτρους. Πάνω από 300 πηγές ύδατος υπάρχουν σε όλο το νησί. Η πιο σημαντική πηγή του Τροόδους είναι του Χάρτζι κοντά στο χωρίο Πρόδρομος. Άλλες σημαντικές πηγές είναι η Χρυσόβρυση και η Μηλιά στον Μουτουλλά, οι Εφτάβρυσες και τα Πλατάνια στον Πεδουλά, του Παπαγιώρκη στον Άγιο Γεώργιο Σολέας, η Γαλαρία Χρωμίου, η Γαλαρία Καννούρες και ο Άγιος Νικόλαος Στέγης στην Κακοπετριά και ακόμα περισσότερες σε όλη την βόρεια πλευρά του Τροόδους.

Οι πηγές της οροσειρά του Τροόδους οφείλονται κυρίως σε τεκτονικά ρήγματα μέσα στα οποία αποθηκεύεται νερό τον χειμώνα και ανατροφοδοτεί τις πηγές το καλοκαίρι. Η Κύπρος στερείται από το προνόμιο της κατοχής λιμνών καθώς τρεις μόνο λίμνες υπάρχουν στο νησί και άλλες μικρότερης αξίας. Δεν υπάρχουν αναφορές για ύπαρξη λιμνών κατά την αρχαιότητα και αυτό ισχύει και για την πόλη των Σόλων. Η απουσία αναφορών συνεχίζεται και στο θέμα των υδραγωγείων αφού δεν φαίνεται να διατηρήθηκε κάποια πληροφορία για την ύπαρξη υδραγωγείου στους Σόλους, αν και στο μέλλον δεν θα είναι απίθανο αν μετά από την ολοκλήρωση των ανασκαφών που θα αναδείξουν την πόλη των Σόλων στο σύνολο της, ανευρεθεί και υδραγωγείο. Ενός υδραγωγείου που αποθήκευε τα ύδατα από τα ποτάμια που προαναφέρθηκαν αλλά και τα υπόγεια νερά και τα πηγάδια.

Τα υπόγεια ύδατα μαζεύονται στα υδροφόρα στρώματα τα οποία αποτελούνται από ποτάμιες αποθέσεις, ασβεστολιθικούς ψαμμίτες, δελταϊκά ιζήματα, γύψους και ασβεστόλιθους. Τα υπόγεια ύδατα είναι υπερπολύτιμα για ένα ξηρό νησί όπως η Κύπρος επειδή από αυτά τροφοδοτούνται με ύδατα το έδαφος και οι καλλιέργειες τους καλοκαιρινούς μήνες. Οι Σόλοι λοιπόν εκτός από τα πολλά ποτάμια και την οροσειρά του

Τροόδους που μετά το λιώσιμο των πάγων εφοδίαζαν τους ποταμούς όπως και εξαιτίας της υψηλής βροχόπτωσης κατείχε επίσης και άφθονα ύδατα μέσω του υπογείου υδροφόρου στρώματος της που είναι και το μεγαλύτερο στην Κύπρο. Τα υπόγεια ρεύματα διοχετεύουν νερό και στα πηγάδια που υπάρχουν στην περιοχή όπως το ίδιο θα συνέβαινε και την εποχή της ακμής των Σόλων.⁵⁷

Z. Οικονομική Γεωγραφία

1. Δασικός πλούτος

Η πόλη των Σόλων κατά την αρχαιότητα καταλάμβανε τη βόρεια πλευρά του Τροόδους εκεί όπου το δάσος Πάφου και το δάσος Τροόδους μοιράζονται τα περισσότερα εδάφη της. Η κοιλάδα της Μόρφου και η πλούσια βλάστηση της Τηλλυρίας συμπλήρωναν την εικόνα του φυτικού πλούτου των Σόλων. Ο Στράβων και ο Ερατοσθένης περιέγραφαν ότι ακόμα και οι πεδιάδες της Κύπρου έσφυζαν από πυκνή δασώδη βλάστηση και οι κάτοικοι του βασιλείου εξασφάλιζαν άδεια για να την μετατρέψουν σε καλλιεργήσιμη γη. Από τον Στράβωνα μαθαίνουμε και ότι τα δάση από εκείνη την εποχή μειώθηκαν αισθητά από την εκμετάλλευσή τους για σκοπούς κατασκευής πλοίων και για την καύση του χαλκού, αργύρου και χρυσού. Ο Γαληνός μιλάει για το σιτάρι και το κριθάρι του νησιού. Ο Θεόφραστος αναφέρει την φοινικιά, τον πεύκο, τον πλάτανο και άλλα είδη. Ο Αθήναιος μνημονεύει τη συκιά, την αμυγδαλιά και άλλα είδη. Η Κύπρος θεωρείται ως ένα προικισμένο νησί με απaráμιλλη φυσική ομορφιά που προέρχεται από τα πολλά και σπάνια είδη φυτών που διαβιούν σε αυτήν. Σε ένα νησί με έκταση 9.251 τ.χλμ. υπάρχουν 1700 αυτοφυόμενα είδη βλάστησης εκ των οποίων ορισμένα θεωρούνται ιδιαίτερα σπάνια είδη, τα λεγόμενα ενδημικά φυτά. Η Κύπρος ανήκει στην κατηγορία της μεσογειακής χλωριτικής βλάστησης η οποία είναι κυρίως αείφυλλη σκληρόφυλλη βλάστηση.⁵⁸

Στο εσωτερικό του βασιλείου και κυρίως στα δυτικά βρίσκεται το Δάσος Πάφου το οποίο απλώνεται και καλύπτει μια εκτεταμένη έκταση στα δυτικά σύνορα της Λευκωσίας με την Πάφο μέχρι και τη μεθόριο που χωρίζει τις επαρχίες Λεμεσού και Λευκωσίας. Το Δάσος Πάφου στα δυτικά του φτάνει μέχρι την Πόλη της Χρυσοχούς και από έχει την αφετηρία του στα παραλιακά χωριά της επαρχίας Πάφου, Νέα Δήμματα, Αγία Μαρίνα Χρυσοχούς, Γιαλιά και Αργάκα. Στη συνέχεια κάνοντας μια κυκλική κίνηση προς την ανατολή ακολουθεί το φυσικό σχήμα των βουνών της περιοχής. Στις παρυφές του δάσους υπάρχουν οι κοινότητες Πωμός, Αργάκα, Γιαλιά και προς το εσωτερικό του τα Πηγαίνα, ο Πάνω

⁵⁷Βλ. Σοφοκλέους, οπ.π., σσ. 25-33 · βλ. Καρούζης 1997, σσ. 78-95 · 2000, σσ.83-84

⁵⁸ Βλ. Καρούζης 1997 σσ. 109-112

Πύργος, τα Βαρίσεια, οι Γερακιές, η Λεμούθου, οι Τρεις Ελιές, τα Καμινάρια, το Φοινί, ο Άγιος Νικόλαος, η Κανναβιού, η Λυσός, η Κινούσα και πιο ανατολικά η Παναγιά, ο Στατός και ο Άγιος Νικόλαος. Στη συνέχεια το δάσος ανεβαίνει προς τα βόρεια και περνάει από το Μηλικούρι, τον Κάμπο και φτάνει μέχρι τον Πάνω Πύργο. Το Δάσος Πάφου επεκτείνεται μέχρι την βόρεια ακτή και από το χωριό Πύργος κατευθύνεται προς τα δυτικά και ακολουθώντας την ακτογραμμή περνάει από τα Κόκκινα, τον Παχύαμμο, τον Πωμό μέχρι και τα Νέα Δήματα.⁵⁹

Το δάσος αυτό καταλαμβάνει κυρίως τις βορειοδυτικές πλαγιές της οροσειρά του Τροόδους και καλύπτει μια έκταση 700 km². Τα βουνά που καλύπτονται από το δάσος ανεβαίνουν σε κάποια σημεία σε ύψος άνω των χιλίων μέτρων. Το υψηλότερο σημείο του δάσους είναι ο Τρίπυλος στα 1.352 μέτρα. Στο δάσος εντοπίζονται 11 κοιλάδες, αυτές είναι του Διαρίζου, του Ρουδιά, της Αγιάς, του Σταυρού της Ψώκας, του Αγίου Μερκουρίου, της Γιαλιάς, του Λιβαδιού, της Φλέγιας, του Λιμνίτη, του Κάμπου και του Ξερού. 600 και πλέον είδη φυτών φύονται στο δάσος, από αυτά ξεχωρίζουν η Τραχεία Πεύκη (*Pinus brutia*), η Μαύρη Πεύκη (*Pinus nigra*) σε πιο χαμηλά υψόμετρα και στο Τρόοδος όπου συναντάμε ακόμα 4.000 εκτάρια Μαύρης Πεύκης. Δάση κέδρου (*Cedrus brevifolia*) φύονται στο Δάσος Πάφου, ιδιαίτερα στην περιοχή του όρους Τρίπυλου και της Κοιλάδας των Κέδρων σε μια έκταση άνω των 800 εκταρίων. Στη Μαδαρή στα 1612 μέτρα έχουμε δάση Ενδημικής Λατζιάς (*Quercus alnifolia*) σε υψόμετρο από 500 έως 1600 μέτρα. Το κοινό άγριο πεύκο και πολλά άλλα είδη ευδοκιμούν σε διάφορα σημεία του δάσους ανάλογα με το έδαφος και τις κλιματολογικές συνθήκες.⁶⁰

Οι κυριότεροι θάμνοι που αναπτύσσονται είναι η ενδημική λατζιά (*Quercus alnifolia*), η αντροκλιά (*Arbutus andrachne*), η αγριελιά (*Olea europaea*), η ξυσταριά (*Cistus creticus*), το ρασιή (*Calycotome villosa*), η χρυσοξυλιά (*Ramnus alaternus*), η περνια (*Quercus coccifera*). Η παραποτάμια βλάστηση του Δάσους Πάφου αποτελείται από πλατύφυλλα, όπως ο πλάτανος (*Platanus orientalis*), το σκλήδρο (*Alnus orientalis*), η δάφνη (*Laurus nobilis*), η μερσινιά (*Myrtus communis*) και ο βάτος (*Rubus Sanctus*). Στα πιο χαμηλά υψόμετρα παρατηρούνται και άλλα φυτά της κυπριακής χλωρίδας όπως μικροί θάμνοι, ποώδη φυτά και φρυγανιά. Επιπλέον στο δάσος υπάρχει μεγάλος αριθμός ορχιδεών και άλλων σπάνιων ανθών.⁶¹

⁵⁹ Βλ. Καρούζης 1997, σσ.113-117, 2000, σσ. 32-42

⁶⁰ Βλ. Καρούζης 2000, οπ.π., σσ.32-59, σσ. 81- 88 ` Βλ. Σοφοκλέους οπ.π. , σσ. 16-21

⁶¹ Οπ.π.

Η βορειοδυτική μεριά του Τροόδους καλύπτεται από το δάσος του Τροόδους και στο εσωτερικό της κρύβει τις κοιλάδες της Σολέας της Μαραθάσας και της Πιτσιλιάς. Το δάσος Τροόδους έχει έκταση 11.485 εκταρίων και είναι εξίσου πλούσιο σε βλάστηση με το Δάσος Πάφου. Στις ψηλότερες πλαγιές του Τροόδους σε υψόμετρο άνω των 1.500 μέτρων φύονται ως επί το πλείστον μαυρόπευκα, ενώ σε χαμηλότερα υψόμετρα φύονται αγριόπευκα όπως αυτά που συναντάμε στον Πεδουλά και στον Καρβουνά. Αρκετά είναι και τα κέδρα σε αυτό το κομμάτι του δάσους. Μεγάλες είναι και οι εκτάσεις με πλάτανους και σκλήδρους στις κοιλάδες του Τροόδους, ενώ στις πλαγιές υπάρχουν λατζιές, ανδρουκλιές και τρεμιθιές. Οι ακανθωτοί απαντώνται σε υψόμετρο πάνω από 1.200 μέτρα και τα κυπαρίσσια επίσης σε πολύ υψηλά εδάφη όπως στην Χιονίστρα και στη Μαδαρή.⁶²

Σε πιο χαμηλά υψόμετρα συναντάμε παλαθκιά, ξυσταριά, φτερίκια, αγριοτριανταφυλλιές, αναρριχητικά φυτά όπως βρυωνιά, κισσός, αιγόκλημα, κλώστρο. Εντοπίζουμε ακόμα αυτοφυή είδη δέντρων, θάμνων και ξυλωδών φυτών που μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως καλλωπιστικά, όπως χαρουπιά, φτελιά, ελιά, δρυς, μουριά, και αυτοφυείς θάμνοι όπως η λατζιά, ο σχίνος, η μυρτιά, η περνιά, η αγριομηλιά, η τρεμιθιά, ο ασπάλαθος και η αγριοχαρουπιά. Αλλά και φρύγανα όπως το θυμάρι όπως και πόες που είναι χρήσιμες για κτηνοτροφική χρήση. Επιπρόσθετα σε όλη την έκταση του δάσους συναντάμε αιωνόβια δέντρα, ενδημικά φυτά και αγριελιές.⁶³

Η Μαραθάσα διαχωρίζει το Δάσος Πάφου από το δάσος του Τροόδους και δημιουργεί μια κοιλάδα με οπωροφόρα δέντρα και λαχανικά στις εκτάσεις που έχουν εύκολη πρόσβαση σε νερό. Στις ξηρότερες πλαγιές συναντάμε αμπέλια. Στα χωριά Πεδουλάς, Τρεις Ελιές και σε άλλα χωριά της Μαραθάσας βρίσκουμε κερασιές, μηλιές, αχλαδιές.⁶⁴

Η Σολέα είναι η κοιλάδα που δημιουργήθηκε από τον Καρκώτη. Κατά μήκος των πλαγιών της συναντάμε πεύκα, ξυσταριές, τρεμιθιές, ενώ στο πάνω μέρος της κοιλάδας καλλιεργούνται μηλιές, αχλαδιές, καρυδιές, δαμασκηγιές, συκιές, και άλλα οπωροφόρα δέντρα. Στις όχθες της κοίτης του ποταμού φύονται καλαμιώνες, λεύκες, κυπαρίσσια, και σκλήδροι. Στο πάνω μέρος της κοιλάδας, το οποίο είναι θερμότερο καλλιεργούνται οι μουσμουλιές, ελιές και εσπεριδοειδή. Τα φρούτα και τα λαχανικά της κοιλάδας είναι διάσημα, ωστόσο στα χωριά Κακοπετριά, Γαλάτα και Ευρύχου αφθονούν οι μηλιές. Η συμβολή των ποταμών Καρκώτη και Ατσά δίνει τη δυνατότητα στους κατοίκους της

⁶² Οπ.π

⁶³ Οπ.π.

⁶⁴ Οπ.π.

Κοράκου, της Φλάσου, του Καλού Χωριού της Ληνού και άλλων χωριών να καλλιεργούν σιτηρά από την αρδευόμενη από τους δύο ποταμούς κοιλάδα.⁶⁵

Η Πιτσιλιά είναι μια από τις περιφέρειες του Τροόδους και περικλείεται από το δάσος του Μαχαιρά, του Τροόδους, του δάσους Αδελφοί και του δάσους Λεμεσού. Εκεί βρίσκεται η κορυφογραμμή του Τροόδους που περνά από τη Μαδαρή, την Παπούτσα, στα 1544 μέτρα, το Σταυρόπευκο και τα Κιόνια μέχρι και τον Μαχαιρά. Από την Πιτσιλιά πηγάζουν οι περισσότεροι ποταμοί που εκβάλλουν στον Κόλπο της Μόρφου. Επιπλέον η Πιτσιλιά δέχεται υψηλά ποσοστά βροχόπτωσης ανά έτος και τροφοδοτείται περαιτέρω από τα χιόνια του Τροόδους. Παρόλη την ευφορία και την ικανοποιητική άρδευση η Πιτσιλιά συγκριτικά με την Μαραθάσα και τη Σολέα έχει λιγότερη δασώδη βλάστηση και αυτό οφείλεται στην καταστροφή των δασών, στην υπερβόσκηση και υλοτόμηση. Στις πλαγιές της καλλιεργούνται αμπέλια και στις αρδευόμενες εκτάσεις οπωροφόρα, και λαχανικά. Στην Πιτσιλιά βρίσκεις ακόμα μηλιές, αχλαδιές, συκιές, κερασιές, φουντουκιές, καρυδιές και αμυγδαλιές.

Η Μόρφου οικοδομήθηκε στην πεδιάδα κοντά στη δυτική όχθη του ποταμού Σερράχη σε υψόμετρο 65 μέτρων. Και όντας το σημαντικότερο αστικό κέντρο της περιοχής έδωσε το όνομα της σε ολόκληρη την πεδιάδα. Η πεδιάδα αυτή έχει στα βόρεια της τον Πενταδάκτυλο και νότια της το πυριγενές σύμπλεγμα του Τροόδους, στα δυτικά της τον Κόλπο και στα ανατολικά της την διαχωριστική γραμμή των λεκανών απορροής των ποταμών Πηδιά και Σερράχη - Οβγού.

Το μεγαλύτερο μέρος των βορείων συνόρων των Σόλων αποτελούν και τη βορειοδυτική ακτή της Κύπρου, η γραμμή αυτή ορίζεται από το ημικύκλιο του κόλπου της Μόρφου που έχει για αφετηρία, δυτικά στο χωρίο Πωμός και το τέρμα του ψηλά στον Κόλπο του Κορμακίτη. Το άνοιγμα του Κόλπου της Μόρφου σχηματίζει μια καμπυλοειδής ορθή γωνία, με την γωνία να μην είναι τέλεια όπως ούτε και οι δύο άκρες της, αφού το Ακρωτήριο του Κορμακίτη συγκλίνει προς τα έξω και η δυτική άκρη κοντά στον Πωμό ανεβαίνει βορειότερα. Από τον Πωμό μέχρι και ανατολικά των Σόλων ο κόλπος δημιουργεί δεκάδες άλλους μικρούς κόλπους και ακρωτήρια. Τα κυριότερα από τα ακρωτήρια αυτά είναι του Πωμού, της Σταυρωμένης, του Γερόνησου, και των Κοκκίνων. Μετά τα Καζιβερά και μέχρι τον Κόλπο του Κορμακίτη η ακτογραμμή είναι ευθυγραμμισμένη και δεν σχηματίζει τις πτυχώσεις και τις καμπύλες της δυτικής ακτής. Σε ορισμένους από τους κόλπους αυτούς η βλάστηση είναι ιδιαίτερα πυκνή και μοιάζει να αποτελεί προέκταση των δασών. Λεύκες,

⁶⁵ Οπ.π.

ευκάλυπτοι, καλαμιώνες και άλλα φυτά επικρατούν στις παράκτιες περιοχές και ιδιαίτερα στα σημεία εκείνα που η θάλασσα αναμειγνύεται με τους ποταμούς που χύνονται στον Κόλπο της Μόρφου.

Η φυσική καμπύλη που δημιουργεί ο Κόλπος της Μόρφου όπως και όλο το βόρειο τμήμα που βρέχεται από τη Μεσόγειο Θάλασσα, δηλαδή το παραλιακό μέτωπο από το Ακρωτήριο του Πωμού μέχρι και τα σύνορα με τη Λάπηθο, σφύζει από πυκνή βλάστηση και καλλιέργειες. Στις θέσεις των παραλιακών χωριών ξεκινώντας από δυτικά υπάρχουν τα χωριά Παχύαμμος, Μανσούρα, Κάτω Πύργος, Λιμνίτης και προχωρώντας ακόμη πιο ανατολικά σε όλη την παραθαλάσσια λωρίδα μέχρι και τη Λάπηθο συναντάς πυκνή βλάστηση από οπωροφόρα δέντρα, εσπεριδοειδή, συκιές, ελιές και άλλα δέντρα. Πέρα από τη δασώδη βλάστηση του Δάσους Πάφου και των οροσειρών του Τροόδου η περιοχή του Κόλπου της Μόρφου εμφανίζει πυκνή δασώδη βλάστηση, κυρίως δενδρώδη αλλά και θαμνώδη, φρυγανώδη και γεωργικές καλλιέργειες. Θάμνοι και δέντρα φυτρώνουν στις όχθες των ρυακιών και των ποταμών όπως πλάτανοι, ιτιές, λεύκες, πικροδάφνη, λυγαριές. Ο Κόλπος της Μόρφου είναι ο δεύτερος μεγαλύτερος της Κύπρου, ορίζεται στα βόρεια από το Ακρωτήριο του Κορμακίτη και στα νότια από την Τηλλυρία. Στον κόλπο αυτό χύνονται οι ποταμοί που περιβάλλαν τους Σόλους.⁶⁶

Από το χωριό Πωμός μέχρι σχεδόν και την Αγία Ειρήνη, ψηλά στον Κόλπο της Μόρφου φύονται δέντρα και διάφορα άλλα φυτά όπως ελιές. Ειδικά από τον Πύργο μέχρι την Γαληνή μπορείς να βρεις κάθε λογής βλάστηση. Στον Πωμό και την Πέτρα χαρουπιές και δημητριακά. Η έκταση από τον Κάτω Πύργο, τον Λιμνίτη, την Μόρφου μέχρι και το Καραβοστάσι είναι από τις πιο διάσημες στο νησί για τα εσπεριδοειδή και για άλλα καρποφόρα δέντρα όπως ροδιές, αχλαδιές, ροδακινιές, συκιές και μηλιές. Γόνιμη και σε εποχιακά προϊόντα όπως φασόλια, πατάτες, όσπρια, λαχανικά δημητριακά και βαμβάκι. Οπωροκηπευτικά όπως μπανάνες συναντάς στην περιοχή του Πωμού, πεπονοειδή στη Μόρφου, τη Ζώδια και την Περιστερώνα και λαχανικά από την κοινότητα Πωμός μέχρι τη Μόρφου. Ιδιαίτερα από το Καραβοστάσι μέχρι και τη Μόρφου παραμένει διαχρονικά μια από τις πιο πράσινες περιοχές του νησιού. Η κτηνοτροφία επίσης ακμάζει στην περιοχή όπως το ίδιο θα πρέπει να συνέβαινε και στο βασίλειο των Σόλων. Στα χωριά αυτά της βόρειας Κύπρου απαντώνται κοπάδια από βοοειδή, αγελάδες, κατσίκες και πρόβατα.

Στο βόρειο σύνορο της Μόρφου εκεί όπου τελειώνει και το βασίλειο των Σόλων αρχίζει το Δάσος της Αγίας Ειρήνης. Η Αγία Ειρήνη είναι ένα χωριό κτισμένο σε υψόμετρο 55 μέτρων,

⁶⁶ Οπ.π.

12 χιλιόμετρα από τη Μόρφου και 2 χιλιόμετρα από τη θάλασσα. Το Δάσος της Αγίας Ειρήνης και το Δάσος του Διόριου χώριζαν τους Σόλους από τη Λάπηθο, χωρίς όμως να είναι ξεκάθαρο σε ποια πόλη ανήκαν.

Τα δάση της Κύπρου υπέστησαν τεράστια καταστροφή επί Τουρκοκρατίας, όταν η υπερυλοτόμηση και υπερβόσκηση αφαίρεσαν σημαντικό μέρος τους. Το φαινόμενα αυτά εντάθηκαν κατά τη διάρκεια των δύο Παγκοσμίων Πολέμων και κατά την Τουρκική Εισβολή.⁶⁷

2. Πανίδα

Τα δάση των Σόλων φιλοξενούσαν πολλά είδη ζώων από τα οποία όμως κάποια έχουν εξαφανιστεί. Ο Τσέχος περιηγητής του 15^{ου} αιώνα Jan Hasisteinsky γράφει για αγριογούρουνα και ελάφια εκτός από το εντόπια αγρινά (*Oris gmelini orhion*), Τα ελάφια της Κύπρου αναφέρονται και από τον Αιλιανό. Ξεχωριστή θέση στην κυπριακή πανίδα κατέχουν οι σπάνιοι αετοί (*Aquila heliacal* και *Hieraetus fasciatus*), όπως και άλλα ζώα και πουλιά όπως γύπες, αηδόνια, αλεπούδες, πέρδικες, τρυγόνια, κουκουβάγιες, φίδια, κολεόπτερα και πλήθος πεταλούδων. Παράλληλα, εντοπίζονται και άλλα είδη όπως αμφίβια, ερπετά και θηλαστικά. Από τις κορυφές του Τροόδου περνάνε κάθε χρόνο από τον Αύγουστο μέχρι τον Σεπτέμβριο πλήθος υδρόβιων πουλιών. Αποδημητικά πουλιά περνάνε και από τον Κόλπο της Μόρφου. Κάπου 350 είδη πτηνών περνάνε κάθε χρόνο από την Κύπρο και αυτό έρχεται σε αντίθεση με τον μικρό αριθμό των ενδημικών και των γηγενών πουλιών. Τα ενδημικά πουλιά του νησιού είναι το θουπί, ο δεντροβάτης, ο τρυποβάτης και μερικά ακόμα.

Οι κάτοικοι των Σόλων είναι βέβαιο ότι εκμεταλλεύονταν τα πλεονεκτήματα της επαφής τους με τη θάλασσα και ασχολούνταν έτσι με την αλιεία. Στις βόρειες θάλασσες της Κύπρου κυριαρχούν ψάρια όπως ο κέφαλος, ο σοργός, ο σπάρος, η βόππα, η κουρκούνα, ο βλάχος και αρκετά άλλα είδη που την καθιστούν σε μια πλούσια θάλασσα σε θαλάσσια όντα, ωστόσο η υπεραλίευση που παρατηρείται στις μέρες μας μείωσε αισθητά τον όγκο των ψαριών.⁶⁸

3. Ορυκτός Πλούτος

Η Πόλη – Βασίλειο των Σόλων κατείχε κορυφαία θέση ανάμεσα στις κυπριακές πόλεις – βασιλεία στην κατανομή ορυκτών. Η μεταλλοφορία της περιοχής που απλωνόταν στην επικράτεια των Σόλων συνεχίζεται μέχρι σήμερα, αν και σε πιο μικρές ποσότητες. Πιο κάτω

⁶⁷ Οπ.π.

⁶⁸ Βλ. Νεοφύτου 2001, σσ. 27-38 · βλ. Καρούζης 1997, σσ. 128-139 · βλ. Γεωργιάδης 2001, σσ. 39-46

θα γίνει μια παρουσίαση των περιοχών που εμφανίζουν ορυκτούς πόρους και μια αναφορά στα μέταλλα και πετρώματα που εμφανίζονται σε αυτές.

Στον Άγιο Θεόδωρο, στο Μοσφίλι, στον Λιμνίτη, στον Λουτρό, στα Βαρίσεια και γύρω από τις περιοχές των μεταλλείων της Σκουριώτισσας, του Απλικιού και του Μαυροβουνίου ανιχνεύονται μεικτά θειούχα Cu- Fe. Μεταλλοφορία μεικτών θειούχων υπάρχει στα πιο πάνω μεταλλεία αλλά και στα μεταλλεία Αλεστού, Μεμί (μεταξύ Βυζακιάς και Ξυλιάτου), ενώ χαλκούχος πυρίτης ανευρίσκεται στα μεταλλεία Μαυροβουνίου, Απλικιού και Σκουριώτισσας. Συμπαγή μεικτά θειούχα και πλέγματα φλεβιδίων χαλκού και ψευδαργύρου εξορύσσονται από όλα τα προαναφερθέντα μεταλλεία. Στα Φροδίσια, στον Κάμπο και στα μεταλλεία του Απλικιού, της Σκουριώτισσας και του Μαυροβουνίου εντοπίζεται αρχαία σκουριά. Χρυσός ανιχνεύεται στο μεταλλείο Απλικιού. Ώχρα (φυσική και χρωστική) στο μεταλλείο Σκουριώτισσας, φαιόχρωμα (ούμπρα φυσική και χρωστική) το φαιόχρωμα και η ώχρα ήταν γνωστά από τα πανάρχαια χρόνια, κατά την μεσαιωνική εποχή ήταν γνωστό ως terra umbra.

Το φαιόχρωμα εντοπίζεται στους πρόποδες του Τροόδου μεταξύ των λαβών και των ιζηματογενών πετρωμάτων. Η ώχρα συνδέεται με τους χαλκούχους σιδηροπυρίτες και συγκεντρώνεται μεταξύ του Κουτραφά και του Μενοίκου. Ερυθρή άργιλος για τούβλα και κεραμίδια, υλικό για επιχώσεις και επιχωματώσεις υπάρχει μεταξύ Κουτραφά και Βυζακιάς. Εξαγωγή σιδηροπυρίτη γίνεται από τα μεταλλεία Αλεστού και Μεμί. Χρυσοτιλικός αμιάντος από το Μεταλλείο Αμιάντου. Γεωλογικά ο αμιάντος συνδέεται με τη σερπεντινωμένη ζώνη του χαρτζβουργίτη και έχει την κοιτίδα του κοντά στο χωριό Πάνω Αμιάντος. Χρωμίτες υπάρχουν στην περιοχή του Ολύμπου και εξορύσσονται από το Μεταλλείο Κοκκινόροτσου, Χατζηπαύλου, Καννούρων, χρωμίτης από τα μεταλλεία Κοκκινόροτσου, Χατζηπαύλου και Καννούρων. Η εκμετάλλευση γινόταν σε υπόγειες στοές και χαλίκια για θραυστά αδρανή υλικά (αμμοχάλικα).⁶⁹

Οι Σόλοι υπήρξαν πλούσιοι σε μέταλλα από την αρχαιότητα, η εκμετάλλευση τους ξεκίνησε την τρίτη χιλιετηρίδα, δηλαδή τη Χαλκολιθική εποχή και την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού. Οι ανασκαφές στην περιοχή της Αμπελικού έφεραν στο φως καλούπια για την κατασκευή χάλκινων εργαλείων, εργαστήρια επεξεργασίας χαλκού υπολείμματα χαλκού και άλλα ευρήματα τα οποία συμφωνούν με τις πηγές και αποδεικνύουν την πλούσια μεταλλοφορία

⁶⁹ Το μεταλλείο του Μαυροβουνίου, της Σκουριώτισσας και του Απλικιού βρίσκονται σε κοντινή απόσταση την αρχαία πόλη των Σόλων και μπορούμε με βεβαιότητα να πούμε ότι εκεί βρίσκονταν και τα ορυχεία κατά την εποχή του Χαλκού. Αντίθετα τα μεταλλεία που βρίσκονται κοντά στα χωριά Μιτσερό και Μονή, δηλαδή τα μεταλλεία Αλεστού, Μεμί, Κοκκινωγίων και τα υπόλοιπα μεταλλεία της περιοχής δεν γνωρίζουμε σε ποιο αρχαίο κράτος ανήκαν, στους Σόλους ή την Ταμασό. Η απορία αυτή προκύπτει από την άγνοια μας σχετικά με την ακριβή θέση των ανατολικών συνόρων των Σόλων · βλ. Kassianidou 2011, σσ. 539-547

των Σόλων. Σε πολλές τοποθεσίες του νησιού ανευρέθηκαν τόνοι αρχαίας σκουριάς. Οι παλαιότερες έχουν χρώμα κόκκινο, καφέ και οι σκουριές από την ρωμαϊκή εποχή και έπειτα χρώματος σκούρου καφέ προς μαύρο. Η Σκουριώτισσα είναι η δεύτερη περιοχή μαζί με την *Αμπελικού* που αποτελούσαν τα κύρια μεταλλεία των Σόλων. Οι αρχαίοι συγγραφείς αναφέρουν την ύπαρξη κι άλλων μετάλλων πέρα του χαλκού. Άργυρος, χρυσός, σίδηρος αλλά και άλλα ορυκτά όπως διαμάντια, σμαράγδια και κρύσταλλα. Τα πλείστα από τα ορυκτά αυτά έχουν πλέον εκλείψει, ακόμα και ο χαλκός έχει πλέον μειωθεί αισθητά από την χρόνια άντληση του.⁷⁰

H. Αρχαιολογία και γεωγραφία

1. Αρχαιολογικοί χώροι και τοπωνύμια

Στα πλαίσια της τοπογραφίας του βασιλείου των Σόλων θα αναφερθούν οι τοποθεσίες όπου ανευρέθηκαν ή ανασκάφηκαν τα κινητά και ακίνητα αρχαιολογικά ευρήματα που υπάγονται στην επικράτεια του βασιλείου. Παράλληλα θα σκιαγραφηθεί η γεωμορφολογία των εδαφών στα οποία ανευρέθηκαν τα κατάλοιπα της αρχαίας πόλης και άλλων χώρων που σχετίζονται με αυτή. Η τοποθέτηση της αρχαίας *Αιπείας* επί χάρτου είναι κάτι που έχει απασχολήσει επανειλημμένα την έρευνα. Σύμφωνα με την επικρατούσα άποψη, όπως αυτή διαμορφώθηκε πριν την ολοκλήρωση των αρχαιολογικών ανασκαφών στον Λόφο στο Βουνί από την Σουηδική Αποστολή το 1931, το *Ανάκτορο* στην κορυφή του Βουνιού ήταν η ακρόπολη της *Αιπείας*. Η ανασκαφή ωστόσο απέδειξε ότι δεν θα μπορούσε να ισχύει η άποψη αυτή καθώς τίποτα παλαιότερο του 5^{ου} π.Χ. αιώνα δεν ανασκάφηκε στο Βουνί, ακόμα και να υπάρχει ένα περιθώριο λάθους 50 χρόνων στη χρονολόγηση και πάλι δεν ταυτίζεται η *Αιπεία* με τα κατάλοιπα στο Βουνί.⁷¹ Αν και αυτή η άποψη είναι τόσο ελκυστική δεν παύουν να διατηρούνται ακόμα περισσότεροι προβληματισμοί, κάποιιοι από τους οποίους προκύπτουν από την μελέτη των τοπωνυμίων και των αρχαιολογικών ευρημάτων που διασώθηκαν από την αρχαιότητα. Αρχικά η απόσταση και μόνο, η οποία είναι άνω των 4 χιλιομέτρων αποτελεί εμπόδιο, αλλά όχι το μεγαλύτερο εφόσον η ίδια η περιγραφή του Πλουτάρχου δεν ανταποκρίνεται στο προφίλ του Βουνιού. Σύμφωνα με αυτή η *Αιπεία* βρισκόταν κοντά στον *Κλάριο ποταμό*, «περι τὸν Κλάριον ποταμὸν» ωστόσο ο ποταμός αυτός όπως προκύπτει από τη μελέτη των μεσαιωνικών χαρτών που αναφέρθηκαν, ο

⁷⁰ Βλ. ΑΚΕΠ. Β', σσ. 401-423 · βλ. Κωνσταντίνου 2001, σπ.π., σσ.13-26· βλ. Καρούζης 1997, σσ.36-43· Καρούζης 1999, σσ.8-15. Σχετικά με τα μέταλλα της Κύπρου είναι βέβαιο ότι έχουν γραφτεί πολλά κατά την αρχαιότητα, ορισμένα από αυτά έχουν διατηρηθεί και μας παραδίδονται. Τα σημαντικότερα είναι το *Περί θαυμάσιων ακουσμάτων* και *Φυσικά* του Αριστοτέλη· βλ. Φιλ. Μαρ. αρ. Ε6-7. Το *Περί της των απλών φαρμάκων κρásaεως και δυνάμεως* του Γαληνού· βλ. Φιλ. Μαρ. Αρ. 51-53. Το *Περί ύλης ιατρικής* του Διοσκουριδῆ, βλ. Φιλ. Μαρ., αρ. Ε10. Οι «*Ιστορία Θαυμάσια*» του Απολλώνιου, βλ. Φιλ. Μαρ. Αρ.Α13 καθώς και άλλες αρχαίες μαρτυρίες που θα δούμε στη συνέχεια

⁷¹ *SCE III*, σσ. 75

Κλάριος βρισκόταν δυτικότερα και ταυτίζεται είτε με τον ποταμό Καρκώτη είτε με τον ποταμό του Κάμπο είτε με τον Ξερό.⁷² Σε αντίθεση με το Βουνί που δεν ρέει κανένας ποταμός σε τόσο κοντινή απόσταση από αυτό, το δυτικό τείχος της πόλης των Σόλων βρεχόταν από τα ύδατα του ποταμού Κάμπου που περνούσε παράλληλα με την πόλη. Η πιθανότητα ο *Κλάριος* να είναι ο Καρκώτης, αν και μοιάζει τόσο μεγάλη, συναντά το εξής εμπόδιο. Η απόσταση από την *Παλαιά Χώρα* όπου ανασκάφηκε η πόλη των Σόλων με μια πόλη που θα ήταν οικοδομημένη στις όχθες του ποταμού Καρκώτη, είναι πολύ μεγάλη. Η μετακίνηση από την *Αιπεία* στους Σόλους μοιάζει δύσκολο να έγινε σε μια απόσταση 8 χιλιομέτρων μακριά, όπου συναντάμε την πορεία του Καρκώτη. Παρά το ότι κοντά στο ποτάμι αυτό βρίσκεται η Σκουριώτισσα η απόσταση εξακολουθεί να παραμένει τροχοπέδη. Ούτε και ο ποταμός Ξερός θα μπορούσε να είναι αφού το όνομα του το ίδιο αποκλείει αυτό το ενδεχόμενο. Το πιθανότερο είναι ότι η *Αιπεία* θα πρέπει να αναζητηθεί στη Γαληνή, η οποία βρίσκεται σε απόσταση δύο με τριών χιλιομέτρων από την πόλη των Σόλων και ο ποταμός Κάμπος περνάει μέσα από τα εδάφη της. Περαιτέρω, ο Πλούταρχος με τη φράση «ἐν χωρίοις ὀχυροῖς μὲν ἄλλως δὲ δυσχερέσι καὶ φαύλοις κειμένην» δηλώνει με σαφήνεια ότι η *Αιπεία* ήταν κτισμένη σε ένα απόκρημνο και οχυρωμένο λόφο, κάτι που ταιριάζει με τη Γαληνή, η οποία εντοπίζεται σε μεγαλύτερο υψόμετρο στα νοτιοδυτικά των Σόλων και αποτελείται από απόκρημνους λόφους. Επιπλέον, στην περιοχή αυτή βρέθηκαν σποραδικά ευρήματα που ανάγονται σε όλες τις περιόδους, ενώ δεν έχει ανασκαφεί συστηματικά. Αξιοσημείωτη είναι η ύπαρξη τεσσάρων επιγραφών στη Γαληνή. Η πρώτη επιγραφή είναι επιτύμβια, χρονολογήθηκε στον 3^ο αιώνα π.Χ. και αναφέρεται σε ιέρεια της θεάς Δήμητρας. Δεν είναι βέβαιο ότι υπήρξε ιερό της θεάς Δήμητρας στη Γαληνή ή στους Σόλους γενικότερα αλλά δεν θα φαινόταν καθόλου παράξενο να υπήρχε. Οι άλλες τρεις επιγραφές αναφέρουν τον Πλούτωνα και την Αφροδίτη και χρονολογούνται στον 2^ο με 3^ο αιώνα μ.Χ. Οι επιγραφές αυτές ακόμα κι αν δεν υποδεικνύουν την ύπαρξη τέτοιων ιερών στη Γαληνή, αποδεικνύουν την κατοίκηση της μέσω των επιγραφών από τον 3^ο π.Χ. έως τον 3^ο αιώνα μ.Χ., ενώ από τα αρχαιολογικά ευρήματα αποκαλύφθηκε χρήση της θέσης κατά την εποχή της *Αιπείας*. Εξίσου μεγάλη πιθανότητα συγκεντρώνει και ο λόφος *Αλέτρι* ο οποίος βρίσκεται στην ανατολική όχθη του ποταμού Κάμπου, ενώ η Γαληνή στη δυτική και είναι κοντά στην

⁷² Βλ. ΑΚΕΠΕ', σσ. 137-139. Η αναφορά του Πλουτάρχου, όπως έχει ήδη αναφερθεί, δεν πρέπει να λαμβάνεται αυτούσια ως ιστορική πληροφορία, ωστόσο είναι ξεκάθαρο ότι μας παραδίδει ιστορικά και γεωγραφικά στοιχεία για τους Σόλους. Η αλήθεια σε αυτή την αναφορά έγκειται στην αλήθεια της μεταφοράς της πόλης από ένα νοτιότερο και πιο ορεινό σημείο σε παράκτια θέση. Η αλλαγή του ονόματος από *Αιπεία* σε Σόλους δεν πρέπει να ευσταθεί καθώς η πόλη αναφέρεται αιώνες πριν την επίσκεψη του Σόλωνα στην πόλη. Τα δύο ονόματα θα πρέπει να συνυπήρξαν και το όνομα Σόλοι αναφέρεται από τη Γεωμετρική Εποχή. Ο Σόλωνας επισκέφτηκε όντως την πόλη, μπορεί ακόμα και να συνέδραμε στον εκδημοκρατισμό της πόλης αλλά δεν φαίνεται να έλαβε χώρα τότε η μεταφορά της πρωτεύουσας και ασφαλώς το όνομα της πόλης δεν προέρχεται από τον σοφό νομοθέτη. Τα αρχαιολογικά ευρήματα της Κύπρο - Γεωμετρικής και της Κύπρο - Αρχαϊκής Εποχής στην *Παλαιά Χώρα* μαρτυρούν τα εσφαλμένα και τα ορθά σημεία της αναφοράς του Πλουτάρχου.

Αμπελικού, στα δύο με τρία χιλιόμετρα, όπου έχουν βρεθεί κατάλοιπα της Εποχή του Χαλκού και θα μπορούσε η κατοίκηση του χώρου να συνεχίστηκε μέχρι την Κυπρο - Γεωμετρική Εποχή. Τα χαρακτηριστικά της Γαληνής και της *Αμπελικού*, αποτελούν τους κύριους λόγους της ταύτισης της *Αιπείας* με την Γαληνή, την Αμπελικού ή το Αλέτρι. Οι θέσεις αυτές βρίσκονταν κοντά σε ποταμό που το όνομα του θα μπορούσε να είναι μετεξέλιξη του ονόματος *Κλαρίου*, ήταν κτισμένες σε σημεία με πολλούς απόκρημνους λόφους και σε μικρή απόσταση από τους Σόλους και είχαν εγγύτητα στα μεταλλεία. Περαιτέρω, από τα αρχαιολογικά κατάλοιπα αποδείχθηκε κατοίκηση σε αυτές τις θέσεις, ενώ το γεγονός ότι οι θέσεις δεν ανασκάφηκαν εκτεταμένα από τις δύο μεγάλες αρχαιολογικές αποστολές που ανέσκαψαν τους Σόλους, αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο η *Αιπεία* να βρίσκεται εκεί.⁷³

Άλλος ένας χώρος που θα μας απασχολήσει είναι το Βουνί. Έτσι ονομάστηκε ο απότομος βραχώδης λόφος που υψώνεται σε ένα παράκτιο σημείο της βόρειας ακτής, στα 8 χιλιόμετρα δυτικά των Σόλων. Οι βόρειοι πρόποδες του λόφου αυτού κυριολεκτικά προσεγγίζουν τη βόρεια ακροθαλασσιά του κόλπου της Μόρφου. Ο λόφος αυτός κατέχει σπουδαία γεωστρατηγική θέση και από την κορυφή του οι κάτοικοι του ήταν σε θέση να ελέγχουν όλη την περιοχή. Στην κορυφή του Βουνιού ανασκάφηκε από τη Σουηδική αποστολή το 1928 ένα ογκώδες οικοδόμημα που χαρακτηρίστηκε ως *Ανάκτορο*. Το *Ανάκτορο* είναι ένα ικανών διαστάσεων κτήριο διάφορων οικοδομικών φάσεων, με ιερά, λουτρά, αποθήκες και δεκάδες άλλα δωμάτια. Στο ψηλότερο σημείο του λόφου ανασκάφηκε *Ναός της Αθηνάς*.⁷⁴

Η πόλη των Σόλων είχε οικιστεί στα δυτικά του Κόλπου της Μόρφου, στις άκρες της πεδιάδας που απλώνεται στα δυτικά. Τα κατάλοιπα της πόλης τοποθετούνται στην κορυφή και στις πλαγιές ενός λόφου που ανασκάφηκε στο Καραβοστάσι και στα όρια με τον Ποταμό του Κάμπου. Η τοποθεσία ονομάζεται *Παλαιά Χώρα*. Το 1927 στην ίδια τοποθεσία εκεί όπου θεωρείται ότι είναι το κέντρο της πόλης των Σόλων, ανασκάφηκε από τον Einar Gjerstad το *Θέατρο* της πόλης, ο *Ναός της Αθηνάς*, τα τείχη και το *Ανάκτορο*, καθώς και πλήθος κινητών ευρημάτων. Ο J. De Gagniers το 1965 ανέσκαψε Παλαιοχριστιανική *Βασιλική* στα βορειοανατολικά της πλαγιάς του λόφου όπου βρίσκεται το *Θέατρο*. Επιπλέον, ήρθε στην επιφάνεια ένα μέρος της *Αγοράς*, μέρος ενός *Νυμφαίου* και άλλων οικοδομημάτων. Πλησίον του ιδίου χώρου διακρινόταν μέχρι πρόσφατα μέρος των τειχών

⁷³ Βλ. Επιγ. αρ. Ε1-7· Η θέση *Αμπελικού Θεοτόκος* βρίσκεται στα βορειοανατολικά του χωριού, κοντά στη θέση *Αμπελικού Αλέτρι* και ερευνήθηκε ταυτόχρονα με αυτή, ενδεχομένως να πρόκειται για το νεκροταφείο του οικισμού και χρονολογείται στην Μέση Εποχή του Χαλκού· βλ. Merrillees 1984, σσ. 1-11· βλ. Γεωργίου 2006, οπ.π., σσ. 300-301· βλ. Gjerstad 1980, σσ. 158-159· βλ. Astrom 1997, σσ. 218-225

⁷⁴ Βλ. Courtois, οπ.π., σσ. 317-318· βλ. SCE III σσ. 111-290

και του *Λιμανιού* της πόλης.⁷⁵ Στα ανατολικά της *Βασιλικής* ανασκάφηκαν τα κατάλοιπα της ανατολικής πύλης της πόλης.

Η θέση του *Λιμανιού* της πόλης εντοπίζεται στα βορειοανατολικά της *Αγοράς* σε μια απόσταση 300 μέτρων, όπου ακόμα διακρίνονται αμυδρά τα κατάλοιπα του *Λιμανιού* στον πυθμένα του φυσικού αυτού λιμανιού. Μέχρι πριν από κάποιες δεκαετίες ένα μέρος του *Λιμανιού* γινόταν αντιληπτό, όπως και μέρους των τειχών, οι γεωργικές εργασίες όμως των κατοίκων της περιοχής καθώς και οι επιχωματώσεις που δέχτηκε το *Λιμάνι* τα κάνουν πλέον σχεδόν αόρατα. Τμήματα από σπαράγματα των τειχών μπορεί πλέον να αντικρίσει κανείς στα περιβόλια που βρίσκονται ακριβώς στα βόρεια της *Αγοράς* στην απέναντι μεριά του δρόμου προς τη Μόρφου που περνάει σήμερα από εκεί, τέμνοντας την αγορά από τα βόρεια τείχη και το *Λιμάνι* που βρίσκονται στην άλλη πλευρά του δρόμου παρά την ακτή. Στα δυτικά του *Λιμανιού* και σε απόσταση μερικών μέτρων εξακολουθεί να υπάρχει μεταλλική πλατφόρμα μεταλλευτικής εταιρίας η οποία δραστηριοποιούνταν για χρόνια και συνέδραμε και αυτή αρνητικά στη διάσωση του *Λιμανιού* μέχρι σήμερα.⁷⁶

Νοτιοδυτικά της *Αγοράς* βρέθηκε νεκρόπολη της Ελληνιστικής και της Ρωμαϊκής Περιόδου. Επίσης, στα νοτιοανατολικά της *Αγοράς* ανασκάφηκε νεκρόπολη της Γεωμετρικής και Αρχαϊκής Περιόδου. Στα νότια της *Αγοράς* και βόρεια των δύο άλλων νεκροπόλεων ανευρέθηκε άλλη μια νεκρόπολη της Ρωμαϊκής Περιόδου. Επίσης στις *Λούρες*, μια απότομη πλαγιά στην βόρεια πλευρά του Βουνιού προς τη θάλασσα όπου ανακαλύφθηκαν από τους Σουηδούς αρχαιολόγους οικοδομικά κατάλοιπα Αρχαϊκής Εποχής. Στην τοποθεσία *Φίσα* βρέθηκαν 28 τάφοι Πρωτο - Γεωμετρικής Εποχής μέχρι και Αρχαϊκή (1050 – 475 π.Χ.) ανασκάφηκαν από το Τμήμα Αρχαιοτήτων.⁷⁷

Ένα από τα πιο ενδιαφέροντα σημεία και από τα πιο ενδεικτικά για την έρευνα είναι οι *Χολάδες*, εκεί όπου βρέθηκε γύρω στα τέλη του 1930 και στις αρχές του 1931 από τους Σουηδούς αρχαιολόγους σύμπλεγμα ναών της θεάς Αφροδίτης, Κυβέλης, Ίσιδας, και Σέραπι. Η τοποθεσία *Χολάδες* βρίσκεται σε ένα ύψωμα 250 μέτρων στα δυτικά των Σόλων σε κοντινή απόσταση από τη θάλασσα. Εκτός από τους ναούς ανευρέθηκαν ακόμα εκατοντάδες λαξευτοί και θαλαμοειδείς τάφοι καθώς και πλήθος αγγείων και άλλων ευρημάτων του τέλους της Αρχαϊκής εποχής.

Το Μερσινάκι είναι μια μικρή κοιλάδα σε χαμηλό υψόμετρο και σε κοντινή απόσταση από τη θάλασσα, στους νοτιοανατολικούς πρόποδες του Βουνιού. Εκεί, το 1889 ανευρέθηκε *Ιερό*

⁷⁵ Βλ. Courtois, οπ.π.· βλ. Goransson, σσ.407-408· βλ. Χρήστου 1973, σσ.235-254

⁷⁶ Βλ. Courtois, οπ.π., σσ.317-320· βλ. Πασχάλης, οπ.π.

⁷⁷ Βλ. Χρήστου 1973, σσ.235-254

του θεού Απόλλωνα, πριν δηλαδή από την έναρξη των οργανωμένων ανασκαφών του 20^{ου} αιώνα. Αργότερα, ανασκάφηκε από τη Σουηδική Αποστολή, *Ναός* αφιερωμένος στην Αθηνά Ιππία και τον Απόλλωνα Λύκιο.⁷⁸

Στην *Παραδεισιώτισσα* ανακαλύφθηκαν ίχνη λατομείου ασβεστόλιθου και κατάλοιπα *Ιερού*. Η θέση αυτή εντοπίζεται σε μια κοιλάδα στα βορειοδυτικά του Βουνιού και σε απόσταση 1,5 χιλιομέτρων από το χωριό Λουτρός και στα ανατολικά του ποταμού Λιμνίτη.⁷⁹

Στην τοποθεσία *Κόρακας*, μεταξύ *Παραδεισιώτισσας* και Μερσινακίου, βρέθηκαν κατάλοιπα που μαρτυρούν κατοίκηση της περιοχής καθώς και αγγεία μέσα σε αγρούς και σε σπηλιές. Το χωριό Λουτρός κοντά στο Βουνί επίσης θα μας απασχολήσει καθώς έχει σωθεί μια παράδοση που λέει ότι οι κάτοικοι του *Ανακτόρου* υδροδοτούνταν από τον Λουτρό.⁸⁰

Ακόμα ένα μέρος που θα αναφερθεί είναι η Μανσούρα στα δυτικά του Κάτω Πύργου, στον δρόμο για την Πάφο. Το χωριό αυτό συγκεντρώνει πολλές πιθανότητες να είναι η πόλη *Αλεξανδρέττα* που αναφέρεται σε πηγές και καταγράφεται σε μεσαιωνικούς χάρτες.⁸¹

Σε απόσταση έξι χιλιομέτρων από το *Βουνί* και δεκατεσσάρων χιλιομέτρων από την πόλη των Σόλων και σε απόσταση ογδόντα μέτρων από την ξηρά όπου βρίσκεται η κοινότητα Λιμνίτης, υπάρχει μια βραχονησίδα με το όνομα *Πέτρα* του Λιμνίτη. Το νησάκι αυτό έχει έκταση 4.500 τ.μ. και ύψος λιγότερο από 50 μέτρα σε ωσειδές σχήμα, στην κορυφή του υπάρχει Νεολιθικός οικισμός. Στο νησάκι δόθηκε το όνομα του απέναντι χωριού, του Λιμνίτη.⁸² Αν και δεν αποτελεί αντικείμενο της έρευνας μας ωστόσο επιβάλλεται μια αναφορά στην πιθανότερη πρώτη εστία κατοίκησης της περιοχής.

Επιπλέον και το χωριό Λιμνίτης που τοποθετείται σε απόσταση μεγαλύτερη των επτά χιλιομέτρων δυτικά από τους Σόλους, εφόσον στο μέρος αυτό βρέθηκαν αρχαιολογικά ευρήματα και επιπλέον το όνομα της πόλης συνδέθηκε από νωρίς με την πόλη *Λιμενία* που αναφέρεται στις φιλολογικές μαρτυρίες και προβάλλει ως η πόλη που το λιμάνι της αντικατέστησε το *Λιμάνι των Σόλων* μετά την καταστροφή του.⁸³

Προς την αντίθετη κατεύθυνση, και σε αρκετά μεγάλη απόσταση από τους Σόλους, χρειάζεται να μνημονεύσει κανείς και την τοποθεσία *Τούμπα του Σκούρου*. Βρίσκεται πιο κοντά στην Μόρφου και αποτελεί ένα ξεχωριστό πρόβλημα. Πρόκειται για έναν λόφο 10

⁷⁸ Βλ. ΑΚΕΠ Ε', σσ.137-139 · βλ. Πασχάλης., οπ.π

⁷⁹ SCE III σσ.292 -293

⁸⁰ Βλ. Πασχάλης 2013, σσ.32-33

⁸¹ Βλ. Ιστορικό κεφάλαιο: *Η Αλεξανδρέττα*

⁸² Βλ. Le Brun 1997, σσ.62-65

⁸³ Βλ. ΑΚΕΠ Ε', σ.180, σσ.201-202 · βλ. Westholm 1936, σσ.17-18

μέτρων, πάνω και γύρω από αυτόν διακρίνονται τα ίχνη από αρχαία κατοίκηση που χρονολογείται στα τέλη της Μέσης και τις Αρχές Ύστερης Εποχής του Χαλκού. Η πόλη θα πρέπει να βρισκόταν στην ακμή της πριν το τέλος 12^{ου} αιώνα π.Χ. και εξακολούθησε να υφίσταται μέχρι τον 5^ο αιώνα π.Χ. Στον χώρο βρέθηκε εργαστήριο επεξεργασίας χαλκού και αργίλου, τα υλικά αυτά χρησιμοποιούνταν για την κατασκευή πήλινων αγγείων. Κάτω από τα θεμέλια εντοπίστηκαν λαξευτοί θαλαμοειδείς τάφοι, ενώ νότια και δυτικά της *Τούμπας του Σκούρου* ξεχωρίζουν τα κατάλοιπα οικοδομημάτων της Μυκηναϊκής Εποχής (τέλη 13^{ου} και αρχές 12^{ου} π.Χ.).⁸⁴

Θ. Συμπεράσματα

Το βασίλειο – Κράτος των Σόλων περιλάμβανε στην επικράτεια του εδάφη σε μια κραταιά έκταση. Με αφετηρία τα δυτικά σύνορα με το Μάριο το βασίλειο ξεκινούσε από την περιοχή του Πωμού και του Παχύαμμου και έφτανε μέχρι και το κέντρο περίπου του Ακρωτηρίου του Κορμακίτη κάπου νότια της Αγίας Ειρήνης. Από την κοινότητα αυτή τα όρια έφταναν μέχρι τα εδάφη που βρίσκονται ανάμεσα στους ποταμούς Ελιά, Οβγό και Σερράχη. Στα ανατολικά και εξακολουθούσαν αδιάκοπα να επεκτείνονται μέχρι τουλάχιστον την Ευρύχου ή ακόμα και νοτιότερα. Στα νοτιοδυτικά το μεταίχμιο άπτεται των βορειοανατολικών ορίων του Κάμπου και της Κοιλιάδας των Κέδρων, ενώ σε μια πορεία προς βορρά το σύνορο αντάμωνε τις βορειοδυτικές πλαγιές των βουνών της Τηλλυρίας, σχεδόν μέχρι την κοινότητα Παχύαμμος. Στο εσωτερικό του βασιλείου ανευρίσκονται ολόκληρες γεωγραφικές περιφέρειες και κοιλάδες όπως αυτές της Σολέας, της Μαραθάσας και της Πιτσιλιάς.

Βάσει των πιο πάνω αναφορών το βασίλειο αυτό ήταν ένα από τα μεγαλύτερα της Κύπρου εμπεριέχοντας στην κατοχή του δασικές εκτάσεις του Δάσους Πάφου και του Τροόδους που του επέτρεπαν να εφοδιάζεται απρόσκοπτα με ξυλεία για την ναυπήγηση πλοίων, για την απαραίτητη καύση των μετάλλων αλλά και για την κατασκευή πολλών άλλων αντικειμένων ευρείας χρήσης. Επιπρόσθετα οι Σόλοι κατείχαν τις πεδιάδες που σχηματίζονταν γύρω από τον Κόλπο της Μόρφου και οι κάτοικοι του εκμεταλλεύονταν την χέρσα γη για καλλιέργειες και για κτηνοτροφία συντελώντας στον εφοδιασμό της πόλης με τα αναγκαία βιοποριστικά αγαθά και σε εξαγωγικό εμπόριο. Παράλληλα οι Σόλοι κατείχαν πολύτιμα ορυχεία χαλκού και άλλων ορυκτών τα οποία τους παρείχαν τη δυνατότητα άντλησης μετάλλων για την εξυπηρέτηση των αναγκών τους, για εξαγωγές σε άλλες κυπριακές πόλεις άλλα και στο εξωτερικό. Η πόλη περιλάμβανε στην έκταση της τα ορυχεία στην Σκουριώτισσα, στην Αμπελικού, στο Μαυροβούνι και ενδεχομένως άλλα ορυχεία ανατολικότερα που δεν είναι

⁸⁴ Βλ. Astrom, σ.216, σσ.239-240, 362' βλ. Γεωργίου 2006, σσ.314- 315' βλ. Καραγιώργης 1990, σ.1, σ.7, σ.27

βέβαιο αν ανήκαν στην επικράτεια των Σόλων ή της Ταμασσού. Επιπλέον το *Λιμάνι* της πόλης της εξασφάλιζε μια θέση στο εμπόριο.

Η σύνθεση της άριστης γεωγραφικής θέσης με την ύπαρξη λιμανιού, ορυχείων και δασών θα πρέπει να έδινε στην πόλη το προνόμιο ενός εμπορικού κόμβου που συνέδεε τις δυτικές με τις ανατολικές αγορές και της έδινε ένα ιδιαίτερο ρόλο στις θαλάσσιες συγκοινωνίες της ανατολικής Μεσογείου.

Η άντληση, επεξεργασία και εξαγωγή του χαλκού συνεχίστηκε την Πτολεμαϊκή και Ρωμαϊκή Εποχή καθώς ο χαλκός ήταν περιζήτητος από τους ισχυρούς της εποχής για τις ανάγκες των ηγεμονιών τους. Πολλές είναι οι μαρτυρίες από τις πηγές για την σημασία της Κύπρου από τις αυτοκρατορίες που κυριάρχησαν από την Αρχαϊκή Εποχή και έπειτα εξαιτίας της γεωστρατηγικής και γεωπολιτικής της θέσης όπως και για τον χαλκό της.

Ανάμεσα στους πυλώνες που στέγαζαν το οικοδόμημα της πολιτικής οικονομίας των Σόλων επιβάλλεται να αναγνωριστεί η άπλετη υδροδότηση των από τους άφθονους υδάτινους πόρους, που τους εξασφάλιζαν οι ποταμοί Πύργος, Λιμνίτης, Κάμπος, Ξερός, Σέτραχος και Καρκώτης. Εισροή ύδατος διοχετευόταν και από τα υπόγεια ρεύματα της περιοχής τα όποια ήταν άφθονα από τα υψηλά επίπεδα βροχόπτωσης αλλά κυρίως από την ενίσχυση των υδάτων από την αποσύνθεση του χιονιού που απλώνονταν διαχρονικά στις πλαγιές του Τροόδου, οι οποίες βρίσκονταν σε μικρή απόσταση από την πρωτεύουσα του κράτους. Ο συνδυασμός των πεδινών εκτάσεων με τις ημιορεινές και ορεινές δασώδεις, το εύκρατο κλίμα και η ικανοποιητική ύδρευση και άρδευση συντελούσαν στην μεγάλη ευφορία των εδαφών αυτών.

Αυτό το μωσαϊκό πλεονεκτημάτων, σε σύζευξη με τους υπόλοιπους ευεργετικούς παράγοντες, μετέτρεπαν το βασίλειο των Σόλων σε γη της επαγγελίας και αυτό σαφώς θα αποτελούσε πόλο έλξης για Κύπριους από άλλες Πόλεις – Κράτη του νησιού καθώς και από την Αθήνα, αν όντως οι Σόλοι ήταν μια «αθηναϊκή ίδρυση» μέχρι και την Κλασική Εποχή, αλλά και αργότερα κατά την Πτολεμαϊκή και Ρωμαϊκή Εποχή, απόρροια του κοσμοπολιτισμού των εποχών αυτών.

Πολλές είναι και οι κόμμες, όπως και οι ποταμοί ή τα βουνά που το όνομα τους άντεξε στον χρόνο και παραδίδεται μέχρι τις μέρες μας. Η ανακάλυψη και ανάδειξη του πολιτισμού των Σόλων μέσα από ανασκαφικές προσπάθειες, έχει ως ένα βαθμό επιτευχθεί. Ωστόσο λόγω του πολιτικού προβλήματος στην Κύπρο και της κατοχής του κεντρικού και ανατολικού βασιλείου η αρχαιολογική σκαπάνη δεν είναι σε θέση να δώσει περισσότερο φως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΑΡΧΑΙΕΣ ΓΡΑΠΤΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

Στο κεφάλαιο αυτό εγκιβωτίζονται οι γραπτές πηγές από συγγραφείς και γεωγράφους της αρχαιότητας αλλά και μεταγενέστερων εποχών, οι οποίες αφορούν το βασίλειο της *Αιπείας* και το βασίλειο των Σόλων. Ακόμα, το κεφάλαιο συμπληρώνεται από φιλολογικές μαρτυρίες τοπωνυμίων, κωμών, βουνών, ποταμών που είτε ανήκαν για μεγάλα χρονικά διαστήματα στο βασίλειο των Σόλων είτε τοποθετούνται στα όρια με τα γειτονικά βασίλεια. Επιπλέον, καταγράφονται οι επιγραφές των Σόλων και της επικράτειας τους, όπως και κάθε γραπτή αναφορά που αφορά τους Σόλους και τους Σόλιους και αυτή βρέθηκε στους Σόλους, στην υπόλοιπη Κύπρο ή εκτός Κύπρου. Περαιτέρω, έχουν ενσωματωθεί και ορισμένες φιλολογικές μαρτυρίες που δεν αφορούν άμεσα τους Σόλους αλλά θα είναι χρήσιμες για την τεκμηρίωση των συμπερασμάτων της έρευνας.

Οι αρχαίες γραπτές μαρτυρίες που αναφέρουν την *Αιπεία* και τους Σόλους και αυτές που αφορούν τους Σόλους θα χωριστούν σε άμεσες και έμμεσες. Οι άμεσες θα είναι αυτές που αναφέρουν την πόλη των Σόλων και την *Αιπεία* και οι έμμεσες θα είναι αυτές που αφορούν την επικράτεια των Σόλων, όπως τα βουνά και τα μεταλλεία, τους βασιλείς των Σόλων ή σχετίζονται έμμεσα με άλλες πτυχές της ιστορίας της *Αιπείας* και των Σόλων. Οι περισσότερες από τις αρχαίες μαρτυρίες έχουν αντληθεί από το *ΑΚΕΠ* του Κυριάκου Χατζηιωάννου. Οι μεταφράσεις των έργων ανήκουν στον Χατζηιωάννου με μικρές παρεμβολές από τον συγγραφέα της διατριβής. Οι άμεσες μαρτυρίες θα αριθμούνται ξεκινώντας με το γράμμα Α και οι έμμεσες με το Ε.

Α. Άμεσες μαρτυρίες

(Α1) Επιγραφή του Ραμσή ΙΙΙ (ΑΚΕΠ Ε, σσ.134-135, σ.138)

sari ή Sali

Μετάφραση:

Σάρι ή Σάλι

(Α2) Πρίσμα του Εσσαρχαδόνα (Περισιτιάνης 1995, σσ.458-460 · ΑΚΕΠ Δ – Β, 245-246 · Ε, σ.137 · Σατράκη 2010, σσ.185-187

Ere/isu ή Έρίλι βασιλιάς του Sillu

Μετάφραση:

Ερέσου ή Ερίλι βασιλιάς του Σίλλου

(A3) Κύλινδρος Ασσουρμπασιπάλ

Ere/isu βασιλιάς του Sillu (Περιστιάνης 1995, σσ.458-460· Ζαννέτος, σ.207· Σατράκη 2010, σσ.185-187)

Μετάφραση:

Ερέσου ή Ερίλι βασιλιάς του Σίλλου

(4) Σκύλ. *Περίπλ.* (GGM I p.77) 103. ΚΥΠΡΟΣ (ΑΚΕΠ Β, σσ.326-327)

ΚΥΠΡΟΣ. Κατὰ δὲ Κιλικίαν ἐστὶ νῆσος Κύπρος, καὶ πόλεις ἐν αὐτῇ αἶδε· Σαλαμίς Ἑλληνίς, λιμένα ἔχουσα κλειστὸν χειμερινόν, Καρπάσεια, Κερύνεια, Λήπηθις Φοινίκων, Σόλοι (καὶ αὕτη λιμένα ἔχει χειμερινόν), Μάριον Ἑλληνίς, Ἀμαθοῦς (αὐτόχθονές εἰσιν)· αὗται πᾶσαι λιμένας ἔχουσαι ἐρήμους. Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι πόλεις ἐν Μεσογείᾳ βάρβαροι.

Μετάφραση:

Κοντά στην Κιλικία είναι το νησί Κύπρος και πόλεις σε αυτήν οι εξής: η ελληνική Σαλαμίνα, που έχει κλειστό λιμάνι κατάλληλο για ξεχειμώνιασμα, η Καρπασία, η Κερύνεια, η Λάπηθος των Φοινίκων, οι Σόλοι (και αυτοί έχουν λιμάνι για ξεχειμώνιασμα), το ελληνικό Μάριον, η Αμαθούντα (είναι αυτόχθονες)· όλες αυτές έχουν ερημωμένα λιμάνια. Είναι και άλλες πόλεις στην ενδοχώρα μη ελληνικές.

(5) Αἰσχ. *Πέρσ.* 889-896 (ΑΚΕΠ Α, σσ.92-93)

καὶ τὰς ἀγχιάλους ἐκράτυνε μεσάκτους,

890 Λῆμνον, Ἰκάρου θ' ἔδος,

καὶ Ῥόδον ἠδὲ Κνίδον Κυπρίας τε πόλεις,

Πάφον ἠδὲ Σόλους,

895 Σαλαμίνα τε, τὰς νῦν ματρόπολεις τῶνδ'

αἰτία στεναγμῶν.

Μετάφραση:

Και στη μέση του πελάγου, τις θαλασσόζωστες κρατούσε

Λήμνο, και του Ικάρου την κοιτίδα,

Και τη Ρόδο, μα και την Κνίδα και τις Κυπριακές πόλεις,

Πάφο και Σόλους,

και τη Σαλαμίνα, που τώρα η μητρόπολη της είναι η αιτία αυτών των στεναγμών.

(6) Ἡρόδ. *Ἱστ.* 5.115.1-2.116.1. (ΑΚΕΠ Α, σσ.100-101)

Ἴωνες δὲ οἱ ἐν Κύπρῳ ναυμαχήσαντες ἐπέιτε ἔμαθον τὰ πρήγματα τὰ Ὀνησίλου διεφθαρμένα καὶ τὰς πόλεις τῶν Κυπρίων πολιορκευμένας τὰς ἄλλας πλὴν Σαλαμίνας,

ταύτην δὲ Γόργω τῷ προτέρῳ βασιλείϊ τοὺς Σαλαμίνιους παραδόντας, αὐτίκα μαθόντες οἱ Ἴωνες ταῦτα ἀπέπλεον ἐς τὴν Ἰωνίην. (2) τῶν δὲ ἐν Κύπρῳ πολιῶν ἀντέσχε χρόνον ἐπὶ πλεῖστον πολιορκουμένη Σόλοι, τὴν περίξ πέμπτῳ μηνὶ εἶλον οἱ Πέρσαι. (116.1) Κύπριοι μὲν δὴ ἐνιαυτὸν ἐλεύθεροι γενόμενοι αὐτίς ἐκ νέης κατεδεδούλωντο.

Μετάφραση:

Οἱ Ἴωνες ποὺ ναυμάχησαν στὴν Κύπρο μόλις ἔμαθαν πὼς ἡ υπόθεση τοῦ Ονήσιλου ἦταν χαμένη καὶ ὅτι οἱ ἄλλες πόλεις πολιορκούνταν ἐκτός ἀπὸ τὴ Σαλαμίνα, αὐτὴν οἱ Σαλαμίνοι τὴν παρέδωσαν στὸν Γόργο, τὸν προηγούμενο βασιλιά τους, εὐθύς μόλις τα ἔμαθαν αὐτὰ οἱ Ἴωνες ἀπέπλευσαν γιὰ τὴν Ἰωνία. (2) Ἀπὸ τὶς πόλεις τῆς Κύπρου, ἀντέξαν περισσότερο στὴν πολιορκία οἱ Σόλοι, ὅταν τὸν πέμπτο μῆνα οἱ Πέρσες τοὺς ἄλωσαν ἀνοίγοντας ὄρυγμα ολόγυρα κάτω ἀπὸ τὸ τείχος. (116.1) Οἱ Κύπριοι λοιπὸν ἀφοῦ ἔμειναν ἐλεύθεροι γιὰ ἓνα χρόνο υποδουλώθηκαν καὶ πάλι.

(7) Πόλεις Κύπρου Θεωροδόκοι: 71 (ΑΚΕΠ Δ - Α, σσ. 204-207 · Δ - Β, σ.139)

ἐν Σαλμῖνι Διόδημος ----- ων[ος]
ἐν Καρ[π]ασε[ία] Ἀριστόστρ[ατος Δ]ήμου ; [Χ]ῆος ;
ἐν Χύτροις -----
ἐν Κερυ[νεία] ----- τύνιος
ἐν Λαπήθῳ Ἀριστοκλῆς Πο[λιά]νθου Γορ-
ἐν Σόλοις ----- διος
ἐν [Ταμ]ασσω Θρασέας Θρα[σ]έα Ἀσπέμ-
ἐν [Θρ]ό[ν]οις; -----
ἐν [Ἀρ]σ[ιν]όα; Ἀρισταγόρας Ἀρισταγόρα

(8) Ἰππ. Βί. Ἀράτου 2,77.8-19 Maass ἢ (εκδ. Buhle, II, 430),(ΑΚΕΠ Α, σσ.82-83)

Οὕτως οὖν καὶ ἀπὸ τῶν ἐν Κιλικίᾳ Σόλων οἱ πολῖται Σολεῖς, ἀπὸ δὲ τῶν ἐν Κύπρῳ Σόλοι. μέμνηται δὲ τούτων [τῶν ἐν Κύπρῳ Σολίων] Σόλων, ἐν ταῖς ἐλεγείαις ταῖς πρὸς Κυπράνορα τὸν βασιλέα, ὃς συμβουλευθεὶς ὑπὸ Σόλωνος κτίσαι τὴν πόλιν χάριν τοῦ ἀνδρὸς Σόλους ὠνόμασεν, ἀμοιβὴν ταύτης νέμων τῆς συμβουλῆς αὐτῷ. λέγει δὲ ὁ Σόλων οὕτως:

νῦν δὲ σὺ μὲν Σολίοισι πολὺν χρόνον ἐνθάδ' ἀνάσσω
τήνδε πόλιν ναίοις καὶ γένος ὑμέτερον·
αὐτὰρ ἐμὲ ξὺν νηϊ̄ θοῇ κλεινῆς ἀπὸ νήσου
ἀσκηθῆ πέμποι Κύπρις ἰοστέφανος.

Μετάφραση:

Από την Κιλικία των Σόλων λοιπόν οι πολίτες Σολείς, από την Κύπρο Σόλιοι. Αναφέρει αυτούς τους Σόλιους της Κύπρου ο Σόλων στις ελεγείες του προς τον βασιλιά Κυπράνορα, ο οποίος συμβουλευμένος από τον Σόλωνα έκτισε την πόλη, προς τιμή του ανδρός την ονόμασε Σόλους ανταμείβοντας τον για τη συμβουλή. Και λέει ο Σόλων τα εξής:

Και τώρα εσύ πολλά χρόνια εδώ βασιλιάς στους Σόλιους και εσύ και η γενιά σου σε αυτή την πόλη· μα εμένα γρήγορο καράβι ας με πάει στο ένδοξο νησί αβλαβή, κι η ιοστέφανη Κύπριδα καλό ταξίδι ας δίνει.

(9) Στρ, Γεωγρ. 14.683.6.3 (ΑΚΕΠ Β, σσ.318-319)

φασί δ'εἰς Ἀλεξάνδρειάν τινες ἐκ Πάφου σταδίους εἶναι τρισχιλίους ἑξακοσίους. εἴθ' ὁ Ἀκάμας ἐστὶ μετὰ Πάφον· εἶτα πρὸς ἕω μετὰ τὸν Ἀκάμαντα πλοῦς εἰς Ἀρσινόην πόλιν καὶ τὸ τοῦ Διὸς ἄλσος· εἶτα Σόλοι πόλις λιμένα ἔχουσα καὶ ποταμὸν καὶ ἱερὸν Ἀφροδίτης καὶ Ἴσιδος· κτίσμα δ' ἐστὶ Φαλήρου καὶ Ἀκάμαντος Ἀθηναίων· οἱ δ' ἐνοικοῦντες Σόλιοι καλοῦνται. ἐντεῦθεν ἦν Στασάνωρ τῶν Ἀλεξάνδρου ἐταίρων, ἀνὴρ ἡγεμονίας ἡξιωμένος· ὑπέρκειται δ' ἐν μεσογαίᾳ Λιμενία πόλις· εἴθ' ἡ Κρομμύου ἄκρα.

Μετάφραση:

Λένε ότι από την Πάφο μέχρι την Αλεξάνδρεια είναι τρεις χιλιάδες εξακόσια μέτρα. Ύστερα μετά την Πάφο είναι ο Ακάμας. Έπειτα προς τα ανατολικά μετά τον Ακάμαντα κατευθυνόμαστε προς την πόλη Αρσινόη και το άλσος του Δία. Έπειτα οι Σόλοι, πόλη με λιμάνι και ποταμό και ιερό της Αφροδίτης και της Ίσιδας. Είναι κτίσμα των Αθηναίων Φάληρου και Ακάμαντα. Οι κάτοικοι του λέγονται Σόλιοι. Από εδώ ήταν ο Στασάνωρ, σύντροφος του Αλεξάνδρου, που αξιώθηκε να γίνει ηγεμόνας. Από πάνω, στην ενδοχώρα, βρίσκεται η πόλη Λιμενία. Έπειτα το ακρωτήριο του Κρομμύου.

(10) Διοσκ. Ὑλ. ἰατρ. 5.74.3-4 (ΑΚΕΠ Β, σσ. 412-413)

γεννᾶται δὲ ἡ καδμεία ἐκ τοῦ χαλκοῦ καμινευομένου, προσιζανούσης τῆς λιγνύος τοῖς τοίχοις τῶν καμίνων καὶ τῇ κορυφῇ... (4) μεταλλουργεῖται δὲ ἐκ τοῦ ὑπερκειμένων [διορθ. ὑπερκειμένου Σολέων ὄρους, τοῦ λεγομένου λίθου πυρίτου καιομένου· ἐν δὲ τῷ αὐτῷ ὄρει εὐρίσκεται οἶονεὶ διαζώματα τινὰ χαλκίτεως, μίσους, σώρεως, μελαντηρίας, κυάνου, χρυσοκόλλης, χαλκάνθου, διφρυγοῦς.

Μετάφραση:

(3) Η καδμεία δημιουργείται από τον χαλκό που καμινεύεται, όταν προσκολλιέται η πυρά πάνω στους τοίχους των καμινιών και στην κορυφή τους... (4) εξορύσσεται από τα ευρισκόμενά βουνά των Σόλων όταν καίγεται ο λεγόμενος χαλκοπυρίτης· στο ίδιο βουνό

βρίσκονται κάτι σαν διαζώματα χαλκοπυρίτη, μίσους, σόρεως, μελαντερίτη, κυάνου, χρυσοκόλλας, θειικού χαλκού, διφρυγούς.

(11) Πλουτ. *Ἡθικ.* 292 A (Αἴτ. Ἑλλ. 3), (σσ. 268-269, ΑΚΕΠ Β)

«Τί παρὰ Σολίοις ἡ ὑπεκκαύστρια;» Τὴν τῆς Ἀθηνᾶς ἱέρειαν οὕτω καλοῦσιν, ὅτι ποιεῖται τινὰς θυσίας καὶ ἱερουργίας ἀποτροπαίους.

Μετάφραση:

Τι εἶναι ἡ ὑπεκκαύστρια στους Σόλιους; Ἐτσι λένε τὴν ἱερεία τῆς Ἀθηνᾶς γιατί κάνει κάποιες θυσίες καὶ τελετές για να αποτρέψει τὸ κακό.

(12) Πλούτ. *Σόλ.* 26. 1-4 (ΑΚΕΠ Α, σσ. 80-83)

Πρῶτον μὲν οὖν Αἴγυπτον ἀφίκετο [Σόλων] καὶ διέτριψεν... (2) ἔπειτα πλεύσας εἰς Κύπρον ἠγαπήθη διαφερόντως ὑπὸ Φιλοκύπρου τινὸς τῶν ἐκεῖ βασιλέων, ὃς εἶχεν οὐ μεγάλην πόλιν ὠκισμένην ὑπὸ Δημοφῶντος τοῦ Θησέως περὶ τὸν Κλάριον ποταμὸν ἐν χωρίοις ὄχυροῖς μὲν ἄλλως δὲ δυσχερέσι καὶ φαύλοις κειμένην. (3) ἔπεισεν οὖν αὐτὸν Σόλων ὑποκειμένου καλοῦ πεδίου μεταθέντα τὴν πόλιν ἡδίονα καὶ μείζονα κατασκευάσαι. καὶ παρὼν ἐπεμελήθη τοῦ συνοικισμοῦ καὶ διεκόσμησε πρὸς τε διαγωγὴν ἄριστα καὶ πρὸς ἀσφάλειαν, ὥστε πολλοὺς μὲν οἰκήτορας τῷ Φιλοκύπρῳ προσελθεῖν, ζηλωσάτω δὲ τοὺς ἄλλους βασιλεῖς· διὸ καὶ τῷ Σόλωνι τιμὴν ἀποδιδούσ, Αἰπεῖαν τὴν πόλιν καλουμένην πρότερον ἀπ' ἐκείνου Σόλους προσηγόρευσε. (4) καὶ αὐτὸς δὲ μέμνηται τοῦ συνοικισμοῦ· προσαγορεύσας γὰρ ἐν ταῖς ἐλεγείαις τὸν Φιλόκυπρον

νῦν δε, φησί, σὺ μὲν Σολίοισι πολὺν χρόνον ἐνθάδ' ἀνάσσων
τήνδε πόλιν ναίοις καὶ γένος ὑμέτερον·
αὐτὰρ ἐμὲ ξὺν νηϊ̄ θοῇ κλεινῆς ἀπὸ νήσου
ἀσκηθῆ πέμποι Κύπρις ἰοστέφανος·
οἰκισμῶ δ' ἐπὶ τῷδε χάριν καὶ κῦδος ὀπάζοι
ἐσθλὸν καὶ νόστον πατρίδ' ἐς ἡμετέραν.

Μετάφραση:

Πρώτα λοιπὸν ἔφτασε στὴν Αἴγυπτο ὁ Σόλων κι ἔμεινε.... Ἐπειτα ἀφοῦ ταξίδεψε με πλοῖο στὴν Κύπρο ἀγαπήθηκε υπερβολικά ἀπὸ τὸν Φιλόκυπρο, κάποιον ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ βασιλιάδες, ὁ ὁποῖος εἶχε μια μικρὴ πόλη, κτισμένη ἀπὸ τὸν Δημοφῶντα τὸν γιο τοῦ Θησέα, κοντὰ στὸν Κλάριο ποταμό, σε οχυρωμένους οἰκισμοὺς μὲν ἀλλὰ με μειονεκτικὴ καὶ δύσβατη θέση δε, ἔπεισε λοιπὸν αὐτὸν ὁ Σόλων να μετακινήσει τὴν πόλη του πιο κάτω στὴν ἐξαιρετὴ πεδιάδα οἰκοδομώντας τὴν μεγαλύτερη καὶ πιο ὀμορφή καὶ ἀσχολήθηκε προσωπικά με τὴν οἰκοδόμηση καὶ διευθέτησε ἡ διοίκηση να εἶναι ἀρίστη καὶ να παρέχει ἀσφάλεια ὥστε να

προσελκύσει μεν πολλούς κατοίκους, προκάλεσε δε τη ζήλια των άλλων βασιλιάδων. Γι' αυτό για να αποδώσει τιμή στον Σόλωνα, την πόλη που πιο πρώτα λεγόταν Αιπεία την ονόμασε από εκείνου το όνομα Σόλους. Κι ο ίδιος αναφέρει τον συνοικισμό, γιατί στις ελεγείες του προσφωνώντας τον Φιλόκυπρο του λέει:

Και τώρα εσύ πολλά χρόνια εδώ βασιλιάς στους Σόλους
μακάρι να ζεις και εσύ κι η γενιά σου, σε αυτή την πόλη·
αλλά εμένα ας με πάρει γοργοτάξιδο καράβι, ας με πάει από το ένδοξο νησί
αβλαβή, και η ιοστέφανη Κύπριδα ας δίνει καλό ταξίδι,
κι ας σκορπίσει σε αυτούς τους πολίτες τη χάρη και δόξα,
και σε μένα καλό γυρισμό στο δικό μου το σπίτι.

(13) Άπολ. Ίστ. Θραυμ.36 (ΑΚΕΠ Β, σσ.422-423)

Σώτακος ἐν τῷ Περὶ λίθων, ὁ Καρύστιος, φησὶν, λεγόμενος λίθος ἐπιφύσεις ἔχει ἐριώδεις καὶ χνοώδεις, ἐξ οὗ νήθεται καὶ ὑφαίνεται χειρεκμαγεῖα... γίνεται δὲ ὁ λίθος οὗτος καὶ ἐν Καρύστῳ μὲν, ἀφ' οὗ καὶ τοῦνομα ἔλαβεν, πολὺς δὲ ἐν Κύπρῳ, καταβαινόντων ἀπὸ τοῦ Γεράνδρου ὡς ἐπὶ Σόλους πορευομένοις ἐν ἀριστερᾷ τοῦ Ἐλμαίου ὑποκάτω πετρῶν. καὶ κατὰ τὸ πανσέληνον αὖξεται καὶ πάλιν φθίνοντος τοῦ σεληνίου μειοῦται καὶ ὁ λίθος.

Μετάφραση:

Ο Σώτακος (στο βιβλίο του) Περὶ λίθων λέει πως ο λίθος, ο λεγόμενος Καρύστιος, ἔχει εξογκώματα μαλλιαρά και χνουδωτά και ὅτι ἀπὸ αὐτὸν γνέθεται και υφαίνεται η πετσέτα...

Ο λίθος αὐτός γίνεται και στην Κάρυστο, ἀπὸ ὅπου πήρε και το ὄνομα, υπάρχει πολὺς στην Κύπρο, κάτω ἀπὸ τους βράχους καθὼς κατεβαίνουμε ἀπὸ το Γεράνδρο για να πάμε στους Σόλους στα αριστερά του Ελμαίου. Και ο λίθος αὐτός κατὰ την πανσέληνον διογκώνεται και κατὰ τη φθορά του φεγγαριού σμικρύνεται.

(14) Πτολ. Ὑφήγ 5.14.4 (ΑΚΕΠ Β, σσ.314-315)

ἀπὸ δὲ ἄρκτων τῷ Κιλικίῳ Αὐλῶνι κατὰ περιγραφὴν τοιαύτην·

Λάπηθος πόλις	ξε	γ'	λε	Λ'γιβ'
Κρομμύων ἄκρα	ξε	ς'	λς	ς'
Σόλοι	ξε		λς	
Καλλίνουσα ἄκρα	ξδ	γο'	λε	Λ'γ'
Ἀρσινόη	ξδ	γο'	λε	Λ'ιβ'

Μετάφραση:

Από τα βόρεια έχει τα στενά της Κιλικίας κατά την εξής περιγραφή:

Λάπηθος πόλις	65° 20'	35° 55'
Κρομμύων ακρωτήριο	65° 10'	36° 10'
Σόλοι	65°	36°
Καλλίνουσα ακρωτήριο	64° 40'	35° 50'
Αρσινόη	64° 40'	35° 35'

(15) Γαλ. π. άπλ. φαρμ. 9.(ΑΚΕΠ Β, σσ.400-401)

<η΄. Περί διφυρυγῶς>: Διφυργές μικτῆς ἐστὶ ποιότητος καὶ δυνάμεως, ἔχει γὰρ τι καὶ μετρίως στῦφον ἐν αὐτῷ καὶ δριμύ μετρίως, διὸ καὶ τῶν κακοήθων ἐλκῶν ἀγαθὸν ἐστὶ φάρμακον. ἐκόμισα δὲ καὶ τούτου τοῦ φαρμάκου πολὺ τι πλῆθος ἐκ τῶν ἐν Κύπρῳ Σόλων, ἔνθα τὸ μέταλλον ἐστίν, ὡς ἀπὸ σταδίων τῆς πόλεως τριάκοντα. ἔρριπτο γὰρ ἐν τῷ μεταξὺ τόπῳ τοῦ τε προκειμένου κατὰ τὸ μέταλλον οἴκου καὶ τῆς ὑποκειμένης αὐτῷ κώμης. ὁ δὲ προεστὼς ἐπίτροπος τοῦ μετάλλου τὸ μετὰ τὴν καδμείαν εὕρισκόμενον ἄχρηστον ἔλεγεν ὑπάρχειν αὐτό, διὸ καὶ ρίπτεσθαι παραπλησίως τῇ κατὰ τὰς ἐστίας τέφρα τῶν καόντων ξύλων.

Μετάφραση:

Το διφυργές είναι μικτῆς ποιότητας και δύναμης, γιατί ἔχει κάτι που το καθιστά μέτρια στρυφνὸ και μέτρια πικρὸ γι' αὐτὸ και στα κακοήθη ἔλκη είναι καλὸ φάρμακο. Ἐφερα μεγάλη ποσότητα ἀπὸ αὐτὸ το φάρμακο ἀπὸ τους Σόλους της Κύπρου, ὅπου το μεταλλεῖο είναι τριάντα στάδια ἀπὸ τὴν πόλη. Γιατί το πετούσαν στη μέση ἐνός τόπου ἀνάμεσα στο μεταλλεῖο και στο κοντινὸ σε αὐτὸ χωριό. Ο προϊστάμενος του μεταλλεῖου ἔλεγε ὅτι αὐτὸ ἦταν τὸ ἀχρηστο που περίσσευε ἀπὸ τὴν καδμεία γι' αὐτὸ και το πετούσαν κοντὰ στη στάχτη των καμένων ξύλων.

(16) Γαλην. Π. άπλ. φαρμ. 9. <κα΄. Περί μίσυος> (ΑΚΕΠ Β, σσ.402-403)

Μίσυ· κατὰ τὸ μέταλλον ἐν Κύπρῳ τὸ προειρημένον ἐν τοῖς τῶν Σόλων ὄρεσι μέγας τις ἦν οἶκος, οὗ κατὰ τὸν δεξιὸν τοῖχον, ὡς πρὸς ἡμᾶς δὲ τοὺς εἰσιόντας ἀριστερόν, εἴσοδος ἦν εἰς αὐτὸ τὸ μέταλλον, ἐν ᾧ τινὰς ἐθεασάμην ἐπὶ πλεῖστον ἐκτεταμένης οἴον ζώνας ἐπ' ἀλλήλαις...

Μετάφραση:

Μίσυ. Στο μεταλλεῖο της Κύπρου, στα βουνά των Σόλων για τα οποία μιλήσαμε προηγουμένως, ἦταν ἓνα μεγάλο σπίτι, στο δεξιὸ τοῖχο του οποιου, και για μας που

μπαίνουμε στον αριστερό, ήταν η είσοδος αυτού του μεταλλείου, μέσα σε αυτό είδα απλωμένα σε μεγάλη έκταση τρία στρώματα, το ένα πάνω στο άλλο, σαν ζώνες.

(17) Γαλιν. Π. άπλ. φαρμ. 9. <ια΄. Περὶ καδμείας> (ΑΚΕΠ Β΄, σσ.408-411)

Καδμεία γίνεται μὲν καὶ κατὰ τὴν ἐν ταῖς καμίνους γένεσιν τοῦ χαλκοῦ, τῆς γῆς ὅλης ἐκείνης ἐξ ἧς ὁ χαλκὸς γεννᾶται κατὰ τὴν καμινείαν ἀναπεμπούσης εἰς ὕψος οἷον αἰθαλὸν τινα ἢ ἄσβολον, ἢ αἰθάλην γε καὶ ἄσβόλην, ὡς ἂν ἐθέλη τις καλεῖν. εἰ δ' οὐ γῆν, ἀλλὰ λίθον ἐθέλεις καλεῖν, ἐξ οὗ διακρινομένου κατὰ τὰς καμίνας τὸ μὲν τι χαλκὸς γίνεται, τὸ δὲ καδμεία, τὸ δὲ διφρυγές, διαφερέτω μηδέν... ἀλλὰ καὶ τοῦ πυρίτου λίθου καμινευομένου γίνεσθαι καδμεία. καὶ χωρὶς δὲ καμίνου καδμεία κατὰ Κύπρον εὐρίσκειται, καὶ δικαίως ἂν τις τὴν τοιαύτην ὀνομάζει λίθον. ἐν γοῦν τοῖς Σόλοις τῆς ἐν ταῖς καμινείαις γεννωμένης καδμείας ὀλίγιστον ἦν ἔτι καθ' ὃν ἐγὼ χρόνον ἐπεδήμησα τῇ νήσῳ. λίθους δὲ λαβὼν παρὰ τοῦ τοῖς μετάλλοις ἐπιτεταγμένου κατὰ τε τὰ ὄρη καὶ τοὺς ρύακας εὐρισκομένους, οὓς εἰς Ἀσίαν τε καὶ Ἰταλίαν κομίσαντός μου, μέγιστον δῶρον ἐδόκουν οἱ φίλοι λαμβάνειν, ὡς τῆς ἄλλης καδμείας ἐκείνην οὕσαν ἀμείμονα. τὴν τοιαύτην μὲν οὖν εἰκότως ἂν τις ὀνομάζοι λιδώδη καδμείαν, τῆς δὲ καμινευομένης ἢ μὲν τις βοτρυϊτικῆς, ἢ δὲ πλακίτικῆς ὑπὸ τῶν ἰατρῶν καλεῖται.

Μετάφραση:

Ἡ καδμεία γίνεται καὶ κατὰ τὴν γένεση τοῦ χαλκοῦ μέσα στα καμίνα, που ὅλο το χῶμα ἀπὸ το ὁποῖο γεννιέται ὁ χαλκὸς κατὰ τὴν καμίνευση τοῦ στέλνει ψηλά πρὸς τὰ πάνω ἓνα εἶδος καπνοῦ ἢ καπνιάς ἢ θερμῆς στάχτης καὶ καπνιάς ἢ ὅπως θέλει κανεὶς αὐτὸ πει. Ἄν δὲν θέλεις νὰ το πεις χῶμα μπορεῖς νὰ το πεις πέτρα ἀπὸ τὴν ὁποία ξεχωρίζει κατὰ τὴν καμίνευση καὶ ἓνα μέρος τοῦ γίνεται χαλκὸς, ἄλλο μέρος καδμεία, ἄλλο διφρυγές, δὲν ἔχει καμία διαφορά. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν καμίνευση τοῦ χαλκοπυρίτη γίνεται καδμεία, ἀλλὰ καὶ χωρὶς καμίνευση βρίσκειται καδμεία στὴν Κύπρο καὶ δίκαια κανεὶς θὰ μπορούσε νὰ τὴν ὀνομάσει πέτρα. Στους Σόλους λοιπὸν υπήρχε πολὺ λίγη καδμεία ἀπὸ αὐτὴ που δημιουργεῖται ἀπὸ τὶς καμινεύσεις, ὅσο ἡμῶν ἐγὼ στὸ νησί. Μα πῆρα πέτρες ἀπὸ τὸν διευθυντὴ τῶν μεταλλείων, εὐρισκόμενες καὶ στα βουνά καὶ στα ρυάκια, καὶ τὶς ἔφερα καὶ στὴν Ἀσία καὶ στὴν Ἰταλία καὶ οἱ φίλοι μού νόμιζαν ὅτι παίρνουν πολὺ μεγάλο δῶρο, γιατί ἐκείνη ἡ καδμεία ἦταν καλύτερη ἀπὸ τὴν ἄλλη καδμεία. Αὐτὴ λοιπὸν πολὺ εὐκόλα θὰ τὴν ὀνόμαζε κανεὶς πετρώδη καδμεία, ἐνῶ αὐτὴ που γίνεται κατὰ τὴν καμίνευση ἡ μὴ ὀνομάζεται βοτρυϊτικῆς καὶ ἡ ἄλλη πλακίτικῆς ἀπὸ τοὺς γιατροὺς.

(18) Ἀρποκρ. Σόλοι (ΑΚΕΠ Β΄, σσ.342-343)

Ἰσοκράτης Εὐαγόρα. Σόλοι ἢ μὲν Κυπρικὴ πόλις, ἢ δὲ τῆς Κιλικίας, ὡς ἄλλοι τε ἱστοροῦσι καὶ Ἐφορος ἐν τῇ ε΄.»

Μετάφραση:

Σόλοι· την αναφέρει ο Ισοκράτης στο λόγο του Ευαγόρας. Σόλοι, η μια Κυπριακή πόλη κι η άλλη της Κιλικίας, όπως το ιστορούν κι άλλοι κι ο Έφορος στο πέμπτο βιβλίο του».

(19) Διογ. Λαέρτ. 1.51 9 (ΑΚΕΠ Α, σσ.84-85)

ἐκεῖθεν τε [ἐκ Λυδίας Κροίσου] ἀπαλλαγείς [Σόλων] ἐγένετο ἐν Κιλικίᾳ καὶ πόλιν συνώκισεν ἢν ἀπ' αὐτοῦ Σόλους ἐκάλεσεν· ὀλίγους τέ τινας τῶν Ἀθηναίων ἐγκατώκισεν, οἱ τῷ χρόνῳ τὴν φωνὴν ἀποξενωθέντες σολοικίζειν ἐλέχθησαν. καὶ εἰσιν οἱ μὲν ἔνθεν Σολεῖς, οἱ δ' ἀπὸ Κύπρου Σόλοι.

Μετάφραση:

Κι από εκεί, από τη Λυδία, αφού έφυγε από τον Κροίσο ο Σόλων ήρθε στην Κιλικία και οικοδόμησε πόλη, την οποία από το όνομα του την ονόμασε Σόλους· εγκατέστησε και μερικούς από τους Αθηναίους, οι οποίοι με την πάροδο του χρόνου μιλούσαν με ξενική προφορά και λέχθηκε ότι σολοικίζουν. Και είναι οι από εδώ Σολεῖς και από την Κύπρο Σόλοι. ΑΚΕΠ Α, σσ.84-85

(20) Σταδ. 311(GGM I p.504), (ΑΚΕΠ Β, σσ.322-323)

Ἀπὸ Μελαβροῦ εἰς Σόλους στάδιοι τ'· πόλις ἐστὶν ἀλίμενος.

Μετάφραση:

Ἀπὸ το Μελαβρό ως τους Σόλους στάδια 300 (55,200 μ.). Είναι πόλη χωρίς λιμάνι.

(21)14. Σταδ. 312 (GGM I p.504), (ΑΚΕΠ Β, σσ.322-323)

Ἀπὸ Σόλων εἰς Κερύνειαν στάδιοι τν'· πόλις ἐστὶν· ἔχει ὕφορμον.

Μετάφραση:

Ἀπὸ τους Σόλους ως την Κερύνεια στάδια 350 (63,400 μ.). είναι πόλη· έχει αραξοβόλι.

(22) Βί. Αύξ.3-6 (ΑΚΕΠ Α, σσ.348-351)

Ἀυξίβιος ὠρμᾶτο μὲν τῆς τῶν Ρωμαίων μεγαλοπόλεως, οἱ δὲ τούτου γονεῖς ἦσαν πλούσιοι, Ἕλληνες δὲ τῆ θρησκείᾳ ἐτύγχανον... Ἐπαίδευσεν δὲ αὐτὸν ὁ τούτου πατὴρ πάσῃ τῇ ἔξωθεν σοφίᾳ. (4)Γενομένου δὲ αὐτοῦ τῆς ἐννόμου ἡλικίας ἠβουλήθησαν οἱ τούτου γονεῖς ζεῦξαι αὐτῷ γυναῖκα. Ὁ δὲ ἔχων νοῦν ἔνθεον καὶ τέλειον λογισμὸν ἐνάρετόν τε πολιτείαν, ἀντέλεγε πρὸς ταῦτα· ἤκουε γὰρ περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ πόθον εἶχε γενέσθαι χριστιανός. (5)... καὶ δὴ τὴν βουλὴν αὐτοῦ κρατύνας, μηδενὶ μηδὲν εἰρηκῶς, ὀλίγων ἡμερῶν διελθουσῶν ἔκλεψεν ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν γονέων αὐτοῦ καὶ κατελθὼν ἐπὶ τὸν λιμένα εὔρε πλοῖον μέλλοντα ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς μέρεσιν ἀποπλεῖν... (6) Ἀποπλευσάντων δὲ αὐτῶν ἀπὸ τῆς Ῥώμης δι' ἡμερῶν

τινων ἦλθον εἰς Ῥόδον· κάκειῖθεν εἰς τὸ πέλαγος τὸ κατὰ Παμφυλίαν περάσαντες ἦλθον ἐν Κύπρῳ καὶ κατήχθησαν ἐν κόμῃ τινὶ καλουμένῃ Λίμνῃ τῇ [διορθ. Λιμνίτη] ὡς ἀπὸ σημείων τεσσάρων τῆς Σολίων πόλεως, τῆς προνοίας ὁδηγούσης τὸν μακάριον ἐπὶ σωτηρίαν πολλῶν ψυχῶν. Ἐξεληθὼν δὲ ἐκ τοῦ πλοίου διέτριβεν τῷ Λιμνίτη, ὅπως ἀνακτήσῃται ἐκ τοῦ πλοίου.

Μετάφραση:

(3) Ο Αὐξίβιος ἦταν ἀπὸ τῆ μεγαλοῦπολη Ρώμη καὶ οἱ γονεῖς του ἦταν πλούσιοι, εἰδωλολάτρες στὴ θρησκεία... Ο πατέρας του τον μόρφωσε με ὅλη τὴν ἔξω (ἀπὸ τον χριστιανισμό) σοφία. (4) Ὄταν ἔφτασε στὴ νόμιμη ἡλικία θέλησαν οἱ γονεῖς του νὰ τον παντρέψουν με κάποια γυναίκα. Αὐτὸς ἔχοντας τὸν νοῦ του προσηλωμένο στο θεὸ καὶ τέλειο λογισμό καὶ ἐνάρετο βίον, ἔφερνε ἀντίρρηση σὲ αὐτό· γιατί ἀκούσε γιὰ τὸν Χριστὸ καὶ εἶχε πόθο νὰ γίνῃ χριστιανός. (5)... καὶ ἀφοῦ δυνάμωσε τὴ θέληση του, χωρὶς νὰ πεῖ τίποτα σὲ κανένα, μόλις πέρασαν λίγες μέρες, ἔφυγε κρυφὰ ἀπὸ τοὺς γονεῖς του, καὶ ἀφοῦ κατέβηκε στο λιμάνι, βρῆκε πλοῖο που θὰ ἀπέπλεε σύντομα γιὰ τὰ μέρη τῆς ἀνατολῆς... (6) Ἀφοῦ ἀπέπλευσαν ἀπὸ τὴ Ρώμη μετὰ ἀπὸ λίγες μέρες ἦρθαν στὴ Ῥόδο· κι ἀπὸ ἐκεῖ ἀφοῦ πέρασαν τὸ πέλαγο τῆς Παμφυλίας, ἦρθαν στὴν Κύπρο καὶ κατέβηκαν σὲ ἓνα χωριό, που λεγόταν Λιμνίτης, σὲ ἀπόσταση τεσσάρων μιλίων ἀπὸ τὴν πόλη τῶν Σόλων, γιατί ἡ θεία πρόνοια καθοδηγοῦσε τὸν μακάριο (Αὐξίβιο) ἐκεῖ, γιὰ τὴ σωτηρία πολλῶν ψυχῶν. Ὄταν βγήκε ἀπὸ τὸ πλοῖο ἔμενε στὸν Λιμνίτη, γιὰ νὰ ξεκουραστῇ ἀπὸ τὴν κούραση τοῦ πλοίου.

(23) Βί. Αὐξ. 8 (ΑΚΕΠ Α, σσ.338-341)

Καὶ ἀπελθόντων [τοῦ Μάρκου μετὰ τοῦ Τίμωνος καὶ Ῥόδωνος] ἐν τῇ κόμῃ εὗρον ἐν αὐτῇ τὸν μακάριον Αὐξίβιον προσφάτως παραγενόμενον ἐκ τῆς Ῥώμης καὶ γενόμενοι ἐπὶ συντυχίᾳ ἀμφοτέροι, ἠρώτησεν Μάρκος τὸν Αὐξίβιον «ποίας πόλεως τυγχάνεις;» ὁ δὲ φησιν «ἐκ τῆς μεγάλης πόλεως Ῥώμης, διὰ τὸ γενέσθαι με χριστιανὸν παρεγενάμην ἐνταῦθα.» Ὁ δὲ ἀπόστολος, ἰδὼν ὅτι ἔχει πόθον εἰς τὸν Χριστὸν καὶ ὅτι ἀνὴρ πιστὸς καὶ λόγιός ἐστιν, κατηχήσας αὐτὸν ἱκανῶς καὶ διδάξας τὸν περὶ ἀληθείας λόγον τοῦ θεοῦ κατελθὼν ἐπὶ τὴν πηγὴν ἐβάπτισεν αὐτὸν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Καὶ μετὰ τὸ βαπτισθῆναι αὐτὸν ἐπιθείς αὐτῷ τὰς χεῖρας ἔδωκεν αὐτῷ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον· καὶ χειροτονήσας Ἐπίσκοπον καὶ διδάξας πῶς δεῖ κηρύσσειν τὸ τοῦ Χριστοῦ Εὐαγγέλιον, ἀπέστειλεν ἐν τῇ Σολίων πόλει... Μάρκος δὲ εὐρὼν πλοῖον αἰγύπτιον ἀνήλθεν ἐν αὐτῷ καὶ ἀποπλεύσας ἦλθεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ ἐκεῖ ἦν εὐαγγελιζόμενος καὶ διδάσκων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ.

Μετάφραση:

Κι ὅταν ὁ Μάρκος με τὸν Τίμονα καὶ Ῥόδωνα ἦρθαν στο χωριό (Λιμνίτη), βρῆκαν σὲ αὐτό τον μακάριο Αὐξίβιο, που λίγο πρὶν ἔφτασε ἀπὸ τὴ Ρώμη κι ὅταν συναντήθηκαν οἱ δυο τους,

ρώτησε ο Μάρκος τον Αυξίβιο «από ποια πόλη είσαι;» Αυτός του λέει «από τη μεγάλη πόλη της Ρώμης και ήρθα εδώ για να γίνω χριστιανός.» Ο απόστολος βλέποντας ότι είχε επιθυμία για τον Χριστόν και ότι είναι άνθρωπος αξιόπιστος και πολυμαθής, αφού τον κατήχησε ικανοποιητικά και τον δίδαξε τον λόγο του θεού για την αλήθεια, κατέβηκε στην πηγή και τον βάπτισε στο όνομα του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος. Και μετά που τον βάπτισε, έβαλε τα χέρια στο κεφάλι του και του έδωσε το Άγιο Πνεύμα· κι αφού τον χειροτόνησε επίσκοπο και τον δίδαξε πως πρέπει να κηρύττει το Ευαγγέλιον του Χριστού, τον έστειλε στην πόλη των Σολίων... Ο Μάρκος αφού βρήκε αιγυπτιακό πλοίο επιβιβάστηκε σε αυτό, ήρθε στην Αλεξάνδρεια και εκεί κήρυττε το Ευαγγέλιο και δίδασκε για τη βασιλεία του θεού.

(24) *Βί.Αύξ.9* (ΑΚΕΠ Α, σσ.338-341, ΑΚΕΠ Β, σσ.266-267)

Ἀπάρας δὲ ὁ μακάριος Αὐξίβιος ἐκ τοῦ Λιμνίτου καὶ τὴν πορείαν ποιούμενος, διερωτήσας ἦλθεν ἐν Σόλοις. Ἦν δὲ ἐγγὺς τῆς πόλεως τῶν πυλῶν τοῦ παρ' αὐτοῖς ψευδωνύμου θεοῦ Διὸς ναὸς κατὰ τὸ δυτικὸν μέρος, ἐν ᾧ καὶ ἱερεὺς κατώκει ἐν αὐτῷ...

Μετάφραση:

Ο μακάριος Αυξίβιος, από τον Λιμνίτη οδοιπορώντας και ρωτώντας ήρθε στους Σόλους. Κοντά στις πύλες της πόλης, κατά το δυτικό μέρος υπήρχε ναός του ψεύτικου θεού τους, του Δία που σε αυτόν κατοικούσε κι ο ιερέας...

(25) *Βί.Αύξ.13* (ΑΚΕΠ Β, σσ.290-291)

Μαθὼν οὖν ὁ Παῦλος ὅτι ἐξῆλθεν Βαρνάβας τὸν ἀνθρώπινον βίον καὶ ὅτι οὐδεὶς ἐστὶν τῶν ἀποστόλων εἰς Κύπρον τοῦ διδάσκειν καὶ εὐαγγελίζεσθαι τὸν Χριστόν, συνιδὼν ἀπέστειλεν Ἐπαφρᾶν καὶ Τυχικὸν καὶ τινὰς ἄλλους ἐν Κύπρῳ πρὸς Ἡρακλείδην τὸν Ἀρχιεπίσκοπον τῆς νήσου γράψας αὐτῷ ἵνα τὸν μὲν Ἐπαφρᾶν καταστήσῃ Ἐπίσκοπον ἐν Πάφῳ, Τυχικὸν δὲ ἐν Νεαπόλει· «κατὰ πόλιν δὲ «ετέρους κατάστησον· ἀλλὰ κάτελθέ», φησι, «καὶ τῇ Σολίων πόλει καὶ ἀναζητήσας ἐν αὐτῇ ἄνδρα Ῥωμαῖον, καλούμενον Αὐξίβιον, τοῦτον κατάστησον ἐν Σόλοις· ἀλλὰ βλέπε μὴ ἐπιθῆς αὐτῷ τὰς χεῖρας ἐπὶ τὸ χειροτονῆσαι· ἤδη γὰρ κατηξιώθη τῆς ἱερωσύνης χειροτονηθεὶς ὑπὸ Μάρκου.»

Μετάφραση:

Σαν έμαθε λοιπόν ο Παύλος πως ο Βαρνάβας βγήκε από την ανθρώπινη ζωή και ότι δεν υπάρχει κανείς από τους αποστόλους στην Κύπρο για να διδάσκει και να κηρύττει τον Χριστό, μόλις το έμαθε έστειλε τον Επαφρά και τον Τυχικό και μερικούς άλλους στην Κύπρο στον Ηρακλείδη, τον αρχιεπίσκοπο του νησιού, και του έγραψε να κάνει τον Επαφρά επίσκοπο στην Πάφο, ενώ τον Τυχικό επίσκοπο στη Νεάπολη· « Μα σε κάθε πόλη,

χειροτόνα άλλους· μα κατέβα», του λέει, « και στην πόλη των Σολίων και αφού ζητήσεις και σε αυτή ένα Ρωμαίο άντρα, ονομαζόμενο Αυξίβιο, τοποθέτησε τον επίσκοπο στους Σόλους· μα κοίτα μην αγγίζεις τα χέρια σου επάνω του για να τον χειροτονήσεις, γιατί κρίθηκε άξιος για την ιεροσύνη και χειροτονήθηκε από τον Μάρκο»...

(26) Βί. Αύξ. 14 (ΑΚΕΠ Α,σσ.342-343)

Δεξάμενος δὲ τὰ γράμματα ὁ μακάριος Ἡρακλείδης τὰ σταλέντα αὐτῷ ὑπὸ τῶν ἀποστόλων, καὶ ἀναγνούς, εὐθέως μὴ μελλήσας ἐποίησε τὸ κελευσθὲν αὐτῷ· καὶ δὴ κατελθὼν ἐν Σόλοις τῇ πόλει καὶ ἀναζητήσας τὸν μακάριον Αὐξίβιον, ἐμηνύθη αὐτῷ ἐν ποίῳ τόπῳ κατοικεῖ. Ἐξελθὼν δὲ ἔξω τῆς πόλεως εἰς τὸν τόπον τὸν ἐπικαλούμενον Διός, εὔρεν αὐτὸν ἐκεῖ... Ὁ ἅγιος Ἡρακλείδης, παραλαβὼν τὸν ὄσιον πατέρα Αὐξίβιον, εἰσηλθὲν ἐν τῇ πόλει καὶ ποιήσας εὐχὴν διεχάραξε τύπον ἐκκλησίας ἐπὶ τὴν γῆν μὲν τῇ ὀλκῇ, μεγάλην δὲ τῇ χάριτι τοῦ Χριστοῦ· καὶ διδάξας πάντα τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα καθὼς καὶ αὐτὸς ἐδιδάχθη ὑπὸ τῶν ἀποστόλων παρέθετο καὶ αὐτὸν τῷ Κυρίῳ, καὶ ἀσπασάμενος αὐτὸν ἐπορεύθη ἐν τῇ ἰδίᾳ πόλει.

Μετάφραση:

Αφού πήρε τα γράμματα ο μακάριος Ηρακλείδης, που του στάλθηκαν από τους αποστόλους και αφού τα διάβασε και αφού τα διάβασε αμέσως χωρίς να αργοπορήσει έκανε ότι τον πρόσταξαν και αφού κατέβηκε στην πόλη των Σόλων, ο Ηρακλείδης και αναζήτησε τον μακάριο Αυξίβιο, τον πληροφόρησαν σε ποιο τόπο κατοικεί. Αφού βγήκε έξω από την πόλη στον τόπο τον ονομαζόμενο του Διός, τον βρήκε εκεί. Ο άγιος Ηρακλείδης αφού παρέλαβε τον όσιο πατέρα Αυξίβιο, μπήκε στην πόλη και αφού έκανε προσευχή, χάραξε το σχέδιο της εκκλησίας πάνω στη γη, μικρή μεν αλλά μεγάλη με τη χάρη του Χριστού· και αφού τον δίδαξε όλο τον εκκλησιαστικό κανόνα, όπως και αυτός διδάχθηκε από τους αποστόλους, τον εμπιστεύτηκε κι αυτόν στον κύριο, κι αφού τον αποχαιρέτησε, τράβηξε για τη δική του πόλη.

(27) Βί. Αύξ. 21 (ΑΚΕΠ Α,σσ.350-51)

Τῆς οὖν χάριτος τοῦ θεοῦ ἐπιφοιτησάσης ἐν τῇ Σολίων πόλει καὶ σχεδὸν πάντων πιστευσάντων τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ διὰ τῆς διδαχῆς τοῦ ἐν Ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν συνεργοῦντος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, συνιδὼν ἐν ἑαυτῷ ὅτι μικρά ἐστιν ἡ ἐκκλησία πρὸς τοὺς ἐρχομένους, ἐλογίσατο μείζονα οἰκοδομήσαι ἐκκλησίαν τῷ ὀνόματι τοῦ Θεοῦ καὶ κλίνας τὰ γόνατα προσηύξατο, ὅπως ἀντιλήψεται αὐτῷ ὁ θεός· καὶ ἀναστὰς καὶ ποιήσας εὐχὴν καὶ διαχαράξας τὸν τύπον τῆς ἁγίας ἐκκλησίας, συνευδοκοῦντος τοῦ θεοῦ καὶ συνεργοῦντος, ἀνήγειρε τὸν ναὸν τὸν μέγαν καὶ θαυμαστὸν τοῦτον, τὴν Ἁγίαν καθολικὴν ἐκκλησίαν κατακοσμήσας αὐτὴν παντὶ κόσμῳ, ὡς νυμφίῳ Χριστῷ τῷ θεῷ ἡμῶν.

Μετάφραση:

Όταν λοιπόν η χάρις του θεού ήρθε στην πόλη των Σολίων και όλοι σχεδόν πίστεψαν στον κύριο μας Ιησού Χριστό με τη διδασκαλία του Αγίου πατρός μας και με τη συνεργασία του Αγίου Πνεύματος, μόλις κατάλαβε πως η εκκλησία είναι μικρή για τους ερχόμενους, σκέφτηκε να κτίσει μεγαλύτερη εκκλησία στο όνομα του θεού και αφού γονάτισε προσευχήθηκε για να τον βοηθήσει ο θεός· και αφού σηκώθηκε κι έκαμε ευχή και σχεδίασε το σχέδιο της αγίας εκκλησίας, με την έγκριση και τη βοήθεια του θεού ανήγειρε αυτόν τον μεγάλο και θαυμαστό ναό, αφού διεκόσμησε την Αγία καθολική εκκλησία, με κάθε διακόσμηση που ταιριάζει στο νυμφίο Χριστό, το θεό μας.

(28) Ίερ. Συνέκδ. 707 (ΑΚΕΠ Β, σσ.332-333)

1 Σόλοι

Μετάφραση:

1 Σόλοι

(29) Στέφ. Βυζ. Έπιτ.έθν. (ΑΚΕΠ Β, σσ.326-327)

Αίπεια, πόλις Λακωνικής... ἔστι καὶ ἑτέρα Κύπρου... τὸ ἔθνικὸν Αἰπεάτης.

Μετάφραση:

Αίπεια, πόλη της Λακωνικής... υπάρχει κι άλλη της Κύπρου... ο κάτοικος λέγεται Αιπεάτης.

(30) Γ. Κυπρ. Περιγρ. (ΑΚΕΠ Β, σσ.332-333)

1104 Σόλοι

Μετάφραση:

1104 Σόλοι

(31) Κωνστ.Πορφ. ΙΙ. θεμ. 1.15 (ΑΚΕΠ Β, σσ.334-335)

Θέμα ΙΕ΄, τὸ καλούμενον ἐπαρχία Κύπρου

Ἐπαρχία τῆς νήσου Κύπρου ὑπὸ κονσιλάριον, τουτέστι βουλευτήν, πόλεις δεκαπέντε. Κωνσταντία μητρόπολις, Κίτιον, Ἀμαθοῦς, Κυρήνεια, Πάφος, Ἀρσινόη, Σόλοι, Λάπιθος, Κέρμια, ἤτοι Λευκουσία. Κυθαίρεια, Τάμασος, Κούριον, Νέμεσος, Τρίμυθος, ὅθεν ὁ ἅγιος Σπυρίδων· Καρπάσιον.

Μετάφραση:

Η επαρχία του νησιού Κύπρου στη διοίκηση κονσιλαρίου, δηλαδή βουλευτή, δεκαπέντε πόλεις, η μητρόπολη της Κωνσταντίας, Κίτιο, Αμαθούντα, Κερύνεια, Πάφος, Αρσινόη,

Σόλοι, Λάπηθος, Κέρμια, δηλαδή Λευκωσία, Κυθαίρεια, Ταμασσός, Κούριο, Λεμεσός, Τριμυθούντα, από όπου ο άγιος Σπυρίδωνας· Καρπασία.

(32) Φωτ. *Βιβλ.* (ΑΚΕΠ Β,σσ.342-343)

Σόλοι· πόλεις Σικελίας [διορθ. Κιλικίας] και Κύπρου· ἀφ' ὧν ὁ σολοικισμός· βαρβαρίζοντες κατὰ τὴν ἰδίαν γλῶσσαν. Σόλοι· οἱ μὲν Κύπριος πόλις· οἱ δὲ Κιλικίας».

Μετάφραση:

Σόλοι· πόλεις της Σικελίας [διορθ. Κιλικίας] και της Κύπρου· από τις οποίες βγήκε ο σολοικισμός· καθώς στη γλώσσα τους έκαναν γραμματικά σφάλματα. Σόλοι· άλλοι λένε ότι είναι Κυπριακή πόλη· άλλοι της Κιλικίας».

(33) *Σούδ.* (ΑΚΕΠ Β,σσ.342-343)

«781 Σόλοι, πόλις Σικελίας [διορθ. Κιλικίας] και Κύπρου· ἀφ' ὧν σολοικισμός· βαρβαρίζοντες κατὰ τὴν ἰδίαν γλῶσσαν. Σόλων δὲ ταύτην κτίζει, ἀφ' οὗ τὴν ἐπωνυμίαν ἴσχει».

Μετάφραση:

Ο Σουίδας γράφει στη λέξη: «781 Σόλοι, πόλις της Σικελίας [διορθ. Κιλικίας] και της Κύπρου, από τις οποίες βγήκε ο σολοικισμός, γιατί στη γλώσσα τους χρησιμοποιούσαν βαρβαρικές συντάξεις. Την έκτισε ο Σόλων κι από αυτόν πήρε την ονομασία της».

(34) *Εύστ. εἰς Διον. Περ.* 875 (ΑΚΕΠ Ε,σ.110)

πόλις Κιλικίας και οἱ Σόλοι· τούτων οἱ πολῖται οὐ Σόλιοι, ἀλλὰ Σολεῖς, εἰσὶ δὲ Σόλοι και περὶ Κύπρον, ὧν οἱ πολῖται Σόλιοι λέγονται.

Μετάφραση:

Οι Σόλοι είναι πόλη της Κιλικίας· αυτών οι πολίτες δε λέγονται Σόλιοι αλλά Σολεῖς, είναι και οι Σόλοι της Κύπρου, των οποίων οι πολίτες λέγονται Σόλιοι.

(35) *Εύστ. εἰς Ὅμ.* 1332.3 (ΑΚΕΠ Α,σσ.82-83)

δηλον δ' ὅτι Σόλος και πόλεως ὄνομα, ἧς οἱ πολῖται Σολεῖς. ἦσαν δὲ και Κύπριοι Σόλοι, ὧν ἱστορεῖται βασιλεὺς Εὐνοστος, ὁμώνυμος Εὐνόστῳ, δαίμονι ἐπιμυλίῳ, περὶ οὗ και ἀλλαχοῦ εἴρηται. ὡς δὲ και ὁ σολοικισμός τοιαύτης Σόλου ἢ τοιούτων Σόλων ἐστὶ σύνθεσις, ἐν τοῖς τοῦ περιηγητοῦ κεῖται. δοκεῖ δὲ και ὁ νομοθέτης Σόλων ἐκεῖθεν παρωνομάσθαι.

Μετάφραση:

Είναι φανερό ότι Σόλος είναι και όνομα πόλης, της οποίας οι πολίτες (λέγονται) Σολεῖς· ήταν όμως και κυπριακοί Σόλοι που βασιλιά τους ιστορούν ένα Εύνοστο με το ίδιο όνομα η

Εύνοστος, δαίμονας προστάτρια των αλευρομύλων, για την οποία μιλήσαμε κι αλλού [Εύστ. εις Όμ.214.18 και 1383.42]. Καθώς και ο σολοικισμός βγήκε από μια τέτοια πόλη Σόλον ή Σόλους υπάρχει στα γραπτά του (Διονυσίου) Περιηγητού· μα κι ο νομοθέτης Σόλων φαίνεται ότι από εκεί πήρε το όνομα.

(36) Pockocke 1738 Jeffery 1983, σσ.419-420

«Τα πιο αξιοσημείωτα ερείπια σε αυτό το μέρος ήταν λίγο ψηλότερα, προς στη δυτικά των λόφων όπου είδα ημικυκλικό τοίχο χωρίς να μπορώ να κρίνω αν πρόκειται για τα απομεινάρια μιας εκκλησίας, ενός αρχαίου ναού ή θεάτρου. Χαμηλότερα στην πεδιάδα απομένουν τρεις προβλήτες ή αποβάθρες ή βάσεις γέφυρας, οι οποίες έχουν πλάτος δέκα πόδια, οκτώ πάχος και δεκαπέντε απόσταση μεταξύ τους. Μπορούσα να διακρίνω ότι πάνω τους είχαν κατασκευαστεί καμάρες, ήταν στολισμένες εξωτερικά με κορινθιακές παραστάδες, τα κιονόκρανα των οποίων ήταν πολύ καλά κατασκευασμένα, φαίνεται ότι ήταν η στοά σε κάποιο πολύ μεγαλοπρεπές κτήριο. Το μέτωπο είναι προς τα βόρεια και σε κάθε προβλήτα μέσα υπάρχει μια κόγχη ύψους περίπου 8 ποδιών και πλάτος 4 ποδιών, αυτές οι κόγχες αναμφίβολα σχεδιάστηκαν για αγάλματα, πιθανότατα αυτός ήταν ο ναός της Αφροδίτης και της Ίσιδας που βρισκόταν στην πόλη, που είχε το όνομά του από εκείνον τον σοφό νομοθέτη Σόλωνα: ο τόπος λέγεται τώρα Αλιγορά, δηλαδή θαλασσινή αγορά».

(37) Αρχιμανδρίτης Κυπριανός (1788, 40)

«[η πόλη των Σόλων] ἔῆτο ὀλίγον μακρὰν ἀπὸ τὴν θάλασσαν. Ἔῆχεν ὁμως καλὸν λιμένα τὸ παλαιὸν, καὶ ποταμὸν Κλάριον, εἰς τὸν ὁποῖον ἐταξίδευαν ἀκάτια μικρὰ, ἢ βάρκαις»

Μετάφραση:

Η πόλη των Σόλων ήταν κάπως μακριά από τη θάλασσα. Είχε όμως καλό λιμάνι, το παλιό της και τον ποταμό Κλάριο, στον οποίο ταξίδευαν μικρά σκάφη ή βάρκες.

(38) Σχόλ. εις Δημοσθ. (Orat. Att. ed. Baiteus-Sauppius p.125), (ΑΚΕΠ Α, σσ.84-85)

Σόλων Ἐξηκεστίδου Ἀθηναῖος, φιλόσοφος, νομοθέτης καὶ δημαγωγός, γέγονε δ' ἐπὶ μζ' Ὀλυμπιάδι. ἐπιβουλευθεὶς δ' ὑπὸ Πεισιστράτου ἀπεδήμησεν ἐν Κιλικία καὶ ἔκτισε πόλιν, ἣν Σόλους ἐκάλεσεν ἐξ αὐτοῦ· οἱ δὲ καὶ τοὺς ἐν Κύπρῳ Σόλους ἐξ αὐτοῦ φασίν, καὶ τελευτήσαι αὐτὸν ἐν Κύπρῳ.

Μετάφραση:

Ο Σόλων, γιος του Εξηκεστίδου, Αθηναίος, φιλόσοφος, νομοθέτης και πολιτικός. Έζησε κατά την 47η ολυμπιάδα. Εξαιτίας των δόλιων σχεδίων του Πεισιστράτου ξενιτεύτηκε στην

Κιλικία και έκτισε πόλη, που την ονόμασε Σόλους από τον εαυτό του. Κι άλλοι λένε πως και οι Σόλοι στην Κύπρο από αυτόν είναι και ότι πέθανε στην Κύπρο.

B) Έμμεσες μαρτυρίες

(1) Θουκ. *Ιστ.* 1.94.1-2 (ΑΚΕΠ Α, σσ.104-105)

Παυσανίας δὲ ὁ Κλεομβρότου ἐκ Λακεδαιμόνου στρατηγὸς τῶν Ἑλλήνων ἐξεπέμφθη μετὰ εἴκοσι νεῶν ἀπὸ Πελοποννήσου · ξυνέπλεον δὲ καὶ Ἀθηναῖοι τριάκοντα ναυσὶ καὶ τῶν ἄλλων ξυμμάχων πλῆθος. καὶ ἐστράτευσαν ἐς Κύπρον καὶ αὐτῆς τὰ πολλὰ κατεστρέψαντο. (1.128.5) : Βυζάντιον γὰρ ἐλὼν [Παυσανίας] τῆ προτέρα παρουσίᾳ μετὰ τὴν ἐκ Κύπρου ἀναχώρησιν (εἶχον δὲ Μῆδοι αὐτὸ καὶ βασιλέως προσήκοντές τινες καὶ ξυγγενεῖς οἱ ἐάλωσαν ἐν αὐτῷ) ...

Μετάφραση:

Ο Παυσανίας, ο γιος του Κλεομβρότου από τη Σπάρτη, στρατηγός των Ελλήνων απεστάλη με είκοσι πλοία από την Πελοπόννησο · μαζί του έπλεαν και οι Αθηναίοι με τριάντα πλοία και πολλοί από τους άλλους συμμάχους. Και έκαναν εκστρατεία στην Κύπρο και υπέταξαν το μεγαλύτερο μέρος της. (1.128.5): Γιατί ο Παυσανίας, αφού άλωσε το Βυζάντιο στην προηγούμενη του παρουσία εκεί, μετά την αναχώρηση του από την Κύπρο (το κατείχαν οι Πέρσες και μερικοί οικείοι και συγγενείς του βασιλιά, που αιχμαλωτίστηκαν σε αυτό) ...

(2) Θουκ. *Ιστ.* 4.102. (Λαμπρίδη, σσ.252-253)

Τοῦ δ' αὐτοῦ χειμῶνος Βρασιδάς ἔχων τοὺς ἐπὶ Θράκης ξυμμάχους ἐστράτευσεν ἐς Ἀμφίπολιν τὴν ἐπὶ Στρυμόνι ποταμῷ Ἀθηναίων ἀποικίαν. τὸ δὲ χωρίον τοῦτο ἐφ' οὗ νῦν ἡ πόλις ἐστὶν ἐπέειρασε μὲν πρότερον καὶ Ἀρισταγόρας ὁ Μιλήσιος, φεύγων βασιλέα Δαρεῖον, κατοικίσαι, ἀλλὰ ὑπὸ Ἡδῶνων ἐξεκρούσθη, ἔπειτα δὲ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἔτεσι – δύο καὶ τριάκοντα ὕστερον, ἐποίκους μυρίους σφῶν τε αὐτῶν καὶ τῶν ἄλλων τὸν βουλόμενον πέμπαντες, οἱ διεφθάρησαν ἐν Δραβήσκῳ ὑπὸ Θρακῶν. καὶ αὖθις ἐνὸς δέον τριακοστῷ ἔτει ἐλθόντες οἱ Ἀθηναῖοι, Ἄγνωνος τοῦ Νικίου οἰκιστοῦ ἐκπεμθέντος, Ἡδῶνας ἐξέλασαντες ἔκτισαν τὸ χωρίον τοῦτο, ὅπερ πρότερον Ἐννέα ὁδοὶ ἐκαλοῦντο. ὠρμῶντο δὲ ἐκ τῆς Ἡΐονος, ἦν αὐτοὶ εἶχον ἐμπόριον ἐπὶ τῷ στόματι τοῦ ποταμοῦ ἐπιθαλάσσιον, πέντε καὶ εἴκοσι σταδίους ἀπέχον ἀπὸ τῆς νῦν πόλεως, ἦν Ἀμφίπολιν Ἄγνων ὠνόμασεν, ὅτι ἐπ' ἀμφοτέρω περιρρέοντος τοῦ Στρυμόνος, [διὰ τὸ περιέχειν αὐτὴν], τείχει μακρῷ ἀπολαβῶν ἐκ ποταμοῦ ἐς ποταμὸν περιφανῆ ἐς θάλασσαν τε καὶ τὴν ἠπειρον ὤκισεν.

Μετάφραση:

Τον ίδιο χειμώνα ο Βρασίδης, έχοντας μαζί του τους συμμάχους από τη Θράκη εκστράτευσε στην Αμφίπολη, την αποικία των Αθηναίων στον ποταμό Στρυμόνα. Το μέρος αυτό όπου τώρα βρίσκεται η πόλη, προσπάθησε και πιο πρώτα ο Αρισταγόρας ο Μιλήσιος να εγκατασταθεί, διαφεύγοντας από την καταδίωξη του βασιλιά Δαρείου, αλλά αποκρούστηκε από τους Ηδώνες· και τριάντα δύο χρόνια αργότερα έκαναν την ίδια απόπειρα και οι Αθηναίοι, στέλνοντας δέκα χιλιάδες δικούς τους αποίκους και όποιον άλλο ήθελε να πάει και αυτοί αφανίστηκαν στη Δραβησκό από τους Θράκες. Και πήγαν ξανά οι Αθηναίοι μετά από άλλα τριάντα χρόνια παρά ένα, τότε που έστειλαν τον Άγωνα τον γιο του Νικία, ως οικιστή, κι αφού έδωξαν τους Ηδώνες, έκτισαν το μέρος αυτό, το οποίο πιο πρώτα λεγόταν Εννέα Οδοί. Ορμώμενοι από την Ηίονα που την είχαν αυτή για εμπορικό σταθμό, στις εκβολές του ποταμού που είναι κοντά στη θάλασσα και είκοσι πέντε στάδια μακριά από τη σημερινή πολιτεία που ο Άγωνας την ονόμασε Αμφίπολη, γιατί κυλάει γύρω της ο Στρυμόνας και από τις δύο μεριές, κι αφού την οχύρωσε με μακρύ τείχος, ίδρυσε λαμπρή πολιτεία που ήταν ορατή από τη θάλασσα και τη στεριά.

(3) Ἡρόδ. Ἱστ.5. 110.1. (ΑΚΕΠ Α, σσ.96-97)

Ἴωνες μὲν τούτοισι ἀμείψαντο· μετὰ δὲ ἡκόντων ἐς τὸ πεδίων τὸ Σαλαμινίων τῶν Περσέων διέτασσον οἱ βασιλέες τῶν Κυπρίων τοὺς μὲν ἄλλους Κυπρίους κατὰ τοὺς ἄλλους στρατιώτας ἀντιτάσσοντες, Σαλαμινίων δὲ καὶ Σολίων ἀπολέξαντες τὸ ἄριστον ἀντέτασσον Πέρσησι. Ἀρτυβίῳ δὲ τῷ στρατηγῷ τῶν Περσέων ἐθελοντῆς ἀντετάσσετο Ὀνήσιλος.

Μετάφραση:

Οι Ἴωνες αυτά απάντησαν. Μετά, όταν έφτασαν οι Πέρσες στην πεδιάδα της Σαλαμίνας, οι βασιλιάδες των Κυπρίων πρόσταζαν να παραταχθούν οι Κύπριοι εναντίον των άλλων Κυπρίων (των συμμάχων των Περσών), ενώ απέναντι από τους Πέρσες διάλεξαν και παράταξαν τους καλύτερους από τους Σαλαμινίους και τους Σόλιους. Ο Ονήσιλος εθελοντικά παρατάχτηκε απέναντι στον Αρτύβιο, τον στρατηγό των Περσών.

(4) Ἡρόδ. Ἱστ. 5. 113.1-2. (ΑΚΕΠ Α, σσ.98-99)

Μαχομένων δὲ καὶ τῶν ἄλλων Στησήνωρ, τύραννος ἐὼν Κουρίου, προδιδοῖ ἔχων δύναμιν ἀνδρῶν περὶ ἑωυτὸν οὐ σμικρὴν. οἱ δὲ Κουριέες οὗτοι λέγονται εἶναι Ἀργείων ἄποικοι. προδόντων δὲ τῶν Κουριέων αὐτίκα καὶ τὰ Σαλαμινίων πολεμιστήρια ἄρματα τῶν τοῖσι Κουριεῦσι ἐποίηον. γινομένων δὲ τούτων κατυπέρτεροι ἦσαν οἱ Πέρσαι τῶν Κυπρίων. (2) τετραμμένου δὲ τοῦ στρατοπέδου ἄλλοι τε ἔπεσον πολλοὶ καὶ δὴ καὶ Ὀνήσιλος τε ὁ Χέρσιος, ὃς περ τὴν Κυπρίων ἀπόστασιν ἔπρηξε, καὶ ὁ Σολίων βασιλεὺς Ἀριστόκυπρος ὁ

Φιλοκύπρου, Φιλοκύπρου δὲ τούτου τὸν Σόλων ὁ Ἀθηναῖος ἀπικόμενος ἐς Κύπρον ἐν ἔπεσι αἶνεσε τυράννων μάλιστα.

Μετάφραση:

Μα ἐνὼ μάχονταν καὶ οἱ ἄλλοι, ὁ Στασάνωρ, ποῦ ἦταν βασιλιάς τοῦ Κουρίου, αυτομόλησε (στους Πέρσες), ἔχοντας γύρω του μεγάλη δύναμη στρατιωτῶν. Οἱ Κουριεῖς αὐτοὶ λένε ὅτι εἶναι ἀποικοὶ τῶν Ἀργείων. Μόλις λιποτάκτησαν οἱ Κουριεῖς, ἀμέσως καὶ τὰ πολεμικὰ ἄρματα τῶν Σαλαμινίων ἔκαναν ὅτι καὶ οἱ Κουριεῖς, καὶ ὅταν ἐγίναν αὐτὰ οἱ Πέρσες υπερίσχυσαν τῶν Κυπρίων. (2) Ὅταν τράπηκε τὸ στράτευμα σε φυγή, ἔπεσαν κι ἄλλοι πολλοὶ καὶ μάλιστα ὁ Ονήσιλος ὁ γιος τοῦ Χέρση, ὁ ὁποῖος ὑποκίνησε τὴν ἐπανάσταση τῶν Κυπρίων καὶ ὁ βασιλιάς τῶν Σολίων Ἀριστόκυπρος, ὁ γιος τοῦ Φιλόκυπρου, τοῦ Φιλόκυπρου ἐκείνου ποῦ τον ἐπαίνεσε ὁ Σόλων ὁ Ἀθηναῖος στα ποιήματα τοῦ περισσότερο ἀπὸ ὅλους τοὺς βασιλιάδες, ὅταν ἦρθε στὴν Κύπρο.

(5) Ξεν. Πόρ. IV.6, (Τζουμελέα, σσ.28-31)

Καὶ γὰρ οὐδ' ὥσπερ ὅταν πολλοὶ χαλκοτύποι γένωνται, ἀξίων γενομένων τῶν χαλκευτικῶν ἔργων καταλύονται οἱ χαλκοτύποι, καὶ οἱ σιδηρεῖς γε ὡσαύτως · καὶ ὅταν γε πολὺς σῖτος καὶ οἶνος γένηται, ἀξίων ὄντων τῶν καρπῶν ἀλυσιτελεῖς αἱ γεωργίαι γίνονται, ὥστε πολλοὶ ἀφιέμενοι τοῦ τὴν γῆν ἐργάζεσθαι ἐπ' ἐμπορίας καὶ καπηλείας καὶ τοκισμοὺς τρέπονται · ἀργυρῖτις δὲ ὅσφ' ἂν πλείων φαίνεται καὶ ἀργύριον πλείον γίγνηται, τοσοῦτ' ἂν πλείονες ἐπὶ τὸ ἔργον τοῦτο ἔρχονται.

Μετάφραση:

Καὶ διότι δὲν γίνεται τὸ ἴδιο στα μεταλλεῖα ὅπως γίνεται στὴν κατεργασία τοῦ χαλκοῦ ποῦ οἱ χαλκουργοὶ, σταματοῦν νὰ ἐργάζονται ὅταν γίνουν πολλοὶ γιὰ τὴν γῆν ἰσχυρὰ καὶ ἀποδοτικὰ ἔργα, τὸ ἴδιο καὶ οἱ σιδηρουργοὶ · καὶ ὅταν βέβαια γίνῃ πολὺ σιτάρι καὶ κρασί καθὼς ἡ ἀξία τῶν γεωργικῶν προϊόντων εἶναι μικρὴ, ἡ γεωργία εἶναι ἀσύμφορη, ὥστε πολλοὶ εγκαταλείποντας τὴν ἐργασία στὴ γῆ, ἀσχολοῦνται μὲ τὸ ἐμπόριο καὶ τὴν λιανικὴ πώληση καὶ μὲ τὸν δανεισμό μὲ τόκο · ὅσο ὅμως περισσότερο μέταλλευμα ἀργύρου ἐμφανίζεται καὶ ὅσα περισσότερα χρήματα παράγονται, τόσο περισσότεροι ἔρχονται σὲ αὐτὴ τὴν ἐργασία.

(6) Ἀριστ. Μετε. VII. 363a, (LOEB, σσ.184- 185) (μετάφραση Μιχαηλίδη Ἀνδρέα)

ἀλλὰ διὰ τὸ τὴν οἴκησιν κεῖσθαι ταύτην πρὸς ἄρκτον, πλεῖστοι βορραὶ πνέουσιν. ὁμῶς δὲ καὶ ἐνταῦθα ἐλλείπει καὶ οὐ δύναται πόρρω διήκειν, ἐπεὶ περὶ τὴν ἕξω Λιβύης θάλατταν τὴν νοτίαν, ὥσπερ ἐνταῦθα οἱ βορραὶ καὶ οἱ νότοι πνέουσιν, οὕτως ἐκεῖ εὗροι καὶ ζέφυροι διαδεχόμενοι συνεχεῖς αἰεὶ πνέουσιν. Ὅτι μὲν οὖν ὁ νότος οὐκ ἔστιν ὁ ἀπὸ τοῦ ἐτέρου πόλου

πνέων ἄνεμος, δῆλον. ἐπεὶ δ' οὐτ' ἐκεῖνος, οὔτε ὁ ἀπὸ χειμερινῆς τροπῆς (δέοι γὰρ ἂν ἄλλον ἀπὸ θερινῆς εἶναι τροπῆς· οὕτως γὰρ τὸ ἀνάλογον ἀποδώσει· νῦν δ' οὐκ ἔστιν· εἷς γὰρ μόνος φαίνεται πνέων ἐκ τῶν ἐκεῖθεν τόπων)· ὥστ' ἀνάγκη τὸν ἀπὸ τοῦ κατακεκαυμένου τόπου πνέοντα ἄνεμον εἶναι νότον. ἐκεῖνος δ' ὁ τόπος διὰ τὴν τοῦ ἡλίου γειτνίασιν οὐκ ἔχει ὕδατα καὶ νομάς, αἱ διὰ τὴν τῆξιν ποιήσουσιν ἐτησίας· ἀλλὰ διὰ τὸν τόπον εἶναι πολὺ πλείω ἐκεῖνον καὶ ἀναπεπταμένον, μείζων καὶ πλείων καὶ μᾶλλον ἄλεινός ἄνεμος ὁ νότος ἐστὶ τοῦ βορέου, καὶ διήκει μᾶλλον δεῦρο ἢ οὗτος ἐκεῖ. Τις μὲν οὖν αἰτία τούτων ἐστὶ τῶν ἀνέμων, καὶ πῶς ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους, εἴρηται.

Μετάφραση:

Επειδὴ ὁμως ἡ περιοχή κατοίκησής μας βρίσκεται πρὸς τὰ βόρεια, οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ τοὺς ἀνέμους εἶναι βόρειοι. Ωστόσο, ἀκόμη καὶ στὴν περιοχή μας αποτυγχάνουν καὶ δὲν εἶναι ἀρκετὰ δυνατοὶ γιὰ νὰ ταξιδέψουν μακριά, γιὰτὶ στὴ θάλασσα νότια τῆς Λιβύης οἱ ἀνατολικοὶ καὶ δυτικοὶ ἀνεμοὶ εναλλάσσονται συνεχῶς, ὅπως καὶ ἐδῶ φυσοῦν βόρειοι καὶ νότιοι ἀνεμοὶ. Αὐτὸ ἀποδεικνύει ὅτι ὁ νότιος ἀνεμος μας δὲν εἶναι ὁ ἀνεμος ποὺ φυσάει ἀπὸ τὸν νότιο πόλο. Αλλὰ δὲν φυσά ἀπὸ τὸν χειμερινὸ τροπικὸ περισσότερο ἀπὸ τὸν νότιο πόλο. Διότι θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχει ἀνεμος ἀπὸ τὸν τροπικὸ τοῦ καλοκαιριοῦ γιὰ νὰ εἶναι πλήρης ἡ ἀντιστοιχία, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα δὲν ὑπάρχει τέτοιος ἀνεμος, ἀλλὰ μόνον ἓνας ἀνεμος ποὺ φυσά ἀπὸ αὐτὴν τὴν περιοχή. Επομένως, ὁ νότιος ἀνεμος πρέπει νὰ εἶναι ὁ ἀνεμος ποὺ φυσά ἀπὸ τὴ ζώνη τοῦ βροχεροῦ ἀέρα. Αὐτὴ ἡ περιοχή λόγῳ τῆς γειτνίασής τῆς με τὸν ἥλιο δὲν ἔχει ρέματα ἢ βοσκότοπους γιὰ νὰ παράγει Ἐτεσιανούς ἀνέμους με ἀπόψυξη, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἡ περιοχή εἶναι μεγαλύτερη σε ἔκταση καὶ ἀνοιχτή, ὁ νότιος ἀνεμος εἶναι μεγαλύτερος, ἰσχυρότερος καὶ θερμότερος ἀπὸ τὸν βορρά καὶ φτάνει πιο βόρεια ἀπὸ ὁ βόρειος ἀνεμος πνέει νότια. Τόσο γιὰ τὴν αἰτία καὶ τὶς ἀμοιβαίες σχέσεις αὐτῶν τῶν ἀνέμων.

(7) Ἀριστ. *Π. θαυμ.* ἀκ.43. (ΑΚΕΠ Β, σσ. 400-401)

Φασὶ δὲ καὶ ἐν Κύπρῳ περὶ τὸν καλούμενον Τυρρίαν χαλκὸν ὅμοιον γίνεσθαι [τοῖς περὶ Φιλίππους μετάλλοις]. κατακόψαντες γάρ, ὡς ἔοικεν, εἰς μικρὰ σπείρουσιν αὐτόν· εἰθ' ὕδατων ἐπιγενομένων αὐξάνεται καὶ ἐξανήσει καὶ οὕτως συνάγεται.

Μετάφραση:

Μα λένε πως καὶ στὴν Κύπρο γύρω στὸν λεγόμενο Τυρρίαν γίνεται ὅμοιος χαλκός (με ἐκεῖνον τῶν Φιλίππων)». Καθὼς ὅταν τὸν τεμαχίσουν, ὅπως φαίνεται, τὸν διασκορπίζουν σε μικρὰ κομμάτια· ἐπειτα ὅταν κατέβουν τὰ νερά μεγαλώνει καὶ γίνεται χαλαρός καὶ με αὐτὸ τὸν τρόπο συγκεντρώνεται.

(8) Λυκόφρ. *Ἀλέξ.* 447-455 (ΑΚΕΠ Α, σσ.46-47, Παιδή Φ., σσ.106-107)

οἱ πέντε δὲ Σφήκειαν εἰς Κερασίαν
καὶ Σάτραχον βλώξαντες Ὑλάτου τε γῆν
Μορφῶ παροικήσουσι τὴν Ζηρυνθίαν.

450 ὁ μὲν πατὴρ δὲ μομφαῖσιν ἠλασθημένος
Κυχρεῖος ἄντρων Βωκάρου τε ναμάτων,
οὐμὸς ζύναιμος, ὡς ὀπατρίου φονεὺς
πώλου, νόθον φίτυμα, συγγενῶν βλάβη
τοῦ λύσσαν ἐν ποιμναισιν αἰχμητηρίαν

455 χέαντος, (...)

Μετάφραση:

Οἱ πέντε σαν ἐρθοῦν στη Σφήκεια Κερασία

καὶ Σάτραχο, στη γῆ του Ὑλάτη κοντὰ

θα κατοικήσουν στη Ζηρύνθια Μορφῶ.

Ὁ πρῶτος ἀπὸ τις μομφές του πατέρα διωγμένος

ἀπὸ του Κυχρέα τὰ ἀντρα καὶ του Βωκάρου τὰ νάματα...

συγγενῆς μου, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ φονιάς,

νόθος γόνος, τῶν συγγενῶν τοῦ φθορά,

(ἀδελφός) ἐκείνου ποῦ ἔχυσε στο ποῖμνιο τοῦ τὴν λύσσα (για πόλεμο)

(9) Λυκόφρ. *Ἀλέξ.* 494-498 (ΑΚΕΠ Α, σσ.62-63, σσ.108-109)

Τρίτος δὲ τοῦ μάρψαντος ἐκ κοίλης πέτρας

495 κέλῳ γίγαντος ὄπλα, τοῦ ποτ' εἰς λέχος

λαθραῖον αὐτόκλητος Ἰδαία πόρις

ἢ ζῶσ' ἐς Ἄδην ἴζεται καταβάτις,

θρήνοισιν ἐκτακεῖσα, Μουνίτου τοκάς·

Μετάφραση:

Τρίτος ὁ γιος ἐκείνου ποῦ πήρε ἀπὸ τὴν κουφάλα τοῦ βράχου

τὰ ὄπλα τοῦ γίγαντα, κρυφὰ κοιμήθηκε στο κρεβάτι τοῦ κάποτε,

ἀπρόσκλητη ἡ δαμάλα τῆς Ἰδῆς θα ἐρθεῖ,

ποῦ ζωντανή θα κατεβεῖ στὸν Ἄδη λιωμένη ἀπὸ μοιρολόγια ἡ μάνα τοῦ Μουνίτου.

(10) *Πάριον Μάρμαρον* II (41-42) FHG V p.546 (ΑΚΕΠ Α, σσ.46-47)

Ἀφ' οὗ < Σαλα | μῖνα ἐν > Κύπρῳ Τεῦκρος ᾤκισεν, ἔτη ΗΗΗΗΔΔΔ III, βασιλεύοντος
Ἀθηνῶν Δημοφῶντος.

Μετάφραση:

Από τότε που οικοδόμησε τη Σαλαμίνα στην Κύπρο ο Τεύκρος, πέρασαν 938 χρόνια, τον καιρό που στην Αθήνα βασίλευε ο Δημοφών.

(11) Διόδ. Βιβ. 11.44.1-3 (ΑΚΕΠ Α, σσ.104-105)

Λακεδαιμόνιοι δὲ Πausανίαν τὸν ἐν Πλαταιαῖς στρατηγήσαντα καταστήσαντες ναύαρχον προσέταξαν ἐλευθεροῦν τὰς Ἑλληνίδας πόλεις, ὅσαι βαρβαρικαῖς φυλακαῖς διέμενον ἐτι φρουρούμεναι. (2) οὗτος δὲ πενήτηντα μὲν τριήρεις ἐκ Πελοποννήσου λαβὼν, τριάκοντα δὲ παρ' Ἀθηναίων μεταπεμψάμενος, ὧν Ἀριστείδης ἡγεῖτο, πρῶτον μὲν εἰς τὴν Κύπρον ἔπλευσε καὶ τῶν πόλεων τὰς ἔτι φρουρὰς ἐχούσας Περσικὰς ἠλευθέρωσε, (3) μετὰ δὲ ταῦτα πλεύσας ἐπὶ τὸν Ἑλλήσποντον Βυζάντιον μὲν ὑπὸ Περσῶν κρατούμενον ἐχειρώσατο...

Μετάφραση:

Οι Λακεδαιμόνιοι τον Πausανία, αυτόν που ήταν στρατηγός στις Πλαταιές, αφού τον κατέστησαν ναύαρχο, τον πρόσταξαν να ελευθερώσει τις ελληνικές πόλεις, όσες παρέμεναν ακόμα φρουρούμενες από βαρβαρικές φρουρές. (2) Αυτός αφού πήρε πενήντα τριήρεις από την Πελοπόννησο και έφερε και τριάντα των Αθηναίων, που τις κυβερνούσε ο Αριστείδης, πρώτα έπλευσε στην Κύπρο και όσες πόλεις είχαν ακόμα περσικές φρουρές τις ελευθέρωσε, (3) και μετά αφού έπλευσε στον Ελλήσποντο κυρίευσε το Βυζάντιο, που το κρατούσαν οι Πέρσες.

(12) Διόδ. Βιβ. 11.60.6 (ΑΚΕΠ Α, σσ.104-107)

Κίμων δὲ πυνθανόμενος τὸν στόλον τῶν Περσῶν διατρίβειν περὶ τὴν Κύπρον, καὶ πλεύσας ἐπὶ τοὺς βαρβάρους, ἐναυμάχησε διακοσίαις καὶ πενήτηντα ναυσὶ πρὸς τριακοσίας καὶ τετταράκοντα. Γενομένου δ' ἀγῶνος ἰσχυροῦ καὶ τῶν στόλων ἀμφοτέρων λαμπρῶς ἀγωνιζομένων, τὸ τελευταῖον ἐνίκων οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ πολλὰς μὲν τῶν ἐναντίων ναῦς διέφθειραν, πλείους δὲ τῶν ἑκατὸν σὺν αὐτοῖς τοῖς ἀνδράσιν εἶλον.

Μετάφραση:

Όταν έμαθε ο Κίμων ότι ο περσικός στόλος τριγυρνούσε στην Κύπρο, αφού έπλευσε εναντίον των βαρβάρων, έδωσε ναυμαχία με διακόσια πενήντα καράβια εναντίον τριακοσίων σαράντα. Σε ένα αγώνα σκληρό, που αγωνίζονταν και οι δύο στόλοι λαμπρά. Στο τέλος νίκησαν οι Αθηναίοι και κατέστρεψαν πολλά καράβια των αντιπάλων και πάνω από εκατό καράβια αιχμαλώτισαν μαζί με τα πληρώματα και τους στρατιώτες τους.

(13) Διόδ. Βιβ. 12.3. 2-3 (ΑΚΕΠ Α, σσ.114-115)

(2) ὁ δὲ Κίμων ἀναλαβὼν τὸν στόλον κεκοσμημένον ἀνδρῶν τε ἀρεταῖς καὶ χορηγίαις δαψιλῆσιν ἔπλευσεν εἰς τὴν Κύπρον. κατ' ἐκείνους δὲ τοὺς καιροὺς τῶν Περσικῶν δυνάμεων ἐστρατήγουν Ἀρτάβαζος καὶ Μεγάβυζος. καὶ Ἀρτάβαζος μὲν τὴν ἡγεμονίαν ἔχων ἐν τῇ Κύπρῳ διέτριβεν, ἔχων τριῆρεις τριακοσίας, Μεγάβυζος δὲ περὶ τὴν Κιλικίαν ἐστρατοπέδευεν, πεζικὰς ἔχων δυνάμεις, ὧν ὁ ἀριθμὸς ἦν τριάκοντα μυριάδων. (3) ὁ δὲ Κίμων καταπλεύσας εἰς τὴν Κύπρον καὶ θαλασσοκρατῶν Κίτιον μὲν καὶ Μάριον ἐξεπολιόρκησε καὶ τοῖς κρατηθεῖσι φιλανθρώπως προσηνέχθη· μετὰ δὲ ταῦτα ἐκ Κιλικίας καὶ Φοινίκης προσφερομένων τριήρων τῇ νήσῳ, Κίμων ἐπαναχθεὶς καὶ πόλεμον συγκρούσας πολλὰς μὲν τῶν νεῶν κατέδυσεν, ἑκατὸν δὲ σὺν αὐτοῖς τοῖς ἀνδράσιν εἴλε, τὰς δὲ λοιπὰς μέχρι τῆς Φοινίκης κατεδίωξεν.

Μετάφραση:

Ο Κίμων αναλαμβάνοντας την αρχηγία του στόλου με εξαιρετικά γενναία πληρώματα και άφθονες προμήθειες έπλευσε στην Κύπρο. Εκείνη την εποχή στρατηγοί των περσικών δυνάμεων ήταν ο Αρτάβαζος και ο Μεγάβυζος. Ο Αρτάβαζος έχοντας την ανώτατη διοίκηση έμενε στην Κύπρο με τριακόσιες τριήρεις, ενώ ο Μεγάβυζος στρατοπέδευε γύρω στην Κιλικία με δυνάμεις πεζικού που ο αριθμός τους έφτανε τις τριακόσιες χιλιάδες. (3) Ο Κίμων, αφού κατέπλευσε στην Κύπρο, λόγω του ότι κυριαρχούσε στις θάλασσες, πολióρκησε και εξανάγκασε το Κίτιο και το Μάριο να παραδοθούν και φέρθηκε στους ηττημένους με ανθρωπισμό. Μετά από αυτά, όταν από την Κιλικία και τη Φοινίκη έρχονταν εναντίον του νησιού τριήρεις, ο Κίμων ανοίχτηκε στο πέλαγος εναντίον τους και εξαναγκάζοντας τους να ναυμαχήσουν, τους βύθισε πολλά καράβια, εκατό από αυτά τα αιχμαλώτισε μαζί με τα πληρώματα τους και τα υπόλοιπα τα καταδίωξε μέχρι την Φοινίκη.

(14) Διόδ. Βιβ. 14.37.2 (ΑΚΕΠ Α, σσ.8-9)

τῶν δ' ἐκπεσόντων Δρυόπων οἱ μὲν εἰς τὴν Εὐβοία καταντήσαντες ἔκτισαν πόλιν Κάρυστον, οἱ δ' εἰς Κύπρον τὴν νῆσον πλεύσαντες καὶ τοῖς ἐγχωρίοις ἀναμιχθέντες ἐνταῦθα κατώκησαν, οἱ δὲ λοιποὶ τῶν Δρυόπων καταφυγόντες ἐπὶ τὸν Εὐρυσθέα βοηθείας ἔτυχον διὰ τὴν ἔχθραν τὴν πρὸς Ἡρακλέα· τούτου γὰρ αὐτοῖς συνεργοῦντος τρεῖς πόλεις ᾤκισαν ἐν Πελοποννήσῳ Ἀσίνην καὶ Ἑρμιόνην, ἔτι δ' Ἡίονα.

Μετάφραση:

Από τους Δρύοπες που ξέπεσαν κάποιοι έφτασαν στην Εύβοια και έκτισαν την πόλη Κάρυστο, άλλοι έπλευσαν στο νησί Κύπρος και αναμίχθηκαν με τους εντόπιους και κατοίκησαν εδώ, οι υπόλοιποι Δρύοπες κατέφυγαν στον Ευρυσθέα και βρήκαν βοήθεια από

αυτόν εξαιτίας της έχθρας του με τον Ηρακλή· με τη βοήθεια του οικοδόμησαν τρεις πόλεις στην Πελοπόννησο, την Ασίνη, την Ερμιόνη, και επιπλέον την Ηιόνα.

(15) Διόδ. Βιβ. 14.98. 1—4 (ΑΚΕΠ Α, σσ.152-155)

Κατὰ δὲ τὴν Κύπρον Εὐαγόρας ὁ Σαλαμίνιος, ὃς ἦν μὲν εὐγενέστατος (τῶν γὰρ κτισάντων τὴν πόλιν ἦν ἀπόγονος), πεφευγῶς δ' ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις διὰ τινὰς στάσεις, καὶ μετὰ ταῦτα κατελθὼν μετ' ὀλίγων, τὸν μὲν δυναστεύοντα τῆς πόλεως Ἀβδήμονα τὸν Τύριον ἐξέβαλε, φίλον ὄντα τοῦ Περσῶν βασιλέως, αὐτὸς δὲ τὴν πόλιν κατασχὼν τὸ μὲν πρῶτον ἐβασίλευσε τῆς Σαλαμῖνος, μεγίστης οὔσης καὶ δυνατωτάτης τῶν ἐν Κύπρῳ πόλεων, ταχὺ δὲ χρημάτων πλῆθος πολλῶν εὐπορήσας καὶ δύναμιν προχειρισάμενος ἐπεχείρησεν ἅπασαν τὴν νῆσον σφετερίσασθαι. (2) τῶν δὲ πόλεων, ἃς μὲν βία χειρωσάμενος, ἃς δὲ πειθοῖ προσλαβόμενος τῶν μὲν ἄλλων πόλεων ταχὺ τὴν ἡγεμονίαν παρέλαβεν, Ἀμαθούσιοι, δὲ καὶ Σόλιοι καὶ Κιτιεῖς ἀντέχοντες τῷ πολέμῳ πρέσβεις ἀπέστειλαν πρὸς Ἀρταξέρξη τὸν Περσῶν βασιλέα περὶ βοήθειας, καὶ τοῦ μὲν Εὐαγόρου κατηγοροῦν ὅτι τὸν Ἄγυριν [διορθ. Ἀναξαγόραν] βασιλέα σύμμαχον ὄντα Περσῶν ἀνεῖλε, τὴν δὲ νῆσον ὠμολόγησαν αὐτῷ συγκατακτῆσασθαι. (3) ὁ δὲ βασιλεὺς οὐ βουλόμενος ἅμα μὲν τὸν Εὐαγόραν προκόπτειν ἐπὶ πλεῖον, ἅμα δὲ διανοούμενος τὴν Κύπρον εὐφυῶς· διακειμένην καὶ ναυτικὴν δύναμιν δύνασθαι μεγάλην ἔχειν, ἣ δυνήσεται προπολεμεῖν τῆς Ἀσίας, ἔκρινε συμμαχεῖν καὶ τούτους μὲν ἐξέπεμψεν, αὐτὸς δὲ πρὸς μὲν τὰς ἐπιθαλαττίους πόλεις καὶ τοὺς ἀφηγουμένους τῶν πόλεων σατράπας ἔπεμψεν ἐπιστολὰς ναυπηγεῖσθαι τριήρεις καὶ τὰ πρὸς τὸν στόλον χρήσιμα ὄντα κατὰ σπουδὴν παρασκευάζεσθαι, Ἐκατόμῳ δὲ τῷ Καρίας δυνάστη προσέταξε πολεμεῖν τῷ Εὐαγόρῳ. (4) αὐτὸς δὲ τὰς ἐν ταῖς ἄνω σατραπείαις πόλεις ἐπιπορευόμενος μεγάλας δυνάμεις διαβαίνει εἰς τὴν Κύπρον.

Μετάφραση:

Στὴν Κύπρῳ ὁ Εὐαγόρας ὁ Σαλαμίνιος, ποὺ εἶχε ευγενικὴ καταγωγή (καθὼς ἦταν ἀπόγονος τῶν οἰκιστῶν τῆς πόλης), μα ποὺ ἦταν εξόριστος κατὰ τα προηγούμενα χρόνια εξαιτίας κάποιων ἐξεγέρσεων καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτὰ ἐπέστρεψε ἀπὸ τὴν ἐξορία με λίγους συντρόφους, ἐκδίωξε τὸν Ἀβδήμονα τὸν Τύριον, ποὺ ἦταν ὁ δυνάστης τῆς πόλης καὶ ποὺ ἦταν φίλος τοῦ βασιλιά τῶν Περσῶν, αὐτὸς κυριεύοντας τὴν πόλη, στὴν ἀρχὴ ἐβασίλευσε στὴ Σαλαμίνα ἡ ὁποία ἦταν ἡ πιο μεγάλη καὶ ἰσχυρὴ ἀπὸ τὶς πόλεις τῆς Κύπρου, σύντομα πλούτισε με πάρα πολλὰ χρήματα καὶ ἐτοιμάζοντας στρατιωτικὴ δύναμη ἐπιχείρησε νὰ κατακτῆσει ὅλο τὸ νησί. (2) ἀπὸ τὶς πόλεις ἄλλες τὶς κυριεύσε με τὴ βία καὶ ἄλλες τὶς ἐπέισε καὶ τὶς πῆρε ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ καὶ ἔτσι γρήγορα πῆρε τὴν ἐξουσία τῶν ἄλλων πόλεων, μα οἱ Ἀμαθούσιοι, οἱ Σόλιοι καὶ οἱ Κιτιεῖς υπομένοντας τὸν πόλεμον, ἔστειλαν πρέσβεις στὸν Ἀρταξέρξη, τὸν βασιλιά τῶν Περσῶν γιὰ βοήθεια, καὶ κατηγοροῦσαν τὸν Εὐαγόρα ὅτι

σκότωσε τον βασιλέα Άγυρι [Αναξαγόρα] που ήταν σύμμαχος των Περσών και συμφώνησαν να κατακτήσουν μαζί το νησί εξ' ονόματος του. (3) Ο βασιλιάς μη θέλοντας από τη μια να προοδεύει περισσότερο ο Ευαγόρας κι από την άλλη με τη σκέψη ότι η Κύπρος που βρίσκεται σε καλή στρατηγική θέση και που μπορεί να έχει μεγάλη ναυτική δύναμη, που θα μπορεί να πολεμά για την υπεράσπιση της Ασίας, έκρινε να συμμαχήσει μαζί τους και αυτούς τους απέστειλε στην Κύπρο, αυτός έστειλε επιστολές στις παραθαλάσσιες πόλεις και τους σατράπες, που κυβερνούσαν τις πόλεις, να ναυπηγήσουν τριήρεις και να ετοιμάσουν βιαστικά ό,τι χρειάζεται ο στόλος και πρόσταξε τον Εκατόμνο, σατράπη της Καρίας να κηρύξει πόλεμο στον Ευαγόρα. (4) Αυτός (ο Εκατόμνος), διαβαίνοντας με μεγάλες δυνάμεις τις πόλεις, που βρίσκονται στις πάνω σατραπείες, πέρασε στην Κύπρο.

(16) Διόδ. Βιβ. 16.41.1 (ΑΚΕΠ Α, σσ.194-195)

Ἦρξατο δὲ καὶ πρὸς Φοίνικας πολεμεῖν διὰ τοιαύτας τινὰς αἰτίας... 16.42.2-9: μετὰ δὲ τούτων καὶ τῶν πολιτικῶν στρατιωτῶν τοῖς προειρημένοις σατράπαις συμβαλὼν ἐνίκησεν καὶ τοὺς πολεμίους ἐξέβαλεν ἐκ τῆς Φοινίκης. (3) Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις καὶ κατὰ τὴν Κύπρον συνέστη πόλεμος, συμπεπλεγμένας ἔχων τὰς πράξεις τῷ ὑποκειμένῳ πολέμῳ. (4) ἐν γὰρ τῇ νήσῳ ταύτῃ πόλεις ἦσαν ἀξιόλογοι μὲν ἐννέα, ὑπὸ δὲ ταύτας ὑπῆρχε τεταγμένα μικρὰ πολίσματα, τὰ προσκυροῦντα ταῖς ἐννέα πόλεσιν. ἐκάστη δὲ τούτων εἶχε βασιλέα, τῆς μὲν πόλεως ἄρχοντα, τῷ δὲ βασιλεῖ τῶν Περσῶν ὑποτεταγμένον. (5) οὗτοι πάντες συμφρονήσαντες καὶ μιμησάμενοι τοὺς Φοίνικας ἀπέστησαν, καὶ παρασκευασάμενοι τὰ πρὸς τὸν πόλεμον αὐτοκράτορας τὰς ἰδίας βασιλείας ἐποίησαν.

Μετάφραση:

16.41.1: Αρχισε να πολεμά τους Φοίνικες για κάτι τέτοιες αιτίες. 16.42.2-9: Μαζί με αυτούς και τους πολίτες στρατιώτες νίκησε τους σατράπες που ήδη αναφέρθηκαν και έδιωξε τους εχθρούς του από τη Φοινίκη. (3) Ταυτόχρονα με αυτά τα γεγονότα ξέσπασε πόλεμος στην Κύπρο που τα σκηνικά του ήταν ανακατεμένα με αυτό τον πόλεμο που μιλάμε. (4) Σ' αυτό δηλαδή το νησί υπήρχαν εννιά αξιόλογες πόλεις και κάτω από την κυριαρχία τους υπήρχαν υποταγμένες μικρές κωμοπόλεις που γειτόνευαν με τις εννέα πόλεις. Κάθε μια από αυτές τις πόλεις είχε βασιλιά, που ήταν υποταγμένος στον βασιλιά των Περσών. (5) Αυτοί όλοι αφού συμφώνησαν, μιμήθηκαν τους Φοίνικες και αφού προετοιμάστηκαν για τον πόλεμο, ανακήρυξαν τα βασίλεια τους αυτεξούσια.

(17) Διόδ. Βιβ. 17.81.3 (ΑΚΕΠ Ε, σσ.40-43)

Περὶ ταῦτα δὲ αὐτοῦ [τοῦ Ἀλεξάνδρου] διατρίβοντος ἤκόν τινες ἀπαγγέλλοντες ὅτι Σατιβαρζάνης ἐκ τῆς Βακτριανῆς μετὰ δυνάμεως πολλῆς ἰπικῆς παραγενόμενος εἰς τὸ τῶν

Αρίων ἔθνος ἀπέστησε τοὺς ἐγχωρίους ἀπ' Ἀλεξάνδρου. ὁ δὲ βασιλεὺς ἀκούσας τὸ γεγονός ἀπέστειλεν ἐπ' αὐτὸν μέρος τῆς δυνάμεως, στρατηγούς ἐπιστήσας Ἐριγυῖον καὶ Στασάνορα, αὐτὸς δὲ τὴν Ἀραχωσίαν καταστρεψάμενος ὀλίγαις ἡμέραις ὑπήκοον ἐποίησεν.

Μετάφραση:

Ἐνῶ ὁ Ἀλέξανδρος καταγινόταν με αὐτὰ ἦρθαν μερικοὶ καὶ τοῦ ἀνάγγειλαν ὅτι ὁ Σατιβαρζάνης ἀπὸ τῆ Βακτριανῆ, ἀφού παρουσιάστηκε με πολλή ἰπικὴ δύναμη στο ἔθνος τῶν Ἀρίων, παρακίνησε τοὺς ἐντόπιους νὰ ἀποστατήσουν ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο. Κι ὁ βασιλιάς ἄμα ἀκούσε τὸ γεγονός, ἔστειλε ἐναντίον τοῦ ἑνὸς μέρους τῆς δυνάμεως, ἀφού κατέστησε στρατηγούς τοὺς τὸν Ἐριγυῖον καὶ τὸν Στασάνορα, ἐνῶ αὐτὸς ἀφού κατέστρεψε τὴν Ἀραχωσία μέσα σε λίγες μέρες, τὴν ἔκανε ὑποτελή τοῦ τοῦ.

(18) Διόδ. Βιβ.18.3.3 (ΑΚΕΠ Ε, σσ.42-43)

καὶ Σιβυρτίῳ μὲν ἔδωκεν Ἀραχωσίαν καὶ Κεδρωσίαν, Στασάνορι δὲ τῷ Σολίῳ τὴν Ἀρίαν καὶ Δραγγινὴν.

Μετάφραση:

Κι ἔδωσε στὸν Σιβύρτιον τὴν Ἀραχωσία καὶ τὴν Κεδρωσία, ἐνῶ στὸν Στασάνορα τὸν Σόλιον τὴν Ἀρία καὶ τὴ Δραγγινή.

(19) Διόδ. Βιβ.18.39.6 (ΑΚΕΠ Ε, σσ.42-43)

Ἀρίαν δὲ καὶ Δραγγινὴν Στασάνορῳ τῷ Κυπρίῳ, τὴν δὲ Βακτριανὴν καὶ Σογδιανὴν Στασάνορι τῷ Σολίῳ ἀπὸ τῆς αὐτῆς ὄντι νήσου.

Μετάφραση:

Τὴν Ἀρία καὶ τὴν Δραγγινὴν στὸν Στάσανδρο τὸν Κύπριο καὶ τὴν Βακτριανὴν καὶ Σογδιανὴν στὸν Στασάνορα τὸν Σόλιον, ποὺ ἦταν ἀπὸ αὐτὸ τὸ νησί.

(20) Διόδ. Βιβ.19.14.7 (ΑΚΕΠ,τομ. Ε', σσ.44-45)

Στάσανδρος δ' ὁ τῆς Ἀρίας καὶ Δραγγινῆς σατράπης, προσειληφὼς καὶ τοὺς ἐκ τῆς Βακτριανῆς, εἶχε πεζοὺς μὲν χιλίους πεντακοσίους, ἵππεῖς δὲ χιλίους...

Μετάφραση:

Στάσανδρος, ὁ σατράπης τῆς Ἀρίας καὶ Δραγγινῆς, ἀφού πήρε καὶ τοὺς (στρατιώτες) ἀπὸ τῆ Βακτριανῆ, εἶχε χίλιους πεντακόσιους πεζοὺς καὶ χίλιους ἵππεῖς...

(21) Διόδ. Βιβ.19.26.2-3

Ευμένης μὲν γὰρ ἐπὶ τοῦ λαιοῦ κέρατος ἔταξεν Εὐδάμον... ἔχοντα τὸ περὶ αὐτὸν ἄγλημα τῶν ἰππέων... (3) ἐξῆς δὲ τούτοις Στάσανδρον τὸν στρατηγὸν ἔταξεν ἔχοντα τοὺς ἰδίους ἰππεῖς ἑννακοσίους πεντήκοντα.

Μετάφραση:

Ο Ευμένης στην αριστερή πτέρυγα παράταξε τον Εύδαμο ... με το άγλημα του των ἰππέων... (3) και στη συνέχεια μετά από αυτούς παρέταξε τον Στάσανδρο τον στρατηγό έχοντας με τους δικούς του ἰππεῖς ἑννιακόσιους πενήντα. ΑΚΕΠ,τομ. Ε',σσ.44-45

(22) Διόδ. Βιβ.19.48.1 (Τομ. Ε, σσ.44-45)

Ὁ δ' Αντίγονος ἐπειδὴ τάχιστ' ἦλθεν εἰς τὴν Περσίδα, τιμῆς μὲν ὑπὸ τῶν ἐγγωρίων ἠξιώθη βασιλικῆς ὡς ἂν κύριος ὢν ὁμολογουμένως τῆς Ἀσίας, αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν φίλων συνεδρεύσας ἐβουλεύετο περὶ τῶν σατραπειῶν. τὴν μὲν οὖν Καρμανίαν εἶασεν ἔχειν Τληπόλεμον καὶ τὴν Βακτριανὴν ὁμοίως Στασάνωρα· οὐ γὰρ ῥάδιον ἦν τούτους δι' ἐπιστολῆς ἐκβαλεῖν, εὖ τὰ πρὸς τοὺς ἐγγωρίους πεπολιτευμένους καὶ πολλοὺς ἔχοντας συναγωνιστάς.

Μετάφραση:

Ο Αντίγονος μόλις ἦρθε ἀπὸ τὴν Περσία ἀξιώθηκε ἀπὸ τοὺς κατοίκους βασιλικές τιμές σαν να ἦταν ο αναγνωρισμένος κυρίαρχος τῆς Ἀσίας, αὐτὸς ὅμως σε συνεδρία με τοὺς φίλους του συζητοῦσε για τὴν διανομὴ τῶν σατραπειῶν. Τὴν Καρμανία λοιπὸν ἐπέτρεψε να τὴν κρατήσῃ ο Τληπόλεμος καὶ τὴν Βακτριανὴ ἐπίσης ο Στασάνωρ· γιατί δεν ἦταν εὐκόλο να τοὺς ἀπομακρύνῃ με μια ἐπιστολή, καθὼς εἶχαν κάνει πολὺ καλὴ πολιτικὴ στους ἐντόπιους καὶ καθὼς εἶχαν πολλοὺς υποστηρικτές.

(23) Διόδ. Βιβ. 19.79.4-5 (ΑΚΕΠ Α, σσ.222-223)

Πτολεμαῖος δὲ, τῶν περὶ Κυρήνην αὐτῷ κατὰ νοῦν ἀπνητηκότων, διῆρεν ἐκ τῆς Αἰγύπτου μετὰ δυνάμεως εἰς τὴν Κύπρον ἐπὶ τοὺς ἀπειθοῦντας τῶν βασιλέων. Πυγμαλίωνα δὲ εὐρὼν διαπρεσβευόμενον πρὸς Ἀντίγονον ἀνεῖλε, Πράξιππον δὲ τὸν τῆς Λαπηθίας βασιλέα καὶ τὸν τῆς Κερυνίας δυνάστην ὑποπτεύσας ἀλλοτρίως ἔχοντα συνέλαβε, καὶ Στασίοικον τὸν τῶν Μαριέων· καὶ τὴν μὲν πόλιν κατέσκαψε, τοὺς δ' οἰκοῦντας μετήγαγεν εἰς Πάφον. (5) ταῦτα δὲ διαπραξάμενος τῆς μὲν Κύπρου κατέστησε στρατηγὸν Νικοκρέοντα, παραδοὺς τὰς τε πόλεις καὶ τὰς προσόδους τῶν ἐκπεπτωκότων βασιλέων.

Μετάφραση:

Ο Πτολεμαῖος αφού συνέβησαν τα ζητήματα τῆς Κυρήνης ὅπως τα εἶχε στο μυαλό του, πέρασε με στρατιωτικὴ δύναμη ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο στὴν Κύπρο ἐναντίον τῶν βασιλιάδων που

δεν υπάκουσαν. Όταν βρήκε ότι ο Πυγμαλίων σε διαπραγματεύσεις με τον Αντίγονο, τον σκότωσε, τον Πράξιππο, τον βασιλιά της Λαπήθου και άρχοντα της Κερύνειας επειδή τον υποπτεύτηκε ότι είχε εχθρικές διαθέσεις, τον συνέλαβε, (όπως) και τον Στασίοικο των Μαριών και κατέκαψε την πόλη του και μετέφερε τους κάτοικους στην Πάφο. (5) αφού έκανε αυτά διόρισε στρατηγό της Κύπρου τον Νικοκρέοντα και του παρέδωσε τις πόλεις και τα εισοδήματα των εκθρονισμένων βασιλιάδων.

(24) Cicero, *Ad fam.* XII. 13.3 (ΑΚΕΠ Δ – Α, σσ.304-305)

C. CASSIUS Q.S.D. M. CICERONI

In Cypro, Crommyuacride, A.U.C. 711

3. Nos ex ora maritima Asiae provinciae et ex insulis, quas potuimus, naves deduximus...

Μετάφραση:

Ο Κάσσιος χαιρετά τον Κικέρωνα.

Στην Κύπρο, από την Κρομμύου άκρη, 13 Ιουνίου του 43 π.Χ.

3. Εμείς από την παραλία της επαρχίας της Ασίας και από τα νησιά καθελκύσαμε όσα πλοία μπορούσαμε...

(25) Στρ. *Γεωγρ.* 6. 9-10 Fraser 1972, σσ.76-79 notes, σ.56 note, υποσ.133

[6] και τὸ ἐσπέριον δὲ στόμα οὐκ εὐείσβολόν ἐστιν, οὐ μὴν τοσαύτης γε δεῖται προνοίας: ποιεῖ δὲ καὶ τοῦτο ἄλλον λιμένα τὸν τοῦ Εὐνόστου καλούμενον: πρόκειται δ' οὗτος τοῦ ὀρυκτοῦ καὶ κλειστοῦ λιμένος·

[10] ἐξῆς δ' Εὐνόστου λιμὴν μετὰ τὸ ἑπταστάδιον· καὶ ὑπὲρ τούτου ὁ ὀρυκτὸς ὄν καὶ Κιβωτὸν καλοῦσιν, ἔχων καὶ αὐτὸς νεώρια. ἐνδοτέρω δὲ τούτου διώρυξ πλωτὴ μέχρι τῆς λίμνης τεταμένη τῆς Μαρεώτιδος: ἔξω μὲν οὖν τῆς διώρυγος μικρὸν ἔτι λείπεται τῆς πόλεως: εἴθ' ἡ Νεκρόπολις τὸ προάστειον, ἐν ᾧ κῆποι τε πολλοὶ καὶ ταφαὶ καὶ καταγωγαὶ πρὸς τὰς ταριχείας τῶν νεκρῶν ἐπιτήδεια. ἐντὸς δὲ τῆς διώρυγος τό τε Σαράπιον καὶ ἄλλα τεμένη ἀρχαῖα ἐκλελειμμένα πῶς διὰ τὴν τῶν νέων κατασκευὴν τῶν ἐν Νικοπόλει: καὶ γὰρ ἀμφιθέατρον καὶ στάδιον καὶ οἱ πεντετηρικοὶ ἀγῶνες ἐκεῖ συντελοῦνται· τὰ δὲ παλαιὰ ὀλιγώρηται. συλλήβδην δ' εἰπεῖν ἡ πόλις μεστή ἐστιν ἀναθημάτων καὶ ἱερῶν· κάλλιστον δὲ τὸ γυμνάσιον μείζους ἢ σταδιαίας ἔχον τὰς στοάς·

οὔτοι δὲ συνεχεῖς ἐν βάθει ἐκείνῳι, τῷ ἑπτασταδίῳ καλουμένῳ χῶματι διειργόμενοι ἀπ' αὐτοῦ, παράκεινται· τὸ δὲ χῶμά ἐστιν ἀπὸ τῆς ἠπείρου γέφυρα ἐπὶ τὴν νῆσον κατὰ τὸ ἐσπέριον αὐτῆς μέρος ἐκτεταμένη, δύο διάπλους ἀπολείπουσα μόνον εἰς τὸν Εὐνόστου λιμένα, καὶ αὐτοὺς γεγεφυρωμένους· ἦν δ' οὐ γέφυρα μόνον ἐπὶ τὴν νῆσον τὸ ἔργον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ὑδραγωγίον, ὅτε γε ὠκεῖτο· νῦν δ' ἠρήμωσεν αὐτὴν ὁ θεὸς Καῖσαρ ἐν τῷ πρὸς

Ἀλεξανδρέας πολέμῳ τεταγμένην μετὰ τῶν βασιλέων · ὀλίγοι δ' οἰκοῦσι πρὸς τῷ πύργῳ ναυτικοὶ ἄνδρες.

(26) Στρ. Γεωγρ. 14.669.5.3 (ΑΚΕΠ Β, σσ. 320-321)

εἴτ' Ἀνεμούριον ἄκρα καθ' ἣν ἡ ἤπειρος ἐγγυτάτῳ τῆς Κυπρίας ἐστὶν ἐπὶ Κρομμίου ἄκραν ἐν διάρματι σταδίων τριακοσίων πενήκοντα.

Μετάφραση:

Ἐπειτα το ακρωτήρι Ανεμούριο, όπου βρίσκεται το πλησιέστερο στην Κύπρο σημείο της ξηράς, στο ακρωτήριο Κρόμμιο. Η απόσταση είναι 350 τριακόσια πενήντα στάδια.

(27) Στρ. Γεωγρ. 14.682.6.3 (ΑΚΕΠ Β, σσ. 316-317)

Ἐφαμεν δέ που κατὰ τὸ Ἀνεμούριον, ἄκραν τῆς Τραχείας Κιλικίας ἀντικεῖσθαι τὸ τῶν Κυπρίων ἀκρωτήριον τὴν Κρομμίου ἄκραν ἐν τριακοσίοις καὶ πενήκοντα σταδίοις · ἐντεῦθεν δ' ἤδη δεξιὰν τὴν νῆσον ἔχουσιν, ἐν ἀριστερᾷ δὲ τὴν ἤπειρον, πρὸς ἄρκτον ὁ πλοῦς ἐστὶ καὶ πρὸς ἕω καὶ πρὸς τὰς Κλεῖδας εὐθυπλοία σταδίων ἑπτακοσίων. ἐν δὲ τῷ μεταξύ Λάπαθός τέ ἐστὶ πόλις ὑφορμον ἔχουσα καὶ νεώρια, Λακώνων κτίσμα καὶ Πραξάνδρου, καθ' ἣν ἡ Νάγιδος· εἴτ' Ἀφροδίσιον, καθ' ὃ στενὴ ἡ νῆσος· εἰς γὰρ Σαλαμίνα ὑπέρβασις σταδίων ἑβδομήκοντα·

Μετάφραση:

Κάπου λέγαμε ὅτι ἀπέναντι ἀπὸ το ακρωτήρι Ανεμούριο της Τραχείας Κιλικίας, βρίσκεται το Κυπριακό ακρωτήριο του Κρομμίου, στα τριακόσια πενήντα στάδια. Ἀπὸ ἐδῶ με το νησί στα δεξιὰ καὶ τὴν ξηρὰ στα ἀριστερά, το ταξίδι γίνεται σε εὐθεῖα με κατεύθυνση βορειοανατολική ἕως τις Κλεῖδες, (σε ἀπόσταση) ἑπτακοσίων σταδίων. Ἀνάμεσα τους εἶναι ἡ πόλη Λάπηθος με ἀγκυροβόλιο καὶ ναυπηγεία, κτίσμα Λακώνων καὶ τοῦ Πραξάνδρου, ἀπέναντι τῆς εἶναι ἡ Νάγιδος· Ἐπειτα το Ἀφροδίσιο ὅπου το νησί στενεύει· Γιατί ὡς τὴ Σαλαμίνα (συνεχίζεται) το στένεμα για ἑβδομήντα στάδια.

(28) Στρ. Γεωγρ. 14.683. (ΑΚΕΠ Β, σσ. 318-319)

εἶτα πόλις Κούριον ὄρμον ἔχουσα, Ἀργείων κτίσμα... ἀρχὴ δ' οὖν τοῦ δυσμικοῦ παράπλου τὸ Κούριον τοῦ βλέποντος πρὸς Ῥόδον, καὶ εὐθύς ἐστὶν ἄκρα ἀφ' ἧς ρίπτουσι τοὺς ἀψαμένους τοῦ βωμοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος·

Μετάφραση:

Ἐπειτα ἡ πόλη Κούριο που ἔχει λιμάνι, κτίσμα τῶν Ἀργείων... Το Κούριο λοιπὸν εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ δυτικοῦ περίπλου πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς Ῥόδου καὶ ἀμέσως μετὰ εἶναι το ακρωτήρι, ἀπὸ ὅπου ρίχνουν αὐτοὺς που ἀγγίζαν τὸν βωμὸ τοῦ Ἀπόλλωνα.

(29) Στρ. Γεωγρ.14.684.6.5 (ΑΚΕΠ Β, σσ.352-353)

Διάκειται μὲν οὕτως ἡ Κύπρος τῇ θέσει. κατ' ἀρετὴν δ' οὐδεμίᾳς τῶν νήσων λείπεται· καὶ γὰρ εὖοινός ἐστι καὶ εὐέλαιος σίτω τε αὐτάρκει χρῆται· μέταλλά τε χαλκοῦ ἐστὶν ἄφθονα τὰ ἐν Ταμασσῶ, ἐν οἷς τὸ χαλκανθές γίνεται καὶ ὁ ἰὸς τοῦ χαλκοῦ, πρὸς τὰς ἰατρικὰς δυνάμεις χρήσιμα. φησὶ δ' Ἐρατοσθένης τὸ παλαιὸν ὑλομανούντων τῶν πεδίων ὥστε κατέχεσθαι δρυμοῖς καὶ μὴ γεωργεῖσθαι, μικρὰ μὲν ἐπωφελεῖν πρὸς τοῦτο τὰ μέταλλα δενδροτομούντων πρὸς τὴν καῦσιν τοῦ χαλκοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου, προσγενέσθαι δὲ καὶ τὴν ναυπηγίαν τῶν στόλων ἤδη πλεομένης ἀδεῶς τῆς θαλάττης καὶ μετὰ δυνάμεων· ὡς δ' οὐκ ἐξενίκων, ἐπιτρέψαι τοῖς βουλομένοις καὶ δυναμένοις ἐκκόπτειν καὶ ἔχειν ἰδιόκτητον καὶ ἀτελεῖ τὴν διακαθαρθεῖσαν γῆν.

Μετάφραση:

Αυτή λοιπόν είναι η θέση της Κύπρου. Στην ευφορία δεν είναι κατώτερη από κανένα νησί. Και γιατί έχει καλό κρασί, καλό λάδι και αυτάρκεια στο σιτάρι. Είναι άφθονα μεταλλεία χαλκού στην Ταμασσό, όπου και γίνεται το χαλκανθές και ένα οξείδιο, που είναι χρήσιμα στην ιατρική. Ο Ερατοσθένης λέει πως παλιά οι πεδιάδες ήταν γεμάτες δάση, τόσο ώστε από τη βλάστηση δεν μπορούσαν να καλλιεργηθούν, τα μεταλλεία ωφελοῦσαν λίγο αφού έκοβαν τα δέντρα για να λιώσουν τον χαλκό και το ασήμι, επιπλέον η ναυπήγηση των στόλων βοήθησε περισσότερο, αφού η θάλασσα ήταν ασφαλής για τη ναυσιπλοΐα με τόσες ναυτικές δυνάμεις. Μα παρ' όλα αυτά επειδή δεν μπορούσαν να συγκρατήσουν τα δάση επέτρεψαν σε όσους ήθελαν και μπορούσαν να κόβουν και να καθαρίζουν τη γη από τα δάση, να κρατούσαν δική τους και απαλλαγμένη από φόρους την ξεχερσωμένη γη.

(30) Plinius *N.H.* 5. 129 (ΑΚΕΠ Δ – Α, σσ.344-345)

Pamphylum mare ignobilis insulas habet, Cilicium ex quinque maximis Cyprum ad ortum occasumque Ciliciae ac Syriae objectam, quondam novem regnorum sedem...

Μετάφραση:

Η θάλασσα της Παμφυλίας έχει ασήμαντα νησιά, της Κιλικίας από τα πέντε τα πιο μεγάλα, η Κύπρος που βρίσκεται κοντά στα ανατολικά της Κιλικίας και στα δυτικά της Συρίας, ήταν άλλοτε η έδρα εννιά βασιλείων.

(31) Plinius *N.H.* 130. (ΑΚΕΠ Δ – Α, σσ.344-345)

Oppida in ea XV, Neapaphos, Palaepaphos, Curias, Citium, Corinaeum, Salamis, Amathus, Lapethos, Soloe, Tamasos, Epidaurum, Chytri, Arsinoe, Carpasium, Golgoe ; fuere et Cinyria, Mareum, Idalium, abest ab Anemurio Ciliciae L;

Μετάφραση:

Σε αυτή υπάρχουν 15 πόλεις: η Νέα Πάφος, η Παλαίπαφος, η Κουριάς, το Κίτιο, το Κορίναιο, η Σαλαμίνα, η Αμαθούντα, η Λάπηθος, οι Σόλοι, η Ταμασός, το Επίδαυρο, οι Χύτροι, η Αρσινόη, η Καρπασία, οι Γόλγοι. Υπήρξαν και η Κινυρία, το Μάριο, το Ιδάλιο, απέχει από το Ανεμούριο της Κιλικίας 50 (Ρωμαϊκά μίλια)

(32) Ίωσ. *Ίουδ. Αρχ.* 16.128 (ΑΚΕΠ Β, σσ.302-303)

Ἐν δὲ ταῖς ὑστέραις ἡμέραις Ἡρώδης μὲν ἔδωρεῖτο Καίσαρα τριακοσίοις ταλάντοις, θεὰς τε καὶ διανομὰς ποιούμενον τῷ Ῥωμαίων δήμῳ, Καῖσαρ δὲ αὐτῷ τοῦ μετάλλου τοῦ Κυπρίων χαλκοῦ τὴν ἡμίσειαν πρόσοδον καὶ τῆς ἡμισείας τὴν ἐπιμέλειαν ἔδωκεν.

Μετάφραση:

Τις τελευταίες μέρες ο Ηρώδης δώριζε στον Καίσαρα τριακόσια τάλαντα, όταν ἔδινε στο ρωμαϊκό λαό θεάματα και δωρεές, ο Καίσαρας του ἔδωσε τα μισά ἔσοδα του μεταλλείου του κυπριακού χαλκού και τη διαχείριση του ἄλλου μισού.

(33) Ίωσ. *κατ' Ἀπ.* 1.1176 (ΑΚΕΠ Γ - Α, σσ.224-225)

Κλέαρχος γὰρ ὁ Ἀριστοτέλους ὢν μαθητὴς καὶ τῶν ἐκ τοῦ Περιπάτου φιλοσόφων οὐδενὸς δεύτερος.

Μετάφραση:

Γιατί ο Κλέαρχος, που ἦταν μαθητὴς του Αριστοτέλη κι από τους Περιπατητικούς φιλοσόφους κανενός δεύτερος.

(34) Απολλόδ. *Επιτ.* 6. 16 (ΑΚΕΠ Α', σσ.62-63)

Απολλ. *Επιτ.* 6.16 : Δημοφῶν δὲ Θραξὶ Βισάλταις μετ' ὀλίγων νεῶν προσίσχει, καὶ αὐτοῦ ἐρασθεῖσα Φυλλίς, ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως, ἐπὶ προικὶ τῇ βασιλείᾳ συνευνάζεται ὑπὸ τοῦ πατρός. ὁ δὲ βουλόμενος εἰς τὴν πατρίδα ἀπιέναι, πολλὰ δεηθεὶς ὁμόσας ἀναστρέψειν ἀπέρχεται· καὶ Φυλλίς αὐτὸν ἄχρι τῶν Ἐννέα Ὀδῶν λεγομένων προπέμπει καὶ δίδωσιν αὐτῷ κίστην, εἰποῦσα ἱερὸν < τῆς > μητρὸς Ῥέας ἐνεῖναι, καὶ ταύτην μὴ ἀνοίγειν, εἰ μὴ ὅταν ἀπελίση τῆς πρὸς αὐτὴν ἀνόδου. Δημοφῶν δὲ ἐλθὼν εἰς Κύπρον ἐκεῖ κατόκει. καὶ τοῦ τακτοῦ χρόνου διελθόντος Φυλλίς ἄρας θεμένη κατὰ Δημοφῶντος ἑαυτὴν ἀναιρεῖ· Δημοφῶν δὲ τὴν κίστην ἀνοίξας φόβῳ κατασχεθεὶς ἄνεισιν ἐπὶ τὸν ἵππον καὶ τοῦτον ἐλαύνων ἀτάκτως ἀπόλλυται· τοῦ γὰρ ἵππου σφαλέντος κατενεχθεὶς ἐπὶ τὸ ξίφος ἔπεσεν. οἱ δὲ σὺν αὐτῷ κατόκησαν ἐν Κύπρῳ.

Μετάφραση:

Ο Δημοφών με λίγα καράβια προσάραξε στους Θράκες Βισάλτες και τον ερωτεύτηκε η Φυλλίδα, η θυγατέρα του βασιλιά (παντρεύτηκαν) και ο πατέρας της του έδωσε για προίκα το βασίλειο. Αυτός όμως θέλοντας να πάει στην πατρίδα του, αφού ορκίστηκε πως θα επιστρέψει, έφυγε. Η Φυλλίς τον συνόδευσε ως τις λεγόμενες Εννέα Οδούς και του έδωσε ένα κουτί και του είπε ότι μέσα υπάρχει ένα φυλακτό της θεάς Ρέας αλλά δεν πρέπει να το ανοίξει μέχρι να χάσει κάθε ελπίδα να γυρίσει κοντά της. Ο Δημοφών πήγε στην Κύπρο και κατοίκησε εκεί. Μα όταν πέρασε η προθεσμία που έβαλαν, η Φυλλίς καταράστηκε τον Δημοφώντα και αυτοκτόνησε. Ο Δημοφών άνοιξε το κουτί και καταλήφθηκε από ένα φόβο που τον έκανε να πέσει από το άλογο, το οποίο αφήνιασε, και τον έριξε πάνω στο σπαθί του σκοτώνοντας το. Μα εκείνοι που ήταν μαζί του κατοίκησαν την Κύπρο.

(35) Πλουτ. *Αλέξ.* 24.2 (ΑΚΕΠ Α, σσ.200-201)

Οὐ μὴν ἀλλ' Ἀλεξάνδρῳ πρῶτον ἐδόκει κρατύνεσθαι τὰ πρὸς θαλάσση. Κύπρον μὲν οὖν εὐθὺς οἱ βασιλεῖς ἤκον ἐγχειρίζοντες αὐτῷ, καὶ Φοινίκην πλὴν Τύρου.

Μετάφραση:

Ο Αλέξανδρος όμως έσπευσε πρώτα να εξασφαλίσει την κυριαρχία στα παράλια. Και ήρθαν λοιπόν αμέσως οι βασιλείς και του παρέδωσαν την Κύπρο και την Φοινίκη, εκτός από την Τύρο.

(36) Πλουτ. *Αλέξ.* 29.1-2 (ΑΚΕΠ. Α, σσ.208-209)

Εἰς δὲ Φοινίκην ἐπανελθὼν ἐξ Αἰγύπτου θυσίας τοῖς θεοῖς καὶ πομπὰς ἐπετέλει καὶ χορῶν κυκλίων καὶ τραγικῶν ἀγῶνας, οὐ μόνον ταῖς παρασκευαῖς, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἀμίλλαις λαμπροῦς γενομένους. ἐχορήγουν γὰρ οἱ βασιλεῖς τῶν Κυπρίων, ὥσπερ Ἀθήνησιν οἱ κληρούμενοι τὰς φυλάς, καὶ ἠγωνίζοντο θαυμαστῇ φιλοτιμίᾳ πρὸς ἀλλήλους. μάλιστα δὲ Νικοκρέων ὁ Σαλαμίνιος καὶ Πασικράτης ὁ Σόλιος διεφιλονίκησαν. (2) οὗτοι γὰρ ἔλαχον τοῖς ἐνδοξοτάτοις ὑποκριταῖς χορηγεῖν, Πασικράτης μὲν Ἀθηνοδώρῳ, Νικοκρέων δὲ Θεσσαλῷ, περὶ ὃν ἐσπουδάκει καὶ αὐτὸς Ἀλέξανδρος. οὐ μὴν διέφηνε τὴν σπουδὴν πρότερον ἢ ταῖς ψήφοις ἀναγορευθῆναι νικῶντα τὸν Ἀθηνόδωρον

Μετάφραση:

Όταν επανήλθε στη Φοινίκη από την Αίγυπτο, πραγματοποίησε θυσίες στους θεούς και πομπές και διαγωνισμούς κυκλικών χορών και παραστάσεις δράματος, που υπήρξαν λαμπρές όχι μόνο για τις προετοιμασίες αλλά και για τον συναγωνισμό τους. Γιατί χορηγούσαν οι βασιλιάδες της Κύπρου, όπως στην Αθήνα αυτοί που κληρώνονται από τις φυλές, και συναγωνίζονταν με θαυμαστή μεγαλοδωρία μεταξύ τους. Ο Νικοκρέων ο

Σαλαμίνιος και ο Πασικράτης ο Σόλιος ανταγωνίστηκαν περισσότερο από όλους. (2) Γιατί αυτοί κληρώθηκαν να χορηγήσουν τους διάσημους ηθοποιούς, ο Πασικράτης τον Αθηνόδωρο και ο Νικοκρέων τον Θεσσαλό, για τον οποίον ενδιαφερόταν και ο ίδιος ο Αλέξανδρος. Δεν αποκάλυψε όμως το ενδιαφέρον του προτού να ανακηρυχθεί με τις ψήφους νικητής ο Αθηνόδωρος.

(37) Πλούτ. *Δημ.* 27.2 (ΑΚΕΠ Γ - Α, σσ.336-337)

Δημοχάρης δ' ὁ Σόλιος τὸν Δημήτριον αὐτὸν καλεῖ Μῦθον · εἶναι γὰρ αὐτῶ καὶ Λάμιαν.

Μετάφραση:

Ο Δημοχάρης ο Σόλιος αποκαλούσε τον Δημήτριον ‘Μύθον’, γιατί και αυτός είχε Λάμια.

(38) Πλούτ. *Ηθικ.* 920F (ΑΚΕΠ Γ - Α, σσ.224-225)

ὕμετερος ἀνὴρ [ὁ Κλέαρχος], Ἀριστοτέλους τοῦ παλαιοῦ γεγονῶς συνήθης, εἰ καὶ πολλὰ τοῦ Περιπάτου παρέτρεψεν.

Μετάφραση:

Γιατί είναι δικό σας άνθρωπος [ο Κλέαρχος], υπήρξε μαθητής του παλαιού Αριστοτέλη, αν και πολλά διδάγματα της Περιπατητικής Σχολής τα διαστρέβλωσε.

(39) Διοσκ. *Υγ. ιατρ.* 5.100 (ΑΚΕΠ Β, σσ.404-405)

μίσυ παραλημπτέον τὸ Κύπριον, χρυσοφανές, σκληρὸν καὶ ἐν τῷ θλασθῆναι χρυσιζόν καὶ ἀποστίλβον ἀστεροειδῶς.

Μετάφραση:

Μίσυ πρέπει να λαμβάνεται το κυπριακό χρυσαφί, σκληρό και όταν σπάσει μοιάζει με χρυσάφι και λάμπει σαν τα άστρα.

(40) *Άνθολ Αμμιαν. ἐπίγραμμα.* βιβλ. 2, κεφ.46 (Σακελλάριος σ.134)

Ἐπτὰ σολοικισμοὺς Φλάκκῳ τῷ ῥήτορι δῶρον

πέμψας ἀντέλαβον πέντε διακοσίους.

Καὶ νῦν μὲν φησι τούτους ἀριθμῶ σοι ἔπεμψα,

τοῦ λοιποῦ δὲ μέτρῳ πρὸς Κύπρον ἐρχόμενος

Μετάφραση:

Επτά σολοικισμούς δώρο από τον Φλάκκο τον ρήτορα

Θα μεταφέρω – θα στείλω πήρα ως αντάλλαγμα πέντε διακόσιους.

Και τώρα μεν λέει αυτούς το μέτρο- ποσότητα- μέτρημα που σου έστειλα,

του υπόλοιπου δε έκταση ερχόμενος προς την Κύπρο Μιχαηλίδη;

(41) Ἀρρ. Ἀλέξ. 2.22. 1-2(ΑΚΕΠ Α, σσ.204-205)

Ἐυνέβη δὲ ἐκεῖνη μὲν τῇ ἡμέρᾳ Ἀλέξανδρον ἀποχωρῆσαι ἐπὶ τὴν σκηνήν, οὐ διατρίψαντα δὲ κατὰ τὸ εἰωθός, δι' ὀλίγου ἐπὶ τὰς ναῦς ἐπανελθεῖν. (2) Οἱ δὲ Τύριοι προσπεσόντες ἀπροσδοκῆτως ταῖς ναυσὶν ὀρμούσαις, καὶ ταῖς μὲν πάντῃ κεναῖς ἐπιτυχόντες, τῶν δ' ὑπ' αὐτὴν τὴν βοήν καὶ τὸν ἐπίπλουν χαλεπῶς ἐκ τῶν παρόντων πληρουμένων, τὴν τε Πνυταγόρου τοῦ βασιλέως πεντήρη εὐθύς ὑπὸ τῇ πρώτῃ ἐμβολῇ κατέδυσαν καὶ τὴν Ἀνδροκλέους τοῦ Ἀμαθουσίου καὶ τὴν Πασικράτους τοῦ Θουριέως [Σολίου]. τὰς δὲ ἄλλας ἐς τὸν αἰγιαλὸν ἐξωθοῦντες ἔκοπτον.

Μετάφραση:

Συνέβη εκείνη τη μέρα ο Αλέξανδρος να αποχωρήσει στη σκηνή του και, χωρίς να μείνει πολλή ώρα κατά τη συνήθεια του, να ξαναγυρίσει σε λίγο στα καράβια. (2) Οι Τύριοι προσέκρουσαν απροσδόκητα στα αγκυροβολημένα καράβια και πέτυχαν άλλα εντελώς άδεια και άλλα, που τώρα επανδρώνονταν από τους παρόντες με δυσκολία, κάτω από τον θόρυβο και την έφοδο, βύθισαν αμέσως με το πρώτο κτύπημα την πεντήρη του βασιλιά Πνυταγόρα και εκείνη του Ανδροκλή του Αμαθουσίου και εκείνη του Πασικράτη του Θουριέως [Σολίου], τα άλλα εξωθώντας τα στον γιάλο τα τσάκισαν.

(42) Ἀρρ. Ἀλεξ 2.24.1-2 (ΑΚΕΠ Α, σσ.204-205)

Οἱ δὲ ἐπὶ τῶν νεῶν οἱ τε Φοίνικες κατὰ τὸν λιμένα τὸν πρὸς Αἰγύπτου, καθ' ὄνπερ καὶ ἐφορμοῦντες ἐτύγγανον, βιασάμενοι καὶ τὰ κλειῖθρα διασπάσαντες ἔκοπτον τὰς ναῦς ἐν τῷ λιμένι, ταῖς μὲν μετεώροις ἐμβάλλοντες, τὰς δὲ ἐς τὴν γῆν ἐξωθοῦντες, καὶ οἱ Κύπριοι κατὰ τὸν ἄλλον λιμένα τὸν ἐκ Σιδῶνος φέροντα, οὐδὲ κλειῖθρον τοῦτόν γε ἔχοντα, εἰσπλεύσαντες εἶλον εὐθύς ταύτη τὴν πόλιν. (2) Τὸ δὲ πλῆθος τῶν Τυρίων τὸ μὲν τεῖχος, ὡς ἐχόμενον, εἶδον, ἐκλείπουσιν ἄθροισθέντες δὲ κατὰ τὸ Ἀγηνόριον καλούμενον ἐπέστρεψαν ταύτη ἐπὶ τοὺς Μακεδόνας.

Μετάφραση:

Μα οι Φοίνικες πάνω στα καράβια (που ήταν αγκυροβολημένα) μέσα στο λιμάνι που έβλεπε προς την Αίγυπτο, με τον ίδιο τρόπο και όσους τους έτυχε να βρίσκονται μέσα στον όρμο, παραβιάζοντας και σπάζοντας τις κλειδαριές (που σφράγιζαν το λιμάνι) τσάκισαν τα καράβια μέσα στο λιμάνι, άλλα κτυπώντας τα μέσα στη θάλασσα και άλλα σπρώχνοντας τα στη στεριά, και οι Κύπριοι στο άλλο λιμάνι, που έβλεπε προς τη Σιδώνα, που ούτε κλειδαριές δεν είχε αυτό, έπλευσαν μέσα εκπορθώντας αμέσως αυτό το μέρος της πόλης. (2) Το κύριο σώμα των Τυρίων μόλις είδε πως έχασε το τεῖχος, το εγκατέλειψε. Μα όταν συγκεντρώθηκαν κάτω στο Αγηνόριο το λεγόμενο επέστρεψαν σ' αυτό το μέρος κατευθείαν πάνω στους Μακεδόνες.

(43) Ἀρρ. Ἀλέξ. 3.29.5 (ΑΚΕΠ Α, σσ.216-217)

Πρὶν δὲ διαβαίνειν τὸν ποταμὸν [᾿Ωξον], τῶν τε Μακεδόνων ἐπιλέξας τοὺς πρεσβυτάτους καὶ ἤδη ἀπολέμους καὶ τῶν Θεσσαλῶν τοὺς ἐθελοντὰς καταμείναντας, ἐπ’ οἴκου ἀπέστειλεν. Ἐκπέμπει δὲ καὶ Στασάνορα, ἓνα τῶν ἐταίρων, ἐς Ἀρείου, προστάξας Ἀρσάμην μὲν τὸν σατράπην τῶν Ἀρείων ξυλλαβεῖν, ὅτι ἐθελοκακεῖν αὐτῷ Ἀρσάμης ἔδοξεν, αὐτὸν δὲ σατράπην εἶναι ἀντ’ ἐκείνου Ἀρείων.

Μετάφραση:

Πρὶν νὰ περάσει τὸν ποταμὸν [᾿Ωξον], ἀφοῦ συγκέντρωσε τοὺς πιο ἠλικιωμένους καὶ τοὺς πλέον ἀπειροὺς στὸν πόλεμο καὶ ἀπὸ τοὺς Θεσσαλοὺς ἐκείνους ποὺ παρέμειναν ὡς ἐθελοντῆς, τοὺς ἔστειλε στα σπίτια τοὺς. Ἀπέστειλε καὶ τὸν Στασάνορα, ἓναν ἀπὸ τοὺς συντρόφους τοῦ, στὸν Ἀρείου, μὲ τὴ διαταγὴ νὰ συλλάβει τὸν Ἀρσάμη, τὸν σατράπην τῶν Ἀρείων, γιὰτὴ εἶχε τὴν ἐντύπωση ὅτι αὐτὸς ὁ Ἀρσάμης παραμέλησε ἠθελήμενα τὸ καθήκον τοῦ, καὶ νὰ γίνῃ αὐτὸς σατράπης τῶν Ἀρείων ἀντὶ ἐκείνου.

(44) Ἀρρ. Ἀλέξ. 4.7.1 (ΑΚΕΠ Α, σσ.216-217)

Ταῦτα δὲ διαπραξάμενος ἐς Ζαρίασπα ἀφίκετο [Ἀλέξανδρος]: καὶ αὐτοῦ κατέμενεν ἔστε παρελθεῖν τὸ ἀκμαῖον τοῦ χειμῶνος. Ἐν τούτῳ δὲ ἀφίκοντο παρ’ αὐτὸν Φραταφέρνης τε ὁ Παρθυαίων σατράπης καὶ Στασάνωρ ὁ ἐς Ἀρείου ἀποπεμθεὶς ὡς Ἀρσάμην συλληψόμενος, τὸν τε Ἀρσάμην δεδεμένον ἄγοντες... καὶ τινὰς ἄλλους τῶν τότε ξὺν Βήσσω ἀποστάντων.

Μετάφραση:

Ἀφοῦ [ὁ Ἀλέξανδρος] τα κατάφερε αὐτὰ ἔφτασε στα Ζαρίασπα· καὶ ἔμεινε ἐκεῖ μέχρι νὰ περάσει ἡ καρδιά τοῦ χειμῶνα. Στὸ μεταξύ ἔφτασαν σὲ αὐτὸν ὁ Φραταφέρνης ὁ σατράπης τῶν Παρθυαίων καὶ ὁ Στασάνωρ, αὐτὸς ποὺ στάλθηκε στὸν Ἀρείου γιὰ νὰ συλλάβει τὸν Ἀρσάμη, φέρνοντας τὸν Ἀρσάμη δεμένο... καὶ μερικὸς ἄλλους ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἐπαναστάτησαν τότε μὲ τὸν Βήσσο.

(45) Ἀρρ. Ἀλέξ. 4.18.1-3 (ΑΚΕΠ Α’, σσ.218-219)

Καὶ ἐν τούτῳ Κοῖνός τε ἐς Ναύτακα παρ’ Ἀλέξανδρον ἐπανέρχεται καὶ οἱ ἀμφὶ Κρατερὸν τε καὶ Φραταφέρνην τὸν τῶν Παρθυαίων σατράπην καὶ Στασάνωρ ὁ Ἀρείων, πεπραγμένων σφίσι πάντων ὅσα ἐξ Ἀλεξάνδρου ἐτέτακτο. (2) Ἀλέξανδρος δὲ, περὶ Ναύτακα ἀναπαύων τὴν στρατιὰν ὅτιπερ ἀκμαῖον ἦν τοῦ χειμῶνος, Φραταφέρνην μὲν ἀποστέλλει ἐς Μάρδους καὶ Ταπούρους... (3) Στασάνορα δὲ ἐς Δράγγας σατράπην ἐκπέμπει.

Μετάφραση:

Καὶ αὐτὸν τὸν καιρὸ ξαναγύρισε ὁ Κοῖνος στα Ναύτακα στὸν Ἀλέξανδρο καὶ ὁ Κρατερὸς μὲ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ καὶ ὁ Φραταφέρνης, ὁ σατράπης τῶν Παρθυαίων καὶ ὁ Στασάνωρ, ὁ

σατράπης των Αρείων, αφού εκτέλεσαν όλα όσα είχε διατάξει ο Αλέξανδρος. (2) Ο Αλέξανδρος ξεκουράζοντας τη στρατιά του κοντά στα Ναύτακα, γιατί ήταν στην καρδιά του χειμώνα, απέστειλε τον Φραταφέρνη στους Μάρδους και Ταπούρους... (3) Τον Στασάνορα τον έστειλε σατράπη στους Δράγγας.

(46) Ἀρρ. Ἀλέξ. 6.27.3 (ΑΚΕΠ Α', σσ.218-219)

Ἐνταῦθα [ἐν Καρμανία] δὲ <καὶ> Στασάνωρ τε ὁ Ἀρείων καὶ ὁ Ζαράγγων σατράπης ἦκε...

Μετάφραση:

Εδώ στην Καρπασία ήρθε κι ο Στασάνωρ ο σατράπης των Αρείων κι ο σατράπης των Ζαράγγων...

(47) Ἀρρ. Μετὰ Ἀλέξ. (FGrHist IIB p.648 fr.156.10.6), (ΑΚΕΠ Α, σσ.222-223)

ἐν δὲ τούτῳ Περδίκας μαθὼν τῶν ἐν Κύπρῳ βασιλέων Νικοκρέοντά τε τὸν Σαλαμίνιον καὶ τοῦ<ς ὑπ' αὐτῷ (>) γε > νομένους Πασικράτην τὸν Σόλιον καὶ Νικοκλέα τὸν Πάφιον, τοῦτον καὶ Ἀνδροκλέα τὸν Ἀμαθούσιον πρὸς μὲν Πτολεμαῖον ξυμμαχίαν πεποιημένους, ναῦς δὲ οὐ πολὺ ἀποδεύσας διακοσίων ξυμπληροῦντας, τὴν δὲ Μαριέων πόλιν καὶ τὸν ἄρχοντα ἐπιπολιορκοῦντας, ὁ δὲ < τριήρεις ἦθρ > οισεν (>) ἐκ Φοινίκης πρὸς τὴν εἰς Μάριον αὐτόθεν ἐκ Κιλικίας < στρατείαν > καὶ πλοῖα πολλὰ στοργγύλα παρασκευάσας ξένους μὲν εἰς ὀκτακοσίους, Σωσιγένην τὸν Ῥόδιον ἐπιτάξας ναύαρχον καὶ ξεναγόν· ἐπὶ τῷ ξενικῷ Μήδιον τὸν Θεσσαλόν, ἰπάρχην δὲ τῶν ἰπέων Ἀμύνταν, τῆς δὲ ξυμπάσης δυνάμεως στρατηγὸν ἀποφήνας Ἀριστόνουν τὸν Ἀλεξάνδρου σωματοφύλακα...

Μετάφραση:

Εκείνο τον καιρό ο Περδίκας όταν έμαθε ότι από τους βασιλιάδες της Κύπρου ο Νικοκρέων ο Σαλαμίνιος, και αυτοί που ήταν κάτω από την επιρροή του;, ο Πασικράτης ο Σόλιος και ο Νικοκλής ο Πάφιος, αυτός και ο Ανδροκλής ο Αμαθούσιος είχαν κάνει συμμαχία με τον Πτολεμαίο, και ότι επάνδρωσαν πλήρως διακόσια σχεδόν καράβια και ότι πολιορκούσαν την πόλη των Μαριέων και τον άρχοντα της, αυτός μάζεψε ; τριήρεις από τη Φοινίκη για την εκστρατεία στο Μάριον, ευθύς από την στρατιά της Κιλικίας και πολλά εμπορικά πλοία και έως οκτακόσιους μισθοφόρους, διόρισε ναύαρχο και διοικητή τον Σωσιγένη τον Ρόδιο· υπεύθυνο των μισθοφορικών στρατευμάτων τον Μήδιο τον Θεσσαλό, διοικητή του ιππικού τον Αμύντα, και διόρισε στρατηγό όλης της δυνάμεως, τον Αριστόνουν τον σωματοφύλακα του Αλεξάνδρου...

(48) Ἀρρ. Ἰνδ.18.1-2 και 3 και 8 (ΑΚΕΠ Α, σσ.216-217)

Ἀλέξανδρος γὰρ, ἐπειδὴ οἱ παρεσκευάστο τὸ ναυτικὸν ἐπὶ τοῦ Ὑδάσπεω τῆσιν ὄχθησιν, ἐπιλεγόμενος ὅσοι τε Φοινίκων καὶ ὅσοι Κύπριοι ἢ Αἰγύπτιοι εἶποντο ἐν τῇ ἄνω στρατηλασίῃ, ἐκ τούτων ἐπλήρου τὰς νέας, ὑπηρεσίας τε αὐτῆσι καὶ ἐρέτας ἐπιλεγόμενος, ὅσοι τῶν θαλασσίων ἔργων δαήμονες. (2) Ἦσαν δὲ καὶ νησιῶται ἄνδρες οὐκ ὀλίγοι ἐν τῇ στρατιῇ, οἷσι ταῦτα ἔμελε, καὶ Ἴωνες καὶ Ἑλλησπόντιοι. (3) τριήραρχοι δὲ αὐτῶ ἐπεστάθησαν... (8) Κυπρίων δὲ Νικοκλέης Πασικράτεος, Σόλιος, καὶ Νιφάθων Πνυταγόρεω, Σαλαμίνιος.

Μετάφραση:

Γιατί ο Αλέξανδρος όταν το ναυτικό του ήταν έτοιμο στις όχθες του Υδάσπη, αφού διάλεξε ὅσους ἀπὸ τοὺς Φοίνικες κι ὅσους Κύπριους ἢ Αἰγύπτιους ἀκολουθοῦσαν στὴν πάνω ἐκστρατεία, ἐπᾶνδρωσε με αὐτοὺς τὰ καράβια ἐπιλέγοντας ἀπὸ αὐτοὺς πληρώματα καὶ κωπηλάτες ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἦταν εἰδήμονες στὶς θαλάσσιες ἐπιχειρήσεις. (2) Ἦταν καὶ πολλοὶ νησιῶτες στὴ στρατιά, ποὺ φρόντιζαν γιὰ αὐτά, καὶ Ἴωνες καὶ Ἑλλησπόντιοι. (3) Ὡς κυβερνήτες τῶν τριήρων διορίστηκαν... (8) ἀπὸ τοὺς Κυπρίους ὁ Νικοκλῆς ὁ γιὸς τοῦ Πασικράτη ἀπὸ τοὺς Σόλους, κι ὁ Νιφάθων, ὁ γιὸς τοῦ Πνυταγόρα ἀπὸ τὴ Σαλαμίνα.

(49) Πολ. Στρ. 3.10.14 (ΑΚΕΠ Β, σσ.400-401)

Τιμόθεος, Χαλκιδεῦσι πολεμῶν μετὰ Περδίκου, Κύπριον χαλκὸν Μακεδονικῶ νομίσματι μίξας, ἐπίσημον ἔκοψεν, ὥστε τὰς παλαιὰς πέντε δραχμὰς ἔχειν ἀργυρίου τεταρτημόριον, τὸ δὲ λοιπὸν φαύλου.

Μετάφραση:

Ὁ Τιμόθεος, πολεμώντας ἐναντίον τῶν Χαλκιδέων με τὸν Περδίκκα, ἀφοῦ ἀνέμιξε κυπριακὸ χαλκὸ στο μακεδονικὸ νόμισμα, ἔκοψε ξεχωριστὸ (νόμισμα), ὥστε σὲ σχέση με τὸ παλαιὸ πεντάδραχμο νὰ ἔχει κατὰ τὸ ἓνα τέταρτο ἀργυρο καὶ τὸ υπόλοιπο (μέρος) εὐτελές (μόνο με χαλκὸ).

(50) Ἀθῆν. Δειπν. 7.275b (ΑΚΕΠ Γ - Α, σσ.224-225)

Κλέαρχος Ἀριστοτέλους μαθητῆς, Σολεὺς τὸ γένος.

Μετάφραση:

Ὁ Κλέαρχος, μαθητῆς τοῦ Ἀριστοτέλη, Σολεὺς στὴν καταγωγὴ.

(51) Ἀθῆν. Δειπν. 10.454f, 455a (ΑΚΕΠ Γ -Α, σσ.38-39)

τὸ δὲ Καστορίωνος τοῦ Σολέως, ὡς ὁ Κλέαρχος φησιν, εἰς τὸν Πᾶνα ποιήμα τοιοῦτόν ἐστι...

Μετάφραση:

Του Καστορίωνος του Σολέως, όπως λέει ο Κλέαρχος, το ποίημα στον Πάνα είναι τέτοιο.

(52) Ἀθῆν. Δειπν. 12.542e (ΑΚΕΠ Γ - Α, σσ.40-41)

ἐν δὲ τῇ πομπῇ τῶν Διονυσίων ἦν ἔπεμψεν ἄρχων γενόμενος [Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς], ἦδεν ὁ χορὸς εἰς αὐτὸν ποιήματα Καστορίωνος τοῦ Σολέως, ἐν οἷς ἠλιόμορφος προσηγορεύετο ·

Μετάφραση:

Στην πομπή των Διονυσίων, που οργάνωσε ο Δημήτριος ο Φαληρέας, όταν έγινε ἄρχοντας, ο χορὸς ἔψαλλε ποιήματα του Καστορίωνος του Σολέως, στα οποία τον αποκαλούσε ἠλιόμορφο ·

(53) Ἀθῆν. Δειπν 13.576e (ΑΚΕΠ Α, σσ.228-229)

αὕτη δὲ ἡ Θαῖς μετὰ τὸν Ἀλεξάνδρου θάνατον καὶ Πτολεμαίῳ ἐγαμήθη τῷ πρώτῳ βασιλεύσαντι Αἰγύπτου καὶ ἐγέννησεν αὐτῷ Λεοντίσκον καὶ Λάγον, θυγατέρα δὲ Εἰρήνην, ἦν ἐγγυμὲν Εὐνοστος ὁ Σόλων τῶν ἐν Κύπρῳ βασιλεὺς.

Μετάφραση:

Μα αυτή η Θαΐδα μετά το θάνατο του Αλεξάνδρου παντρεύτηκε και τον Πτολεμαίο Α΄ βασιλιά της Αιγύπτου και γέννησε από αυτόν τον Λεοντίσκο και τον Λάγο και μια κόρη την Ειρήνη, που την παντρεύτηκε ο Εύνοστος, ο βασιλιάς των Σόλων της Κύπρου.

(54) Ἀθῆν. Δειπν 15.701c (ΑΚΕΠ Γ - Α, σσ.224-225)

Κλέαρχος ὁ Σολεὺς οὐδενὸς ὦν δεῦτερος τῶν τοῦ σοφοῦ Ἀριστοτέλους μαθητῶν.

Μετάφραση:

Ο Κλέαρχος ο Σολεύς, που δεν ήταν κανενός δεύτερος από τους μαθητές του Αριστοτέλη.

(55) Διογ. Λαέρτ. 1.50 (ΑΚΕΠ. τομ. Α, σσ.80-81)

Ἦδη δὲ αὐτοῦ [Πεισιστράτου] κρατοῦντος οὐ πείθων [Σόλων] ἔθηκε τὰ ὄπλα πρὸ τοῦ στρατηγείου καὶ εἰπὼν, «ὦ πατρίς, βεβοήθηκά σοι καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ» ἀπέπλευσεν εἰς Αἴγυπτον καὶ εἰς Κύπρον, καὶ πρὸς Κροῖσον ἦλθεν.

Μετάφραση:

Όταν πια αυτός ο Πεισίστρατος πήρε την εξουσία, ο Σόλων μη μπορώντας να τον πείσει, κατέθεσε τα όπλα στο στρατηγείο και αφού είπε «πατρίδα σε έχω βοηθήσει και με λόγια και με πράξεις» απέπλευσε για την Αίγυπτο και την Κύπρο και πήγε στον Κροῖσο.

(56) Διογ. Λαέρτ. 1.62-63 (ΑΚΕΠ Α,σσ.84-85)

ἔτελεύτησε δ' ἐν Κύπρῳ [ὁ Σόλων]βιούς ἑτη ὀγδοήκοντα, τοῦτον ἐπισκήψας τοῖς ἰδίοις τὸν τρόπον, ἀποκομίσει αὐτοῦ τὰ ὀστά εἰς Σαλαμίνα καὶ τεφρώσαντας εἰς τὴν χώραν σπεῖραι. ὄθεν καὶ Κρατῖνος ἐν τοῖς Χείρῳσί φησιν, αὐτὸν ποιῶν λέγοντα·

οἰκῶ δὲ νῆσον, ὡς μὲν ἀνθρώπων λόγος,
ἐσπαρμένος κατὰ πᾶσαν Αἴαντος πόλιν.

Μετάφραση:

Απεβίωσε στην Κύπρο ο Σόλων στα ογδόντα του χρόνια, ανέθεσε στους δικούς του τα εξής με αυτόν τον τρόπο, να πάρουν πίσω τα οστά του στη Σαλαμίνα και αφού τα κάψουν και τα κάνουν στάχτη να τα σκορπίσουν στους αγρούς. Γι' αυτό και ο Κρατίνος (στο δράμα) στους «Χείρωνες» λέει, βάζοντας στο στόμα του τα λόγια (αυτά):

Κατοικῶ σε νησί, ὅπως λέει ο κόσμος,
Σπαρμένος σε ὅλη την χώρα του Αίαντος.

(57) Διογ. Λαέρτ. 1.62-63 (ΑΚΕΠ Α,σσ.84-85)

Ἔστι δὲ καὶ ἡμέτερον ἐπίγραμμα ἐν τῇ προειρημένη Παμμέτρῳ, ἔνθα καὶ περὶ πάντων τῶν τελευτησάντων ἐλλογίμων διείλεγμαί παντὶ

μέτρῳ καὶ ρυθμῷ, ἐπιγράμμασι καὶ μέλεσιν, ἔχον οὕτως·
σῶμα μὲν ἦρε Σόλωνος ἐν ἀλλοδαπῇ Κύπριον πῦρ·
ὄστε' ἔχει Σαλαμῖς, ὧν κόνις ἀστάχους.
ψυχὴν δ' ἄξονες εὐθύς ἐς οὐρανὸν ἤγαγον· εὖ γὰρ
θῆκε νόμους ἀστοῖς ἄχθεα κουφότατα.

Μετάφραση:

Μα υπάρχει και δικό μας επίγραμμα στην «Πάμμετρον», που μιλήσαμε πιο πριν, όπου και κάνουμε λόγο, με κάθε μέτρο και ρυθμό, για όλους τους αποβιώσαντες επιφανείς, με επιγράμματα και άσματα ὅπως αυτό:

Το σώμα του Σόλωνος πήρε (αποτέφρωσε), στην ξένη γη, της Κύπρου η φωτιά·

και η Σαλαμίνα έχει τα οστά, που η σκόνη τους στα στάχια·

την ψυχή του ευθύς άξονες (άμαξες) την μετέφεραν στον ουρανό·

γιατί θέσπισε καλά τους νόμους, που έγιναν το πιο ανάλαφρο φορτίο για τους πολίτες.

(58) Άγαθ. Γεωργ. ύποτ. 26 (GGM II p.486), ΑΚΕΠ Β, σσ.320-321)

Κύπρος βύρση τὸ σχῆμα ὁμοία· περίπλους στάδια, γυκ', μῆκος δὲ, ατ'. Ἀπὸ Πάφου εἰς Ἀλεξάνδρειαν διάρμα βορέου σταδίων, γω'.

Μετάφραση:

Η Κύπρος στο σχήμα είναι όμοια μ'ένα τομάρι· η περιφέρεια της είναι 3,420 στάδια (629,280 μ.) και το μήκος της 1,300 (239,200 μ.). Από την Πάφο ως την Αλεξάνδρεια, βορεινό πέρασμα, απόσταση 3,800 στάδια (699, 200 μ.).

(59) Σταδ. 178 (GGM I p.483), (ΑΚΕΠ Β, σσ.320-321)

Από τῆς ἄκρας τῆς Σαρπηδονίας, ἔγγιστα <κειμένης> πρὸς τὴν Κύπρον, εἰς πόλιν Καρπάσειαν οὐριώτατα στάδιοι ν'.

Μετάφραση:

Από το Σαρπηδόνιο ακρωτήριο, που βρίσκεται πιο κοντά στην Κύπρο, ως την πόλη Καρπάσεια με τον πιο ούριο άνεμο στάδια 400 (73,700 μ.).

(60) Σταδ. 272: (GGM I p.496), (ΑΚΕΠ Β, σσ.320-321)

Ἐκ Ῥόδου δὲ ἐπὶ τὴν Κύπρον τὴν ἑσπερίαν ἐπ' ἀνατολὰς τοῦ ἡλίου οὐριώτατα ζεφύρω στάδιοι, βω'.

Μετάφραση:

Από τη Ρόδο με κατεύθυνση τη δυτική Κύπρο ταξιδεύοντας ανατολικά με τον πιο ευνοϊκό ζέφυρο στάδια 2,800 (515,200 μ.).

(61) Σταδ. 310 (ΑΚΕΠ Β, σσ.322-323)

Απὸ δὲ τοῦ Κρομμυακοῦ ἐπὶ τὸ Μελαβρόν στάδιοι ν'· ὄρμος ἐστὶ θερινός.

Μετάφραση:

Από τον Κρομμυακό ως το Μελαβρό στάδια 50 (9,200 μ.). Είναι ένα θερινό λιμάνι.

(62) Σταδ. 313: (GGM I p.504), (ΑΚΕΠ Β, σσ.322-323)

Απὸ Κερυνείας εἰς Λάπαθον στάδιοι [[υ]]ν'. πόλις ἐστὶν ἔχουσα ὄρμον.

Μετάφραση:

Από την Κερύνεια στη Λάπηθο στάδια 50 (9,200 μ.). Είναι πόλη που έχει λιμάνι.

(63) Σταδ. 314: (GGM I p.504), (ΑΚΕΠ Β, σσ.322-323)

Απὸ Λαπάθου εἰς Καρπάσειαν στάδιοι τν' <διορθ. φν'>· πόλις ἐστὶν· ἔχει λιμένα μικροῖς πλοίοις· χειμάζει βορέου.

Μετάφραση:

Από τη Λάπηθο στην Καρπασία στάδια 550 (101,200 μ.). Είναι πόλη· έχει λιμάνι για μικρά πλοία· χτυπιέται από τις τρικυμίες του βοριά.

(64) *Act. Barn.* 11, 14 (ΑΚΕΠ. Α, σσ.326-327)

(11) Καὶ κατελθόντες εἰς Λαοδίκειαν ἠρωτῶμεν περᾶσαι εἰς Κύπρον, καὶ εὐρόντες πλοῖον ἀπερχόμενον εἰς Κύπρον ἀνήλθομεν... (14)... διαπερασάντων δὲ ἡμῶν κατεπλεύσαμεν ἐν Κύπρῳ διὰ νυκτός, καὶ ἐλθόντες ἐν τῷ λεγομένῳ Κορμυακίτῃ εὐρομεν Τίμωνα καὶ Ἀρίστωνα τοὺς ἱεροδούλους, πρὸς οὓς καὶ ἐξενίσθημεν.

Μετάφραση:

Και αφού κατεβήκαμε στη Λαοδίκεια, ρωτούσαμε για να βρούμε μέσο για να περάσουμε στην Κύπρο, και αφού βρήκαμε ένα πλοίο που πήγαινε στην Κύπρο επιβιβαστήκαμε... (14) και αφού διασχίσαμε τη θάλασσα προσορμίσαμε τη νύχτα στην Κύπρο, και αφού ήρθαμε στον λεγόμενο Κορμακίτη βρήκαμε τους δούλους Τίμωνα και τον Αρίστωνα και φιλοξενηθήκαμε κοντά τους.

(65) *Act. Barn.* 16-17 (ΑΚΕΠ Α, σσ.318-319 , σσ.326-327, ΑΚΕΠ Β, σσ.288-289)

Γενομένων δὲ ἡμῶν ἐν Λαπίθῳ καὶ εἰδωλομανίας ἐπιτελουμένης ἐν τῷ Θεάτρῳ, οὐκ εἶσαν ἡμᾶς εἰσελθεῖν ἐν τῇ πόλει, ἀλλὰ πρὸς τῇ πύλῃ ἀνεψύξαμεν μικρόν · Τίμων δὲ μετὰ τὸ ἀναστῆσαι αὐτὸν ἐκ τῆς νόσου ἦλθεν σὺν ἡμῖν. ἐξελθόντες δὲ τῆς Λαπίθου διὰ τῶν ὁρέων ὠδεύσαμεν, καὶ ἦλθομεν εἰς πόλιν Λαμπαδιστοῦ, ὅθεν ὑπῆρχεν καὶ Τίμων· πρὸς ὃν εὐρόντες καὶ Ἡράκλειον ὄντα ἐκεῖ ἐξενίσθημεν, παρ' αὐτῷ. (17) Οὗτος ἦν ἀπὸ τῆς Ταμασέων, ὃς ἐηλύθει ἐπισκέψασθαι τοὺς οἰκείους αὐτοῦ· πρὸς ὃν ἀτενίσας ὁ Βαρνάβας ἀνεγνώρισεν αὐτὸν, πρώην ἐπὶ τῆς Κιτιέων συντυχίαν πεποικῶς μετὰ Παύλου πρὸς αὐτόν· ᾧ καὶ πνεῦμα ἅγιον ἐδόθη ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, μετωνόμασέν τε αὐτὸν Ἡρακλείδην. χειροτονήσαντές τε αὐτὸν ἐπίσκοπον τῇ Κύπρῳ καὶ ἐκκλησίαν ἐπιστηρίζαντες ἐν Ταμάσῳ κατελείψαμεν αὐτὸν εἰς κατοίκησιν τῶν ἐκεῖσε κατοικούντων ἀδελφῶν.

Μετάφραση:

Όταν φτάσαμε στη Λάπηθο, δεν μας άφησαν να μπορούμε στην πόλη γιατί τελούσαν στο θέατρο με παραφροσύνη μια ειδωλολατρία, αλλά ξεκουραστήκαμε για λίγο έξω από την πύλη· Ο Τίμων μετά την ανάρρωση του από την αρρώστια, ήρθε μαζί μας. Όταν βγήκαμε από τη Λάπηθο ταξιδέψαμε μέσα από τα βουνά και ήρθαμε στην πόλη Λαμπαδιστού, από όπου καταγόταν και ο Τίμων· κοντά του βρήκαμε και τον Ηράκλειο που ήταν εκεί και φιλοξενηθήκαμε από αυτόν.. (17) Αυτός ήταν στην Ταμασό και ήρθε να δει τους δικούς του· όταν ο Βαρνάβας τον κοίταξε καλά τον αναγνώρισε, καθώς τον είχε συναντήσει με τον Παύλο πιο πρώτα στο Κίτιο· και του δόθηκε το άγιο πνεύμα με το βάπτισμα, τον μετωνόμασαν σε Ηρακλείδη. Αφού τον χειροτόνησαν επίσκοπο της Κύπρου και στήριξαν την εκκλησία στην Ταμασό, φύγαμε και τον αφήσαμε να διοικεί τους αδελφούς που κατοικούσαν εκεί.

(66) *Act. Barn.* 18 (ΑΚΕΠ Α, σσ.330-331)

Ἡμῶν δὲ διελθόντων τὸ ὄρος τὸ καλούμενον Χιονῶδες, κατηντήσαμεν ἐν Παλαιᾷ Πάφῳ κάκεϊ εὐρόντες Ῥόδωνα...

Μετάφραση:

Και σαν περάσαμε το βουνό το λεγόμενο Χιονισμένο φτάσαμε στην Παλαίπαφο και εκεί βρήκαμε κάποιο Ρόδωνα.

(67) *Act. Barn.* 25-26 (ΑΚΕΠ. Α, σσ.336-337)

Ὡς δὲ ἐκρύβημεν ἐν τῷ τόπῳ, ζήτησιν οὐκ ὀλίγην ἐποιήσαντο οἱ Ἰουδαῖοι καθ' ἡμῶν, καὶ μόλις εὐρόντες κατεδίωξαν ἕως τῆς κόμης Λεδρῶν· καὶ εὐρόντες κάκεϊ σπήλαιον πλησίον τῆς κόμης κατεφύγομεν ἐν αὐτῷ, καὶ οὕτως διελάθομεν αὐτούς. ἀπεκρύβημεν δὲ ἐν τῷ σπηλαίῳ τρεῖς ἡμέρας, καὶ ἀναχωρησάντων τῶν Ἰουδαίων ἐξελθόντες κατελείψαμεν τὸν τόπον νυκτός. προσλαβόμενοι δὲ Ἀρίστωνα καὶ Ῥόδωνα ἤλθομεν ἐν κόμῃ Λιμνήτι. (26) Ἐλθόντες δὲ ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν εὔρομεν πλοῖον Αἰγύπτιον, καὶ ἀνελθόντες εἰς αὐτὸ κατήχθημεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ.

Μετάφραση:

Και μόλις κρυφτήκαμε στον τόπο, οι Ιουδαίοι έκαναν μεγάλη αναζήτηση για εμάς, και μόλις μας βρήκαν, μας καταδίωξαν μέχρι τη μικρή πόλη των Λεδρών· και όταν βρήκαμε και εκεί σπηλιά κοντά στη μικρή πόλη, καταφύγαμε σε αυτή κι έτσι τους ξεφύγαμε. Κρυφτήκαμε στη σπηλιά τρεις μέρες και όταν έφυγαν οι Ιουδαίοι βγήκαμε και εγκαταλείψαμε τον τόπο αυτό μέσα στη νύχτα. Αφού πήραμε τον Αρίστωνα και τον Ρόδωνα, ήρθαμε στο χωριό Λιμνίτη. (26) Όταν ήρθαμε κοντά στον γιαλό βρήκαμε ένα Αιγυπτιακό πλοίο και ανεβήκαμε σε αυτό και κατεβήκαμε στην Αλεξάνδρεια.

(68) *Mansi III col.* 65 (ΑΚΕΠ Α σσ. 376-377)

Ὅσιος ἐπίσκοπος. ἔγραψα, καὶ οὕτω πάντες· ταῦτα γράψασα ἢ ἐν Σαρδικῇ σύνοδος, ἀπέστειλε καὶ πρὸς τοὺς μὴ δυναθέντας ἀπαντῆσαι· καὶ γεγονάσι καὶ αὐτοὶ σύμψηφοι τοῖς κριθεῖσι. τῶν δὲ ἐν τῇ συνόδῳ γραψάντων, καὶ τῶν ἄλλων ἐπισκόπων τὰ ὀνόματά ἐστι ταῦτα.

Μετάφραση:

«Ὅσιος ἐπίσκοπος. Υπέγραψα, και με αυτό τον τρόπο ὅλοι.» Αυτά αφού έγραψε η σύνοδος της Σαρδικής, τα έστειλε και σε αυτούς που δεν μπόρεσαν να παραστούν· και έμειναν και αυτοί σύμφωνοι με τις αποφάσεις που πάρθηκαν. Και τα ονόματα αυτών που υπέγραψαν στη σύνοδο και των άλλων επισκόπων είναι αυτά:

(69) Mansi III col.69: Οἱ Κύπρου.(ΑΚΕΠ Α, σσ. 376-377)

Αυξίβιος. Φώτιος. Γηράσιος. Αφροδίσιος. Ειρηνικός. Νουνέχιος. Αθανάσιος. Μακεδόνιος. Τριφύλλιος. Σπυρίδων. Νορβανός. Σωσικράτης.

Μετάφραση:

Οι Κύπρου. Αυξίβιος, Φώτιος, Γηράσιος, Αφροδίσιος, Ειρηνικός,, Νουνέχιος, Αθανάσιος, Μακεδόνιος, Τριφύλλιος, Σπυρίδων, Νορβανός, Σωσικράτης.

(70) Νόνν. Διον. 13. 442-450 (ΑΚΕΠ Α, σσ.64-67)

432 Κυπριάδας δὲ φάλαγγας ἐκόσμεε Λῆδρος ἀγῆνωρ
εὐχαίτης τε Λάπηθος. (...)

447 Ἐκ δὲ Σόλων κεκόρυστο πολὺς στρατός, ἐκ δὲ Λαπήθου,
ὑστερον ἦν ἐκάλεσαν ἐπώνυμον ἡγεμονῆος,
ὃς τότε λαὸν ἄγειρεν, ἐν εὐθύρσῳ δὲ κυδοιμῷ

450 κάτθανε καὶ κτερέϊστο καὶ οὐνομα λείπε πολίταις·

Μετάφραση:

... Ο Λίτρος ο αγέρωχος διοικούσε τις κυπριακές φάλαγγες

Κι ο Λάπηθος με τα μακριά μαλλιά...

... Κι οπλίστηκε πολὺς στρατός και από τη Λάπηθο,
της οποίας ἔδωσαν αργότερα το ὄνομα του ομώνυμου ηγεμόνα,
ο οποίος τότε μάζεψε τον στρατό κι ὄρμησε μες στη μάχη
την εὐθυρση και θάφτηκε κι ἄφησε το ὄνομα του...

(71) Νόνν. Διον. 13.459-460 (ΑΚΕΠ Β, σσ.230-231)

Σέτραχος ἡμερόεις, ὅθι πολλάκις εἶμα λαβοῦσα

Κύπρις ἀνεγλαίνωσε λελουμένον υἷα Μύρρης

Μετάφραση:

Ο θελκτικός Σέτραχος, όπου πολλές φορές η Κύπρις παίρνοντας ἔνδυμα ἔντυσε τον λουσιμένο γιο της Μύρρας.

(72) Ἡσύχ. (ΑΚΕΠ Α, σσ.64-65)

ἀκάμαντα... καὶ ὄρος ἐν Κύπρῳ οὕτω καλούμενον. ὠνομάσθη δὲ ἀπὸ Ἀκάμαντος, τοῦ Δημοφῶντος μὲν ἀδελφοῦ, υἱοῦ δὲ Θησέως.

Μετάφραση:

ακάμαντα... και βουνό στην Κύπρο που λέγεται έτσι. Το όνομα του το πήρε από τον Ακάμαντα, τον αδελφό του Δημοφώντος και γιου του Θησέα.

(73) Ησύχ. (ΑΚΕΠ Β, σσ.266 -277)

Ἐλαιοῦς· Διὸς ἱερὸν ἐν Κύπρῳ...

Μετάφραση:

Ελαιούς· ιερό του Δία στην Κύπρο.

(74) Ἡσύχ. (ΑΚΕΠ Β, σσ.400-401)

Σολοιτύπος· μυδροκτύπος. καὶ χαλκός τις ἐν Κύπρῳ.

Μετάφραση:

Σολοιτύπος· σφυροκόπος. Και ένα είδος χαλκού στην Κύπρο

(75) Βί. Αύξ.7 (ΑΚΕΠ Α, σσ.336-337)

Τελέσαντος τὸν δρόμον Βαρνάβα καὶ ἀγωνισαμένου τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς πίστεως καὶ ἀναδησαμένου τὸν στέφανον τοῦ μαρτυρίου ἐν Κωνσταντία, ἐζήτουν δὲ καὶ Μάρκον ἀνελεῖν οἱ παράνομοι Ἰουδαῖοι· ἔφυγεν δὲ καὶ κατεδίωξαν αὐτὸν ἕως Λεδρῶν· εὐρῶν δὲ σπήλαιον καὶ εἰσελθὼν ἐν αὐτῷ ἐκρύβη τρεῖς ἡμέρας καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀνεχώρησεν ἐκ τοῦ τόπου ἐκείνου· διοδεύσας δὲ διὰ τῶν ὁρέων ἦλθεν ἐν τῷ Λιμνίτῃ. Ἦσαν δὲ σὺν αὐτῷ Τίμων καὶ Ῥόδων.

Μετάφραση:

Ο Βαρνάβας τελειώνοντας τον δρόμο (της ζωής του) και αγωνιζόμενος τον ωραίο αγώνα της πίστης και στεφανώνοντας το στεφάνι του μαρτυρίου στην Κωνσταντία, οι παράνομοι Ιουδαίοι ζητούσαν (να βρουν) τον Μάρκο για να τον σκοτώσουν· έφυγε όμως και τον καταδίωξαν μέχρι τη Λήδρα· μα βρήκε μια σπηλιά και εισήλθε σε αυτή και κρύφτηκε για τρεις μέρες και μετά από τρεις μέρες αναχώρησε από τον τόπο εκείνο· κι αφού πέρασε μέσα από τα βουνά ήρθε στον Λιμνίτη· και ήταν μαζί του ο Τίμων κι ο Ρόδων.

(76) Βι.Αύξ.17 (ΑΚΕΠ Α, σσ.350-51)

Ἦν δὲ τις ἀπὸ χωρίου Σαλαποταμίου, οὕτω καλουμένου, ἀνὴρ, ᾧ ὄνομα Αὐξίβιος. Οὗτος ἀκούσας περὶ τοῦ μακαρίου Αὐξιβίου καὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ καὶ περὶ τῆς ἀρετῆς τοῦ ἀνδρός, ἐλθὼν πρὸς αὐτὸν ρίπτει ἑαυτὸν εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ, παρακαλῶν αὐτὸν καὶ λέγων· «πάτερ, δός μοι τὴν ἐν Χριστῷ σφραγίδα.» Καὶ λαβόμενος ἀπὸ θείων γραφῶν καὶ διδάξας αὐτὸν τὰ περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Ἁγίου Πνεύματος, ἐβάπτισεν αὐτὸν εἰς τὸ ὄνομα τῆς

ομοουσίου Τριάδος. Ἐμεινεν δὲ Αὐξίβιος ὁ ἀπὸ Σολοποταμίας μετὰ τοῦ ὁσίου πατρὸς Αὐξιβίου τὸν ἅπαντα χρόνον τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς, διδασκόμενος ὑπ' αὐτοῦ.

Μετάφραση:

Κάποιος ἦταν ἀπὸ το χωριό Σαλαποτάμι, το λεγόμενο, το ὄνομα του ἦταν Αὐξίβιος. Ὄταν ἀκουσε αὐτὸς γιὰ τον μακάριο Αὐξίβιο καὶ γιὰ τὴ διδασκαλία του καὶ τὴν ἀρετὴ του, ἦρθε κοντὰ του ἔπεσε στα πόδια του παρακαλώντας καὶ λέγοντας· «πάτερ, δώσε μου τὸ σύμβολο του Χριστοῦ.» Καὶ ἀφοῦ τον πήρε, τον δίδαξε ἀπὸ τις θεϊκὲς γραφές γιὰ τον Πατέρα, καὶ τον Υἱὸ καὶ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, τον βάπτισε στο ὄνομα τῆς ομοουσίας Τριάδας. Ἐμεινε ο Αὐξίβιος ἀπὸ το Σαλαποτάμι με τον ὁσιο πατέρα Αὐξίβιο ὅλα τα χρόνια τῆς ζωῆς του καὶ διδασκόταν ἀπὸ αὐτόν.

(77) Βί. Αὐξ.24 (ΑΚΕΠ Α, σσ.350-51)

Πάντα οὖν κατορθώσας καλῶς καὶ κήρυξ τῆς ἀληθείας γενόμενος καὶ τὴν ἱερωσύνην τιμήσας ἐπὶ ἔτεσι πενήκοντα πλέον ἢ ἔλαττον, μετὰ τὸ φωτίσαι πολλοὺς τῆ εἰς Χριστὸν πίστει, ἔφτασε λοιπὸν ἐπὶ τὸ τέλος τοῦ βίου... Καὶ ταῦτα εἰπὼν καὶ πλείονα τούτων, ἐπιλαβόμενος τοῦ Ἁγίου Αὐξιβίου τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ, ἠσπάσατο αὐτόν καὶ φησιν· «σὲ ἐξελέξατο ὁ θεὸς ἱερέα· σὺ ἔση ποιμαίνων τὴν ποίμνην τοῦ Χριστοῦ, ἣν περιποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος.»

Μετάφραση:

Αφοῦ λοιπὸν τα κατόρθωσε ὅλα καλά καὶ ἐγίνε κήρυκας τῆς ἀλήθειας καὶ τίμησε τὴν ἱερωσύνη γιὰ πενήντα χρόνια πάνω κάτω, μετὰ που βάπτισε πολλοὺς στὴν πίστη του Χριστοῦ, ἔφτασε πια στο τέλος τῆς ζωῆς του... Καὶ ἀφοῦ εἶπε αὐτὰ καὶ ἀκόμα περισσότερα, πήρε τον ἅγιο Αὐξίβιο τον μαθητὴ του, τον ἀποχαιρέτησε καὶ του εἶπε· «Ἐσένα διάλεξε ο θεὸς γιὰ ἱερέα· ἐσύ θα εἶσαι ο ποιμένας στο ποίμνιο του Χριστοῦ, που το ἀπέκτησε με το ἴδιο του το αἷμα.»

(78) Βί. Ἡρακλ. 8.174-175 (pp. 150-151), (ΑΚΕΠ Α, σσ.328-329)

Ἦσυχασάντων δὲ ἡμῶν, τῆ νυχτὶ ἀναστὰς ὁ πατὴρ Ἡρακλείδιος ἔλεγεν πρὸς τὸν διδάσκαλον Μνάσωνα· «Γινώσκεις σε θέλω, πάτερ Μνάσων, πάντα τὰ συμβάντα μοι. Ὡς ἤμεν θυσίας ἐπιτελοῦντες τοῖς μὴ θεοῖς, ἔρχονται οἱ τοῦ θεοῦ δοῦλοι Βαρνάβας καὶ Μάρκος· καὶ ἰδὼν αὐτοὺς Ἱεροκλῆς ὁ ἐμὸς πατὴρ παρεκάλει αὐτοὺς ἐλθεῖν μεθ' ἡμῶν. Εἶπαν δὲ αὐτῶ· «Μὴ γένοιτο ἵνα πᾶν κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον εἰσελθεῖν εἰς τὰ χεῖλη ἡμῶν. Ἄλλ' ὑποδείξατε ἡμῖν τὴν ὁδὸν τὴν ἐπὶ τὸ χιονῶδες ὄρος'» Καὶ ἐπιτρέψαντός μου τοῦ πατρὸς μου Ἱεροκλέως ὑποδείξαι αὐτοῖς τὴν ὁδόν, ἐξῆλθον σὺν αὐτοῖς. Εἶπεν δὲ Βαρνάβας πρὸς με· «Τί ἐποιεῖτε, τέκνον;» Ἐγὼ δὲ εἶπον αὐτῶ· «Θυσίαν τοῖς θεοῖς ἐπετελοῦμεν.» Εἶπεν δὲ μοι Βαρνάβας·

«Τέκνον, ἄκουσον ἡμῶν καὶ σῶσον σου τὴν ψυχὴν. Θεοὶ γὰρ οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν ἀπολέσθωσαν. Ποῖος γὰρ θεὸς ὁ μὴ δυνάμενος ἑαυτῷ βοηθῆσαι; Ἀλλὰ ἄκουσόν μου, τέκνον, καὶ σῶσον τὴν σεαυτοῦ ψυχὴν.» Καὶ τούτων ἀκούων τῶν ῥημάτων κατενυσσόμενη τῇ ψυχῇ καὶ οὐκ ἐδυνόμην ὑποστρέψαι· ἀλλ' ἐπὶ πλεῖον κατηγοῦν με... καὶ ἤμην ἀκουλουθῶν μετ' αὐτῶν. Καὶ ἐλθόντες εἰς Σολίου ποταμὸν ἐβάπτισάν με εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος... καὶ ἦλθαμεν ἐν τόπῳ λεγομένῳ Κορμακίτη· κάκειθεν ἦλθαμεν ἐπὶ τῆς Ταμασσίῳ· καὶ δεξάμενοι ἡμᾶς οἱ τῆς πόλεως, οἰκήσαμεν ἐν σπηλαίῳ, ὡς καὶ αὐτὸς συνῆλθες ἡμῖν. Οἶδα δέ, ἀδελφὲ Μνάσων, ὅτι μέγας πειρασμὸς ἡμῖν γίνεται.» Εἶπεν δὲ αὐτῷ Μνάσων· «Πληρῶσαι ἡμᾶς δεῖ τὰ ἐντεταλμένα ἡμῖν, πάτερ.»

Μετάφραση:

Ὅταν ησυχάσαμε σηκώθηκε τὴ νύχτα ὁ πατέρας Ηρακλείδιος κι ἔλεγε στον δάσκαλο Μνάσωνα· «Θέλω νὰ ξέρεις, πάτερ Μνάσων, ὅλα ὅσα μου συνέβησαν. Καθὼς κάναμε θυσίες στους μὴ θεούς, ἦρθαν οἱ δούλοι τοῦ θεοῦ Βαρνάβας καὶ Μάρκος· καὶ μόλις τους εἶδε ὁ Ιεροκλῆς, ὁ πατέρας μου, τους παρακαλοῦσε νὰ ἐρθοῦν μαζί μας. Μα τοῦ εἶπαν· «Εὐχομαί ποτέ νὰ μὴ συμβεῖ νὰ μπεῖ στα χεῖλη μας κάθε πρόστυχο ἢ ἀκάθαρτο. Ἀλλὰ υποδείξετε μας τὸν δρόμο γιὰ τὸ χιονισμένο βουνό.» Καὶ ἀφοῦ μου ἐπέτρεψε ὁ πατέρας μου ὁ Ιεροκλῆς νὰ τους δείξω τὸν δρόμο, πήγα μαζί τους. Ὁ Βαρνάβας μου εἶπε· «Τι κάνατε παιδί μου;» Εγὼ τοῦ εἶπα· «Κάναμε θυσία στους θεούς.» Καὶ μου εἶπε ὁ Βαρνάβας· «Ἄκουσε με παιδί μου καὶ σώσε τὴν ψυχὴ σου. Διότι οἱ θεοί, οἱ ὁποῖοι δὲν δημιούργησαν τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ, χάθηκαν. Γιατί ποῖος θεὸς δὲν μπορεῖ νὰ βοηθήσει τὸν εαυτό του; Ἀλλὰ ἄκουσε με παιδί μου καὶ σώσε τὴν ψυχὴ σου.» Καὶ ἀκούγοντας τὰ λόγια αὐτὰ ἀγγίξαν τὴν ψυχὴ μου καὶ δὲν μποροῦσα νὰ γυρίσω πίσω· παρά συνεχῶς με κατηγοῦσαν... καὶ τους ἀκολουθοῦσα. Καὶ ὅταν ἦρθαμε στον ποταμὸ τοῦ Σολίου, με βάπτισαν στὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος... καὶ ἦρθαμε σὲ ἓνα τόπο, ποῦ τὸν λέγανε Κορμακίτη, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἦρθαμε στὴν Ταμασσό· καὶ ἀφοῦ μας δέχθηκαν οἱ κάτοικοι τῆς πόλης, κατοικήσαμε σὲ μὴ σπηλιά, ἐκεῖ καὶ ποῦ ἐσύ ὁ ἴδιος μας συνάντησες. Γνωρίζω, ἀδελφὲ μου Μνάσων, ὅτι περνάμε μεγάλη δοκιμασία.» Καὶ ὁ Μνάσων τοῦ εἶπε· «Πρέπει νὰ ἐκπληρώσουμε, πάτερ, ἐκεῖνα ποῦ μας πρόσταξαν.»

(79) Βί. Ηρακλ. 12.185 (ΑΚΕΠ Β, σσ.338-339)

«Μετὰ ἡμέρας δέκα παραγίνεται ἄνθρωπος ἀπὸ χωρίου Λαμπαδιστοῦ». «ἦλθομεν εἰς πόλιν Λαμπαδιστοῦ».

Μετάφραση:

«Μετά από δέκα μέρες φτάνει άνθρωπος από το χωριό Λαμπαδιστού». και η πόλη Λαμπαδιστού: « ήρθαμε στην πόλη Λαμπαδιστού».

(80) Βί. Ηρακλ. 16.190 (ΑΚΕΠ Β, σσ.74-75)

Ἐγένετο δὲ μετὰ τρεῖς ἡμέρας Φιλοθέου τινὸς ὀνόματι τὸν υἱὸν τελευτῆσαι, ὃς καὶ αὐτὸς ἦν Ἕλληνας· καὶ παρεκάλει πάντας τοὺς ἱερεῖς τῶν εἰδώλων ἵνα ἀπονέγκωσιν τοὺς θεοὺς αὐτῶν πρὸς αὐτόν, ἵνα ἀναστήσωσιν τὸν υἱὸν αὐτοῦ. Καὶ ἀποφέρουσιν οἱ Περάται ἱερεῖς Ἀπόλλωνα καὶ Γοργίαν καὶ Ἄρτεμιν, καὶ οἱ Ταμάσιοι Ἀσκληπιὸν καὶ Διόνυσον καὶ τὴν Ἀφροδίτην.

Μετάφραση:

Συνέβη μετά από τρεις μέρες να πεθάνει ο γιος κάποιου με το όνομα Φιλόθεος, ο οποίος ήταν και αυτός ειδωολάτρης· και παρακαλούσε όλους τους ιερείς των ειδώλων να του φέρουν τους θεούς τους σε αυτόν, για να αναστήσουν τον γιο του. Και φέρνουν οι Περάτες ιερείς τον Απόλλωνα και τη Γοργία και την Άρτεμη και οι Ταμάσιοι τον Ασκληπιό και τον Διόνυσο και την Αφροδίτη.

(81) Στέφ. Βυζ. Ἐπιτ.έθν. (ΑΚΕΠ Β, σσ.326-327)

Ἀλεξάνδρεια πόλις ὀκτωκαίδεκα... ἐνάτη ἐν Κύπρῳ... τὸ ἔθνικὸν Ἀλεξανδρεὺς.

Μετάφραση:

Ἀλεξάνδρειαις, δέκα οκτώ πόλεις... ἐνάτη στην Κύπρον... ο κάτοικος Ἀλεξανδρεὺς.

(82) Στέφ. Βυζ. Ἐπιτ.έθν. (ΑΚΕΠ Β, σσ.326-327)

Ἀσίνη, πόλις Λακωνικὴ ἀπὸ Ἀσίνης θυγατρὸς Λακεδαίμονος... τρίτη Κύπρου... τὸ ἔθνικὸν Ἀσιναῖος καὶ Ἀσινεύς.

Μετάφραση:

Ἀσίνη, Λακωνικὴ πόλη ἀπὸ τὴν Ἀσίνη τὴν κόρη τοῦ Λακεδαίμονος... τρίτη τῆς Κύπρου... Ὁ κάτοικος Ἀσιναῖος καὶ Ἀσινεύς.

(83) Στέφ. Βυζ. Ἐπιτ.έθν. (ΑΚΕΠ Β, σσ.328-329)

Ἐρύσθεια, πόλις Κύπρου, ἐν ἣ Ἀπόλλων τιμᾶται Ὑλάτης. Διονύσιος Βασσαρικῶν τρίτη οἱ τ' ἔχον Ὑλάταο θεοῦ ἔδος Ἀπόλλωνος Τέμβρον Ἐρύσθειάν τε καὶ εἰναλίην Ἀμμασσόν.

Μετάφραση:

Ερύσθεια, πόλη της Κύπρου, σε αυτή λατρεύεται ο Απόλλων Υλάτης. Ο Διονύσιος στο τρίτο (βιβλίο) των Βασσαρικών: Αυτοί που είχαν τον ναό του θεού Απόλλωνα Υλάτη στην Τεμπριά, την Ερύσθεια και την παράκτια Αμαμασσό.

(84) Στέφ. Βυζ. *Ἐπιτ.έθν.* (ΑΚΕΠ Β, σσ.330-331)

Τέμβρος, πόλις Κύπρου, ἐν ἧ̅ τετίμηται Ὑλάτης Ἀπόλλων. τὸ ἐθνικὸν Τέμβριος.

Μετάφραση:

Τέμβρος, πόλη της Κύπρου, όπου σε αυτή λατρεύεται ο Απόλλων Υλάτης. Ο κάτοικος Τέμβριος.

(85) Στέφ. Βυζ. *Ἐπιτ.έθν.* (ΑΚΕΠ Β, σσ. 330-331)

Ὑλη, πόλις Κύπρου, ἐν ἧ̅ Ἀπόλλων τιμᾶται Ὑλάτης. Λυκόφρων «καὶ Σέτραχον βλώξαντες Ὑλάτου τε γῆν».

Μετάφραση:

Ὑλη, πόλη της Κύπρου όπου λατρεύεται ο Απόλλων Υλάτης. (Γράφει) ο Λυκόφρων: «αφού ήρθαν και στον Σέτραχο και στη χώρα του Υλάτη».

(86) Στέφ. Βυζ. *Ἐπιτ.έθν.* (ΑΚΕΠ Β, σσ. 330-331)

Χύτροι, Κύπρου πόλις, ἦν ὠνομασθαι μὲν Ξεναγόρας φησὶν ἀπὸ Χύτρου τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀκάμαντος. ὁ πολίτης Χύτριος. Ἀλέξανδρος ἐν τῷ Περὶ Κύπρου «τὴν δὲ Γορδίαν ἀποδοῦναι Χύτριοις.» καὶ πάλιν «Εὐρυνόην τῶν Χυτρίων βασιλεὺς ἐγῆμεν.» ἀναλογεῖ δὲ τὸ ἐθνικὸν πρὸς τὸ Χύτρος ἐνικόν, ὡς Κύπριος πρὸς τὸ Κύπρος.

Μετάφραση:

Χύτροι, πόλη της Κύπρου, που ο Ξεναγόρας λέει πως πήρε το όνομα της από τον Χύτρο, τον γιο του Αλεξάνδρου γιου του Ακάμα. Ο πολίτης Χύτριος. Ο Αλέξανδρος (γράφει στο βιβλίο του) Περὶ Κύπρου «ὅτι ἀποδίδουν τὴ Γορδία στους Χυτρίους» και αλλού «ο βασιλιάς των Χυτρίων παντρεύτηκε την Ευρυνόη.» Το εθνικό είναι ανάλογο με το Χύτρος στον ενικό, όπως ο Κύπριος με το Κύπρος.

(87) Στέφ. Βυζ. *Ἐπιτ.έθν.* (ΑΚΕΠ Β, σσ.330-331)

Ἐφορος ἠ΄ «Ἀμαθούσιοι δὲ καὶ Σόλιοι καὶ Ὠτιεῖς [διορθ. Κιτιεῖς] ἀντέχοντες ἔτι τῷ πολέμῳ.»

Μετάφραση:

Ο Έφορος στο 18ο βιβλίο: «Οι Αμαθούσιοι, οι Σόλιοι και οι Ωτιείς [διορθ.:Κιτιείς], που ακόμα αντέχουν τον πόλεμο...»

(88) Θεοφάνης, Carolus de Boor, Χρυσός 2023 σ.3' Boor 1883, 343–44' Cf. Hoyland 2011, 131–4, Μετάφραση: Μιχαηλίδη Ανδρέα

Τούτω τῷ ἔτει ἐπεστράτευσε Μαυΐας διὰ θαλάσσης τὴν Κύπρον· εἶχε δὲ σκάφη, ἀπ' αὐτῆς καὶ παρέλαβε Κωνσταντίαν σὺν τῇ νήσῳ πάσῃ, καὶ ταύτην ἐλυμήνατο. ἀκούσας δὲ καὶ Κακόριζον κουβικουλάριον κατ' αὐτοῦ μετὰ πλείστης δυνάμεως Ῥωμαϊκῆς ἐρχόμενον ἀνέπλευσε κατέναντι Ἀράδου, καὶ καθομίσας τὴν ἑαυτοῦ ναυστολίαν τὴν πολίχνην τῆς νήσου, τὸν Κάστελλον, ἐπειρᾶτο παραλαβεῖν παντοίαις μηχαναῖς χρώμενος. μηδὲν δὲ ἐξισχύσας πέμπει πρὸς αὐτοὺς ἐπίσκοπόν τινα, Θωμάριχον τοῦνομα, ἐκφοβῶν αὐτοὺς ἀφιέναι τὴν πόλιν καὶ ὑποσπόνδους εἶναι, ἐξιέναι ἔνδον, Μαυΐα δὲ οὐκ εἶξεν. καὶ δὴ ἀνονήτου γενομένης τῆς κατὰ Ἄραδον πολιορκίας, ἀνέστρεψεν ἐν Δαμασκῷ, ἐπεὶ ὁ χειμῶν κατέλαβεν.

Μετάφραση:

Το ἔτος αὐτὸ ὁ Μοαβίας πολιορκήσας ἀπὸ τῆς θάλασσης τὴν Κύπρον. Με πλοία κατέλαβε τὴν Κωνσταντία καὶ ὅλο τὸ νησί καὶ προκάλεσε καταστροφές. Ἀμέσως μετὰ ἀκούγοντας ὅτι ὁ κουβικουλάριος Κακόριζος ἐρχόταν με μεγάλη Ῥωμαϊκὴ δύναμη, ἀναχώρησε ἀπὸ ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀπὸ τῆς Ἄραδο καὶ ἐξορμώντας με τὴν ναυτικὴ ἀποστολὴ του τὴν μικρὴ πόλιν τοῦ νησιού, τὸν Κάστελλο, προσπάθησε νὰ καταλάβει χρησιμοποιώντας κάθε εἶδος τρόπου. Χωρὶς νὰ ἔχει τὴν ἐξουσία στέλνει σὲ αὐτοὺς, ἕνα ἐπίσκοπο, με τὸ ὄνομα Θωμάριχος, ἐκφοβίζοντας τοὺς νὰ ἀφήσουν τὴν πόλιν καὶ με συμφωνίες νὰ βγουν ἔξω, (ὅμως) δὲν παραδόθηκαν στὸν Μοαβία. Καὶ με τὴν ἀνώφελη πολιορκία τῆς Ἀράδου ἀλλάξε πορεία γιὰ τὴν Δαμασκὸ ἐπειδὴ τὸν πρόλαβε ὁ χειμῶνας.

(89) Φωτ. Βιβλ. 82 (ΑΚΕΠ Α, σ.219)

Ἀνεγνώσθη ΔΕΞΙΠΠΟΥ Τὰ μετὰ Ἀλέξανδρον ἐν λόγοις τέσσαρσιν... Ἄρχεται δὲ ἐν τοῖς μετὰ Ἀλέξανδρον ἀπ' αὐτῆς τῆς τοῦ βασιλέως τελευτῆς... διέξεισι καὶ ὅπως ἡ τοῦ Ἀλεξάνδρου διενεμήθη ἀρχή... Ἀραχωσίαν δὲ καὶ Γαδρωσίαν ἐπήρχε Σιβύρτιος, καὶ Στασάνωρ ὁ Σόλιος Ἀρείων καὶ Δράγγων ἠγεῖτο. Ἀντίπατρον πάλιν, ὡς καὶ πρόσθεν, ἄρχειν εἶλοντο. καὶ ποιεῖται νέμησιν καὶ αὐτὸς τῆς Ἀσίας, τὰ μὲν τῆς προτέρας νεμήσεως ἐπικυρῶν, τὰ δὲ τοῦ καιροῦ βιαζομένου νεωτερίζων... Ἀρείων δὲ καὶ τῆς Δραγγηνῶν χώρας Στάσανδρον καθίστη ἠγεμόνα, τῆς δὲ Βακτριανῆς καὶ Σογδιανῆς Στασάνωρα τὸν Σόλιον.

Μετάφραση:

Αναγνώστηκαν του Δεξίππου «Τα μετά Ἀλέξανδρον» σε τέσσερις λόγους... Αρχίζει «Τὰ μετὰ Ἀλέξανδρον» ἀπὸ αὐτόν, τὸν θάνατο τοῦ βασιλιά... πραγματεύεται καὶ πῶς μοιράστηκε τὸ κράτος τοῦ Ἀλεξάνδρου... Τὴν Ἀραχωσία καὶ τὴ Γαδρωσία τὴν κυβερνοῦσε ὁ Σιβύρτιος καὶ ὁ Στασάνωρ ὁ Σόλιος ἡγεμόνευε στους Ἀρείους καὶ τοὺς Δράγγες. Τὸν Ἀντίπατρο πάλι, ὅπως καὶ πρῶτα τὸν ἐξέλεξαν ἀρχηγὸ τοῦ κράτους. Καὶ κάνει κι αὐτὸς διαμοιρασμὸ τῆς Ἀσίας, ὀρισμένα ἐπικυρώνοντας τὰ σύμφωνα με τὸν προηγούμενο διαμοιρασμὸ καὶ ὀρισμένα ἀναγκασμένος ἀπὸ τὶς περιστάσεις προέβη σε καινοτομίες... Κατέστησε ἡγεμόνα τῶν Ἀρείων καὶ τῶν Δραγγηνῶν τὸν Στάσανδρον καὶ τῆς Βακτριανῆς καὶ Σογδιανῆς τὸν Στασάνωρα τὸν Σόλιον.

(90) Τζέτζ. *εἰς Λυκόφ.* 448 (ΑΚΕΠ Ε, σσ.352-353)

τὸ δὲ Σάτραχον φασι πόλιν καὶ ποταμὸν Κύπρου. Τινὲς δὲ διὰ τοῦ ε γράφουσι Σέτραχον.

Μετάφραση:

Ὁ Σάτραχος λένε ὅτι εἶναι πόλη καὶ ποταμὸς τῆς Κύπρου. Μα μερικοὶ τὸν γράφουν με ε Σέτραχον.

(91) Τζέτζ. *εἰς Λυκόφ.* 495

Κέλωρ] (...) Τρίτον δὲ λέγει ἀπελθεῖν τὸν Ἀκάμαντα τὸν τοῦ Θησέως παῖδα ἐν Κύπρῳ, ἀφ' οὗ καὶ ὄρος καλεῖται Ἀκάμας. φασι δὲ τινες οὐ μόνον Ἀκάμαντα, ἀλλὰ καὶ Δημοφῶντα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἀπελθεῖν ἐν Κύπρῳ.

Μετάφραση:

Λέει ὅτι τρίτος ἦρθε στὴν Κύπρο ὁ Ἀκάμας ὁ γιος τοῦ Θησέα, ἀπὸ αὐτὸν ὀνομάστηκε καὶ τὸ βουνὸ Ἀκάμας. Κάποιοι λένε ὅτι ὄχι μόνον ὁ Ἀκάμας ἀλλὰ καὶ ὁ Δημοφώντας ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἦρθε στὴν Κύπρο.

(92) Στέφανος Λουζινιανός, G. Jeffery 1983, ὑποσ.σ.416

Ἡ Καλλίνουσα ἦταν μιὰ πόλη που ὀνομάστηκε Ἀλεξανδρέττα πρὸς τιμὴ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τὴν ἐποχὴ που οἰκοδομήθηκαν πολλὲς πόλεις με αὐτὸ τὸ ὄνομα. Βρίσκεται στὸ Ἀκρωτήριο Ἀλεξανδρέττα, ἀλλὰ ἡ πόλη ἦταν μέσα στὸν Κόλπο τῆς Χρυσοχούς.

(93) Βουστρώνιος, Περισιτιάνης I.K. 1995 σ.423 ΑΚΕΠ Ε' σ.192

.. φέουδα τὲς Μαραθάσες καὶ τὴν Ἀλεξάντραν καὶ τὴν Λετύμπουν καὶ τὸ Διορίμιν Πόλιν δ' Ἀλεξάνδραν κατὰ τὰ μέρη ταῦτα τῆς νήσου κειμένην μετὰ τὴν Μαραθάσαν.

Μετάφραση: Μιχαηλίδη Ἀνδρέα

.. φέουδα τη Μαραθάσα και την Αλεξάντρα και τη Λετύμπου και την πόλη Διορίμι κοντά στην Αλεξάντρα, στα μέρη αυτά του νησιού κείται σε ερείπια έπειτα από τη Μαραθάσα.

(94) *Ἀριστ.Φυσικ.* (*Ἀριστ.Φρ. VI.Phys.266*) (Rose,pp.208-209), (ΑΚΕΠ Β, σσ.398-399, ΑΚΕΠ Ε,σσ.209-210)

Περὶ τῶν εὕρισκομένων μετάλλων ἐν τῇ νήσῳ Κύπρῳ. Το *Περὶ τῶν εὕρισκομένων μετάλλων ἐν τῇ νήσῳ Κύπρῳ* εἶναι ἀπόσπασμα ἀπὸ δύο χειρόγραφα τῆς Bibliothque Nationale του Παρισιού, τὸ ἓνα τοῦ 15^{ου} αἰῶνα καὶ τὸ ἄλλο τοῦ 17^{ου}, ὁ συντάκτης τοῦ οὐοίου χρησιμοποίησε ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ *Περὶ εἰδῶν* τοῦ Γαληνοῦ καὶ ἀπὸ τὸ *Περὶ οὐσίας γῆς καὶ λίθων καὶ μετάλλων εὕρέσεως* καὶ ἀπὸ τὸ *Περὶ λίθων διαφορᾶς*, εἰάν ὄντως εἶναι αὐτοὶ οἱ τίτλοι τῶν συγγραμμάτων καὶ δὲν εἶναι ἐπινοημένοι ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς.

Ἰστέον ὅτι ἐν τοῖς βίβλοις τῶν περὶ εἰδῶν, καὶ Ἀριστοτέλους φυσιολογικῶν *Περὶ οὐσίας γῆς καὶ λίθων καὶ μετάλλων εὕρέσεως*, εὕρεθη ἐν τῇ Κύπρῳ νήσῳ ὅτι ἔστιν ὄρος μέγα καὶ ὑψηλὸν ὑπὲρ πάντων τῶν βουνῶν αὐτῆς, Τρόγοδος καλούμενον... Ὅμοίως καὶ περὶ μετάλλων γῆς γέγραπται ἐν τῷ *Περὶ λίθων διαφορᾶς* Ἀριστοτέλους, ὅτι χρυσοῦ μετάλλων ὄρος, ἡ Βούκασα, ἥ καὶ διακειμένη εἰς πόδοσιν τοῦ Τρογόδου, καὶ ἐπιβλέπει ἐπὶ τὰ βορειότερα μέρη τῆς νήσου, κατὰ θάλατταν δέ, γίνεται δυτικώτερον αὐτῆς. ἔχει δέ διαφορὰς μετάλλων καθὼς διηγήσατο, φησί, χρυσοῦ καὶ ἀργυρίου καὶ χαλκοῦ, στυπτηρίας σχιστῆς καὶ λευκῆς, καὶ ἀληθινῆς στυπτηρίας, καὶ σῶρυ, τὸ προζύμιον τοῦ χρυσαρίου, καὶ μίσυ καὶ ὁ χαλκίτης, καὶ ἄλλα διάφορα μέταλλα.

Μετάφραση:

Ἀξιοσημεῖωτο ὅτι στα βιβλία τοῦ Γαληνοῦ *Περὶ εἰδῶν*, καὶ στα «Φυσικά» τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅτι βρέθηκε στο νησί Κύπρος μεγάλο καὶ ψηλὸ ὄρος πιο ψηλὸ ἀπὸ ὅλα τα βουνά της, με τὸ ὄνομα Τρόγοδος. ὅτι ἡ Βούκασα εἶναι βουνὸ με μεταλλεῖα χρυσοῦ που βρίσκεται στη βάση τοῦ Τρογόδου καὶ βλέπει πρὸς τα βορειότερα μέρη τοῦ νησιού, καὶ ἡ θάλασσα βρίσκεται πιο δυτικὰ ἀπὸ αὐτή. Ὅπως τὴν περιγράφει ἔχει διάφορα μεταλλεῖα, λέει, χρυσοῦ, ἀργύρου καὶ χαλκοῦ, στυπτηρίας σχιστῆς καὶ λευκῆς καὶ ἀληθινῆς στυπτηρίας, καὶ σῶρυ καὶ προζύμι τοῦ χρυσαφιοῦ καὶ μίσυ καὶ χαλκίτη καὶ ἄλλα διάφορα μέταλλα

(95) Ἀρχιμανδρίτης Κυπριανὸς 1735-1805 (*Ἰστ. Χρονολ. Τῆς Ν. Κύπρου* σ. 124)

Περισιτιάνης Ι.Κ. 1995 σ.423,

Μετάφραση: Μιχαηλίδης Ἀνδρέας)

Οί βασιλείς τῆς Κύπρου μετὰ τὴν ἐν Τύρῳ πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ὑποβολὴν ὑποταγῆς ἀνφοδόμησαν τὴν Καλλινοῦσαν μεταξὺ Λιμενίτη καὶ Χρυσοχοῦς τῷ πάλαι κειμένην καὶ Ἀλεξανδρέτταν αὐτὴν ὠνόμασαν, ἧς οὐδὲ ἴχνος τανῶν φαίνεται.

Μετάφραση:

Οι βασιλείς της Κύπρου μετά την υποβολή υποταγῆς στα πόδια του Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ανοικοδόμησαν τὴν Καλλινούσα μεταξύ Λιμνίτη και Χρυσοχοῦς, αὐτὴν κάποτε ονόμαζαν Ἀλεξανδρέττα, τῆς ὁποίας κανένα ἴχνος δεν φαίνεται τώρα.

(96) Αρχιμανδρίτης Κυπριανός 1788 (*Ιστ. Χρονολ. Τῆς Ν. Κύπρου* σ. 124), Περδίκης 2010, σ. 171,

Μετάφραση: Μιχαηλίδης Ανδρέας)

Κριστάλ δε Μόντε, ὡσάν διαμάντιον, εὐρίσκεται ἡ φλέβα τους εἰς τὸν κάβο τῆς Χρυσοχοῦ, εἰς χωρίον πάλαι Ἀλεξανδρέττα ἢ Καλλίνουσα λεγόμενον. Οἱ χρυσοχοὶ ἐπιτηδεύονται νὰ το δένουσιν εἰς δακτυλίδια καὶ σκολαρίκια, εἰς τρόπον ὅπου ὀλίγον διαφέρει ἀπὸ ἀληθινόν διαμάντιον.

Μετάφραση:

Κρύσταλλο τῆς γῆς, σαν διαμάντι, ἡ πηγὴ τοῦ βρίσκεται στὸν Κόλπο τῆς Χρυσοχοῦς, στὸ χωριὸ που ονομαζόταν κάποτε Ἀλεξανδρέττα ἢ Καλλίνουσα. Οἱ χρυσοχοὶ συνηθίζουν νὰ το βάζουν σε δακτυλίδια καὶ σκουλαρίκια, με τρόπο που ελάχιστα διαφέρει ἀπὸ τὸ ἀληθινὸ διαμάντι.

(97) Λογίζος Σκευοφύλακας 17^{ου} αἰῶνα (ΚΡΟΝΙΚΑ ἤγουν χρονογραφία τοῦ νησιῦ τῆς Κύπρου, Μουσεῖο Ἱεράς Μονῆς Κύπρου, Λευκωσία 2004, ἀρ. 118, σ.55

Ὁ ἅγιος Μαρκέλλος, ἐπίσκοπος Σολέας ἡ ὁποῖος ἐμαρτύρησεν καὶ ἡ μνήμη τοῦ ἐορτάζεται τὸν Φεβρουάριον.

(98) Λογίζος Σκευοφύλακας Λευκάρων, τέλη τοῦ 16ου με ἀρχές 17ου αἰῶνα, Περδίκης 2010, σ. 171, Μετάφραση: Μιχαηλίδης Ανδρέας)

Εἰς τὸ χωριὸν Ἀλεξανδρέττα εὐρίσκεται τὸ χρύσταλλο διαμάντι μα δεν εἶναι τόσο φίνον, μα οἱ χρυσοχοὶ το σάζουσιν καὶ φαίνεται ὡσάν φίνον.⁸⁵

Μετάφραση:

Στὸ χωριὸ Ἀλεξανδρέττα βρίσκεται τὸ κρύσταλλο διαμάντι, ἀλλὰ δεν εἶναι τόσο ὄμορφο, ὁμως οἱ χρυσοχοὶ το ἐπεξεργάζονται καὶ αποκτᾶ ὄμορφη ὄψη.

⁸⁵ Ο συγγραφέας ἔχει ὡς πηγὴ τοῦ τὸν Στέφανο Λουζιανό.

Γ. Επιγραφές των Σόλων

Οι επιγραφές που αφορούν άμεσα ή έμμεσα τους Σόλους είναι πολλές. Μερικές είναι γραμμένες σε κυπροσυλλαβική, άλλες σε ελληνική γραφή και μερικές είναι γραμμένες και στις δύο γραφές. Πολλές επιγραφές είναι γραμμένες στα λατινικά, και προέρχονται από τους Ρωμαϊκούς Σόλους. Μεγάλο μέρος τους συγκεντρώθηκε και παρουσιάζεται στη συνέχεια, διαχωρισμένο σε επιγραφές που βρέθηκαν στους Σόλους και σε επιγραφές που προέρχονται από άλλες περιοχές αλλά αφορούν την ιστορία της πόλης των Σόλων. Από τις επιγραφές έχουν μεταφραστεί μόνο όσες έχουν ιδιαίτερη σημασία λόγω των ιστορικών στοιχείων που διαφύλαξαν.

Α) Επιγραφές από την πόλη των Σόλων

Αριθμός/Αντικείμενο	(Α1) Τρίλοβη οινοχόη
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Νεκρόπολη των Σόλων
Χρονολόγηση	750 π.Χ. - 475π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αφιέρωση/Κυπροσυλλαβική ⁸⁶
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	Karageorghis 1966, σ.354

re-mi-si-ti-o-se
Θεμιστίος⁸⁷

Αριθμός / Αντικείμενο	(Α2) Πίθος από τερακότα
Διαστάσεις	Ύψ.51 εκ
Χώρος Εύρεσης	Από νεκρόπολη των Σόλων, τάφος 1, αρ. 74.
Χρονολόγηση	750 π.Χ. - 475π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Κυπροσυλλαβική
Φύλαξη	Στοκχόλμη, Μουσείο Μεσογειακών Αρχαιοτήτων, ευρ. V.1.74,
Βιβλιογραφία	Gjerstad, SCE III, σ. 634, αρ. 4 · Masson 1983, σ.214

sa-ta-sa

⁸⁶ Σχετικά με τις Κυπροσυλλαβικές επιγραφές βλ. Egetmeyer 2011, σσ. 419-426

⁸⁷ Τρίλοβη οινοχόη της κλάσης IV η οποία έφερε μια συλλαβική επιγραφή χαραγμένη γύρω από το κάτω μέρος του λαμού. Μελετήθηκε από τον Olivier Masson. Ήταν μέρος της συλλογής που συνέλεξε ο Alexandre Palma di Cesnola.

Στασα().

Αριθμός / Αντικείμενο	(A3) Μαρμάρινος λίθος
Διαστάσεις	Μήκ. 45, ύψ. 32, πλ. 16 εκ.
Χώρος Εύρεσης	Πόλη των Σόλων. ⁸⁸
Χρονολόγηση	4 αι. π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Κυπροσυλλαβική /Αλφαβητική, Ελληνική
Φύλαξη	Μουσείου Λούβρου. αρ. AM 1861
Βιβλιογραφία	Masson 1983, αρ.211· ΑΚΕΠ Δ- Α,σ.34, Σακελάριος 1890, σ.134

o-wa-na-xe ` sa-ta-si-ya-se 2) sa-ta-si-ka-ra-te-o-se
 Ὁ Φάναξ Στασίγας Στασικράτεος.
 Ο ἀνάξ Στασίας γιος του Στασικράτη

Αριθμός / Αντικείμενο	(A4) Ορθογώνια πλάκα από ασβεστόλιθο
Διαστάσεις	0,165 x 0,46 x 0,157
Χώρος Εύρεσης	Σόλοι
Χρονολόγηση	316 -268 π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αλφαβητική /Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο αρ. 1965/XI-11/1 (M. P. 138/39/2 bl. 99), (alt: Ins. n. 500), INS. GR. 168.
Βιβλιογραφία	Nikolaou, <i>RDAC</i> 1966, σσ.57-58 αρ. 3 εκ. XII (<i>SEG</i> XXV 1119)· <i>RDAC</i> 1993, σ. 227· Anastassiades, <i>RDAC</i> 1998,139 αρ. 15

Ἄρσινός
 Φιλαδέλφου.

Αριθμός / Αντικείμενο	(A5) Πλάκα από ασβεστόλιθο
Διαστάσεις	0,13 x 1.0,118 x 0,035.
Χώρος Εύρεσης	Σόλοι, περιοχή Πεζούλια
Χρονολόγηση	316 -268 π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αλφαβητική /Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο αρ.1972/IX-5/1 (M.P.23/65 bl.90), INS.GR.389
Βιβλιογραφία	Nikolaou, <i>RDAC</i> 1973, 212-213 αρ.1· <i>RDAC</i> 1993, σ.227· Anastassiades, <i>RDAC</i> 1998, 139 αρ.16

Ἄρσιν[ός]
 Φιλαδέλ[φου].

Αριθμός / Αντικείμενο	(A6) Βάση αγάλματος από λευκό ασβεστόλιθο.
Διαστάσεις	0,213, 0,327, 0,335.

⁸⁸ Ανευρέθηκε στην πόλη των Σόλων το 1862 από την αποστολή Vogue, 65 χρόνια πριν τις πρώτες οργανωμένες και εκτεταμένες ανασκαφές της Σουηδικής Αποστολής.

Χώρος Εύρεσης	Καραβοστάσι (Σόλοι)
Χρονολόγηση	3 ^ο αιώνα π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αναθηματική /Αλφαβητική επιγραφή
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο inv. n. 1940/Π-23/7, INS. GR. 204.
Βιβλιογραφία	Mitford, <i>AJA</i> 65 (1961), 134 αρ. 34 · ΑΚΕΠ Δ - Α, σσ.82-83

Ἀπόλλωνι Κυπρίφι
Ζωῖλος ὑπὲρ
τοῦ υἱοῦ Ζωῖλου.

Στον Απόλλωνα Κύπριο ο Ζωῖλος για τον γιο του Ζωῖλο.

Αριθμός / Αντικείμενο	(Α7) Λίθινη πλάκα
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Σόλοι (Μερσινάκι, άρα και μαντείο, κοινο λυκίων +ιστορικά συμπεράσματα
Χρονολόγηση	Α΄ μισό του 3ου αιώνα π.Χ. - 4ο αιώνα μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Χρησμός / Αλφαβητική /Ελληνική
Φύλαξη	Ιστορικό Μουσείο της Στοκχόλμης
Βιβλιογραφία	<i>SCE</i> III (1937), σσ.627–630 αρ. 13 · Mitford, <i>OpArch.</i> 6(1950), σσ.37–38, G. Björck, Appendix to <i>SCE</i> IV, Additional Notes on the Metrical Inscription from Soli, <i>SCE</i> IV (3), 1956, σσ.248–250

Α
Βουλ[εύου καλῶς].
Γ
Δ
Ε
Ζ
Η
Θ
Ι
Κ
Λ
Μικρὸν [ἀ]νάμ[εινον]
Νυκτὸς [μ]ελαίν[ης]
[Ξ]υνοῖσι [ξε]ίνοισι
Οὔπω[ς ἀπ]ειρον ὄν [τα χρή σε - - - -].
Πρὶν ἢ [τι] δρᾶσαι πρῶτα βουλε[ύειν σε χρή].
Ῥεῖθρο[ις ἄ]μ' ἀντίοισι μὴ πειρῶ π[ερᾶν (;)].
108
[Σ]έρα[πιν α]ίτο[ῦ χρ]ησιμόν· ἀψευδῆς [έρεϊ].
Τ
Υ
Φίλοις ἀπιστεῖν.
Χαρὰν ἀπροσδόκ[ητον---].
Ψυχῆς καθαρόν.
Ω

Αριθμός / Αντικείμενο	(A8) Τετράγωνη πλάκα από ασβεστόλιθο.
Διαστάσεις	Μηκ.53,5, ύψ.50, πλ. 26 εκ
Χώρος Εύρεσης	Σόλοι, Παλαιά Χώρα.
Χρονολόγηση	44 π.Χ – 14 μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Επιτύμβια / Αλφαβητική /Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο, αρ.212
Βιβλιογραφία	Περιστιάνης 1995, σ.452

[... Οκταβίωι παίδων τε τ[ης
 [...]γής Σολίωμ βασιλε[ι]
 [...]ριώσιον ἠδὲ θανόντ[α]
 [...], τάφωι γεραρῶι.

Αριθμός / Αντικείμενο	(A9) Μαρμάρινη στήλη
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Σόλοι
Χρονολόγηση	1 π.Χ. -1 μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Επιτύμβια / Αλφαβητική /Ελληνική
Φύλαξη	Νέα Υόρκη. Μητροπολιτικό Μουσείο
Βιβλιογραφία	Cesnola, <i>Atlas Suppl.</i> , αρ.19 (Myres 1914, <i>HCC</i> , σ.324, σ.551,αρ 1922)

Δημήτριε Βαρηνίδος
 χρηστέ, χαῖρε

Αριθμός / Αντικείμενο	(A10-11) Δύο φθαρμένες επιγραφές σε σπασμένη μαρμάρινη πλάκα. Η πλάκα χαρακτήθηκε και στις δύο όψεις σε δύο διαφορετικές χρονικές περιόδους.
Διαστάσεις	Ύψος 0,072, πλάτος 0,08, πάχος 0,023 μ.
Χώρος Εύρεσης	Σόλοι, Παλαιά Χώρα
Χρονολόγηση	α) 1 ^{ος} αι. μ.Χ , β) 2 ^{ου} αι. μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο.1972/VII-15/6 (M. P. 23/65 bl. 77 αρ. 23).
Βιβλιογραφία	Nicolaou, <i>RDAC</i> 1972, σ. 253, αρ. 6 (φωτ. πίν. 44,6a-b) · Κρίγκος 2008, σ.876

10. α [- - - - -]
 το[- - - - -]
 λ α [- - - - -]

11. [- - - - -]
 ἀλλὰ (ἢ ἄλλα)
 [i]ερὲν [ς] (;)
 [- - - - -]

Αριθμός / Αντικείμενο	(A12) Μέρος της επικρανίτιδας κυλινδρικού βωμού από αμμόλιθο.
-----------------------	---

Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Σόλοι
Χρονολόγηση	19 –23 μ.Χ
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Τιμητική επιγραφή/Λατινική
Φύλαξη	Βρετανικό Μουσείο
Βιβλιογραφία	Tubbs, <i>JHS</i> 11, 1890, σ. 75, αρ. 22 · Miltford, <i>Op.Arch.</i> 6, 1950, σ. 17 (AE 1953, σ.164).

[Drus]o (;) Caesari Ti. A[ug. f. d. Aug. n.]
[sena]t[us] Soliorum [honoris causa].

ή [Cai]o · Caesari · D(ivi) · A[ug(usti) · f(ilio) ·]
----- Soliorum -----

Αριθμός / Αντικείμενο	(A13) Ογκόλιθος από αμμόλιθο
Διαστάσεις	Ύψος 0,315, μέγιστο σωζόμενο πλάτος 0,325, πάχος 0,16 μ.
Χώρος Εύρεσης	Σόλοι
Χρονολόγηση	116-117 μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αναθηματική επιγραφή/Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο
Βιβλιογραφία	Mitford, <i>OpArch</i> 6, 1950, σσ. 32-33, αρ. 16 (φωτ. 18, σ. 31) · Mitford, <i>ANRW</i> II 7.2, 1980, σ. 1327, υποσ. 178, σ.1328, υποσ. 182 · Κρίκος 2008, σ.850

[Αυτοκράτορα] Νέρουαν
[Τραϊανόν Καίσαρ]α ἄριστον
[- ----- Σεβα]στὸν
[Γερμανικὸν Δ]ακικὸν
[Παρθικὸ]ν·
[ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος]ΥΣ ἄρξας τὸ ἰθ' L
[καθιέρωσεν (;) ὑ]πὲρ πατρὸς
[αὐτοῦ ναὸν καὶ ἄ]γαλμα,
[γυμνασιαρχῶν (;)] τὸ κ' L.

Αριθμός / Αντικείμενο	(A14) Ογκόλιθος από λευκό μάρμαρο
Διαστάσεις	Ύψος 0,295, πλάτος 0,674 και πάχος 0,21 μ.
Χώρος Εύρεσης	Σόλοι
Χρονολόγηση	126 μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Κτιτορική επιγραφή / ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο
Βιβλιογραφία	Cesnola, <i>Cyprus</i> , 1878, σσ.424–425 αρ. 29, <i>IGR</i> III αρ.930· <i>Cyprern</i> , 1879, σσ. 199- 379, αρ.29· Σακελλάριος 1890, σσ.134–135, αρ. 4· Mitford, <i>BSA</i> 42 (1947), σσ.201–206 αρ. 1 · Westholm 1936, σ.21, σ.22 · <i>SCE</i> III, σ.410, σ.411, Hill, 1940, σ.240, σ.255 αρ. 12 · Mitford, <i>ANRW</i> II 7.2, 1980, σσ. 1302-1303, ΑΚΕΠ, Δ- Α, σσ. 168-169 · Δ -B, σ.106.

- (Απολλώνιος τῷ πατ[ρι τῷ δεῖνα τοῦ δεῖνος])
καὶ τῇ μητρὶ Ἀρι[στ]οκ[λεία(;)] Ἀπ[ολλωνίου(;)] ἔκτισεν(;)]
τὸν περίβολον καὶ τὴν κατ' [αὐτοῦ καμάραν(;) κατὰ] τὰς
ὑμῶν αὐτῶν ἐντολάς, ἕαυ[τῷ τε καὶ] τοῖς παι[σιν]
5 ἑαυτοῦ, τῆς Σολίων πόλεως [ἀρχιερα] σ[άμενος(;), ἱπ]-
παρχήσας, γραμματεύσας, δεκαπρωτε[ύ]σ[ας, ἐπὶ τοῦ]
βυβλιοφυλακίου γενόμενος· L γ' (;) Δημ[αρχε]-
ξουσίου κε'.
τιμητεύσας, τὴν βουλὴν [κατα]-
10 λέξας, τῷ ι' L ἐπὶ Παύλου[ἀνθυ]-
πάτου.
Μετάφραση:
Ο Απολλώνιος στον πατέρα του
και στη μητέρα του
το περιτείχισμα και
εσάς των ιδίων τις εντολές
του εαυτού του της πόλεως των Σολίων
αφού χρημάτισε ιεράρχης,
επιμελητής της βιβλιοθήκης... στις 25 του μηνός
Δημαρχεξουσίου, αφού χρημάτισε τιμητής της βουλῆς
ἐπὶ Παύλου ἀνθυπάτου.»

Αριθμός / Αντικείμενο	(A15) Θραύσμα μαρμάρινης λευκῆς πλάκας
Διαστάσεις	Ύψος 0,42, πλάτος 0,282, πάχος 0,04 μ.
Χώρος Εύρεσης	Σόλοι, Παλαιά χώρα
Χρονολόγηση	2 αιώνα μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφῆς/γλώσσα	Επιτύμβια επιγραφή / Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο
Βιβλιογραφία	Mitford, <i>Op.Arch.</i> 6, 1950, σσ. 44-45, αρ. 22 (φωτ. 24, σ. 43) · Περιστιάνης 1995, σ.950

4. Εὐτυχὶς Ν-
ικηφόρου
Καρυσστίο {υ}-
ἡ θυγάτηρ
[το]ῦ ἐνπόρ-
[ου σί]τ ων (;) ἰή,
[ξένε (;) μ]νήσθ-
8. [ἦτι - - - - -]

Αριθμός / Αντικείμενο	(A16) Απότμημα στήλης ἀπὸ υπόλευκο μάρμαρο
Διαστάσεις	Ύψος 0,50 και πλάτος 0,59μ.
Χώρος Εύρεσης	Σόλοι
Χρονολόγηση	Μέσα 2 ^{ου} αιώνα μ.Χ
Είδος/Τύπος γραφῆς/γλώσσα	Επίσημη επιγραφή /Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο

Βιβλιογραφία	Περισιτιάνης 1995, σ. 452 · Mitford, <i>Op.Arch.</i> 6, 1950, σσ. 39-41, αρ. 19 (φωτ. 21, σ. 41) · <i>ANRW</i> II 7.2, 1980, σ. 1328, υποσ. 180
--------------	---

[ὁ δεῖνα] ἐμέ καὶ τοὺς
[τοῦ δεῖνος] λοιποὺς
[ἀνέστησεν] λη'.⁸⁹

Αριθμός / Αντικείμενο	(A17) Ταφικός κίονας από ασβεστόλιθο
Διαστάσεις	Ύψος 0,18 και διάμετρος 0,22 μ.
Χώρος Εύρεσης	Κοντά στο θέατρο των Σόλων
Χρονολόγηση	2-3 αι. μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Επιτύμβια επιγραφή/Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο. (Inv. 1965/XI-6/1, Inscr. 501).
Βιβλιογραφία	Nicolaou, <i>RDAC</i> 1966, σ. 58, αρ. 4 (φωτ. πίν. 13,4) (<i>SEG</i> 25, 1124).

Πάνφιλε
χρηστέ,
χαῖρε.

Αριθμός / Αντικείμενο	(A18) Πλάκα από υπόλευκο μάρμαρο
Διαστάσεις	Ύψος 0,115, πλάτος 0,19, πάχος 0,01 μ.
Χώρος Εύρεσης	Σόλοι, Παλαιά Χώρα
Χρονολόγηση	2 – 3 αι. μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Επιτύμβια επιγραφή /Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο (Inv. 1966/IV-21/1, Inscr. 508).
Βιβλιογραφία	Nicolaou, <i>RDAC</i> 1967, σ. 80, αρ. 3 (φωτ. πίν. 18,8) (<i>SEG</i> 25, 1123).

Μνησθοῖς
[χ]ρηστή
[- - -]χία.

Αριθμός / Αντικείμενο	(A19) Ταφικός κίονας από ασβεστόλιθο
Διαστάσεις	Ύψος 0,65, διάμετρος 0,31μ.
Χώρος Εύρεσης	Στην τοποθεσία Άγιος Κορνούτας, κοντά στην πόλη των Σόλων
Χρονολόγηση	2–3 αι. μ.Χ
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Επιτύμβια επιγραφή /Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο. (Τμήμα Αρχαιολογικής Επισκόπησης, αρ. CS 1662, MP 23/65 bl. 51).

⁸⁹ Η επιγραφή αφορά την οικοδόμηση κιονοστοιχίας από τριάντα εννέα κίονες στην πόλη των Σόλων στα μέσα του Β' αιώνα μ.Χ, η οποία εντοπίστηκε από τις αρχαιολογικές ανασκαφές. Βλ. Mitford, *The Inscriptions of Kourion*, Philadelphia 1971, σ. 225, και *ANRW* II 7.2, 1980, σ. 1328, υποσ. 180

Βιβλιογραφία	Nicolaou, <i>RDAC</i> 1968, σ. 72, αρ. 1 (φωτ. πίν. 17,1)· Κρίγκος 2008, σ.856
--------------	--

Ἐπινείκη
χρηστή,
χαῖρε.

Αριθμός / Αντικείμενο	(A20) Πλάκα από ασβεστόλιθο
Διαστάσεις	Ύψος 0,66, πλάτος 0,23 μ.
Χώρος Εύρεσης	Η προέλευση της είναι οι Χολάδες, αν και βρέθηκε στην αποθήκη του θεάτρου των Σόλων.
Χρονολόγηση	2 ^{ος} -3 ^{ον} αιώνας μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Επιτύμβια /Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο
Βιβλιογραφία	Gjerstad <i>SCE</i> III (1937), σσ.630-631 αρ. 15

Αὔξης χρηστή
χαῖρε' μὴ λυποῦ'
οὐδὶς
ἀθάνατος.

Αριθμός / Αντικείμενο	(A21) Απότμημα μαρμάρινης λευκής στήλης
Διαστάσεις	Ύψος 0,122, πλάτος 0,065, πάχος 0,015 μ.
Χώρος Εύρεσης	Σόλοι
Χρονολόγηση	2 -3 αι. μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Απόσπασμα ψηφίσματος / Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο
Βιβλιογραφία	Mitford, <i>Op.Arch.</i> 6, 1950, σσ. 38-39, αρ. 18 (φωτ. 20, σ. 39)· Κρίγκος 2008, σσ.844-845

[- - τὸ] θ' (;) ἔτος [- - - - -]
[- -] Εἰν ἦτιν [ι - - - - -]
[- -] ΟΣ φροντ[ίζει (;) - -]
[- -] τῆ Σολίω [ν πόλει - -]
[- -] ΗΝ υ. ὁ ΣΠΟ [- - - - -]
[- -] τ ε πρὸς Σ [- - - - -]
[- - - - -] Ε [- - - - -]

4

Αριθμός / Αντικείμενο	(A22) Θραύσμα μιλοδείκτη από ασβεστόλιθο
Διαστάσεις	Ύψος 0,564, διάμετρος 0,43 μ.
Χώρος Εύρεσης	Σε αγρό τριακόσια μέτρα βορειοδυτικά του θεάτρου στο δρόμο προς την Αρσινόη και αργότερα τοποθετήθηκε στην αυλή του γραφείου του επιστάτη του θεάτρου.
Χρονολόγηση	Ο λίθος χαρακτήθηκε δύο φορές, την πρώτη φορά στα ελληνικά περί τα τέλη του 2 με αρχές 3 αι. μ.Χ. 333-337 μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Μιλοδείκτης / Ελληνική

Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο (M. P. 138/39/2 bl. 116).
Βιβλιογραφία	Nikolaou, <i>RDAC</i> 1967, σ.80–81 αρ. 4 (φωτ.πιν.17,2) (SEG 25, 1120) · Κρίγκος 2008, σσ.867-868

[- - - - -]

[- - - -]Ο

[Σευ]ήρω (:)

[- - - -]ηωι

Αριθμός / Αντικείμενο	(A23) Θραύσμα μιλιοδείκτη από ασβεστόλιθο
Διαστάσεις	Ύψος 0,564, διάμετρος 0,43 μ.
Χώρος Εύρεσης	Αρχικά βρέθηκε σε αγρό τριακόσια μέτρα βορειοδυτικά του θεάτρου προς την Αρσινόη και αργότερα τοποθετήθηκε στην αυλή του γραφείου του επιστάτη του θεάτρου.
Χρονολόγηση	333 - 337 μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Μιλιοδείκτης /Λατινική (ο λίθος χαρακτήκε δύο φορές, τη δεύτερη στα λατινικά).
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	Nikolaou, <i>RDAC</i> 1967, σσ.80–81 αρ. 4 (φωτ.πιν.17,2) · Mitford, <i>ANRW</i> II 7.2, 1980, σ. 1337, υποσ. 227) · Κρίγκος 2008, σ.869

[D(ominis) N(ostris)]

[Fl(avio) Constantino]

[victori maximo ac triumphatori]

[semper Augusto et Fl(avio) Cl(audio)]

Constantino [et Fl(avio) I(ulio)]

Constantio [et Fl(avio) I(ulio)]

Constante (sic)

Nob(ilissimis) Caes(aribus)

Mi(lia) XIII

5

Αριθμός / Αντικείμενο	(A24) Μιλιοδείκτης σε στήλη από ασβεστόλιθο
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Στο δρόμο από τους Σόλους προς την Αρσινόη
Χρονολόγηση	337 – 340 μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Μιλιοδείκτης / Λατινική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	Mitford, <i>JRS</i> 29, 1939, σ. 184-9, αρ. 1 · Mitford, <i>Op.Arch</i> 6, 1950, σ. 60, υποσ. 2, 1980, σ. 1333, υποσ. 213 και σ. 1337, υποσ. 228 · Κρίγκος 2008, σ.872

D(ominis) N(ostris tribus)

[Fl(avio)] Cl(audio) Constantino

[ma]ximo triumphatori Aug(usto)

4

[ac Fl(avio)] Constantio

[ac Fl(avio)] Constanti
[v]ictoribus
semper Aug(ustis)
mi(lia passuum) III.

8

Αριθμός / Αντικείμενο	(A25) Μιλιοδείκτης σε στήλη από ασβεστόλιθο του 355 – 360 μ.Χ.
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Στο δρόμο από τους Σόλους προς την Αρσινόη
Χρονολόγηση	355 – 360 μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Μιλιοδείκτης /Λατινική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	Mitford, <i>JRS</i> 29, 1939, σ. 184-9, αρ. 1 (d) · Πβ. Mitford 1980, σ. 1333, υποσ. 213 (1) και σ. 1337, υποσ. 230 · Κρίγκος 2008, σ. 872

D(ominorum) N(ostrorum duorum)
[Fl(avii) I]ul(ii) Constanti Aug(usti) aeter[ni]
[ma]x(im)i imp(eratoris) (;) RIOIS (;)
[ac Fl(avii) (;)] Iuliani fortissimi
Caesaris.

4

Αριθμός/Τίτλος/Αντικείμενο	(A26)
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Σόλοι
Χρονολόγηση	Αρχές του 3 ^{ου} αι. μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	Mitford, <i>ANRW</i> II 7.2 (1980), σ.1305 (<i>SEG</i> XXX σ.1567),

ἀνθυπά[του - - - - -]

Αριθμός / Αντικείμενο	(A27) Στήλη από υπόλευκο μάρμαρο
Διαστάσεις	Ύψος 1,10, διάμετρος 0,54 μ.
Χώρος Εύρεσης	Σόλοι, περιοχή Σιαμπάτι
Χρονολόγηση	Αρχές 3ου αιώνα μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Τιμητική επιγραφή /Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο. (Inv. 1963/VIII-27/1, Inscr. 476).
Βιβλιογραφία	Nicolaou, <i>RDAC</i> 1964, σσ. 196-7, αρ. 9 (φωτ. πίν. 21,9) (AE 1966, 491, <i>SEG</i> 23, σ.659)

Δ(όγματι) β(ουλή)ς δ(ήμου)
ὁ ἥρωσ
ἀ[ω]ρόβιος
Μᾶρ(κος) Φούλ(βιος)
Μάκρος ὁ λαμ(πρότατος)
υἱὸς Ἀρριανοῦ
τοῦ λαμπροτ(άτου)

4

Αριθμός / Αντικείμενο	(Α28) Θραύσματα από μάρμαρο
Διαστάσεις	Ύψος 0,09, μέγιστο πλάτος 0,085, πάχος 0,015 μ.
Χώρος Εύρεσης	Σόλοι, Παλαιά χώρα
Χρονολόγηση	3ου αι. μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο αρ. 1972/VII-15/5 (M. P. 23/65 bl. 77), INS. GR 387
Βιβλιογραφία	Νικολαου, <i>RDAC</i> 1972, σσ.252-253 αρ. 5, φωτ. XLIV Κρίγκος, σσ.846-847

----ΩΛΟ----

----ΜΟΣ----

----ΕΛ-----

Αριθμός / Αντικείμενο	(Α29) Σε επιδαπέδιο ψηφιδωτό
Διαστάσεις	1,31 μ. Μήκος και 0,47 μ. Πλάτος
Χώρος Εύρεσης	Πάνω στο ψηφιδωτό δάπεδο της Α΄ Βασιλικής των Σόλων
Χρονολόγηση	Ύστερου 4ου αιώνα
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	<i>RDAC</i> 1967, σ. 57 · <i>Soloi dix campagnes de fouilles</i> 1964-1974, τομ.1, σ. 15

ΧΡΙΣΤΕ ΒΟΗΘΕΙ | ΤΩ ΨΥΦΩCAN | ΤΕΙ

Αριθμός / Αντικείμενο	(Α30) Σε κεραμικό αγγείο. Χαραγμένο σε ορθογώνιο πλαίσιο
Διαστάσεις	0,15 μ.
Χώρος Εύρεσης	Βασιλικής των Σόλων
Χρονολόγηση	Ύστερου 4ου αιώνα
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	<i>Soloi dix campagnes de fouilles</i> 1964-1974, τομ.1, σ. 99

ΕΙΡΗΝΑΙ ΕΥΤΥΧΙ

Αριθμός / Αντικείμενο	(Α31) Σε θραύσμα μαρμάρου
Διαστάσεις	0,15 μ.
Χώρος Εύρεσης	Βασιλικής των Σόλων
Χρονολόγηση	Ύστερου 4ου αιώνα
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Ελληνική
Φύλαξη	

Βιβλιογραφία	Soloi dix campagnes de fouilles 1964-1974, τομ.1, σ.120
--------------	---

1. ΤΕΤΑΡΗΚΠΙΡΙΣΙΣΑ
2. ΤΟCΕΝΧΡΟΝΟΙCΤΟΙ
 ΤΙΑΝω ΕΤΟ
 ΙωΝΚΑΤΑΤΗ⁹⁰

Αριθμός / Αντικείμενο	(Α32) Σε ψηφιδωτό της Βασιλικής.
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Βασιλική των Σόλων
Χρονολόγηση	Ύστερου 4ου μ.Χ. αιώνα
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Ελληνική/ Αφιερωματική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	Soloi dix campagnes de fouilles 1964-1974, τομ.1, σ.19

Ο ..
 Η
 ΤΙΜ
 Η
 Ο ... Η
 Σ . Ν

ΠΙΘΑΝΗ ΑΝΑΓΝΩΣΗ

Ο ..
 Η
 ΤΙΜΟΘΕΥΣ
 ΕΨΗ
 ΦΟΛΟΓΗ
 ΣΑΝ

Αριθμός / Αντικείμενο	(Α33) Στο ψηφιδωτό με ερυθρά γράμματα.
Διαστάσεις	Ύψος γραμμάτων 0,10
Χώρος Εύρεσης	Βασιλικής των Σόλων
Χρονολόγηση	Ύστερου 4ου αιώνα
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	Soloi dix campagnes de fouilles 1964-1974, τομ.1, σ.69 Neal 2009, σ.62

... CΤΟ ΟΙ..... Π ωΝΙΔΗC Π ...

Αριθμός / Αντικείμενο	(Α34) Επιδαπέδιο ψηφιδωτό
-----------------------	---------------------------

⁹⁰ Η επιγραφή φαίνεται να έχει αναρτηθεί δύο φορές, διότι οι Καναδοί ανασκαφείς ανακάλυψαν στις 9 Απριλίου 1970, μέσα στη βασιλική, ένα θραύσμα μαρμάρου που φέρει ακριβώς το ίδιο κείμενο, με χαρακτήρες της ίδιας ορθογραφίας, διατεταγμένο με τον ίδιο τρόπο όπως η επιγραφή 1.

Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Δάπεδο της Βασιλικής Β' Σόλων
Χρονολόγηση	5 ^ο -6 ^ο μ.Χ. αιώνα
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Μνεία ονόματος χορηγού / Ψηφιδωτό / Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	Χοτζάκογλου 2005, σ. 509

ΙΑΚΟΒ ΠΟΤΑΜΟΝΟΣ.

Αριθμός / Αντικείμενο	(A35) Μαρμάρινο θραύσμα ⁹¹
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Βασιλική των Σόλων
Χρονολόγηση	5 ^ο ς -6 ^ο ς αιώνας μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	Feissel 2013, σ. 231

[πατήρ μετ' ἑλέους] πρὸς ἐπιστροφ[ὴν ἄγων]
 [κ(αἰ) διόρθωσιν· οὐ]τε γὰρ ἡ κρίσις ἀ[νέλεος]
 [οὔτε ὁ ἔλεος ἄκρι]τος. Ἐν χρόνοις τοί[νυν ἰνδ. ζ']
 [τοῦ τξε' Διοκλη]τιανοῦ ἔτους γέγον[εν ἡ ἐξ]
 [ἡμετερῶν ἀμαρ]τιῶν κατὰ τῆς [νήσου]

Αριθμός / Αντικείμενο	(A36) Πλάκα από ασβεστόλιθο, σώζονται δύο τεμάχια. (A36-37)
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Στο Αίθριο της Βασιλικής των Σόλων
Χρονολόγηση	Μετά το 653 μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	J. Des Gagniers 1985, vol. I, σσ.115–125 · Παπαγεωργίου 2000, σσ.38-50.

† Πολλή τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ ἡ χρηστότης)
 Κ(αἰ) ἄφατος ἡ ἀνεξικακία, ἀνεξιχνίαστα δὲ κ(αἰ)
 τα κρίματα. Μακροθυμεῖ μὲν γὰρ ἕως κ(αἰ) βούλετ(αι)
 ὡς ἀγαθὸς παιδεύει δὲ πάλιν ὡς φιλόστοργος)
 πατήρ μετ' ἑλέους πρὸς ἐπιστροφήν ἄγων
 κ(αἰ) διόρθωσιν· οὔτε γὰρ ἡ κρίσις ἀνελέος,
 οὔτε ὁ ἔλεος ἄκριτος. Ἐν χρόνοις τοίνυν
 ἰνδ(ικτίωνος) ζ τοῦ τξε' Διοκλητιανοῦ ἔτους γέγονεν
 ἡ ἐξ ἡμετέρων ἀμαρτιῶν κατὰ τῆς νήσου
 ἐπέλευσις κ(αἰ) ἀναιροῦνται μὲν πολλοί,

⁹¹ Τα μαρμάρινα θραύσματα αρ. 125, 126 αποτελούν δύο από τα κομμάτια της ίδιας επιγραφής που πιθανόν βρισκόταν στο Αίθριο της βασιλικής.

ἀπάγονται δὲ αἰχμάλωτοι χιλιάδες ὡσεὶ
 ἑκατὸν κ(αὶ) εἴκοσι. Πάλιν δὲ τῷ ἐπελθόντι χρό-
 νῳ ἑτέραν ὑπέμεινεν ἑλεεινότεραν ἢ νῆσος
 [ἔ]φοδον καθ' ἣν πίπτουσι μὲν μαχαίρα
 πλείους ἢ τὸ πρότερον, ἤρθησαν δὲ.

Αριθμός / Αντικείμενο	(A37) Ασβεστολιθική πλάκα. Το δεύτερο από τα δύο σωζόμενα τεμάχια
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Στο αίθριο της βασιλικής των Σόλων
Χρονολόγηση	Μετά το 653 μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	J. des Gagniers 1985, vol.I, σσ.115–125· Παπαγεωργίου 2000, σσ.38-50 · Feissel 2013, σσ. 227-230 · Χρυσός 2022, σσ. 1 -18

[αἰχμάλωτοι χιλιά]δες ὡσεὶ πενήκον-
 [τα κ(αὶ) χρήματα πολ]λά (καὶ) πυριάλωτος
 [ἡ ἐκκλησία αὐτ]ῆ σὺν ὄλῳ τῷ ἐπισ-
 5 [κοπέῳ κ(αὶ) τῷ ...].φ τῶν ἁγίων
 [ἐπισκόπων κ(αὶ) ἐ]τέροις εὐπρεπέσι
 προ[-----11-----] κ(αὶ) οἴκοι<ς> γεγένητ(αι)
 κ(αὶ) ΕΝΑ [...] ΜΗΔΕΤΙ (.ὡς ἐν ἐτ]έροις το-
 ποῖς τῆς νήσου ὁ εἰ[ρημέν]ος γέγονεν
 [ἐμπρη]σμός. Ἄλλ' ὄ[μω]ς ἡ τοῦ Θε(ο)ῦ
 10 [χρηστό]τῆς σπλαγχ [νισθεῖσα] εὐδό
 [κησε ταύ]την ἀν[ακαιισθ]ῆναι τὴν
 [ἐκ]κλησίαν, διήγει[ρε δὲ εἰς ζῆλ]ον
 κ(αὶ) προθυμίαν Ἰωάν[νην τ]ὸν ὄσιον
 αὐτῆς πρ[ό]εδρον τὸν κ(αὶ) πολλῆ τῆ
 15 σπουδῆ [...] σα[.]ησει ὃς τῆ α[ὐ]τοῦ
 συνε[ρ]γία τά [τ]ε καταπεσόντα αὐτ(ῆς)
 οἰκοδομήματα ἀνήγειρεν κ(αὶ) στε-
 γάσας ἐκόσμησεν κ(αὶ) τὸ ἔργον ἐτελί
 ωσεν εἰς δόξαν τοῦ Π(ατ)ρ(ὸ)ς κ(αὶ) τοῦ Υἱοῦ
 20 κ(αὶ) τοῦ Ἁγίου Πν(εύματο)ς, ἰνδ(ικτίωνι) ἰγ' τοῦ τοα' κατὰ
 Διοκλητιανὸν ἔτους†

Μετάφραση (A36-37):

† Μεγάλη η καλοσύνη του Θεού, που αγαπά την ανθρωπότητα, και ανείπωτη η υπομονή του στο κακό, αλλά και ανεξιχνίαστες οι κρίσεις του. Πράγματι ανέχεται όσο θέλει, γιατί είναι καλός, αλλά τιμωρεί και ως στοργικός πατέρας που, με οίκτο, οδηγεί κάποιον να επιστρέψει κοντά του και να διορθωθεί. γιατί η κρίση δεν είναι χωρίς οίκτο, ούτε οίκτος

χωρίς κρίση. Ως εκ τούτου, το έτος 365 του Διοκλητιανού, έγινε η επίθεση στο νησί που προκλήθηκε από τις αμαρτίες μας: πολλοί χάνονται και περίπου 120.000 αιχμάλωτοι εκτοπίζονται. Και πάλι τον επόμενο χρόνο το νησί υπέστη μια ακόμη πιο θλιβερή επίθεση, κατά την οποία έπεσαν περισσότεροι από την πρώτη φορά και περίπου 50.000 αιχμάλωτοι συνελήφθησαν μαζί με πολλά (πλούτη;). και (αυτή η εκκλησία) τυλίχθηκε στις φλόγες με όλο το παλάτι του επισκόπου και (τους...) αγίους (...) και άλλα υπέροχα (...) και σπίτια, και (όπως και σε;) άλλα μέρη του νησιού είτε ότι έγινε φωτιά. Αλλά η μεγάλη καλοσύνη του Θεού, στο έλεός του, ήταν αρκετά καλή για να ανακαινιστεί αυτή η εκκλησία και να υποκινηθεί σε ζήλο και προθυμία ο άγιος επίσκοπος του Ιωάννης που με μεγάλη θέρμη (...), αυτός που με τη βοήθεια του Θεού την αποκατέστησε κατέρρευσε. κτίρια, τα σκέπασε και τα προσάρμοσε, και ολοκλήρωσε το έργο προς δόξα του Πατρός, του Υιού και του Αγίου Πνεύματος, στη δέκατη τρίτη ινδικία, το έτος 371 κατά Διοκλητιανού. †

Αριθμός / Αντικείμενο	(A38) Τρία θραύσματα μαρμάρινη πλάκας
Διαστάσεις	υψ. 42,5, πλάτος 52, πάχος 2,2 cm.
Χώρος Εύρεσης	Κοντά το θέατρο των Σόλων
Χρονολόγηση	654/655 μ.Χ. αιώνα
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Κτητορική / Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο
Βιβλιογραφία	Feissel 2013, σσ. 222-224, <u>Μετάφραση</u> : Μιχαηλίδη Ανδρέα

[† κτίσ]της τῆς Σολίων π(όλεως) ἐλάχιστ(ος)
 [τὸ ἀπα]ντιτήριον ἐξ ἀμελίας κ(αὶ) πολλῆς
 [κακώσε]ως εἰς καταρύπωσιν κ(αὶ) ἀχρηστία(ν)
 [περιελ]θὸν συνερεία Θε(ο)ῦ κ(αὶ) προθυμία
 [πλείστ]ης δαυιλίας εἰς κοινήν ὄφε-
 [λείαν ἐκ]αίνισεν κ(αὶ) παντοίως ἐκόσμησεν ·
 [ἐὰν ---]ΙΟC ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ ἐπὶ ἀφαιρέσει
 [ἢ παραστάδ]ος (?) ἢ κεραμίδος ἢ πλακὸς ἢ
 [ξύλου (?) ἢ ἄλλου τινὸς συντείνει[---]

Μετάφραση:

† Ο Ιωάννης ο κτίσ]της της πόλης των Σόλων ο πολύ ταπεινός [επίσκοπος... τον ξενώνα (ο οποίος καταστράφηκε) από αμέλεια και πολλή (...) ανακαίνισε καθώς ήταν σε βρώμικη και αχρησιμοποίητη κατάσταση, χάρη στη βοήθεια του Θεού, στη θέρμη του (και στην προθυμία του), την έχει (με μεγάλα) έξοδα, με σκοπό τη δημόσια ωφέλεια, ανακαίνισε και διακόσμησε με κάθε τρόπο. (Όποιος έρθει) σε αυτό το μέρος για να αφαιρέσει παραστάδα ή κεραμίδι ή πλάκα ή [ξύλο ή κάτι άλλο που συντείνει[...]

Αριθμός / Αντικείμενο	(A39) Χαμηλότερο μέρος ενός αγαλματίου γυναικείας μορφής από ασβεστόλιθο
Διαστάσεις	Ύψος περίπου 14. εκ.
Χώρος Εύρεσης	Σόλοι
Χρονολόγηση	Άγνωστη
Είδος επιγραφής/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αφιερωματική / Κυπροσυλλαβική σε δύο γραμμές χαρακτήρων.
Φύλαξη	Βρετανικό Μουσείο 84.4-19.8
Βιβλιογραφία	Masson 1983, αρ.213, σ.220

(1) ;-;- o- ne - a- ; - ta - no - se - ka - to - se - [- -

(2) to - ka - ri - se

(1) ;-;- o-νε-α-;- τα - όν - σε - κα- το - σε

(2) το -χα -ρι -σε

Αριθμός / Αντικείμενο	(A40) Πλάκα από ασβεστόλιθο
Διαστάσεις	Άγνωστες
Χώρος Εύρεσης	Σόλοι
Χρονολόγηση	Άγνωστη
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αλφαβητική /Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο inv. n. 1955/II-15/1, INS. GR. 376
Βιβλιογραφία	Megaw 1955, <i>JHS</i> 76 (1956), σ.43, εικ.Π b (<i>SEG XVI 797</i>) · Dikaios 1961, σσ.141-142 αρ. 3 · Vermeule 1976, σ.49 αρ. 1 Π · Nikolaou, <i>RDAC</i> 2000, σ.303

Σύμμαχος Άρκεσιλάου Άνδριος.

Αριθμός / Αντικείμενο	(A41) Πλάκα από μάρμαρο
Διαστάσεις	0,175 x 0,305 x 0,13 εκ.
Χώρος Εύρεσης	Σόλοι
Χρονολόγηση	Άγνωστη
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αλφαβητική /Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο inv. n. 1937/VIII-20/1.
Βιβλιογραφία	Mitford, <i>Arch. Pap.</i> 13 (1938/9), 13 αρ. 1 · <i>RDAC</i> 1937-1939, 1951, σ.203

Άγαθοκλῆς
Μικίκου Ἀλεξανδρεύς.

Αριθμός / Αντικείμενο	(A42) Μικρό δοχείο από μόλυβδο
Διαστάσεις	0,035.
Χώρος Εύρεσης	Σόλοι
Χρονολόγηση	Άγνωστη

Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αλφαβητική /Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο inv. n. 1961/VI-14/1.
Βιβλιογραφία	Karageorghis, <i>BCH</i> 86 (1962), σ. 364 αρ. 3, εικ. 51

Φοιβ|αρίου

Αριθμός / Αντικείμενο	(A43)
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Σόλοι
Χρονολόγηση	
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αλφαβητική /Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	Σακελλάριος 1890, σ.134, αρ. 3

την όνειατα - - έσχατος
 - - - - -το κάσις.

Αριθμός / Αντικείμενο	(A44) Λαβή ροδιακού κεραμικού αμφορέα
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Δυτική πάροδος του θεάτρου των Σόλων
Χρονολόγηση	
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Υπογραφή καλλιτέχνη / Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	Gjerstad <i>SCE</i> III, σ.632

ΕΛΑΑΝΙΚΟ-]
 Έλαανίκο[υ]

Αριθμός / Αντικείμενο	(A45) Θραύσμα από μαρμάρινη πλάκα
Διαστάσεις	0,317 x 0,16 x 0,06
Χώρος Εύρεσης	Θέατρο των Σόλων
Χρονολόγηση	
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο inv. n. 1963/IX-27/1 (M. P. 138/39/2 bl. 56), (αρ. 487), INS. GR. 66.
Βιβλιογραφία	Nikolaou, <i>RDAC</i> 1964, σσ.197-198, αρ. 10 φωτ. XXI (<i>SEG</i> XXIII 660)

 ----- Π -----
 ----- ΝΕΩ -----
 ----- κ(αι) όπος ---
 ----- τόνδε -----
 ----- έκοσμ -----
 ----- κ(αι) αί δεκ --
 ----- ητιανού -----

5.

Αριθμός / Αντικείμενο	(Α46) Στήλη στοάς
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Καραβοστάσι (Σόλοι)
Χρονολόγηση	
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	<i>Beaudouin – Pottier, BCH 3 (1879), σ.166 , αρ. 8</i>

---- ος
Διογένους.

Αριθμός / Αντικείμενο	(Α47) Ροδιακός αμφορέας
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Σόλοι, τοποθεσία Περβόλια
Χρονολόγηση	
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο inv. n. 1972/VII-15/1 (M. P. 23/65 bl. 79 αρ. 3)
Βιβλιογραφία	Νικολαου, <i>RDAC 1972, 251 αρ. 1, φωτ. XLIV</i>

ἐπὶ Τιμουρ[ρό]δου,
Πανάμου.

Αριθμός / Αντικείμενο	(Α48) Ροδιακός αμφορέας
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Σόλοι, τοποθεσία Σιαμπάτι
Χρονολόγηση	
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο inv. n. 1972/VII-15/2 (M. P. 23/65 bl. 79 αρ. 5),
Βιβλιογραφία	Νικολαου, <i>RDAC 1972, σ.252 αρ. 2 εικ. XLIV, Milne, γενικός κατάλογος αρχαιοτήτων του Μουσείου του Καΐρου 12 αρ. 26007, BCH 3 (1879), σ.168 αρ. 11</i>

ἐπὶ Δαμοκλεῦς.

Αριθμός / Αντικείμενο	(Α49) Ροδιακός αμφορέας
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Σόλοι, Παλαιά Χώρα
Χρονολόγηση	
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο inv. n. 1972/VII-15/3 (M. P. 23/65 bl. 78 αρ. 11)
Βιβλιογραφία	Νικολαου, <i>RDAC 1972, σ.252 αρ. 3 . φωτ. XLIV</i>

Δημόκας.

Αριθμός / Αντικείμενο	(Α50) Σαμιακός αμφορέας
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Σόλοι, Παλαιά Χώρα
Χρονολόγηση	
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο inv. n. 1972/VII-15/4 (M. P. 23/65 bl. 77 αρ. 18).
Βιβλιογραφία	Nikolaou, <i>RDAC</i> 1972, σ.252 αρ. 4, φωτ. XLIV, Calvet, 1972, σ.49 αρ. 99.

Τροχίλος.

Αριθμός / Αντικείμενο	(Α51)
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Σόλοι
Χρονολόγηση	
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο INS. GR. 259.
Βιβλιογραφία	Nikolaou, <i>RDAC</i> 1982, σ.190 adn. 9.

(... Έπικτοῦ ...)

Αριθμός / Αντικείμενο	(Α52) Ορθογώνια ασβεστολιθική πλάκα
Διαστάσεις	0,79 x 0,295 x 0,16
Χώρος Εύρεσης	Σόλοι
Χρονολόγηση	
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο
Βιβλιογραφία	Mitford, <i>Arch. Pap.</i> 13 (1938/9), σ.14 αρ. 3

Μέλαν<θ>ος

Κρής

B) Επιγραφές από το Βουνί

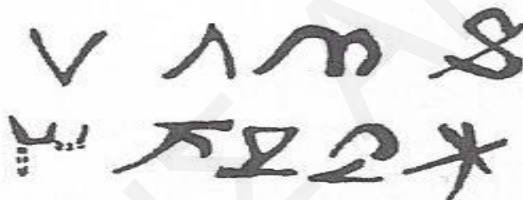
Αριθμός / Αντικείμενο	(B1) Κεραμικός αμφορέας
Διαστάσεις	Ύψος 60.0 εκ.
Χώρος Εύρεσης	Βουνί, τάφος 15, αρ.1
Χρονολόγηση	500-450 π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Πιθανόν να είναι υπογραφή καλλιτέχνη / Κυπροσυλλαβική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	Gjerstad <i>SCE</i> III, αρ.5, σ.634

Ο - πι.....

Όνι...

Αριθμός / Αντικείμενο	(B2) Κεραμικό πιθάρι
Διαστάσεις	Ύψ. 64 εκ
Χώρος Εύρεσης	Από νεκρόπολη κοντά στο Βουνί, από τον τάφο 16, αρ. 2.
Χρονολόγηση	475 -400 π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Κυπροσυλλαβική
Φύλαξη	Στοκχόλμη, Μουσείο Μεσογειακών Αρχαιοτήτων, ευρ. V. 16.2.,
Βιβλιογραφία	Masson 1983, σσ.214-215, εικ.325 · SCE III σ.634 αρ.6, ICS 207 · ΑΚΕΠ Δ - Α, σσ. 212-213 · Δ - Β, σ.146

1. Le-u-ko-sa 2α. a-ka-ra-to-se 2β. pi-ti

λευκὸ(ς) (...) ἄκρατος. πῖθι.

Λευκό κρασί (...) ανέρωτο, πιες.

Αριθμός / Αντικείμενο	(B3) Λευκόχρωμη κεραμική λήκυθος
Διαστάσεις	Ύψ.29.2 εκ
Χώρος Εύρεσης	Από το ανάκτορο στο Βουνί, δωμάτιο 13, στρώμα 5
Χρονολόγηση	470-460 π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αλφαβητική /Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	SCE III, σ.621

ΑΛΚ - - ΑΧΟ

Ἀλκ[ίμ]αχο[ς]

Αριθμός / Αντικείμενο	(B4) Τετράγωνο μαρμάρινο πιάτο
Διαστάσεις	24 εκ., 5εκ.
Χώρος Εύρεσης	Ναός της Αθηνάς στο Βουνί
Χρονολόγηση	Τέλος του 5ου αιώνα π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Κυπροσυλλαβική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο
Βιβλιογραφία	Gjerstad, SCE III, σ. 633, αρ. 1, φωτ. 325, ICS 204.

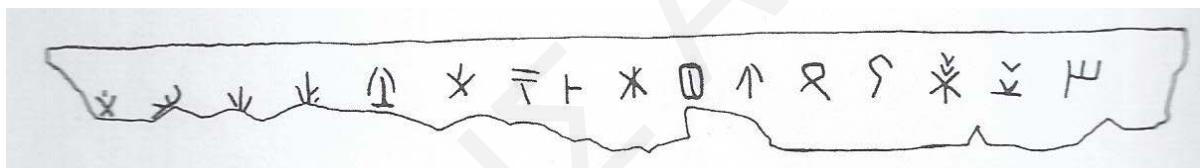

zo-wa-li-o-se-o[- - -] - ka-te-te-ke-i-tu-ka-i

ΖωFάλιος ό [- - -] κατέθηκε ί(v) τύχαι.

Ο Ζωάλιος [----] αφιέρωσε για καλοτυχία Μιχαηλίδης Ανδρέας

Αριθμός / Αντικείμενο	(B5) Κομμάτι χάλκινου κυπέλλου.
Διαστάσεις	14 εκ.
Χώρος Εύρεσης	Ναός της Αθηνάς στο Βουνί.
Χρονολόγηση	Τέλος του 5ου αιώνα π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αφιέρωση/Κυπροσυλλαβική /Ελληνική
Φύλαξη	Στοκχόλμη, Μουσείο Μεσογειακών Αρχαιοτήτων. Ευρ. V. 183.
Βιβλιογραφία	SCE III σ.110, Appendix IV, αρ. V.183, σ. 633, αρ. 2 και εικ. 325, σελ. 100. sin. εικ.60 * ΑΚΕΠ Δ - Α,σσ.66-67 * Δ - Β,σ.31

- - -]-se-o-ku-ro-ro-ti-mo-a-ta-na-i-ka-te-te-ke-i-[tu-ka-i]

- - -]ς ό Κυπρωτίμω Αθάναι κατέθηκε ί(v) [τύχαι].

Ο () γιος του Κυπρωτίμου το αφιέρωσε στην Αθηνά για καλό.

Αριθμός / Αντικείμενο	(B6) Επιγραφή γραμμένη στον λαιμό ενός πιθαριού
Διαστάσεις	Ύψ. 45.5 εκ
Χώρος Εύρεσης	Από τάφο στο Βουνί, Τάφος 16, αρ. 16
Χρονολόγηση	400-325 π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Κυπροσυλλαβική
Φύλαξη	Στοκχόλμη, Μουσείο Μεσογειακών Αρχαιοτήτων.
Βιβλιογραφία	Masson 1983, σ.215 * SCE III σ. 636 αρ.7 * ΑΚΕΠ Δ - Α, σσ. 212-213 * Δ -Β, σ.146

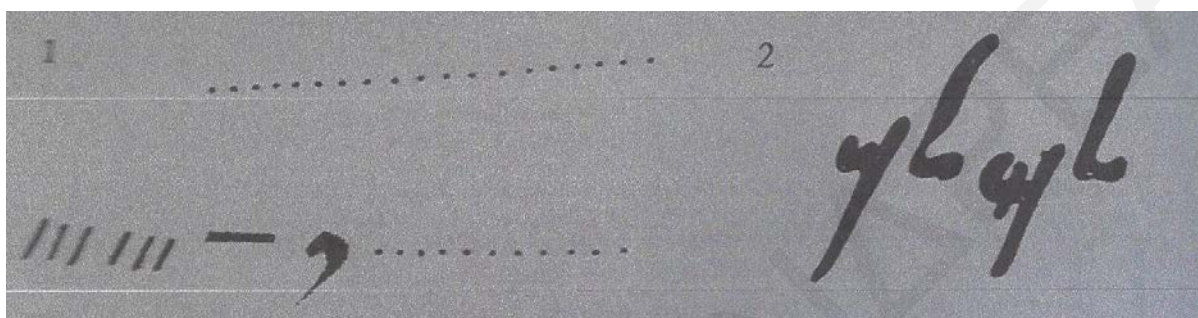

Po-i-ni-ki-o-se // ke-ro-a-lu-su-to-se

Φοινίκιος * κηρῶ ἄλυστός (;).

Κρασί φοινικιών αλειμμένο σε κερι.

Αριθμός / Αντικείμενο	(B7) Αμφορέας
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Τάφος 15. Νεκρόπολη του Κόρακα
Χρονολόγηση	4 ^ο αιώνα π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αναθηματική / Φοινικική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	SCE III text and plates 1937, σ.620 · Masson - Sznycer 1972, σσ.86-88 · Hermary 2013, σσ. 95-97

Lmlk

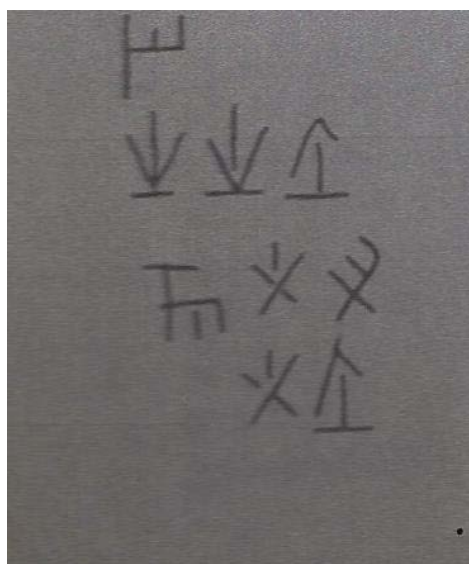
Ανήκει στον βασιλιά

Γ) Επιγραφές από το Μερσινάκι

Αριθμός / Αντικείμενο	(Γ1) Ασβεστολιθική πλάκα
Διαστάσεις	Ύψος 19.2, μήκος 51.0, πλάτος 34.0
Χώρος Εύρεσης	Κοντά στο ιερό στο Μερσινάκι.
Χρονολόγηση	500 π.Χ. - 50 π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	Gjerstad, SCE III (1937), σ.622 αρ. 3

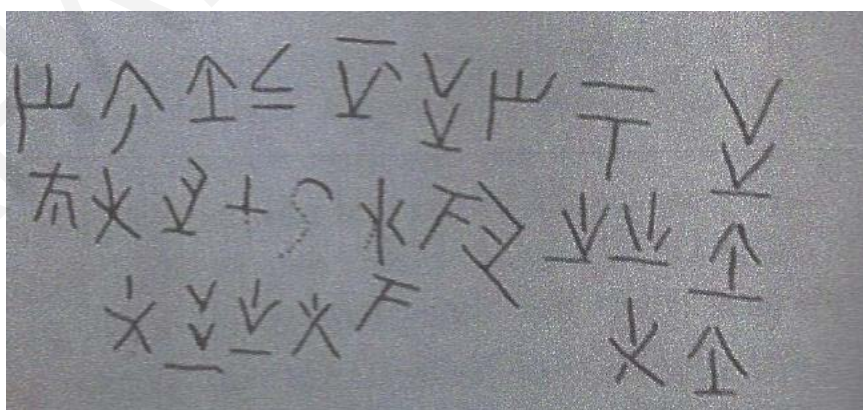
Νίκανδρος ἀν[έθηκεν].

Αριθμός / Αντικείμενο	(Γ2) Λίθος σε σχήμα πυραμίδας
Διαστάσεις	Ύψ.60.5 εκ., πλ. βάσης 20.5 εκ. και κορυφής 13 εκ.,
Χώρος Εύρεσης	Μερσινάκι
Χρονολόγηση	500 π.Χ. - 50 π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Επιγραφή σε τέσσερις γραμμές. /Κυπροσυλλαβική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο, ευρ. 45 (Me. 751)
Βιβλιογραφία	SCE III, σ. 637, αρ. 8.

.... se
 ka - te - te
 ke - I - tu
 ka - i
ς | κατέθη|κε ι(ν) τύ|χαι.

Αριθμός / Αντικείμενο	(Γ3) Βάση αγάλματος
Διαστάσεις	Μήκ. 43 εκ., ύψ. 17 εκ. 3, πλάτ. 35 εκ. 4.
Χώρος Εύρεσης	Μερσινάκι
Χρονολόγηση	500 π.Χ. - 50 π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Επιγραφή σε τρεις γραμμές. /Κυπροσυλλαβική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο
Βιβλιογραφία	Masson 1983, σ.216 · SCE III σ.637 αρ.9 · ΑΚΕΠ, Δ - Α, σσ.70-71

- 1) o-na-se-o-ki-li-ka-wo-se
- 2) ka-te-te-ke-to-a-po-lo-ni-i-tu
- 3) ka-i // to-i-te-o-i

Ὀνάς ὁ ΚιλικᾶΦος |κατέθηκε τῷ Ἀπόλ(λ)ωνι ι(ν) τύ|χαι, τῷ θεᾶι.

Ο Ονάς ο γιος του Κιλικά, το αφιέρωσε στον Απόλλωνα, για το καλό, στον θεό.

Αριθμός / Αντικείμενο	(Γ4) Κομμάτι από σκληρό, γκρίζο ασβεστόλιθο
Διαστάσεις	Ύψος 0,195, πλάτος 0,132, πάχος 0,154.
Χώρος Εύρεσης	Ιερό στο Μερσινάκι
Χρονολόγηση	500 π.Χ. - 50 π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	SCE III 1937, σ.623 αρ.7

ΑΘΗΝΑ

Αριθμός / Αντικείμενο	(Γ5) Βάση για άγαλμα από σκληρό, λευκό ασβεστόλιθο
Διαστάσεις	Ύψος 7.1, πλάτος 11,4, μήκος 17.3
Χώρος Εύρεσης	Ιερό στο Μερσινάκι
Χρονολόγηση	500 π.Χ. - 50 π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αναθηματική / Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	SCE III (1937), σ.622 αρ.4

[Παρ]μενίσκος υπέρ τοῦ υἱοῦ Ὀναῖ Ἀπόλλωνι Λυκίῳ εὐχὴν.

Αριθμός / Αντικείμενο	(Γ6) Πλάκα από λευκό μάρμαρο
Διαστάσεις	0,32 x 0,227 x 0,053
Χώρος Εύρεσης	Κοντά στο ιερό στο Μερσινάκι
Χρονολόγηση	316 -268 π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αλφαβητική /Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	SCE III (1937), 621 αρ.2 · Nikolaou, RDAC 1993,σ.227 · Anastassiades, RDAC 1998, σ. 139, αρ.17

Ἀρσινόης
[Φ]ιλαδέλφου

Αριθμός / Αντικείμενο	(Γ7) Βάση αγάλματος από λευκό ασβεστόλιθο.
Διαστάσεις	Ύψος 7.1, πλάτος 11.4, μήκος 17.3
Χώρος Εύρεσης	Στο Ιερό στο Μερσινάκι
Χρονολόγηση	3 ^ο αιώνα π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Τάμα/Αλφαβητική επιγραφή /Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	SCE III (1937), 622 αρ. 4· ΑΚΕΠ Δ-Α, σσ.84-85· Καραγιώργης 1998, σ.186

[Παρ]μενίσκος υπέρ
τοῦ υἱοῦ Ὀναῖ Ἀπόλλωνι
Λυκίῳ εὐχὴν.

Μετάφραση:

Ο Παρμενίσκος για τον γιο του Ονάν στον Απόλλωνα Λύκιον τάμα.

Αριθμός / Αντικείμενο	(Γ8) Μαρμάρινη πλάκα
Διαστάσεις	Ύψος 0,15, πλάτος 0,12, μήκος 0,067
Χώρος Εύρεσης	Μερσινάκι
Χρονολόγηση	203 -180 π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αλφαβητική /Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	SCE III 623 αρ. 6 · ΑΚΕΠ Δ - Α, σσ.188-191 · Δ - Β, σ.125

[Β]ασιλέως
Πτολεμαίου
θεοῦ Ἐπιφανοῦς.

Αριθμός / Αντικείμενο	(Γ9) Πλάκα από ασβεστόλιθο
Διαστάσεις	Μήκος 0,122, πλάτος 0.066 μ
Χώρος Εύρεσης	Μερσινάκι
Χρονολόγηση	2 ^ο αι. μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Ελληνική
Φύλαξη	Άγνωστη θέση
Βιβλιογραφία	SCE III, 1937, σ. 622, αρ. 5.

[- - -]ΗΡΟΣ

Δ) Επιγραφές από τις Χολάδες

Αριθμός / Αντικείμενο	(Δ1) Πλάκα από ασβεστόλιθο της οποίας σώζονται δύο μέρη.
Διαστάσεις	α) ύψος 0,34 και πλάτος 0,20 εκ. β) ύψος 0,13, πλάτος 0,12 εκ.
Χώρος Εύρεσης	Ιερό του Σέραπι στις Χολάδες
Χρονολόγηση	2 ^ο ς αιώνας μ.Χ. - 4 ^ο ς αιώνας μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αναθηματική επιγραφή / Ελληνική
Φύλαξη	Statens historiska Museum στη Στοκχόλμη
Βιβλιογραφία	Gjerstad 1937, SCE III, σσ. 623-624, αρ. 8 · Mitford, ANRW II 7.2, 1980, σσ. 1328-1329, υποσ. 179 (SEG 30, 1659) · Mitford, ANRW II 18.3, 1990, σ. 2192, υποσ. (SEG 40, σ.1375) · Κρίγκος 2008, σσ.851-852

[Δ]ία Ὀλύμπ[ιον]
[ύ]πὲρ τῆς Σε[ραπ]ων -
[ό]μου καὶ Λέο[ντ]ος
[σ]ωτηρίας Φιλό[τιμ]ος
[Οὐ]πρὲι (;) κατὰ χρ[ημ]α]-

Τισμόν.

Αριθμός / Αντικείμενο	(Δ2) Βάση αγάλματος του Διός Ολυμπίου
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Στον ναό Ε΄ στις Χολάδες
Χρονολόγηση	Α΄ μισό του 3ου αιώνα π.Χ. - 4ο αιώνα μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αναθηματική επιγραφή/Αλφαβητική /Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	<i>SCE</i> III σ. 623 αρ.8 · Westholm 1936, σ.152 · ΑΚΕΠ Δ - Α΄, σσ.152-153 · Δ - Β, σσ.91-92

(Δ]ία Όλύμ[πιον].
Τον Δία τον Ολύμπιο.⁹²

Αριθμός / Αντικείμενο	(Δ3) Ασβεστολιθική πλάκα
Διαστάσεις	0,566 x 0,355–0,37 x 0,12.
Χώρος Εύρεσης	Χολάδες.
Χρονολόγηση	Α΄ μισό του 3ου αιώνα π.Χ. - 4ο αιώνα μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αλφαβητική /Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο inv. n. 1963/VI–20/1 (M. P. 138/39/2 bl. 44), INS. GR. 154.
Βιβλιογραφία	Nikolaou, <i>RDAC</i> 1964, 195–196 αρ. 8 εικ.. XXI (SEG XXIII 661)

Νίκων Θευγένους Βυζάντιος

Αριθμός / Αντικείμενο	(Δ4)
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Σόλοι, Χολάδες
Χρονολόγηση	Α΄ μισό του 3ου αιώνα π.Χ. - 4ο αιώνα μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αναθηματική επιγραφή/Αλφαβητική /Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	ΑΚΕΠ Δ - Β, σ.92 <i>JHS</i> 66 (1946) note 32

Όλύμπιον Δία

Αριθμό / Αντικείμενο	(Δ5) Μαρμάρινη πλάκα ⁹³
Διαστάσεις	11.5 x 15.0 x 42.0 εκ.
Χώρος Εύρεσης	Ναός Στ. Χολάδες
Χρονολόγηση	3 ^{ου} αιώνα π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αναθηματική επιγραφή/Αλφαβητική /Ελληνική
Φύλαξη	

⁹² Η επιγραφή είναι φθαρμένη και ξεχωρίζουν μόνο αυτές οι λέξεις και λίγες ακόμα συλλαβές.

⁹³ Η πλάκα αυτή χρησιμοποιήθηκε δύο φορές, τη δεύτερη φορά ως λίθος για την οικοδόμηση τοίχου του τεμένους Στ.

Βιβλιογραφία	Westholm 1936, σ.104, αρ. 409, εικ. XXV 1 · SCE III 1937, 625 αρ. 10 εικ. CLXXIV 1, SCE III, σ. 625 αρ. 10 · ΑΚΕΠ, Δ - Α, σσ. 170-171 · Δ - Β, σ. 116
--------------	---

Μοσχίων Κριτοδή
[μ]ου Ῥόδιος Πριάπου
[ί]ερὸν ἰδρύσατο
Σαράπιος πρόσταγμα.

Μετάφραση:

Ο Μοσχίων ο γιος του Κριτοδήμου
Ῥόδιος ἰδρυσε
ιερό του Πριάπου κατά
προσταγή του Σέραπι.

Αριθμός / Αντικείμενο	(Δ6) Μαρμάρινη βάση δύο μικρών αγαλμάτων
Διαστάσεις	Μήκ. 41.0, πλάτος 22.4, πάχος 9.0
Χώρος Εύρεσης	Ιερό στις Χολάδες, στο ναό Β (Pl CLX111,15)
Χρονολόγηση	3 ^{ου} αιώνα π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αναθηματική επιγραφή/Αλφαβητική /Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	SCE III σσ. 625-626 αρ. 11 · Westholm, 1936, 106 αρ. 428 · ΑΚΕΠ Δ - Α, σσ.170-171 · Δ - Β, σ.109

Σαράπει Ὅνασις ὑπὲρ τῶν παιδίων Ἴσοκράτους
[καὶ] Ἔρμωνος κατὰ πρόσταγμα.

Μετάφραση:

Στον Σάραπιν η Ονασίς για τα παιδιά του Ἴσοκράτους
και Ἔρμωνος κατὰ θεϊκή προσταγή.

Αριθμός / Αντικείμενο	(Δ7) Μαρμάρινη πλάκα η οποία είναι τεμαχισμένη σε δύο τριγωνικά κομμάτια
Διαστάσεις	α) ὕψος 0,23, πλάτος 0,14 μ., β) ὕψος 0,19, πλάτος 0,11 μ.
Χώρος Εύρεσης	Ιερό στις Χολάδες, Ναός Ε
Χρονολόγηση	185 - 191 μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Τιμητική επιγραφή / Ελληνική
Φύλαξη	Statens Historiska Museum στὴ Στοκχόλμη
Βιβλιογραφία	SCE III, σ. 624-5, αρ. 9 · Mitford, <i>OpArch</i> 6, 1950, σ. 35 · Πβ. Mitford <i>ANRW</i> II 7.2, 1980, σ. 1328, υποσ. 184.

Αὐτοκ[ράτορι Καίσαρι Μάρκω]
Αὐρ[ηλίω Κομμόδω Ἄντωνεῖ]-
νω [Σεβαστῶ Εὐσεβεῖ Εὐτυ]χε[ῖ]
ἢ [- - - - -]ειον
[- - - - -]γε.

Αριθμός / Αντικείμενο	(Δ8) 13 σωζόμενα κομμάτια από μαρμάρινη πλάκα
Διαστάσεις	Το μεγαλύτερο 10.3 x 17.5 εκ.
Χώρος Εύρεσης	Ιερό Αφροδίτης Χολάδες
Χρονολόγηση	2 αι. μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Έμμετρος Χρησμός / Ελληνική
Φύλαξη	Στοκχόλμη
Βιβλιογραφία	Gjerstad <i>SCE</i> III, 1937, σ.627-30, αρ. 13 · Mitford, <i>Op.Arch</i> 6, 1950, σσ. 37-38, Björck, <i>SCE</i> IV. 3, 1956, σσ. 248-50 (SEG 18, 592) · Βοσκού, ΑΚΥΓ 2. Έπίγραμμα, 1997, σσ. 144-147, σσ.452-456 · Κρίγκος 2008, σ. 864

Ἄφ[ροδίτη -----]
 Ἐπαφ[ρόδιτος -----]
 Απε[-----]
 [λείπουν 9 στίχοι]
 4 [Λ-----] βίον.
 Μικρὸν [ἀν]άμ[εινον ----- νεωτ]έροις
 Νυκτὸς [μ]ελαίν[ης -----]ης κρατεῖ.
 [Ξ]ένοισι συνβούλοισι [- -----]εξή χαράς.
 8 Οὐπῶ[- ---- ἄπ]ειρον ὄν[τα -----]ΟΣ
 Πρὶν ἢ [τι] δρᾶσαι πρῶτα βόλε[ύειν σε χρ]ή.
 Ῥεῖθρο[ις ἐ]ναντίοισι μὴ πειρῶ ν[έειν].
 12 [Σ]εβί[ζετα]ι τὸ[ν χ]ρησμὸν ἀψευδῆ σ[οφός].
 [Τ-----]σαρ σ[-----] ἢ θαν[εῖν].
 [Υ-----]ν [-----]
 Φίλοις ἀπιστεῖν Ι[-----]
 Χαρὰν ἀπροσδό[κητον -----]
 16 Ψυχῆς καθαρμὸν [- -----]
 ᾧ προεμνῆς [- -----] ἔγν[ως].

Αριθμός / Αντικείμενο	(Δ9) Μαρμάρινη λευκή πλάκα
Διαστάσεις	Ύψος 0,435, πλάτος 0,181, πάχος 0,032 μ.
Χώρος Εύρεσης	Τέμενος Β, Ιερό στις Χολάδες
Χρονολόγηση	2 ^{ον} αιώνα μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αναθηματική επιγραφή / Ελληνική
Φύλαξη	Άγνωστη θέση
Βιβλιογραφία	Gjerstad <i>SCE</i> III σ.544, σσ. 626-7, αρ. 12 · ΑΚΕΠ Δ-Α, σσ.118-119 · Δ-Β, σ.70

Αφροδείτη Ὀρεία
 Ἐπικόφ τὸν Ὑπνον
 Τίτος Φλάουιος
 Ζήνων εὐξάμενος.
 Στην Αφροδίτη Ορεία

την Επήκοον τον ύπνο
ο Τίτος Φλάβιος
Ζήνων εκτελώντας το τάμα του.

Αριθμός / Αντικείμενο	(Δ10) Τετράγωνη πλάκα από ασβεστόλιθο ⁹⁴
Διαστάσεις	Μήκος 30.0 εκ., πλάτος 28.0 εκ.
Χώρος Εύρεσης	Ναός Β, Χολάδες
Χρονολόγηση	
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αλφαβητική /Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	<i>SCE III</i> (1937), σ.630 αρ. 14

Ῥοδίου Κριτόδαμο[ς].....
σφῶγ γονέων Α[.....
Δράκων δὲ χῶρον

Ε) Επιγραφές από τη Γαληνή

Αριθμός / Αντικείμενο	(Ε1) Επιτύμβια στήλη από ασβεστόλιθο
Διαστάσεις	Η επιγραφή είναι χαραγμένη σε δύο κομμάτια θρυμματισμένου λίθου 1,22, 0,363 (πάνω) – 0,403 (κάτω), 0,185.
Χώρος Εύρεσης	Από την περιοχή Άγιος Κορνούτας στη Γαληνή.
Χρονολόγηση	3 ^ο αιώνα π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Επιτύμβια / Αλφαβητική επιγραφή/Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο inv. n. 1965/Π-15/1, (αρ. 498), INS. GR. 199.
Βιβλιογραφία	Νικολαου, <i>RDAC</i> 1966, 54–56 α. 1 σ. εικ. 1 · ΑΚΕΠ Δ - Α, σσ.138-139 · Δ -Β, σ.78

Φιλωτίς
Δήμητρος ιέρεια.

Αριθμός / Αντικείμενο	(Ε2) Μιλιοδείκτης από ασβεστόλιθο
Διαστάσεις	Ύψος 1,73 μ. διάμετρος 0.53 μ.
Χώρος Εύρεσης	Γαληνή, σε απόσταση ενός περίπου χιλιομέτρου δυτικά του Βουνιού στη διαδρομή από τους Σόλους προς την Αρσινόη
Χρονολόγηση	217 – 218 μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Μιλιοδείκτης / λατινική /ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο inv. n. 1938/XI-1/1
Βιβλιογραφία	Mitford, <i>JRS</i> 29 (1939), 190 αρ. 2, <i>RDAC</i> 1937–1939, Nicosia 1951, σ. 203 · Hill 1940, σ.236, σ.255 αρ. 25·

⁹⁴ Το κομμάτι από ασβεστόλιθο πάνω στο οποίο είναι γραμμένη η επιγραφή βρέθηκε ανάμεσα στους λίθους από τους γκρεμισμένους τοίχους του Τεμένους Β.

	Mitford, <i>BSA</i> 42 (1947), σ.230 αρ. 15, Κρίγκος 2008, σ.868 · Bekker – Nielsen 2004, σ.246.
--	--

- (α) Imp(eratori) Caisari M(arco) Opellio
Severo M a c r n o Pio
Felici Aug(usto) et M(arco) Opelli[o]
4 Antonino Diadumenia[no]
nobilissimo Caesari.
- (β) Αὐτοκράτορι Καίσαρι Μ(άρκω) Ὀπελλίω
Μακρείνω Εὐσεβῆ Εὐτυχῆ Σεβασ[τῶ]
καὶ Μ(άρκω) Ὀπελλίω Ἀντωνεῖω Δι[αδυ]-
4 μενιανῶ Καίσαρι Εὐσεβῆ Εὐτυχῆ
τῶ υἱῶ τοῦ Σεβαστοῦ, (ἔτους) β', ἐπὶ Τιβερίου
[Κλαυ]δίου Ἀττάλου Πατερκλιανοῦ ἀνθ(υπάτου)
ἢ πόλις ἢ Σολίων
8 Μί(λια) Δ'.

Αριθμός / Αντικείμενο	(E3) Μιλιοδείκτης σε στήλη από ασβεστόλιθο κομμένη σε δύο κομμάτια
Διαστάσεις	α) Ὑψος 0,81 μ., β) ὕψος 0,74 μ. α) ὕψος 1,55 μ., β) διάμετρος 0,44 μ.
Χώρος Εύρεσης	α) Γαληνή, β) νοτιοανατολικά του Βουνιού(Αργάκι του Κτιστού)
Χρονολόγηση	198 μ.Χ. ⁹⁵
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Μιλιοδείκτης /Λατινική /Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο
Βιβλιογραφία	Mitford, <i>JRS</i> 29, 1939, σ. 184-9, αρ. 1 (a) - (b) · βλ.Mitford , <i>Op.Arch.A</i> 6, 1950, σ. 60, υποσ. 2 · <i>ANRW</i> II 7.2, 1980, σ. 1333, υποσ. 213 (1), σ. 1336, υποσ. 221 · Κρίγκος 2008, σ.866 · Bekker-Nielsen 2004, σσ. 247-250

- (α) Imp(eratori) Caesar(i) Divi M(arci) Antonini Pii Germ(anici) Sarm(atici) fil(io),
Divi Commodi fratri, Divi Anton<in>i Pii nepoti, Divi Hadriani abnepote (sic), Divi Traiane (sic) Parthi(ci) et Divi Nerva (sic)
abnepote, L(ucio) Septimio Severo Pio Pertinaci Aug(usto) Arab(ico)
Adia(enico) Parthico <p>ontifico (sic) maximo, tr[i]b(unicia) pot(estate) {pot} VI, imp(eratori) XI, co(n)s(uli) II, patri patrie et Imp(eratori) Caes(ari) L(ucii) Sep(tibia) Severi Pert(inacis) Aug(usti)

⁹⁵ Η επιγραφή στην στήλη είναι μεταγενέστερη καθώς αρχικά υπήρχε κείμενο γραμμένο στα λατινικά και από κάτω η μετάφραση του στα ελληνικά, του 198 μ.Χ., έγινε όμως επαναχάραξη το 337 – 340 μ.Χ. και το 355 – 360 μ.Χ. όταν και χαράχθηκαν δύο νέες επιγραφές στη λατινική γραφή

Arab(ici) Adiab(enici) Parthici maximi fil(io), Divi M(arci)
 [A]ntonini Pii Germ(anici) Sar(matici)
 [nepoti, Divi Anto]nini Pii abnepo[te, D]ivi Hadr[i]ani et Divi
 Traiani
 [Parthici et Divi Nervae abnepote], M(arco) A[u]relino Antonino
 Aug(usto) tri(bunicia)
 [pot(estate) et L(ucio) Septimio Getae Caesari], milia e[re]xit
 Soliorum
 [civitas per Audium Bassum proco(n)s(ulem) p]rovinciae
 Cypri.

- (β) [Αὐτοκράτορι Καίσαρι θεοῦ Μάρκου Ἀντωνεῖνου Εὐσεβοῦς
 Γερμανικοῦ υἱ<ῶ>,
 [θεοῦ Κομμόδου ἀδελφῶ, θεοῦ Ἀντωνεῖνου Εὐσεβοῦς υἱῶ]νοῶ,
 θεοῦ Ἀδριανοῦ ἐκγό[νω],
 [θεοῦ Τραϊανοῦ Παρθ(ικοῦ) καὶ θεοῦ Νέρουα ἀπογόνω, Λ(ουκίω)
 Σεπτιμίω Σευήρω
 [Εὐσεβεῖ Περτίνακι Σεβαστῶ Ἀραβικῶ Ἀδιαβηνικῶ Π]αρθ(ικῶ)
 μεγ(ίστω), ἀρχιερεῖ
 [μεγ(ίστω), δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ ζ´, αὐτοκράτο]ρι τὸ ια´,
 ὑπάτω
 τὸ β´,
 [πατρι πατρίδος, ἀνθυπάτω, καὶ Αὐτοκράτορι Καίσα]ρι Λ(ουκίου)
 Σεπτιμίου
 [Σευήρου Εὐσεβοῦς Περτ(ίνακος) Σεβαστοῦ Ἀραβ(ικοῦ)
 Ἀδιαβ(ηνικοῦ) Παρθ(ικοῦ) μεγ(ίστου) υἱῶ, θεοῦ
 [Μάρκου Ἀντωνεῖνου Εὐσεβοῦς Γερμ(ανικοῦ) Σαρμ(ατικοῦ)
 υἱωνῶ θεο]ῦ Ἀντωνεῖνου (sic) Σεβ(αστοῦ)
 [ἐκγόνω, θεοῦ Ἀδριανοῦ καὶ θεοῦ Τραϊανοῦ Π]αρθ(ικοῦ) καὶ
 θεοῦ Νέρουα
 [ἀπογόνω, Μάρκω Αὐρηλίω Ἀντωνεῖνω Σε]β(αστῶ), δημαρχικῆς
 [ἐξουσίας, ἀνθυπάτω καὶ Λ(ουκίω) Σεπτιμίω Γέτα] Καίσαρι τὰ
 μείλι(α)
 [ἀνέστησεν ἡ πόλις ἡ Σολίων ἐ]πι Αὐδί[ο]υ [Βάσσου ἀνθυπάτου
 ἔτους ζ´].

Αριθμός / Αντικείμενο	(E4) Πλάκα από υπόλευκο μάρμαρο, τεμαχισμένη σε δύο τεμάχια
Διαστάσεις	Ύψος 0,195, πλάτος 0,29 και πάχος 0,035 μ.
Χώρος Εύρεσης	Γαληνή ή Σόλοι
Χρονολόγηση	161 – 180 μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Τιμητική επιγραφή/Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο. (Inv. 1968/V-30/733, Ins. GR. 151)

Βιβλιογραφία	Hogarth 1889, σσ. 113-134, αρ. 35 (<i>IGR</i> 3, σ.929) · Nicolaou, <i>RDAC</i> 1969, σσ. 71-73, αρ. 1 (φωτ. πίν. 13,1) (<i>SEG</i> 25, σ.1050) · Richter (<i>IGR</i> III σ.929) · Σακελλάριος 1890, σ.135 αρ. 5 · Κρίγκος 2008, σ.848
--------------	---

Αὐτοκράτορα Καί[σαρα]
 Μ(ἄρκον) Αὐρήλιον Ἄντων[νῆ]-
 νον Σεβαστὸν [ταμ]-
 ίαι ἄρξαντες Π[το]-
 λεμαῖος Ὀνα[σα]-
 [γόρου]ν (;) κ[αἰ- - -]

Αριθμός / Αντικείμενο	(Ε5) Μαρμάρινη λευκή πλάκα
Διαστάσεις	Μέγιστου ὕψους 0,25, μέγιστου σωζόμενου πλάτους 0,26 και πάχους 0,03 μ.
Χώρος Εύρεσης	Γαληνή
Χρονολόγηση	Μέσα 2 ^{ου} αιώνα μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αναθηματική /Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο
Βιβλιογραφία	Mitford, <i>Op.Arch</i> 6, 1950, σσ. 33-34, αρ. 17 (φωτ. 19, σ. 39) · Κρίγκος 2008, σ.851

4

[----- Ἄφ]ροδείτη
 [-----] και Αὐτοκράτορι
 [Καίσαρι Τίτ]φ Αἰλίφ Ἀδριανῶ
 [Ἄντωνεῖν]φ Σεβαστῶ
 [Γερμανικ]ῶ Δακικῶ
 [Εὐσεβεῖ Θεοῦ Ἄ]δρι[ανοῦ υἱῶ]

Αριθμός / Αντικείμενο	(Ε6) Μαρμάρινη πλάκα η οποία είναι σπασμένη σε τρία κομμάτια.
Διαστάσεις	α,β) ὕψος 0,185, πλάτος 0,342,πάχος 0,023 μ., γ) ὕψος 0,04, πλάτος 0,07 μ.
Χώρος Εύρεσης	Γαληνή
Χρονολόγηση	2 - 3 αι. μ.Χ
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Επιτύμβιο ἐπίγραμμα τριῶν στίχων / Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο (αρ. IG. 2)
Βιβλιογραφία	Mitford, <i>Opusc. Arch.</i> 6, 1950, σσ.41-42, αρ. 20 · ΑΚΕΠ Δ - Α, σσ.230-231 · Δ-Β, σ.166 · <i>ICA</i> V (<i>RDAC</i> 1966) σσ.56-57, αρ.2

[οῦ] μὲν ἔδι σε
 καλ[εῖ]ν λυγρὰ σώμα-

τα, κοίρανε Πλούτων,
νήπια πρὸς ζοφερὸν χῶ-
ρον ἀποφθιμένων· ἤρ-
πασας ἐγ μαζῶν ματέ-
ρος Ἀσβόλιον.

«Τ αδύναμα κορμιά, Πλούτων βασιλιά, δεν πρέπει να τα παίρνεις
βυζασταρούδια, στα σκοτάδια των νεκρῶν ·
από της μάνας το βυζί ἀρπαξες τον Ασβόλη.»

Αριθμός / Αντικείμενο	(Ε7) Τέσσερα τμήματα πλάκας από μάρμαρο
Διαστάσεις	Ύψος 0,24, πλάτος 0,483, πάχος 0,015 μ.
Χώρος Εύρεσης	Σε τάφο στο χωριό Γαληνή
Χρονολόγηση	3 αι. μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Επιτύμβιο επίγραμμα /Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο. Στην αποθήκη της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας inv. n. C. S. 1506/1 (M. P. 138/39/2 bl. 90, 72/38/4 bls. 148–150).
Βιβλιογραφία	ΑΚΕΠ Δ - Α, σσ.232-233 · Δ- Β, σσ.167-168 · ICA V, Nicolaou, RDAC 1966, σσ. 56-57, αρ. 2 (φωτ. πίν. 12,2) (SEG 25, σ.1117)

Ευοδίας τόδε σῆμα πέλει γλυκερὸν μετὰ φέγγος,
ἧς κλέος ἀθάνατον λάμπ(ε)τε σωφροσύνης·
ἀλλ' ἐκρίθη βίτου γλυκερὸν τέλος ἐν μερόπεσιν
πᾶσιν· ὃ τοῦτο φυγεῖν οὐ ποτέ τις δύναται.

Μετάφραση:

Της Ευοδίας μνήμα είναι αυτό, μετά από της ζωής το γλυκό φως της,
που θάνατη ἔλαμπε της φρονιμάδας της η φήμη·
μα στους θνητούς το τέλος της γλυκιάς ζωής αποφασίσθηκε σε όλους·
πράγμα που δεν μπορεί κανείς να το αποφύγει τούτο.

Στ) Επιγραφές από τον Λιμνίτη

Αριθμός / Αντικείμενο	(Στ1) Μαρμάρινη πλάκα
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Λιμνίτης
Χρονολόγηση	350 – 300 π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Τάμα/Αλφαβητική επιγραφή /Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	Tubbs 1889, JHS 1971, σ.99

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΑΥΤΟΥ ΘΥΓΑΤΡΟΣ
ΘΕΟΔΟΤΗΣ ΤΩΙ ΑΠΟΛΛΩΝΙ ΑΜΥΚΛΑΙΩΙ ΕΥΧΗΝ⁹⁶

Αριθμός / Αντικείμενο	(Στ2) Μιλιοδείκτης από λευκόφαιο ασβεστόλιθο
Διαστάσεις	Ύψος 0,39, πλάτος 0,49
Χώρος Εύρεσης	Περιοχή Σχέρα ανατολικά του Λιμνίτη και δυτικά της πόλης των Σόλων
Χρονολόγηση	337 – 340 μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Μιλιοδείκτης / Λατινική
Φύλαξη	Άγνωστη θέση
Βιβλιογραφία	Mitford 1950, σσ. 143-5, αρ. 13 · Mitford ANRW II 7.2, 1980, σ. 1334, υποσ. 213 (3) · Κρίγκος 2008, σ.870 · Bekker – Nielsen 2004 σ.245

4 [DD] DNNN.
[Fl(avio) Cl(audio) Constantino]
maximo [triu]mf[atori Aug(usto)
et Co[nstan]ti[o]
et Co[nsta]nti
victo[ribu]s
[semp]er Augg. (ustis)
8 [Milia V].

Αριθμός / Αντικείμενο	(Στ3) Μιλιοδείκτης από ασβεστόλιθο ⁹⁷
Διαστάσεις	Ύψος. 0,39, πλάτος 0,49 μ.
Χώρος Εύρεσης	Περιοχή Σχέρα ανατολικά του Λιμνίτη και δυτικά της πόλης των Σόλων.
Χρονολόγηση	337 – 340 μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Μιλιοδείκτης / Λατινική
Φύλαξη	Άγνωστη θέση
Βιβλιογραφία	Mitford, 1950, σσ. 145-7, αρ. 14 (φωτ. σ. 146) · Mitford 1980, σ. 1334, υποσ. 213 (4) · Κρίγκος 2008, σ.870

4 [DD]DNNN.
[Fl(avio) Cl(audio)] Constantino
[ma]gno (;) triumfatori Aug(usto)
[et Const]antio
[et Const]anti
[vi]c t o ribus
[se]mper Augg.
8 [Milia V].

⁹⁶ Η επιγραφή αναφέρεται από τον Tubbs το 1889. Όπως αναφέρει ο συγγραφέας ήταν πολύ φθαρμένη και καταγράφει τα έξι γράμματα όπως πιο πάνω, στη συνέχεια προχωρά σε αποκατάσταση της επιγραφής ως εξής, χωρίς να ξεκαθαρίζει ποιο από τα δύο ισχύει.

⁹⁷ Πρόκειται για πανομοιότυπο μιλιοδείκτη με τον 91 και ενδέχεται να είναι μια αποτυχημένη εκδοχή του.

Αριθμός / Αντικείμενο	(Στ4) Μιλιοδείκτης από ασβεστόλιθο κατακερματισμένος σε τρία μέρη
Διαστάσεις	α) ύψος 0,73, πλάτος 0,45 μ., β) ύψος 0,40, πλάτος 0,49, πάχος 0,53 μ.,
Χώρος Εύρεσης	Δυτικά των Σόλων, στην Περιοχή Σχέρα κοντά στον Λιμνίτη
Χρονολόγηση	337 – 340 μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Μιλιοδείκτης α)Ελληνική /Λατινική, β)ανεπίγραφο, γ) Λατινική
Φύλαξη	Άγνωστη θέση
Βιβλιογραφία	Mitford 1950, σ. 145, υποσ. 2 (φωτ. σ. 146) · Mitford 1980, σ. 1334, υποσ. 213 (4) · Κρίγκος 2008, σσ.871-872

4

-- M[aximo triumfatori Augusti] - - -
 - - - - [et Co]ns [tantio] - -
 - - - - [et Co]ns [tanti] - -
 - - - - [victo]r b [us] - -
 -- RΔ ἐπὶ Φλα (ουίου) - -
 - - - II INF - - -

Αριθμός / Αντικείμενο	(Στ5) Μιλιοδείκτης σε στήλη από λευκόφαιο μάρμαρο
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Λιμνίτης
Χρονολόγηση	337 – 340 μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Μιλιοδείκτης / Λατινική
Φύλαξη	Άγνωστη θέση
Βιβλιογραφία	<i>JHS</i> 11, 1890, σ. 84, <i>CIL</i> 3, 12112 · Mitford 1980, σ. 1334, υποσ. 213 · Κρίγκος 2008, σ.871 · Tubbs 1889, <i>JHS</i> 1971, σσ.84-86

 MAXIM

Αριθμός / Αντικείμενο	(Στ6) Πλάκα από ασβεστόλιθο
Διαστάσεις	Ύψος τουλάχιστον 1,5 μ., διάμετρος 0,5 μ.
Χώρος Εύρεσης	Δυτικά των Σόλων, στην Περιοχή Σχέρα ανατολικά του Λιμνίτη
Χρονολόγηση	
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Ελληνική
Φύλαξη	Άγνωστη θέση
Βιβλιογραφία	Mitford 1950, σ. 145, υποσ. 2 (φωτ. σ. 146) · Mitford, <i>ANRW</i> II 7.2, 1980, σ. 1334, υποσ. 213 (4) · Κρίγκος 2008, σσ.871-872 · Bekker – Nielsen 2004 σ.243

- - M - -
- - N -
- - N - -
- - - - -
- - ΠΙΦΑΛ - -
- -Π - N - -⁹⁸

Z) Επιγραφές από την επικράτεια των Σόλων

Αριθμός / Αντικείμενο	(Z1) Αέτωμα ανάγλυφης στήλης
Διαστάσεις	Μήκ. 74 εκ, ύψος 52 εκ.
Χώρος Εύρεσης	Τοποθεσία Αμπέλια στη Μόρφου
Χρονολόγηση	4 ^{ος} αιώνας π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Επιτύμβια/ Κυπροσυλλαβική
Φύλαξη	Κύπρος, Συλλογή Λοιζίδη
Βιβλιογραφία	Masson 1983, αρ.213α, σ.222

i-ta-te / e-ko-ne / ke-i-ma-i-ku ke-i-ma-i ka-e-ta / o-po-te-nu-u-ke-ne-I / wo-i-wa-ni-ya-se / mo-sa-se / o-pu-we-ne / a-za;-mo-se / ka-te-tu-i-ne,

Ἴ(ν)θάδε ἐγὼν κείμαι Χαετᾶ(ς) ὁ Ποθηνύ, γένει ΦοιΦανίγας (;) μώσας ὅπου *Φεν*, ἄζαμος κατέδου ἰν...

«Ἐνθάδε κείται ο Χαέτας, ο γιος του Ποθένιου, από τη Βοϊβανία, έχοντας ευχηθεί με επιτυχία σε κάποιον να παντρευτεί, ο ίδιος κατέληξε άγαμος...». ⁹⁹

Αριθμός / Αντικείμενο	(Z2) Τετράγωνη μαρμάρινη πλάκα
Διαστάσεις	Μήκ. 0,188, πλάτος 0,170.
Χώρος Εύρεσης	Μόρφου
Χρονολόγηση	222 π.Χ. - 133 π. Χ.
Είδος / Τύπος Γραφής / γλώσσα	Αναθηματική / Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	<i>Ελευθερία</i> 6/19 Μαρτίου 1910, <i>Περισιτιάνης</i> 1995, σσ.950-951

ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ[Ι
 Ο ΘΙΑΣΟΣ ΤΩΝ ΕΠΙΓΟΝΩΝ
 ΘΕΟΔΩΡΟΝ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
 ΑΡΣΙΝΟΕΑ ΤΗΣ ΕΠΙ ΠΑΜΦΥΛΙΑΣ
 ΗΓΕΜΟΝΑ ΤΟΝ ΤΕΤΑΓΜΕΝΟΝ
 ΕΠΙ ΧΑΡΑΔΡΟΥ ΚΑΙ ΤΗΝ ΓΥΝΑΙΚΑ
 ΑΥΤΟΥ ΜΥΡΑΙΘΑ ΖΗΝΟΘΕΜΙΟΣ
 ΣΑΜΙΑΝ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΥΙΟΥΣ ΑΡΧΙΚΛ[ΕΑ]
 ΚΑΙ ΔΗΜΗΤΡΙΟΝ ΑΡΕΤΗΣ ΕΝΕΚΑ

⁹⁸ Το κείμενο διαγράφηκε και στη θέση του γράφηκε το κείμενο του μιλιοδείκτη 103

⁹⁹ Αποκατάσταση από τον (Ο) Masson ` Τα άγνωστο αυτό τοπωνύμιο δεν ταυτίζεται με κάποια γνωστή γεωγραφική θέση. Το πλησιέστερο εκφραστικά τοπωνύμιο είναι Βοιβοντίνα στη σημερινή Σερβία. Αν ισχύει αυτή η σύνδεση, τότε θα πρόκειται για κάτι πρωτόγνωρο.

ΚΑΙ ΕΥΝΟΙΑΣ ΤΗΣ ΕΙΣ ΑΥΤ[ΟΥΣ]

Αριθμός / Αντικείμενο	(Z3) Ογκόλιθος από ασβεστόλιθο
Διαστάσεις	Ύψος 0,265, πλάτος 0,255, μέγιστο πάχος 0,29 μ.
Χώρος Εύρεσης	Τέσσερα χιλιόμετρα νοτιοδυτικά των Σόλων.
Χρονολόγηση	54 – 68 μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Επίσημη επιγραφή/Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο (αρ.554)
Βιβλιογραφία	Mitford, <i>Op.Arch</i> 6, 1950, σ. 28-31, αρ. 15 (εικ. 17, σ. 31) · Moretti, <i>RFIC</i> 109, 1981, σσ. 264-268 (<i>SEG</i> 31, 1363) · Christol, <i>Chiron</i> 16, 1986, σσ. 1-5 (<i>SEG</i> 36, 1264), <u>Μετάφραση</u> : Μιχαηλίδης Ανδρέας

[Νέρων Κλαύ] διος Καϊ-
[σαρ Σεβαστ]ός Γερμανι-
[κός τὸ ὕδωρ] εἰσήγαγε
[διὰ] μελίων Ἰου-
[λίου Κόρδου ἀ]νθυπάτου

Μετάφραση:

Ο Νέρων Κλαύδιος Σεβαστός Γερμανικός το νερό έφερε [μέσω] μίλια Ιουλίου Κόρδου ανθυπάτου.

Αριθμός/Τίτλος/Αντικείμενο	(Z4) Στρογγυλή βάση
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Περιοχή Λύμπια κοντά στην Κοράκου
Χρονολόγηση	161-180 μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	Beaudouin – Pottier, <i>BCH</i> 3 (1879), σ.166 αρ. 9

Λιζ' μηνός[ς -----]
Μ(ἄρκος) · Αὐρήλιο[ς----]
Κλαυδιανός[ς-----]
Ἡρακλείδο[υ-----]

Αριθμός / Αντικείμενο	(Z5) Μαρμάρινη πλάκα.
Διαστάσεις	Ύψος 0,18, πλάτος 0,13, πάχος 0,04 μ.
Χώρος Εύρεσης	Σκουριώτισσα
Χρονολόγηση	2ου αι. μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Τιμητική επιγραφή/Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο
Βιβλιογραφία	Mitford 1980, σ. 1327, υποσ. 177 · <i>Op.Arch.</i> 6 (1950) σσ.12-13 note 1 · ΑΚΕΠ, Δ - Α, σσ. 212-215, σσ.234-235 · Κρίγκος 2008, σσ.846-847

[----- κοι]-
νωνων [ἐπίτροπον; με]-
τάλλων χ[αλκοῦ ; κατὰ τὰς]
κόμας Λα[--- καὶ --- καὶ]
Φλάσου τὸν ἐ[αυτοῦ πάτρωνα (;)]
τειμῆς [χάριν].

Μετάφραση:

[----- συμ]-
μετέχοντα ----- υπεύθυνο των
μεταλλείων χαλκού στα
χωριά Λα----- και
Φλάσου, τον προστάτη του,
χάριν τιμῆς.»

Αριθμός / Αντικείμενο	(Z6) Τμήμα μαρμάρινου επιστηλίου
Διαστάσεις	Μήκος 0,62 μ
Χώρος Εύρεσης	Ποταμός του Κάμπου
Χρονολόγηση	211 -217 μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αναθηματική επιγραφή / Ελληνική
Φύλαξη	Άγνωστη θέση
Βιβλιογραφία	Karageorghis, <i>BCH</i> 97, 1973, σσ. 671-672 (φωτ. πίν. 107).

Ἐπὶ αὐτοκράτορος Καίσαρος Μ. Αὐρη[λίου]

Αριθμός / Αντικείμενο	(Z7) Ταφικός κίονας από ασβεστόλιθο
Διαστάσεις	Ύψος 0,68, διάμετρος 0,26 – 0,29 μ.
Χώρος Εύρεσης	Σε οικία στον Ποταμό του Κάμπου
Χρονολόγηση	2 – 3 αι. μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Επιτύμβια επιγραφή/Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο inv. n. 1961/I–10/4 (M. P. 22/37/3 bl. 51)
Βιβλιογραφία	Nicolaou, <i>Berytus</i> 14, 1963, σ. 129, αρ. 1 (φωτ. πίν. 33,1) (<i>SEG</i> 23, 662).

Ἵνασίων·
χαῖραι
χρηστ (ά).

Αριθμός / Αντικείμενο	(Z8) Επιτύμβιος κίονας από ασβεστόλιθο
Διαστάσεις	Ύψος 0,54, διάμετρος 0,23 μ.
Χώρος Εύρεσης	Σε οικία στον Ποταμό του Κάμπου
Χρονολόγηση	2- 3 αι. μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Επιτύμβια επιγραφή /Ελληνική

Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο. (Inv. 1961/I-10/5, Inscr. 447).
Βιβλιογραφία	Nicolaou 1963, σσ. 129-30, αρ. 2 (φωτ. πίν. 33,2) (SEG 23, 663).

Τίμον
χρηστέ,
χαΐρε.

Αριθμός / Αντικείμενο	(Z9) Ταφικός κίονας από ασβεστόλιθο
Διαστάσεις	Ύψος 0,875, διάμετρος 0,485 μ.
Χώρος Εύρεσης	Στην κατεστραμμένη εκκλησία του Αγίου Κωνσταντίνου στην περιοχή των Σόλων στο χωριό Ποταμός του Κάμπου.
Χρονολόγηση	2 – 3 αι. μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Επιτύμβια επιγραφή /Ελληνική
Φύλαξη	Άγνωστή θέση
Βιβλιογραφία	Nicolaou, RDAC 1970, σ. 150, αρ. 2 (φωτ. πίν. 27,2) · Κρίγκος 2008, σ.857

Νέος
Τίμων[ος]·
χρηστέ,
χαΐρε.

Αριθμός / Αντικείμενο	(Z10) Ταφικός κίονας από ασβεστόλιθο
Διαστάσεις	Ύψος 0,47, διάμετρος 0,325 μ.
Χώρος Εύρεσης	Στα απομεινάρια της εκκλησίας του Αγίου Κωνσταντίνου στον Ποταμό του Κάμπου.
Χρονολόγηση	2 – 3 αι. μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Επιτύμβια επιγραφή / Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	Nicolaou, RDAC 1970, σ. 150, αρ. 3 (φωτ. πίν. 27,3) · Κρίγκος 2008 σ.857

Άρτεμις ή και
Ειρήνη· χρηστή, χαΐρε.

Αριθμός / Αντικείμενο	(Z11) Πλάκα από υπόλευκο μάρμαρο
Διαστάσεις	Ύψος 0,17, πλάτος 0,245, πάχος 0,018 μ.
Χώρος Εύρεσης	Λεύκα
Χρονολόγηση	2 – 3 αι. μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Επιτύμβια επιγραφή /Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο (Inv. 1952/XII-3/2, Inscr. GR 55).
Βιβλιογραφία	Nicolaou, CIS, σ. 32, πίν. 41b.

Διονύσι

Λεοντί
 χρηστέ,
 χαῖρε.

Αριθμός / Αντικείμενο	(Z12) Μαρμάρινη σαρκοφάγος
Διαστάσεις	Μήκος 0,275, πλάτος 0,40 μ.
Χώρος Εύρεσης	Σε σαρκοφάγο που βρέθηκε κάτω από το δάπεδο της εκκλησίας του Αγίου Μάμαντος στη Μόρφου.
Χρονολόγηση	Αρχές 3 ^{ου} αι. μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Επιτύμβιο επίγραμμα /Ελληνική
Φύλαξη	Άγνωστη θέση
Βιβλιογραφία	Mitford, <i>Op.Arch.</i> 6, 1950, σσ. 42-43, αρ. 21 (φωτ. 23, σ. 43) · Βοσκού, ΑΚΥΓ 2. Επίγραμμα, 1997, σσ. 116-9 (E44), σσ. 378-381 (φωτ. σ. 117).

4 [- - - - -] νεκῶν κατατεθνισσῶν
 [- - - - -] ἀρίστου συμβίου κεδνῆς
 [- - - - -]νου ἔπους μοι
 [- - - - -]τευξα χαράξας
 [- - - - -] γαμετῆς ποτ' ἀκοίτης·

8 ὅστέα κατθέμε[νος δ' ἐνὶ] χώ[ν]η λαίνοτεύκτω
 Ἄρτεμίδωρος ἐγῶ[ν] ὃ [δε] ἀμφοτέρας ἐκόμισσα,
 ἐλπόμενος κλυτὸς εἰς εὐνίδα τήνδε τεθῆναι.

Αριθμός / Αντικείμενο	(Z13) Μεγάλος σφαιρικός λίθος
Διαστάσεις	Βάρος 243,63 κιλά.
Χώρος Εύρεσης	Τοποθεσία Παλιόμυλος, κοντά στο χωριό Κουτραφάς.
Χρονολόγηση	3 ^{ου} αιώνα μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο. (Inv. 1963/VII-11/9, Inscr. 482).
Βιβλιογραφία	Nicolaou, <i>RDAC</i> 1964, σσ. 194-5, αρ. 7 (φωτ. πίν. 19,7) (<i>SEG</i> 23, 666) · Κρίγκος 2008, σ.875

Ἐπαρμα
 Φαβατί-
 ωνος.¹⁰⁰

Αριθμός / Αντικείμενο	(Z14) Μωσαϊκό
Διαστάσεις	40 x 20 εκ.
Χώρος Εύρεσης	Μανσούρα
Χρονολόγηση	3 ή 4 αι. μ.Χ.

¹⁰⁰ Η επιγραφή αυτή, χαραγμένη πάνω σε ογκόλιθο, καταγράφει τον άθλο του Φαβατίωνα να σηκώσει το βαρύ αντικείμενο. Η λέξη έπαρμα χρησιμοποιήθηκε για να δηλώσει το βάρος που σήκωσε ο αθλητής και είναι μοναδική στην Κύπρο.

Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αλφαβητική / Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο
Βιβλιογραφία	Michaelides 1993, σσ.265-273

ΦΗΡΙΑ ΚΑΛΗ

Αριθμός / Αντικείμενο	(Z15) Μωσαϊκό
Διαστάσεις	55 x 60 εκ.
Χώρος Εύρεσης	Μανσούρα
Χρονολόγηση	3 ή 4 αι. μ.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αλφαβητική / Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο
Βιβλιογραφία	Michaelides 1993, σσ.265-273, μετάφραση Μιχαηλίδη Ανδρέα

ΚΑΛΩΣ ΛΟΥΥΕΙ ΦΙΛΟΘΑΛΑССΟС

Μετάφραση:

Καλό λουτρό για τον φίλο της θάλασσας.

Αριθμός / Αντικείμενο	(Z16) Μαρμάρινη πλάκα επαναχρησιμοποιημένη ως μέρος Αγίας Τράπεζας
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Κοράκου / Παναγία Ελεούσα
Χρονολόγηση	654/655 μ.Χ. αιώνα
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Κτητορική / Επιδαπέδια / Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	Feissel 2013, σσ.220-221, <u>Μετάφραση:</u> Μιχαηλίδη Ανδρέα

† Κ(αι) τὸ ἰλ[.]ιον το[ῦτο ἐ]ξ ἀμελίας
κ(αι) πολλῆ[ς] ...κ(αι) πα]λαιόσεως
ἐν προ[.....] ΧΗ[.] CI [ἀνε]καίνι[σε]ν
κ(αι) εὐπρεπ[ῶς]] συν[ε]ργία Θε(εο)ῦ
Ἰωάννη[ς] ὁ ἀγιώτατ(ος) π[ρὸε]δρος ὁ γ...]
τοῖς λουπ[ο] ἴς κ(αι) τοῦτ[ο]ν εἰς μνήμην
καταλείπον [δ]ιαιω[ν]ίζουσαν
[.....]οι[-----]

Μετάφραση:

Κ(αι) το [...] ἀ]πό ἀμέλεια
και πολλή[ς]... και συ]ντήρησης
[.....] [ανα]καίνι[σε]
και μεγαλοπρεπ[ῶς] ...] με τη βοήθεια του Θεού,
ο παναγιώτατ(ος) επίσκοπος Ιωάννη[ς] ...]
αφήνοντας και αυτό στους μεταγενέστερους

κληροδοτώντας το και διατηρώντας το σε αιώνια μνήμη
[.....] οι [.....]

Αριθμός / Αντικείμενο	(Z17) Κιτρινωπή μαρμάρινη πλάκα
Διαστάσεις	ύψ. στα αριστερά 25, πλάτος. 25,5, πάχος. 5
Χώρος Εύρεσης	Κοντά στην Αμπελικού
Χρονολόγηση	654/655 μ.Χ. αιώνα
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αφιερωματική/ Επιγραφή πλαισιωμένη από tabula ansata / Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο
Βιβλιογραφία	Feissel 2013, σσ. 225-226

† Και τὸ ι[----τοῦτο]
Ἰωάννη[ς ὁ ἀγιώτατος]
ἐπίσκο[πος -----]
τῶν .[

Αριθμός / Αντικείμενο	(Z18)
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Κοντά στην Αγία Ειρήνη
Χρονολόγηση	
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Επιτύμβια επιγραφή /Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	Ross, <i>RhM</i> 7 (1850), σ. 516 αρ. 9 F, Arch. Aufs. II (1861), σ. 624 αρ. 9 F)

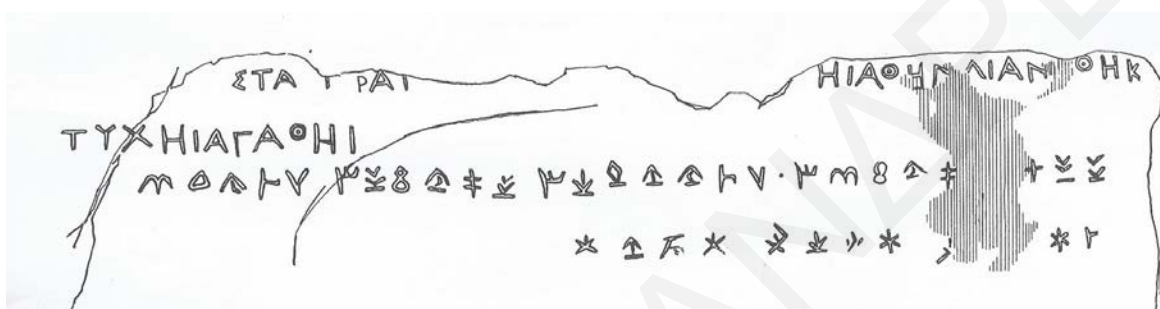
Ἀθη-
ναῖς
χρεσ-
τὴ χε -
ρε.

Αριθμός / Αντικείμενο	(Z19) Μαρμάρινο θραύσμα
Διαστάσεις	ύψ. 13, πλάτος. κάτω 7
Χώρος Εύρεσης	Κοντά στην Αμπελικού
Χρονολόγηση	
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αφιερωματική/ Ελληνική
Φύλαξη	Κυπριακό Μουσείο
Βιβλιογραφία	Feissel 2013, σσ. 225-226

[-----]
[--]κλ[----]
[--]ς αὐτ[--]

Η) Επιγραφές από άλλες πόλεις της Κύπρου

Αριθμός / Αντικείμενο	(H1) Λίθινη βάση
Διαστάσεις	Μήκ. 66, ύψ. 33, πλ. 41 εκ.
Χώρος Εύρεσης	Λάρνακα
Χρονολόγηση	4 ^ο αιώνα π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αναθηματική, Κυπροσυλλαβική, σε δύο γραμμές /Αλφαβητική, Ελληνική, σε δύο γραμμές
Φύλαξη	Κύπρος, Συλλογή Γ.Γ.Πιερίδη, αρ.877.
Βιβλιογραφία	Σακελλάριος 1890, σ.134 · ΑΚΕΠ Δ- Α,σ.66 · Masson 1983, αρ.212,σ.218

α. αλφαβητική γραφή:

1) [ὁ Σόλων βασιλ]ε[ὺς] Στασικράτ[ης, ὁ βασιλ]έως [Στασίου],
[τ]ῆι Ἀθηναῖ ἀν[έ]θηκ[ε]

2) τύχηι ἀγαθῆι.

β. συλλαβική γραφή:

1) o-so-lo-[ne] // pa - si - le - u - se ; sa - ta - si - ka - ra - te - se //
o -pa-si-le-o-se // sa-ta-si- ya -u

2) ta - a -[ta-na]-i // a-ne-te-ke // i-tu-ka-i

Ὁ Σόλω[ν] βασιλεὺς Στασικράτης ὁ βασιλῆος Στασίου |
τῆ Ἀ[θήνα]ι ἀνέθηκε ἰ(ν) τύχαι.

Μετάφραση:

Ο βασιλιάς των Σόλων Στασικράτης, ο γιος του βασιλιά Στασία, το αφιέρωσε στην Αθηνά για καλή τύχη.

Αριθμός / Αντικείμενο	(H2)
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Κίτιο;
Χρονολόγηση	310 π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αλφαβητική /Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	ΑΚΕΠ Δ-Α, σσ.98-99, μετάφραση Μιχαηλίδη Ανδρέα

31. Ειρήνην Πτολεμαίου τ[ο]ῦ [στρατηγοῦ]
καὶ ἀρχιερέως Ἀρτέμιδος Δε[σποινῶν]
θεῶν καὶ τοῦ βασιλέως καὶ τ[ῶν ἄλλων]

θεῶν, ὧν τὰ ἱερά ἴδρυται ἐν τῇ [νήσῳ]
 Ἀνδρόμαχος ὁ υἱὸς τῶν δια[δόχων καὶ]
 πρὸς τῇ γραμματεία τ[ῶν δυνάμεων.]

Μετάφραση:

Την Ειρήνη του Πτολεμαίου τ[ο]υ [στρατηγού]
 και αρχιερέα της Αρτέμιδας, των βα[σιλισσων]
 θεῶν και του βασιλέα και τ[ων άλλων]
 θεῶν, των οποίων τα ἱερά εἶναι ἰδρυμένα στο [νησί],
 ο Ανδρόμαχος, ο γιος των δια[δόχων και]
 προς τη γραμματεία τ[ων δυνάμεων.]

Αριθμός / Αντικείμενο	(H3) Βάση αγάλματος
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Παλαίπαφος
Χρονολόγηση	3 ^ο αιώνα π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Αλφαβητική /Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	ΑΚΕΠ Δ -Α, σσ.244-245 ; Δ - Β, σ.179

Ἀρίστων Μνήμονο[ς]
 Νουμήνιον Δημητρίου Σολέα¹⁰¹
 ἰατρόν.
 Ο Ἀρίστων , γιος του Μνήμονος,
 τον Νουμήνιο, γιο του Δημητρίου, Σολέα,
 τον γιατρό.

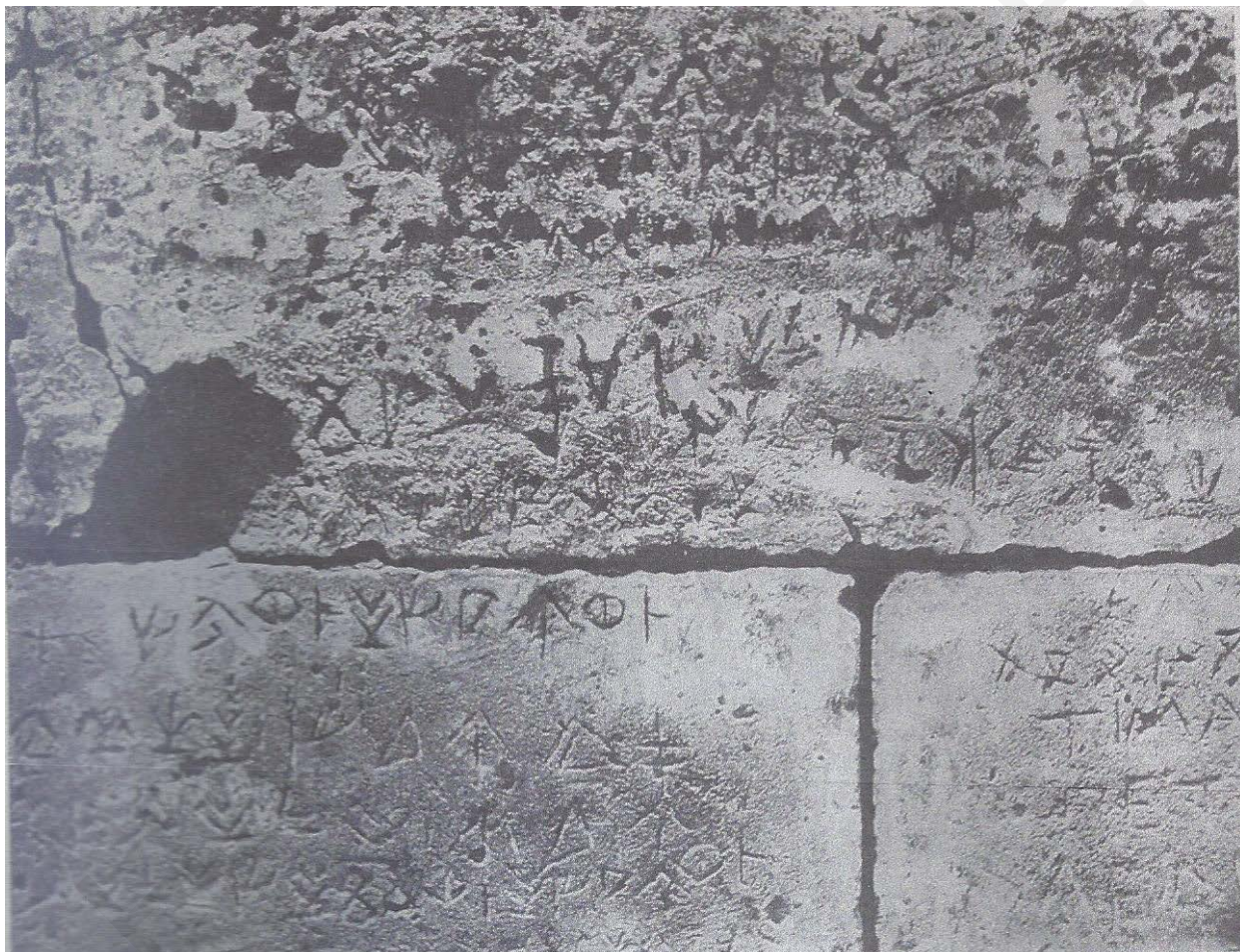
Αριθμός /Αντικείμενο	(H4)
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Λευκωσία
Χρονολόγηση	
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Ελληνική/Λατινική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	Mitford Peek, GV 751, (SEG XVIII 593) · Mitford, AJA 1961, σ.139 αρ. 190

[ἐνθάδε - - - - - α, τὸν εὐκλέ]α παῖδα Μενίππου,
 [- - - - - γενεᾶς βλα]στὸν ἀπ' Ἴλλυρίου,
 [- - - - - φθίμενον Σολίων] πόλις ἄδε καλύπτε[ι]
 [ζωᾶς ἐς τριτάτην ἐρ]χόμενον δεκάδα.
 [ῶι τόδε - - - - - π]αρά κλυτὸν εἶσατο σῆμα
 [- - - -, εὐσεβέως ὄν] κτερίσατα πόσιν.

¹⁰¹ Παρά τη χρήση του εθνικού Σολέας, η επιγραφή αναφέρεται σε κάτοικο των Σόλων της Κύπρου και όχι της Κιλικίας, αφού ο διαχωρισμός των λέξεων Σόλιος και Σολέας ξεκίνησε τρεις αιώνες αργότερα. ΑΚΕΠ Δ - Β, σ.179

Θ) Επιγραφές εκτός Κύπρου

Αριθμός / Αντικείμενο	(Θ1) Σε τείχος
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Στο ανατολικό τείχος του Καρνάκ της Αιγύπτου. ¹⁰²
Χρονολόγηση	391 – 378 π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Χάραγμα / Κυπροσυλλαβική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	Masson 1983, αρ.426, σ.378, σ.373

o - na - si - i - se - o - li - mi - ni - [si - o - se]
Όνασις ό Λιμνί[σιος].

¹⁰² Η ακόλουθη επιγραφή(αρ.16), όπως και η επόμενη (αρ.17) βρέθηκε χαραγμένη πάνω στο ανατολικό τείχος του Καρνάκ της Αιγύπτου μαζί με άλλες επιγραφές ονομάτων Κυπρίων και των πόλεων τους. Άγνωστο αν οι δύο επιγραφές είναι γραμμένες και στα ελληνικά όπως άλλες επιγραφές στο τείχος καθώς οι επιγραφές είναι σε κακή κατάσταση και δυσανάγνωστες.

Αριθμός / Αντικείμενο	(Θ2) Σε τείχος
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Στο ανατολικό τείχος του Καρνάκ της Αιγύπτου
Χρονολόγηση	391 – 378 π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Χάραγμα / Κυπροσυλλαβική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	Masson 1983, αρ.428, σ.378, σ.373

(1) ο - na - si - ku - ro - ro - se - o - na - Fo - se (2) li - mi - ni - o - se
Όνασίκυπρος ΌναΨος | Λιμνίσιος

Αριθμός / Αντικείμενο	(Θ3) Επιτύμβια στήλη Αρ.10376
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Πειραιάς
Χρονολόγηση	4 αιώνας π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Επιτύμβια επιγραφή / Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	ΑΚΕΠ Ε, σ.110

Εύφροσύνη Σολία.

Αριθμός / Αντικείμενο	(Θ4) Επιτύμβια στήλη Αρ.10382
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Πειραιάς
Χρονολόγηση	4 αιώνα π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Επιτύμβια επιγραφή/Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	ΑΚΕΠ Ε, σ.110

Εϋάρχος Νικοδήμου Σόλιος

Αριθμός / Αντικείμενο	(Θ5) Στήλη
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Δελφοί
Χρονολόγηση	3ος αιώνας π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Κατάλογος/ Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	ΑΚΕΠ Δ - Α, σσ. 240-241 · Δ - Β, σσ.176-177

ίματιομίσθαι' - Στρατοκλήης Απολλοδώ-
ρου Σαλαμίνιος, -Νίκων Μενεκλέους
Σολεύς, - Διονύσιος Διονυσιδώρου
Ήρακλειώτης.

Αριθμός / Αντικείμενο	(Θ6) Πάριον Μάρμαρο
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Πάρος
Χρονολόγηση	264 ή 263 π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Μαρμάρινη πλάκα / Ελληνική
Φύλαξη	Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης
Βιβλιογραφία	Πάριον Μάρμαρον ΙΙ (41-42) FHG V p.546 (ΑΚΕΠ Α, σσ.46-47)

Αφ' οὔ < Σαλα |μίνα ἐν > Κύπρω Τεῦκρος ᾠκισεν, ἔτη ΗΗΗΗΔΔΔ ΙΙΙ, βασιλεύοντος
Ἀθηνῶν Δημοφῶντος

Αριθμός / Αντικείμενο	(Θ7) Πλάκα στήλης
Διαστάσεις	
Χώρος Εύρεσης	Δελφοί
Χρονολόγηση	3 - 2 αιώνας π.Χ.
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Κατάλογος/ Αλφαβητική /Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	ΑΚΕΠ Δ - Α, σσ. 204-207 · Δ - Β, σ.139

Πόλεις Κύπρου Θεωροδόκοι: 71
ἐν Σαλμίνοι Διόδημος - - - - - ων[ος]
ἐν Καρ[π]ασε[ία] Ἀριστόστρ[ατος Δ]ήμου ; [Χ]ῖος ;
ἐν Χύτροις - - - - -
ἐν Κερυνεΐα] - - - - - τύνιος
ἐν Λαπήθῳ Ἀριστοκλήης Πο[λιὰ]νθου Γορ-
ἐν Σόλοις - - - - - διος
ἐν [Ταμ]ασσω Θρασέας Θρα[σ]έα Ἀσπέμ-
ἐν [Θρ]ό[ν]οις; - - - -
ἐν [Ἀρ]σ[ιν]όα; Ἀρισταγόρας Ἀρισταγόρα
- - - - -

Ι) Ἀγνωστες θέσεις

Αριθμός / Αντικείμενο	(Ι1) Σφραγίδα επισκόπου
Διαστάσεις	Διάμετρος 20 mm
Χώρος Εύρεσης	
Χρονολόγηση	Πριν από τη Φραγκοκρατία
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Σφραγίδα/ Επιγραφή 4 γραμμών / Ελληνική
Φύλαξη	Paris, Cabinet des Medailles, αρ. 1187 και 1197

Βιβλιογραφία	Soloi dix campagnes de fouilles 1964-1974, τομ.1, Eglise de Soloi σ.3, υποσ.9
--------------	---

ΘΕΟΤΟ
ΚΕ ΒΟΗ
ΘΕΙ ΕΠΙ
ΜΑΧΟ

και στο πίσω μέρος, η συνέχεια του κειμένου ακολουθούμενη από έναν σταυρό:

ΕΠΙΣΚΟ
ΣΟΛΩΝ

Θεοτό
κε βοή
θει Έπι
μάχου
έπισκό (που)
Σόλων

Αριθμός / Αντικείμενο	(I2) Σφραγίδα επισκόπου
Διαστάσεις	Διάμετρος 20 mm
Χώρος Εύρεσης	
Χρονολόγηση	Πριν από τη Φραγκοκρατία
Είδος/Τύπος γραφής/γλώσσα	Σφραγίδα / Ελληνική
Φύλαξη	
Βιβλιογραφία	Soloi dix campagnes de fouilles 1964-1974, τομ.1, Eglise de Soloi σ.3 υποσ.9,10

†¹⁰³ ΙΩ

ANN

ΟΥ

και στην πίσω όψη:

ΚΟΠΟ

ΣΟΛ

† Ίω

Άνν

ου

< έπι >

< σ>κόπο <υ>

Σόλων

¹⁰³ Πριν από την επιγραφή υπάρχει ένας σταυρός. Οι σφραγίδες φυλάσσονταν στο Paris, Cabinet des Medailles, IEEB n° 38, ωστόσο πλέον δεν είναι γνωστή η θέση τους. Το ίδιο ισχύει και για την επιγραφή II

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ

A. Εισαγωγή

Η προσπάθεια της καταγραφής της ιστορίας των Σόλων παρουσιάζει δυσκολίες, οι οποίες οφείλονται σε μεγάλο βαθμό στην έλλειψη μιας ολοκληρωμένης εικόνας της νομισματοκοπίας τους. Οι πληροφορίες που έχουμε για τα νομίσματα της πόλης είναι ελάχιστες κι αυτό διότι ένα μεγάλο μέρος των νομισμάτων που βρέθηκε στην πόλη και στην επικράτεια των Σόλων, αλλά και σε άλλες πόλεις εντός και εκτός του νησιού, δεν πιστώνονται με βεβαιότητα στους Σόλους. Πολλά από αυτά αποδόθηκαν στο Μάριον, τη Λάπηθο και σε άλλα κυπριακά βασίλεια, ενώ ορισμένα νομίσματα που βρέθηκαν σε άλλες πόλεις και κυρίως σε διάφορα σημεία της κεντρικής Κύπρου θεωρούνται ότι ανήκουν στους Σόλους. Επίσης, μέρος των κυπριακών νομισμάτων αποκομίστηκε από ανασκαφές που διενεργήθηκαν σε παλαιότερες εποχές και με μη επιστημονικό τρόπο με αποτέλεσμα να μην γνωρίζουμε την προέλευση τους. Άλλα νομίσματα αν και ανασκάφηκαν με επιστημονική μεθοδολογία ακολούθως μοιράστηκαν σε δημόσιες και ιδιωτικές συλλογές εκτός του νησιού και αυτό κατέστησε τη μελέτη τους δύσκολη, αν όχι αδύνατη. Κάποια από τα νομίσματα των Σόλων αποδόθηκαν σε άλλα βασίλεια από τους παλαιότερους ερευνητές και οι νεότεροι αποδέχτηκαν τα συμπεράσματα ελλείψει ενός ολοκληρωμένου έργου, που να πραγματεύεται σε βάθος την κυπριακή νομισματοκοπία. Ένας από τους στόχους της παρούσας διατριβής είναι να ξεδιαλύνει και να ταξινομήσει τα νομίσματα των Σόλων από την Αρχαϊκή έως την Ύστερη Ρωμαϊκή Εποχή. Μια διαυγής εικόνα του συνόλου των νομισμάτων των Σόλων θα συνδράμει στην εκτενέστερη μελέτη τους και την άντληση ιστορικών στοιχείων.

B. Χαλκός, το μέταλλο της Κύπρου

Η Κύπρος είναι μια από τις πλουσιότερες χώρες σε χαλκό στον κόσμο. Τα πλούσια κοιτάσματα μεταλλεύματος του χαλκού συγκεντρώνονται στους πρόποδες του Τροόδους. Η εκμετάλλεση του χαλκού ξεκίνησε από νωρίς, στη Μέση Χαλκολιθική (3500–2900 π.Χ.), όπως και την Ύστερη Χαλκολιθική (2900–2400 π.Χ.), όπως φαίνεται από τα λιγοστά μεταλλικά αντικείμενα που βρέθηκαν στο νησί. Ωστόσο, τα πρώτα εξελιγμένα αντικείμενα που κατασκευάστηκαν από χαλκό στην Κύπρο ήταν στη μετάβαση μεταξύ της Πρώιμης και της Μέσης Εποχής του Χαλκού, το 2000-1800 π.Χ. Η Κύπρος από την Ύστερη Εποχή του Χαλκού (1600–1050 π.Χ.) τελειοποιεί τις τεχνικές επεξεργασίας χαλκού και μετατρέπεται σε μια από τις μεγαλύτερες παραγωγούς χαλκού, ενώ παράλληλα βρισκόταν και σε μια γεωγραφική θέση που της επέτρεπε να διαδραματίσει σπουδαίο ρόλο στο ναυτικό εμπόριο

της Ανατολικής και της Κεντρικής Μεσογείου. Ήταν εμπορικά συνδεδεμένη με την Αίγυπτο, τη Συροπαλαιστινιακή ακτή, με το Αιγαίο και την Ηπειρωτική Ελλάδα. Από επιστολές που διασώθηκαν, από το β' τέταρτο του 14^{ου} αιώνα μαθαίνουμε για τις στενές σχέσεις που είχε ο βασιλιάς της Αιγύπτου με τον βασιλιά της Κύπρου αλλά και με τους υπόλοιπους βασιλείς της Ανατολικής Μεσογείου. Όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω η παραγωγή και εμπορία του πολύτιμου αυτού μετάλλου αποτελούσε τον κινητήριο μοχλό της κυπριακής οικονομίας και το μέγεθος των εξαγωγών ακόμα και από τόσο νωρίς πρέπει να ήταν μεγάλο, ιδιαίτερα αν αναλογιστούμε ότι στο ναυάγιο της Uluburun, στην νοτιοδυτική ακτή της Μικράς Ασίας, το οποίο χρονολογείται στα τέλη του 14^{ου} αιώνα, περιείχε 354 τάλαντα χαλκού, δηλαδή 10 περίπου τόνους.¹⁰⁴

Η επεξεργασία του μετάλλου λάμβανε χώρα σε εργαστήρια που συνδέονταν με τα ιερά του νησιού. Μετά την εξόρυξη και τη μεταφορά του χαλκού από τις πλαγιές του Τροόδους, ακολουθούσε η παρασκευή του στα εργαστήρια αυτά, τα οποία βρίσκονταν υπό τον έλεγχο της πολιτικής και θρησκευτικής εξουσίας που ενέδρευε στα αστικά κέντρα. Τα εργαστήρια επεξεργασίας του χαλκού εντοπίζονται όχι απαραίτητα κοντά στα μεταλλεία αλλά περισσότερο σε παράκτιες περιοχές, εκεί από όπου γινόταν η εξαγωγή του μετάλλου μέσω των λιμανιών. Ορισμένα από τα σημαντικότερα κέντρα επεξεργασίας χαλκού της Ύστερης Εποχής του Χαλκού ήταν η Έγκωμη, το Κίτιον, η *Τούμπα του Σκούρου*, η *Μύρτον – Πηγάδες* και η Αμπελικού. Πολλά από τα στοιχεία που είναι γνωστά για την εξόρυξη, την επεξεργασία και την εμπορία του χαλκού δεν προέρχονται από τα ίδια τα μεταλλεία αλλά από τις παράλιες πόλεις όπου βρίσκονταν τα εργαστήρια επεξεργασίας και μαζί τους τα κέντρα ελέγχου του πολύτιμου μετάλλου. Προστάτης θεός του χαλκού ήταν ο θεός του Ταλάντου, καθώς από αγαλματίδιο που βρέθηκε στην Έγκωμη, του 12^{ου} αιώνα, έχουμε την όψη του θεού αυτού. Πρόκειται για γενειοφόρο θεό οπλισμένο με δόρυ και ασπίδα που στεκόταν πάνω σε βάση φτιαγμένη από τάλαντο χαλκού. Το τάλαντο ήταν μονάδα βάρους και αξίας σε μια εποχή πριν τη δημιουργία των πρώτων νομισμάτων. Η παραγωγή, η επεξεργασία και το εμπόριο του χαλκού συνεχίστηκε με εντατικούς ρυθμούς και κατά την ιστορική εποχή, με τα ευρήματα να καλύπτουν ένα φάσμα από την Κυπρο-Γεωμετρική μέχρι και την Ύστερη Ρωμαϊκή περίοδο.¹⁰⁵

Τα πιο σημαντικά μεταλλεία από την Εποχή του Χαλκού μέχρι και τη Ρωμαϊκή Εποχή συγκεντρώνονται στις πλαγιές του Τροόδους και ειδικότερα τις βόρειες, σε περιοχές που

¹⁰⁴ Βλ. Kassianidou 2018, σσ. 345-354 · βλ. 2021β, σσ.670 – 672 · βλ. 2022, σσ. 73-88 · βλ. Ζαπίτη-Μιχαηλίδου 2007, σσ.16-17 · βλ. Charalambous 2016, σσ. 95-99

¹⁰⁵ Βλ. Bruce, *SCE III* σσ.641-644 · βλ. Kassianidou 2021α, σσ. 93-111 · βλ. Ζαπίτη-Μιχαηλίδου 2007, σπ.π. · βλ. Knapp – Keswani 1994, σσ.329-343 · Gjerstad 1980, σσ.158-159

ανήκαν στην πόλη των Σόλων, τουλάχιστον από την ίδρυση της και έπειτα. Τα πιο σημαντικά μεταλλεία των Σόλων αλλά και ολόκληρου του νησιού ήταν η Αμπελικού, το Μαυροβούνι, η Σκουριώτισσα και το Απλίκι. Στα μεταλλεία αυτά παράγονταν οι μεγαλύτερες ποσότητες μεταλλεύματος της Κύπρου από την προϊστορία μέχρι και το τέλος της αρχαιότητας¹⁰⁶

Γ. Γέννηση της νομισματοκοπίας

Η μετάβαση από τα τάλαντα χαλκού στην κατασκευή των πρώτων νομισμάτων έγινε στο τέλος του 7^{ου} αιώνα και στις αρχές του 6^{ου} στη Λυδία, στα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας. Τα πρώτα νομίσματα κόπηκαν από ήλεκτρο, το οποίο ήταν ένα κράμα χρυσού και αργύρου. Τα πρώτα αργυρά νομίσματα θα πρέπει να εμφανίστηκαν την εποχή του Κροίσου, στη Λυδία, τον 6^ο αιώνα π.Χ., από εκεί μεταφέρθηκαν και στον ελληνικό χώρο. Οι πρώτες ελληνικές πόλεις που έκοψαν νομίσματα ήταν η Αίγινα, η Αθήνα και η Κόρινθος, επίσης κατά τον 6^ο π.Χ. αιώνα. Τα πρώτα νομίσματα ήταν κατασκευασμένα από άργυρο και είχαν τυπωμένη μόνο τη μια πλευρά τους. Οι εικόνες που βρίσκονταν χαραγμένες πάνω στα νομίσματα πιστοποιούσαν την προέλευση και την αξία τους. Η αξία των νομισμάτων καθοριζόταν από το βάρος και την καθαρότητα των μετάλλων. Οι ονομασίες που δόθηκαν στα νομίσματα προήλθαν από τους διάφορους σταθμητικούς κανόνες που καθόριζαν τα βάρη των μετάλλων, όπως ο σίγλος ή ο στατήρας. Οι απεικονίσεις των νομισμάτων ήταν ποικίλες και επιλέγονταν από τις πόλεις ή τις αρχές έκδοσης τους. Τα θέματα που επιλέγονταν για χάραξη στην ορειχάλκινη μήτρα και για τη σφράγιση των νομισμάτων ήταν παρμένα από το ζωικό και φυτικό βασίλειο, από την ελληνική μυθολογία, το ελληνικό πάνθεον και τα σύμβολα των θεών.¹⁰⁷ Το σύστημα βάρους που επικράτησε αρχικά θα πρέπει να είχε ως αφετηρία του την περσική αυτοκρατορία, καθώς χρησιμοποιήθηκε στη Φοινίκη και στην Άραδο, η οποία εξέδιδε νομίσματα από το τέλος του 5^{ου} αιώνα.¹⁰⁸

Δ. Κυπριακή νομισματοκοπία

Η νομισματοκοπία της αρχαίας Κύπρου άργησε να απασχολήσει τους ερευνητές. Οι πρώτες προσπάθειες καταγραφής και μελέτης της κυπριακής νομισματικής ξεκίνησαν στο τέλος του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου}. Οι πρωταρχικές μελέτες έγιναν από τον Six (1883), τον Babelon (1893 και 1910) τον Hill (1904), τον Head (1911) και άλλες που ακολούθησαν κατά

¹⁰⁶ Βλ. Βαρνάβα 1993, σσ.5-18 · βλ. Bruce, οπ.π., σσ. 639-667 · βλ. Bekker – Nielsen 2004, σσ.147-148 · βλ. Webb 2011, σσ.760-762 · Given-Knapp 2001, σ.432 · βλ. Kassianidou 2013, σσ.57-58 · βλ. 2018, σσ. 345-347 · 2021α, σσ. 93-111 · βλ. Πανταζής 2011, σ. 191

¹⁰⁷ Βλ. Ζαπίτη-Μιχαηλίδου 2007, σσ.16-17

¹⁰⁸ Βλ. Hill 1990, υποσ.σ.163

τον 20^ο και τον 21^ο αιώνα.¹⁰⁹ Ορισμένες από τις πιο πρόσφατες, η οποίες χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα έρευνα, γράφτηκαν από τον Kraay (1976), πολλές δημοσιεύσεις της Destrooper – Georgiades, από τις Zapiti και Michaelidou (2008) και άλλες. Η μελέτη της νομισματοκοπίας πλέον έγινε πιο εντατική και πέρα από τη συγγραφή βιβλίων για τα κυπριακά νομίσματα έχουμε και τη δημιουργία περιοδικών και συλλογών με άρθρα για τα κυπριακά νομίσματα όπως το Cahier du Centre d'edutes Chypriotes και το Transeurhratene.¹¹⁰

Τα πρώτα νομίσματα στην Κύπρο ενδέχεται να κόπηκαν κατά το τελευταίο τρίτο ή τέταρτο του 6^{ου} αιώνα π.Χ., ενώ η Κιλικία και η Φοινίκη απέκτησαν νομισματοκοπία αργότερα από την Κύπρο. Ίσως η γεωγραφική θέση της Κύπρου σε συνάρτηση με τις ναυτικές ρότες να την ευνόησε για αυτή της την πρωτιά. Τα πρώτα νομίσματα κόπηκαν περισσότερο για την εξυπηρέτηση κρατικών πληρωμών και την εκμίσθωση ξένων μισθοφόρων και λιγότερο για τις συναλλαγές μεταξύ των κατοίκων. Το νησί μετά την κατάληψη του από την Αίγυπτο, από τον Άμασι Β΄, περνάει από τα τέλη του 6^{ου} αιώνα στην περσική σφαίρα επιρροής μετά από την κατάκτηση της Αιγύπτου και της Κύπρου από την Περσία, το 525 π.Χ. Οι Πέρσες επέτρεψαν στους κύπριους βασιλείς να έχουν το δικαίωμα της διοίκησης των βασιλείων τους αλλά και της κοπής των δικών τους νομισμάτων. Οι πόλεμοι και οι πολιτικές εξελίξεις επηρέασαν και τη νομισματοκοπία.¹¹¹ Παρά το δικαίωμα που δόθηκε στους Κύπριους βασιλείς να κόβουν τα δικά τους νομίσματα με τα σύμβολα που εκείνοι επέλεξαν, αρκετά ήταν τα σύμβολα που πέρασαν στην Κύπρο από τους Φοίνικες και γενικότερα από την Ανατολή, όπως το ankh, το κριάρι, ο ηλιακός δίσκος, η ημισέληνος, ο ταύρος και ο περωτός ηλιακός δίσκος.¹¹²

Στην αρχή όλα τα κυπριακά νομίσματα ζύγιζαν γύρω στα 11 γρ. και είχαν διάμετρο γύρω στα 2 εκ.. Το βάρος στα μικρότερα υπολογίζεται στο 1/3 των μεγάλων, δηλαδή 3,69 γρ. περίπου, το 1/6 γύρω στο 1,8 γρ, το 1/2 στα 0,9 γρ. και άλλες μικρότερες υποδιαιρέσεις. Το μεγαλύτερο νόμισμα ονομαζόταν σίγλος (σι), αν και αρχικά η γραφή επί των νομισμάτων ήταν στην κυπροσυλλαβική γραφή. Ο σίγλος ήταν μονάδα βάρους. Τα πρώτα νομίσματα κόπηκαν στο τέλος του 6^{ου} αιώνα π.Χ. και χρονολογούνται με απόλυτη χρονολόγηση λόγω της εύρεσης νομισμάτων στο θερινό ανάκτορο του Δαρείου (523-485 π.Χ.), μάλιστα κάποια από αυτά βρέθηκαν κάτω από τη θεμέλια πλάκα (τέλη 6^{ου} αιώνα). Άλλα νομίσματα που βρέθηκαν στη Ras Shamra, στις ακτές της Συρίας και πάλι καθορίζονται με απόλυτη

¹⁰⁹ Gallot 1992, σσ.297-300

¹¹⁰ Βλ. Μάρκου 2015 σσ.37-41, σσ.55-56

¹¹¹ Kraay 1976,σσ.286-300 · 1990,σσ.13-27

¹¹² Stieglitz 1990,σσ.28-34 · βλ. Μάρκου 2015, σσ.19-20

χρονολόγηση λόγω της κεραμικής που βρέθηκε μαζί τους. Πιο πρώτα είχαν ήδη κοπεί νομίσματα στην Ελλάδα (Αίγινα, Αθήνα και Κόρινθο), γύρω στο 550 π.Χ.¹¹³

Ο διπλός σίγλος είχε βάρος 10.8 γρ. Τον ύστερο 5^ο αιώνα κόπηκαν ασημένιοι σίγλοι, τρίτα, έκτα, δωδέκατα, εικοστά τέταρτα και σαραντακοστά όγδοα (1/10 γρ.). Ένα μέρος των μικρών αυτών νομισμάτων προέρχονται από τον Θησαυρό του Ιδαλίου(1869) και σήμερα βρίσκονται στο Βρετανικό Μουσείο. Τον 5^ο και 4^ο αιώνα τα νομισματοκοπεία που υπήρχαν στο νησί είναι της Σαλαμίνας, της Πάφου, του Κιτίου, του Ιδαλίου, της Αμαθούντας, της Λαπήθου και του Μαρίου. Οι πληροφορίες που αντλούμε από τα νομίσματα είναι πολυεπίπεδες και αφορούν τη θρησκεία, την τέχνη και την πολιτική ιστορία.¹¹⁴ Ο Ευέλθων της Σαλαμίνας ήταν ο πρώτος βασιλιάς που αποτύπωσε το όνομα του στα ασημένια νομίσματα που έκοψε (538 π.Χ.). Επίσης εγκατέλειψε το περσικό σύστημα βάρους και ακολούθησε το δικό του (το πιο βαρύ κυπριακό νόμισμα ζύγιζε 11,59 γρ., όσο δύο ασημένιοι περσικοί σίγλοι των 5,6 γρ.)¹¹⁵

Ο βαρύτερος περσικός σίγλος ζυγίζει 5,88 γρ. Οι Κύπριοι βασιλείς ακολουθούσαν ξεχωριστό σταθμητικό κανόνα με μεγαλύτερο τον αργυρό σίγλο, βάρους περίπου 11 γρ.¹¹⁶ Τα κυπριακά βασίλεια έκοβαν νομίσματα και στα 3 μέταλλα, το βάρος των ασημένιων ήταν διαφορετικό σε κάθε πόλη. Τον 5^ο αιώνα τα αργυρά είχαν βάρος 11.2 γρ. σε όλα τα νομισματοκοπεία. Τον 4^ο αιώνα το βάρος των νομισμάτων εξακολούθησε να είναι το ίδιο αλλά σταδιακά αντικαταστάθηκε από τον ροδιακό κανόνα των 7 γρ. Η αλλαγή ξεκίνησε πρώτα από την Αμαθούντα και τη Σαλαμίνα και αργότερα το Κίτιο, περιστασιακά χρησιμοποιήθηκε και στη Λάπηθο, ίσως στους Σόλους, πιθανόν και στο Μάριον και το Κούριο. Αυτή ήταν η περίοδος που η αλφαβητική ελληνική γραφή εισάχθηκε στη θέση της συλλαβικής, αν και οι δύο γραφές συνυπήρξαν στα ίδια νομίσματα. Τέτοια παραδείγματα συνύπαρξης των δύο γραφών έχουμε στα νομίσματα του Ευαγόρα της Σαλαμίνας, στην Πάφο και στο Μάριον. Ακόμα και στη Λάπηθο που αρχικά τα νομίσματα είχαν φοινικικά γράμματα, στη συνέχεια εμφανίζονται και ελληνικά γράμματα.¹¹⁷

Σχετικά με τους σταθμητικούς κανόνες στα αρχαία νομίσματα είναι απαραίτητο να αναφερθεί ότι δεν ήταν κοινοί ανάμεσα στα βασίλεια εκτός Κύπρου αλλά κάθε βασίλειο είχε το δικό του σύστημα καθορισμού και αναλογίας της αξίας των νομισμάτων. Έτσι και στην Κύπρο, υπάρχουν τουλάχιστον δύο σταθμητικοί κανόνες για τις συλλογές των

¹¹³ Destrooper 2001, σσ.172-173 · βλ. Tod 1960, σσ.1-24 · βλ. Μάρκου 2015 σσ.20-24

¹¹⁴ Tatton Brown 1997, σσ.76-79 · βλ. Μάρκου, οπ.π.

¹¹⁵ Hill 1990, σσ.13-27, σσ.162-164 · Zapiti 2003, σσ.69-73 · βλ. Μάρκου, οπ.π.

¹¹⁶ Ζαπίτη-Μιχαηλίδου 2007, σσ.16-17

¹¹⁷ Βλ. Destrooper 2007, σσ.265-281 · βλ. Μάρκου 2015, σσ.20-24

βασιλικών αργυρών νομισμάτων. Τον 5^ο αιώνα ο σταθμητικός κανόνας στηρίζεται στον σίγλο των 11 περίπου γραμμαρίων και στις υποδιαιρέσεις του σε τρίτα, έκτα, δωδέκατα έως και ενενηκοστά έκτα, ενώ τον 4^ο αιώνα κάποιοι από τους βασιλείς χρησιμοποίησαν τον λεγόμενο «ροδιακό» ή «χιακό» σταθμητικό κανόνα ο οποίος στηρίζεται στη δραχμή των 3,5 γραμμαρίων, τα πολλαπλάσια, με χαρακτηριστικό το δίδραχμο των 7 περίπου γραμμαρίων και τις υποδιαιρέσεις του. Αν και το όνομα του σταθμητικού κανόνα είναι «ροδιακός» ενδεχομένως να ξεκίνησε στη Χίο και όχι στην Ρόδο. Σύμφωνα με αυτό τον κανόνα έχουμε τα τετράδραχμα των 15,30 γραμμαρίων και δραχμές των 3,80 γραμμαρίων. Ο κανόνας αυτός διαδόθηκε κατά τη διάρκεια του 4^{ου} αιώνα σε πολλά νομισματοκοπεία της Ανατολής.¹¹⁸

Δεν γνωρίζουμε με βεβαιότητα την αξία των αργυρών νομισμάτων λόγω των πολλών κανόνων και της έλλειψης αρκετών νομισμάτων από διαφορετικές εποχές. Αυτό δεν ισχύει για τα χρυσά κυπριακά νομίσματα αφού η έρευνα απέδειξε ότι οι Κύπριοι βασιλείς ακολούθησαν τον περσικό σταθμητικό κανόνα με βαρύτερο νόμισμα των στατήρα των 8,44 γραμμαρίων περίπου, ο οποίος είναι σε πλήρη αντιστοιχία με τις αργυρές τους εκδόσεις. Όσοι βασιλείς χρησιμοποιούσαν τον τοπικό σταθμητικό κανόνα για τις αργυρές τους εκδόσεις, εξέδιδαν χρυσά νομίσματα σε μισά, πέμπτα, δέκατα και εικοστά. Αντιθέτως όσοι βασιλείς εξέδιδαν αργυρά νομίσματα σύμφωνα με τον λεγόμενο «ροδιακό» ή «χιακό» σταθμητικό κανόνα, οι χρυσές τους εκδόσεις διαιρούνται σε τρίτα, έκτα, δωδέκατα, εικοστά τέταρτα. Επιπλέον κατά την Πτολεμαϊκή Εποχή, τα νομίσματα αυτού του Ελληνιστικού Κράτους ήταν ελαφρύτερα από τα αττικά νομίσματα, εξασφαλίζοντας έτσι νομισματικό πλεόνασμα. Η ρύθμιση αυτή έγινε με διάταγμα του Πτολεμαίου Β΄ Φιλάδελφου, δημιουργώντας κρατικό μονοπώλιο στα βασικά προϊόντα και εξασφαλίζοντας έτσι αυξημένα κέρδη στο ταμείο του κράτους.¹¹⁹

Η σύσταση των μετάλλων των νομισμάτων χρήζει ιδιαίτερης επιστημονικής μελέτης με τη χρήση σύγχρονων μεθόδων. Η δυσκολία έγκειται στη χρησιμοποίηση πολλών διαφορετικών μετάλλων, τα οποία εξορύχθηκαν από πολλά ορυχεία που έπαψαν να έχουν παραγωγή από την αρχαιότητα, κάνοντας δύσκολη την ταυτοποίηση των μετάλλων. Τα χρυσά νομίσματα συνήθως άγγιζαν την καθαρότητα του 99%, όπως ακριβώς συμβαίνει και σήμερα με τα καινούργια χρυσά νομίσματα που εκδίδονται και προσεγγίζουν την ίδια καθαρότητα. Τα χρυσά νομίσματα του Ευαγόρα της Σαλαμίνας παρουσιάζουν αυξημένα επίπεδα χαλκού στη σύσταση τους. Κατά τη αρχαιότητα κόπηκαν στη Κύπρο πολλές συλλογές νομισμάτων, πολλές από αυτές ήταν συλλογές χάλκινων νομισμάτων μικρής αξίας που προορίζονταν για

¹¹⁸ Ιακώβου 1991, σσ.9-11, σ.27,σ.29, σσ.30-33, σσ.40-41, σ.43 ἢ βλ. Μάρκου 2015, οπ.π.

¹¹⁹ Οπ.π.

τις καθημερινές συναλλαγές και εντοπίζονται κυρίως εντός του νησιού. Αντίθετα εντοπίστηκαν εκτός Κύπρου πολλά αργυρά νομίσματα, στη Φοινίκη, την Αίγυπτο, την Κιλικία, την Παμφυλία, τη Μικρά Ασία ακόμα και στο Αφγανιστάν. Πολλά από τα κυπριακά νομίσματα, ως επί τω πλείστον τα αργυρά, μεταφέρονταν εκτός νησιού από τους ξένους μισθοφόρους.¹²⁰

Τα πρώτα κυπριακά νομίσματα αντλούν τα θέματα τους από το ζωικό βασίλειο και από τη μυθολογία. Ορισμένα από τα δημοφιλέστερα θέματα είναι το κριάρι, το λιοντάρι, ο ταύρος, ο αετός, η σφίγγα, η μέδουσα αλλά και πολλές φυτικές συνθέσεις. Τα πρώτα νομίσματα έφεραν σύμβολα και εικονογράφηση των πόλεων και των βασιλέων τους. Οι βασιλείς επέλεξαν σύμβολα που χαρακτήριζαν τις πόλεις τους και συνδέονταν με την ιστορία τους και τους θεούς που λάτρευαν. Ωστόσο κάποια θέματα ήταν δημοφιλή σε πολλά βασίλεια, δημιουργώντας σήμερα ανασφάλεια εάν τα νομίσματα που τα έφεραν αποδόθηκαν ορθά. Ιδιαίτερα τα νομίσματα εκείνα που έχουν πολύ κοινά σύμβολα ή θεούς, ενώ από το όνομα του βασιλιά τους καταγράφονται μόνο τα δύο ή τρία πρώτα γράμματα. Το κριάρι και το ankh(αιγυπτιακό σύμβολο της ζωής) στη Σαλαμίνα. Ο ταύρος και ο αετός στην Πάφο. Η σφίγγα και το άνθος λωτού στο Ιδάλιο. Ο Ηρακλής – Μελκάρτ στο Κίτιο.¹²¹

Τα νομίσματα έχουν θρησκευτικό και συμβολικό χαρακτήρα και οι επιγραφές που φέρουν είναι γραμμένες σε κυπριακό συλλαβάριο σε συντετμημένο τύπο. Το κυπριακό συλλαβάριο απέδιδε την ελληνική γλώσσα στην Αρκαδοκυπριακή διάλεκτο, στην κυπριακή νομισματική μέχρι τον 3^ο π.Χ. αιώνα. Στις αρχές του 4^{ου} αιώνα ο Ευαγόρας Α' της Σαλαμίνας χρησιμοποίησε το κυπριακό συλλαβάριο παράλληλα με την ελληνική γραφή. Κάποιες από τις κυπριακές πόλεις χρησιμοποίησαν και τη φοινικική γραφή, όπως το Κίτιο και σπανιότερα το Μάριον και η Λάπηθος. Οι επιγραφές των νομισμάτων περιλάμβαναν το όνομα του βασιλιά και τον τίτλο του, το όνομα της πόλης ή των πολιτών της ή το όνομα του νομισματοκοπέιου. Τα περισσότερα βασιλικά ονόματα γράφονταν σε συντετμημένη μορφή με μια συλλαβή ή ένα γράμμα. Κάποιοι βασιλείς μας είναι γνωστοί μόνο από τα νομίσματα, καθώς δεν διασώθηκαν τα ονόματά τους από κάποια άλλη πηγή. Τα κυπριακά νομίσματα των αρχαϊκών και των κλασικών χρόνων φέρουν επιγραφές σε κυπριακό συλλαβάριο ή σε φοινικικό αλφάβητο, ενώ από τον 5^ο αιώνα και σε ελληνικό αλφάβητο. Σε ορισμένες συλλογές νομισμάτων υπάρχουν ταυτόχρονα δύο γραφές, κυρίως κυπροσυλλαβική μαζί με ελληνικό αλφάβητο.¹²²

¹²⁰ Οπ.π.

¹²¹ πρβλ. Tatton Brown 1997, σσ.76-79

¹²² Βλ. Zapiti 2003, σσ.69-73

Επάνω στα νομίσματα χαράσσονταν συνήθως τα ονόματα των βασιλιάδων και των πόλεων. Η εικονογράφηση των νομισμάτων διαφέρει από βασίλειο σε βασίλειο και ειδικότερα από τον 5^ο αιώνα π.Χ. παρατηρείται αλλαγή στη θεματολογία. Υπάρχουν νομίσματα όπου έχουν χαραγμένες μορφές θεών, θέματα από τη μυθολογία, ζώα υπαρκτά και φανταστικά. Από τον 4^ο αιώνα τα θέματα αλλάζουν ξανά, καθώς πλέον υπερισχύουν οι μορφές των θεών του Ολύμπου, αν και σε πολλές περιπτώσεις ήταν φανερά επηρεασμένες από την Ανατολή. Οι παραστάσεις θεών που συναντάμε συχνότερα είναι της Αφροδίτης, της Αθηνάς του Απόλλωνα και του Δία. Πολύ συχνή είναι η εμφάνιση του Ηρακλή σε νομίσματα, ο οποίος μάλιστα συνδέθηκε με την φοινικική θεότητα Μελκάρτ. Γενικότερα τα κυπριακά νομίσματα έχουν έντονες επιρροές από τις γειτονικές χώρες και κυρίως από την Αίγυπτο και την Φοινίκη. Αρχικά τα νομίσματα του νησιού ακολουθούσαν τον σταθμητικό κανόνα που αναφέρθηκε και το μέταλλο κατασκευής τους ήταν ο άργυρος, ενώ από τον 4^ο αιώνα τα περισσότερα νομισματοκοπεία ακολουθούν τον ροδιακό κανόνα και αρχίζουν πλέον να κόβουν νομίσματα σε χρυσό και χαλκό. Τα χάλκινα νομίσματα και οι μικρές υποδιαίρεσεις των αργυρών προορίζονταν μόνο για τις τοπικές συναλλαγές. Από αυτή την εποχή το ελληνικό αλφάβητο χρησιμοποιείται παράλληλα με το κυπριακό συλλαβάριο. Στις απεικονίσεις προτιμώνται θεότητες και ήρωες. Επίσης είναι αξιοσημείωτο ότι η τεχνοτροπία είναι διαφορετική από εκείνη του 6^{ου} και 5^{ου} αιώνα όταν τότε ανιχνεύονταν ανατολίζουσες επιδράσεις. Η παραγωγή των κυπριακών νομισμάτων μειώθηκε τον 4^ο αιώνα και αυτό ίσως να συνδέεται με την ανάπτυξη της νομισματοκοπίας της Ταρσού, της Τύρου και της Σιδώνας. Η κοπή νομισμάτων στην Κύπρο ξεκίνησε από τον βασιλιά της Σαλαμίνας Ευέλθοντα της Σαλαμίνας, το 550 – 525 π.Χ. Ο Ευέλθων έκοψε αργυρά νομίσματα με το όνομα του χαραγμένο σ' αυτά.¹²³

Τα πρώτα κυπριακά νομίσματα ήταν κατασκευασμένα από άργυρο, ο οποίος σφυρηλατούνταν από δύο μήτρες που συμπίεζαν το μέταλλο, χαράσσοντας σε αυτό τα σχέδια. Το φαινόμενο της κοπής και της χρήσης νομισμάτων θα πρέπει να μεταφέρθηκε από τον ελληνικό χώρο, όπως και οι ιδέες των σχεδίων στα νομίσματα. Τα ελληνικά νομίσματα μεταφέρονταν μέσω του εμπορίου στην ανατολή και ήταν γνωστά στην Κύπρο.¹²⁴

Ο Ευαγόρας Α' (411-373 π.Χ.) έκοψε νομίσματα νέου τύπου με τον εμπροσθότυπο να έχει τον Ηρακλή να κάθεται σε βράχο και να κρατάει το κέρασ της Αμαλθείας και στον οπισθότυπο μια ξαπλωμένη κατσίκα και το γράμμα Ε σε συλλαβική γραφή. Για πρώτη φορά εισάγεται στα νομίσματα το ελληνικό αλφάβητο. Ο Ευαγόρας ήταν ο πρώτος που έκοψε

¹²³ Βλ. Zapiti 2003, σσ. 69-73

¹²⁴ Ιακώβου 1991, σσ. 9-11, σ. 27, σ. 29, σσ. 30-33, σσ. 40-41, σ. 43

χρυσά νομίσματα. Από το τέλος του 4^{ου} αιώνα η αλφαβητική γραφή σταδιακά αντικαθιστά το κυπριακό συλλαβάριο και αυτό γίνεται πιο κατανοητό αν αναλογιστούμε την αθηναϊκή επιρροή στο νησί την εποχή εκείνη. Νομίσματα στη Σαλαμίνα έκοψαν και οι απόγονοι του Ευαγόρα Α', όπως ο γιος του Νικοκλής, ο Ευαγόρας Β', ο Πνυταγόρας και ο τελευταίος βασιλιάς της Σαλαμίνας Νικοκρέων.¹²⁵

Μέχρι τον Αλέξανδρο κάθε κυπριακό βασίλειο είχε τη δική του αυτόνομη νομισματοκοπία. Τα νομισματοκοπεία των πόλεων παρουσίασαν εξέλιξη και ανανέωση στα θέματα τους. Τον 4^ο αιώνα ορισμένα νομισματοκοπεία εισήγαγαν νέα μέταλλα και σημειώθηκαν αλλαγές στο βάρος των νομισμάτων και στις επιγραφές, ενώ και οι νομισματικοί τύποι διαφοροποιήθηκαν και υπήρξε μια τάση προς ελληνοποίηση των νομισμάτων.¹²⁶

Από την έλευση του Μεγάλου Αλεξάνδρου στην περιοχή της Κύπρου, στα πλαίσια της εκστρατείας στην Ασία, το 332 π.Χ. εισάγεται πλέον ένα νέο νομισματικό σύστημα και νέοι τύποι. Αξίζει όμως να αναφερθεί ότι για να ευχαριστήσει τους Κύπριους βασιλείς που τον βοήθησαν στην επίτευξη της κατάληψης της Ανατολικής Μεσογείου τους παραχώρησε δικαιώματα και προνόμια. Ωστόσο το τοπικό σύστημα νομισματοκοπίας αντικαταστάθηκε από το Μακεδονικό σύστημα με τα μέτρα βάρους και τις υποδιαίρεσεις που το αποτελούσαν. Τα κυπριακά νομισματοκοπεία πλέον ελέγχονταν από τον Αλέξανδρο και εξυπηρετούσαν τις ανάγκες του Μακεδονικού Κράτους.¹²⁷

Οι Κύπριοι βασιλείς αναγκάστηκαν να ακολουθούν ενιαίο σύστημα, σταθμητικούς κανόνες, επιγραφές και σύμβολα. Οι κοπές εκείνης της εποχής εφαρμόζουν το Αλεξανδρινό αττικό σύστημα και ξεχωρίζουν μόνο από τα σύμβολα ή τα γράμματα στο πεδίο του νομίσματος. Αν και μεταξύ του 332 και 323 π.Χ. κόπηκαν από τις κυπριακές πόλεις νομίσματα παρόμοια με εκείνα του Αλεξάνδρου, όπως γνωρίζουμε από θησαυρούς που βρέθηκαν. Οι εκδόσεις αυτές συνεχίστηκαν και μετά τον θάνατο του Αλεξάνδρου, όπως γνωρίζουμε και από νομίσματα που κόπηκαν το 312/310 π.Χ., ενώ παράλληλα κόπηκαν νομίσματα και με σύμβολα του νησιού.¹²⁸

Την εποχή του Αλεξάνδρου εκδόθηκαν νομίσματα που είχαν στην εμπρόσθια όψη το κεφάλι του Ηρακλή χωρίς τη γενειάδα ώστε να ομοιάζει με τον Μακεδόνα και στην οπίσθια όψη εικονίζεται ο Δίας, ένθρονος να κρατάει στα χέρια αετό και σκήπτρο. Τα χάλκινα νομίσματα του Αλεξάνδρου έχουν χαραγμένο το ρόπαλο και το τόξο με τη θήκη του Ηρακλή. Μετά

¹²⁵ Zapiti 2003, σσ.69-73

¹²⁶ Destrooper 2007, σσ.265-281

¹²⁷ Zapiti 2003, σσ.69-73

¹²⁸ Destrooper 2007, σσ.265-281 · Ζαπίτη-Μιχαηλίδου 2007, σσ.17-22 · Tatton Brown 1997, σσ.76-79

τον θάνατο του Μακεδόνα στρατηλάτη, οι διάδοχοι του ασπάστηκαν το ίδιο σύστημα και τους ίδιους εικονογραφικούς τύπους. Κόπηκαν νομίσματα και την εποχή του Φίλιππου Αριδαίου, όπως και του Δημητρίου Πολιορκητή, όταν ο τελευταίος κατέκτησε για κάποια χρόνια την Κύπρο (306-295/4 π.Χ.). Μετά την ήττα του Δημητρίου από τον Πτολεμαίο και την ανακατάληψη του νησιού από τον δεύτερο, τα κυπριακά νομισματοκοπεία εντάχθηκαν στο Πτολεμαϊκό σύστημα. Από το 295 π.Χ. ο Πτολεμαίος εφάρμοσε στην νομισματοκοπία τον πτολεμαϊκό σταθμητικό κανόνα. Τα σημαντικότερα νομισματοκοπεία της εποχής αυτής στην Κύπρο ήταν του Κιτίου, της Σαλαμίνας και της Πάφου. Η νομισματοκοπία επί Πτολεμαίων αλλάζει ριζικά και ανεπανόρθωτα. Το νομισματικό σύστημα βάρους, οι τύποι των νομισμάτων και οι επιγραφές ήταν ίδιες σε όλα τα κυπριακά νομισματοκοπεία, τα οποία πλέον μειώθηκαν ως προς τον αριθμό και οι κοπές νομισμάτων ξεχωρίζουν μόνο από τα σύμβολα των νομισματοκοπειών.¹²⁹

Ο Πτολεμαίος Α΄ Σωτήρ έκοψε αργυρά νομίσματα στο φοινικικό σύστημα βάρους με την όψη του αποτυπωμένη σε αυτά, με χαρακτηριστικά όμως που να θυμίζουν τον Δία, με το βασιλικό διάδημα και στους ώμους του την αιγίδα του Διός. Στην οπίσθια όψη υπήρχε ο αετός και ο κεραυνός, το σύμβολο του Δία. Τα μοτίβα αυτά διατηρήθηκαν και από τους διαδόχους του.¹³⁰

Οι Πτολεμαίοι έθεσαν υπό τον έλεγχο τους τα νομισματοκοπεία της Κύπρου. Έπαιρναν από την Νουβία, την Καρχηδόνα και από την Κυρηναική τον χρυσό για την κοπή των νομισμάτων. Το ήλεκτρο (χρυσός με άργυρο) από τη Σικελία και την Καρχηδόνα, ενώ στην Κύπρο έκοβαν χάλκινα και αργυρά νομίσματα. Ο άργυρος θα πρέπει να εισαγόταν από την Αίγυπτο. Η Κύπρος εξαιτίας του χαλκού της ήταν σημαντική για τους Πτολεμαίους, εφόσον τα χάλκινα νομίσματα απέδιδαν περισσότερο κέρδος από τα ευγενή μέταλλα, όπως μαθαίνουμε από επιγραφή της Sestus του 2^{ου} αιώνα π.Χ., αφού την παραγωγή και εμπορία του χαλκού την έλεγχαν αποκλειστικά οι ίδιοι οι βασιλείς.¹³¹

Κατά την Πτολεμαϊκή εποχή κόπηκαν αργυρά νομίσματα στην Αλεξάνδρεια και στην Πάφο, όταν το 145 ο Φιλομήτωρ συμβασίλεψε με το γιο του Πτολεμαίο Ζ΄ Νέο Φιλοπάτωρ. Ωστόσο, ακόμα και στις κοπές που έγιναν στην Αλεξάνδρεια αναγράφονταν τα αρχικά του νομισματοκοπείου της Πάφου (ΠΑ). Ο διπλός αετός υποδεικνύει τη διπλή συμβασιλεία.

¹²⁹ Βλ. Destrooper 1993, σσ.87-96 · 2007, σσ.265-281

¹³⁰ Βλ. Tatton 1996, σσ.76-79

¹³¹ Βλ. Mørcholm 1991, σσ.3-7

Έπειτά τα νομίσματα που κόβονταν στην Αλεξάνδρεια επανέρχονται στους παλαιότερους τύπους και στις επόμενες σειρές νομισμάτων δεν υπήρχε το σήμα της Πάφου.¹³²

Μετά από τους Πτολεμαίους στο νησί επικράτησαν οι Ρωμαίοι (30 π.Χ.) και επιβάλλεται και από αυτούς ενιαίο νομισματικό σύστημα. Στο νησί κόβονταν, από τον Κλαύδιο (41-54 μ.Χ.) και έπειτα μόνο χάλκινα νομίσματα, τα οποία βρίσκονταν υπό τον έλεγχο του Κοινού των Κυπρίων. Οι επιγραφές και οι τύποι των οπισθότυπων των κυπριακών νομισμάτων προσδίδουν ένα κυπριακό χαρακτήρα και ξεχωρίζουν από νομίσματα άλλων περιοχών. Η νομισματική παραγωγή σταμάτησε το 230 μ.Χ.¹³³

Η νομισματοκοπία στην Κύπρο συνεχίστηκε και μετά το 30 π.Χ. όταν ο Οκταβιανός Αύγουστος κατέστησε την Κύπρο ανεξάρτητη Επαρχία από την Κιλικία, αλλά και μετά το 23 π.Χ., όταν η Κύπρος έγινε συγκλητική επαρχία και διοικούνταν από Ρωμαίο ανθύπατο. Ο ανθύπατος είχε έδρα του την Πάφο, η οποία έγινε πρωτεύουσα του νησιού μέχρι τα μέσα του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. Τα ορυχεία χαλκού έγιναν αυτοκρατορική περιουσία. Ο Αύγουστος έκοψε τα πρώτα νομίσματα στη Κύπρο το 27 -14 π.Χ. Από τον Κλαύδιο τυπώνονταν και αυτοκρατορικά νομίσματα με ελληνικές επιγραφές. Ορισμένα από τα νομίσματα υπογράφονταν από τον κυβερνήτη, παρά ότι δεν φέρουν επιγραφές αναγνωρίζονται ως κυπριακά από τον σχεδιασμό.¹³⁴

Μετά τον Κλαύδιο (41-54 π.Χ.) εκδίδονταν μόνο χάλκινα νομίσματα στο νησί με το πορτραίτο του αυτοκράτορα και άλλων μελών του οίκου του. Τα αργυρά κόβονταν μόνο σε ορισμένα κέντρα της αυτοκρατορίας. Μετά τον Ηλιογάβαλο (218-222 μ.Χ.) σταμάτησαν να κόβονται νομίσματα στην Κύπρο και πλέον οι Ρωμαίοι εξέδιδαν τα νομίσματα τους σε άλλα νομισματοκοπεία της αυτοκρατορίας. Εξαιρέση αποτελούσαν τα χάλκινα νομίσματα που από τον αυτοκράτορα Κλαύδιο και έπειτα εκδίδονταν στην Κύπρο με την επιγραφή ΚΟΙΝΟ ΚΥΠΡΙΩΝ.¹³⁵

Το Κοινό των Κυπρίων ήταν μια Παγκύπρια οργάνωση(2^{ος} αι. π.Χ.), η οποία επιφορτίστηκε με την κοπή των χάλκινων νομισμάτων, που προορίζονταν για τις εγχώριες συναλλαγές, ενώ τα νομίσματα από ευγενή μέταλλα εκδίδονταν εκτός Κύπρου και ελέγχονταν από τους Ρωμαίους. Η έδρα του Κοινού ήταν η Πάφος, επομένως και το νομισματοκοπείο θα πρέπει να βρισκόταν εκεί. Νομίσματα κόπηκαν και στα χρόνια της βασιλείας του Βεσπασιανού, ήταν αργυρά νομίσματα που αποτελούσαν συνέχεια μιας σειράς που κόπηκε αρχικά στην

¹³² Βλ. Mørholm 1975, σσ.7-24

¹³³ Βλ. Ζαπίτη-Μιχαηλίδου 2007, σσ.17-22

¹³⁴ Βλ. Tatton 1996, σσ.76-79

¹³⁵ Destrooper 1990

Αντιόχεια του Ορόντη, αλλά στη συνέχεια το νομισματοκοπείο αυτό μεταφέρθηκε στην Κύπρο, όπου και συνέχισαν να κόβονται τα νομίσματα αυτά (76/7 μ.Χ.). Στην εμπρόσθια όψη των νομισμάτων εικονίζεται ο Αυτοκράτορας και στην οπίσθια το άγαλμα του Δία της Σαλαμίνας ή το Ιερό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο. Με την μεταφορά της πρωτεύουσας από τη Ρώμη στην Κωνσταντινούπολη η Κύπρος απέκτησε μεγαλύτερη σημασία για την αυτοκρατορία, η πρωτεύουσα του νησιού μεταφέρθηκε από την Πάφο στη Σαλαμίνα, σε αυτό έπαιξαν ρόλο και οι καταστρεπτικοί σεισμοί του 332 και 342 μ.Χ.¹³⁶

Κατά τη βασιλεία του Βεσπασιανού έχουμε μεγάλη παραγωγή αργυρών νομισμάτων μαζί με χάλκινα. Τα χάλκινα εκδίδονταν από το Κοινό αλλά όχι τα αργυρά που εκδίδονταν από τη Ρωμαϊκή αρχή σε νομισματοκοπεία εκτός Κύπρου. Τα χάλκινα του Βεσπασιανού και των υιών του και τα νομίσματα του Κοινού υπό του Τραϊανού (98-117) προήλθαν από νομισματοκοπεία της Ρώμης, αν κριθούν από την τεχνοτροπία και από το μέταλλο τους. Ο Αντωνίνος Πίος (138-161) και ο Μάρκος Αυρήλιος έκοψαν νομίσματα στην Κύπρο, καθώς βρέθηκαν πολλά τέτοια νομίσματα στο νησί. Ο Σεπτίμιος Σεβήρος (193-211) και ο Οίκος του έκοψαν νομίσματα υπογεγραμμένα από το Κοινό. Η τελευταία κυπριακή κοπή νομισμάτων της Ρωμαϊκής Περιόδου έγινε από τον Αλέξανδρο Σεβήρο (225-235). Από τις ανασκαφές φαίνεται ότι τα ρωμαϊκά νομίσματα έμοιαζαν μεταξύ τους μετά τον 2^ο και 1^ο αιώνα. Τα ανομίσματα αυτά κυκλοφορούσαν πριν από το ρωμαϊκό δηνάριο που ήταν το σταθερό αργυρό νόμισμα που χρησιμοποιήθηκε στο νησί. Μόνο μια σειρά αργυρών νομισμάτων, επί Βεσπασιανού, ταυτίζεται με την εντόπια νομισματοκοπία της Ρωμαϊκής Εποχής. Μετά από την τοπική παραγωγή του πρώιμου 3^{ου} μ.Χ, τα νομίσματα κόβονταν εκτός Κύπρου και εισάγονταν στο νησί, αυτό ισχύει ακόμα και για τα χάλκινα. Η κοπή των νομισμάτων γινόταν στην Αντιόχεια και εισάγονταν στο νησί σε όλη την Ύστερη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία.¹³⁷ Κατά τη Βυζαντινή περίοδο (330-1191 μ.Χ.), δεν φαίνεται να λειτουργούσαν νομισματοκοπεία στο νησί με εξαίρεση τα νομίσματα που κόπηκαν στην πρωτεύουσα του νησιού Κωνσταντία τον 7^ο αιώνα.¹³⁸

Ε. Θησαυροί και συλλογές νομισμάτων.

Οι σημαντικότεροι θησαυροί νομισμάτων που εντοπίστηκαν εκτός Κύπρου είναι οι εξής. Ένας είναι ο θησαυρός που ερεύνησε ο Mørkholm και αργότερα ο Hazzard. Ο θησαυρός περιλαμβάνει 27 αργυρά Πτολεμαϊκά νομίσματα, 16 τετράδραχμα και 11 μικρότερα νομίσματα. Κάποια από αυτά κόπηκαν σε νομισματοκοπεία που δεν είμαστε βέβαιοι για την

¹³⁶ Βλ. Ιακώβου 1991, σσ.9-11, σ.27,σ.29, σσ.30-33, σσ.40-41, σ.43

¹³⁷ Βλ. Tatton 1997, σσ.76-79

¹³⁸ Βλ. Ζαπίτη-Μιχαηλίδου 2007, σσ.17-22

ταυτότητα τους, ενώ τα υπόλοιπα κόπηκαν στη Σαλαμίνα, στην Αμαθούντα, στο Κίτιο, στην Πάφο και στην Αλεξάνδρεια. Οι παραστάσεις που φέρουν κυρίως είναι τα πορτρέτα του Πτολεμαίου Δ' ή Ε' αλλά και του θεού Διονύσου, του Σέραπι και της Ίσιδας.¹³⁹

Στο Ουγγρικό Μουσείο υπάρχει συλλογή κυπριακών νομισμάτων με νομίσματα από κυπριακές πόλεις – βασιλεία και ρωμαϊκά από την εποχή του Βεσπασιανού, του Αντωνίνου και του Μάρκου Αυρήλιου. 16 από αυτά κόπηκαν στην Κύπρο, 12 είναι της Κλασικής εποχής και 4 είναι Ρωμαϊκά, της Σαλαμίνας, του Κιτίου και της Αμαθούντας.¹⁴⁰

Το 1990 ανευρέθηκε θησαυρός στη Λεβαντίνη ο οποίος περιλαμβάνει νομίσματα της Φοινίκης, της Συρίας, της Κιλικίας, της Λυκίας και της Κύπρου. Όλα τα νομίσματα εκτός από 3 βρίσκονται στο Κυπριακό τμήμα του Μουσείου του Τζάκσονβιλ της Βόρειας Καρολίνας.¹⁴¹

Κυπριακά νομίσματα και μάλιστα κάποια που μπορεί να ανήκουν στη νομισματοκοπία των Σόλων βρέθηκαν και στον θησαυρό της Ιορδανίας που θάφτηκε το 445 π.Χ., αλλά και άλλους, όπως ο Θησαυρός της Συρίας που θάφτηκε το 420, της Καμπούλ το 380, του Αφγανιστάν το 380, της Κελένδερικς το 400.¹⁴²

Πολλά κυπριακά νομίσματα βρέθηκαν σε θησαυρούς της Ανατολής, όπως στην Ras Shamra της Συρίας. Ο θησαυρός αυτός χρονολογείται το 525 π.Χ. και περιλάμβανε νομίσματα της Σαλαμίνας. Πρόκειται ίσως για τον αρχαιότερο θησαυρό κυπριακών αργυρών νομισμάτων. Ο θησαυρός της Περσέπολης είναι της ίδιας εποχής. Εκεί βρέθηκαν νομίσματα της Σαλαμίνας αλλά και της Πάφου και της Λαπήθου. Στην Αίγυπτο βρέθηκε ο θησαυρός της Demanhur, του 6^{ου} αιώνα με αρκετά κυπριακά νομίσματα. Ο Θησαυρός που βρέθηκε στην Ασιούτ της Αιγύπτου αριθμεί 681 νομίσματα.¹⁴³

Θησαυροί νομισμάτων βρέθηκαν αρκετοί και στην Κύπρο. Ο θησαυρός της Αμαθούντας αποτελείται από 154 μικρά αργυρά νομίσματα. 71 από αυτά ανήκουν στην Αμαθούντα, 23 στο Κίτιο, 8 στην Πάφο και 52 δεν έχουν ακόμα αποδοθεί σε κάποια πόλη. Πρόκειται για νομίσματα του 5^{ου} αιώνα και του α' μισού του 4^{ου} αιώνα, του 1/24 του σίγλου με κεφάλι λιονταριού και λιοντάρι που γλείφει το πόδι του. Άλλο νόμισμα 1/6 του σίγλου δείχνει τον νεαρό Ηρακλή να κάθεται σε βράχο. Άλλα που θεωρούνται ότι ανήκουν στην Πάφο απεικονίζουν αετό προς τα δεξιά και επιγραφή Ε- Φο ή βα-σι τε, α ή μα. Άλλα έχουν

¹³⁹ Βλ. Hazzard 2001, σσ.127-138

¹⁴⁰ Βλ. Destrooper 2001, σσ.7-15

¹⁴¹ Βλ. Kagan 2001, σσ.75-76

¹⁴² Βλ. Kraay 1990, σσ.13-27

¹⁴³ Βλ. Ζαπίτη- Μιχαηλίδου 2007, σ.19 · βλ. Mørkholm 1990, σσ.179-182 · βλ. Kraay 1976, σσ.301-302 · βλ. 1990, σσ.13-27 · βλ. Schwambacher 1946, σσ.45-46 · βλ. Destrooper 1981, σσ.55-70

χαραγμένο κεφάλι Απόλλωνα με λύρα. Ακόμα ένα νόμισμα 1/6 του σίγλου, ανήκει ίσως στον Πασικράτη των Σόλων και στην οπίσθια όψη έχει άγνωστο ναό.¹⁴⁴

Στη συλλογή του Άδωνη Κύρου περιλαμβάνονται νομίσματα από πολλές κυπριακές πόλεις. Ανάμεσα τους υπάρχουν νομίσματα του Μαρίου, της Πάφου και των Σόλων.¹⁴⁵

Το 2006 μετά από ανασκαφή στο οικόπεδο στην οδό Νικοκρέοντα και Χατζόπουλου στη Λευκωσία ανάμεσα σε άλλα ευρήματα ανακαλύφθηκαν και 36 αργυρά νομίσματα που αναγνωρίζονται από τους ανασκαφείς ως σίγλοι. Τα νομίσματα είναι σπάνια και ενισχύουν τις γνώσεις μας σε πολλά επιγραφικά, τεχνικά και εικονογραφικά στοιχεία της αρχαίας κυπριακής νομισματοκοπίας. Ο θησαυρός χρονολογείται στα 500 – 498 π.Χ. Κάποιοι τύποι είναι εντελώς άγνωστοι και φέρουν επιγραφές σε κυπροσυλλαβική γραφή, αν και είναι αβέβαιο το περιεχόμενο της γραφής, ενδεχομένως να καταγράφουν το όνομα του βασιλιά και της πόλης, όπως συμβαίνει με τα περισσότερα νομίσματα της εποχής. Η ταυτότητα του νομισματοκοπέιου που προέρχονται τα νομίσματα είναι άγνωστη αλλά πιθανόν να πρόκειται για νομίσματα της εποχής της Ιωνικής Επανάστασης. Ο αρχαιολογικός χώρος χωρίζεται σε 4 στρώματα με το ανώτερο στρώμα να περιλαμβάνει ανάμεσα σε άλλα ευρήματα ένα νόμισμα του Πτολεμαίου Θ' Σωτήρος Β' (117/6- 107/6). Στο κατώτερο στρώμα βρέθηκαν νομίσματα της Κυπροαρχαϊκής Περιόδου. (Εικ. Αρ. 138)¹⁴⁶

Μισό χιλιόμετρο έξω από το χωρίο Μένοικο, προς τα ανατολικά, στην περιοχή Λιθαρκές ανευρέθηκε το 1952 θησαυρός αργυρών νομισμάτων. Ο θησαυρός βρέθηκε σε ένα καταστραμμένο αγγείο, στα δυτικά του αρχαϊκού ιερού, κρύφτηκε στα μέσα του 4ου αιώνα και περιλαμβάνει 394 διαφορετικών περιόδων, από τα τέλη του 5ου μέχρι τα μέσα του 4ου π.Χ. Όλα τα νομίσματα είναι μικρά αργυρά. (Εικ. Αρ. 139)¹⁴⁷

Στο Ιδάλιο ανακαλύφθηκαν δύο θησαυροί: ο πρώτος το 1869 με 396 νομίσματα και θάφτηκε το 410 - 400 π.Χ. και ο δεύτερος το 1933 και χρονολογείται το 480 π.Χ. Ο θησαυρός της Λάρνακας (Κιτίου) που ανακαλύφθηκε το 1933 περιλαμβάνει τουλάχιστον 700 σίγλους, με νομίσματα από όλες τις πόλεις. Θα πρέπει να κρύφτηκε κατά την Ιωνική Επανάσταση (498-494), κάτι που πιστεύεται και για τον *Θησαυρό του Βουνιού* που θα δούμε πιο κάτω, ο οποίος ενδέχεται να κρύφτηκε το 380 π.Χ. και περιλαμβάνει 252 νομίσματα. Άλλος ένας θησαυρός είναι αυτός που βρέθηκε στο Μένοικο και περιλάμβανε 394 νομίσματα.¹⁴⁸

¹⁴⁴ Βλ. Destrooper 2000

¹⁴⁵ Βλ. Destrooper 1989, σσ.199-208

¹⁴⁶ Βλ. Pilides 2008, σσ.307-335

¹⁴⁷ Βλ. J&V. Karageorghis1995, σσ.35-63

¹⁴⁸ Βλ. Ζαπίτη- Μιχαηλίδου 2007,σ.19 · βλ. Mørkholm 1990,σσ.179-182 · βλ.Kraay 1976, σσ.301302 · 1990, σσ.13-27 · βλ. Schwambacher 1946, σσ.45-46 · βλ. Destrooper 1981,σσ.55-70)

Θησαυρός νομισμάτων ανακαλύφθηκε και στη *Γαληνή* των Σόλων, αν και πρόκειται για νομίσματα μεταγενέστερης εποχής με εξαίρεση 2-3 νομίσματα, η ανθρώπινη παρουσία στην περιοχή της *Γαληνής* από τα αρχαία χρόνια αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο ανεύρεσης περισσότερων θησαυρών στην περιοχή.¹⁴⁹

Επιπλέον, σημαντικός είναι και ο θησαυρός των Σόλων που ανακαλύφθηκε από τη Σουηδική αποστολή το 1928 στην περιοχή *Πεζούνια* των Σόλων. Αποτελείται από 65-66 χάλκινα νομίσματα, ένα χρυσό και ένα αργυρό νόμισμα. Παρά το γεγονός ότι βρέθηκαν στην καρδιά του βασιλείου λόγω της έλλειψης στοιχείων μέχρι σήμερα τα νομίσματα αυτά είτε δεν πιστώνονται στους Σόλους είτε θεωρούνται ότι ανήκουν σε άλλα βασίλεια της Κλασικής Εποχής με εξαίρεση τα δύο νομίσματα σε ευγενή μέταλλα για τα οποία θα γίνει εκτενέστερη ανάλυση πιο κάτω.

Στ. Νομίσματα των Σόλων και άλλων κυπριακών βασιλείων

Η αποτίμηση της νομισματικής των Σόλων δεν ταυτίζεται με τον καίριο ρόλο του βασιλείου των Σόλων στα κυπριακά πράγματα καθώς δεν σώθηκαν νομισματικές συλλογές του βασιλείου ούτε και πολλά νομίσματα που να ταυτίστηκαν με βεβαιότητα με κάποιο βασιλιά των Σόλων πέρα από τα χρυσά νομίσματα που εξέδωσε ο βασιλέας των Σόλων Εύνοστος Β'. Στον Εύνοστο αποδόθηκαν με βεβαιότητα χρυσές εκδόσεις σε δύο υποδιαίρεσεις που απεικονίζουν στην εμπρόσθια όψη την προτομή του Απόλλωνα και στην οπίσθια την Αφροδίτη με τα ελληνικά γράμματα ΕΥ να ξεχωρίζουν. (Εικ.Αρ.137)¹⁵⁰

Γενικά όσον αφορά τη νομισματοκοπία των Σόλων ελάχιστα νομίσματα αποδίδονται με σιγουριά στο βασίλειο αυτό, ενώ αντίθετα υπάρχει πληθώρα νομισμάτων που ενδέχεται να ανήκει στους Σόλους αλλά η απόδοση τους δεν είναι απόλυτα βέβαιη διότι δεν διακρίνονται επιγραφές ή η εικονογράφηση κάποιου βασιλιά. Ακόμα, σε πολλά νομίσματα σώζονται μόνο τα αρχικά γράμματα του ονόματος του βασιλιά που τα εξέδωσε ή του νομισματοκοπέου και αυτό οδηγεί τους ερευνητές στο συμπέρασμα ότι ανήκουν σε άλλα βασίλεια και όχι στους Σόλους ακόμα και αν ανασκάφηκαν από περιοχές που βρίσκονταν στην επικράτεια των Σόλων. Η διάσωση από τις φιλολογικές μαρτυρίες και τα επιγραφικά στοιχεία μόνο λίγων ονομάτων βασιλείων των Σόλων, ενισχύει τη δυσκολία της ταύτισης πολλών νομισμάτων με βασιλείς. Επίσης πολλά σύμβολα και μοτίβα που διακρίνονται θεωρούνται ότι ανήκουν κατεξοχήν σε άλλα βασίλεια και αποκλείστηκε a priori η ένταξη τους στην νομισματοκοπία των Σόλων. Ωστόσο, είναι επιτακτική η ανάγκη να

¹⁴⁹ Βλ. Metcalf 1994, σσ.269-277

¹⁵⁰ Βλ. Hill 1979, σσ. CXVI – CXVIII

επανεξετάσουμε τα ζητήματα αυτά χρησιμοποιώντας και ιστορικά κριτήρια και όχι μόνο αρχαιολογικά για να ξεδιαλύνουμε ποια νομίσματα ανήκουν τελικά στους Σόλους, με ποιους βασιλείς και με ποιες ιστορικές συγκυρίες συνδέονται.

Οι Σόλοι φαίνεται λογικό να είχαν νομισματοκοπία από το τέλος του 6^{ου} αιώνα π.Χ., αν και δεν αποδεικνύεται αυτό από τα μέχρι τώρα στοιχεία γι αυτό και οι ερευνητές δεν περιλαμβάνουν τους Σόλους ανάμεσα στις πόλεις που από πολύ νωρίς εξέδωσαν νομίσματα. Μερικά από τα νομίσματα που εξέδωσε ο George Francis Hill πιθανόν να ανήκουν στους Σόλους, καθώς αυτά περιλαμβάνουν το γοργόνειο, ένα σύμβολο που συνδέεται με την Αφροδίτη των Σόλων. Αν ανήκουν στους Σόλους θα πρέπει να αποδοθούν στον Αριστόκυπρο, όπως επίσης και το αργυρό νόμισμα με κεφαλή λιονταριού να βλέπει προς τα δεξιά, μέρος του λαιμού φέρει σφαιρίδια μεταξύ δύο γραμμών. Στον οπισθότυπο απεικονίζεται κεφαλή μέδουσας εγγεγραμμένη σε τετράγωνο και από κάτω η επιγραφή πα.α = βα(σιλέως) Α(ριστόκυπρου). Ένα ακόμα νόμισμα που θα πρέπει να ανήκει στη νομισματοκοπία των Σόλων είναι ένα αταύτιστο νόμισμα το 480 π.Χ. Πρόκειται για αργυρό περσικό στατήρα που έχει τυπωμένο ένα ξαπλωμένο κριάρι και στον οπισθότυπο κεφάλι γενειοφόρου Ηρακλή με λεοντή, βάρους περίπου 17 γρ., το νόμισμα βρέθηκε στο Ιδάλιο.¹⁵¹ Άλλο ένα αβέβαιης προέλευσης νόμισμα είναι ένας στατήρας με κεφάλι λιονταριού με ανοιχτό σαγόνι, σμίλη και γοργόνειο με φιδίσια μαλλιά γύρω από το κεφάλι και από κάτω η επιγραφή (Βα- Α), όλο σε τετράγωνο, του 480.¹⁵²

Ακόμα ένα με κεφάλι λιονταριού και ανοιχτό σαγόνι και πίσω το ankh μεταξύ δύο κλάδων και επιγραφή (Βα. Ε), βάρους και πάλι περίπου 17γρ.¹⁵³ Επίσης 3 νομίσματα που χρονολογούνται πριν το 480 και το ένα ίσως ανήκει στον Φιλόκυπρο και αυτό, διότι φέρει την επιγραφή (Βα- Φι). Το ένα από αυτά είναι αργυρό και φέρει κεφάλι ταύρου, γράφει πα.πι =βα(σιλέως) Φι(λοκύπρου). (Εικ. Αρ. 141)¹⁵⁴

Ακόμα μερικά νομίσματα που μπορεί να ανήκουν στους Σόλους είναι τα ακόλουθα. Στατήρας με αιλουροειδές, ίσως πάνθηρα να γρατζουνάει το μπροστινό του πόδι με το κεφάλι σκυμμένο κάτω να το γλείφει, στην πίσω όψη γυμνή γυναικεία μορφή. Σε άλλα νομίσματα, πιθανόν να απεικονίζεται η Αφροδίτη, να αγκαλιάζει ένα κριάρι που τρέχει, με το δεξί της χέρι το κρατάει από το λαιμό και το αριστερό χέρι να πέφτει κάτω, δεν διακρίνεται πλέον η επιγραφή. Επιπρόσθετα, ένα περσικό διόβολο του πρώιμου 4^{ου} αιώνα, βάρους 2,5 γρ. με τον Ηρακλή γυμνό να πνίγει το λιοντάρι και πίσω του να φαίνεται το

¹⁵¹ Βλ. Hill 1979, σσ. CXVI – CXVIII, σ.67

¹⁵² Βλ. Hill 1979, σ.68 · βλ. Σακελλάριος, σ. 651

¹⁵³ Βλ. Hill 1979, σ.68

¹⁵⁴ Βλ. Hill 1979, σ.69 · βλ. Σακελλάριος, οπ.π.

ρόπαλο, ενώ στον οπισθότυπο απεικονίζεται η Αθηνά με κορινθιακό κράνος και αιγίδα με μακρύ πέπλο να καλύπτει το πάνω άκρο. Η θεά είναι καθισμένη στην πλώρη ενός πλοίου, κρατώντας το άφλαστον, με επιγραφή (Βα-σι..) (Αρι) και ankh. Το νόμισμα ενδέχεται να ανήκει στον Αριστόκυπρο. (Εικ. Αρ. 130, 136)¹⁵⁵

Στα νομίσματα των Σόλων θα πρέπει να συμπεριλάβουμε τα νομίσματα με το γοργόνειο και τον λέοντα και τις επιγραφές Πα-Πι και Πα-α, Βα() Φι() και Βα() Α(). Τα νομίσματα αυτά πιθανόν να ανήκουν στον Φιλόκυπρο και τον Αριστόκυπρο. Περαιτέρω, ακόμα μερικά νομίσματα των Σόλων, φέρεται να είναι αυτά που έφεραν λέοντα και ταύρο. Ίσως να ανήκαν στον Φιλόκυπρο εφόσον είχαν γραμμένα τα αρχικά Πα-Πι. Το ίδιο ισχύει και για άλλα νομίσματα που έχουν τον λέοντα, και τα γράμματα Κα-μο. Όπως και εκείνα με την απεικόνιση του Ηρακλή και της Αθηνάς, του βασιλέα Αρι... (Αριστόκυπρου).¹⁵⁶

Περαιτέρω νομίσματα που ενδέχεται να ανήκουν στους Σόλους είναι το χρυσό που φέρει την κεφαλή της Αθηνάς να βλέπει προς τα αριστερά και να φοράει αττικό κράνος με λοφίο. Στο οπισθότυπο απεικονίζεται ένας ταύρος με κίνηση προς τα δεξιά με την επιγραφή βα.σι=Στα(σικράτης). Ακόμα ένα νόμισμα που φέρεται να ανήκει στους Σόλους είναι ένα χάλκινο, που φέρει το κεφάλι της Αθηνάς να βλέπει προς τα αριστερά και πάλι φορώντας αττικό κράνος με λοφίο. Ωστόσο η θεά στο νόμισμα αυτό, φοράει περιδέραιο και ενώτια, ενώ στο εμπροσθότυπο αυτού του νομίσματος ο ταύρος κοιμάται με κατεύθυνση προς τα αριστερά. Αυτά αν ανήκουν στους Σόλους, τότε είναι του βασιλέως Στασικράτη.¹⁵⁷ Άλλο ένα νόμισμα που ίσως να ανήκει στους Σόλους, είναι ένα αργυρό που φέρει κεφαλή λιονταριού προς τα αριστερά και στην πίσω πλευρά διακρίνεται κεφαλή ταύρου να βλέπει προς τα δεξιά, είναι εγγεγραμμένη σε τετράγωνο και περιβάλλεται από σφαιρίδια. Επάνω διαβάζεται η επιγραφή πα.ε =βα(σιλέως) Ε(υνόστου). Ίσως να πρόκειται για ένα νόμισμα του Ευνόστου Α'.¹⁵⁸

Στο χωρίο Μένοικο το 1952-1953, το Τμήμα Αρχαιοτήτων ανέσκαψε ιερό του 6^{ου} αιώνα π.Χ. Ο Gjerstad ανέφερε οικισμό και νεκρόπολη της Ύστερης Κυπριακής Εποχής. Στην περιοχή αυτή ανευρέθηκε θησαυρός αργυρών νομισμάτων δυτικά του αρχαϊκού ιερού, μέσα σε ένα σε ένα σπασμένο αγγείο. Ο Gjerstad το χρονολόγησε στην Κυπροκλασική Περίοδο Α (475-400 π.Χ.). Ο θησαυρός κρύφτηκε στα μέσα του 4^{ου} αιώνα και περιλαμβάνει 394 νομίσματα 5 διαφορετικών πόλεων και διαφορετικών περιόδων, από τα τέλη του 5^{ου} μέχρι τα μέσα του 4^{ου} π.Χ., σύμφωνα με τον Καραγιώργη. Όλα τα νομίσματα είναι μικρά αργυρά.

¹⁵⁵ Βλ. Hill 1979, σπ.π.

¹⁵⁶ Βλ. Masson 1983, σσ.221-222

¹⁵⁷ Σακελλάριος σ. 651

¹⁵⁸ Βλ. Σακελλάριος, σσ. 651-652

Οι θησαυροί συνήθως κρύβονταν σε στιγμές μεγάλου κινδύνου και ορισμένοι από αυτούς παρέμειναν κρυμμένοι μέχρι την ανακάλυψη τους αιώνες αργότερα.¹⁵⁹ Ο Θησαυρός του Μενοίκου περιλαμβάνει 34 νομίσματα της Σαλαμίνας (Ευαγόρα, Αυδήμονα) κ.α., οβολούς, ημιοβολούς με τις μορφές του Ηρακλή και του Απόλλωνα. Νομίσματα της Αμαθούντας, του βασιλέα Ρόικου με παραστάσεις από κεφάλια λιονταριών. Από το Μάριον, ροδιακός οβολός του 4^{ου} αιώνα με παραστάσεις από το κεφάλι του Απόλλωνα, ακη και άλλα σύμβολα. Νομίσματα της Λαπήθου, του βασιλέα Αντρ. και του Δημόνικου Β' (415-350 π.Χ.).¹⁶⁰

Επιπλέον ο Θησαυρός περιλαμβάνει αργυρούς οβολούς με τη μορφή της Αθηνάς με αττική περικεφαλαία και του Ηρακλή με λεοντή. Αυτά τα νομίσματα είναι τα ίδια με 18 νομίσματα που βρέθηκαν στο *Θησαυρό του Βουνιού*, με τις μορφές του Ηρακλή και της Αθηνάς με δόρυ, κορινθιακή περικεφαλαία και πέπλο. Τα νομίσματα αυτά μέχρι σήμερα δεν έχουν αποδοθεί σε κάποια πόλη. Περαιτέρω, στη συλλογή αυτή βρέθηκε στατήρας, δίδραχμο, διόβολο, οβολοί και ημιοβολοί. Κάποια από αυτά φέρουν την επιγραφή Άρι- και τα μοτίβα του ταύρου και του αετού. Τα νομίσματα αυτά θα πρέπει να ανήκουν στους Σόλους και το όνομα που αναγράφεται να αναφέρεται στον βασιλιά Αριστόκυπρο των Σόλων, παρά ότι θα μπορούσε ακόμα να αναφέρονται στον Αριστόχο του Κιτίου, στον Αρισταγόρα είτε στον Αριστόφαντο της Πάφου. Ο Αριστόκυπρος έζησε σε προγενέστερη εποχή από την εποχή που εκδόθηκαν αυτά τα νομίσματα, αν και θα μπορούσε εξίσου να είναι κάποιος απόγονος του με το ίδιο όνομα. Επίσης το γράμμα Σ μπορεί να αναφέρεται στους Σόλους ή στη Σαλαμίνα, αν και το Μένοικο απέχει μερικά χιλιόμετρα μόνο από τους Σόλους και σε αρκετά μεγαλύτερη απόσταση από τις άλλες πόλεις που οι βασιλείς τους εκείνης της εποχής που εκδόθηκαν τα νομίσματα έχουν ως πρώτα γράμματα του ονόματος τους τα πιο πάνω αρχικά.¹⁶¹

Πολλά από τα νομίσματα του θησαυρού αυτού μοιάζουν με άλλα που βρέθηκαν στο *Θησαυρό του Βουνιού*. Τα μοτίβα της Αθηνάς και του Ηρακλή θυμίζουν τη Λάπηθο, εντούτοις θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι οι δύο θεοί ήταν σημαντικοί στους Σόλους όπως φαίνεται και από τα ευρήματα των ανασκαφών στην πόλη των Σόλων. Η θεά Αθηνά είχε τουλάχιστον τρία ιερά στους Σόλους, ενώ συλλέχθηκαν δεκάδες επιγραφές και προϊόντα αγγειοπλαστικής που αναπαριστούν τη θεά, το ίδιο ισχύει και για τον Ηρακλή αν και σε μικρότερο βαθμό. Είναι πιθανόν ορισμένα νομίσματα που θεωρούνται ότι ανήκουν στη Λάπηθο τελικά να ανήκουν στους Σόλους. Το λιοντάρι και το γοργόνειο συνδέονται με την ελληνικότητα των Σόλων και έτσι συναντάμε αυτά τα σύμβολα όχι μόνο στα νομίσματα

¹⁵⁹ Βλ. J&V. Karageorghis 1995, σσ.35-36

¹⁶⁰ Βλ. J&V. Karageorghis 1995, σσ.35-62

¹⁶¹ Πρβλ. J&V. Karageorghis 1995, σσ. 43-61

αλλά και μέσα από την τέχνη όπως ανασκάφηκε στην πόλη των Σόλων. Σε μερικά από τα νομίσματα απεικονίζεται στην εμπρόσθια όψη γυμνή μορφή με λεοντή να παλεύει με ένα λιοντάρι, κάτι που θυμίζει έντονα τον άθλο του Ηρακλή με το λιοντάρι της Νεμέας και στην οπίσθια όψη την Αθηνά με κορινθιακό κράνος να κάθεται στην πλώρη πλοίου και να κρατά το άφλαστον, με επιγραφή σε κυπροσυλλαβική γραφή (pa-si / a -ri) που ερμηνεύεται ως του βασι(λέως), Αγι(-) και αποδίδεται στον Αριστόκυπρο των Σόλων. Μπορεί οι βασιλείς των Σόλων του 4^{ου} που γνωρίζουμε να ήταν ο Αναξαγόρας, ο Στασίας, ο Στασικράτης και όχι κάποιος Αρι-, ωστόσο θα μπορούσε να υπήρξε και δεύτερος Αριστόκυπρος, απόγονος του γνωστού Αριστόκυπρου από το απώτερο παρελθόν. Ας αφήσουμε ανοιχτό το ενδεχόμενο τελικά κάποια νομίσματα από τον *Θησαυρό του Βουνιού* αλλά και τον *Θησαυρό του Μενοίκου* να ανήκουν στους Σόλους και ιδίως τα νομίσματα με τις μορφές του Ηρακλή και της Αθηνάς με κορινθιακή περικεφαλαία.¹⁶²

Ακόμα μια συλλογή που ανήκει στους Σόλους είναι μια σειρά χάλκινων νομισμάτων που ανευρέθηκαν στην περιοχή των Σόλων και απεικονίζουν μια γυναικεία κεφαλή στην εμπρόσθια όψη και το ankh μέσα σε δάφνινο στεφάνι στην οπίσθια όψη. Τα νομίσματα μικρής αξίας κόβονταν με σκοπό να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες των πόλων και ως εκ τούτου ήταν σπάνια η χρήση τους σε άλλες πόλεις και συνήθως η παραγωγή χάλκινων νομισμάτων, όπως λέχθηκε και ανωτέρω, προοριζόταν για τις ανάγκες της περιοχής που εκδίδονταν. Αυτά είναι τεκμήρια που δείχνουν τους Σόλους ως την πόλη έκδοσης τους.¹⁶³

Ένας στατήρας του 5^{ου} αιώνα π.Χ., με κεφάλι λιονταριού επάνω με ανοικτό στόμα και το γοργόνειο με σειρά από φίδια που πλαισιώνουν το κεφάλι μέσα σε έγκοιλο τετράγωνο, πιθανόν να ανήκει στους Σόλους και ενδεχομένως να κόπηκε τα χρόνια της Ιωνικής Επανάστασης αφού το γοργόνειο χρησιμοποιήθηκε εκείνη την εποχή. Επιπλέον τα νομίσματα από το θησαυρό της Λάρνακας που ίσως ανήκουν στους Σόλους περιλαμβάνουν επίσης το γοργόνειο καθώς και άλλες παραστάσεις, όπως το ankh και το χταπόδι. Τα σχέδια αυτά χρησιμοποιήθηκαν από την Αθήνα και την Ερέτρια, τις δύο πόλεις που βοήθησαν τις επαναστατημένες πόλεις της Ιωνίας. Οι Σόλοι επίσης ήταν από τις πόλεις που συμμετείχαν στην Ιωνική Επανάσταση επομένως συγκεντρώνουν αρκετές πιθανότητες να έκοψαν νομίσματα με τις ίδιες παραστάσεις με τις άλλες συμμαχικές πόλεις. Άλλα νομίσματα από τον Θησαυρό της Λάρνακας που μπορεί να ανήκουν στους Σόλους είναι αυτά που έχουν

¹⁶² Πρβλ. J&V. Karageorghis1995, σπ.π. · Βλ. Μάρκου 2015, σσ.48-49 · βλ. Ζαπίτη-Μιχαηλίδου 2007, σσ.88-91' (Εικ. Αρ. 39)

¹⁶³ Βλ. Μάρκου 2015, σσ.48-49 · βλ. Ζαπίτη-Μιχαηλίδου 2007, σσ.88-91 · Μάρκου (Εικ. Αρ. 40)

αποτυπωμένο το λιοντάρι στον εμπροσθότυπο και τον ταύρο στον οπισθότυπο, αν και τα νομίσματα αυτά μπορεί να ανήκουν και στους Γόλγους. (Εικ. Αρ. 133 – 135)¹⁶⁴

Επιπρόσθετα, ορισμένα νομίσματα από τα τέλη του 6^{ου} και τις αρχές 5^{ου} που φέρουν σύντομες επιγραφές ενδέχεται να ανήκουν στον Φιλόκυπρο ή στον Αριστόκυπρο. Τέτοια νομίσματα βρέθηκαν στον Θησαυρό της Περσέπολης¹⁶⁵ και στον Θησαυρό της Λάρνακας¹⁶⁶. Στον εμπροσθότυπο τους έχουν κεφάλι λιονταριού που βρυχάται και στον οπισθότυπο γοργόνειο ή προτομή ταύρου ή χταπόδι ή τον ankh. Πρόκειται επομένως για την ίδια εικονογραφία που αναφέρθηκε πιο πάνω. Επίσης μια σειρά αργυρών νομισμάτων του α' μισού του 4^{ου} που φέρουν κυπροσυλλαβική επιγραφή με τα αρχικά Αρι... και στον εμπροσθότυπο εικονίζουν τον Ηρακλή γυμνό να παλεύει με το λιοντάρι της Νεμέας και στον οπισθότυπο την Αθηνά σε πλήρη πλοίου, όπως τα νομίσματα από τις συλλογές που αναφέρθηκαν. Τα νομίσματα αυτά θα μπορούσαμε να τα αποδώσουμε στους Σόλους.¹⁶⁷

Ακολουθώς, κάποια νομίσματα που ενδέχεται να είναι των Σόλων παρά ότι μέχρι σήμερα δεν έχουν αποδοθεί σε κάποια πόλη. Το πρώτο ανήκει σε άγνωστο βασιλιά των αρχών του 5^{ου}, είναι σίγλος Α,10, 18 γρ., 24 χιλ. Στο εμπροσθότυπο φέρει κεφάλι λιονταριού με ανοικτό στόμα προς τα δεξιά και στο οπισθότυπο γοργόνειο με σειρά από φίδια που πλαισιώνουν το κεφάλι, όλο σε έγκοιλο τετράγωνο.¹⁶⁸ Το δεύτερο νόμισμα με επιγραφή Αρι[.....], είναι των αρχών του 4^{ου}, 1/6 του σίγλου, 1,72 γρ., στον εμπροσθότυπο ο Ηρακλής με δεξιά κατεύθυνση, γυμνός να παλεύει με το λιοντάρι, στο πεδίο αριστερά βρίσκεται το ρόπαλο, ολόκληρο σε στικτό κύκλο, στον οπισθότυπο η Αθηνά με κορινθιακό κράνος καθισμένη στην πλήρη πλοίου με φορά προς τα αριστερά, να κρατάει άφλαστον στο δεξί χέρι, στο πεδίο αριστερά ankh. Πάνω και κάτω από την πλήρη βρίσκεται συλλαβική επιγραφή: Πα- σι/α-ρι(βασι[λέως] Αρι[.....]), όλο σε στικτό κύκλο.¹⁶⁹ Το τρίτο νόμισμα, αγνώστου βασιλέα ο οποίος βασίλευσε πριν το 315-312 και είναι 2,66 γρ., στον εμπροσθότυπο απεικονίζεται το κεφάλι της Αφροδίτης στεφανωμένο με μυρτιά προς τα αριστερά, στο οπισθότυπο ankh σε δάφνινο στεφάνι.¹⁷⁰

Το 2006 μετά από ανασκαφή στο οικόπεδο στην οδό Νικοκρέοντα και Χατζόπουλου στη Λευκωσία ανακαλύφθηκαν ανάμεσα σε άλλα ευρήματα και 36 αργυρά νομίσματα που αναγνωρίζονται από τους ανασκαφείς ως σίγλοι. Τα νομίσματα είναι σπάνια και ενισχύουν

¹⁶⁴ Βλ. Kraay 1976, σσ.299-311 · βλ. Num. Chr.1935, σ.187 · βλ. Hill 1990,σσ.164-165 · Βλ. Ιακώβου 1991, σσ.9-11, σ.27,σ.29, σσ.30-33, σσ.40-41, σ.43

¹⁶⁵ Ζαπίτη- Μιχαηλίδου 2007,σσ.89-91, IGCH 1789

¹⁶⁶ Ζαπίτη- Μιχαηλίδου, οπ.π., IGCH 1272

¹⁶⁷ Ζαπίτη- Μιχαηλίδου, οπ.π.

¹⁶⁸ Ζαπίτη- Μιχαηλίδου οπ.π., ΠΠΚ 1988-04-01

¹⁶⁹ Ζαπίτη- Μιχαηλίδου οπ.π., ΠΠΚ 1997-05-02

¹⁷⁰ Ζαπίτη- Μιχαηλίδου οπ.π., ΠΠΚ 1985-01-05

τις γνώσεις μας σε πολλά επιγραφικά, τεχνικά και εικονογραφικά στοιχεία της αρχαίας κυπριακής νομισματοκοπίας. Τα νομίσματα χρονολογούνται στο 500 – 498 π.Χ. Κάποιοι τύποι είναι εντελώς άγνωστοι και φέρουν επιγραφές σε κυπροσυλλαβική γραφή, αν και είναι αβέβαιο το περιεχόμενο της γραφής. Ενδεχομένως να καταγράφουν το όνομα του βασιλιά και της πόλης, όπως συμβαίνει με τα περισσότερα νομίσματα της εποχής. Η ταυτότητα του νομισματοκοπέου από το οποίο προέρχονται τα νομίσματα είναι άγνωστη αλλά πιθανόν να πρόκειται για νομίσματα της εποχής της Ιωνικής Επανάστασης. Ο αρχαιολογικός χώρος χωρίζεται σε 4 στρώματα με το ανώτερο στρώμα να περιλαμβάνει ανάμεσα σε άλλα ευρήματα ένα νόμισμα του Πτολεμαίου Θ΄ Σωτήρος Β΄ (117/6- 107/6). Στο κατώτερο στρώμα βρέθηκαν νομίσματα της Κυπροαρχαϊκής Εποχής που απεικονίζουν λιοντάρια με ανοικτά στόματα και προεξέχουσες γλώσσες και μικρά αυτιά, ηλιακούς δίσκους. Τέτοια νομίσματα συναντάμε στη Λυκία, αν και αυτά θα πρέπει να κόπηκαν από δύο μήτρες και όχι μακριά από το σημείο ανεύρεσης τους.¹⁷¹

Από τα 36 νομίσματα κάποια είναι πιθανόν να προέρχονται από την Κυπροαρχαϊκή Εποχή και ενδεχομένως από την περίοδο της Ιωνικής Επανάστασης. Τα νομίσματα έχουν χαραγμένες κεφαλές λιονταριών με ανοιχτά στόματα, προεξέχουσες γλώσσες και μικρά αυτιά. Φέρουν επιγραφές με συλλαβικούς χαρακτήρες που η ερμηνεία τους οδηγεί στο συμπέρασμα ότι μπορεί να ανήκουν στον βασιλιά Φιλόκυπρο. (Βα), (Φι). Σε άλλο νόμισμα υπάρχει αποτυπωμένος ηλιακός δίσκος και φέρει την επιγραφή (Βα-σι). Σε ακόμα ένα νόμισμα αναγράφεται (Βα/σι) (Φιλο), ενώ σε άλλο Βα-σι/Φι-λο. Τα νομίσματα αυτά κόπηκαν από δύο μήτρες από άγνωστο νομισματοκοπέο, κάπου κοντά στο σημείο που ανευρέθηκαν και όλα έχουν βάρος γύρω στα 10 γρ. Ενδέχεται να ανήκουν στο βασίλειο των Σόλων όχι μόνο εξαιτίας της επιγραφής που αναγράφει ίσως το όνομα του Φιλόκυπρου αλλά και λόγω του σημείου ανεύρεσης, στο βασίλειο της Λήδρας. Καθώς το βασίλειο των Σόλων είχε εύκολη πρόσβαση στο βασίλειο της Λήδρας μέσω των χερσαίων διαδρομών που συνέδεαν τους Σόλους με την Ταμασό και τη Λήδρα. Περαιτέρω, στην περιοχή (*Λόφος Αγίου Γεωργίου*) ανευρέθηκαν και άλλα νομίσματα των Σόλων, του 350 και 312 π.Χ., της Ύστερης Κλασικής ή Ελληνιστικής Εποχής. Επομένως, αφού στην περιοχή εντοπίστηκαν και άλλα νομίσματα των Σόλων, παρά το ότι ανήκουν άλλη εποχή, δείχνει ότι στην περιοχή της Λήδρας κυκλοφορούσαν τα νομίσματα των Σόλων. Μέρος των 36 νομισμάτων συγκεντρώνουν πιθανότητες να είναι πρώιμα νομίσματα των Σόλων, του 500 π.Χ. Ωστόσο θα μπορούσαν να προέρχονται και από άλλες πόλεις όπως η Λήδρα, η Ταμασός και το

¹⁷¹ Βλ. Pilides- Destrooper 2008, σσ.307-335

Ιδάλιο.¹⁷² Τα νομίσματα από την ανασκαφή ήταν μεγάλης αξίας αφού αποτελούνταν από 36 σίγλους. Οι σίγλοι ήταν το μεγαλύτερο νόμισμα του τέλους του 6^{ου} και 5^{ου} αιώνα, αν και δεν γνωρίζουμε ακριβώς την αξία τους.¹⁷³

Από τις ανασκαφές της Σουηδικής Αποστολής ανευρέθηκαν το 1928, στην περιοχή των Σόλων με το όνομα *Πεζούνια*, 65 -66 νομίσματα. Σήμερα 61 από αυτά τα νομίσματα εξακολουθούν να βρίσκονται στη Σουηδία. Η Destrooper ταξίδεψε στην Στοκχόλμη και μελέτησε τα νομίσματα, τα οποία ανήκουν στη νομισματοκοπία των Σόλων και ποτέ δεν δημοσιεύτηκαν από τον Schwambacher, ο οποίος ήταν ο νομισματολόγος της αποστολής. Τα νομίσματα αυτά εντοπίστηκαν στα ανατολικά του *Θεάτρου* της πόλης και είναι της Κλασικής Εποχής. Τα περισσότερα από αυτά τα νομίσματα βρίσκονται σε κακή κατάσταση και δεν διακρίνονται οι παραστάσεις ή οι επιγραφές. Ωστόσο σε ορισμένα από αυτά με προσεκτική παρατήρηση μπορεί να ξεχωρίσουν σχέδια και επιγραφές.¹⁷⁴

Πρόκειται για Θησαυρό 65 - 66 χάλκινων νομισμάτων που ήταν κρυμμένα μέσα σε ένα αγγείο. Ανάμεσα τους εντοπίστηκε και ένα χρυσό, όπως και ένα αργυρό νόμισμα. Το χρυσό ονομάστηκε κορούα, δηλαδή νεαρή κοπέλα στην κυπριακή διάλεκτο, πήρε το όνομα της από τη νεαρή κοπέλα που χαρακτήριζε στο νόμισμα. Το αργυρό δεν περιλαμβάνεται στον κατάλογο απογραφής, είναι ένας οβολός με παράσταση στον εμπροσθότυπο από ένα γονατιστό ανθρωπόμορφο γενειοφόρο ταύρο και πίσω ένα αστράγαλο (στολίδι με στρογγυλεμένα σχήματα) και την επιγραφή (Βα-) στην κυπροσυλλαβική, όλο μέσα σε στικτό κύκλο. Ο Westholm που ανακάλυψε τον Θησαυρό, υποστήριξε ότι το χρυσό αναπαριστά τη Νίκη να στέκεται προς τα αριστερά και ότι φέρει επίσης την Αθηνά με κορινθιακή περικεφαλαία να φοράει μακρύ πέπλο και να κρατάει ένα στεφάνι δάφνης στο δεξί χέρι, μία στυλίδα στο αριστερό με το χέρι να πέφτει προς τα κάτω. Ο Westholm υποστήριξε ότι είναι στατήρας του Αλεξάνδρου και πιθανόν να ανήκει στην ίδια σειρά με τα υπόλοιπα νομίσματα του Θησαυρού. Το αργυρό νόμισμα χρονολογείται ένα αιώνα πρωτότερα. Το χρυσό και το αργυρό πιθανόν να μην ανήκουν στον Θησαυρό και αυτό διότι το αγγείο που ήταν τοποθετημένα τα χάλκινα έσπασε κατά την ανασκαφή, γι αυτό και τα 2 νομίσματα από ευγενή μέταλλα ενδέχεται να βρίσκονταν εκτός του αγγείου, εκτός βέβαια

¹⁷² Οπ.π.

¹⁷³ Από την αναφορά του Ξενοφώντα στην Κύρου Ανάβαση μαθαίνουμε ότι ο μηνιαίος μισθός των μισθοφόρων στην εκστρατεία των μυρίων του Κύρου το 401 π.Χ. στη Μικρά Ασία, ήταν ένα χρυσό νόμισμα, ο λεγόμενος δαρεικός. Το νόμισμα αυτό ισοδυναμούσε με 20 αργυρά περσικά νομίσματα που επίσης ονομάζονταν σίγλοι και ζύγιζαν 5,5 γρ., δηλαδή το μισό των σίγλων της Κύπρου. Εφόσον η Κύπρος βρισκόταν υπό περσική εξουσία τότε η σύγκριση δεν είναι ανυπόστατη αλλά αρκετά γόνιμη για να συγκρίνουμε ένα μεγάλο κυπριακό νόμισμα με τα αντίστοιχα περσικά και να πούμε ότι ισούται με τον μισθό 3 ημερών ενός μισθοφόρου. Παρότι μεσολάβησε ένας αιώνας μπορούμε να υπολογίσουμε την αξία του θησαυρού της Λευκωσίας, η οποία ήταν μεγάλη - πρβλ. Pilides-Destrooper2008, οπ.π. - πρβλ. Destrooper 2001, σσ.174-175

¹⁷⁴ Destrooper 1992, σσ.365-376, 1994, σσ.173-178

εάν δεν βρίσκονταν ποτέ με τα υπόλοιπα ή δίπλα από αυτά και να τοποθετήθηκαν μαζί τους αργότερα, κατά λάθος. Τα χάλκινα νομίσματα αναπαριστούν στον εμπροσθότυπο ένα γυναικείο κεφάλι προς τα αριστερά με δεμένα μαλλιά και στην οπίσθια όψη ανήκει σε στεφάνι δάφνης. (Εικ. Αρ. 140).¹⁷⁵

Η ταυτότητα του νομισματοκοπείου από το οποίο προήλθαν τα νομίσματα είναι το Μάριον ή οι Σόλοι, με τη δεύτερη πόλη να φαντάζει ως πιθανότερη. Η τεχνοτροπία των νομισμάτων παραπέμπει στην Πρώιμη Ελληνιστική Εποχή (330-312 π.Χ.) και θα πρέπει να θάφτηκαν από το 330- 320 π.Χ. μέχρι το 310 π.Χ., δηλαδή την περίοδο του θανάτου του Αλεξάνδρου και την ταραχώδη περίοδο των πολέμων των διαδόχων που ακολούθησε. Στο σύνολο από τα 65 νομίσματα, τα 15 απομονώθηκαν από τη μάζα των υπολοίπων και από αυτά στα 12 διακρίνονται οι παραστάσεις από την οπίσθια όψη, ενώ στα υπόλοιπα δεν διακρίνεται σχεδόν το παραμικρό. Θα πρέπει όμως να ανήκουν στην ίδια σειρά όπως φαίνεται από τα ίχνη των παραστάσεων και από το όμοιο σχήμα. Στο ημερολόγιο των ανασκαφών αναφέρονται 65/66 χάλκινα νομίσματα και ένα χρυσό, με το αργυρό να μην αναφέρεται καθόλου.¹⁷⁶ Ο Babelon ισχυρίστηκε ότι το νόμισμα αυτό ανήκει στο Μάριον.¹⁷⁷

Από τον Θησαυρό που βρέθηκε στη Λεβαντίνη και δημοσιεύθηκε από τον Kagan, ορισμένα από τα νομίσματα θα μπορούσαν να ανήκουν στους Σόλους. Ο Sheltman πρότεινε το νόμισμα υπ. αριθμόν 42 που χρονολογείται στο τέλος του 6^{ου} αιώνα ότι ανήκει στους Σόλους λόγω του Α που αναγράφεται σε αυτό, καθώς η χρονολόγηση ταιριάζει με την εποχή του βασιλέα Αριστόκυπρου. Σε άλλο νόμισμα με τούρο και πετούμενο αετό του 400 π.Χ. εμφανίζεται το όνομα (Αριστο-)¹⁷⁸, αν και η χρονολόγηση δεν ταυτίζεται με τον Αριστόκυπρο ωστόσο θα μπορούσε να ανήκει σε κάποιο απόγονο του με το ίδιο όνομα, κάτι που συνηθίζεται μέχρι σήμερα. Ο Masson υποστήριξε ότι το νόμισμα ανήκει στην Πάφο, ενώ ο Sheltman διαφωνεί καθώς δεν χρησιμοποιήθηκε κυπριακό συλλαβάριο στην Πάφο αυτή την περίοδο.¹⁷⁹

Τα νομίσματα 55-62 αντιπροσωπεύουν 2 ή 3 κυπριακά νομισματοκοπεία. Τους Σόλους, τους Γόλους¹⁸⁰ και ενδεχομένως το Κούριο. Είναι διπλοί σίγλοι. Στον εμπροσθότυπο των νομισμάτων διακρίνονται κάπρος με λιοντάρια στο ανώτερο τμήμα τους και στον οπισθότυπο υπάρχει ηλιακός δίσκος με ακτίνες που εκπέμπονται προς τα πάνω και στο

¹⁷⁵ Οπ.π.

¹⁷⁶ Οπ.π.

¹⁷⁷ Ο Hill διαχάζονταν για την ταυτότητα του βασιλείου προέλευσης μεταξύ του Μαρίου και των Σόλων. Ο Mørkholm το χρονολόγησε πριν ή μετά το 332, ο Hill το 315 – 312 και ο Babelon το 330 με 312 π.Χ.

¹⁷⁸ ICS26

¹⁷⁹ Kagan 2001, σσ.86-89

¹⁸⁰ Αν και ο Kraay προτείνει ότι ανήκει στο Κίτιο

κατώτερο τμήμα, υπάρχει κεφάλι γυναίκας πάνω από το δίσκο, ενώ διακρίνονται συλλαβικά σημάδια σε κάθε γωνιά. Στο νόμισμα υπ αριθμό 64, διακρίνεται προτομή λιονταριού. Στον Θησαυρό των Αδάνων υπάρχουν δύο τέτοια παραδείγματα. Στο Θησαυρό των Αδάνων υπάρχουν νομίσματα που αναγράφουν (Βα-σι Φι-λο), ενώ σε αυτά (Βα(πα)-πι-σι-ο) ή (Βα-σι) Πι(Βι)-ο), ίσως Πάφος ή Πάπιος, ανήκουν στα μέσα του 5^{ου}. Ο ηλιακός δίσκος θυμίζει νομίσματα της Πάφου, όμως τα νομίσματα αυτά δεν κόπηκαν αργότερα από τον 5^ο αιώνα. Παρόμοια παραδείγματα έχουμε και στους Θησαυρούς της Demanhur και της Λάρνακας με μια σειρά με κεφαλή με κράνος, μιας θηλυκής μορφής που κρατάει ηλιακό δίσκο, αν και αυτά διαφέρουν υπάρχει σύνδεση μεταξύ τους. Η Destrooper διάβασε σε εκείνα (Πι(σα;)-Βα-νι;ρι;. Επίσης, σε ένα στατήρα από την Demanhur που ενδέχεται να ανήκει στους Σόλους, διαβάζεται (Σ-βα-σα). Τουλάχιστον, από τη σύγκριση φαίνεται ότι ο ηλιακός δίσκος δεν συνδέεται μόνο με τα νομίσματα της Πάφου. Σε άλλα νομίσματα διακρίνεται η επιγραφή (Βα-σι ο –πι(βι). Στον εμπροσθότυπο τους υπάρχει το γοργόνειο μαζί με φίδια και στον οπισθότυπο, ένα κεφάλι άντρα και ένας ταύρος. Πρόκειται για διπλούς σίγλους. Τα νομίσματα με τους αριθμούς 55-56 μοιάζουν με κάποια νομίσματα από την Demanhur και με άλλα που έχουν το γοργόνειο, λιοντάρια, ταύρους, κεφάλια με περικεφαλαίες και ηλιακούς δίσκους. Ένας αργυρός σίγλος του πρώιμου 5^{ου} αιώνα που έχει το γοργόνειο και πάλι ενδέχεται να ανήκει στους Σόλους.¹⁸¹

Στα νομίσματα που βρέθηκαν στον Θησαυρό της Λάρνακας υπάρχουν πολλά νομίσματα του βασιλείου της Λαπήθου, αν και το βασίλειο αυτό κειτόταν τόσο μακριά από το Κίτιο. Με έναυσμα αυτό το δεδομένο θα υποθέσω ότι είναι πιθανόν να υπάρχουν και νομίσματα των Σόλων. Ενδέχεται ακόμα κάποια από τα νομίσματα που αποδίδονται στη Λάπηθο να ανήκουν τελικά στους Σόλους. Σε ένα από τα νομίσματα διατηρείται το πρώτο γράμμα του ονόματος του βασιλιά (Α-), ίσως έτσι να έχουμε ακόμα ένα νόμισμα που θα μπορούσε να αποδοθεί στον Αριστόκυπρο. Σε άλλα νομίσματα του Θησαυρού αναγράφονται τα γράμματα (Που;), (Που- νου-). Πολλά από τα νομίσματα αποδόθηκαν στο βασίλειο της Λαπήθου και έχουν χαραγμένο το κεφάλι της θεάς Αφροδίτης και την Αθηνά με κορινθιακή περικεφαλαία. Οι θεές αυτές λατρεύονταν περισσότερο από οποιοσδήποτε άλλες στους Σόλους¹⁸² και η πιθανότητα κάποια από αυτά τα νομίσματα να ανήκουν στους Σόλους είναι ανοιχτή. Ίσως ακόμα τα μοτίβα που χρησιμοποιούσαν τα δύο βασίλεια να ήταν τα κοινά ή να ήταν τόσο ευρείας κυκλοφορίας τα νομίσματα αυτά, δημοφιλή και με υψηλή αγοραστική δύναμη που να χρησιμοποιούνταν και στα δύο βασίλεια. Αυτό ισχύει και για τα νομίσματα

¹⁸¹ Zapiti 2003, σσ.69-73 · Kagan 2001, σσ.90-110

¹⁸² Αυτό συνάγεται από τα ευρήματα των ανασκαφών, από τους δύο ναούς στην περιοχή, από το πανέμορφο άγαλμα της Αφροδίτης των Σόλων, από τις φιλολογικές μαρτυρίες, τις επιγραφές και τα νομίσματα.

που απεικονίζουν τον Ηρακλή να μάχεται. Άλλα πάλι νομίσματα, όπως κάποια που έχουν τυπωμένη τη μορφή της θεάς Αθηνάς, ανήκουν στη Λάπηθο χωρίς αμφιβολία αφού φέρουν επιγραφή με το όνομα του βασιλιά Δημόνικου σε φοινικική γραφή. Ορισμένα άλλα νομίσματα που είχαν στον εμπροσθότυπο κεφάλι λέοντα και κλαδί είτε κεφαλή λέοντα και στον οπισθότυπο κεφάλι ταύρου ενδέχεται τελικά να ανήκουν στους Σόλους ή στους Γόλγους.¹⁸³

Ορισμένα νομίσματα απεικονίζουν τον Ηρακλή μαχόμενο και ένα καθημένο λιοντάρι. Τα νομίσματα αυτά αποδόθηκαν στον Δημόνικο της Λαπήθου, λόγω της φοινικικής γραφής που έφεραν. Εξαιτίας της φοινικικής παράδοσης της Λαπήθου και του Ιδαλίου, πολλά νομίσματα αποδόθηκαν στα δύο βασιλεία, καθώς είχαν φοινικικά σύμβολα και γράμματα. Στο *Βουνί* βρέθηκαν κι άλλα νομίσματα με φοινικική γραφή, που αποδόθηκαν στο Μάριον. Τα πιο πρώιμα από αυτά, των μέσων του 5^{ου} αιώνα, φέρουν στον εμπροσθότυπο εικονογράφηση λεόντων που γλείφουν την ουρά τους και στον οπισθότυπο τον Φρίξο να ακουμπάει το κριάρι. Τα νομίσματα αυτά, όπως κάποια άλλα που είχαν για εικονογράφηση το κεφάλι του θεού Απόλλωνα και μιας θηλυκής μορφής να ιππεύει ταύρο ή κριάρι, αποδόθηκαν στους βασιλείς του Μαρίου, Σάσμαο, Δόξανδρο, Στασιόικο και Τιμοχάρι. (Εικ. Αρ. 131 -132)¹⁸⁴ Κάποια νομίσματα από το Ιδάλιο μοιάζουν με ορισμένα νομίσματα από το *Θησαυρό του Βουνιού*, όπως ένα νόμισμα από την Άσπενδο, μερικοί δαρεικοί και ένας στατήρας.¹⁸⁵

Ανάμεσα στα ευρήματα της ανασκαφής της *SCE* από το *Βουνί* ήταν και αρκετά νομίσματα διαφόρων μεγεθών και ιστορικών περιόδων. Τα περισσότερα από τα νομίσματα βρέθηκαν μαζεμένα στον ίδιο χώρο, με τρόπο που να αποτελούν *Θησαυρό νομισμάτων*. Ο *Θησαυρός* βρέθηκε κάτω από τα ερείπια μιας κλίμακας μέσα στο *Ανάκτορο* κατά την ανασκαφή του 1927-1928. Τα νομίσματα ενδέχεται να κρύφτηκαν το 380 π.Χ., κατά το τέλος της ταραγμένης εποχής της Επανάστασης του Ευαγόρα. Ο *Θησαυρός από το Βουνί* περιλαμβάνει 252 νομίσματα. Η πλειοψηφία των νομισμάτων είναι σίγλοι, υπάρχουν ακόμα 4 περσικοί δαρεικοί και 1 ασημένιος στατήρας από την Άσπενδο. Η συλλογή αυτή έχει ιδιαίτερη αξία για την κυπριακή νομισματική καθώς περιλαμβάνει τον μεγαλύτερο αριθμό σίγλων που βρέθηκε έως τώρα. Σήμερα 122 από τα νομίσματα βρίσκονται στην Στοκχόλμη και 130 στη Λευκωσία. Ανάμεσα στα νομίσματα ξεχωρίζουν 4 χρυσοί περσικοί δαρεικοί, της εποχής του

¹⁸³ Πρβλ. Kraay 1990, σσ.13-27

¹⁸⁴ Βλ. Kraay 1990, σσ.13-27 · βλ. Zapiti 2003, σσ.69-73 · βλ. Gjerstad 1946, σσ. 21-24

¹⁸⁵ Βλ. Kraay 1976, σσ.299-311 · 1990, σσ.13-27

Αρταξέρξης Α' (465-425 π.Χ.). Τα νομίσματα αυτά είναι τα αρχαιότερα της συλλογή και προηγούνται χρονικά κατά σχεδόν μισό αιώνα των υπόλοιπων του Θησαυρού.

Πολλά από τα νομίσματα της συλλογής ανήκουν στο βασίλειο του Μαρίου. Κάποια κόπηκαν από τον βασιλιά Στασίοικο, στο β' μισό του 5^{ου} αιώνα. Κάποια από αυτά είχαν τη μορφή του Απόλλωνα και επιγραφή με το όνομα του Στασίοικου. Το όνομα του βασιλέα του Μαρίου εμφανίζεται και σε 14 στατήρες, στους οποίους εικονίζεται η Ευρώπη, ή η Αστάρτη - Αφροδίτη, να κρέμεται από τον ταύρο κρατώντας τον από το κέρατο. Το κεφάλι του Απόλλωνα βρέθηκε και σε μερικούς στατήρες και τετρόβολα. Στη συλλογή υπήρχαν κι άλλα νομίσματα που αποδίδονται στο Μάριον και συγκεκριμένα στον βασιλέα Τιμοχάρι. Αυτά χρονολογήθηκαν στο β' μισό του 5^{ου} με αρχές 4^{ου}, στον εμπροσθότυπο απεικονίζουν το κεφάλι του Απόλλωνα και στον οπισθότυπο τη μορφή της ίδιας θεάς που διακρίνεται στα νομίσματα του Στασίοικου. Η μορφή του ίδιου βασιλιά υπάρχει και σε 12 στατήρες, 14 τετρόβολα, 40 διόβολα και σε 24 οβολούς. 150 από τα νομίσματα θεωρήθηκαν ότι ανήκουν στο Μάριον, σχεδόν το 60% του θησαυρού. Από τον αριθμό των νομισμάτων που ανήκουν στο Μάριον προέκυψε και η γνωστή θεωρία ελέγχου του *Ανακτόρου του Βουνιού* και της οικοδόμησης του από την περσόφιλη δυναστεία του Μαρίου. 17 από τα νομίσματα αποδόθηκαν στον Στασίοικο Α' και 133 ανήκουν στον Τιμοχάρι. Πολλοί στατήρες και τετρόβολα του Θησαυρού βρίσκονται σήμερα στα μουσεία του Βερολίνου, του Λονδίνου και του Παρισίου.¹⁸⁶

Σε άλλα νομίσματα από τον *Θησαυρό στο Βουνί* απεικονίζεται ο Ηρακλής- Μελκάρτ με λεοντή, ενώ ορισμένα νομίσματα του Θησαυρού ανήκουν στους Αζμπαάλ, (πριν το 470-450 π.Χ.) και Βαλμέλεκ Β', στο β' μισό του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Ο Ηρακλής-Μελκάρτ, απεικονίζεται σε 8 στατήρες, 23 τετρόβολα και 11 διόβολα. Μερικά νομίσματα αποδόθηκαν στον βασιλέα Δημόνικο (388-387 π.Χ.), σε αυτά απεικονίζεται στον εμπροσθότυπο η θεά Αθηνά με αττική περικεφαλαία, δόρυ και ασπίδα και στον οπισθότυπο ο Ηρακλής. 69 από τα νομίσματα του θησαυρού ανήκουν στο Κίτιο και συγκεκριμένα σε 3 βασιλείς, τον Αζμπαάλ, τον Βαλμέλεκ Β' και τον Δημόνικο. 10 από τα νομίσματα είναι στατήρες, 30 είναι τετρόβολα και 11 είναι διόβολα. Στη συλλογή υπήρχαν και νομίσματα που θεωρούνται ότι ανήκουν στη νομισματοκοπία της Πάφου, κατά το β' μισό του 5^{ου}. Τα θέματα που κυριαρχούν στον εμπροσθότυπο των νομισμάτων είναι ο όρθιος ταύρος, ο ηλιακός δίσκος, το ankh, το σφαιρίδιο, η σπείρα, ενώ στον οπισθότυπο απεικονίζεται ο όρθιος αετός. Στην ίδια πόλη αποδίδονται και τα νομίσματα με κεφάλι ταύρου ή ηλιακό δίσκο στον εμπροσθότυπο και

¹⁸⁶ Schwambacher 1981, σσ.25-45 ` Εκτός από τον Schwambacher ο Six, Sallet, Babelon, Hill και Robinson έχουν κάνει δημοσιεύσεις για τα νομίσματα αυτά.

αετό, ελιές και μούρα στον οπισθότυπο. Επιπλέον σε μερικά νομίσματα διακρίνονται παραστάσεις ξαπλωμένου λιονταριού με ανοιχτό το σαγόνι και σε άλλα αετός με ανοιχτά τα φτερά του.

Στην νομισματοκοπία του Ιδαλίου, πριν από το 470 π.Χ., αποδίδονται τα νομίσματα με το σχέδιο καθισμένης σφίγγας στον εμπροσθότυπο και άνθος λωτού στον οπισθότυπο. 3 σίγλοι ανήκουν στην Αμαθούντα, το Ιδάλιον και την Άσπενδο. Στο νόμισμα από την Άσπενδο, του 400-300 π.Χ., απεικονίζονται στον εμπροσθότυπο δύο παλαιστές να παλεύουν και στον οπισθότυπο ένας σφενδονιστής με κοντό χιτώνα. Ακόμα, υπάρχουν πολλοί φθαρμένοι οβολοί και ημιοβολοί αβέβαιης προέλευσης. Μερικά από τα νομίσματα του θησαυρού είναι περσικά, ενώ τα περισσότερα ανήκουν στο Μάριον, στο Κίτιον, στην Πάφο, στην Αμαθούντα και στο Ιδάλιον. Ορισμένα από τα νομίσματα που δεν έχει πιστοποιηθεί η προέλευση τους, θα μπορούσαν να αποδοθούν στους Σόλους.¹⁸⁷

Τα νομίσματα του Μαρίου παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς αποτελούσαν μεγάλο μέρος της συλλογής του *Βουνιού*. Το Μάριον ήταν γειτονική πόλη των Σόλων, έχοντας χερσαία και θαλάσσια σύνδεση με αυτούς, κάτι που εξυπακούεται με στενές εμπορικές σχέσεις των δύο πόλεων, έτσι η κυκλοφορία των νομισμάτων μεταξύ των δύο πόλεων ήταν εύκολη. Ωστόσο ορισμένα από τα νομίσματα του Θησαυρού, που αποδίδονται στο Μάριον, θα μπορούσαν να ανήκουν στους Σόλους. Τα πρώτα νομίσματα του Μαρίου κόπηκαν την Κλασική Εποχή, σε αντίθεση με τη Σαλαμίνα, την Πάφο και τη Λάπηθο που είχαν κόψει νομίσματα από το τέλος του 6^{ου} αιώνα π.Χ. Στο Κίτιον και την Αμαθούντα η κοπή νομισμάτων δεν ξεκίνησε πριν από τον 5^ο αιώνα π.Χ. Τα νομίσματα από το Μάριον που ανήκουν στον Θησαυρό είναι αργυρά και χρονολογούνται στην Κλασική Εποχή.¹⁸⁸

Τα πρώτα νομίσματα που αποδίδονται στο Μάριον απεικονίζουν στον εμπροσθότυπο ένα λιοντάρι ή πάνθηρα με δεξιά φορά, να σκύβει το κεφάλι, στρέφοντας το προς τα αριστερά, ενώ γλείφει το μπροστινό δεξί πόδι του και ταυτόχρονα το ξύνει με το πίσω δεξί πόδι του. Στον εμπροσθότυπο διακρίνεται ένας διπλός πέλεκυς και στο έξεργο μια διπλή σπείρα. Στον οπισθότυπο υπάρχει ένα κριάρι που τρέχει προς τα αριστερά και ένας γυμνός νέος που κρατάει με το δεξί χέρι το κέρατο του ζώου, ενώ κάτω από την παράσταση και πάλι εμφανίζεται ο διπλός πέλεκυς. Το σύνολο βρίσκεται σε έγκοιλο τετράγωνο. Η παράσταση είναι εμπνευσμένη από τον μύθο του Φρίξου που θα θυσιαζόταν με την αδελφή του την Έλλη στον Δία, αλλά απήχθησαν από ένα κριάρι, το οποίο τους μετέφερε στον Ελλήσποντο και από εκεί στην Κολχίδα. Οι επιγραφές είναι γραμμένες σε κυπριακό συλλαβάριο. Ο

¹⁸⁷ Schwambacher, οπ.π.· Βλ. Μαθιοπούλου 1972, σσ. 87-89

¹⁸⁸ Destrooper 2001, σσ.172-174· βλ. Gjerstad 1946, σσ. 21-24

Robinson μετέφρασε τα σύμβολα στον οπισθότυπο των σίγλων, όπου μπροστά και κάτω από το κριάρι αναγράφεται το όνομα του νομισματοκοπείου. (μα-ρι-ε-υ-σε).¹⁸⁹

Η αναγραφή του νομισματοκοπείου δεν ήταν συνήθης για εκείνη την εποχή, καθώς τότε δεν αναγράφονταν στα νομίσματα τα ονόματα των νομισματοκοπειών, με εξαίρεση τη Λάπηθο. Στον εμπροσθότυπο των νομισμάτων του Μαρίου αναγράφεται το όνομα του βασιλιά Σάσμου, γιου του Δόξανδρου. Τα ονόματα αυτά βρίσκονταν πάνω σε 14 σίγλους που βρέθηκαν στο *Ανάκτορο στο Βουνί*. Το όνομα Σάσματος είναι φοινικικό, ενώ ο πατέρας του, είχε το ελληνικό όνομα Δόξανδρος και αυτό εγείρει ερωτήματα ως προς την ιθαγένεια της συγκεκριμένης βασιλικής δυναστείας και παράλληλα για τη στάση και τον ρόλο της πόλης στο πολιτικό γίγνεσθαι της εποχής. Σε μερικά από τα νομίσματα το όνομα του νομισματοκοπείου στον οπισθότυπο, αναγράφεται σε φοινικική, αντί σε κυπροσυλλαβική γραφή, χωρίς ωστόσο να είναι ευδιάκριτα τα γράμματα.¹⁹⁰

Ανάμεσα σε αυτά τα νομίσματα βρέθηκαν και τέσσερις αργυροί στατήρες που απεικονίζουν ένα κριάρι σε κίνηση, ενώ ο Φρίξος το κρατάει από το κέρατο με το ένα χέρι του και στο άλλο του κρατάει ένα διπλό πέλεκυ. Οι στατήρες αποδόθηκαν στον βασιλέα του Μαρίου, Σάσμο γιο του Δόξανδρου, ο οποίος κατά τον Gjerstad, μετά την αποτυχία των Σόλων στην Ιωνική Επανάσταση, οικοδόμησε το *Ανάκτορο στο Βουνί* για να ελέγχει το βασίλειο των Σόλων, το οποίο είχε πάρει το μέρος των Ελλήνων κατά την επανάσταση. Τα εν λόγω νομίσματα, χρονολογούνται στο 470- 460 π.Χ., δηλαδή μερικά χρόνια μετά την Ιωνική Επανάσταση του 498 π.Χ. Οι απόγονοι των δύο βασιλιάδων ίσως ήταν ο Στασιόικος και ο Τιμοχάρις, των οποίων η βασιλεία, σύμφωνα πάντα με την ίδια θεωρία, τερματίστηκε από τον Κίμωνα, όταν το 449 π.Χ. πολιορκήσε και κατέλαβε το Μάριον και στη συνέχεια απελευθέρωσε και το Βουνί. Η κατοχή του *Ανακτόρου του Βουνιού* από τους φιλοπέρσες βασιλείς του Μαρίου δεν αποδεικνύεται με ιστορικά στοιχεία. Επίσης το γεγονός ότι τα μισά και πλέον νομίσματα του Θησαυρού ανήκαν στο Μάριον, δεν σημαίνει απαραίτητα ότι το *Ανάκτορο* καταλήφθηκε ή οικοδομήθηκε από τους δυνάστες του Μαρίου. Δεν υπάρχει καμία αναφορά στις πηγές που να καταγράφει κατάληψη των Σόλων από το Μάριον.

Η παρουσία των νομισμάτων στο *Ανάκτορο* θα μπορούσε να εξηγηθεί πολύ απλά αν ληφθεί υπόψη ότι είναι ένας Θησαυρός νομισμάτων. Οι θησαυροί νομισμάτων συλλέγονταν από ιδιώτες, οι οποίοι σε κάποιες περιπτώσεις αναγκάζονταν να κρύψουν τον θησαυρό τους εάν κινδύνευε να απολεσθεί. Ο ιδιοκτήτης του Θησαυρού ενδέχεται να τον έκρυψε εν όψει κάποιας επικείμενης καταστροφής, κάτι που συνδέει τον Θησαυρό με τα πολιτικά δρώμενα

¹⁸⁹ Οπ.π.

¹⁹⁰ Οπ.π.

του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Ωστόσο η καταστροφή θα μπορούσε να προκλήθηκε από κάποια τυχαία πυρκαγιά που ξέσπασε στο *Ανάκτορο* και αυτή κατέστησε στη συνέχεια ανέφικτη την ανεύρεση του Θησαυρού από τον ιδιοκτήτη του, εφόσον ο Θησαυρός ανασκάφηκε κάτω από μια κλίμακα που κατέρρευσε. Η σύσταση των νομισμάτων του Θησαυρού δείχνει ότι ο κάτοχος δεν ήταν Σόλιος, πιθανόν να ήταν από το Μάριον ή να ήταν Φοίνικας ή ακόμα και Πέρσης. Πέρα όμως από την καταγωγή του ιδιοκτήτη ενδιαφέρον έχει και ο ρόλος του στο *Ανάκτορο*. Ήταν κάποιος που διέμενε στο *Ανάκτορο* ή ήταν κάποιος επισκέπτης ή προσκυνητής σε κάποιο από τα πολλά ιερά του *Ανακτόρου*. Σε κάθε περίπτωση ήταν κάποιος που τον πρόλαβαν οι εξελίξεις, καθώς είτε έγινε κάποια τυχαία καταστροφή, είτε το *Ανάκτορο* δέχθηκε επίθεση από εχθρούς, ο ιδιοκτήτης δεν πρόλαβε να πάρει τον θησαυρό του και να διαφύγει από το *Ανάκτορο*. Βάσει των ανωτέρω, κρίνεται ανασφαλές να στηριχθούμε στα νομίσματα αυτά για να αποδείξουμε την καταγωγή ή την ταυτότητα του *Ανακτόρου*. Ούτε επίσης μπορούμε να αποδώσουμε με βεβαιότητα φοινικική καταγωγή στους βασιλείς του Μαρίου, όπως ούτε σημαίνει απαραίτητα ότι ήταν οι κάτοχοι του *Ανακτόρου* λόγω της ύπαρξης του Θησαυρού στο *Ανάκτορο*.¹⁹¹

Μερικά άλλα νομίσματα του Θησαυρού είναι σίγλοι ή υποδιαίρεσεις του 1/6 ή του 1/2 του σίγλου. Αυτά απεικονίζουν μια προτομή λιονταριού και κεφάλι κριαριού, ενώ φέρουν τις ίδιες επιγραφές που αναφέρθηκαν. Όλα τα νομίσματα αυτά μετρούνται με τον ίδιο σταθμητικό κανόνα όπως και άλλα σύγχρονα τους κυπριακά νομίσματα. Η χρονολόγηση αυτών των νομισμάτων είναι δύσκολη, αλλά από την τεχνοτροπία τους χρονολογήθηκαν γύρω στο 450 π.Χ.

Μια άλλη σειρά που αποδίδεται στο Μάριον είναι αυτή που στον εμπροσθότυπο υπάρχει το κεφάλι του Απόλλωνα και στον οπισθότυπο γυναικεία μορφή να κρέμεται από ταύρο και να κρατάει το ζώο από τα κέρατα, ενώ αυτό καλπάζει προς τα δεξιά. Θυμίζει την παλαιότερη σειρά με τον Φρίξο αλλά σε αυτή φαίνεται να είναι ο καλπασμός της Ευρώπης ή της Αφροδίτης – Αστάρτης στον ταύρο του Δία. Στις πρώτες σειρές αναγράφεται το όνομα του Στασιόικου ή του Τιμοχάρι. Ο Τιμοχάρις ίσως να είναι ο διάδοχος του Στασιόικου καθώς χρησιμοποιήθηκαν οι ίδιες μήτρες και η μόνη διαφορά τους είναι η επιγραφή. Σε μερικά από αυτά, τα οποία είναι μεταγενέστερα, καταγράφεται το όνομα του νομισματοκοπέου του Μαρίου με συλλαβικούς χαρακτήρες. Τα νομίσματα είναι σίγλοι 1/3, 1/6 και 1/12 και χρονολογούνται στα τέλη του 5^{ου} και στις πρώτες δεκαετίες του 4^{ου} αιώνα. Τα νομίσματα

¹⁹¹ Πρβλ. Hill 1990, σσ.164-165 · βλ. Gjerstad 1946, σσ.21-24 · βλ. Destrooper 1985, σσ. 97-109 · βλ. Destrooper 2001, σσ. 174 -178

των δύο βασιλείων χρονολογούνται στα τέλη του 5^{ου} και αρχές 4^{ου} αιώνα, καθώς κόπηκαν πάνω σε σίγλους της Ασπένδου της Παμφυλίας.¹⁹²

Περισσότερα νομίσματα από τον ίδιο Θησαυρό, τα οποία κόπηκαν έως το 312 π.Χ.¹⁹³, αν και η χρονολόγηση τους είναι επισφαλής, βρίσκονται και στα τρία μέταλλα. Τα νομίσματα φέρουν τα ονόματα των βασιλέων ή τα αρχικά των ονομάτων σε συλλαβικούς χαρακτήρες. Αξίζει να αναφερθεί η διαπίστωση της Destrooper ότι πολλοί βασιλείς έπαιρναν το όνομα κάποιου προγόνου τους άρα μπορεί δύο ή και περισσότεροι βασιλείς να είχαν το ίδιο όνομα. Αυτό συνέβη και με τον Στασιόικο που αναφέρεται σε νομίσματα του τέλους του 5^{ου}, των αρχών του 4^{ου} αιώνα αλλά και κατά την εποχή των διαδόχων, 315-312 π.Χ. Ο καθορισμός της προέλευσης των νομισμάτων γίνεται ακόμα πιο δύσκολος, καθώς οι επιγραφές στα νομίσματα μπορεί να αναφέρονται στους Σόλους ή και στο Μάριον, αυτό συμβαίνει διότι τα ονόματα στα νομίσματα θα μπορούσαν να είναι συντόμευση του ονόματος βα(σιλέως) – σα (-τα)[σιόικου] ή να αναγράφονται τα ονόματα των βασιλέων των Σόλων Στασικράτη και Στασία, οι οποίοι βασίλευσαν την ίδια εποχή. Βρέθηκαν και χρυσά νομίσματα 1/6 και 1/12 του στατήρα, αυτά αποδόθηκαν στο Μάριον λόγω των αλφαβητικών γραμμάτων στον οπισθότυπο (MA). Στον εμπροσθότυπο βρίσκεται το κεφάλι Δία με δάφνινο στεφάνι και τους συλλαβικούς χαρακτήρες Βα-σα, ενώ στον οπισθότυπο το κεφάλι της Αφροδίτης με στεφάνι από μυρσίνη.¹⁹⁴

Ακόμα δύο σειρές χρυσών νομισμάτων αποδίδονται στους Σόλους ή στο Μάριον. Στη μία διακρίνεται στον εμπροσθότυπο το κεφάλι της θεάς Αθηνάς με αττικό κράνος με τριπλό λοφίο και στον οπισθότυπο ταύρος με δεξιά κατεύθυνση. Η άλλη σειρά φέρει στον εμπροσθότυπο την ίδια κεφαλή και στον οπισθότυπο αετό που στέκεται προς τα αριστερά. Και οι δύο σειρές φέρουν στον οπισθότυπο την επιγραφή Βα-σα σε συλλαβική γραφή. Στους ημιστατήρες της πρώτης σειράς υπάρχουν τα αλφαβητικά Α και Ρ κάτω και μπροστά από τον ταύρο. Λόγω του ότι ο τύπος είναι κάπως έκκεντρος, ο χώρος πίσω από τον ταύρο είναι εκτός πεδίου, έτσι η επιγραφή συμπληρώθηκε κάπως αυθαίρετα με ένα Μ πίσω από τον ταύρο για να σχηματίσει ίσως το όνομα του νομισματοκοπέου του Μαρίου. Στις υποδιαίρέσεις όμως το ¼ και το 1/6 του στατήρα δεν φέρει επιγραφή κάτω από τον ταύρο και σπάνια, διακρίνεται ένα σύμβολο που μοιάζει με ρόπαλο.¹⁹⁵

Στη δεύτερη σειρά σώθηκαν νομίσματα, βάρους 1/6 του στατήρα. Αυτά έχουν για σχέδιο ένα αετό και στο πεδίο μπροστά από τον αετό έχει το γράμμα ή σύμβολο (ο). Αυτή η σειρά

¹⁹² Destrooper 2001, σσ. 174-175

¹⁹³ Το έτος αυτό το Μάριον καταστράφηκε και έπαψε να υπάρχει ως πόλη – βασίλειο.

¹⁹⁴ Destrooper οπ.π., σσ. 175-181

¹⁹⁵ Οπ.π.

αποδίδεται λόγω του αετού στην Πάφο, αν και θα μπορούσαν να ανήκουν και στους Σόλους. Σε μερικά αργυρά νομίσματα του Μαρίου όπως και σε χάλκινα εικονίζονται οι κεφαλές των θεών Δία, της Αφροδίτης, της Αθηνάς με κορινθιακή περικεφαλαία, αλλά και σύμβολα όπως ο κεραυνός, ο ταύρος και κεφάλια λιονταριών. Αυτά αποδίδονται στο Μάριον, εξαιτίας του ονόματος του Στασιόικου ή Τιμοχάρι ή του εθνικού Μαρριεύς αν και μοιάζουν με κάποια νομίσματα των Σόλων παρόμοιου τύπου.¹⁹⁶

Μερικά νομίσματα, ανάμεσα τους και πολλά χάλκινα, είχαν ως κυρίαρχα θέματα τον κεραυνό και τον Ηρακλή οπλισμένο με το ρόπαλο του, ενώ φέρει επίσης τόξο και φαρέτρα. Άλλα ήταν αργυρά και είχαν ως σχέδιο το κεφάλι του Ηρακλή και τον αετοφόρο και τον ένθρονο Δία. Πολλά από αυτά τα νομίσματα δεν ανήκουν στο Μάριον, αλλά ανήκουν στη νομισματοκοπία άλλων πόλεων της Κύπρου. Μια μερίδα των νομισμάτων του Μαρίου δεν αποδίδονται με βεβαιότητα στην πόλη, ούτε και στις υπόλοιπες πόλεις του νησιού. Χρονολογούνται στον 5^ο αι. π.Χ. και έχουν ως θέμα, κεφάλι λιονταριού στον εμπροσθότυπο και έγκοιλο τετράγωνο ή ankh ή γοργόνειο ή χταπόδι ή προτομή ταύρου στον οπισθότυπο. Μέρος των νομισμάτων είναι υποδιαίρεσεις σίγλων κάτι που δείχνει ότι κόπηκαν σε νομισματοκοπείο που βρισκόταν κοντά στο σημείο που εντοπίστηκαν.¹⁹⁷

Οι Σόλοι ήταν γειτονική πόλη με το Μάριον, έτσι εφόσον κάποια νομίσματα είναι μικρής αξίας που όπως αναφέρθηκε τέτοια νομίσματα δεν χρησιμοποιούνταν μακριά από τον τόπο έκδοσης, τότε αυτό θα μπορούσε να υποδεικνύει στενές εμπορικές σχέσεις ανάμεσα στις δύο πόλεις. Τα σύμβολα όπως το χταπόδι ή το γοργόνειο είναι σύμβολα των πόλεων που συμμετείχαν στην Ιωνική Επανάσταση, επομένως θα μπορούσαν να ανήκουν στους Σόλους, παρά στο Μάριον, καθώς δεν υπάρχουν στοιχεία που να αποδεικνύουν ότι συμμετείχε στην επανάσταση στο πλευρό των Ελλήνων. Νομίσματα του Μαρίου βρέθηκαν και σε άλλες περιοχές κοντά στους Σόλους, εκτός από το Βορνί, όπως στον Ξερόβουνο και στον Λιμνίτη. Το ίδιο ισχύει και για το Μάριον όπου βρέθηκαν νομίσματα των Σόλων.¹⁹⁸

Μερικά δίδραχμα και άλλα μικρότερα νομίσματα που αναπαριστούν την Αθηνά να κάθεται σε πλώρη και τον Ηρακλή να μάχεται με το λιοντάρι της Νεμέας, υπάρχει η πιθανότητα να ανήκουν στους Σόλους. Τα νομίσματα αυτά χρονολογούνται στο α' μισό του 4^ο αι. π.Χ. Επιπλέον βρέθηκαν κι άλλα νομίσματα του ίδιου τύπου, αλλά διαφορετικής τεχνοτροπίας, τα οποία κόπηκαν κατά το περσικό νομισματικό βάρος. Εντοπίστηκαν ακόμα, οβολοί που απεικονίζουν το κεφάλι του Απόλλωνα και έχουν τον συλλαβικό χαρακτήρα V, sa σαν ankh.

¹⁹⁶ Οπ.π.

¹⁹⁷ Οπ.π.

¹⁹⁸ Πρβλ. Destrooper οπ.π., σσ.180-181

Ένα νόμισμα που αποδίδεται στον βασιλέα των Σόλων Πασικράτη, έχει ως σχέδια το κεφάλι του Απόλλωνα και ένα ανάποδο τρίγωνο που θυμίζει τα νομίσματα του Κουρίου, της εποχής του Μέγα Αλεξάνδρου και έπειτα. Είναι ο ίδιος βασιλιάς που το 332 π.Χ. πήρε μέρος στην πολιορκία της Τύρου¹⁹⁹ και ενδεχομένως να ήταν από τους Σόλους, αν και υπάρχει η αμφιβολία γιατί όταν ο Στασικράτης ήταν βασιλέας των Σόλων²⁰⁰ ήταν και θεωροδόκος των Σόλων στους αγώνες της Νεμέας το 323/322 π.Χ.²⁰¹ και χορηγός σε εορτασμούς προς τιμήν του Αλεξάνδρου στην Τύρο το 331,²⁰² καθώς τότε αναφέρεται ο Στασικράτης αντί ο Πασικράτης, ως εταίρος του Αλεξάνδρου στην Αρία. Ίσως να είναι λάθος η αναφορά στον Πασικράτη. Το μικρό βάρος των νομισμάτων 1,80 γρ. δυσκολεύει την ταυτοποίηση του νομισματικού βάρους.²⁰³

Το ίδιο ισχύει και για το νόμισμα 13 του θησαυρού της Αμαθούντας, 1/6 του σίγλου που επίσης ανήκει στον Πασικράτη. Στην οπίσθια όψη απεικονίζεται άγνωστος ναός. Όπως αναφέρθηκε πιο πάνω από τη λίστα των θεωροδόκων της Νεμέας γνωρίζουμε το όνομα του Πασικράτη, γιού του Αριστοκράτη, θεωροδόκου του Κουρίου την ίδια εποχή με τον Νικοκρέοντα της Σαλαμίνας και τον Στασικράτη των Σόλων (332-330/323 π.Χ.). Ο Πασικράτης πρέπει να ήταν βασιλιάς όπως και ο πατέρας του Αριστοκράτη.

Αλλά κι από μερικά αργυρά νομίσματα του α΄ μισού του 4^{ου}, με την μορφή του Ηρακλή να πνίγει το λιοντάρι της Νεμέας και την Αθηνά να κάθεται σε πλώρη και σε κυπροσυλλαβική γραφή η επιγραφή (A- Ρι). Θα μπορούσε να είναι ο Αριστοκράτης του Κουρίου ή ακόμα και να είναι επανάληψη του ίδιου ονόματος που το είχε κάποιος απόγονος του. Υπάρχουν ακόμα σειρές χάλκινων νομισμάτων της ίδιας σειράς σε αργυρά δίοβολα με μοτίβα του Απόλλωνα και επιγραφή Β-Α/ Π-Α/ Σ/Ι. Βασιλέας Πασικράτης, του Κουρίου και ίσως όχι των Σόλων.

Η παράσταση της Αθηνάς να κάθεται σε πλώρη ίσως να μην τυπωνόταν μόνο σε ένα νομισματοκοπείο. Θα μπορούσαν να είχαν κοπεί στους Σόλους, λόγω της επιγραφής Α Ρι, που θυμίζει το όνομα του βασιλέα των Σόλων Αριστόκυπρου που συμμετείχε στην Επανάσταση κατά το 498/7 π.Χ. Κάποια από τα νομίσματα που έχουν ως μοτίβα τον Απόλλωνα και την Αφροδίτη, θα μπορούσαν να είχαν κοπεί στους Σόλους, εφόσον οι δύο θεοί λατρεύτηκαν στους Σόλους, όπως αποδεικνύεται και από τις φιλολογικές μαρτυρίες και από τα αρχαιολογικά ευρήματα. (Εικ.Αρ.129) Στον Θησαυρό που ανακαλύφθηκε στην

¹⁹⁹ Βλ. Φιλ.Μαρτ. αρ. Ε47

²⁰⁰ Αναφέρεται σε επιγραφές του β΄ μισού του 4^{ου}, ICS2 212

²⁰¹ SEG XXXVI (1986), 93-95, Αρ. 331Α9

²⁰² Βλ. Φιλ.Μαρτ. αρ.Ε36

²⁰³ Destrooper 2007, σσ.265-275

Αμαθούντα περιλαμβάνεται και ένα μοναδικό χρυσό νόμισμα του Αλεξάνδρου με το μοτίβο της πλώρης και τα γράμματα ΣΟ, και αυτό θα πρέπει να αποδοθεί στους Σόλους. Ο Hill και ο Babelon συμφωνούν ότι πρόκειται για τον Πασικράτη και τον Αριστοκράτη των Σόλων. Ο Perlman προτείνει ότι στη λίστα των θεωροδόκων της Νεμέας ήταν ο Πασικράτης και ο Στασικράτης, αν και αυτό έρχεται σε αντίθεση με τη χρονολόγηση των νομισμάτων.²⁰⁴

Τα νομίσματα που ο Six προτείνει ότι ανήκουν στον Στασικράτη, μπορεί να ανήκουν στον Στασιόικο Β΄ του Μαρίου ή στο βασίλειο της Σαλαμίνας. Ο Babelon προτείνει ένα διόβολο στον Πασικράτη των Σόλων. Ο Six απέδωσε στον Εύνοστο την μισή χρυσή δραχμή 2,63 γρ., όπου απεικονίζεται το κεφάλι του Απόλλωνα και της Αφροδίτης και φέρει τις επιγραφές (ΕΥ) και (ΒΑ). Άλλο ένα νόμισμα που μπορεί να ανήκει στην ίδια σειρά, είναι αυτό που βρίσκεται στην συλλογή Waddington και επίσης απεικονίζει στον εμπροσθότυπο το κεφάλι του Απόλλωνα πίσω από ένα αστέρι ή (Ε) και στον οπισθότυπο το κεφάλι της Αφροδίτης στεφανωμένο με μυρτιά, βάρους 0,6 γρ. Ακόμα ένα νόμισμα είναι αυτό από τη συλλογή Montagu που τώρα βρίσκεται στο Βρετανικό Μουσείο και εντάχθηκε στη σειρά της Κερύνειας. Στον εμπροσθότυπο εικονίζεται το κεφάλι του Απόλλωνα και αστέρι και στον οπισθότυπο η Αφροδίτη με μυρτιά να φοράει περιδέριο και μανδύα, βάρους 0,69 γρ. Τα χρυσά παρουσιάζονται με παρόμοιους τύπους και στον οπισθότυπο φέρουν την επιγραφή (Να). Ένα μικρό αργυρό νόμισμα δείχνει το πρόσωπο ενός αρσενικού κεφαλιού ανάμεσα σε δύο αστέρια και στον οπισθότυπο ξυρισμένο πρόσωπο να φοράει στεφάνι από δάφνη. Ίσως να πρόκειται για αναπαράσταση ενός από τους Διόσκουρους. Άλλο ένα νόμισμα που ενδέχεται να κόπηκε από τον Πασικράτη (331 π.Χ.) είναι ένα αργυρό περσικό διόβολο με προτομή του Απόλλωνα κεκλιμένου προς τα αριστερά, δαφνοστεφανωμένου με μακριά μαλλιά που πέφτουν προς τα κάτω και ώμους καλυμμένους με ύφασμα στον εμπροσθότυπο· φέρει επιγραφή Β[Α] ΓΑ[Σ][Ι] και είναι βάρους 24,6 γρ.²⁰⁵

Μια ολόκληρη σειρά νομισμάτων από χρυσό σε τέσσερις υποδιαίρεσεις που απεικονίζουν την κεφαλή της Αθηνάς στην εμπρόσθια όψη και ταύρο ή αετό στην οπίσθια, με επιγραφές σε κυπροσυλλαβική και ελληνικό αλφάβητο θα μπορούσε να αποδοθεί στο βασίλειο των Σόλων. Αρχικά αποδόθηκαν στον Στασιόικο Β΄ του Μαρίου, αλλά παραμένει πιθανόν το ενδεχόμενο να ανήκουν στον βασιλιά Στασία ή Στασικράτη των Σόλων.²⁰⁶

Αυτοί οι βασιλείς αναφέρονται σε επιγραφές του β΄ μισού του 4^{ου} αιώνα π.Χ., όπως και άλλοι δύο βασιλείς των Σόλων, ο Στασίας και ο Στασικράτης.²⁰⁷ Οι βασιλείς αυτοί

²⁰⁴ Destrooper 2000, σπ.π.

²⁰⁵ Hill 1979, σσ. 66-72

²⁰⁶ Βλ. Μάρκου 2015, σσ.48-49 · βλ. Ζαπίτη-Μιχαηλίδου 2007, σσ.88-91

²⁰⁷ Βλ. Επιγ. Αρ.Α3

ενδεχομένως να είναι οι προκάτοχοι στον θρόνο του Πασικράτη. Ο Στασικράτης ήταν ένας από τους χορηγούς στους εορτασμούς προς τιμή του Αλεξάνδρου μετά από τις νίκες στην Αίγυπτο.²⁰⁸ Το 321 ο Στασικράτης με τον Νικοκρέοντα της Σαλαμίνας, τον Νικοκλή της Πάφου και τον Ανδροκλή της Αμαθούντας υποστήριξαν τον Πτολεμαίο στη διαμάχη του με τον Περδίκκα.²⁰⁹

Από τα νομίσματα των Σόλων τα πιο γνωστά αλλά και τα μόνα που αποδίδονται με βεβαιότητα στους Σόλους είναι τα νομίσματα του Ευνόστου, του 312 π.Χ., καθώς η σειρά αυτή διασώθηκε. Πρόκειται για μικρά χρυσά νομίσματα με τις μορφές του δαφνοστεφανωμένου Απόλλωνα και της Αφροδίτης με αλφαβητική και συλλαβική επιγραφή. Αποδίδονται στον Εύνοστο λόγω των αλφαβητικών Βα –ΕΥ. Ο βασιλιάς αυτός νυμφεύτηκε μεταξύ του 315 και 297 π.Χ. την κόρη του Πτολεμαίου Α', Ειρήνη και της εταίρας Θαΐδας. Το τέλος της βασιλείας του Ευνόστου ορίζεται από το 310 μέχρι το 294 ή και αργότερα. Ο Εύνοστος έκοψε νομίσματα στους Σόλους και στα τρία μέταλλα, πριν από το 306 π.Χ.

Επιπλέον, στον Εύνοστο αποδίδεται και μια σειρά από τετράδραχμα Πτολεμαϊκού τύπου που απεικονίζουν το κεφάλι του Ηρακλή ντυμένο με δέρμα ελέφαντα και τη Αθηνά με δόρυ και ασπίδα και αετό να στέκει κάτω από κεραυνό. Μερικά από αυτά τα τετράδραχμα έχουν βάρος 17,2 γρ. με το αττικό σύστημα βάρους που επικρατούσε εκείνη την περίοδο αντί του Πτολεμαϊκού συστήματος βάρους των 15,7 γρ. (310 π.Χ.). Επίσης κόπηκαν και χάλκινα κατά το 312 - 306 π.Χ. με το κεφάλι της θεάς Αφροδίτης και στην οπίσθια όψη αετός με κλειστά φτερά που στέκει πάνω από κεραυνό και από την επιγραφή του όνομα του ΠΤΟΛΕ(ΜΑΙΟΥ).²¹⁰

Z. Συμπεράσματα

Τα νομίσματα που έχουν αποδοθεί με βεβαιότητα στους Σόλους είναι μόνο αυτά που ανήκουν στη σειρά του Ευνόστου. Ωστόσο, εξετάζοντας τα ιστορικά στοιχεία και τα ευρήματα των ανασκαφών στους Σόλους, τα νομίσματα στη Λήδρα και στο Μένιοικο, τους θησαυρούς που βρέθηκαν στις αρχαίες κυπριακές πόλεις αλλά και τους θησαυρούς της Μέσης Ανατολής, θα μπορούσαμε με επιφύλαξη, να αποδώσουμε στο βασίλειο των Σόλων τα εξής νομίσματα: 1) Από την εποχή πριν την Ιωνική Επανάσταση, κατά τη διάρκεια αυτής και στα χρόνια που ακολούθησαν μέχρι και τους βασιλείς Στασία, Στασικράτη, Πασικράτη

²⁰⁸ Βλ. Φιλ.Μαρτ., οπ.π. ' βλ. Hill 1990, σσ.162-170

²⁰⁹ Βλ. Φιλ.Μαρτ. αρ. E47

²¹⁰ Βλ. Ιακώβου 1991, σσ. 9-11, σ.27, σ.29, σσ.30-33, σσ.40-41, σ.43 ' Masson 1983, σσ.221-222 ' βλ. 2007 σ.287 ' 2011, σσ. 186-189 ' Destrooper 2007, σσ.265-275 ' Zapiti 2003, σσ.69-73 ' Ζαπίτη-Μιχαηλίδου 2007, σσ.88-91

και Εύνοστο, πολλά από τα νομίσματα που φέρουν το χταπόδι, το γοργόνειο και το ankh. Ιδιαίτερα εκείνα που συνοδεύονται με την επιγραφή (Αρι-). 2) Μερικά από τα νομίσματα που απεικονίζουν τη θεά Αθηνά να κάθεται σε πλώρη και να κρατάει άφλαστον. 3) Κάποια από τα νομίσματα με λιοντάρια, ταύρους και αετούς. 4) Ορισμένα από τα νομίσματα που φέρουν την παράσταση του Ηρακλή να μάχεται με το λιοντάρι. 5) Τα νομίσματα που απεικονίζουν την θεά Αθηνά με δόρυ και ασπίδα, τον Απόλλωνα ή την Αφροδίτη. Παρόλο που πολλά από αυτά συνδέονται με την νομισματοκοπία άλλων βασιλείων, καθώς πολλά εικονογραφικά μοτίβα ήταν κοινά σε πολλά βασίλεια, ιδιαίτερα σε γειτονικά βασίλεια με τους Σόλους, όπως το Μάριον και τη Λάπηθο. Πιο συγκεκριμένα, στους Σόλους ανήκουν κάποια από τα νομίσματα από τον Θησαυρό της Λήδρας και από το Θησαυρό του Μενοίκου, όπως και μεμονωμένα νομίσματα που εντοπίστηκαν σε άλλες κυπριακές πόλεις όπως στο Ιδάλιον ή εκτός Κύπρου, όπως ο Θησαυρός που βρέθηκε στη Συρο-παλαιστινιακή ακτή και δημοσιεύθηκε από τον Kagan.

Η παρουσία τόσο μεγάλου αριθμού νομισμάτων του Μαρίου στα νομίσματα του *Θησαυρού από το Βουνί* δεν συνδέεται απόλυτα με ιστορικά γεγονότα διότι πρόκειται για θησαυρό νομισμάτων. Επιπλέον, εφόσον πολλά νομίσματα από αυτά ήταν πολύ μικρής αξίας και συνήθως τέτοια νομίσματα χρησιμοποιούνταν παρά μόνο πολύ κοντά στην περιοχή κοπής τους, αυτό δείχνει ότι ο κάτοχος τους ενδεχομένως να ήταν κάτοικος της ευρύτερης περιοχής. Από τα νομίσματα του *Βουνιού* συνάγεται το συμπέρασμα ότι οι Σόλοι με το Μάριον και τη Λάπηθο είχαν στενές εμπορικές σχέσεις δια μέσου των θαλάσσιων και χερσαίων οδών. Αυτό το συμπέρασμα προκύπτει από την ευκολία της συγκέντρωσης και κατοχής τόσων πολλών νομισμάτων από τον ιδιοκτήτη, από τις τρεις πόλεις. Επιπλέον, η λατρεία του Απόλλωνα, της Αθηνάς, της Αφροδίτης και του αποθεωμένου ήρωα Ηρακλή ήταν κορυφαίες στους Σόλους, αλλά και στα γύρω βασίλεια της βορειοδυτικής Κύπρου.

Ο χαλκός ως μέταλλο, και ελλείψει ευγενών μετάλλων, κυριαρχούσε, χωρίς να εκλείπουν όμως εντελώς ο χρυσός και ο άργυρος. Επιπλέον στα χρόνια της Ιωνικής Επανάστασης θα πρέπει να υπήρχε ένα είδος ταύτισης και συμπόρευσης στην έκδοση νομισμάτων με κοινά θέματα. Το λιοντάρι, ο αετός και ο ταύρος αποτελούσαν τα ιερά κατά κάποιο τρόπο ζώα, όπως φαίνεται και από τη γλυπτική και τη μεταλλοτεχνία από τα ευρήματα στους Σόλους και στο *Βουνί*. Εν κατακλείδι, στα χρόνια του Αλεξάνδρου υπήρχε μεγάλη νομισματική παραγωγή, όπως και στα χρόνια του Ευνόστου η κοπή χρυσών νομισμάτων δείχνει την ηγετική θέση του Ευνόστου, ως συγγενή πλέον του Πτολεμαίου, και τον σημαντικό ρόλο που διαδραμάτισε στην πολιτική και οικονομική σκηνή της Κύπρου και του Πτολεμαϊκού κράτους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Α. Η Προϊστορική εικόνα της Βορειο-δυτικής Κύπρου

Στα πλαίσια της παρούσας διδακτορικής διατριβής κρίθηκε αναγκαίο να μελετηθεί η πρότερη κατοίκηση στην περιοχή της βορειοδυτικής Κύπρου ώστε να εξευρεθούν οι εστίες κατοίκησης κατά τους Προϊστορικούς Χρόνους. Η εικόνα η οποία δημιουργείται δεν δηλώνει τις άμεσες καταβολές της *Αιπείας* και των Σόλων. Η έρευνα, όμως, υπήρξε καθοριστική για το βόρειο τμήμα της Κύπρου, μέχρι τις υπώρειες του Πενταδακτύλου και λογικό είναι να παρουσιαστούν συνοπτικά τα αποτελέσματα. Θα μπορούσε κανείς να πει ότι παρά την ύπαρξη ιδρυτικών μύθων για την οικοδόμηση της *Αιπείας* και των Σόλων, με την υποτιθέμενη εγκατάσταση Αθηναίων αποίκων κατά την ίδρυση τους, ο πληθυσμός των δύο νέων πόλεων δεν προερχόταν αποκλειστικά από αποίκους αλλά ότι αναμίχθηκε με τον εντόπιο πληθυσμό. Αυτός είναι ο κύριος λόγος – η μορφή της νέας εγκατάστασης σε σχέση με τους γηγενείς, για τον οποίο χρειάζεται να λάβουμε υπόψη τις προγενέστερες αμιγώς κυπριακές θέσεις. Πολύ περισσότερο, επειδή στην περιοχή των Σόλων δεν υπάρχει ανάλογη εικόνα στην Προϊστορία με εκείνη της πεδιάδας της Μόρφου. Η παράθεση των ανασκαφών στο βόρειο-δυτικό τμήμα, και ο πλούτος των θέσεων ήδη από τον *Πολιτισμό της Φιλιάς*, μάλλον έρχεται να υπογραμμίσει την ριζική μετατόπιση του επικέντρου από τις αγροτικές περιοχές της πεδιάδας στα υψώματα του Τροόδους, που γειτνιάζουν με τα μεταλλεία κατά την Κυπρο-Γεωμετρική περίοδο. Είναι ανάγκη, λοιπόν, να έχουμε κατά νου και την ευρύτερη εικόνα, ώστε να αποσαφηνίσουμε εάν η ίδρυση της *Αιπείας* συνιστά τομή στην Δυτική Κύπρο ή όχι. Η αναφορά σε δύο πόλεις εστιάζει στην ύπαρξη δύο διαφορετικών γεωγραφικών χώρων, τον πρότερο, της *Αιπείας*, και τον νεότερο, των Σόλων, καθώς όπως λέχθηκε οι Σόλοι και η *Αιπεία* θα μπορούσε να ήταν δύο ονόματα που χρησιμοποιούνταν ταυτόχρονα και αναφέρονταν στην ίδια πόλη, εφόσον τα στοιχεία δείχνουν ότι το όνομα Σόλοι υπήρχε αιώνες πριν την ίδρυση του σύμφωνα με τον ιδρυτικό μύθο.

Το τμήμα της βορειοδυτικής Κύπρου όπως διαμορφώνεται γύρω από τον Κόλπο της Μόρφου, από νωρίς, κατά την προϊστορική ακόμα εποχή παρουσίασε ανθρώπινη εγκατάσταση. Ομάδες κατοίκων συγκεντρώθηκαν στον ευρύτερο χώρο. Οι πληθυσμοί είτε βρίσκονταν ήδη στην περιοχή είτε εγκαταστάθηκαν στη συνέχεια και αποτέλεσαν τις πρώτες εστίες οργανωμένης εγκατάστασης στην περιοχή.

Η ευρύτερη περιοχή του μεταγενέστερου βασιλείου των Σόλων φιλοξένησε κατοίκους από τη Νεολιθική περίοδο, η οποία καθορίστηκε γύρω στο 10.500/9800 - 4000/3900 π.Χ. Οι

σημαντικότεροι νεολιθικοί οικισμοί της βορειοδυτικής Κύπρου ήταν η *Πέτρα του Λιμνίτη* και η *Φιλιά – Δράκος*.²¹¹ Η τελευταία είχε παρουσία και κατά την Χαλκολιθική Εποχή. Η Χαλκολιθική περίοδος ορίστηκε στο 4000/3900-2500/2400 π.Χ., ενώ η Χαλκολιθική περίοδος της Φιλιάς τοποθετείται στο 3000 με 2300/2200 π.Χ. Η *Φιλιά – Δράκος Β'* τοποθετείται στο 2500 με 2300, όπως και η *Αμπελικού*.²¹²

Η κατοίκηση στην περιοχή της Βορειοδυτικής Κύπρου συνεχίστηκε και κατά την Εποχή του Χαλκού, η οποία εκτείνεται από το 2500 μέχρι το 1050 π.Χ. Η εποχή αυτή διαχωρίστηκε σε Πρώιμη Εποχή του Χαλκού (2500-1900 π.Χ.), σε Μέση Εποχή του Χαλκού (1900-1650 π.Χ.) και σε Ύστερη Εποχή του Χαλκού (1650-1050 π.Χ.)²¹³ Η Λάπηθος και η υπόλοιπη βόρεια ακτή έπαιξαν σημαντικό ρόλο μέχρι την Μέση Χαλκοκρατία, ενώ η περιοχή αυτή παρακμάζει με εξαίρεση την περιοχή της Μόρφου και της *Αγίας Ειρήνης* που ακμάζει γύρω στο 1600 π.Χ. και διατηρεί μάλιστα επαφές με την Ανατολή και το Αιγαίο. (Εικ. Αρ.104)²¹⁴

Η Ύστερη Χαλκοκρατία σηματοδεύτηκε από την έλευση των Μυκηναίων στο νησί (περίπου το 1200 π.Χ.). Το εμπόριο του χαλκού έγινε μαζικό με αποτέλεσμα να ακμάσουν μερικά κέντρα κοντά σε μεταλλεία, αλλά και παράκτιοι οικισμοί με λιμάνια. Η Μόρφου είναι μια από τις πόλεις, που άνθησαν στις αρχές της Ύστερης Εποχής του Χαλκού, αλλά στη συνέχεια κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου παρήκμασαν. Η ταφική αρχιτεκτονική των αρχών της Ύστερης Χαλκοκρατίας μας είναι γνωστή από τις νεκροπόλεις της Έγκωμης και της Μόρφου.

Μια σειρά από θέσεις εντοπίστηκαν στην περιοχή γύρω από τον Κόλπο της Μόρφου κατά τη διάρκεια της προϊστορίας. Είναι πιθανόν κάποιες από τις πληθυσμιακές ομάδες που προήλθαν από αυτές, ενισχυμένες από τα ρεύματα αποικισμού να αποτέλεσαν τους πρόγονους των Σολίων. (Εικ. Αρ. 1, 2)²¹⁵

Στο τέλος του 12^{ου} αι. π.Χ., κατά τη μετάβαση από την Υστεροκυπριακή ΙΙΑ στην ΥστεροΚυπριακή ΙΙΒ (πρώιμος 11^{ος} αι. π.Χ.) πολλά αστικά κέντρα στη Μεσόγειο καταρρέουν. Ωστόσο, κατά την Κυπρο-Γεωμετρική περίοδο η οποία εκτείνεται από τα μέσα του 11^{ου} μέχρι τα μέσα του 8^{ου} αιώνα π.Χ., οι συνθήκες μεταβλήθηκαν ραγδαία και αποτέλεσαν ορόσημο για την ιστορία του νησιού, καθώς τότε ιδρύθηκαν τα κυπριακά

²¹¹ Πρβλ. Καραγιώργης 1978, σσ. 13-25 · πρβλ. Le Brun 1997, σσ.57-65 · πρβλ. Χρήστου 2000, σσ. 19-22 · πρβλ. 2022, σ. 211 · Ευστρατίου 2017, πίνακας, σ.23 · πρβλ. Georgiou 2011, σσ. 477-482

²¹² Πρβλ. Astrom 1997, σσ. 213-236 · πρβλ. Ευστρατίου 2017, πίνακας, σ. 23 · πρβλ. Χρήστου 2000, σ. 22 · πρβλ. Kassianidou 2018, σσ. 345-354 · 2021β, σσ.670 – 672 · 2022, σσ. 73-88

²¹³ Πρβλ. Iacovou 1999, σσ.141 – 166 · πρβλ. Χρήστου 2000, σ. 19, σ.22 · πρβλ. 2022, σ. 212 · πρβλ. Charalambous 2016, σσ. 95-99 · Πρβλ. Petit 2021, σσ. 296 – 297 · πρβλ. Kassianidou 2022α, σ.74

²¹⁴ Βλ. Astrom, οπ.π., σσ. 215-224 · βλ. Καραγιώργης οπ.π., σσ. 42-48

²¹⁵ Βλ. Καραγιώργης 1978, σσ. 48-71 · βλ. 1997, σσ. 237-261

βασίλεια. Η δημιουργία των κυπριακών πόλεων και η αστική ανάπτυξη που ακολούθησε ξεκίνησε από νωρίς, στην πρώιμη Κυπρο-Γεωμετρική περίοδο (β' μισό 11^{ου} αι. π.Χ.).²¹⁶

B. Προϊστορικές θέσεις της βορειοδυτικής Κύπρου

Οι προϊστορικές θέσεις της βορειοδυτικής Κύπρου είναι πολλές και καλύπτουν όλες τις περιόδους από τη Χαλκολιθική Εποχή μέχρι τη Γεωμετρική Εποχή, ωστόσο μέρος αυτών των θέσεων βρίσκονται σε μεγάλη απόσταση από τους Σόλους και είναι δύσκολο να είχαν οποιαδήποτε σχέση με την *Αιπεία* ή τους Σόλους. Σημαντικές θέσεις όπως η *Αγία Ειρήνη*, η *Μύρτου*, η *Κυρά* και η *Φιλιά*, οι οποίες αποτελούν σημεία αναφοράς της προϊστορίας, δεν θα μπορούσαν να αποτελούν πληθυσμιακές εστίες που ενίσχυσαν την *Αιπεία* ή τους Σόλους λόγω της μεγάλης απόστασης μέσα από απροσπέλαστα ορεινά εδάφη. Θα παραθέσω στην συνέχεια, τις σημαντικότερες και εγγύτερες αρχαιολογικές θέσεις της ενδοχώρας των Σόλων κατά τους Προϊστορικούς Χρόνους.

Η αρχαιότερη θέση με παρουσία ζωής στην περιοχή των Σόλων είναι η Πέτρα του Λιμνίτη, η οποία βρίσκεται 7,5 χιλιόμετρα δυτικά των Σόλων. Η θέση αυτή θα πρέπει να ήταν η πρώτη που κατοικήθηκε στην ευρύτερη περιοχή. Τοποθετείται στη Νεολιθική Ακεραμική Περίοδο. Η Πέτρα του Λιμνίτη είναι ένα μικρό νησί απέναντι από το Βουνί, 100 μέτρα από τη στεριά και έκτασης 150 μέτρων μήκος, 30 μέτρων πλάτος και 50 μέτρων ύψος. Στην κορυφή του βράχου ανασκάφηκε από τη Σουηδική Αποστολή ένας μικρός οικισμός της Νεολιθικής Εποχής. 4 διαφορετικά στρώματα κατοίκησης αποτελούν τον οικισμό, ο οποίος λόγω της περιορισμένης έκτασης της βραχονησίδας μπορούσε να φιλοξενήσει μικρό αριθμό ατόμων. Τα υλικά κατασκευής και των τεσσάρων φάσεων είναι τα ίδια με των άλλων οικισμών της Κύπρου αυτής της περιόδου, δηλαδή κλαδιά, πέτρες, βότσαλα και χώμα.²¹⁷

Στον Κάτω Κουτραφά, στη θέση *Μαντρούδες*, η οποία βρίσκεται 15 χιλιόμετρα νοτιοανατολικά των Σόλων, εντοπίστηκε το 2002 οικισμός της ΜΚΧ ΙΙΙ.²¹⁸

Στη θέση *Λεμόνες*, στο χωριό Ευρύχου, το οποίο βρίσκεται 13 χιλιόμετρα νοτιοανατολικά των Σόλων και στα ανατολικά του μεταλλείου της Σκουριώτισσας, όπως και στα νότια του κατεχόμενου χωριού Πέτρα, το ΤΜΑ με επιφανειακή επισκόπηση το 2003, εντόπισε ευρήματα πιθανόν της ΠΚΧ ΙΙΙ – ΜΚΧ Ι.²¹⁹

²¹⁶ Βλ. Ιακωβου 1999, σσ. 141 – 166

²¹⁷ Πρβλ. Le Brun, οπ.π. ` πρβλ. Καραγιώργης 1976, σ.20 ` πρβλ. Gjerstad 1980, σσ.16-24

²¹⁸ Γεωργίου 2006, σ.309

²¹⁹ Οπ.π., σ.305

Στο χωριό Κάτω Πύργος, στην τοποθεσία *Αππιούριν*, σε απόσταση 12 χιλιομέτρων βορειοδυτικά των Σόλων ανασκάφηκε τάφος από το ΤΜΑ, το 1962. Η θέση καταγράφηκε ως νεκροταφείο της ΜΚΧ –ΥΚΧ.²²⁰

Στη Λινού, 10 χιλιόμετρα νοτιοανατολικά των Σόλων, καταγράφονται δύο θέσεις. Η πρώτη θέση έχει το όνομα *Άγιοι Σαράντα*, εκεί το 1979, το ΤΜΑ ανέσκαψε θαλαμοειδή τάφο, ο οποίος θα πρέπει να ανήκει στη γειτονική νεκρόπολη των Κατυδάτων. Η θέση ταυτίζεται με τις περιγραφές του νεκροταφείου που ανέσκαψαν οι Richter και Μαρκίδης στη θέση *Λαονάρκα* και που χρονολογείται στην ΜΚΧ. Η δεύτερη θέση ονομάζεται *Αλώνια* και αποτελείται από διαφορετικά σημεία που βρίσκονται διασκορπισμένα μέσα στην σύγχρονη κοινότητα. Στα σημεία εκείνα ανασκάφηκαν τάφοι, κατά τα τελευταία εξήντα χρόνια. Οι τάφοι αποτελούν μέρος νεκροταφείου που χρονολογήθηκε στην ΜΚΧ.

Στο χωριό Φλάσου, στη θέση *Κουτρούλλης*, η οποία βρίσκεται σε απόσταση 10 χιλιομέτρων νοτιοανατολικά των Σόλων, εντοπίστηκαν από το ΤΑΕΣΡ ευρήματα, πιθανόν από οικισμό, της ΥΧΛΙΘ έως τη Φάση της Φιλιάς.

Στα Κατύδατα, 9,5 χιλιόμετρα νοτιοανατολικά των Σόλων εντοπίστηκαν από το 1957 μέχρι και σήμερα διάφορες θέσεις που βρίσκονται σε διάφορα σημεία μέσα στο σύγχρονο χωριό, και από αυτές αντλήθηκε θησαυρός χάλκινων αντικειμένων. Περισσότερα ευρήματα αντλήθηκαν από νεκροταφείο που βρίσκεται κάτω από τα Κατύδατα της ΜΚΧ χωρίς βεβαιότητα.²²¹ Πιο πρώτα στη θέση *Λαονάρκα*, το 1883 και το 1885, ο Ohnefalsch – Richter ανέσκαψε νεκρόπολη με τάφους προερχόμενους από όλες τις περιόδους της Εποχής του Χαλκού, ενώ στην ίδια περιοχή το 1915-1916, ο Μενέλαος Μαρκίδης ανέσκαψε περίπου 100 τάφους διαφόρων περιόδων. Ο χώρος χαρακτηρίστηκε ως νεκροταφείο της ΠΚΧ, ΜΚΧ, ΥΚΧ.²²²

Στο χωριό Πεντάγεια, στη θέση *Μάντρες*, η οποία βρίσκεται πάνω σε ένα ύψωμα στη δεξιά όχθη του ποταμού Καρκώτη και σε απόσταση 5 περίπου χιλιομέτρων ανατολικά των Σόλων, το 1960 διενεργήθηκε ανασκαφή από τον Καραγιώργη. Η θέση ταυτίστηκε με νεκροταφείο και οικισμό, με παρουσία στον χώρο κατά τη διάρκεια όλης της Εποχής του Χαλκού. Ορισμένοι από τους τάφους ήταν λαξευτοί θαλαμοειδείς.²²³

Στο χωριό Λεύκα, λιγότερο από 6 χιλιόμετρα νοτιοανατολικά των Σόλων ανασκάφηκαν δύο τάφοι το 1917, από τον Μ. Μαρκίδη. Ωστόσο η θέση δεν ταυτίζεται με κάποιο γνωστό

²²⁰ Οπ.π., σ.310

²²¹ Οπ.π. σσ. 312-313

²²² Οπ.π.,σσ.307-309 ` Gjerstad 1926, σ. 8

²²³ Βλ. Γεωργίου, οπ.π., σσ.315-316 ` βλ. Χρήστου 2000, σ. 34

τοπωνύμιο και πιθανόν να καταγράφηκε με εσφαλμένο όνομα, έτσι στάθηκε αδύνατη η ανεύρεση νεκροταφείου. Από τα ελάχιστα σωζόμενα στοιχεία η θέση χρονολογείται στην ΠΚΧ.²²⁴

Στη *Γαληνή*, η οποία βρίσκεται 2,5 χιλιόμετρα βορειοδυτικά των Σόλων, το ΤΜΑ ανέσκαψε το 1962 ένα τάφο της ΥΚΧ ΙΑ, χωρίς να είναι βέβαιη η χρονολόγηση του. Αργότερα, το 1969 εντοπίστηκε και συλλέχθηκε πληθώρα ευρημάτων, ωστόσο τα ευρήματα δεν έγινε κατορθωτό να χρονολογηθούν, ούτε και ο χώρος να ταυτιστεί. Ωστόσο, οι ενδείξεις παραπέμπουν σε ιερό.²²⁵

Γ. Οι προϊστορικές θέσεις της περιοχής της Μόρφου

Στην περιοχή της Μόρφου εντοπίστηκαν οικισμοί, ιερά και νεκροταφεία της Εποχής του Χαλκού, έτσι καταγράφηκαν κατά το παρελθόν πολλές διαφορετικές θέσεις στην επικράτεια της Μόρφου. Η θέση *Σαντενί*, η οποία καταγράφηκε ως *Συριανοχώρι*, βρίσκεται 16 χιλιόμετρα βορειοανατολικά των Σόλων, εκεί το ΤΜΑ ανέσκαψε, το 1963, ένα τάφο της ΜΚΧ. Δεν είναι ξεκάθαρο εάν πρόκειται για νεκροταφείο ή αν σχετίζεται με την *Τούμπα του Σκούρου* που βρίσκεται σε κοντινή απόσταση.²²⁶

Η θέση *Τούμπα του Τίλλιου*, στη Μόρφου, βρίσκεται πάνω σε ένα ύψωμα στα ανατολικά της *Τούμπας του Σκούρου* και θα μπορούσε να αποτελεί συνέχεια της τελευταίας, αν και μάλλον πρόκειται για γειτονική εγκατάσταση. Τα κατάλοιπα των δύο χώρων ομοιάζουν και χαρακτηρίζονται και οι δύο τους, ως οικισμοί και εργαστήρια. Η κεραμική που αντλήθηκε από την *Τούμπα* επιτρέπει την χρονολόγηση της στην ΥΚΧ ΙΑ.²²⁷

Η πιο σημαντική θέση της Ύστερης Χαλκοκρατίας στην περιοχή της Μόρφου ήταν η *Τούμπα του Σκούρου*. Υπήρξε ένα σημαντικό αστικό κέντρο, οικοδομημένο μεταξύ των Σόλων και της Λαπήθου. Βρίσκεται σε απόσταση τεσσάρων περίπου χιλιομέτρων από τα βορειοανατολικά σύνορα της Μόρφου και στη βόρεια όχθη του ποταμού Οβγού, εξίσου κοντά στον Κόλπο της Μόρφου και στα μεταλλεία χαλκού. Επιστημάνθηκε από τον Πορφύριο Δίκαιο, το 1936, ο οποίος αφού ερεύνησε τη θέση, προχώρησε σε μικρής έκτασης ανασκαφή, εντοπίζοντας αρχιτεκτονικά κατάλοιπα και ίχνη από κτίρια κατασκευασμένα από λαξευτούς λίθους. Αργότερα, την περίοδο 1952-1954 η θέση δέχθηκε ανεπανόρθωτη καταστροφή από μηχανικούς εκσκαφείς. Ο Catling επισκέφτηκε το 1958 τον χώρο και εκτίμησε ότι πρόκειται για μεγάλο οικισμό, του μεγέθους και της σημασίας της Έγκωμης.

²²⁴ Βλ. Γεωργίου 2006, σσ.315-316 · βλ. Gjerstad 1926, σ. 8

²²⁵ Βλ. Γεωργίου, σπ.π., σ.302 · βλ. Loulloupis 1989, σσ. 68-70

²²⁶ Βλ. Γεωργίου, σπ.π., σ.314

²²⁷ Οπ.π., σ.315

Το 1963 το ΤΜΑ ανέσκαψε ένα τάφο που χρονολογείται την ΥΚΧ ΙΑ. Η πρώτη εκτεταμένη ανασκαφή στον χώρο έγινε την περίοδο 1971- 1973 από το Πανεπιστήμιο του Harvard υπό την Emily Vermeule και το Museum of Fine Art της Βοστώνης, ωστόσο ουδέποτε πρόλαβε να ολοκληρωθεί καθώς διακόπηκε από την Τουρκική Εισβολή του 1974. (Εικ. Αρ.40)²²⁸

Η *Τούμπα* ήταν ένας φυσικός λοφίσκος με επίπεδη κορυφή ενισχυμένος με τεχνητό τρόπο όπου πάνω βρισκόταν τα κατάλοιπα κτιριακού συμπλέγματος από αργόλιθους και πλίνθους. Τα ευρήματα που ανασκάφηκαν ανήκαν σε εργαστήρια επεξεργασίας χαλκού και κεραμικής, αγγειοπλαστικής. Τα εργαστήρια αυτά ήταν μέρος ευρύτερου συγκροτήματος που βρισκόταν στα ανατολικά αυτού και αποτελούσαν τη βιοτεχνική περιοχή της πόλης που ανήκαν. Από εκεί σώθηκαν πολλά δείγματα κεραμικής, ορισμένα από αυτά ανήκαν σε τοπικούς ρυθμούς της περιοχής της Μόρφου. Κάτω από το εργαστήριο βρέθηκαν έξι λαξευτοί θαλαμοειδείς τάφοι. Τέσσερεις από τους τάφους χρονολογήθηκαν στον 16^ο και 15^ο αιώνα π.Χ. Είναι χαρακτηριστικός ο πλούτος των τάφων, όπου για παράδειγμα ο πρώτος από αυτούς τους τάφους απέδωσε 630 αντικείμενα. Ο οικισμός και οι τάφοι χρονολογήθηκαν στην ΜΚΧ ΙΙΙ με ΥΚΧ ΙΑ μέχρι το 1220 π.Χ., με την άποψη συμφώνησε και ο Catling.²²⁹

Κοντά στα εργαστήρια υπήρχαν περισσότεροι τάφοι, ιδιαίτερα ο τάφος Ι παρουσιάζει ενδιαφέρον διότι πρόκειται για λακκοειδή τάφο που περιμετρικά στις πλευρές του υπήρχαν 13 εσοχές για παιδικές ταφές. Σε χαμηλότερο επίπεδο υπάρχουν τρεις λαξευμένοι στον φυσικό βράχο θάλαμοι, όπου είχαν ταφεί περίπου 36 νεκροί. Οι αρχαιότερες από τις ταφές ανάγονται στα 1550 – 1525 π.Χ. Συλλέχθηκαν περίπου 800 αντικείμενα. Το ανασκαφικό υλικό από την *Τούμπα* ξεχωρίζει για την ποσότητα, την ποικιλία και την ποιότητα του. Ο οικισμός περιλαμβάνει στρώματα της ΥΚΧ Ι μέχρι τις αρχές του Ι Ιου π.Χ., εγκαταλείφθηκε στο τέλος της ΥΚΧ.²³⁰

Τα ευρήματα προέρχονται από την ΥΜ Ι και αποδεικνύουν πόσο σημαντικός ήταν ο Κόλπος της Μόρφου για το θαλάσσιο εμπόριο της ΜΚΧ και ΥΚΧ. Η ευμάρεια της ΥΚΧ φαίνεται από τα ευρήματα οικισμών όπως η *Τούμπα του Σκούρου*.²³¹ Οι νεκροπόλεις, οι οικίες και τα εργαστήρια που ήρθαν στο φως αποτελούσαν το δυτικό τμήμα μιας εύπορης και ακμαίας πόλης της ΥΚΧ. Δυστυχώς μεταγενέστερη χρήση των γύρω αγροτεμαχίων από τους κατοίκους της περιοχής για οικιστικούς και αγροτικούς σκοπούς, η ισοπέδωση μέρους του

²²⁸ Οπ.π. βλ. Χρήστου 2000, σ. 19

²²⁹ Βλ. Γεωργίου, οπ.π. βλ. Χρήστου, οπ.π. βλ. Vermeule-Wolsky 1990, σσ.76-86

²³⁰ Βλ. Καραγιώργης 1990, σ.7, σ.27

²³¹ Βλ. Καραγιώργης, οπ.π., σ.1 βλ. Satraki 2012, σ.273

χώρου από εκσκαφείς, αλλά και ο πόλεμος του 1974 κατέστρεψε σε μεγάλο βαθμό. Το υπόλοιπο τμήμα της πόλης, ενώ μέρος των ευρημάτων κλάπηκε ή καταστράφηκε.²³²

Η *Τούμπα του Σκούρου* παρουσιάζει συνεχόμενο βίο από τις αρχές της Ύστερης Κυπριακής Χαλκοκρατία και το 1650 π.Χ. έως το τέλος της Αρχαϊκής και τις αρχές της Κλασικής Εποχής, στο πρώτο τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Θα μπορούσε η *Τούμπα* να ήταν ένας προγενέστερος οικισμός των κατοίκων των Σόλων πριν να μετακινηθούν στη θέση *Παλαιά Χώρα* στην καρδιά του Καραβοστασίου. Οι απόγονοι τους μετακινήθηκαν προς στους Σόλους ή μήπως τελικά κατευθύνθηκαν προς τη βόρεια ακτή εκεί όπου αργότερα χτίστηκε η *Λάπηθος*;²³³ Αξιοσημείωτη είναι η ανακάλυψη στα δυτικά και στα νότια πλάγια άκρα της *Τούμπας του Σκούρου*, των ερειπίων οικοδομημάτων του τέλους του 13^{ου} και των αρχών του 12^{ου} αιώνα π.Χ. Αυτήν ακριβώς την εποχή αφίχθηκαν οι Μυκηναίοι στο νησί, συνδέοντας τη θέση με τους νέους κατοίκους, όπως αποδεικνύεται από τα αρχαιολογικά ευρήματα. (Εικ. Αρ. 20, 21)²³⁴

Στη θέση *Χρυσηλιού Άμμος* ή *Μάντρες* ή *Σπήλιους*, στη Μόρφου, σε απόσταση μικρότερη των δύο χιλιομέτρων από την *Τούμπα του Σκούρου*, ανευρέθηκε νεκροταφείο της *Φάσης της Φιλιάς*. Παρά ότι δεν διενεργήθηκε ανασκαφή, καταγράφηκαν πολλά αντικείμενα που προέρχονται από τάφους. Το ΤΜΑ το κατέγραψε ως νεκροταφείο της ΠΚΧ. Ανήκει στη *Φάση της Φιλιάς* με βεβαιότητα. Περαιτέρω μεταξύ του χωριού Χρυσηλιού και της τοποθεσίας *Αμπέλια* ανασκάφηκε το 1960 από το Τμήμα Αρχαιοτήτων υπαίθριο ιερό αφιερωμένο στην Αφροδίτη της Ελληνιστικής Εποχής. Το μικρό ιερό αποτελείτο από δύο συνεχόμενα δωμάτια με κοινή λιθόστρωτη αυλή, στην οποία εδράζονταν τρεις δεξαμενές καθαριού. Τα δάπεδα ήταν μαρμάρινα όπως γνωρίζουμε από μερικά τεμάχια που σώθηκαν. Στους τοίχους των δωματίων διατηρούνταν τοιχογραφίες με έγχρωμη φυτική και γραμμική διακόσμηση. Το εύρημα που καθόρισε την ταυτότητα του ιερού ήταν ένα μαρμάρινο άγαλμα της θεάς Αφροδίτης· το σωζόμενο τμήμα μετρήθηκε στα 40 εκατοστά, παρά την απουσία του κεφαλιού και των άκρων του. Άλλο ένα σπουδαίο εύρημα που ίσως να δείχνει κάτι για τη λατρεία σε αυτό το αγροτικό ιερό είναι ένα ανάγλυφο σε λευκό μάρμαρο, που παρουσιάζει τον Ηρακλή να ξαπλώνει πάνω σε λεοντή. Επιπλέον στη γειτονική τοποθεσία *Αμπέλια* βρέθηκαν τα ερείπια κτιρίων και συλημένοι λαξευτοί θαλαμοειδείς τάφοι της ΠΚΓ έως τα τέλη της Ελληνιστικής Εποχής (1050 – 50 π.Χ.). Τα ευρήματα αυτά είτε αποτελούν μια γειτονική πόλη της *Τούμπας του Σκούρου* είτε ακόμα και τη διάδοχη πόλη της. Ο

²³² Βλ. Catling 1997, σσ. 384-412 · βλ. Χρήστου, οπ.π

²³³ Βλ. Vermeule-Wolsky 1990, σσ.76-86, σσ.393-396 · βλ. Vermeule 1973, σσ.25-32 · βλ. 1974, σσ.1-10 · βλ. Astrom 1997, σ. 216 · Βλ. Καραγιώργης 1997, σ.239 · βλ. Χρήστου, οπ.π., σσ. 20-21

²³⁴ Βλ. Χρήστου, οπ.π., σ. 20

Χρήστου αναφέρει ότι κοντά στη Σπάρτη στην Πελοπόννησο υπάρχει πανομοιότυπο ιερό, αφιερωμένο μάλιστα στην Αφροδίτη Μορφώ, κάτι που δεν μπορεί παρά να συνδέεται με την εντόπια Αφροδίτη που λατρεύτηκε στην περιοχή της Μόρφου και που σε αυτήν οφείλει η σύγχρονη πόλη το όνομα της. Ακόμα, στα ανατολικά άκρα του *Ιερού της Αφροδίτης* βρέθηκαν λαξευτοί θαλαμοειδείς τάφοι της ΠΚΧ.²³⁵

Δ. Τα μεταλλεία των Σόλων

1. Εισαγωγή

Η Κύπρος είναι μια από τις πλουσιότερες χώρες σε χαλκό ανά επιφάνεια στον κόσμο. Τα πλούσια κοιτάσματα μεταλλεύματος του χαλκού συγκεντρώνονται στον γεωλογικό σχηματισμό που είναι γνωστός ως *Pillow Lavas* στους πρόποδες του Τροόδους. Υπάρχουν περιορισμένες, μαρτυρίες για τη χαλκοτεχνία στη Χαλκολιθική Κύπρο (4000–2400 π.Χ.) με τη μορφή σφυρηλάτησης και πιθανώς τήξης και χύτευσης μικρών ποσοτήτων χαλκού. Ωστόσο, δεν υπάρχουν αρκετά στοιχεία για κατασκευή αντικειμένων μέσω τήξης και χύτευσης αυτή την εποχή. Μερικά μόνο μεταλλικά αντικείμενα χρονολογούνται και στη Μέση Χαλκολιθική (3500–2900 π.Χ.), όπως και την Ύστερη Χαλκολιθική (2900–2400 π.Χ.). Μια πιο εξελιγμένη κατασκευή χάλκινων αντικειμένων αποδεικνύεται από τα μεταλλικά αντικείμενα που βρέθηκαν στη Χλώρακα-Παλλούρες, αυτή φαίνεται ότι ξεκίνησε στη φάση της Φιλίας (περ. 2400–2200 π.Χ.). Κατά τους αιώνες που ακολούθησαν έγινε γνωστή η μέθοδος της τήξης του χαλκού για την κατασκευή χάλκινων αντικειμένων και η ποσότητα των αντικειμένων με βάση τον χαλκό αυξήθηκε σημαντικά, όπως προκύπτει από τα ευρήματα στην Κισσόνεργα-Μοσφιλία.²³⁶

Η Εποχή του Χαλκού είναι η περίοδος όπου τα κράματα χαλκού χρησίμευαν ως το κύριο υλικό για την κατασκευή εργαλείων, όπλων και κοσμημάτων, ξεκινώντας ήδη από τις πρώτες φάσεις της 3ης χιλιετίας. Τα πρώτα αντικείμενα που κατασκευάστηκαν από χαλκό στην Κύπρο ήταν στη μετάβαση μεταξύ της Πρώιμης (2500-2000 π.Χ.) και της Μέσης Εποχής του Χαλκού (2000-1650 π.Χ.), δηλαδή το 2000-1900 π.Χ. Στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού (1650-1050 π.Χ.), ο χαλκός καθιερώθηκε στο νησί. Μερικά τεχνουργήματα από κράματα χαλκού από τρεις τοποθεσίες στο νησί, από τη Λεμεσό, την *Πύλα-Κοκκινόκρεμο* και την *Παλαίπαφο-Σκάλες* δείχνουν ότι ήδη από την πρώιμη φάση της Ύστερης Εποχής

²³⁵ Βλ. Γεωργίου, οπ.π., σ.315 · βλ. Χρήστου, οπ.π., σσ. 21-22 · Το *Ιερό* αυτό αποτελεί το πρώτο από τα ιερά που ανήκαν στο βασίλειο των Σόλων και χρονολογείται στην Κυπρο-Αρχαϊκή ή και αργότερα. Επιπλέον, είναι το μοναδικό ιερό στα ανατολικά της πόλης των Σόλων. Το *Ιερό* καταγράφηκε και στους μεσαιωνικούς χάρτες που αναφέρθηκαν πιο πάνω ως *Veneris Temblum*, δημιουργώντας εσφαλμένα την εντύπωση ότι πρόκειται για τον Ναό της Αφροδίτης και της Ίσιδας στις Χολάδες.

²³⁶ Βλ. Kassianidou 2018, σ. 345, σ. 348, σσ. 353-354 · Βλ. 2021β, σσ.670 – 672 · Βλ. 2022, σσ. 73-88

του Χαλκού κατασκευάζονταν σύνθετα μεταλλικά αντικείμενα. Η αρχή της κατασκευής σύνθετων μεταλλικών αντικειμένων με τη μέθοδο της πυρομεταλλουργικής κατεργασίας, δηλαδή της φρύξης και της τήξης, είχε την αφετηρία της γύρω στο 2.000 π.Χ. και κατά τους επόμενους αιώνες βελτιώθηκε και εξελίχθηκε.²³⁷

Η Κύπρος ήταν γνωστή ως παραγωγός χαλκού από τον 19^ο έως τον 17^ο αιώνα π.Χ., όταν τότε ονομαζόταν *Alashiya* και εξήγαγε μέρος του χαλκού της στην Ανατολή. Το νησί παρήγαγε αρκετό χαλκό για να ικανοποιήσει τις ανάγκες των εντόπιων κατοίκων αλλά και των πολιτισμών της Εποχής του Χαλκού της Ανατολικής Μεσογείου, εφόσον εξάγονταν τεράστιες ποσότητες χαλκού, τουλάχιστον από τις αρχές της δεύτερης χιλιετίας π.Χ. Το νησί διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο στο εμπόριο μετάλλων της Ύστερης Εποχής του Χαλκού (1600–1050 π.Χ.). Στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού και κυρίως κατά τον 13^ο αιώνα π.Χ. η παραγωγή και οι εξαγωγές χαλκού έφτασαν στο αποκορύφωμά τους. Η Κύπρος έγινε κεντρικός κόμβος στα εμπορικά δίκτυα και συστήματα.

Από τον 16^ο αιώνα π.Χ. ο χαλκός που προοριζόταν για το εμπόριο απέκτησε μορφή ταλάντου και έγινε το εμπορικό σήμα του κυπριακού χαλκού, μέχρι και τον 11^ο αιώνα. Ο κυπριακός χαλκός που προοριζόταν για εξαγωγές χυτευόταν σε μορφή ταλάντου, δηλαδή σε σχήμα δοράς βοδιού και είχε βάρος μερικές δεκάδες κιλά. Μεγάλα φορτία χαλκού εξάγονταν από τα λιμάνια του νησιού σε σχήμα ταλάντου προς όλες τις κατευθύνσεις, όπως τα τάλαντα χαλκού που βρέθηκαν στην Κρήτη και χρονολογούνται μετά το 1400 π.Χ. Μερικά από αυτά τα τάλαντα προέρχονται από το μεταλλείο του Απλικίου. Από τον 13^ο αιώνα και μέχρι τον 11^ο αιώνα π.Χ. οι εξαγωγές ταλάντων χαλκού έγιναν μαζικές και κατευθύνονταν σε πολλούς διαφορετικούς προορισμούς.

Σε επιστολές από τον 14^ο αιώνα, από το αρχείο της Amarna αναφέρεται ο βασιλιάς της *Alashiya*, ο οποίος στέλνει δώρα στον Φαραώ Τούθμωση Γ' (1479–1425 π.Χ.). Η *Alashiya* ταυτίζεται με την Κύπρο, της οποίας ο βασιλιάς παρείχε στον Φαραώ της Αιγύπτου χαλκό σε αντάλλαγμα με χρυσό. Από τις αναφορές αυτές μαθαίνουμε για ένα σύστημα επίσημης ανταλλαγής δώρων, τον τρόπο οργάνωσης του εξαγωγικού εμπορίου χαλκού και άλλων αγαθών με την ένταξη σε ένα σύστημα εμπορίου υπό την αιγίδα του βασιλιά το νησιού. Οι πλούσιες ταφές παρείχαν ευρήματα από μέταλλα που δεν υπήρχαν στο νησί, όπως ο κασσίτερος και κράμματα από μπρούντζο, κάτι που αποδεικνύει ότι το νησί είχε ήδη εμπλακεί στο διεθνές εμπόριο των μετάλλων. Η ανακάλυψη του ναυαγίου του Uluburun (14^{ος} – 13^{ος} αιώνας π.Χ.), με φορτίο 354 τάλαντα χαλκού και επιπεδόκυρτες ράβδους,

²³⁷ Βλ. Charalambous 2016, σσ. 95-99 · Βλ. Κασσιανίδου 2017, σσ. 111-116

καθιστά σαφές ότι μεγάλες αποστολές χαλκού λάμβαναν χώρα, καθώς τα κυπριακά εργαστήρια μπορούσαν να παράγουν τεράστιες ποσότητες μετάλλου. Το εμπόριο του κυπριακού χαλκού συνεχίζεται μέχρι τον 12^ο -11^ο αιώνα π.Χ., όπως προκύπτει από την παρουσία κυπριακού χαλκού στην Ελλάδα και αλλού. Μετά τον 11^ο αιώνα η Κύπρος συνέχιζε να έχει πρόσβαση σε χρυσό και κασσίτερο, καθώς συνεχίστηκε το εμπόριο με άλλες χώρες. Ο κυπριακός χαλκός εξαγόταν με αντάλλαγμα άλλα μέταλλα που δεν ήταν διαθέσιμα στο νησί, όπως ο κασσίτερος, ο μόλυβδος, ο χρυσός και ο άργυρος, κάτι που άλλωστε οδήγησε στην ανάμιξη του χαλκού με άλλα μέταλλα και στη δημιουργία ανθεκτικότερων κραμμάτων, όπως ο μπρούντζος.²³⁸

Οι Σόλοι όφειλαν σε μεγάλο βαθμό την ακμή τους στα πλούσια κοιτάσματα μετάλλων και ιδιαίτερα του χαλκού που τους εξασφάλιζαν τα ορυχεία που βρίσκονταν στην επικράτεια τους. Ήταν το πλουσιότερο βασίλειο της Εποχής του Σιδήρου σε χαλκό. Η ίδια η θέση της πόλης καθορίστηκε σε θέση με φυσικό λιμάνι ώστε να εξάγεται με ευκολία το μέταλλευμα. Τα μεταλλεία βρίσκονταν στην ορεινή ενδοχώρα των Σόλων, η οποία απλωνόταν στα νότια της πόλης και στους βορειοδυτικούς πρόποδες της οροσειράς του Τροόδους, εκεί όπου απλώνεται η κοιλάδα της Σολέας. Η περιοχή πήρε το όνομα της από το αρχαίο βασίλειο των Σόλων. Η κοιλάδα ορίζεται από δύο ποτάμια, τον Ατσά και τον Καρκώτη, που πηγάζουν από το Τρόοδος και εκβάλλουν στη θάλασσα. Η κοιλάδα της Σολέας περιλαμβάνει τα πλουσιότερα κοιτάσματα μεταλλεύματος στο νησί. Τα σημαντικότερα μεταλλεία που ανήκαν με βεβαιότητα στους Σόλους είναι: το ορυχείο της Σκουριώτισσας, 7 χλμ. απόσταση από τους Σόλους, με τον επιβλητικό λόφο *Φουκάσα*, το Μαυροβούνι σε απόσταση 5 χλμ. και το Απλίκι, το οποίο βρισκόταν βαθιά μέσα στην ενδοχώρα της πόλης των Σόλων. Τα 3 μεταλλεία αποτελούν μέρος των λεγόμενων κοιτασμάτων μεταλλεύματος χαλκού του άξονα της Σολέας.

Το Μαυροβούνι, το Απλίκι και η Σκουριώτισσα, παρήγαγαν περισσότερο από το 85% του συνολικού μεταλλεύματος χαλκού που εξαγόταν από την Κύπρο, κατά την εποχή μας. Επιπλέον, με βάση το μέγεθος των αρχαίων σωρών σκωρίας που κυριαρχούν στο τοπίο υπολογίζεται ότι στην αρχαιότητα αυτή η περιοχή παρήγαγε περισσότερο από το 50% της συνολικής ποσότητας χαλκού που παραγόταν στο νησί. Ο χαλκός που χρησιμοποιήθηκε για την παραγωγή της συντριπτικής πλειοψηφίας των ταλάντων χαλκού που βρέθηκε στην Κύπρο και στο εξωτερικό κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού, φαίνεται ότι προήλθε από το ορυχείο του Απλικίου.

²³⁸ Βλ. Kassianidou 2018, σ. 345, σ. 348, σσ. 353-354 · βλ. 2021β, σσ.670 – 672 · βλ. 2022, σσ. 73-88

Το 1912, ο Charles Godfrey Gunther, επισκέφτηκε τη Σκουριώτισσα. Ήταν ο πρώτος που εντόπισε και ερμήνευσε το υπολείμματά της αρχαίας βιομηχανίας χαλκού. Οι προσπάθειές του οδήγησαν στον σχηματισμό της Copper Mines Corporation (CMC), της αμερικανικής εταιρείας που είχε τη μίσθωση για την εκμετάλλευση της Σκουριώτισσας, του Απλικίου και του Μαυροβουνίου από το 1921 μέχρι την τουρκική εισβολή του 1974. Το 1938 η CMC άρχισε να εκμεταλλεύεται το κοιτάσμα Απλικίου, ενώ ήρθαν στο φως τα ερείπια ενός οικισμού της Ύστερης Εποχής του Χαλκού. Η Joan Du Plat Taylor, πραγματοποίησε τις σωστικές ανασκαφές, αλλά δημοσίευσε μόνο μερικές προκαταρκτικές αναφορές. Στη δεκαετία του εξήντα, δυστυχώς η τοποθεσία καταστράφηκε. Τα ευρήματα και τα ημερολόγια των ανασκαφών χρησιμοποιήθηκαν από τους Kling και Muhly. Ο δεύτερος παρουσίασε μερικά από τα προκαταρκτικά αποτελέσματα της έρευνας. Μερικά ακόμα μεταλλεία των Σόλων βρίσκονταν στην Αμπελικού και στον Λόφο Αλέτρι, σε απόσταση 2 χλμ. από την πόλη. Τα μεταλλεία στο Μεμί και στον Άλεστο της ΥΚΡ δεν είναι ξεκάθαρο σε ποια πόλη ανήκαν, καθώς απέχουν 20 χλμ. από τους Σόλους, όσο απέχουν και από την Ταμασό, ενώ δεν υπάρχουν άλλα στοιχεία που να ξεκαθαρίζουν την ταυτότητα τους.²³⁹ Τα πρώτα ορυχεία που αξιοποιήθηκαν ήταν στην κοιλάδα του Ποταμού του Κάμπου, λίγα χιλιόμετρα νότια των Σόλων. Αργότερα δημιουργήθηκαν κι άλλα μεταλλεία, σε διάφορα σημεία της βορειότερης πλευράς του Τροόδου, κατά μήκος της μεταλλοφόρας ζώνης, έχοντας μια κατεύθυνση βορειοδυτική/ νοτιοανατολική.²⁴⁰

Η σύνδεση της πόλης των Σόλων με τα μεταλλεία χαλκού γινόταν μέσω μιας διαδρομής με αφετηρία τα ανατολικά των Σόλων, στην κοιλάδα του ποταμού Ξερού, εκεί όπου ο αρχαίος δρόμος αποκλίνει από τον σύγχρονο δρόμο για να περάσει από την πλαγιά μεταξύ Λεύκας και Καλού Χωριού. Ο δρόμος απέφευγε τον λόφο παρακάμπτοντας τη βόρεια πλευρά του και συνεχίζοντας νοτιοανατολικά, διέσχισε το ρέμα του Σετράχου, σε ένα σημείο κοντά στη σύγχρονη γέφυρα. Πιο κάτω από τη γέφυρα, μπορούν να εντοπιστούν ερείπια παλαιότερου δρόμου για απόσταση περίπου 100 μέτρων στην πλαγιά, μετά παύει να είναι ορατός, ωστόσο παρά ότι δεν επιβίωσαν ίχνη του, ο δρόμος προφανώς συνεχιζόταν μέχρι τα μεταλλεία.²⁴¹

Μεταξύ της Σκουριώτισσας και του Μαυροβουνίου ανακαλύφθηκαν τάφοι, που χρονολογούνται στη Μέση Εποχή του Χαλκού. Στους τάφους αυτούς ενταφιάστηκαν οι μεταλλωρύχοι που διέμεναν στους οικισμούς της περιοχής. Πολλοί τάφοι περιλαμβάνουν

²³⁹ Βλ. Kassianidou 2013, σσ.57-58 · βλ. 2018, σσ. 345-347· 2021α, σσ. 93-111 · βλ. Bekker – Nielsen 2004, σ. 147 · βλ. Mitford 1980, σ.1327-1329 · βλ. Βαρνάβας 1993, σ.7 · βλ. Χρήστου. α 1973, σ.91 · βλ. 1973 β, σ.235 · Πανταζής 2011, σ. 191

²⁴⁰ Bekker – Nielsen 2004, σ.147

²⁴¹ Οπ.π., σσ.147-148

ανάμεσα στα ευρήματα, μεταλλικά αντικείμενα κατασκευασμένα στα γειτονικά μεταλλεία.²⁴²

Μετά από μακροχρόνια παύση των μεταλλείων των Σόλων, όταν επαναλειτούργησαν τον 19^ο αιώνα μ.Χ., χρησιμοποιήθηκαν εκ νέου οι αρχαίες στοές των ορυχείων. Στα ευρήματα περιλαμβάνονται οι δοκοί στήριξης των στοών, πήλινα λυχνάρια για τον φωτισμό των μεταλλείων, απομεινάρια καλαθιών για τη μεταφορά του μεταλλεύματος και σπαράγματα πήλινων αμφορέων.²⁴³

2. Σκουριώτισσα

Η Σκουριώτισσα ήταν το πλουσιότερο μεταλλείο του νησιού. Οφείλει το όνομα της στη νεοελληνική σκορία ή σκουριά, από την ελληνική λέξη σκωρία και μαρτυρεί την τήξη χαλκού. Έμεινε γνωστή για τους τεράστιους σωρούς σκουριάς. Πιστεύεται ότι στην Αρχαιότητα αυτή η περιοχή πιθανώς παρήγαγε περισσότερο από το 50% της συνολικής ποσότητας του χαλκού της Κύπρου. Οι σωροί αρχαίας σκουριάς, από τη Σκουριώτισσα και το Μαυροβούνι υπολογίζονται ότι είναι περισσότεροι από δύο εκατομμύρια τόνους. Από τον 20^ο αιώνα, τα δύο ορυχεία και το Απλίκι παρήγαγαν περισσότερο από το 85% του συνολικού μεταλλεύματος χαλκού της Κύπρου. Η Σκουριώτισσα είναι το μοναδικό ορυχείο που εξακολουθεί να λειτουργεί μέχρι σήμερα στο νησί και από αυτή προέρχεται το 100% του χαλκού που εξάγεται από την Κύπρο. Ουσιαστικά είναι το ορυχείο με τη μεγαλύτερη ιστορία παραγωγής χαλκού.

Μεγάλες ποσότητες σωρών σκουριάς από τη Σκουριώτισσα χρονολογήθηκαν στην ΥΚΡ. Ωστόσο δεν ήταν οι αρχαιότεροι που εντοπίστηκαν στη θέση καθώς άλλοι ανήκαν στην Κυπρο-Γεωμετρική και την Κυπρο-Αρχαϊκή Εποχή. Περισσότεροι σωροί σκωρίας της ίδιας περιόδου βρέθηκαν στον Λόφο *Φουκάσα*, μαζί με αρχαιότερα κατάλοιπα, της Εποχής του Σιδήρου. Στη Ρωμαϊκή και την Ύστερη Ρωμαϊκή/Πρώιμη Βυζαντινή περίοδο, η εξόρυξη και η τήξη στη Σκουριώτισσα έφτασε σε πρωτοφανή κλίμακα. Οι σωροί σκουριάς αποτέλεσαν ένα σημαντικό ορόσημο και έτσι η περιοχή ονομάστηκε Σκουριώτισσα, όπως και το Μοναστήρι της Παναγίας της Σκουριώτισσας. Οι υστερορωμαϊκοί σωροί σκουριάς της Σκουριώτισσας καταγράφηκαν συστηματικά από το «Troodos Archaeological and Environmental Survey Project (TAESP)» και από το «The Cyprus Archaeomagnetic Project» (CAMP).²⁴⁴

²⁴² Βλ. Given-Knapp 2001, σ. 432 · βλ. Merrillees 1984

²⁴³ Βλ. Βαρνάβας 1993, σσ. 7 -9

²⁴⁴ Βλ. Kassianidou 2000, σσ.745-746 · 2011, σσ. 540-543 · βλ. 2013, σσ.57-58· 2021α, σσ. 93-111 · βλ. Kassianidou and Agapiou, σσ. 986-1004

Μαθαίνουμε πολλές πληροφορίες για τα μεταλλεία από τον J.L. Bruce, ο οποίος ήταν διευθυντής της Κυπριακής Εταιρείας Μεταλλείων, την Cyprus Mines Corporation (CMC), μιας αμερικανικής εταιρείας που διαχειριζόταν τα μεταλλεύματα του Μαυροβουνίου και της Σκουριώτισσας από το 1921 μέχρι το 1974. Ο Bruce αναφέρει ότι το 1912 ένας Αμερικανός μηχανικός μεταλλείων, ο C. Godfrey Gunther, ερευνώντας αρχαία ορυχεία της Εγγύς Ανατολής, επισκέφτηκε τη Σκουριώτισσα. Σύντομα άρχισε τις εξερευνητικές γεωτρήσεις και κατάφερε να ανακαλύψει ένα από τα πλουσιότερα κοιτάσματα μεταλλεύματος του νησιού. Συγκεκριμένα έγραψε: «Ένα από τα μεταλλεία, σε απόσταση έξι μιλίων απόσταση, είναι κοντά στο Μοναστήρι της Παναγίας της Σκουριώτισσας. Το όνομα από τους μαύρους λόφους των υαλοειδών απορριμμάτων από τήξη (σκωρία) που εκτείνονται στους πρόποδες του λόφου *Φουκάσα*, ακριβώς πάνω από το μοναστήρι. Σε λίγο υψηλότερο επίπεδο βρίσκεται κάποια κόκκινη σκουριά, χοντρή, καθώς και μεταγενέστερη σκουριά, μαύρη και πολύ πιο άφθονη, Ρωμαϊκής εποχής». Εκτός από τον Gunther και ο Bruce προχώρησε σε έρευνα περιγράφοντας τα αρχαία ευρήματα, τις γαλαρίες και τα εργαλεία των μεταλλωρύχων. Επιπλέον, κατέγραψε την ακριβή θέση 319 τάφων και δημοσίευσε σχέδια που υποδεικνύουν τη θέση μιας αρχαίας βιοτεχνίας και ένα λεπτομερές σχέδιο του ορυχείου, καθώς και φωτογραφίες. Τα ευρήματα χρονολογήθηκαν από το Πανεπιστήμιο της Αριζόνας στην Κυπρο- Γεωμετρική μέχρι την Κυπρο - Κλασική Εποχή, ενώ ένα εύρημα από το Απλίκι χρονολογείται στην Κυπρο - Αρχαϊκή μέχρι την Ελληνιστική Εποχή.²⁴⁵

Αναλύθηκε πλήθος δειγμάτων από το ορυχείο της Σκουριώτισσας και καταγράφηκε ο υστερορωμαϊκός σωρός σκουριάς. Χάρη στη δουλειά που έγινε κατά τη διάρκεια του ΤΑΕΣΠ και τα έργα του CAMP, έχουμε μια χρονολόγηση στην Ύστερη Ρωμαϊκή/Πρώιμη Βυζαντινή περίοδο. Μέρος του σωρού της σκουριάς χρονολογείται μεταξύ 172 π.Χ. και 21 μ.Χ., άρα έως την Ελληνιστική-Ρωμαϊκή Εποχή. Οι αρχαίοι μεταλλωρύχοι για να καταστήσουν δυνατή την εκμετάλλευση των κοιτασμάτων του χαλκού, κατασκεύασαν υπόγειες γαλαρίες και στοές. Τα αρχαία μεταλλεία διασώθηκαν αρκετά καλά και μέσα στις στοές βρέθηκαν τα εργαλεία των αρχαίων μεταλλωρύχων, παρά το γεγονός ότι είχαν περάσει περισσότερα από χίλια χρόνια από τότε που σταμάτησε η εξόρυξη στη Σκουριώτισσα. Σώθηκαν και τα εργαλεία, τα οποία κατασκευάστηκαν από οργανικά υλικά (σχοινιά, καλάθια, σκάλες και ξύλινα στηρίγματα).²⁴⁶

Η σκουριά μπορεί να χωριστεί σε δύο κατηγορίες, η παλαιότερη από αυτές θεωρείται ότι παρήχθη από προκατόχους των Ρωμαίων. Αυτή διακρίνεται από την μεταγενέστερη

²⁴⁵ Bruce, *SCE III* σσ.641-644 · βλ. Kassianidou 2021α, σσ. 93-111

²⁴⁶ Βλ. Kassianidou 2021α, σσ. 93-111

σκουριά, από το κοκκινοκαφέ χρώμα της, την υψηλότερη περιεκτικότητα σε σίδηρο και το πιο προχωρημένο στάδιο αποσύνθεσης. Η θέση και το μέγεθος της, καθώς και η εμφάνιση της και η κατάσταση αποσύνθεσης της δείχνει ότι είναι παλαιότερη από τη ρωμαϊκή σκουριά, η οποία είναι σκούρα-καφέ, σχεδόν μαύρη, χαμηλότερης περιεκτικότητας σε σίδηρο και πολύ λιγότερο αλλοιωμένη από τη μακροχρόνια έκθεση της στις καιρικές συνθήκες και τις οξειδωτικές επιδράσεις. Πολλά κομμάτια είναι σκληρά και συμπαγή από την εποχή της παραγωγής τους. Και οι δύο τύποι σκουριάς περιέχουν περιστασιακά σφαιρίδια ή σφήνες μεταλλικού χαλκού και εγκλείσματα από υλικό. Έχουν πολυάριθμες σπές αερίου, μερικές από τις οποίες τώρα περιέχουν μικρούς κρυστάλλινους γύψους που έχουν εναποτεθεί από επιφανειακά νερά που φέρουν ασβέστη μετά τη λειτουργία της τήξης. Δεν έχουν βρεθεί στη θέση τους σημαντικά υπολείμματα των κλιβάνων τήξης, αν και υπάρχουν διάσπαρτες μέσα στους σωρούς σκουριάς, πέτρες και κομμάτια λιωμένου πηλού, προφανώς υπολείμματα κλιβάνων. Έχουν βρεθεί πολλά τεμάχια σκουριάς παρόμοιου μεγέθους και σχήματος και βάρους από 35 έως 45 κιλά.²⁴⁷

Η Σκουριώτισσα είναι το μόνο κυπριακό ορυχείο που αναφέρεται στις αρχαίες πηγές. Ο Γαληνός, ο γνωστός αρχαίος γιατρός που ήρθε στην Κύπρο αναζητώντας ορυκτά και φυτά με τα οποία μπορούσε να παράγει φάρμακα κατέγραψε τις εξορυκτικές δραστηριότητες στα ορυχεία των Σολών. Το ορυχείο που περιγράφει περισσότερο μάλλον είναι η Σκουριώτισσα. Μια άλλη αναφορά βρίσκεται σε αποσπασματικό κείμενο που αποδίδεται στον Ψευδο Αριστοτέλη. Το κείμενο αναφέρει τα εξής: «Η Βούκασα είναι ένα βουνό με ορυχεία χρυσού και βρίσκεται στους πρόποδες του Τροόδους προς τα βόρεια μέρη του νησιού και σε σχέση με τη θάλασσα, βρίσκεται στο δυτικά... Έχει διάφορα ορυχεία χρυσού και αργύρου...» Είναι σαφές ότι η Βούκασα είναι η Φουκάσα, ένας λόφος που έχει μεταλλεύματα χαλκού τα οποία αξιοποιήθηκαν κατά την Αρχαιότητα.²⁴⁸

3. Αμπελικού

Η θέση Αμπελικού Αλέτρι ή Χώμα της Γαληνής αποτελεί σημείο αναφοράς καθώς θεωρείται ότι παρέχει την παλαιότερη ένδειξη για εξόρυξη και εκκαμίνευση χαλκού στην Κύπρο. Η θέση ανασκάφηκε το 1942 από τον Πορφύριο Δικαίο και ανήκει στη Μέση Εποχή του Χαλκού. Οι ανασκαφές αποκάλυψαν τρεις στοές του αρχαίου μεταλλείου χαλκού, ενώ ήρθαν στο φως μερικά ερυθροστιλβωτά αγγεία και λίθινα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν στην αρχαία μεταλλευτική δραστηριότητα. Στη θέση εντοπίστηκαν και κατάλοιπα της Χαλκολιθικής εποχής. Μερικά αγγεία από τον χώρο χρονολογούνται στο 2.500 π.Χ.

²⁴⁷ SCE III, σσ.641-644

²⁴⁸ Βλ. Kassianidou 2021α, σσ. 93-111

Παρόμοια ευρήματα εντοπίστηκαν και σε κοντινή απόσταση, στα δυτικά του μεταλλείου, εκεί όπου ανασκάφηκε οικισμός σύγχρονος του ορυχείου, ένα εργαστήριο αγγειοπλαστικής και ένα βιομηχανικό σύμπλεγμα παραγωγής μετάλλου της ΠΚΧ και της ΜΚΧ. Τα ορυχεία και το εργαστήριο είναι τα αρχαιότερα στο νησί.²⁴⁹

Τα αποτελέσματα από τις ανασκαφές του Πορφύριου Δίκαιου μελετήθηκαν από τον Robert Merrillees, την Jennifer Webb και τον David Frankel. Από τις ανακοινώσεις που ακολούθησαν προέκυψαν πολλά στοιχεία για την ιστορία της θέσης. Η κατοίκηση του χώρου στην *Αμπελίκου - Αλέτρι* χρονολογείται στη Μεσοκυπριακή Ι (1900-1800 π.Χ.) έως την Πρώιμη Μεσοκυπριακή ΙΙ. Η Αμπελικού είναι το μόνο ορυχείο που έχει δώσει ξεκάθαρα στοιχεία για την προϊστορική εκμετάλλευση του χαλκού στην Κύπρο. Ο οικισμός βρισκόταν στην τοποθεσία *Άγιος Γεώργιος*, κοντά στο σύγχρονο χωριό της Αμπελικού. Η θέση βρίσκεται στα βορειο-ανατολικά του χώρου, περνώντας από τον λόφο *Αλέτρι*. Στον οικισμό βρέθηκαν σημαντικά μεταλλουργικά ευρήματα, όπως ένας από τους λίγους φουσητήρες που ανακαλύφθηκαν στο νησί, αλλά και ο πιο αρχαίος κεραμικός κλίβανος. Στην *Αμπελίκου - Αλέτρι* υπήρχε οικισμός για μια σύντομη περίοδο, στα τέλη του 20^{ου} ή στις αρχές του 19^{ου} αιώνα π.Χ. Θραύσματα από χωνιά και λίθινα κονιάματα ήταν ορατά στην επιφάνεια μεταξύ των δύο περιοχών, οι οποίες είχαν 100 μέτρα απόσταση μεταξύ τους. Ο Δίκαιος ανέσκαψε εκ νέου, το 1953, μια οικία στην ίδια περιοχή. Αξιοσημείωτο είναι ότι βρέθηκαν κυκλικές κατοικίες με λίθινα θεμέλια, όπως στην Ερήμη.²⁵⁰ Στη θέση έγινε μια σημαντική ανακάλυψη, ανευρέθηκε το αρχαιότερο εργαστήριο χαλκού στο νησί, χρονολογήθηκε στην Εποχή του Χαλκού. Τα πιο αξιόλογα από τα ευρήματα που βρέθηκαν στον οικισμό ήταν ένα εργαστήριο κεραμικής – αγγειοπλαστικής, ένας κάμινος ψησίματος αγγείων, καλούπια και άλλα αντικείμενα σχετικά με την επεξεργασία του χαλκού.²⁵¹

Η καταστροφή του εργαστηρίου κεραμικής από σεισμό και πυρκαγιά και η εγκατάλειψη της θέσης τον 19^ο ή τον 20^ο αιώνα π.Χ βοήθησε στη διατήρηση των ευρημάτων *in situ*. Ανάμεσα στα διασωθέντα ευρήματα, περιλαμβάνεται το τελευταίο φορτίο αγγειοπλαστικής για παράδοση το οποίο βρισκόταν διάσπαρτο στο δάπεδο και στα έδρανα. Τα αγγεία καταστράφηκαν ξαφνικά και επομένως είναι σύγχρονα και ίσως πλάστηκαν από τον ίδιο τεχνίτη, καθώς κατασκευάστηκαν με παρόμοια τεχνοτροπία, έχοντας ως χαρακτηριστικό τους τη στρογγυλή βάση. Το εργαστήριο παρήγαγε εντόπια τεχνοτροπία κεραμική, αλλά

²⁴⁹ Βλ. Astrom 1997, σσ.218-225 · βλ. Tatton 1997 · βλ. Gjerstad 1980, σσ.158-159 · βλ. Hennessy 1973, σ. 47 · βλ. Χρήστου 2000, σσ. 33 - 34

²⁵⁰ Βλ. Frankel & Webb 2014, σσ. 425-438 · βλ. Frankel 2019, σσ. 25-26 · βλ. Kassianidou 2014, σσ. 147-149 · βλ. Καραγιώργης 1978, σ.26 · Βλ. 1976, σσ.34-35 · βλ. Webb 2011, σσ.760-762 · βλ. Χρήστου 2000, σπ.π.

²⁵¹ Βλ. Merrillees 1973, σσ.47-48 · βλ. Webb, σπ.π. · βλ. Χρήστου, σπ.π.

και άλλες που εντοπίζονται σε άλλα μέρη του νησιού. Η αρχαία καταστροφή διέκοψε ξαφνικά την παραγωγή της κεραμικής και τερμάτισε τον κύκλο των εργασιών της.²⁵²

Το εργαστήριο κεραμικής χωρίζεται σε μονάδες. Οι μονάδες I, II και III αποτελούνταν από ένα συγκρότημα με μερικώς στεγασμένη αυλή που είχε χώρους εργασίας και αποθήκευσης καθώς και ένα κλίβανο. Η είσοδος στη Μονάδα I αποκαλύφθηκε καθώς δύο μεγάλοι ορθογώνιοι όγκοι, ήταν πεσμένοι εκατέρωθεν της εισόδου, οι οποίοι ενδέχεται να ήταν απομεινάρια του πλαισίου της πόρτας ή τμήματα που στήριζαν την οροφή. Ίσως υπήρχε στέγη στο νοτιοανατολικό τμήμα αυτού του χώρου, που κάλυπτε ένα φαρδύ επίπεδο έδρανο σε σχήμα L πάνω στον ισοπεδωμένο βράχο που θα πρέπει να ήταν το κάθισμα του αγγειοπλάστη, ενώ κατά μήκος της εσωτερικής όψης των νοτιοανατολικών τοίχων υπήρχε ένα ρηχό κυκλικό κοίλο επιχρισμένο με ασβέστη. Η Μονάδα III χωρίστηκε από τη Μονάδα I με έναν χαμηλό καμπυλόγραμμο τοίχο. Αυτή η περιοχή θα ήταν κατάλληλη για στέγνωμα αγγείων πριν από το ψήσιμο, εάν καλυπτόταν από οροφή. Δύο μεγάλες ασβεστολιθικές δεξαμενές στη Μονάδα I καταστράφηκαν. Διασώθηκαν πολλά εργαλεία των αγγειοπλάστων, αλλά και αμφορείς, χωνιά, ένας μύλος, πέλεκεις και άλλα. Η μονάδα II θεωρήθηκε ότι ήταν κλίβανος. Οι τοίχοι της Μονάδας II σχημάτιζαν έναν ακανόνιστο ορθογώνιο περίβολο περίπου 2,5×2,8μ., πιθανόν ήταν μια ανοιχτή δομή με τοίχους στις τρεις πλευρές. Οι μονάδες I–III αποτελούσαν αποθηκευτικούς χώρους. Οι μονάδες IV, V και VI, ήταν κατασκευασμένες στον υψηλότερο βράχο στα βόρεια. Αυτές συνδέονται με την επεξεργασία χαλκού.²⁵³

Οι έρευνες έδειξαν ότι ο οικισμός, τα εργαστήρια εκκαμίνευσης και το αρχαίο μεταλλείο, ανήκουν στην ΠΚΧ μέχρι την ΜΚΧ. Από τις στοές συλλέχθηκαν, Ερυθροστιλβωτά III αγγεία κεραμικής, κεραμική RP III και όστρακα από αγγεία της ΜΚΧ I, όπως μεταλλικά αντικείμενα που δείχνουν ότι εκεί εξορυσσόταν μέταλλευμα από τον 19^ο αιώνα π.Χ. Αν και η μεταλλουργία στην Κύπρο ξεκίνησε πολύ πιο πρώτα, ίσως στα μέσα της 3^{ης} χιλιετίας, όταν υπήρχε μεταλλουργική δραστηριότητα στον κοντινό οικισμό *Αλέτρι*. Ανάμεσα στα ευρήματα από τον οικισμό και τα κατάλοιπα των εργαστηρίων ξεχωρίζουν μερικές πήλινες και λίθινες μήτρες, ο κεραμικός κλίβανος, μια χοάνη με κατάλοιπα χαλκού, κεραμική RP, ειδώλια από πέτρα και πηλό, ποσότητες σκουριάς και άλλα πολλά αντικείμενα. Ο Δίκαιος και ο Catling ενέταξαν τον χώρο στην Μέση Εποχή του Χαλκού I. Η εκμετάλλευση του χαλκού στην Κύπρο είχε την αφετηρία της τουλάχιστον από αυτή την περίοδο, όπως

²⁵² Βλ. Frankel 2019, σσ. 25-26 · βλ. Kassianidou 2014, σσ. 147-149

²⁵³ Frankel & Webb 2014, σσ. 425-438

αποδεικνύεται από τα ευρήματα στα ορυχεία και τη βιομηχανική εγκατάσταση στην Αμπελικού.²⁵⁴

Ο οικισμός χρονολογήθηκε στην ΥΧΛΚ, ονομάστηκε από τον Δίκαιο, *Αμπελικού Α΄*, για να ξεχωρίζει από τη θέση *Αμπελικού - Αλέτρι*. Στην *Αμπελικού Α΄* ανιχνεύθηκαν στοιχεία μιας χρονικής φάσης μεταξύ του χαλκολιθικού σταδίου της Ερήμης και της φάσης της Φιλιάς, την οποία ο Δίκαιος ονόμασε Χαλκολιθική ΙΙ. Ιδιαίτερη αξία έχει ένα αντικείμενο που μοιάζει με μήτρα χύτευσης χάλκινου αντικειμένου, για τα υπόλοιπα ευρήματα η χρονολόγηση κυμαίνεται από τη Φάση της Φιλιάς μέχρι την ΥΧΛΚ. Η κεραμική από την θέση *Άγιος Γεώργιος*, στην Αμπελικού, μοιάζει με εκείνη που βρέθηκε στη θέση *Φιλιά - Δράκος Β΄* και στο *Πολιτικό - Κοκκινόροτος*. Χαρακτηριστικά δείγματα της κεραμικής της *Αμπελικού* είναι ερυθρομελανά στιλπνά και τα ερυθρά στιλπνά αγγεία. Τα αγγεία αυτά με τις σκοτεινόχρωμες γυαλιστερές επιφάνειες αποτελούν την εξέλιξη των ερυθροστιλβωτών της Πρώιμης Χαλκοκρατίας.²⁵⁵ Ορισμένα από τα πιο σημαντικά ευρήματα είναι προϊόντα αγγειοπλαστικής red Lustrous ware, red and black lustrous ware, black polished ware, red slip ware, red – on – white ware, plain white ware, coarse ware.²⁵⁶

Η *Αμπελικού - Αλέτρι* είναι η μοναδική τοποθεσία στο νησί στην οποία ανασκάφηκε ένα εργαστήριο κεραμικής της Μέσης Εποχής του Χαλκού. Είναι ακόμα μια ιδιαίτερη περίπτωση στην εξόρυξη, την τήξη και τη μεταλλουργία. Το εργαστήριο κεραμικής στην Αμπελικού είναι σημείο αναφοράς για την Πρώιμη και Μέση Εποχή του Χαλκού στην Κύπρο.²⁵⁷

Η περιοχή της Αμπελικού φιλοξενεί και άλλα στρώματα διαφορετικών χρονικών περιόδων. Η *Αμπελικού - Αλέτρι* αλλά και άλλες θέσεις βρίσκονταν στο μεταίχμιο, αφού στις πρώτες τους φάσεις άκμασαν στην περίοδο λίγο πριν την εγκατάλειψη των ορεινών οικισμών και την μετακίνηση σε θέσεις εγγύτερες στη θάλασσα όπως η *Τούμπα του Σκούρου* και η *Αγία Ειρήνη*. Η *Αμπελικού - Άγιος Γεώργιος* μαζί με τη *Φιλιά - Δράκο Β΄* είναι τα πιο χαρακτηριστικά δείγματα οικισμών της Β΄ φάσης της Χαλκολιθικής περιόδου.²⁵⁸

Η θέση *Αμπελικού - Θεοτόκος* εντοπίζεται στα βορειοανατολικά του χωριού σε κοντινή απόσταση από τη θέση *Αμπελικού - Αλέτρι* και ερευνήθηκε ταυτόχρονα με αυτή.

²⁵⁴ Βλ. Astrom 1997, σσ.218-225 · βλ. Gjerstad 1980, σπ.π. · βλ. Karageorghis 1995, σσ. 61-62

²⁵⁵ Βλ. Καραγιώργης 1976, σσ. 34-35 · βλ. Webb 2011, σπ.π. · βλ. Χρήστου 2000, σσ. 33 - 34

²⁵⁶ Βλ. Δίκαιος 1961, σσ.141-149 · βλ. Χρήστου 2000, σσ. 33 - 34

²⁵⁷ Βλ. Frankel 2019, σσ. 25-26 · βλ. Kassianidou 2014, σσ. 147-149

²⁵⁸ Βλ. Merrillees 1973, σπ.π. · βλ. Webb, σπ.π., σσ. 755-763

Ενδεχομένως να πρόκειται για το νεκροταφείο του οικισμού και χρονολογείται στη ΜΚΧ Ι.²⁵⁹

Η Αμπελικού ήταν ένα από τα μεγαλύτερα μεταλλεία του νησιού και παράλληλα ήταν κέντρο επεξεργασίας χαλκού. Προτείνεται ως πιθανή έδρα της *Αιπείας*, όπως προκύπτει από τις αρχαίες μαρτυρίες αλλά και από τις αρχαιολογικές ανασκαφές.²⁶⁰

4. Απλίκι

Στη θέση *Απλίκι - Καράμαλλος*, στα νοτιοδυτικά των Σόλων, ο Du Plat Taylor ανέσκαψε τα ερείπια ενός οικισμού μεταλλωρύχων. Ο οικισμός πλαισιώνεται από μεταλλείο χαλκού και εργαστήρια. Εγκαταλείφθηκε στο τέλος της Ύστερης Εποχής του χαλκού, όταν πολλοί οικισμοί καταστράφηκαν. Από το μεταλλείο στο Απλίκι εξορύχθηκε το μέταλλο από το οποίο κατασκευάστηκε η πλειοψηφία των ταλάντων χαλκού στην Κύπρο. Το ορυχείο Απλικίου βρίσκεται στην πλουσιότερη μεταλλευτική περιοχή της Κύπρου, η οποία παρήγαγε στη σύγχρονη εποχή πάνω από το 80% του συνολικού μεταλλεύματος χαλκού που εξήχθη από το νησί. Το 1938 η Κυπριακή Μεταλλευτική Εταιρεία άρχισε να εκμεταλλεύεται το κοίτασμα. Ο χαλκός που χρησιμοποιήθηκε για την παραγωγή όλων των ταλάντων χαλκού που χρονολογούνται μετά το 1450 π.Χ. ταυτίζεται με το κοίτασμα του Απλικίου.²⁶¹

Από τις ανασκαφές αποκαλύφθηκαν τα ερείπια κτισμάτων σε σχήμα L που καταστράφηκαν από πυρκαγιά, αλλά και περισσότερα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, τα οποία δεν καταστράφηκαν από πυρκαγιά και φαίνεται να είχαν εγκαταλειφθεί προς το τέλος της κατοίκησης του χώρου. Επιπλέον, ένας ακανόνιστος λάκκος που λαξεύτηκε στον βράχο, αναγνωρίστηκε ως πιθανή είσοδος παλαιού φρεατίου. Τα σημαντικότερα ευρήματα προήλθαν από τα ερείπια του κτιρίου σε σχήμα L, το οποίο αποτελούνταν από πολλά δωμάτια διατεταγμένα γύρω από μια αυλή. Λόγω της πυρκαγιάς που κατέστρεψε αυτή την κατασκευή, το δάπεδο και τα αντικείμενα που ήταν πάνω του σφραγίστηκαν από την κατάρρευση της ξύλινης στέγης και από άλλα συντρίμια. Η χρονολόγηση των δειγμάτων που ελήφθησαν από τις ξύλινες δοκούς που απανθράκωσαν τα δημητριακά, έδειξαν ότι τα κτίρια κατασκευάστηκαν λίγο μετά το 1300 π.Χ. και καταστράφηκαν μεταξύ του 1200 και 1180 π.Χ. Δηλαδή στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού, όπως επιβεβαιώνεται και από την κεραμική.

²⁵⁹ Βλ. Merrillees 1984, σσ.1-11 · βλ. Γεωργίου, οπ.π., σσ.300-301

²⁶⁰ Βλ. Gjerstad 1980 οπ.π. · βλ. Webb 2011, οπ.π. · βλ. Astrom 1997, οπ.π.

²⁶¹ Βλ. Καραγιώργης 1990, σ.7, σ.27 · βλ. Ιακωνου 2012, σ. 216 · βλ. Kassianidou 2000, σσ.745-746 · βλ. 2011, σσ. 540-543 · Βλ. 2013, σσ.57-58 · βλ. 2018, σσ. 345-347, σ.354

Τα δωμάτια του κτιρίου ήταν γεμάτα με μεγάλα αποθηκευτικά αγγεία, ενώ τα καλάθια περιείχαν όσπρια και δημητριακά, κριθάρι, σιτάρι, φακές, σταφύλι, ελιές, κόλιανδρο και άλλα τρόφιμα. Κανένα από αυτά τα φυτά δεν μπορούσε να καλλιεργηθεί στις απότομες, βραχώδεις πλαγιές του Απλικίου και θα είχαν εισαχθεί. Τα περισσότερα ευρήματα που βρέθηκαν ήταν λίθινα εργαλεία, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν για την επεξεργασία των δημητριακών, ενώ άλλα εργαλεία ξεχώρισαν για τη χρήση τους στη μεταλλουργία, όπως για παράδειγμα διάφορα μεγέθη λίθινων σφυριών. Μεγάλες ποσότητες σκωρίας και μια χούφτα σπασμένα ακροφύσια τριών τύπων που υποδήλωναν μεταλλουργική δραστηριότητα. Ένα από τα ακροφύσια από το *Απλίκι* είναι ένα από τα πιο γνωστά αρχαιομεταλλουργικά ευρήματα της Κύπρου. Τα ακροφύσια και η φυσούνα αποτελούν μια τεχνολογική καινοτομία της Ύστερης Εποχής του Χαλκού.²⁶²

Σε σύγκριση με τα μεταλλουργικά υπολείμματα από άλλα κυπριακά εργαστήρια χαλκού, τα ευρήματα από το *Απλίκι-Καράμαλλος* δεν είναι και τόσο εντυπωσιακά. Το συνολικό συγκρότημα περιλαμβάνει 11 αντικείμενα από κράματα χαλκού, δύο από μόλυβδο και ένα χρυσό σκουλαρίκι. Είναι εντυπωσιακό το γεγονός ότι δεν ανευρέθηκε ούτε ένα τάλαντο χαλκού, την στιγμή που θεωρείται ότι το Απλίκι παρήγαγε όλα τα τάλαντα χαλκού που χρονολογούνται μετά το 1450 π.Χ., συμπεριλαμβανομένων και των 354 ταλάντων χαλκού και επιπεδόκυρτων ράβδων που βρίσκονταν πάνω στο ναυάγιο του Uluburun. Εξίσου αξιοσημείωτη είναι και η εύρεση 11 τεχνουργημάτων από κράμα χαλκού, από τα οποία τα περισσότερα από τα μισά είναι γραφίδες, όπως αναφέρει η Κασσιανίδου. Οι γραφίδες βρέθηκαν στα λίγα ανασκαμμένα δωμάτια της Οικίας Α. Ο Keswani υποστήριξε ότι ήταν μια επίσημη κατοικία και χώρος εργασίας από τον οποίο ελεγχόταν η παραγωγή χαλκού και τα τρόφιμα αποθηκεύονταν για διανομή στο εργατικό δυναμικό. Το *Απλίκι-Καράμαλλος* δεν ήταν ένας εύπορος οικισμός. Εκτός από το χρυσό σκουλαρίκι και το λίγα θραύσματα ελεφαντόδοντου δεν υπάρχουν είδη πολυτελείας ούτε και αξιόλογη εισαγόμενη κεραμική ή εντόπια. Και η Webb σημειώνει ότι τα τρόφιμα, τα σκεύη και γενικότερα κάθε αντικείμενο για τις ανάγκες του οικισμού αποκτούνταν από εμπόριο με κοντινούς οικισμούς.²⁶³

Το Απλίκι ήταν ένα διοικητικό και εμπορικό κέντρο, που θα ήταν υπεύθυνο για την εξαγωγή των τεράστιων ποσοτήτων χαλκού. Οι αρχαιολογικές ανασκαφές τερματίστηκαν το 1974 όταν η περιοχή των μεταλλείων καταλήφθηκε από τα κατοχικά στρατεύματα. Το λιμάνι των εξαγωγών του μεταλλεύματος του Απλικίου θα πρέπει να το αναζητήσουμε στον χώρο που ιδρύθηκε μεταγενέστερα η πόλη των Σόλων, στο χωριό Καραβοστάσι. Το *Λιμάνι των Σόλων*

²⁶² Βλ. Kassianidou 2018, σσ. 348-350

²⁶³ Βλ. Kassianidou 2018, σσ. 351-352

ήταν ένα φυσικό λιμάνι και τίποτα δεν αποκλείει την πιθανότητα να χρησιμοποιούνταν κατά την Εποχή του Χαλκού από τους γειτονικούς οικισμούς για να εξάγουν το μέταλλο τους. Βέβαια, τα αρχαιολογικά κατάλοιπα από τους Σόλους δεν εκτείνονται σε τόσο αρχαία εποχή, ωστόσο το *Λιμάνι των Σόλων*, όπως θα δούμε πιο κάτω ουδέποτε ανασκάφηκε.²⁶⁴

Η ανασκαφή στο Απλίκι, έφερε στο φως ευρήματα της Ύστερης Εποχής του Χαλκού. Αποκάλυψε στοιχεία πρωτογενούς δραστηριότητας τήξης χαλκού αλλά και άφθονα ευρήματα κεραμικής. Ακόμα, αποκαλύφθηκαν λίθινα εργαλεία, στρόβιλοι ατράκτων και αργαλειοί αλλά και δύο καλάθια απανθρακωμένων ινών με σιτηρά. Αναμφισβήτητα τα υπολείμματα από το Απλίκι, είναι αυτά μιας κοινότητας μεταλλωρύχων που περιελάμβανε καταλύματα καθώς και πολλά από τα αναγκαία για την καθημερινή ζωή τους. Οι ανθρακωρύχοι θα πρέπει να εφοδιάζονταν με προμήθειες από τα χωριά της ευρύτερης περιοχής, καθώς η ποικιλία των υπολειμμάτων των φυτών που βρέθηκε στο Απλίκι ήταν αρκετά δύσκολο να καλλιεργηθεί στα βραχώδη εδάφη του.²⁶⁵

5. Μαυροβούνι

Το μεταλλείο του Μαυροβουνίου ήταν το μεγαλύτερο στο νησί, απέχει 5 περίπου χιλιόμετρα από τα νοτιοανατολικά όρια της πόλης των Σόλων και βρίσκεται σε απόσταση μικρότερη από 4 χιλιόμετρα από την κοινότητα Λεύκα. Οι σωροί σκουριάς από το μεταλλείο καταλαμβάνουν μια μεγάλη έκταση, χρονολογούνται περίπου το 2.100 π.Χ. μέχρι τα μέσα του 7^{ου} αιώνα μ.Χ. Το μεταλλείο λειτουργούσε για αιώνες και χρησιμοποιούνταν ακατάπαυστα από την Εποχή του Χαλκού έως και την Ύστερη Ρωμαϊκή Εποχή. Το μεταλλείο εγκαταλείφθηκε κατά τη Ρωμαϊκή Εποχή, όταν υπόγεια ύδατα εισέβαλαν σε αυτό θέτοντας το εκτός λειτουργίας. Τον 13^ο και τον 12^ο αιώνα π.Χ. το μεταλλείο έφτασε στο αποκορύφωμα της παραγωγής του και συνέχισε σε εντατικούς ρυθμούς μέχρι και το τέλος της Ύστερης Αρχαιότητας. Μετά από τις έρευνες του Charles Godfrey Gunther, το μεταλλείο επαναλειτούργησε το 1929 με μια μικρή διακοπή κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου. Οι αρχαίοι σωροί σκουριάς στη Σκουριώτισσα και το Μαυροβούνι υπολογίζονται σε περισσότερους από δύο εκατομμύρια τόνους.²⁶⁶

6. Παραδεισιώτισσα

Στην Κοιλάδα της *Παραδεισιώτισσας* υπήρχε ορυχείο χαλκού. Η είσοδος του εντοπίστηκε σε μια πλαγιά, λίγο ψηλότερα από το δυτικό ρυάκι της κοιλάδας. Μια σήραγγα εισχωρούσε οριζόντια στον βράχο σε βάθος πάνω από 50 μ. αλλά δεν εξερευνήθηκε μέχρι το τέρμα της.

²⁶⁴ Βλ. Οπ.π., σσ. 352-353

²⁶⁵ Βλ. Kassianidou 2005, σσ. 235-236

²⁶⁶ Βλ. Kassianidou 2000, σσ.745-746 · 2011, σσ. 540-543 · βλ. 2013, σσ.57-58 · βλ. Χρήστου 2022, σσ. 53-54

Οι εντόπιοι την ονόμαζαν *Αγιότρυπα*, αν και δεν γνώριζαν ποια ακριβώς είναι η λειτουργία της. Στην ανατολική πλαγιά ένα αρχαίο λατομείο ήταν ορατό και οι λίθοι από αυτό ήταν ίδιοι με αυτούς που χρησιμοποιήθηκαν στο *Βουνί*, κάτι που δείχνει ότι πιθανόν να λατομήθηκαν από αυτό το λατομείο. Οι λίθοι είναι όμοιοι με τους ασβεστόλιθους που χρησιμοποιήθηκαν στους τοίχους 1-4 στο *Ανάκτορο στο Βουνί*, ενώ από το ίδιο ακριβώς υλικό σμιλεύτηκαν γλυπτά από πολύ μαλακό ασβεστόλιθο.²⁶⁷

7. Αναφορές στην αρχαία γραμματεία

Πέρα από τα ανασκαφικά ευρήματα και τις γεωλογικές επισκοπήσεις, γνωρίζουμε αρκετά για τα μεταλλεία και τη μεταλλουργία από αρχαίους συγγραφείς όπως ο Πλίνιος, ο οποίος ανέφερε τα μεταλλεία στη *Φυσική Ιστορία*. Για τα ορυχεία της Κύπρου έχουμε πληροφορίες από τον Ψευδο-Αριστοτέλη, τον Αριστοτέλη, τον Στράβωνα, τον Διοσκουρίδη και τον Γαληνό. Εκτός από το κυρίαρχο μέταλλο του νησιού, τον χαλκό, ο Αριστοτέλης και ο Στράβων αναφέρουν ότι το Τρόοδος παρήγαγε χρυσό και αργυρό εκτός από χαλκό. Ασφαλώς τα μέταλλα αυτά θα υπήρχαν σε μικρές ποσότητες και επιπλέον θα ήταν δύσκολο να εξορυχθούν. Ο χαλκός ήταν παραδοσιακά το κύριο μέταλλο που παραγόταν στο νησί.²⁶⁸

Μαθαίνουμε πολλά από τον Ιώσηπο για την εποχή από τον Αύγουστο μέχρι τον Ηρώδη τον Μέγα. Το 12 μ.Χ ο Αύγουστος μίσθωσε το μισό της παραγωγής των ορυχείων χαλκού των Σόλων στον Ηρώδη τον Μέγα από την Ιουδαία για το αντίτιμο των 300 ταλάντων. Όταν ο Ηρώδης πέθανε ο έλεγχος των μεταλλείων πέρασε οριστικά στα χέρια των Ρωμαίων.²⁶⁹

Σχετικά με τον ίππαρχο που αναφέρεται σε επιγραφή, είναι ο μοναδικός που αναφέρεται, κατά τη βασιλεία του Αδριανού. Ενδέχεται να ήταν υπεύθυνος για τα μεταλλεία και για τους μεταλλωρύχους, όπως θα δούμε στη συνέχεια.²⁷⁰

Το 31 τα μεταλλεία των Σόλων πέρασαν στην εποπτεία ενός procurator. Από επιγραφή σε μαρμάρινη πλάκα ίσως από τη Σκουριώτισσα, της εποχής του Αντωνίνου (138-192 μ.Χ.) μαθαίνουμε για τα χωριά της μεταλλουργίας στην περιοχή των Σόλων. Ένα από τα χωριά αυτά είναι η Φλάσου, η οποία αναφέρεται στην επιγραφή όπως και το Μαυροβούνι και η Σκουριώτισσα. Κατά την Ύστερη Ρωμαϊκή Περίοδο (4^ο αιώνα) έχουμε αναφορές για μεταλλωρύχους αλλά και για σκλάβους που ήταν εγκληματίες και αιχμάλωτοι που υποχρεώθηκαν να δουλέψουν εκεί. Το 326 μ.Χ. ο Ευσέβιος αναφέρει ότι τα μεταλλεία λειτουργούσαν. Επιπλέον, γνωρίζουμε ότι μετά τον 4^ο αιώνα κάποια μεταλλεία ακόμα

²⁶⁷ Βλ. *SCE* III, σ.293

²⁶⁸ Βλ. Mitford 1980, σσ.1297-1298, σ.1327-29.

²⁶⁹ Josephus – *Jewish Antiquities*, XVI:128 ' βλ. Kassianidou 2000, οπ.π. ' βλ. Kassianidou 2013, οπ.π

²⁷⁰ Ballandier 2002, σ.336

βρίσκονταν σε λειτουργία, ενώ από αραβικές πηγές μαθαίνουμε ότι μέχρι και το 10^ο – 12^ο αιώνα κάποια από αυτά παρήγαγαν ακόμα μέταλλευμα.²⁷¹

Ο Γαληνός, ο διάσημος ιατρός από την Πέργαμο το 166 μ.Χ, επισκέφτηκε το Μαυροβούνι και τη Σκουριώτισσα. Περιέγραψε ένα μεταλλείο στα 30 στάδια (5.5 χλμ.) από τους Σόλους. Σώζονται απόσπασμα του Γαληνού για τις γαλαρίες, το περιβάλλον των ορυχείων και άλλα σχετικά με την εξόρυξη του χαλκού.²⁷²

Η αναφορά του Γαληνού ήταν η πιο ολοκληρωμένη αρχαία αναφορά για τα μεταλλεία. Από τις πληροφορίες που μας παραδίδει μαζί με αυτές που έχουμε από άλλους συγγραφείς, μαθαίνουμε ότι οι Ρωμαίοι εκτός από χαλκό, παρήγαγαν και οξείδιο του ψευδαργύρου και μια ποικιλία φυσικών ορυκτών, τεχνητά καυστικά και στυπτικά άλατα χαλκού, σιδήρου και θείου, και μη αναγνωρισμένα μείγματα τέτοιων ορυκτών και αλάτων. Τα υλικά χρησιμοποιούνταν στην ιατρική και στη μικροτεχνία. Περιγράφει τη συλλογή χάλκινου νερού και την κατασκευή χαλκάνθου και ταυτόχρονα μας δίνει πληροφορίες για ένα από τα μεταλλεία. «Υπήρχε ένα μεγάλο χαμηλό σπίτι που κάλυπτε την είσοδο στο ορυχείο. Ήταν σκαμμένο στο λόφο σαν σπηλιά, σε πλάτος που να ακουμπούσαν τρεις άντρες, σε ύψος για να περπατά ο ψηλότερος όρθιος και σε ελαφριά κλίση. Στο κάτω μέρος, περίπου 600 πόδια από την είσοδο, υπήρχε μια λίμνη με χλιαρό, πυκνό, πράσινο, λιπαρό νερό. Το νερό που ανάβλυζε από τον βράχο συλλεγόταν επί εικοσιτετράωρου βάσεως σε ρωμαϊκό αμφορέα. Σκλάβοι το κουβαλούσαν έξω και το έριχναν σε τετράγωνα πήλινες γούρνες που βρίσκονταν στην είσοδο του σπιτιού, όπου μετά από λίγες μέρες πύκνωσε, και φτιάχτηκε χαλκάνθος (θειικός σίδηρος). Στο κάτω μέρος του ορυχείου η μυρωδιά είναι αποπνικτική, και γίνεται ανεκτή με δυσκολία. Το νερό έχει παρόμοια γεύση. Οι σκλάβοι γυμνοί κουβαλούσαν τα πιθάκια με τη μεγαλύτερη βιασύνη για να μην μείνουν πολύ στο ορυχείο. Εκεί που φώτιζε σε μέτρια χρονικά διαστήματα, αλλά έσβηνε συχνά. Το ορυχείο ανασκάφηκε σιγά σιγά από τους σκλάβους για πολλά χρόνια. Όταν το νερό που στάζει αρχίζει να μειώνεται, οι σκλάβοι σκάβουν περαιτέρω στον λόφο.»

Από το 985 μ.Χ. και μετά δεν έχουμε μαρτυρίες για τα μεταλλεία, η σιωπή των πηγών μπορεί να ερμηνευθεί ως ότι δεν παραγόταν πλέον χαλκός. Είναι βέβαιο ότι η λειτουργία σταμάτησε μεταξύ 364 και 700 μ.Χ. σύμφωνα με τον J.L. Bruce.²⁷³ Η παρακμή της πόλης οφείλεται στην επίχωση του *Λιμανιού* της και τις Αραβικές επιδρομές του 647 μ.Χ. αλλά και την

²⁷¹ Josephus – *Jewish Antiquities*, XVI:128 · βλ. Kassianidou 2013, σπ.π. · βλ. 2000, σπ.π. · βλ. Ευσέβιος, *Παλαιστίνιοι μάρτυρες*

²⁷² Βλ. Mitford 1980, σσ.1297-1298, σ.1327-29

²⁷³ Bruce, *SCE* III, σσ.639 – 640

εξάντληση των μεταλλείων της, το ζήτημα της ακριβούς χρονολόγησης του τερματισμού εξόρυξης μεταλλεύματος παραμένει ανοιχτό.²⁷⁴

Ε. Νεκροπόλεις των Σόλων

1. Εισαγωγή

Οι νεκροπόλεις των Σόλων περιβάλλουν την *Ακρόπολη* της πόλης, ιδιαίτερα στη νότια πλευρά της. Από τις δύο μεγάλες ανασκαφικές αποστολές που διενεργήθηκαν και θα αναφερθούν στη συνέχεια, εντοπίστηκαν και ανασκάφηκαν τάφοι από την Κυπρο - Γεωμετρική μέχρι τη Ρωμαϊκή εποχή. Επίσης πολυάριθμοι τάφοι προγενέστερων και μεταγενέστερων εποχών καλύπτουν τη νοτιοανατολική και νοτιοδυτική περιοχή της *Ακροπόλεως των Σόλων*. Οι τάφοι χρονολογούνται την Κυπρο - Κλασική, την Ελληνιστική και τη Ρωμαϊκή Εποχή. Στα δυτικά της πόλης, σε ένα χαμηλό λόφο, ανασκάφηκαν τάφοι της Κυπρο - Αρχαϊκής Εποχής. Ορισμένοι από αυτούς ανάγονται στην Κυπρο - Αρχαϊκή ΙΙ περίοδο. Η πλειοψηφία των ευρημάτων που ανέδειξαν οι Σουηδοί ανήκει σε αυτή τη περίοδο, με εξαίρεση ελάχιστα όστρακα της Κυπρο-Αρχαϊκής Ι - ΙΙ. Οι ανασκαφές της Σουηδικής Αποστολής στην Κύπρο αποκάλυψαν ερείπια και αρχαϊκούς τάφους, αλλά τίποτα παλαιότερο. Η ανακάλυψη το 1962 από τη Σουηδική Αποστολή ενός τάφου της Ύστερης Κυπριακής Χαλκοκρατίας Ι στις *Χολάδες*, στο νοτιοανατολικό λόφο, περίπου 1 χλμ. δυτικά από την πόλη των Σόλων, δεν εγγυάται την ύπαρξη οικισμού της Ύστερης Χαλκοκρατίας στις *Χολάδες*, αν και χρίζει περαιτέρω έρευνας. (Εικ. Αρ. 17, 18 β)²⁷⁵

2. Νεκρόπολη στις Χολάδες

Στα δυτικά της πόλης των Σόλων, στις δυτικές όχθες του Ποταμού Κάμπου ανασκάφηκαν τάφοι της Κυπρο - Κλασικής και της Ελληνιστικής Ι Εποχής από τη *SCE*. Οι τάφοι βρέθηκαν σε μικρή απόσταση από το *Ιερό στις Χολάδες* και σε ολόκληρο το ύψωμα των *Χολάδων*. Πολλά αντικείμενα συλήθηκαν από αυτούς τους τάφους, οι οποίοι χρονολογούνται τον 4^ο και 3^ο αιώνα π.Χ. Ένας πανέμορφος μνημειακός κτιστός τάφος της Ελληνιστικής περιόδου, στο στιλ των τάφων της Αμαθούνας καταστράφηκε, οι πελεκητοί λίθοι αφαιρέθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν στα θεμέλια του σύγχρονου δρόμου. Ένας από τους τάφους που ανασκάφηκε, περιείχε χρυσά νομίσματα. Η κεραμική από τους τάφους στις *Χολάδες* χρονολογείται στον 4^ο και 3^ο αιώνα π.Χ. Έχουν αποδώσει μερικά "Κυκλαδικά κύπελλα", ερυθρά αγγεία συροπαλαιστινιακής προέλευσης ή απομίμησης. Οι τάφοι αυτοί

²⁷⁴ Βλ. Χρήστου 1973, σ.246

²⁷⁵ Βλ. Karageorghis 1966, σ.353 · Βλ. 1973, σ.660 · βλ. Courtois 1997, σσ. 317-318 · βλ. Χρήστου 1973 α, σσ.95- 101 · βλ. 1973 β., σ. 239, σσ.246-254

κατασκευάστηκαν γύρω από το *Ιερό στις Χολάδες* το οποίο οικοδομήθηκε σε μια εποχή που το έδαφος εξακολουθούσε να χρησιμοποιείται ως μέρος ταφής. Οι θαλαμοειδείς τάφοι ήταν ελληνοιστικοί, ενώ και οι μνημειακοί τάφοι θα μπορούσαν να ανήκουν στην ίδια εποχή.²⁷⁶

3. Νεκρόπολη στα νοτιοανατολικά

Η νεκρόπολη στα νοτιοανατολικά της Ακρόπολης επίσης ανασκάφηκε από τη *SCE*. Οι τάφοι βρίσκονταν πάνω σε ένα χαμηλό λόφο και ήταν σκορπισμένοι γύρω από την πόλη. Σε σημεία που οι βράχοι βρίσκονταν κοντά στην επιφάνεια του εδάφους, οι τάφοι σκάφτηκαν σε σπηλιές. Πολλοί από αυτούς συλήθηκαν από αρχαιοκάπηλους. Εξετάζοντας την κεραμική από τους συλημένους τάφους, παρά την καταστροφή τους, έγινε εφικτός ο διαχωρισμός των τάφων της περιοχής που προέρχονταν από διάφορες εποχές, σε κατηγορίες. Ο Μ. Μαρκίδης εξέτασε κάποιους από τους αρχαιότερους τάφους και μετέφερε τα ευρήματα στο μουσείο. Η πλειοψηφία της κεραμικής από αυτούς τους τάφους χρονολογείται στην Κύπρο -Αρχαϊκή ΙΙ περίοδο.²⁷⁷

4. Νεκρόπολη στον Κόρακα

Στα 300 με 400 μ. νοτιοδυτικά του Λόφου Βουνί, στο τέρμα της μικρής κορυφογραμμής ενός μικρού βραχώδους λόφου, πάνω από την κοιλάδα της *Παραδεισιώτισσας*, ανασκάφηκε νεκρόπολη από την *SCE*. Οι τάφοι εντοπίστηκαν στις πλευρές του λόφου. Η θέση έχει το τοπωνύμιο *Κόρακας*. Στην μια πλευρά ανασκάφηκαν τάφοι, οι οποίοι βρίσκονταν σε μεγάλη απόσταση ο ένας από τον άλλο. Οι τάφοι που ήταν σκαμμένοι στη νότια πλευρά της νεκρόπολης, λαξεύτηκαν σε πολύ μαλακό, σκούρο βράχο, ενώ οι τάφοι που βρίσκονταν στα βόρεια, στην πλαγιά ενός μικρού λόφου, λαξεύτηκαν σε πολύ σκληρότερο βράχο. Οι τελευταίοι ήταν παρόμοιοι με τάφους διασκορπισμένους σε πολλά άλλα σημεία της γειτονικής *Παραδεισιώτισσας*. Ο βράχος δεν σκεπαζόταν πουθενά από πολύ χώμα, κι αυτό έκανε εύκολο τον εντοπισμό και την ανασκαφή τους, 16 από τους τάφους ερευνήθηκαν κατά το 1928.²⁷⁸

Ενδεικτικά, ο Τάφος 1 είχε δρόμο με μήκος 3.80, πλάτος 1.70 και ύψος 2.60. Το στόμιο του είχε μήκος 0.80, πλάτος 0.90, και ύψος 1.20, ενώ ο θάλαμος είχε μήκος 4.60, πλάτος 3.35 και ύψος 1.90. Ο θάλαμος ήταν προσβάσιμος μέσω ενός ορθογώνιου δρόμου με κάθετες πλευρές. Από το δάπεδο του θαλάμου ξεκινούσαν οκτώ βαθμίδες που οδηγούσαν στην είσοδο. Η χαμηλότερη βαθμίδα συνεχιζόταν στις πλευρές του δρόμου. Η θύρα είχε ορθογώνιο σχήμα, σφραγίστηκε με μπάζα, τα οποία βρέθηκαν σε συντρίμια στον τάφο. Το

²⁷⁶ Βλ. Westholm 1932, σ.49 · βλ. 1936, σ.15 · βλ. Karageorghis 1966, σ.353 · βλ. Χρήστου 1973, σπ.π.

²⁷⁷ Westholm 1936, σ.15

²⁷⁸ Βλ. *SCE* III, σσ.298-299

δάπεδο του θαλάμου βρισκόταν σε κάπως πιο χαμηλό επίπεδο από το επίπεδο του στομίου. Ο θάλαμος είχε ορθογώνιο σχήμα και θολωτή οροφή. Ο δρόμος του ήταν γεμάτος από χώμα, μέρος του οποίου εισήλθε από την είσοδο. Το δάπεδο του θαλάμου ήταν καλυμμένο από ένα λεπτό στρώμα χώματος, εκεί τοποθετήθηκαν τα περισσότερα από τα ευρήματα, όπως και κάποια μεγάλα αγγεία. Τα απομεινάρια των σκελετών ήταν σε κακή κατάσταση, γι' αυτό και δεν γνωρίζουμε πόσες ταφές τελέστηκαν στο τάφο. Ευρήματα βρέθηκαν και κοντά στην είσοδο. Εκεί υπήρχε ένας σχετικά καλά διατηρημένος σκελετός στην αριστερή πλευρά σε ραχιαία θέση. Αυτή ίσως ήταν η τελευταία ταφή. Γύρω από τον σκελετό υπήρχαν τα απομεινάρια άλλων σκελετών και αγγεία. Στη δεξιά πλευρά της εισόδου βρέθηκαν τα αγγεία μιας ταφής, ίσως της τελευταίας που τελέστηκε στον θάλαμο. Περισσότερα αγγεία από τον τάφο ανήκουν στις κατηγορίες, Plain White VI oval jug., Plain White VII small jug., Plain White VII jug., White Painted VI hydria, Terracotta lamp, Plain White VII bowl και Black Slip VI. Από τον τάφο συλλέχθηκαν περισσότερα από 100 αγγεία. Τα ευρήματα αναμείχθηκαν σε τέτοιο βαθμό που κατέστησε αδύνατη τη χρονολόγηση του τάφου. Αντιπροσωπεύονται κυρίως από White Painted VI-VII, Black Slip VI, Plain White VI-VII and Coarse Wares. Ο συνδυασμός αυτός των αγγείων οδηγεί σε μια χρονολόγηση στο τέλος της Κυπρο - Κλασικής I με Κυπρο - Κλασική II περίοδο.²⁷⁹

Ο Τάφος 2 ήταν πολύ καταστραμμένος, είχε Δρόμο μήκους 2.55 μ., πλάτους 1.40 μ. και ύψους 2.00 μ. Το στόμιο είχε μήκος 0.75 μ., πλάτος 0.65 μ. Ο θάλαμος είχε μήκος 3.80 μ., πλάτος 2.60 μ. Ο δρόμος ήταν στενός, ορθογώνιος και υποστηριζόταν από έξι βαθμίδες που ανασκάφηκαν στον βράχο. Η χαμηλότερη βαθμίδα συνεχιζόταν κατά μήκος του δεξιού τοίχου του δρόμου. Το στόμιο του ήταν στενό, τα ανώτερα μέρη του υπέστησαν ζημιές και απέμεινε μόνο ένα στενό κομμάτι βράχου πάνω από τη θύρα. Το γέμισμα του τάφου αποτελούνταν από χώμα. Μόνο στο δάπεδο του τάφου υπήρχε ένα λεπτό στρώμα από σκούρο χώμα. Όλα τα ευρήματα βρίσκονταν σε αυτό το στρώμα. Αν και δεν διασώθηκε σκελετός, τα αντικείμενα εκφοράς φαίνεται ότι όλα βρίσκονταν στην αρχική τους θέση. Βρέθηκαν 25 αγγεία τοποθετημένα σε όλη την έκταση του θαλάμου, ανάμεσα τους και οι τεχνοτροπίες Plain White VI and VII and Coarse Wares. Ο τάφος χρονολογήθηκε από τα ευρήματα του στην αρχή της Κυπρο - Κλασικής II Εποχής, όπως και άλλοι 16 τάφοι που ανασκάφηκαν, οι οποίοι ήταν παρόμοιοι και ανήκαν στην ίδια εποχή.²⁸⁰

Τα ευρήματα από τις ανασκαφές των Σουηδών δεν εκτείνονται πριν από τον 5^ο αιώνα π.Χ. Ούτε και στο *Ιερό στην Παραδεισιώτισσα* που οικοδομήθηκε κατά τη διάρκεια του 4^{ου} αιώνα π.Χ.

²⁷⁹ Οπ.π., σσ.301-303

²⁸⁰ Οπ.π., σσ.303-305

του 5^{ου} αιώνα π.Χ., όπου βρέθηκαν τάφοι που βρισκόταν σε χρήση την ίδια περίοδο με την *Νεκρόπολη του Κόρακα* και πιθανόν να υπάρχει κάποια σύνδεση ανάμεσα τους. Οι περισσότεροι τάφοι που ανασκάφηκαν εκεί ανήκουν σε μεταγενέστερη περίοδο από τα νεότερα χρονικά ευρήματα από το Ανάκτορο στο Βουνί.²⁸¹

Οι τάφοι της Ρωμαϊκής εποχής βρίσκονται κυρίως στα νότια και στα νοτιοδυτικά της *Ακρόπολης*, πάνω στις πλαγιές των εκεί λόφων. Ωστόσο η νεκρόπολη επεκτείνεται σχεδόν χωρίς διακοπή μακριά στα χωριά της Αμπελικού και της Λεύκας, στα 6,5 χλμ. από τους Σόλους.²⁸²

5. Οι ανασκαφές του Πανεπιστημίου Laval

Νέα ώθηση δόθηκε στην έρευνα όταν από το 1964 μέχρι το 1974 η Αρχαιολογική Αποστολή του Πανεπιστημίου Laval ανέσκαψε την πόλη των Σόλων. Η ανασκαφή ήταν πολύ εκτεταμένη και περιέλαβε τις νεκροπόλεις που καταλαμβάνουν τη νότια πλευρά της *Ακρόπολης* και τις πλευρές των γύρω λόφων. Αυτό το τμήμα είχε τέσσερις διαδοχικές φάσεις κατοχής. Στις νεκροπόλεις αυτές υπήρχαν δεκάδες τάφοι της Αρχαϊκής, Κλασικής, Ελληνιστικής και Ρωμαϊκής εποχής. Επίσης, βρέθηκαν τυχαία ευρήματα παλαιότερων εποχών που φτάνουν μέχρι την Εποχή του Χαλκού. Πολλοί από τους τάφους, είχαν λεηλατηθεί κατά την αρχαιότητα, ωστόσο αρκετοί εντοπίστηκαν άθικτοι και περιείχαν πλούσιο αρχαιολογικό υλικό.²⁸³

Στον ίδιο χώρο ο J. Des Gagniers και η Kahil έφεραν στο φως 28 λαξευτούς θαλαμοειδούς τάφους της Κυπρο - Γεωμετρικής περιόδου. Αυτοί είχαν λεηλατηθεί εξ ολοκλήρου ή εν μέρει, ωστόσο διασώθηκε άφθονο υλικό. Οι τάφοι ήταν του ίδιου τύπου, με θάλαμο ταφής στο τέλος ενός δρόμου και είχαν μερικοί μία ή και περισσότερες δευτερεύουσες κόγχες. Οι δρόμοι ήταν σκαμμένοι στο έδαφος με κατεύθυνση από βορρά προς νότο. Από τους δρόμους συλλέχθηκαν πολλά θραύσματα και ανέπαφα αγγεία, πολλά ήταν τοποθετημένα κοντά στην είσοδο του τάφου. Οι ταφικοί θάλαμοι είχαν κοίλο σχήμα λαξευμένο στον βράχο. Οι κυκλικοί θαλαμωτοί τάφοι είναι ενός τύπου που χρησιμοποιούνταν στην Κύπρο πολύ πριν από την Αρχαϊκή περίοδο. Είχαν ύψος πάνω από ένα μέτρο στη μέση και είχαν δύο με πέντε μέτρα διάμετρο. Μερικοί από τους τάφους, ακόμη και λεηλατημένοι, έδωσαν μεγάλο αριθμό αγγείων. Οι θύρες τους αποτελούνταν από πέτρινα τοιχώματα διαφόρων μεγεθών που

²⁸¹ Βλ. οπ.π., σ. 298

²⁸² Westholm 1936, σ.15

²⁸³ Βλ. Des Gagniers 1967, σ. 54 ` βλ. 1972, σ. 45 ` βλ. Karageorghis 1971, σ.422

συνδέονταν με διαδρόμους λαξευμένους στο βράχο. Οι διάδρομοι ήταν ποικίλων διαστάσεων και σχεδόν όλοι είχαν τρεις βασικές βαθμίδες σκαλισμένες στον βράχο.²⁸⁴

Από τους τάφους συλλέχθηκε Μυκηναϊκή ΙΙΙ Β' πυξίδα, θραύσματα μεγάλων υδριών και μεγάλων αγγείων με περιέδεσμο προχωρημένης τεχνοτροπίας Proto – White Painted (ΙΑ' αιώνας). Περιείχαν κεραμικά υλικά, Μυκηναϊκής ΙΙΒ, ΙΙΙ Β, Proto - White Painted, Κυπρο - Γεωμετρικής Ι, ΙΙ και ΙΙΙ και Κυπρο- Αρχαϊκής. Ακόμα οι τάφοι περιλάμβαναν κύλικες της Κυπρο - Γεωμετρικής περιόδου ΙΙΙ, ένα αποσπασματικό τμήμα, από Black on Red. Τα περισσότερα από τα αγγεία χρονολογούνται από τη Γεωμετρική ή Πρώιμη Αρχαϊκή Περίοδο. Δύο τάφοι ήταν της Κυπρο- Γεωμετρικής ΙΙ περιόδου (950 – 850 π. Χ.), ενώ οι υπόλοιποι τάφοι χρονολογούνται στην Κυπρο - Αρχαϊκή εποχή (725 – 475 π.Χ.).²⁸⁵

Έχει συγκεντρωθεί αρκετό υλικό από τους τάφους της Κυπρο - Γεωμετρικής και της Κυπρο - Αρχαϊκής περιόδου Ι. Ορισμένοι τάφοι παρείχαν υλικό από την Κυπρο - Γεωμετρική Ι, όπως ο τάφος Χ που περιείχε κανάτες Black Slip Ι, μπολ και κύπελλα White Painted Ι, ενώ άλλοι τάφοι ήταν της Κυπρο - Γεωμετρικής ΙΙ, όπως ο τάφος ΧΙΙ, που έδωσε μεγάλα πινάκια στο Bichrome ΙΙ. Υπήρχαν επίσης τάφοι της Κυπρο - Γεωμετρικής ΙΙΙ. Μεταξύ των τυπικών αρχαϊκών τάφων που ήρθαν στο φως, ο τάφος Ι απέδωσε κανάτες Black-on - Red ΙΙ (ΙV), έναν Ιονικό σκύφο, Bichrome, καθώς και ένα μικρό αιγυπτιακό φυλαχτό που αναπαριστά τον Ανούβη.²⁸⁶

Τα ευρήματα από τους τάφους δείχνουν ότι οι Σόλοι ενδέχεται να υπήρχαν πριν από τον 8^ο αιώνα. Επιβεβαιώνεται η ύπαρξη μιας αρχαιότερης εγκατάστασης κοντά στην πόλη των Σόλων, αλλά όχι στην ίδια την πόλη όπου τα αρχαιότερα ευρήματα ανήκουν στην Κυπρο- Αρχαϊκή Εποχή.²⁸⁷

Μια σειρά ταφών, ανήκει στον 6^ο και τον 5^ο αιώνα π.Χ. Συνοδεύονταν από πολυάριθμα αγγεία, αρκετά από τα οποία ήταν άθικτα, καθώς και μερικά χάλκινα και σιδερένια αντικείμενα. Πάνω από αυτό το στρώμα που απέδωσε τον μεγαλύτερο αριθμό αντικειμένων, εδράζονταν πέντε μεγάλοι οξυκόρυφοι αμφορείς, ελληνοιστικών χρόνων.²⁸⁸

Ανάμεσα τους ξεχωρίζει ένας θαλαμοειδής τάφος, όπου στον δρόμο του, βρισκόταν ένας σκελετός χωρίς κανένα αντικείμενο να τον συνοδεύει, ενώ σε χαμηλότερο επίπεδο βρισκόταν ένας θάλαμος. Η ταφή τελέστηκε με άγνοια της ύπαρξης θαλαμοειδούς τάφου, η

²⁸⁴ Βλ. Des Gagniers, 1967, σσ.50-52 · βλ. 1972, σσ.46-48

²⁸⁵ Βλ. Des Gagniers 1985 α, σσ.27-28 · βλ. Karageorghis 1971, σ.422 · βλ. 1973 β, σσ. 145-149 · βλ. Χρήστου 1973 α., σσ.96- 99 · Βλ. 2000, σ. 32

²⁸⁶ Βλ. Karageorghis 1973, σσ. 663 - 665

²⁸⁷ Βλ. Des Gagniers 1985 β, σσ. 256-257

²⁸⁸ Βλ. Des Gagniers 1972, σσ.47-48

είσοδος του οποίου βρισκόταν λίγο περισσότερο από ένα μέτρο κάτω από τον ανώτερο τάφο. Μπροστά από τις πέτρες που έκλειναν την είσοδο βρέθηκαν δύο μικρά αττικά μυροδοχεία της Ελληνιστικής Περιόδου. Ο ασύλητος τάφος περιείχε δύο σκελετούς, περίπου δεκαπέντε αγγεία χωρίς διακόσμηση αλλά και τρία αγγεία με πλαστική διακόσμηση. Πρόκειται για κανάτες με ωοειδές σώμα, ο λαιμός των οποίων είναι διακοσμημένος στην απέναντι πλευρά της λαβής με τη μορφή δύο ιερέων. Το υγρό που περιείχε η κανάτα έρεε προς τα έξω, μέσα από μια μινιατούρα ενός αγγείου τοποθετημένου ανάμεσα στις δύο φηγούρες. Τα χρώματα των αγγείων έχουν διατηρηθεί. Εκτός από αυτά τα αγγεία, στον τάφο βρέθηκαν αιγυπτιακά φυλαχτά από φαγεντιανή, ένας χάλκινος καθρέφτης και μερικά ασημένια κοσμήματα. Ένας από τους σκελετούς ανήκε σε γυναίκα καλυμμένη με πολύτιμα κοσμήματα. Δύο μεγάλα σπειροειδή σκουλαρίκια και ένα χρυσό δαχτυλίδι. Οι πόρπες έχουν σχήμα λιονταροκέφαλου φιδιού, το δαχτυλίδι είναι διακοσμημένο με λεπτό *grènetis* και το στεφάνι του είναι στολισμένο με ημιδιάφανο ερυθρό λίθο.²⁸⁹

Ο τάφος IV ήταν μερικώς λεηλατημένος, περιείχε μόνο δεκατέσσερα αγγεία, όλα από την ίδια περίοδο, πολλά από αυτά ανήκαν στην τεχνοτροπία "μελανή διακόσμηση σε ερυθρό φόντο", Κυπρο -Γεωμετρικής III και της Κυπρο -Αρχαϊκής I.²⁹⁰

Ο τάφος V, αν και λεηλατημένος, περιλάμβανε αρκετές δευτερεύουσες κοιλότητες δίπλα από τον κύριο θάλαμο, η πρώτη από τις οποίες έδωσε το μεγαλύτερο μέρος του υλικού, που αποτελείτο από περισσότερα από είκοσι αγγεία. Το υλικό αποτελείται κυρίως από αγγεία της Κυπρο - Αρχαϊκής I έως την Κυπρο -Κλασική I. Τα πιο σημαντικά ευρήματα από τον τάφο ήταν μια τρίλοβη οινόχρη, ένα αργυρό και ένα χάλκινο δαχτυλίδι.²⁹¹

Ο Τάφος VI, παρά ότι είχε συληθεί, απέδωσε σχεδόν εκατό πενήντα αγγεία, αρκετά από τα οποία ήταν άθικτα. Ο θάλαμος του τάφου σχημάτισε έναν κύκλο διαμέτρου περίπου 4 μέτρων. Ήταν ο πλουσιότερος τάφος και χρησιμοποιήθηκε σε τρεις διαφορετικούς χρόνους. Η πρώτη σειρά ταφών χρονολογείται στις αρχές του 6^{ου} αιώνα π.Χ. Το υλικό περιλάμβανε σιδερένιες καρφίτσες, στιλέτα, άλλα μικρά αντικείμενα και αγγεία που η χρονολόγησή τους κυμαίνεται από το τέλος της Κυπρο -Γεωμετρικής έως τουλάχιστον την Κυπρο - Κλασική II. Από το βραχώδες δάπεδο του θαλάμου συλλέχθηκαν κοσμήματα από οστά, χρυσές χάντρες και μικρά χρυσά μετάλλια. Το ανώτερο στρώμα αποτελούνταν από μερικούς μεγάλους αμφορείς που χρονολογούνται από το β' μισό του 4^{ου} αιώνα π.Χ. Ακόμα συλλέχθηκε μια τρίλοβη οινόχρη, Αρχαϊκής I Εποχής που φέρει, χαραγμένη γύρω από το

²⁸⁹ Οπ.π.

²⁹⁰ Βλ. Karageorghis 1966, σ.353

²⁹¹ Οπ.π.

κάτω μέρος του λαιμού, μια συλλαβική επιγραφή. Μελετήθηκε από τον Olivier Masson, ο οποίος την περιέγραψε ως μια επιγραφή τοποθετημένη γύρω από το κάτω μέρος του λαιμού, με το κεφάλι προς τα κάτω, δηλαδή ότι ο συγγραφέας έχει ανατρέψει το αγγείο για να το γράψει. Το κείμενο διαμορφώνεται από τα δεξιά προς τα αριστερά. Διαβάζουμε χωρίς δυσκολία: θε-μι-σι-τι-ο-σε, επομένως στην ονομαστική Θεμιστιος. Τα αγγεία ανήκουν στην Κυπρο - Αρχαϊκή II και είναι πολυάριθμα, ανάμεσα τους βρίσκεται μια δίχρωμη λήκυθος και μια οινοχόη.²⁹²

Ο τάφος VII λεηλατήθηκε σχεδόν εξ ολοκλήρου, αλλά ο δρόμος του παρείχε ορισμένα δείγματα από αρχαϊκό υλικό. Σώθηκαν δεκαέξι αγγεία.²⁹³

Ο Δρόμος του VI, του μεγαλύτερου τάφου που ανακαλύφθηκε το 1965, ήταν πολύ μεγάλος και έδινε πρόσβαση σε δύο άλλους τάφους, τους IX και X, με τους τελευταίους να έχουν μικρούς κοίλους δρόμους, κάθετα από τον μεγάλο. Οι δύο τάφοι είναι του ίδιου τύπου με τους προηγούμενους, πρόκειται για λαξευμένους θαλάμους στον βράχο με τα ανοίγματα τους να σφραγίστηκαν με συσσωρευμένους λίθους. Οι δύο τάφοι ανακαλύφθηκαν ανέπαφοι, ο IX, ήταν αρκετά πλούσιος και επιπλέον είχε μια ιδιαιτερότητα, ένα δευτερεύον άνοιγμα στη βορειοδυτική κατεύθυνση, σε ένα δεύτερο δρόμο, στον οποίο βρέθηκαν μερικά αγγεία και θραύσματα. Οι δρόμοι οδηγούσαν σε μια σφραγισμένη είσοδο από ένα σωρό πετρών. Αυτός ο δρόμος θα μπορούσε να είχε χρησιμοποιηθεί για τις ταφές μετέπειτα εποχής, εφόσον περιείχε έναν αμφορέα μεταγενέστερης εποχής, που βρέθηκε σπασμένος κοντά στο άνοιγμα. Το υλικό των τριών στρωμάτων ταφών που μπορούν να διακριθούν στον τάφο χρονολογείται στο τέλος της Κυπρο - Γεωμετρικής έως το τέλος της Κυπρο - Αρχαϊκής (κλάσεις III, IV, V). Οι δύο τελευταίες περιόδους περιλάμβαναν έναν αρκετά μεγάλο αριθμό νεκρών (πιθανώς 15) και αντικειμένων (βραχιόλι καθρέφτη και χάλκινο) και αγγεία που χρονολογούνται κυρίως από τις τάξεις IV-V, όπως μια οινοχόη, μια υδρία και ένα αμφορέα με κάθετες λαβές. Η πρώτη περίοδος περιλάμβανε χρυσά και λίθινα κοσμήματα και αγγεία που ανήκουν στην κατηγορία III, όπως ένα κύπελο με πόδια, τα περισσότερα αντικείμενα είχαν μεταφερθεί στα νοτιοδυτικά του τάφου, πιθανώς για να κάνουν χώρο για τις νέες ταφές.²⁹⁴

Οι μεγαλύτεροι τάφοι χρησιμοποιήθηκαν για πολλές διαδοχικές ταφές. Μερικοί από αυτούς είχαν διαφορετικές περιόδους χρήσης, από το τέλος της Κυπρο - Γεωμετρικής έως την Κυπρο - Αρχαϊκή. Ο αριθμός των σκελετών που περιείχαν, γενικά ήταν σε πολύ κακή

²⁹² Karageorghis 1966, σσ.353-354, σ.358 · Des Gagniers 1972, σσ.47-48

²⁹³ Karageorghis, οπ.π., σ.358

²⁹⁴ Karageorghis 1967, σ.360

κατάσταση συντήρησης, αν και μερικές φορές μεγάλος σε αριθμό, τουλάχιστον 15 κρανία στον Τάφο ΙΧ.²⁹⁵

Στον Τάφο Χ έχουμε την παρουσία ενός δευτερεύοντος δρόμου, ήταν ένας μικρός κούλος δρόμος κάθετος προς το εσωτερικό του μεγάλου. Το υλικό των δρόμων είναι του ίδιου τύπου με εκείνο των άλλων τάφων. Πολλά αγγεία συλλέχθηκαν από τους δρόμους, ενώ τα περισσότερα κείτονταν, διατηρημένα ανέπαφα, απέναντι από τους λίθους σφράγισης των τάφων.²⁹⁶

Ο τάφος Χ, πολύ μικρός, περιείχε μόνο έναν σκελετό ενηλίκων, πιθανώς θηλυκού γένους, με έναν σκελετό παιδιού στο πλευρό του. Οι προσφορές ήταν λίγες, μόνο πέντε αγγεία και ένα μικρό χάλκινο δαχτυλίδι τοποθετημένο στην περιοχή του κεφαλιού του παιδιού. Το υλικό χρονολογείται από την Κύπρο-Αρχαϊκή Ι, έτσι δύο τρίλοβες οινοχόες. Μπροστά από τον τάφο Χ βρέθηκαν ακέραια αγγεία, και μια εστία στάχτης.²⁹⁷

Ο τάφος ΧΙ ήταν ανέπαφος, είχε βαθμίδες στην αρχή του δρόμου, ένα σκελετό όχι μακριά από τις βαθμίδες και τον λίθινο τοίχο που έφραζε την είσοδο. Ο τάφος περιείχε δύο λευκά, ελληνικά μυροδοχεία διακοσμημένα με φύλλα φοίνικα, το ένα κατεστραμμένο, το άλλο ακέραιο, η χρονολόγηση των οποίων φαίνεται να καθόρισε και τη χρονολόγηση του τάφου στα μέσα του 4^{ου} π.Χ. αιώνα. Στον ίδιο τον τάφο, δύο σκελετοί ήταν διατεταγμένοι με περίπου τριάντα προσφορές, ένα χάλκινο καθρέφτη, ένα νόμισμα, δύο χρυσά κοσμήματα με χάλκινο πυρήνα και σπειροειδείς βοστρύχους που καταλήγουν σε κεφάλι λιονταριού, ένα πήλινο άγαλμα και πήλινα σκεύη. Επιπλέον, τρεις πολύχρωμα κύπελα με πολύχρωμη διακόσμηση σε λευκές, πράσινες και ερυθρές επιφάνειες. Φέρουν άψογες λαβές και πλαστική διακόσμηση που αποτελείται από δύο αντρικές μορφές, μια πολύ μικρή στα αριστερά και μια στα δεξιά που ήταν μεσαίου μεγέθους και κρατούσε στα χέρια ένα φιαλίδιο και ένα πουλί, μπροστά τους μια υπήρχε μια μικρή οινοχόη. Οι δύο μορφές πιθανώς αντιπροσωπεύουν έναν ιερέα και στο πλευρό του τον βοηθό του. Ο τάφος αυτός αποδεικνύει ότι σε αυτό το μέρος οι ταφές συνεχίστηκαν μέχρι μετέπειτα εποχές. Τα πιο πολλά ευρήματα είναι της Κυπρο - Αρχαϊκής Ι περιόδου, αλλά βρέθηκαν και οι τάξεις ΙΙΙ και V, όπως ένα κύπελλο με πόδια με διακόσμηση κυκλικών ταινιών και σταυρών. Μια τρίλοβη οινοχόη με κυκλικές ταινίες και ομόκεντρους κύκλους (μαύρο χρώμα σε κόκκινο), ακόμα δύο οινοχόες

²⁹⁵ Des Gagniers 1967, σ.53

²⁹⁶ Des Gagniers, οπ.π., σ.52

²⁹⁷ Karageorghis 1967, σ.360

και μια υδρία. Ήταν σημαντικός ο πλούτος αυτής της νεκρόπολης του τέλους της Κυπρο - Γεωμετρικής και των πρώτων χρόνων της Κυπρο - Αρχαϊκής.²⁹⁸

Ο τάφος XII έχει ιδιαίζουσα σημασία, παρόλο που λεηλατήθηκε σε μεγάλο βαθμό, ο δρόμος του απέδωσε όμορφα αγγεία. Στο δρόμο, υπήρχαν πέντε αγγεία, μια οινοχόη βαμμένη σε δύο χρώματα, με κυκλικές ταινίες και ομόκεντρους κύκλους ενώ σε μικρή απόσταση από την είσοδο του τάφου, κείτονταν δύο θυσιασμένα ζώα. Ένα μεγαλύτερο, πιθανόν ένα νεαρό βοοειδές, είχε τοποθετημένο κοντά στο λαιμό του το μαχαίρι θυσίας και ένα πολύ μικρότερο ζώο, πιθανώς ένα αρνί. Τα ευρήματα από τον Τάφο XII, με ένα θραύσμα από ένα ιωνικό σπάραγμα και μια οινοχόη White Painted XII, ένα μικρό αγγείο Black on Red, σπείρες και θραύσματα από αργυρά δαχτυλίδια. Επίσης, ένα αττικό μυροδοχείο, στολισμένο με παλάμες που χρονολογείται από το πρώτο μέρος του 4^{ου} αιώνα. Επιπλέον, ανακαλύφθηκαν τα θραύσματα ενός μεγάλου αμφορέα με λαβές σχήματος καλαθιού. Ο τύπος του είναι παρόμοιος με αυτόν μιας σειράς αμφορέων που βρέθηκαν στον Τάφο 79 της Σαλαμίνας, το υλικό του οποίου ανήκει κυρίως στις αρχές του 7^{ου} αιώνα. Το σημείο αναφοράς σε αυτό τον τάφο ήταν η θυσία ενός αλόγου, ένα άρμα και άλλα αντικείμενα. Έτσι για πρώτη φορά ανακαλύφθηκαν στο δρόμο ενός Κυπρο - Αρχαϊκού τάφου στους Σόλους, ταφές ζώων που είχαν θυσιαστεί προς τιμή του νεκρού. Επομένως, και στους Σόλους όπως στην Ταμασό, στη Σαλαμίνα και αλλού στο νησί, υπήρχε το έθιμο της καύσης ζώων. Ο τάφος φαίνεται να περιλαμβάνει δύο ταφές, καθώς κοντά στην είσοδο του τάφου κείτονταν ένας σκελετός που ανήκε σε μεταγενέστερη ταφή.²⁹⁹

Ο τάφος XIV ανήκει επίσης στην Κυπρο - Αρχαϊκή I Περίοδο. Περιείχε μια φιάλη Bichrome IV με λεπτά τοιχώματα, διακοσμημένη μέσα σε μαύρο χρώμα με ζωφόρο γραμμών. Φέρει ζιγκ-ζαγκ και ροζέτα στο κάτω μέρος και το εξωτερικό είναι διακοσμημένο με μοβ λωρίδα κάτω από το χείλος και γραμμές γύρω από το σώμα. Αυτό το αγγείο μιμείται ελληνικά μοντέλα από την Ναυκράτιδα ή την Ιωνία.³⁰⁰

Ο τάφος XV περιλάμβανε δύο ταφές, απέδωσε περίπου τριάντα αγγεία. Το μεγαλύτερο μέρος του υλικού που βρέθηκε στη νεκρόπολη των Σόλων χρονολογείται από το τέλος της Κυπρο - Γεωμετρικής Εποχής και της Κυπρο - Αρχαϊκής Εποχής.³⁰¹

Ο τάφος XXV παρήγαγε μικρές κανάτες σε μελανό - ερυθρό - ερυθρό II και έναν χρυσό σπειροειδές δαχτυλίδι. Ο τάφος XVI ανήκει στην Κυπρο - Αρχαϊκή II Περίοδο. Περιείχε

²⁹⁸ Des Gagniers 1967, σσ. 53-54 · Karageorghis 1968, σσ.330-331

²⁹⁹ Βλ. Karageorghis 1968, σσ.328-331 · βλ. 1971, σ.422 · βλ. Χρήστου 1973 α, σσ. 95- 101 · βλ. 1973 β, σ.239, σσ.246-254

³⁰⁰ Karageorghis 1973, σ.663 -665

³⁰¹ Karageorghis 1968, σσ.330-331

Bichrome V, White Painted V και Red Slip III, καθώς και ένα κορινθιακό μυροδοχείο.³⁰² Επιπρόσθετα, αποκαλύφθηκαν δύο τάφοι που είχαν σκαφτεί στο βράχο, είχαν μνημειακές αναλογίες, με ένα ορθογώνιο σχέδιο. Ο α απέδωσε μόνο θραύσματα κεραμικής, ενώ ο β' περιείχε περίπου δεκαπέντε αγγεία, σε άριστη κατάσταση, ανάμεσα τους βρίσκονταν και ορισμένα της Ελληνιστικής Εποχής.³⁰³

Στη βόρεια πλαγιά του λόφου έχουμε την παρουσία σε τάφο δύο αγγείων από τη Γεωμετρική Περίοδο. Στα νοτιοδυτικά, λίγο ψηλότερα στον λόφο, ανασκάφηκε ένας στενός και βαθύς δρόμος που κατέληγε στον τάφο V. Ο τάφος είχε λεηλατηθεί και περιείχε μόνο δύο αντικείμενα, ο δρόμος όμως έδωσε πολλά θραύσματα και αγγεία. Στην είσοδο του, κείτονταν δύο σκελετοί, με προσφορές κηδείας, ένα κοιλίε από κεχριμπάρι και αμέθυστο, ένα χάλκινο και ασημένια αγκράφα και άλλα ευρήματα, που υποδηλώνουν χρήση σε προγενέστερη περίοδο.³⁰⁴

Στα δυτικά του λόφου είχαμε την ανακάλυψη ενός τάφου με τον δρόμο του, και μια αρχή δρόμου που πιθανότατα ανήκε σε έναν άλλο τάφο, αν και συλημένοι περιείχαν ακόμη πολλά αγγεία. Διακρίνονταν τρεις ταφές, οι παλαιότερες χρονολογούνται στη Γεωμετρική Περίοδο. Οι δύο άλλες ταφές, λίγο πολύ σύγχρονες, απέδωσαν 27 αντικείμενα, όπως ένα ζευγάρι χρυσά σκουλαρίκια, έναν χάλκινο καθρέφτη, ένα αργυρό δαχτυλίδι και αγγεία: ένα αττικό μελανόμορφο κύπελλο, που χρονολογείται από το δεύτερο τέταρτο του 5^{ου} αιώνα. Έτσι, η ανασκαφή αυτής της περιοχής βεβαιώνει την παρουσία, στους Σόλους, μιας Γεωμετρικής *Νεκρόπολης*.³⁰⁵

6. Ανασκαφή του ΤΜΑ

Ακολούθως η ανακάλυψη τάφων της Πρωτο - Γεωμετρικής Εποχής στην *Νεκρόπολη στα νοτιοανατολικά των Σόλων*, επαναλήφθηκε από το Τμήμα Αρχαιοτήτων το 1972, στην τοποθεσία *Φίσα*», 70 μέτρα βορειοανατολικά των τάφων που ανασκάφηκαν. Αποκαλύφθηκαν 28 τάφοι της Κυπρο - Γεωμετρικής II Εποχής μέχρι την Υστερο - Κλασική. Όλοι οι ανασκαφέντες τάφοι ήταν σχήματος ακανόνιστου κυκλικού θαλάμου με ορθογώνιο δρόμο, λαξευμένοι στο μαλακό χαβαροειδές πέτρωμα, κάτι που επιδείνωσε τη διάβρωση των οροφών και των τοιχωμάτων των περισσότερων θαλάμων που υπέστησαν καθίζηση. Οι δρόμοι καταστράφηκαν ολοσχερώς και τα αγγεία μετακινήθηκαν από την αρχική τους θέση και φθάρθηκαν. Οκτώ τάφοι βρέθηκαν άθικτοι και οι υπόλοιποι συλημένοι.³⁰⁶

³⁰² Οπ.π. Karageorghis 1973 σ.663 -665

³⁰³ Karageorghis 1970 σ.274

³⁰⁴ Οπ.π.

³⁰⁵ Karageorghis 1970, σ.274

³⁰⁶ Βλ. Χρήστου 1973 α., σσ.95- 101 · βλ. 1973 β, σ.239, σσ.246-254 · βλ. 2000, σ. 33

Από τους τάφους ορισμένοι ανήκουν στην Κυπρο - Γεωμετρική Ι – ΙΙ και την Κυπρο - Αρχαϊκή. Σε έναν από αυτούς βρέθηκε Μυκηναϊκή πυξίδα ΙΙΒ, και σε δύο άλλους Proto – White Painted θραύσματα κεραμικής, του πρώιμου 11^{ου} αιώνα π.Χ. Ανήκουν σε μεγάλη υδρία και σε μεγάλα αγγεία αναδευτήρα της Ώριμης Proto – White Painted. Αυτά ανήκαν σε παλαιότερους ταφικούς θαλάμους, οι οποίοι χρησιμοποιήθηκαν κατά την Ύστερη Κυπρο - Γεωμετρική Περίοδο. Από την αγγειοπλαστική τους οι τάφοι χρονολογούνται από την Κυπρο - Γεωμετρική Ι μέχρι το τέλος της Κυπρο - Αρχαϊκής ΙΙ. Η κεραμική περιλαμβάνει τεχνοτροπίες της Κυπρο - Γεωμετρικής Ι, ΙΙ και ΙΙΙ, Κυπρο - Αρχαϊκής Ι, ΙΙ. Η παρουσία Μυκηναϊκής και Υπο - μυκηναϊκής αγγειοπλαστικής στους τάφους της Κυπρο - Αρχαϊκής εποχής οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι τάφοι αυτοί επαναχρησιμοποιήθηκαν. Η παρουσία αυτής της αγγειοπλαστικής μεταξύ των ευρημάτων σε τρεις πανομοιότυπους ταφικούς θαλάμους ακανόνιστου κυκλικού σχήματος, οι οποίοι θυμίζουν τους καρδιόσχημους λαξευτούς θαλάμους Μυκηναϊκών τάφων άλλων Κυπριακών περιοχών, δεν είναι τυχαία. Η πιο πάνω αγγειοπλαστική και τα κτερίσματα επίσης ομοιάζουν. Κτερίσματα σαν αυτά χρησιμοποιούνταν από το 1230 έως το 1050 π.Χ. Όλα αυτά μας επιτρέπουν να διατυπώσουμε ότι η *Νεκρόπολη των Σόλων* βρισκόταν σε χρήση από την Πρώιμη Γεωμετρική μέχρι το τέλος της Κυπρο - Αρχαϊκής Εποχής και τρεις τάφοι από το τέλος του 13^{ου} αιώνα μέχρι τα μέσα του 11^{ου} αιώνα π.Χ.³⁰⁷

Πέρα από τις νεκροπόλεις που περιβάλλαν την πόλη των Σόλων, νεκροπόλεις και τάφοι εντοπίστηκαν στην εγγύτερη περιοχή και κάποιοι από αυτούς ανασκάφηκαν. Στο σημείο Μάνδρες κοντά στην Πεντάγια το ΤΜΑ με τον Β. Καραγιώργη ανέσκαψε θαλαμοειδή τάφο της ΥΚΧ Ι.³⁰⁸ Επίσης στα χωριά Κατύδατα και Λινού έγιναν πολλές ανασκαφές τάφων από τον Ρίχτερ το 1893, τον Μαρκίδη το 1916 και 1917 και από τον Φλουρέντζο το 1989. Εκατοντάδες τάφοι αποκαλύφθηκαν, χρονολογούμενοι από τη Μέση Εποχή του Χαλκού μέχρι τη Ελληνιστική εποχή. Η περιοχή από την Αμπελικού και το Αλέτρι περίπου 6 χλμ. βορειοδυτικά της Σκουριώτισσας μέχρι και την Ξυλιάτου και το Μαυροβούνι ανακαλύφθηκαν τάφοι τουλάχιστον από τη ΜΚΧ.³⁰⁹ Επίσης στην κοιλάδα του Καρκώτη, από τη Λεύκα μέχρι την Κακοπετριά το ΤΜΑ διενεργώντας σωστικές ανασκαφές έφερε στο φως μια σειρά από πλούσιους τάφους από την Κλασική μέχρι τη Ρωμαϊκή περίοδο. Πολλοί από αυτούς τους τάφους ενδεχομένως να ανήκαν σε ένα οικισμό που ανακαλύφθηκε στον δρόμο Λινού – Ευρύχου.³¹⁰

³⁰⁷ Βλ. Χρήστου 1973 α, σσ.95- 101 · βλ. 1973 β, σ.239, σσ.246-254 · βλ. Karageorghis 1973, σ.662

³⁰⁸ Βλ. Dikaios 1961, σ. 34

³⁰⁹ Βλ. Merrillees 1984, σσ. 1- 7

³¹⁰ Βλ. Given-Knapp 2001, σ.432

ΣΤ. Η Ακρόπολη

1. Εισαγωγή

Οι Σόλοι τοποθετούνται γεωγραφικά στη βορειοδυτική Κύπρο, στο κέντρο του Κόλπου της Μόρφου, εν μέρει στην κοινότητα Ποταμός του Κάμπου και εν μέρει στο Καραβοστάσι. Η πόλη των αρχαίων Σόλων εντοπίστηκε στην κορυφή και τις πλαγιές ενός μικρού λόφου, όπως και στα πεδινά που ξετυλίγονταν από τους πρόποδες του μέχρι τη θάλασσα. Η θέση ονομάζεται *Παλαιά Χώρα* και τοποθετείται πάνω στην ανατολική άκρη του Κόλπου της Μόρφου, στα όρια της κοινότητας του Καραβοστασίου. Το άστυ λοιπόν τοποθετείται στη θέση αυτή, ενώ η χώρα των Σόλων απλωνόταν προς τα ανατολικά, τα δυτικά και τα νότια σε ακτίνα αρκετών χιλιομέτρων. Η πόλη καταλάμβανε μια έκταση ανάμεσα σε χαμηλούς λόφους, έχοντας στα νότια της τα βόρεια άκρα των υψηλών λόφων του Τροόδους. Η πόλη περιβαλλόταν από πεδιάδα που έφτανε μέχρι τους πρόποδες του λόφου της *Ακρόπολης* της πόλης σε μια στενή λωρίδα γης κατά μήκος του κόλπου της Μόρφου. (Εικ. Αρ. 1, 6, 60).³¹¹

2. Η τοπογραφία της Ακρόπολης

Η πόλη απλωνόταν από τη νότια πλευρά του λόφου της *Ακροπόλεως* προς τη βόρεια, ακολουθώντας μια κατηφορική πορεία. Από τους πρόποδες του λόφου η πορεία συνέχιζε για μερικές εκατοντάδες μέτρα, μέχρι τη θάλασσα, εκεί όπου συναντούσε το *Λιμάνι* της πόλης. Το πεδινό τμήμα της πόλης που παρεμβαλλόταν ανάμεσα στον λόφο της *Ακροπόλεως* και το *Λιμάνι* εκτεινόταν κυρίως προς τα ανατολικά. Η πόλη επεκτεινόταν κατά το αποκορύφωμα της ακμής της, πέρα από αυτό το σημείο, διασχίζοντας το Καραβοστάσι και φτάνοντας μέχρι το Ξερό, ενώ η χώρα των Σόλων απλωνόταν μέχρι και τη Μόρφου.³¹²

Νότια του λόφου της *Ακροπόλεως* υπάρχουν δυο κοιλάδες, οι οποίες συνδέουν τις πλούσιες και εύφορες πεδινές εκτάσεις με τα βουνά του Τροόδους. Τα νότια όρια της επικράτειας των Σόλων βρίσκονταν βαθιά μέσα στη Μαραθάσα και τη Σολέα. Η επικράτεια της πόλης περιλάμβανε την κοινότητα Λεύκα και την περιοχή των μεταλλείων χαλκού και την κοιλάδα, σε απόσταση μερικών χιλιομέτρων στα ανατολικά των Σόλων. Πάνω από την πόλη, ξεχώριζε το πιο πλούσιο ορυχείο του νησιού και μερικές εύφορες γεωργικές εκτάσεις ανάμεσα στους ορεινούς όγκους. Ένας ποταμός διασχίζει την κοιλάδα που καταλαμβάνει την παράκτια βόρεια πλαγιά του λόφου της *ακροπόλεως*, περνώντας από τα δυτικά του λόφου. Είναι ο ποταμός Κάμπος, ο οποίος περνάει μέσα από την ομώνυμη κοινότητα και

³¹¹ Βλ. Westholm 1936, σσ. 9-12 · βλ. Χρήστου 1973 α, σσ.96- 99

³¹² Οπ.π.

εκβάλλει στη θάλασσα. Η κοιλάδα καλύπτει και το ανατολικό τμήμα της πόλης, συνδέοντας το με την κοινότητα του Καραβοστασίου και την πεδιάδα της Μόρφου.³¹³

Στα βορειοδυτικά, κατά μήκος της ακτής, η μορφολογία του εδάφους αλλάζει και ένα βραχώδες τοπίο χωρίζει την περιοχή των Σόλων από την επόμενη κοιλάδα. Ο λόφος δεσπόζει μπροστά από τη θάλασσα με την βόρεια κατακόρυφη πλαγιά του, της οποίας μέρος ισοπεδώθηκε για τη δημιουργία του σύγχρονου δρόμου. Ο τελευταίος δεν ήταν ο ίδιος που χρησιμοποιούταν στην αρχαιότητα, καθώς τα ίχνη του αρχαίου δρόμου εντοπίστηκαν σε παράλληλη κατεύθυνση με την ακτή, περίπου 300 μέτρα από αυτόν, πάνω από χαμηλότερα περάσματα των βουνών. Ο δρόμος στην αρχαιότητα περνούσε περίπου από την ίδια γραμμή με τον σύγχρονο, αλλά δεν ήταν ο ίδιος. Η επόμενη πεδιάδα που συναντάμε στα δυτικά των Σόλων, μέσα από μια ορεινή διαδρομή, είναι το Μερσινάκι, εκεί όπου βρίσκεται κοιλάδα, η οποία απλώνεται μέχρι την ακτή, σχηματίζοντας ένα τρίγωνο.³¹⁴

3. Η θέση των ακροπόλεων του νησιού

Η οικοδόμηση της πόλης των Σόλων στη συγκεκριμένη τοποθεσία δεν είναι τυχαία αλλά συνδέεται με την ιστορική στιγμή ορισμένων πόλεων, όταν μετοίκισαν σε νέες θέσεις κατά τη διάρκεια της Γεωμετρικής και της Αρχαϊκής Εποχής. Η επιλογή των θέσεων αυτών των πόλεων είχε ως γνώμονα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά στη δομή της τοποθεσίας. Συνήθως η θέση για την οικοδόμηση μιας νέας πόλης επιλεγόταν σε ένα χώρο όπου μια παράκτια θέση συνδύαζε την εύφορη γη με φυσικό λιμάνι και πάνω από όλα, ένα λόφο με απότομη κορυφή και φυσική οχύρωση που του παρείχε προστασία, εφόσον τον απέκοπτε με ένα φαράγγι ή κενό που τον περιβάλλε. Η *Ακρόπολη* ενισχυόταν και με αμυντικό τείχος, το οποίο περικύκλωνε την πόλη αφού την περιέβαλλε, ακολουθούσαν την κορυφογραμμή και κατευθύνονταν προς τη θάλασσα, έχοντας το *Λιμάνι* στα όρια του και μια ακρόπολη στην κορυφή, όπου η κεντρική θέση καταλαμβάνονταν από τον ναό. Αυτό το σχέδιο παρατηρείται στην Αμαθούντα, στους Σόλους και στο Βουνί, έχοντας ως πρότυπο του τα τείχη των ελληνικών πόλεων.³¹⁵

4. Η ανασκαφή της Ακρόπολης των Σόλων

Η πρώτη οργανωμένη αρχαιολογική αποστολή που ανέσκαψε τους Σόλους ήταν η Σουηδική Αρχαιολογική Αποστολή του Πανεπιστημίου της Στοκχόλμης.³¹⁶ Οι Σουηδοί αρχαιολόγοι βασίστηκαν στις αρχαίες φιλολογικές μαρτυρίες και στις αναφορές των προηγούμενων

³¹³ Οπ.π.

³¹⁴ Οπ.π.

³¹⁵ Βλ. Wright 1992, σ.230

³¹⁶ Η αρχαιολογική επιχείρηση του Πανεπιστημίου της Στοκχόλμης ήταν η πρώτη συντονισμένη προσπάθεια ανασκαφής των Σόλων, με οργάνωση και επιστημονική μεθοδολογία. Οι ανασκαφές διήρκεσαν από το 1927 μέχρι το 1931.

αιώνων για την τοποθεσία του βασιλείου των Σόλων αλλά και την ακρόπολη της αρχαίας πόλης *Αιπειάς*. Από την πόλη αυτή, σύμφωνα με τις φιλολογικές μαρτυρίες, δημιουργήθηκαν οι Σόλοι όταν κάποια στιγμή αποφασίστηκε η μεταφορά της πρωτεύουσας από την τοποθεσία που ήταν οικοδομημένη η ακρόπολη της *Αιπειάς* στη θέση *Παλαιά Χώρα*.³¹⁷

Οι ανασκαφείς είχαν ως στόχο τον εντοπισμό και την επισήμανση των δημόσιων κτιρίων της πόλης. Αφού ολοκληρώθηκε η προκαταρκτική έρευνα ξεκίνησαν οι ανασκαφές στα περισσότερα σημεία της κορυφής και γύρω από το λόφο που ήταν οικοδομημένη η *Ακρόπολη* και μέρος της πόλης των Σόλων. Δεν άργησαν να εντοπίσουν μνημειακούς τοίχους που ανήκαν σε δημόσια κτήρια, ένα μέρος των τειχών της πόλης, το *Λιμάνι* και το *Θέατρο*, του οποίου το κοίλον ήταν ορατό ακόμα στο έδαφος στο ψηλότερο σημείο της βορειοανατολικής κατωφέρειας του λόφου, αποκαλύπτοντας τη θέση του.³¹⁸

Στην κορυφή του λόφου αποκαλύφθηκαν τα ίχνη της *Ακρόπολης*, καθώς και πληθώρα θεμελίων τα οποία συγκεντρώνονταν στα υψηλότερα σημεία του λόφου, εκεί όπου ανασκάφηκαν τα ερείπια ελληνικού ναού του τέλους του 6^{ου} αιώνα, όπως θα δούμε στη συνέχεια. Η *Ακρόπολη* περικυκλωνόταν από το περιμετρικό τείχος που είχε την είσοδο του στα βόρεια, οδηγώντας σε ένα άνδηρο, όπου ανευρέθηκαν τοίχοι που οι ανασκαφείς αποδίδουν στο *Ανάκτορο*. Στις βόρειες πλαγιές της *Ακρόπολης*, εντοπίστηκε μέρος της πόλης.³¹⁹ Αυτό το τμήμα, εδραιωμένο στο κατώτερο άνδηρο του λόφου παρουσίαζε συνεχή οικοδόμηση σε μια ευρεία έκταση με αφετηρία τις βόρειες πλαγιές. Δια μέσω μιας στενής λωρίδας γης που κατηφόριζε από την κορυφή του λόφου προς τις παρυφές, συνδεόταν η άνω με την κάτω πόλη. Η κατοίκηση από εκεί εκτεινόταν μέχρι την ακτή και συνέχιζε κατά μήκος της.³²⁰

Ξεκινώντας από την κορυφή θα μπορούσε να διαπιστωθεί ότι το ψηλότερο άνδηρο περικυκλωνόταν από ένα ισχυρό τείχος κατασκευασμένο με περίπου τα ίδια υλικά που χρησιμοποιήθηκαν και για το εξωτερικό τείχος της πόλης. Η είσοδος σε αυτή την

³¹⁷ Βλ. Φιλ. Μαρ. ο.π. ' Η πόλη τα χρόνια που προηγήθηκαν ερευνήθηκε από τον Cesnola, τον Richter και άλλους με πολλά ευρήματα να αφαιρούνται από τον χώρο. Περαιτέρω, μέρος της πόλης κατεδαφίστηκε μετά την εγκατάλειψη της. Αυτό προκύπτει και από τα αποτελέσματα των ανασκαφών αλλά και από μαρτυρίες όπως του Cesnola που μας πληροφορεί ότι πριν την εποχή του πολλοί λίθοι από τα κτίρια της πόλης αφαιρέθηκαν και μεταφέρθηκαν στη Μικρά Ασία και στην Αίγυπτο, την εποχή της κατασκευής του καναλιού του Σουέζ. Πολλές είναι και οι ζημιές που έγιναν σε αυτά τα κτίρια, όταν κατασκευάστηκε ο σύγχρονος δρόμος, το 1912. Ακόμα ένας τοίχος που βρέθηκε εκεί, μήκους 100 μέτρων, καταστράφηκε εντελώς από τους εργάτες, αφού αυτοί είχαν διαταχθεί να ισοπεδώσουν μέρος του χώρου για να περάσει ο δρόμος, έτσι αφανίστηκε και μέρος του αρχαίου πλακόστρωτου δρόμου των Σόλων. Οι εργάτες ακόμα κατέστρεψαν πολλούς μαρμάρινους κίονες. Επιπλέον, μια γέφυρα πάνω από το ποτάμι στα δυτικά της πόλης που υπήρχε κατά την εποχή της ανασκαφής του 1927-1931, ήταν κατασκευασμένη εξολοκλήρου από λίθους παρμένους από το *Θέατρο*. βλ. Westholm 1936, σσ. 12 - 14

³¹⁸ Βλ. Χρήστου 1973, σ.94

³¹⁹ Karageorghis 1966, σ.352

³²⁰ Βλ. Mitford 1980, σ.161 ' βλ. Gjerstad 1980, σ.352 ' βλ. Karageorghis 1966, ο.π.

εσώκλειστη περιοχή εντοπίστηκε στη βόρεια πλευρά, όπου βρέθηκαν μερικές σπείρες βάσεων κίωνων και πιθανόν τα κατώφλια, αλλά και τα ερείπια ενός ορθογώνιου κτηρίου. Μόνο λίγα διατηρήθηκαν από αυτό, αλλά η έκταση του κτηρίου υποδηλώνεται από το στρώμα του γύψου στο οποίο στηρίζονταν οι τοίχοι του. Επιπλέον, ανασκάφηκαν πολλοί τοίχοι που ανήκουν στο ίδιο ευθύγραμμο δομικό σύστημα, μερικοί από αυτούς διατηρούνταν σε σημαντικό ύψος. Οι τοίχοι αυτοί θα πρέπει να ανήκαν στο *Ανάκτορο*. Σε απόσταση μερικών μέτρων ήταν η κορυφή του λόφου, εκεί διαγράφηκαν τα θεμέλια ενός ναού με δωρικούς κίονες ως παραστάδες. Πιο βόρεια, και πιο χαμηλά ακολουθούσε ένα μεγάλο άνδηρο, σχεδόν εντελώς οριζόντιο, στα βόρεια της πύλης του *Ναού*. Αυτό το άνδηρο περιβαλλόταν από τάφρο. Θα υπήρχε μια κλίμακα σκαλισμένη στο βράχο, που συνέδεε την πλαγιά με την κορυφή. Το επιφανειακό στρώμα κάλυπτε τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, αλλά μερικά από τα ευρήματα βρίσκονταν ακόμα πάνω από το έδαφος. Κάτω από το άνδηρο με αυτά τα δύο μνημειακά κτίρια, το έδαφος έχει κλίση αρκετά απότομη προς τη θάλασσα. Στην επιφάνεια φαίνονταν τοίχοι και ερείπια και αναρίθμητοι οικοδομικοί λίθοι και κιονόκρανα που απλώνονταν σε όλη την επιφάνεια δείχνοντας ότι η οικοδομική δραστηριότητα κάποιας εποχής συγκεντρωνόταν σε αυτό το τμήμα της πόλης.³²¹

Τα αρχαιότερα θραύσματα αγγείων που βρέθηκαν στην *Παλαιά Χώρα* ανήκουν στην Κυπρο-Αρχαϊκή I και II. Η ποσότητα των ευρημάτων αυτών των περιόδων είναι μικρή σε σχέση με τους πυκνούς σωρούς κεραμικής της Ελληνιστικής και της Ρωμαϊκής εποχής που σε ορισμένα σημεία κάλυπταν το έδαφος σε μεγάλη απόσταση. Η αρχαϊκή κεραμική βρέθηκε κυρίως στις τάφρους στην κορυφή της *Ακροπόλεως* και στο άνδηρο του *Ανακτόρου*, ενώ δεν βρέθηκε καθόλου τέτοια κεραμική στα βόρεια του σύγχρονου δρόμου. Φαίνεται ότι ο λόφος της *Ακρόπολης* κατοικήθηκε πρώτος, ενώ αργότερα όταν η πόλη μεγάλωσε αρκετά, αξιοποιήθηκε και η περιοχή ανάμεσα στον λόφο και τη θάλασσα. Επομένως τα στοιχεία έδειξαν ότι το αρχαιότερο μέρος ήταν η κορυφή του λόφου και τα ανώτερα προχώματα, βέβαια ο χώρος δέχθηκε κατά καιρούς ανακαινίσεις και ανοικοδομήσεις.³²²

Από το 1965 μέχρι το 1974 η Καναδική Αρχαιολογική Αποστολή ανέσκαψε τους Σόλους.³²³ Οι Καναδοί ανασκαφείς αν και δεν ανέσκαψαν εκτεταμένα τον λόφο της *Ακροπόλεως* καθώς επικεντρώθηκαν στους πρόποδες του λόφου και στους πεδινούς χώρους που απλώνονταν στα βόρεια, βορειοδυτικά και βορειοανατολικά της *Ακρόπολης*, ενίσχυσαν τις γνώσεις μας για την πόλη. Τα βαθύτερα στρώματα που ανασκάφηκαν μπορούν να

³²¹ Βλ. *SCE* III, 412-414 · βλ. Westholm 1936, σσ.14-15

³²² Βλ. Westholm 1936, οπ.π. Η ανοικοδόμηση των κτισμάτων στην κορυφή του λόφου της *Ακροπόλεως* μπορεί να συνδέεται με την άλωση της πόλης από τους Πέρσες. Όπως μαθαίνουμε από την αρχαία γραμματεία η πόλη καταστράφηκε τουλάχιστον μια φορά. Βλ. Φιλ. Μαρ. Αρ. Α6

³²³ Βλ. Οπ.π. Εισαγωγή.

χρονολογηθούν με βεβαιότητα στην Κυπρο - Αρχαϊκή ΙΙ, πιθανόν πρόκειται για τοίχους οικιών. Οι έρευνες έδειξαν ότι η αρχαϊκή κατοχή επικεντρωνόταν στην κορυφή του λόφου και ότι η αρχαία πόλη ήταν στην πραγματικότητα πολύ μεγαλύτερη.³²⁴ Στις πλαγιές του λόφου που βρίσκεται νοτιοανατολικά της *Ακρόπολης*, είχαν ανασκαφεί συστηματικά οκτώ τάφοι, όλοι του ίδιου τύπου, με θάλαμο ταφής στο τέλος του δρόμου, και μερικές φορές μία ή περισσότερες δευτερεύουσες κόγχες. Οι κατηγορίες της κεραμικής που ανασκάφηκε είναι της Κυπρο - Γεωμετρικής ΙΙΙ και της Κυπρο - Αρχαϊκής Ι. Το σύνολο του υλικού κυμαίνεται από το τέλος της Κυπρο - Γεωμετρικής έως τουλάχιστον την Κυπρο - Κλασική ΙΙ.³²⁵

5. Συμπεράσματα

Τα αρχαιότερα ευρήματα που βρέθηκαν στον λόφο της *Ακρόπολης* ανήκουν στην Κυπρο-Αρχαϊκή, επιτρέποντας το συμπέρασμα ότι ο λόφος φιλοξενούσε την *Ακρόπολη των Σόλων* από τη Κυπρο-Αρχαϊκή μέχρι και την Ελληνιστική Εποχή. Στην *Ακρόπολη* βρέθηκε κεραμική της Αρχαϊκής Εποχής, αλλά και ευρήματα των περιόδων που ακολούθησαν μέχρι και τη Ρωμαϊκή Εποχή. Τα ερείπια των οικοδομημάτων και τα κινητά ευρήματα από το ανώτερο τμήμα του λόφου της *Ακρόπολης*, όπου βρισκόταν ο *Ναός* και πιο κάτω το *Ανάκτορο* και το εσωτερικό τείχος ήταν πολύ λίγα, ωστόσο, βοήθησαν στη χρονολόγηση του *Ναού* και του *Ανακτόρου*. Ο *Ναός* ανήκει Αρχαϊκή Εποχή, ενώ το *Ανάκτορο* ανήκει στην Ελληνιστική Εποχή. Παράλληλα, δεν έλειψαν τα ευρήματα της Κυπρο-Κλασικής Εποχής. Η ύπαρξη πολλών ευρημάτων της Αρχαϊκής Εποχής επιτρέπει το συμπέρασμα ότι η πόλη των Σόλων βρίσκεται στη θέση αυτή τουλάχιστον από τα μέσα της περιόδου, αν όχι από πιο πρώτα. Τα αρχαιότερα σπαράγματα από την *Ακρόπολη* αποτρέπουν οποιαδήποτε σκέψη προγενέστερης ύπαρξης της *Αιπείας* στον λόφο, ούτε συνδέουν την Αρχαϊκή πόλη των Σόλων που βρισκόταν στη θέση *Παλαιά Χώρα* με την *Αιπεία*, εφόσον το χρονολογικό χάσμα ανάμεσα στην ίδρυση των δύο πόλεων είναι μεγάλο. Κανένα εύρημα από τον Λόφο της *Ακρόπολης* ή από την πεδινή πόλη των Σόλων δεν ανήκει στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού ή την Κυπρο- Γεωμετρική Ι περίοδο. Ωστόσο, μερικοί τάφοι που ήρθαν στο φως, έξω από την πόλη, περιείχαν αγγεία της Κυπρο - Γεωμετρικής ΙΙ-ΙΙΙ και της Κυπρο - Αρχαϊκής Ι και ΙΙ. Αυτή η ανακάλυψη θα μπορούσε να σημαίνει ότι η πόλη των Σόλων βρισκόταν σε γειτονική θέση μέχρι και την κατοίκηση της *Ακρόπολης*. Οι ανασκαφές στους Σόλους ανέδειξαν τον τρόπο διαμόρφωσης μιας αρχαίας κυπριακής πόλης, έχοντας τα περισσότερα

³²⁴ Βλ. Karageorghis 1966, σσ. 353 - 354

³²⁵ Karageorghis 1966, οπ.π.

από τα σημαντικά οικοδομήματα μιας αρχαίας πόλης, όπως ακρόπολη, ανάκτορο, ναό, θέατρο και λιμάνι.³²⁶

Z. Τα τείχη της πόλης.

Τα τείχη της πόλης ήταν ακόμα ορατά κατά την ανασκαφή, στην κορυφή του λόφου της *Ακροπόλεως* και τμήματα τους μπορούσαν να εντοπιστούν μέχρι το σημείο που ενώνονταν με τον ανατολικό και τον δυτικό κυματοθραύστη οι οποίοι διακρίνονται μέχρι σήμερα.³²⁷

Η πόλη περιβαλλόταν από αμυντικό τείχος 1950 μέτρων. Το τείχος περνούσε από την κορυφή του λόφου της *Ακροπόλεως*, σε ύψος περίπου 70 μέτρων. (Εικ. Αρ. 183)³²⁸ Στα ανατολικά το τείχος μπορεί να εντοπιστεί στην άκρη του λόφου, σε ένα κατώτερο επίπεδο, γύρω στα 100 μέτρα ανατολικά του *Θεάτρου*. Εκεί το τείχος εξαφανίζεται κάτω από το έδαφος αλλά το πιθανότερο είναι ότι συνεχίζει σχεδόν σε ευθεία πορεία μέχρι κάτω στη θάλασσα. Ένας μεγάλος σωρός τεράστιων τετράγωνων λίθων δείχνει πιθανώς τη θέση μιας πύλης μέσω του τείχους. Η Πύλη βρίσκεται σε ύψος 10 μέτρων, πάνω από το επίπεδο της θάλασσας, περίπου 100 μέτρα νότια του δρόμου ο οποίος περνά μέσα από την πόλη. Αυτή θα πρέπει να ήταν η *Κύρια Πύλη* της πόλης, βρισκόταν στα ανατολικά του λόφου, περίπου 300 μέτρα μακριά από την ανασκαφή των Καναδών. Στον ίδιο χώρο ανευρέθηκαν τοίχοι και αρχιτεκτονικοί δόμοι που μαρτυρούν την παρουσία μια μνημειώδους κατασκευής.³²⁹

Ενδεχομένως, το τείχος της πόλης συνεχιζόταν έως τον ανατολικό λιμενοβραχίονα του *Λιμανιού*. Ο δυτικός βραχίονας είναι επίσης ανιχνεύσιμος και το τείχος πιθανόν να συνέχιζε από εκεί με κατεύθυνση προς τα βόρεια. Το τείχος από την κορυφή του λόφου της *Ακρόπολης* χάρασσε πορεία προς το δυτικό τμήμα των τειχών της πόλης, κατά την ανασκαφή των Σουηδών, μέρος του ήταν ορατό ακόμα στην επιφάνεια του εδάφους. Είχε βορειοδυτική κατεύθυνση και έφτανε σε ένα σημείο γύρω στα 200 μέτρα νοτιοδυτικά του δρόμου, εκεί ακολουθούσε την άκρη της κοίτης του ποταμού σχεδόν μέχρι τον σύγχρονο δρόμο. Κοντά στο κέντρο αυτού του τελευταίου τμήματος των *Τειχών* εντοπίστηκε μια *Πύλη*. Το *Δυτικό Τείχος* ήταν κάπως πιο ψηλό και για να προστατεύει την πόλη από τον ποταμό *Κάμπο*, ο οποίος έρεε κατά μήκος τους και κάποιες φορές χτυπούσε ορμητικά πάνω τους. Η *Πύλη* δέχθηκε ανεπανόρθωτη ζημιά, κυρίως από γεωργικές εργασίες στην εποχή μας, ωστόσο είναι ξεκάθαρο ότι η θέση της δυτικής πύλης ήταν εκεί. Πιθανόν να υπήρχε και μια γέφυρα πάνω από το ποτάμι που την συνέδεε με αυτή την *Πύλη*. Επίσης εκεί ίσως

³²⁶ Πρβλ. Gjerstad 1980 σσ.161-162 · πρβλ. Karageorghis 1973, σσ. 661-662

³²⁷ Βλ. Mitford 1980, σ.161 · βλ. Gjerstad 1980, σπ.π. · βλ. Karageorghis 1966, σπ.π.

³²⁸ Karageorghis 1966, σ.352

³²⁹ Βλ. Des Gagniers 1985 β, σ.259 · βλ. Westholm 1936, σσ.12-13 · βλ. 1937, σ.414

ήταν η αρχή του δρόμου από τους Σόλους προς τον Λιμνίτη, από τη *Δυτική Πύλη* μέσα από το *Τείχος* της πόλης. Από εκεί ο δρόμος συνέχιζε πάνω από τη γέφυρα, που διάβαινε τον ποταμό και συνέχιζε από πιο ψηλά επίπεδα κατά μήκος της κοιλάδας. Το τμήμα του *Τείχους* της πόλης βόρεια του κυρίως δρόμου είχε αποδομηθεί εντελώς και δεν εντοπίστηκαν ίχνη του. Ωστόσο είναι προφανές ότι ακολουθεί την κοίτη του ποταμού μέχρι τη θάλασσα. Από τη μεριά της θάλασσας δεν βρέθηκαν καθόλου τα ίχνη των *Τειχών*, λόγω των καλλιεργειών των χωραφιών την εποχή μας, γιατί τον λόγο δεν απέμειναν καθόλου ίχνη της πόλης βόρεια του σύγχρονου δρόμου. (Εικ. Αρ. 17)³³⁰

Η. Το Ανάκτορο στην Ακρόπολη των Σόλων

Η ανασκαφή στην *Ακρόπολη των Σόλων* διενεργήθηκε από την Καναδική Αρχαιολογική Αποστολή το 1973. Η *Ακρόπολη* ορθωνόταν στο άνδηρο που βρίσκεται στα δυτικά του *Θεάτρου* και στα νότια του ναού που ανασκάφηκε από τη Σουηδική Αρχαιολογική Αποστολή, λίγα μέτρα κάτω από το επίπεδο του ναού, όπως διαμορφώνεται το έδαφος σε διαφορετικά επίπεδα, κατά τους σχηματισμούς του λόφου. Βόρεια της *Πύλης του Ναού* και σε χαμηλότερο επίπεδο υπήρχε ένα μεγάλο άνδηρο σχεδόν εντελώς οριζόντιο, το οποίο κατέληγε κατά μήκος μιας απόστασης 50 μέτρων, εκεί αποκαλύφθηκαν από την L. Kahil μνημειώδη κατάλοιπα ευμεγέθους δημόσιου κτιρίου από πελεκητούς ασβεστόλιθους. Τα ερείπια αυτά ανήκαν στο *Ανάκτορο των Σόλων*. (Εικ. Αρ. 46)³³¹

Οι Σουηδοί αρχαιολόγοι υπέθεσαν ότι τα ίχνη του οικοδομήματος που γειτνίαζε με τον *Ναό* ανήκαν σε *Ανάκτορο*. Στην προσπάθεια να επαληθευτεί η υπόθεση ότι εκεί είναι η τοποθεσία του *Ανακτόρου* των Σόλων, η Καναδική Αποστολή επικεντρώθηκε στο σημείο. Η τοπογραφία της περιοχής ενίσχυε την πιθανότητα να είναι το *Ανάκτορο*, καθώς η θέση του *Ανακτόρου* ήταν παρόμοια με εκείνη του *Ανακτόρου στο Βουνί*. Το *Ανάκτορο των Σόλων* οικοδομήθηκε σε ένα άνδηρο, σχεδόν οριζόντιο, ακριβώς κάτω από τον ναό και η θέση του ομοίαζε με εκείνη του *Ανακτόρου στο Βουνί*, όπου επίσης είχε οικοδομηθεί ανάκτορο στο επίπεδο ακριβώς κάτω από τον *Ναό της Αθηνάς*. Η θέση ήταν ιδανική, επειδή αυτό το επίμηκες επίπεδο προεξείχε στις πλαγιές της πόλης, καθιστώντας δυνατό τον έλεγχο και των δύο κύριων δρόμων που οδηγούσαν στην πόλη, από την ανατολή και τη δύση, μέσω της *Ανατολικής* και της *Δυτικής Πύλης*. Επίσης από την *Ακρόπολη των Σόλων* ήταν ορατή η *Ακρόπολη στο Βουνί*, όπως και κάθε πλεούμενο, εφόσον στη βόρεια πλευρά της πόλης

³³⁰ Westholm 1936, σσ. Οπ.π. · Westholm 1937 οπ.π.

³³¹ Πρβλ. Karageorghis 1974, σσ.885-886 · βλ. Westholm 1936, σ.13 · βλ. Hermary 2013, σ.93 · βλ. SCE III σ.413 · βλ. Χρήστου 2000, σ. 32

υπήρχε το *Λιμάνι* και μπροστά του απλωνόταν η θάλασσα που έβρεχε τον Κόλπο της Μόρφου.³³²

Η Σουηδική Αρχαιολογική Αποστολή κατά την ανασκαφή του χώρου αντίκρισε πολλούς τοίχους που ανήκαν στο ίδιο ευθύγραμμο δομικό σύστημα και τους ανέσκαψε, μερικοί από αυτούς διατηρούνταν σε αρκετά μεγάλο ύψος. Ο Westholm άνοιξε μια τάφρο, μήκους περίπου εκατό μέτρων, ξεκινώντας από τη βόρεια είσοδο του *Ναού της Ακρόπολης*. Εκεί αποκάλυψε τοίχους διατηρημένους σε μεγάλο ύψος που τέμνονταν σε ορθή γωνία. Ο Gjerstad είχε παρατηρήσει τα κοινά σημεία των δύο λόφων, στην *Παλαιά Χώρα* και στο Βουνί, καθώς όπως αναφέρθηκε, αμφότερα οικοδομήθηκαν στο πρώτο ανάχωμα κάτω από τους ναούς της Αθηνάς που βρίσκονταν στις κορυφές τους. Ωστόσο οι Σουηδοί ανασκαφείς δεν ολοκλήρωσαν την προσπάθειά τους, εφόσον στόχευαν στην εξεύρεση άλλων δημόσιων οικοδομημάτων της πόλης, όπως του *Θεάτρου* και του *Ναού της Αφροδίτης και της Ισιδας*. Οι ανασκαφείς γνώριζαν την ύπαρξη αυτών των οικοδομημάτων από τις αρχαίες πηγές. Περαιτέρω τα οικοδομήματα της *Ακρόπολης* ήταν σε πολύ κακή κατάσταση λόγω της αποδόμησης που προαναφέρθηκε. Από τα λιγοστά στοιχεία που κατέγραψαν οι Σουηδοί προκύπτει ότι το *Ανάκτορο των Σόλων* είναι μεταγενέστερο του *Ανακτόρου στο Βουνί*, όπως φαίνεται από την κεραμική και από άλλα ευρήματα που ήρθαν στο φως με την ανασκαφή.³³³

Η ανασκαφή του 1973 έτεινε να επαληθεύσει την υπόθεση των Σουηδών, καθώς η συστηματική ανασκαφή του χώρου έφερε στο φως ευρύχωρα δωμάτια που ανήκαν σε ένα ή περισσότερα μεγάλα κτίρια. Τα δωμάτια ήταν χωρισμένα με διαδρόμους των οποίων τα δάπεδα ήταν συχνά κτισμένα, ενώ σε μερικά σημεία ήταν ακάλυπτα, έχοντας ως δάπεδο το λαξευμένο φυσικό βραχώδες έδαφος. Οι τοίχοι, οι οποίοι τέμνονταν σε ορθή γωνία, είχαν πάχος που ξεπερνούσε τα 0,80 μ, και διατηρούνταν σε ύψος που έφτανε σχεδόν τα 2 μ., ήταν κατασκευασμένοι από λίθους και γύψο και λεπτά τεμάχια ασβεστόλιθου, που χρησιμοποιήθηκαν σε σημεία όπως οι γωνίες και τα ανοίγματα. Τα κατάλοιπα αυτά ανήκαν στο ανάκτορο, μάλιστα παρουσίαζαν ορισμένες ομοιότητες στην οικοδόμηση με το ανάκτορο στο Βουνί.

³³² Οπ.π.

³³³ Πρβλ. Karageorghis οπ.π. · βλ. Westholm οπ.π. · βλ. Hermary οπ.π. · βλ. SCE III οπ.π.· Σχετικά με τη χρονολόγηση του ανακτόρου θα πρέπει να αναφερθεί ότι τοποθετήθηκε στην Ελληνιστική Εποχή, χωρίς όμως να έχει γίνει μια εις βάθος ανασκαφή από καμία από τις δύο μεγάλες ανασκαφικές επιχειρήσεις και δεν είναι βέβαιο ότι στο σημείο εκείνο δεν βρισκόταν τουλάχιστον το αρχαϊκό και το κλασικό ανάκτορο. Τα ανάκτορα προηγούμενων εποχών των Σόλων δεν θα μπορούσαν να υπήρξαν πουθενά αλλού εκτός του λόφου της *Παλαιάς Χώρας*, εφόσον περιβαλλόταν από τείχος και ταυτόχρονα ανευρέθηκαν εντός της πόλης γεωμετρικά και αρχαϊκά κατάλοιπα. Έτσι τα αρχαιότερα ανάκτορα είτε βρίσκονται κάτω από τα απομεινάρια του ελληνιστικού ανακτόρου, είτε σε διπλανό σημείο. Επιπλέον ούτε στο Βουνί θα μπορούσε το εκεί ανάκτορο να ήταν το κύριο ανάκτορο των Σόλων της ΚΓΠ και της Αρχαϊκής, όπως θα δούμε στο Κεφ. *Ανάκτορο στο Βουνί*.

Διάφορες περιόδους μπορούν να διακριθούν στους τοίχους και από τη στρωματογραφία. Καμία από αυτές δεν φαίνεται να προηγείται της Ελληνιστικής Εποχής. Στα ανατολικά, τα μερικώς ανασκαμμένα δωμάτια φαίνεται να ήταν κοινόχρηστα δωμάτια όπως κουζίνες και αποθήκες με μεγάλη χρονική διάρκεια χρήσης. Στα δυτικά του ανδρήρου, ανοίχτηκε μια τάφος και τότε φάνηκε ότι ο βράχος απλωνόταν κάτω από το τρέχον έδαφος.³³⁴

Από τη στρωματογραφία ενισχύεται η υπόθεση ότι ήταν ανάκτορο της Ελληνιστικής περιόδου που χτίστηκε την ίδια εποχή που το ανάκτορο στο Βουνί είχε ήδη καταστραφεί. Οι υποθέσεις επιβεβαιώθηκαν σε κάποιο βαθμό κατά τη διάρκεια του 1974. Η προηγούμενη αποστολή είχε προσεγγίσει ελάχιστα τον χώρο, αλλά σε αυτή την αποστολή διενεργήθηκε μια πιο συστηματική ανασκαφή για την εξερεύνηση του ανατολικού τμήματος του επιπέδου, αν και πάλι περιορισμένης έκτασης.

Το αποτέλεσμα ήταν η αναγνώριση επιβλητικών κατασκευών, με πολλούς τοίχους. Μερικοί από αυτούς διατηρούνταν σε ύψος τριών μέτρων, και ήταν κατασκευασμένοι από λίθους συνδεδεμένους με ασβεστοκονίαμα, οι γωνίες και ορισμένες από τις προσόψεις ενισχύθηκαν από ασβεστολιθικούς πελεκητούς λίθους. (Εικ. Αρ. 43, 45)³³⁵ Οικοδόμηση μπορεί να διακριθεί τουλάχιστον σε δύο κύριες φάσεις. Κατά την παλαιότερη από αυτές, το *Ανάκτορο* αποτελούνταν από μεγάλα δωμάτια, ενώ στη μεταγενέστερη φάση το κτίριο χωρίστηκε με νέους τοίχους, δημιουργώντας περισσότερα δωμάτια. Είναι επίσης αξιοσημείωτο ότι βρέθηκαν ολόκληρα τμήματα από τοίχους κατασκευασμένους από ξηρόπλινθους, είτε ανεξάρτητους, είτε μαζί με πλίνθους τοιχοποιίας, το πάνω μέρος των οποίων συχνά ήταν κεκλιμένο. Οι βαθμίδες, που ανασκάφηκαν, έδειξαν ότι το ανάκτορο βρισκόταν σε ψηλότερο επίπεδο. Στα ανατολικά του τετραγώνου προς τα βόρεια, εντοπίστηκαν περισσότερες βαθμίδες, με κάθοδο σε ακόμα μεγαλύτερο βάθος. Σε αυτά τα ανατολικά σημεία της κορυφής του λόφου θα μπορούσε με μια νέα ανασκαφή να καταστεί δυνατή η αναγνώριση οικοδομημάτων σε βαθύτερο επίπεδο. Παρά το περιορισμένο μέγεθος της ανασκαφής των Καναδών, είχαν βρεθεί διάφορα ενδιαφέροντα ευρήματα όπως μεγάλα θραύσματα από γυψομάρμαρο και τεμάχια διακοσμημένα με μοτίβα σε φωτεινά χρώματα.

Όπως αναφέρει ο Καραγιώργης η χρήση ασβεστοκονιάματος στους Σόλους θυμίζει τεχνοτροπία της Αλεξάνδρειας της Ελληνιστικής Εποχής, κάτι φυσικό για τους Σόλους και για την Κύπρο γενικότερα. Οι Σουηδοί και οι Καναδοί ανασκαφείς συμφωνούν ότι είναι ένα ανάκτορο της Ελληνιστικής Εποχής. Ανάμεσα στα πάρα πολλά αγγεία και θραύσματα που

³³⁴ Βλ. Karageorghis 1974, σσ.885-886 ` Westholm 1937, σ.413. Η παρατήρηση ότι στα δυτικά του ανδρήρου η ανασκαφή έφτασε μέχρι το βράχο δεν έρχεται σε σύγκρουση με το ενδεχόμενο να υπήρχε αρχαιότερο ανάκτορο στον χώρο εφόσον δεν ερευνήθηκαν κι άλλα σημεία του λόφου μέχρι το επίπεδο του βράχου.

³³⁵ Βλ. Karageorghis 1975, σσ.846-848

βρέθηκαν, τα περισσότερα χρονολογούνται μετά το 150 π.Χ., ενώ τα υπόλοιπα ευρήματα χρονολογούνται πιο πρώτα στον 4^ο, 3^ο και 2^ο αιώνα π.Χ.³³⁶

Τα στοιχεία που μας παραδίδονται από τους ανασκαφείς και των δύο αρχαιολογικών αποστολών για το ανάκτορο των Σόλων είναι ελάχιστα. Οι Σουηδοί αρχαιολόγοι είχαν ως στόχο την ανάδειξη των σημαντικότερων δημόσιων κτιρίων και στο χρονικό σημείο που εντόπισαν το *Ανάκτορο*, είχαν ήδη πετύχει τους στόχους τους, και δεν συνέχισαν την ανασκαφή στα ψηλότερα μέρη του λόφου της ακροπόλεως, αφήνοντας το ζήτημα ανοικτό για το μέλλον. Η Καναδική ανασκαφή θα ολοκλήρωνε την αποκάλυψη του κτιρίου και θα συνέχιζε με την ανάδειξη και του προηγούμενου *Ανακτόρου* της Κυπρο - Αρχαϊκής ίσως και της Κυπρο - Γεωμετρικής Εποχής, εάν αυτό βρισκόταν βαθύτερα στην ίδια θέση ή κοντά σε αυτή. Αυτό όμως δεν έγινε κατορθωτό εξαιτίας των τραγικών γεγονότων του 1974.

Παρά τα προβλήματα η περιορισμένη έστω εξερεύνηση του *Ανακτόρου της Ακρόπολης*, μας εμπλούτισε με γνώσεις για την αρχιτεκτονική, τη διακόσμηση και την ελληνιστική κεραμική στην Κύπρο. Ωστόσο η προσπάθεια αποκάλυψης του συνόλου της πόλης των Σόλων και της ανάδειξης των πιο σημαντικών οικοδομημάτων της έως την Ύστερη Ρωμαϊκή Εποχή, θα απαιτούσε τη λύση του πολιτικού προβλήματος αλλά και πολλές ανασκαφικές επιχειρήσεις. Δυστυχώς μέρος των ευρημάτων από τις ανασκαφές καταστράφηκε, κάτι που δυσκολεύει τη χρονολόγηση. Ανάμεσα στις απώλειες συμπεριλαμβάνονται και πολλά από τα ευρήματα από την πόλη των Σόλων, πολλά από αυτά κλάπηκαν ή εξαφανίστηκαν κατά την Τουρκική Εισβολή του 1974.³³⁷

Η έλλειψη στοιχείων για τους Σόλους του 5^ο αιώνα π.Χ. στέκεται τροχοπέδη στην έρευνα για το ανάκτορο εκείνης της εποχής,³³⁸ ενώ παρατηρείται απουσία στοιχείων για το Κυπρο - Αρχαϊκό και το Κυπρο - Κλασικό *Ανάκτορο*. Το Ελληνιστικό *Ανάκτορο* όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, ταυτοποιήθηκε ως τέτοιο από την θέση του οικοδομήματος, τις διαστάσεις του και τις αρχιτεκτονικές του ιδιότητες. Επιπλέον οι καλής ποιότητας τοίχοι του χρονολογούνται στην περίοδο 400-300 π.Χ. Οι τοίχοι του *Ανακτόρου των Σόλων*, δείχνουν ότι επρόκειτο για ανάκτορο της εποχής των Πτολεμαίων, ήταν διακοσμημένοι με ζωγραφισμένο στόκο, όπως και τα κτίρια στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου.³³⁹ Η χρονολόγηση ενισχύεται και από την μαρμάρινη κεφαλή αγάλματος του Αλεξάνδρου που βρέθηκε στην *Ακρόπολη*, κοντά στο *Ανάκτορο*, από τους Καναδούς το 1972.³⁴⁰ Όλα αυτά σε

³³⁶ Karageorghis 1975, οπ.π.· Mavrogiannis 2014, σ. 132

³³⁷ Βλ. Karageorghis, οπ.π.· βλ. Ginouves 1989, σσ.4-6

³³⁸ Βλ. Hermary 2013, σ.98

³³⁹ Βλ. Tatton 1997, σσ.21-23· Maier 1988, σ.16. Το ανοικτό πεδίο της χρονολόγησης μέχρι και τον 4^ο π.Χ. αιώνα, αφήνει ανοικτό και το ενδεχόμενο να ήταν το Κλασικό ανάκτορο ανακατασκευασμένο κατά την Ελληνιστική Εποχή.

³⁴⁰ Βλ. Χρήστου, οπ.π., σ.115

συνδυασμό με την κεραμική και τα υπόλοιπα ευρήματα που χρονολογούνται σε εκείνη την εποχή συνηγορούν ότι αυτό ήταν όντως το *Ελληνιστικό Ανάκτορο* των Σόλων. Οι υπάρχουσες γνώσεις για το ανάκτορο των Σόλων στηρίζονται αποκλειστικά στα πρωταρχικά αποτελέσματα των ανασκαφών των Καναδών, τα οποία όμως παρέμειναν ανολοκλήρωτα ένεκα της Τουρκικής Εισβολής του 1974, η οποία τερμάτισε την ανασκαφή του *Ανακτόρου* και της *Ακροπόλεως των Σόλων*.³⁴¹

Θ. Ο Ναός στην Ακρόπολη των Σόλων

Στην κορυφή του λόφου της πόλης των Σόλων βρισκόταν η *Ακρόπολη*, στο πιο ψηλό σημείο της οποίας εντοπίστηκαν τα ερείπια ελληνικού ναού του τέλους του 6^{ου} αιώνα π.Χ. Από τον ναό διασώθηκε μόνο μέρος των τοίχων του, βυθισμένο στον βράχο, ήταν από τα αρχαιότερα ιερά της Κύπρου.³⁴² Ενδέχεται να είναι ένας ναός του 5^{ου} ή ακόμα και του 6^{ου} αιώνα π.Χ.

Πολλά από τα ιερά των Σόλων δυστυχώς δεν έχουν διατηρηθεί και κατά την ανασκαφή τους είχαν παραμείνει μόνο ερείπια. Ανάμεσα στα ατελή ή ημιτελή σχέδια περιλαμβάνεται το σχέδιο του ναού στην *Ακρόπολη των Σόλων* αλλά και του *Ιερού στην Παραδεισιώτισσα*. Είναι πιθανόν και τα δύο να είναι αγροτικές εκδοχές του ελληνικού τύπου. Επιπλέον ούτε κανένας μνημειώδης ελληνικός ναός του 5^{ου} αιώνα π.Χ. δεν έχει βρεθεί στο νησί, ώστε να μας δώσει πλήρη εικόνα της κάτοψης ναού εκείνης της εποχής.³⁴³ Οι λόγοι που έχουμε τόσο λίγα στοιχεία για τον ναό είναι οι ίδιοι που αναφέρθηκαν πιο πάνω για το *Ανάκτορο των Σόλων*, συν ότι ο ναός αυτός μαζί με τα γύρω οικοδομήματα του αποδομήθηκαν με σκοπό την άντληση οικοδομικού υλικού, ίσως κατά την περίοδο που οι Σόλοι είχαν παρακμάσει.³⁴⁴ Τα απομεινάρια αυτού του πρώιμου ναού αποδόθηκαν σε κάποια άγνωστη θεότητα και τα πενιχρά στοιχεία που έγιναν γνωστά για τον ναό έκαναν πολλούς ερευνητές για χρόνια να αδυνατούν να τον αποδώσουν σε κάποιο θεό.³⁴⁵

Κατά τους προηγούμενους αιώνες εντοπίστηκαν διάφορα ευρήματα στην περιοχή του ναού όπως από τον Cesnola, όταν συνέλεξε από την πλαγιά της *Ακρόπολης* επιγραφή.³⁴⁶ Ο Ποκκόκιος πιθανόν να εντόπισε τα ερείπια του *Ναού της Ακροπόλεως* και θεώρησε ότι βρήκε τον *Ναό της Αφροδίτης και της Ίσιδος*. Αν κρίνουμε από την περιγραφή του μνημείου

³⁴¹ Βλ. Χρήστου 1973, σ.248 · Βλ. Χρήστου 2000, σ. 32 · βλ. Des Gagniers 1985, σσ.256-257 · βλ. Wright 1992, σ.277

³⁴² Βλ. Gjerstad 1980, σσ.161-162

³⁴³ Βλ. Wright 1992, σ.267

³⁴⁴ Πρβλ. Gjerstad 1980, σπ.π.

³⁴⁵ Mitford 1980, σσ.1327-29

³⁴⁶ *SCE III*, σ.411. Ο Cesnola συνέλεξε γυναικείο μαρμάρινο άγαλμα και την επιγραφή όπου αναφέρεται κάποιος επιμελητής της βιβλιοθήκης που φαίνεται ότι υπήρχε στους Σόλους. Η επιγραφή είναι κτητορική, σε λευκό μάρμαρο του 126 μ.Χ και χρονολογείται με ακρίβεια καθώς αναφέρεται ο ανθύπατος Σέργιος Παύλος. Βλ. Επιγ. Αρ.61

που αναφέρει, επρόκειτο για ένα κτίριο με πύλη ή στοά και είναι αβέβαιο αν αυτή ανήκε στο *Ανάκτορο* ή σε κάποιο άλλο δημόσιο κτίριο.³⁴⁷

Ο *Ναός* ήταν ελληνικού τύπου, όπως φαίνεται από το τμήμα της μαρμάρινης ζωφόρου με παράσταση Αμαζονομαχίας που χρονολογείται την Ελληνιστική περίοδο, στα μέσα περίπου του 4^{ου} αιώνα π.Χ., η οποία βρέθηκε στον χώρο της βορειοδυτικής πλευράς του λόφου. (βλ. Εικ. Αρ. 146)³⁴⁸ Ωστόσο, τα θραύσματα ενός Δωρικού θώρακα και ένα κιονόκρανο παραστάδας που βρέθηκε εκεί είναι πιθανότατα αρχαϊκά.³⁴⁹ Στον ίδιο χώρο βρέθηκε μια επιτύμβια στήλη από ασβεστόλιθο που φέρει επιγραφή και θυμίζει παρόμοιες που βρέθηκαν στη Αθήνα και που χρονολογούνται στα μέσα του 4^{ου} αιώνα π.Χ.³⁵⁰

Από το οικοδόμημα του *Ναού* δεν διατηρούνται οι θύρες και ο προσανατολισμός του κτηρίου δεν είναι βέβαιος, ωστόσο υπάρχει η πιθανότητα ο *Ναός* να είναι κυπριακού τύπου με τρεις σηκούς, ο ένας δίπλα στον άλλο, που επικοινωνούν μέσω μιας ανοικτής αυλής στα βόρεια του κτηρίου. (Εικ. Αρ. 22)³⁵¹

Σύμφωνα με μια άλλη εκδοχή ο *Ναός* είναι χαρακτηριστικός της τεχνοτροπίας ελληνικών ναών με δωρικές κιονοστοιχίες ως παραστάδες, με πρόναο, με σηκό και οπισθόδομο ή άδυτο. Αυτές είναι οι επικρατέστερες εκδοχές για την αρχιτεκτονική κάτοψη του ναού εφόσον βρισκόταν σε πολύ κακή κατάσταση και αυτό κατέστησε αδύνατη την εκτενή περιγραφή του.³⁵² Ωστόσο η ατελής θεμελίωση του οικοδομήματος επιτρέπει την ύπαρξη και των δύο υποθέσεων, της μιας με 3 δωμάτια που υποδηλώνει μακροχρόνια οικοδόμηση ως ναού ελληνικού *in antis*, αλλά δεν αποκλείεται και μια ανοικοδόμηση ως ευρύ κτίριο με τριπλό σηκό.³⁵³ Εάν ο ναός διατηρούσε στοιχεία Δωρικού ρυθμού τότε το μήκος του ναού θα ήταν διπλάσιο του πλάτους του και παρά τον γηγενή χαρακτήρα του ιερού, ίσως να ισχύουν κάποιες από τις αρχές όπως τις ορίζει ο Βιτρούβιος, κυρίως αναφορικά με τον σηκό και τον πρόναο. Εάν είναι αυτό ορθό τότε οι παραστάδες πρέπει να είχαν πάχος ίσο με το πάχος των κίωνων. Επίσης δεδομένου ότι ο ναός είχε πλάτος άνω των 20 ποδών, μεταξύ των παραστάδων θα πρέπει να υπήρχαν δύο κίονες με τους οποίους χωριζόταν ο πρόναος.³⁵⁴

Ο *Ναός* όπως αναφέρθηκε ήταν πολύ καταστραμμένος, σώθηκαν μόνο μικρότερα κομμάτια δύο τοίχων κατασκευασμένων από ασβεστόλιθους με πελεκητή δομή. Η έκταση των

³⁴⁷ Πρβλ. *SCE III*, οπ.π.

³⁴⁸ Καραγιώργης 1978 σσ.126-127

³⁴⁹ *SCE IV* σ.12

³⁵⁰ Βλ. Χρίστου 2000, σσ. 29 - 30

³⁵¹ Δίκαιος 1960, σ.20

³⁵² Οπ.π.

³⁵³ Ναός με δωρικές κιονοστοιχίες ως παραστάδες ` Wright 1992, σ. 262

³⁵⁴ Βλ. Βιτρούβιος IV, σσ. 247- 249

τοιχωμάτων μπορεί, ωστόσο, να ανιχνευθεί μέσω των κοιλώσεων στον βράχο στον οποίο είχαν οικοδομηθεί οι τοίχοι. Η γύψινη βάση των τετραγωνισμένων λίθων διατηρήθηκε εν μέρει. Παρά αυτές τις ενδείξεις, ωστόσο, έπρεπε να ανακατασκευαστούν μεγάλα τμήματα του *Ναού* για να υπάρχει μια σαφής εικόνα, έτσι τα σενάρια είναι υποθετικά. Παρόλα αυτά ένας λογικός τρόπος ερμηνείας των αρχιτεκτονικών κατάλοιπων είναι η ανακατασκευή του κτηρίου ως ένα ελληνικό ναό εν παραστάσει με το μέτωπο προς την ανατολή. Σε τέτοια περίπτωση το μήκος του *Ναού* θα υπολογιζόταν στα 24 μ. περίπου, καθώς σωζόταν ο δυτικός τοίχος και μέρος της δεξιάς παραστάδας. Το πλάτος του οικοδομήματος είναι καθορισμένο στα 10μ. Στον βόρειο τοίχο απουσιάζει το αποτύπωμα στο βράχο που θα φανέρωνε την προηγούμενη θέση του. Με τον ίδιο τρόπο υποδεικνύονται δύο τοίχοι, που υφίστανται μεταξύ του βόρειου και του νότιου τοίχου, χωρίζοντας έτσι το οικοδόμημα σε τρία δωμάτια. Το κεντρικό είναι μεγαλύτερο σε μέγεθος από το δυτικό. Το ανατολικό δωμάτιο βρίσκεται ανάμεσα στους δύο τοίχους και θα μπορούσε να ήταν ο πυρήνας του προηγούμενου οικοδομήματος του *Ναού*. Καθώς ο βόρειος τοίχος έχει εξαφανιστεί εντελώς, δεν μπορεί να εξακριβωθεί αν ήταν δομημένος με εισόδους που βλέπουν στην ανοιχτή περιοχή του λόφου της *Ακρόπολης*. Η κάτοψη του κτηρίου μοιάζει σε αυτήν την περίπτωση με τον χαρακτηριστικό τύπο κυπριακού ναού που αποτελείται από τρεις σηκούς, στο πλάι ο ένας με τον άλλο και όλοι να είναι ανοιχτοί σε αυλή, με τον κεντρικό σηκό να είναι μεγαλύτερος σε μέγεθος. Όπως στον *Ναό στο Βουνί* και στον *ναό Ε΄*, του *Σέραπι*, στις *Χολάδες* και αλλού.³⁵⁵

Παρά το ότι δεν διατηρήθηκε στη θέση του κάποιο στοιχείο που να φανερώνει την ταυτότητα του θεού που λατρεύτηκε στον *Ναό* που δέσποζε στην κορυφή της *Ακρόπολης των Σόλων*, τα ευρήματα που συλλέχθηκαν από τον λόφο της *Ακροπόλεως* μας επιτρέπουν να υποθέσουμε ότι ήταν ένας ναός της Αθηνάς. Τα ευρήματα που υπέδειξαν την ταυτότητα του *Ναού* ήταν μερικές ανάγλυφες μορφές της Αθηνάς και επιγραφές. Η Αθηνά ήταν η προστάτιδα θεά της πόλης, εφόσον οι Σόλοι ήταν Αθηναϊκή αποικία. Αυτό προκύπτει και από τις επιγραφές αλλά και από τα παραδείγματα αγγειοπλαστικής με τη μορφή της Αθηνάς να εμφανίζεται αρκετά. Εξάλλου θα ήταν παράδοξο αν η πολιούχος θεά της πόλης δεν είχε ναό στην ακρόπολη, ενώ είχε άλλους τρεις ναούς αφιερωμένους σε αυτήν. Τα *Ιερά της Αθηνάς* εντοπίστηκαν στην κορυφή του λόφου *Βουνί*, στο *Μερσινάκι* αλλά και στην *Κακοπετριά*, στο νοτιότερο σύνορο των Σόλων. Στην τοποθεσία *Αγιάδες* στην *Κακοπετριά*, το 1938, ο Taylor ανέσκαψε τον αποθέτη *Ιερού Αρχαϊκής με Κλασικής Εποχής*. Το *Ιερό* ανήκε στην Αθηνά, αυτό καθορίστηκε από τα ίδια τα ευρήματα που εντοπίστηκαν

³⁵⁵ Westholm 1937, σ.412

επί τόπου και αυτό διότι τα ασβεστολιθικά αγάλματα και τα πήλινα ειδώλια που βρέθηκαν σε αφθονία παρίσταναν τη θεά. Επιπλέον μερικές από τις μορφές παρίσταναν τον Ηρακλή, κάτι που ερμηνεύτηκε ότι στο ίδιο Ιερό ή σε γειτονικό λατρευόταν και ο διάσημος ήρωας. Εξάλλου όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, ο Ηρακλής ενδέχεται να λατρεύτηκε και στο *Ιερό στα Αμπέλια*, στα ανατολικά των Σόλων.³⁵⁶ Απομεινάρια ενός μικρού ιερού βρέθηκε και στα δυτικά του ανακτόρου. Η πλειοψηφία των σπαραγμάτων των γλυπτών είχαν τη μορφή του Ηρακλή. Οι ανασκαφείς το ονόμασαν το Ιερό του Ηρακλή.³⁵⁷

I. Η Κάτω Πόλη

Η αρχαία πόλη των Σόλων εκτεινόταν από την κορυφή και τις πλαγιές ενός λόφου μέχρι την ακτή. Ο λόφος βρίσκεται σε απόσταση διακοσίων μέτρων από τη θάλασσα στην παραλιακή τοποθεσία που ονομάζεται *Παλαιά Χώρα*. Προκειμένου να γίνει διαχωρισμός ανάμεσα στο τμήμα της πόλης που εδραζόταν πάνω στην *Ακρόπολη* και στις πλαγιές της και στο τμήμα της πόλης που βρισκόταν στους πρόποδες του λόφου και στα πεδινά που περιβάλλανε τον λόφο, χωρίζεται σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος είναι η *Άνω Πόλη*, η οποία αποτελείται από την κορυφή και τα ανώτερα άνδηρα του λόφου και το δεύτερο μέρος είναι η *Κάτω Πόλη*, η οποία περιλαμβάνει τις πλαγιές του λόφου και τα πεδινά εδάφη της πόλης μέχρι την ακτή. Ειδικότερα, ονομάστηκε *Κάτω πόλη* η περιοχή που εκτείνεται μεταξύ του *Λιμανιού* που βρίσκεται ακριβώς στα βόρεια του λόφου μέχρι και τους πρόποδες του. Η πόλη εντοπίστηκε στον χώρο αυτό και ανασκάφηκε από την *SCE*. Αργότερα οι ανασκαφές επαναλήφθηκαν από την Καναδική Αρχαιολογική Αποστολή, υπό τη διεύθυνση του J. Des Gagniers.³⁵⁸

Τα ερείπια της πόλης βρέθηκαν απλωμένα σε μια ευρεία έκταση από τις βόρειες πλαγιές του λόφου της *Ακρόπολης* και μέσω μιας στενής λωρίδας κατέληγαν κατά μήκος της ακτής. Η πόλη ήταν χτισμένη σε μια σειρά από άνδηρα στις πλαγιές του λόφου. Στις κατώτερες πλαγιές του λόφου και στο επίπεδο που μεσολαβεί από τους πρόποδες του λόφου μέχρι την προκυμαία ήταν χαραγμένο το τετράγωνο ρυμοτομικό σχέδιο της πόλης με τα δημόσια κτήρια και συγκεντρωμένες τις κατοικίες της πόλης σε μια πυκνή κατοίκηση σε ένα χώρο εντός των τειχών, δίπλα από τη θάλασσα και σε απόσταση από την *Ακρόπολη*.³⁵⁹

³⁵⁶ Βλ. Χρίστου 2000, σ. 21, σ. 34 · Από επιγραφή που βρέθηκε στη Λάρνακα μαθαίνουμε ότι ο βασιλιάς Στασικράτης, γιος του βασιλιά Στασία κάνει αφιέρωση στη θεά Αθηνά, σε κάποιο ναό της. Από μια δεύτερη επιγραφή που συλλέχθηκε από την πόλη των Σόλων, όπου ο μόνος ναός εντός των τειχών της πόλης ήταν αυτός στο *Ανάκτορο*, ήταν αφιερωμένη και πάλι από μέλη της ίδιας βασιλικής οικογένειας αλλά κάποια χρόνια αργότερα, όταν όπως φαίνεται βασιλιάς ήταν πλέον ο Στασίας. Οι δύο επιγραφές μοιάζουν και ενδεχομένως προέρχονται από τον ίδιο ναό, όχι μακριά από εκεί που βρέθηκε επί τόπου η δεύτερη επιγραφή. · Βλ. Επιγ. ο.π

³⁵⁷ Βλ. Gjerstad 1937, σ.212

³⁵⁸ Βλ. Des Gagniers 1985 α, σ.20 · βλ. Χρίστου 1973 α, σσ. 96 - 99

³⁵⁹ Βλ. Mitford 1980, σσ.1327-1329 · βλ. Gjerstad 1980, σσ. 162-165

Στις πλαγιές του λόφου προς τα βόρεια, στα βορειοδυτικά και στα βορειοανατολικά υπήρχαν εκατοντάδες ιδιωτικά και δημόσια οικοδομήματα από την Αρχαϊκή Εποχή μέχρι την Ύστερη Αρχαιότητα. Η *Κάτω Πόλη* ανασκάφηκε κυρίως από την Καναδική Αποστολή αν και οι ανασκαφές δεν ολοκληρώθηκαν και έτσι δεν κατάφεραν να αποκαλύψουν το σύνολό της πόλης. Ginpouves ήταν υπεύθυνος για το έργο στα βόρεια και δυτικά σημεία, ενώ η Kahil για το νοτιοανατολικό τμήμα. Σε μια πρώτη φάση (1965-1969), μικρές περιοχές ανασκάφηκαν σε βάθος, γεγονός που κατέστησε δυνατή την αναγνώριση της στρωματογραφίας των διαφόρων χρόνων κατοχής αυτού του τμήματος της τοποθεσίας. Από το 1970 και μετά οι εργασίες επικεντρώθηκαν στην οριζόντια εξερεύνηση, αποκαλύπτοντας μεγάλες επιφάνειες της ίδιας φάσης κατοίκησης.³⁶⁰

Οι ανασκαφές έδειξαν ότι η πόλη κατά τη Ρωμαϊκή Εποχή και μέχρι τον 6^ο αιώνα μ.Χ. επεκτάθηκε προς τα βόρεια, μέχρι τη θάλασσα. Επίσης αποκάλυψαν ότι αυτά τα ερείπια κάλυπταν τα αρχαιότερα που έφταναν έως την Αρχαϊκή Εποχή. Πολλοί τοίχοι και ερείπια ήταν ορατά στην επιφάνεια, οικοδομικοί λίθοι και θραύσματα αγγείων, δείχνοντας ότι η οικοδομική δραστηριότητα κάποτε συγκεντρώθηκε σε αυτό το τμήμα της πόλης.³⁶¹ Φάνηκε ακόμα ότι η πόλη παρουσιάζει συνεχόμενη κατοίκηση από την Αρχαϊκή Εποχή μέχρι τις Αραβικές Επιδρομές.

Προς βορρά, η ανασκαφή των Καναδών σταμάτησε στα 15 μ. νότια του σύγχρονου δρόμου και 6.5 μ. πάνω από το επίπεδο της θάλασσας. Προς νότο, οι έρευνες έφτασαν μέχρι τη γραμμή που βρίσκεται σε απόσταση 140 μ. του βόρειου ορίου του αρχαιολογικού χώρου, 20 μ. πάνω από το επίπεδο της θάλασσας. Από την ανατολή προς τη δύση, το συνολικό εύρος του χώρου ανασκαφής δεν ξεπέρασε τα 45 μ.³⁶²

Επιπλέον, αποδείχτηκε ότι η αρχαία πόλη εκτεινόταν πέρα από τον σύγχρονο δρόμο, μέχρι τη θάλασσα. Οι ερευνητές της *SCE* υπέθεσαν ότι η αρχαϊκή πόλη καταλάμβανε κυρίως το πάνω μέρος του λόφου και ότι ο λόφος της *Ακρόπολης* ήταν το μέρος που κατοικήθηκε πρώτο στη θέση, εφόσον τα θραύσματα της Κυπρο - Αρχαϊκής Εποχής που ανακάλυψαν συγκεντρώνονταν στην κορυφή και στο άνδηρο του *Ανακτόρου*. Από την ανασκαφή της *SCE* διαφάνηκε η εικόνα της αρχιτεκτονικής ενός κυπριακού βασιλείου, με ακρόπολη, ναό, ανάκτορο, θέατρο και λιμάνι. Η ανασκαφή των Σουηδών επικεντρώθηκε στην ανάδειξη του *Θεάτρου* και του *Ιερού στις Χολάδες*, ενώ οι ανασκαφές των Καναδών κατέδειξαν ότι η πόλη εκτεινόταν μακριά προς το νότο στην κατεύθυνση της θάλασσας, κατά τη ρωμαϊκή εποχή

³⁶⁰ Βλ. Des Gagniers 1985 α, σπ.π.

³⁶¹ Βλ. Des Gagniers 1985 β, σσ.256-257 · Westholm 1936, σσ.14-15

³⁶² Des Gagniers 1985 α, σ.19 · Mitford 1980, σπ.π.

και κατά τις μεταγενέστερες περιόδους, τουλάχιστον μέχρι τον 6^ο και 7^ο αιώνα μ.Χ. Κατέδειξε επίσης ότι η αρχαϊκή πόλη ήδη εκτεινόταν σημαντικά προς αυτή την κατεύθυνση.³⁶³ Επίσης, την πόλη περιβάλλανε πολλές κώμες και ιερά ευρισκόμενα σε εγγύς θέσεις, όπως στη *Φίσα*, στον *Άγιο Κορνούτα*, στις *Χολάδες*, στο *Μερσινάκι* και αλλού.³⁶⁴

Το σύνολο της *Κάτω Πόλης* φέρει τα στοιχεία της τυπικής διαγράμμισης με τετράγωνα των 5 μ. πλευρικά και ανάμεσά τους βυθίσματα μήκους ενός μέτρου με κατεύθυνση από βορρά προς νότο και από δύση προς ανατολή, με τρόπο που αντιστοιχεί στην ανηφόρα που εκτείνεται ανάμεσα στην *Ακρόπολη* και τη θάλασσα και το τμήμα της πόλης που εκτείνεται από ανατολή προς δύση. Αναγνωρίστηκαν 10 βασικές οδικές αρτηρίες της ρωμαϊκής πόλης κάτι που συνεπάγεται και με της ελληνιστικής πόλης τουλάχιστον.³⁶⁵

ΙΑ. Κυπρο - Γεωμετρική περίοδος

Δεν έχει γίνει εφικτός ο εντοπισμός της πόλης των Σόλων κατά τη Γεωμετρική Εποχή, κάτι που μπορεί να ερμηνευθεί ως ότι οι Σόλοι δεν υπήρχαν εκείνη την εποχή και έτσι ισχύει ότι οι Σόλοι ήταν πόλη που μετονομάστηκαν από την *Αιπεία*, η οποία θα πρέπει να αναζητηθεί σε νοτιότερο σημείο, εφόσον έγινε μεταφορά της πόλης από πιο δύσβατη, ορεινή θέση που βρισκόταν αρχικά, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω. Ωστόσο υπάρχει ακόμα το ενδεχόμενο η μετεγκατάσταση της πόλης να είναι μύθος και η πόλη των Σόλων να βρισκόταν στην *Παλαιά Χώρα* σε παρακείμενο σημείο, πιθανόν νοτιότερα, αλλά δεν έχει εντοπιστεί μέχρι σήμερα.

Η ύπαρξη της πόλης των Σόλων κάπου κοντά στην *Παλαιά Χώρα* ενισχύθηκε από τα αποτελέσματα των ανασκαφών των Καναδών και του ΤΜΑ. Οι ανασκαφές είχαν αποκαλύψει από το 1964, κύλικες της Κυπρο - Γεωμετρικής περιόδου ΙΙΙ.³⁶⁶ Στη συνέχεια, το 1972, αποκαλύφθηκαν τάφοι που ανάμεσα στα ευρήματα περιείχαν αγγεία τα οποία χρονολογήθηκαν στην Κυπρο - Γεωμετρική Ι - ΙΙΙ.³⁶⁷ Η παρουσία των ευρημάτων αυτών σε τάφους στην *Παλαιά Χώρα* αποδεικνύουν ότι η γεωμετρική πόλη δεν θα μπορούσε να βρίσκεται μακριά, θα ήταν οικοδομημένη σε παραπλήσια θέση. Εάν υπάρχει ιστορική αλήθεια στον μύθο της μεταφοράς της πόλης ή ακόμα κι αν ο μύθος ευσταθεί μόνο εν μέρει, τότε μια εγκατάσταση κοντά στους Σόλους ενδέχεται να είναι η ίδια η *Αιπεία*, έχοντας και τα δύο ονόματα σε ταυτόχρονη χρήση. Θα πρέπει να βρισκόταν σε παραπλήσια θέση, προς τα νότια και σε πιο ορεινή θέση, αλλά όχι μακριά από την *Παλαιά Χώρα*. Όπως αναφέρθηκε το όνομα Σόλοι εντοπίζεται σε πηγές εκείνης της εποχής, κάτι που αποδεικνύει την ύπαρξη

³⁶³ Βλ. Des Gagniers 1985 α, σ.21 · βλ. Gjerstad 1980, σσ.162-165 · βλ. Westholm 1936, σ.15

³⁶⁴ Βλ. Χρήστου 2000, σ. 28

³⁶⁵ Des Gagniers 1985 α, σσ. 19-20

³⁶⁶ Βλ. Καραγεώργης 1966, σελ. 353

³⁶⁷ Βλ. Χρήστου 1973 οπ.π. · βλ. Des Gagniers 1985, α, υποσ.1, σ.28

της πόλης, ενώ τα ταφικά ευρήματα μας κατευθύνουν σε παρακείμενη τοποθεσία προς τα νότια και ανάμεσα στην Αμπελικού και τη Γαληνή, οι οποίες απέχουν έκαστες, περισσότερο από 2 χλμ. από την *Παλαιά Χώρα*.

Τα θραύσματα των αρχαιότερων ευρημάτων στο παραθαλάσσιο μέτωπο της πόλης δεν συγκρούονται με την ιστορία που αποδίδει στον Σόλωνα την ίδρυση της πόλης ή τουλάχιστον μία συγκεκριμένη εκδοχή αυτής της ιστορίας. Αυτό όμως ισχύει μόνο αν ο μύθος μεταφέρει ιστορικά στοιχεία. Επιπλέον, η μετοίκηση στην *Παλαιά Χώρα* θα μπορούσε να έλαβε χώρα πολύ νωρίτερα και στον μύθο να κρύβεται προπαγάνδα.³⁶⁸ Αλλά, πέρα από την πιθανή πολιτική προπαγάνδα υπέρ των Αθηνών, το πέρασμα του Σόλωνα από το μέρος συμπίπτει με μία φάση αστικής ανάπτυξης, κυρίως στη ζώνη του *Λιμανιού*, όπως φαίνεται από την κεραμική και τις αρχαιότερες κατασκευές που χρονολογούνται λίγο πριν από αυτή την εποχή. Ωστόσο η ανασκαφή στην *Κάτω Πόλη* ουδέποτε ολοκληρώθηκε και έτσι αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο τα ευρήματα της Κυπρο - Γεωμετρικής περιόδου που βρέθηκαν εκεί να μην είναι τυχαία και οι Σόλοι να οικοδομήθηκαν κοντά στο συγκεκριμένο σημείο από πολύ παλαιότερα.³⁶⁹ Δηλαδή όπως αναφέρθηκε, η μετακίνηση της πόλης να έγινε κατά την Κυπρο – Γεωμετρική Εποχή σε γειτονικό σημείο της *Παλαιάς Χώρας*, ενώ αργότερα μεταφέρθηκε στον Λόφο της Ακρόπολης. Θα μπορούσε ακόμα, τα ευρήματα της Κυπρο-Γεωμετρικής Εποχής που ανασκάφηκαν στη θέση να ερμηνευτούν ως ότι η *Αιπεία* κρύβεται σε παραπλήσια θέση.³⁷⁰

ΙΒ. Αρχαϊκή πόλη

Η Αρχαϊκή πόλη των Σόλων βρισκόταν στην *Παλαιά Χώρα*. Από τις ανασκαφές της *SCE* εντοπίστηκαν ευρήματα κυρίως στην κορυφή του λόφου της *Ακροπόλεως*, ενώ από τις ανασκαφές της Καναδικής Αποστολής αποδείχτηκε ότι η πόλη δεν περιοριζόταν στην κορυφή του λόφου αλλά απλωνόταν προς τη θάλασσα, στον ίδιο χώρο πάνω στον οποίο εντοπίστηκαν τα απομεινάρια της πόλης των Σόλων μέχρι και τον 7^ο - 6^ο αιώνα π.Χ.³⁷¹

Τα αρχαιότερα θραύσματα αγγείων που ανέσκαψαν οι Σουηδοί αρχαιολόγοι ανήκαν στην Κυπρο - Αρχαϊκή Ι και ΙΙ. Η αρχαϊκή κεραμική βρέθηκε κυρίως στην κορυφή της *Ακροπόλεως*, στο άνδρηρο του *Ανακτόρου* και πιο σύγχρονη κεραμική στις βόρειες πλαγιές, κατεβαίνοντας τον λόφο, ενώ δεν εντοπίστηκε καθόλου τέτοια κεραμική στα βόρεια του σύγχρονου δρόμου, δηλαδή στο μέτωπο του *Λιμανιού*. (Εικ. Αρ.184,185)³⁷²

³⁶⁸ Βλ. Καραγεώργης 1973, σσ. 660 - 665

³⁶⁹ Des Gagniers 1985 α, σσ.27-28, υποσ.1, σ.28

³⁷⁰ Βλ. Papantoniou 2012, σ. 297

³⁷¹ Βλ. Westholm 1936, σσ.14-15

³⁷² Οπ.π.

Η παρουσία της αρχαϊκής πόλης πολύ χαμηλά στον χώρο μέχρι και την παραλία, πιστοποιήθηκε από τις ανασκαφές των Καναδών. Επιπλέον, απέδειξε ότι η κατοχή αυτού του χώρου δεν περιοριζόταν μόνο στην *Ακρόπολη* καθώς και ότι η ευημερία που διαφαίνεται από την κεραμική της πόλης αντιστοιχεί στον πλούτο των τάφων που ανασκάφηκαν στη *Νοτιοανατολική Νεκρόπολη* και είναι σύγχρονη.³⁷³

Η πεποίθηση των Καναδών ανασκαφέων ότι η πόλη απλωνόταν από την κορυφή του λόφου μέχρι κάτω στη θάλασσα προς βορρά και στην πεδιάδα που απλωνόταν στα ανατολικά και στα δυτικά, τους οδήγησε να ανασκάψουν τους βόρειους πρόποδες του λόφου. Οι βαθιές τομές που πραγματοποίησε ο Gignouès στην *Κάτω Πόλη*, επέτρεψαν να εντοπιστεί ένας τομέας της αρχαϊκής πόλης, εκτεινόμενος αρκετά μακριά προς τον βορρά, μέχρι την ακτή. Τα βαθιά στρώματα μπορούν να χρονολογηθούν με βεβαιότητα στην Κυπρο -Αρχαϊκή ΙΙ, και σχετίζονται με τοίχους, πιθανώς οικιών.³⁷⁴

Παρά ότι δεν μπόρεσαν να ανασκάψουν επαρκώς την αρχαϊκή πόλη καθώς πάνω σε αυτή στηριζόταν το στρώμα της ελληνιστικής και της ρωμαϊκής εποχής, ωστόσο ακόμα και τα λιγοστά ευρήματα που εντοπίστηκαν ήταν αρκετά για να αποδείξουν τουλάχιστον ότι κάτω από την ελληνιστική και ρωμαϊκή πόλη υπήρχαν αρχαϊκά σπαράγματα που ανήκαν στην αρχαϊκή πόλη.³⁷⁵

Ανάμεσα στα κατάλοιπα της Αρχαϊκής Εποχής εντοπίστηκαν τμήματα μνημειωδών κατασκευών με άφθονο κεραμικό υλικό. Ήταν οικοδομημένα στο βορειότερο σημείο της πόλης, σε ένα από τα χαμηλότερα σημεία της, περίπου 2 μ. πάνω από το επίπεδο της θάλασσας και ήταν σύγχρονα με τα θραύσματα των αρχαιότερων ευρημάτων σε αυτή την περιοχή πλησίον της θάλασσας.³⁷⁶

Επιπλέον, οι κάθετες έρευνες επέτρεψαν να αναγνωριστούν οι αρχικές φάσεις της κατοίκησης του χώρου, στους πρόποδες του λόφου. Η μελέτη της κεραμικής και των νομισματικών ευρημάτων βοήθησε την εξακρίβωση των χρονικών ορίων των φάσεων. Ωστόσο οι έρευνες κατέδειξαν σε αυτή την περιοχή, ότι οι πιο σημαντικές κατασκευές, τουλάχιστον ως προς την έκταση και τον όγκο τους, ήταν αυτές που χρονολογούνται στη Ρωμαϊκή Εποχή, ενώ οι αρχαιότερες ήταν σε κακό επίπεδο συντήρησης, έτσι εξαιτίας της καταστροφής των αρχαιότερων κτιρίων, δεν μελετήθηκαν οι αρχαιότερες περίοδοι παρά μόνο μέσω μερικών τοίχων και πλακόστρωτων.³⁷⁷

³⁷³ Βλ. Des Gagniers 1967, σσ.54-55

³⁷⁴ Βλ. Des Gagniers 1985 β, σσ.256-257 · βλ. Karageorghis 1966, σ.352

³⁷⁵ Βλ. Des Gagniers 1985 α, σ.23

³⁷⁶ Βλ. Des Gagniers 1985 α, σσ.27-28

³⁷⁷ Βλ. Des Gagniers 1985 α, σσ.35- 43

Περίπου εκατό πενήντα μέτρα νότια αυτού του χώρου και πιο κοντά στην *Ακρόπολη*, η Kahil αποκάλυψε υπολείμματα *Ελληνιστικών Οικιών* που μεταμορφώθηκαν κατά τη ρωμαϊκή εποχή, άλλων που κτίστηκαν την ρωμαϊκή εποχή και κάτω από αυτά, ακριβώς πάνω στον βράχο, τα αρχαϊκά κατάλοιπα.³⁷⁸

Τα αρχαϊκά σπαράγματα αποτελούνταν από χοντρούς τοίχους, κτισμένους από ασύνδετους λίθους και λασπόπλινθο. Ο τρόπος κατασκευής τους και ο μεγάλος αριθμός των θραυσμάτων που ανακαλύφθηκαν στο επίπεδό τους καθορίζουν τη χρονολόγησή τους. Ας σημειωθεί ότι η κατασκευή των κτιρίων που διαδέχθηκαν τα οικοδομήματα του 6^{ου} αιώνα π.Χ. δεν ακολουθεί τον προσανατολισμό της αρχαϊκής πόλης. Αυτό το παράδοξο εξηγήθηκε ως ότι η αρχαϊκή πόλη καταστράφηκε με βίαιο τρόπο, πιθανόν μετά την πολιορκία από τους Πέρσες.³⁷⁹ Οι αρχαϊκές κατασκευές ανακαλύφθηκαν σε κτίσματα, όπως στο *Κλασικό Κτίριο*, του οποίου η κατεύθυνση παρεκκλίνει σε σχέση με τα νεότερα κτίσματα. Επίσης φάνηκε ότι τα απομεινάρια των κτιρίων ήταν καταστραμμένα και καμένα σε σημείο που απαλείφθηκε εντελώς το σχέδιο της πόλης των προγενέστερων εποχών.³⁸⁰

Ακόμα ανασκάφηκε ένας τοίχος, κάτω από έναν νεότερο τοίχο από τούβλα, ενισχυμένο από πυλώνες. Από το σημείο συλλέχθηκε άφθονο κεραμικό υλικό, το οποίο ανήκει κυρίως στην κατηγορία IV. Η παρουσία οστών κατοικίδιων ζώων, στάχτες και θραύσματα άνθρακα, υποδηλώνει μια πραγματική κατοχή αστικού τύπου και από τα στρώματα της καταστροφής της αρχαϊκής πόλης τους λόγους της νέας οικοδόμησης. Ακόμα, μια γωνία κατασκευής που αποδίδεται στην ίδια περίοδο ανακαλύφθηκε σε πιο βαθιά στρώματα.³⁸¹

Περισσότερα σπαράγματα της ίδιας εποχής αποκαλύφθηκαν όταν ανασκάφηκε η γωνία ενός κτιρίου. Η μια πτέρυγα της γωνίας είχε ΒΔ-ΝΔ κατεύθυνση και μαζί με μια δεύτερη συστοιχία σχημάτιζαν ορθή γωνία. Από τον ένα τοίχο σώθηκαν ερείπια, μήκους 2,20 μέτρων, που δεν ανήκαν στο ίδιο κτίριο αλλά σε ένα παλαιότερο, το οποίο είχε βάση πλάτους 0,80μ., κατασκευασμένη από δύο σειρές επίπεδων πλακών από λεπτό ασβεστόλιθο, συνδεδεμένες με ασβεστοκονίαμα. Στην εσωτερική όψη του κτιρίου αποκαλύφθηκε ένας τετράγωνος ορθοστάτης, ύψους 0,40 μέτρων, και μια σειρά ερειπίων παρόμοια με την εξωτερική πλευρά, με κατεύθυνση προς νότο. Το κτίσμα από το οποίο προέρχονταν τα

³⁷⁸ Βλ. Des Gagniers 1972, σ.46

³⁷⁹ Βλ. Des Gagniers 1972, σσ.45-46 · Βλ. Φιλ. Μαρ. οπ.π., 'Ηρόδ. Ιστ.' Ο Rene Ginouves παρατήρησε ότι η αρχαϊκή πόλη φαίνεται να έχει καταστραφεί βάναισα ώστε «οι εγκαταστάσεις της επόμενης φάσης να έχουν συνολικά διαφορετικό προσανατολισμό» και υπέθεσε ότι αυτή η καταστροφή θα μπορούσε να σχετίζεται με τα γεγονότα του 499 π.Χ.

³⁸⁰ Des Gagniers 1985 α, υποσ.2, σ.32

³⁸¹ Des Gagniers 1967, σσ.54-55

αρχιτεκτονικά μέλη καταστράφηκε από τη δημιουργία ενός πηγαδιού σε μια μεταγενέστερη κατοίκηση του χώρου. (Εικ. Αρ. 191, 192)³⁸²

Περαιτέρω, οι ανασκαφείς εντόπισαν πέρα από αυτά τα ίχνη της Αρχαϊκής Εποχής, τα ίχνη κι άλλων κτισμάτων της ίδιας εποχής. Μέρος ενός από τα κτίσματα αποτελούνταν από ένα τοίχο που εκτεινόταν για 2,50μ., κάτω από ένα μεταγενέστερο τοίχο ο οποίος στεκόταν πάνω σε βάση από πλάκες ύψους 0,27 μ. Διακρίθηκαν τρία στρώματα ασβεστόλιθου, από θραύσματα κομμένα μέλη, με πολύ λεπτές αρθρώσεις, κάθετες ή ελαφρώς πλάγιες. Πολύ λίγα είχαν εντοπιστεί από αυτό το κτίριο, ωστόσο διαπιστώθηκε ότι στηριζόταν σε ένα στρώμα που δεν ήταν πιο πρόσφατο από την Κυπρο - Αρχαϊκή ΙΙ. Επομένως τα σπαράγματα αυτών των κτιρίων θα πρέπει να τοποθετηθούν στην Κυπρο - Αρχαϊκή ΙΙΙ, εξάλλου από το στρώμα κατοχής συλλέχθηκε ένα κομμάτι αττικής κεραμικής του τέλους του 6^{ου} π.Χ. αιώνα και δύο άλλα θραύσματα από μελανόχρωμη αττική κεραμική. Το κτίριο φαίνεται να περνάει από μια νέα φάση κατά την Κυπρο - Κλασική Ι περίοδο. Τότε είχε καταστραφεί εκ νέου, εν μέρει, και επαναχρησιμοποιήθηκε την Κυπρο - Κλασική ΙΙ και την Ελληνιστική περίοδο.³⁸³

Ανατολικότερα από το πιο πάνω κτίσμα ανασκάφηκαν τα ερείπια, ενός ευμεγέθους και καλής ποιότητας κατασκευής, οικοδομήματος, διατηρημένου σε ύψος μεγαλύτερο από ένα μέτρο. Αποκαλύφθηκε ένας τοίχος, με ορατά τα 4 μ. του συνολικού του μήκους και προσανατολισμένου από βορρά προς ανατολή και από νότο προς δύση. Ήταν πλατύς κατά περίπου 0,65 – 0,70 μ. και είχε ύψος περίπου 0,80 μ. από τη μια πλευρά και περίπου ενός μέτρου από μια δεύτερη πλευρά. Ήταν κατασκευασμένος από μεγάλους λίθους συνδεδεμένους με απλό κονίαμα. Υποστήριζε μία κατασκευή αποτελούμενη από ξηρόπλινθους. Σχημάτιζε επίσης ένα βάθρο ύψους μερικών εκατοστών και οριζόντιας κατεύθυνσης, στο πρώτο επίπεδο κατοίκησης, φτιαγμένο από χόμα και ένα δεύτερο επίπεδο, ανυψωμένο στο επίπεδο κάποιων θραυσμάτων. Οι τοίχοι είχαν μια βάση από τέσσερα ή πέντε στρώματα ακανόνιστων ερειπίων, αρκετά μεγάλου μεγέθους, συνδεδεμένων με κονίαμα, σε ύψος περίπου 1 μ. Στηριζόταν σε θεμέλια, ύψους έως 0,35 μ. Οι τοίχοι ήταν κατασκευασμένοι από ξηρόπλινθους, που βρέθηκαν καταστραμμένοι με τη μορφή ενός χοντρού στρώματος. Τα θεμέλια είναι εγκατεστημένα σε ένα στρώμα κεραμικών και η κατοχή φαίνεται να διήρκεσε μέχρι τον 6^ο αιώνα.³⁸⁴

Πολλά από τα θραύσματα του στρώματος κατατάσσονται σε τεχνοτροπίες της κυπριακής κεραμικής, περίπου του πρώτου μισού του 6^{ου} αιώνα και του τέλους του 8^{ου}. Αυτή η

³⁸² Πρβλ. Des Gagniers 1967, σσ.55-56

³⁸³ Οπ.π.

³⁸⁴ Βλ. Des Gagniers 1985 α, σ.23, σσ.27-28 · βλ. 1985 β, σσ.256-258 · βλ. Karageorghis 1967, σσ.360-361 · βλ. 1968, σσ. 330 - 331

ανακάλυψη κατέστησε δυνατή την τοποθέτηση των ερειπίων τουλάχιστον στον 6^ο π.Χ. αιώνα. Έτσι η κατασκευή μπορεί να χρονολογηθεί χάρη στα θραύσματα κεραμικής του πρώτου μισού του 6^{ου} π.Χ. αιώνα και ακόμη και λίγο πρωτότερα. Σε ένα από τα βαθύτερα στρώματα, ένα πολύ χαρακτηριστικό θραύσμα της Proto-White Slip μοιάζει ακόμη και να δείχνει κάποια πολύ παλαιότερη κατοχή. Η ποιότητα της κατασκευής του δημιούργησε αίσθηση ότι πρόκειται για ένα σημαντικό κτίριο, ίσως δημόσιο.³⁸⁵

Στο βάθος του νοτιοανατολικού τμήματος της πόλης, ένας τοίχος φαίνεται να έχει κατεύθυνση από βορρά προς ανατολή και από νότο προς δύση, αλλά με μία ελαφριά κλίση προς ανατολή. Εμπεριέχει μερικούς μνημειώδεις τύπους. Εφόσον βρισκόταν στο ίδιο επίπεδο και σε ένα ύψος περίπου ενός μέτρου (τέσσερις οριζόντιες θέσεις, από χοντρά χαλίκια και άλλα υλικά αρκετά μεγάλων διαστάσεων. Ανάμεσα σε αυτά, στη βάση, μήκους 0,44 μ. και ύψους 0,35 μ.), που ακουμπούν στα ελαφρώς ξεχειλισμένα θεμέλια, φτιαγμένα από δύο ή τρεις στρώσεις χαλικιών, μικρότερων σε μέγεθος, συνολικού ύψους περίπου 0,35 μ. Το έδαφος έχει την ίδια υπόλευκη επίστρωση και μία επίστρωση καφέ αργίλου, πάνω σε έναν σωρό από πέτρες και βότσαλα, από πάνω, επιστρώσεις κόκκινου αργίλου, στραμμένες προς την ανατολή, με ορατά ίχνη πλίνθων, που προέρχονταν σίγουρα από τον τοίχο με τους ξηρόπλινθους πάνω από τον σωρό των χαλικιών. Σε αυτό το σημείο, συλλέχθηκαν εντός της επίστρωσης, πολυάριθμα θραύσματα, της Κυπρο- Αρχαϊκής Ι.³⁸⁶

Ακόμα ανακαλύφθηκαν δείγματα αρχαϊκής κεραμικής, από τη μία πλευρά ενός άλλου τοίχου που θεμελιώνει ένα ακόμα τοίχο, προς το βορρά. Έπειτα από περίπου τριάντα μέτρα, η έρευνα αποκάλυψε, λίγο πιο ψηλά, την παρουσία τουλάχιστον τριών επιστρώσεων με άφθονα κεραμικά δείγματα του 6^{ου} αιώνα και, στη γωνιά του τοίχου προς δυτικά, θραύσματα που φαίνεται να συνιστούσαν ένα είδος ψηφιδωτού. Το στρώμα της αρχαϊκής εποχής, ήταν θαμμένο από στρώματα που καλύπτονταν από κεραμικά από τον 3^ο και 2^ο αιώνα π.Χ. Παρά ότι μαζί τους υπήρχε και ένα ιονικό θραύσμα από τον 5^ο αιώνα. Επίσης μπροστά από τα στρώματα ερειπίων υπήρχαν πολλά θραύσματα, βρέθηκαν κομμάτια που αποσπάστηκαν από ένα Κορινθιακό αγγείο της MKX, στολισμένο με εγχάρακτη ροζέτα.³⁸⁷

Επίσης, πολυάριθμα θραύσματα αττικής κεραμικής, μελανόμορφα, εκ των οποίων ένα κομμάτι, διακοσμημένο στο άκρο του, χρονολογημένο στον 6^ο αιώνα.³⁸⁸ Στο στρώμα της Κυπρο -Αρχαϊκής, βρέθηκε ένα θραύσμα από proto-white Slip.³⁸⁹ Οι ανασκαφές του

³⁸⁵ Οπ.π.

³⁸⁶ Βλ. Des Gagniers 1985 α, οπ.π. βλ. Karageorghis 1967, οπ.π.

³⁸⁷ Οπ.π.

³⁸⁸ Des Gagniers 1985 α, σσ. 29-32

³⁸⁹ Des Gagniers 1967, σσ. 55-56

Ginouves στην περιοχή αυτή, αποκάλυψαν ότι οι Σόλοι υπήρχαν στις αρχές του 6^{ου} αιώνα π.Χ. Το βάθος των ερευνών έφτασε τα πέντε με έξι μέτρα και η στρωματογραφία τους δίνει πολλά στρώματα που αντιστοιχούν στους διάφορους χρόνους κατάληψης και καταστροφής αυτού του τμήματος.³⁹⁰

Στην αρχή της Κυπρο – Αρχαϊκής Εποχής η πόλη ήταν αρκετά εκτεταμένη και είναι φανερό ότι η αρχαϊκή κατοχή, της οποίας το κεραμικό υλικό αντιστοιχεί σε αυτό των τάφων που ανασκάφηκαν στη νεκρόπολη, προϋπήρχε της επίσκεψης του Σόλωνα στην Κύπρο.³⁹¹ Ωστόσο τα θραύσματα των αρχαιότερων ευρημάτων σε αυτή την περιοχή, με κατεύθυνση προς τη θάλασσα και οι μαρτυρίες σχετικά με αυτή δεν έρχονται σε πλήρη αντιπαράθεση με την ιστορία που αποδίδει στον Σόλωνα την ίδρυση της πόλης ή τουλάχιστον, μία συγκεκριμένη εκδοχή αυτής της ιστορίας.³⁹²

ΙΓ. Κλασική Εποχή

Δεν γνωρίζουμε πολλά για την πόλη που διαδέχθηκε την αρχαϊκή και αυτό οφείλεται στους ίδιους λόγους που αναφέρθηκαν για την Αρχαϊκή πόλη των Σόλων. Επίσης, ήταν λιγοστά τα ευρήματα της Κλασικής Εποχής από τις ανασκαφές που δημοσιεύθηκαν από τις δύο ανασκαφικές αποστολές. Ωστόσο σώθηκαν σποραδικές αναφορές και από τις δύο. Οι σπουδαιότερες από αυτές είναι οι ακόλουθες.

Ο Ginouves ανέσκαψε ένα κτίριο υψηλής αρχιτεκτονικής ποιότητας της Κυπρο - Κλασικής περιόδου, που χτίστηκε με μεγάλη επιμέλεια, από λαξευτούς λίθους. Πιθανόν να ήταν δημόσιο κτίριο. Εδραζόταν στο δυτικό τμήμα της ανασκαφής, 5.30 μ. πάνω από το επίπεδο της θάλασσας. Σε μια περιοχή που κυριαρχούσαν τα κτίσματα της Ρωμαϊκής Εποχής. Κάτω από ένα από τους ρωμαϊκούς τοίχους στηριζόταν στα ερείπια ενός λίθινου κτηρίου. Εντοπίστηκε η γωνία του *Κλασικού Κτηρίου* μαζί με δύο τοίχους σε ορθή γωνία, διατηρημένους μόνο σε μικρό μήκος. Ο δυτικός τοίχος ήταν διατηρημένος σε μήκος 2,40 μ., πάνω από ένα θεμέλιο ερειπίων που ανήκε σε ένα αρχαϊκό κτίριο. Το σημείο καταστράφηκε από την διάνοιξη ενός πηγαδιού σε μια πολύ μεταγενέστερη κατοχή. Ο βόρειος τοίχος του κτηρίου διακοπτόταν, μετά από ανάπτυξη 2,50 μ. Η βάση του τοίχου ήταν κατασκευασμένη από δύο σειρές λεπτών, επίπεδων πλακών προσεκτικά φτιαγμένων από λεπτό ασβεστόλιθο και ενωμένων με λευκό και πολύ λιπαρό ασβεστοκονίαμα από καθαρό ασβέστη και περιείχαν γέμισμα ερειπίων. Ο πλίνθος της βάσης έχει 0,80 μ. πλάτος και έχει ύψος 0,27 μ. Από πάνω βρίσκονταν δύο παράλληλες αυλές, υπερυψωμένες στη μακριά τους

³⁹⁰ Des Gagniers 1972, σ.45

³⁹¹ Des Gagniers, οπ.π., σ. 46

³⁹² Des Gagniers 1985 α, σσ.27-28 · 1985 β, σσ.256-257

πλευρά. Μονάχα ένα μέρος της αυλής βρισκόταν *in situ* και ανήκε στο ανατολικό τμήμα της. (Εικ. Αρ. 189, 190) ³⁹³

Ένας μεταγενέστερος τοίχος προς το νότο, που το παλιό του τμήμα ήταν καλύτερα διατηρημένο από το δυτικό, εξακολουθούσε να περιλαμβάνει, πάνω από μια βάση από πλάκες, τρεις σειρές από πελεκητούς λίθους, ύψους 0,41 μ. Οι αρμοί ήταν πολύ λεπτοί, χωρίς ίχνη κονιάματος, κυρίως οριζόντιοι ή κατακόρυφοι και προς το τέλος της δυτικής μεριάς, ελαφρώς λοξοί.³⁹⁴

Είχαν διασωθεί μέλη και των δύο τμημάτων των σωζόμενων τοίχων. Ανάμεσα στα δύο εξωτερικά μέρη βρισκόταν ένα σωρός από χαλίκια, ανακατεμένος με λάσπη και με κονίαμα από λιπαρό ασβέστη. Η εσοχή, περίπου 5 εκ. που σχηματιζόταν από τα τμήματα σε σύνδεση με τη θέση του πλίνθου που βρισκόταν στον τοίχο, σε αυτό το επίπεδο, περίπου 0.70 μ. Αυτή η κατασκευή προσανατολισμένη περίπου από βορρά προς ανατολή και από νότο προς ανατολή (βορειοανατολικά / νοτιοδυτικά) είναι αναγνωρίσιμη σε μήκος το πολύ 4.30 μ. Στο βόρειο άκρο της, ένας τοίχος διασχίζει νοτιοανατολικά, διατηρημένος σε μήκος περίπου 3 μ. ήταν ορατός μόνο το νότιο τμήμα του. Συνόρευε, προς βορρά, με έναν τοίχο που χρονολογήθηκε τουλάχιστον στη Ρωμαϊκή Εποχή με έναν δεύτερο τοίχο, της Κλασικής Εποχής. Σε σχέση με τις μεταγενέστερες κατασκευές, το αρχαιότερο τμήμα δημιουργούσε προς νότο μία προεξοχή μόλις 0.18 έως 0.32 μ., ενώ, στη βόρεια πλευρά του, μόνο ένα μικρό μέρος του αρχαίου τμήματος φαινόταν ακριβώς στο ίδιο επίπεδο με το ρωμαϊκό τμήμα. Η κατασκευή ήταν σε αυτό το παρακλάδι, ανάλογη ενός παραπλήσιου παρακλαδιού. Είχαν το ίδιο μήκος 0.70 μ. όπως αναγνωρίστηκε στο νότιο τμήμα του, ο πλίνθος ήταν φτιαγμένος από επίπεδες πλάκες του ίδιου ύψους και ο τοίχος, έχει διατηρήσει τρεις υπερυψωμένες τετράγωνες θέσεις, οι δύο ύψους 0.42 μ. και η τρίτη ύψους 0.32 μ. (Εικ. Αρ. 186-188)³⁹⁵

Επίσης ανασκάφηκε μία κατασκευή αποτελούμενη από ασβεστόλιθους, τοποθετημένους και ενωμένους με ακρίβεια. Αυτοί σχημάτιζαν μία πλινθοδομή, ύψους περίπου 1.50 μ. πάνω από το επίπεδο του εδάφους. Η ποιότητα της αρχιτεκτονικής καταδεικνύει ότι πρόκειται για *Δημόσιο Κτίριο* της Κλασικής Εποχής, ανεγερμένο χαμηλά, στην *Κάτω Πόλη*. Εφόσον πράγματι πρόκειται για ένα κλασικό κτίριο, θα καταδείκνυε την παρουσία ενός δημόσιου οικοδομήματος πολύ κοντά στο *Λιμάνι* και αρκετά μακριά από την *Ακρόπολη*, αποδεικνύοντας την εξάπλωση της πόλης στα πεδινά που περιβάλλουν τον λόφο.³⁹⁶

³⁹³ Des Gagniers 1972, σ.45 · 1985 α, σσ.29-32 · 1985 β, σσ.256-257 · Karageorghis 1968, σ.331

³⁹⁴ Karageorghis 1968, σ.331

³⁹⁵ Des Gagniers 1985 α, σσ.29-32

³⁹⁶ Οπ.π.

Το στρώμα κατοίκησης, που αντιστοιχεί σε αυτό τα οικοδόμημα είναι θεμελιωμένο πάνω από ένα στρώμα χαλικιών, από δύο λεπτά στρώματα χώματος πάνω από τα οποία υπήρχαν ίχνη άνθρακα. Το στρώμα αυτό περιείχε κάποια θραύσματα, τα οποία, κατά το μεγαλύτερο μέρος τους, δεν κατέστη δυνατό να ταυτοποιηθούν εφόσον ήταν υπερβολικά μικρά σε μέγεθος αλλά, σε κάθε περίπτωση ανήκαν σε αγγεία κοινής κεραμικής. Επίσης, πολυάριθμα θραύσματα αττικής κεραμικής, μελανόμορφα, εκ των οποίων ένα κομμάτι, διακοσμημένο στο άκρο του, χρονολογημένο στον 6^ο αιώνα. Βάσει αυτών των ενδείξεων μπορούμε μόνο να τοποθετήσουμε την κατοίκηση του κτιρίου στον 5^ο αιώνα.³⁹⁷

Η έρευνα στα δυτικά του τοίχου κατέδειξε ότι οι πλίνθινες πλάκες βρίσκονταν σε έναν τοίχο από χαλίκια, ο οποίος δεν ήταν το αποκλειστικό θεμέλιο του *Κλασικού Κτιρίου* και παρουσίαζε μια μικρή απόκλιση. Επιπλέον ήταν στο επίπεδο που περιείχε μόνο δείγματα αρχαϊκής κεραμικής. Ο τοίχος επεκτεινόταν προς τα βόρεια και περνούσε μέσα από ένα στρώμα από θραύσματα κεραμικής, της Κυπρο -Αρχαϊκής Ι.³⁹⁸

Το *Κλασικό Κτίριο* μοιάζει να έχει υποστεί μία βίαιη καταστροφή, εφόσον η φθορά θα μπορούσε να οφείλεται σε μια πυρκαγιά, εφόσον βρέθηκαν μαυρισμένες και απανθρακωμένες πέτρες. Η κατασκευή αντικαταστάθηκε σε αυτό το σημείο από έναν τοίχο από χαλίκια ενωμένα με λάσπη, ο οποίος, αφού αναπτύχθηκε στην ίδια κατεύθυνση για περίπου 30 εκ. επέστρεφε με ορθή γωνία προς τα νοτιοδυτικά, παράλληλα με ένα τοίχο. Αυτή η νέα κατασκευή, απλούστερη σε σύγκριση με την προηγούμενη, έβαινε μειωμένη από την ανατολή προς τη δύση κατά 2.50 μ. Το επίπεδο του εδάφους είχε ανυψωθεί λίγο, μέχρι το αντίστοιχο επίπεδο της πλίνθινης θέσης. Η χρονολογία της καταστροφής αυτής της μεταγενέστερης παρέμβασης προέκυψε από τον σωρό που βρέθηκε στον χώρο, ο οποίος εμπεριείχε πολυάριθμα γύψινα θραύσματα που ανήκαν σε έναν εντοιχισμένο διάκοσμο, εκεί βρέθηκαν και διάφορα κύπελα κοινής κεραμικής και θραύσματα ύστερου μελανόμορφου ή ερυθρόμορφου ρυθμού ή δείγματα της τεχνικής “dipped”.³⁹⁹

Τα χρονολογικά όρια που παρέχονται από τη στρωματογραφική ανάλυση, δεν επιτρέπουν τη χρονολόγηση του *Κλασικού Κτιρίου*. Το στρώμα κατοίκησης αποτελεί ένδειξη περί τον 5^ο αιώνα και η ίδια περίοδος καταδεικνύεται από την άριστη τεχνική του οικοδομήματος με τεχνοτροπία ελληνικού πνεύματος και ταυτόχρονα κυπριακής. Τα επιμέρους μέρη συνδέονταν με τη χρήση λιπαρού ασβέστη σε μία τοιχοποιία η οποία έμοιαζε ομοιόμορφη,

³⁹⁷ Οπ.π.

³⁹⁸ Οπ.π.

³⁹⁹ Οπ.π.

με θολωτούς τοίχους διπλής όψης με πυρήνα χαλικιών και σκληρό ασβέστη. Τα δείγματα αυτού του τύπου κατασκευής αφθονούν στην Κύπρο.⁴⁰⁰

Πιθανόν το *Κτίριο* να χρονολογείται στο δεύτερο μισό του 5^{ου} αιώνα, μετά την καταστροφή από τους Πέρσες. Η άλωση της πόλης από τους Πέρσες, έπειτα από πολιορκία η οποία κράτησε πάνω από τέσσερις μήνες θα πρέπει να προκάλεσε σοβαρές καταστροφές, γιατί και οι αρχαϊκές κατασκευές που ανακαλύφθηκαν σε οικισμούς, όπως αυτή του *Κλασικού Κτιρίου* ήταν καταστραμμένες από φωτιά. Δεδομένης της στρωματογραφίας του *Κλασικού Κτιρίου*, χρονολογήθηκε σε μια περίοδο λίγο μεταγενέστερη, ίσως στις αρχές του 4^{ου} αιώνα, από τη στιγμή που η καταστροφή στο Βουνί συμπίπτει με την πολιτική αναγέννηση της πόλης των Σόλων. Ορισμένα στοιχεία, όπως η ποιότητα τεχνικής, τείνουν να επιβεβαιώσουν ότι χρονολογείται στην Κλασική Εποχή. Το κτίριο είναι εγκατεστημένο σε ένα παλαιότερο στρώμα στα τέλη του 6^{ου} αιώνα, και το δικό του στρώμα κατοχής, περιείχε θραύσματα κεραμικών που χρονολογούνται στον 6^ο αιώνα π.Χ.⁴⁰¹

Στο στρώμα της Ελληνιστικής Εποχής αποτελείτο από αρκετά διαφορετικά υλικά, εκ των οποίων τα νεότερα χρονολογούνται στο τέλος του 4^{ου} αιώνα μ.Χ.⁴⁰² Τα κατάλοιπα της Κλασικής Εποχής που σώθηκαν είναι λίγα και αυτό ίσως να οφείλονται όχι μόνο σε πολέμους αλλά και σε φυσικές καταστροφές όπως σεισμούς. Μερικοί γνωστοί σεισμοί έγιναν το 342 και το 332 π.Χ.⁴⁰³

ΙΑ. Ελληνιστική Πόλη

1. Εισαγωγή

Η Καναδική Αρχαιολογική Αποστολή κατά την ανασκαφή στην *Παλαιά Χώρα* εντόπισε ίχνη οικοδομημάτων της Ελληνιστικής εποχής τα οποία είτε είχαν καταληφθεί από αντίστοιχα της Ρωμαϊκής Εποχής είτε ανακατασκευάστηκαν κατά την ίδια περίοδο, καθιστώντας αδύνατο τον διαχωρισμό των Ελληνιστικών και των Ρωμαϊκών οικοδομημάτων. Προηγουμένως η *SCE* είχε εντοπίσει απομεινάρια της εποχής, χωρίς όμως να ανασκάψει ερείπια οικοδομημάτων της. Ακόμα εξευρέθηκαν θραύσματα μαρμάρινης ζωφόρου με παράσταση Αμαζονομαχίας η οποία χρονολογείται στην Ελληνιστική Εποχή και θα μπορούσε να ανήκε σε ναό ελληνικού τύπου, ίσως στον *Ναό της Αθηνάς στην Ακρόπολη των Σόλων*.

⁴⁰⁰ Βλ. οπ.π.

⁴⁰¹ Des Gagniers 1985 α, σσ.29-32, υποσ. 16, 17, σ.32 ` βλ. Westholm 1937, σσ. 287-288 ` Karageorghis 1968, σ.331

⁴⁰² Des Gagniers 1985 α, σσ.32-35

⁴⁰³ βλ. Καραγιώργης 1978, σ.146

Ένα από τα πιο γνωστά ευρήματα από τους Σόλους είναι το άγαλμα της Αφροδίτης των Σόλων. Ανευρέθηκε στη βορειοδυτική πλευρά του λόφου της *Ακροπόλεως*, ακριβώς μέσα στην δυτική πύλη της πόλης, το 1915. Η θεά παριστάνεται γυμνή σε λευκό λείο μάρμαρο. Η κόμη περιβάλλει κυματιστή το πρόσωπο και πέφτει με χοντρούς βοστρύχους στους ώμους. Και στους δύο μηρούς έφερε σύμβολα, πιθανόν ένα δελφίни στην μια πλευρά και Έρωτα στην άλλη. Χρονολογήθηκε στην Ελληνιστική Εποχή, στον 1^ο π.Χ. αιώνα, ίσως στα μέσα του αιώνα. Το σωζόμενο ύψος του αγάλματος είναι 81 εκ. Το άγαλμα είναι από τα ομορφότερα της κυπριακής γλυπτικής και διατηρεί επιρροές από τη Γλυπτική Σχολή της Αλεξάνδρειας. Επηρεασμένο από κλασικά πρότυπα αλλά και από τα έργα του γλύπτη Πραξιτέλη. Φυλάσσεται στο Κυπριακό Μουσείο. Ίσως το πιο εγνωσμένο εύρημα από τους Σόλους είναι το άγαλμα της Αφροδίτης των Σόλων που χρονολογείται στον 1^ο αιώνα π.Χ. ή τον πρώιμο 2^ο αιώνα μ.Χ. (Εικ. Αρ. 142, 146)⁴⁰⁴

Το τμήμα της ελληνιστικής πόλης που ήρθε στο φως τοποθετείται στο νότιο τμήμα των ερευνών της Καναδικής Αποστολής, δηλαδή στους βόρειους πρόποδες του λόφου της *Ακροπόλεως*, στα χαμηλότερα σημεία του λόφου μέχρι και την ακτή. Βρέθηκαν ίχνη κατοίκησης αυτής της εποχής, όπως τα σπαράγματα που ανασκάφηκαν και αποτελούνταν από δάπεδο, του οποίου οι τοίχοι εμπεριείχαν σκληρό ψημένο πηλό και ερυθρό πηλό ανακατεμένο με πολυάριθμα θραύσματα κοινής κεραμικής, κάποια ήταν κομμάτια αγγείων μελανόμορφου ρυθμού.⁴⁰⁵

Επιπλέον το έργο του René Ginouès στο κάτω μέρος της πόλης κατέστησε δυνατή την ανακάλυψη *Ελληνιστικών Εργαστηρίων*, τα οποία βρίσκονταν πάνω στα αρχαϊκά και τα κλασικά υπολείμματα. Διαφαίνεται η ύπαρξη μιας βιομηχανικής και εμπορικής περιοχής στην *Κάτω Πόλη* που συνδέεται με το *Λιμάνι*. Συγκεκριμένα ήρθε στο φως μια βιοτεχνική εγκατάσταση που περιλάμβανε πολλές δεξαμενές και κυκλοφορία ύδατος σε διάφορα επίπεδα. Δεν μπόρεσε να χρονολογηθεί με ακρίβεια.⁴⁰⁶

Επιπλέον μεταξύ της *Αγοράς* και της λιθόστρωτης οδού βρέθηκε μεγάλο *Δημόσιο Κτήριο*, αυτό ταυτίστηκε με *Στοά* των Ελληνιστικών χρόνων.⁴⁰⁷ Οι Καναδοί ανασκαφείς αναγνώρισαν ένα Ιπποδάμειο ρυμοτομικό σχήμα στη Ρωμαϊκή πόλη των Σόλων, που θα το δούμε στη συνέχεια. Ακόμα, διέκριναν μία επιρροή της ελληνιστικής πολεοδομίας, όπως συναντάται σε συγκεκριμένες σημαντικές περιοχές της Μικράς Ασίας. Παρά ότι η πόλη

⁴⁰⁴ Βλ. Westholm 1936, σσ.14-15 · βλ. Καραγιώργης 1978, σσ.126-127 · Καραγιώργης 1998, σ. 212 · Χρίστου 2000, σ. 29

⁴⁰⁵ Βλ. Des Gagniers 1985 α, σσ. 32 - 35

⁴⁰⁶ Βλ. Des Gagniers 1985 β, σσ. 256 - 259

⁴⁰⁷ Χρίστου 1973 β, σ.247

ήταν αναπτυγμένη σε πλατιές αναβαθμίδες στις πλαγιές του λόφου, που χωρίζονταν μέσω δρόμων που διέτρεχαν το τοπίο.⁴⁰⁸

Η συνοικία συνεχιζόταν προς την ανατολή και την ανατολική ζώνη του *Κλασικού Κτιρίου*. Ένας τοίχος παλαιότερης εποχής που είχε αναμορφωθεί, στον χώρο που ορίζεται στα βόρεια και δυτικά από τους τοίχους του *Κλασικού Κτιρίου* υποστήριζε στα 0,80 μ. ύψος πάνω από το επίπεδο του εδάφους της Κλασικής Εποχής, ένα δάπεδο φτιαγμένο από κοινό κονίαμα, το οποίο ωθήθηκε σε υψηλότερο επίπεδο από ένα στρώμα μαύρων βότσαλων με υδραυλικό κονίαμα.⁴⁰⁹

Το δάπεδο συνέχιζε, κυρίως προς τα ανατολικά, κάτω από τον τοίχο 3, και συναντούσε τις ρωμαϊκές κατασκευές. Ως προς αυτό, υπάρχουν ενδείξεις ότι πρόκειται για το βαθύτερο σημείο μιας δεξαμενής, η οποία περιβαλλόταν από τοίχους, ενδεδυμένους από υδραυλικό κονίαμα και ενωμένους στο κάτω μέρος με τρόπο ώστε να διευκολύνεται ο καθαρισμός. Αυτός ο τύπος συναντάται κυρίως σε υδραυλικές εγκαταστάσεις σε εποχές κατά πολύ μακρινές σε σχέση με την Ελληνιστική Εποχή. Το κάτω μέρος της δεξαμενής, το οποίο είχε διαστάσεις 2.40 X 2.85 μ. έχει κατηφορική κλίση προς τα νοτιοανατολικά, όπου ανοίγεται ένας αγωγός εξάτμισης. Αυτός ο αγωγός περνάει κάτω από μία δεύτερη δεξαμενή με μικρότερες διαστάσεις σε σχέση με την προηγούμενη, της οποίας το μήκος του δεν ξεπερνούσε το 1.20 μ. με κατεύθυνση από βορρά προς νότο και συνόρευε προς βορρά με έναν τρίτο αγωγό, ακόμα πιο στενό, μήκους 1.10 μ. Οι τοίχοι και το κάτω μέρος καλύπτονταν από υδραυλική επικάλυψη. Επίσης, το κάτω μέρος της μικρής και πιο νότιας δεξαμενής, ήταν μισό μέτρο πάνω από το χαμηλότερο σημείο της μεγάλης δεξαμενής, προς νότο, δεδομένου ότι το κάτω μέρος της μικρής βόρειας δεξαμενής, βρισκόταν στα 0.18 μ., κάτω από το χαμηλότερο μέρος της νότιας δεξαμενής και περίπου 1.10 μ. κάτω από το χαμηλότερο μέρος της μεγάλης δεξαμενής, στο υψηλότερο τμήμα προς βορρά. Η συγκεκριμένη εγκατάσταση που χρησιμοποιούνταν για σκοπούς καθαρισμού/ως πλυσταριό ήταν αρκετά πολύπλοκη, ενώ το νερό έρρεε σε διάφορα επίπεδα. Η ακριβής χρησιμότητά και λειτουργία της δεν μπορούν να εξακριβωθούν χωρίς να επεκταθεί η έρευνα προς τα ανατολικά. Είναι πιθανό να σχετίζεται με την ανακάλυψη των πηγαδιών στο βορρά και τη δύση. Η παρουσία τους υπονοεί την άφθονη χρήση νερού αν και το μεγάλο ρωμαϊκό ανάχωμα καθιστά δύσκολη τη συσχέτισή τους με τα αρχαιότερα επίπεδα κατοίκησης.⁴¹⁰

⁴⁰⁸ Βλ. Des Gagniers 1985 α, σσ.43-46

⁴⁰⁹ Des Gagniers 1985 α, σσ.32-35

⁴¹⁰ Οπ.π.

2. Ελληνιστικό οικοδόμημα Α΄

Στον ίδιο χώρο με τα πιο πάνω και κατά μήκος της ανατολικής άκρης, η πλακόστρωτη επιφάνεια της *Αγοράς* συνόρευε σε μια έκταση περίπου 7,50 μ., με μια σειρά κτιρίων. Το πρώτο προς τα βόρεια ήταν ένα *Κτίριο* το οποίο υπήρχε πριν από την κατασκευή του πλακόστρωτου δρόμου, ενδεχομένως ανήκει στην Ελληνιστική περίοδο. Ο ανατολικός τοίχος αυτού του *Κτιρίου* εκτείνεται πολύ μακριά προς τα νότια, έως ότου συναντήσει τον μεγάλο βόρειο τοίχο αντιστήριξης της *Αγοράς*, εκείνον στον οποίο στηρίζεται το *Νυμφαίο* και αποτελεί το όριο του τόπου. Ο τοίχος στο ανατολικό άκρο του κλίνει προς τα βόρεια και η επέκταση του κλίνει προς το ανατολικό κτίριο. Στα ανατολικά αυτού του τοίχου περνούσε ο λιθόστρωτος δρόμος, με απότομη και κεκλιμένη φορά από το νότο προς τον βορρά, και ο οποίος επικοινωνούσε με την κύρια οδική αρτηρία.⁴¹¹

Η επίστρωση που προέκυψε από την καταστροφή δεν φαίνεται να εμπεριέχει υλικό μεταγενέστερο του 1^{ου} αιώνα π.Χ. Αναφορικά με τα πηγάδια, η χρήση τους πιθανόν να σταμάτησε κατά το κτίσιμο των ρωμαϊκών οικοδομημάτων. Ακόμα συλλέχθηκαν πολυάριθμα θραύσματα κοινής κεραμικής, με μερικά σπαράγματα αγγείων μελανόμορφου ρυθμού.⁴¹²

3. Ελληνιστικό Οικοδόμημα Β΄

Λίγο πιο δυτικά από τον ανατολικότερο κίονα του *Δρόμου με τις Κιονοστοιχίες*, ανασκάφηκε ένας τοίχος από ασβέστη, που ήταν κάθετος προς τον άξονα του *Δρόμου με τις Κιονοστοιχίες* και αποτελούσε και το όριο της κιονοστοιχίας. Η κάτοψη του είχε απόσταση περίπου 8 μ. από το ανατολικό όριο της πλακόστρωσης της *Αγοράς*. Ωστόσο, δεν ερευνήθηκε παρά μόνο σε μήκος 7 μ. προς το νότο. Με πλάτος περίπου 0.90 μ., έφερε σε κάθε επένδυση μία τετραγωνική πλινθοδομή από ασβέστη, της οποίας τα επιμέρους κομμάτια ήταν κομμένα με λεπτότητα. Όπως το φυσικό έδαφος έχει κατηφορική κλίση από τον νότο προς τον βορρά, έτσι και αυτή η βάση κατηφόριζε σχηματίζοντας μία σειρά από βαθμίδες. Στο βόρειο άκρο της, έχει δύο δοκούς στήριξης, εκ των οποίων ο κατώτερος προεξέχει σε σχέση με αυτόν που στηρίζει, ο οποίος, με τη σειρά του, φέρει τη δική του προεξοχή. Επιπλέον, ο τοίχος φάρδαινε στη βάση του μέσω ενός περιζώματος εξαιρετικής ποιότητας στο κατώτερο μέρος. Η διάταξη περνούσε, κάτω από το πλακόστρωτο του *Δρόμου με τις Κιονοστοιχίες*. Επομένως το *Κτίριο* στο οποίο ανήκει είναι προγενέστερο από τη δημιουργία του *Δρόμου με τις Κιονοστοιχίες*. Η όψη του γύψινου διακοσμητικού, οδηγεί σε μια χρονολόγηση σε εποχή

⁴¹¹ Karageorghis 1975, σ.848

⁴¹² Οπ.π.

παλαιότερη του 2^{ου} αιώνα μ.Χ. και η κεραμική που βρέθηκε στο στρώμα που ήταν θεμελιωμένο το *Κτίριο* δεν υπερβαίνει τον 4^ο αιώνα π.Χ.⁴¹³ Η Ελληνιστική πόλη ενδέχεται να έχει καταστραφεί από σεισμούς. Ένας γνωστός σεισμός που μπορεί να ευθύνεται είναι του 180 π.Χ.⁴¹⁴

ΙΕ. Ρωμαϊκή πόλη

1. Εισαγωγή

Οι Καναδοί ανασκαφείς εντόπισαν και ανέσκαψαν στην *Παλαιά Χώρα*, την πόλη των Σόλων κατά τη Ρωμαϊκή Εποχή. Έφεραν στο φως ένα μεγάλο *Δρόμο με Κινοστοιχίες*, την *Αγορά* της πόλης, ένα μνημειακό *Νυμφαίο* καθώς και *Ιδιωτικά* και *Δημόσια Κτίρια* της Ελληνιστικής και της Ρωμαϊκής πόλης. Ο Gignouès αποκάλυψε μερικά τμήματα της ρωμαϊκής πόλης. Το ένα από αυτά ήταν το παράκτιο τμήμα στα βόρεια της πόλης, σε χαμηλότερο επίπεδο του εδάφους και μακριά από την *Ακρόπολη*. Ένα δεύτερο τμήμα που ανασκάφηκε ήταν οικοδομημένο προς τα νότια, στην αρχή του λόφου της *Ακρόπολης*. (Εικ. Αρ. 18 β)⁴¹⁵

Το δεύτερο τμήμα βρισκόταν χαμηλά στον χώρο, νότια του δρόμου που διασχίζει ανατολικά προς δυτικά το σύγχρονο χωριό. Ήταν ένας χώρος μήκους 40 μέτρων, με στρώματα των 3 μέτρων, στα 10,80 μ. πάνω από τη στάθμη της θάλασσας. Είχε τέσσερις διαδοχικές φάσεις κατοχής, τουλάχιστον τρεις εκ των οποίων ξεχώριζαν ευδιάκριτα.⁴¹⁶ Στον χώρο αυτό η Kahil ανέσκαψε *Ρωμαϊκές Οικίες*. Επρόκειτο για ελληνιστικές οικίες που μεταμορφώθηκαν κατά τη Ρωμαϊκή Εποχή. Οι οικίες αυτές είχαν στο κατώτερο στρώμα τους, ακριβώς πάνω στον βράχο, αρχαϊκά ερείπια. Δυστυχώς η ανασκαφή στον τομέα αυτό δεν ολοκληρώθηκε.⁴¹⁷

Οι εργασίες επικεντρώθηκαν στους πρόποδες του λόφου της *Ακροπόλεως* με κατεύθυνση προς βορρά όπου βρίσκεται η ακτή. Η πόλη των Σόλων κατά τη Ρωμαϊκή εποχή απλώθηκε πάνω στα στρώματα των προηγούμενων εποχών. Η αποστολή του Πανεπιστημίου Laval πρόλαβε να ανασκάψει μέρος της πόλης από τους πρόποδες του λόφου από όπου είχε την αφετηρία της η *Κάτω Πόλη* και προς βορρά όπου εδραζόταν το κέντρο της πόλης και λιγότερο τα χαμηλότερα σημεία της *Άνω Πόλης* προς βορρά, όπου ήρθαν στο φως οικίες της ύστερης ρωμαϊκής πόλης οι οποίες βρίσκονταν σε χρήση από προηγούμενη Ρωμαϊκή

⁴¹³ Des Gagniers 1985 α, σσ. 64-65 ` Το οικοδόμημα αυτό δεν είναι ξεκάθαρο αν είναι της Κλασικής ή της Ελληνιστικής Εποχής.

⁴¹⁴ Des Gagniers 1985 α, υποσ. 1, σ.135

⁴¹⁵ Βλ. Des Gagniers 1985 α, σ.43 ` βλ. 1985 β, σ.259

⁴¹⁶ Des Gagniers 1967, σ.54

⁴¹⁷ Des Gagniers 1985 β, σπ.π.

Περίοδο. Το επίπεδο της ρωμαϊκής κατοχής επικεντρώθηκε στην *Κάτω Πόλη*, ενώ απουσίαζε εντελώς από την *Άνω Πόλη*.⁴¹⁸

Η έρευνα των Καναδών κατάφερε να ρίξει λίγο φως και στη οργάνωση του χώρου της πόλης προς το τέλος της Πρώιμης Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και στην αστικοποίηση των Σόλων. Επίσης αποκάλυψε ότι η πόλη αποτελούταν από περισσότερα από πενήντα οικοδομικά τετράγωνα.⁴¹⁹

Το πιο χαρακτηριστικό στοιχείο της διαμόρφωσης της πόλης ήταν η οικοδόμηση της σε διάφορα επίπεδα, ξεκινώντας από την *Ακρόπολη* και από τα υψηλότερα σημεία του λόφου και διασχίζοντας τον κατεβαίνοντας στην πεδιάδα, μέχρι το *Λιμάνι*, με πλατιές αναβαθμίδες στις πλαγιές του λόφου με μέτωπο προς τη θάλασσα που συνδέονταν μέσω δρόμων που διαπερνούσαν το τοπίο. Το χωροταξικό σχέδιο με αναβαθμίδες και παράλληλους δρόμους περιείχε πολλές ανηφόρες και κατηφόρες, ιδιαίτερα, προς το ανατολικό άκρο, στη συνέχεια της καμπύλης του λόφου, εφόσον εντοπίστηκαν τα απομεινάρια της διασταυρούμενης κίνησης, στην κατεύθυνση της πλαγιάς. Επιπλέον, φανερώθηκε η πολεοδομία της πόλης αφού έγιναν διακριτοί οι δρόμοι που συνέδεαν την πόλη, όπως και η *Αγορά* στο κέντρο της πόλης μαζί με ένα στεγασμένο *Δρόμο με τις Κινοστοιχίες*, ο οποίος αποτελούσε την κεντρική οδική αρτηρία της πόλης και στα νότια του υπήρχε ένας δρόμος προσανατολισμένος προς τον *Δρόμο με τις Κινοστοιχίες*, αλλά με μικρότερες διαστάσεις. Τα άνδρα χώριζαν και οριοθετούσαν το βόρειο άκρο τους, προς τη θάλασσα, με όριο τον δρόμο που περνούσε από εκείνο το σημείο.⁴²⁰

Ο Gignouès θεώρησε ότι το αρχιτεκτονικό σχέδιο έμοιαζε με Ιπποδάμειο ρυμοτομικό σχέδιο. Με ελληνιστικό πολεοδομικό σχεδιασμό, όπως σε ορισμένες τοποθεσίες στη Μικρά Ασία. Η οργάνωση του χώρου υλοποιήθηκε μετά από μια μαζική αναμόρφωση, πιθανόν στο τέλος της Πρώιμης Αυτοκρατορικής Περιόδου, αν και η πολεοδομία μοιάζει να προέρχεται από ελληνιστικούς τύπους. Στην ουσία η πόλη που ανέσκαψαν οι Καναδοί είναι η Ελληνιστική πόλη με μνημειώδεις προσθήκες της Ρωμαϊκής Εποχής, με πολλές ανακατασκευές και ανοικοδομήσεις μετά από καταστροφές.⁴²¹

⁴¹⁸ Karageorghis 1966, σ.352 · Des Gagniers 1985 β, σ.259. Προφανώς οι λόγοι που δεν βρέθηκαν καθόλου ερείπια της Ρωμαϊκής Εποχής στην *Άνω Πόλη* ήταν ότι το *Ελληνιστικό Ανάκτορο* και ο *Ναός* εξακολουθούσαν να υπάρχουν και χρησιμοποιούνταν. Επιπλέον δεν υπήρχε λόγος μετά και την πύλα της Κιλικικής πειρατείας να υπάρχει οχυρωμένη ακρόπολη ως χώρος άμυνας, λόγω της ειρήνης που επικράτησε. Για την Κιλικική πειρατεία βλ. Το *Λιμάνι στο Παλιόκαστρο*. Οι ανασκαφές όπως αναφέρθηκε πιο πάνω διακόπηκαν λόγω των γεγονότων του 1974. βλ. Astrom 2000, σ. 29

⁴¹⁹ Des Gagniers 1985 α, σσ.3-5, σ.43

⁴²⁰ Βλ. Des Gagniers 1985α, σσ.43-46 · βλ. 1985 β, σ.259

⁴²¹ Βλ. Des Gagniers σπ.π. · βλ. 1985 β, σπ.π.

2. Η Νότια Κάτω Πόλη

Στη νοτιοανατολική γωνία της Αγοράς, αναγνωρίζεται, τοποθετημένο πάνω από τις πλάκες που ορίζουν το δυτικό όριο του *Ανατολικού Κτιρίου*, μία κατασκευή ορθογώνιου σχήματος από επαναχρησιμοποιημένους λίθους που κατέληγε στην *Αγορά*, με πρόσοψη πλάτους 2.60 μ. και βάθος λίγο περισσότερο από 2 μ. Χρονολογείται σε μια εποχή κατά την οποία η πλακόστρωση της *Αγοράς* είχε καλυφθεί, από στρώμα χρώματος πάχους από 20 έως 30 εκ.⁴²²

Σε νοτιότερο σημείο ένας τοίχος με πλάτος σχεδόν 0,70 μ. και μήκος μεγαλύτερο από 4μ. διατηρούταν σε συνολικό ύψος 1,20 μ. Ήταν κατασκευασμένος από μεγάλους λίθους και μπάζα, συνδεδεμένα με συμπαγή πηλό. Στην επιφάνεια, βρέθηκε ένα είδος σφαιριδίου κομμένο από θραύσμα αγγείου σε Κορινθιακό στιλ. Το κτίριο είχε τουλάχιστον δύο περιόδους κατοχής και τα δύο στρώματα περιείχαν μεγάλη ποσότητα κεραμικών.⁴²³

Από τα απομεινάρια των οικοδομημάτων ξεχωρίζουν τα θεμέλια, τα οποία εμπεριείχαν μεγάλων διαστάσεων χαλίκια, σε ύψος περίπου 0.80 μ. Η βάση τους αντιστοιχούσε στο ανώτερο μέρος της επίστρωσης της Ελληνιστικής Εποχής. Οι τοίχοι ήταν χτισμένοι με πλινθοδομή, κατασκευασμένη από χοντρά χαλίκια, ανακατεμένα με λάσπη πλούσια σε ασβέστη. Τα ίδια υλικά χρησιμοποιήθηκαν στο σύνολο της κατασκευής.⁴²⁴

Είναι αξιοσημείωτο ότι στην περιοχή που ερευνήθηκε δεν βρέθηκε κανένα δείγμα οπτοπλινθοδομής ρωμαϊκής προέλευσης ενώ τα τούβλα δεν ήταν παρά βοηθητικά στη σύνδεση με τα χαλίκια ή για τη διαμόρφωση των βασικών επιπέδων. Το επίπεδο κατοίκησης ήταν ανυψωμένο κατά περίπου 0,60 μ., ως συνέπεια μιας νέας κατοίκησης του χώρου. Η επίστρωση του νέου εδάφους περιείχε μεγάλη ποσότητα λευκού σοβά, προερχόμενη από την καταστροφή ενός κτιρίου σε κατώτερο επίπεδο, όπου βρέθηκαν και θραύσματα κεραμικής. Η επίστρωση που περνούσε κάτω από το δάπεδο περιείχε άφθονη κεραμική, χρονολογούμενη από τον 4^ο έως τον 6^ο αιώνα μ.Χ.⁴²⁵

Πιο νότια, καθарίστηκε ένα ρωμαϊκό δάπεδο, βρισκόταν νότια ενός μεγάλου τοίχου με κατωφέρεια και πιο κάτω υπήρχε ένα δεύτερο δάπεδο. Τα στοιχεία αυτά ανήκαν σε οικοδομήματα που εκτείνονταν προς το νότο, ακολουθώντας τη φυσική κλίση του εδάφους. Οι τοίχοι περιλάμβαναν μέλη συνδεδεμένα κυρίως με γύψινο κονίαμα, είχαν πλάτος, περίπου 0,50 μ.⁴²⁶

⁴²² Des Gagniers 1985 α,σ.88

⁴²³ Des Gagniers 1967, σ.54

⁴²⁴ Des Gagniers 1985 α, σ.35

⁴²⁵ Des Gagniers 1985,α σσ.35-36

⁴²⁶ Des Gagniers 1985 α, σ.36

Ένας μικρότερος δρόμος που ξεκινούσε από τη βόρεια κιονοστοιχία του *Δρόμου με τις Κιονοστοιχίες*, κατευθυνόταν προς τη θάλασσα. Ίσως να υπήρχαν δύο παράλληλα συστήματα δρόμων, χωρίς να διασταυρώνονται σε ορθή γωνία. Στην αρχή της *Αγοράς* και με κατεύθυνση προς τον νότο, ο *Δρόμος με τις Κιονοστοιχίες* συνδεόταν με ένα στενό δρόμο που διέσχισε μια μεγάλη πλαγιά, ανηφορίζοντας τον λόφο και περνώντας μπροστά από μια οικία, η οποία έμεινε γνωστή ως ‘*Οικία με το χάλκινο κεφάλι*’.⁴²⁷

3. Η Οικία με το χάλκινο κεφάλι

Σε ψηλότερο επίπεδο του λόφου, στα όρια μεταξύ της *Άνω* και της *Κάτω Πόλης*, πάνω από την *Αγορά* και στα δυτικά της *Βασιλικής*, ανασκάφηκε μια *Ρωμαϊκή Οικία* της ΥΚΡ, με αρκετές μεταγενέστερες ανακατασκευές. Στο εν μέρει διατηρημένο δάπεδο ενός δωματίου, υπήρχε μια χάλκινη κεφαλή αγάλματος φυσικού μεγέθους, νεαρού άρρενα. Το στρώμα περιείχε κοινή κεραμική του 5^{ου} αιώνα μ.Χ. και έπειτα. Η κακή ποιότητα της οικίας δεν δικαιολογεί το μεγαλείο του ευρήματος, καθώς ήταν φτωχή και οι γειτονικές οικίες δεν περιείχαν πολύτιμα αντικείμενα, αλλά μόνο κοινή κεραμική. Δεν γνωρίζουμε από πού προήλθε αυτό το μέλος του αγάλματος, κανένα άλλο κομμάτι του οποίου δεν έχει βρεθεί. Το κεφάλι είχε επίπεδο ωοειδές πρόσωπο και εξιδανικευμένα χαρακτηριστικά, παριστάνει θεό ή ήρωα και χρονολογείται την Εποχή των Αντωνίωνων. Θυμίζει κάποια δείγματα, εξαιρετικής ποιότητας της κλασικής ελληνικής γλυπτικής, ιδιαίτερα της σχολής του Πολύκλειτου συνδυάζοντάς τα με χαρακτηριστικά της Ρωμαϊκής Εποχής. Χρονολογείται μετά τα μέσα του 2^{ου} αιώνα μ.Χ. Η Kahil εξήρε την πολυτέλεια της κεφαλής, σημείωσε ομοιότητα με μικρό ειδώλιο αλλά διευκρίνισε ότι δεν πρόκειται για ένα «ιδανικό γλυπτό παρά τα πολλά χαρακτηριστικά του ιδεαλισμού, αλλά για ένα πορτρέτο από τη Ρωμαϊκή περίοδο». Η Kahil το χρονολόγησε στο 160 μ.Χ.⁴²⁸

4. Βόρεια Κάτω Πόλη

Επίσης ανασκάφηκαν *Ρωμαϊκές Οικίες*, στα βόρεια του *Δρόμου με τις Κιονοστοιχίες* και στο βόρειο άκρο του εξερευνημένου τμήματος της *Αγοράς*. Κατά την πρώτη τους οικοδομική φάση βρίσκονταν σε ένα επίπεδο λίγο παραπάνω από 7 μ. από το επίπεδο της θάλασσας. Το επίπεδο αυτό μειωνόταν κλιμακωτά, στα 5.30 μ., δηλαδή περίπου 0.75 μ. πάνω από το επίπεδο της επίστρωσης της Ελληνιστικής Εποχής. Η κλίση του εδάφους δείχνει ότι ο δρόμος που πιθανόν συνόρευε στα βόρεια με τις *Οικίες* διέτρεχε μία ακόμα αναβαθμίδα, αυτή τη φορά ευθεία σε σχέση με τους *Οικισμούς του Λιμανιού*. Η περιοχή υπέστη από τη

⁴²⁷ Des Gagniers 1985 α, σσ.43-46

⁴²⁸ Βλ. Des Gagniers 1985 β, σ.259 · βλ. Χρίστου 1973 β, σ.247 · βλ. Karageorghis 1972, σσ.1075-1076 · βλ. Καραγιώργης 1978, σ.143 · βλ. Kahil 1976, σ.41

Ρωμαϊκή Εποχή μία μαζική αναμόρφωση, έπειτα από καταστροφές και εκ νέου κατοικήσεις στις οποίες οφείλεται η διαμόρφωση των διαδοχικών επιστρώσεων.⁴²⁹

Οι εγκαταστάσεις της ρωμαϊκής εποχής, περιλάμβαναν πολλά δωμάτια τεράστιων διαστάσεων (έως 6 μ. X 5 μ.), συχνά διακοσμημένα με ψηφιδωτό με γεωμετρικές διακοσμήσεις. Στα νοτιοανατολικά εκτείνεται μια περιοχή που φαίνεται να έχει χρησιμοποιηθεί, τουλάχιστον τις τελευταίες περιόδους κατοίκησης, για βιοτεχνική δραστηριότητα.⁴³⁰

5. Το Οικοδόμημα με τα ψηφιδωτά

Ακόμα, ανασκάφηκαν τα ερείπια ενός μεγάλου οικοδομήματος. Από αυτό διασώθηκε ένας τοίχος, μήκους 4.40 μ. στο σύνολο του, και βάθους 3.85 μ. Στη μέση του τοίχου, υπήρχε ένας πρόσθετος τοίχος προς τα δυτικά, στην κατεύθυνση ενός κίονα. Το έδαφος αυτού του τμήματος ήταν διακοσμημένο με ένα ψηφιδωτό, του οποίου το δάπεδο υπήρχε ακόμα κατά την ανασκαφή. Στην επίστρωση της καταστροφής, πάνω από αυτό το δάπεδο βρέθηκε μία κοινή δεξαμενή, η οποία ανάγεται στη Ρωμαϊκή Εποχή. Ένα ασπρόμαυρο γεωμετρικό ψηφιδωτό διακοσμούσε το δάπεδο του διαδρόμου, πλάτους 2.20 μ., είχε προς τα δυτικά μια αυλή και τον δρόμο με τις κιονοστοιχίες. Στο βόρειο άκρο του και στο ανατολικό όριο του, υπήρχε εσοχή πλάτους 0.90 εκ., λευκού χρώματος με δύο εναλλακτικά μοτίβα στον άξονά του. Ένας ρόμβος μαύρου χρώματος με μία λευκή ψηφίδα στη μέση και τρεις χρωματικές διαβαθμίσεις στα πλάγια και ένα φυτό διαγώνια, με ένα τετράγωνο στο κέντρο αποτελούμενο από 2 x 2 ψηφίδες και για κάθε παρακλάδι και άλλα δύο τετράγωνα 2 x 2 ακολουθούμενα από ένα τετράγωνο μίας ψηφίδας. Ο κεντρικός τάπητας περιοριζόταν από μία λωρίδα πέντε γραμμών με ψηφίδες μαύρου χρώματος, πλάτους 8 εκ., που σχημάτιζαν το πρώτο στοιχείο του τριμερούς ορίου, συνολικού πλάτους 0,46 μ., Το τελευταίο περιείχε από το εξωτερικό προς το εσωτερικό, αυτή τη μαύρη λωρίδα, εντός της οποίας βρίσκονταν τα τρίγωνα, με την άκρη προς το εσωτερικό, με τρεις χρωματικές διαβαθμίσεις για κάθε πλευρά του τριγώνου. Έπειτα μία πλατιά διάμεση λωρίδα και στη συνέχεια εκ νέου η μαύρη λωρίδα των διαβαθμισμένων τριγώνων, εξείχε προς το εξωτερικό. Το μοτίβο αυτό συναντάται κυρίως στον 3^ο αιώνα π.Χ. Τέλος, ο τάπητας περιείχε, στο εσωτερικό αυτού του περιγράμματος, το γνωστό μοτίβο των διαπλεκόμενων κύκλων. Ωστόσο, δεν γνωρίζουμε αν τα πλακόστρωτα του ψηφιδωτού είναι σύγχρονα της κατασκευής του κτιρίου ή αν σχετίζονται με τη μεταγενέστερη κατοίκηση του χώρου.⁴³¹

⁴²⁹ Des Gagniers 1985 α, σ.44

⁴³⁰ Karageorghis 1970, σσ.274-276

⁴³¹ Des Gagniers, 1985 α, σσ.36- 39

6. Εργαστήριο υάλου

Κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους, η περιοχή κοντά στο *Λιμάνι* ήταν βιοτεχνική, ωστόσο μετά από καταστροφή του χώρου, ανοικοδομήθηκε με κτίσματα που δεν είχαν τη μεγαλοπρέπεια του παρελθόντος. Ένα από τα κτίσματα που ανασκάφηκαν ήταν ένα *Κτίριο* το οποίο μεταβλήθηκε σε μια μεγάλη κατοικία, από καλλιτεχνικό εργαστήριο που ήταν αρχικά. Από το δάπεδο του συλλέχθηκαν πολλά θραύσματα γυάλινων αγγείων, υπολείμματα χρωστικής σκόνης, μαζί με ορυκτά υλικά, μεγάλη ποσότητα σκωρίας, μάζες από μισό-λιωμένο υλικό και πάρα πολλά γυάλινα σταγονίδια. Φαίνεται ότι ήταν ένα *Εργαστήριο Υάλου*. Τα δείγματα κεραμικής που συλλέχθηκαν από το τελευταίο επίπεδο του κτιρίου χρονολογούνται κατά την περίοδο της Ύστερης Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.⁴³²

7. Ρωμαϊκό βαφείο

Επιπρόσθετα, ανακαλύφθηκε κάτω από πολύ ύστερα κτίσματα, μιας εγκατάσταση της ΜΚΡ, που χρησίμευσε ως θεμέλιο, εν μέρει, για ένα μεγάλο ρωμαϊκό τοίχο, το ίχνος του οποίου δεν συνέπιπτε τέλεια με το δικό του. Αυτός ο τοίχος ανήκε σε ένα μεγάλο κτίριο με ορθογώνια τοιχώματα. Είχε μικρά θεμέλια ερειπίων, ήταν διατηρημένα σε αρκετό ύψος (0,80μ.) και είχαν πλάτος περίπου 0,50 μ. Επιπλέον υπήρχε ένα πηγάδι που φαίνεται να σχετίζεται με το επίπεδο κατοίκησης και σε εγκαταστάσεις που θα μπορούσαν να ανήκουν στο ίδιο σύνολο, είχαν αποκαλυφθεί τουλάχιστον τρεις τετράγωνα δεξαμενές που ανήκαν στην εγκατάσταση. Δύο από αυτές είχαν πλάτος 1,15 μ. περίπου. Οι πυθμένες και τα τοιχώματά τους ήταν επικαλυμμένα με ένα αδιαπέραστο υδραυλικό κονίαμα, το ίδιο με αυτό που συνδέονταν οι τοίχοι, αλλά και βότσαλα. Στη βάση έφεραν ένα κυρτό άκρο για να διευκολύνει τον καθαρισμό. Η μεγαλύτερη περιλάμβανε στη νότια γωνία της έναν αγωγό εκκένωσης που περνούσε κάτω από μια μικρότερη δεξαμενή, υψωμένη κατά περίπου 0,60 m. Προς τα βόρεια εντοπίστηκε άλλη μια δεξαμενή παρόμοιων διαστάσεων. Αυτές οι εγκαταστάσεις ανήκαν σε βιοτεχνική εγκατάσταση, σε ένα εργαστήριο, ίσως ένα *Ρωμαϊκό Βαφείο*, εφόσον βρέθηκαν υπολείμματα χρωστικής ύλης.⁴³³

8. Λουτρό

Το οικοδόμημα ήταν διαμορφωμένο γύρω από μία αυλή και περιείχε αίθουσες διακοσμημένες με ψηφιδωτά και από μια εντοιχισμένη επένδυση από λευκό μάρμαρο, η οποία βρέθηκε σε πολυάριθμα θραύσματα και όπως φαίνεται, απεικόνιζε μία αρχιτεκτονική σύνθεση. Το κτίριο ήταν, πιθανότατα, στραμμένο προς το νότο και τη θάλασσα. Επιπλέον

⁴³² βλ. Des Gagniers 1967, σσ.55-56 · βλ. 1972 σ.45 · 1985 α, σσ.39- 40

⁴³³ Des Gagniers 1967, σσ. 55-56 · 1972, σ. 45 · Karageorghis 1968, σσ. 331-333

εμπεριείχε στο πίσω μέρος του, στη νότια πλευρά, ανταλλακτικά, συμπεριλαμβανομένων πολλών σωλήνων, που ενδεχομένως συνδέονται με τη λειτουργία κάποιου *Λουτρού*. Το σύνολο του κτιρίου υπέστη κυρίως μια μαζική αναδιαμόρφωση, όπως καταδεικνύεται από την άνοδο του επιπέδου κατοίκησης. Στην τελευταία φάση του είχε χωμάτινα δάπεδα. Οι τοιχοποιίες επικαλύφθηκαν σε μεγάλο βαθμό με γύψο σε θεμέλια μικρών ερειπίων που βυθίστηκαν σε ένα πάτωμα από τον 2^ο - 1^ο αιώνα π.Χ. Το κτίριο πιθανώς αναδιαμορφώθηκε δύο φορές, τη δεύτερη φορά μειώθηκε η επιφάνεια των δωματίων. Για αυτή την κατασκευή χρησιμοποιήθηκαν αρκετά υλικά σε δεύτερη χρήση. Το κτίριο είναι φανερό ότι ήταν *Λουτρό*, όπως φαίνεται από τα ψηφιδωτά και τα υδραυλικά εξαρτήματα. Ήταν εδραιωμένο στην άκρη ενός δρόμου που διέθετε κανάλι αποχέτευσης με σωλήνες από τερακότα. Στον χώρο υπήρχε αφθονία αρχιτεκτονικών στοιχείων από γύψο και θραύσματα.⁴³⁴

9. Ρωμαϊκά κτίρια

Στα ανατολικά της πόλης εντοπίστηκε μία μνημειώδης κατασκευή. Η μεγαλοσύνη της προκύπτει από τους τοίχους και τα αρχιτεκτονικά μέλη μεγάλων διαστάσεων. Ενδέχεται να συνδέεται με το *Λιμάνι*. Βρίσκεται στο ίδιο επίπεδο οικοδόμησης με τον *Δρόμο με τις Κιονοστοιχίες*.⁴³⁵

Επιπλέον ανασκάφηκε μια μεγάλη ρωμαϊκή κατασκευή με μια κλίμακα που οδηγούσε σε ένα πλακόστρωτο δωμάτιο. Περιλάμβανε δύο σειρές τοίχων, η καθεμία ύψους περίπου 0,40 μ., από μπλοκ από λεπτό ασβεστόλιθο, προσαρμοσμένες χωρίς κονίαμα. Το οικοδόμημα συνέχιζε προς το νότο, αλλά κόπηκε από ένα νέο φρεάτιο που δημιουργήθηκε μεταγενέστερα.⁴³⁶

Σε ένα δρόμο που κατευθυνόταν προς τα νοτιοανατολικά, προς ένα σημείο των προμαχόνων όπου ήταν η δυτική πύλη της πόλης και προς τα βορειοδυτικά της *Αγοράς*, ανασκάφηκαν τοίχοι γείσου που παρουσιάζουν, θεατρικά προσωπεία. Ένα γείσο, με ορατό το γράμμα ε, που εμφανίζεται, μεταξύ των πολύ επίπεδων στρογγυλών με στυλιζαρισμένες διακοσμήσεις φυτών, μια σειρά από προσωπεία, στα αριστερά τους έχει ένα καμπυλωτό ραβδί που χρησιμεύει ως σήμα για διάφορους τύπους ηθοποιών και προσωποποιεί την ίδια την κωμωδία. Η παρουσία αυτών των κεφαλών στο περίβλημα ενός γείσου φαίνεται να χαρακτηρίζει την αρχιτεκτονική διακόσμηση σε περιοχή που περιλαμβάνει μεγάλο μέρος της Μικράς Ασίας αλλά και της Συρίας. Άλλες είχαν διακοσμήσεις φυτών μεγάλης ποικιλίας

⁴³⁴ Βλ. Karageorghis 1966 σ. 352 · βλ. Des Gagniers 1985 α, σσ.39 - 40

⁴³⁵ Βλ. Des Gagniers 1985 α. σσ. 61-62

⁴³⁶ Karageorghis 1967, σσ. 360-362

με διάφορα είδη ροζετών, λουλουδιών, ροδιών στα στελέχη τους, επεξεργασμένα σε μάλλον ακατέργαστο αλλά έντονο στιλ και είναι πιθανώς από τον 3^ο αιώνα μ.Χ.⁴³⁷

10. Χρονολόγηση

Η τελευταία μεγάλη αρχιτεκτονική περίοδος σε αυτήν την περιοχή χρονολογείται στα τέλη του 2^{ου} αιώνα και στον 3^ο αιώνα. Η διάταξη των οικοδομημάτων, που προορίζονται τόσο για κατοικίες όσο και για βιοτεχνικές δραστηριότητες, που χαρακτηρίζουν την κατοχή της περιοχής στην ΥΚΡ (250 – 450 μ.Χ.) αναγέρθηκαν πάνω σε βιομηχανικές εγκαταστάσεις παλαιότερων Ρωμαϊκών χρόνων (50 – 250 μ.Χ.).⁴³⁸

Μετά από αυτήν την περίοδο δραστηριότητας, η οποία φαίνεται να αντιστοιχεί στην Πρώιμη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, η περιοχή, εάν δεν εγκαταλείφθηκε, μειώθηκε το βιοτικό της επίπεδο. Οι βιοτεχνικές εγκαταστάσεις εξαφανίζονται κάτω από τον όγκο των ερειπίων, αλλά τα ίχνη των τοίχων διατηρήθηκαν. Νέα, εύθραυστα χωρίσματα ανιχνεύτηκαν ανάμεσα στα μεγάλα δωμάτια. Το υλικό που ανακαλύφθηκε στα ανώτερα στρώματα κατεβαίνει τουλάχιστον μέχρι τον 5^ο - 6^ο αιώνα μ.Χ.⁴³⁹

Η παρακμή της πόλης θα πρέπει να επήλθε, πέρα από άλλους λόγους που θα αναφερθούν στη συνέχεια, από φυσικές καταστροφές όπως σεισμούς. Μερικοί από τους πιο γνωστούς είναι οι σεισμοί του 77/78 μ.Χ που κατέστρεψαν τα δημόσια κτήρια της Πάφου. Πολλοί ήταν οι σεισμοί που κατέστρεψαν τις πόλεις της Κύπρου, όπως ο σεισμός που κατέστρεψε τις πόλεις της Κύπρου, το 324 μ.Χ.⁴⁴⁰

11. Ευρήματα Ρωμαϊκής πόλης

Από τους Ρωμαϊκούς Σόλους σώζεται πληθώρα επιγραφών, νομισμάτων και κινητών ευρημάτων όπως αγάλματα. Επί Νέρωνα η πόλη υδροδοτούνταν από υδραγωγείο μέσω ενός αγωγού που αποθήκευε το νερό από υψηλότερα σημεία, του ποταμού του Κάμπου. Μια επιγραφή που βρέθηκε σε απόσταση 4 χιλιομέτρων στα νοτιοδυτικά των Σόλων και χρονολογείται στο 54 με 68 μ.Χ. είναι καθοριστική για την τοποθεσία του υδραγωγείου.⁴⁴¹ Με την αρωγή του ανθυπάτου κοντά στη βασιλεία του Τραϊανού ανεγέρθηκε ένα μικρό ιερό και άγαλμα του εν λόγω αυτοκράτορα και αφιέρωση από κάποιο άντρα στον Τραϊανό. Μια σημαντική επιγραφή, χρονολογούμενη στο 129 μ.Χ. κατά τη διοίκηση του ανθύπατου

⁴³⁷ Karageorghis 1971, σσ. 422-424 · βλ. 1972, σσ. 1074-1075

⁴³⁸ Βλ. Χρίστου 1973 β, σ. 247 · βλ. Karageorghis 1966 σ. 352 · βλ. Karageorghis 1971, σ. 422

⁴³⁹ Des Gagniers 1967, σσ. 55-56

⁴⁴⁰ Καραγιώργης 1978, σσ. 137-138

⁴⁴¹ Ο Σακελλάριος (*Τά Κυπριακά*, τόμος Α', 1890, σ. 136), αναφέρει ότι είχε δει στην τοποθεσία «Βασιλικά» .. Έν αὐτῇ τῇ κώμῃ ἔχουση 300 κατοίκους, εὐρίσκονται καὶ λείψανα ὑδραγωγείων «βασιλικά» καλούμενα, ἐτι δὲ καὶ θεμέλια οἰκοδομῶν τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἦτο δ' ἐκτισμένη [ἡ ἀρχαία Τέμβρος] ἐπὶ λόφων μόλις δέκα λεπτά τῆς ὥρας τοῦ ποταμοῦ ἀπέχουσα, καὶ πιθανῶς καὶ μέχρι τῆς κώμης Εὐρύχου ἐκτεινομένη...· Βλ. Επιγ. Αρ. Ζ3

Παύλου αφορά περίβολο και οικογενειακό τάφο ο οποίος ήταν ακόμα ορατός όταν εντοπίστηκε το 1912. Ακόμα υπήρχε *Βιβλιοφυλάκιο* και γραφεία του *Ιππάρχου* και του *Τιμητή*. Οι Σόλοι φαίνεται ότι ευνοήθηκαν από τη δυναστεία των Αντωνίων, έχουμε αφιερώσεις στον Αντωνίνο Πίο και τον Κόμοδο. Και ένα άγαλμα που αφιερώθηκε στον Μάρκο Αυρήλιο. Στους Σόλους όπως στην Πάφο και το Κίτιο υπήρχε *curator civitatis* (λογιστής), στις αρχές του 3ου αιώνα. (Εικ. Αρ. 4)⁴⁴²

ΙΣΤ. ΑΓΟΡΑ

1. Εισαγωγή

Η ανασκαφή στο δυτικό τμήμα της Κάτω Πόλης οδήγησε στην ανακάλυψη μιας δημόσιας πλακόστρωτης πλατείας μεγάλων διαστάσεων που καταλάβανε μεγάλο μέρος του ανδρήρου (Εικ.64-65). Αυτή ήταν η *Αγορά* της πόλης κατά τη Ρωμαϊκή Εποχή, ενώ υπάρχουν ενδείξεις ότι στον ίδιο χώρο σε ελαφρώς κατώτερο επίπεδο εξακολουθεί να βρίσκεται η *Ελληνιστική Αγορά* και στα αμέσως κατώτερα επίπεδα η Κλασική και η Αρχαϊκή πόλη των Σόλων. Παρά την ύπαρξη της πόλης σε αρχαιότερες εποχές στην Παλαιά Χώρα, δεν γνωρίζουμε αν η μετατροπή της *Αγοράς* σε ρωμαϊκού τύπου Αγορά συνοδεύτηκε και από μετατόπιση του κέντρου της πόλης σε άλλο σημείο.⁴⁴³

Οι αγορές των πόλεων της Ελληνιστικής Εποχής αναδιαμορφώθηκαν κατά την Ρωμαϊκή Εποχή και μετατράπηκαν σε *forum*, σε περίπτωση που η ρωμαϊκή πόλη αποκτούσε το καθεστώς της *colonia romana*. Δεν είναι αυτή η περίπτωση των Σόλων. Η ευμάρεια της Ρωμαϊκής Εποχής και η τάση προβολής του κέντρου της πόλης οδήγησε στην οικοδόμηση μνημειακών κτιρίων, με την πλατεία της ελληνιστικής *Αγοράς* να βρίσκεται στο επίκεντρο, τροποποιημένη όμως τώρα, ως προς την κάτοψη, με ρωμαϊκά οικοδομήματα όπως το *Νυμφαίο*, να το συνοδεύουν. Κάτι ανάλογο συνέβη στο Κούριο, όπου στην βόρεια πλευρά της πλατείας προστέθηκαν, εκατέρωθεν ενός κεντρικού *Νυμφαίου*, δύο μεγάλα συγκροτήματα από *Balnea – Θέρμαι*. Η μετατροπή της *ελληνιστικής Αγοράς* σε *ρωμαϊκού τύπου Αγορά* στους Σόλους δεν πρέπει να διέφερε και πολύ από την αντίστοιχη μετατροπή στο Κούριον. Έτσι και εδώ ακολουθήθηκε το ίδιο μοτίβο, σύμφωνα με το οποίο χαραχτηκε ένας νέος πολεοδομικός κάναβος που περιλάμβανε την παλαιότερη *Αγορά*, τα σημαντικά δημόσια οικοδομήματα και το παλαιότερο οδικό δίκτυο. Περαιτέρω ρυθμίσεις στη βελτίωση των πόλεων από τους Ρωμαίους περιλάμβαναν την παροχή άφθονου ύδατος για τις ανάγκες

⁴⁴² Mitford 1980, σσ. 1297-1298, σ.1327-29 · Βλ. Επιγ. αρ. Α14

⁴⁴³ Βλ. Karageorghis 1972, σσ.1075-1076

των δημόσιων κτιρίων και τη δημιουργία ανδρήρων, εάν η πόλη δεν βρισκόταν σε οριζόντιο ανάγλυφο, στοιχεία που συναντάμε και στους Σόλους.⁴⁴⁴

Η *Αγορά* των Σόλων σχημάτιζε μια απομονωμένη ζώνη, είχε την όψη μιας κλειστής δημόσιας πλατείας η οποία στηριζόταν σε ψηλούς τοίχους αντιστήριξης προς το νότο και την ανατολή και από κτίρια που την όριζαν στον νότο, σε κατώτερο επίπεδο από το ανώτερο νότιο άνδηρο. Στα νότια περιοριζόταν από τον μεγάλο τοίχο αντιστήριξης, από το *Νυμφαίο* και πιθανώς άλλες κατασκευές πιο δυτικά. Πάνω στα άνδηρα υπήρχαν κτίρια που ήταν κεκλιμένα προς τα νότια, προς τα ανατολικά και τα δυτικά. Αυτά ήταν οριοθετημένα προς τα βόρεια από τον τοίχο από πρόχωμα που κατευθυνόταν κατά μήκος της επέκτασης του *Δρόμου με τις κιονοστοιχίες* και ήταν προσπελάσιμο μόνο από το βόρειο άκρο των πλευρών του. Είχε το άκρο του στα ανατολικά του *Δρόμου με τις κιονοστοιχίες*, στον οποίο πιθανώς αντιστοιχούσε στα δυτικά η συνέχιση της κύριας οδικής αρτηρίας.⁴⁴⁵

Τη βόρεια πλευρά του λόφου τη διέσχισε ένας δρόμος που περνούσε ανάμεσα στον *Δρόμο με τις κιονοστοιχίες* και τους οικισμούς που εντοπίστηκαν στα νότια. Το *Νυμφαίο* και άλλα κτίρια βρισκόνταν πιο δυτικά και σε κατώτερο επίπεδο, σε σχέση με το μεγάλο κτίριο που ανασκάφηκε στα ανατολικά. Αυτό συνόρευε με τη γωνία της *Αγοράς*, μέσω ενός δρόμου, του οποίου το πλακόστρωτο είχε ευμεγέθεις πλάκες στο κέντρο, ενώ οι πλευρές και τα μεσοδιαστήματα ήταν κατασκευασμένα από χαλίκια και βότσαλα. (Εικ. Αρ. 67)⁴⁴⁶

Η πλαγιά του λόφου προκαλούσε μια κατωφέρεια ανάμεσα στο νότιο τμήμα του πλακόστρωτου και του *Δρόμου με τις κιονοστοιχίες*. Πιο κάτω από το δυτικό άκρο της κιονοστοιχίας και τον δρόμο που συνόρευε στα βόρεια στο επόμενο άνδηρο, ο δρόμος περνούσε μπροστά από την *Οικία* όπου βρέθηκε η χάλκινη κεφαλή. Στη συνέχεια οριζόταν από έναν άλλο τοίχο που συνόρευε με την επέκταση του κεντρικού δρόμου, που κυριαρχούσε στο κάτω άνδηρο. Ο δρόμος συνέχιζε προς τα ανατολικά, επικοινωνώντας με την υπόλοιπη πόλη μόνο μέσω αυτού και ενός άλλου κεκλιμένου κάθετου δρόμου. (Εικ. Αρ. 35)⁴⁴⁷

40 μ. πιο κάτω τον *Δρόμο με τις κιονοστοιχίες* και με νότια κατεύθυνση, υπήρχε ένας δρόμος προσανατολισμένος προς τον τελευταίο, αλλά με μικρότερες διαστάσεις. Αυτός γειτνιάζε προς νότο με δύο οικίες, η μια από αυτές ερευνήθηκε από την Kahil.⁴⁴⁸

⁴⁴⁴ Βλ. Ευαγγελίδης 2010, σσ. 71 – 75, σσ. 275 -280

⁴⁴⁵ Βλ. Karageorghis 1975, σ.848 ` βλ. Des Gagniers 1985 α, σσ.70-71 ` βλ. 1985 β, σ.260

⁴⁴⁶ Οπ.π.

⁴⁴⁷ Οπ.π.

⁴⁴⁸ Des Gagniers 1985 α, σ.44

Επίσης, η *Αγορά* συνόρευε με έναν δρόμο προς στα ανατολικά, αλλά σε υψηλότερο επίπεδο, χωρίς όμως καμία δυνατή άμεση επικοινωνία, εξαιτίας του υπερβολικά μεγάλου ύψους του τοίχου αντιστήριξης που παρεμβαλλόταν. Η φυσική κλίση του εδάφους καταδεικνύει μία οργάνωση ίδιου τύπου της δυτικής πλευράς με την ανατολική. Είναι δύσκολο να προσδιοριστεί η διάταξη των ίδιων των ανατολικών συνόρων στο επίπεδο της *Αγοράς*, ενώ η ανασκαφή δεν έφτασε στα χαμηλότερα επίπεδα. (Εικ. Αρ. 34)⁴⁴⁹

Όταν η εργασία διακόπηκε αδόκητα το 1974, το σύνολο του ανασκαμμένου χώρου της *Αγοράς* είχε μήκος 16 μ., από την ανατολή προς τη δύση. Ωστόσο η διαμόρφωση του σύγχρονου εδάφους όπως σχηματίζεται, κυρίως προς τη δύση, υποδηλώνει ότι η *Αγορά* ήταν αρκετά πιο πλατιά και πολύ μεγαλύτερη στο σύνολο της. Στα νότια, το λιθόστρωτο βρέθηκε σε απόσταση 29 μ. από τον σύγχρονο δρόμο. Ο μεγάλος τοίχος που στηρίζει το άνδρηρο με θέα στην *Αγορά* κατευθύνεται επίσης προς τον νότο, 38.50 μ. από τον δρόμο. Οι ψηλοί τοίχοι αντιστήριξης που έκλειναν τη νοτιοανατολική γωνία της *Αγοράς* διατηρούνται σε ύψος πέντε μέτρων. (Εικ. Αρ. 64, 65, 66)⁴⁵⁰

Με αυτά τα δεδομένα το πλακόστρωτο τμήμα της *Αγοράς* που είχε ανασκαφεί καταλάμβανε μια έκταση μεγαλύτερη από 300 μ². Αν προσθέσουμε σε αυτόν τον αριθμό το πλάτος του ίδιου του δρόμου, καθώς και της νότιας κιονοστοιχίας, φαίνεται ότι το μέρος είχε αρκετά μεγάλες διαστάσεις.⁴⁵¹

Οι έρευνες προς το νότο και τη δύση της Κάτω Πόλης, ανέδειξαν το λιθόστρωτο τμήμα της *Αγοράς*, κατασκευασμένο όπως ο δρόμος αλλά προστατευμένο από την κυκλοφορία των μεταφορικών μέσων με δύο βαθμίδων που το ανύψωναν. Το πλακόστρωτο τμήμα της *Αγοράς* ορίζεται στα νότια από ένα τμήμα που υψώθηκε με μία βάση, πλάτους σχεδόν 10 μέτρων, πάνω στην οποία εγκαταστάθηκε το *Νυμφαίο*. Το συνολικό βάθος της πλατείας, από νότο προς βορρά, ήταν τουλάχιστον από 44 μέτρα μέχρι 48 μέτρα, εάν όπως είναι πιθανό, ο *Δρόμος με τις κιονοστοιχίες* συνέχισε και συνόρευε προς τα βόρεια με ακόμα ένα πλακόστρωτο. Τα ανατολικά σύνορα του *Νυμφαίου* απέχουν περισσότερο από 10 μέτρα από την ανατολική πλευρά της *Αγοράς*.⁴⁵² Το ανατολικό όριο της *Αγοράς* οριζόταν από ένα αριθμό κτιρίων, ενώ η πλακόστρωση της *Αγοράς* έφτανε μέχρι ένα σημείο που τοποθετείται παράλληλα με τον άξονα του *Δρόμου με τις κιονοστοιχίες*, περίπου 11μ από τον ανατολικότερο κίονα.⁴⁵³

⁴⁴⁹ Οπ.π.

⁴⁵⁰ Βλ. Karageorghis 1972, σσ.1075-1076 · βλ. Des Gagniers 1985 β, σ.259

⁴⁵¹ Des Gagniers 1985 α, σσ. 63-64 · Karageorghis 1974, σ.884

⁴⁵² Karageorghis 1975, σ. 848

⁴⁵³ Des Gagniers 1985 α, σσ. 64-65

2. Το πλακόστρωτο της Αγοράς

Η εξαιρετικής ποιότητας λιθόστρωση της *Αγοράς*, αποτελείται από ορθογώνιες πλάκες ασβεστόλιθου άνισων διαστάσεων, κατά προσέγγιση τετραγωνισμένες. Είχαν μήκος 1.20 - 1.30 μ., πλάτος 0.60 - 0.75 μ. και πάχος 0.20 έως 0.25 εκ. Οι πλάκες στηριζόταν σε μία επίστρωση βότσαλων ενωμένων μεταξύ τους με αρκετά στερεό κονίαμα, απλωμένο σε μια καλά ισοπεδωμένη επιφάνεια. Ήταν τοποθετημένες σε κάθετες σειρές επί του άξονα της γραμμής και όχι λοξά, ενώ είχαν προσανατολισμό από την ανατολή προς τη δύση.

Το πλακόστρωτο τμήμα της *Αγοράς* κατηφορίζει ελαφρώς από τον νότο προς τον βορρά, από 11.10 σε 10.70 μ., διανύοντας απόσταση περίπου 40 μ. μέχρι να ολοκληρωθεί αυτή η κλίση. Παρόμοια κατωφέρεια (30 μ.) υπήρχε και από την ανατολή προς τη δύση. Η κατασκευή είναι επιμελημένη, αν και δεν διατηρήθηκε όπως ήταν στην αρχική της μορφή, διότι η πλακόστρωση αφαιρέθηκε μεταγενέστερα με σκοπό τη χρήση των λίθων της ως οικοδομικό υλικό.

Άλλο ένα πλακόστρωτο αποκαλύφθηκε σε απόσταση περίπου 7 μ. από το ανατολικό όριο της *Αγοράς*. Είχε κατεύθυνση από βορρά προς νότο και χρησίμευσε ως μονοπάτι που οδηγούσε από την πλακόστρωτη *Αγορά* σε ένα σημείο πάνω από αυτή, εκεί όπου ανασκάφηκαν οι υδραυλικές εγκαταστάσεις του νότιου ορίου της *Αγοράς* και του *Νυμφαίου*.

Το πλακόστρωτο που καταλάμβανε την *Αγορά* ήταν σε κάποια σημεία ανέπαφο. Στα σημεία που δεν διατηρήθηκε η πλακόστρωση υπάρχει κενή επιφάνεια, την οποία θα μπορούσε να εκμεταλλευτεί μια μελλοντική αρχαιολογική ανασκαφή, ώστε να φωτίσει το ζήτημα της *Αγοράς* της πόλης πριν από τη Ρωμαϊκή Εποχή. Μια ανασκαφή στο συγκεκριμένο σημείο θα έδινε την απάντηση στην ερώτηση αν βρίσκεται εκεί η ελληνιστική *Αγορά* είτε ακόμα και οι προγενέστερες αυτής. Επιπλέον, ακόμα και να μην εδράζεται εκεί η παλαιότερη *Αγορά*, θα ήταν ενδιαφέρον να μαθαίναμε πως χρησιμοποιείτο το κέντρο της πόλης παλαιότερα. (Εικ. Αρ. 63)⁴⁵⁴

3. Αγωγοί ύδατος

Δίπλα από τον πλακόστρωτο δρόμο, ανασκάφηκαν τα υπολείμματα του αγωγού των υδάτων του ανώτερου ανδρήρου. Αλλά και στα δυτικά του πλακόστρωτου δρόμου, από τη μία πλευρά, αναγνωρίστηκε ένα ρείθρο σκαμμένο στο οδόστρωμα να διασχίζει λοξά τον δρόμο. Σε κάποιο σημείο στα βόρεια υπήρχε μία κενή επιφάνεια, όπου η λιθόστρωση απουσίαζε,

⁴⁵⁴ Karageorghis 1972, σσ. 1075-1076 ` Des Gagniers 1985 α, σσ.48-49, σ. 63

αποκαλύπτοντας ένα κοίλο πλάγιο σωλήνα που περνούσε κάτω από τα πλακόστρωτο. Αντίστοιχες υδραυλικές εγκαταστάσεις βρίσκονταν στο νότιο όριο της *Αγοράς*.⁴⁵⁵

4. Οικοδομήματα

Στον χώρο της *Αγοράς* των Σόλων υπήρχαν διάφορα οικοδομήματα. Ορισμένα από αυτά ήταν δημόσια κτίρια, άλλα ήταν καταστήματα και οικίες. Πολλά από τα ευρήματα της ανασκαφής ανήκουν σε μεταγενέστερη ανακαίνιση του χώρου, όπως στα νότια του χώρου όπου βρέθηκε μία διπλή σειρά από πλάκες κατασκευασμένες πριν από την πλακόστρωση της *Αγοράς*. Δεν εξερευνήθηκε το επίπεδο των θεμελίων ώστε να βρεθούν ίχνη αρχαιότερης χρήσης του χώρου.

Απέναντι από τη νότια κιονοστοιχία υπήρχε ένα οικοδόμημα. Σε ένα από τους τοίχους του υπήρχε μια θύρα πλάτους 1.50 μ., η οποία παρείχε πρόσβαση από την ανατολή προς τη δύση. Η θύρα είχε εύρος ανάλογο με αυτό των νέων οικισμών που οικοδομήθηκαν μεταγενέστερα στον ίδιο χώρο. Η βόρεια πλευρά του κτιρίου αποδομήθηκε όταν κατασκευάστηκε το πλακόστρωτο, καθώς ένα μέρος της παρεμβαλλόταν σε αυτό.

Στα νότια της *Αγοράς* εντοπίστηκαν τα ερείπια *Οικιών της Ρωμαϊκής Εποχής*. Όπως ένας τοίχος μεταγενέστερος του πλακόστρωτου της *Αγοράς*, ο οποίος περνούσε, παράλληλα προς τον βόρειο τοίχο ενός αρχαιότερου κτίσματος και για απόσταση 21 μ. Αυτός ο μεταγενέστερος τοίχος συνέπιπτε με τα αρχαία θεμέλια, καθιστώντας διακριτή τη μορφή του πρώτου κτιρίου. Το πρώτο κτίριο θα είχε ένα ορθογώνιο παραλληλόγραμμο σχήμα, διαστάσεων περίπου 8 X 21 μ. και ήταν οικοδομημένο με κατεύθυνση από τον βορρά προς τον νότο. Φαίνεται ότι το κτίσμα συνόρευε με ένα χώρο αρχαιότερο από την πλακόστρωτη αγορά και οι διαστάσεις του ήταν ανάλογες με του *Δρόμου με τις κιονοστοιχίες*. Από τη βόρεια πλευρά του οικοδομήματος περνούσε ένας δρόμος που ήταν προγενέστερος της κατασκευής του *Δρόμου με τις κιονοστοιχίες*. Οι Καναδοί ανασκαφείς ονόμασαν το οικοδόμημα αυτό *Ανατολικό Κτίριο*.⁴⁵⁶

Η νοτιοανατολική γωνία της αγοράς ήταν πλήρως κλειστή από ψηλούς τοίχους αντιστήριξης δίχως κανένα πέρασμα. Οι τοίχοι αυτοί διατηρούνται μέχρι σήμερα σε ύψος περίπου 5 μ. Πάνω από τους τοίχους υπήρχαν άνδηρα οι οποίες άπτονταν σε αυτούς. Ο χώρος ήταν οργανωμένος έτσι ώστε ανάμεσα στους τοίχους αντιστήριξης και το πλακόστρωτο της *Αγοράς* να υπάρχει μία καλυμμένη λωρίδα στην ανατολική πλευρά της *Αγοράς*, δημιουργώντας ένα μονοπάτι που επέτρεπε τη διέλευση από την οπίσθια πλευρά των

⁴⁵⁵ Des Gagniers 1985 α, σσ.48-49

⁴⁵⁶ Des Gagniers, οπ.π. σ. 65, σ.67

δημόσιων κτιρίων, όπως του *Νυμφαίου*. Στις γωνίες των τοίχων υπήρχαν καλύμματα σε σχήμα Γ, τα οποία υποστηρίζονταν από πυλώνες. Δύο στη νοτιοδυτική γωνία του *Ανατολικού κτηρίου* και ένα ακόμα στην ίδια ευθεία αλλά σταυροειδούς σχήματος στο επίπεδο του νυμφαίου. Οι τοίχοι και τα καλύμματα επηρεάστηκαν από διάφορες επισκευές, όπως στεγανοποιήσεις.⁴⁵⁷

Δύο δευτερεύοντες δρόμοι περνούσαν από το κέντρο της πόλης, πενήντα μέτρα πιο νότια της πλαγιάς που κυριαρχεί η στοά και παράλληλα με την κύρια οδική αρτηρία. Ανάμεσα στους δύο δρόμους ανασκάφηκε μια ομάδα οικιών, που χρονολογήθηκε στην τελευταία περίοδο κατοίκησης της πόλης. Η κατοίκηση σε αυτό τον χώρο, συνεχίστηκε μέχρι τουλάχιστον τον 7^ο αιώνα μ.Χ., όπως μαθαίνουμε από την κεραμική που βρέθηκε στα ανώτερα στρώματα του.⁴⁵⁸

5. Συμπεράσματα

Στους Σόλους έχουμε την εικόνα ενός πολύ κλειστού δημόσιου χώρου. Μιας *Αγοράς* που οικοδομήθηκε σε μια από τις χαμηλότερες βόρειες πλαγιές του λόφου της *Ακροπόλεως*. Η τοποθέτηση της σε πλαγιά δημιουργούσε ορισμένα φυσικά εμπόδια καθώς στην νότια πλευρά της *Αγοράς* υπήρχε η πλαγιά του λόφου, πάνω στην οποία βρισκόταν το ανώτερο άνδρηρο και στη βόρεια πλευρά ακολουθούσε περαιτέρω κατωφέρεια που οδηγούσε σε ένα κατώτερο άνδρηρο. Για να στηριχθούν τα άνδρηρα οικοδομήθηκαν τοίχοι αντιστήριξης. Ο ένας κατασκευάστηκε στη νότια πλευρά της *Αγοράς* και ο άλλος στη βόρεια. Δρόμοι και μονοπάτια διέσχιζαν τον λόφο της *Ακροπόλεως* και συνέδεαν την *Αγορά* με την υπόλοιπη πόλη. Στο άνδρηρο της *Αγοράς* ορθωνόταν ο δρόμος με τις κιονοστοιχίες, το *Νυμφαίο* και άλλα δημόσια κτίρια. Τα οικοδομήματα ήταν τοποθετημένα στον χώρο σύμφωνα με το ρυμοτομικό σχέδιο της πόλης. Αυτή η εικόνα αντιστοιχούσε σε έναν πολύ επιτηδευμένο πολεοδομικό σχεδιασμό, ο οποίος διαμορφώθηκε εξαιτίας των στοιχείων του φυσικού εδάφους, τα οποία δημιουργούσαν έναν πολύ καλά προστατευμένο και κλειστό χώρο.⁴⁵⁹

Η *Αγορά* των Σόλων ήταν ένας σημαντικός δημόσιος χώρος του οποίου οι διαστάσεις του από μόνες τους και η ποιότητα της πλακόστρωσης, του προσέδωσαν έναν χαρακτήρα μνημειακό. Η ανακάλυψη της πλακόστρωτης *Αγοράς* έχει σημασία για τη γνώση του ρωμαϊκού πολεοδομικού σχεδιασμού στην Κύπρο.⁴⁶⁰ Από τα μέχρι τώρα στοιχεία φαίνεται ότι *Δρόμος με την κιονοστοιχία* οδηγούσε στο *Νυμφαίο*, η πρόσοψη του οποίου πρέπει να

⁴⁵⁷ Des Gagniers, οπ.π. σ.68

⁴⁵⁸ Karageorghis 1972, σσ.1075-1076

⁴⁵⁹ Βλ. Des Gagniers 1985 α, σσ.70-71

⁴⁶⁰ Des Gagniers 1985 α, σσ. 63-64 ` Karageorghis 1972, σσ. 1075-1076

συνεχιζόταν κατά μήκος του πλακόστρωτου της *Αγοράς* προς τα Δυτικά, έτσι ώστε να βρίσκεται στο κέντρο της πλακόστρωτης αυλής. Στους Σόλους υπήρξε μια αξιοσημείωτη ανάπτυξη του αστικού κέντρου, ιδιαίτερα κατά τη Ρωμαϊκή Εποχή. Οι εργασίες έγιναν σε μάρμαρο και χρονολογούνται στο τέλος της περιόδου η πρώτη φάση και στην εποχή των Σεβήρων, τον 3^ο αιώνα μ.Χ., οι ανακατασκευές.⁴⁶¹

Τέλος, ενώ αποκαλύφθηκε η *Αγορά* της Ρωμαϊκής Εποχής, δεν έγινε κατορθωτό να εντοπιστούν οι αγορές της πόλης στις προηγούμενες εποχές και αυτό όπως είπαμε οφείλεται μάλλον στο γεγονός ότι η *Αγορά* πάντα βρισκόταν στον ίδιο χώρο και βάσει αυτού θα πρέπει να βρίσκεται ακόμα θαμμένη κάτω από τη *Ρωμαϊκή Αγορά*.

ΙΖ. Ο Δρόμος με τις κιονοστοιχίες και οι στοές της αγοράς

1. Εισαγωγή

Ανάμεσα στα οικοδομήματα που ανέσκαψε η Καναδική Αποστολή στην Κάτω Πόλη, είχε ξεχωριστή θέση ένας μεγάλος πλακόστρωτος *Δρόμος με κιονοστοιχίες*, ο οποίος αποτελούσε την κεντρική οδική αρτηρία των Ρωμαϊκών Σόλων. (Εικ. Αρ. 35, 61, 62)⁴⁶² Ήταν κατασκευασμένος στους πρόποδες του λόφου της *Ακροπόλεως*, εκεί όπου οικοδομήθηκε το κέντρο της πόλης. Ο δρόμος αυτός είχε μεγάλη σημασία για την επικοινωνία του χώρου, εφόσον ήταν ο κυρίως δρόμος που οδηγούσε στην *Αγορά*.⁴⁶³

Ο *Δρόμος με τις κιονοστοιχίες* διέτρεχε τις συνοικίες προς το βορρά σε ύψος περίπου 3.5 μ.⁴⁶⁴ Ήταν προσανατολισμένος από τα βορειοδυτικά προς τα νοτιοανατολικά. Αν και αποκαλύφθηκαν τα πλακόστρωτα και τα καταστήματά της *Αγοράς*, δεν ήταν εφικτή η ανασκαφή κάτω από το πλακόστρωτο του δρόμου ώστε να χρονολογηθεί, χωρίς τουλάχιστον να κινδυνεύσει να καταστραφεί.⁴⁶⁵ Ο *Δρόμος με τις κιονοστοιχίες* διέσχισε την πόλη οδηγώντας δυτικά, στην *Αγορά*. Προς τα ανατολικά συναντούσε τα ερείπια μίας μνημειώδους πύλης.⁴⁶⁶

2. Αρχιτεκτονική

Ο *Δρόμος* ήταν πλακόστρωτος. Στις δύο πλευρές διαμορφώνονταν στοές με καταστήματα στο οπίσθιο μέρος. Κατά την ανασκαφή βρέθηκαν στη θέση τους αρκετές βάσεις κίωνων, όπως και άλλα αρχιτεκτονικά στοιχεία. Η διακόσμηση της κιονοστοιχίας ήταν ομοιόμορφη

⁴⁶¹ Wright 1992, σ. 284

⁴⁶² Βλ. Karageorghis 1973, σ. 670

⁴⁶³ Βλ. Des Gagniers 1985 α, σσ. 46 – 47

⁴⁶⁴ Des Gagniers 1985 β, σ.259

⁴⁶⁵ Βλ. Karageorghis 1971, σσ.422-424

⁴⁶⁶ Βλ. Des Gagniers 1985 α, σ.4, σ.43 βλ Wright 1992, σ.284

όπως φαίνεται από τα σπαράγματα της.⁴⁶⁷ Η πλακόστρωση του δρόμου ήταν ορατή σε μήκος μεγαλύτερο από 30 μέτρα, όπου μπορούσαν ακόμα να διακριθούν τα ίχνη από την αρχαιότητα. Ο δρόμος είχε πλάτος 4,75 μ., ενώ στις δύο στεγασμένες του πλευρές υπήρχαν πλακόστρωτα, πλάτους περίπου 4,50 μ. το βόρειο και 3,60 μ. το νότιο. Έτσι το συνολικό μέγεθος του δρόμου έφτανε στα 13 μ. πλάτος. Η νότια κιονοστοιχία του δρόμου συνόρευε με μια σειρά καταστημάτων πλάτους περίπου 5 -6 μ., κάτι που επιμήκυνε περισσότερο την έκταση της οδικής αρτηρίας. Το μήκος έφτανε στα 14 μ., αν και στο ένα άκρο από βόρεια προς νότια, πιθανόν να έφτανε στα 25 μ. Σχετικά με τη βόρεια πλευρά δεν είναι βέβαιο αν παρουσίαζε τα ίδια στοιχεία με τη νότια, όπου το πλακόστρωτο ήταν πιο φθαρμένο και δεν ολοκληρώθηκε η ανασκαφή του.⁴⁶⁸

Από τα πλακόστρωτα που συνόρευε ο Δρόμος με τις κιονοστοιχίες, καλύτερα διατηρημένο ήταν το νότιο. Ο δρόμος ήταν στρωμένος με μεγάλες πλάκες ασβεστόλιθου. Αποκαλύφθηκαν δύο βαθμίδες, εκ των οποίων η χαμηλότερη ήταν κατασκευασμένη από μία σειρά πλακών 1.20 μ. Οι βαθμίδες υπερέβαιναν κατά 0.26 μ. το επίπεδο του πλακόστρωτου και η ανώτερη από αυτές είχε εσοχή ύψους περίπου 0.30 μ. Οι βαθμίδες αποτελούσαν τους στυλοβάτες των κίωνων, από τους οποίους βρέθηκαν κάποιες βάσεις, όπως και θραύσματα κορμών κίωνων κορινθιακού ρυθμού και κιονόκρανα διακοσμημένα με φύλλα ακάνθου. Στον οπίσθιο τοίχο της νότιας στοάς υπήρχαν οι θύρες που εξασφάλιζαν πρόσβαση στα καταστήματα που βρίσκονταν στην άκρη του δρόμου.⁴⁶⁹

Το επίπεδο των ανοιχτών πυλών στον πίσω τοίχο, οι οποίες έδιναν πρόσβαση στα καταστήματα, έδειχνε ότι το αρχαίο έδαφος του πλακόστρωτου περνούσε κατά δέκα περίπου εκ. κάτω από το ανώτερο επίπεδο του στυλοβάτη, δηλαδή περίπου 45 εκ πάνω από το πλακόστρωτο. Ανακαλύφθηκαν *in situ*, ο στυλοβάτης, τρεις βάσεις μαρμάρινων κίωνων, ιωνικού ρυθμού, με σπείρα, σκοτία και πλίνθο, με 0.72 μ. ανά πλευρά, στη βάση του κίονα. Η διάμετρος ήταν στα 0.54. μ. Το τμήμα ενός λείου κορμού κίονα, μήκους 1.40 μ., που ανευρέθηκε στον χώρο συμπίπτει με τις διαστάσεις των βάσεων. Το μάρμαρο που χρησιμοποιήθηκε στην κιονοστοιχία ήταν από λευκό μάρμαρο με φαιές ραβδώσεις. Η κεντρική απόσταση μεταξύ των κίωνων ήταν στα 3.30 μ.⁴⁷⁰

Στο βόρειο πλακόστρωτο, μόνο η κατώτερη βαθμίδα του κρηπιδώματος παρέμενε *in situ*, όπως και μερικά κομμάτια της ψηλότερης βαθμίδας που χρησίμευε ως στυλοβάτης. Παρά

⁴⁶⁷ Karageorghis 1971, σ.422

⁴⁶⁸ Βλ. Karageorghis 1971, σσ.422-424 · βλ. 1972, σ.1074 · βλ. Des Gagniers 1985 α, σσ.46-47 · βλ. 1985 β, σ.259 · Δυστυχώς σήμερα λόγω κακής συντήρησης του αρχαιολογικού χώρου, μέρος του πλακόστρωτου της Αγοράς και του Δρόμου με τις κιονοστοιχίες καλύφθηκε με χώμα, λίθους και βλάστηση · βλ. Karageorghis 1973, σσ.670-672

⁴⁶⁹ Des Gagniers 1985 α, σ.49 · 1985 β, σ.259

⁴⁷⁰ Des Gagniers, οπ.π. σ.51

τη φθορά στη χαμηλή βαθμίδα, εντοπίστηκε το ίχνος του χαμένου στυλοβάτη.⁴⁷¹ Επιπλέον, στο ίδιο σημείο βρέθηκαν πολυάριθμα αρχιτεκτονικά στοιχεία κατασκευασμένα από πορώδη ασβεστόλιθο κιτρινωπών αποχρώσεων, τα οποία σχετίζονται με την ανωδομή της κιονοστοιχίας. Πρόκειται για τμήματα της ζωφόρου του θριγκού που ξεχωρίζουν λόγω των ιδιομορφιών τους. Έχουν πάχος περίπου 0.30 μ. και στην επιφάνειά τους φέρουν ένα σύμπλεγμα στεφάνων. Ορισμένα σπαράγματα είχαν σπειροειδή και λοβοειδή διακοσμητικά στοιχεία, αλλά και λεία επιφάνεια, με εξαίρεση τα ψηλότερα σημεία όπου η τεχνοτροπία ήταν διαφορετική και, από αυτήν απουσίαζαν τα διακοσμητικά στοιχεία. Το κυρτό προφίλ της αρχικής ζώνης των τμημάτων της ζωφόρου είναι χαρακτηριστικό του διακοσμητικού τύπου των κατασκευών στη Μικρά Ασία, το οποίο υιοθετείται εκτενώς από τον 2^ο αιώνα.⁴⁷²

Οι λίθοι του γείσου του επιστυλίου της κιονοστοιχίας είχαν πλατιές οδοντώσεις (σταγόνες), πεπλατυσμένης όψης. Πάνω από το γείσο, ένας αστράγαλος μαρτυρά την χύτευση ορυκτών στοιχείων. Αυτή η χύτευση δεν εμπεριείχε καμία γλυπτή διακόσμηση, ούτε ο αστράγαλος έφερε perles και pirouettes. Η διακόσμηση επικεντρώθηκε στο επίπεδο των βραχιόνων και δεν περιβάλλονται ούτε συνδέονται από ωοειδή ανάγλυφα αλλά από ένα απλό ανάγλυφο κάλυμμα, που σχηματίζει έναν μαϊάνδρο. Αυτοί οι βραχίονες είναι λείοι και δεν εμπεριέχουν καμία διακόσμηση στις πλευρικές τους επιφάνειες παρά μόνο στο ανώτερο τους σημείο, όπως υπήρχε ένα είδος φοίνικα με πέντε φύλλα. Αυτή η σύνθεση παρουσιάζει ένα περίεργο σχέδιο, που μοιάζει με τον φοίνικα αλλά ακολουθεί τους γεωμετρικούς κανόνες. Στο άκρο και στον άξονα υπήρχε ένα κάθετο αμφίκυρτο φύλλο σε σχήμα V, τοποθετημένο ανάμεσα σε δύο αντικριστά μοτίβα σε S. Το S θα μπορούσε να προκύπτει, όπως φαίνεται από τον συνδυασμό ενός φλεγόμενου φύλλου, πάνω από ένα συνδετικό έλικα.⁴⁷³

Το διάστημα ανάμεσα στα γείσα περιέχει διάφορα μοτίβα, όπως γεωμετρικά σχήματα. Ανάμεσα στα δύο γείσα, υπήρχε ένα τετράγωνο αποτελούμενο από τέσσερα μικρότερα τετράγωνα, που χωρίζονται από γραμμές σε σχήμα σταυρού, αλλά και μοτίβα απλών φυτών, όπως ένα λουλούδι με τέσσερα πέταλα (όπου το λουλούδι αποτελείται από τέσσερα αμφίκυρτα φύλλα εντός ενός κύκλου). Το δεύτερο διάστημα από αριστερά είναι φτιαγμένο από τέσσερα αμφίκυρτα φύλλα, διασταυρωμένα διαγωνίως, ανάμεσα σε ένα λουλούδι. Έχει σχήμα έναν σταυρό εγγεγραμμένο σε κύκλο και ένα λουλούδι με τέσσερα πέταλα από πιο περίπλοκο περίγραμμα, στα δεξιά όπου ένα φύλλο του ίδιου τύπου και επίσης δύο ροδιές με τα φύλλα τους.⁴⁷⁴

⁴⁷¹ Οπ.π.

⁴⁷² Des Gagniers, οπ.π. σ.52

⁴⁷³ Οπ.π., σ.53

⁴⁷⁴ Οπ.π., σ.54

Ακόμα ένα μοτίβο, πιθανότατα νατουραλιστικό κι άλλο ένα που απεικονίζει τρία κωμικά θεατρικά προσώπια ήταν σμιλευμένα ανάμεσα στα τμήματα του γείσου. Οι μικρές κεφαλές ήταν στραμμένες προς το εσωτερικό του κτιρίου και στο αριστερό άκρο ένα βάθρο, το οποίο συνέβαλλε στη δημιουργία θεατρικής ατμόσφαιρας. (Εικ. Αρ. 54 – 58)⁴⁷⁵

Κατά την τελευταία χρονική περίοδο του *Δρόμου με τις κιονοστοιχίες*, παρατηρήθηκε μείωση του πλάτους του δρόμου και καταστροφή του πλακόστρωτου της κιονοστοιχίας, ενώ στη θέση των καταστημάτων αναπτύχθηκαν οικίες. Στο πλαίσιο αυτής της αναδιαμόρφωσης, το έδαφος του πλακόστρωτου κατέβηκε περίπου στο επίπεδο της χαμηλότερης βαθμίδας. Εντοπίστηκαν τοίχοι που σφράγισαν τα ανοίγματα ανάμεσα στους κίονες της κιονοστοιχίας. Οι τοίχοι περιείχαν πολυάριθμα επαναχρησιμοποιημένα μέλη, όπως και στον πρώιμο θριγκό. Τα τεμάχια του στυλοβάτη, που υποστήριζαν τους κίονες, βρίσκονταν ακόμα στην ίδια θέση, όπως και τρεις βάσεις, με ένα τμήμα ενός πεσμένου κορμού κίονα στον δρόμο. Λίγο πιο ανατολικά, δύο τμήματα της ζωφόρου και του γείσου, είχαν τοποθετηθεί επιμελώς απέναντι από το πλακόστρωτο, προκειμένου να σχηματιστούν δύο βαθμίδες που οδηγούσαν στους οικισμούς πίσω από τη νότια κιονοστοιχία. Φαίνεται ότι τοποθετήθηκαν σε αυτό τον χώρο, κατά την τελευταία φάση κατοίκησης, σε μία εποχή κατά την οποία το σύνολο των υψηλότερων μερών της κιονοστοιχίας είχαν εκπέσει εξαιτίας μιας μαζικής καταστροφής και οι κορμοί κίωνων δεν χρησίμευαν παρά ως υλικά για την κατασκευή των τοίχων.⁴⁷⁶

Τόσο ο κίονας όσο και το επιστύλιο ήταν από μάρμαρο και ο τύπος τους προσιδίαζε περισσότερο στην εποχή των Σεβήρων, ενώ τα μέλη ήταν από ασβεστόλιθους δεν ήταν απόλυτα γεωμετρικά και έφεραν λιτή διακόσμηση. Τα τελευταία φαίνονται ξεκάθαρα μεταγενέστερα. Στα ερείπια της κιονοστοιχίας ξεχώριζαν ανάγλυφα γράμματα. Η μορφή των γραμμάτων χρονολογείται όχι πριν το τέλος του 4^{ου} αιώνα. Ο θριγκός της κιονοστοιχίας υπέστη κατά τη Ρωμαϊκή Εποχή, ζημιές και αντικαταστάθηκε το πάνω μέρος του. Αυτό προκλήθηκε είτε από σεισμό που κατέστρεψε τα ανώτερα τμήματα, είτε από πυρκαγιά που είχε ως συνέπεια τη διάλυση της στέγης. Τα ευρήματα από ασβεστόλιθο που ήταν στον χώρο ίσως να προέρχονταν από κτίριο παλαιότερης εποχής και επαναχρησιμοποιήθηκαν για την επισκευή της κιονοστοιχίας. Τα μέλη αυτά ήταν κατά την ανασκαφή τους τοποθετημένα στο νότιο πλακόστρωτο, στα ανατολικά της βάσης του κίονα. Πολλά τμήματα της ζωφόρου

⁴⁷⁵ Οπ.π., σσ. 54-57

⁴⁷⁶ Des Gagniers 1985 α, σ.49, σσ. 58-61 · 1985 β, σ.259 · Karageorghis 1975, οπ.π.

κείτονταν στη μέση του δρόμου, όπως και σπαράγματα που χρησιμοποιήθηκαν για τον θριγκό. Πολλά στοιχεία ήταν πλήρως ετερογενή σε σχέση με την αρχική κατασκευή.⁴⁷⁷

Στο σημείο που εδράζονταν τα νότια καταστήματα, στο βάθος της νότιας κιονοστοιχίας, ένας τοίχος ανοιγόταν σε θύρες που οδηγούσαν στα καταστήματα πίσω από τον δρόμο. Ο τοίχος κατασκευάστηκε με μία εξαιρετική ασβεστολιθική πλινθοδομή. Οι θύρες ήταν πλάτους από 1.20 μ. έως 1.50 μ., διαχωρισμένες ανά τμήματα του τοίχου, πλάτους 2.20 μ. Οι θύρες διατηρούνταν κατά την ανασκαφή σε αρκετά μεγάλο ύψος. Στο στρώμα της καταστροφής του δρόμου υπήρχαν διάφορα ευρήματα υψηλής αρχιτεκτονικής ποιότητας, κατασκευασμένα από ασβεστόλιθο, που πιθανόν να σχετίζονταν με τη διακόσμηση. Τα καταστήματα που αποκαλύφθηκαν κατά μήκος της κιονοστοιχίας πολύ λίγο ερευνήθηκαν.⁴⁷⁸

Η συνέχιση του πλακόστρωτου προς τα δυτικά κατέδειξε ότι ο δρόμος περνούσε από εκεί. Σε κάποια σημεία αυτή η λιθόστρωση παρουσίαζε τομές πλάτους από 2 έως 4 μ. ενώ αλλού χανόταν εντελώς. Η εμφάνιση του δρόμου και προς αυτή την κατεύθυνση δείχνει ότι ο δρόμος ίσως να συνεχιζόταν και προς τα εκεί.⁴⁷⁹ Ακόμα ανακαλύφθηκε ένα τμήμα επιστυλίου από λευκό μάρμαρο όπως οι βάσεις και οι κορμοί των αγαλμάτων. Μέρος του ίδιου συνόλου θα ήταν και μια κορινθιακή κιονοστοιχία, η οποία πιθανότητα ανεγέρθηκε κατά την εποχή των Σεβήρων, όπως προκύπτει από τον τύπο των κιονόκρανων.⁴⁸⁰

Στην ανατολική άκρη της *Αγοράς*, στη γωνία που δημιουργεί στον δρόμο, αποκαλύφθηκαν τα ερείπια ενός κτηρίου με κατεύθυνση από βορρά προς νότο. Ο ανατολικός τοίχος του κτηρίου, αποκαλύφθηκε σε απόσταση 7 μ, ήταν κατασκευασμένος από λεπτούς ασβεστόλιθους, κομμένους με ακρίβεια και ακουμπούσε σε μια ιωνικού τύπου αττική βάση. Το κτίριο χρονολογήθηκε στο β' μισό του 2^{ου} αιώνα μ.Χ. Στην πρώτη του κατάσταση, θα πρέπει να είχε μήκος πάνω από 20 μ. και πλάτος περίπου 7 μ.⁴⁸¹ Δύο αρχιτεκτονικά μέλη μεγάλων διαστάσεων, μια ιωνική-αττική βάση και ένα κομμάτι γείσου, φαίνεται ότι προέρχονται από το ίδιο κτίριο και επίσης χρονολογούνται στα μέσα του 2^{ου} αιώνα μ.Χ.⁴⁸²

Η Στοά αυτή είχε εντοπιστεί και από τη *SCE* αλλά δεν ανασκάφηκε. Ο Westholm έγραψε: 'Στη θέση Μοναστηράκι κοντά στην κοίτη του ποταμού βρέθηκε στοά που στηριζόταν σε

⁴⁷⁷ Οπ.π.

⁴⁷⁸ Οπ.π. σσ.57-58

⁴⁷⁹ Οπ.π., σσ. 62-64

⁴⁸⁰ Οπ.π., σ.51

⁴⁸¹ Des Gagniers 1985 β, σ.259 ` Karageorghis 1975, σ.848

⁴⁸² Karageorghis 1972, σσ.1075-1076

μαρμάρινες κολόνες και ήταν μέρος ενός μεγάλου οικοδομήματος. Είχε τσιμεντένιο δάπεδο και βάσεις κίωνων, τοποθετημένες σε ίσες αποστάσεις μεταξύ τους'.⁴⁸³

Στη γωνία μεταξύ του *Δρόμου* και του ανατολικού άκρου της *Αγοράς* ανασκάφηκε ένα οικοδόμημα με επίμηκες σχέδιο που ταυτίστηκε με *Στοά*. Το οικοδόμημα τοποθετείται απέναντι από το νότιο τμήμα του *Δρόμου με τις κιονοστοιχίες*. Η χρονολόγηση της *Στοάς* είναι κατά πολύ προγενέστερη της οργάνωσης του *Δρόμου με τις κιονοστοιχίες*. Ο ανατολικός τοίχος της αποτελούσε τον οπίσθιο τοίχο του κτιρίου και ήταν κατασκευασμένος από δόμους από ασβεστόλιθο που στηρίζονταν σε τρία υπερυψωμένα θεμέλια, το υψηλότερο από αυτά ήταν διακοσμημένο. Η μελέτη του ανατολικού τοίχου απέδειξε ότι το αέτωμα χτίστηκε προς το τέλος της Ελληνιστικής Εποχής.⁴⁸⁴

3. Χρονολόγηση

Ο χώρος της *Αγοράς* όπου οικοδομήθηκε ο *Δρόμος με τις κιονοστοιχίες*, είχε καταληφθεί τουλάχιστον από την Ελληνιστική Εποχή. Μια *Στοά* αυτής της εποχής, που αναγνωρίστηκε και από τις δύο κυριότερες αρχαιολογικές αποστολές, δέσποζε στον χώρο. Αυτό είναι μια ένδειξη ότι η *Αγορά* των Σόλων βρισκόταν στην ίδια θέση πριν από τη Ρωμαϊκή κατοίκηση. Ο νεότερος στεγασμένος δρόμος οικοδομήθηκε κοντά στον παλαιότερο, ίσως και με τρόπο που οι δύο στοές να επικοινωνούσαν σχηματίζοντας ένα T, με την άκρη του γράμματος να βρίσκεται στα ανατολικά. Η οικοδόμηση του ρωμαϊκού *Δρόμου με τις κιονοστοιχίες* έλαβε χώρα κατά την περίοδο των Σεβήρων, ωστόσο ο χώρος αναδιαμορφώθηκε συνολικά γύρω στον 4^ο με 6^ο αιώνα μ.Χ. Ο *Δρόμος* πλέον έπαψε να είναι ένα σημαντικό πέρασμα μέσα στην καρδιά της πόλης, καθώς ο χώρος της *Αγοράς* παράκμασε και δεν χρησιμοποιείτο πλέον ως το κέντρο των εμπορικών δραστηριοτήτων. Αυτό πρέπει να συνέβη προς το τέλος της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας όταν η πόλη άρχισε σταδιακά να εγκαταλείπεται. Έκτοτε αυτό το τμήμα της πόλης χρησιμοποιήθηκε για σκοπούς κατοίκησης.

Μια πολύ φθαρμένη και αποσπασματική επιγραφή που εντοπίστηκε στον χώρο κατά την ανασκαφή δίνει μια σαφής ένδειξη για τη χρονολόγηση της κατασκευής. Πρόκειται για μια ενεπίγραφη αετωματική απόληξη κίονα της *Κιονοστοιχίας*, η οποία αφορά την ανέγερση 39 από τους κίονες της. Από την μορφή των γραμμάτων χρονολογείται στα μέσα του 2^{ου} αιώνα μ.Χ.⁴⁸⁵ Με αυτά τα δεδομένα ο *Δρόμος* χρονολογείται στους πρώτους αιώνες της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, ίσως στην εποχή των Αντωνίωνων ή των Σεβήρων.⁴⁸⁶

⁴⁸³ Βλ. Westholm 1936, σσ.14-15

⁴⁸⁴ Karageorghis 1973, σσ.670-672

⁴⁸⁵ Mitford 1950, σσ. 39-40 · 1980, σ. 1328, υποσ. 180 · Βλ. Επιγ. αρ. Z6

⁴⁸⁶ Βλ. Des Gagniers 1985 α, σ.4, σ.43, σσ. 58-61 · Mitford 1950, σσ. 39-40

4. Συμπεράσματα

Ο Δρόμος με τις κιονοστοιχίες χρησιμοποιούνταν για τη διάβαση από την πόλη στην Αγορά. Ήταν τμήμα του κέντρου της πόλης, έχοντας γύρω του δημόσια κτίρια και καταστήματα, ενώ αποτελούσε ένα πολύπλοκο οικοδομικό σύστημα. Ο Δρόμος είχε διόδους επικοινωνίας με τα δύο πλακόστρωτα που το περιβάλλαν. Η έξοδος της μιας πλευράς του Δρόμου οδηγούσε στα καταστήματα και η έξοδος της απέναντι πλευράς στο Νυμφαίο, και την Αγορά. Παράλληλα ο δρόμος χρησίμευε ως χώρος εμπορικών δραστηριοτήτων, δεδομένης και της σύνδεσής του με την αγορά και τα καταστήματα.⁴⁸⁷ Αυτός ο τύπος οργάνωσης του δρόμου είναι ένα χαρακτηριστικό δείγμα αστικής οργάνωσης της ανατολικής Μεσογείου της Ρωμαϊκής Εποχής. Είναι ο πρώτος μεγάλος δρόμος με κιονοστοιχίες που ανακαλύφθηκε στην Κύπρο. Ακολούθησε τον τύπο του Δρόμου με κιονοστοιχίες που έχει το συνηθισμένο σχέδιο που χρησιμοποιούνταν στην αστική ανάπτυξη στην ανατολή όπως στην Παμφυλία, τη Συρία και τη Λιβύη. Αυτά είναι τα μέρη στα οποία συναντώνται *viae columnatae* με μεγάλη συχνότητα τον 2^ο αιώνα μ.Χ. Περαιτέρω, είναι απαραίτητη η σύνδεση του χώρου της Αγοράς με την αμέσως προηγούμενη εποχή, εφόσον όπως αποδείχθηκε, μια Στοά και πολλά άλλα σπαράγματα, που ήρθαν στο φως, ανήκουν σε εκείνη την εποχή. Τα πιο πάνω ενισχύουν την πεποίθηση ότι η *Ελληνιστική Αγορά των Σόλων* ήταν στην ίδια θέση με τη Ρωμαϊκή.⁴⁸⁸

III. Το Νυμφαίο

1. Εισαγωγή

Κατά τη διάρκεια της Ρωμαϊκής Εποχής οι Σόλοι γνώρισαν ιδιαίτερα μεγάλη ανάπτυξη. Η ευημερία της πόλης είναι εμφανής από τα οικοδομήματα που αποκαλύφθηκαν στους πρόποδες του λόφου της *Ακροπόλεως*. Ένα από τα πιο εντυπωσιακά κτίσματα είναι ένα μνημειακό μαρμαρόκτιστο *Νυμφαίο*. (Εικ. Αρ. 52)⁴⁸⁹ Το οικοδόμημα ανασκάφηκε από τον René Ginouès, στα πλαίσια της Καναδικής Αρχαιολογικής Αποστολής.

Το Νυμφαίο στηρίζεται σε μια κατηφορική πλαγιά προς τη θάλασσα, στο νότιο άκρο της Αγοράς, εκεί όπου μέρος του διατηρείται μέχρι σήμερα. Η ανασκαφή του ήταν επίπονη καθώς διενεργήθηκε σε απότομο κεκλιμένο έδαφος, μέσα από στρώματα χώματος και σωρούς από αρχιτεκτονικά θραύσματα μαρμάρου με γλυπτούς διακόσμους. Οι βόρειες πλαγιές του λόφου της *Ακρόπολης* διαμορφώνονται με μια απότομη κλίση του εδάφους, κάτι που καθιστούσε απαραίτητη την κατασκευή ενός τεράστιου τοίχου αντιστήριξης. Ήταν ο μεγάλος νότιος τοίχος αντιστήριξης της Αγοράς, που αποτελούσε το όριο του χώρου και

⁴⁸⁷ Des Gagniers 1985 α, σσ. 58-61

⁴⁸⁸ Karageorghis 1971, σσ.422 · Wright 1992, σ.284

⁴⁸⁹ Καραγιώργης 1978, σ.143

συγκρατούσε το άνδρηρο που ορθωνόταν ακριβώς πάνω από το *Νυμφαίο*. Το μνημείο στηριζόταν σε αυτόν τον τοίχο, ο οποίος βρισκόταν στη νότια πλευρά του μνημείου, ενώ η αγορά στη βόρεια του. (Εικ. Αρ. 51, 66)⁴⁹⁰

Από το μνημείο διασώθηκε μια ορθογώνια δεξαμενή με τοιχώματα που έφεραν κορινθιακούς κίονες και επιστύλιο με ανάγλυφη φυτική διακόσμηση, όπου διατηρείτο επιγραφή αφιερωμένη στον Ρωμαίο αυτοκράτορα Καρακάλλα. Από τα σωζόμενα τμήματα του οικοδομήματος είναι αξιοσημείωτοι οι κρουνοί, οι οποίοι είχαν σχήμα κεφαλών λιονταριών. (Εικ. Αρ. 59)⁴⁹¹

Λίγα μέτρα προς τα δυτικά της νοτιοανατολικής γωνίας της *Αγοράς*, η εξερεύνηση είχε ως αποτέλεσμα τον εντοπισμό της κεντρικής δεξαμενής του *Νυμφαίου*, όπως και αρκετών άλλων αρχιτεκτονικών του στοιχείων. Οι ανασκαφείς δεν είχαν τον χρόνο να ανασκάψουν πάνω από το ένα τρίτο του μνημείου, ωστόσο παρόλο που το οικοδόμημα δεν αποκαλύφθηκε στο σύνολο του, το σχέδιο του ήταν ευδιάκριτο.⁴⁹²

Επιπλέον δεν ήταν εφικτή μια ανασκαφή κάτω και γύρω από το *Νυμφαίο*, διότι ο χώρος ήταν πολύ στενός και πάνω σε αυτόν στηρίζονταν ο *Δρόμος με τις κιονοστοιχίες* και το πλακόστρωτο. Το πλακόστρωτο τμήμα της *Αγοράς* είχε στα νότια του το *Νυμφαίο*, το οποίο υψωνόταν πάνω σε ένα μεγάλο βάθρο, ξεχωρίζοντας από την *Αγορά*. Τα ανατολικά όρια του *Νυμφαίου* απείχαν περισσότερο από 10 μέτρα από την ανατολική πλευρά της *Αγοράς*. Προς την ίδια κατεύθυνση και κατά μήκος του νότιου τοίχου αντιστήριξης, βρίσκεται μια περιοχή που καταλαμβάνονταν από μια σειρά κτιρίων. (Εικ. Αρ. 36)⁴⁹³

2. Αρχιτεκτονική

Οι τοίχοι του *Νυμφαίου* είναι μερικώς διατηρημένοι σε ύψος περίπου 5 μ. από την πλακόστρωση της αγοράς. Το οικοδόμημα είχε βόρεια κατεύθυνση και ήταν τοποθετημένο σε βάθρο, ανυψωμένο από ένα εποικοδόμημα. Το κεντρικό τμήμα ήταν σε σχήμα U, αν και δεν αποκαλύφθηκε στο σύνολο του, παρά μόνο η πρόσοψη του η οποία σχημάτιζε τον μεσαίο κλάδο του U. Οι δύο πλευρικοί κλάδοι του εκτεινόταν μπροστά, προς τα βόρεια. Είχε δύο ανώτερους ορόφους και ισόγειο χώρο. Ο χώρος που καταλαμβάνει το εσωτερικό σχηματιζόταν σε U. Έφερε χαμηλά, στο επίπεδο του βάθρου, μια κεντρική ορθογώνια

⁴⁹⁰ Βλ. Karageorghis 1973, σ. 670 · βλ. 1974, σσ. 884- 885 · 1975, σ.848 · Des Gagniers 1985 β, σ. 260

⁴⁹¹ Βλ. Χρίστου 2000, σ. 32

⁴⁹² Οπ.π.

⁴⁹³ Karageorghis 1975, οπ.π.

δεξαμενή συγκράτησης των υδάτων. Μπροστά από κάθε κλάδο, υπήρχαν ορθογώνιες πλευρικές δεξαμενές, μικρότερων διαστάσεων από την κεντρική.⁴⁹⁴

Το κεντρικό τμήμα σε σχήμα U, είχε πάχος περισσότερο από 1.60 μ. στο ανώτερο τμήμα του. Το πάχος του τοίχου αντιστήριξης φτάνει στο 1.52 μ. Το πίσω τοίχωμα των υψηλότερων τμημάτων δημιουργούσε μία επιπρόσθετη προεξοχή, προς το βορρά, πάχους 1.66 μ. Έτσι το συνολικό πάχος της κατασκευής ήταν στα 4.78 μ. Το οικοδόμημα ήταν ογκώδες για να αντέχει την πίεση του ύδατος, το οποίο αποθηκευόταν στις δεξαμενές πίσω από τον τοίχο αντιστήριξης, αλλά και τη μνημειώδη πρόσοψη, κορινθιακού ρυθμού. Κατά την ανασκαφή η ανώτερη όψη του θεμελίου έφτανε 2.66 μ. ύψος και η κορυφή του τοίχου στα 5.40 μ. πάνω από την πλακόστρωση της *Αγοράς*.⁴⁹⁵

Ο ένας τοίχος του *Νυμφαίου* επεκτεινόταν από τον νότο προς τον βορρά, σε μήκος μεγαλύτερο από 6 μ. Ήταν διατηρημένος στο νότιο άκρο του σε ύψος περίπου 4 μ. και στηριζόταν σε μια βάση πάνω από ένα στήριγμα υψωμένο κατά 0.48 μ. πάνω από την πλακόστρωση της *Αγοράς*. Από το νότιο άκρο του μνημείου ξεκινούσε ένα ευθύγραμμο τμήμα, μήκους 4.5 μ., στη συνέχεια επεκτεινόταν κάθετα προς το βορρά, σχηματιζόταν μία εσοχή και έπειτα στρεφόταν προς τη δύση. Τα μαρμάρινα θεμέλια είχαν λεπτές κοιλότητες που έφταναν σε ύψος 0,64 μ. και μπλοκ 0,80 μ. έως 1,20 μ. μήκος. Στη δυτική όψη του ανατολικού παρακλαδιού, ψηλά πάνω από το βάθρο, η εσωτερική πλευρά έφερε τα ίδια χαρακτηριστικά με την εξωτερική. Στο νότιο τμήμα του παρακλαδιού, το πλάτος ανάμεσα στις εξωτερικές πλευρές της κατασκευής είναι στα 2.10 μ. (Εικ. Αρ. 53)⁴⁹⁶

Το δυτικό εξωτερικό τοίχωμα ενώνεται με τη ζώνη που βρίσκεται στη δεξαμενή απορροής του κεντρικού κλάδου, η οποία βαθαίνει κατά 1.60 μ. Στη συνέχεια εκτείνεται σε μήκος 0.44 μ. προς τα ανατολικά της κεντρικής δεξαμενής. Το δυτικό τοίχωμα έχει μια εσοχή προς τα ανατολικά, βάθους 0.16 μ. Περνάει κατά 0.60 από την κεντρική δεξαμενή απορροής, μειώνοντας την απόσταση από το πλάτος του τοίχου στα 1.50 μ. Το πίσω μέρος του βάθρου στερέωσης όριζε μία μεγάλη επιφάνεια, πίσω από την κεντρική δεξαμενή απορροής, η οποία επεκτεινόταν κατά μήκος της δυτικής όψης του τοίχου του εποικοδομήματος προς το ανατολικό της παρακλάδι. Το σύνολο της κατασκευής έστριβε από το επίπεδο του βάθρου προς τα ανατολικά, εκεί όπου βρισκόταν το βόρειο άκρο και χρησίμευε ως υπόβαθρο της

⁴⁹⁴ Des Gagniers 1985 α. σ.78, σσ.82-84, σσ.131-134

⁴⁹⁵ Karageorghis 1974, σσ.884 - 885 ` Des Gagniers 1985 α, σ.78

⁴⁹⁶ Des Gagniers 1985 α, σσ.78-79

ανατολικής πλευρικής δεξαμενής απορροής. Τα πλευρικά παρακλάδια του βάθρου είχαν πλάτος 1.70 μ., και έφεραν στα άκρα τους μικρές οριζόντιες μπάρες, που πρόβαλλαν.⁴⁹⁷

Η ελεύθερη επιφάνεια του βάθρου στερέωσης ίσως επεκτεινόταν από τη δυτική μεριά του εποικοδομήματος και είχε το ίδιο πλάτος με τη βόρεια, εκεί όπου έκανε μια αναστροφή, 0.60 μ. Αν ισχύει αυτή η υπόθεση, τότε το ανατολικό παρακλάδι του U, πλάτους 1.70 μ., έκανε μία στροφή προς την ανατολή κατά 1.10 μ. και η διάταξη του θα ήταν ανάλογη με αυτή του βάθρου, δηλαδή ένα U με πλευρικά παρακλάδια τα οποία τερματίζονταν σε μια μικρή οριζόντια γραμμή. Θα μπορούσε ακόμα η ελεύθερη επιφάνεια πίσω από την πλευρική δεξαμενή απορροής, να είχε βάθος ανάλογο με αυτό που είχε στο σημείο πίσω από την κεντρική δεξαμενή απορροής, στα 1.60 μ. Δηλαδή, αυτές οι διαστάσεις να αντιστοιχούν σε αυτές του ανώτερου σχεδίου του βάθρου, ανάμεσα στη βόρεια και τη νότια όψη του. Έτσι πάνω από τους λίθους του βάθρου στερέωσης, ο τοίχος που σχημάτιζε το ανατολικό παρακλάδι θα πρέπει να τερματιζόταν στην ίδια ευθεία, στην εσοχή στα ανατολικά του βάθρου και δεν έκανε ελιγμό προς τα ανατολικά. Ακόμα, θα μπορούσε να υπήρχε ένα ενδιάμεσο βάθος για την ελεύθερη επιφάνεια πίσω από την πλευρική δεξαμενή απορροής και η εσοχή του βάθρου προς την ανατολή να ήταν μπροστά από την ανατολική πλευρική δεξαμενή απορροής.⁴⁹⁸

Οι πλευρικές δεξαμενές απορροής, είχαν εξόδους υπερχειλίσης και το νερό συλλεγόταν στο μπροστινό μέρος διατρέχοντας όλη την πρόσοψη του μνημείου. Οι τρεις δεξαμενές πρέπει να τροφοδοτούνταν από μόνες τους από οπές ανοιγμένες στη βάση των κογχών, φωλιασμένες στον πίσω τοίχο και πάνω από το βάθρο. Τουλάχιστον μια σειρά από πεσσούς, εντοπίστηκε πίσω από την κεντρική και τις πλευρικές δεξαμενές. Η ανατολική πλευρική δεξαμενή είναι η μόνη που αναγνωρίστηκε, ενώ η δυτική δεξαμενή ελάχιστα διακρινόταν.⁴⁹⁹

Το πίσω τοίχωμα της κάτω δεξαμενής συνδεόταν με μια ανώτερη δεξαμενή, περισσότερο από τέσσερα μέτρα πάνω από το επίπεδο της *Αγοράς*. Η κάτω δεξαμενή ήταν καλυμμένη από πλάκες που κάθονταν πάνω σε ένα πλίνθο και βάση. Αυτά στέφονταν με ένα καλούπι που βρέθηκε *in situ*. Οι πλάκες αυτές σώθηκαν, μια από αυτές έχει μια βαλβίδα σε σχήμα κεφαλιού λιονταριού. Το ύδωρ που έρεε μέσω του στομίου του λιονταριού συλλεγόταν στην κεντρική δεξαμενή, η οποία είχε πλάτος 0,62 μ. και ήταν τοποθετημένη στο μπροστινό μέρος του μνημείου, περίπου τριάντα εκατοστά από την πλακόστρωση της *Αγοράς*.⁵⁰⁰

⁴⁹⁷ Des Gagniers, οπ.π., σσ.79-81

⁴⁹⁸ Des Gagniers 1985 α, οπ.π.

⁴⁹⁹ Des Gagniers 1985 α, σσ.82-84, σσ.131-134

⁵⁰⁰ Karageorghis 1973, σσ. 670 - 672

Η δεξαμενή απορροής δεν προοριζόταν για τη συγκράτηση των υδάτων που έρρεαν από τα στόμια των λεόντων και χύνονταν σε αυτή, αποτρέποντας την πτώση τους στην επιφάνεια της *Αγοράς*. Όταν η δεξαμενή υπερχειλίζε, το ύδωρ εκκεωνόταν σε ένα ρεϊθρο 0.15 μ. πλάτος, που βρισκόταν στα ανατολική πλευρά της δεξαμενής. Ο αγωγός βρισκόταν σε ένα πλακόστρωτο που ήταν υπερυψωμένο σε σχέση με το επίπεδο της *Αγοράς*. Στην αρχική κατασκευή χρησιμοποιήθηκαν λίθοι κομμένοι σε σχήμα L, οι οποίοι σχημάτιζαν το εμπρόσθιο περβάζι και ένα τμήμα της κοίτης. Οι πλάκες της κοίτης αντικαταστάθηκαν από ένα στρώμα ψημένου πυλού ενωμένου με λάσπη και πετραδάκια. Επίσης, το εμπρόσθιο όριο επιδιορθώθηκε με πιο υψηλές πλάκες σε σχέση με αυτές της αρχικής κατασκευής. Το εμπρόσθιο όριο του *Νυμφαίου* τρεπόταν προς τα νότια, έπειτα από μία πορεία στην εμπρόσθια όψη 4.86 μ. Ακολουθούσε τη δυτική πλευρά της πλευρικής δεξαμενής και έκανε μία νέα στροφή προς τα δυτικά, αποκτώντας νέα κατεύθυνση, προς το εμπρόσθιο γείσο της κεντρικής δεξαμενής, το οποίο εμπεριείχε αγωγούς εκροής.⁵⁰¹

Το εσωτερικό γείσο, ήταν σε σχετικά καλή κατάσταση. Βρισκόταν πάνω από τους λίθους της τετράγωνης βάσης, η οποία στήριζε την κατασκευή και έφτανε στα 0.46 μ. πάνω από την πλακόστρωση της *Αγοράς*. Το κατώτερο μέρος του γείσου είναι κατασκευασμένο από δύο σειρές λίθων. Το συνολικό πάχος, στη βάση, είναι στα 0.60 μ. αλλά οι λίθοι της πρόσοψης ήταν κτισμένοι με τρόπο που μείωνε το πλάτος του γείσου κατά 0.52 μ. Αυτοί οι λίθοι, βρίσκονταν 8 εκ. πίσω από τη ράχη της τετραγωνικής βάσης και είναι ύψους 0.32 μ., ήταν τοποθετημένοι στην πρόσοψη, όπως και στην άκρη της δυτικής όψης της δεξαμενής απορροής. Το ύψος 0.32 μ. είναι ανεπαρκές για ένα γείσο. Ωστόσο, ανακαλύφθηκαν δύο λίθοι, που ίσως συνιστούσαν το ανώτερο σημείο της κατασκευής. ύψους 0.34 μ. και φέρουν διακόσμηση στο ανώτερο τους σημείο. Ο λίθος απεικονίζει, μία πολύ φθαρμένη κεφαλή λέοντα, η οποία λειτουργούσε ως αγωγός εκροής, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω. Το ύψος του γείσου, αν αντικατασταθεί με τα κομμάτια που εντοπίστηκαν πάνω από τους λίθους της βάσης προκύπτει ένα γείσο ύψους περίπου 0.66 μ. του οποίου το ανώτερο σημείο βρίσκεται περίπου 1.15 μ. πάνω από την πλακόστρωση της αγοράς. Συχνά το γείσο ενός νυμφαίου είναι πιο ψηλό. Το *Νυμφαίο* στη Λαοδίκεια του Λύκου είχε ύψος 1.35 μ. Στο *Νυμφαίο* του Ηρώδου Αττικού στην Ολυμπία έχει 1.50 μ. και στη Βύβλο 1.60 μ.⁵⁰²

Οι λίθοι του γείσου βρέθηκαν περίπου 0.30 μ. πίσω από την ανατολική πλευρά του βάθρου. Η απόσταση αυτή αντιστοιχεί στην προεξοχή της τετράγωνης βάσης κάτω από το βάθρο. Το εύρος της πρόσοψης της δεξαμενής απορροής ήταν στα 3.60 μ. φέροντας στην εσωτερική

⁵⁰¹ Des Gagniers 1985 α, σ.87

⁵⁰² Des Gagniers 1985 α, σσ. 82- 83

πλευρά του γείσου μία παχιά στρώση υδραυλικού κονιάματος, αποτελούμενου από θρυμματισμένα τούβλα, για σκοπούς υδατοστεγανότητας. Το ίδιο υλικό χρησιμοποιήθηκε και στη λίθινη τετράγωνη βάση που στηρίζει το σύνολο του κτιρίου. Η συνάντηση ανάμεσα στο οριζόντιο και το κάθετο πλάνο του γείσου, ήταν μια συνάντηση των κάθετων σχεδίων της πρόσοψης και των πλευρών, που ήταν ενισχυμένες με μία κυρτή επένδυση, φτιαγμένη από το ίδιο αδιάβροχο υλικό, πάχους 6 ή 7 εκ. για να αποτρέπεται η εισροή στις γωνίες και για να διευκολύνεται ο καθαρισμός τους. Η οριζόντια επένδυση διακοπτόταν, ακριβώς δίπλα στη βορειοδυτική γωνία, από ένα στόμιο που έχει προσανατολισμό προς το βορρά, και το οποίο χρησίμευε ως αγωγός αποστράγγισης. Τα ευρήματα βοήθησαν στην μέτρηση του εσωτερικού εύρους της δεξαμενής απορροής, στα 2.40 μ. περίπου. Στο νότο, η επίστρωση της βάσης διακόπτεται σε μία ευθεία γραμμή, η οποία βρίσκεται 1.50 μ. από την βόρεια εσωτερική όψη. (Εικ. Αρ. 48 – 50)⁵⁰³

Στη νότια πλευρά, κάθε κάθετο στοιχείο του ορίου της δεξαμενής απορροής έχει εξαφανιστεί, ωστόσο φαίνεται ότι η επίστρωση της βάσης διακοπτόταν σε μία γραμμή αρκετά ευθεία, η οποία βρίσκεται 1.50 μ. από τη βόρεια εσωτερική όψη. Η πλευρική δεξαμενή απορροής, θα είχε μήκος 3.60 μ. και σύμφωνα με το επίπεδο των υδάτων που ορίστηκε από το μέγεθος του αγωγού εκροής, θα είχε χωρητικότητα περίπου 1.76 μ³. Δεν γνωρίζουμε το πάχος του νότιου ορίου της δεξαμενής απορροής, εφόσον αποκαλύφθηκαν μόνο 0.80 μ. ανάμεσα στη γραμμή που σταματά η επένδυση της βάσης και η έμφραξη του βάθρου.⁵⁰⁴

Η κεντρική δεξαμενή απορροής δεν εξερευνήθηκε αρκετά, παρά μόνο σε πλάτος το πολύ 1.60 μ. Τα χαρακτηριστικά της ήταν πολύ διαφορετικά από αυτά των πλευρικών δεξαμενών απορροής. Ήταν κλεισμένη στο εσωτερικό του *Νυμφαίου* και περιείχε μόνο ένα εσωτερικό γείσο. Το πλάτος της όψης της δεξαμενής μας είναι άγνωστο, ενώ το βάθος της είναι 2.66 μ., ήτοι σχεδόν δύο φορές μεγαλύτερο από αυτό της ανατολικής πλευρικής δεξαμενής απορροής. Το ύψος του επόμενου γείσου, από την άλλη πλευρά, είναι στο 1.52 μ. και έτσι πολύ ανώτερο από το κατώτατο ύψος της πλευρικής δεξαμενής απορροής. Το γείσο θα ήταν ψηλότερο στην αρχική του κατάσταση, καθώς η διακόσμησή του έχει αφαιρεθεί, όπως και κάποια από τις ενδιάμεσες τετραγωνικές βάσεις του. Το γείσο είχε πάχος 0.63 μ. πάνω από τη βάση, η κεντρική δεξαμενή ήταν δηλαδή μεγαλύτερη από τις πλευρικές δεξαμενές απορροής.

⁵⁰³ Οπ.π., σ.84

⁵⁰⁴ Οπ.π., Des Gagniers 1985 α, σσ. 84 - 85

Το *Νυμφαίο* είχε στην πρόσοψή του μνημειώδη διακόσμηση με τετράπλευρους πεσσούς, πλάτους 0.54 μ. Ένας από αυτούς, βρισκόταν περίπου 0.70 μ. από το ανατολικό όριο της δεξαμενής απορροής και άλλος ένας στη γωνία δίπλα στην πλευρική δεξαμενή απορροής. Στην ανατολική και νότια πλευρά, η υδατοστεγανότητα ήταν εφικτή από ένα μικρό τοίχο αποτελούμενο από κεραμίδια, πάχους περίπου 0.12 μ., ο οποίος διατηρείται ακόμα στα ανατολικά σε ύψος 1.50 μ. Φαίνεται λοιπόν ότι αυτή η κεντρική δεξαμενή απορροής είχε χωρητικότητα, διακόσμηση και λειτουργία, διαφορετική σε σχέση με τις πλευρικές δεξαμενές απορροής. Επιπλέον, δεν αποκαλύφθηκε πώς το νερό θα μπορούσε να περνάει από την κεντρική δεξαμενή στις πλευρικές δεξαμενές απορροής οι οποίες τροφοδοτούνταν μέσω μιας σειράς αγωγών και ήταν εφοδιασμένες με ένα μηχανισμό εκροής των υδάτων. (Εικ. Αρ. 50)⁵⁰⁵

Οι βάσεις αποτελούνταν από έναν τετραγωνικό πλίνθο που είχε πάνω του δύο σπείρες μικρών διαστάσεων που χωρίζονταν από την σκοτία της βάσης σε ιωνικό-αττικό ρυθμό. Επίσης εντοπίστηκε ένα μεγάλο κομμάτι της ζωφόρου, το οποίο ήταν σκαλισμένο, όπως και το γείσο. Το γείσο περιλαμβάνει τρεις όψεις σε προοδευτική κλίμακα προς τα πάνω. Οι δύο όψεις είχαν μικρότερο ύψος, σε σχέση με την ανώτερη. Η τελευταία είναι εξίσου πλατιά, με ωσειδές κυμάτιο να τη διακοσμούν. Αυτή η σύνδεση δεν φαίνεται να είναι μεταγενέστερη από το τρίτο τέταρτο του 2^{ου} αιώνα. Η κατώτερη όψη ήταν ανυψωμένη μέσω ενός άλλου κυματίου. Οι πέρλες έχουν μεγάλο μήκος, διαγράφουν μια πορεία και καταλήγουν σε μια τριγωνική γωνία, όπου συνδέονται με τις περιστροφές μέσω ενός βλαστού. Τα σχέδια αυτά θυμίζουν την περίοδο των Σεβήρων. Στη μεσαία όψη ξεχωρίζει ένας πυρσός, στοιχείο που δεν φαίνεται να περιλαμβάνεται στα γείσα των ρωμαϊκών κτιρίων πριν από εποχές πολύ μεταγενέστερες, αλλά που συναντάται ευρέως στην Ανατολή και φέρνει κατά νου παραδείγματα στο τέλος του 2^{ου} και του 3^{ου} αιώνα. Η ανώτερη όψη φέρει εκτός από διακόσμους με πέρλες, από πάνω προς τα κάτω, και μία εσοχή χωρίς διακόσμηση. Κάτω από το κενό σημείο υπήρχε μία λωρίδα με χάντρες, πιρουέτες, διακοσμήσεις σε ωσειδές σχήμα. Στο σημείο εκείνο ήταν γραμμένος ένας ύμνος, από τον οποίο ελάχιστα στοιχεία είχαν απομείνει. Τα ωσειδή σχήματα, πολύ πλατιά και απαλλαγμένα από το περίγραμμά τους, ενωμένα στις πλευρές με βέλη, που σχηματίζουν ένα μοτίβο σε σχήμα M, θυμίζει τεχνοτροπία που συναντάται στη Μικρά Ασία, κατά το πρώτο μισό του 2^{ου} αιώνα. Οι ωσειδείς σχηματισμοί και οι χάντρες, έχοντας από κάτω πιρουέτες και άλλες διακοσμήσεις ωσειδούς σχήματος μαζί με S και βέλος που να εκτείνεται μέχρι την χάντρα συναντώνται με

⁵⁰⁵ Des Gagniers 1985 α,σ.86

μεγάλη συχνότητα κατά τον 3^ο αιώνα μ.Χ.⁵⁰⁶ Το μέρος του θριγκού μεταξύ του επιστυλίου και της κόγχης, φέρει στην επιφάνεια του, ένα κυματιστό φυλλώδες μοτίβο πάνω από το πλέγμα ωοειδών σχηματισμών. Το μοτίβο του κυρτού προφίλ, επίσης συναντάται με μεγαλύτερη συχνότητα στη Μικρά Ασία του 2^{ου} και του 3^{ου} αιώνα. Η περίτεχνη επεξεργασία του κυματιστού μοτίβου, που αποτελείται όχι από άνθη αλλά από ακάνθους, της οποίας τα φύλλα είχαν λεπτούς λοβούς, διαμορφωμένους με τη χρήση δρεπανιού, ξεχωρίζουν έντονα από τον κοίλο πυθμένα, ενώ η ίδια η επιφάνεια διαρθρώνεται σε μακριές λωρίδες που διαχωρίζονταν από μία λεπτή γραμμή, οι οποίες αυξάνουν την κύρτωση και της προσδίδουν γεωμετρική ακαμψία. Το κυματιστό μοτίβο αναπτυσσόταν από τα αριστερά προς τα δεξιά στο αριστερό μέρος και από τα δεξιά προς τα αριστερά στο δεξιό μέρος. Ένα κομμάτι διασώζει τη σύζευξη των δύο στοιχείων, με ένα άνθος που σχηματίζεται από δύο αντικριστές ομάδες φύλλων σε σχήμα S. Το γεγονός ότι έχουμε το πλαίσιο ενός κομματιού και ενός θριγκού επιβεβαιώνεται από το στοιχείο του στροβίλου ανάμεσα στην πρώτη και την τρίτη όψη του επιστύλιου, που αλλάζει δημιουργώντας ένα σχήμα ανεστραμμένου Y, κάτω από το άνθος, όπως στον διάκοσμο του άνω μέρους. (Εικ. Αρ. 194)⁵⁰⁷

Επιπρόσθετα, σώζεται η διακόσμηση της οροφής του κτιρίου. Επίσης, βρέθηκαν πολλά θραύσματα του γείσου και το διακοσμημένο κομμάτι του επιστυλίου από την πρόσοψη, στο επίπεδο της ζωφόρου με ένα αξιοθαύμαστο φύλλωμα. Βρέθηκε ένα πλούσια διακοσμημένο ημικυκλικό κομμάτι του κοίλου τοίχου που βρισκόταν ανάμεσα στις κόγχες.⁵⁰⁸ Ακόμα, εντοπίστηκαν αρκετές βάσεις στηλών, ιωνικού-αττικού τύπου, θραύσματα κορμών από πεσσούς, αρκετά θραύσματα κορινθιακών κιονόκρανων, ένα μεγάλο θραύσμα επιστυλίου. Μόνο το ανατολικό τμήμα ανασκάφηκε και ένα μικρό μέρος της κεντρικής δεξαμενής, ωστόσο έχουν βρεθεί πολλά αρχιτεκτονικά στοιχεία, όπως μερικά κορινθιακά κιονόκρανα. Ένα από αυτά θα πρέπει να ήταν τοποθετημένο στον πίσω τοίχο της κάτω δεξαμενής. Από τον αρχιτεκτονικό διάκοσμο, πενήντα και πλέον λίθοι αποδόθηκαν σε αυτόν.⁵⁰⁹

3. Χρονολόγηση

Δύσκολα μπορεί κανείς να βασιστεί στη στρωματογραφία για τη χρονολόγηση του *Νυμφαίου* καθώς δεν είναι βέβαιο αν είναι ταυτόχρονο της επίστρωσης της *Αγοράς* ή μεταγενέστερο. Η *Αγορά* φαίνεται να έχει κατασκευαστεί στο δεύτερο μισό του 2^{ου} αιώνα μ.Χ. Από τις ιδιαιτερότητες του διακοσμητικού του στυλ, τη μελέτη των διακοσμητικών γλυπτών και μια αφιερωτική επιγραφή, ο Ginouves το χρονολογεί στο τέλος του 2^{ου} αιώνα

⁵⁰⁶ Οπ.π., σσ.107-109

⁵⁰⁷ Οπ.π., σ. 110, σ.127

⁵⁰⁸ Karageorghis 1973, σσ.670- 672 · Des Gagniers 1985 β, σ.260

⁵⁰⁹ Des Gagniers 1985 α, σ.20, σσ.87-88

μ.Χ. ή στο β' τέταρτο του 2^{ου} αιώνα. ή ακόμα και αργότερα, επί Σεβήρου, τον 3ο αιώνα μ.Χ. ή στην εποχή του αυτοκράτορα Μ. Αυρήλιου. Το επιστύλιο θα μπορούσε να κατασκευάστηκε επί Ηλιογάβαλου ή επί Αλέξανδρου Σεβήρου ή από κάποιο μέλος αυτής της δυναστείας. Το διακοσμητικό στυλ του κτηρίου και ένα κομμάτι της αφιερωτικής επιγραφής βοήθησαν στη χρονολόγηση. Η επιγραφή βρισκόταν στο άνω περιταίνιο του επιστυλίου και διαβάζεται ως «ΕΠΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΚΑΙΣΑΡΟΣ Μ. Α ΑΥΡΗ[ΛΙΟΥ]". «Αυτοκράτορας Καίσαρος Μ. Αυρηλίου».⁵¹⁰ Το ύφος των γεωμετρικών διακοσμητικών στοιχείων φαίνεται να δείχνει ότι θα μπορούσε να είναι επί αυτοκράτορα Μάρκου Αυρήλιου, ή επί Καρακάλλα, στον οποίο ταιριάζει και το στυλ.⁵¹¹

Λόγω της έλλειψης στοιχείων η χρονολόγηση βασίστηκε στην διακοσμητική τεχνοτροπία του κτηρίου, με ιδιαιτερότητες στα φύλλα ακάνθου στις σκηνές, στα διάφορα μέρη του θριγκού, στο σχεδιασμό των διακοσμητικών στοιχείων όπως τα μαργαριτάρια και οι πιρουέτες. Αυτά τα στοιχεία δεν φαίνεται να προηγούνται της αλλαγής του 2^{ου} και του 3^{ου} αιώνα μ.Χ., ούτε όμως πέρα από τα μέσα του 3^{ου} αιώνα. Έτσι, μπορεί κανείς να αποκλείσει τους αυτοκράτορες του τελευταίου τρίτου του 3^{ου} αιώνα, από τον Μ. Αυρήλιο Κλαύδιο (270 μ.Χ.), Μ. Aurelius Probus (μεταξύ 276 και 282 μ.Χ.) κ.λπ. και επίσης, αυτόν που ονομάζουμε κατ' εξοχήν Μάρκο Αυρήλιο, δηλαδή τον Μ. Αυρήλιο Αντωνίνο Μ. Αύγουστο που βασίλευσε από το 161 έως το 180. Η επιλογή θα πρέπει να περιοριστεί μεταξύ μόνο τριών ονομάτων: Ο πρώτος είναι ο Καρακάλλας, δηλαδή ο Καίσαρας Μ. Αυρήλιος Αντωνίνος Αύγουστος, ο οποίος βασίλευσε από το 211 έως το 217. Ο δεύτερος είναι ο Ηλιογάβαλος, με τον ίδιο τίτλο, (από το 218 έως 222 μ.Χ.) και τρίτος ο Αλέξανδρος Σεβήρος, δηλαδή ο Αυτοκράτορας Καίσαρας Μ. Αυρήλιος Σεβήρος Αλέξανδρος Αύγουστος, ο οποίος βασίλευσε από το 222 έως το 235.

Το διακοσμητικό ύφος του κτηρίου ανήκει μάλλον στο β' τέταρτο του 3^{ου} αιώνα. Όπως συνάγεται από τα πιο πάνω στοιχεία, το μνημείο έχει τα χαρακτηριστικά της βασιλείας του Αλέξανδρου Σεβήρου, τα οποία ταιριάζουν με την ευημερία που αντανακλάται από το *Νυμφαίο* των Σόλων. Σε κάθε περίπτωση το *Νυμφαίο*, αποδίδεται στην περίοδο των Σεβήρων, μια εποχή αναγέννησης της νήσου, όταν με τις δωρεές των αυτοκρατόρων επιτεύχθηκε αξιοσημείωτη αστική ανάπτυξη, μια πεποίθηση που αντανακλάται και από τον *Δρόμο με τις κιονοστοιχίες* αλλά και από την πλακόστρωτη *Αγορά*.⁵¹²

⁵¹⁰ Des Gagniers 1985 α, σ.135 ` 1985 β, σ.260

⁵¹¹ Karageorghis 1974, σσ. 671-672

⁵¹² Des Gagniers 1985 α, σσ. 136-137

Ο τοίχος αντιστήριξης βοήθησε στη χρονολόγηση του *Νυμφαίου* και της *Αγοράς*, καθώς δέχθηκε ενισχυτικά έργα, ενώ η *Αγορά* χρησιμοποιούνταν. Το ανώτερο μέρος του περιείχε πληθώρα επαναχρησιμοποιημένων υλικών. Ορισμένοι από τους λίθους αποδίδονται στο *Νυμφαίο*, κάτι που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το *Νυμφαίο* καταστράφηκε, ενώ η *Αγορά* ήταν ακόμα σε δημόσια χρήση. Ωστόσο το *Νυμφαίο* καταστράφηκε μεταγενέστερα από το λιθόστρωτο της *Αγοράς*, εν μέρει από τον 6^ο έως τον 8^ο αιώνα. Η καταστροφή της πόλης χρονολογήθηκε από τους Καναδούς αρχαιολόγους, σύμφωνα με την κεραμική, μεταξύ του 6^{ου} και του 7^{ου} αιώνα μ.Χ. Αυτό εξηγείται ως ότι η καταστροφή του *Νυμφαίου* συνέβη σε διαδοχικά στάδια, κατά την περίοδο εγκατάλειψης του οικισμού αλλά και από νωρίτερα καθώς εντοπίστηκαν φθορές που δημιουργήθηκαν πριν τη νέα φάση καταστροφής.⁵¹³ Ορισμένες καταστροφές από σεισμούς που μας είναι γνωστοί είναι του 324 μ.Χ.⁵¹⁴ Πέρα από τις φυσικές καταστροφές που συνέβησαν στην αρχαιότητα, το *Νυμφαίο* και τα δημόσια οικοδομήματα της πόλης των Σόλων καταστράφηκαν από την αποδόμηση του χώρου για την άντληση οικοδομικού υλικού. Η πρακτική αυτή συνεχίστηκε μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, όπως μαθαίνουμε από τις επισκέψεις του Cesnola, το 1870, του Hogarth, το 1888 και του Jeffery, οι οποίοι κατέγραψαν τη συστηματική λεηλασία των ερειπίων.⁵¹⁵

4. Συμπεράσματα

Το *Νυμφαίο* των Σόλων είναι μεσαιού μεγέθους, σε αντίθεση με άλλες απλές περίτεχνες κρήνες και τεράστιες πολυτελείς κατασκευές τις Ρωμαϊκής Ανατολής. Χαρακτηρίζεται επίσης από την τετράγωνη κάτοψη του, σε αντίθεση με τα μεγάλα νυμφαία "σε σίγμα": Η διάταξη σχήματος U ή με ημικυκλική κάτοψη, και με το επίπεδο των δεξαμενών να είναι διαμορφωμένο με τέτοιο τρόπο, φαίνεται απόλυτα πρωτότυπη. Οι δύο δεξαμενές ήταν διατεταγμένες σε σειρά, στο ίδιο επίπεδο, ενώ η κεντρική δεξαμενή βρισκόταν σε ψηλότερο επίπεδο.⁵¹⁶ Επιπλέον, είχε ένα περίτεχνο καμπυλόγραμμο σχέδιο με πολλά μαρμάρινα διακοσμητικά στοιχεία, κάτι που επίσης συνιστά καινοτομία. Η παρουσία των νυμφαίων κοντά σε αγορές κατά τη Ρωμαϊκή Εποχή είναι συνηθισμένη. Συνήθως συναντώνται σε πόλεις της Ρωμαϊκής Ανατολής με μεγάλη αστική ανάπτυξη. Η παρουσία του στους Σόλους, δίπλα από άλλα επιβλητικά κτίσματα, είναι μια ένδειξη της κοινωνικής και οικονομικής ζωής της πόλης, η οποία μετά την ευημερία που βίωσε κατά την Ελληνιστική Εποχή φαίνεται ότι έζησε ανάλογες στιγμές και κατά τη Ρωμαϊκή Εποχή. Η παρουσία του *Νυμφαίου* στην πόλη συνδέεται και με το *Λιμάνι*, εφόσον τέτοια μνημεία συναντώνται σε

⁵¹³ Des Gagniers 1985 α, σσ.89-91 · Karageorghis 1974, σ.885

⁵¹⁴ Des Gagniers 1985 α, υποσ. 1, σ.135

⁵¹⁵ Des Gagniers 1985 β, οπ.π.

⁵¹⁶ Des Gagniers 1985 α, σσ.131-134

πόλεις με λιμάνι και έντονη ναυτική δραστηριότητα, για τον ίδιο λόγο με τα πιο πάνω συνδέεται και το *Ιερό της Αφροδίτης και Ίσιδας στις Χολάδες*.⁵¹⁷

ΙΘ. Το Θέατρο των Σόλων

1. Εισαγωγή

Ανάμεσα στα πιο εντυπωσιακά οικοδομήματα που ανέσκαψε η *SCE* ήταν και το *Θέατρο των Σόλων*. Το θέατρο βρίσκεται στη θέση *Παλαιά Χώρα*, στη βορειοανατολική πλαγιά του λόφου, στην κορυφή του οποίου δέσποζε η *Ακρόπολη*. (Εικ. Αρ. 16, 17)⁵¹⁸ Είχε χωρητικότητα 3.500 θέσεων και είναι το τρίτο σε μέγεθος ανασκαμμένο ρωμαϊκό θέατρο της Κύπρου. Πριν από την ανασκαφή ήταν εντελώς καλυμμένο από χώμα και το μόνο που πρόδιδε ότι το *Θέατρο* βρισκόταν εκεί, ήταν το ημικυκλικό του σχήμα του κοίλου του, που σχηματιζόταν στην πλαγιά του λόφου και ήταν ακόμα ορατό.⁵¹⁹ Ο Σακελάριος αναφέρει ότι ίχνη του *Θεάτρου* ήταν διακριτά από την εποχή του.⁵²⁰

Η ανασκαφή ολοκληρώθηκε το 1928. Το οικοδόμημα αποκαλύφθηκε στο σύνολο του παρά ότι βρισκόταν σε κακή κατάσταση. Όλες σχεδόν οι κερκίδες του κοίλου που ήταν κατασκευασμένες από συμμετρικούς πελεκητούς ασβεστόλιθους και τα περισσότερα από τα αρχιτεκτονικά μέλη της σκηνής είχαν συληθεί στο απώτερο παρελθόν.⁵²¹ Το *Θέατρο* αποτελείτο από τα τρία βασικά μέρη ενός αρχαίου θεάτρου, την ορχήστρα που ήταν ημικυκλική όπως είθισται στα ρωμαϊκά θέατρα, το κοίλον και το σκηνικό οικοδόμημα.⁵²²

Οι διαστάσεις του *Θεάτρου* ήταν εντυπωσιακές, έχοντας 70 μ. διάμετρο. Αποτελείτο από την ορχήστρα, το προσκήνιο, το κοίλον και το διάζωμα. Το κοίλον ήταν κατασκευασμένο στην πλαγιά του λόφου και είχε διάμετρο 52 μ. Η ορχήστρα ήταν λαξευμένη στον φυσικό βράχο της πλαγιάς του λόφου και είχε οριζόντιο δάπεδο από υπόστρωμα χαλικιών και επίστρωση αμμοκονιάματος, διαμέτρου 17 μ., ενώ μια ορθογώνια προσθήκη υπήρχε στο μπροστινό μέρος της. Η ορχήστρα είχε ημικυκλικό σχήμα, όπως και το κοίλον. Τα δύο μέρη χωρίζονταν μεταξύ τους από ένα χαμηλό τοίχο. (Εικ. Αρ. 32- 33, 68 – 70)⁵²³

2. Ορχήστρα

Η ημικυκλική ορχήστρα είχε διάμετρο 17 μ. Το δάπεδο της ορχήστρας στηριζόταν στον βράχο και ήταν κατασκευασμένο από χαλίκια αναμειγμένα με όστρακα, βότσαλα και

⁵¹⁷ Wright 1992 σ.284, σ.287

⁵¹⁸ Βλ. Αντωνιάδου 2014, σ.77-79 · βλ. Χρίστου 2000, σ. 29

⁵¹⁹ Βλ. Gjerstad 1980, σσ. 161-163 · βλ. Χρίστου, οπ.π.

⁵²⁰ Βλ. Σακελάριος 1890, σσ. 129 - 130

⁵²¹ Βλ. Χρίστου 1973, σ.237 · βλ. 1994, σ. 111

⁵²² *SCE* III, σ. 563

⁵²³ Gjerstad, οπ.π. · Χρίστου, οπ.π.

θραύσματα τερακότας, επιπλέον για να είναι συμπαγέστερο καλυπτόταν από σκυροκονίαμα. Η ορχήστρα πλαισιωνόταν με έναν αύλακα που ήταν λαξευμένος στο έδαφος και ήταν καλυμμένος με πλάκες. Αυτός περνούσε κατά μήκος της πλευράς του στηθαίου γύρω από τον κατώτερο κύκλο. Τα όμβρια ύδατα που έπεφταν στην ορχήστρα μεταφέρονταν από έναν αγωγό αποτελούμενο από σωλήνες τερακότας που οδηγούσαν σε ένα ρείθρο, λαξευμένο στο βράχο, κάτω από το δάπεδο της δυτικής παρόδου. Οι σωλήνες από τερακότα σώζονται μόνο στο βόρειο τμήμα της δυτικής παρόδου (Χώρος VI). Ο αγωγός αυτός υπήρχε για την απορροή των νερών της βροχής που έπεφτε από το υψηλότερο μέρος του κύκλου του κοίλου. Η είσοδος στο εσωτερικό του κτιρίου γινόταν μέσω διαδρόμων, που οδηγούσαν αρχικά στην ορχήστρα. Η πρόσβαση από το εξωτερικό μέρος στις παρόδους είναι μια καινοτομία.⁵²⁴ Δεν έχουν απομείνει ίχνη κλίμακας, αλλά πρέπει να υπήρχε μια κλίμακα εάν η ορχήστρα επικοινωνούσε με την πάροδο. Αυτή ίσως να ήταν ξύλινη και παρείχε επικοινωνία μεταξύ των δύο επιπέδων της παρόδου.⁵²⁵

3. Το κοίλον

Το κοίλον λαξεύτηκε στον φυσικό αργιλώδη βράχο της κεκλιμένης πλαγιάς του λόφου και διαμορφώθηκε σε αναβαθμούς, πάνω στους οποίους κατασκευάστηκαν οι κερκίδες από ασβεστόλιθο. Ωστόσο μόνο οι εννιά κατώτερες σειρές των καθισμάτων διατηρήθηκαν σε καλή κατάσταση. Το κοίλο έχει διάμετρο 52 μ., από τα ανατολικά στα δυτικά, μεταξύ των παρόδων. Το κοίλον αποτελείται από δύο τμήματα, χωρισμένα από ένα πέρασμα, το διάζωμα. Στην κορυφή του κοίλου υπήρχε θολωτή στοά, που ανοιγόταν προς το εσωτερικό. Το κοίλον έχει βόρειο προσανατολισμό ώστε οι θεατές να αντικρίζουν τη θάλασσα.⁵²⁶

Γύρω από την περιφέρεια του ημικυκλίου λαξεύτηκε στον βράχο ένα ορθογώνιο ρείθρο, δείχνοντας ότι η ορχήστρα χωριζόταν από το κοίλον με ένα στηθαίο από ασβεστολιθικές πλάκες που τοποθετήθηκαν σε αυτό το ρείθρο, παρά ότι αυτές αφαιρέθηκαν κατά την αποδόμηση του θεάτρου. Το θέατρο είχε 4 εισόδους, δύο στα ανατολικά και δύο στα δυτικά. Οι δύο από αυτές οδηγούσαν στις γωνίες γύρω από τις πτέρυγες της σκηνής και μέσα στην ορχήστρα, ενώ οι άλλες δύο οδηγούσαν μέσα στο κοίλον στο επίπεδο του διαζώματος.⁵²⁷

Τον βραχώδη πυρήνα του κοίλου περιέβαλε στην περιφέρεια του τεχνητή επίχωση από σκυροκονίαμα, ενώ για τη συγκράτηση του χτίστηκαν περιμετρικά δύο συμπαγείς τοίχοι.

⁵²⁴ Η καινοτομία έγκειται στον τρόπο που αναπτύσσονται οι διάδρομοι. Οι πλευρικοί διάδρομοι στα ανατολικά και δυτικά βρίσκονται κάθετα σε σχέση με το σκηνικό οικοδόμημα, ενώ στη συνέχεια κάνουν στροφή σε ορθή γωνία και παίρνουν παράλληλη κατεύθυνση, για να οδηγήσουν στην ορχήστρα. Αντωνιάδου 2014, σ.81 · SCE III, σ. 563, σ. 566

⁵²⁵ SCE III, σσ. 565-570

⁵²⁶ Gjerstad, οπ.π. · SCE III, σσ. 564-565

⁵²⁷ Gjerstad, οπ.π.

Από την ορθογώνια σκηνή και από τις δύο παρόδους, υπήρχε πρόσβαση στην ορχήστρα και το κοίλον.⁵²⁸

Οι σειρές των καθισμάτων ήταν παραταγμένες πάνω από τις θολωτές παρόδους με ορθογώνια εδώλια μπροστά, όπως συνηθίζονταν στα ρωμαϊκά θέατρα και υποστηρίζονταν από ογκώδη θεμέλια. Στην περιφέρεια του *Θεάτρου* και κάτω από το κοίλον, ο βράχος γέμιζε με μπάζα, χαλίκια και χώμα για να γίνει κοίλος. Το περιφερειακό τμήμα είναι εξ' ολοκλήρου κτισμένο πάνω σε μια συμπαγή γέμιση τέτοιου υλικού που υποστηρίζεται από τους γύρω Τοίχους 15-16 και στα βόρεια της ανατολικής πτέρυγας, όπου οι βράχοι έχουν απότομη κλίση. Τα καθίσματα του κοίλου στηρίζονταν από μαζικά τοιχώματα υποδομής. (Τοίχοι 11-12). Το κοίλο χωρίζεται με διάζωμα σε δύο κύκλους. Το διάζωμα είναι 0,55 μ. σε πλάτος. Ήταν καλυμμένο με ασβεστολιθικές πλάκες, από τις οποίες σώζονται 31 στη μέση. Οι δόμοι ενώνονται με ασβεστοκονίαμα. Κατά μήκος της εξωτερικής άκρης του διαζώματος υπάρχει ένα στενό ρείθρο λαξευμένο στο βράχο, παρόμοιου χαρακτήρα με την ορχήστρα.⁵²⁹

Τα εδώλια λαξεύτηκαν με τρόπο ώστε να δημιουργούνται ημικυκλικές σειρές που ανεβαίνουν σε βαθμίδες και ακολουθούν την καμπυλότητα του κοίλου. Ήταν καλυμμένα από λίθινες πλάκες πιθανόν από ασβεστόλιθο. Είχαν ύψος και πλάτος 40 εκ. Το ψηλότερο σημείο σε κάθε σειρά καθισμάτων στήριζε τα πόδια των θεατών της ανώτερης σειράς. Μόνο οι εννέα χαμηλότερες σειρές καθισμάτων ήταν ακόμα ανιχνεύσιμες από τα ίχνη τους στον βράχο. Ωστόσο, πολλαπλασιάζοντας το πλάτος των διατηρημένων σειρών, μπορεί να υπολογιστεί ότι ο κάτω κύκλος περιείχε 17 σειρές εδωλίων οι οποίες χωρίζονταν με πέντε κλίμακες, σε έξι κερκίδες. Ο άνω κύκλος είχε 13 σειρές εδωλίων που κατανέμονταν μέσω εννέα ακτινωτών κλιμάκων σε δέκα κερκίδες.

Οι σειρές των καθισμάτων ήταν πιθανότατα παραταγμένες πάνω από τις θολωτές παρόδους με ορθογώνιες θέσεις, *tribunalia*, στο μπροστινό μέρος. Οι θεατές έφταναν στις θέσεις τους μέσω στενών βαθμίδων, πλάτους 0,50 μ. Αυτές κατευθύνονταν ακτινωτά από την ορχήστρα και το διάζωμα. Υπάρχουν πέντε κλίμακες που χωρίζουν το κοίλο σε έξι κερκίδες και είναι πιθανό ότι τέσσερις άλλες κλίμακες του ίδιου είδους διαπερνούσαν το διάζωμα στην περιφέρεια του κοίλου, στον έσω άξονα καθεμίας από τις τέσσερις μεσαίες κερκίδες. Οι βαθμίδες ήταν καλυμμένες με πλάκες από ασβεστόλιθο, όπως οι σειρές των καθισμάτων και συνδέονταν με ασβεστοκονίαμα. Το ύψος των βαθμίδων έχει το μισό ύψος των καθισμάτων, έτσι ώστε δύο βήματα να αντιστοιχούν στο ύψος μιας σειράς καθισμάτων.⁵³⁰ Δύο

⁵²⁸ Χρίστου 1994, σ. 111 · SCE III, σ. 563 · Gjerstad, οπ.π., σσ. 161-163

⁵²⁹ SCE III, σσ. 564-565

⁵³⁰ Βλ. SCE, οπ.π., σσ. 566-567 · βλ. Αντωνιάδου 2014, σ. 80

εξωτερικοί προστατευτικοί τοίχοι σε σχήμα καμπύλης χτίστηκαν γύρω από το κοίλον του θεάτρου. Ανάμεσα στους δύο τοίχους υπήρχε ένας εσωτερικός διάδρομος, ο οποίος χρησιμοποιούταν ως πέρασμα για τους θεατές. Ωστόσο δεν εντοπίστηκαν οι έξοδοι από το θέατρο μέσω αυτού του διαδρόμου.⁵³¹

4. Το διάζωμα

Το διάζωμα του *Θεάτρου* ήταν ένας διάδρομος πλάτους 55 εκ., αποτελούμενος από πλάκες από ασβεστόλιθο συγκολλημένες με ασβεστοκονίαμα. Τριάντα από τις πλάκες βρέθηκαν στη θέση τους. Κατά μήκος του διαζώματος υπήρχαν ρείθρα από πήλινους σωλήνες για την περισυλλογή των νερών της βροχής.⁵³² Οι εισοδοί που οδηγούσαν στο διάζωμα ήταν καλυμμένες με θολωτές στέγες και είχαν παρόμοιες θύρες με αυτές των παρόδων που οδηγούσαν στην ορχήστρα, όπως φάνηκε από το εύρημα ενός τμήματος ημικυκλικού μαρμάρινου γείσου στο δυτικό πέρασμα.⁵³³ Μερικές κλίμακες που αποκαλύφθηκαν στην ανατολική πλευρά του *Θεάτρου*, ακριβώς πίσω από το διάζωμα, φανέρωσαν ότι υπήρχε διέλευση στα ανώτερα διαζώματα και από την εξωτερική πλευρά του θεάτρου. (Βλ. Εικ. Αρ. 71)

5. Τοίχοι

Οι τοίχοι του *Θεάτρου* ενσωματώθηκαν στη βορειοανατολική πλαγιά του λόφου της *Ακροπόλεως*, πάνω στον φυσικό βράχο. Ήταν κατασκευασμένοι από αργούς λίθους, σκύρα, και ασβεστοκονίαμα. Οι τοίχοι είχαν στα θεμέλια τους τετράγωνα λίθινα υποστηρίγματα, ενώ στην εξωτερική τους πλευρά ήταν εφοδιασμένοι με δεκαέξι αντηρίδες, οι οποίες είχαν περίπου 3,75 μ. απόσταση μεταξύ τους. Το ίδιο και οι τοίχοι του εσωτερικού μέρους, έφεραν δώδεκα αντηρίδες που είχαν περίπου 4,50 μ. απόσταση μεταξύ τους.⁵³⁴

6. Ανατολική και δυτική πάροδος

Στις πλευρές του διαζώματος υπήρχαν δύο μεγάλα περάσματα που οδηγούσαν τους θεατές στο εσωτερικό του *Θεάτρου*. Ήταν η δυτική και η ανατολική πάροδος, δηλαδή οι πλευρικοί διάδρομοι στα ανατολικά και δυτικά που συνιστούν τα δύο περάσματα εισόδου που οδηγούν στην ορχήστρα. Τα περάσματα έχουν 10,50 μ. μήκος και 1,50 μ. πλάτος. Οι τοίχοι τους ήταν σχεδόν ολοσχερώς γκρεμισμένοι. Μια καινοτομία του *Θεάτρου* ήταν ότι οι πάροδοι βρίσκονται κάθετα σε σχέση με το σκηνικό οικοδόμημα, ενώ στη συνέχεια κάνουν στροφή σε ορθή γωνία και κατευθύνονται παράλληλα με τις μπροστινές πλευρές της σκηνής, για

⁵³¹ Αντωνιάδου, οπ.π., σ.81

⁵³² Αντωνιάδου, οπ.π.

⁵³³ SCE, οπ.π., σ.558

⁵³⁴ Αντωνιάδου, οπ.π.

να οδηγήσουν στην ορχήστρα κατά τον συνήθη τρόπο. Τα θεμέλια είχαν τη μορφή σήραγγας σκαμμένης στον βράχο, ενώ τα ανώτερα μέρη ήταν κτισμένα με ασβεστόλιθους που συνδέονταν με ασβεστοκονίαμα.⁵³⁵

Οι πάροδοι έχουν πλάτος 2,65 με 2,80, είναι λαξευμένες στον βράχο και πλαισιώνονται από τοίχους από δόμους ενωμένους με ασβέστη. Τα κάθετα περάσματα βρίσκονται σε ελαφρώς ανώτερο επίπεδο από τις παρόδους, οι οποίες έχουν άμεση επικοινωνία με την ορχήστρα. Τα δύο επίπεδα επικοινωνούν μέσω κλιμάκων που σχηματίζουν ορθή γωνία. Τα περάσματα εκτείνονται από την είσοδο για 2,30 μ. προς τα βορειοανατολικά μέχρι το σημείο όπου υπάρχει στροφή. Σε αυτό το διάστημα ήταν αστέγαστα, κάτι που φαίνεται από το γεγονός ότι η ανατολική πλευρά της δυτικής παρόδου και η δυτική πλευρά της ανατολικής παρόδου πλαισιώνονται από τις ράμπες εισόδου προς τη σκηνή οι οποίες επίσης ήταν αστέγαστες. Ωστόσο, εγγύτερα της ορχήστρας οι πάροδοι ήταν καλυμμένες με θολωτές στέγες. Η στέγαση των παρόδων αποδεικνύεται από τα σπαράγματα καμπύλων μαρμάρινων γείσων που βρέθηκαν κατά την ανασκαφή στα κατάλοιπα της δυτικής παρόδου. Τα θεμέλια των πλευρικών τοίχων, του κοίλου, των δυτικών και ανατολικών παρόδων και των κλιμάκων που οδηγούσαν στα οριζόντια περάσματα, ήταν ενισχυμένα για να αντέχουν το θολωτό σκέπασμα.⁵³⁶

Ο δυτικός τοίχος της δυτικής παρόδου είχε ενισχυθεί από μια προβολή του τοίχου, στο σημείο όπου ξεκινούσε η θολωτή δίοδος. Το ίδιο έγινε και στο τοίχωμα της ράμπας της απέναντι πλευράς, το οποίο αποτελείτο από τον πελεκητό τοίχο του σκηνικού οικοδομήματος, για να αντέχει το βάρος των τοίχων του θόλου. Το ίδιο ισχύει και για την ανατολική πάροδο. Το υψηλότερο επίπεδο της εξωτερικής θύρας της δυτικής παρόδου έφερε δύο ζεύγη βαθμίδων. Στην ανατολική πάροδο το επίπεδο του ανοιχτού τμήματος ήταν 1,35 μ. ψηλότερο από εκείνο του θολωτού τμήματος. Τόσο οι εξωτερικές όσο και οι εσωτερικές θύρες των παρόδων ήταν πιθανώς ανοιχτές, αν και τα εξωτερικά άκρα των ανοιχτών τμημάτων των παρόδων έκλειναν με θύρες, καθώς βρέθηκαν απομεινάρια τους στη δυτική είσοδο. Τα ίχνη από θεμέλια, που ανήκαν στο κατώφλι των εισόδων δείχνουν πως οι είσοδοι στην εξωτερική τους πλευρά έκλειναν με πύλες.⁵³⁷

7. Το σκηνικό οικοδόμημα

Η σκηνική πρόσοψη ήταν διώροφη, παρά ότι μόνο τα χαμηλότερα μέρη των μεγάλων ασβεστολιθικών δόμων που συγκροτούσαν τους τοίχους διατηρούνταν ακόμα κατά την

⁵³⁵ Βλ. υποσ. 132 ᾽ Αντωνιάδου, οπ.π., σσ.81-82

⁵³⁶ Αντωνιάδου, οπ.π.

⁵³⁷ Αντωνιάδου, οπ.π., σ.81 ᾽ SCE, οπ.π., σσ. 563-564, σ.567

ανασκαφή. Το σκηνικό κτίριο αποτελείται από τρία μέρη: τη σκηνή, τα παρασκήνια και το λογείο.

Από το σκηνικό κτίσμα σώθηκε μόνο το υπόβαθρο του, το οποίο είχε ορθογώνιο σχήμα και ήταν θεμελιωμένο και εν μέρει λαξευμένο στο βράχο. Το σκηνικό κτίριο είναι ένα ορθογώνιο κτίριο, 36,15 μ. μήκος και 13,20 μ. πλάτος. Οικοδομήθηκε πάνω και γύρω από ένα εξόγκωμα του βράχου. Το μπροστινό τμήμα του είχε διατηρημένο μέγιστο ύψος 2,00 μ. πάνω από το επίπεδο της ορχήστρας ενώ το πίσω μέρος της σκηνής, που αποτελείται από τα Δωμάτια XV - XIX, ήταν στα 0,35 μ. πάνω από αυτό το επίπεδο.⁵³⁸

Το ορθογώνιο κτίριο είχε ένα στενό τμήμα που προεξείχε και ήταν κτισμένο στην μεγάλη μπροστινή πλευρά του, σχηματίζοντας το προσκήνιο. Η πρόσοψη των μικρών πλευρών περιβάλλονταν από κίονες και το προσκήνιο ήταν διακοσμημένο από μαρμάρινα αγάλματα που στέκονταν πάνω σε ημικυκλικές κόγχες.⁵³⁹ Οι τοίχοι θεμελίωσης του σκηνικού κτιρίου ήταν κατασκευασμένοι από πελεκητούς λίθους ενωμένους με ασβέστη, εκτός από τον πίσω τοίχο (Τοίχος 25), που ήταν κτισμένος από μπάζα ενσωματωμένα με σκληρό ασβέστη. Τα άνω τμήματα των τοίχων του σκηνικού κτηρίου ήταν χτισμένα από μπάζα ενωμένα με ασβέστη και ενδεδυμένα με έγχρωμους ασβεστόλιθους και μαρμάρινες πλάκες σε χρώμα ανοιχτό πράσινο με σκούρες κουκίδες. Υπήρχαν ακόμα περισσότερα χρώματα στα μάρμαρα, όπως πράσινο με ραβδώσεις, μπλε, λευκό και κόκκινο με ραβδώσεις. Πολυάριθμα θραύσματα βρέθηκαν στα συντρίμμια των κατεδαφισμένων άνω τοίχων.⁵⁴⁰ Η επικοινωνία μεταξύ των δωματίων της σκηνής γινόταν μέσω πολλών θυρών. Στον Τοίχο 26 υπήρχαν δύο θύρες που ανοίγονταν από την ράμπα της ανατολικής εισόδου προς το ανατολικό παρασκήνιο. Η θέση της βόρειας θύρας ήταν ευδιάκριτη, από τους διατηρημένους λίθους του κατωφλιού όπως και από τις ορθογώνιες, ρηχές κοιλότητες για τη στερέωση των ξύλινων μεντεσέδων της θύρας. Η θύρα είχε πλάτος 1,10 μ.⁵⁴¹

8. Το προσκήνιο

Το προσκήνιο έχει ορθογώνιο σχήμα και μήκος 23,95μ. και 6,00 μ. πλάτος. Το ύψος του υπολογίζεται στα 2 μ. πάνω από το επίπεδο της ορχήστρας. Έφερε στην πρόσοψη του τέσσερις ημικυκλικές κόγχες, διαμέτρου 88 εκ. με ανάγλυφους ημικίονες. Μεταξύ τους βρέθηκαν τρία ανοίγματα που οδηγούσαν απευθείας στην ορχήστρα, η οποία συνδεόταν με την εξέδρα του προσκηνίου μέσω δύο κλιμάκων στις άκρες του προσκηνίου. Χωριζόταν σε

⁵³⁸ SCE, οπ.π., σσ. 567-571

⁵³⁹ Gjerstad 1980, σσ.161-163 · βλ. Χρίστου, οπ.π.

⁵⁴⁰ SCE, οπ.π., σ.562, σ.567

⁵⁴¹ SCE, οπ.π., σ.558

δύο μέρη από έναν τοίχο που περνούσε παράλληλα από τον πίσω τοίχο του διαδρόμου και του εξωτερικού τοίχου του βάθους της σκηνης.⁵⁴²

Το εμπρόσθιο μέρος του παρασκηνίου αποτελείτο από ένα διάδρομο (Χώρος XX) και το πίσω μέρος των δωματίων του παρασκηνίου (Τοίχος 45), από τρία ορθογώνια δωμάτια. Από αυτά τα δύο πλαϊνά είχαν το ίδιο βάθος, ενώ το μεσαίο ήταν πιο επίμηκες. Διέθεταν στις άκρες τους, ανατολικά και δυτικά, από ένα δωμάτιο τετράγωνου σχήματος. Ενδέχεται αυτά τα δωμάτια να αποτελούσαν μέρος των παρασκηνίων. Αυτά τα δωμάτια ήταν σε υψηλότερο επίπεδο από τα πίσω δωμάτια του παρασκηνίου και συνδέονταν με τον μπροστινό διάδρομο, με κλίμακες από τέσσερις βαθμίδες που η κάθε μια βρισκόταν τοποθετημένη στον εσωτερικό τοίχο του δωματίου.⁵⁴³

Πιθανότερα αυτές οι κλίμακες να έδιναν πρόσβαση στον ανώτερο όροφο της σκηνης. Τα δωμάτια αυτά βρίσκονταν σε ψηλότερο επίπεδο σε σχέση με το υπόλοιπο σκηνικό συγκρότημα, γι αυτό και η πρόσβαση γινόταν μέσω δύο κλιμάκων που ήταν αντίστοιχα τοποθετημένες στον εξωτερικό τοίχο της σκηνης, κατά μήκος του πίσω τοίχου του σκηνικού κτηρίου. Η δυτική κλίμακα είχε πλάτος περίπου 1,35 μ. ενώ η ανατολική είχε πλάτος 70 εκ. Οι βαθμίδες κατασκευάστηκαν από πλάκες από ασβεστόλιθο, ύψους 24 εκ. ύψους. Σε όλο το πλάτος του σκηνικού οικοδομήματος υπήρχε, λαξευμένο στον βράχο, ένα υπόγειο πέρασμα 0.75 με 1.70 μ. πλάτος και 1,65 μ. βάθος. Η είσοδος σε αυτό γινόταν από μια στενή θύρα, πλάτους 0,75 μ., στον πίσω τοίχο του σκηνικού οικοδομήματος.⁵⁴⁴

Πίσω από το μπροστινό τοίχωμα του λογείου υπήρχαν δύο γωνιακές πλευρικές πτέρυγες που ανοίγονταν στις πλευρικές θύρες του μπροστινού τοιχώματος του λογείου, ενώ η κεντρική του θύρα βρισκόταν απέναντι από το κεντρικό τμήμα της διόδου. Οι κομμένες στο βράχο πλευρές του ήταν καλυμμένες με πελεκητούς λίθους από το μπροστινό μέρος του λογείου μέχρι το σημείο όπου περνούσαν οι εμπρόσθιοι τοίχοι της σκηνης, κατά μήκος του περάσματος. Αυτοί οι τοίχοι όπως και οι πίσω τοίχοι του σκηνικού κτηρίου καλυπτόταν με μάζα (Βόρειο τμήμα του Τοίχος 35 και Τοίχος 36). Το πέρασμα ήταν καλυμμένο με πέτρινες πλάκες από τις οποίες μόνο μία βρέθηκε επί τόπου.

Στο *Θέατρο των Σόλων* δεν υπήρχε υποσκήνιο, αλλά ένας υπόγειος διάδρομος, λαξευμένος στο βράχο, που διέσχισε όλο το πλάτος του σκηνικού κτηρίου και περνούσε κάθετα από τη σκηνή για απόσταση 1,65 μ. Ο διάδρομος συνέδεε τη σκηνή με τα τρία ανοίγματα στην πρόσοψη του προσκηνίου. Η σύνδεση γινόταν μέσω δύο βαθμίδων στα ανατολικά και στα

⁵⁴² Αντωνιάδου, οπ.π., σσ. 82-85 `SCE, οπ.π., σ.571

⁵⁴³ Οπ.π.

⁵⁴⁴ Οπ.π.

δυτικά άκρα του μπροστινού τέρματος του μπροστινού τοίχου. Το λογείο επικοινωνούσε με την ορχήστρα, και πιθανώς με τα παρασκήνια μέσω θυρών στον ανατολικό και δυτικό τοίχο, από ένα διάδρομο, ο οποίος είχε άνοιγμα 75 εκ. Η διέλευση γινόταν μέσω του διαδρόμου από το κεντρικό διάστημα πίσω από την πρόσοψη του προσκηνίου και η έξοδος στην ορχήστρα μέσω των τριών θυρών που ανοίγονταν στον τοίχο του υπόγειου περάσματος στην πρόσοψη του προσκηνίου. Ένας από τους κάθετους τοίχους του διαδρόμου ανοιγόταν προς τα πλάγια. Η σκηνή καλύπτονταν με κεραμιδόσκεπη στέγη.⁵⁴⁵

9. Το λογείο

Το μήκος του λογείου έγινε γνωστό από τα πλαϊνά τοιχώματα των παρασκηνίων και το ύψος του από την πλακόστρωτη πλατφόρμα που χρησίμευσε ως υποδομή για το δάπεδο του λογείου. Το μπροστινό τοίχωμα του λογείου διατηρείται, ενώ δεν βρέθηκε το πίσω τοίχωμα, δηλαδή ο εμπρόσθιος τοίχος.⁵⁴⁶ Αν θεωρήσουμε ότι το εμπρόσθιο τοίχωμα του λογείου είχε την ίδια διάμετρο με την ορχήστρα, τότε η πίσω όψη του Τοίχου 45 που χώριζε τα πίσω δωμάτια της σκηνής από τον μπροστινό της διάδρομο (Χώρος XX), θα είχε το ακόλουθο αρχιτεκτονικό σχέδιο. Το λογείο θα είχε 23,45 μ. μήκος, 5,50 μ. πλάτος, και 12,00 μ. ύψος. Ο μπροστινός τοίχος ήταν διακοσμημένος με παραστάδες σε χαμηλές ανάγλυφες πλευρικές ημικυκλικές κόγχες οι οποίες κάποτε έφεραν γλυπτά. Στον εμπρόσθιο τοίχο της σκηνής υπήρχαν πιθανώς τρεις θύρες μέσω των οποίων το λογείο επικοινωνούσε με τη σκηνή, που αντιστοιχούσε στις τρεις θύρες στον μπροστινό τοίχο του λογείου, παρά το ότι στα Ρωμαϊκά θέατρα συνηθίζεται να υπάρχουν πέντε θύρες.⁵⁴⁷

10. Τα παρασκήνια

Στις άκρες του λογείου υπήρχαν τα παρασκήνια που συνδέονταν με το εξωτερικό από ανοιχτές ράμπες, κατά μήκος των μικρότερων πλευρών του σκηνικού κτιρίου, παράλληλα με τα βόρεια τμήματα των παρόδων. Η πρόσβαση στα δύο αυτά πλαϊνά δωμάτια γινόταν μέσω δύο ανεξάρτητων στενών περασμάτων αποτελούμενων από εξέδρες σκαλισμένες στον βράχο που είχαν πλάτος 1,90 με 2,15 μ. και μήκος 7,50 μ. Το πέρασμα αποτελούνταν από κλίμακες πέντε βαθμίδων. Τα περάσματα είχαν 1,40-3,20 μ. πλάτος και ανοίγονταν προς τα παρασκήνια. Οι νότιες θύρες ανοίγονταν απέναντι από τις θύρες που οδηγούσαν από τα παρασκήνια στον μπροστινό διάδρομο της σκηνής. Αυτές βρισκόταν πίσω από τον τοίχο της σκηνής, σε παράλληλη θέση με τον ανατολικό και δυτικό τοίχο της σκηνής, στην εσωτερική πλευρά των κάθετων τμημάτων των παρόδων που εξασφάλιζαν την πρόσβαση στην

⁵⁴⁵ Οπ.π.

⁵⁴⁶ SCE, οπ.π., σ.568

⁵⁴⁷ Οπ.π.

ορχήστρα. Τα περάσματα επικοινωνούσαν με τη βοήθεια εξωτερικών κλιμάκων. Τα δύο περάσματα διέθεταν σε κάθε πλευρά που γειτνιάζε με τα παρασκήνια από μια διπλή θύρα πλάτους 2,80 μ. Στα βόρεια του τοίχου δύο θύρες ανοίγονταν στον διάδρομο που βρισκόταν πίσω από τον τοίχο της σκηνης. Οι θύρες αναγνωρίστηκαν από τα ίχνη των θεμελίων των κατωφλίων. Στον μπροστινό διάδρομο της σκηνης εντοπίστηκε ένα κυλινδρικό πηγάδι. Η διάμετρος του ήταν 1,15 μ. και το βάθος του 18,50 μ. Το στόμιο του προστατευόταν από πήλινες πλάκες και η οροφή ήταν καλυμμένη με κεραμίδια από τερακότα.⁵⁴⁸

Τα παρασκήνια είναι στενά και ορθογώνια σε σχήμα, με διαστάσεις 11,50 μ. μήκος και 3,35 μ. πλάτος. Χωρίζονται σε δύο μπροστινά δωμάτια (XIII, XIV) και δύο οπίσθια δωμάτια της σκηνης (XV, XVI), τα οποία βρίσκονταν σε υψηλότερο επίπεδο από το υπόλοιπο τμήμα του σκηνικού κτιρίου. Το τελευταίο συνδεόταν μέσω τεσσάρων βαθμίδων που οδηγούσαν στον ανώτερο όροφο του κτιρίου της σκηνης.⁵⁴⁹

Υπάρχουν μερικά δωμάτια δίπλα στη βορειοδυτική γωνία του *Θεάτρου*, τα οποία σχηματίζουν ένα ξεχωριστό κτίσμα που βρίσκεται στα ανατολικά της δυτικής παρόδου και βόρεια της ανατολικής πτέρυγας του κοίλου. Αυτό το κτίσμα περιέχει τουλάχιστον τέσσερα και πιθανώς περισσότερα δωμάτια. Από αυτά, τα δωμάτια II-IV ανασκάφηκαν εξ ολοκλήρου, ενώ το δωμάτιο I μόνο τμηματικά. Οι τοίχοι των δωματίων είναι χτισμένοι από μάζα αναμειγμένα με ασβέστη και ορισμένα από αυτά (Τοίχοι 3-5) στηρίζονταν σε θεμέλια από βράχο. Οι προσόψεις των τοίχων ήταν καλυμμένες με κονίαμα βαμμένο με απλά γραμμικά στολίδια σε πράσινο, κίτρινο και κόκκινο χρώμα. Τα δωμάτια έχουν ορθογώνιο σχήμα. Το δωμάτιο II έχει μέγεθος 4,30 μ. X 8,60 μ. Τα δωμάτια III-IV είναι μικρότερα, με διάσταση 2,60 μ. X 3,50 μ. και 2,85 μ. X 3,55 μ. αντίστοιχα. Επικοινωνούν με το δωμάτιο II με πόρτες στους μπροστινούς τοίχους τους. Σε αυτά τα δωμάτια τα δάπεδα ήταν στρωμένα στον ισοπεδωμένο βράχο, ενώ στην αίθουσα II, όπου ο βράχος ήταν ιδιαίτερα ανώμαλος, το δάπεδο ήταν στρωμένο σε μια υποδομή από χώμα.⁵⁵⁰

11. Θύρες και πύλες

Αρκετές θύρες και πύλες συνέδεαν τα μέρη του *Θεάτρου*. Υπήρχαν στην δυτική και ανατολική πάροδο, στα σημεία εκείνα των παρόδων που καλύπτονταν από θολωτές στέγες. Εκεί βρέθηκαν θραύσματα από κυκλικές γωνίες μαρμάρινης θύρας. Στα εξωτερικά στεγασμένα άκρα των παρόδων πρέπει να υπήρχαν παρόμοιες θύρες, όπως φαίνεται από κατώφλια που διατηρούνταν στα σημεία αυτά στη δυτική πάροδο. Δεδομένου ότι δεν

⁵⁴⁸ Αντωνιάδου 2014, σ. 81 - 83

⁵⁴⁹ SCE, οπ.π., σσ. 570 - 571

⁵⁵⁰ Οπ.π., σ. 573

εντοπίστηκαν ίχνη από οπές στους λίθους που άπτονταν των θυρών, οι θύρες θα ήταν ανοίγματα στον τοίχο χωρίς θυρόφυλλα (περιθυρώματα).

Στον Τοίχο 27 υπήρχαν δύο θύρες που ανοίγονταν από την ανατολική ράμπα εισόδου πάνω στο ανατολικό παρασκήνιο. Η θέση της βόρειας θύρας φάνηκε από τους διατηρημένους λίθους της υποδομής του κατωφλιού, με τις ορθογώνιες ρηχές κοιλότητες τους και το όρθιο μέρος του κουφώματος με τις οπές στις οποίες εισχωρούσαν τα κλείστρα που ήταν αναρτημένα τα περιθυρώματα. Αυτή η θύρα είχε 1.10 μ. πλάτος.

Βρέθηκε η θέση και της νότιας θύρας, η οποία ήταν διπλή, 2,80 μ. πλάτος. Μόνο το βόρειο μισό από τις υποδομές κατωφλιού διατηρήθηκε και μια κυκλική οπή για το κλείστρο μέσω του οποίου στερεώθηκε η θύρα. Παρόμοιες θύρες ανοίχτηκαν στον Τοίχο 24 από το δυτικό παρασκήνιο.

Ένα περιθύρωμα στο δυτικό άκρο του Τοίχου 27 ανοίγεται σε ένα δωμάτιο XV και μια κλίμακα οδηγεί σε μια θύρα. Μια παρόμοια θύρα στο ανατολικό άκρο του Τοίχου 30 ανοίγεται στο Δωμάτιο XVI μέσω βαθμίδων. Αυτές οι θύρες είναι 1,10 μ. πλατιές. Στη μέση του πίσω τοίχου της σκηνής ανοιγόταν μια στενή θύρα προς το υπόγειο πέρασμα που περνούσε κάτω από το σκηνικό κτίριο. Η θύρα αυτή ήταν πολύ μικρή, μόλις 0,75 μ. πλάτος.

Στο μπροστινό τοίχωμα του λογείου (Τοίχοι 40-42) ανοίγονταν τρεις στενές θύρες από την ορχήστρα προς το υπόγειο πέρασμα κάτω από το κτίριο της σκηνής. Τέλος, δύο θύρες ανοίγονταν από το δωμάτιο II προς τα δωμάτια III και IV. Οι θύρες είχαν πλάτος 1,00 μ. και 1,30 μ. αντίστοιχα. Οι πλευρές των θυρών είναι ενισχυμένες με μπάζα και ασβεστοκονίαμα ενώ το υπόλοιπο τμήμα του τοίχου αποτελούταν μόνο από λαξευμένο βράχο.⁵⁵¹

12. Δάπεδα

Από όλο το *Θέατρο* μόνο το δάπεδο της ορχήστρας διατηρήθηκε σε αρκετά σημεία. Αυτό αποτελείται από μια υποδομή από μπάζα, μικρά βότσαλα και θραύσματα από τερακότα με ένα στρώμα από ασβεστοκονίαμα. Άλλα μέρη του *Θεάτρου* που κάποτε ήταν καλυμμένα με δάπεδα, καταστράφηκαν ολοσχερώς και σώθηκαν μόνο υλικά όπως χώμα και χαλίκια. Τα υλικά αυτά τοποθετούνταν κάτω από τα δάπεδα για να γίνει επίπεδη η υποδομή των δαπέδων. Τέτοια σημεία με γυμνό δάπεδο και με ελάχιστα υπολείμματα, εντοπίστηκαν στα δωμάτια II-IV, στη δυτική είσοδο, στο διάζωμα και στο βόρειο τμήμα της δυτικής παρόδου στην ορχήστρα. Στην ανατολική είσοδο, στο διάζωμα, στο ανατολικό τμήμα της δυτικής

⁵⁵¹ SCE, οπ.π. σσ. 558 – 559

παρόδου (Αίθουσα VIII), και στο κτίριο της σκηνης, τα δάπεδα φαίνεται να είχαν τοποθετηθεί στον ισοπεδωμένο βράχο χωρίς τη χρήση γεμίματος.⁵⁵²

13. Κλίμακες

Ανάμεσα στον τοίχο 7 και τον τοίχο 26, υπήρχε μια κλίμακα τεσσάρων βαθμίδων που οδηγούσε στην ανατολική ράμπα του κτιρίου της σκηνης. Οι βαθμίδες ήταν κατασκευασμένες από τετράγωνους ασβεστολιθικούς δόμους, κατά κανόνα, 4-5 τεμαχίων σε κάθε βαθμίδα. Οι δόμοι ενώνονταν με ασβεστοκονίαμα. Η κλίμακα είχε 2,05 μ. πλάτος και οι βαθμίδες της 0,16-0,23 μ. ύψος. Η ανατολική πλευρά της κλίμακας συνόρευε με τεμάχια κατασκευασμένα από ασβεστόλιθο που ενώνονταν με ασβέστη και τοποθετούνταν στην κεκλιμένη κατασκευή του Τοίχου 7, η οποία ακολουθούσε την κλίση της κλίμακας. Δύο από τα μεσαία σκαλοπάτια είναι εν μέρει κομμένα από δόμους, συνδέονταν με τον τοίχο 26, κάτι που δείχνει ότι η κλίμακα και αυτός ο τοίχος ανήκουν στην ίδια εποχή.⁵⁵³

Μια αντίστοιχη κλίμακα με πέντε βαθμίδες υπήρχε και στην απέναντι πλευρά που οδηγούσε στη δυτική ράμπα εισόδου του σκηνικού κτηρίου. Στη δυτική πάροδο υπάρχουν δύο ζεύγη βαθμίδων που κατεβαίνουν από το υψηλότερο επίπεδο του εξωτερικού περιθυρώματος της παρόδου. Οι βαθμίδες είναι τετράγωνες, από ορθογώνια τεμάχια κατασκευασμένα από ασβεστόλιθο ενωμένα με ασβεστοκονίαμα, εκτείνονται σε όλο το πλάτος της παρόδου και έχουν ύψος 0,11-0,22 μ.⁵⁵⁴

Στην ανατολική πάροδο, δεν έχουν απομείνει βαθμίδες. Το επίπεδο του δωματίου V, ωστόσο, είναι περίπου 1,35 μ. ψηλότερο από αυτό του δωματίου VII, και ένας κάθετος τοίχος από βράχο είναι ευθυγραμμισμένος με τη βόρεια όψη του τοίχου 6, χωρίζοντας τα δύο δωμάτια. Θα πρέπει να υπήρχε κλίμακα σε αυτό το μέρος, αν και δεν έχουν απομείνει υπολείμματα από αυτή, ίσως γιατί ήταν κατασκευασμένη από ξύλο.⁵⁵⁵

Κατά μήκος της εξωτερικής όψης του πίσω τοίχου του σκηνικού κτιρίου (Τοίχος 25) υπήρχαν ερείπια δύο βαθμίδων. Η πρώτη βρισκόταν κοντά στο δυτικό άκρο του τοίχου και η δεύτερη στο ανατολικό τμήμα του τοίχου. Η δυτική κλίμακα είναι κατασκευασμένη από τεμάχια κατασκευασμένα από ασβεστόλιθο και ενωμένα με ασβέστη, ενώ είχε τρεις δόμους σε κάθε βήμα. Διατηρήθηκαν τρεις από αυτές τις βαθμίδες. Η κλίμακα είχε 1,35 μ. πλάτος και οι βαθμίδες είχαν ύψος 0,17-0,20 μ. Η ανατολική κλίμακα ήταν πολύ πιο στενή, μόλις 0,70 μ. ευρεία, και ήταν κατασκευασμένη από ενιαίους ασβεστόλιθους. Οι βαθμίδες, εκ των

⁵⁵² Οπ.π.

⁵⁵³ Οπ.π., σσ. 559 – 560

⁵⁵⁴ Οπ.π.

⁵⁵⁵ Οπ.π.

οποίων σώζονται δύο, έχουν 0,24 μ. ύψος. Και οι δύο κλίμακες οδηγούσαν στα πίσω δωμάτια του σκηνικού κτηρίου. Στο δυτικό άκρο του τοίχου 27, μια κλίμακα τεσσάρων βαθμίδων οδηγούσε στο υψηλότερο επίπεδο του δωματίου XV. Οι βαθμίδες είναι κτισμένες από τετράγωνα και ορθογώνια τεμάχια κατασκευασμένα από ασβεστόλιθο και ενωμένα με ασβέστη. Υπάρχουν δύο ή τρεις δόμοι σε κάθε βήμα. Η κλίμακα έχει 1,10 μ. πλάτος και οι βαθμίδες έχουν 0,12-0,19 μ. ύψος. Η χαμηλότερη βαθμίδα συνδέεται με τον τοίχο 27.⁵⁵⁶

Μια κλίμακα θα πρέπει να υπήρχε και στην αντίθετη πλευρά, που οδηγεί στο υψηλότερο επίπεδο του δωματίου XVI, αφού αν και άσχημα διατηρημένη, φαίνεται ότι ήταν ακριβώς παράλληλη με την προηγούμενη. Δύο βαθμίδες οδηγούσαν από την ορχήστρα στο λογείο, η μια στο ανατολικό άκρο του μπροστινού τοίχου και η άλλη στο δυτικό άκρο του ίδιου. Η ανατολική κλίμακα διατηρείται καλύτερα. Είναι κτισμένη στον τοίχο 40 και ξεκινά από έναν ορθογώνιο δόμο που προεξέχει κάπως από την εξωτερική γραμμή του τοίχου. Διατηρούνται πέντε βαθμίδες, που είναι κατασκευασμένες από ενιαία τεμάχια κατασκευασμένα από ασβεστόλιθο και ενωμένα με ασβέστη. Έχουν 0,45 μ. πλάτος και 0,18-0,26 μ. ύψος. (Εικ. Αρ. 71)⁵⁵⁷

Η κλίμακα στο δυτικό άκρο του εμπρόσθιου τοίχου του λογείου είναι της ίδιας κατασκευής αλλά έχει καταστραφεί σε μεγαλύτερο βαθμό. Αυτά είναι τα διατηρημένα υπολείμματα βαθμίδων. Θα πρέπει να υπήρχαν και άλλες κλίμακες που οδηγούσαν στον πάνω όροφο του σκηνικού κτηρίου. Τέτοιες βαθμίδες ήταν ενσωματωμένες στα Δωμάτια XV και XVI, αν και δεν έχουν απομείνει υπολείμματα από τις κλίμακες.⁵⁵⁸

14. Κίονες

Οι κίονες που ανήκαν στο *Θέατρο* προέρχονταν από διάφορων ειδών μάρμαρο. Οι άξονες των κιώνων ήταν κατασκευασμένοι από ανοιχτόχρωμο πρασινωπό ή μπλε-φλεβωτό μάρμαρο, γαλάζιο ή πρασινωπό με λευκές αποχρώσεις, κόκκινο-φλεβωτό μάρμαρο, γκριζωπό, γκριζωπό-μπλε ή πράσινο, μάρμαρο με λευκή φλέβα, σκούρο μπλε μάρμαρο, σκούρο ή σκούρο ιώδες μάρμαρο με λευκές κουκίδες. Δεν βρέθηκε κανένας κίονας εξ ολοκλήρου διατηρημένος, αλλά ένας κίονας που βρέθηκε στο Καραβοστάσι προέρχεται από το *Θέατρο*, εφόσον αποτελούνταν από το ίδιο γκριζωπό μάρμαρο με θραύσματα που βρέθηκαν στο *Θέατρο*. Επιπλέον, είχε τις ίδιες αναλογίες με τους κίονες του Τύπου 1 στο

⁵⁵⁶ Οπ.π.

⁵⁵⁷ Οπ.π.

⁵⁵⁸ Οπ.π.

Θέατρο, με τη χαμηλότερη διάμετρό του να είναι 0,385 μ. και η άνω διάμετρος του 0,31 μ. Η στήλη έχει μήκος 2,96 μ.⁵⁵⁹

Οι μαρμάρيني κίονες διαιρούνται σε τρεις κατηγορίες ανάλογα με το μέγεθος τους. Οι ψηλότεροι είχαν μέγεθος 2,96 μ. Η λάξευση των κίωνων ήταν στρεπτή και λόγω του ύψους τους θα πρέπει να κοσμούσαν τον κατώτερο όροφο της σκηνικής πρόσοψης. Το μήκος των μεσαίου μεγέθους κίωνων ήταν περίπου 2,68 μ., ο κορμός τους έφερε απλό σχέδιο. Τον άνω όροφο στόλιζαν κίονες μεσαίου μεγέθους. Το μήκος του τρίτου τύπου, των μικρότερων κίωνων έφτανε περίπου στα 1,48 μ. Οι άξονες των στηλών είναι απλοί και αυλακωτοί. Οι αυλακώσεις ξετυλίγονται σπειροειδώς. Τέτοιοι αυλακωτοί κίονες αντιπροσωπεύονται μόνο σε σκούρο μπλε μάρμαρο των Τύπων 1 και 3. Κανένα τμήμα του Τύπου 2 δεν ήταν αυλακωτό. Οι αυλακώσεις του τύπου 1 έχουν 3,5 εκ. πλάτος και αυτά του Τύπου 3 έχει 3,0 εκ. πλάτος. Τα κιονόκρανα ήταν συνήθως κατασκευασμένα από ανοιχτό γκρι ή γκριζωπό μπλε μάρμαρο. Διατηρήθηκαν μόνο μικρά θραύσματα, αλλά είναι ξεκάθαρο ότι είναι κορινθιακά, με τα φύλλα της ακάνθου να είναι κομμένα χονδρικά σε χαμηλό ανάγλυφο και πολλά να χωρίζονται από βαθιές εκροές.⁵⁶⁰

Σημαντικός αριθμός θραυσμάτων φανερώνουν τη διακόσμηση της πρόσοψης της σκηνής. Τα περισσότερα κομμάτια των κίωνων, δείχνουν ότι το *Θέατρο* είχε την εμφάνιση της συνηθισμένης ρωμαϊκής, διακοσμητικής πρόσοψης και είχε ομοιότητες με θέατρα της Μικράς Ασίας, της Βόρειας Αφρικής, της Υπεριορδανίας και της Αραβίας. Οι εμπρόσθιοι τοίχοι της σκηνής του *Θεάτρου* των Σόλων έμοιαζαν πολύ με εκείνους των θεάτρων των πιο πάνω περιοχών, δηλαδή, ένα προστώο από κίονες για κάθε όροφο και μια σειρά από κόγχες πλαισιωμένες από κίονες στον τοίχο. Από τα τρία διαφορετικά μεγέθη στηλών που διατηρούνται, ο τύπος 3 ήταν πολύ περιορισμένος και χρησιμοποιήθηκε στον πλευρικό ελιγμό των κογχών του τοίχου. Οι τύποι 1-2, από την άλλη πλευρά, χρησιμοποιήθηκαν στο προστώο και δείχνουν ένα εποικοδόμημα με δύο ορόφους. Οι μεγαλύτεροι κίονες (Τύπος 1) κοσμούσαν το ισόγειο και οι μικρότεροι κίονες (Τύπος 2) τον επάνω όροφο.⁵⁶¹ Οι μικρότεροι κίονες είχαν ύψος και 1,48 μ. και θα πρέπει να πλαισίωναν τις κόγχες που ήταν ανοιγμένες στην πρόσοψη του τοίχου. Διατηρήθηκαν επίσης κιονόκρανα κορινθιακού ρυθμού από μάρμαρο φαιού και κυανού χρώματος και από μάρμαρο με τεφροειδείς φλεβώσεις.⁵⁶²

⁵⁵⁹ Οπ.π., σ.561

⁵⁶⁰ Οπ.π.

⁵⁶¹ Οπ.π., σσ. 570-571

⁵⁶² Οπ.π.

15. Γείσα

Βρέθηκαν αρκετά κομμάτια γείσων. Είναι όλα μάρμαρα του ίδιου είδους με τα κιονόκρανα των κιόνων. Τα γείσα προήλθαν από κοίλα και κυρτά καλούπια. Ορισμένα θραύσματα μπορεί να ανήκαν στο γείσο του αρχιτεκτονικού διακόσμου, ενώ άλλα είναι γείσα θυρών, κογχών και άλλων σημείων της διακόσμησης του *Θεάτρου*. Μερικά καμπύλα θραύσματα προέρχονται από τοξωτές θύρες.⁵⁶³

16. Στέγη

Η οροφή του σκηνικού κτηρίου ήταν καλυμμένη με κεραμίδια από τερακότα, από τα οποία πολλά θραύσματα βρέθηκαν στα αρχιτεκτονικά συντρίμια. Τα θραύσματα, ωστόσο, είναι πολύ μικρά για να επιτρέψουν τον υπολογισμό του πλάτους και του μήκους τους. Δύο τύποι αντιπροσωπεύονται. Ο πρώτος ήταν από επίπεδο, ορθογώνιο κεραμίδι με υπερυψωμένο άκρο κατά μήκος μιας μικρής πλευράς. Ο δεύτερος τύπος αντιπροσωπεύει ένα κεραμίδι μικρότερου μεγέθους με τραπεζοειδή τομή. Τα κεραμίδια του πρώτου τύπου είχαν χρησιμοποιηθεί για τη σωστή κάλυψη της στέγης, ενώ αυτά του δεύτερου τύπου κάλυπταν τις αρθρώσεις των πλακιδίων του πρώτου τύπου.⁵⁶⁴

17. Στρωματογραφία

Η διαστρωμάτωση των συντριμμίων που κάλυπταν την περιοχή του *Θεάτρου* ήταν ομοιόμορφη παντού και αποτελείτο από ένα επιφανειακό στρώμα, ένα στρώμα σκούρου χρώματος και ακόμα ένα στρώμα μελανού χρώματος. Στο τελευταίο στρώμα το χρώμα ήταν ανακατεμένο με μπάζα, οι ανασκαφείς δεν ξεκαθάρισαν τι είδους μπάζα ήταν, ούτε και τη χρονολόγηση αυτού του στρώματος. Ακόμα είναι η αρχή ενός αρχαίου επιφανειακού στρώματος στην κορυφή του, όπου κείτονταν τα συντρίμια που σχηματίζονται από τα στρώματα 4-5. Στο τέταρτο στρώμα υπήρχαν συντρίμια γης, μπάζα και ασβεστοκονίαμα, απομεινάρια των κατεστραμμένων τοίχων (Τοίχοι 15 και 16). Το πέμπτο στρώμα περιείχε συντρίμια από μπάζα, θραύσματα κιόνων και ασβεστοκονίαμα, πεσμένο στη σκηνή και στην ορχήστρα, απομεινάρια του κατεστραμμένου κτιρίου της σκηνής.⁵⁶⁵

18. Κατάσταση των ευρημάτων

Τα ευρήματα αποκαλύφθηκαν στα στρώματα των αρχιτεκτονικών συντριμμίων, ανακατεμένα με χώμα. Πολλά από τα ευρήματα είτε βρέθηκαν ενσωματωμένα στους τοίχους, είτε βρίσκονταν στο γέμισμα κάτω από τα δάπεδα και κάποια ήταν σύγχρονα ή και

⁵⁶³ Οπ.π., σ. 562

⁵⁶⁴ Οπ.π.

⁵⁶⁵ Οπ.π., σσ. 562 - 563

μεταγενέστερα της ανέγερσης του *Θεάτρου*, ενώ άλλα αντικείμενα από τα ίδια ερείπια ήταν αρχαιότερα της οικοδόμησης του *Θεάτρου* και προέρχονταν από την Κυπρο-Γεωμετρική μέχρι την Ελληνιστική Περίοδο.

Μέρος των πελεκητών λίθων που χρησιμοποιήθηκαν στους τοίχους του *Θεάτρου* αφαιρέθηκε από παλαιότερα κτίρια, όπως και άλλα θραύσματα από παλαιότερες κατασκευές βρέθηκαν στο γέμισμα μεταξύ των τοίχων. Ανάμεσα στους τοίχους 15-16, βρέθηκαν θραύσματα δωρικού ρυθμού.⁵⁶⁶ Από τα αντικείμενα που βρέθηκαν στα ερείπια κάποια είναι αποδεδειγμένα μεταγενέστερα και αναμείχτηκαν με τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα κατά την καταστροφή του *Θεάτρου*. Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι τα γεμίσματα στους τοίχους ήταν αναμειγμένα με αυτά, όταν οι τοίχοι είχαν καταστραφεί, αφού βυθίστηκαν και αναμείχτηκαν με τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα του *Θεάτρου*. Τα αντικείμενα που βρέθηκαν στα ανώτερα επίπεδα βυθίστηκαν στην επιφάνεια της γης με τα ερείπια του *Θεάτρου*.⁵⁶⁷ Ωστόσο η ύπαρξη τόσων ευρημάτων παλαιότερων του *Θεάτρου* αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο η *SCE* να ανάγνωσε εσφαλμένα την ύπαρξη τους ως τυχαία. Εφόσον η πόλη των Σόλων αποδεδειγμένα υπήρχε εκεί από τουλάχιστον την Κυπρο-Αρχαϊκή Εποχή και το *Θέατρο* δεν θα μπορούσε να βρίσκεται σε άλλη θέση εκτός από εκείνη. Επιπρόσθετα, η πόλη παρά την απουσία στοιχείων θα πρέπει να θεωρηθεί βέβαιο ότι είχε *Θέατρο*, τουλάχιστον από την Κλασική Εποχή, αν αναλογιστούμε τον πλούτο της που της τον εξασφάλιζαν τα *Μεταλλεία* και το *Λιμάνι* της, όπως και το γεγονός ότι η πόλη θεωρούνταν Αθηναϊκή αποικία και ότι αργότερα έζησε λαμπρές στιγμές κατά την Ελληνιστική Εποχή λόγω του Ευνόστου του Β'.⁵⁶⁸

19. Χρονολόγηση

Το *Θέατρο* χρονολογήθηκε από τους ανασκαφείς στην εποχή της Δυναστείας των Αντωνίων και Σεβήρων, η οποία εκτείνεται στα τέλη του 1^{ου} αι. μέχρι τα μέσα του 2^{ου} αι. μ.Χ., όταν η πόλη γνώρισε μεγάλη αρχιτεκτονική δραστηριότητα. Το *Θέατρο* χρονολογήθηκε επίσης στα τέλη του 2^{ου} με αρχές του 3^{ου} αιώνα μ.Χ. Αυτή η χρονολόγηση προκύπτει και σε συνάρτηση με την κατάσταση των ευρημάτων και την κεραμική.⁵⁶⁹ Επίσης κάποια νομίσματα που βρέθηκαν στο *Θέατρο* παρέχουν ενδείξεις για τη χρονολόγηση του. Κάτω από το δάπεδο της εισόδου του ανατολικού διαζώματος βρέθηκε ένα χάλκινο νόμισμα που αποδίδεται στην εποχή του Ηρώδη Αγρίππα Ι., στα 42/43 μ.Χ. Επίσης, στα συντρίμια κάτω από την δυτική πάροδο βρέθηκε ακόμη ένα νόμισμα από την Ιουδαία που θα πρέπει

⁵⁶⁶ Πρβλ. *SCE* III, σ. 580

⁵⁶⁷ Πρβλ. *SCE* III, σ.581

⁵⁶⁸ Πρβλ. οπ.π., σσ. 570-571 * βλ. υποκ. *Το Λιμάνι του Ευνόστου*

⁵⁶⁹ *SCE*, οπ.π., σ. 581 * Χρίστου 1994, σ. 111

να κόπηκε μετά τον θάνατο του Νέρωνα, στην Πρώτη Επανάσταση ενάντια στη Ρώμη, το 66 με 70 μ.Χ. Περισσότερα νομίσματα που βρέθηκαν στα ερείπια του *Θεάτρου* ανάγονται από την εποχή των Αντωνίων μέχρι την εποχή του Κωνσταντίνου. Ακόμα μερικά νομίσματα που εντοπίστηκαν στο *Θέατρο* ήταν της εποχής των Ρωμαίων αυτοκρατόρων Marcus Aurelius Probus (276-282 μ.Χ.) και του Κωνσταντίνου Α' (293 – 306 μ.Χ), αλλά και κάποια που κόπηκαν από τον Αντωνίνο Πίο. Ένα αδέσποτο νόμισμα του Φωκά θα πρέπει να έπεσε εκεί μετά την καταστροφή του θεάτρου. Ωστόσο ένα Πτολεμαϊκό νόμισμα, πιθανόν να προέρχεται από την εποχή του Πτολεμαίου Φιλάδελφου, αλλά αυτή η απόδοση δεν είναι απολύτως βέβαιη λόγω της φθαρμένης επιφάνειας του νομίσματος.⁵⁷⁰

Η αρχιτεκτονική μορφή του *Θεάτρου* δείχνει ότι είναι Ρωμαϊκό. Το οικοδόμημα αποτελείτο από το εποικοδόμημα, το ημικυκλικό κοίλον, την ημικυκλική ορχήστρα με μια προσθήκη, τον ορθογώνιο μπροστινό χώρο, τις θολωτές παρόδους με τα *tribunalia*. Επιπλέον, άλλο ένα στοιχείο είναι η άμεση επικοινωνία της ορχήστρας και του λογείου μέσω βαθμίδων.

Χρησιμοποιήθηκαν ρωμαϊκές αναλογίες για την ανακατασκευή του σχεδίου του *Θεάτρου*, ανταποκρινόμενες στα διατηρημένα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα και ίχνη, ως μέρος αυτών που είχαν καταστραφεί. Τα απομεινάρια του εποικοδομήματος είναι ρωμαϊκά. Ο μπροστινός τοίχος του λογείου με παραστάδες και κόγχες, και το μέτωπο με την επενδυμένη πρόσοψη από μαρμάρινες πλάκες διαφορετικών χρωμάτων, με ρωμαϊκούς κίονες σε δύο ορόφους και κόγχες πλαισιωμένες από στήλες. Ο αρχιτεκτονικός τύπος του *Θεάτρου* των Σόλων δείχνει ομοιότητα, εν μέρει με τα ρωμαϊκά θέατρα της Μικράς Ασίας, εν μέρει με αυτά της Βόρειας Αφρικής, όπως και της Υπεριορδανίας, και Αραβίας και ίσως είναι σύγχρονο με αυτά.⁵⁷¹ Στον τύπο μοιάζει με αυτά των Επαρχιών της Ανατολής, της Τερμησσού και της Ασπένδου. Γνωρίζουμε ότι το *Θέατρο* της Ασπένδου κατασκευάστηκε κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Μάρκου Αυρηλίου και τα θέατρα της Τερμησσού, της Σαγαλασσού, των Πατάρων και άλλα, που κατασκευάστηκαν πρωτύτερα, ανοικοδομήθηκαν και απέκτησαν την τελική του μορφή την ίδια εποχή. Τα θέατρα στην Timgad, Khamissa, Dugga, Djemila, όλα της περιόδου των Αντωνίων, ενώ τα θέατρα της Bosra, Shahba, και στα Γέρασα ίσως να ανήκουν στις αρχές του 3^{ου} αιώνα.⁵⁷² Το *Θέατρο* των Σόλων αποτελεί ένα αρχιτεκτονικό σύνολο που σχεδιάστηκε και θεμελιώθηκε ως ένα ενιαίο μέρος. Από τα αρχαιολογικά δεδομένα δεν φαίνεται να διακρίνονται διαφορετικές οικοδομικές φάσεις.⁵⁷³

⁵⁷⁰ SCE, οπ.π., σσ. 580-582 Ἐντωνιάδου, οπ.π., σ. 77-79, σ. 87

⁵⁷¹ SCE, οπ.π., σ.581

⁵⁷² Οπ.π.

⁵⁷³ Οπ.π., σ.563 Ἐ Gjerstad 1980, σσ. 161-163

20. Συμπεράσματα

Το αρχικό σχέδιο είναι άγνωστο και δεν γνωρίζουμε αν έγιναν τροποποιήσεις από τους ανασκαφείς με τρόπο που να αλλοίωσαν το αυθεντικό αρχιτεκτονικό σχέδιο. Δυστυχώς, η αποκάλυψη και η μελέτη των ευρημάτων δεν καταγράφηκε λεπτομερώς, τροφοδοτώντας έτσι μια αβεβαιότητα για την ορθότητα της χρονολόγησης του *Θεάτρου*.

Περαιτέρω, η στρωματογραφία μπορεί να έδειξε ότι τελευταίο στρώμα αποτελείται από το φυσικό βραχώδες έδαφος, ωστόσο στα στρώματα που συλλέχθηκαν τα ευρήματα υπήρχαν και κάποια που ήταν παλαιότερα της ίδρυσης του *Θεάτρου*. Το γεγονός αυτό αγνοήθηκε και καταγράφηκε ότι δεν υπήρξε προγενέστερη παρουσία στον χώρο, κάτι που καθόρισε την χρονολόγηση του *Θεάτρου* κατά την Ρωμαϊκή Περίοδο. Επιπλέον, η ύπαρξη των αρχαιότερων ευρημάτων εξηγήθηκε ως ότι στην ανέγερση του *Θεάτρου* χρησιμοποιήθηκε οικοδομικό υλικό από τα γειτονικά κτίρια, που ανήκαν σε προγενέστερα χρόνια. Έτσι εξηγήθηκε και η ύπαρξη τους στον χώρο. Η χρησιμοποίηση προγενέστερου υλικού ενδεχομένως να ισχύει, χωρίς να αναιρεί την παρουσία των ευρημάτων προγενέστερων εποχών στα ερείπια του *Θεάτρου*. Ορισμένα από τα θραύσματα της κεραμικής και τα αρχιτεκτονικά θραύσματα προέρχονταν από τη Γεωμετρική έως την Ελληνιστική Εποχή.⁵⁷⁴

Ακόμα μέσα σε τάφους στην περιοχή *Άγιος Κορνούτας* στα 250 μ. νοτιοανατολικά του *Θεάτρου* βρέθηκαν αγαλματίδια με παραστάσεις από θεατρικές στιγμές που χρονολογούνται την Ελληνιστική Εποχή. Ένα από αυτά αναπαριστά ένα υποκριτή που παρωδεί ένα περιπλανώμενο Σειληνό που καβαλικεύει ένα γαϊδουράκι και ένα άλλο δείχνει έναν υποκριτή που φέρει προσωπίο. (Εικ. Αρ. 156, 157)⁵⁷⁵ Υπάρχουν αρκετές ενδείξεις ότι το *Θέατρο* της πόλης βρισκόταν στον ίδιο χώρο κατά τις προγενέστερες εποχές και συγκεκριμένα από την αρχή της κτίσεως της πόλης στην *Παλαιά Χώρα*. Η διαπίστωση αυτή πηγάζει από την τοπογραφία της πόλης, καθώς δεν θα μπορούσε το *Θέατρο* να βρισκόταν σε άλλη θέση. Αλλά και από κινητά ευρήματα, όπως και από μια επιγραφή του 3^{ου} αιώνα π.Χ. που αναφέρεται σε κάποιο ενδυματολόγο του *Θεάτρου* από τους Σόλους.

Ως πιθανότερος λόγος καταστροφής θα μπορούσαν να θεωρηθούν οι σεισμοί του 4^{ου} αι. μ.Χ. Από τότε εγκαταλείφθηκε και το οικοδομικό υλικό του χρησιμοποιήθηκε για την ανέγερση μεταγενέστερων κτιρίων. Τα τελευταία πέτρινα καθίσματα μεταφέρθηκαν στο Port – Said της Αιγύπτου στα μέσα του 19^{ου} αιώνα.⁵⁷⁶ Κατά την Πρώιμη Βυζαντινή Περίοδο

⁵⁷⁴ Πρβλ. *SCE*, οπ.π. σ. 581 · πρβλ. Αντωνιάδου, οπ.π., σσ. 77 - 79

⁵⁷⁵ Αντωνιάδου, οπ.π., σσ. 77-79, σ. 87 · Α. Πήλινο ειδώλιο κοριτσιού, με ύψος 13,5 εκ., του τέλους του 4^{ου} π.Χ. αιώνα. Β. Πήλινο ειδώλιο ηθοποιού του θεάτρου που φοράει θεατρική ενδυμασία, τραγικό προσωπίο και κοθόρνους. Το ειδώλιο προέχεται από τάφο των Σόλων, έχει ύψος 21 εκ., και χρονολογήθηκε στην Πρώιμη Ελληνιστική Περίοδο, (325 -250 π.Χ.)

⁵⁷⁶ *SCE* III, οπ.π. · Βλ. Επιγ. αρ. Θ5

το *Θέατρο* λεηλατήθηκε και τα πολυτελή μάρμαρα του αφαιρέθηκαν και μόνο σπαράγματα ήταν διαθέσιμα για ανακατασκευή.⁵⁷⁷

Το *Θέατρο* αναστηλώθηκε από το ΤΜΑ, μεταξύ των ετών 1961 με 1964. Στο κάτω διάζωμα του κοίλου ανακατασκευάστηκαν δεκαεπτά σειρές εδωλίων. Επίσης τα σωζόμενα μέρη του κτιρίου, όπως οι τοίχοι πάνω από το διάζωμα και αυτοί των παρόδων επιδιορθώθηκαν και στερεώθηκαν. Εργασίες αναστήλωσης έγιναν και στα κατάλοιπα της σκηνής, δίνοντας στο *Θέατρο* τη σημερινή του μορφή.⁵⁷⁸

Κ. Η βασιλική των Σόλων

1. Εισαγωγή

Οι ανασκαφές στην *Παλαιά Χώρα* οδήγησαν στην ανακάλυψη πληθώρας ερειπίων που ανήκαν σε διαφορετικά οικοδομήματα. Από αυτά, σε καλύτερη κατάσταση βρισκόταν, μια Παλαιοχριστιανική *Βασιλική*. Ο επικεφαλής της ανασκαφής του οικοδομήματος Tran Tam Tinh, μαζί με τα υπόλοιπα μέλη της Καναδικής Αποστολής, έφεραν στο φως τα ερείπια του κτίσματος, τα οποία διατηρούνται μέχρι σήμερα στον χώρο. Το οικοδόμημα εδραιώθηκε σε ένα ημι-τεχνητό άνδηρο, μιας πλαγιάς που βρίσκεται 200 μ. βορειοανατολικά της *Ακρόπολης* και 20 μ. πάνω από την επιφάνεια της θάλασσας. Μέρος του εδάφους είχε χρησιμοποιηθεί και σε προγενέστερες εποχές, ωστόσο κατά την οικοδόμηση της *Βασιλικής* και των παρακείμενων κτιρίων, η παλαιότερη κατοίκηση καλύφθηκε εξ ολοκλήρου. Για τις ανάγκες της κατασκευής του κτιρίου, το άνδηρο διαμορφώθηκε, κατακερματίζοντας μέρος της νότιας πλευράς της πλαγιάς και μεταφέροντας τα οικοδομικά υλικά στη βόρεια πλευρά. Με τις ανακατατάξεις αυτές, το άνδηρο απέκτησε μήκος 150 μ. και πλάτος 50 μ., δημιουργώντας τον κατάλληλο χώρο για την κατασκευή της *Βασιλικής*.⁵⁷⁹

Τα ερείπια που ήρθαν στο φως ανήκουν σε μια τρίκλιτη χριστιανική *Βασιλική*. Ωστόσο το οικοδόμημα διαφέρει από μια συνηθισμένη τρίκλιτη Βασιλική εξ αιτίας του μεγέθους του. Αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο γεγονός ότι η *Βασιλική των Σόλων* αρχικά οικοδομήθηκε ως πεντάκλιτη. Τα ίχνη της πεντάκλιτης *Βασιλικής* ήταν ορατά και έχουν καταγραφεί στο βαθμό που ήταν δυνατό. Με εξαίρεση τις Βασιλικές στην Πάφο και τη Σαλαμίνα / Κωνσταντία, η *Βασιλική των Σόλων* είναι η μεγαλύτερη και η αρχαιότερη που έχει ανακαλυφθεί μέχρι στιγμής στην Κύπρο, μαζί με την Αγία Κυριακή τη Χρυσοπολίτισσα⁵⁸⁰

⁵⁷⁷ Gjerstad 1980, σσ. 161 - 163

⁵⁷⁸ Αντωνιάδου 2014, σ.85 · Χρίστου 1973 β, σ.237 · Χρίστου 1994, σ. 111

⁵⁷⁹ Βλ. Des Gagniers 1985 β, σσ. 260-261 · βλ. Tinh 1972, σσ. 581-583 · Χρίστου 1973 β, σ.246

⁵⁸⁰ Megaw 2001, σσ. 171 – 176

Η Βασιλική των Σόλων δέχθηκε πολλές ανακατασκευές, αλλά οι κυριότερες οικοδομικές φάσεις της ήταν δύο. Για σκοπούς διαχωρισμού θα τη χωρίσουμε σε δύο φάσεις, (Βασιλική Α' και Β'): Η Βασιλική Α' ήταν ένας ναός του 4^{ου} αιώνα, σχεδόν εξ ολοκλήρου πλακόστρωτος με ψηφιδωτά. Τον 5^ο αιώνα η Βασιλική Α' αντικαταστάθηκε από τη Βασιλική Β', η οποία είχε λίθινη πλακόστρωση σε όλη της την έκταση και opus sectile με ποικιλία γεωμετρικών σχεδίων. Περισσότερες ανακατασκευές πραγματοποιήθηκαν κατά τον 6^ο και τον 7^ο αιώνα. Η Βασιλική Α' περιγράφεται ως πεντάκλιτη, παρά ότι η χρονική περίοδος κατά την οποία διατηρήθηκε με αυτή τη μορφή ήταν σύντομη. Μετέπειτα το κτίριο μετατράπηκε σε ένα ναό με κεντρικό κλίτος, πλαισιωμένο στη βόρεια και τη νότια πλευρά του από στενούς, διπλούς διαδρόμους. Η Βασιλική Β' δεν ήταν μεγαλύτερη από την προκάτοχη της, αλλά είχε μεγαλύτερο κεντρικό σηκό, πλαισιωμένο από διπλούς διαδρόμους. Στο ανατολικό άκρο της Βασιλικής προστέθηκε αψίδα με *Σύνθρονο* και ανακαινίστηκε το *Πρεσβυτέριο*. Η Βασιλική ήταν διακοσμημένη κατά τις δύο φάσεις της με ψηφιδωτά και opus sectile στα δάπεδα, τα οποία κάλυπταν εκτεταμένους τομείς του οικοδομήματος. Επιπλέον, είναι ισχυρές οι ενδείξεις ότι στο κεντρικό οικοδόμημα υπήρχε το *Μαρτύριο του Αγίου Αυξιβίου*, αν και δεν γνωρίζουμε πότε ενσωματώθηκε στο οικοδόμημα. (Εικ. Αρ. 30, 31)⁵⁸¹

2. Βασιλική Α'

Η Βασιλική Α' ανήκει στην παράδοση της Κωνσταντινούπολης, έχοντας πέντε κλίτη και αψίδα. Τα πιο αξιόλογα από τα ανασκαμμένα τμήματα αυτής της οικοδομικής περιόδου είναι ο *Νάρθηκας*, το *Αίθριο* και ένα *Παρεκκλήσι* στη βόρεια πλευρά του οικοδομήματος. Το δάπεδο της Βασιλικής ήταν καλυμμένο με μαρμαρίνες πλάκες. Αργότερα, κατά τη διάρκεια μιας ενδιάμεσης οικοδομικής φάσης, τα κλίτη της πρώτης Βασιλικής καλύφθηκαν, μετατρέποντας την σε τρίκλιτη. Από την τρίκλιτη Βασιλική εντοπίστηκαν τρεις σειρές στηλών, έχοντας συνολικό πλάτος 27,50 μ. και μήκος 45 - 46 μ., μαζί με τις *Αψίδες*. Το κεντρικό κλίτος είχε πλάτος 6,75 μ., το νότιο κλίτος 4 μ. και το βόρειο κλίτος 4,50 μ. Κάτω από το *Πρεσβυτέριο* της Βασιλικής Β' ανακαλύφθηκε ένα ψηφιδωτό δάπεδο που έφερε επιγραφή, και ήταν σύγχρονο της Βασιλικής Α'. Το ψηφιδωτό δάπεδο φαίνεται να διαχωρίζεται από το *Πρεσβυτέριο* με μια κατασκευή, που στο ανατολικό τμήμα της υπήρχαν τρεις ημικυκλικές δεξαμενές.⁵⁸²

Η καταστροφή της πλακόστρωσης του νότιου τμήματος του δαπέδου της Βασιλικής Β', κατέστησε δυνατή την ανάδειξη των ψηφιδωτών της Βασιλικής Α', τα οποία βρισκονταν

⁵⁸¹ Neal 2009, σσ. 17-18

⁵⁸² Βλ. Des Gagniers, οπ.π. · βλ. Karageorghis 1974, σ. 888 · βλ. Χρίστου 1973 β., σ.246 · Χοτζάκογλου 2005, σ. 466

ακριβώς από κάτω.⁵⁸³ Τμήματα του ψηφιδωτού δαπέδου της *Βασιλική Α'* ανασκάφηκαν και κατά μήκος του κεντρικού ναού. Επιπλέον, αποκαλύφθηκαν εντοιχισμένα ψηφιδωτά στα ερείπια του *Νάρθηκα*, αλλά και στο πλευρικό κλίτος.⁵⁸⁴ Το σύνολο της επιφάνειας των ψηφιδωτών που καταλάμβαναν το δάπεδο της *Βασιλικής Α'*, έφτανε στα 34,50 μ.⁵⁸⁵ Τα ψηφιδωτά που καταλάμβαναν τον άξονα, κάλυπταν 1270 τ.μ.⁵⁸⁶

3. Βασιλική Β'

Η *Βασιλική Β'* εδραιώθηκε στη θέση του κεντρικού κλίτους, πάνω στα θεμέλια των προηγούμενων εγκαταστάσεων. Εκατέρωθεν του *Ιερού*, του 5^{ου} αιώνα, γύρω από το *Αίθριο* και μέχρι την κεντρική αψίδα, όπου βρέθηκε το σωζόμενο ψηφιδωτό δάπεδο της *Βασιλικής Α'*, κάτω από το ψηφιδωτό δάπεδο του δυτικού τμήματος της *Βασιλικής Β'*, το οποίο ήταν στρωμένο από *opus sectile*, το οποίο δυστυχώς αφαιρέθηκε. Πάνω στο παλαιότερο δάπεδο, διακρίνονταν τα σημεία εκείνα από τα οποία είχαν αφαιρεθεί οι βάσεις των κίωνων της *Βασιλικής Α'*, πριν από την τοποθέτηση του πλακόστρωτου του 5^{ου} αιώνα. Διακρίνονταν ακόμα οι θέσεις των κιονοστοιχιών του σηκού της *Βασιλικής Α'*. Η *Βασιλική Α'* είχε το ίδιο μέγεθος με τη *Βασιλική Β'* και οικοδομήθηκε στο υφιστάμενο κτίριο, όπως φαίνεται από τη θέση των θεμελίων του δυτικού και νότιου τοίχου της προκατόχου της. Η έκταση του ψηφιδωτού, αποκαλύπτει ένα σημαντικό τμήμα μιας πεντάκλιτης *Βασιλικής*.⁵⁸⁷

Η οικοδόμηση της *Βασιλικής Β'* χαρακτηρίζεται από την ολική αναδιοργάνωση του κτιρίου. Τα πλευρικά κλίτη διευρύνθηκαν και το πλάτος του οικοδομήματος αυξήθηκε στα 31 μ., ενώ προστέθηκαν ημικυκλικές αψίδες. Η αψίδα απέκτησε πλάτος περίπου 9 μ. και μετακινήθηκε προς τα δυτικά, ενώ το δάπεδο, έφτασε στο 1 μ. πάνω από το αρχικό δάπεδο. Οι στήλες της *Βασιλικής Α'* αντικαταστάθηκαν από μεγαλύτερες, οι οποίες στηρίζονταν πάνω σε τετράγωνα βάσεις. Το κεντρικό κλίτος έχει πλάτος 19,90 μ. με τον στυλοβάτη ή 13,40 μ. χωρίς τον στυλοβάτη, ο οποίος είχε πλάτος 8,50 μ. Το εσωτερικό του κτιρίου έχει μήκος 52 μ. και πλάτος 30,40 μ. Βρέθηκαν δύο σειρές 12 στηλών η καθεμία, κατασκευασμένες από κίονες από ασβεστόλιθο διαμέτρου 1,10 μ., οι οποίοι στηρίζονταν σε τετράγωνα βάσεις με πλευρές 1,20 ή 1,25. Οι τοίχοι του κτηρίου διατηρούνται άνισα σε ύψος 2,50 μ. Το πλευρικό κλίτος είχε 8,50 μ. πλάτος.⁵⁸⁸

⁵⁸³ Karageorghis 1973, σ. 672

⁵⁸⁴ Karageorghis 1970, σ. 276

⁵⁸⁵ Karageorghis 1974, σπ.π.

⁵⁸⁶ Neal 2009, σσ.17-18

⁵⁸⁷ Βλ. Megaw 2001, σσ. 171 – 176

⁵⁸⁸ Tinh 1972, σσ.583-584 · Des Gagniers 1967, σ.58 · Karageorghis 1970, σ.278

Η Βασιλική Β', ήταν ένας ναός με τρία κλίτη, τα οποία αναπτύσσονταν, από τα δυτικά προς τα ανατολικά, καταλήγοντας σε τρεις αψίδες. Στα δυτικά της Βασιλικής υπήρχε ένα τετράγωνο Αίθριο με μαρμάρινο δάπεδο. Στο κέντρο του Αιθρίου βρέθηκε μια δεξαμενή η οποία είχε μαρμάρινα τοιχώματα, ανάγλυφο μαρμάρινο πυθμένα και εξαγωνική εσωτερική επιφάνεια, ενώ η εξωτερική πλευρά κατέληγε στα ψηλότερα σημεία της σε δώδεκα γωνίες, με εναλλάξ ευθείες και κοίλες πλευρές. Ανήκε στη Βασιλική Α', αλλά εξακολούθησε να χρησιμοποιείται και στη Βασιλική Β'.

Για την κατασκευή των νότιων τοίχων του κτηρίου τμήθηκε η πλαγιά του λόφου, σε ύψος 2 μέτρων. Η τομή ήταν αναπόφευκτη διότι η νότια πλευρά της Βασιλικής, η οποία διέτρεχε το σύνολο του κτιρίου, αποτελούνταν από τον συμπαγή βράχο του λόφου. Οι τοίχοι υψώνονταν πάνω σε τετράγωνο λίθινο θεμέλιο, το οποίο βρέθηκε στη θέση του, σε ύψος έως και 0,90 μ. Στο δυτικό τμήμα, το μήκος των σωζόμενων τοίχων φτάνει από 1,60 έως 8,50 μ., ενώ στη νοτιοδυτική γωνία, έως 2,60 μ.⁵⁸⁹

Μέρος του σωζόμενου μαρμάρινου πλακόστρωτου της Βασιλικής Β', αποκαλύφθηκε σε διάφορα σημεία του δαπέδου, όπως στον βόρειο σηκό.⁵⁹⁰ Η πλακόστρωση της Βασιλικής Β' έχει εξαφανιστεί σε μεγάλο βαθμό, με εξαίρεση το δυτικό και νότιο τμήμα, όπου διατηρείται σε καλή κατάσταση. Το δάπεδο του νότιου πλευρικού κλίτους είναι σχεδόν άθικτο, ξεχωρίζοντας μέχρι σήμερα με τα περίτεχνα σχέδια του. Τη Βασιλική Β' κάλυπταν 1460 τ.μ. *opus sectile*. Αυτά ήταν καλύτερα διατηρημένα κοντά στις θύρες από ό,τι στο κεντρικό τμήμα, όπου οι πολυγωνικές πλάκες αφαιρέθηκαν.⁵⁹¹ Οι μαρμάρινες πλάκες διαχώριζαν την επιφάνεια των τμημάτων του οικοδομήματος. Μερικές από τις μαρμάρινες πλάκες που σώθηκαν είχαν λευκό, μαύρο, σκούρο μπλε, μπορντό-κόκκινο, και φλεβικό καφέ χρώμα.⁵⁹²

Το δάπεδο του Ιερού της Βασιλικής Β' κατασκευάστηκε σε πιο ψηλό επίπεδο από το προγενέστερο και είχε περιορισμένη έκταση σε σύγκριση με το δάπεδο της Βασιλικής Α'. Η έκταση του δεν κάλυπτε το διάστημα μεταξύ των κιονοστοιχιών, ούτε έφτανε μέχρι τον ανατολικό τοίχο, όπου βρίσκονταν οι τρεις ημικυκλικές Αψίδες. Οι Αψίδες συνδέονταν μεταξύ τους στο κατώτερο επίπεδο των πλευρών τους με στενούς χώρους μετάβασης. Το δάπεδο του περιβόλου του Ιερού ανυψώθηκε περίπου 70 εκ. πάνω από το επίπεδο των Αψίδων και του υπόλοιπου ναού. Από τα υπόλοιπα αξιομνημόνευτα ευρήματα της περιόδου είναι η εξεύρεση των τριών από τα τέσσερα θεμέλια που στήριζαν την Αγία τράπεζα. Επίσης οι κύριες στοές της Βασιλικής δεν στηρίζονταν σε μονολιθικούς κίονες, αλλά σε στήλες με

⁵⁸⁹ Karageorghis 1974, σ.887 · Des Gagniers 1985 β, σ. 261 · Karageorghis 1975, σ. 851

⁵⁹⁰ Karageorghis 1968, σ.333

⁵⁹¹ Karageorghis 1970, σ. 276

⁵⁹² Des Gagniers 1985, σ. 261

αυλακωτές αετωματικές απολήξεις από ασβεστόλιθο. Τόσο οι απολήξεις όσο και τα ασβεστολιθικά κιονόκρανα που στήριζαν τους κίονες ήταν spolia από τα ερείπια της ελληνορωμαϊκής πόλης. Στους Σόλους, το αρχικό *Ιερό* δεν περιλάμβανε αψίδα, ενώ το *Ιερό* της *Βασιλικής Β'*, επεκτάθηκε σε δεύτερο χρόνο, καταλαμβάνοντας ολόκληρο το ανατολικό άκρο του ναού. Επεκτάθηκε τόσο πλευρικά όσο και στην *Κεντρική Αψίδα* όταν χτίστηκε εκεί το *Σύνθρονο*.⁵⁹³

4. Οι σηκοί / οι Θύρες

Το κεντρικό κλίτος όπως αναφέρθηκε έχει διαστάσεις 19,90 μ. χωρίς τον στυλοβάτη ή 13,40 μ. με τον στυλοβάτη. Το πλευρικό πλάτος ήταν 8,50 μ. σε δύο σειρές 12 στηλών. Ο κεντρικός σηκός διαχωρίστηκε από τον πλευρικό με μια κιονοστοιχία με τετράγωνες βάσεις και αετωματικές απολήξεις στήλης που βρέθηκαν in situ. Οι στήλες ήταν κατασκευασμένες από ασβεστόλιθο, έχουν διάμετρο 1,10 μ. και στηρίζονταν σε στυλοβάτες κατασκευασμένους από τετράγωνες βάσεις, ύψους 1,20 ή 1,25. Η *Κεντρική Αψίδα*, η οποία υπήρχε και στην *Βασιλική Α'*, σχημάτιζε έναν τέλειο ημικύκλιο διαμέτρου 8,90 μ. (Εικ. Αρ. 82)⁵⁹⁴ Το μπροστινό μέρος του κεντρικού σηκού κοσμούνταν με ψηφιδωτά και ήταν τοποθετημένο στα 0,80 μ. πάνω από το αρχικό ψηφιδωτό δάπεδο. Το δάπεδο αποτελείτο από πολύχρωμο ψηφιδωτό πλακόστρωτο με διακόσμηση κυρίως γεωμετρική, με δισκία, πλεξούδες, ελάσματα και άλλα περίτεχνα γεωμετρικά μοτίβα. Στη μέση της *Αψίδας* του κεντρικού ναού, σε μία *tabula ansata* υπήρχε μια επιγραφή διακοσμημένη με φύλλα κισσού.⁵⁹⁵

Ο ναός καταλήγει στα ανατολικά σε μια *Αψίδα*, πλάτους 4,60μ. στην πρόσοψη, ακολούθως εκτείνεται προς τα βόρεια όπου βρισκόταν μια θύρα. Μια άλλη θύρα διαπερνούσε την ίδια την *Αψίδα*, περίπου στον άξονα, και ανοιγόταν, από τον πλακόστρωτο χώρο στο εξωτερικό, μέσω μιας κλίμακας δύο βαθμίδων.⁵⁹⁶

Ο βόρειος σηκός είχε πλάτος 8,30 μ. Το πλάτος αυτό ήταν μεγαλύτερο από το αντίστοιχο της ανατολικής αψίδας. Στο επίπεδο τοίχωμα που εκτείνεται στα βόρεια της αψίδας υπήρχε μια πλατιά θύρα ύψους 1,65 μ. Μια ακόμα θύρα ανοιγόταν στα βόρεια και καταλάμβανε όλο το πλάτος του κυρίως ναού.⁵⁹⁷ Η είσοδος στη *Βασιλική* γινόταν συνολικά από τρεις θύρες που ανοίγονταν προς τα δυτικά.⁵⁹⁸

⁵⁹³ Βλ. Megaw 2001, σσ. 171 – 176

⁵⁹⁴ Tinh 1972, οπ.π.

⁵⁹⁵ Des Gagniers 1967, σσ. 56-58 · 1972, σ. 46

⁵⁹⁶ Des Gagniers, οπ.π.

⁵⁹⁷ Karageorghis 1968, σ. 333

⁵⁹⁸ Des Gagniers 1985 β., οπ.π.

Ο νότιος τοίχος του νότιου σηκού της *Βασιλικής Β'* διατηρείται σε ύψος 0,70 μ. Για την κατασκευή αυτού του τοίχου, κόπηκε ο βράχος του λόφου για να οικοδομηθεί στην συνέχεια, σε διάφορα διαστήματα. Το νότιο κλίτος όπως και το έτερο στον βορρά, τερματιζόταν σε μια μικρότερη ημικυκλική αψίδα και διατηρείται σε ύψος 1,50 μ. (Εικ. Αρ.79, 80, 83)⁵⁹⁹

5. Οι Αψίδες

Η κατασκευή είχε τρεις αψίδες. Το μήκος τους θα μπορούσε να καθοριστεί, για τη μια στα 48 μ. και για την άλλη στα 60 μ. Στο πίσω μέρος της *Κεντρικής Αψίδας* έχουν ανασκαφεί πλακόστρωτα, το ένα ανήκει στην *Βασιλική*, το άλλο στο *Αίθριο*.⁶⁰⁰

Η *Κεντρική Αψίδα* κατασκευάστηκε κατά την πρώτη οικοδομική φάση της *Βασιλικής*, ωστόσο διατηρήθηκε και κατά την δεύτερη φάση. Η *Αψίδα* σχημάτιζε ένα τέλειο ημικύκλιο διαμέτρου 8,90 μ. Έχει εσωτερική διάμετρο 9,25 μ. Ο τοίχος της *Κεντρικής Αψίδας* είναι διατηρημένος σε ύψος μεγαλύτερο από 2 μ., έχει πάχος 1,72 μ. με 1,75 μ., και ενισχύεται από ένα στήριγμα. Ο τοίχος του, *opus quadratum* ήταν κατασκευασμένος από ασβεστολιθικό δόμο, ο οποίος διατηρείται σε ύψος πάνω από 2,50 μ. Ο τοίχος ενισχύεται στο εξωτερικό του από το ισχυρό στήριγμα κατασκευασμένο επίσης από λίθους και κατασκευάστηκε για τη στήριξη ενός σκευοφυλακίου. Η εσωτερική διακόσμηση αυτής της *Αψίδας* έχει πλάτος 9 μ. στην πρόσοψη της. Περιλάμβανε πολύχρωμο μάρμαρο και ήταν διακοσμημένη με ψηφιδωτά, όπως διακρίνεται από τους χρυσούς γυάλινους κύβους που είχαν διατηρηθεί στα ερείπια.⁶⁰¹ Ανατολικά της *Κεντρικής Αψίδας*, αποκαλύφθηκε ένα κτίσμα, το οποίο ήταν σύγχρονο με τη *Βασιλική Β'*. Από το κτίσμα αυτό διατηρήθηκε μια σειρά από κίονες και ένα μαρμάρινο δάπεδο.⁶⁰²

Τα ερείπια της ημικυκλικής τοιχοποιίας έδειξαν μια αψίδα μεγέθους 9,80 μ. πλάτους. Χάρη στις δύο ανοιχτές βάσεις στηλών, το πλάτος του κεντρικού κλίτους μπορεί να εκτιμηθεί στα 12,20 μ. (14,30 μ. με τους στυλοβάτες). Επιπλέον, φάνηκε ότι η κατασκευή συνεχιζόταν τουλάχιστον μέχρι 48 μ. της αψίδας, σε δυτική κατεύθυνση. Η αψίδα δεν είναι προσανατολισμένη ακριβώς προς τα ανατολικά, αλλά εκτός άξονα, περίπου 30° προς τα νότια. Πέρασε από δύο ή τρεις, ανακαινίσεις, με νέα εσωτερική διακόσμηση και σημαντικές τροποποιήσεις. Στην παλαιότερη ανακαίνιση, το δάπεδο της αψίδας και το τέμπλο ήταν καλυμμένο με πολύχρωμα ψηφιδωτά με διακόσμηση κυρίως γεωμετρική, πλεξούδες,

⁵⁹⁹ Karageorghis 1973, σ. 672 · Des Gagniers 1985 β., οπ.π.

⁶⁰⁰ Des Gagniers 1967, οπ.π. · 1985 α, οπ.π

⁶⁰¹ Tinh 1972, σσ. 583-585 · Des Gagniers 1967, οπ.π.

⁶⁰² Des Gagniers 1967, οπ.π.

πλέγματα και μετα-υφαντά μοτίβα. Τα τετραγωνίδια των ψηφιδωτών είναι σε λευκό, μαύρο, κόκκινο, πορτοκαλί, μπλε γκρι χρώμα. Στο κέντρο της αψίδας, υπάρχει μια επιγραφή που πλαισιώνεται σε μία *tabula ansata*, από κόκκινα και μαύρα τετραγωνίδια ψηφιδωτού σε λευκό φόντο. Η επιγραφή τελειώνει με διακόσμηση από μαύρο φύλλο κισσού που πλαισιώνεται από δύο κόκκινες παλάμες. Δεν αναφέρεται το όνομα του δωρητή ή οι λόγοι της αφιέρωσης. Θυμίζει τις προσευχές που συναντάμε συχνά σε χριστιανικά κείμενα στον 2^ο έως τον 5^ο αιώνα. (Εικ.Αρ.159)⁶⁰³

Ένα τοίχωμα ημικυκλίου που διαπερνά την πλευρική δεξαμενή δείχνει την εγκατάσταση μιας νέας αψίδας. Στα ερείπια της βρέθηκαν βυζαντινά θραύσματα με υαλοπίνακες που χρονολογούνται πριν από τον 10^ο αιώνα. Στο εσωτερικό του *Ιεροῦ* τοποθετήθηκε ένα ολόκληρο βυζαντινό κύπελο κοντά σε ένα σκελετό. Ένα κομμάτι σκαλιστής πλάκας, με ένα "λαϊκό φύλλωμα", ανήκει στη διακόσμηση μιας προγενέστερης εποχής.⁶⁰⁴

Εκατοντάδες ψηφίδες από γυάλινα ψηφιδωτά, μερικά εκ των οποίων ήταν επιχρυσωμένα, κοσμούσαν τις αψίδες, τον τοίχο του *Νάρθηκα* και ορισμένα τμήματα του ναού. Το δάπεδο του *Ιεροῦ* ανυψώθηκε κατά 0,20 μ. με πλίνθους και κονίαμα. Επίσης ανυψώθηκε και σε άλλα σημεία του κτιρίου, σε κάποια από αυτά η ανύψωση του δαπέδου του έφτασε στα 0,80 μέτρα πάνω από το επίπεδο των ψηφιδωτών, διαφυλάσσοντας τα ψηφιδωτά της *Βασιλικής Α'* χωρίς αυτά να καταστραφούν. Το νέο δάπεδό ήταν πλακόστρωτο με πολυγωνικές πλάκες, παρόμοιες με εκείνες που βρέθηκαν στη βόρεια πλευρά. Φαίνεται ότι πιθανώς είχε εγκαταστήσει το *Σύνθρονο* σε μια ημικυκλική κατασκευή χωρισμένη από τον πυθμένα της αψίδας με έναν διάδρομο 0,57 μ. Η βόρεια πλευρά είναι 5,20 μ. πλάτος, και βάθος 2,46 μ. Διαπερνάτε από μια θύρα.⁶⁰⁵

Η *Βασιλική* είχε στα βόρεια μια αψίδα πλάτους 4,60 μ. Αυτή η δεύτερη αψίδα, η οποία επικοινωνούσε απευθείας με την κεντρική αψίδα με ένα χώρο μετάβασης μόλις 0,75 μ. πλάτος, ανοιγόταν προς τα ανατολικά, περίπου στον άξονα, με μια θύρα πλάτους 1,40 μ., έχοντας ένα κατώφλι με δύο βαθμίδες. Από εκεί, ένα επιπλέον βήμα κατέστησε δυνατή την κατάβαση σε έναν μεγάλο χώρο πλακών που περιόριζε το πίσω μέρος των αψίδων από το κάτω μέρος τους.⁶⁰⁶ Στο πλευρικό κλίτος κοντά στη βόρεια αψίδα ανασκάφηκε ένας υπόγειος χώρος μετάβασης που συνορεύει με δύο τοίχους που ενώνονται με έναν εγκάρσιο τοίχο στον οποίο ανοίγει μια θύρα.⁶⁰⁷ Επίσης υπήρχε ένας εξω-νάρθηκας με μορφή

⁶⁰³ Tinh 1972, σσ. 582-583 · Karageorghis 1967, σσ. 361-363 · βλ. Επι. Αρ. Α29

⁶⁰⁴ Karageorghis 1967, σ. 362, υποσ. σ. 363

⁶⁰⁵ Tinh 1972, σσ. 584-585

⁶⁰⁶ Karageorghis 1968, σσ. 331-333

⁶⁰⁷ Karageorghis 1971, σ. 424

ημικυκλικής κόγχης στη νότια πλευρά του οικοδομήματος και ίσως άλλος ένας στη βόρεια.⁶⁰⁸

6. Το Πρεσβυτέριο

Το *Πρεσβυτέριο*, δηλαδή ο ιερός χώρος που προορίζεται ως χώρος διαμονής για τον επίσκοπο, βρισκόταν μπροστά από την *Κεντρική Αψίδα*. Στη *Βασιλική Α'*, το κτίσμα ήταν στο ίδιο επίπεδο με το δάπεδο του ναού και ήταν συνδεδεμένο με το κεντρικό οικοδόμημα αλλά διαχωριζόταν με τέμπλο. Αντίθετα, στη *Βασιλική Β'*, το επίπεδο του *Ιερού* ανυψώθηκε και το δάπεδο στρώθηκε σε ανώτερο επίπεδο από το *Πρεσβυτέριο*. Παρά ότι είναι ημιτελής ανασκαφή αυτού του τμήματος, η κατασκευή του *Πρεσβυτερίου* μπορεί να διακριθεί σε δύο διαδοχικές φάσεις. Η πρώτη φάση χρονολογείται κατά την κατασκευή της *Βασιλικής* και η δεύτερη κατά τη διάρκεια μιας όψιμης ανοικοδόμησης. Η αποκάλυψη του τοίχου της *Κεντρικής Αψίδας*, φανέρωσε ότι η εξέδρα που αποτελούσε το *Ιερό* δεν ακουμπούσε στον εσωτερικό τοίχο της *Αψίδας*, αλλά χωριζόταν από αυτήν με διάδρομο. Το δάπεδο του τελευταίου ήταν σχεδόν στο ίδιο επίπεδο με το δάπεδο του πρώτου *Ιερού*, είναι σε ροζ οрус signinum (0,70 μ. πάνω από το επίπεδο της *Βασιλικής Α'*). Έχει πλάτος 0,72 μ., πλάτος ίσο με αυτό των διόδων που συνδέουν τις αψίδες μεταξύ τους. Ήρθε στο φως το κάτω μέρος της *Κεντρικής Αψίδας* και ο τοίχος που οριοθετεί το *Ιερό* που βλέπει προς αυτή. Αυτό είναι χτισμένο σε δύο σειρές πέτρινων ορθοστατών ύψους 0,70 μ. Αυτός ο τοίχος αντιστήριξης είναι κατασκευασμένος από λίθους λατομείου και είναι τοποθετημένος στο παλιό δάπεδο της *Βασιλικής Α'*. Στο βόρειο τμήμα του διαδρόμου, ανακαλύφθηκαν άθικτα ψηφιδωτά που συνεχίζονται κάτω από αυτούς τους λίθους και τα οποία εκτείνονται στην επιφάνεια του *Ιερού*.⁶⁰⁹

Σχεδόν όλο το *Πρεσβυτέριο* της *Βασιλικής Α'* εξακολουθεί να είναι θαμμένο κάτω από το διάδοχο του, της *Βασιλικής Β'*. Μόνο μερικά μέλη βρέθηκαν *in situ*, ανάμεσα τους, τετράγωνοι λίθοι πλάτους 0,25 μ. και ύψους 0,45 μ., ευθυγραμμισμένοι κάθετα στον τοίχο που συνόρευε με τις δεξαμενές. Ακόμα, υπήρχε άλλος ένας λίθος και μια τετράπλευρη βάση καλουπωμένη στο πάνω και κάτω μέρος, ύψους 0,45 μ. Έχει πλάγια 0,65 μ. στη βάση και 0,50 μ. στην επάνω επιφάνεια. Έχει αντίστοιχα στην ανατολική και βόρεια πλευρά κατακόρυφη αυλάκωση πλάτους 0,09, σκαμμένη στο άνω και στο κάτω διάζωμα. Αυτή η βάση δεν βυθίζεται στο έδαφος. Στα 1,10 μ. βόρεια αυτής της πρώτης βάσης, υπάρχει μια δεύτερη βάση, πανομοιότυπη με την πρώτη. Στη νότια πλευρά που είχε καθαριστεί, ένα κάθετο ρείθρο ίδιων διαστάσεων με αυτό που υπάρχει στην πρώτη βάση. Εάν αυτά τα

⁶⁰⁸ Βλ. Χοτζάκογλου 2005, σ. 468

⁶⁰⁹ Des Gagniers 1985 α, σσ. 55-58

στοιχεία εξακολουθούσαν να βρίσκονται στη θέση τους και εάν αυτές οι κατακόρυφες αυλακώσεις έδειχναν τη θέση των πλακών του κορμού που σχηματίζουν στις τρεις πλευρές το φράγμα του *Πρεσβυτερίου*, θα είχαμε έναν χώρο περίπου 5,00 μ. πλάτος και περίπου 4,00 μ. βάθος. Σε αυτήν την ίδια υπόθεση, το στηθαίο θα ήταν πολύ χαμηλό σε σύγκριση με τα συνήθη κάγκελα. Το *Πρεσβυτέριο* θα ήταν προσαρτημένο στην κεντρική δεξαμενή, ενώ οι πλαϊνές δεξαμενές θα ήταν έξω στον περίβολο.⁶¹⁰

Στο κέντρο, κάτω από τις υποδομές του *Πρεσβυτερίου* της *Βασιλικής Β'*, υπήρχε το ψηφιδωτό που έφερε επιγραφή.⁶¹¹ Αυτό το ψηφιδωτό κατέληγε ανατολικά σε ευθεία γραμμή, κάτι που υποδηλώνει ότι δεν συνδεόταν με την αψίδα και χωριζόταν από αυτήν από μια άλλη δομή, ίσως το *Σύνθρονο*. Το δάπεδο των ψηφιδωτών έφερε μια επικλητική επιγραφή και φαινόταν να χωριζόταν από το *Πρεσβυτέριο* με μια εξέδρα της οποίας το ανατολικό της τμήμα, περιλάμβανε δεξαμενές. Πρόκειται για τρεις ημικυκλικές δεξαμενές διαμέτρου 1,70., που τοποθετούνται στο βόρειο κλίτος στην αψίδα και ήταν ευθυγραμμισμένες εγκάρσια στον κεντρικό ναό. Οι δεξαμενές ήταν κατασκευασμένες από πλίνθους και τα τοιχώματα των δεξαμενών είναι επενδυμένα με ροζ υδατο-αποθητικό κονίαμα. Στα εξωτερικά τοιχώματα, αρκετά φθαρμένες, δύο σειρές χαρακτήρων από μια ανάγλυφη ελληνική επιγραφή. Μπροστά από αυτές τις δεξαμενές εκτείνεται κονίαμα υδροροής. Η μια δεξαμενή πλάτους 0,90 μ., ήταν πλακόστρωτη με μαρμάρινες πλάκες, η δεύτερη δεξαμενή, ήταν πολύ μεγαλύτερη και είχε τουλάχιστον 1,60 μ. βάθος, Στον δυτικό τοίχο της εξέδρας, υπήρχε επιγραφή της οποίας τα γράμματα ήταν ανάγλυφα. Έτσι έχουμε στην πάνω σειρά: ΟΙ και στην κάτω σειρά: ΙΑΠΙΥ.⁶¹²

7. Το Σύνθρονο / Το Ιερό

Στη *Βασιλική* υπήρχε και *Σύνθρονο*, ωστόσο ελάχιστα σπαράγματα του έχουν διασωθεί. Ανάμεσα στα απομεινάρια του *Σύνθρονου* περιλαμβάνεται ένας τοίχος αντιστήριξης. Ο τοίχος αυτός, που στήριζε το *Σύνθρονο*, είναι απόλυτα ημικυκλικός και ακολουθεί την καμπύλη της *Αψίδας*. Το ημικυκλικό σχήμα του διακρίνεται στα ανώτερα σημεία του, εκεί όπου διαχωρίζεται από ένα άλλο ημικύκλιο. Το δεύτερο ημικύκλιο είναι λίθινο, όπως και το πρώτο και βρίσκεται τοποθετημένο σε μια επίχωση από μεγάλα βότσαλα. Είναι κατασκευασμένο σε ανώτερο επίπεδο από το πρώτο και αποτελούσε την υποδομή των πρώτων καθισμάτων του *Σύνθρονου*. Το *Σύνθρονο* ήταν διαρρυθμισμένο σε βαθμίδες και

⁶¹⁰ Des Gagniers 1985 α, σ.14

⁶¹¹ Βλ. Επιγ. αρ. Α29

⁶¹² Des Gagniers 1967, σ.58 · 1985 α, σ. 11 · Karageorghis 1967, σ.363 · 1968, σ.333 · Tinh 1972, σ.583

καταλάμβανε το ημικυκλικό τμήμα μπροστά από το *Ιερό*, του οποίου το δάπεδο απλώνεται 0,20 μ. χαμηλότερα από το δάπεδο του *Σύνθρονου*.

Στον χώρο που παρεμβάλλεται μεταξύ του τοίχου αντιστήριξης και του *Σύνθρονου*, ανιχνεύθηκαν στοιχεία της πρώτης φάσης του *Ιερού*. Το επίπεδο του πρώτου *Ιερού* είναι περίπου 0,65 μ. πάνω από το επίπεδο της *Βασιλικής Α'* και 0,50 μ. πάνω από το δάπεδο της *Βασιλικής Β'*.⁶¹³

Στο ανασκαμμένο τμήμα, διατηρούνται τμήματα του πλακόστρωτου σε *opus sectile* με εξαγωνικές πλάκες. Το *opus sectile* ήταν πλακόστρωτο και ανήκε στην αρχική περίοδο της *Βασιλικής Β'*. Το δάπεδο του δεύτερου *Ιερού* είναι ψηλότερο και ευρύτερο. Βρίσκεται σε ψηλότερο επίπεδο κατά 0,80 μ. από τον υπόλοιπο ναό. Επιπλέον εκτείνεται με κατεύθυνση βορρά / νότου, μέχρι την άκρη των στυλοβατών. Η πρόσβαση εξασφαλιζόταν από δύο βαθμίδες.⁶¹⁴

Μεταξύ της εξέδρας και των βαθμίδων, υπάρχει μια υδρορροή πλάτους 0,22 μ. και βάθος μεταξύ 0,20 μ. και 0,50 μ. Ο λόγος ύπαρξης της υδρορροής μεταξύ του *Ιερού* και του *Κεντρικού Ναού* της *Βασιλικής Β'* είναι άγνωστος. Επίσης στο νότιο τμήμα του βρέθηκε *in situ* η υποδομή ενός περιβόλου, η οποία αποτελείται από πλάκες κατασκευασμένες από ασβεστόλιθο που ήταν τοποθετημένες όρθιες στο δάπεδο της *Βασιλικής Α'*. Αυτές είναι άνισου πάχους, που κυμαίνεται μεταξύ 0,60 μ. και 0,30 μ. και ύψους 0,90 μ. Ευθυγραμμισμένες σε ευθεία γραμμή από την εσωτερική γραμμή των στυλοβατών των κίωνων, του 4^{ου} αιώνα. Οι πλάκες έφταναν από το κέντρο μέχρι μπροστά στο ημικύκλιο, ως υποδομές του εσωτερικού του *Σύνθρονου*. Κάθε 1,60 μ., υπάρχουν εγκοπές αρκετά βαθιές. Ίσως ήταν ένα διαχωριστικό διαμορφωμένο με πλάκες, οι οποίες χώριζαν το *Σύνθρονο* από τον υπόλοιπο ναό, με τις πλάκες να είναι στημένες μεταξύ των πεσσών του «βήματος», το άνοιγμα του οποίου θα συμπίπτει με τις τελευταίες βαθμίδες του *Σύνθρονου*. Οι ορθοστάτες και οι πλάκες δεν βρέθηκαν *in situ*, αλλά τα διάσπαρτα ευρήματα των αρχιτεκτονικών μελών θα πρέπει να ανήκουν σε αυτόν τον περίβολο.⁶¹⁵

Μια πλάκα από πλίνθους ήταν τοποθετημένη σε *opus spicatum* μέσα στον περίβολο του βήματος, η οποία έβλεπε προς τα έξω, προς την ανατολική πλευρά. Συνήθως το βήμα είναι τοποθετημένο στο κέντρο του *Ιερού*, αλλά δεν βρέθηκε κανένα ίχνος του. Ωστόσο, ανακαλύφθηκαν τρεις από τις τέσσερις βάσεις του *ciborium*, οι οποίες σχημάτιζαν ένα

⁶¹³ Des Gagniers 1985 α, σσ. 55-58 · βλ. Χοτζάκογλου 2005, σ. 470 · Ο ημικυκλικός διάδρομος γύρω από το *Σύνθρονο* ονομάζεται κύκλιον.

⁶¹⁴ Οπ.π.

⁶¹⁵ Οπ.π.

τετράγωνο σχήμα. Η βορειοανατολική βάση του είναι επίσης τετράγωνη, με πλευρά 0,80 μ. και αποτελείται από τέσσερις συναρμολογημένους ορθογώνιους λίθους. Μια βάση πιθανότατα αφαιρέθηκε γύρω στον 13^ο αιώνα μ.Χ., όταν σκάφτηκε μια κοιλότητα στο δάπεδο του εγκαταλειμμένου πλέον *Ιερού* για να τοποθετηθεί μια σορός. Οι βάσεις αυτές βρίσκονταν στα ψηφιδωτά της *Βασιλικής Α'* και στήριζαν τους κίονες του *eiborium*.⁶¹⁶

Στο ίδιο επίπεδο με το ψηφιδωτό δάπεδό της *Βασιλικής Α'*, βρέθηκε μια χριστιανική ψηφιδωτή επιγραφή. Η επιγραφή βρισκόταν στο δάπεδο της *Κεντρικής Αψίδας* της *Βασιλικής Β'*. Ήταν θαμμένη κάτω από ερείπια που στήριζαν το *Σύνθρονο* που εισήχθη πιθανότατα τον 6^ο αιώνα. Η τυπολογία και τα γράμματα που χρησιμοποιήθηκαν για την επιγραφή ταιριάζουν στον 4^ο αιώνα και μετά.

8. Τα βορειοδυτικά δωμάτια

Αρκετά δωμάτια ήταν συγκεντρωμένα στα νότια αλλά και στα βόρεια της *Βασιλικής*. Τα τελευταία απλώνονταν προς τα δυτικά και επικοινωνούσαν με το βόρειο περιστύλιο και με το ένα πλευρικό κλίτος του ναού. Τα δωμάτια ήταν μικρά σε μέγεθος, πλάτους (3,35 μ.), και ήταν προσανατολισμένα από τον βορρά προς τον νότο. Ενδεικτικά, από το πρώτο δωμάτιο σώθηκαν δάπεδα και πλάκες από ψηφιδωτό. Από το δεύτερο, εντοπίστηκε μια μνημειακή κλίμακα τριών βαθμίδων, από πολύχρωμο μαρμάρινο πλακόστρωτο, η οποία οδηγούσε στο εσωτερικό του χώρου. Ακόμα, αναγνωρίστηκε η θύρα στη βόρεια πλευρά του δωματίου. Το τρίτο δωμάτιο έχει υπόγειο, με το οποίο συνδεόταν μέσω μιας κλίμακας.⁶¹⁷

9. Παρεκκλήσι

Στα βόρεια της *Βασιλικής Β'* υπήρχε ένα *Παρεκκλήσι*, δίπλα από την ημικυκλική αψίδα. Έχουν αποκαλυφθεί τα θεμέλια των τοίχων του *Παρεκκλησίου*, επιτρέποντας τον καθορισμό των βόρειων ορίων του με ακρίβεια.⁶¹⁸ Αποτελείτο από διάφορες αίθουσες. Η δυτική αίθουσα είχε 11,15 μ. μήκος και 4,50 μ., πλάτος. Επικοινωνεί με το πλαϊνό κλίτος μέσω μιας θύρας. Η διαμόρφωση του εσωτερικού χώρου υποδεικνύει μια αίθουσα συσκέψεων. Στον βόρειο τοίχο της αίθουσας υπήρχε ένα μακρύ έδρανο 7,70 μ. καλυμμένο με μαρμάρινες πλάκες. Η δεύτερη και η τρίτη αίθουσα είναι πλατύτερες (6,95 μ.), ενώ η τελευταία κατέληγε στην *Αψίδα*. Στα βορειοανατολικά αυτών των δωματίων, υπήρχε μια δεξαμενή ύδατος, πλάτους 2,65 μέτρων, της οποίας οι τοίχοι και ο πυθμένας της καλύπτονταν με υδατοαποθητικό κονίαμα.⁶¹⁹ Στα βόρεια, το δυτικό τμήμα του *Παρεκκλησίου* επικοινωνούσε με

⁶¹⁶ Οπ.π.

⁶¹⁷ Karageorghis 1972 σσ. 1076-1077 · Des Gagniers 1985 β, σ. 261

⁶¹⁸ Karageorghis 1973, σ. 673

⁶¹⁹ Karageorghis 1972, οπ.π.

τη Βασιλική με μια θύρα πλάτους 1,18 μ. το κατώφλι της οποίας βρέθηκε στη θέση του. Το δάπεδο αυτού του Παρεκκλησιού αποτελείται από ορθογώνιες μαρμάρινες πλάκες.⁶²⁰

10. Στοά

Μια Στοά αποκαλύφθηκε στα νότια του ναού, μαζί της ήρθε στο φως και μέρος διάφορων άλλων δωματίων που βρίσκονταν δίπλα της και ένα μέρος του Αίθριου. Η Στοά είχε μήκος 15,50 μ., και πλάτος 3,40 μ., υποστηρίζονταν από τέσσερις πεσσούς και ανοιγόταν στο Αίθριο. Από αυτή συλλέχθηκαν θραύσματα επιγραφών και γλυπτών. Δύο θύρες, που ανοίγονταν στον νότιο τοίχο της στοάς, την συνέδεαν με δύο δωμάτια άνισων διαστάσεων. Το πρώτο είχε 5,70 μ. πλάτος, το δάπεδο του βρισκόταν ακριβώς πάνω στον βράχο. Στο εσωτερικό του υπήρχε ένα πηγάδι και μια ορθογώνια δεξαμενή μήκους 2 μ. Το δεύτερο, πλάτους 9 μέτρων, αποτελείται από 3 μικρότερα δωμάτια, οι τοίχοι των οποίων σχηματίζουν δύο χαμηλές καμάρες. Αποκαλύφθηκαν έδρανα, τα οποία αναπτύσσονταν περιμετρικά των τοίχων, κάτι που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ήταν μια αίθουσα συσκέψεων.⁶²¹

11. Αίθριο

Το αίθριο στις βασιλικές ήταν μια τετράγωνη ή ορθογώνια αυλή που περιβαλλόταν από στοές με επιστήλια. Ένα Αίθριο εντοπίστηκε στα δυτικά της Βασιλικής των Σόλων. Η ανασκαφή στο Αίθριο έφτασε βαθιά μέχρι τον βράχο, αποκαλύπτοντας πολύτιμα στοιχεία για την πρότερη κατοίκηση του χώρου. Ανιχνεύθηκαν τέσσερα διαφορετικά στρώματα, η κεραμική που συλλέχθηκε από αυτά έδειξε ότι ο χώρος χρησιμοποιήθηκε κατά την Ελληνιστική και την Ρωμαϊκή περίοδο. Κάτω από το δάπεδο του Αίθριου, μεταξύ δύο λίθινων τοίχων ξεχώρισε μια λίθινη υδροροφή, η αύλακα της οποίας έχει 0,25 μ. πλάτος και 0,23 μ. βάθος. Ήταν καλυμμένη με λίθινες πλάκες.⁶²² Μέρος του Αίθριου συνορεύει με την Ανατολική και Βόρεια Στοά και άλλα κτίσματα στα βορειοδυτικά της Βασιλικής. Τα αρχιτεκτονικά στοιχεία που διατηρήθηκαν *in situ* αποκαλύπτουν ότι οι Στοές και το Αίθριο ανακαινίστηκαν περισσότερες από μία φορές πριν από την τελική καταστροφή τους. Το Αίθριο είχε πλάτος 19,40 μέτρα και στην πρώτη φάση, είχε καλυφθεί με πολύχρωμα ψηφιδωτά.⁶²³ Το Αίθριο της Βασιλικής Β' είναι ορθογώνιο με διαστάσεις 18,20 μ. και κατεύθυνση βορράς - νότου και με 15,50 μ., με κατεύθυνση από τα ανατολικά προς τα δυτικά, εκεί όπου περιβάλλεται από μια Στοά.⁶²⁴ Στο νότιο τμήμα της Ανατολικής Στοάς και

⁶²⁰ Karageorghis 1971, σ. 424

⁶²¹ Karageorghis 1975, σσ. 848-851

⁶²² Karageorghis 1970, σ. 276

⁶²³ Karageorghis 1972, σ. 1076

⁶²⁴ Karageorghis 1975, σ. 851

σε μέρος της *Νότιας Στοάς*, διατηρείται ακόμα το λιθόστρωτο από πολύχρωμο μάρμαρο.⁶²⁵ Στα ανατολικά του *Αίθριου* απλωνόταν μια πλατεία, ενώ άλλη μια υπήρχε και στα βόρεια της *Βασιλικής*.⁶²⁶ Ήταν σύνηθες στο κέντρο των αίθριων να υπάρχει μια κρήνη αγιασμού, η οποία σε κάθε βασιλική είχε διαφορετικό σχήμα. Στο *Αίθριο* της *Βασιλικής Α'* εντοπίστηκε μια εξάλοβη φιάλη.⁶²⁷

12. Το Βαπτιστήριο

Η *Βασιλική* των Σόλων κατείχε κεφαλαιώδη θέση κατά τους πρώτους αιώνες της διάδοσης του Χριστιανισμού στην Κύπρο. Η σημασία της καθορίστηκε από την απουσία άλλης βασιλικής στη βορειοδυτική Κύπρο, είτε άλλου ευμεγέθους χριστιανικού ναού. Η ύπαρξη και μόνο της *Βασιλικής*, η κεντρική της θέση σε ένα σημαντικό οδικό κόμβο, σε συνάρτηση με το μεγάλο μέγεθος της, υποδεικνύει ότι η *Βασιλική* των Σόλων ήταν ο κύριος χώρος συνάθροισης των Χριστιανών της ευρύτερης περιοχής. Ανάμεσα στην πληθώρα δωματίων, κτισμάτων και ανοιχτών χώρων που αποτελούσαν τη *Βασιλική*, ιδιαίτερη θέση είχε το *Βαπτιστήριο*. Η σημασία του *Βαπτιστηρίου* σχετίζεται με τον μαζικό προσηλυτισμό στον χριστιανισμό που έλαβε χώρα στο νησί, τρεις αιώνες μετά το πέρασμα των Αποστόλων από τους Σόλους.

Το *Βαπτιστήριο* βρισκόταν στον χώρο του *Αιθρίου*. Κατά την ανασκαφή της *Βασιλικής* αποκαλύφθηκε μέρος της κολυμβήθρας για το βάπτισμα. Βρισκόταν στο κέντρο του *Αίθριου*, πλέον δεν είναι ορατή καθώς επιχωματώθηκε μετά το πέρας της ανασκαφής. Τα στοιχεία που έχουμε για το σχέδιο του *Βαπτιστηρίου* βασίζονται στα σχηματικά σχέδια του 1964-1974. Σύμφωνα με αυτά το *Βαπτιστήριο* αποτελείται από μια ρηχή τετράγωνη δεξαμενή με ακανόνιστο εξαγωνικό σχήμα, το κέντρο βάθους 0,5 μ. και διαστάσεων 1,90 μ. με κατεύθυνση ανατολικά προς δυτικά. Το δάπεδο της δεξαμενής είναι στρωμένο με *opus sectile* αποτελούμενα από εφαπτόμενα ακανόνιστα οκτάγωνα και μικρά ορθογώνια διαστήματα. Οι τοίχοι που το περιβάλλαν έχουν πάχος περίπου 0,5 μ. και καταλήγουν σε απίδες σε καθεμία από τις έξι εξωτερικές πλευρές τους. Γύρω από τη δεξαμενή υπάρχει άλλη μια πιο ρηχή δεξαμενή. Δίπλα της βρέθηκε ένα πλαίσιο από *opus sectile* αποτελούμενο από μια σειρά από οκτάγωνα, το καθένα δημιουργημένο από τέσσερα επιμήκη εξαγωνικά πλακίδια και τα οποία σχηματίζουν τετράγωνα διαστήματα, χωρισμένα με ορθογώνια σχήματα.⁶²⁸

⁶²⁵ Karageorghis 1974, σ. 887

⁶²⁶ Karageorghis 1970, σπ.π.

⁶²⁷ Βλ. Χοτζάκογλου 2005, σσ. 467-468, σ. 692

⁶²⁸ Neal 2009, σσ. 35-36

Παρόλο που η διακόσμηση του δαπέδου του *Βαπτιστηρίου* μοιάζει με εκείνη στα δάπεδα της *Βασιλικής Β'*, ωστόσο φαίνεται να ανήκει στη *Βασιλική Α'*, επειδή η τοποθέτηση των υλικών του δαπέδου έγινε με αριστερόστροφη φορά, κατευθυνόμενη προς το *Αίθριο* και στην ίδια ευθυγράμμιση με τη *Βασιλική Α'* και όχι τη *Βασιλική Β'*. Σχετικά με αυτό ο Neal αναφέρει ότι η κάτοψη που σχεδίασε ο ανασκαφέας περιέχει σφάλματα, όπως η χάραξη των παράλληλων πλευρών προς το κεντρικό κτίριο. Επιπλέον υπάρχουν, σύμφωνα πάντα με τον ίδιο συγγραφέα, περισσότερες αμφισβητήσιμες αναγνώσεις του σχεδίου, όπως η ευθυγράμμιση του σχεδίου των οκτάγωνων στη δεξαμενή. Δεν είναι βέβαιο αν εξαγωνική δεξαμενή ήταν αρχικά μια ανεξάρτητη κατασκευή και η δεξαμενή ήταν η δευτερεύουσα.⁶²⁹

Το δάπεδο του *Αιθρίου* αποτελείται από μικρά πλακάκια. Το νότιο τμήμα του *Αιθρίου* είχε ανώτερο όροφο. Ο δεύτερος όροφος αποτελείται από δύο δωμάτια, τα οποία έμοιαζαν με κελλάρια εφόσον από τους τοίχους τους απουσίαζαν τα παράθυρα, ενώ τα κελλάρια ήταν λαξευμένα βαθιά στο εσωτερικό του βράχου του λόφου. Το δεύτερο δωμάτιο ήταν εφοδιασμένο με λίθινα έδρανα σε όλες του τις πλευρές, ίσως η χρήση του συνδέεται με την αποθήκευση του κρασιού. Τα κελλάρια πιθανώς οδηγούσαν σε καθιστικά, τα οποία ανοίγονταν σε μια *Στοά* που υψώνονταν στο δεύτερο όροφο. Αν και δεν σώζεται καμία κλίμακα σε αυτήν την πλευρά του κτιρίου, μερικές λίθινες βαθμίδες παρείχαν πρόσβαση στα ανώτερα δωμάτια. Η *Στοά* στη βόρεια και νότια πλευρά θα μπορούσε να συνδεθεί με μια *Στοά* στο δεύτερο όροφο σε όλο το δυτικό μέτωπο. Στο δυτικό δωμάτιο βρέθηκε μια καταστραμμένη *Αψίδα*, της οποίας η μια από τις δύο πλευρές της διέσχιζε την αίθουσα από τον βορρά προς τον νότο και στηριζόταν πάνω σε ζεύγη μεσαίου μεγέθους στηλών που ήταν στερεωμένα σε έναν τοίχο που κατασκευάστηκε για να στηρίζει την καμάρα.⁶³⁰

Ορισμένα ψηφιδωτά του δαπέδου, χωρίζονται με μια ευρεία λίθινη ζώνη, κάτι το οποίο δείχνει ότι σε μια δευτερεύουσα φάση, κατασκευάστηκαν στο *Αίθριο* τοιχώματα μεταξύ των εξεδρών που περιβάλλαν τον διάδρομο και βρίσκονταν γύρω από την *Αψίδα*. Για τα τοιχώματα τους χρησιμοποιήθηκαν παλαιότερα υλικά, ανάμεσα τους και κίονες κατασκευασμένοι από τους ίδιους γκρίζους λίθους που κατασκευάστηκαν οι εξέδρες. Επομένως, αν ισχύει αυτή η υπόθεση, η *Στοά* ξαναχτίστηκε εκ νέου. Πιθανώς η κατασκευή να υπέστη σοβαρές ζημιές κατά τη διάρκεια κάποιου σεισμού και η αποκατάσταση της να έγινε κάπως πρόχειρα. Μετά από την καταστροφή ίσως η χρήση της άλλαξε και αυτό υποδηλώνεται από το γεγονός ότι καλύφθηκε το κενό μεταξύ της αυλής και της δυτικής θύρας της *Βασιλικής*, αλλά και από την τοποθέτηση μεγάλων ακανόνιστων πλακών στη

⁶²⁹ Οπ.π.

⁶³⁰ Οπ.π.

βορειοανατολική γωνία της *Στοάς* και ακριβώς έξω από την είσοδο του βορείου κλίτους, αν και δεν είχε γίνει προσπάθεια αποκατάστασης του σχεδίου του αρχικού δαπέδου. Η καταστροφή που αναφέρθηκε πιο πάνω ίσως σχετίζεται με πυρκαγιά, καθώς ήταν ευδιάκριτα ίχνη καύσης στη *Νότια Στοά*.⁶³¹

Οι αποθέσεις απορριμμάτων στο *Αίθριο* δείχνουν τη μετατροπή του σε αυλή. Τα πλακόστρωτα από *opus sectile* είναι σε γενικές γραμμές σύγχρονα μεταξύ τους και αποτελούν μέρος ενός μεγάλου σχεδίου. Ωστόσο, η έλλειψη στοιχείων από τα *opus sectile* στο νότιο κλίτος της *Βασιλικής Β'* στέκεται τροχοπέδη για την εξαγωγή περαιτέρω συμπερασμάτων για την εξέλιξη του *Αιθρίου* σε αυλή.⁶³²

13. Θύρες

Πολλοί τοίχοι και θύρες της *Βασιλικής* των Σόλων ήρθαν στο φως. Θα ακολουθήσει μια επιγραμματική αναφορά των κυριότερων από αυτούς. Ο δυτικός τοίχος που χωρίζει το *Νάρθηκα* από το εσωτερικό του ναού διατηρείται σε ύψος που κυμαίνεται από 0,80 μ. μέχρι 1,16 μ. πάνω από το επίπεδο του εδάφους. Μέρος της μαρμάρινης επένδυσης που κάλυπτε τον τοίχο βρέθηκε επί τόπου, ενώ άλλες πλάκες επένδυσης επίσης ήταν κατασκευασμένες από μάρμαρο, διακοσμημένες με αστραγάλους και ανάγλυφα. Ο ίδιος τοίχος αφού αναπτύσσεται για 2,40 μ., φτάνει ως τη βορειοδυτική γωνιά, όπου εκεί υπήρχε μια θύρα με ένα ευρύ άνοιγμα στον πλευρικό κλίτος. Η θύρα αυτή ήταν 3,70 μ. περίπου ευρεία και παρείχε πρόσβαση στον κεντρικό σηκό. Το κατώφλι της θύρας, ανεβαίνει κατά 0,20 μ. πάνω από το έδαφος της *Βασιλικής* και αποτελείται από μία μονή πλάκα 0,68 μ. μήκος. Στο εσωτερικό, δίπλα από την πλαϊνή θύρα, υπάρχουν ακόμα δύο μαρμάρινες πλάκες, όπου είναι ορατές οι οπές που προορίζονταν για την εγκατάσταση μεντεσέδων και τετράγωνων ή ορθογώνιων κονιαμάτων για τις κλειδαριές των θυρών. Επιπλέον, διατηρούνται ακόμα ίχνη μεντεσέδων και κοχλιών για κλείστρα. Κάτω από την κεντρική θύρα υπήρχε μια μονή πλάκα μαρμάρου 0,53 μ.⁶³³ Η έρευνα στη βόρεια πλευρά, κοντά στην *Αψίδα*, αποκάλυψε το δάπεδο ενός διαδρόμου που οδηγούσε σε μια μνημειακή θύρα ύψους 2,70 μ.⁶³⁴

Το οικοδόμημα είχε πολλές εξωτερικές εξόδους αλλά και άλλες θύρες που συνέδεαν τους διάφορους χώρους μεταξύ τους. Ανάμεσα στις θύρες που είχε η *Βασιλική* ανασκάφηκε μια θύρα πλάτους 1,36 μ., που παρείχε πρόσβαση, με κάθοδο μέσω δύο βαθμίδων στο *Αίθριο*. Επιπρόσθετα, εντοπίστηκαν τα ίχνη δύο θυρών, μία κοντά στη βορειοανατολική γωνία του

⁶³¹ Οπ.π.

⁶³² Οπ.π.

⁶³³ Karageorghis 1970 σ.276

⁶³⁴ Karageorghis 1973, σ.673

κτιρίου, η άλλη στο πλάι της. Στα δυτικά, η *Βασιλική* επικοινωνούσε με τον νάρθηκα μέσω τριών θυρών, η κεντρική έχει πλάτος περίπου 3,70 μ. και η πλάγια 2,40 μ. Τα κατώφλια, αποτελούνταν το καθένα από μια μονή μαρμάρινη πλάκα πλάτους 0,68 μ. Υψώνονται 0,20 πάνω από το δάπεδο του κτιρίου. Στα 20 μ. απόσταση δίπλα από τις θύρες διατηρούνται καλά, στις μεγάλες μαρμάρινες πλάκες, οι οπές που προορίζονταν για την εγκατάσταση των μεντεσέδων και του κονιάματος. Οι μαρμάρινες πλάκες επένδυσης βρίσκονται επί τόπου, καθώς και άλλες πλάκες διακοσμημένες με αστραγάλους, ανάγλυφα και άλλα γλυπτά διακοσμητικά στοιχεία. (Εικ. Αρ. 81, 160)⁶³⁵

14. Στήλες / Πεσσοί και Κίονες

Στα ερείπια υπήρχαν πολλές σπασμένες στήλες, κίονες, κιονόκρανα και άλλα αρχιτεκτονικά μέλη. Οι διαστάσεις των στηλών είναι επιβλητικές, ο άβακας και οι βάσεις των κιονόκρανων είναι τετράγωνες και έχουν πλάτος 1,20 μ. έως 1,30 μ. Η διάμετρος των κορμών των στηλών κυμαίνεται από 1,15 μ. έως 0,85 μ., το συνολικό ύψος τους έφτανε στα 8 μ.⁶³⁶

Τα κιονόκρανα, τέσσερα από τα οποία έχουν βρεθεί, λαξευμένα στο ίδιο τετράγωνο με το πάνω μέρος του άξονα, αποτελούνται από μια γωνιακή προβολή που καλύπτεται από αυλάκωση και ροπή μεταξύ δύο προεξοχών.⁶³⁷ Οι κορμοί των κίωνων δύο στηλών της *Βασιλικής Β'* βρίσκονται ακόμη κοντά στις βάσεις τους. Πρόκειται για κίονες ασβεστόλιθου της Τοσκάνης και είναι εξαιρετικά σπάνιοι στην παλαιοχριστιανική αρχιτεκτονική. Οι στήλες είχαν διάμετρο 1,10 μ. στη βάση τους και ύψους περίπου 6,40 μ. Οι κορμοί των κίωνων είχαν ραβδώσεις, μερικοί από αυτούς ήταν ημι-κυλινδρικοί.⁶³⁸

Οι σηκοί χωρίζονται από δύο σειρές δώδεκα στηλών τοποθετημένες στις βάσεις που αναφέρθηκαν. Η απόσταση των στηλών, που συνδέονταν με τις καμάρες, ήταν ακανόνιστη. Επίσης παρατηρήθηκε επαναχρησιμοποίηση των λίθων στους κορμούς των μαρμάρινων στηλών κατά την εγκατάσταση των καμάρων της *Βόρειας Στοάς*. Μέσα στην κύρια είσοδο του ναού υπήρχε μια κιονοστοιχία. Τα περιστύλια ήταν τοποθετημένα πάνω σε πλάκες *opus sectile*. Το ανατολικό περιστύλιο δέσποζε μπροστά από την κεντρική είσοδο.⁶³⁹ Στη μέση των ψηφιδωτών αυτού του πλακόστρωτου ορθώνονται πέντε βάσεις στηλών της *Βασιλικής Α'*.⁶⁴⁰ Ανατολικά αποκαλύφθηκαν τετράγωνες βάσεις, οι οποίες έφεραν κοίλες ψηφίδες με κατακόρυφες εγκοπές.⁶⁴¹

⁶³⁵ Tinh 1972, σσ.584-585

⁶³⁶ Karageorghis 1973, σ.672

⁶³⁷ Des Gagniers 1985 β σ.261

⁶³⁸ Des Gagniers οπ.π. ` Karageorghis 1974, σσ.887- 888

⁶³⁹ Des Gagniers οπ.π. ` Karageorghis 1972, οπ.π.

⁶⁴⁰ Karageorghis 1973, σ.673

⁶⁴¹ Des Gagniers 1967, σ.57

Επιπλέον, αποκαλύφθηκαν κορινθιακά κιονόκρανα με κοίλο κάλαθο που καταλαμβάνεται από διακόσμηση ακάνθων στις κάτω επάλληλες ζώνες και έλικες στην άνω. Ακόμα, βρέθηκαν κορινθιακά κιονόκρανα με στεφάνη από τέσσερα φύλλα ακάνθου που καλύπτουν ολόκληρο το ύψος της καλάθου, με διακόσμηση από γλωσσίδες, κάποιες εκ των οποίων αγγίζουν τα γειτονικά φύλλα σχηματίζοντας επιμήκεις τοξοειδείς ή ραβδοειδείς κόλπους. Ο άβακας δεν είναι εντελώς κοίλος και ένα ρείθρο χωρίζει τις πλαϊνές επιφάνειες του σε δύο ίσα μέρη. Στη μέση του ανώτερου τμήματος υπάρχει συνήθως ανθέμιο.⁶⁴²

Στη *Βασιλική* υπήρχαν τρεις κιονοστοιχίες, οι κίονες είχαν το ίδιο μέγεθος σε όλη την έκταση και είχαν παρόμοια απόσταση. Ο αριθμός των κίωνων σε καθεμία από τις τέσσερις κιονοστοιχίες θα ήταν δώδεκα, καθώς αυτός ήταν ο αριθμός που συνηθιζόταν να χρησιμοποιείται στις παλαιοχριστιανικές βασιλικές, σε ανάμνηση των Αποστόλων. Θα καθιέρωνε επίσης ένα σταυροειδές σχήμα για το κτίριο δημιουργώντας έναν εγκάρσιο άξονα μέσω του κέντρου, πάνω στον οποίο θα ευθυγραμμίζονταν οι τέσσερις καμάρες. Σε κάποια σημεία μπορεί να είχαν χρησιμοποιηθεί οριζόντια ξύλινα επιστύλια, κάτι που θα έδινε έμφαση στις όψεις των πλατιών τόξων ως επίκληση του Σταυρού.

15. Αγία Τράπεζα

Φαίνεται πιθανό ότι η *Αγία Τράπεζα* θα βρισκόταν στη διασταύρωση των δύο αξόνων, όπου τυχόν ίχνη της θα παρέμεναν κρυμμένα από ό,τι έχει απομείνει από το δάπεδο της *Βασιλικής* του 5^{ου} αιώνα. Ο κεντρικός χώρος δεν υψωνόταν πάνω από το υπόλοιπο κτίριο, όπως το ιερό της *Βασιλικής Β΄*. Η *Αγία Τράπεζα* βρισκόταν σε περίβολο, όπως ορίστηκε από τα ίχνη στο ψηφιδωτό δάπεδο. Αν και ο συνδυασμός της σταυροειδούς διάταξης με *Κεντρικό Ιερό* ήταν ευρέως διαδεδομένος, η *Βασιλική Α΄* των Σόλων δεν ακολούθησε αυτή την τεχνοτροπία και μοιάζει με απόλυτα πρωτότυπη ιδέα στην Κύπρο.⁶⁴³

16. Πηγάδι

Στο κέντρο της βόρειας πλευράς της *Βασιλικής* υπήρχε ένα πηγάδι βάθους 7,10 μ., από αυτό διατηρήθηκαν πέντε λίθοι, οι τρεις από αυτούς βρέθηκαν επί τόπου. Τα τοιχώματα του είναι προσκολλημένα στον βόρειο τοίχο της *Βασιλικής*, ενώ εκτείνεται πιο ανατολικά. Το πηγάδι είναι στο ίδιο επίπεδο με το έδαφος της *Βασιλικής*, ο άξονας έχει μέγεθος 0,42 μ. Το πηγάδι ήταν σε λειτουργία την εποχή της *Βασιλικής*. Από την ημιτελή ανασκαφή προέκυψε ότι

⁶⁴² Βλ. Χοτζάκογλου 2005, σσ. 688-689

⁶⁴³ Megaw 2001, σσ. 171 – 176

τοίχος του κατέβαινε σε βάθος 5,50 μ. και ο πυθμένας του ήταν κοίλος, σε βάθος 1,50 μ., στο βράχο του λόφου.⁶⁴⁴

17. Ψηφιδωτά

Το πολύχρωμο ψηφιδωτό δάπεδο του κεντρικού κλίτους της *Βασιλικής* ήταν διακοσμημένο επιδέξια με περίτεχνα γεωμετρικά μοτίβα. Η διακόσμηση των ψηφιδωτών έχει γεωμετρικό χαρακτήρα, πλεξούδες με πολλές περιελίξεις, κόμπους του Σολομώντα, ασπίδες σε σχήμα πέλτης καθώς και άλλα σχήματα. (Εικ. Αρ. 84, 85)⁶⁴⁵ Παράλληλα με τα πολυποίκιλα χρώματα, σχήματα και γεωμετρικά σχέδια, εμφανίζονται μοτίβα φυτών και μορφές ζώων, πτηνά, δελφίνια και άλλα σχέδια. Ανάμεσα τους μια πέρδικα σε ένα μενταγιόν, με το ορθογώνιο πλαίσιο του να είναι διακοσμημένο με δελφίνια. Ακόμα, ένας μεγάλος κύκνος σε ένα μενταγιόν, του οποίου το χείλος είναι διακοσμημένο με αμπέλια που βγαίνουν από αγγεία τοποθετημένα στις γωνίες και πουλιά που ραμφίζουν τσαμπιά σταφυλιών, σε άλλο μενταγιόν σχεδιάστηκαν πάπιες.⁶⁴⁶

Όταν οικοδομήθηκε η *Βασιλική Β'* τα παλαιότερα ψηφιδωτά που βρίσκονταν στο κύριο σώμα μετακινήθηκαν ή σφραγίστηκαν, κάτω από τα νέα δάπεδα. Στις νέες συνθέσεις συμπεριλήφθηκαν πουλιά, δελφίνια και άλλα σχέδια.⁶⁴⁷ Χιλιάδες χρυσές γυάλινες ψηφίδες συλλέχθηκαν κοντά στο ανατολικό περιστύλιο μπροστά από την κεντρική είσοδο.⁶⁴⁸ Αξιοσημείωτη είναι η εγκατάσταση πασσάλων με κατακόρυφες αυλακώσεις για τη συγκράτηση των πλακών που τοποθετήθηκαν στα ψηφιδωτά καλύπτοντας εν μέρει τα μοτίβα χωρίς να τα καταστρέψουν.⁶⁴⁹

Ακόμα η διακόσμηση του δαπέδου περιλαμβάνει τρεις σειρές πλαισίων σε μαρμάρινες πλάκες με εξάγωνα, τρίγωνα και διαμάντια διαφόρων χρωμάτων, σχηματίζοντας μεγάλα ορθογώνια διαφόρων γεωμετρικών σχεδίων, χωρισμένα μεταξύ τους με σειρές στοιχείων λευκού μάρμαρου πολύ μεγαλύτερων διαστάσεων.⁶⁵⁰

Η εξέταση των τεχνοτροπιών των ψηφιδωτών πινάκων που έχουν ήδη αποκαλυφθεί, τους κατατάσσει σε τρεις διαδοχικές φάσεις. Σε μια πρώτη φάση ανήκουν πίνακες με αυστηρή γεωμετρική σύνθεση, μερικοί περιέχουν αλληλοσυνδεδεμένα τετράγωνα, άλλοι, οκτάγωνα και εξάγωνα ή ακόμα και συνθέσεις κυκλικού τύπου. Σε αυτή τη φάση ανήκει και η επιγραφή. Το δάπεδο υπέστη σοβαρές ζημιές περίπου πενήντα χρόνια μετά την

⁶⁴⁴ Karageorghis 1970, σ.276 · Karageorghis 1973, σπ.π.

⁶⁴⁵ Karageorghis 1973, σ.672 · Χρίστου 1973, σ.247 · Karageorghis 1973, σσ.672- 673

⁶⁴⁶ Karageorghis 1973, σπ.π.

⁶⁴⁷ Neal σσ.17-18 · Karageorghis 1974, σ.887

⁶⁴⁸ Karageorghis 1972, σ.1076

⁶⁴⁹ Tinh 1972, σ.583

⁶⁵⁰ Karageorghis 1968 σ.333

εγκατάσταση του. Οι κατεστραμμένοι πίνακες αντικαταστάθηκαν στη συνέχεια από συνθετικούς πίνακες που ήταν καλύτερα προσαρμοσμένοι στη γενική διάταξη της *Βασιλικής*. Αυτή η δεύτερη φάση, του 5^{ου} αιώνα μ.Χ., χαρακτηρίζεται ιδίως από την αναβάθμιση του χρώματος και την εγκατάλειψη ορισμένου αριθμού σχεδίων. Επίσης, στο πλευρικό κλίτος, βλέπουμε ζωικά μοτίβα όπως το δελφίνι, η πάπια, ο κύκνος καθώς και ένα άλλο μοτίβο: ένα δοχείο, από το στόμα του οποίου βγαίνουν δύο διαφορετικά αμπέλια. Κατά τη διάρκεια μιας τρίτης φάσης, είναι μια περίοδος φτώχειας και η οποία χρονολογείται στα τέλη του 5^{ου} αιώνα ή στις αρχές του 6^{ου} αιώνα, αναγνωρίσιμη στο δάπεδο των νότιων πλευρικών σηκών, ακανόνιστες ψηφίδες, λιγότερο εκλεπτυσμένα χρώματα και με λιγότερο γνωστές συνθέσεις. (Εικ. Αρ. 158)⁶⁵¹

Ακριβώς δεξιά από την είσοδο, βρέθηκε μια ορθογώνια πλάκα δεξαμενής από πολύχρωμο μάρμαρο, με γεωμετρικά σχήματα (εξάγωνα, τρίγωνα, διαμάντια), έτσι ώστε να σχηματίζουν μορφές που καταλαμβάνουν μεγάλους ορθογώνιους πίνακες χωρισμένους με ενωμένες ταινίες. Το δάπεδο αυτού του ναού καλύφθηκε από πλακόστρωτο με πολύχρωμες μαρμάρινες πλάκες, κομμένες σε γεωμετρικά σχήματα (εξάγωνα, τρίγωνα, διαμάντια), έτσι ώστε να σχηματίζονται μορφές που καταλαμβάνουν μεγάλους ορθογώνιους πίνακες χωρισμένους με ενωμένες ταινίες. Το πλακόστρωτο εντοπίστηκε σε πλάτος περίπου 2 μ., περνώντας πάνω από ένα είδος διαδρόμου που δεν έχει εξερευνηθεί. (Εικ. Αρ. 161 – 163)⁶⁵²
Το 1997, το 2007 και το 2008 έγινε συντήρηση των ψηφιδωτών και προσθετικές κατασκευές προστασίας τους.⁶⁵³

18. Χρονολόγηση

Η χρονολόγηση της *Βασιλικής* και ο καθορισμός των διάφορων φάσεων της βασίστηκε στις επιγραφές και στα νομίσματα που βρέθηκαν στη θέση τους κατά την ανασκαφή. Ωστόσο εξακολουθούν να υπάρχουν διαφωνίες, οι οποίες αφορούν κυρίως την οικοδόμηση της *Βασιλικής Α΄*.

Η άποψη των ανασκαφέων είναι ότι τα οκτώ νομίσματα που βρέθηκαν στο ψηφιδωτό του κεντρικού σηκού, τα οποία κόπηκαν κατά την διάρκεια της συμβασιλείας του Ουάλη με τον Γρατιανό και τον Θεοδόσιο Ι., καθορίζουν τη χρονολόγηση της οικοδόμησης της *Βασιλικής Α΄* γύρω στο 380 μ.Χ. (Εικ. Αρ. 197-198, fig. 134-140, Εικ. Αρ. 200-201). Επιπλέον, ο τύπος της βασιλικής με τρεις ασίδες, καθώς και άλλα αρχιτεκτονικά στοιχεία, παραπέμπουν σε αυτή τη χρονολόγηση. Ο Tinh και ο Des Gagniers υποστήριξαν ότι η *Βασιλική Α΄*

⁶⁵¹ Des Gagniers 1985 β, σ.261

⁶⁵² Des Gagniers 1967, σ.57-58

⁶⁵³ Neal 2009, σσ.13-15

καταστράφηκε από έναν τουλάχιστον από τους σεισμούς που σημειώθηκαν κατά τα έτη 458, 526 και 528. Επομένως, η *Βασιλική Β'* κατασκευάστηκε κατά τον 5^ο ή 6^ο αιώνα και καταστράφηκε κατά τον 6^ο αιώνα, ενώ νέες καταστροφές στον χώρο σημειώθηκαν κατά τη διάρκεια των Αραβικών Επιδρομών του 9^{ου} και 10^{ου} αιώνα. Μετά την καταστροφή του κτιρίου, ο χώρος χρησιμοποιήθηκε ως νεκροταφείο, με πολλές ταφές να χρονολογούνται στον 12^ο - 14^ο αιώνα.⁶⁵⁴ Ο Neal συμφώνησε με τους ανασκαφείς ότι η *Βασιλική Α'* ανεγέρθηκε κατά τον Ύστερο 4^ο αιώνα, ενώ χρονολόγησε τη *Βασιλική Β'* στον Ύστερο 6^ο αιώνα.⁶⁵⁵ Ο Χρίστου υποστήριξε ότι από τα νομίσματα που βρέθηκαν στη *Βασιλική Α'*, προκύπτει ότι οικοδομήθηκε στο β' μισό του 4^{ου} αιώνα μ.Χ.⁶⁵⁶

Ο Καραγιώργης ανέφερε ότι η *Βασιλική των Σόλων* είναι η παλαιότερη πεντάκλιτη Βασιλική στην Κύπρο και χρονολογείται στα τέλη του 4^{ου} αιώνα έως τις αρχές του 5^{ου} αιώνα, ενώ η *Βασιλική Β'* χρονολογείται κατά τον 5^ο με 6^ο αιώνα μ.Χ. Ο terminus ad quem της κατοχής του χώρου, το τοποθέτησε γύρω στον 14^ο αιώνα μ.Χ.⁶⁵⁷

Κατά την άποψη του Megaw η οικοδόμηση της *Βασιλικής Α'* καθορίζεται από τα νομίσματα που βρέθηκαν στον πυρήνα του ψηφιδωτού δαπέδου της. Ένα από αυτά τα νομίσματα εκδόθηκε το 335-337, επί αυτοκράτορα Κωνσταντίνου,⁶⁵⁸ (Εικ. Αρ. 199, fig.148) ενώ περισσότερα νομίσματα εκδόθηκαν κατά την περίοδο της συμβασιλείας του Γρατιανού, του Ουάλη και του Θεοδοσίου, το 367-392. Δύο χρόνια πριν από την κοπή του παλαιότερου νομίσματος των τριών αυτοκρατόρων, μαρτυρείται ένας μεγάλος σεισμός, ο οποίος μετέτρεψε την Πάφο σε ερείπια, καθιστώντας επιβεβλημένη τη μεταφορά της πρωτεύουσας στη Σαλαμίνα. Οι καταστροφικοί σεισμοί του 4^{ου} αιώνα άφησαν τα ίχνη τους στο δάπεδο της *Βασιλικής Α'*, αλλά και στις θέσεις των κιονοστοιχιών της, όπου διακρίνονταν επισκευές που διενεργήθηκαν μετά από ζημιές. Έτσι ο Megaw χρονολόγησε την οικοδόμηση της *Βασιλικής Α'*, στο α' μισό του 4^{ου} αιώνα, στηριζόμενος στην πεποίθηση ότι το πρώτο οικοδόμημα κατασκευάστηκε μετά την έκδοση του νομίσματος του 335-337 μ.Χ. Τη *Βασιλική Β'*, επίσης την χρονολόγησε από τα νομίσματα του 367-392 μ.Χ. που συλλέχθηκαν από το δάπεδο της. Τα νομίσματα που εκδόθηκαν το 392 μ.Χ, καθορίζουν κατά την άποψη του Megaw το έτος κατασκευής της *Βασιλικής Β'*, ενώ την τοποθέτηση του πλακόστρωτου της *Βασιλικής Β'* τη χρονολόγησε στις αρχές του 5^{ου} αιώνα. Επίσης, υποστήριξε ότι οι τρίκλιτες βασιλικές με ανίδες στην Κύπρο που συνδέονται με τον ίδιο τρόπο, ανήκουν στις

⁶⁵⁴ Des Gagniers, 1967, σ.58, 1972, σ.46, 1985,β., σ.261, Tinh 1972, σσ.581-583

⁶⁵⁵ Neal, οπ.π., σσ.17-18

⁶⁵⁶ Χρήστου 1973β, σ.246 - 277 : 2000 σ.32

⁶⁵⁷ Karageorghis 1968, σ.333, 1973, σσ. 672 - 673, 1974. σσ. 887 - 888

⁶⁵⁸ Πρόκειται για χάλκινο νόμισμα που φέρει στον εμπροσθότυπο την προτομή του Κωνσταντίνου στα δεξιά με την επιγραφή ΚΩΝΣΤΑΝ Γ... Κόπηκε στα έτη 335-337, δηλαδή στο τέλος της βασιλείας του Μέγα Κωνσταντίνου.

αρχές του 5^{ου} αιώνα, ενώ τον 6^ο αιώνα αυτό το χαρακτηριστικό εγκαταλείπεται. Ακόμα ανέφερε ότι η επιγραφή που αναφέρθηκε πιο πάνω, με την προσευχή ενός ανώνυμου πιστού πάνω στο ψηφιδωτό της *Βασιλικής*, χρονολογείται στον 4^ο με 5^ο αιώνα. Η χρονολόγηση προκύπτει από τα γράμματα και τον τρόπο ανάπτυξης τους. Η *Βασιλική Β* υπέστη σοβαρές ζημιές από τις καταστροφές που προκλήθηκαν στους Σόλους από τις Αραβικές Επιδρομές, του 649 μ.Χ. και 653. Η *Βασιλική Β'*, αναστηλώθηκε ξανά το έτος 655. Συμπερασματικά, η θέση του Megaw για την κατασκευή της *Βασιλικής Α'*, είναι ότι αυτή ανεγέρθηκε μετά το 330 και καταστράφηκε από τον σεισμό του 365. Η *Βασιλική Β'*, οικοδομήθηκε 35 με 40 χρόνια αργότερα, δηλαδή γύρω στο έτος 400, σύμφωνα με τα νομίσματα. Εάν ισχύει ότι η *Βασιλική Α'* κατασκευάστηκε τόσο νωρίς, σε μια περίοδο που κτιζόνταν οι πρώτες χριστιανικές εκκλησίες, τότε θα είναι πραγματικά εντυπωσιακό⁶⁵⁹

Ο Παπαγεωργίου αναφέρει ότι η *Βασιλική Α'* ανεγέρθηκε τον 4^ο αιώνα και ότι τα κατάλοιπα της βρέθηκαν κάτω από μια μεγάλη τρίκλιτη *Βασιλική*, η οποία επίσης αντικαταστάθηκε από μια νέα τρίκλιτη *Βασιλική*, τον 5^ο ή 6^ο αιώνα. Η τελευταία καταστράφηκε από την πυρκαγιά και τον σεισμό που ακολούθησε τη Β' Αραβική Επιδρομή εναντίον της Κύπρου και επισκευάστηκε από τον Επίσκοπο Ιωάννη το 655 σύμφωνα με επιγραφή που βρέθηκε στο *Αίθριο* της *Βασιλικής* κατά την ανασκαφή του 1974.⁶⁶⁰

Η συγκεκριμένη επιγραφή είναι η πιο σημαντική επιγραφή της Κύπρου εκείνης της εποχής. Βρέθηκε χαραγμένη σε δύο πλάκες, από τις οποίες σώθηκαν μεγάλα τμήματα. Η επιγραφή διασώζει σημαντικές πληροφορίες για τις δύο πρώτες Αραβικές Επιδρομές στην Κύπρο του 649 και 653 μ.Χ. και για τις συνέπειες της Β' Αραβικής Επιδρομής στους Σόλους. Η πρώτη πλάκα σώζεται ακέραια, ενώ δυστυχώς από τη δεύτερη πλάκα παρέμειναν μόνο σπαράγματα. Κατά την πρώτη επιδρομή, πόλεις όπως οι Σόλοι και το Κίτιον επηρεάστηκαν λιγότερο. Κατά τη δεύτερη επιδρομή οι Σόλοι λεηλατήθηκαν, όπως κι οι υπόλοιπες πόλεις της Κύπρου. Την καταστροφή που επέφερε η επιδρομή ήρθε να ολοκληρώσει ένας σεισμός. Σύμφωνα με την επιγραφή η *Βασιλική των Σόλων* καταστράφηκε από την ίδια πυρκαγιά που έκαψε το *Επισκοπείο*, ίσως και το κοιμητήριο με το παρεκκλήσι στο οποίο θάβονταν οι Επίσκοποι των Σόλων, καθώς και άλλα δημόσια και ιδιωτικά κτίρια. Ο όλεθρος ολοκληρώθηκε από πυρκαγιά που προκάλεσαν οι Άραβες επιδρομείς. Ο επίσκοπος των Σόλων Ιωάννης ανοικοδόμησε τη *Βασιλική* και τα περιβάλλοντα οικοδομήματα, το 655.⁶⁶¹

⁶⁵⁹ Βλ. Megaw 2001, σσ.171-176

⁶⁶⁰ Βλ. Επιγ. αρ. Α36-37 · Βλ. Παπαγεωργίου 2000, σσ. 37-40 · Εκτός από τα δύο γνωστά σπαράγματα αυτής της πολύ σημαντικής επιγραφής, έχουμε άλλα δύο σπαράγματα, τα οποία δημοσίευσε ο Feissel και ενδέχεται να είναι μέρος της ίδιας επιγραφής, χωρίς ωστόσο να προσθέτουν κάτι. Θα πρέπει όμως να παραμείνει ανοικτό το ενδεχόμενο τα δύο νέα σπαράγματα να είναι μέρος μιας δεύτερης επιγραφής · Βλ. Επιγ. αρ. Α35,Ζ19 · Feissel 2013, σσ. 225-226, σ. 231

⁶⁶¹ Βλ. Παπαγεωργίου 2000, σσ. 37-50 · Βλ. Χρυσός 2022, σσ. 1 -18 · Ορισμένοι μελετητές αμφισβήτησαν εκτός από την ακρίβεια των μαρτυριών της επιγραφής, κυρίως τον χρόνο της δεύτερης επιδρομής αλλά και τον αριθμό των θυμάτων και

Η επιγραφή προφανώς χαράχθηκε για να μνημονεύσει την επισκευή της *Βασιλικής* και των παρακειμένων κτισμάτων από τον επίσκοπο Ιωάννη. Ο επίσκοπος αυτός ενδεχομένως να είναι ο ίδιος Ιωάννης που αναφέρεται στην επιγραφή που δημοσίευσε ο Mitford. Ίσως όμως να πρόκειται για ένα δεύτερο επίσκοπο με το ίδιο όνομα. Εάν η χρονολόγηση του Mitford είναι ορθή, τότε τους δύο επισκόπους χωρίζει ένα διάστημα 40-50 ετών, αν όχι περισσότερο. Γι' αυτό ίσως πρέπει να γίνει δεκτό ότι ο ένας Ιωάννης ήταν επίσκοπος στο τέλος του 6^{ου} και στις αρχές του 7^{ου} αιώνα και ο άλλος γύρω στο 653. Πέρα από τις πιο πάνω επιγραφές που αναφέρουν το όνομα επίσκοπος Ιωάννης, υπάρχουν ακόμα τέσσερις στις οποίες επαναλαμβάνεται το ίδιο όνομα. Η πρώτη από αυτές βρέθηκε κοντά στο *Θέατρο* της πόλης και αφορά τις επιδιορθώσεις και την ανοικοδόμηση της *Βασιλικής* από τον επίσκοπο Ιωάννη.⁶⁶² Η δεύτερη εντοπίστηκε στην Κοράκου, ως μέρος Αγίας Τράπεζας σε εκκλησία. Θα πρέπει να μεταφέρθηκε σε δεύτερο χρόνο στο χωρίο αυτό, το οποίο βρίσκεται σε απόσταση 12 χιλιομέτρων στα νότια των Σόλων. Και αυτή η επιγραφή έχει ως θέμα την ανακαίνιση από τον επίσκοπο Ιωάννη.⁶⁶³ Η τρίτη επιγραφή βρέθηκε στην Αμπελικού, σε απόσταση μερικών χιλιομέτρων, στα νότια των Σόλων και επίσης αναφέρει τον ίδιο επίσκοπο.⁶⁶⁴ Η τέταρτη αναφορά του ονόματος του επισκόπου Ιωάννη εντοπίστηκε σε έξι μολύβδινες σφραγίδες που χρονολογήθηκαν στον 7^ο αιώνα και φέρουν στη μια πλευρά τη λέξη ΙΩΑ/ΝΝΟΥ, σε δύο γραμμές και στην άλλη τις λέξεις Ε ΠΙΣ Κ /Ο ΠΙΟ Υ ΣΟ/ΛΩΝ σε τρεις γραμμές. Οι σφραγίδες αυτές πρέπει να αποδοθούν στον Ιωάννη που αναφέρεται στην επιγραφή του 655.⁶⁶⁵

Η Α' Αραβική Επιδρομή διενεργήθηκε το 649 μ.Χ. Τέσσερα χρόνια αργότερα, το 653, σύμφωνα με τις Αραβικές πηγές, οι Άραβες διενέργησαν νέα επιδρομή εναντίον της Κύπρου, καταλαμβάνοντας την ολόκληρη, ανάμεσα τους και τους Σόλους, οι οποίοι υπέστησαν πολλές καταστροφές. Οι Άραβες αφού κατέλαβαν την Κωνσταντία και λεηλάτησαν την πόλη, σκότωσαν πολλούς κατοίκους και φέρεται να πήραν 120 χιλιάδες αιχμάλωτους, υποχρεώθηκαν εν τέλει να εγκαταλείψουν την Κύπρο, όταν πληροφορήθηκαν

των αιχμαλώτων. Η επιγραφή μνημονεύει την επισκευή της *Βασιλικής* και των παρακειμένων κτισμάτων. Στην επιγραφή καταγράφηκε ένας γενικός αριθμός των θυμάτων, χωρίς οι συγγραφείς να γνωρίζουν με ακρίβεια τον ακριβή αριθμό. Επομένως, αμφισβητείται ότι η δεύτερη επιδρομή έγινε ένα χρόνο μετά την πρώτη αλλά και ο μεγάλος αριθμός των θυμάτων και των αιχμαλώτων. Είναι παράξενο ότι ενώ όλες οι ελληνικές επιγραφές της Κύπρου χρησιμοποιούν την από κτίσεως κόσμου χρονολογία, στην επιγραφή των Σόλων γίνεται χρήση του Διοκλητιανού συστήματος χρονολόγησης, δηλαδή ένα παλαιότερο χρονολογικό σύστημα, εκείνο της Εποχής του Διοκλητιανού. Αυτό το γεγονός ερμηνεύτηκε ως μια εσκεμμένη εγκατάλειψη της χρήσης του επίσημου αυτοκρατορικού συστήματος χρονολόγησης και χρήση μιας πολιτικά αδιάφορης εποχής για να αποφευχθεί η σύγκρουση με τους Άραβες. Ο Bagnall ανέφερε ότι η αναφορά στην εποχή του Διοκλητιανού ήταν συνήθης από τους χριστιανούς στη λογοτεχνία και σε επιγραφές στον 4^ο αιώνα, και κυρίως τον 6^ο και τον 7^ο αιώνα. Επιπλέον, επισήμανε ότι κανένας συγγραφέας δεν θα είχε χρησιμοποιήσει αυτοκρατορική χρονολόγηση σε ένα νομικό έγγραφο μετά την κατάκτηση.

⁶⁶² Βλ. Επιγ. αρ. Α38

⁶⁶³ Βλ. Επιγ. αρ. Ζ16

⁶⁶⁴ Βλ. Επιγ. αρ. Ζ17

⁶⁶⁵ Βλ. Επιγ. αρ. Ι2

ότι ο βυζαντινός στόλος κατευθυνόταν προς το νησί. Από το 649 όταν άρχισαν οι επιδρομές, πολλές παράκτιες πόλεις μετακινήθηκαν, ειδικά προς τα τέλη του 7^{ου} και τις αρχές του 8^{ου} αιώνα, όταν εγκαταλείφθηκαν η Αμαθούντα και το Κούριον και οι κάτοικοι τους εγκαταστάθηκαν στη Νεάπολη και την Επισκοπή αντίστοιχα. Οι κάτοικοι της αρχαίας Λαπήθου μετοίκησαν στις σημερινές κωμοπόλεις του Καραβά και στη σημερινή Λάπηθο. Παρά την καταστροφή μερικές παράλιες πόλεις, όπως η Σαλαμίνα, το Κίτιον, η Πάφος, η Αρσινόη, η Κερύνεια αλλά και πόλεις του εσωτερικού, όπως οι Χύτροι, η Λήδρα και η Ταμασός εξακολούθησαν να κατοικούνται. Το ίδιο θα πρέπει να ισχύει και για τους Σόλους, εφόσον το 787 ο Επίσκοπος Σόλων Ευστάθιος πήρε μέρος στην 7η Οικουμενική Σύνοδο της Νίκαιας. Εξάλλου, παρά την ανασφάλεια που προκαλούσαν οι επιδρομές, κτίζονται ή ανακαινίζονται μεγάλων διαστάσεων Βασιλικές και διακοσμούνται με ψηφιδωτά και τοιχογραφίες, κυρίως κατά τον 6^ο αιώνα μέχρι και το πρώτο μισό του 7^{ου} αιώνα. Από τις επιγραφές που αναφέρθηκαν πιο πάνω και αφορούν τον Επίσκοπο Σόλων Ιωάννη, μαθαίνουμε ότι εκείνη ακριβώς την εποχή, επισκεύασε τη *Βασιλική των Σόλων*, ενώ ο ίδιος ή άλλος επίσκοπος με το ίδιο όνομα, οικοδόμησε *Απαντητήριο*, δηλαδή ένα είδος ξενοδοχείου.⁶⁶⁶

Εκτός από τις δύο Αραβικές Επιδρομές του 649 και του 653, που αναφέρθηκαν διενεργήθηκαν περισσότερες επιδρομές. Μια από αυτές ήταν εκείνη του 690. Οι επιδρομές δεν τερματίστηκαν ακόμα και μετά τις συμφωνίες του 688 μεταξύ Βυζαντινών και Αράβων και των αρχών του 8^{ου} αιώνα. Η συμφωνία του 688 μεταξύ του Ιουστινιανού του Β' και του Χαλίφη Σουλεϊμάν ιμπν Αμπντ αλ-Μάλικ, επέβαλε τη συγκυριαρχία του νησιού μεταξύ των δύο δυνάμεων και τον διαμοιρασμό των φόρων ανάμεσα τους, καθιστώντας την Κύπρο ουδέτερη μεταξύ Αράβων και Βυζαντινών. Τη συμφωνία αυτή παραβίασε πρώτος ο Ιουστινιανός ο Β' που μετέφερε στην περιοχή της Κυζίκου τον Αρχιεπίσκοπο Ιωάννη και πλήθος Κυπρίων. Στη συνέχεια, παραβιάστηκε και από τον Αμπντ αλ-Μάλικ, το 743, ο οποίος μετέφερε χιλιάδες κάτοικους του νησιού στη Συρία. Μια νέα επιδρομή εναντίον της Κύπρου από τον Χαλίφη Ουαλίντ, είχε ως αποτέλεσμα περισσότερες βίαιες μετακινήσεις Κυπρίων στη Συρία. Στις αρχές του 8^{ου} αιώνα, υπογράφηκε νέα συμφωνία μεταξύ Αράβων και Βυζαντινών, ανοίγοντας τον δρόμο για την επιστροφή των Κυπρίων από την Κύζικο και τη Συρία στην Κύπρο.⁶⁶⁷ Μεγαλύτερες καταστροφές προκάλεσε η επιδρομή του Χαρούντ Αλ Ρασίντ το 806, όπως γνωρίζουμε από το Χρονικό του Θεοφάνη Ομολογητή.⁶⁶⁸

⁶⁶⁶ Βλ. Παπαγεωργίου 2000, οπ.π.

⁶⁶⁷ Οπ.π.

⁶⁶⁸ *Χρονικό του Θεοφάνη Ομολογητή*: «πέμψας στόλον εις Κύπρον τάς τε εκκλησίας κατέστρεψε καί τους Κυπρίους μετέστησε καί πολλήν άλωσιν ποιήσας τήν ειρήνην διέστρεψε».

Από το Χρονικό του Θεοφάνη, ο οποίος βασίστηκε πιθανώς στον Θεόφιλο, μαθαίνουμε πολλές πληροφορίες για τις Αραβικές Επιδρομές, ωστόσο μερικές αναφορές του ενδέχεται να είναι ανακριβείς ή υπερβολικές.⁶⁶⁹ Για παράδειγμα ο υπερβολικός αριθμός των 1.700 πλοίων που χρησιμοποίησε ο Μοαβία κατά την Επιδρομή, του 649. Ένας στόλος τόσων πλοίων χρειάζεται τεράστιες δαπάνες και χρόνο για να κατασκευαστεί και επιπλέον θα ήταν δύσκολος ο συντονισμός του κατά την εκστρατεία. Επιπλέον, η αναφορά ότι κατέλαβε την Κωνσταντία και όλο το νησί και το κατέστρεψε δεν πρέπει να ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Οι δύο Αραβικές Επιδρομές στην Κύπρο, το 649 και το 653, ήταν πράγματι επιδρομές. Είχαν ως στόχο τους τα λάφυρα και όχι την κατάκτηση των περιοχών και τη μόνιμη κατάληψη τους. Ο στόχος ήταν η επιδρομή και η λεηλασία, και όχι η εισβολή και η καθιέρωση της εξουσίας τους στο νησί. Αλλά και η έκφραση «όλο το νησί» – τῆ νήσφ πάση – θα ήταν πρακτικά αδύνατο να ισχύει.⁶⁷⁰ Ο Μοαβία έφυγε από την Κύπρο αποφεύγοντας το βυζαντινό ναυτικό, πιθανώς στα τέλη του καλοκαιριού του 649, μετά από μια μόνο επιδρομή στο νησί και χωρίς διαπραγματεύσεις. Οι συριακές πηγές που στηρίζονται στο Χρονικό του 1234 του Θεόφιλου από την Έδεσσα αναφέρουν δεύτερη εισβολή στην Κύπρο, αλλά και την πληροφορία ότι μετά την πρώτη εισβολή μια μεγάλη δύναμη Ρωμαίων είχε εγκατασταθεί στο νησί. Ωστόσο όταν οι Ρωμαίοι και οι ντόπιοι είδαν των τεράστιο αριθμό των αραβικών πλοίων, άρχισαν να εγκαταλείπουν το νησί, το οποίο υπέστη μια πραγματική θεομηνία. Χιλιάδες Κύπριοι σκοτώθηκαν, ο πλούτος του νησιού λεηλατήθηκε και αιχμαλωτίστηκαν όπως διατείνεται η επιγραφή 120 χιλιάδες άνθρωποι. Ο αριθμός των αιχμαλώτων μοιάζει υπερβολικός, όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω. Η μεταφορά και μόνο 120 χιλιάδων ατόμων με καράβια απαιτούσε ένα τεράστιο στόλο μεταφορικών πλοίων, αριθμός που δύσκολα θα συγκεντρωνόταν για την επιδρομή ενός νησιού.⁶⁷¹

Οι δύο πρώτες επιδρομές των Αράβων, το 649 και το 653, προκάλεσαν πολλές καταστροφές στην Κύπρο. Ωστόσο, μόλις πέντε χρόνια αργότερα το νησί ανέκαμψε και η ζωή σε κάποιο βαθμό επαναφέρθηκε στην κανονικότητα. Καμία αλλαγή δεν διαφαίνεται ούτε και στο πολιτικό καθεστώς του νησιού ως μέρος του βυζαντινού διοικητικού συστήματος. Η Κύπρος θα ωφελήθηκε από τη συνθήκη ειρήνης του 685 και δεν φαίνεται ότι επηρεάστηκε τόσο όσο περιγράφεται στις πηγές του 8^{ου} και του 9^{ου} αιώνα.⁶⁷²

⁶⁶⁹ Είναι απαραίτητο να αναφερθεί ότι δεν είναι μόνο το Χρονικό του Θεοφάνη Ομολογητή που περιέχει ανακριβείες, αλλά το ίδιο συμβαίνει με όλα τα χρονογραφήματα της εποχής.

⁶⁷⁰ Ο υπερβολικός αριθμός πλοίων που αναφέρεται, φαίνεται ξεκάθαρα αν τον συγκρίνουμε με τον αραβικό ναυτικό στόλο που σύμφωνα με τον Σεβέο απέπλευσε από την Αλεξάνδρεια για να επιτεθεί στην Κωνσταντινούπολη το 653. Ο στόλος αυτός αποτελούνταν από «τριακόσια ήταν μεγάλα φορτία που μετέφεραν επίλεκτες μονάδες ιππικού, άλλα ήταν ελαφρύτερα πολεμικά πλοία, που μετέφεραν μόνο το πλήρωμά τους».

⁶⁷¹ Πρβλ. Χρυσός 2022, σσ. 1 -18

⁶⁷² Βλ. Χρυσός 2022, σσ. 1 -18

Για την προσπάθεια χρονολόγησης της οικοδόμησης και της καταστροφής της *Βασιλικής*, όπως και για τον καθορισμό των διάφορων ανακατασκευών και προσθηκών, θα πρέπει να γίνει σύγκριση της αρχιτεκτονικής με άλλες Βασιλικές που κτίστηκαν την ίδια περίοδο στο νησί. Οι χώροι μετάβασης στη *Βασιλική* του Αγίου Αυξιβίου συνδέονταν με τις αψίδες στο επίπεδο των κλιτών. Καθώς ήταν ένα κτίριο με πολλά κλίτη, δεν είχε δύο χώρους μετάβασης αλλά τέσσερις και αντίστοιχες θύρες μέσω των οποίων γινόταν η διάβαση στο κτίριο. Αυτό είναι ένα χαρακτηριστικό των τρίκλιτων βασιλικών της Κύπρου των αρχών του 5^{ου} αιώνα, καθώς οι αψίδες τους συνδέονταν με παρόμοιο τρόπο με τις αντίστοιχες σε άλλα σημεία του νησιού. Απεναντίας στις Βασιλικές του 6^{ου} αιώνα αυτό το χαρακτηριστικό είναι άγνωστο. Ακόμα το σχετικά μικρό μέγεθος του *Ιερού* στη *Βασιλική των Σόλων* δεν ήταν χαρακτηριστικό των κυπριακών εκκλησιών που ανεγέρθηκαν μετά τον 5^ο αιώνα, αλλά μοιάζει με τη *Βασιλική του Κουρίου*, η οποία αποδίδεται στον επίσκοπο Ζήωνα, περί το 431 μ.Χ. Επίσης, στους Σόλους και σε άλλους χριστιανικούς ναούς της Κύπρου χρησιμοποιήθηκαν *srolia* για τους κίονες και τα κιονόκρανα. Οι προμήθειες σε ασβεστόλιθους και μάρμαρα για την οικοδόμηση τόσο μεγάλων βασιλικών, εξασφαλίστηκαν από τους σεισμούς του 4^{ου} αιώνα, αλλά μόνο τον 6^ο αιώνα οι προμήθειες μαρμάρου έγιναν άφθονες μέσω των εισαγωγών.⁶⁷³

Από τα ερείπια της *Βασιλικής Α'* διασώθηκαν ελάχιστα στοιχεία της χριστιανικής λατρείας, διότι κατά την τοποθέτηση του δαπέδου της *Βασιλικής Β'* καλύφθηκε το παλαιότερο δάπεδο, εξαφανίζοντας τα περισσότερα από εκείνα. Η περίπτωση της *Βασιλικής των Σόλων* δεν είναι ίδια με αυτή της *Βασιλικής του Κουρίου*, όπου εκεί η χριστιανική βασιλική αντικατέστησε αποδεδειγμένα μια άλλη. Τα μόνα στοιχεία στους Σόλους ότι το πρώτο κτίσμα ήταν χριστιανικός ναός ήταν το πεντάκλιτο σχέδιο με τις κιονοστοιχίες και τα διαφορούμενα ψηφιδωτά. Επιπλέον, το δάπεδο στο ανατολικό άκρο δεν πιστοποιείται με βεβαιότητα ως κτίσμα που ανήκε σε μια χριστιανική εκκλησία. Αν η πιο πάνω άποψη ισχύει, τότε ίσως εκεί να ήταν ο χώρος ενός ναού της παλιάς θρησκείας ή το δάπεδο άλλου δημόσιου κτιρίου προγενέστερης εποχής, λαμβάνοντας υπόψη τα ψηφιδωτά και τις κιονοστοιχίες.⁶⁷⁴

Η *Βασιλική των Σόλων* και η *Βασιλική Α'* της *Αγίας Κυριακής* της Χρυσοπολίτισσας στην Πάφο είναι δύο από τις παλαιότερες σωζόμενες Βασιλικές στην Κύπρο. Θα πρέπει να οικοδομήθηκαν περίπου την ίδια εποχή, περί τα τέλη του 4^{ου} αιώνα, επί Θεοδοσίου Α', καθώς τα ψηφιδωτά δάπεδά της *Αγίας Κυριακής* δεν φέρουν ίχνος ζημιάς από τους σεισμούς

⁶⁷³ Οπ.π. Megaw 2001, σσ. 171 – 176

⁶⁷⁴ Από τα στοιχεία που διασώθηκαν και αναφέρθηκαν πιο πάνω, υπάρχει έστω μια αμυδρή υποψία ότι στα ερείπια της Βασιλικής Α' διασώζονταν στοιχεία ενός αρχαιότερου ναού που ασφαλώς δεν θα ήταν χριστιανικός. Megaw 2001, σσ. 171 – 176

που μαρτυρούνται εκείνη την εποχή. Στην Αγία Κυριακή είναι αξιοσημείωτο ότι όταν προστέθηκαν τα κλίτη στο *Ιερό*, τα αρχικά ψηφιδωτά δάπεδα τοποθετήθηκαν περίπου στο ίδιο επίπεδο με αυτό του *Ιερού*. Το ίδιο έγινε και στη *Βασιλική Α΄ των Σόλων*, η οποία επίσης δεν διέθετε υπερυψωμένο *Ιερό*. Αυτό το χαρακτηριστικό ήταν κάτι που συνηθιζόταν, τον 4^ο αιώνα. Επιπρόσθετα, το ψηφιδωτό δάπεδο της *Βασιλικής Α΄* παραπέμπει σε δημιουργία του 4^{ου} αιώνα μ.Χ., όπως και στη Βασιλική της Πάφου. Ωστόσο, στην Πάφο τα εικονογραφημένα σχέδια της πρώτης Βασιλικής περιέχουν στιγμιότυπα από την Βίβλο, κάτι που έρχεται σε αντίθεση με την απουσία ευδιάκριτων χριστιανικών χαρακτηριστικών στην εικονογράφηση του δαπέδου της *Βασιλικής Α΄ των Σόλων*.

Αν ισχύει η άποψη του Megaw ότι η *Βασιλική Α΄* οικοδομήθηκε μετά το 330, τότε ο σεισμός του 365 μ.Χ., προκάλεσε ζημιές στα δάπεδα της *Βασιλικής Α΄ των Σόλων*. Εάν προσδιοριστεί η ίδρυση της *Βασιλικής Β΄*, γύρω στο 380-390 μ.Χ., τότε οι επισκευές της ζημιάς του δαπέδου των Σόλων, που προκάλεσε ο σεισμός, αλλά και οι μεταγενέστερες προσθήκες θα πρέπει να χρονολογηθούν μετά το 390 μ.Χ. Με αυτά τα δεδομένα η *Βασιλική Β΄*, θα πρέπει να είχε μια δεύτερη οικοδομική περίοδο που θα πρέπει να χρονολογηθεί μετά το 400 μ.Χ., ίσως πιο κοντά στο 450 μ.Χ. Δηλαδή ο σεισμός του 365 μ.Χ. θα πρέπει να έδωσε το έναυσμα για την κατασκευή της *Βασιλικής Α΄*, η οποία και αντικαταστάθηκε από τη *Βασιλική Β΄* λίγες δεκαετίες αργότερα.⁶⁷⁵

Η *Βασιλική Β΄* επίσης ενδέχεται να καταστράφηκε από σεισμούς. Μερικοί καταγεγραμμένοι σεισμοί που θα μπορούσαν να ευθύνονται για μετέπειτα ζημιές στο οικοδόμημα, συνέβησαν το 458, το 526 και το 528. Ο Tinh θεώρησε ότι η *Βασιλική Α΄* υφίστατο έως το 526-528, όταν τότε καταστράφηκε και κτίστηκε η *Βασιλική Β΄*, την οποία θεωρεί Ιουστινιάνεια. Σύμφωνα με την άποψη του το σχέδιό της, το ύφος της επίστρωσης και της διακόσμησης παραπέμπει στο α΄ μισό του 6^{ου} αιώνα.⁶⁷⁶ Ο Megaw τοποθετεί την ανέγερση της *Βασιλικής Β΄* περί το 390 μ.Χ. Η διαφωνία με τους υπόλοιπους ερευνητές είναι μεγάλη. Ωστόσο, οι περισσότεροι ερευνητές συμφωνούν ότι η *Βασιλική Β΄* καταστράφηκε, κατά τη διάρκεια των Αραβικών Επιδρομών του 649 και του 653. Η καταστροφή θα πρέπει να συνοδεύτηκε από πυρκαγιά, όπως φαίνεται ξεκάθαρα από τα ίχνη στις τρεις ασίδες της *Βασιλικής Β΄*. Ασφαλώς υπάρχουν ενδείξεις ότι το 655, η *Βασιλική* ανακατασκευάστηκε.⁶⁷⁷

Κατά την άποψη μου, από τα στοιχεία που προέκυψαν από τις ανασκαφές και την έρευνα, η χρονολόγηση της *Βασιλικής Α΄* θα πρέπει να στηριχτεί στα νομίσματα που βρέθηκαν στο

⁶⁷⁵ Megaw, οπ.π. · βλ. Καραγιώργης 1978, σ.146

⁶⁷⁶ Βλ. Des Gagniers 1985 β, σ. 261 · βλ. Karageorghis 1974, σ. 887

⁶⁷⁷ Des Gagniers 1967, σ.58 · Neal 2009, σσ. 13-15 · Papageorgiou 1993, σ. 44

ψηφιδωτό δάπεδο του ναού, παρά την παρουσία κάτω από το πλακόστρωτο της, ελληνοιστικών και άλλων ακόμα αρχαιότερων κεραμικών θραυσμάτων. Από τα νομίσματα προκύπτει ότι η *Βασιλική Α'* οικοδομήθηκε στο τέλος του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. Τα οκτώ νομίσματα που βρέθηκαν στο ψηφιδωτό δάπεδο του κεντρικού σηκού, τα οποία κόπηκαν κατά την διάρκεια της συμβασιλείας του Ουάλη με τον Γρατιανό και τον Θεοδόσιο Α', περί το 367 με 392, καθορίζουν τη χρονολόγηση της ίδρυσης της *Βασιλικής Α'*. Επιπλέον, τουλάχιστον πέντε επιγραφές που βρέθηκαν στη Βασιλική χρονολογούνται στον 4^ο αιώνα. Η χρονολόγηση ενισχύεται και από τη σύγκριση της τυπολογίας της οικοδόμησης της *Βασιλικής Α'* με άλλες βασιλικές που εδραιώθηκαν κατά τους πρώτους αιώνες κατασκευής τέτοιων οικοδομημάτων. Ο ιδρυτής της *Βασιλικής Α'* θα πρέπει να είναι ο Αυξίβιος Β', ο οποίος πήρε μέρος στη Σύνοδο της Σαρδικής, το 343. Η *Βασιλική Α'*, ίσως να έπαθε ζημιές από τους σεισμούς που καταγράφηκαν από το 458 ως το 528, ως εκ τούτου η *Βασιλική Β'*, θα πρέπει να χρονολογηθεί στα μέσα του 5^{ου} αιώνα μέχρι τα μέσα του 6^{ου} αιώνα μ.Χ. Αν και είναι πιο πιθανόν να κτίστηκε τον 5^ο παρά τον 6^ο αιώνα, όπως προκύπτει από τη σύγκριση της τυπολογίας των βασιλικών της εποχής. Εκτός αν οι ανακατασκευές αυτής της περιόδου δεν αποτελούν τις κύριες εργασίες που μετέτρεψαν τη *Βασιλική Α'* σε *Βασιλική Β'*. Αυτός ο συλλογισμός προκύπτει από τις επιγραφές, καθώς από όσο γνωρίζουμε μετά τη Β' Αραβική Επιδρομή, έγιναν εκ νέου ανακατασκευές στο οικοδόμημα. Οι επιγραφές αναφέρουν ξεκάθαρα ότι ο επίσκοπος Ιωάννης επιδιόρθωσε ή αναστήλωσε τη Βασιλική μετά την επιδρομή του 653. Οι ανακατασκευές θα έγιναν στο 655, έξι χρόνια μετά την Α' Αραβική Επιδρομή, κι αυτό διότι η πολύ σημαντική επιγραφή που μας πληροφορεί για τις Αραβικές Επιδρομές, αναφέρει ότι η επιδρομή έγινε το έτος τξε έτος του Διοκλητιανού, δηλαδή το 365, ενώ η ανακατασκευή από τον επίσκοπο Ιωάννη το έτος τοα, δηλαδή το 371. Τα έτη αυτά αντιστοιχούν στο 649 και 655 μ.Χ. Αν λοιπόν έγινε αναστήλωση του οικοδομήματος, όπως αναφέρεται με σαφήνεια στην επιγραφή, τότε ίσως η ανοικοδόμηση αυτή να αφορά την ανέγερση της *Βασιλικής Β'*, η οποία θα πρέπει να καθοριστεί με ακρίβεια στο 655. Ασφαλώς μια ανοικοδόμηση χρειάζεται χρόνια να ολοκληρωθεί, έτσι είναι πιο ορθολογικό να χρονολογήσουμε τις επισκευές ή την ανοικοδόμηση της *Βασιλικής Β'* στο 655 – 670 και την ολοκλήρωση των εργασιών όχι μετά το 688. Την χρονολογία αυτή ο Ιουστινιανός ο Β' μετέφερε στην περιοχή της Κυζίκου τον Αρχιεπίσκοπο Ιωάννη και πλήθος Κυπρίων.⁶⁷⁸

⁶⁷⁸ Βλ. Επιγ. αρ. Α29-34 · Βλ. Χρίστου 1973 β, σσ.246- 247 · βλ. Karageorghis 1967, σπ.π. · Βλ. Des Gagniers 1967, σ. 58 · βλ. 1985 β, σ. 261 · βλ. Tinh 1972, σσ. 581-583 · Megaw 2001, σσ. 171 – 176 · βλ. Παπαγεωργίου 2000, σσ. 37 – 40 · Η επιγραφή αναφέρει: “οικοδομήματα ἀνήγειρεν κ(αί) στεγάσας ἐκόσμησεν κ(αί) τὸ ἔργον ἐτελίωσεν εἰς δόξαν τοῦ Π(ατ)ρ(ὸ)ς κ(αί) τοῦ Υἱοῦ...”

Είναι αξιοσημείωτο ότι στα μέσα του 4^{ου} αιώνα, μετά από τους καταστροφικούς σεισμούς, προέκυψε η ανάγκη ανοικοδόμησης των κατεστραμμένων οικοδομημάτων. Επιπλέον, ο Χριστιανισμός εξαπλώθηκε ραγδαία στο νησί, χωρίς βέβαια να εξαλειφθεί η παλαιά θρησκεία. Κάτω από αυτές τις συνθήκες ξεκίνησαν να κτίζονται μεγάλοι χριστιανικοί ναοί που αντικατέστησαν τα ιερά της παλαιότερης θρησκείας. Σε αυτό το πλαίσιο κτίστηκε στους Σόλους η *Βασιλική Α΄*, υπολείμματα της οποίας βρέθηκαν κάτω από την μεγάλη τρίκλιτη *Βασιλική*, η οποία οικοδομήθηκε αργότερα, κατά τον 5^ο αιώνα ή τον 6^ο αιώνα.⁶⁷⁹

Κατά τη Μεσαιωνική περίοδο και αφού καταστράφηκε η *Βασιλική*, ανεγέρθηκε στον χώρο του κεντρικού κλίτους, μια μικρή εκκλησία. Η εγκατάλειψη της *Βασιλικής*, καθορίζεται από τα νομίσματα που συλλέχθηκαν από τον χώρο και χρονολογούνται από τη Βυζαντινή περίοδο έως τη Φραγκοκρατία, καθώς και από εκατοντάδες κεραμικά θραύσματα, που συλλέχθηκαν από το επιφανειακό στρώμα και φαίνεται να σηματοδοτούν τον *terminus ad quem* της κατοχής του χώρου, γύρω στον 14^ο αιώνα μ.Χ. (Εικ. Αρ. 197-199)⁶⁸⁰ Η χρονολόγηση ενισχύεται και από την ανεύρεση στη μέση του κεντρικού σηκού, ενός λάκκου μιας εκκλησιαστικής ταφής ενός άντρα, πιθανότατα ιερέα. Κοντά στον μερικώς διατηρημένο σκελετό του βρισκόταν ένα βυζαντινό κύπελο με πολύχρωμη στίλβωση, ενός τύπου που χρησιμοποιήθηκε από τον 12^ο έως τον 14^ο αιώνα.⁶⁸¹ Ανασκάφηκαν ακόμα περισσότεροι τάφοι, καθώς μετά την καταστροφή της *Βασιλικής*, ο χώρος χρησιμοποιήθηκε ως νεκροταφείο.⁶⁸² Οι τάφοι ανασκάφηκαν στο στρώμα της καταστροφής του κτιρίου και συνοδεύονταν από αντικείμενα εκφοράς.⁶⁸³ Οι περισσότεροι τάφοι χρονολογούνται στον 12^ο αιώνα μ.Χ.⁶⁸⁴ Ο καθορισμός της χρονολόγησης ενισχύεται και από την τεχνική και τη διακόσμηση των αγγείων, πολλά από τα οποία ήταν γεωμετρικά ή φυτικά. Ξεχωρίζει ένα πολύ κομψό πουλί που παραπέμπει στον 11^ο -12^ο αιώνα μ.Χ.⁶⁸⁵

Η *Βασιλική των Σόλων* ενδέχεται να είναι η μεγαλύτερη στο είδος της στο νησί. Είναι η παλαιότερη και πιο σημαντική πεντάκλιτη *Βασιλική* στην Κύπρο.⁶⁸⁶ Η ύπαρξη της συνοδεύτηκε με την ύπαρξη των Σόλων, η οποία συνεχίστηκε μέχρι τουλάχιστον μετά τον 7^ο μ.Χ. αιώνα, όπως προκύπτει από τις επιγραφές. Η παρουσία της πόλης των Σόλων κατά τον 7^ο αιώνα επιβεβαιώνεται και από τις αναφορές του Ιεροκλή, του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου και του Γεώργιου Κύπριου, αλλά και από τις πολύτιμες

⁶⁷⁹ Παπαγεωργίου, οπ.π., σ. 37

⁶⁸⁰ Karageorghis 1973, σ.673

⁶⁸¹ Βλ. Des Gagniers 1972 σ.46 · 1985 β, σ.261

⁶⁸² Karageorghis 1975, σ. 851

⁶⁸³ Des Gagniers 1967, οπ.π.

⁶⁸⁴ Tinh 1972, σ. 585

⁶⁸⁵ Karageorghis 1968, σ. 333

⁶⁸⁶ Karageorghis 1974, σ.888, · Χρίστου 1973β, σ. 246

επιγραφές για επισκευές και ανοικοδόμηση μέρους της *Βασιλικής* από τον επίσκοπο Ιωάννη.⁶⁸⁷ Τότε ξεκίνησε η παρακμή της πόλης, η οποία οφείλεται και στις Αραβικές επιδρομές που προηγήθηκαν και σε άλλους λόγους, όπως αναφέρθηκαν πιο πάνω, αν και δεν υπάρχει σχεδόν καμιά πληροφορία για τους Σόλους από τον 9^ο ως τον 12^ο αιώνα. Η καταστροφή της πόλης και της *Βασιλικής*, συντελέστηκε παράλληλα, λόγω της γενικότερης παρακμής των παράλιων πόλεων της Κύπρου κατά τη διάρκεια εκείνης της εποχής. Τελικά η πόλη εγκαταλείφθηκε εντελώς στα μέσα του 15^{ου} αιώνα, αν και λίγο πριν τη μετακίνηση των κατοίκων σε νοτιότερα και ασφαλέστερα εδάφη στα ορεινά, οι Σόλοι θα έμοιαζαν περισσότερο με ένα χωριό παρά με πόλη.⁶⁸⁸

19. Επιγραφές

Στη *Βασιλική των Σόλων* βρέθηκαν πολλές επιγραφές, τουλάχιστον δέκα. Μερικές ήταν σε καλή κατάσταση, ενώ άλλες ήταν πολύ φθαρμένες και αποσπασματικές. Μια από αυτές, η οποία χρονολογήθηκε στον Ύστερο 4^ο αιώνα, βρισκόταν σε ψηφιδωτό, σε κύκλο εγγεγραμμένο σε τετράγωνο, όπου στο εσωτερικό του, υπήρχαν δύο επάλληλα τετράγωνα που σχημάτιζαν ένα αστέρι 8 ακτινών, στο κέντρο του οποίου ξεχώριζε ένα οκτάγωνο με λευκό φόντο με μαύρες γραμμές. Στο λευκό φόντο υπάρχει η επιγραφή από την οποία έχουν απομείνει μόνο λίγα γράμματα. Ήταν η αφιέρωση ενός χριστιανού που συνέβαλε στο πλακόστρωτο της *Βασιλικής*. Υπάρχουν πολλά γνωστά παραδείγματα από την Ελλάδα, τη Συρία, την Ιταλία και αλλού, από αυτά μαθαίνουμε για δωρεές σε δαπανηρά έργα με ψηφιδωτά.⁶⁸⁹ Ακόμα μια επιγραφή του Ύστερου 4^{ου} αιώνα, βρέθηκε σε μια στενή λευκή ταινία στο ψηφιδωτό, περιβαλλόμενη από μπλε δίχτυ.⁶⁹⁰ Άλλη μια επιγραφή της ίδιας εποχής, που βρέθηκε στη *Βασιλική* ήταν χαραγμένη σε κεραμικό αγγείο.⁶⁹¹ Μια επιγραφή που βρέθηκε στη *Βασιλική* ήταν γραμμένη σε θραύσμα μαρμάρου και επίσης χρονολογήθηκε στον Ύστερο 4^ο αιώνα.⁶⁹² Η επιγραφή που αναφέρθηκε πιο πάνω, στο *Πρεσβυτέριο*, είναι πολύ αποσπασματική και δεν προσθέτει κάποια σημαντική πληροφορία. Αξιοσημείωτη είναι και η επιγραφή που αναφέρθηκε πιο πάνω και η οποία βρέθηκε στο δάπεδο της *Βασιλικής Α'* και χρονολογήθηκε στον Ύστερο 4^ο αιώνα.⁶⁹³ Αναμφισβήτητα οι πιο σημαντικές επιγραφές που αντλήθηκαν από τη *Βασιλική* ήταν οι δύο που εντοπίστηκαν στη νότια πλευρά του *Αίθριου*, του 7^{ου} αιώνα, που αναφέρθηκαν πιο πάνω. Καταγράφουν τις δοκιμασίες του πληθυσμού του νησιού, την καταστροφή που υπέστησαν οι Σόλοι και η

⁶⁸⁷ Βλ. Φιλ. Μαρ. Αρ. 83, 84, 93

⁶⁸⁸ Χρήστου 1973β, σσ. 245 - 246

⁶⁸⁹ Des Gagniers 1985 α, σ. 19 ' βλ. Επιγ. αρ. Α32

⁶⁹⁰ Βλ. Επιγ. αρ. Α33 ' Des Gagniers 1985 α, σ. 69

⁶⁹¹ Des Gagniers 1985 α, σ. 99 ' βλ. Επιγ. αρ. Α30

⁶⁹² Des Gagniers 1985 α, σ. 120 ' βλ. Επιγ. αρ. Α31

⁶⁹³ Βλ. Επιγ. αρ. Α29

Βασιλική από τις δύο πρώτες Αραβικές Επιδρομές και μαρτυρούν ότι η *Βασιλική Β΄*, αναστηλώθηκε το έτος 655.⁶⁹⁴ Οι δύο τελευταίες επιγραφές που βρέθηκαν στη *Βασιλική Β΄*, εντοπίστηκαν στο ψηφιδωτό δάπεδο της και χρονολογήθηκαν τον 5^ο με 6^ο αιώνα.⁶⁹⁵

ΚΑ. Το Λιμάνι των Σόλων

1. Εισαγωγή

Το *Λιμάνι* των Σόλων όφειλε την ύπαρξη του στη φυσική διαμόρφωση του εδάφους, καθώς στην τοποθεσία που βρισκόταν δημιουργούνταν ένα ημικυκλικό σχήμα στο έδαφος, που το καθιστούσε ιδανικό μέρος για την κατασκευή λιμανιού. Η γεωμορφολογία του εδάφους σε εκείνο το σημείο του κόλπου κρατούσε το κυκλικό και υπήνεμο λιμάνι αλώβητο από τους ισχυρούς χειμερινούς ανέμους. Η θέση του *Λιμανιού* εντοπίζεται σήμερα στα όρια της κοινότητας Καραβοστάσι, σχεδόν στον μυχό του Κόλπου της Μόρφου. Η οικοδόμηση της πόλης των Σόλων καθορίστηκε από τη γεωστρατηγική θέση του *Λιμανιού*. Η φυσική θέση του *Λιμανιού* ήταν μοναδική σε ολόκληρη τη βορειοδυτική ακτή του νησιού. Όταν η πόλη *Αιπεία* μεταφέρθηκε από τις βόρειες πλαγιές του Τροόδου, όπου βρισκόταν αρχικά, στην παράκτια θέση που αποκαλύφθηκε η πόλη των Σόλων, εκμεταλλεύτηκε το *Λιμάνι*, αλλάζοντας τη μοίρα της και τη θέση της στην Κυπριακή ιστορία.⁶⁹⁶

Η επιλογή του χώρου για την οικοδόμηση της πόλης υπαγορεύτηκε από τη φυσική θέση του *Λιμανιού* στο κέντρο του κόλπου. Ωστόσο υπήρχαν και άλλα χαρακτηριστικά του χώρου που συνέτειναν στην επιλογή αυτή. Ένας ψηλός λόφος κατάλληλος για οχύρωση, ποτάμια και εύφορες πεδιάδες που απλώνονταν στα ανατολικά και στα δυτικά του λόφου. Επιπλέον σε μικρή απόσταση από το *Λιμάνι*, προς τα νοτιοανατολικά, βρίσκονταν τα μεταλλεία χαλκού της Φουκάσας, του Μαυροβουνίου και της Σκουριώτισσας, όπως και τα δάση των βόρειων πρόποδων του Τροόδου, τα οποία ήταν πολύτιμα για την ξυλεία τους. Αυτά τα πλεονεκτήματα επέτρεψαν στους Σόλους να γίνουν σημαντικός εμπορικός σταθμός και το *Λιμάνι* τους το πιο σημαντικό της βόρειας Κύπρου.⁶⁹⁷

Η Ακρόπολη εδραιώθηκε σε ένα λόφο, του οποίου οι πρόποδες βρίσκονταν μερικές εκατοντάδες μέτρα από το *Λιμάνι*. Το *Λιμάνι* κείτονταν ακριβώς μπροστά από την πόλη και αποτελούσε το βόρειο σύνορο της. Η σύνδεση της *Ακρόπολης* με το *Λιμάνι* εξασφαλιζόταν μέσω μιας κατηφορικής πορείας από το ψηλότερο σημείο του λόφου της *Ακρόπολης*. Ο δρόμος αυτός οδηγούσε στο *Λιμάνι*, δια μέσω δημοσίων κτιρίων, ιδιωτικών οικιών,

⁶⁹⁴ Karageorghis 1975, σ. 851 · Megaw 2001, σσ. 171 – 176 · βλ. Παπαγεωργίου 2000, σσ. 38-50 · Βλ. Επιγ. αρ. Α36-37 · πρβλ. Chrysos 1993, σσ. 13 - 14

⁶⁹⁵ Βλ. Επιγ. αρ. Α29-34

⁶⁹⁶ Βλ. Westholm 1936, σσ. 9-10 · βλ. Θεόδουλος, σσ. 203-206

⁶⁹⁷ Βλ. Χρίστου 1973, σ. 91 · βλ. Θεόδουλος, σπ.π.

καταστημάτων, και των οικοδομημάτων της προκυμιάς. Η *SCE* το 1927 εντόπισε το *Λιμάνι*, από το ημικυκλικό του σχήμα το οποίο ήταν ακόμα ορατό, παρά ότι πλέον είχε προσχωθεί εντελώς.⁶⁹⁸

Τα χρόνια που ακολούθησαν η λεκάνη του *Λιμανιού* μετατράπηκε σε χερσαία γη με βλάστηση και καλλιέργειες. Αυτή η γεωλογική αλλαγή ήταν αποτέλεσμα προσχώσεων που έγιναν στο παρελθόν και αποτέλεσε έναν από τους κυριότερους λόγους της παρακμής της πόλης. Η είσοδος υλικών στη λεκάνη του *Λιμανιού* προήλθε από δύο ποτάμια. Στα δυτικά του *Λιμανιού* εκβάλλει ο Ποταμός Κάμπος και στα ανατολικά ο Ποταμός Ξερός. Τα δύο ποτάμια και κυρίως ο Κάμπος που βρίσκεται σε εγγύτερη θέση, εξέβαλε στο *Λιμάνι* αλλουβιακά κοιτάσματα, τα οποία πρόσχωσαν σταδιακά το εσωτερικό του *Λιμανιού*. (Εικ. Αρ. 87)⁶⁹⁹

2. Χρονικό των ερευνών του λιμανιού

Η τοποθεσία του *Λιμένα* των Σόλων ήταν γνωστή από τον 19^ο αιώνα, όπως και η σταδιακή πρόσχωση του, όπως μαθαίνουμε από αναφορές της εποχής. Ο Σακελάριος αναφέρει ότι το *Λιμάνι* των Σόλων είχε μετατραπεί σε έλος, αλλά σωζόταν ακόμα μέρος των τειχών της πόλης που συνδέονταν με τμήμα της προκυμιάς.⁷⁰⁰

Όπως αναφέρουν οι Σουηδοί ανασκαφείς, λίγες δεκαετίες αργότερα, ο δυτικός βραχίονας του *Λιμανιού* εξακολουθούσε να είναι ανιχνεύσιμος ως μια σειρά μεγάλων, διαβρωμένων δόμων από ασβεστόλιθο μέσα στη θάλασσα. Ανάμεσα στους βραχίονες βρισκόταν η είσοδος του αρχαίου *Λιμανιού*. (Εικ. Αρ. 88)⁷⁰¹ Το *Λιμάνι* των Σόλων αποτελεί ακόμα ένα παράδειγμα πρόσχωσης αρχαίου κυπριακού λιμανιού, εφόσον το ίδιο γεωλογικό φαινόμενο παρατηρήθηκε και σε άλλα λιμάνια του νησιού. Όταν το 1969 η ανασκαφή του Πανεπιστημίου Laval βρισκόταν σε εξέλιξη, ο χώρος του *Λιμανιού* είχε επικαλυφθεί με εκτρίμματα λίθων σε ένα ύψος περίπου ενός μέτρου πάνω από το επίπεδο της θάλασσας.⁷⁰²

Κατά τις δεκαετίες που ακολούθησαν έως και σήμερα, το *Λιμάνι* αν και πλέον προσχωμένο, διακρίνονται οι δύο λιμενοβραχίονες στον πυθμένα της θάλασσας.⁷⁰³

⁶⁹⁸ Βλ. Westholm 1936, σ. 12

⁶⁹⁹ Βλ. Westholm, οπ.π., σσ. 9 - 10, σ. 91 · βλ. Θεόδουλος, οπ.π. · βλ. Leonard - Knapp 1997, σ. 173 · βλ. Des Gagniers 1985 α, σ. 44, υποσ.2

⁷⁰⁰ Βλ. Σακελάριος 1855, σ.118, “τῷ ἄκρῳ δὲ τοῦ ἔλους σώζεται τεῖχος ἐκ καλῶς εἰργασμένων λίθων, ὅστις πιθανώτατα ἀπετέλει μέρος τῆς προκυμιάς του χειμερινοῦ λιμένος.” “Ἡ γραμμὴ του λιμανιοῦ φαίνεται ξεκάθαρα ανιχνεύσιμη στην καταπράσινη ὄχθη που οριοθετεῖ μια ἔκταση χαμηλῆς εὐώδης γῆς στις τρεῖς πλευρές, με την τέταρτη να χωρίζεται ἀπὸ τη θάλασσα μόνο ἀπὸ μια παραλία με βότσαλα. Σε κάθε προεξέχον κέρατο στα ὄρια του βάλτου εμφανίζεται στο νερό, και εκτείνοντας κάτω ἀπὸ τα βότσαλα, αὐτὸ που εκ πρώτης ὄψεως μοιάζει με μια σειρά ἀπὸ βράχους, ἀλλὰ που ικανοποιήσαμε μόνοι μας δεν θα μπορούσε να εἶναι τίποτα ἄλλο ἀπὸ τα υπολείμματα των αρχαίων μὸλων στο στόμα του λιμανιοῦ.” · βλ. Munro 1889, στο *JHS* 1971, σ.4 · Σακελάριος 1890, οπ.π.

⁷⁰¹ Βλ. Westholm 1936, σ. 12

⁷⁰² Karageorghis 1969, σ. 102

⁷⁰³ Βλ. Gjerstad 1980, σσ. 162 - 165

Το *Λιμάνι* επισημάνθηκε και από τους Linder και Raban το 1971, ωστόσο εξαιτίας της ύπαρξης των εγκαταστάσεων της μεταλλευτικής εταιρείας σε μικρή απόσταση, δεν τους επιτράπηκε να διεξάγουν μια πιο λεπτομερή έρευνα. Προχώρησαν όμως σε μετρήσεις με γνώμονα τους δύο μόλους του αρχαίου *Λιμανιού* που ήταν ακόμα ορατοί. Οι δύο μόλοι είχαν 180 μ. μήκος ο καθένας και κατευθύνονταν από την ακτή προς την ανοιχτή θάλασσα. Οι μόλοι αυτοί αποτελούν μέρος της εξωτερικής πλευράς του *Λιμανιού* και είναι κατασκευασμένοι από ογκόλιθους διαστάσεων 0.6 X 0.6 X 2.0 μ. Ακολούθως, ο Θεοδούλου το 2006 στα πλαίσια της διδακτορικής του διατριβής προχώρησε σε έρευνα και μετρήσεις του *Λιμανιού*, αναφέροντας ότι το μήκος του ανατολικού λιμενοβραχίονα δεν ξεπερνάει τα 110 μ. και του δυτικού τα 80 μ. (Εικ. Αρ. 86)⁷⁰⁴

Οι μόλοι διατηρούνταν μέχρι και το 2016 - 2017 με την ίδια μορφή, όταν στα πλαίσια της παρούσας διατριβής προχώρησα σε κατάδυση στον πυθμένα του *Λιμανιού*. Οι μετρήσεις μου δεν διαφέρουν πολύ με τις αντίστοιχες του Θεοδούλου. Επιπλέον εξαιτίας των ευνοϊκών συνθηκών κάτω από τις οποίες διενεργήθηκαν οι δύο καταδύσεις του 2016 και 2017, ο βυθός ερευνήθηκε ικανοποιητικά με αρχιτεκτονικά μέλη και σπαράγματα κίωνων να διακρίνονται. Τα σπαράγματα πιθανόν να σχετίζονταν με οικοδομήματα από τον χώρο της προκυμαίας, αλλά και με λίθους από τους δύο μόλους. Από αυτή την προσωπική έρευνα επιβεβαιώθηκε η θέση του αρχαίου *Λιμανιού*, αλλά και οι διαστάσεις των βραχιόνων όπως μετρήθηκαν από τους προγενέστερους ερευνητές. Επίσης αν και εντοπίστηκαν απομεινάρια από το ίδιο το *Λιμάνι*, δεν έγινε το ίδιο και με τα οικοδομήματα και τα αμυντικά τείχη της πόλης που βρίσκονταν στην ίδια περιοχή. Τα κτίσματα αυτά αποδομήθηκαν εντελώς από τους κάτοικους της περιοχής. Απομεινάρια των κατασκευών αυτών βρίσκονται πλέον διάσπαρτα στα περιβόλια, τα οποία κατέλαβαν τον χώρο του αρχαίου *Λιμανιού*. Επιπλέον, στα δυτικά της λεκάνης του *Λιμανιού* και πάνω στην παραλία εμφανίζονταν μέχρι πρόσφατα θεμέλια κτισμάτων ταξινομημένων σε σειρά, τα οποία έμοιαζαν με «κελλιά». Τα τελευταία, από την περιγραφή τους ενδέχεται να ήταν αποθήκες του *Λιμανιού*. (Εικ. Αρ. 89 – 95).⁷⁰⁵

Μέρος των κτισμάτων που συγκεντρώνονταν στην περιοχή του *Λιμανιού* διατηρούνταν ακόμα στη φυσική τους θέση μέχρι το 1958. Σώζονταν ακόμα τμήματα τοίχων των οικοδομημάτων του *Λιμανιού* όπως και των τειχών της πόλης, τα οποία έφταναν μέχρι το *Λιμάνι* και διασφάλιζαν την οχύρωση του. Οι δοκιμαστικές τομές που έγιναν τότε αποκάλυψαν μέρος της ζώνης του *Λιμανιού*. Τα στοιχεία έδειξαν ότι η πιο σημαντική

⁷⁰⁴ Βλ. Μαραγκού 1997, σ. 284 · βλ. Raban 1995, σ. 165 · βλ. Θεοδούλου, σ. 208

⁷⁰⁵ Βλ. Θεοδούλου σ. 209 · Οι δύο βραχίονες είναι ορατοί στα 100 μέτρα έκαστος, ωστόσο μεμονωμένα σπαράγματα διακρίνονται μέχρι και 180 μέτρα όπως αναφέρουν ο Linder και ο Raban.

περίοδος κατοίκησης του χώρου ήταν στον 4^ο αιώνα π.Χ. έως τον 2^ο αιώνα μ.Χ.⁷⁰⁶ Ωστόσο κοντά στο *Λιμάνι* βρέθηκαν ορισμένα θραύσματα του 6^{ου} αιώνα π.Χ.⁷⁰⁷ Τα τείχη εντοπίζονταν μέχρι το σημείο που ενώνονταν με τον ανατολικό και τον δυτικό κυματοθραύστη. Αυτά διακρίνονταν μέχρι και το 1980, όπως αναφέρει ο Mitford.⁷⁰⁸ Ο Westholm ανέφερε ότι το τείχος της πόλης ενδεχομένως να συνεχιζόταν μέχρι τον ανατολικό λιμενοβραχίονα του *Λιμανιού*.⁷⁰⁹ Το ίδιο επιβεβαίωσαν και οι Καναδοί ανασκαφείς, ότι δηλαδή εκείνο το τμήμα ήταν μέρος του τείχους της πόλης που συνεχιζόταν μέχρι τον ανατολικό μόλο του *Λιμανιού* και ήταν ακόμα αναγνωρίσιμο τέσσερις δεκαετίες αργότερα, όταν διενεργούσε την ανασκαφή το Πανεπιστήμιο Laval.⁷¹⁰

Ωστόσο, καμία από τις αρχαιολογικές αποστολές που ανέσκαψαν τους Σόλους δεν είχε ως στόχο την ανάδειξη του *Λιμανιού* της πόλης. Αυτό οφείλεται κυρίως στις δυσκολίες αποξήρανσης του έλους, στο οποίο προσχώθηκε το *Λιμάνι*, καθώς όταν διενεργήθηκαν οι δύο μεγαλύτερες ανασκαφικές επιχειρήσεις, το *Λιμάνι* μετατρέποταν σταδιακά σε έλος. Σήμερα κατέληξε να έχει τη μορφή αγρού με καλλιεργήσιμη γη. Από τις λίγες αναφορές στα κτίσματα που συνδέονται με το *Λιμάνι* και από τα πενιχρά αρχαιολογικά ευρήματα, μπορούμε να τα χρονολογήσουμε από την Αρχαϊκή μέχρι τη Ρωμαϊκή Εποχή. Τα κτίσματα χρονολογούνται σε μια ευρεία περίοδο που καλύπτει πολλούς αιώνες καθώς το *Λιμάνι* βρισκόταν σε χρήση τουλάχιστον για έξι αιώνες. Ανάμεσα στα κατάλοιπα της Αρχαϊκής εποχής περιλαμβάνονται και σπαράγματα από σημεία που βρίσκονταν κοντά στο *Λιμάνι*. Στη ζώνη του *Λιμανιού* αποκαλύφθηκαν ευρήματα από διαφορετικές εποχές. Ορισμένα από αυτά έχουν ιδιαίτερη σημασία, καθώς χρονολογούνται στο τέλος της Κυπρο-Γεωμετρικής και στην Κυπρο- Αρχαϊκή Εποχή. Τα ευρήματα είναι αποκαλυπτικά για την κατοίκηση του χώρου, καθώς αποδεικνύουν σημάδια αστικής ανάπτυξης. Η κεραμική και τα απομεινάρια των αρχαιότερων κατασκευών αποδεικνύουν ότι η πόλη εξαπλώθηκε κατά την Κυπρο-αρχαϊκή Εποχή, από την *Ακρόπολη* στην ακτή.⁷¹¹

Η ανασκαφή του Ginouves στην *Κάτω Πόλη* προσέθεσε στοιχεία που βοήθησαν στην χρονολόγηση των ερειπίων της ζώνης του *Λιμανιού*. Αρχαϊκά και κλασικά υπολείμματα ήρθαν στο φως, ενώ πάνω από αυτά, αποκαλύφθηκαν ελληνιστικά εργαστήρια, τα οποία κατέδειξαν την ύπαρξη μιας βιομηχανικής και εμπορικής περιοχής στην *Κάτω Πόλη* που

⁷⁰⁶ Karageorghis 1969, σ. 102

⁷⁰⁷ Des Gagniers 1985 α, υποσ.2, σ.28

⁷⁰⁸ Βλ. Mitford 1980, σσ. 1327-29

⁷⁰⁹ Βλ. Westholm 1936, σ. 12

⁷¹⁰ Βλ. Des Gagniers 1985 α, τομ.Β. υποσ.1, σ. 61

⁷¹¹ Βλ. Des Gagniers 1985 α, υποσ.3, σ.28

συνδέεται με το *Λιμάνι*. Κάτι που δείχνει ότι το *Λιμάνι* ήταν σε χρήση από την Αρχαϊκή μέχρι τουλάχιστον την Ελληνιστική εποχή.⁷¹²

Το φυσικό *Λιμάνι* ήταν καλά προστατευμένο από τους νότιους και δυτικούς ανέμους, ωστόσο κατασκευάστηκαν και κυματοθραύστες για επιπλέον ασφάλεια, ιδιαίτερα από τους βόρειους και βορειοδυτικούς ανέμους. Η χρονολόγηση της κατασκευής του *Λιμανιού* είναι δύσκολη διότι είναι αδύνατη η αναγνώριση των μοναδικών εναπομεινάντων σπαραγμάτων του, τα οποία αναγνωρίζονται στον πυθμένα του *Λιμανιού*, καθώς είναι διαβρωμένα και αλλοιωμένα από τη χρόνια έκθεση τους στα θαλάσσια ύδατα. Ωστόσο παρά την απουσία αρχαιολογικών δεδομένων, υπάρχουν αναφορές στην αρχαία γραμματεία που μπορούν να συνδράμουν στην προσπάθεια χρονολόγησης του *Λιμανιού*.⁷¹³

3. Το *Λιμάνι* στην αρχαία γραμματεία

Η αρχαιότερη αναφορά που έχουμε για το *Λιμάνι* είναι από τον Ψευδο - Σκύλακα, ο οποίος το περιλαμβάνει ανάμεσα στα λιμάνια που είδε στην Κύπρο. Το περιγράφει ως κλειστό, καλά προστατευμένο χειμερινό *Λιμάνι*.⁷¹⁴ Η συγκεκριμένη μαρτυρία ότι η πόλη είχε λιμάνι, είναι ιδιάζουσας σημασίας, διότι έγινε τον 4^ο αι. π.Χ., αποδεικνύοντας ότι το *Λιμάνι* υπήρχε εκείνη την εποχή. Μας επιτρέπει επίσης να συμπεράνουμε ότι υπήρχε τουλάχιστον από τον 5^ο αι. π.Χ., εφόσον ένα λιμάνι χρειάζεται χρόνια, αν όχι δεκαετίες για να κατασκευαστεί.⁷¹⁵

Το *Λιμάνι* της πόλης εξακολούθησε να υπάρχει μέχρι την εποχή του Στράβωνα, τον 1^ο αιώνα π.Χ. Ο αρχαίος γεωγράφος κατέγραψε ότι ήταν ένα κλειστό και καλά προφυλαγμένο λιμάνι από τις τρικυμίες του Χειμώνα.⁷¹⁶ Είναι αξιοσημείωτο ότι ο Στράβων αναφέρει αγκυροβόλιο και χειμερινό *Λιμάνι*. Η αναφορά ενδέχεται να συνδέεται με την ύπαρξη δύο λιμανιών, με το αρχικό *Λιμάνι* και με εκείνο που το αντικατέστησε μετά την καταστροφή του πρώτου.⁷¹⁷

Ο Κλαύδιος Πτολεμαίος αν και αναφέρει τους Σόλους, δεν κάνει μνεία σε λιμάνι.⁷¹⁸ Ούτε και ο *Σταδιασμός*, τον 4^ο αιώνα μ.Χ. αναφέρει το *Λιμάνι*, παρά ότι αναφέρει την πόλη.⁷¹⁹

⁷¹² Βλ. Des Gagniers 1985 β, σσ. 256 - 257

⁷¹³ Βλ. Raban 1995, σ. 165

⁷¹⁴ Βλ. Φιλ. Μαρ. αρ. Α4 ' οπ.π.

⁷¹⁵ Βλ. Θεοδούλου σσ. 209-210 ' βλ. ΑΚΕΠ'Ε, σσ. 189-191

⁷¹⁶ Βλ. Φιλ. Μαρ. αρ. Α9 ' Gjerstad 1980, σσ. 162 - 165

⁷¹⁷ Πρβλ. Raban 1995, σ. 165

⁷¹⁸ Βλ. Φιλ. Μαρ. αρ. Α14 ' Μαραγκού 1997, σ. 284 ' Leonard 1995, σ. 241

⁷¹⁹ Βλ. Φιλ. Μαρ. αρ. Α31 ' βλ. Leonard - Knapp 1997, σ. 173 ' Ο *Σταδιασμός* ήτοι *Περίπλους της Μεγάλης Θαλάσσης* ήταν ένα έργο ενός ανώνυμου συγγραφέα, που αποτέλεσε πορτολάνο της Ύστερης Ρωμαϊκής περιόδου. Η χρονολόγηση του δεν έχει καθοριστεί με ακρίβεια, αλλά τοποθετείται στον 4^ο αιώνα μ.Χ.

ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ ΑΝΔΡΕΑΣ

4. Συμπεράσματα

Από τις αναφορές των αρχαίων συγγραφέων συνάγεται ότι το *Λιμάνι* βρισκόταν σε χρήση στον 5^ο με 4^ο αι. π.Χ., έως τον 1^ο με 2^ο αιώνα μ.Χ. Η απουσία αναφοράς από τον Κλαύδιο Πτολεμαίο ίσως να υποδεικνύει ότι εκείνη την εποχή το *Λιμάνι* είχε ήδη εγκαταλειφθεί. Αν ισχύει αυτή η υπόθεση, τότε θα πρέπει οι προσχώσεις στον πυθμένα του *Λιμανιού* να είχαν ήδη αρχίσει, καθιστώντας το *Λιμάνι* ακατάλληλο για την πλεύση εμπορικών και πολεμικών πλοίων. Η διαπίστωση αυτή γεννάει το ερώτημα πως συνεχίστηκε η ύπαρξη της πόλης για τόσους αιώνες μέχρι την παρακμή της τον 7^ο αιώνα μ.Χ. και την οριστική εγκατάλειψη της τουλάχιστον τον 12^ο αιώνα. Ποιο ήταν το λιμάνι που εξυπηρετούσε τις ανάγκες της πόλης για τις πολύτιμες εξαγωγές του χαλκού. Αυτό μπορεί να απαντηθεί μέσω της αναζήτησης ενός λιμανιού στην εγγύτερη περιοχή.⁷²⁰

Οι περιορισμένες αναφορές στην αρχαία γραμματεία για το *Λιμάνι των Σόλων* και κυρίως η απουσία οποιασδήποτε μνείας πριν από τον Ψευδο – Σκύλακα αφήνει ανοικτό το ενδεχόμενο το *Λιμάνι* να είναι κατά πολύ αρχαιότερο. Ιδιαίτερα αν θυμηθούμε ότι η πόλη αυτή ενδέχεται να βρίσκεται στη συγκεκριμένη γεωγραφική θέση από τον 6^ο αιώνα, μετά από μετακίνηση της από άλλη θέση, για να βρίσκεται εγγύτερα στη θάλασσα και για να αποκτήσει λιμάνι καθιστώντας δυνατή την εκμετάλλευση της ναυσιπλοΐας.

Κατά τη γνώμη μου, το *Λιμάνι των Σόλων* υπήρχε από το πρώτο διάστημα της μεταφοράς της πόλης στην *Παλαιά Χώρα*. Τη μετακίνηση της πόλης ο ιδρυτικός μύθος την τοποθετεί στον 13^ο αιώνα π.Χ. και τα ανασκαφικά δεδομένα από την πόλη στον 6^ο τουλάχιστον αιώνα. Εάν η δημιουργία του *Λιμανιού* οριστεί στον 6^ο με 5^ο π.Χ. αιώνα, τότε ο 2^{ος} αιώνας μ.Χ. θα πρέπει να είναι ο αιώνας της παρακμής του *Λιμανιού*, εφόσον ο Κλαύδιος Πτολεμαίος δεν το αναφέρει. Ούτε και ο Σταδισμός το αναφέρει, ο οποίος ενώ μέτρησε ακόμα και τις αποστάσεις μεταξύ των πόλεων, δεν κάνει κάποια μνεία στο *Λιμάνι*, αντιθέτως καταγράφει την πόλη των Σόλων ως “αλίμενον”.

Η περίοδος που ακολούθησε την καταστροφή του *Λιμανιού* θα ανάγκασε τους Σόλους, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο, να αναζητήσουν το πιο κοντινό διαθέσιμο λιμάνι για τις εισαγωγές και κυρίως τις εξαγωγές της πόλης. Τα διαθέσιμα λιμάνια που γνωρίζουμε με βεβαιότητα είναι: Το *Παλιόκαστρο*, κοντά στο Ακρωτήριο του Κορμακίτη, το *Λιμάνι της Λαπήθου* και το *Λιμάνι της Αρσινόης*, το οποίο όμως βρίσκεται σε πολύ μακρινή απόσταση. Ωστόσο υπάρχουν πολλές ενδείξεις ότι υπήρχε ένα λιμάνι μεταξύ του Μερσινακίου και του *Λιμνίτη* σε μικρή απόσταση από την πόλη των Σόλων. Εξάλλου στο *Βίο Αυξιβίου*

⁷²⁰ Οπ.π. · πρβλ. Χρήστου 1973, σ. 246

αναφέρεται, αν και χωρίς καμία λεπτομέρεια, ένα λιμάνι στον Λιμνίτη ή σε κοντινή απόσταση από αυτόν. Το *Λιμάνι του Λιμνίτη* ή σύμφωνα με άλλες αναφορές της *Λιμενίας* δεν έχει εντοπιστεί μέχρι σήμερα και θα πρέπει να αναζητηθεί κοντά στη σημερινή κοινότητα του *Λιμνίτη*. Εάν η ύπαρξη του τελευταίου είναι πραγματική, τότε εξηγείται ευκολότερα η συνέχιση της εύρωστης ζωής της πόλης των Σόλων κατά τους αιώνες που ακολούθησαν. Οι Σόλοι αποδεικνύεται μέσα από τις επιγραφές και την αρχαία γραμματεία ότι υπήρχαν και μετά την καταστροφή του *Λιμανιού* τους και μάλιστα παρέμειναν μια σημαντική πόλη αν σκεφτούμε την οικοδόμηση μιας τόσο μεγάλης και πολυτελούς *Βασιλικής*, η οποία μάλιστα ανοικοδομήθηκε στα μέσα του 7^{ου} αιώνα.

Παρά την έλλειψη στοιχείων για το *Λιμάνι* των Σόλων, μπορούμε να είμαστε αισιόδοξοι για το μέλλον, καθώς το μεγαλύτερο μέρος του *Λιμανιού* βρίσκεται ακόμα στη θέση του, θαμμένο κάτω από τον αγρό που απλώνεται από τη σκουριασμένη πλατφόρμα της μεταλλευτικής εταιρείας έως σχεδόν τον σύγχρονο δρόμο που συνδέει το Καραβοστάσι με τον *Λιμνίτη*. Οι καταδύσεις στον πυθμένα του *Λιμανιού* μου έδωσαν την ευκαιρία να διαπιστώσω ότι το τμήμα του που είναι βυθισμένο από τη θάλασσα, αποτελείται από τα άκρα έως και τη μέση των λιμενοβραχιόνων. Τα τμήματα των τελευταίων συνέχιζαν μέχρι το σημείο σύνδεσης με την προκουμαία, όπου συναντούσαν τα κτίσματα του *Λιμανιού*. Αυτό το τμήμα του *Λιμανιού* δεν περιβάλλεται από θαλασσινό νερό αλλά από χώμα, διότι αυτό αρχικά προσχώθηκε, ένεκα των γεωλογικών μεταβολών που προκάλεσε ο ποταμός του Κάμπου και αργότερα, μετατράπηκε σε έλος, ενώ σήμερα απέκτησε τη μορφή χέρσας γης. Οι αλλαγές αυτές λειτούργησαν προς όφελος της συντήρησης του *Λιμανιού*, εφόσον δεν βρίσκεται εκτεθειμένο στη θάλασσα αλλά θαμμένο από ένα πολύ μαλακό χώμα. Κάτω από τον αγρό αυτό θα μπορούσε στο μέλλον να αναζητηθεί το μεγαλύτερο μέρος του *Λιμανιού*, περιλαμβάνοντας το εγγύτερο τμήμα των λιμενοβραχιόνων, την προκουμαία, τα καταστήματα και ίσως άλλα δημόσια και ιδιωτικά κτίρια.

ΚΒ. Λιμνίτης – Λιμενία

1. Εισαγωγή

Ο Λιμνίτης είναι μια κοινότητα που βρίσκεται σε απόσταση έξι περίπου χιλιομέτρων στα δυτικά των Σόλων. Οι δύο θέσεις συνδέονται μέσω του σύγχρονου δρόμου που διασχίζει τη βορειοδυτική ακτή και κατευθύνεται προς τον Κόλπο της Μόρφου. Η κοινότητα είναι οικοδομημένη σε μια παράκτια τοποθεσία στο ανατολικότερο σημείο του Κόλπου της Μόρφου, εκεί όπου ορίζονται τα εδάφη της Τηλλυρίας. Τα πλησιέστερα χωριά είναι ο *Λουτρός* και ο *Ξερόβουνος*, τα οποία βρίσκονται σε απόσταση τριών περίπου χιλιομέτρων

από τον Λιμνίτη, ενώ η εγγύτερη θέση είναι το *Βουνί*. Ο *Λόφος Βουνί* υψώνεται στα ανατολικά του Λιμνίτη, στον δρόμο με κατεύθυνση τους Σόλους.⁷²¹

Η *Λιμενία* είναι μια πόλη που αναφέρεται από τον Στράβωνα. Η πόλη καταγράφηκε ως γειτονική πόλη των Σόλων, η οποία βρίσκεται πάνω από τους Σόλους, μέσα στην ενδοχώρα. Για τον *Λιμνίτη* υπάρχουν δυο έμμεσες αναφορές στις αρχαίες γραπτές πηγές ότι είχε λιμάνι, ενώ η *Λιμενία* δεν αναφέρεται ως πόλη με λιμάνι από τον Στράβωνα. Οι δύο πόλεις λόγω του ότι καταγράφηκαν στην ίδια περιοχή και τα ονόματα τους μοιάζουν, θεωρούνται από τους περισσότερους ερευνητές ότι πρόκειται για το ίδιο μέρος και όχι για δύο διαφορετικά. Πάντως είτε πρόκειται για μια μικρή πόλη, είτε πρόκειται για δύο, παραμένουν ενδιαφέρουσες για την έρευνα γιατί βρίσκονταν στην επικράτεια των Σόλων. Όταν οι Σόλοι ήταν ακόμα πόλη – βασίλειο σίγουρα θα εξουσίαζαν τις δύο θέσεις. Επίσης, μας ενδιαφέρουν οι δύο θέσεις καθώς ενδέχεται να είχαν λιμάνι. Η εγκατάλειψη του *Λιμανιού των Σόλων* ανάγκασε τους ηγέτες της πόλης να αναζητήσουν ένα νέο λιμάνι. Έτσι το λιμάνι στη *Λιμενία* και στον Λιμνίτη, εάν όντως πρόκειται για δύο διαφορετικές πόλεις, θα ήταν ασφαλώς το διάδοχο εκείνου των Σόλων από τον 2^ο αιώνα και έπειτα.⁷²²

2. Η σύνδεση Λιμενίας – Σόλων

Ο Westholm ανέφερε το 1936, ότι ένας στενός δρόμος περνούσε από στην περιοχή του Λιμνίτη κατά την αρχαιότητα. Ο δρόμος ήταν ορατός στα δυτικά της κοινότητας και όχι μακριά από τη θάλασσα. Περνούσε μέσα από την άγρια και απόκρημνη γη διασχίζοντας την κοιλάδα του Λιμνίτη. Σε πολλά σημεία του δρόμου υπήρχαν απομεινάρια αρχαίων οικιών και η κεραμική που βρέθηκε εκεί δείχνει ότι τα οικοδομήματα κατοικήθηκαν την ίδια εποχή ή λίγο αργότερα από το *Ανάκτορο στο Βουνί*. Τμήμα του σύγχρονου δρόμου που περνά από το *Βουνί* προς τον Λιμνίτη θα πρέπει να χρησιμοποιούνταν και στην αρχαία εποχή. Από μια προσεκτική εξέταση της διαμόρφωσης του εδάφους, αποκαλύπτεται ότι ο δρόμος δεν θα μπορούσε να περνάει από αλλού. Αυτή ήταν η κύρια διαδρομή από το Λιμνίτη προς τους Σόλους. Ο δρόμος που χρησιμοποιείται σήμερα ακολουθεί μια πορεία που περνάει κοντά αλλά όχι πάνω από τον αρχαίο δρόμο. Η πορεία του σύγχρονου δρόμου, ακολουθεί σε πολλά σημεία της την αρχαία.⁷²³ Επιπλέον, οι μυριοδείκτες που αποκομίστηκαν από την περιοχή του Λιμνίτη, καθορίζουν μέρος της διαδρομής.⁷²⁴

⁷²¹ Βλ. Tubbs 1889, σσ. 84 - 86

⁷²² Βλ. Φιλ. Μαρ. αρ. Α9,Α22, Ε67

⁷²³ Βλ. Bekker – Nielsen 2004, υποσ. 9, σσ. 144 - 145 · βλ. Westholm 1936, σ. 12

⁷²⁴ Βλ. Επιγ. αρ. Α31-32 · βλ. Bekker – Nielsen 2004, σ.144, υποσ.11, σ. 185

3. Η ανασκαφή στον Λιμνίτη και η αναζήτηση της Λιμενίας

Οι έρευνες στην περιοχή ξεκίνησαν το 1887, όταν ο τότε έφορος αρχαιοτήτων Κωνσταντινίδης, ανακάλυψε στην κοιλάδα του Λιμνίτη, ιερό με πλήθος κρανοφόρων πολεμιστών. Βέβαια, το πιο πιθανόν είναι ότι η ανακάλυψη αυτή αφορά το γειτονικό *Ιερό στο Μερσινάκι* και δεν πρόκειται για ένα ιερό που εδραζόταν στον ίδιο τον Λιμνίτη⁷²⁵ Το 1889 ο Tubbs ανέσκαψε την περιοχή του *Λιμνίτη* και κατέγραψε τις προγενέστερες αναφορές και μαρτυρίες των κατοίκων της περιοχής. Ο Tubbs ήταν ο πρώτος σύγχρονος ανασκαφέας των ερειπίων στον Λιμνίτη. Από αυτόν μάθαμε την πληροφορία ότι πολλοί εντόπιοι μετέφεραν από τη θέση μεγάλο αριθμό κεραμικών, αγαλμάτων και αγαλματιδίων από ασβεστόλιθο. Ο Oberhummer όταν επισκέφτηκε τον Λιμνίτη δύο χρόνια πρωτότερα, είδε πολλά σπαράγματα κεραμικής και γλυπτικής, ενώ παράλληλα ενημερώθηκε ότι οι κάτοικοι της περιοχής εντόπισαν το χέρι ενός χάλκινου αγάλματος.⁷²⁶

Αναφέρει ακόμα ότι στην κοινότητα του Λιμνίτη διατηρούνταν πολλά αρχαία κατάλοιπα, όπως και στο παραπλήσιο Μερσινάκι και στον γειτονικό Άγιο Δημήτρη. Σε αυτήν την τελευταία τοποθεσία βρήκε ένα θραύσμα κυπριακής επιγραφής, κεραμική, μερικά τμήματα αγαλμάτων, μια αετωματική απόληξη ρωμαϊκής στήλης, μια πλάκα επιστυλίου και δύο στήλες που στη βάση της μιας ήταν χαραγμένα τα γράμματα EF. Πολύ κοντά στη θέση βρίσκονται και οι πρόποδες της *Παραδεισιώτισσας*, ενός λόφου που χρησιμοποιούνταν στην αρχαιότητα ως λατομείο. Κατά μήκος του δρόμου προς τη Λεύκα βρέθηκαν τρεις λίθινες ανολοκλήρωτες κιονοστοιχίες, που είχαν κυλήσει από την πλαγιά. Δύο από αυτές έφεραν γράμματα, που αν και δεν έβγαζαν κάποιο νόημα, στο ένα τουλάχιστον φαινόταν η λέξη MAXIM.⁷²⁷

Ωστόσο τα περισσότερα από τα ευρήματα αυτής της πρώιμης και λιγότερο γνωστής αποστολής, συγκεντρώνονταν στη θέση όπου αργότερα η SCE ανέσκαψε το *Ιερό στο Μερσινάκι*. Ο Tubbs ονόμασε το Μερσινάκι, Λιμνίτη λόγω της εγγύτητας των δύο θέσεων. Έτσι τα ευρήματα της ανασκαφής του προέρχονται στην πλειοψηφία τους από το Μερσινάκι.⁷²⁸ Ο Richter κατά τις επισκέψεις του στην περιοχή του Λιμνίτη, ανακάλυψε κατάλοιπα αρχαίων κτισμάτων και μορφές του Απόλλωνα και της Αφροδίτης, όπως ο ίδιος έγραψε. Ωστόσο παραμένει αβέβαιο εάν γράφοντας Λιμνίτη εννοούσε το Μερσινάκι ή αν πράγματι τα εντόπισε στη θέση του σύγχρονου χωριού του Λιμνίτη. Περαιτέρω

⁷²⁵ Βλ. Χρήστου 1973, σ.239 υποσ. 11, 13 (Oberhummer, ‘*Limenia*’)

⁷²⁶ Tubbs 1889, *JHS* 1971, σσ. 82-83 · Bekker – Nielsen 2004, σ. 144, σ.145 Υποσ. 8

⁷²⁷ Tubbs 1889, *JHS* 1971, σσ. 84-86 · βλ. Επιγ. αρ. A32

⁷²⁸ Βλ. Tubbs, οπ.π., σσ. 97 – 99 · Στον Λιμνίτη βρέθηκε επιγραφή αφιερωμένη στον Απόλλωνα Αμυκλαίο που χρονολογήθηκε το 350 με 300 π.Χ.· βλ. Επιγ. αρ. Στ1

προβληματικός είναι και ο προσδιορισμός των θηλυκών μορφών ως Αφροδίτη, καθώς οι μορφές που παραθέτει στο *Kypros, die Bibel und Homer* ομοιάζουν περισσότερο με τη μορφή της Αθηνάς όπως την είδαμε στη σύνθεση με το τέθριππο, παρά με την Αφροδίτη.⁷²⁹

Ο Λιμνίτης συνδέθηκε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα με την αρχαία *Λιμενία*, καθώς δημιουργήθηκε η πεποίθηση ότι το χωριό διαδέχθηκε την αρχαία πόλη. Ωστόσο η *Λιμενία* μας είναι γνωστή από τον Στράβωνα ως πόλη χωρίς λιμάνι, και μάλιστα αναφέρεται ως πόλη της ενδοχώρας. Το σημαντικότερο στοιχείο για την επικράτηση της θεωρίας της ταύτισης των δύο θέσεων, είναι οι αναφορές για την επίσκεψη των Αποστόλων στον Λιμνίτη κατά τις πρώτες αποστολικές περιόδους, ενώ υπάρχει η ισχυρή ένδειξη της συγγένειας των δύο ονομάτων, όπως και η εξεύρεση αρχαίων ερείπια στην ευρύτερη θέση. Ασφαλώς, τα οικοδομήματα της *Λιμενίας* δεν βρέθηκαν και τα σποραδικά ευρήματα ανήκουν κυρίως στη Ρωμαϊκή Εποχή. Αυτό θα μπορούσε να είναι μια ένδειξη ότι ο Λιμνίτης είναι η *Λιμενία*, ωστόσο εξακολουθεί να παραμένει το πρόβλημα ότι δεν έχουν εντοπιστεί μέχρι σήμερα ίχνη αρχαίου λιμανιού στον Λιμνίτη. Βέβαια μερικά ερείπια που βρέθηκαν στο δυτικό άκρο της ακτής του Μερσινακίου, θα μπορούσαν να ανήκουν σε κάποια παλιά προκυμαία. Αν και η θέση δεν πληροί τις προϋποθέσεις για την κατασκευή λιμανιού. Αν υπήρχε εκεί λιμάνι θα ήταν πολύ μικρό σε μέγεθος, λόγω της διαμόρφωσης της ακτής. Τα ερείπια που καταγράφηκαν είχαν τη μορφή μεγάλων, λευκών οικοδομικών λίθων. Εάν τελικά η *Λιμενία* βρισκόταν στον Λιμνίτη, τότε η πόλη θα ήταν κτισμένη πιο νότια, στην ενδοχώρα του *Μερσινακίου* και στο σημείο της ακτής που εντοπίστηκαν οι λίθοι, να κατασκευάστηκε λιμάνι κατά τη Ρωμαϊκή Εποχή. Αν ισχύει αυτός ο συλλογισμός, τότε η *Λιμενία* βρισκόταν στο Μερσινάκι και το εκεί *Ιερό* ήταν ο ναός της *Λιμενίας*, κάτι που διαφωνεί με τη χρονολόγηση του ιερού, γιατί σύμφωνα με αυτή, το *Ιερό* εγκαταλείφθηκε το 50 π.Χ. Ασφαλώς είναι πιθανό το ενδεχόμενο το *Ιερό* να ήταν εν τέλει ο ναός της *Λιμενίας*, ο οποίος όμως καταστράφηκε από κάποια φυσική καταστροφή και δεν επισκευάστηκε. Σε αυτή την περίπτωση θα πρέπει να αναζητηθεί ο διάδοχος ναός στην περιοχή μεταξύ Λιμνίτη και Μερσινακίου.⁷³⁰

4. Ο Λιμνίτης και η Λιμενία στην αρχαία γραμματεία

Η *Λιμενία* αναφέρεται από τον Στράβωνα, τον 1^ο π.Χ., μαζί με άλλες πόλεις της Κύπρου του τέλους της Ελληνιστικής Εποχής. Ανάμεσα στις πόλεις αυτές βρίσκεται η Λάπηθος, η Καρπασία, η *Λιμενία* και οι Σόλοι. Ωστόσο, ο Στράβων τη δηλώνει ως πόλη της ενδοχώρας,

⁷²⁹ Πρβλ. Richter 1893, fig. 152

⁷³⁰ Βλ. Tubbs, οπ.π., σσ. 97 - 99 · Χρήστου 1973, σ. 239 · υποσ. 11, σ. 239 · βλ. Κερ. Το Ιερό στο Μερσινάκι · Westholm 1937(SCE), σσ. 340 - 341 · πρβλ. Ballandier 2002, σ. 332, υποσ. 19

εδραιωμένη στα νότια των Σόλων και όχι ως μια παράκτια πόλη με λιμάνι. Η διαφωνία μπορεί να εξηγηθεί είτε ως σφάλμα του Στράβωνα είτε το πιθανότερο ότι το πέρασμα του γεωγράφου από την περιοχή πραγματοποιήθηκε λίγο πριν από την επέκταση της πόλης από νοτιότερα ορεινά εδάφη προς τα βόρεια και την κατασκευή του λιμανιού της. Δηλαδή μια περίπτωση ανάλογη με των Σόλων, οι οποίοι αρχικά βρίσκονταν σε νοτιότερο σημείο και στη συνέχεια μετακινήθηκαν προς τον βορρά ώστε η πόλη να έχει λιμάνι. Επιπλέον, το γεγονός ότι η καταγραφή των πόλεων της Κύπρου από τον αρχαίο γεωγράφο, έγινε με τη σωστή σειρά, όπως ακριβώς είναι τοποθετημένες στον χάρτη, έχει τη σημασία του. Πρώτη καταγράφηκε η Πάφος, ακολούθως ο Ακάμας, στη συνέχεια η Αρσινόη, οι Σόλοι, και κατόπιν η *Λιμενία* και το Ακρωτήριο του Κορμακίτη. Άρα ο Στράβων περνώντας, είδε την Αρσινόη, ακολούθως τους Σόλους, κατόπιν τη *Λιμενία* και αμέσως μετά τον Κορμακίτη. Η αναφορά αυτή δεν πρέπει να ερμηνευθεί ως ότι η *Λιμενία* βρισκόταν μετά τους Σόλους αλλά πάνω από αυτούς, μέσα στην ενδοχώρα, εφόσον ο Στράβων κατέγραψε επακριβώς: ‘‘ὑπέρκειται δ’ ἐν μεσογαίᾳ Λιμενία πόλις...’’.

Από την άλλη ο Λιμνίτης αναφέρεται ως μια πόλη ή κόμη με λιμάνι. Βέβαια καμία αρχαία γραπτή πηγή δεν κατέγραψε ότι υπήρχε λιμάνι στον ίδιο τον Λιμνίτη, αλλά υπάρχει μια αοριστία εάν το λιμάνι βρισκόταν στον Λιμνίτη ή κάπου κοντά σε αυτόν. Η αναφορά στη *Λιμενία* και λίγα χρόνια αργότερα στον Λιμνίτη αυξάνει το ενδεχόμενο τα δύο μέρη να είναι η ίδια πόλη. Η ταύτιση της *Λιμενίας* με τον Λιμνίτη υποστηρίχθηκε από τον Oberhammer, ο οποίος σημείωσε ότι ο Στράβων έσφαλλε όταν ανέφερε ότι η πόλη *Λιμενία*, ήταν οικοδομημένη στην ενδοχώρα, αλλά αντίθετα ότι η πόλη αυτή είναι παράκτια και έχει λιμάνι, όπως άλλωστε προσδίδει και το όνομα της. Έτσι ταύτισε τη *Λιμενία* με το χωριό Λιμνίτη. Με την άποψη αυτή συμφώνησε και ο Χατζηιωάννου, όπως και άλλοι ερευνητές.⁷³¹

Στον *Βίο Αυξιβίου* αναφέρεται ο Λιμνίτης και όχι η *Λιμενία*. Ασφαλώς θα πρέπει η αρχαία πηγή να αναγνωσθεί με προσοχή, εφόσον δεν γίνεται σαφής καταγραφή της ύπαρξης λιμανιού στον Λιμνίτη. Στο κείμενο καταγράφηκε ότι οι Άγιοι όταν έφτασαν στην Κύπρο, αποβιβάστηκαν από κάποιο λιμάνι και στη συνέχεια μετέβηκαν στον Λιμνίτη, όμως δεν υπάρχει σαφής αναφορά ότι το *Λιμάνι* βρισκόταν στον ίδιο τον Λιμνίτη. Το ιστορικό γεγονός γράφτηκε με ένα τρόπο που θα πρέπει να ερμηνευθεί ότι ο Λιμνίτης ήταν παραπλήσιος κάποιου λιμανιού. Το λιμάνι λοιπόν θα μπορούσε να βρισκόταν στον Λιμνίτη, ή κάπου σε ακτίνα μερικών χιλιομέτρων στην πιο απίθανη περίπτωση. Επιβάλλεται να διευκρινιστεί ότι η *Λίμνη* που αναφέρεται στον *Βίο Αυξιβίου* αποτελεί παρερμηνεία, καθώς στην επόμενη

⁷³¹ Βλ. Westholm 1936, σσ. 17 - 18

γραμμή επαναλαμβάνεται ως *Λιμνίτης*. Αξιοσημείωτη είναι και η ύπαρξη δύο επιγραφών σε δύο συλλαβικές επιγραφές του 391 – 378 π.Χ. στις οποίες αναφέρεται το εθνικό Λιμνίσιος, αποδεικνύοντας ότι το τοπωνύμιο *Λίμνη* ή *Λιμνίτης* υπήρχε τουλάχιστον από τότε.⁷³²

Ωστόσο θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας και την άποψη του Tubbs, ο οποίος υποστήριξε ότι η *Λιμενία* δεν θα μπορούσε να είναι ο Λιμνίτης, γιατί δεν υπήρχε πόλη στον Λιμνίτη την εποχή του Στράβωνα και τα πενιχρά στοιχεία από τα ελάχιστα ευρήματα από την περιοχή του Λιμνίτη θα μπορούσαν να ανήκουν σε ένα μικρό οικισμό αλλά όχι σε κάτι μεγαλύτερο. Ακόμα και το γειτονικό *Ιερό στο Μερσινάκι* όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, έπαψε να υπάρχει την εποχή του Στράβωνα. Επιπλέον η γεωμορφολογία της περιοχής του Λιμνίτη εκτός ότι δεν θα επέτρεπε την ύπαρξη μιας μεγάλης πόλης, ούτε και χώρος για μεγάλο λιμάνι υπήρχε, όπως το λιμάνι από το οποίο ταξίδεψαν οι Απόστολοι για τη Λαοδικεία. Βέβαια ο ανασκαφέας θα μπορούσε και να σφάλει καθώς τα ερείπια στον Λιμνίτη καταστράφηκαν σχεδόν εξολοκλήρου από μια γεωλογική μεταβολή, όταν η θέση πλημμύρησε από υπόγεια ρεύματα και από ένα σύστημα αποχέτευσης από τους γειτονικούς λόφους.⁷³³

5. Συμπεράσματα

Η σύγχρονη έρευνα δεν κατέγραψε τα ερείπια του αρχαίου οικισμού που βρισκόταν στον Λιμνίτη, ενώ το ίδιο ισχύει και για τα κινητά ευρήματα. Συνεπώς, με αυτά τα δεδομένα δεν είναι δυνατό να ταυτιστεί με τη *Λιμενία* από την οποία επίσης δεν εντοπίστηκε κάτι. Θα μπορούσε όμως να λεχθεί με σχετική βεβαιότητα ότι τα ερείπια που αναφέρθηκαν στις αρχές του περασμένου αιώνα ανήκουν στον Λιμνίτη, ο οποίος υπήρχε κατά τα πρώτα χριστιανικά χρόνια. Ο λόγος που δεν έχουν εντοπιστεί τα ερείπια του Λιμνίτη είναι μια φυσική καταστροφή που αλλοίωσε ανεπανόρθωτα τον χώρο. Ακόμα, οι καλλιέργειες στην περιοχή στάθηκαν τροχοπέδη στην αναζήτηση στοιχείων για την εξακρίβωση της ταυτότητας της θέσης. Έτσι δεν στάθηκε δυνατό να βρεθεί ούτε ένα ακέραιο γλυπτό παρά μόνο μικρά σπαράγματα. Ωστόσο τα λιγότερο σπασμένα κεφάλια των αγαλμάτων μπορούν να βοηθήσουν στη χρονολόγηση της θέσης. Σημαντικό ρόλο για την απουσία των ευρημάτων παίζει και η απουσία μιας οργανωμένης ανασκαφής με επιστημονική μεθοδολογία που θα αναδείξει τον Λιμνίτη και θα καθορίσει την ταυτότητα και τη χρονολόγηση του.⁷³⁴

⁷³² Βλ. Επιγ. αρ. Θ1-2· Βλ. Φιλ. Μαρ. αρ. E67, E75· ΑΚΕΠ Ζ, σ. 60

⁷³³ Βλ. Tubbs, οπ.π., σσ. 87 - 88, 97 – 99· Πρέπει να έχουμε υπόψη ότι ο *Βίος Αυξιβίου* πρέπει να γράφτηκε γύρω στο 400 μ.Χ., ο συγγραφέας του φαίνεται να γνωρίζει πολύ καλά την περιοχή των Σόλων αλλά περιγράφει την ιστορία που άκουσε από παλαιότερο συγγραφέα, τοποθετώντας τα γεγονότα στα μέρη που γνώρισε ο ίδιος όταν επισκέφτηκε την περιοχή 300 με 350 χρόνια μετά το θάνατο του Αγίου, την περίοδο του Κωνσταντίνου, όταν τότε η πόλη απώλεσε το λιμάνι της.

⁷³⁴ Tubbs, οπ.π., σσ. 87 – 88· Υπάρχει και η άποψη της Στυλιανού, η οποία προτείνει ότι η *Λιμενία* πέρα από ότι θα μπορούσε να είναι ο Λιμνίτης, θα μπορούσε να είναι και η Αμπελικού ή η Γαληνή. βλ. Στυλιανού 2010, σσ. 232 - 235

Το *Λιμάνι των Σόλων* μετά τις γεωλογικές μεταβολές που είχε υποστεί, κατέστη ακατάλληλο για να ανταπεξέλθει στον ιδιάζοντα ρόλο του μοναδικού λιμανιού για τη μεταφορά του μεταλλεύματος των γειτονικών ορυχείων. Ως εκ τούτου ελλείπει άλλου κατάλληλου λιμανιού, να χρησιμοποιήθηκε το λιμάνι του Λιμνίτη ως το κύριο εξαγωγικό λιμάνι των Σόλων. Όπως αναφέρθηκε, μόνο σε ένα σημείο θα μπορούσε να υπάρξει λιμάνι, κι αυτό είναι στο Μερσινάκι, στα δυτικά των Σόλων, όπου βρέθηκαν ίχνη από προκυμαία.⁷³⁵

Όπως φαίνεται λοιπόν το λιμάνι του Λιμνίτη είναι αυτό που αντικατέστησε εκείνο των Σόλων, καθώς γνωρίζουμε ότι το πρώτο κατέστη ακατάλληλο, ενώ δεν υπήρχε άλλο λιμάνι που να μπορούσε να το αντικαταστήσει. Ωστόσο το *Λιμάνι των Σόλων* λειτουργούσε ακόμα το έτος 57 μ.Χ., όταν αναφέρεται το λιμάνι στον Λιμνίτη, κάτι που αναμφίβολα μας δείχνει ότι τα δύο λιμάνια συνυπήρξαν. Η συνύπαρξη έστω για μικρό χρονικό διάστημα των δύο λιμανιών, θα είχε ως αποτέλεσμα τον διαμοιρασμό της ναυσιπλοΐας της περιοχής.⁷³⁶

Όταν το *Λιμάνι των Σόλων* ήταν πλέον ακατάλληλο για πλεύση μεγάλων πλοίων, στέρησε από την πόλη όλα τα πλεονεκτήματα που τους έδινε η φυσική του θέση. Το *Λιμάνι των Σόλων* ήταν συνδεδεμένο με την ίδια την πόλη, ήταν πολύ κοντά στα μεταλλεία χαλκού. Αυτοί καθώς και άλλοι λόγοι το καθιστούσαν ιδανικό. Εάν υπήρχε λιμάνι στον Λιμνίτη το οποίο αναγκάστηκαν να χρησιμοποιήσουν οι Σόλοι, τότε δεν θα πρέπει να έγιναν δραματικές αλλαγές στο εμπόριο του χαλκού και άλλων προϊόντων μέσω της ναυτικής οδού. Αυτή η άποψη στηρίζεται στο γεγονός ότι ο Λιμνίτης απέχει λιγότερο από 7 χιλιόμετρα από τους Σόλους μέσω του αρχαίου δρόμου που συνέδεε τις δύο πόλεις. Επίσης μερικά από τα μεταλλεία, ανάμεσα τους και η Αμπελικού εντοπίζονται στα νότια των Σόλων και στα νοτιοανατολικά του Λιμνίτη, χωρίς να έχουν ιδιαίτερα μεγάλη απόσταση από το λιμάνι του Λιμνίτη, το οποίο όπως αναφέρθηκε βρισκόταν κάπου μεταξύ του Λιμνίτη και του Μερσινακίου. Το νέο λιμάνι εξυπηρέτησε την πόλη των Σόλων για πολλούς αιώνες ακόμα, αφού όπως γνωρίζουμε από την επίσκεψη του Γαληνού στα *Μεταλλεία των Σόλων*, το 166 μ.Χ. τα μεταλλεία βρίσκονταν σε πλήρη λειτουργία, κάτι που συνεχίστηκε και τους επόμενους αιώνες, έως και την Ύστερη Ρωμαϊκή περίοδο όπως αποδεικνύεται από τα αρχαιολογικά ευρήματα. Φαίνεται λοιπόν ότι τα μεταλλεία παρήγαγαν μετάλλευμα για αιώνες μετά την εγκατάλειψη του *Λιμανιού των Σόλων* και το εμπόριο δεν διακόπηκε, ωστόσο η πόλη πλέον αναγκάστηκε, να χρησιμοποιεί το λιμάνι της γειτονικής *Λιμενίας* ή του Λιμνίτη, εάν τελικά πρόκειται για δύο διαφορετικές πόλεις.⁷³⁷

⁷³⁵ Βλ. Westholm 1936, σσ. 20-21 · Kassianidou 2013, σ.58

⁷³⁶ Βλ. Φιλ. Μαρ. αρ. E32 · πρβλ. Ballandier 2002, σ. 332, υποσ. 19

⁷³⁷ Βλ. Westholm 1936, σσ. 20 - 21 · βλ. Στυλιανού 2010, σσ. 232 - 235

ΚΓ. Το λιμάνι στο Παλιόκαστρο ή Μελαβρόν

1. Εισαγωγή

Παλιόκαστρο ονομάζεται μια θέση που βρίσκεται στα βορειοανατολικά των Σόλων, σε απόσταση 30 τουλάχιστον χιλιομέτρων, στον δρόμο προς το Ακρωτήριο του Κορμακίτη και πολύ κοντά στη Λάπηθο. Η θέση φιλοξενεί ένα αρχαιολογικό χώρο που περιλαμβάνει τα ερείπια μιας μικρής αλλά τειχισμένης πόλης, του λιμανιού της και μιας νεκρόπολης διαφορετικών περιόδων. Παρά ότι η θέση είναι πιθανότερο να συνδέεται με τη Λάπηθο παρά με τους Σόλους, ωστόσο θα ακολουθήσει μια επιγραμματική περιγραφή της. Ο λόγος για τον οποίο υπαγορεύεται αυτή η αναφορά εντοπίζεται στην καταστροφή του *Λιμανιού των Σόλων*. Το *Λιμάνι των Σόλων* μετά τις γεωλογικές μεταβολές που το κατέστησαν αβαθή, κρίθηκε ως ακατάλληλο για την πλεύση μεγάλων πλοίων και ελλείψει άλλου κατάλληλου λιμανιού να χρησιμοποιήθηκε το *Λιμάνι* στο *Παλιόκαστρο* για την εξυπηρέτηση των εμπορικών αναγκών των Σόλων. Βέβαια το σενάριο αυτό είναι απομακρυσμένο εξ αιτίας της μεγάλης απόστασης που χωρίζει τους Σόλους από το *Παλιόκαστρο*, αλλά και γιατί και αυτό το *Λιμάνι* εγκαταλείφθηκε την ίδια εποχή ή λίγο αργότερα από το *Λιμάνι των Σόλων*.

Το *Παλιόκαστρο* βρίσκεται μεταξύ Σόλων και Λαπήθου, περίπου σε ίση απόσταση από τις δύο πόλεις. (Εικ. Αρ. 18Α) Κατά την αρχαιότητα αυτή η οχυρή πόλη συνδεόταν και με τις δύο. Οι Σόλοι αν και απείχαν περισσότερο από 20 χιλιόμετρα από το *Παλιόκαστρο* είχαν εύκολη πρόσβαση μέσω μιας χερσαίας διαδρομής. Ο αρχαίος δρόμος είχε κατεύθυνση από τους Σόλους προς το *Παλιόκαστρο*, ξεκινώντας από την πόλη των Σόλων και ακολουθώντας την ακτογραμμή θα έφτανε μέχρι την Πεντάγεια και από εκεί θα διακλαδωνόταν με τον δρόμο της Λαπήθου κάπου κοντά στα Καζιβερά. Από εκεί ο δρόμος από ανατολική κατεύθυνση που είχε μέχρι εκείνο το σημείο, πλέον άλλαζε πορεία και κατευθυνόταν προς τα βόρεια και ακολουθούσε μια πορεία κατά μήκος της ακτής. Σε κάποιο σημείο της διαδρομής ξεπροβάλλει ένας μικρός λόφος, σε αυτόν βρέθηκε κεραμική και πολυάριθμα θραύσματα πλακιδίων από δάπεδα λουτρών. Από αυτό το σημείο και με κατεύθυνση προς τα βόρεια, ο δρόμος στενεύει και συνεχίζεται για μικρή απόσταση ως υπερυψωμένο μονοπάτι, πλάτους 4 μ., παράλληλα με την ακτή αλλά περίπου 1 χιλιόμετρο μακριά από αυτή. Σε πολλά σημεία το θεμέλιο στρώμα αποτελείται από μεγάλους λίθους που διακρίνονται πάνω στην επιφάνεια του δρόμου. Ο δρόμος πρέπει να διασταύρωνε τον ποταμό Σερράχη στην περιοχή του Συριανοχωρίου και συνέχιζε βόρεια προς το

Παλιόκαστρο. Αφού έφτανε στην πόλη, ο δρόμος περνούσε μέσα από το *Παλιόκαστρο* και συνέχιζε βόρεια σε μια διαδρομή παράλληλη με την ακτή. Οι Quilici και Quilici Gigli παρατήρησαν τμήματα πετρόκτιστου οδοστρώματος, λαξευμένου σε βάθος 30εκ. για απόσταση περίπου 1,4 χλμ. Η διαδρομή από τους Σόλους στο *Παλιόκαστρο* δια μέσου αυτής της πορείας είναι λιγότερο από 25 χλμ. ή 135 στάδια. Ελλείπει μιλιοδεικτών και γραπτών πηγών, ένας ακριβής terminus ante quem δεν μπορεί να καθοριστεί. Κατά την άποψη των Quilici ο δρόμος μπορεί να υπήρχε από την εποχή του Χαλκού, αλλά ανακατασκευάστηκε κατά την Ελληνιστική Εποχή.⁷³⁸

Το 1970 η Ιταλική αποστολή του Ινστιτούτου Μεσογειακών, Αιγιακών και Ανατολικών Σπουδών της Ρώμης, με επικεφαλής τον M.C. Gallavoti, πραγματοποίησε ανασκαφή σε οικισμό και σε νεκρόπολη στο *Παλιόκαστρο*, δίπλα στην *Αγία Ειρήνη*.⁷³⁹ Ο μικρός λόφος του *Παλιόκαστρου*, υψώνεται σε ένα βράχο στη μεγάλη αμμώδη ακτή που εκτείνεται προς τα νότια μέχρι την Μόρφου και προς τα βόρεια μέχρι το Ακρωτήριο Κορμακίτη. Στα νότια του λόφου, δίπλα από τη βραχώδη πλαγιά και προς την πλευρά της θάλασσας, ανασκάφηκαν τάφοι οι οποίοι εντοπίστηκαν θαμμένοι κάτω από ένα στρώμα άμμου, πάχους μεταξύ 10 και 30 εκ.⁷⁴⁰

Ορισμένα ευρήματα της ανασκαφής χρονολογούνται στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού. Ωστόσο πολλά από τα ευρήματα και τα κτίσματα χρονολογούνται από την κεραμική τους στην Ύστερη Ελληνιστική και την Πρώιμη Ρωμαϊκή Περίοδο, τον 2^ο αιώνα π.Χ. με 1^ο αιώνα μ.Χ., όταν τότε ανοικοδομήθηκε η πόλη. Η ανασκαφή διαιρέθηκε μεταξύ τριών διακριτών τομέων. Ο πρώτος είναι ο τομέας που περιλαμβάνει την πόλη και εντοπίστηκε στην κορυφή του λόφου *Παλιόκαστρο*. Ο δεύτερος βρίσκεται στα δυτικά του προηγούμενου, σε κάπως υψηλότερο επίπεδο και ο τρίτος στην περιοχή της νεκρόπολης, μερικές εκατοντάδες μέτρα πιο νότια, δίπλα στη θάλασσα.⁷⁴¹

2. Η πόλη στο Παλιόκαστρο

Η ανασκαφή στον χώρο του οικισμού στο *Παλιόκαστρο*, με επικεφαλής τον Quilici, αποκάλυψε μεγάλο μέρος μιας μικρής ελληνιστικής και μετέπειτα ρωμαϊκής πόλης, ενώ το αρχιτεκτονικό σχέδιο χρονολογείται ακόμα πιο πριν, κατά το τέλος της Κλασικής Περιόδου. Αποκαλύφθηκε μια ομάδα κατοικιών ευθυγραμμισμένων κατά μήκος ενός δρόμου που οδηγούσε σε μια μικρή πλατεία, όπου υπήρχε ένα πηγάδι και επιπλέον άλλο ένα τμήμα, από

⁷³⁸ Bekker - Nielsen 2004, σσ. 149 - 150

⁷³⁹ Η αποστολή αποτελείτο από τους M.P. Pecorella, Quilici και Rocchetti

⁷⁴⁰ Pecorella 1977, σσ. 9 - 11

⁷⁴¹ Βλ. Karageorghis 1971, σσ. 390-392 · βλ. 1972, σ. 1047 · βλ. Γεωργίου 2006, σ. 226 · Bekker - Nielsen 2004, σ. 148

το οποίο ξεχώριζε η διασταυρωμένη ρυμοτομία, αποτελούμενη από στενά δρομάκια, προσανατολισμένα από Βορρά προς Νότο και από Ανατολικά προς Δυτικά. Παράλληλοι δρόμοι διέσχιζαν την περιοχή από βορρά προς νότο με μικρές πλατείες που κοσμούνταν από πηγάδια, κρήνες και δημόσια λουτρά. Οι οικίες ήταν κατασκευασμένες από τετράγωνους λίθους αναμειγμένους με λάσπη. Στα δάπεδα και στην επικάλυψη των τοίχων των δωματίων χρησιμοποιήθηκε ως επί το πλείστον πηλός.⁷⁴² Οι τοίχοι φέρουν ίχνη από κονίαμα και κάποιιο από αυτούς περιείχαν βότσαλα. Οι οικίες είχαν αρχικά ύψος δύο ή τριών ορόφων και ήταν στεγασμένες με επίπεδες στέγες. Το εσωτερικό των δωματίων είχε τετράγωνο ή ορθογώνιο σχήμα. Τα δωμάτια περιείχαν εσωτερικά πηγάδια, κλίμακες που οδηγούσαν σε ανώτερο όροφο, μπανιέρες, μικρά λουτρά και δεξαμενές, ελαιοτριβεία, πηγάδια, μύλους δημητριακών και αμφορείς ενσωματωμένους στο έδαφος. Όπως φαίνεται από το εσωτερικό πολλών κτισμάτων πρόκειται για βιοτεχνίες.⁷⁴³

Το συγκρότημα περιβαλλόταν από ένα τείχος, κτισμένο από μεγάλους λίθους. Σε διάφορα σημεία το τείχος οχυρώθηκε με τετράγωνους πύργους, κάτι που θυμίζει ένα αμυντικό σύστημα κτισμένο σε αλυσίδα. Η κεραμική επιβεβαιώνει επίσης ότι η πόλη έπαψε να υπάρχει γύρω στο β' μισό του 2^{ου} αιώνα μ.Χ. Ίχνη πυρκαγιάς σε ολόκληρο το τμήμα της πόλης δείχνουν τον τρόπο που καταστράφηκε.⁷⁴⁴

Παλαιότερες δομές που βρέθηκαν σε ορισμένα σημεία του οικισμού χρονολογούνται σε μια παλαιότερη περίοδο της Ελληνιστικής Εποχής. Μεταξύ του σποραδικού υλικού που εμφανίζεται είναι ιδιαίτερα άφθονο το γεωμετρικό και το κλασικό. Ξεχωρίζει ένα αγαλματίδιο θηλυκής μορφής, να κάθεται σε θρόνο και να πλαισιώνεται από σφίγγα και λιοντάρι, πάνω στο οποίο η μορφή τοποθετεί τα χέρια της. Η κεραμική που αντιπροσωπεύεται είναι κυρίως Ρωμαϊκή, αλλά με μια ισχυρή ανατολική επιρροή από τις ακτές της δυτικής και ανατολικής Ασίας. Ορισμένα εισαγόμενα αγγεία, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όπως για παράδειγμα κεραμική της Περγάμου και Ροδιακή αγγειοπλαστική.⁷⁴⁵ Από το χαμηλότερο σημείο της πρώτης ανασκαμμένης τάφρου, συλλέχθηκαν θραύσματα που χρονολογούνται στην ΥΚΧ, στα ανώτερα στρώματα υπήρχε πρωτο - γεωμετρικό, γεωμετρικό και αρχαϊκό υλικό και από πάνω τους πληθώρα θραυσμάτων κλασικής κεραμικής, ενώ από την επιφάνεια συλλέχθηκαν αρκετά θραύσματα κοινής ελληνιστικής κεραμικής. Η αποκάλυψη μιας εγκατάστασης που είχε διάρκεια ζωής

⁷⁴² Karageorghis 1971, σ. 392 · 1972, σ. 1048 · 1973, σ. 667

⁷⁴³ Οπ.π.

⁷⁴⁴ Οπ.π. · Karageorghis 1974, σσ. 883-884

⁷⁴⁵ Karageorghis 1974, σσ. 883-884

στον χώρο από το πρώτο μισό της δεύτερης χιλιετίας π.Χ. έως την Ελληνιστική Εποχή, έχει μεγάλη σημασία για την περιοχή.

3. Νεκρόπολη στο Παλιόκαστρο

Ο Catling εντόπισε το 1958 τον οικισμό στο *Παλιόκαστρο* και το 1961 το νεκροταφείο. Μαζί με το ΤΜΑ. ανέσκαψε αριθμό μερικώς λεηλατημένων λαξευμένων τάφων. Οι τάφοι ανήκουν στη Κυπρο - Αρχαϊκή Ι- ΙΙ, με Κυπρο – Κλασική Ι (700 – 400—π.Χ.).⁷⁴⁶ Αργότερα, το 1971, η Ιταλική Αρχαιολογική Αποστολή ανέσκαψε τάφους, με τα ευρήματα από αυτούς να χρονολογούνται κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού.⁷⁴⁷ Η νεκρόπολη βρίσκεται στα νότια του οικισμού, λίγα μέτρα από τον τελευταίο, σε μια χαμηλή φυσική άνοδο της γης, όπου από εκείνο το σημείο, κατεβαίνει απότομα στη θάλασσα και φτάνει μέχρι κοντά στις όχθες του ποταμού.⁷⁴⁸

Από τους είκοσι πέντε ανασκαμμένους τάφους, αρκετοί βρέθηκαν ανέπαφοι και απέδωσαν κεραμική. Οι τάφοι είναι, είτε τύπου δρόμου είτε τύπου λάκκου και οι θάλαμοι τους έχουν σχήμα οβάλ. Η πρόσβαση στους νεκρικούς θαλάμους γινόταν είτε από δρόμους είτε από σπές στον βράχο.⁷⁴⁹

Η νεκρόπολη βρισκόταν σε χρήση στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού Ι, έως την Αρχαϊκή περίοδο, όπως αποδεικνύεται τόσο από το υλικό που βρέθηκε στους θαλάμους ταφής όσο και από την κεραμική που βρέθηκε σε αφθονία στην επιφάνεια του εδάφους. Μερικοί από τους τάφους ενδέχεται να είχαν ξαναχρησιμοποιηθεί σε μεταγενέστερες περιόδους.⁷⁵⁰

Στην ΥΚΧ ανήκουν οκτώ τάφοι, εκ των οποίων οι επτά χρησιμοποιήθηκαν ξανά κατά την Αρχαϊκή περίοδο. Στην Αρχαϊκή περίοδο ανήκουν άλλοι 6 τάφοι. Το υλικό ανήκει σχεδόν αποκλειστικά στην ΥΚΧ Ι και αποτελείται από τους συνηθισμένους τύπους κεραμικών. Οι ταφές που χρονολογούνται στην Αρχαϊκή Εποχή περιέχουν μικρότερη ποσότητα ταφικών προσφορών.⁷⁵¹

Ένας τάφος της ΥΚΧ ανασκάφηκε στη νοτιοδυτική γωνία του τείχους της πόλης. Αυτός ο τάφος έμοιαζε με σπήλαιο και είχε μια είσοδο από την πλευρά της θάλασσας. Περιείχε 31 ταφές χωρισμένες σε τρία στρώματα. Αυτά τα στρώματα χρονολογούνται, σύμφωνα με το

⁷⁴⁶ Dikaios 1961, σ.35

⁷⁴⁷ Γεωργίου 2006, σ. 226 · Leonard-Knapp 1997, σσ. 177 - 178

⁷⁴⁸ Karageorghis 1973, σ.667 · 1971, σ.394

⁷⁴⁹ Karageorghis 1971, σπ.π. · 1972, σ.1047 · 1973, σ.667

⁷⁵⁰ Karageorghis 1971, σπ.π. · 1972, σπ.π.

⁷⁵¹ Karageorghis 1972, σ. 1048

κεραμικό υλικό που περιείχαν, στον 16^ο αιώνα έως τα μέσα του 13^{ου} αιώνα π.Χ. Το υλικό περιλαμβάνει περίπου τετρακόσια αντικείμενα, εκ των οποίων περισσότερα από 300 είναι αγγεία. Το μεγαλύτερο μέρος τους αποτελείται από πήλινα αγγεία, αλλά και χάλκινα αντικείμενα, οστά και λίθους. Υπήρχαν σπαθιά, στιλέτα, ένας χάλκινος καθρέφτης, ένα αργυρό δαχτυλίδι και πολλά άλλα αντικείμενα. Επίσης συναντώνται τα κυπριακής τεχνοτροπίας White Painted V, Proto-White Slip, White-Slip I και II, Proto Base Ring και Base Ring I, Black Slip III, ενώ από εισαγωγές από το Αιγαίο και τη Συρία, έχουμε δύο αγγεία πιθανώς από την Κρήτη, 26 συριακά αγγεία και μια συριακή σφραγίδα.⁷⁵² Ο τάφος έχει δύο ξεχωριστές περιόδους χρήσης, μια κατά την ΥΚΧ και η δεύτερη κατά την Κυπρο - Αρχαϊκή περίοδο. Στην πρώτη περίοδο, ένας μικρός αριθμός αντικειμένων αυτής εποχής, δύο κυλινδρικές σφραγίδες και από μια πλούσια σειρά κοινών κεραμικών εντόπιας κατασκευής, όπως το White Painted V, το White Slip I, το Proto Base-Ring, το Black Slip III. Δύο άλλοι τάφοι αποδίδονται, σύμφωνα με το υλικό τους, στην Κυπρο - Αρχαϊκή.⁷⁵³

Σε κοντινή απόσταση, στην νεκρόπολη στον λόφο *Χάραγκας*, που βρίσκεται εκατό μέτρα νότια της *Αγίας Ειρήνης*, διενεργήθηκε ανασκαφή το 1971 υπό τη διεύθυνση του ο Rocchetti. Εξερευνήθηκαν πέντε μικροί τάφοι. Αν και λεηλατημένοι παρέδωσαν μεγάλο αριθμό αγγείων. Οι τάφοι είναι πολύ απλοί και μικροί, αποτελούνταν από ορθογώνιο δρόμο και ωοειδές θάλαμο. Οι τάφοι περιείχαν πολύ φτωχή και συνηθισμένη κεραμική, την αρχής της Κυπρο - Γεωμετρικής Εποχής. Πρόκειται για αμφορείς, κύπελλα και άλλα αντικείμενα που ήταν καμωμένα από χοντρό άργιλο, είχαν ατελή σχήματα, ενώ από τα περισσότερα απουσίαζε η ζωγραφιστή διακόσμηση.⁷⁵⁴

4. Το λιμάνι και τα τείχη στο Παλιόκαστρο / Μελαβρό

Στη θέση *Παλιόκαστρο*, πέρα από τον οικισμό και τη νεκρόπολη, εντοπίστηκαν τα ερείπια κτισμάτων, τα οποία ταυτίστηκαν με τα τείχη και το λιμάνι της πόλης. (Εικ. Αρ. 19) Μερικά ερείπια βρέθηκαν πάνω σε μια όχθη από βράχους που καλυπτόταν από άμμο, όπου ξεχώρισαν ίχνη από σκυρόδεμα.⁷⁵⁵ Στα μέσα της ανατολικής άκρης του λόφου, η αρχαιολογική σκαπάνη έφερε στο φως τμήματα των τειχών, τα οποία περνούσαν από διαφορετικά υψομετρικά επίπεδα έως την κορυφή του λόφου, στη νότια ακτή του *Παλιόκαστρου*.⁷⁵⁶

⁷⁵² Karageorghis 1972, σσ. 1048 - 1051

⁷⁵³ Karageorghis 1971, σ. 394

⁷⁵⁴ Karageorghis 1972, σ. 1051 · 1973, σ. 667

⁷⁵⁵ Pecorella 1977, σσ. 9 - 11

⁷⁵⁶ Βλ. Dikaios 1961, σ.35

Επιπλέον, στα δυτικά του λόφου του *Παλιόκαστρου*, εμφανιζόταν μια σειρά από τείχη που κατευθύνονταν κυρίως από τα ανατολικά προς τα δυτικά, αποδεικνύοντας έτσι ότι η πόλη του *Παλιόκαστρου* ήταν οχυρή. Τα τείχη στηρίζονταν σε προχώματα. Στα βόρεια, η βραχώδης κορυφογραμμή του λόφου, που χωρίζει τη θάλασσα από το σημερινό χωριό, εκτείνεται μέσα από αμμώδεις αμμόλοφους, κατηφορίζει με μια ήπια πτώση και καταλήγει στη νότια όχθη ενός ξηρού πλέον ποταμού, ενώ γύρω οι πλαγιές των λόφων είναι απότομες και έχουν κατακόρυφη κάθοδο στην κοίτη του ποταμού. Δίπλα από τη θέση αυτή οι Quilici και Quilici Gigli, εντόπισαν τα ίχνη του αρχαίου λιμανιού. Τα ερείπια βρισκόταν δίπλα από έναν φάρο που αποκαλύφθηκε στον χώρο μαζί με τρεις άλλες δομές, σχεδόν παράλληλες μεταξύ τους, αν και σε διαφορετικό επίπεδο. Οι δομές ήταν κτισμένες από λίθους και εγκαταστάθηκαν στον χώρο μετά από καταστροφή, που προκλήθηκε πιθανώς από σεισμούς. Πιο νότια ανακαλύφθηκαν δάπεδα και τοίχοι κτισμάτων.⁷⁵⁷ Τα κτίσματα αυτά αποδόθηκαν στην Ελληνιστική και Ρωμαϊκή Εποχή⁷⁵⁸ και μάλλον ήταν μέρος των λιμενικών εγκαταστάσεων της πόλης. Τα υπολείμματα οικοδομημάτων στο ακρωτήριο, στα βόρεια της θέσης, παρά την ακτή και στην απέναντι πλευρά του ποταμού, αποδόθηκαν σε πύργο φάρου. Περισσότερες κατασκευές ορθώνονταν στην άκρη του γκρεμού, είχαν ορθογώνιο σχήμα και ήταν κατασκευασμένες από λίθους και βότσαλα.

Άλλες κατασκευές που ανασκάφηκαν στον χώρο είχαν τετράγωνο σχήμα. Οι τελευταίες είχαν στα νότια τους, τους πρόποδες του λόφου, εκεί όπου σώθηκε ένα μέρος του τείχους, με πάχος 170-180 εκ. να εκτείνεται για 7 μέτρα. Το τείχος έπαιρνε στροφή από τα ανατολικά προς τα νότια. Στο ανατολικό όριο της θέσης, ήταν ορατά τα ίχνη ενός ορθογώνιου τοίχου. Πιο ψηλά από αυτή την κατασκευή βρέθηκαν περισσότερα σημάδια οικοδόμησης, μέχρι και τη βάση του αμμόλοφου, όπου διακρίνονταν τα θεμέλια ενός κυκλικού κτίσματος. Το κτίσμα είχε διάμετρο 10 μ. και αποτελούνταν από χοντρούς τοίχους πάχους 80 εκ.⁷⁵⁹ Τα τετράγωνα κτίσματα, οικοδομήθηκαν κατά την Ελληνιστική Εποχή. Κάτω από αυτά, εντοπίστηκε το αρχαϊκό στρώμα, το οποίο απέδωσε πολλά θραύσματα κεραμικής διάφορων τύπων όπως Black on Red και White Painted. Σε αυτό το στρώμα, βρέθηκαν επίσης τα ερείπια από δύο τμήματα τοίχων που είναι τμήμα των πρώτων αρχαϊκών κατασκευών που βρέθηκαν στο *Παλιόκαστρο*.⁷⁶⁰

Εκτός από αυτές τις κατασκευές, εντοπίστηκαν ίχνη υπολειμμάτων κτιρίων και τετραγωνισμένες πέτρες στα ΝΑ, πριν από την άνοδο του αμμόλοφου. Η κεραμική που

⁷⁵⁷ Βλ. Karageorghis 1971, σ. 392 · Leonard – Knapp 1997, υποσ. 14, σσ. 177 -178

⁷⁵⁸ Karageorghis, οπ.π., σ. 394

⁷⁵⁹ Quilici 1974, σ. 12, σσ. 54 - 56

⁷⁶⁰ Οπ.π.

εντοπίστηκε στο χώρο φαίνεται να προέρχεται από την Ελληνιστική και τη Ρωμαϊκή Εποχή. Ο πύργος-φάρου είχε ιδιαίτερη θέση πάνω στον γκρεμό, απέναντι από την πόλη με θέα το στόμιο του *Παλιόκαστρο* και τη θάλασσα.⁷⁶¹

Κατά την Ελληνιστική Εποχή, ανάμεσα στο 221 και 116 π.Χ. επιτελέστηκαν πολλά αμυντικά έργα στην Κύπρο όπου σε αυτά εγκαταστάθηκε η πολιτική και στρατιωτική διοίκηση, όπως προκύπτει από τις επιγραφές. Αυτά τα αμυντικά έργα θα πρέπει να περιλάμβαναν και το *Παλιόκαστρο*, καθώς δέχθηκαν ενισχυτικά έργα. Παρόμοιες οικοδομήσεις, ανοικοδομήσεις και ανακαινίσεις οχυρών έλαβαν χώρα επανειλημμένα την Ελληνιστική περίοδο, όπως επί Πτολεμαίου Στ' Φιλομήτωρος (186-145) για τις ανάγκες των πολέμων από το 163 μέχρι το 154 π.Χ. και την καταπολέμηση της Κιλικικής πειρατείας. Στην αρχή της Ρωμαϊκής περιόδου (1^{ος} π.Χ. – 3^{ος} μ.Χ.) το *Παλιόκαστρο* εξακολούθησε να υπάρχει. Σύμφωνα με τα πιο πάνω, η τειχισμένη πόλη του *Παλιόκαστρο* και το *Λιμάνι* της οικοδομήθηκαν κατά την Ελληνιστική Εποχή, ενώ δεν εγκαταλείφθηκαν έως τουλάχιστον τον 2^ο αιώνα μ.Χ.⁷⁶²

5. Το Παλιόκαστρο στις αρχαίες γραπτές πηγές

Γνωρίζουμε για την ύπαρξη του *Λιμανιού* κατά την αρχαιότητα από τις αναφορές του *Σταδιασμού* και από τον Κωνσταντίνο Πορφυρογέννητο, ο οποίος αναφέρει την πόλη ως *Κέρμια* ή *Κέρβεια*. Την πόλη αναφέρει και ο Ιεροκλής, αποκαλώντας την Κίρβιαν και ο Νόννος που την αναφέρει ως Κρεμασεΐα. Ο *Σταδιασμός* το κατέγραψε ως *Μέλαβρον*, ένα θερινό όρμο, τοποθετούμενο σε απόσταση 9.200 μ. από τον Κορμακίτη.⁷⁶³

Ο *Σταδιασμός* αναφέρει το *Λιμάνι*, αν και το γεγονός ότι η πόλη εμφανίζεται εγκαταλελειμμένη ήδη από το δεύτερο μισό του 2^{ου} αιώνα μ.Χ., δεν έρχεται σε αντίθεση με την αναφορά του, παρά το ότι έγραψε περίπου έναν με δύο αιώνες αργότερα, καθώς χρησιμοποίησε πιο αρχαίες πηγές για το έργο του, μετρώντας θέσεις που υπήρχαν ακόμα και πριν από την εποχή του.⁷⁶⁴ Η αναφορά του *Σταδιασμού* σε θερινό όρμο υποδηλώνει ότι το *Λιμάνι* στο *Μελαβρό* πιθανότατα ήταν ευάλωτο στους ανέμους. Η καταγραφή του ως όρμο, ίσως να είναι ενδεικτική της φυσικής τοπογραφικής εγκατάστασης του, είτε σε κυκλικό κόλπο είτε σε στρογγυλεμένες εκβολές ποταμών που έχουν πλέον προσχωθεί.⁷⁶⁵

⁷⁶¹ Quilici 1974, σπ.π.

⁷⁶² Ballandier 2002, σ. 333, σσ. 336 - 338 · Ballandier 2011, σ. 370

⁷⁶³ Βλ. Φιλ.Μαρ. σπ.π · βλ. ΑΚΕΠ Ε, σσ. 189-191 · Leonard 1995, σ. 241 · Ζαννέτος 1997, σσ. 498-499 · Σακελλάριος 1890, σ. 139

⁷⁶⁴ Quilici 1974, σπ.π.

⁷⁶⁵ Leonard - Knapp 1997, σσ. 177 - 178

Σχετικά με τις μετρήσεις του άγνωστου συγγραφέα του έργου αυτού, θα πρέπει να επισημανθεί ότι υπάρχουν πολλά λάθη, όπως διαπιστώθηκε από τους Quilici and Quilici Gigli. Σύμφωνα με τον Σταδιασμό, η απόσταση από το *Μελαβρό* στους Σόλους είναι 300 στάδια και οι Σόλοι δεν έχουν λιμάνι, επίσης θεωρούν ότι ο αριθμός 300 είναι εσφαλμένος και ακόμα ότι ο συγγραφέας του *Σταδιασμού* θα μπορούσε να μπερδέψει τους Σόλους με το Μάριον. Φυσικά και το Μάριον είχε λιμάνι, βέβαια στον *Σταδιασμό* η Αμαθούντα δεν αναφέρεται ως πόλη που είχε λιμάνι κάτι που επίσης δεν ισχύει.⁷⁶⁶

Άξιο αναφοράς είναι και το γεγονός ότι σε μεσαιωνικούς χάρτες παρουσιάζεται στη θέση του *Παλιόκαστρο* το όνομα *Λιμενία*, όπως για παράδειγμα στον χάρτη του 1608 του Abraham Ortelius. Ίσως να πρόκειται για σφάλμα, σε αντίθετη περίπτωση θα μπορούσε να αποτελεί μια ένδειξη ότι το *Παλιόκαστρο* ήταν η *Λιμενία*. (Εικ. Αρ. 11)

6. Συμπεράσματα

Όπως αναφέρθηκε πιο πάνω το *Λιμάνι των Σόλων* έπαψε να χρησιμοποιείται από νωρίς και η πόλη των Σόλων κλήθηκε να λύσει το πρόβλημα αυτό που θα εξασφάλιζε την επιβίωση της πόλης. Από τις επιλογές που είχαν οι Σόλοι για τη συνέχιση του εμπορίου τους και την πολύτιμη εξαγωγή του μεταλλεύματος υπήρχε ως αναγκαστική επιλογή το *Λιμάνι του Παλιόκαστρο*. Η χρήση ενός τόσο απομακρυσμένου λιμανιού από τους Σόλους θα έγινε μόνο εφόσον το *Λιμάνι στον Λιμνίτη* ήταν τόσο μικρό όσο φαίνεται από τα μέχρι τώρα δεδομένα και έτσι δεν μπορούσε να απορροφήσει τον όγκο παραγωγής που είχαν διαθέσιμο οι Σόλοι για εξαγωγή και αυτό θα συνέβη για μικρή μόνο χρονική περίοδο. Το *Λιμάνι* αυτό όπως και το αντίστοιχο των Σόλων περιέπεσε σε αχρηστία για τον ίδιο λόγο και περίπου την ίδια περίοδο. Ίσως το *Λιμάνι στο Παλιόκαστρο* να εξακολούθησε να υπάρχει για λίγες δεκαετίες μετά την εγκατάλειψη του *Λιμανιού των Σόλων*, καθώς όπως συμπεράναν οι ανασκαφείς του *Παλιόκαστρο*, η πόλη παράκμασε κατά το τέλος του 2^{ου} αιώνα μ.Χ., εξ αιτίας της επίχωσης και της εγκατάλειψης του *Λιμανιού* της.⁷⁶⁷ Τα δύο δεδομένα που υπάρχουν αναφορικά με τον τερματισμό της χρήσης των δύο λιμανιών είναι η απουσία αναφορών για το *Λιμάνι των Σόλων* από τον Κλαύδιο Πτολεμαίο (150 μ.Χ.) και έπειτα, καθώς και τα αρχαιολογικά δεδομένα από το *Παλιόκαστρο* που δείχνουν ότι το εκεί *Λιμάνι* ερημώθηκε στο τέλος του 2^{ου} αιώνα μ.Χ. Το *Λιμάνι στο Παλιόκαστρο ή Μελαβρό* είτε εξυπηρέτησε τους Σόλους μετά την εγκατάλειψη του *Λιμανιού* τους είτε όχι, είναι βέβαιο

⁷⁶⁶ Bekker - Nielsen 2004, σ. 148, υποσ. 17

⁷⁶⁷ Bekker - Nielsen 2004, σσ. 148 – 149 ἈΚΕΠ Ε, σσ. 201 - 202

ότι διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο κατά την Ελληνιστική και Ρωμαϊκή Εποχή. Η άποψη αυτή πηγάζει από το γεγονός και μόνο ότι το *Παλιόκαστρο* ήταν μια πόλη με τείχη και λιμάνι.

ΚΕ. Ο τάφος 1 / Το Λουτρό στη Μανσούρα

1. Ο τάφος 1

Το 2005 ανακαλύφθηκε ένας τάφος στη νότια πλευρά του δρόμου Πύργου – Μανσούρας, σε απόσταση μερικών εκατοντάδων μέτρων από το χωριό. Ο τάφος ήταν λαξευμένος στην πλαγιά ενός λόφου, ενώ γύρω του βρίσκονταν και άλλοι τάφοι που φαίνεται να ανήκαν στην ίδια εποχή, αν και αυτό δεν είναι απόλυτα βέβαιο καθώς ήταν συλημένοι. Από τη χρονολόγηση του μερικώς συλημένου τάφου προκύπτει ότι ήταν ένα νεκροταφείο της Ελληνιστικής και της Ρωμαϊκής Εποχής. Ο χώρος που εντοπίστηκαν οι τάφοι ήταν σε πολύ κοντινή απόσταση από το *Λουτρό της Μανσούρας*. Ο Βιολάρης υποθέτει ότι το *Λουτρό* ήταν μέρος μιας έπαυλης της Ρωμαϊκής Εποχής του 4^{ου} με 5^{ου} αιώνα μ.Χ. Ωστόσο τα περισσότερα από τα ευρήματα του τάφου χρονολογήθηκαν ένα με δύο αιώνες πρωύτερα, ενώ κάποια ανήκουν στην Ελληνιστική Εποχή.

Ο τάφος ήταν θαλαμοειδής, είχε ένα μικρό, σχεδόν τετράγωνο δρόμο, με πλευρά μήκους ενός μέτρου. Η είσοδος ανοιγόταν προς τα βορειοδυτικά, βλέποντας στη θάλασσα, είχε ένα τοξωτό άνοιγμα, πλάτους 60 εκ. και μέγιστου ύψους ενός μέτρου. Μέσα από την είσοδο βρέθηκε μια λαξευμένη βαθμίδα ύψους 22 εκ., ενώ το δάπεδο του τάφου βρισκόταν ακόμα στα 38 εκ. πιο κάτω από τη βαθμίδα. Ο θάλαμος ήταν ορθογώνιος, 4.25μ. X 2.50μ. και το μέγιστο ύψος στα 1.75μ. και είχε σχήμα καμάρας.

Στα εναπομείναντα ευρήματα του τάφου που βοήθησαν στην χρονολόγηση του περιλαμβάνονται, από το σύνολο των δεκατεσσάρων αντικειμένων, θραύσματα από υάλινα σκεύη και άλλα αγγεία, αλλά και ανθρώπινα και ζωικά οστά. Ακόμα, στον τάφο βρίσκονταν ένας αρυτήρας, τέσσερις λύχνοι, ένα μυροδοχείο και μια οινοχόη. Το πιο σημαντικό εύρημα ήταν ένα χάλκινο νόμισμα του Πτολεμαίου IB' Αυλητή (80-58 π.Χ.), ωστόσο το νόμισμα δεν βρέθηκε επί τόπου και έτσι δεν γνωρίζουμε αν αρχικά βρισκόταν στα ενδύματα του νεκρού. Το νόμισμα αυτό είναι σχεδόν σύγχρονο ενός ακόμα τουλάχιστον ευρήματος. Πρόκειται για ένα από τα μυροδοχεία, που χρονολογείται στον 2^ο αιώνα π.Χ. καθώς τέτοια αγγεία βρέθηκαν και σε άλλα σημεία του ελληνιστικού κόσμου και όλα αποδίδονται σε αυτή την περίοδο.

Άλλο ένα εύρημα εξαιρετικής ομορφιάς, το οποίο ωστόσο περιπλέκει το θέμα της χρονολόγησης του τάφου, είναι μια επιτύμβια ναόσχημη στήλη. Έχει την εμφάνιση ορθογώνιας πλάκας από ασβεστόλιθο με πλήρη αετωματική απόληξη και περιβάλλεται από

παραστάδες. Από τις γωνίες του αετώματος έχουν την αφητηρία τους σχηματοποιημένα ανθεμωτά ακροκέραμα, ενώ τα επίκρανα των παραστάδων είναι ανάγλυφα. Η στήλη αποδίδεται στον 4^ο ή 3^ο αιώνα π.Χ. Βεβαίως δεν γνωρίζουμε αν αποτελούσε μέρος της αρχιτεκτονικής του τάφου ή αν τοποθετήθηκε μέσα σε αυτόν ως αντικείμενο εκφοράς, καθώς δεν βρέθηκε *in situ*. (Εικ. Αρ. 181) Σε αντίθεση με τη στήλη τα περισσότερα αντικείμενα χρονολογήθηκαν στην Ελληνιστική Εποχή, μαζί τους και τα μυροδοχεία, ενώ τα υάλινα σκεύη χρονολογήθηκαν 2^ο - 3^ο αιώνα μ.Χ.

Από τον τάφο 1 μαθαίνουμε ορισμένες ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τον ίδιο τον τάφο αλλά και για τη χρονολόγηση του γειτονικού λουτρού. Τα στοιχεία δείχνουν ότι είναι ο τάφος χρησιμοποιούνταν από την Ελληνιστική μέχρι και τη Ρωμαϊκή Εποχή. Το γεγονός ότι είναι ένας λαξευτός θαλαμοειδής τάφος σε μεταγενέστερη εποχή από τη συνήθη όπου συναντώνται τέτοιοι τάφοι, δείχνει ότι η παράδοση αυτού του είδους τάφων είχε συνέχεια μέχρι και τη Ρωμαϊκή Εποχή. (Εικ. Αρ. 176 – 180)⁷⁶⁸

2. Το Λουτρό στη Μανσόυρα

Στο κέντρο της Κοινότητας Μανσόυρα, η οποία βρίσκεται στα δυτικά του Κάτω Πύργου, στον δρόμο που οδηγεί στην Πόλη Χρυσοχούς, ανακαλύφθηκαν τα ερείπια ενός *Λουτρού* του οποίου το εσωτερικό ήταν διακοσμημένο με τουλάχιστον δύο ψηφιδωτά. Τα ερείπια του *Λουτρού* εξακολουθούν να βρίσκονται περίπου στο κέντρο του χωριού, στα δεξιά του δρόμου, από τον Κάτω Πύργο προς την Πάφο, στην πλευρά της θάλασσας και σε απόσταση μερικών μέτρων από αυτή. Ο δρόμος αυτός κατά την αρχαιότητα οδηγούσε από τους Σόλους στην Αρσινόη, αλλά βρισκόταν αρκετά μακριά και από τις δύο πόλεις. Το *Λουτρό* εντοπίστηκε σε ένα σημείο το οποίο δεν θα μπορούσε παρά να ήταν μέρος μιας μικρής πόλης. (Εικ. Αρ. 193)

Τα σπαράγματα από τα ψηφιδωτά που βρέθηκαν στο *Λουτρό* μεταφέρθηκαν στο Κυπριακό Μουσείο το 1924. Τα δύο ψηφιδωτά είναι τα δύο εναπομείναντα κομμάτια ενός μεγαλύτερου ψηφιδωτού του κτιρίου. Μετά από έρευνα του Μιχαηλίδη και τη βοήθεια του Χατζησάββα και Χρήστου εντοπίστηκαν και άλλα σπαράγματα του ίδιου ψηφιδωτού. Τουλάχιστον δύο από αυτά θα πρέπει να ανήκουν στην ίδια σύνθεση. Ωστόσο το ψηφιδωτό αποσπάστηκε από τη φυσική του θέση και μεταφέρθηκε στο μουσείο, χωρίς να έχει φωτογραφηθεί προηγουμένως. (Εικ. Αρ. 96)⁷⁶⁹

⁷⁶⁸ Βιολάρης 2010, σσ. 37 - 49

⁷⁶⁹ Βλ. Michaelides 1993, σσ. 265 - 266 · Χαραλάμπους 2010, σσ. 69 - 71

Τα στοιχεία που έχουμε για το *Λουτρό* προέρχονται από αναφορές των αρχών του περασμένου αιώνα. Η πρώτη αναφορά δόθηκε από κάποιο Φράγκο το 1909, ο οποίος έγραψε ότι όταν 20 χρόνια πριν από την εποχή του, κατασκευαζόταν ο δρόμος Λεύκας – Χρυσοχούς, κοντά στον ποταμό της Μανσούρας, καταστράφηκε ένα ψηφιδωτό, το οποίο βρισκόταν σε ένα *Λουτρό*, αποτελούμενο από δύο δωμάτια. Στο ένα από τα δύο δωμάτια βρισκόταν μια επιγραφή και στο άλλο η αναπαράσταση ενός σκύλου με στραμμένο το κεφάλι στα πλάγια. Το δάπεδο του στηριζόταν από κολωνάκια ύψους περίπου 2 ποδιών από ψημένα τούβλα. Επιπλέον, όπως μαθαίνουμε από τον Περιστιάνη, το 1909 και το 1920 ο χείμαρρος πλημμύρισε τη γέφυρα της Μανσούρας και το Δημόσιο Τμήμα ανέλαβε την επισκευή της. Όταν σκάφτηκε το έδαφος, που βρισκόταν κοντά στον δρόμο, αποκαλύφθηκε ένα υπέροχο πολύχρωμο ψηφιδωτό με διάφορα συμμετρικά σχέδια και κύκλους. Το ψηφιδωτό δάπεδο εκτεινόταν στα δύο διπλανά δωμάτια που υποστηρίζονταν από κιονοστοιχίες.⁷⁷⁰

Το ψηφιδωτό δάπεδο εντοπίστηκε από τον Gimson, το 1920, και όπως κατέγραψε αυτό ήταν καλυμμένο από λίγα πόδια χώματος. Το δάπεδο φαινόταν να ανήκε σε *Λουτρό*, καθώς διακρινόταν ένας κοίλος χώρος κάτω από αυτό, ο οποίος φαινόταν ότι χρησιμοποιούνταν για άναμμα φωτιάς.⁷⁷¹

Το *Λουτρό* ίσως να ανήκε σε πολυτελή κατοικία, η οποία ανακαλύφθηκε στις αρχές του προηγούμενου αιώνα ή στα τέλη του 20^{ου} αιώνα. Το 1924 ο Μενέλαος Μαρκίδης αφού διέσωσε, ανάγνωσε το σωζόμενο μέρος της επιγραφής, η οποία ήταν εγγεγραμμένη σε μία *Tabula ansata*. Η φράση διαβάζεται ως ΚΑΛΩΣ ΛΟΥΕΙ ΦΙΛΟΘΑΛΑΚΚΟC, δηλαδή Καλό λουτρό, φίλος της θάλασσας. Θα μπορούσε ακόμα να διαβαστεί ως, αυτός που αγαπάει τη θάλασσα, ξέρει να λούζεται καλά. Το ψηφιδωτό ήταν πολυτελές και αποτελούνταν από μαύρες και λευκές ψηφίδες στο κέντρο του δωματίου. Το ψηφιδωτό κάλυπτε ένα δωμάτιο με υπόκαυστο από κολωνάκια από ψημένο τούβλο, περίπου δύο πόδια ψηλά. Ένα παρακείμενο δωμάτιο είχε επίσης υπόκαυστο και έφερε ψηφιδωτά λευκού χρώματος, διακοσμημένα με μπλε και κόκκινο. (Εικ. Αρ. 127 – 128)⁷⁷² Περαιτέρω, αναφέρεται ότι στο μέρος κάποτε βρέθηκαν αγάλματα και νομίσματα, χωρίς όπως περισσότερες διευκρινίσεις.

Στο δεύτερο δωμάτιο βρέθηκε ένα ψηφιδωτό που απεικόνιζε ένα κυνηγόσκυλο και είχε την επιγραφή ΦΗΡΙΑ ΚΑΛΗ. Το πρώτο δωμάτιο μετρήθηκε ως 16 X 11 πόδια (4.88 X 3.35 μ.) και το δεύτερο 20 X 7 πόδια (6.1 X 2.13 μ.). Το δεύτερο δωμάτιο ήταν το μεγαλύτερο από

⁷⁷⁰ Οπ.π. · Michaelides, οπ.π., σ. 267

⁷⁷¹ Βλ. Michaelides, οπ.π.

⁷⁷² Οπ.π. · Χαράλάμπους, οπ.π.

τα δύο. Η πλήρης αποκάλυψη του ψηφιδωτού έγινε το 1920 και τέσσερα χρόνια αργότερα ακολούθησε η μεταφορά του στο μουσείο. Παραμένει όμως αβέβαιο εάν πέρα από το ψηφιδωτό με τη μορφή του σκύλου και την επιγραφή μεταφέρθηκαν και άλλα κομμάτια της ίδιας σύνθεσης στο Κυπριακό Μουσείο.⁷⁷³

Από τις λιγοστές πληροφορίες που έχουμε για τα ψηφιδωτά μαθαίνουμε ότι ένα μεγάλο σπάραγμα 1 X 1,60 μ. το οποίο περιλαμβάνει υπολείμματα λευκού και μαύρου χρώματος και την αρχή ενός πεδίου εφαπτομένων αστεριών οκτώ ρόμβων που σχηματίζουν μικρά και μεγάλα τετράγωνα, πάνω σε ένα διπλό μαύρο πεδίο. Αυτό το τμήμα ορίζει το σχέδιο με τον σκύλο. Έχει γεωμετρικά σχήματα τα οποία βρίσκονται στο μαύρο φόντο, εκτός από τους ρόμβους, που βρίσκονται σε λευκό. Από τα απομεινάρια των ρόμβων γύρω από το σχέδιο σκύλου, ξεχωρίζουν ρόμβοι τεσσάρων χρωμάτων, σε ροζ - λευκό, κίτρινο ώχρας, καφέ και ένα τέταρτο που δεν έχει διατηρηθεί. Κάθε ρόμβος είναι διακοσμημένος με ένα κεντρικό μαύρο σταυρό. Σώζονται δύο μισά τετράγωνα στην άκρη του σπαράγματος, από τα οποία το ένα είναι διακοσμημένο με ροζ και λευκή πλεξούδα και με άλλη μια πλεξούδα, κίτρινου και λευκού χρώματος σε μαύρο φόντο, ενώ το άλλο έφερε δύο εφαπτόμενα τετράγωνα. Το μισό τετράγωνο του μοτίβου είναι λευκό και διακοσμημένο με ένα κλιμακωτό τρίγωνο σε χρώματα ροζ, καφέ, κίτρινο, και με μερικά ασπρόμαυρα βότσαλα.⁷⁷⁴

Σε άλλο ένα τμήμα των ψηφιδωτών διακρίνεται ένα πεδίο (1 x 0,80m.) Με ασπρόμαυρο ορθογώνιο μοτίβο σβάστικας -μαιάνδρων με απλές επιστροφές και τετράγωνα διακοσμημένα με ένα κεντρικό συμπαγές τετράγωνο. Θα πρέπει να προέρχεται από το μικρότερο από τα δύο δωμάτια, το οποίο είχε ένα δάπεδο με περίτεχνο ψηφιδωτό μοτίβο, όπως ανέφερε και ο Jeffery.⁷⁷⁵

Ένα ακόμα σωζόμενο σπάραγμα περιλαμβάνει το σχέδιο του σκύλου. Από τα σχέδια με το σχέδιο και τις επιγραφές, υπάρχουν συνολικά 4 σπαράγματα που σώζονται από το *Λουτρό της Μανσούρας*. Το Σπάραγμα 1: έχει διαστάσεις 14 x 9 εκατοστά. Αποτελείται από μια μικρή ενότητα ενός διπλού κίτρινωπού - λευκού τεμαχίου και ενός διπλού μαύρου, αλλά και το σημείο καμπής ενός μαύρου μαιάνδρου σε ένα φωτεινό λευκό κομμάτι. Όλα τα τετραγωνίδια ψηφιδωτού έχουν μέγεθος περίπου 1 εκ.⁷⁷⁶

⁷⁷³ Οπ.π.

⁷⁷⁴ Michaelides 1993, σ.268. Οι περισσότερες πληροφορίες που έχουμε για τα ψηφιδωτά προέρχονται από μερικές φωτογραφίες των σπαραγμάτων των ψηφιδωτών, οι οποίες τραβήχτηκαν όταν μεταφέρθηκαν τα ευρήματα στο Κυπριακό Μουσείο.

⁷⁷⁵ Από τη Φωτ. 6, οπ.π.

⁷⁷⁶ Από τη Φωτ. 8, οπ.π σ.269

Το Σπάραγμα 3 περιλαμβάνει το σχέδιο του σκύλου, το οποίο σύμφωνα με τον Jeffery ήταν διακοσμημένο το κέντρο του μεγαλύτερου δωματίου. Τα θραύσματα έχουν διαστάσεις 93 x 88 εκ., και το πλαίσιο περίπου 80 εκ. Διασώθηκαν μικρά κομμάτια του γεωμετρικού πεδίου που εισάγονται στο πλαίσιο, όπως ένα πεδίο οκτώ εφαπτομένων αστεριών που σχηματίζουν τετράγωνα και μικρότερα τετράγωνα. Τα απομεινάρια των τετράγωνων του ψηφιδωτού που είναι προσαρτημένα στο πλαίσιο είχαν ροζ χρώμα και λευκό ώχρα και εναλλάσσονταν μεταξύ τους. Μέρος ενός καφέ τετραγωνιδίου του ψηφιδωτού σώζεται στην επάνω αριστερή γωνία του σχεδίου. Έχουμε τρία από τα τέσσερα χρώματα των ζευγαριών τετραγωνιδίων του ψηφιδωτού που σχημάτισαν τα οκτάγωνα άστρα. Τίποτα δεν διασώθηκε από το τέταρτο ζευγάρι. Ένα μικρό τμήμα δείχνει ότι οι σταυροί που διακοσμούσαν τα τετραγωνίδια του ψηφιδωτού ήταν μαύροι. Υπάρχουν επίσης απομεινάρια των τριγώνων, στο κέντρο κάθε πλευράς του σχεδίου. Αυτά είναι λευκά και διακοσμημένα με μισά τακτοποιημένα τετράγωνα σε ροζ, καφέ και κίτρινο και μερικά ασπρόμαυρα τετραγωνίδια ψηφιδωτού. Πλαισιώνεται από μια στενή ταινία. 6-6,5 εκ. πλάτος και είναι διακοσμημένο με ζιγκ-ζαγκ σε χρώματα ουράνιου τόξου. Το κέντρο του είναι καφέ, τα τρίγωνα στο εξωτερικό είναι κίτρινα ώχρας με λευκό κέντρο και στο εσωτερικό ροζ με λευκό κέντρο.⁷⁷⁷

Η σύνθεση του σκύλου να σκοτώνει με το ένα πόδι του μια πέρδικα, ήταν δημοφιλής στα ψηφιδωτά της Ελληνιστικής Περιόδου. Το φόντο είναι ένα ομοιόμορφο πεδίο ενός μπλε, τύπου ασβεστολιθικού μαρμάρου. Το δάπεδο είναι κατασκευασμένο από ανοιχτό και σκούρο γκρι και μαύρο χρώμα. Ο σκύλος φιλοτεχνήθηκε από απαλές αποχρώσεις κυρίως ροζ, λευκού, κίτρινου ώχρα και ανοιχτού καφέ χρώματος. Η πέρδικα έχει γκρι, μπλε και καφέ χρώμα. Τα ριγέ φτερά είναι από μαύρο, καφέ, λευκό και κίτρινο ώχρα, ενώ τα πόδια, το ράμφος και η κηλίδα γύρω από τα μάτια είναι ροζ. Στο πλάι της πέρδικας, κοντά στο κέντρο του δαπέδου υπάρχει ένα αντικείμενο σε λευκό, καφέ, ανοιχτό γκρι και κίτρινη ώχρα χρώμα. Δυστυχώς υπάρχει κενό σε αυτό το σημείο που καθιστά αδύνατη την αναγνώριση του αντικειμένου. Η επιγραφή που έχει εντοπιστεί στα λευκά τετραγωνίδια του ψηφιδωτού σε μπλε φόντο και φέρει την επιγραφή ‘ΦΥΡΙΑ ΚΑΛΗ’, με την έννοια ‘καλό κυνήγι’. ΦΗΡΙΑ στην αιολική διάλεκτο σημαίνει από τα ΘΗΡΙΑ.⁷⁷⁸ Ένα άλλο ενδεχόμενο είναι ότι ΦΗΡΙΑ είναι το όνομα του σκύλου. ΦΗΡΙΑ, σημαίνει άγριο θηρίο, αυτό θα ήταν ένα ταιριαστό όνομα ενός κυνηγόσκυλου. Θα μπορούσε ακόμα να σημαίνει ‘Φυρία, η δίκαια, η καλή’. Θα μπορούσε ακόμα να σημαίνει το καλό θήραμα.

⁷⁷⁷ Οπ.π.

⁷⁷⁸ Οπ.π., σ.271

Τα τετραγωνίδια του ψηφιδωτού έχουν τρία διαφορετικά βασικά μεγέθη: α. 1cm²., β. 0.8cm². και γ. 0,4-0,2 cm². για το σκύλο και την πέρδικα. Τα τετραγωνίδια του ψηφιδωτού είναι ακανόνιστα αλλά αρκετά καλά κομμένα.

Στο Θραύσμα 4: Το θραύσμα φέρει την επιγραφή ΚΑΛΩΣ ΛΟΥΕΙ ΦΙΛΟΘΑΛΑССΟС. Έχει διαστάσεις 55 x 60 εκατοστά. 1cm². Η επιγραφή είναι γραμμένη με μαύρο χρώμα μέσα στο λευκό ορθογώνιο (36,5 x 39cm.) σε tabula ansata, εκ των οποίων διατηρείται μόνο το πλήρες ansa. Η tabula περιγράφεται (ξεκινώντας από το εσωτερικό) με μεμονωμένα τεμάχια καφέ, κίτρινα και ροζ ώχρας. Η ansa είναι καφέ και πλαισιώνεται από τα ίδια τεμάχια αλλά με αντίστροφη σειρά. Το tabula τοποθετήθηκε σε φόντο καστανού μαύρου χρώματος και προστέθηκαν τρίγωνα και στις δύο πλευρές της ansa. Ο Mitford μετέφρασε την επιγραφή “ΦΙΛΟΘΑΛΑССΟС” ως καλό μπάνιο από αυτούς που αγαπούν την θάλασσα. Η επιγραφή ίσως να είναι, όχι ένας γενικός χαιρετισμός για τους λάτρεις της θάλασσας, αλλά μια διαφήμιση για τον Φιλοθάλασσο, ο οποίος ήταν ο ιδιοκτήτης των λουτρών. Επίσης, όπως έχει επισημάνει και η Dunbabin, βρέθηκαν επιγραφές που έγραφαν “ΚΑΛ[ΩС] ΛΟΥ[САΙ]” και “ΚΑΛΩС ΕΛΟΥСΟΥ” στα λουτρά του Ανεμουρίου στην Μικρά Ασία, ενώ στην Skeikh Zouede, της Αιγύπτου βρέθηκε επιγραφή που έγραφε “ΚΑΛΩС ΛΟΥΗΙ”.⁷⁷⁹

Συνοπτικά η επιγραφή “ΚΑΛΩС ΛΟΥΕΙ ΦΙΛΟΘΑΛΑССΟС” περιβάλλεται από πολύχρωμο πλαίσιο, ενώ σε μερικά σημεία διασώζεται η περιμετρική ζώνη από λευκές ψηφίδες. Ο πίνακας περιβαλλόταν από ένα μεγαλύτερο πίνακα ο οποίος έφερε επαναλαμβανόμενο διακεκομμένο μαϊάνδρο με αγκυλωτούς σταυρούς που ανάμεσα τους είχαν τετράγωνα που έφεραν ακόμα μικρότερα τετράγωνα. Περιμετρικά των πινάκων άλλη μια ζώνη από επαναλαμβανόμενους κύκλους με εγγεγραμμένα όρθια κοιλόμορφα τετράγωνα που σχηματίζουν τετράφυλλα με κόσμημα σταυροειδούς σχήματος που αναπτύσσεται κλιμακωτά.⁷⁸⁰

Στο δεύτερο δωμάτιο υπήρχε ακόμα ένα ψηφιδωτό, το οποίο είχε στο κέντρο του τον πίνακα που απεικονίζει ένα σκύλο να πατάει με τα δύο μπροστινά του πόδια μια πέρδικα. Στο άνω μέρος της ήταν γραμμένη η φράση ΦΗΡΙΑ ΚΑΛΗ. Υπήρχε ζώνη επαναλαμβανόμενων τριγώνων που αναπτύσσονταν βαθμιδωτά. Αυτό βρισκόταν σε μεγαλύτερο πίνακα που έφερε περιμετρικά εναλλασσόμενα τετράγωνα τα οποία συνδέονταν μεταξύ τους με οκταπλά αστεροειδή σχήματα από ζώνη επαναλαμβανόμενου σπειρομαϊάνδρου. Παρά ότι

⁷⁷⁹ Οπ.π., σ.272, υποσ.27, σ.271

⁷⁸⁰ Χαραλάμπους, οπ.π

η τεχνοτροπία κατασκευής των ψηφιδωτών είναι παρόμοια με άλλα μέρη του νησιού, το κυνηγητικό αυτό θέμα αποτελεί καινοτομία για το νησί.⁷⁸¹

Η χρονολόγηση των ψηφιδωτών βάσει των στοιχείων από τις επιγραφές τοποθετούνται από τον Mitford στον 3^ο ή 4^ο αιώνα μ.Χ., παρόλο που προσέθεσε ότι ορισμένες από τις μορφές γραμμάτων εμφανίζονται στα τέλη του 4^{ου} ή στις αρχές του 5^{ου} αιώνα μ.Χ. Το μοτίβο των αστεριών με οκτώ παστίλιες που σχηματίζουν μεγαλύτερα και μικρότερα τετράγωνα ήταν δημοφιλές από τους πρώτους Αυτοκρατορικούς χρόνους, οπότε, δυστυχώς, δεν μας βοηθά με τη χρονολόγηση του ψηφιδωτού. Εδώ, ωστόσο, φέρει δευτερεύοντα διακοσμητικά στοιχεία που αποδίδονται σε ένα στυλ "ουράνιου τόξου", στο τέλος του 4^{ου} ή στις αρχές του 5^{ου} αιώνα. Ένα άλλο παράδειγμα του μοτίβου των αστεριών οκτώ τετραγωνιδίων των ψηφιδωτών βρίσκεται στον νάρθηκα της Βασιλικής της Αγίας Τριάδας στη Γιαλούσα, το οποίο, χρονολογείται στις αρχές του 5^{ου} αιώνα. Αλλού, το μοτίβο, συχνά διακοσμημένο με παρόμοιο ή πιο περίτεχνο τρόπο, βρίσκεται κατά την ίδια περίοδο, στο Μαρτύριο του Dibsī Faraj και στην Εκκλησία στο Mezra'a el-Oulia στη Συρία.⁷⁸²

Το *Λουτρό* όπως αναφέρθηκε βρισκόταν στη Μανσούρα, σε κοντινή απόσταση με τον *Τάφο* που αναφέρθηκε πιο πάνω και στην ίδια θέση που τοποθετείται σε ορισμένους χάρτες η *Αλεξανδρέτα*, κάτι που έρχεται σε συμφωνία με την περιγραφή του Λεονάρδο Ντονά. Τα ευρήματα από τον *Τάφο 1* και η πολυτέλεια του *Λουτρού*, ενώ συνάμα η θέση του που ήταν τόσο μακριά από τους Σόλους και ακόμα περισσότερο από το Μάριον, δείχνουν ότι ανήκει σε μια τρίτη πόλη, η οποία θα μπορούσε να βρίσκεται στη σημερινή Μανσούρα και να είναι η *Αλεξανδρέτα*. Αυτή η πεποίθηση πηγάζει από τα ευρήματα στο *Λουτρό* και τον *Τάφο*, από τις φιλολογικές μαρτυρίες αλλά και από την τοποθέτηση της *Αλεξανδρέτας* στους μεσαιωνικούς χάρτες, στην περιοχή μεταξύ του Κάτω Πύργου και του Πωμού. Αν τα Λουτρά στη Μανσούρα ανήκουν στην *Αλεξανδρέτα*, τότε θα μπορούσαμε να τα χρονολογήσουμε στην Ελληνιστική Εποχή. Αυτή η χρονολόγηση προκύπτει από το όνομα της πόλης, το οποίο ενδέχεται να της δόθηκε προς ανάμνηση του Μεγάλου Αλεξάνδρου, αλλά και από ορισμένα από τα ευρήματα στον *Τάφο 1*, τα οποία συνηγορούν προς αυτή την κατεύθυνση. Ωστόσο τα περισσότερα δεδομένα κλείνουν προς μια χρονολόγηση κατά την Ύστερη Ρωμαϊκή περίοδο, στον 3^ο με 5^ο αιώνα μ.Χ. Η χρονολόγηση αυτή προκύπτει από πολλά από τα αγγεία του *Τάφου 1*, από τη μορφή των γραμμάτων των επιγραφών του

⁷⁸¹ Οπ.π.

⁷⁸² Βλ. Michaelides 1993, σ. 273 ` Mitford 1980, υποσ. 253, σ. 1341

Λουτρού, όπως χρονολογήθηκε από τον Mitford και από την παράδοση ότι η *Αλεξανδρέτα* οικοδομήθηκε από την Αγία Ελένη μετά από μια μεγάλη καταστροφή που έπληξε το νησί.⁷⁸³

ΚΣΤ. Ιερό στο Μερσινάκι

1. Εισαγωγή

Το Μερσινάκι είναι μια μικρή κοιλάδα που βρίσκεται περίπου στη μέση της απόστασης του *Λόφου* Βουνί και των Σόλων.⁷⁸⁴ Η κοιλάδα εντοπίζεται κοντά στην ακτή και σε ένα μικρό ποτάμι, το οποίο διασχίζει τους λόφους που ορθώνονται στα νότια της, πάνω από τη Γαληνή. Η κοιλάδα έχει τρίγωνο σχήμα και είναι σχεδόν αθέατη, καθώς περιβάλλεται από τους υψηλούς λόφους που γειτνιάζουν με το Βουνί και τις βραχώδεις κορυφές που υψώνονται στα δυτικά των Σόλων. Η θέση άλλαξε σταδιακά μορφή, εξ αιτίας της διασποράς άμμου και χαλικιών από το γειτονικό ποτάμι. Κατά την ανασκαφή της *SCE*, το ποτάμι είχε ακόμα νερό το οποίο έρρεε, διασχίζοντας το κέντρο της πεδιάδας και εξέβαλλε στη θάλασσα μέσα από το μικρό ακρωτήριο ή δέλτα. Το βόρειο όριο της θέσης καταλήγει σε ένα ακρωτήριο της βόρειας ακτής, το οποίο κατά την προϊστορική εποχή πιθανόν να εκτεινόταν βαθύτερα στη μικρή κοιλάδα και να σχημάτιζε κόλπο. Πλέον αντικαταστάθηκε από εύφορη γη, η οποία απλώνεται από την ακτή προς τα βουνά σε ύψος λίγο πιο πάνω από τη στάθμη της θάλασσας. Το σχήμα της ακτής μεταβλήθηκε από την αρχαιότητα χωρίς να αφήσει στοιχεία για τη μορφή του. Μέσα στην κοιλάδα εντοπίστηκαν τα απομεινάρια αρχαίου *Ιερού* με πλήθος κινητών ευρημάτων⁷⁸⁵

2. Το Ιερό

Κοντά στο κέντρο της κοιλάδας, βρέθηκαν τα ερείπια μιας μικρής εκκλησίας ή παρεκκλησίου, σχεδόν αόρατου από μακριά. Η θέση είχε το όνομα *Αγία Βαρβάρα* και ίσως να συνδέεται με την ύπαρξη κάποιου χριστιανικού λατρευτικού χώρου. Κατά την ανασκαφή, οι πιστοί εναπόθεταν ακόμα στον χώρο, κεριά και άλλα λατρευτικά αντικείμενα. Ωστόσο δεν βρέθηκαν ερείπια που να ανήκουν σε κάποιο κτίσμα. Αντίθετα σε άλλα σημεία της θέσης, εντοπίστηκαν λαξευτοί λίθοι, οι οποίοι έδειχναν να είναι τα χαμηλότερα τμήματα τοίχων οικιών. Στο δυτικό άκρο της ακτής εντοπίστηκε μια σειρά από μεγάλους, λευκούς, αρχιτεκτονικούς δόμους, οι οποίοι εντοπίστηκαν σε μήκος 20 μέτρων και ίσως να ανήκαν σε μια παλιά προκουμαία. Τα αγγεία ήταν συγκεντρωμένα στο ανατολικότερο τμήμα της πεδιάδας. Μερικά από αυτά τα ευρήματα ήταν θραύσματα αγαλμάτων από λίθο ή τερακότα. Η περιοχή που απέφερε τα αγγεία, ξεκινούσε από χαμηλότερα επίπεδα της πεδιάδας και

⁷⁸³ Περισσότερα για την Αλεξανδρέτα στο Ιστορικό Κεφάλαιο: *Αλεξανδρέτα*

⁷⁸⁴ Το Μερσινάκι βρίσκεται σε απόσταση μικρότερη των 4 χιλιομέτρων από τους Σόλους.

⁷⁸⁵ Westholm 1937, σσ. 340 - 341

εκτεινόταν μέχρι τα ορεινά εδάφη του λόφου που παρεμβαλλόταν στα νότια. Δυστυχώς η ανασκαφή αυτού του τμήματος εγκαταλείφθηκε και προγραμματίστηκε μεγαλύτερης έκτασης ανασκαφή, η οποία δεν έμελλε να πραγματοποιηθεί ποτέ λόγω της αναγκαστικής διακοπής των εργασιών, ένεκα της Τουρκικής Εισβολής.⁷⁸⁶

Μερικά από τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που αποκαλύφθηκαν συνδέθηκαν με αρχαιοελληνικό *Ιερό*. Τα ερείπια ανήκαν στους τοίχους δύο διαφορετικών κτιρίων. Τα πρώτα από τα κατάλοιπα ανήκαν σε ένα κτίριο, του οποίου η τοίχοι σχημάτιζαν ορθές γωνίες, έχοντας βορειοανατολική κατεύθυνση. Μόνο τρεις τοίχοι διατηρήθηκαν από αυτό το τμήμα. Αυτοί είχαν πλάτος 0.60 μ. και ύψος από 0.50 μ. έως 1.00 μ., ήταν κατασκευασμένοι από λίθους μέτριου μεγέθους και ήταν τοποθετημένοι σε τρεις έως πέντε συστάδες. (Εικ. Αρ.44)

Σε μικρή απόσταση ανασκάφηκαν άλλοι πέντε τοίχοι, του ίδιου τύπου με τους προηγούμενους. Οι τοίχοι αυτοί επίσης είχαν πλάτος 0.50 με 0.60 μ., ενώ διατηρούνταν σε ύψος από 1.00 μ. μέχρι 1.75 μ. Κτίστηκαν με λίθους διαφόρων μεγεθών, οι οποίοι ήταν τοποθετημένοι με προσοχή σε διάφορα επίπεδα. Κοντά στο κέντρο του πέμπτου τοίχου υπήρχαν τα ίχνη μιας θύρας, πλάτους 1.10 μ. με κίονες και στις δύο πλευρές της. Το κατώφλι της θύρας ήταν κατασκευασμένο από λίθους. Η ανωδομή της θύρας ήταν οικοδομημένη από λίθινους δόμους. Πιθανόν από τη θύρα απουσίαζαν εντελώς τα περιθυρώματα. Δεν είναι σίγουρο ότι τα ερείπια αυτά ανήκουν στο πρώτο ή σε ένα δεύτερο κτίριο.

Τα ερείπια που μπορεί να ανήκαν στο δεύτερο κτίριο, δείχνουν ότι όταν αυτό εγκαταλείφθηκε και ενώ βρισκόταν σε διαδικασία αποσύνθεσης, γέμισε με άμμο, σε ύψος ενός μέτρου πάνω από το δάπεδο. Οι γκρεμισμένοι τοίχοι, βρέθηκαν πεσμένοι πάνω στην άμμο, η οποία είχε γεμίσει το κτίσμα. Στη γωνία μεταξύ δυο τοίχων εντοπίστηκε μια σειρά από λίθινους δόμους με κυκλικό σχήμα. Δεν είναι ξεκάθαρο αν τα ερείπια αυτά ήταν έδρανα ή μέρος ενός χώρου αποθήκευσης. Το δωμάτιο που στεγαζόταν από αυτούς τους τοίχους δεν είχε άλλο δάπεδο πέρα από τη σκληρή άμμο που απλωνόταν στον χώρο. Το δωμάτιο είχε δύο εισόδους. Η πρώτη είσοδος βρισκόταν ανάμεσα σε δύο τοίχους, κοντά στη βορειοδυτική γωνία. Αυτό το κτήριο δεν είναι απολύτως βέβαιο αν ήταν συνδεδεμένο με το υπόλοιπο οικοδόμημα. Εάν ήταν μέρος του κεντρικού κτιρίου, τότε οι τοίχοι του ανήκαν στο νότιο τμήμα του. Περαιτέρω ανασκαφές θα μπορούσαν να αποκάλυπταν το σύνολο του χώρου, κάτι που όμως τελικά δεν πραγματοποιήθηκε. Πιθανόν να υπήρχαν ακόμα μερικοί τοίχοι στα νότια του κτιρίου οι οποίοι ανήκουν σε αυτό. (Εικ. Αρ. 24)

⁷⁸⁶ Οπ.π.

Κατά τη διάρκεια της ανασκαφής ξεχώρισαν δύο στρώματα. Η αντίθεση μεταξύ των δύο ήταν ευδιάκριτη. Το ένα στρώμα αποτελούνταν από χαλίκια, ενώ το δεύτερο το οποίο βρισκόταν πάνω από αυτό, περιλάμβανε καθαρή άμμο που εκτεινόταν οριζόντια προς το βόρειο και το νότιο τμήμα της περιοχής. Το στρώμα άμμου μετακινήθηκε στον χώρο από ένα λόφο που βρισκόταν στα νότια του ανασκαμμένου τμήματος, εξ αιτίας των υδάτων του γειτονικού ποταμού. Πουθενά σε αυτά τα επίπεδα δεν βρέθηκαν αγγεία ή θραύσματα γλυπτών. Τα ανώτερα στρώματα της ανασκαμμένης περιοχής ήταν ομοιόμορφα. Περιλάμβαναν άμμο, πάνω στον οποίο υπήρχαν λείοι λίθοι που καλύπτονταν από σκουρόχρωμο χώμα και στην επιφάνεια υπήρχε το σύννηθες στρώμα.⁷⁸⁷

Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα από τον χώρο δεν παρέπεμπαν σε ένα *Ιερό*, ωστόσο τα κινητά ευρήματα που εντοπίστηκαν εκεί πιστοποιούν την ιερότητα του χώρου. Κοντά στον χώρο του *Ιερού*, αλλά σε ψηλότερο επίπεδο, ανασκάφηκε μέρος ενός κτίσματος. Το κτίσμα αποτελούνταν από δύο δωμάτια που χώριζαν την τετράγωνη κάτοψη του σε δύο επιμήκη τμήματα, το ένα εκ των οποίων θα μπορούσε να ήταν ένα είδος προθάλαμου. Η είσοδος στο κτίριο πρέπει να βρισκόταν κοντά στη βόρεια γωνία, η οποία όμως δυστυχώς καταστράφηκε. Η θύρα που συνέδεε τα δύο δωμάτια δεν βρισκόταν στη μέση του τέμνοντος τοίχου αλλά προς την άκρη της μίας πλευράς. Μια γωνία του δωματίου είχε χρησιμοποιηθεί ως έδρανο ή ως αποθηκευτικός χώρος. Ενδεχομένως το κτίριο να είχε κι άλλα δωμάτια, που παραμένουν θαμμένα στον χώρο.⁷⁸⁸

Ένας από τους ανασκαμμένους τοίχους ξεχώριζε, καθώς περιέκλειε στο εσωτερικό του ένα χώρο που έμοιαζε με ιερό, καθώς και ένα βωμό. Οι ανασκαφείς συμφώνησαν ότι επρόκειτο για λιθόκτιστο *Ιερό* της Κλασικής Εποχής, το οποίο δυστυχώς καταστράφηκε σκόπιμα. Οι Σουηδοί αρχαιολόγοι όταν προσέγγισαν για πρώτη φορά τον χώρο, αναρωτήθηκαν γιατί δεν μπορούσαν να εντοπίσουν ερείπια ναού, ενώ συνέλλεγαν, αγάλματα και επιγραφές που σχετίζονται με ιερό. Η εξήγηση για την εξαφάνιση του *Ιερού* δόθηκε μετά τον εντοπισμό τοίχων από οικίες της Ρωμαϊκής Εποχής. Οι οικίες οι οποίες βρίσκονταν σε μικρή απόσταση, ήταν κατασκευασμένες από υλικό που είχε ληφθεί από το *Ιερό*. Όπως προκύπτει από αυτή τη διαπίστωση, κατά τη Ρωμαϊκή Περίοδο οικοδομήθηκε συνοικία, όπου σε αυτή χρησιμοποιήθηκε οικοδομικό υλικό από το *Ιερό*. Το *Ιερό* όπως φαίνεται από τα πιο πάνω καταστράφηκε κατά τη Ρωμαϊκή Εποχή από άγνωστο λόγο και ακολούθησε η ολική αποδόμηση του. Ωστόσο ο χώρος διατήρησε την ιερότητα του για χρόνια μετά την καταστροφή του, όπως αποδεικνύεται από ορισμένα αναθήματα, τα οποία τοποθετήθηκαν

⁷⁸⁷ Westholm οπ. π., σσ. 341 - 344

⁷⁸⁸ Gjerstad 1948, σ.11

μεταγενέστερα από τα αρχικά, τα οποία χρονολογούνται κατά την εποχή που το *Ιερό* βρισκόταν ακόμα σε λειτουργία.⁷⁸⁹

3. Τα κινητά ευρήματα

Παρά την απουσία του οικοδομήματος η συγκομιδή αγγείων από τον χώρο ήταν πλουσιοπάροχη. Τα αγγεία βοήθησαν στην ταυτοποίηση του *Ιερού* και αποκάλυψαν σημαντικά στοιχεία για την εξέλιξη της κυπριακής γλυπτικής. Τα γλυπτά που εντοπίστηκαν χρονολογούνται στο 500 π.Χ. μέχρι το 50 π.Χ., δηλαδή από την Ύστερη Αρχαϊκή περίοδο μέχρι το τέλος της Ελληνιστικής και την αρχή της Ρωμαϊκής Εποχής.⁷⁹⁰ Επιπλέον, η γλυπτική και η κεραμική από το *Ιερό* βοήθησε στην απόλυτη χρονολόγηση του. Σύμφωνα με αυτή το *Ιερό* ιδρύθηκε και εγκαταλείφθηκε τις ίδιες περιόδους που χρονολογήθηκαν τα ευρήματα του.

Ορισμένα από τα ευρήματα ήταν αποφασιστικά για τον καθορισμό της ταυτότητας του *Ιερού*. Ανάμεσα τους ξεχωρίζει ένα ομοίωμα τεθρίππου των αρχών του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Έχει ύψος 42 εκ. και απεικονίζει τη θεά Αθηνά ως Ιππία, να φοράει μακρύ χιτώνα, αιγίδα στο στήθος, κορινθιακή περικεφαλαία, σανδάλια και να είναι έτοιμη να ανέβει σε τέθριππο. Παρόμοια σύνθεση βρέθηκε στο Πολιτικό, αν και εκεί ο Απόλλωνας οδηγεί το τέθριππο και όχι η Αθηνά. (Εικ. Αρ. 121)⁷⁹¹

Είναι αξιοσημείωτη μια ακόμα απεικόνιση της θεάς Αθηνάς, αποτυπωμένης σε σπάραγμα μικρού αναθηματικού μαρμάρινου ανάγλυφου, λευκού χρώματος, ύψους 24,4 εκ. Η θεά αναπαρίσταται όρθια σε μετωπική στάση, η κεφαλή της είναι ελαφριά γερμένη και στραμμένη προς τα αριστερά. Στέκεται στο αριστερό της πόδι, ενώ το δεξί είναι ελαφρά λυγισμένο. Φοράει πέπλο δεμένο κάτω από το απόπτυγμα και ένα λεπτό μανδύα ριγμένο πάνω στους ώμους της, ο οποίος απλώνεται και στις δύο πλευρές του σώματος της. Το αριστερό της χέρι ήταν τεντωμένο, στην παλάμη της κρατούσε κάποιο αντικείμενο, που όμως έχει χαθεί λόγω αποκοπής της μαρμάρινης πλάκας. Το αντικείμενο ίσως ήταν κράνος και η θεά είχε στραμμένο το βλέμμα της σε αυτό. Στο δεξί της χέρι κρατάει δόρυ, ράβδο ή δάδα ακουμπισμένη στο έδαφος. Πιθανόν να πρόκειται για έργο Έλληνα γλύπτη, αφού το αγγείο αποτελεί δείγμα του ιωνικού νησιωτικού ρυθμού του τέλους του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Έχουν προταθεί διαφορετικές ταυτότητες για τη μορφή του ανάγλυφου εκτός από την Αθηνά, όμως η ειρηνική φύση της θεότητας φαίνεται πιο φυσική και η στάση της σε

⁷⁸⁹ Βλ. Westholm 1937(SCE), σ.398

⁷⁹⁰ Όπως ανέφερε ο Gjerstad, από τα αγάλματα στο Μερσινάκι μάθαμε πολλά για την τεχνολογία της Ύστερης Αρχαϊκής Εποχής.

⁷⁹¹ Στο συγκεκριμένο ανάγλυφο φαίνεται η αττική κλασική επιρροή. Σήμερα βρίσκεται στο Μεσογειακό Μουσείο της Στοκχόλμης. Για τον Απόλλωνα από την Ταμασό βλ. Buchholz 1996, Abb. 61 c,d

συνδυασμό με τις λεπτομέρειες της ενδυμασίας δεν ταιριάζουν σε άλλες πιθανές θεότητες, όπως η Δήμητρα ή η Περσεφόνη, οι οποίες ήταν δημοφιλείς στην Κύπρο. (Εικ. Αρ. 120)⁷⁹²

Στο *Μερσινάκι* ανευρέθηκαν και μερικές επιγραφές από ασβεστόλιθο. Κάποιες από αυτές μαρτυρούν ότι εκεί λατρευόταν όχι μόνο η θεά Αθηνά ως Ιππία αλλά και ο Λύκιος Απόλλωνας. Ο Απόλλωνας αναφέρεται ως Λύκιος σε αλφαβητική επιγραφή του 3^{ου} αιώνα π.Χ. που βρέθηκε στο *Μερσινάκι*.⁷⁹³ Σε άλλη επιγραφή από το *Ιερό* αναφέρεται η Αθηνά.⁷⁹⁴ Η παρουσία τόσων στοιχείων για δύο διαφορετικούς θεούς στον ίδιο ιερό χώρο δείχνει ότι ο Απόλλωνας και η Αθηνά είχαν κοινή λατρεία στο *Ιερό*.⁷⁹⁵ Η μορφή του Απόλλωνα εμφανίζεται σε τουλάχιστον δύο κεφαλές αγαλμάτων που βρέθηκαν στο ιερό και σε ένα άγαλμα. (Εικ. Αρ. 171)⁷⁹⁶ Οι επιγραφές που συλλέχθηκαν από το *Ιερό* στο *Μερσινάκι* αλλά και από κοντινά σημεία, βοηθούν μαζί με τα υπόλοιπα ευρήματα της ανασκαφής στη χρονολόγηση του *Ιερού* καθώς και στην ταύτιση του με *Ιερό του Απόλλωνα και της Αθηνάς*.⁷⁹⁷ Η λατρεία των δύο θεών στους Σόλους αποδεικνύεται από την πληθώρα των επιγραφών, των απεικονίσεων των μορφών τους στην τέχνη αλλά και από τις λίγες νομισματικές συλλογές που αποδίδονται στους Σόλους, όπου σε αυτές συναντάμε τις

⁷⁹² Βλ. Καραγιώργης 1998, σ.112 · Vermeule 1976, σ. 18, 29. Η μορφή της Στοχαστικής ή Πένθιμης Αθηνάς, όπως την αναφέρει ο Vermeule χρονολογείται από τον ίδιο στα 430 – 380 π.Χ. · Vermeule C. 1976, σ. 18

⁷⁹³ Βλ. Επιγ. αρ. Γ5, Γ7 · Η επιγραφή από το *Μερσινάκι* είναι αφιερωμένη στον Απόλλωνα Λύκιο. Υπάρχουν πολλές θεωρίες για την προέλευση της λέξης. Σύμφωνα με την πρώτη θεωρία η λέξη προέρχεται από το όνομα της περιοχής Λύκειο που βρισκόταν κατά την αρχαιότητα στα ανατολικά της Αθήνας και διατηρούσε ιερό αφιερωμένο στον Απόλλωνα Λύκειο. Σύμφωνα με μια δεύτερη θεωρία Λύκειος σημαίνει Λυκοκότνος, δηλαδή θεός προστάτης των ποιμνίων από τους λύκους, ενώ υπάρχει παραπλήσια εκδοχή σύμφωνα με την οποία σε προγενέστερες εποχές ο Απόλλωνας λατρευόταν ως Θεός - Λύκος. Υπάρχει ακόμα μια εκδοχή σύμφωνα με την οποία Λύκιος είναι αυτός που προέρχεται από τη Λυκία της Μικράς Ασίας. Στην επιγραφή από το *Μερσινάκι* ο Απόλλωνας αναφέρεται ως Λύκιος και όχι Λύκειος, δείχνοντας ότι η λέξη μάλλον συνδέεται με τη Λυκία της Μικράς Ασίας. Κατά την Ελληνιστική Εποχή δημιουργήθηκαν τα λεγόμενα κοινά. Οι μισθοφόροι που βρίσκονταν εκτός Αιγύπτου δημιούργησαν τα κοινά, μέσω των οποίων διαχωρίζονταν και ξεχώριζαν. Ορισμένα από τα κοινά ενέδρευαν και στην Κύπρο, ιδιαίτερα την εποχή του Πτολεμαίου Φιλομήτορος. Οι Πτολεμαίοι σε μεγάλο βαθμό χρησιμοποιούσαν στο στράτευμα μισθοφόρους. Από τα κοινά ξένων μισθοφόρων που ενέδρευαν στο νησί ήταν τα κοινά των Ιώνων, Κρητών, Κιλικίων και Λυκίων. Οι στρατιωτικοί που αποτελούσαν τα κοινά εγκαταστάθηκαν στην Κύπρο με τις οικογένειές τους. · Tahberer 2015, σ.1 · Ζαννέτος 1997, σ. 384, σσ. 392 – 393 · Αν ισχύει αυτή η ερμηνεία της λέξης, θα πρέπει να υπήρχε κοινό ξένων μισθοφόρων από τη Λυκία στην περιοχή των Σόλων και ο Απόλλωνας ήταν ο προστάτης θεός τους. βλ. Bagnal 1976, σσ. 54 - 57, 105 - 110 · Καραγιώργης 1998, σ.186 · Χατζηιωάννου 2000, σ. 909 · Bagnall 1976, σ. 57

⁷⁹⁴ Βλ. Επιγ. αρ. Γ4

⁷⁹⁵ Βλ. Καραγιώργης 1978, σσ. 110 - 111, 116 · 1998, σ.110 · βλ. Gjerstad 1980, σσ. 139-143 · Gjerstad 1931, σ.61 · 1948, σ.11 · Χρήστου 1994, σσ. 113 - 114 · Το *Ιερό* στο *Μερσινάκι* ήταν γνωστό ως Ναός του Απόλλωνα πριν από την ανασκαφή από τους Σουηδούς αρχαιολόγους. Ήδη αναφέρεται το 1889 από τον G.Jeffery. Βλ. Jeffery 1983, σ. 417

⁷⁹⁶ Gjerstad 1937, finds, Αρ.1069, 1070, σ.378 · Ένα αγαλματίδιο νεαρού άνδρα ύψους 24 εκ. Πρόκειται για ένα κούρο από ασβεστόλιθο της Ύστερης Κύπρου - Αρχαϊκής Ι, γύρω στο 520- 480 π.Χ. Πιθανόν και αυτό να απεικονίζει τον θεό Απόλλωνα. Τα χαρακτηριστικά του Θεού Απόλλωνα δεν διαφέρουν και πολύ με αυτά που βρέθηκαν στη γειτονική Ταμασό. · Βλ. Buchholz 1996, Abb. 29 c,d.

⁷⁹⁷ Τουλάχιστον εννέα επιγραφές εντοπίστηκαν στην περιοχή του *Ιερού* · βλ. Επιγ. αρ. 1-9. Τέσσερις από αυτές αναφέρουν τον θεό Απόλλωνα. Δύο φορές καταγράφεται ως Απόλλωνας Λύκιος και μια ως Κύπριος, μερικές από αυτές τις επιγραφές είναι γραμμένες στην Κυπροσυλλαβική και άλλες στην Ελληνική γραφή, είναι γραμμένες σε βάσεις αγαλμάτων. Δύο από τις επιγραφές χρονολογούνται στον 3^ο αιώνα π.Χ. Μια ακόμα επιγραφή αφιερωμένη στον Απόλλωνα, τον αναφέρει ως Αμυκλαίο, αν και η επιγραφή αυτή μπορεί να προέρχεται από τον γειτονικό *Λιμνίτη*. Βλ. οπ.π. Η επιγραφή είναι γραμμένη σε πλάκα από λευκό μάρμαρο, σε ελληνική γραφή, χρονολογείται στα 316 – 268 π.Χ. και αναφέρεται στην Αρσινόη του Πτολεμαίου Β' του Φιλαδέλφου (308 – 246 π.Χ.), κάτι που επιτρέπει να υποθέσουμε ότι στο *Ιερό* λατρεύτηκε και η Αρσινόη. Από την επιγραφή αρ. Γ8 που βρέθηκε στο *Μερσινάκι* και είναι γραμμένη σε ελληνική γραφή, σε μαρμαρίνη πλάκα μνημονεύεται ο Πτολεμαίος Επιφανής ως θεός, κάτι που επίσης μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι ο Πτολεμαϊκός Οίκος λατρεύτηκε στο *Μερσινάκι*, στις *Χολάδες* και σε όλο το βασίλειο των Σόλων. Η επιγραφή χρονολογείται στα 203 – 180 π.Χ. και δείχνει την συνέχεια της λειτουργίας του *Ιερού* σχεδόν ενάμισο αιώνα μετά.

μορφές των δύο θεών με συχνότητα, κάτι που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο Απόλλωνας και η Αθηνά ήταν μαζί με την Αφροδίτη και τον Δία οι κυριότερες θεότητες που λατρεύονταν στην πόλη. (Βλ. Εικ. Αρ. 125)⁷⁹⁸

Επίσης το *Ιερό του Απόλλωνα στο Μερσινάκι* ενδέχεται να διατηρούσε σχέσεις με το Μαντείο των Δελφών, καθώς μια επιγραφή του 3^{ου} – 2^{ου} αιώνα π.Χ. που βρέθηκε στους Δελφούς αναφέρει τους θεωρούς από την Κύπρο ως απεσταλμένους των θεωροδόκων πόλεων στους Δελφούς. Ανάμεσα τους και οι Σόλοι.⁷⁹⁹

Από τα γλυπτά στο Μερσινάκι μαθαίνουμε πολλά για τις μορφές της κυπριακής γλυπτικής του τέλους της Ύστερης Κυπρο - Αρχαϊκής, υπό την επιρροή της Ιωνικής και της Ελληνικής επιρροής που παρατηρείται μέχρι τον 5^ο αιώνα π.Χ. και της Πρώιμης Κυπρο - Κλασικής (500-400 π.Χ.), όπως και για τη γλυπτική στον 4^ο αιώνα μέχρι την Ελληνιστική περίοδο. Τα αγάλματα από το *Μερσινάκι* συμπληρώνουν το υλικό που αποκομίστηκε από την Αγία Ειρήνη, το Κίτιο και το Βουνί για τη μελέτη της Ύστερης Κυπρο - Κλασικής Εποχής και της Ελληνιστικής Περιόδου. Η Ύστερη Κυπρο - Κλασική περίοδος μας φανερώνει τη συνέχεια της κυπριακής τέχνης. Τα αρχαϊκά μοτίβα που συλλέχθηκαν από το *Μερσινάκι* είναι πολύ σημαντικά γιατί φαίνονται παραλλαγμένα σε σύγκριση με άλλα της εποχής τους, δημιουργώντας μια διαφορετική τεχνοτροπία. (Εικ.Αρ.126)⁸⁰⁰

Ακόμα, βρέθηκαν πολλά δείγματα κεραμικής, γλυπτά και αγάλματα σε φυσικό μέγεθος. Πολλά αναθηματικά αγάλματα και αγαλματίδια, λίθινα και πήλινα αγάλματα και αναθηματικά αντικείμενα. Τα γλυπτά που ανευρέθηκαν στο Μερσινάκι μπορούν να ταξινομηθούν σε κατηγορίες. Με εξαίρεση το γλυπτό που αναπαριστά την Αθηνά να οδηγεί τέθριππο που είναι κατασκευασμένο από μάρμαρο, τα υπόλοιπα γλυπτά είναι λίθινα. Αυτά χωρίστηκαν από τους Σουηδούς αρχαιολόγους σε κατηγορίες. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν αγάλματα από μαλακό λευκό ασβεστόλιθο και είναι παρόμοια με αυτά που βρέθηκαν στο Βουνί. Στο δεύτερο είδος εντάχθηκαν αγάλματα από πολύ σκληρό ασβεστόλιθο με ποικιλία χρωμάτων, συνήθως είναι κιτρινωπά-γκρι, ενώ μερικές φορές

⁷⁹⁸ Ορισμένα ενδεικτικά νομίσματα με τη μορφή του θεού Απόλλωνα να ξεχωρίζει είναι τα εξής: Το πρώτο νόμισμα είναι ένα ασημένιο διώβολο του βασιλιά των Σόλων Πασικράτη (331 π.Χ.), όπου στην εμπρόσθια όψη απεικονίζεται η κεφαλή του θεού Απόλλωνα, στεφανωμένη με δάφνινο στεφάνι. Στη οπίσθια όψη βρίσκεται ο τρίποδας του Πυθίου Απόλλωνος. Το δεύτερο νόμισμα είναι ένας χρυσός στατήρας του βασιλιά Ευνόστου (310 π.Χ.), όπου στη κύρια όψη απεικονίζεται η κεφαλή του θεού Απόλλωνα με δάφνινο στεφάνι και στην πίσω όψη η κεφαλή της Αφροδίτης. Η Αθηνά ξεχωρίζει σε πολλά νομίσματα, το μοτίβο που κυριαρχεί είναι αυτό που φοράει κορινθιακό κράνος με λοφίο να κάθεται στην άκρη της πλώρης πλοίου και να κρατάει άφλαστον και δόρυ. Άλλο ένα παρόμοιο νόμισμα προέρχεται από τον θησαυρό του Μενοίκου και μάλιστα έχει γραμμένα τα γράμματα *Αρι...*(Αριστόκυπρος;) Καραγιώργης 1998, σσ. 146-147, σ.156. Περαιτέρω για τα νομίσματα των Σόλων και τις μορφές του Απόλλωνα και της Αθηνάς, βλ. το κεφάλαιο *Νομίσματα των Σόλων*.

⁷⁹⁹ Βλ. Επιγ., ο.π. βλ. ακόμα την Επιγ. αρ. Θ5 η οποία επίσης βρέθηκε στους Δελφούς, χρονολογείται την ίδια περίοδο και αναφέρει ανάμεσα σε ένα κατάλογο από *ιματιομίσθαι* κάποιο Νίκων Μενεκλέους Σολέα, αν και δεν είναι απόλυτα βέβαιο εάν καταγόταν από τους Σόλους της Κυλικίας ή από τους Σόλους της Κύπρου.

⁸⁰⁰ Gjerstad 1980 σσ. 140-143, σ.158

έχουν σκούρο κίτρινο χρώμα. Και τα δύο αυτά είδη ασβεστόλιθων πιθανότατα λατομούνταν στην *Παραδεισιώτισσα*, από τα λατομεία που αναφέρθηκαν πιο πάνω. Ο σκληρός ασβεστόλιθος μπορεί επίσης να είχε μεταφερθεί και από την πεδιάδα της Μεσαορίας. (Εικ. Αρ. 123)⁸⁰¹

Τα αγάλματα από μαλακό ασβεστόλιθο μπορούμε να τα κατατάξουμε σε τέσσερις ομάδες ανάλογα με την τεχνοτροπία τους. Τα αγάλματα από σκληρό ασβεστόλιθο διαφέρουν ως προς την τεχνοτροπία και ως προς την τεχνική τους και δεν μοιάζουν με τα αντίστοιχα από μαλακό ασβεστόλιθο. Τα αγάλματα από σκληρό ασβεστόλιθο φέρουν έντονα σημάδια της ελληνικής-ελληνιστικής επιρροής, ενώ τα αγάλματα από μαλακό ασβεστόλιθο θυμίζουν παλαιότερες, κυπριακές τεχνοτροπίες αν και με ένα εκφυλισμό των Κύπρο - αρχαϊκών τεχνοτροπιών. Τα γλυπτά από σκληρό ασβεστόλιθο χωρίζονται σε τρεις ομάδες, ενώ τα γλυπτά από τερακότα κατατάσσονται σε επτά. Τα γλυπτά από τερακότα έχουν πολύ μονότονο σχήμα, με εξαίρεση μόνο μερικά από αυτά. Τα κεφάλια, αντίθετα, είχαν πρόσωπα που συνήθως κατασκευάζονταν σε καλούπια. Τουλάχιστον σε ορισμένες περιπτώσεις, αυτά τα καλούπια δεν ήταν κυπριακής προέλευσης, αλλά έχουν καθαρή ελληνική έκφραση. Κατά συνέπεια, υπάρχουν μερικά γλυπτά που δεν ακολουθούν τη γενική εξέλιξη της κυπριακής γλυπτικής που δημιουργήθηκε με βάση τα λίθινα αγάλματα.

Τα κεφάλια που κατασκευάστηκαν σε αυτά τα ξένα καλούπια τοποθετήθηκαν σε σώματα τοπικού, κυπριακού τύπου. Μερικές φορές τα κεφάλια δουλεύονταν και άλλαζαν κάπως. Σε αυτές τις περιπτώσεις το αποτέλεσμα ήταν, μια υβριδική τεχνοτροπία, στην οποία τα αγάλματα αποτελούνταν από κυπριακά σώματα με ελληνικά κεφάλια, τροποποιημένα από τους Κύπριους καλλιτέχνες που τα φιλοτέχνησαν. Σε άλλες περιπτώσεις, το σώμα και το κεφάλι, δεν ήταν εναρμονισμένα μεταξύ τους. (Εικ. Αρ. 124, 174 – 175)⁸⁰²

Για να χρονολογηθούν τα γλυπτά από το Μερσινάκι θα πρέπει να γίνει σύγκριση με τα γλυπτά που βρέθηκαν στο Βουνί κατά τις διάφορες οικοδομικές του φάσεις. Οι δύο σειρές από το Βουνί και το Μερσινάκι φαίνεται να έχουν ταυτόχρονη αφετηρία και αυτό αποτελεί το πρώτο σταθερό σημείο για τη χρονολόγηση. Έτσι, μπορεί να καθοριστεί η καταστροφή του *Ανακτόρου* στο Βουνί από τα πιο πρόσφατα γλυπτά του. Επιπλέον, φάνηκε η στενή σχέση μεταξύ ορισμένων γλυπτών από σκληρό ασβεστόλιθο με ελληνικά γλυπτά από την ηπειρωτική Ελλάδα. Οι σχολές του Σκόπα και σε κάποιο βαθμό του Λυσίππου αντικατοπτρίζονται σε ορισμένα αγάλματα. Την Ελληνιστική εποχή η τέχνη στην Κύπρο επηρεάστηκε από την Ελληνιστική και Ελληνική τεχνοτροπία, έτσι παρατηρείται τα

⁸⁰¹ Gjerstad 1937, σσ.380-388

⁸⁰² Gjerstad 1937, οπ.π.

αγάλματα που μέχρι τώρα κατασκευάζονταν από μαλακό ασβεστόλιθο, τώρα να αντικαθίστανται από σκληρό ασβεστόλιθο και ένα ρεαλιστικό στιλ απεικόνισης. Η χρονολόγηση πολλών αγαλμάτων είναι δύσκολη, αν και πολλά έμοιαζαν να έχουν επηρεαστεί από τη Σχολή της Περγάμου και άλλα από την Ύστερη Ελληνιστική Τέχνη, με μια τάση για κάποια υπερβολή. Το τέλος της σειράς θα τοποθετηθεί έτσι κατά το άμισό του 2^{ου} αιώνα π.Χ. Αυτό φαίνεται επίσης να επιβεβαιώνεται από τα λιγοστά θραύσματα αγγείων που βρέθηκαν σε συνδυασμό με τα γλυπτά.

Όσον αφορά την κεραμική που βρέθηκε *in situ*, ξεχωρίζουν τρία άθραυστα αγγεία της Κυπρο - Κλασικής περιόδου I-II. Τα περισσότερα κεραμικά αγγεία ήταν κοινά και μπορούσαν να αποδοθούν στην Κλασική ή την Ελληνιστική Περίοδο, δυσκολεύοντας τη χρονολόγηση τους. Τα νομίσματα επίσης δεν βοηθούν στη χρονολόγηση με εξαίρεση μερικά που χρονολογούνται από την Κλασική Εποχή μέχρι τη βασιλεία του Γορδιανού Γ'. Η πλειοψηφία των νομισμάτων ήταν της Πτολεμαϊκής Εποχής ή και αρχαιότερη, ενώ το μοναδικό νόμισμα της Ρωμαϊκής Εποχής που βρέθηκε ήταν της εποχής του Γορδιανού Πίου. Το πρωιμότερο νόμισμα είναι της Κυπρο - Κλασικής Εποχής και τρία είναι της Πτολεμαϊκής εποχής. Ένα ήταν της εποχής του Πτολεμαίου Σωτήρος, ένα της εποχής του Πτολεμαίου Ευεργέτη I και ένα της εποχής της Αρσινόης III.⁸⁰³

Ορισμένα γλυπτά μοιάζουν με τα πρωιμότερα γλυπτά από το *Βουνί* και θυμίζουν μια εξελιγμένη εκδοχή της Κυπρο - Αρχαϊκής τεχνοτροπίας, όπως τη συναντήσαμε στην *Αγία Ειρήνη*. Σε αυτή την τεχνοτροπία είναι ευδιάκριτη η ιωνική επιρροή, αλλά μοιάζει να είναι διαφορετική, δημιουργώντας έτσι μια νέα τεχνοτροπία που χρονολογείται στο τρίτο τέταρτο της Κυπρο - Αρχαϊκής II. Οι τέσσερις πρώτες τεχνοτροπίες, σύμφωνα με τον διαχωρισμό των Σουηδών χρονολογούνται στην Κυπρο - Αρχαϊκή II έως την Κυπρο - Κλασική II Εποχή.

Ενώ οι τελευταίες τεχνοτροπίες είναι ελληνιστικές και θυμίζουν τα πρωιμότερα από τα γλυπτά που βρέθηκαν στο *Ιερό στις Χολάδες*, κάποια γλυπτά θυμίζουν τη μορφή της Αρσινόης Φιλαδέλφου και της Θεάς Ίσιδας. Τα γλυπτά αυτά χρονολογούνται κατά την Κυπρο- Ελληνιστική I και II περίοδο και κατά τις εποχές του Πτολεμαίου Φιλάδελφου και του Πτολεμαίου Ευεργέτη. Το *Μερσινάκι* είναι σύγχρονο με την οικοδόμηση του *Ναού της Αθηνάς στο Βουνί*, κατά την Κυπρο - Κλασική I περίοδο.

Ορισμένα από τα αριστουργήματα και παράλληλα από τα πιο ενδεικτικά ευρήματα που ανασκάφηκαν στο Μερσινάκι είναι τα ακόλουθα: Άγαλμα νεαρού άντρα του 250 – 150 π.Χ.

⁸⁰³ Gjerstad 1937, σσ. 389 - 394

Το άγαλμα κατασκευάστηκε από κυπριακό ασβεστόλιθο αλλά δεν ανήκει σε κάποια γνωστή εντόπια τεχνοτροπία, αντιθέτως μοιάζει με ελληνιστικό. (Εικ. Αρ. 122)⁸⁰⁴

Άλλο ένα άγαλμα ανήκει σε ανδρική μορφή από μαλακό, λευκό ασβεστόλιθο, σπασμένο στα γόνατα και στους γοφούς, ενώ οι μύες είναι προσεκτικά σμιλευμένοι. Το σώμα είναι τυλιγμένο σε ιμάτιο που κρέμεται και στις δύο πλευρές με κάθετες πτυχώσεις, αφήνοντας το μπροστινό μέρος του σώματος με τον αφαλό και τα ανδρικά γεννητικά όργανα ακάλυπτα. Η οπίσθια όψη του αγάλματος είναι επίσης προσεκτικά σμιλευμένη, αλλά πλέον είναι ελαφρώς φθαρμένη, πιθανόν να αναπαριστά τον Απόλλωνα. (Εικ. Αρ. 123)⁸⁰⁵

Ακόμα ένα ανδρικό κεφάλι είναι κατασκευασμένο από λεπτή τερακότα, η οποία είναι σπασμένη στον λαιμό. Ο δεξιός κρόταφος και το πίσω μέρος του κεφαλιού λείπουν. Το πρόσωπο έχει οβάλ σχήμα κλασικού τύπου. Έχει σχετικά μακρύ και στρογγυλό πηγούνι και κάπως παχιά μάγουλα, έχει ίσιο στόμα και μύτη, κάπως μεγάλα μάτια με βλέφαρα και μακριά φρύδια. Τα μαλλιά είναι χτενισμένα πίσω, πέφτουν κάτω σε κύματα και στεφανώνονται με φύλλα κισσού και φρούτα. Το πρόσωπο είναι φτιαγμένο σε καλούπι, αλλά επεξεργασμένο προσεκτικά. Η επιφάνεια είναι καλυμμένη με ροζ αποχρώσεις. (Εικ. Αρ. 124)⁸⁰⁶

Επίσης, ένα αγαλματίδιο ανδρικής μορφής συλλέχθηκε από το *Ιερό στο Μερσινάκι*, είναι λαξευμένο σε ασβεστόλιθο, έχει ύψος 61 εκ., και χρονολογήθηκε περί το 480 π.Χ. (Εικ. Αρ. 173)⁸⁰⁷ Άλλο ένα ανδρικό κεφάλι είναι κατασκευασμένο από μαλακό, λευκό ασβεστόλιθο, δυστυχώς είναι σπασμένο κάτω από τον κοντό λαιμό του. Το πρόσωπο αντανακλά έναν ύστερο αρχαϊκό τύπο με χαμογελαστό πρόσωπο. Η μύτη είναι λεπτή και κομψή, ελαφρώς θραυσμένη στην άκρη της. Τα μάτια έχουν αμυγδαλωτό σχήμα. Τα αυτιά είναι γλυπτά. Τα μαλλιά χωρίζονται στη μέση, δημιουργώντας αυλακώσεις και πέφτουν πίσω σε πλεξούδες. Το κεφάλι είναι στεφανωμένο με στεφάνι μυρτιάς γύρω από το κεφάλι. (Εικ. Αρ. 125)⁸⁰⁸ Άλλη μια πήλινη κεφαλή ανδρικής μορφής, έχει ύψος 18,3 εκ. και χρονολογείται στην Κύπρο - Κλασική ΙΙ, γύρω στο 400-310 π.Χ. (Εικ. Αρ.74)⁸⁰⁹ Ένα περίτεχνο δείγμα αγγειοπλαστικής είναι μια πήλινη γενειοφόρος κεφαλή ανδρικής μορφής, ύψους 36 εκ., του τέλους της Κύπρο - Αρχαϊκής ΙΙ, γύρω στο 510-480 π.Χ. (Εικ. Αρ. 175)⁸¹⁰

⁸⁰⁴ Βλ. Vessberg 1946 σσ. 157 - 169

⁸⁰⁵ Gjerstad 1937, finds, σ.358 plates no. 712, *Pl. CXI*

⁸⁰⁶ Gjerstad 1937, finds, σ.369, plates no. 901, *Pl. CXXXIV*

⁸⁰⁷ Η Σουηδική Αποστολή στην Κύπρο 1927-1931, εκ. 104, σ. 81

⁸⁰⁸ Gjerstad 1937 finds, σ.359, plates no. 717, *Pl. CXV*

⁸⁰⁹ Η Σουηδική Αποστολή στην Κύπρο 1927-1931, εκ. 105, σ. 81

⁸¹⁰ Η Σουηδική Αποστολή στην Κύπρο 1927-1931, εκ. 103, σ. 81

Ιδιαίτερα ξεχωριστό αγγείο είναι ένα γλυπτό άμαξας με δύο ρόδες από μαλακό, λευκό ασβεστόλιθο. Τα άλογα λείπουν. Η άμαξα είναι καλυμμένη και κοίλη στο εσωτερικό της. Καλυπτόταν με κάτι που αναπαριστούσε καμπίνα ή κάποιο τεντωμένο ύφασμα που κάλυπτε την άμαξα. Ο άξονας φτιάχτηκε με αδέξιο τρόπο. Οι τροχοί είναι συμπαγείς με τις επτά ακτίνες τους να είναι ζωγραφισμένες με κόκκινο χρώμα. Μέσα στο κάρο βρίσκεται ξαπλωμένος ένας άντρας, καλυμμένος με κουβέρτα, η επιφάνεια της οποίας είναι κατασκευασμένη με τεχνική ζιγκ-ζαγκ. Το κεφάλι, τα χέρια και οι ώμοι του άντρα φαίνονται στο μπροστινό μέρος του κάρου. Με το δεξί χέρι κρατάει τα ηνία. Το πρόσωπο της μορφής είναι οβάλ, έχει παχύ πηγούνι και μάγουλα, χαμογελαστή έκφραση και συμβατικά μαλλιά. (Εικ. Αρ. 126)⁸¹¹

Κατά την Ελληνιστική Εποχή παρατηρούνται πληθώρα επιδράσεων στην τέχνη. Η αττική γλυπτική μέσω του Δημήτριου Φαληρέα περνάει στην Αλεξάνδρεια και από εκεί στην Κύπρο, ενώ επιρροές έχουμε και από την Μικρά Ασία. Το άγαλμα του νεαρού που βρέθηκε στο *Μερσινάκι*, σύμφωνα με τον Καραγιώργη, δείχνει πάθος στην έκφραση και είναι ολοφάνερη η επίδραση της Σχολής της Περγάμου.⁸¹²

4. Συμπεράσματα

Το *Ιερό στο Μερσινάκι* λειτούργησε από το 500 π.Χ. μέχρι το 50 π.Χ., δηλαδή από την Ύστερη Αρχαϊκή περίοδο μέχρι το τέλος της Ελληνιστικής και την αρχή της Ρωμαϊκής Εποχής. Ήταν ένα *Ιερό* με τέσσερις και πλέον αιώνες ζωής, που υπήρξε σε ορισμένες από τις πιο σημαντικές στιγμές της ιστορίας της πόλης. Καταστράφηκε ίσως από κάποια φυσική καταστροφή και δεν ανοικοδομήθηκε. Ο χώρος του *Ιερού* σχεδόν εξαφανίστηκε και τα σπαράγματα από τα γλυπτά βρέθηκαν σκορπισμένα σε όλο τον χώρο. Κατά τη Ρωμαϊκή Εποχή, οι κάτοικοι της περιοχής αποδόμησαν το *Ιερό* για να αντλήσουν τους μεγαλύτερους λίθους από το οικοδομικό υλικό, οι οποίοι και βρέθηκαν σε τοίχους γειτονικών οικιών. Τα γλυπτά δεν φαίνεται να ενδιέφεραν εκείνους που κατέστρεψαν τον χώρο, καθώς άλλα βρέθηκαν κάτω από γκρεμισμένους τοίχους και άλλα παρατημένα στο έδαφος, μερικά βρίσκονταν σε καλή κατάσταση, ενώ άλλα διατηρούνταν μόνο σε σπαράγματα.⁸¹³

Από τα ευρήματα στο Μερσινάκι προκύπτει μια πολιτιστική σύνδεση της Αλεξάνδρειας με τους Σόλους κυρίως μέσα από τα έργα γλυπτικής που βρέθηκαν στο Μερσινάκι και τις Χολάδες. Ο σκληρός υπόλευκος ασβεστόλιθος με τον οποίο κατασκευάστηκαν τα περισσότερα από τα ανευρεθέντα γλυπτά και αγάλματα στους χώρους αυτούς, προερχόταν

⁸¹¹ Gjerstad 1937 finds, σ. 368, plates no. 879, Pl. CXVI

⁸¹² Καραγιώργης 1978, σσ. 126 - 127

⁸¹³ Gjerstad 1937, σσ. 395 - 398

από την Αίγυπτο και οι εικονιζόμενες μορφές μιμούνται πιστά την Αλεξανδρινή τεχνοτροπία. Οι σχέσεις των Σόλων με την Αλεξάνδρεια ήταν στενές λόγω της σχέσης του τελευταίου βασιλιά των Σόλων, Ευνόστου Β΄, περί το 310 π.Χ. με τον Οίκο των Πτολεμαίων. Ο Ευνόστος νυμφεύθηκε την Ειρήνη, την κόρη του Πτολεμαίου Σωτήρος (367 – 283 π.Χ.). Εξαιτίας αυτού του γάμου οι Σόλοι απόλαυσαν διοικητικής εύνοιας από τη Αίγυπτο μέχρι τουλάχιστον τη βασιλεία του Πτολεμαίου Β΄ Φιλαδέλφου (308 – 246 π.Χ.). Η άποψη αυτή ενισχύεται και από την αναφορά του ονόματος των Σόλων στους γεωγραφικούς καταλόγους του Πτολεμαίου.⁸¹⁴ Το *Ιερό* αναμφίβολα έζησε λαμπρές στιγμές, αν αναλογιστούμε πόσους αιώνες βρισκόταν σε λειτουργία. Ήταν ένα σημαντικό *Ιερό* για τους Σόλους καθώς σε αυτό λατρευόταν η προστάτιδα θεά της πόλης, η Αθηνά. Η εγγύτητα του με το *Ιερό στις Χολάδες*, με το *Ιερό στην Παραδεισιώτισσα* και με τον *Ναό της Αθηνάς στο Βουνί* το τοποθετούν στο κέντρο της λατρευτικής δραστηριότητας των Σόλων. Πέρα από την πληθώρα των λατρευτικών αρχαιολογικών ευρημάτων, σώθηκαν και αρκετές επιγραφές που δείχνουν ότι οι Σόλιοι ήταν ευσεβείς και έκαναν αφιερώσεις στους θεούς. Οι θεοί που λατρεύονταν περισσότερο στους Σόλους ήταν οι ίδιοι που λατρεύονταν στην Αθήνα. Την πρωτοκαθεδρία είχε η Αθηνά και ακολουθούσε η Αφροδίτη, ο Απόλλωνας και ο Δίας. Κατά την Ελληνιστική Εποχή θα πρέπει να ενισχύθηκε η λατρεία του Απόλλωνα, καθώς όπως φαίνεται ήταν ο προστάτης θεός του Κοινού των Λυκίων. Δυστυχώς φυσικές καταστροφές που σημειώθηκαν κατά τη Ρωμαϊκή Εποχή έφεραν την εγκατάλειψη του *Ιεροῦ* και την αποδόμηση του για τη δημιουργία της κοντινής ρωμαϊκής συνοικίας.

KZ. Ιερό στην Παραδεισιώτισσα

1. Εισαγωγή

Η μικρή κοιλάδα που ονομάζεται *Παραδεισιώτισσα* βρίσκεται περίπου 1.5 χλμ. βορειοδυτικά του λόφου Βουνί και στα ανατολικά του ποταμού Λιμνίτη. Ο αρχαίος δρόμος που οδηγούσε στην ανατολική πλευρά του *Βουνιού*, εντοπίζεται απέναντι από τον λόφο *Λούρες* και κάτω από τη δυτική πλευρά του. Από το σημείο εκείνο ο δρόμος συνεχιζόταν μέχρι την *Παραδεισιώτισσα*, η οποία ήταν μια μικρή και στενή κοιλάδα που υδροδοτούνταν από δύο μικρά ποτάμια. Η κοιλάδα περιβάλλεται από τις τρεις πλευρές της από ψηλούς και απότομους λόφους, ενώ η τέταρτη πλευρά της είναι ανοικτή προς τη θάλασσα. Τα κατώτερα σημεία της κοιλάδας δεν βρισκόταν στο ίδιο επίπεδο με την ακτή, αλλά σε μια τοποθεσία περίπου 20 μ. πάνω από τη θάλασσα, δίνοντας της μια αμφιθεατρική όψη. Η κοιλάδα είναι σχεδόν άορατη καθώς περικυκλώνεται από βουνά. Σε κάποια σημεία οι ψηλότερες πλαγιές

⁸¹⁴ Βλ. Χρήστου 1973, σ. 244

είναι απόλυτα κατακόρυφες, ενώ οι κατώτερες πλαγιές διαθέτουν στενές λωρίδες τεχνητών περασμάτων. Τα δύο παράλληλα ποτάμια από τα οποία υδροδοτούνταν η κοιλάδα, έρρεαν από τους βράχους. Την εποχή που διενεργούνταν η ανασκαφή από τη *SCE*, τα ψηλότερα μέρη των ποταμιών ξεράθηκαν και το νερό πήγαζε από το σημείο της κοιλάδας, όπου βρέθηκαν τα ερείπια της μικρής εκκλησίας της Παναγίας της Παραδεισιώτισσας.⁸¹⁵

Στην κοιλάδα υπήρχαν πάρα πολλές σπηλιές και τάφοι. Ανάμεσα στα δύο ποτάμια εντοπίστηκε ένα μικρό *Ιερό*. Φαίνεται πιθανόν ότι ο δρόμος που οδηγούσε εκεί, περνούσε από λίγο πιο μακριά από τον χώρο, προς τα δυτικά και σε κοντινή απόσταση από τη θάλασσα, μέσα από άγρια και απόκρημνα εδάφη κάτω στην Κοιλάδα του Λιμνίτη. Σε πολλά σημεία της διαδρομής εντοπίστηκαν τα απομεινάρια αρχαίων οικιών. Η κεραμική που βρέθηκε εκεί δείχνει ότι οι οικίες βρίσκονταν σε χρήση την ίδια εποχή ή λίγο αργότερα από το *Ανάκτορο στο Βουνί*.⁸¹⁶

Ανάμεσα στα δύο ποταμάκια που αναφέρθηκαν υπήρχε μια μικρή ράχη με ένα στενό τριγωνικό ακρωτήριο στο κέντρο της κοιλάδας, εκεί βρέθηκε το *Ιερό της Παραδεισιώτισσας*. Εκτός όμως από το *Ιερό* εντοπίστηκαν και άλλα αρχαία ερείπια, όπως τάφοι, οι οποίοι μάλιστα ήταν παρόμοιοι με αυτούς στη βόρεια πλαγιά του Βουνιού και ήταν ορατοί από τα ψηλότερα σημεία του λόφου. Σε κοντινή απόσταση βρισκόταν και η *Νεκρόπολη του Κόρακα*. Περαιτέρω, στις πλαγιές της *Παραδεισιώτισσας* υπήρχε ορυχείο χαλκού, λίγο ψηλότερα από το δυτικό ποτάμι της κοιλάδας. Εκεί όπου βρισκόταν η άκρη μιας σήραγγας ενός μεταλλείου. Η σήραγγα εισχωρούσε οριζόντια στο βράχο σε βάθος πάνω από 50 μ. Ωστόσο δεν εξερευνήθηκε μέχρι το τέρμα της και δεν σώθηκαν περισσότερα στοιχεία. Οι εντόπιοι την ονόμαζαν Αγιότρυπα και είναι άγνωστη η λειτουργία της, αφού δεν φαίνονται άλλα ίχνη μετάλλευσης στον χώρο.

Στην ανατολική πλαγιά της θέσης ένα αρχαίο λατομείο ήταν ορατό. Οι λίθοι ήταν ίδιοι με αυτούς που χρησιμοποιήθηκαν στο *Βουνί*, κάτι που δείχνει ότι πιθανόν να λατομήθηκαν σε αυτό το λατομείο, όπως και οι ασβεστόλιθοι που χρησιμοποιήθηκαν στους τοίχους 1-4 του *Ανακτόρου στο Βουνί*. Από το ίδιο ακριβώς υλικό σμιλεύτηκαν και τα γλυπτά από πολύ μαλακό ασβεστόλιθο. Η περιοχή δεν ανασκάφηκε εκτεταμένα και μέχρι τον Ιούνιο του 1930 είχε ανασκαφεί μόνο το *Ιερό*. Επιπλέον, υπήρξε μαρτυρία ότι κάποτε εκεί βρέθηκε ένα

⁸¹⁵ Το εκκλησάκι της Παναγίας της Παραδεισιώτισσας πήρε το όνομα του από την ομώνυμη περιοχή από την οποία κτίστηκε. Κατά την εποχή της ανασκαφής από τη *SCE* τα ερείπια του ήταν ακόμα ορατά, όπως και τουλάχιστον μέχρι το 1974.

⁸¹⁶ Westholm 1936, σ. 12 · *SCE III*, σσ. 291 - 292

μεγάλο άγαλμα, κάτι που φαίνεται να ισχύει εφόσον εκεί εντοπίστηκαν και άλλα σπαράγματα μικρότερων αγαλμάτων όταν ξεκίνησε η ανασκαφή.⁸¹⁷

2. Το Ιερό

Το *Ιερό στην Παραδεισιώτισσα*, πήρε το όνομα του από την περιοχή την οποία οικοδομήθηκε, ελλείπει αρκετών στοιχείων για να το αποδώσουμε σε κάποιο θεό. Αποτελεί κυπριακή αγροτική εκδοχή ελληνικού ναού με πρόναο και σηκό και με ένα τρίτο δωμάτιο πίσω από τον σηκό. Το δωμάτιο πίσω από τον σηκό ήταν σε ψηλότερο επίπεδο από αυτόν και ήταν πιθανόν ένας οπισθόδομος. Ο τελευταίος ήταν ένα ξεχωριστό δωμάτιο χωρίς άμεση επικοινωνία με τον σηκό. Το δάπεδο του πρόναου είχε εντελώς καταστραφεί για αυτό και το επίπεδο του σε σχέση με αυτό του σηκού δεν είναι τόσο ευδιάκριτο. Φαίνεται ότι το δάπεδο οικοδομήθηκε πάνω σε θεμέλια από χαλίκια ή λαξευτούς λίθους και σε ένα εποικοδόμημα από τούβλα λάσπης. Η κατεύθυνση του *Ιερού* είναι από τον βορρά προς τον νότο. Οι τοίχοι κτίστηκαν από ξηρόπλινθους σε πέτρινα θεμέλια ερειπίων, μερικά από αυτά είχαν την όψη λαξευτών λίθων. Δεν βρέθηκαν κεραμίδια, επομένως η οροφή ήταν πιθανόν κατασκευασμένη από καλάμια ή ξύλα με επικάλυψη από χώμα και ασβέστη. Το σχέδιο του *Ιερού της Παραδεισιώτισσας* εκπροσωπεί μια τοπική τεχνοτροπία ελληνικού τύπου ναού, καθώς το εποικοδόμημα δεν φαίνεται να έχει επηρεαστεί άμεσα από την ελληνική αρχιτεκτονική. Ασφαλώς, κτίρια αυτού του είδους δεν απουσίαζαν εντελώς από την Κύπρο κατά την Κλασική Εποχή, όπως αποδεικνύεται από ένα δωρικό μαρμάρινο κιονόκρανο άγνωστης προέλευσης. Το κιονόκρανο είναι ένα κλασικό παράλληλο με τα ύστερα αρχαϊκά δείγματα της δωρικής αρχιτεκτονικής στο Κούριο. (Εικ. Αρ. 23)⁸¹⁸

Από την κατάσταση του κτηρίου και το σχήμα του φαίνεται ότι ήταν *Ναός*. Το σχήμα της κάτοψης δείχνει έναν ελληνικό *templum in antis*. Οι Σουηδοί αρχαιολόγοι το ερμήνευσαν ως μια αγροτική, τοπική απομίμηση του ελληνικού τύπου. Σημειώνεται ότι ο *Ναός* δεν έχει τον συνηθισμένο προσανατολισμό. Ο προθάλαμος θα έπρεπε να ήταν στραμμένος προς την ανατολή, σύμφωνα με τους περισσότερους ελληνικούς ναούς αυτού του είδους. Λαμβάνοντας υπόψη τη γεωμορφολογία του εδάφους της θέσης, είναι φυσικό ότι η πρόσοψη είχε μέτωπο προς τον Βορρά, καθώς αυτή είναι η κατεύθυνση της θάλασσας και ο προσανατολισμός ολόκληρης της κοιλάδας. Αν ο *Ναός* είχε οικοδομηθεί με προσανατολισμό ανατολής-δύσης, το μέτωπο θα έβλεπε προς τα βουνά, τα οποία ξεκινούσαν σε απόσταση 50 μέτρων.⁸¹⁹

⁸¹⁷ *SCE III*, σσ. 292 - 293

⁸¹⁸ *SCE IV*, σ.17 ` Δίκαιος 1960, σ. 20

⁸¹⁹ *SCE III*, σ. 296

Από τα λιγοστά αρχιτεκτονικά στοιχεία που προκύπτουν από την ανασκαφή των επτά τοίχων που σώθηκαν από το *Ιερό* ξεχωρίζει ο Τοίχος 1, πλάτους 0.30-0.60 μ. και ύψους 0.55 μ. Αυτός ήταν ο οπίσθιος τοίχος του *Ιερού*, ο οποίος κατασκευάστηκε με τρόπο ώστε να καλύπτει τον κατακόρυφο βράχο του λόφου που υπήρχε ακριβώς από πίσω του και για να γεμίσει τις κοιλότητες του. Ο τοίχος αυτός αποτελούνταν από ερείπια διαφορετικού μεγέθους. Ο Τοίχος 2 βρισκόταν στα βόρεια, είχε πλάτος 0.75 μ. και ύψος. Ήταν κατασκευασμένος από ανυψωμένους πελεκητούς λίθους, δημιουργώντας ένα είδος κελύφους στην ανατολική πρόσοψη. Η δυτική πλευρά του τοίχου αποτελούνταν από διασκορπισμένα ερείπια. Η δυτική πρόσοψη ήταν εν μέρει κατεστραμμένη και ενισχύθηκε από το Τοίχος 7. Ο Τοίχος 3 χώριζε τα δωμάτια I και II. Το μεγαλύτερο μέρος του ήταν κατεστραμμένο, αλλά από όσο φαίνεται από τα διατηρημένα υπολείμματα, ο τοίχος κατασκευάστηκε από λαξευτούς λίθους. Στάθηκε αδύνατη η εύρεση θύρας στον τοίχο. Ο Τοίχος 4 είχε ύψος 0,55 μ. Ήταν ο τοίχος που συνιστούσε το ανατολικό όριο του *Ιερού*, που είχε καταστραφεί σχεδόν εντελώς. Ωστόσο το δυτικό μέτωπο του *Ιερού* μπορούσε να αναγνωριστεί από μια γραμμή κονιάματος με κατεύθυνση προς τον βορρά. Ο Τοίχος 5 είχε πλάτος 0,70 μ. και ύψος 0,50 μ., δυστυχώς διατηρούνταν μόνο τα δυτικά του τμήματα, τα οποία αποτελούνταν από ακανόνιστα ερείπια. Ο Τοίχος 6 είχε πλάτος 0,80 μ. και ύψος 0,55 μ. Ένα τμήμα του τοίχου αυτού ξεκινούσε από το δυτικό τμήμα του τοίχου 5. Ήταν φαρδύς και στερεά κατασκευασμένος από μπάζα διαφορετικού μεγέθους. Το βόρειο τμήμα του τοίχου ήταν κατεστραμμένο. Ο τοίχος 6 ήταν συνδεδεμένος με τον τοίχο 5. Ο Τοίχος 7 είχε πλάτος 0,70 μ. και ύψος 0,60 μ. Στα δυτικά υπήρχε ακόμα ένας τοίχος που οικοδομήθηκε κοντά στην πρόσοψη, ήταν κατασκευασμένος από μπάζα παράλληλα με τον τοίχο 2. Το βόρειο τμήμα του τοίχου επίσης είχε καταστραφεί.

Επιπλέον, καταγράφηκαν μερικά στοιχεία από τα δάπεδα των τριών δωματίων. Το δάπεδο από το Δωμάτιο 1 εξαφανίστηκε εντελώς και δεν μπόρεσε να εντοπιστεί το παραμικρό ίχνος από το δάπεδο, το οποίο πιθανόν να κατασκευάστηκε στην επιφάνεια του εδάφους. Το Δωμάτιο 2 είχε το δάπεδο του σε κάπως χαμηλότερο επίπεδο. Ήταν καλά διατηρημένο και περιείχε κοκκινωπό, ψημένο πηλό, όπως σε κάποια δωμάτια στο *Ανάκτορο στο Βουνί*,⁸²⁰ αλλά και σε ένα από τα δωμάτια του *Ναού της Αθηνάς στο Βουνί*.⁸²¹ Το δάπεδο στρώθηκε σε ένα στρώμα ανοιχτού γκρι χρώματος. Το δάπεδο στο Δωμάτιο 3 ήταν κατασκευασμένο με τον ίδιο τρόπο με το Δωμάτιο 2, παρά ότι διατηρήθηκε μόνο ένα μικρό μέρος από αυτό στη νοτιοδυτική γωνιά.

⁸²⁰ Στο Δωμάτιο 66 σύμφωνα με την αρίθμηση της *Σουηδικής Αρχαιολογικής Αποστολής*.

⁸²¹ Στο Δωμάτιο 5

3. Κινητά ευρήματα

Από το *Ιερό στην Παραδεισιώτισσα* συλλέχθηκαν μερικά θραύσματα γλυπτών και αγγείων. Όλα τα γλυπτά που βρέθηκαν στο *Ιερό* ήταν κατασκευασμένα από ασβεστόλιθο, αλλά διέφεραν ως προς την τεχνοτροπία. Οι Σουηδοί επιστήμονες τα κατέταξαν σε κατηγορίες σύμφωνα με το υλικό που συλλέχθηκε από τη θέση, από το Βουνί, από το Μερσινάκι, από τις Χολάδες και την *Παλαιά Χώρα*. Η τεχνοτροπία των γλυπτών ομοιάζει με ορισμένους τύπους από το *Βουνί* και το *Μερσινάκι*.⁸²² Τα περισσότερα γλυπτά του είδους που βρέθηκαν στο *Ιερό* ενδέχεται να αποτελούν άμεση συνέχεια της τελευταίας χρονικά τεχνοτροπίας από το Βουνί. Παρά ότι δεν σώθηκε κάποιο ακέραιο γλυπτό, βρέθηκαν σπαράγματα μεγάλων αγαλμάτων.

Από τα υπόλοιπα ευρήματα της ανασκαφής ξεχωρίζει ένα κοινό κεραμικό αγγείο, δύο σιδερένιες ράβδοι που όμως ήταν τόσο διαβρωμένες που κανένας συγκεκριμένος τύπος δεν μπορούσε να διακριθεί και ένα λεπτό κομμάτι μόλυβδου με περίπου ορθογώνιο σχήμα. Ακόμα, εντοπίστηκαν 17 χάλκινα καρφιά που είναι όλα του ίδιου τύπου, με λεπτό, κοντό στέλεχος και μεγάλη, επίπεδη κεφαλή. Επιπλέον, βρέθηκε μια πλάκα με μια μικρή μορφή, η οποία μπορεί να εξηγηθεί ως κάποια αναθηματική προσφορά. Ακόμα, υπήρχε μια τερακότα και ένας ακροκέραμος. Ο ακροκέραμος έχει παρόμοιο σχήμα με εκείνο που βρέθηκε στο Βουνί.

4. Χρονολόγηση - Συμπεράσματα

Από την κεραμική δεν μπορούν να βγουν συμπεράσματα για τη χρονολόγηση του χώρου, όπως ούτε και από άλλα ευρήματα που ανασκάφηκαν. Τα σπαράγματα των αγαλμάτων όμως δίνουν αρκετά στοιχεία για τη χρονολόγηση. Τα παλαιότερα από αυτά προέρχονται από μεγάλα αγάλματα, τα οποία είναι της ίδιας τεχνοτροπίας με αγάλματα που βρέθηκαν στο *Βουνί* και συγκεκριμένα με τα αγάλματα κόρης. Περισσότερα σπαράγματα αγαλμάτων από το *Ιερό* ήταν της ίδιας περιόδου με τα αγάλματα κόρης. Πολλά σπαράγματα χρονολογήθηκαν στο άμισό του 5^{ου} αιώνα π.Χ., ενώ τα υπόλοιπα ανήκουν σε πολύ μεταγενέστερες εποχές. Ένα κεφάλι που βρέθηκε ανήκει στα μέσα του 4^{ου} αιώνα π.Χ., όπως και ένας λίθινος λέοντας. Ο ακροκέραμος ανήκει στον ίδιο γενικό τύπο με αυτά που βρέθηκαν στον *Ναό της Αθηνάς στο Βουνί*.

Σύμφωνα με τη χρονολόγηση των γλυπτών, το *Ιερό* οικοδομήθηκε κατά τη διάρκεια του α' μισού του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Δεν είναι βέβαιο πότε καταστράφηκε, αν και οι ανασκαφείς θεωρούν ότι το *Ιερό* εξακολούθησε να υπάρχει και μετά την καταστροφή του *Ανακτόρου στο*

⁸²² Βλ. Κεφ. *Ιερό στο Μερσινάκι*

Βουνί, περίπου στο 380 π.Χ. Το *Ιερό* βρισκόταν σε χρήση την ίδια περίοδο με τη *Νεκρόπολη του Κόρακα*, όπου εκεί οι περισσότεροι τάφοι που ανασκάφηκαν ανήκουν σε μεταγενέστερη περίοδο από τα τελευταία ευρήματα στο *Ανάκτορο*. Πιθανόν να υπάρχει κάποια σύνδεση ανάμεσα στο *Ιερό στην Παραδεισιώτισσα* και στη *Νεκρόπολη του Κόρακα*.⁸²³

Από τις ανασκαφές που έγιναν μέχρι σήμερα στην Κύπρο, προέκυψε ότι είναι ελάχιστα τα ιερά του 6^{ου} και 5^{ου} αιώνα π.Χ., που να είναι αντιπροσωπευτικά ελληνικού ναού της εποχής. Έχουν αναφερθεί τα ατελή ή ημιτελή σχέδια, του *Ναού στην Ακρόπολη των Σόλων* και τώρα του *Ιερού στην Παραδεισιώτισσα*. Το *Ανάκτορο στο Βουνί*, το *Ιερό στην Παραδεισιώτισσα*, όπως και ο *Ναός στην Ακρόπολη των Σόλων* είναι τα αρχαιότερα οικοδομήματα που ανεγέρθηκαν στους Σόλους και ανήκουν περίπου την ίδια περίοδο, στα όρια της Γεωμετρικής με την Αρχαϊκή Εποχή.⁸²⁴

ΚΗ. Το Ιερό στις Χολάδες

1. Εισαγωγή

Μια τυχαία ανακάλυψη ενός γλυπτού σφίγγας στη θέση *Χολάδες* κατεύθυνε την *SCE*, σε πιο συστηματική ανασκαφή του χώρου. Από το 1930 μέχρι το 1931 ο Westholm ανέσκαψε τη θέση, η οποία εντοπίζεται σε ένα λόφο, σε απόσταση 250 μέτρων από το σημείο όπου ανασκάφηκαν τα ερείπια της δυτικής πύλης των τειχών της πόλης των Σόλων. Οι ανασκαφές έφεραν στο φως ένα ογκώδες σύμπλεγμα πέντε διαδοχικών *Ιερών* που χρονολογούνται στο 250 π.Χ. έως το 325 μ.Χ. Σήμερα το *Ιερό* δεν είναι πλέον ορατό καθώς μετά την ανασκαφή του καλύφθηκε ξανά με χώμα.

Το σύμπλεγμα των *Ιερών* περιλάμβανε μια ευρύχωρη υπαίθρια αυλή με στεγασμένα δωμάτια στη μια πλευρά, κατά τον τριμερή τύπο. Τα *Ιερά α' και β'* είχαν πανομοιότυπη κάτοψη και αποτελούνταν από δύο συνεχόμενες, ορθογώνιες, υπαίθριες αυλές που επικοινωνούσαν μεταξύ τους με μικρούς, τετράγωνους λατρευτικούς χώρους. Ήταν αφιερωμένα στην Αφροδίτη Ορεία και την Κυβέλη. Τα *Ιερά γ' και δ'* επίσης είχαν παρόμοιο σχήμα ορθογώνιων ανοικτών αυλών, ωστόσο αυτά αποτελούνταν από δύο λατρευτικούς χώρους. Τα *Ιερά* ήταν αφιερωμένα στην Ίσιδα. Το *Ιερό ε'* ήταν το μικρότερο σε μέγεθος αλλά έμοιαζε αρκετά με τα υπόλοιπα *Ιερά*. Το *Ιερό* ήταν αφιερωμένο στον Σέραπι. (Εικ. Αρ.28-29)

Τα *Ιερά* απέδωσαν πληθώρα κινητών ευρημάτων, μερικά εκ των οποίων θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως αριστουργήματα της αρχαίας τέχνης. Ξεχωρίζει το λίθινο άγαλμα

⁸²³ *SCE III*, σσ. 294 - 298

⁸²⁴ Wright 1992, σ. 267 · Χρίστου 1973, σ. 95

σφίγγας που αναφέρθηκε, αλλά και πολλές κεφαλές και κορμοί αγαλμάτων και άλλων γλυπτών που απεικόνιζαν τους θεούς που λατρεύονταν σε κάθε *Ιερό*. Τα γλυπτά ήταν κατασκευασμένα από ασβεστόλιθο αλλά κι από μάρμαρο. Οι μορφές των θεών στα γλυπτά και πολλές επιγραφές που υπήρχαν στον χώρο επιβεβαιώνουν την ταυτότητα των θεών. Κοντά στους ναούς βρέθηκαν συλημένοι τάφοι του 4^{ου} και 3^{ου} αιώνα π.Χ.⁸²⁵

2. *Ιερό Αφροδίτης και Ίσιδας*

Επιγραφές και γλυπτά ταύτισαν το *Ιερό* με τον *Ναό της Αφροδίτης* και της *Ίσιδας*. Τα ευρήματα καθόρισαν τη χρονολόγηση του *Ιερού* σε μια μακρά περίοδο εκτεινόμενη από την Ελληνιστική Εποχή έως την Ύστερη Ρωμαϊκή Περίοδο. Το *Ιερό* ήταν διαμορφωμένο με έναν ορθογώνιο σηκό, ανοικτό πάνω σε ένα μεγάλο και ακανόνιστα διαμορφωμένο προαύλιο, το οποίο ήταν συνδεδεμένο με μια ορθογώνια εξωτερική αυλή που ήταν τοποθετημένη στην ανατολική πλευρά του. Υπήρχε χώρος μετάβασης μέσω μιας μεγάλης θύρας. Στο κέντρο της αυλής υπήρχε ένας βωμός. Τον 1^ο αιώνα το *Ιερό* ανοικοδομήθηκε. Ο *Ναός της Ίσιδας* καταστράφηκε και πάνω στα ερείπια του κτίστηκε μια τετράγωνη αυλή και πίσω της ένα νέο *Ιερό* με σηκό, ενώ διευρύνθηκε το *Ιερό της Αφροδίτης* και το προαύλιο του ενώθηκε με το νέο *Ιερό της Ίσιδας*. Μεταγενέστερα προστέθηκαν στέγες κατά μήκος των πλευρών της εξωτερικής αυλής, οι οποίες στηρίζονταν σε στήλες.⁸²⁶

3. *Ιερό του Σέραπι*

Το *Ιερό του Σέραπι* ανοικοδομήθηκε στη θέση προηγούμενου *Ιερού*, την ίδια εποχή που ανοικοδομήθηκε και το *Ιερό της Αφροδίτης*. Το *Ιερό* αποτελούνταν από δύο σηκούς και από μια κάπως ακανόνιστη αυλή, η οποία ακολουθούσε το σχήμα και τη μορφή του φυσικού βράχου πάνω στον οποίο ήταν κτισμένο. Πίσω από την αυλή υπήρχε μια ευρεία κλίμακα που οδηγούσε πάνω από μια στενή βεράντα, μπροστά από τον σηκό. Στο κέντρο της αυλής βρέθηκαν ίχνη από δύο βωμούς. Μπροστά από την αυλή υπήρχαν τα απομεινάρια από δύο πύργους και ανάμεσα τους μια κλίμακα που οδηγούσε πάνω από την αυλή. Το *Ιερό* ανοικοδομήθηκε γύρω στο 250 μ.Χ., εν μέρει πάνω στις υφιστάμενες θεμελιώσεις. Το νέο *Ιερό* είχε πλέον τρεις σηκούς. Ο μεσαίος ήταν μεγαλύτερος από τους πλάγιους σηκούς, ενώ και οι τρεις ανοίγονταν σε μια μικρή πλατεία με μια ορθογώνια αυλή με βωμό στη μέση. Οι πύργοι μπροστά στην αυλή ήταν ανακατασκευασμένοι, ανάμεσα τους περνούσε μια στενή κλίμακα που οδηγούσε στην αυλή. Σε αντίθεση με το προηγούμενο, το νέο *Ιερό του Σέραπι*

⁸²⁵ Χρήστου 1973, σσ. 95 - 96 · Anastassiades 2009, σσ. 145 - 147

⁸²⁶ Βλ. Gjerstad 1980, σσ. 165 - 166

ήταν αυστηρά συμμετρικό και είχε τέλειο άξονα. Λίγο μετά το 300 μ.Χ. άλλαξε η είσοδος του *Ιερού* και οι πλευρές της αυλής στεγάστηκαν, αφήνοντας ανοιχτό μόνο ένα μικρό μέρος στο κέντρο της αυλής, εκεί όπου ήταν τοποθετημένος ο βωμός.⁸²⁷

4. Ναϊδριο του Μίθρα

Ένα μικρό *Ναϊδριο* κτίστηκε έξω από τον αριστερό τοίχο της αυλής του *Ιερού του Σέραπι*. Το *Ναϊδριο* επικοινωνούσε με τον *Ναό* μέσω μιας θύρας τοποθετημένης κατά μήκος του δεξιού τοίχου της αυλής, εκεί όπου ενσωματώθηκε ακόμα ένα μικρό *Ναϊδριο*. Το *Ναϊδριο* επικοινωνούσε με τον *Ιερό*, το σχέδιό του μοιάζει με ναό του Μίθρα, ωστόσο ούτε από τις επιγραφές, ούτε από άλλα αρχαιολογικά ευρήματα επιβεβαιώνεται αυτό.⁸²⁸ Βέβαια φαίνεται απόλυτα λογικό να λατρευόταν ο Μίθρας κατά την Ελληνιστική και τη Ρωμαϊκή Εποχή στις *Χολάδες*, εφόσον η λατρεία του ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη εκείνες τις εποχές, ήταν μυστηριακή και συνάδει απόλυτα με τον χαρακτήρα του *Ιερού*.⁸²⁹

5. Ευρήματα και χρονολόγηση

Πληθώρα ευρημάτων συλλέχθηκε από το σύμπλεγμα των *Ιερών*. Μερικά από αυτά είναι μαρμάρινα γλυπτά, ενώ άλλα είναι κατασκευασμένα από ασβεστόλιθο. Από τα ευρήματα δεν έλειπε και η κεραμική. Τα ευρήματα είναι διαφορετικών τεχνοτροπιών και σχετίζονται με τις οικοδομικές περιόδους των *Ιερών*. Τα *Ιερά* συνοδεύονταν από αναθηματικά γλυπτά. Βρέθηκαν γλυπτά από το 250 π.Χ. έως το 300 μ.Χ. Αυτά αποτελούν την παλαιότερη τεχνοτροπία που υπήρχε στα *Ιερά*. Η Τεχνοτροπία Α' προκύπτει από το πρώτο *Ιερό της Αφροδίτης*, όπου τα γλυπτά χαρακτηρίζονται από ρεαλισμό και έχουν επιρροές από την ελληνική και την ελληνιστική τέχνη. Η τεχνοτροπία διατηρήθηκε μέχρι το 58 π.Χ., όταν η Κύπρος έγινε ρωμαϊκή επαρχία και τότε παρατηρείται η εξασθένηση της ελληνικής τεχνοτροπίας που ήταν αναμεμιγμένη με τη λεγόμενη κυπριακή τεχνοτροπία. Τα γλυπτά αυτής της νέας τάσης αποτελούν την Τεχνοτροπία Β', η οποία χαρακτηρίζεται από υποχώρηση της ελληνιστικής επιρροής και από τη στροφή σε χαρακτηριστικά προγενέστερων κυπριακών τεχνοτροπιών. Η Τεχνοτροπία Γ' είναι επηρεασμένη από τη ρωμαϊκή τέχνη και χρονολογήθηκε στα μέσα του 3^{ου} αιώνα μ.Χ. Η Τεχνοτροπία Δ' περιλαμβάνει γλυπτά του τέλους του 3^{ου} αιώνα και των αρχών του 4^{ου} αιώνα μ.Χ.⁸³⁰

6. Αρχιτεκτονική των ναών και οικοδομικές φάσεις

⁸²⁷ Gjerstad 1980, σ. 166

⁸²⁸ Gjerstad, Οπ.π., σσ. 166 - 167

⁸²⁹ Βλ. Gehrke 2000, σσ. 270 - 271

⁸³⁰ Gjerstad, Οπ.π., σσ. 166 - 168

Το *Ιερό στις Χολάδες* κατασκευάστηκε σταδιακά, σε διαφορετικές χρονικές περιόδους, ενώ σε αυτό λατρεύονταν ταυτόχρονα διαφορετικές θεότητες. Ο *Ναός* περιλάμβανε *Ιερά*, τα οποία δέχτηκαν ανακατασκευές μέσα σε βάθος έξι αιώνων, γι αυτό και οι ανοικοδομήσεις θα πρέπει να διαχωριστούν σε περιόδους κατασκευής και να αναλυθούν οι κυριότερες από αυτές. Λαμβάνοντας υπόψη τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα των διαφόρων οικοδομικών περιόδων τα *Ιερά* διαμορφώνονταν ως εξής: (Εικ. Αρ. 27 -29)

Περίοδος Α' *Ιερό Α'*. Τα λείψανα που απέμειναν από το *Ιερό* είναι λιγοστά, ωστόσο το σχέδιο του πρώτου οικοδομήματος περιλάμβανε μια ορθογώνια αυλή (Δωμάτιο II). Η είσοδος της εντοπίστηκε στα ανατολικά και η διάβαση γινόταν μέσω της Κλίμακας 157 και ενός μικρού προθαλάμου (Δωμάτιο I). Τα δυτικά τμήματα των πλευρικών τοιχωμάτων αυτής της ορθογώνιας αυλής δεν σώζονται, αφού κατεδαφίστηκαν εξ αιτίας μεταγενέστερων αλλαγών στο σχέδιο. Οι τοίχοι κάποτε εκτεινόταν μέχρι τους τοίχους 11 και 12 Α και συνδέονταν με αυτούς. Η θύρα μέσω των τοίχων οδηγούσε σε υψηλότερο επίπεδο όπου βρισκόταν μια άλλη αυλή. Αυτή είχε ακανόνιστο σχήμα και ήταν καλά καθορισμένη από τοίχους από όλες τις πλευρές, δύο από αυτούς αφαιρέθηκαν στη συνέχεια. Σε αυτήν την αυλή (Δωμάτια III - IV) ένα τετράγωνο κτίριο (Δωμάτιο V) πρόβαλλε στη βόρεια γωνία, δίνοντας έτσι στην αυλή γωνιακή μορφή. Το κτίριο βρισκόταν στα νοτιοανατολικά και η είσοδος σε αυτό γινόταν μέσω μιας κλίμακας (158). Τα ευρήματα αποδεικνύουν ότι το κτίριο είναι ένας *Ναός* με σηκό που ανοιγόταν στην αυλή (Δωμάτιο III), η οποία ήταν κατασκευασμένη σε πιο ψηλό επίπεδο. Ανατολικά από τον σηκό, υπήρχε μια δεύτερη αυλή σε χαμηλότερο επίπεδο. Κοντά στη μέση της κάτω αυλής υπήρχε πιθανώς ένας βωμός υψωμένος στον άξονα της αυλής και με θέα στην είσοδο. Το αν υπήρχε ή όχι βωμός στον σηκό κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, παραμένει αβέβαιο, γιατί ο βωμός που σημειώνεται στο σχέδιο πρέπει να αποδοθεί σε μεταγενέστερη περίοδο. Πρέπει να σημειωθεί ο προσανατολισμός από τα δυτικά προς τα ανατολικά της κάτω αυλής.

Η άνω αυλή με τον σηκό απέκλινε ελαφρώς από αυτόν τον άξονα. Ένα άλλο κτίσμα που σημειώνεται σε αρκετά χαμηλότερο επίπεδο, στα νότια της άνω αυλής (Δωμάτιο XV) ανήκει στην ίδια περίοδο. (Εικ. Αρ. 27)⁸³¹ Η πλήρης έκταση του κτίσματος δεν μπορεί να εξακριβωθεί, ούτε μπορεί να δηλωθεί εάν συνδεόταν με το Δωμάτιο IV με μια κλίμακα. Οι τοίχοι των δύο δωμάτων είχαν καταστραφεί σε μεταγενέστερη περίοδο. Η αυλή (Δωμάτια III – VIII) απλωνόταν στις δύο πλευρές του *Ιερού*. Το *Ιερό* (Δωμάτιο V) ήταν στεγασμένο, ενώ η αυλή ήταν ανοιχτή.⁸³²

⁸³¹ SCE III, σσ. 481 - 482, σ.49

⁸³² Οπ.π.

Περίοδος Β'. *Ιερό Β'*. Σε αυτή την περίοδο ανοικοδομήθηκε πλήρως όλος ο χώρος του *Ιερού*. Ο σχεδιασμός του νέου κτιρίου ήταν όμοιος με του προγενέστερου, αλλά τώρα η κάτω αυλή διευρύνθηκε και η επάνω αυλή άλλαξε ως προς την έκτασή της. Ο σηκός (Δωμάτιο V) παρέμεινε όπως ήταν πριν από τις αλλαγές και δεν υπήρχαν σημάδια καταστροφής ή ανοικοδόμησης. Ολοκληρώθηκε η κατασκευή νότια της άνω αυλής και πάνω από αυτή κατασκευάστηκε ένα νέο *Ιερό*. Ολοκληρώθηκε η κατασκευή της κάτω αυλής (Δωμάτια I και II) αφού πρώτα ισοπεδώθηκαν οι ακραίοι τοίχοι της για να κατασκευαστεί το δάπεδο της νέας αυλής. Οι τοίχοι της τοποθετήθηκαν έξω από τα παλιούς, ώστε η νέα αυλή να είναι μεγαλύτερη. Ο προσανατολισμός της νέας αυλής ήταν ευθυγραμμισμένος με αυτόν του σηκού (Δωμάτιο V), ενώ οι τοίχοι της απέκλιναν ελαφρώς. Η είσοδος στην αυλή ήταν στα νότια και όχι στο κέντρο του τοίχου, έτσι ώστε να βρίσκεται στον ίδιο άξονα με την είσοδο του σηκού και την πύλη ανάμεσα στις δύο αυλές.⁸³³

Η απουσία κάθε είδους στήριξης της κάτω αυλής δείχνει ότι αυτή ήταν ανοιχτή. Ο σηκός ήταν σίγουρα στεγασμένος, εφόσον εντοπίστηκαν πολλά θραύσματα των κεραμιδιών της στέγης μπροστά στην είσοδο του. Το ακριβές ύψος του σηκού δεν μπορεί να υπολογιστεί. Η στέγη των κτιρίων ήταν σκεπασμένη με κεραμίδια, ωστόσο, η οροφή δεν ήταν επίπεδη, αλλά πρέπει να είχε κλίση τουλάχιστον 10 – 15°. Η κλίση ήταν χαμηλότερη στο πίσω μέρος του κτιρίου για την αποφυγή της εισροής των βρόχινων υδάτων στο εμπρόσθιο μέρος του. Το Δωμάτιο XXIII πρέπει επίσης να ήταν στεγασμένο, καθώς πολλά θραύσματα κεραμιδιών βρέθηκαν στο δάπεδο του δωματίου, ίσως να επρόκειτο για μια δίρριχτη στέγη.⁸³⁴

Η ύπαρξη άξονα παίζει μεγάλο ρόλο σε αυτήν την κατασκευή. Η νέα κάτω αυλή (Δωμάτιο VI) εκτεινόταν μέχρι το όριο της άνω αυλής. Πιθανώς η διαφορά επιπέδου μεταξύ των δύο αυλών υπερκεράστηκε, όπως στην Περίοδο I, με τη σύνδεση τους με μια μικρή ράμπα που οδηγούσε μεταξύ των Τοίχων II και 12 A. Το σχήμα της άνω αυλής άλλαξε επίσης. Το βόρειο όριο της ευθυγραμμίστηκε με τον βόρειο τοίχο της κάτω αυλής. Αυτός ο μακρύς, ίσιος τοίχος συνδέθηκε με τον τοίχο (12 A). Έτσι, το βόρειο τμήμα της άνω αυλής περικλείστηκε από τρεις πλευρές. Στην αντίθετη πλευρά, ο παλιός νότιος τοίχος της αυλής ισοπεδώθηκε. Ένας νέος τοίχος (45) τοποθετήθηκε περίπου 3.60 μέτρα βόρεια του άλλου, και παράλληλα με τις πλευρές του σηκού. Με αυτόν τον τρόπο προέκυψε ένα στενό πέρασμα μεταξύ του σηκού και του νέου τοίχου, το οποίο μπορεί να έκλεινε με ξύλινα περιθρώματα.

⁸³³ Οπ.π., σ. 482

⁸³⁴ Οπ.π., σ. 491

Ενδεχομένως ο βωμός στον σηκό (Δωμάτιο V) να ανήκει σε αυτήν την περίοδο κατασκευής.⁸³⁵

Ιερό Γ. Η νέα κατασκευή νότια του σηκού αποτελούνταν από μια τετράγωνη αυλή πίσω από την οποία διαμορφώθηκε ένας νέος χώρος (Δωμάτιο XVIII). Η είσοδος στην αυλή επιτεύχθηκε μέσω μιας κλίμακας (161) από την κάτω αυλή του *Ιερού Β'*. Αυτή εξυπηρετούσε τόσο τις νέες κατασκευές, όσο και την εσωτερική πλευρά του Τοίχου 21, κοντά στην είσοδο του *Ιερού Β'* με τον σηκό, (Δωμάτιο V). Υπήρχε ακόμα μια είσοδος που εξυπηρετούσε τον Ναό Γ' με τον σηκό, (Δωμάτιο XVIII). Ο Τοίχος (45) που χώριζε τις δύο άνω αυλές (Δωμάτια VIII-IX και XVI-XVII) αφαιρέθηκε για να δημιουργηθεί χώρος για την είσοδο πάνω από την Κλίμακα 161. Η νότια είσοδος μέσω του Τοίχου 21 αρχικά θα πρέπει να είχε τοποθετηθεί στη γωνία, ενώ τώρα μετακινήθηκε ελαφρώς βόρεια λόγω της κατασκευής των Δεξαμενών 169 και 170. Η προσπάθεια για την ύπαρξη άξονα, οδήγησε στην τοποθέτηση της εισόδου στον σηκό, (Δωμάτιο XVIII) στη βορειοανατολική γωνία του Δωματίου και τον βωμό στη βορειοδυτική γωνία ακριβώς μπροστά από την είσοδο. Οι τρεις εισοδοί και ο βωμός τοποθετήθηκαν στον ίδιο άξονα.⁸³⁶

Η οροφή του *Ιερού* (Δωμάτιο XVIII) καθώς και ο σηκός του *Ναού Β'* ήταν στεγασμένοι. Στο πίσω μέρος της τετράγωνης αυλής (Δωμάτιο XVI) οι δύο βάσεις στηλών μπροστά από τον σηκό, ήταν τοποθετημένες συμμετρικά σε απόσταση 2,50 μέτρων από τον πίσω τοίχο. Αυτό υποδηλώνει ότι το πίσω μέρος της αυλής ήταν στεγασμένο και στηριζόταν από στήλες. Οι στήλες ήταν στηρίγματα για μια στέγη που κάλυπτε αυτό το τμήμα της αυλής, ενώ το υπόλοιπο τμήμα της ήταν ανοιχτό. Κοντά στη μέση της αυλής υπήρχαν μερικά απομεινάρια ενός βωμού (148). Ο αύλακας (167) πρέπει να αποδοθεί σε αυτήν την περίοδο κατασκευής καθώς συνδεόταν με τους Τοίχους 52 και 22. Ο αύλακας συνδεόταν με τις Δεξαμενές 169 και 170, οι οποίες επίσης αποδίδονται στην ίδια εποχή.⁸³⁷

Ιερό Δ'. Ο σχεδιασμός του κτιρίου, δείχνει ότι πρόκειται για ναό, με κοινά χαρακτηριστικά με τα *Ιερά Α-Γ'*. Ο Ναός πρέπει να ήταν στεγασμένος και η αυλή του ανοιχτή. Όσον αφορά την είσοδο στην αυλή, τίποτα δεν είναι βέβαιο, καθώς οι τοίχοι ήταν σε κακή κατάσταση. Φαίνεται ότι υπάρχουν ίχνη κατασκευών εκατέρωθεν της πλατιάς κλίμακας. Οι κατασκευές ίσως να ήταν πύργοι, όπως υπήρχαν και στον *Ιερό Ε'*. Πιθανότατα, υπήρχαν κάποιου είδους κτίσματα εκατέρωθεν της κλίμακας. Δεν γνωρίζουμε αν η κλίμακα περιλάμβανε εποικοδόμημα, αν ήταν στεγασμένη ή αν ήταν εντελώς ανοικτή. Το τμήμα στο πίσω μέρος

⁸³⁵ SCE III, σ. 487, σ.491

⁸³⁶ Οπ.π.

⁸³⁷ Οπ.π.

της αυλής μάλλον ήταν ανοιχτό καθώς δεν σώθηκαν υπολείμματα στέγης ή στηρίγματα για αυτή. Ο αύλακας ήταν διαμορφωμένος σύμφωνα με το μεγάλο συγκρότημα κτιρίων στο νότιο τμήμα της ανασκαμμένης περιοχής. Στο στενό πέρασμα μεταξύ των Δωματίων XVI και XXXV, όπου ο αύλακας στρεφόταν γύρω από τη γωνία του τελευταίου, συνδεόταν με το εξωτερικό του τοίχου 71 Α. Αυτό δείχνει ότι ένα κτίσμα νότια του αγωγού κατασκευάστηκε περίπου την ίδια περίοδο με τα *Ιερά Β' και Γ'*. Στα ανατολικά μια Κλίμακα (163) οδηγεί πάνω σε μια ανοικτή αυλή.⁸³⁸

Τα Δωμάτια XXXI και XXXII είχαν κάπως ακανόνιστο σχήμα και διαμορφώθηκαν σύμφωνα με το φυσικό βράχο. Στο πίσω μέρος της αυλής υπήρχε μια μεγάλη Κλίμακα (164) που οδηγούσε σε ένα στενό τμήμα μπροστά από τους δύο σηκούς (Δωμάτια XXXIV και XXXV). Μπροστά στην είσοδο της αυλής, υπήρχαν ίχνη από κατασκευές που έμοιαζαν με τους πύργους που αναφέρθηκαν πιο πάνω. Κοντά στη μέση της αυλής σώζονταν τα ίχνη δύο βωμών, προσανατολισμένων με κατεύθυνση από την ανατολή προς τη δύση.⁸³⁹

Περίοδος Γ'. *Ιερό Ε'*. Αφού το *Ιερό Δ'* είχε καταστραφεί, κατασκευάστηκαν μερικά κτίσματα ακριβώς στα δυτικά του. Αυτές οι κατασκευές μπορούν να διακριθούν σε δύο ξεχωριστές περιόδους οικοδόμησης. Κτίστηκαν εν μέρει στα παλιά θεμέλια. Το νέο *Ιερό* ήταν κατασκευασμένο σύμφωνα με τις συμμετρικές αρχές. Τα θεμέλια των προγενέστερων σηκών του *Ιερού* χρησιμοποιήθηκαν εκ νέου. Στα νοτιοδυτικά του Δωματίου XXXIV, βρισκόταν το Δωμάτιο XXXV, στο οποίο προστέθηκε συμμετρικά ένας τρίτος σηκός, το Δωμάτιο XLV. Αυτή η νέα τριμερής κατασκευή αποτελούσε το πίσω μέρος μιας ορθογώνιας αυλής και ήταν μεγαλύτερου μεγέθους από την αυλή του πρώτου *Ιερού*. Ακριβώς στον μακρύ άξονα αυτού του σηκού βρισκόταν η είσοδος στην αυλή, πλαισιωμένη από τους πύργους εκατέρωθεν της εισόδου που εκτεινόταν εν μέρει πέρα από το πλάτος της αυλής. Έξω από αυτούς τους πύργους υπήρχε μια δεύτερη αυλή (Δωμάτιο XXIX) που εκτεινόταν μπροστά από ολόκληρο το *Ιερό*. Αυτή η αυλή οριοθετήθηκε από έναν τοίχο αντιστήριξης (Τοίχος 122) παράλληλο με την πρόσοψη του *Ιερού* και είχε είσοδο στη μέση. Στο πίσω μέρος της άνω αυλής, ακριβώς μπροστά από τον μεσαίο σηκό (Δωμάτιο XXXIV) υπήρχε ένα μικρό τμήμα που στηριζόταν από έναν τοίχο αντιστήριξης (Τοίχος 103). Αντιστοιχεί στο τμήμα μπροστά από τους δύο σηκούς του πρώτου *Ιερού*, ο Τοίχος 74. Στη μέση της ορθογώνιας αυλής υπήρχε βωμός στην άκρη του μεσαίου σηκού.⁸⁴⁰

⁸³⁸ Οπ.π., σσ. 487 - 489, σ.492

⁸³⁹ Οπ.π.

⁸⁴⁰ Οπ.π.

Κατά την Περίοδο Δ', έγιναν οι αλλαγές, με νέες προσθήκες στην αρχική κατασκευή του *Ιερού Ε'*. Το τμήμα μπροστά από τους τρεις σηκούς, και η αυλή μπροστά από αυτό ήταν εν μέρει στεγασμένη. Χαμηλά έδρανα ήταν κτισμένα και στις δύο πλευρές του τμήματος, κατά μήκος των πλευρικών τοίχων του *Ιερού*, εκτεινόμενα μπροστά από τις εισόδους στους παλαιούς σηκούς. Τα πλάγια τμήματα της αυλής περικλείονταν με τους Τοίχους 100 και 104. Στη νότια πλευρά, ο Τοίχος 100 εφοδιάστηκε με μια θύρα, το κατώφλι της οποίας διατηρούνταν εν μέρει, η οποία άνοιγε σε ένα ξύλινο δάπεδο που υποστηριζόταν από τους Τοίχους 101 και 102. Το δάπεδο απλωνόταν κατά μήκος του πλευρικού τοίχου της αυλής και οδηγούσε σε μια θύρα μέσω του Τοίχου 89 στην πλευρά της αυλής.⁸⁴¹

Η θύρα οδηγούσε σε ένα μικρό ναΐδριο έξω από τον τοίχο. Απέναντι από τη θύρα υπήρχε μια αφίδα, η οποία ήταν μεταγενέστερη προσθήκη στο κτίσμα. Στη μέση της αυλής, οι τοίχοι του κεντρικού βωμού κτίστηκαν από όλες τις πλευρές, ήταν θεμελιωμένοι πάνω στο βράχο και διατηρούνταν σε χαμηλό ύψος. Παρόμοιες αλλαγές έγιναν και στην κάτω αυλή του *Ιερού Β'*.⁸⁴²

Το *Ιερό Ε'* σύμφωνα με την αρχική του κατασκευή, είχε τους τρεις καλυμμένους σηκούς, ενώ η αυλή του ήταν ακάλυπτη. Οι κατασκευές στις δύο πλευρές της κλίμακας μέχρι την αυλή (Δωμάτια ΧΛΙ και ΧΛΙΙ) σχημάτιζαν μια συμμετρική πρόσοψη του *Ιερού* απέναντι από την αυλή, (Δωμάτιο ΧΧΙΧ). Δεν βρέθηκαν εισοδοί των δωματίων. Η πρόσοψη είχε σχήμα αιγυπτιακής πύλης, όπως τη συναντάμε σε πολλούς αιγυπτιακούς ναούς, αν και ήταν πολύ μικρότερη σε μέγεθος. Οι αλλαγές που έγιναν σε μια επόμενη περίοδο στο *Ιερό Ε'*, ήταν ορατές, καθώς είχαν διατηρηθεί όλα τα θεμέλια των τοίχων. Η ανατολική πύλη και οι σηκοί παρέμειναν όπως πριν, ενώ το μικρό τμήμα μπροστά από τους σηκούς ήταν σίγουρα στεγασμένο. Οι νέοι τοίχοι στα άκρα του τμήματος (Τοίχοι 100 και 104) διατηρούνταν σε ύψος ανώτερο από το ίδιο το τμήμα, που δείχνει ότι οι εν λόγω τοίχοι αποτελούσαν τα όρια μεταξύ των άκρων του τμήματος και των πλευρών της αυλής. Η οροφή ήταν όμοια με του *Ιερού Γ'*, ή με κλίση προς την αυλή. Ο νότιος τοίχος (100) είχε μια θύρα που άνοιγε σε ένα στενό χώρο μετάβασης. Το δάπεδο του χώρου μετάβασης βρισκόταν σε ένα επίπεδο ελαφρώς πάνω από το δάπεδο της αυλής. Ο Τοίχος 100 χώριζε το χώρο μετάβασης από την αυλή.⁸⁴³

Ιερό Στ'. Μια άλλη προσθήκη στο *Ιερό Ε'*, που πρέπει να χρονολογηθεί την ίδια περίοδο με την οροφή της αυλής, αποτελεί το *Ιερό Στ'*, το οποίο κτίστηκε στον βόρειο μακρύ τοίχο της

⁸⁴¹ Οπ.π.

⁸⁴² Οπ.π.

⁸⁴³ Οπ.π., σ. 492

αυλής του Ιερού *E'*. Αυτός ο τοίχος καταστράφηκε εν μέρει και ανοικοδομήθηκε με μια σύνδεση του με το Ιερό *Στ'*, το οποίο ήταν οικοδομημένο με διαφορετικό τρόπο από τα προγενέστερα Ιερά που διέπονταν από παρόμοιες οικοδομικές αρχές, καθώς είχε ένα με τρεις σηκούς στο πίσω μέρος της αυλής του. Το Ιερό *ΣΤ'* πρέπει να ήταν εξ ολοκλήρου στεγασμένο. Στα ανώτερα τμήματα αυτού του Ιερού, υπήρχε μια εναέτια στέγη. Οι τοίχοι 140 και 141 μπορούν να εξηγηθούν ως στηρίγματα του Τοίχου 124. Το Ιερό είχε ορθογώνιο σχήμα και διέθετε μια είσοδο προς τα ανατολικά ανάμεσα σε κτισμένους πύργους. Ο νότιος πύργος ήταν ίδιος με τον βόρειο πύργο του Ιερού *E'*. Στον μακρύ άξονα της εισόδου υπήρχαν έδρανα. Το Ιερό *Στ'* συνδεόταν με το Ιερό *E'*, μέσω μιας κλίμακας στη νότια γωνία του δωματίου.⁸⁴⁴

Αλλαγές στο Ιερό *B'*: Οι μεταγενέστερες αλλαγές των Ιερών *E'* και *B'* μοιάζουν ταυτόχρονες, αλλά δεν είναι βέβαιο ότι η ανοικοδόμηση τους έγινε ακριβώς την ίδια περίοδο. Οι πλευρές της κάτω αυλής του Ιερού *B'* ήταν στεγασμένες όπως στο Ιερό *E'*. Ωστόσο, τα θεμέλια για τις βάσεις διατηρούνταν σε δύο παράλληλες γραμμές προς τις πλευρές της αυλής. Δεν υπάρχει συμμετρία ως προς τη θέση των βάσεων, δηλαδή οι στήλες της μιας πλευράς δεν αντιστοιχούν σε εκείνες της άλλης. Αυτό το τμήμα έμοιαζε με την πλευρική κατασκευή του Ιερού *E'*.⁸⁴⁵

Στο Ιερό *B'* πιθανόν υπήρχαν δύο στοές, ανεξάρτητες μεταξύ τους. Η νότια στοά οδηγούσε μέχρι την Κλίμακα 161, δηλαδή την είσοδο στο Ιερό *Γ'*, ενώ η βόρεια στοά οδηγούσε σε μια μικρή πλατεία (Δωμάτιο X) που κατασκευάστηκε στη βόρεια γωνία της αυλής. Νοτιοδυτικά του Δωματίου X, ανεγέρθηκε ένας στρογγυλός βωμός. Μια πύλη ανάμεσα στις δύο αυλές του Ιερού άλλαξε με τη μικρή Κλίμακα (159), όπως αναφέρθηκε πιο πάνω. Σε αυτό το Ιερό προστέθηκαν και μερικά νέα ναΐδρια. Το μεγαλύτερο ήταν το Δωμάτιο XXIII, το οποίο είχε την είσοδο του στον νότιο τοίχο της αυλής. Η θέση του θυμίζει το μικρό ναΐδριο, (Δωμάτιο XLVI) του Ιερού *E'*. Στα βόρεια του σηκού του Ιερού *B'* κατασκευάστηκε ένα άλλο δωμάτιο, ενδεχομένως να ήταν ακόμα ένας σηκός που πιθανόν ανήκε σε Ιερό. Άλλα τμήματα αυτού του Ιερού δεν βρέθηκαν. Ο χώρος μετάβασης (Δωμάτιο IX), ο οποίος αρχικά θα μπορούσε να σφραγίζε με ένα ξύλινο περιθύρωμα, αποκλείστηκε εντελώς σε επόμενη περίοδο και η άνω αυλή σφραγίστηκε από όλες τις πλευρές.⁸⁴⁶

Η αρχαιότερη ομάδα τοίχων βρισκόταν σε βαθύτερα επίπεδα ανάμεσα στην περιοχή μεταξύ των Ιερών *B'* και *E'*, που εκτείνονταν εν μέρει κάτω από τα δάπεδα του Ιερού *Στ'* και του

⁸⁴⁴ Οπ.π., σσ. 489 - 490, σ.494

⁸⁴⁵ Οπ.π.

⁸⁴⁶ Οπ.π.

Δωματίου XXIII. Τα δάπεδα αυτής της κατασκευής (Δωμάτια XXI και XXII) κάλυπταν το Πηγάδι 171 που ανήκει στην περίοδο I, ενώ αυτή η κατασκευή πρέπει να ήταν μεταγενέστερη από το πηγάδι. Ο Τοίχος 37 εκτεινόταν κάτω από τους Τοίχους 71 και 22, κάτι που δείχνει ότι πρέπει να κατασκευάστηκε νωρίτερα από τα *Ιερά Β' και Δ'*. Χρονολογικά αυτά κατασκευάστηκαν κατά την πρώτη ενδιάμεση περίοδος, επομένως, πρέπει να τοποθετηθεί μεταξύ της περιόδου Α' και της περιόδου Β'.⁸⁴⁷

Σε μια δεύτερη ενδιάμεση περίοδο, εντάσσονται οι τοίχοι που βρίσκονταν στο νοτιοδυτικό τμήμα της περιοχής που ερευνήθηκε. Σε αυτή την περίοδο ανήκουν οι Τοίχοι 76-77 και 85-87. Όλοι αυτοί οι τοίχοι πρέπει να είναι μεταγενέστερης χρονολόγησης από τους τοίχους του *Ιερού Δ'*. Αυτό διαπιστώνεται από τη διαστρωμάτωση και από τους συνδέσμους των τοίχων. Από την άλλη πλευρά, οι τοίχοι είχαν ισοπεδωθεί για να δώσουν θέση στο *Ιερό Ε'*. Η περίοδος αυτή τοποθετείται μεταξύ της καταστροφής του *Ιερού Δ'* και του *Ιερού Ε'*. Η κάτω αυλή προσανατολιζόταν προς ανατολική-δυτική κατεύθυνση, ενώ η άνω αυλή και ο σηκός απέκλιναν ελαφρώς από τον άξονα.⁸⁴⁸

Στην Περίοδο Β' τα *Ιερά Β', Γ' και Δ'* είχαν σχήμα που εξακολουθούσε να είναι ακανόνιστο, αν και υπήρχε η σύνδεση μεταξύ των σηκών και των αυλών. Το *Ιερό Γ'* είχε μια στοά με σκεπή μπροστά από τον σηκό, ενώ το *Ιερό Δ'* είχε μια μικρή προεξοχή με κλίμακα στην αυλή. Στην Περίοδο Γ', το *Ιερό Ε'* κτίστηκε με σηκό και αυλή ως ένα κλειστό σύνολο που είχε άξονα και ήταν συμμετρικό. Στην Περίοδο Δ', δύο από τις αυλές είναι στεγασμένες, ενώ κτίστηκαν αρκετά κλειστά ναΐδρια, μεταξύ των οποίων και το *Ιερό Στ'*. Επρόκειτο για μια εξέλιξη του συνόλου των ανοιχτών αυλών που συνδέθηκαν με έναν ή περισσότερους σηκούς και εξελίχθηκαν σε κλειστό, στεγασμένο κτίριο.⁸⁴⁹

Το ναΐδριο (Δωμάτιο XLVI) πρέπει να ήταν στεγασμένο. Ίσως να είχε μια εναέτια στέγη. Είχε στις τρεις πλευρές του τους Τοίχους 109 – 111. Στο τμήμα της αυλής δεν υπήρχαν ίχνη κίωνων ή άλλων στηριγμάτων για τη στέγη. Στα άκρα του κυρίου τμήματος δίπλα στους Τοίχους 100 και 104 υπήρχαν έδρανα.⁸⁵⁰

Το Δωμάτιο XXXI είναι μια περιστυλη αυλή με κλειστές πλευρές. Η διέλευση στην αυλή γινόταν από την Κλίμακα 165, η οποία οδηγούσε στην είσοδο (163). Ήταν στεγασμένη με εξαίρεση τη μέση της όπου ένα ανοιχτό τμήμα παρέμενε ακάλυπτο, ακριβώς γύρω από το βωμό. Οι Τοίχοι 107 και 108 ήταν ισχυρότεροι στα σημεία του ανοιχτού χώρου. Οι τοίχοι

⁸⁴⁷ Οπ.π.

⁸⁴⁸ Οπ.π.

⁸⁴⁹ Οπ.π.

⁸⁵⁰ Οπ.π., σ. 494

κατασκευάστηκαν με τρόπο που να αντέχουν το βάρος των κιόνων στις γωνίες του κεντρικού τμήματος. Οι κίονες έπρεπε να στηρίζουν την οροφή ξεκινώντας από την Κλίμακα 165. Παρά ότι οι αρχικές θέσεις των στηλών δεν διατηρούνταν πλέον στους στυλοβάτες, φάνηκε ότι ο βωμός βρισκόταν σχεδόν στη μέση του κεντρικού τμήματος της αυλής. Ίσως στο ακάλυπτο σημείο να υπήρχε μια στέγη. Υπάρχει μια μικρή ασυμμετρία ως προς το πλάτος των διαδρόμων. Ο βόρειος δεν είναι τόσο ευρύς όσο ο νότιος, αλλά αυτό εξηγείται από τον χώρο μετάβασης στο Δωμάτιο XLVI, ο οποίος θα πρέπει να κάλυπτε σχεδόν όλο το πλάτος του διαδρόμου σε αυτήν την πλευρά.⁸⁵¹ Μερικοί από τους δόμους ήταν ασύμμετρα κομμένοι για να εφαρμόζονται καλύτερα στους τοίχους. Οι τοίχοι ήταν κατασκευασμένοι από χαλίκια διαφορετικών ειδών. Μερικά από τα χαλίκια ήταν πολύ σκληρά και είχαν λευκό χρώμα. Οι τοίχοι περιείχαν και κομμάτια από σκληρό, λευκό, ασβεστόλιθο, όπως και βαριές, μαύρες πέτρες. Οι τελευταίες ήταν από ένα είδος λίθου πολύ παρόμοιο με τον βασάλτη. Στους τοίχους βρέθηκαν πολλοί πελεκητοί λίθοι, οι οποίοι προήλθαν από άλλα παλαιότερα κτίρια. Οι πελεκητοί λίθοι χρησιμοποιήθηκαν στις κλίμακες, στις θύρες στα κατώφλια, στις βαθμίδες και στους βωμούς.⁸⁵²

Ακόμα, βρέθηκαν ίχνη αφαιρεμένων πελεκητών λίθων στα θεμέλια των βαθμίδων, που αποτελούνταν από σκληρό, λευκό ασβεστόλιθο με απολιθωμένα κοχύλια. Σε μερικούς από τους τοίχους και τους βωμούς χρησιμοποιήθηκαν θραύσματα κεραμιδιών, πλίνθοι και ασβεστοκονίαμα για τη συγκράτηση των λίθων που κρατούσαν συνδεδεμένους στους τοίχους. Στους περισσότερους τοίχους χρησιμοποιήθηκε λευκό ή γαλαζωπό-γκρίζο σκληρό και συμπαγές κονίαμα, το οποίο απλώθηκε στη λεία επιφάνεια. Σε ορισμένες περιπτώσεις το κονίαμα καλυπτόταν από ζωγραφιές. Η επένδυση από κονίαμα εκτεινόταν μέχρι το επίπεδο του δαπέδου. Έτσι, σε κάποια σημεία, που καταστράφηκε το δάπεδο, οι άκρες αυτού του πολύ μαλακού κονιάματος ήταν σημαντικές για την αναγνώριση του.⁸⁵³

Όλες οι θύρες πρέπει να ήταν ξύλινες, όπως αποκαλύφθηκε από τα ξύλινα δοκάρια που ξεθάφτηκαν από κάποιο σημείο του δαπέδου. Τα υλικά κατασκευής των τοίχων, ήταν χαλαρά προσαρμοσμένα μεταξύ τους. Οι τοίχοι ήταν συνήθως πιο χοντροί στα κατώτερα τμήματα τους και λεπτότεροι στα ανώτερα σημεία τους. Στην κατασκευή, διακρίνονταν οι ακόλουθοι δύο τύποι τοίχων από μπάζα: Οι συνηθισμένοι τοίχοι με ίσα κομμάτια από μπάζα που διέτρεχαν ολόκληρο τον τοίχο, με το κονίαμα να ήταν συμπαγές και οι πέτρες να ήταν πολύ καλά στερεωμένες μεταξύ τους. Ο δεύτερος τύπος τοιχοποιίας περιλάμβανε συμπαγείς, τετράγωνους πυλώνες, τοποθετημένους σε ίσες αποστάσεις και

⁸⁵¹ Οπ.π

⁸⁵² Οπ.π. σ. 416

⁸⁵³ Οπ.π.

κατασκευασμένους από μπάζα και σκληρό, λευκό κονίαμα. Αυτοί καταλάμβαναν όλο το πλάτος των τοίχων και αποτελούσαν ένα είδος σκελετού για τους τοίχους. Η αντοχή του τοίχου εξαρτιόταν εξ ολοκλήρου από τους συμπαγείς πυλώνες.⁸⁵⁴

Η κατασκευή των βωμών είναι παρόμοια με αυτήν των τοίχων. Μόνο στα Δωμάτια XXXIV και XXXV οι βωμοί ήταν χτισμένοι από πέτρινους τετράγωνους πελεκητούς λίθους, όπως και στα κατώφλια και τις κλίμακες των ίδιων δωματίων. Άλλοι βωμοί κατασκευάστηκαν από μικρά μπάζα, που διατηρούνταν χαλαρά μεταξύ τους με κονίαμα, όπως και το εξωτερικό τμήμα των βωμών. Συνήθως οι βωμοί ήταν κτισμένοι σε μια βάση από συμπαγή βράχο που εκτεινόταν λίγο ψηλότερα από το δάπεδο. Κάτω από τα δάπεδα συχνά χρησιμοποιήθηκαν υλικά για το γέμισμα των κοιλοτήτων των επικλινών τμημάτων του βράχου, αν και συνήθως δεν υπήρχαν δάπεδα από σκυρόδεμα και λίθινες πλάκες. Τα δάπεδα πολλές φορές είχαν ένα λεπτό στρώμα κονιάματος ή χώμα. Μαζί με τα οικοδομικά υλικά βρέθηκαν ανακατεμένα αγγεία.⁸⁵⁵

7. Τοιχογραφίες

Αρκετοί τοίχοι είχαν διακοσμηθεί με τοιχογραφίες. Το χρώμα απλώθηκε προσεκτικά πάνω στο κονίαμα. Τα σχέδια βρέθηκαν στα Δωμάτια XLV και XLVI, ωστόσο λόγω της καταστροφής των τοίχων, μόνο μικρά τμήματα των ζωγραφιών διατηρήθηκαν επί τόπου. Μόνο στο Δωμάτιο X τα σχέδια διατηρήθηκαν πλήρως. Όλοι οι άλλοι τοίχοι είχαν διακοσμηθεί με τον ίδιο τρόπο, με κάθετες και οριζόντιες γραμμές σε κόκκινο, μπλε ή μαύρο και πράσινο χρώμα, σχηματίζοντας ένα μοτίβο μεγάλων τετραγώνων. Οι γραμμές σχεδιάζονταν με μεγάλη ακρίβεια, ήταν αυστηρά ευθείες με περίπου 1,0 εκατοστό πλάτος. Στο Δωμάτιο XLVI βρέθηκαν επίσης ίχνη από πλατιές, κόκκινες ταινίες.⁸⁵⁶

Στο Δωμάτιο X βρέθηκε πάνω στο δάπεδο μια ζωφόρος με διχτυωτό σχέδιο βαμμένο σε μελανό και ερυθρό χρώμα. Οι ψηφίδες ήταν ακανόνιστες και οι γραμμές ήταν μόνο περιστασιακά ευθείες. Το σχέδιο χωριζόταν από τη διακόσμηση των ψηλότερων τμημάτων με μια οριζόντια, μαύρη γραμμή. Πάνω από την οριζόντια γραμμή υπήρχε ένα άλλο διχτυωτό σχέδιο που είχε σχεδιαστεί με χαραγμένες γραμμές. Η δικτυωτή σύνθεση ήταν βαμμένη σε μελανό και ερυθρό χρώμα. Στις περισσότερες ψηφίδες βάφτηκαν σχέδια κόκκινων μήλων. Δυστυχώς, το πάνω μέρος του τοίχου δεν διατηρήθηκε.⁸⁵⁷

8. Οι θεότητες και οι βασιλείς που λατρεύτηκαν στα Ιερά

⁸⁵⁴ Οπ.π., σσ. 418 - 419

⁸⁵⁵ Οπ.π., σ. 419

⁸⁵⁶ Οπ.π.

⁸⁵⁷ Οπ.π., σ. 420

Το *Ιερό Α'* ήταν αφιερωμένο στην Κύπρια Θεά, εξελληνισμένη από την Ελληνιστική Εποχή υπό τη μορφή της Αφροδίτης, όπως αποδεικνύεται από τα γλυπτά που βρέθηκαν μέσα στο *Ιερό*. Ωστόσο, η Αφροδίτη μετά από τη μετάδοση στοιχείων από τους Πτολεμαίους, απέκτησε κοινά χαρακτηριστικά και με την Ίσιδα. Έτσι, η Αφροδίτη λατρεύτηκε ως Ίσιδα. Η ταύτιση των δύο θεών έγινε στην Αλεξάνδρεια τον 3^ο αιώνα π.Χ.

Σε μια επιγραφή που εντοπίστηκε στο *Ιερό* και χρονολογήθηκε στον 2^ο αιώνα μ.Χ., η Αφροδίτη αποκαλείται Ορεία, ένα επίθετο που αποδίδεται στην Κυβέλη, η οποία ονομαζόταν μητέρα Ορεία, δηλαδή των βουνών. Η Κυβέλη ήταν ακόμα μια θεότητα που λατρεύτηκε στους Σόλους τον 3^ο αιώνα π.Χ. Επιπλέον, η Ίσιδα λατρεύτηκε στην Αλεξάνδρεια μαζί με την Κυβέλη, κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Πτολεμαίου Η' Ευεργέτη Β' (145-116 π.Χ.), όταν τότε εξαπλώθηκε η λατρεία της Ίσιδας, της Μεγάλης μητέρας των θεών. Η Κυβέλη επίσης τιμήθηκε ως μητέρα των θεών και κάποια από τα χαρακτηριστικά της υιοθετήθηκαν από την Ίσιδα. Εντοπίστηκαν δύο αγάλματα της φρυγικής θεότητας από τον *Ναό της Αφροδίτης*, σε ένα παράλληλο ιερό δύο θηλυκών θεοτήτων κατά μήκος του *Ναού της Ίσιδας*. Το *Ιερό Α'* λοιπόν εκτός από *Ναός της Αφροδίτης* θεωρείται ότι είναι και *Ναός της θεάς Κυβέλης*. Από τα γλυπτά που βρέθηκαν στις *Χολάδες* δύσκολα μπορεί να γίνει διάκριση ανάμεσα στις τρεις θεές, εφόσον η Ίσιδα, η Αφροδίτη και η Κυβέλη κράτησαν την εικονογραφική τους ταυτότητα. Με αυτά τα δεδομένα είναι δύσκολο να καθοριστεί εάν υπήρχε αληθινός συγκρητισμός ή ταύτιση μεταξύ αυτών των θεοτήτων ή αν είχαν απλώς μια στενή σχέση. Κατά την Ύστερη Ελληνιστική και Πρώιμη Ρωμαϊκή περίοδο και οι τρεις θηλυκές θεότητες λατρεύτηκαν μαζί στις *Χολάδες*. Οι τρεις θεές είχαν ως κοινό χαρακτηριστικό τη γονιμότητα, κάτι που ισχύει και για τον Σέραπι, τον θεό της προσφοράς του καλαμποκιού.

Στο *Ιερό* διατηρήθηκαν στοιχεία θρησκευτικού συγκρητισμού τα οποία προέκυψαν από την αποθέωση των Πτολεμαίων και τη σύνδεση τους με θεούς. Οι Πτολεμαίοι προβλήθηκαν ως θεοί μέσα από τη συγχώνευση τους με εκείνους, κάτι που είναι ευδιάκριτο στην γλυπτική και στις επιγραφές που βρέθηκαν στα *Ιερά*. Δεν είναι παράξενο ότι βρέθηκαν γλυπτά της Αφροδίτης και της Ίσιδας στο *Ιερό Α'* αλλά και στο *Ιερό Β'*, καθώς στα δύο *Ιερά* λατρεύτηκαν και οι δύο θεότητες. Το *Ιερό Α'* της Αφροδίτης οικοδομήθηκε γύρω στα μέσα του 3^{ου} αιώνα π.Χ. και αντικαταστάθηκε το *Ιερό Β' και Γ'*, της Αφροδίτης και Ίσιδας που αναφέρθηκε από τον Στράβωνα τον 1^ο αιώνα π.Χ. (Εικ. Αρ. 107, 109 – 111)⁸⁵⁸

⁸⁵⁸ Βλ. Επιγ. αρ. Δ1-10 · βλ. Papantoniou σσ. 271 - 284 · βλ. Anastassiades 2009, σσ. 145 - 147 · βλ. Gehrke 2000, σ. 270 · Οι απεικονίσεις της Αφροδίτης στην Ταμασό ομοιάζουν αρκετά με τις αντίστοιχες από τους Σόλους αλλά εκεί ίσως λόγω της μη πρόσμιξης με άλλες θεότητες, πολύ λίγο διαφοροποιούνται · βλ. Buchholz 1985, taf. 1 · βλ. Buchholz 1996, Abb. 29 a, b

Ορισμένα από τα ευρήματα καθορίζουν τις θεότητες που λατρεύτηκαν στα *Ιερά*, ενώ κάποια άλλα δεν συνδέονται άμεσα με τους θεούς του *Ναού* αλλά είναι εξαιρετικής ομορφιάς. Ανάμεσα στα ευρήματα ξεχωρίζουν μερικά σπουδαία γλυπτά από ασβεστόλιθο, όπως μια κεφαλή της Ίσιδας με κάνιστρο και βοστρυχωτή κόμμωση, ένα άγαλμα όρθιας ιέρειας, ένα άγαλμα γονυπετούς γυναίκας και ομοίωμα φιδιού γύρω από το μυθικό κέρασ της Αμαλθείας. Σήμερα κοσμούν το Κυπριακό Μουσείο. (Εικ. Αρ. 42) ⁸⁵⁹

Επιπλέον, ανακαλύφθηκαν κεφάλια αγαλμάτων από ασβεστόλιθο που έφεραν τις χαρακτηριστικές πλεξούδες και την ημισέληνο της Ίσιδας. Δεν είναι ξεκάθαρο αν αυτά τα γλυπτά προέρχονται από το *Ιερό Γ'* ή το *Δ'*.⁸⁶⁰ Ένα από αυτά αναπαριστά την Ίσιδα με ημισέληνο στο κεφάλι, ενώ σε άλλο κεφάλι η κόμμωση είναι σύμφωνη με τις χαρακτηριστικές τούφες της Ίσιδας και στην κορυφή διασώζεται μέρος της ημισέληνου. (Εικ. Αρ. 109 – 110)⁸⁶¹ Άλλο ένα άγαλμα από ασβεστόλιθο του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. έχει συνδεθεί με την Ίσιδα, αφού η αμφίεση της Ίσιδας παραπέμπει σε θεά του θανάτου και της μεταθανάτιας ζωής.⁸⁶² Η Ίσιδα ήταν προστάτιδα της οικογενειακής ζωής και της ευτυχίας αλλά και της μεταθανάτιας ζωής.⁸⁶³ Εικονογραφικά στοιχεία, όπως η ημισέληνος στο μέτωπο των γλυπτών δείχνουν ότι η Ίσιδα θεωρήθηκε θεά του κάτω κόσμου και προστάτιδα των νεκρών που υποσχόταν τη ζωή μετά το θάνατο.

Αυτή η ιδέα ενισχύεται περαιτέρω από την αναπαράσταση της Ίσιδας σε γλυπτό από ασβεστόλιθο, ως πένθιμη αδελφή και χήρα του Όσιρι, σύμφωνα με τον μύθο του Όσιρι. (Εικ. Αρ. 42, 112)⁸⁶⁴. Το γλυπτό βρέθηκε ακριβώς έξω από τον σηκό του *Ιερού Γ'* και σχετίστηκε με τον μύθο της Ίσιδας και του Όσιρι, όπως παραδίδεται από τον Πλούταρχο στο έργο του *Περί Ίσιδος και Οσίριδος*. Σύμφωνα με τον μύθο ο Σέθις, ο μοχθηρός αδελφός του Όσιρι συνωμότησε εναντίον του και τον έκλεισε σε ένα μπαούλο και τον πέταξε στον Νείλο. Όταν το έμαθε η Ίσιδα έκοψε μια από τις πλεξούδες της και φόρεσε πένθιμα ενδύματα. Τότε έμαθε ότι το μπαούλο εμφανίστηκε στην Βύβλο επάνω σε ένα δέντρο, το οποίο χρησιμοποιήθηκε σαν στύλος στο βασιλικό ανάκτορο. Η Ίσιδα πήγε εκεί, βρήκε το μπαούλο, αλλά σύντομα ο Σέθις εντόπισε το σώμα, το διαμέλισε σε δεκατέσσερα κομμάτια και τα σκόρπισε προς κάθε κατεύθυνση. Η Ίσιδα κατάφερε να εντοπίσει τα γεννητικά όργανα του τα οποία και έθαψε. Ο Όσιρις πήρε την εκδίκηση του από τον κάτω κόσμο μέσω του Ώρου, του γιου του που απέκτησε με την Ίσιδα. Στη μάχη με τον Σέθι, ο Ώρος νίκησε. Το γλυπτό αναπαριστά τη

⁸⁵⁹ Βλ. Χρήστου 1994, σσ. 114 - 115 · βλ. Χρήστου 2000, σσ. 30 - 31

⁸⁶⁰ Papantoniou, οπ.π.

⁸⁶¹ Anastasiades, οπ.π.

⁸⁶² Papantoniou, οπ.π.

⁸⁶³ Καραγιώργης 1998, σ. 200 · Kilol 2009, σσ. 1 - 3

⁸⁶⁴ Anastasiades, οπ.π. · Kilol, οπ.π.

στιγμή που η Ίσιδα γονατίζει στη βάση της στήλης μαζεύοντας τα μέλη του συζύγου της. Η μορφή του αγάλματος ταυτίστηκε με αυτή της Ίσιδας από τη στάση του σώματος, τις πτυχές του φορέματος όπου το ύφασμα μαζεύεται πάνω από το στήθος με πτυχές να κρέμονται κάτω σαν κρόσσια.⁸⁶⁵

Αξιοσημείωτη είναι και η εύρεση μυθολογικών πλασμάτων όπως σφίγγες και σειρήνες, ενώ παρόμοια ευρήματα βρέθηκαν και στην Ταμασό. (Εικ. Αρ. 118)⁸⁶⁶ Ένα κεφάλι αγάλματος του Αλεξάνδρου από ασβεστόλιθο στην τεχνοτροπία του Λυσίππου, του Ύστερου 3^{ου} π.Χ. αιώνα, αποτελεί μια ένδειξη ότι ο Μέγας Αλέξανδρος δεχόταν θρησκευτικές τιμές στον *Ναό*. Ο Πτολεμαίος ο Α΄ πρόβαλε τον Αλέξανδρο ως θεό και αυτή η παράδοση συνεχίστηκε και από τους μετέπειτα Πτολεμαίους. Ο στρατηγός της Κύπρου κατά την Πτολεμαϊκή Εποχή, ήταν και αρχιερέας, άρα υπεύθυνος για τα ιερά και για την προβολή των Πτολεμαίων και του Αλεξάνδρου ως θεούς. Ο Αλέξανδρος παρουσιαζόταν ως γιος του Δία και μέσω αυτού οι Πτολεμαίοι ως απόγονοι του. Η πρόθεση αυτή φαίνεται και μέσα από ορισμένα νομίσματα, στα οποία ο Πτολεμαίος Σωτήρ συνοδεύεται από τον αετό του Δία να στέκεται πάνω σε κεραυνό. Ένα πουλί από ασβεστόλιθο από τον *Ναό* που χρονολογείται κατά την Πτολεμαϊκή Εποχή ερμηνεύτηκε ως αετός. Οι Πτολεμαίοι θεωρούσαν τους εαυτούς τους και απόγονους του Διονύσου, έτσι η αναπαράσταση του θεού σε κεφάλι από ασβεστόλιθο από τις *Χολάδες*, του τέλους του 2^{ου} αιώνα π.Χ., συνδέεται άρρηκτα με τη Δυναστεία των Πτολεμαίων. Στις *Χολάδες* είναι ευδιάκριτη και η λατρεία των βασιλισσών του Οίκου των Πτολεμαίων, οι οποίες τιμούνταν ως θεές, βασίλισσες, μητέρες, σύζυγοι, αδελφές και κόρες. (Εικ. Αρ. 106)⁸⁶⁷

Αυτή την περίοδο οι βασίλισσες – θεές συνδέθηκαν με την Αφροδίτη αλλά και με τα *Ιερά* της. Φιλολογικές και επιγραφικές μαρτυρίες μαρτυρούν ότι η Αρσινόη ήδη κατά τη διάρκεια της ζωής της ταυτίστηκε με την Αφροδίτη Ευπλοία, την προστάτιδα της ναυσιπλοΐας αλλά και των ναυτικών. Ένας ναός αποδόθηκε στην Αρσινόη Κύπριδα, άρα αναφέρεται και στη Κύπριδα Αφροδίτη. Ο ναός αυτός ανεγέρθηκε από τον περίφημο ναύαρχο Καλλικράτη από τη Σάμο, στο ακρωτήριο Ζεφύριο, κοντά στην Αλεξάνδρεια. Συνήθως τα ιερά της Αρσινόης συναντώνται σε λιμάνια και σε παράκτιες πόλεις. Έτσι και οι Σόλοι θα μπορούσαν να έχουν ναό της Αρσινόης και η εισαγωγή της λατρείας της Ίσιδας να επιτελέστηκε μέσω του Ιερού της Αρσινόης.

⁸⁶⁵ Anastassiades, οπ.π. · Papantoniou, οπ.π. · Kilol, οπ.π. · βλ. Gehrke 2000, σσ. 268 - 269 · Dunand 2015, σσ. 355-356

⁸⁶⁶ Βλ. Buchholz 1996, Abb.65 b,c · Solomonidou 2001, fig. 3,4,5, σ. 176

⁸⁶⁷ Βλ. Επιγ. αρ. Γ8 · Παπαδόπουλος (επιμ.) 2000, εικ. CXXXIX · Papantoniou, οπ.π. · Καραγιώργης 1998, σσ.229 - 230

Η Ίσιδα ήταν και αυτή προστάτιδα της ναυτικής δύναμης και της σωτηρίας των ναυτικών σε περιοχές εκτός Αιγύπτου. Τα γλυπτά που ταυτίστηκαν με την Ίσιδα και τα οποία βρέθηκαν στα *Ιερά Γ'* και *Δ'* πιθανόν να είναι μεταγενέστερα από τα γλυπτά της Αφροδίτης, τα οποία βρέθηκαν στο *Ιερό Α'* και αργότερα ίσως μεταφέρθηκαν στο *Β'*. Ωστόσο κατά τη διάρκεια της *Β'* Περιόδου οι εικόνες των τριών θεών συγχωνεύτηκαν και συνυπήρχαν στα *Ιερά Β', Γ'* και *Δ'*. Ο Πτολεμαίος Φιλάδελφος προώθησε την εξάπλωση της εικόνας της θεοποιημένης βασίλισσας σε όλες του τις κτήσεις. Ένα θηλυκό μαρμάρινο κεφάλι που βρέθηκε στις *Χολάδες*, ταυτίστηκε από τον Westholm με κεφάλι της Αφροδίτης, παρά το ότι μοιάζει και με τη μορφή της Αρσινόης. Ακόμα ένα μαρμάρινο κεφάλι της Αρσινόης έχει χαρακτηριστικά της Αφροδίτης και μοιάζει με το πρώτο κεφάλι. Πέρα από τα εικονογραφικά χαρακτηριστικά της Αρσινόης που εντοπίζονται σε γλυπτά, βρέθηκαν και δύο επιγραφές που αποδεικνύουν ότι η Αρσινόη λατρευόταν στις *Χολάδες*, αλλά και αλλού εφόσον υπάρχει επιγραφή και στο *Μερσινάκι* για την Αρσινόη Φιλάδελο. (Εικ. Αρ. 42)⁸⁶⁸

Επιπλέον, υπάρχουν κι άλλες βασίλισσες του Οίκου των Πτολεμαίων που μοιάζουν με την Ίσιδα και την Αφροδίτη. Η Κλεοπάτρα *Ζ'* έχει κοινά χαρακτηριστικά και σύμβολα με την Ίσιδα και την Αφροδίτη, αλλά και με την Αρσινόη *Β'*. Περισσότερα κεφάλια γλυπτών από τις *Χολάδες* δείχνουν να σχετίζονται και με άλλες θεϊκές και βασιλικές μορφές. (Εικ. Αρ. 108, 113, 117)⁸⁶⁹

Η παρουσία στους Σόλους των μορφών των Διόσκουρων και του Σέραπι που επίσης συνδέονταν με τους ναυτικούς, δημιουργεί την πεποίθηση ότι υπήρχε Ιερό των Διόσκουρων κατά την Ρωμαϊκή Εποχή στις *Χολάδες*. Κατά την Ελληνιστική Εποχή, οι Διόσκουροι συνδέθηκαν με την Ίσιδα και την Αφροδίτη ως προστάτες των ταξιδιωτών και της οικογένειας. Συνδέθηκαν ακόμα, με την Αρσινόη και τον Πτολεμαίο. Η Αρσινόη συνδέθηκε και με την Ίσιδα μετά τον θάνατο της, ενώ με τον Σέραπι και με την Αφροδίτη συνδέθηκε κατά τη διάρκεια της ζωής της.⁸⁷⁰

Το υλικό από το *Ιερό Ε'* συνδέεται με τη λατρεία του Σέραπι και χρονολογείται στην Ύστερη Ρωμαϊκή Εποχή. Δύο αφιερωματικές επιγραφές στον θεό, που βρέθηκαν στο *Ιερό* χρονολογήθηκαν από τον Mitford στον 3^ο αιώνα π.Χ., ενώ υπάρχει άλλη μια παρόμοια που θα πρέπει να ανήκει στην ίδια εποχή.⁸⁷¹ Το *Ιερό* δεν πρέπει να ιδρύθηκε πριν από τα μέσα του 2^{ου} αιώνα μ.Χ. Επιπλέον, το *Ιερό* συνδέθηκε και με το θεϊκό φίδι Αγαθό Δαίμονα, καθώς βρέθηκε ακόμα ένα ανάγλυφο που αναπαριστά τον Αγαθό Δαίμονα, τον προστάτη της

⁸⁶⁸ Οπ.π. · βλ. Carney 2013, σσ. 116 – 120 · Βλ. Επιγ. αρ. Δ1-10

⁸⁶⁹ Οπ.π.

⁸⁷⁰ Οπ.π. · βλ. Hermary 1978, σσ. 51 - 76

⁸⁷¹ Βλ. Επιγ. Οπ.π

ευημερίας που συχνά ταυτίζεται με τον Σέραπι. Ακόμα, βρέθηκε γλυπτό του φτερωτού Πένθιμου Έρωτος να κρατάει δάδα στραμμένη προς τα κάτω. Όλες αυτές είναι θεότητες που συνδέονται με χθόνια στοιχεία. (Εικ. Αρ. 98, 103, 115)⁸⁷²

Η καταγωγή της Ίσιδας από τον Όσιρι τονίζεται σε ένα άγαλμα από το ιερό που αναπαριστά ένα κανωβικό δοχείο με το κεφάλι του Όσιρι και με διακόσμηση από ανάγλυφα θρησκευτικά σύμβολα. Αυτό δείχνει ότι ο θεός ήταν σύμβολο της ανάστασης. Ο Όσιρις λατρεύτηκε στον *Ναό του Σέραπι*, αφού το άγαλμα του βρέθηκε στη φυσική του θέση μέσα στο *Ιερό*. Φαίνεται η σχέση μεταξύ των δύο θεών, καθώς ο Σέραπις ταυτίστηκε με τον Πλούτωνα. Στην Αλεξάνδρεια βρέθηκαν σε Σεραπείο γλυπτά του βασιλιά, της βασίλισσας, αλλά και του Σέραπι, ενώ δίπλα του βρισκόταν όπως και στις *Χολάδες*, *Ναός της Ίσιδας*. Ο Σέραπις συνδέθηκε με τους Πτολεμαίους.

Άλλο ένα κεφάλι μπορεί να απεικονίζει τον Δία ή τον Ασκληπιό ή τον Σέραπι. Στους Σόλους και στη Σαλαμίνα ο Δίας είχε αφομοιωθεί με τον Σέραπι. Ο Πτολεμαίος Α΄ ο Σωτήρ προώθησε τη συγχώνευση του Διός, του Σέραπι και του Ήλιου. Στην Αμαθούντα επίσης υπήρχε Ιερό της Ίσιδας και του Σέραπι, όπου επίσης λατρεύτηκαν μέλη της Πτολεμαϊκής δυναστείας, δίπλα στην Αφροδίτη. Υπάρχει σύνδεση του *Ιερού στις Χολάδες* με άλλα ιερά της Αφροδίτης, της Ίσιδας και του Σέραπι, που βρίσκονται στο Ακρωτήριο Ζεφύριο, στην Αλικαρνασσό και στην Αθήνα.⁸⁷³

Η ύπαρξη τεσσάρων επιγραφών στο *Ιερό του Σέραπι* στις *Χολάδες*, αφιερωμένες στον Ολύμπιο Δία, ίσως να λύνουν το μυστήριο της ύπαρξης *Ναού του Δία* στους Σόλους, όπως μάθαμε από τον Ησύχιο και τον *Βίο Αυξιβίου*.⁸⁷⁴ Η αναφορά στον Βίο του Αγίου Αυξιβίου για την ύπαρξη *Ναού του Δία* κοντά στο δυτικό τείχος της πόλης, θα πρέπει να αναφέρεται στις *Χολάδες*, διότι βρίσκονται σε κοντινή απόσταση από την πόλη, στα νοτιοδυτικά, εκεί περίπου όπου αναφέρεται ότι βρίσκεται ο *Ναός του Δία*. (Εικ. Αρ. 114).⁸⁷⁵ Στους Σόλους και στη Σαλαμίνα ο Δίας είχε αφομοιωθεί με τον θεό Σέραπι. Ο Πτολεμαίος Α΄ Σωτήρ προσπάθησε να θέσει υπεράνω όλων ένα ανώτερο θεό και έτσι ο Δίας, ο Ήλιος και ο Σέραπις μετατράπηκαν σε μια ύπαρξη. Μια μικροσκοπική χάλκινη κεφαλή από τις *Χολάδες* αναπαριστά τον Άμμωνα –Δία. Έχει ύψος 5 εκ., τα μάτια του ήταν ένθετα από ασήμι, του

⁸⁷² Παπαντωνίου, οπ.π. 'Anastassiades, οπ.π. ' Καραγιώργης 1998, σ.222 ' Γυναικείο ασβεστολιθικό άγαλμα από το *Ναό του Σέραπι*. Μάλλον πρόκειται για ιέρεια του θεού εφόσον στα ενδύματα της φέρει αιγυπτιακά θρησκευτικά σύμβολα. Ύψος 1 μέτρο, 4^{ου} μ.Χ. αιώνα.

⁸⁷³ Οπ.π. ' βλ. Gehrke, οπ.π., σ. 272

⁸⁷⁴ Βλ. Φιλ. Μαρ., οπ.π' Βλ. Επιγραφές από τις Χολάδες, οπ.π. ' βλ. Φιλ. Μαρ. αρ. Ε73

⁸⁷⁵ Καραγιώργης 1998, σ. 222

3^ο π.Χ. αιώνα. Από τον ίδιο χώρο προέρχεται ακόμα ένα κεφάλι του Δία, το οποίο ανήκε σε λίθινο άγαλμα. (Εικ. Αρ. 105, 116)⁸⁷⁶

Το νερό είχε σημαντικό ρόλο στη λατρεία της Ίσιδας και του Σέραπι, θεωρούνταν από τους πιστούς ότι ήταν σύμβολο της ευημερίας και της γονιμότητας. Επιπλέον οι δύο θεοί υπόσχονταν ελπίδες για μετά θάνατο ζωή και λατρεύτηκαν ως θεοί σωτήρες. Εγκαταστάσεις νερού βρέθηκαν σε πληθώρα ιερών. Η λατρευτική εγκατάσταση ύδατος επιβεβαιώνεται από την εγκατάσταση αύλακα μεταξύ του *Ιερού της Αφροδίτης* και του *Ιερού της Ίσιδας*, για τη μεταφορά ύδατος σε δύο μεγάλες συνδεδεμένες δεξαμενές στη νοτιοανατολική γωνία των *Ιερών Β' και Γ'*. Η μια δεξαμενή βρίσκεται μέσα στον περίβολο του *Ιερού της Αφροδίτης*, ενώ η άλλη βρίσκεται εξωτερικά, κοντά στο *Ιερό της Ίσιδας*. Είναι πιθανόν ότι η εσωτερική δεξαμενή να προοριζόταν για τις ανάγκες των πιστών της Αφροδίτης, ενώ η εξωτερική εξυπηρετούσε τους πιστούς της λατρείας της Ίσιδας. (Εικ. Αρ. 47)⁸⁷⁷ Το ύδωρ συνδέθηκε με την ιδέα της ζωής και θεωρήθηκε ότι είχε θεραπευτικές ιδιότητες, έτσι συνδέθηκε με τον *Ναό* και κυρίως με τα *Ιερά της Αφροδίτης, της Ίσιδας και του Σέραπι*, ο οποίος επίσης ταυτίστηκε και με την ιδέα της μετά θάνατον ζωής. Στα ιερά των δύο πρώτων θεών στη Μεσόγειο η ύπαρξη ύδατος είναι αναπόσπαστο στοιχείο. Επίσης το ύδωρ συνδέεται περισσότερο με ιερά θηλυκών θεοτήτων και με τον μυστικισμό.⁸⁷⁸

Από το *Ιερό του Σέραπι* προέρχεται ένα γλυπτό όπου αναπαρίσταται μια γυναίκα που φοράει μια ασυνήθιστη ενδυμασία να φέρει κόσμημα στην κεφαλή της και να έχει μια κόμμωση σε αιγυπτιακή τεχνοτροπία. Το πάνω μέρος του ενδύματος είναι καλυμμένο από πλάκες ή φτερά. Το ένδυμα είναι χωρισμένο σε οκτώ τετράγωνα με ποικίλες αναπαραστάσεις από θρησκευτικούς χαρακτήρες της Αιγύπτου. Πρόκειται για μια φτερωτή Ίσιδα. Στη σύνθεση υπάρχει και το πουλί Μπα, καθώς και η Άθωρ, σε μια σκηνή ταρίχευσης. Ο τρόπος που στέκεται και τα γενικά εικονογραφικά χαρακτηριστικά των γλυπτών έχουν ομοιότητες με την Ίσιδα και την αδελφή της Νέφθις, όπως αναπαρίστανται σε ζωγραφιά σε σαρκοφάγο στον Τάφο του Τιγράνη στην Αλεξάνδρεια. Οι δύο φιγούρες στέκονται στις δύο πλευρές μιας πλούσια διακοσμημένης κλίνης όπου κείται μουμιοποιημένος ο Όσιρις. Και οι δύο φοράνε φτερωτές φορεσιές και κόσμημα κεφαλής. Το πιο χαρακτηριστικό στοιχείο, τα φτερά, είναι ένα ίχνος για το φτέρωμα του πουλιού με τη μορφή του οποίου η Ίσιδα και η Νέφθις αναπαρίστανται. Τα φτερά ίσως είναι συμβολικά των πτερωτών προστατευτικών θεοτήτων όπως η Ίσιδα. Ο συμβολισμός της διακόσμησης τονίζει τον ρόλο της Ίσιδας ως θεάς του θανάτου και της μετά θάνατον ζωής. Το γλυπτό χρονολογείται στις αρχές του 4^{ου}

⁸⁷⁶ Παπαδόπουλος 2000 (επιμ.), εικ. CXXXVIII

⁸⁷⁷ Anastasiades, οπ.π.

⁸⁷⁸ Papantoniou, οπ.π.

αιώνα π.Χ. και αποδεικνύει τη συνέχιση της λατρείας αιγυπτιακών θεοτήτων και της λατρείας της Ίσιδας.⁸⁷⁹ Ένα κεφάλι από ασβεστόλιθο του θεού Σεράπιδος, έχει χαρακτηριστικά από τους θεούς Όσιρι, Πλούτωνα και Ασκληπιό. Για τη λάξευση των μαλλιών και της γενειάδας χρησιμοποιήθηκε τρυπάνι, χρονολογήθηκε στα μέσα του 3^{ου} μ.Χ. αιώνα. (Εικ. Αρ. 114)⁸⁸⁰

Μια σύνθεση αγαλματιδίων που αντιπροσωπεύουν την Ίσιδα καθισμένη με το παιδί του Αρποκρατίωνα στο γόνατό της και τον Όσιρι να στέκεται πίσω. Παρά το ότι απουσιάζουν τα κεφάλια των γλυπτών, φαίνεται ότι απεικονίζονται σε ελληνική τεχνοτροπία με μετάλλαξη των μορφών σε Αφροδίτη και Έρωτα. Στο ένα αγαλματίδιο φαίνεται η αρχή δύο μικρών φτερών στην πλάτη του παιδιού, που δείχνει ότι είναι ο Έρως καθισμένος στα γόνατα της Αφροδίτης. Η μορφή που στέκεται πίσω από τη θεά, της οποίας το χέρι είναι στραμμένο προς το κεφάλι της Αφροδίτης, ανήκει στον τύπο της Κουροτρόφου. Η λατρεία του Έρωτα ως γιου της Αφροδίτης εισάγεται στο νησί και μαζί της η εικονογραφία του Έρωτα, στο τέλος της Αρχαϊκής Εποχής και αργότερα σε αττικά αγγεία σε τοπική γλυπτική από ασβεστόλιθο περίπου στον 5^ο π.Χ. αιώνα. Παρά τις συγγένειες με τις παραστάσεις του Κουροτρόφου, τα αγγεία είναι επίσης εμπνευσμένα από ένα ελληνικό πρωτότυπο. Έχει ομοιότητες με μια αττική ερυθρόμορφη πυξίδα που βρίσκεται στο Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης και χρονολογείται γύρω στο 430 – 420 π.Χ. Η σύνθεση παρουσιάζει μια σκηνή προετοιμασιών ενός γάμου. Η Αφροδίτη και ο Έρωτας που εμφανίζονται εκεί μοιάζουν με τις αντίστοιχες μορφές από τις *Χολάδες*, έτσι ίσως τα δύο έργα να είναι λίγο πολύ σύγχρονα. Τα μούρα που κρατά ο θεός είναι, ωστόσο, κυπριακό και όχι αττικό χαρακτηριστικό και προέρχεται από ασβεστολιθικά αγάλματα του 5^{ου} αιώνα π.Χ.⁸⁸¹

9. Συμπεράσματα

Το *Ιερό στις Χολάδες* είναι ένα από τα πιο σημαντικά συγκροτήματα ναών στην Κύπρο. Είχε περισσότερα από πεντακόσια χρόνια λειτουργίας. Οικοδομήθηκε κατά την Ελληνιστική Εποχή και συνέχισε να υφίσταται μέχρι την Εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου. Αποτελεί ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα ιερών που συνδυάζουν παράλληλα τη λατρεία πολλών διαφορετικών θεών. Η αρχιτεκτονική του συμπλεγμάτος των *Ιερών* είναι πρωτότυπη και διατηρεί καινοτομίες στο σχέδιο της. Όταν ο *Ναός* απέκτησε την τελική του μορφή απέκτησε μια πολυδαίδαλη όψη που τον κάνει να ξεχωρίζει από άλλους αρχαίους ναούς. Στον *Ναό* λατρεύτηκε κυρίως η θεά Αφροδίτη, η θεά Ίσιδα, ο θεός Σέραπις, αλλά και

⁸⁷⁹ Anastasiades, οπ.π.

⁸⁸⁰ SCE III, Plates, Pl. CLXVII

⁸⁸¹ Βλ. Hermary 1982, σσ. 166 – 167 · Papantoniou 2009, σ.274

η Κυβέλη, ίσως οι Διόσκουροι και ο Δίας. Ο *Ναός του Δία* που μαρτυρείται από την αρχαία γραμματεία, ενδέχεται να είναι ένα από τα *Ιερά στις Χολάδες*. Το πιο πιθανόν είναι ότι ο Δίας λατρεύτηκε στο *Ιερό του Σέραπι*. Ο *Ναός* αποτέλεσε και κέντρο λατρείας του Οίκου του Πτολεμαίου. Ο ναός του Σέραπι κτίστηκε στις αρχές του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. γι αυτό δεν αναφέρεται από τον Στράβωνα κατά το πέρασμα του από τη βορειοδυτική Κύπρο περί το 20 π.Χ.⁸⁸² Το πρώτο *Ιερό* που ιδρύθηκε είναι το *Ιερό της Αφροδίτης*, στα μέσα του 3^{ου} αιώνα π.Χ., ενώ το *Ιερό της Ίσιδας* δεν υπήρχε πριν τον 1^ο αιώνα π.Χ. Από τις αλλαγές στην αρχιτεκτονική του κτιρίου και από τα διάφορα ευρήματα φαίνεται ότι ο *Ναός* συνέχισε τη λειτουργία του αδιάκοπα μέχρι τις αρχές του 4^{ου} αιώνα μ.Χ.⁸⁸³

ΚΘ. Ανάκτορο στο Βουνί

1. Εισαγωγή-Τοπογραφία

Από το 1928 μέχρι το 1930 η *SCE* ανέσκαψε στην κορυφή του *Λόφου Βουνί* οικοδομικό σύμπλεγμα που χαρακτηρίστηκε ως *Ανάκτορο Βουνί* είναι το όνομα ενός του *Λόφου* ύψους 250 μέτρων πάνω από την επιφάνεια της θάλασσας, που βρίσκεται σε απόσταση 4 χλμ. στα δυτικά των Σόλων. Το *Ανάκτορο* είχε έκταση περίπου 10.000 τ.μ. και η οικοδόμηση του χρονολογείται στον 5^ο αιώνα π.Χ. Ήταν ένα απόκρημνο οχυρό που εκτεινόταν από τα ψηλότερα υψώματα έως την κορυφή του *Λόφου* και προστατευόταν από αμυντικό τείχος. Ο *Λόφος* διατηρείται μέχρι σήμερα έχοντας την ίδια μορφή, μια κατακόρυφη όψη που τον κάνει να φαίνεται ότι κατεβαίνει κατευθείαν μέσα στη θάλασσα, έτσι όπως η βόρεια του πλευρά άπτεται της ακτής. Ο *Λόφος Βουνί* αποτελείται από απότομες πλαγιές που τον καθιστούσαν απροσπέλαστο, ιδιαίτερα από την πλευρά της θάλασσας. Από τη νοτιοδυτική πλευρά, υπάρχει δρόμος από τον οποίο γίνεται η ανάβαση στον *Λόφο*, ακολουθώντας μια φιδίσια, ανηφορική πορεία που αγκαλιάζει τον *Λόφο* μέχρι τη μέση του. Ακολουθώντας, ο χώρος μετάβασης περνούσε από ένα στενό μονοπάτι και συνέχιζε περιμετρικά του *λόφου*, οδηγώντας στο σημείο όπου σχηματιζόταν ένα άνδηρο, αρκετά ευρύ ώστε να περιλαμβάνει ένα *Ανάκτορο* με αποθήκες, λουτρά και μικρά ιερά. Δίπλα από το *Ανάκτορο* αλλά σε ψηλότερο σημείο, στην κορυφή του *Λόφου*, δέσποξε ένας μικρός *Ναός*. Πέρα από τον *Ναό* υπήρχαν περισσότερα κτίσματα που περιβάλλαν το *Ανάκτορο*. Στη βόρεια πλευρά του *Λόφου*, σε ένα τεχνητό επίμηκες άνδηρο εντοπίστηκαν κτίσματα που πιθανόν να ανήκαν σε ένα μικρό οικισμό. Τα σπίτια του οικισμού βρίσκονταν περίπου 100 μέτρα κάτω από την κορυφή του *λόφου* και κάτω από την απότομη βόρεια πλαγιά. Μεταξύ του *Ανακτόρου* και των σπιτιών βρέθηκε μια κάθετη λωρίδα λαξευμένων στον βράχο τάφων, οι οποίοι

⁸⁸² Χρήστου 1973, σσ. 95 - 96

⁸⁸³ Anastassiades, οπ.π.

εντοπίζονται μεταξύ των 190 και 225 μέτρων πάνω από την επιφάνεια της θάλασσας. Οι τάφοι βρίσκονται μέσα στο οχυρωματικό τείχος, το οποίο περικύκλωνε το *Ανάκτορο*. (Εικ. Αρ. 6, 72)⁸⁸⁴

Η διασύνδεση του *Βουνιού* με την πόλη των Σόλων γινόταν μέσω ενός δρόμου, ο οποίος αποτελούσε την κύρια οδική αρτηρία που συνέδεε τις πόλεις της βορειοδυτικής Κύπρου. Ο αρχαίος δρόμος έφτανε στους Σόλους από τα ανατολικά τους, διέσχιζε την πόλη και συνεχιζόταν μέχρι το Μάριον / Αρσινόη, περνώντας από τους νότιους πρόποδες του *Λόφου Βουνί*. Η περιοχή στα δυτικά των Σόλων αποτελείται από δύσβατα ορεινά εδάφη. Οι ορεινοί όγκοι απλώνονται μέχρι το *Μερσινάκι*, όπου εκεί, ανάμεσα στα βουνά και τη θάλασσα, ξεπροβάλλει μια εύφορη κοιλάδα, η οποία έχει το βόρειο όριο της στην ακτή. Ο δρόμος περνούσε από τους πρόποδες των λόφων και συνέχιζε προς τα δυτικά, μέσα από ένα άγριο και βραχώδες τοπίο, μέχρι το *Βουνί*. Ο αρχαίος δρόμος, όπως και ο σύγχρονος, ακολουθούσε ένα ρυάκι, το οποίο έρεε σχεδόν παράλληλα από την ακτή, στα νότια του *Βουνιού*. Ακολούθως, διέσχιζε τους παράκτιους λόφους στα δυτικά του *Βουνιού* και κατευθυνόταν προς τον *Λιμνίτη*. Θα πρέπει να υπήρχε και δεύτερος δρόμος την αρχαία εποχή που συνέδεε τους Σόλους με το *Βουνί*, σε εγγύτερο σημείο από την ακτή. Ένα μονοπάτι, το οποίο ανιχνεύτηκε να οδεύει προς το *Βουνί* ταυτίστηκε με τον αρχαίο δρόμο. Το πρώτο μονοπάτι έφτανε μέχρι ένα δεύτερο που οδηγούσε στην *Παραδεισιώτισσα*, αλλά δεν ακολουθούσε την νέα πορεία, παρά συνέχιζε την πορεία του προς το *Βουνί*. Ο σύγχρονος δρόμος περνάει από τη νότια μεριά του *Βουνιού*, συνδέοντας τον *Λόφο* με τους Σόλους, το ίδιο και ο αρχαίος κεντρικός δρόμος, ο οποίος ακολουθούσε την ίδια ρότα, περνώντας απέναντι από τη δυτική πλευρά του λόφου *Λούρες*.⁸⁸⁵

2. Οι οικοδομικές φάσεις σύμφωνα με τον Gjerstad

Σύμφωνα με τους ανασκαφείς, στο σχέδιο του *Ανακτόρου* διακρίνονται 4 οικοδομικές περίοδοι, που υλοποιήθηκαν σε δύο κύριες φάσεις, κατά τις οποίες οικοδομήθηκε το *Ανάκτορο Α'* και το *Ανάκτορο Β'*. Το *Ανάκτορο Α'* χρονολογείται στις αρχές μέχρι τα μέσα του 5^{ου} αιώνα π.Χ. και το *Ανάκτορο Β'* στο 450 π.Χ. μέχρι το 380 π.Χ. Ενδιάμεσα στις δύο κύριες οικοδομικές φάσεις κατασκευής του *Ανακτόρου*, διενεργήθηκαν ανοικοδομήσεις και ανακαινίσεις. Έτσι οι κυριότερες επισκευές που έλαβαν χώρα στο οικοδόμημα θα χωριστούν

⁸⁸⁴ Βλ. Schaeffer, σ. 63 · βλ. Gjerstad 1931, σ. 60 · βλ. 1933, σ. 589, σ. 594 · Mavrogiannis 2014, σσ. 128-141 · Βλ. Hellström 2009, σ.29· Hermary 2013, σσ. 95-97

⁸⁸⁵ Βλ. Westholm 1936, σσ. 9 – 12

σε *Ανάκτορο Α'* (Α' και Β' οικοδομική περίοδος) και σε *Ανάκτορο Β'* (Γ' και Δ' οικοδομική περίοδος). (Εικ. Αρ. 37 – 39)⁸⁸⁶

Η πρώτη ανοικοδόμηση έγινε τον 5^ο αιώνα π.Χ., ενώ ακολούθησε μια νέα καταστροφή του συγκροτήματος στις αρχές του 4^{ου} αιώνα π.Χ., καθιστώντας επιβεβλημένη ακόμα μια ανοικοδόμηση ενός τμήματος του *Ανακτόρου*. Κατά τη Γ' οικοδομική περίοδο το *Ανάκτορο* επισκευάστηκε και πήρε την τελική του μορφή, η οποία ήταν πολύ διαφορετική από την αρχική. Η Δ' οικοδομική περίοδος, περιλάμβανε μικρές προσθήκες και τροποποιήσεις των κατασκευών της Γ' οικοδομικής περιόδου, χωρίς να επηρεάσουν το αρχιτεκτονικό σχέδιο του *Ανακτόρου*.⁸⁸⁷

Κατά την Α' οικοδομική φάση, οικοδομήθηκαν τα περισσότερα δωμάτια που βρίσκονταν στον πυρήνα του *Ανακτόρου*. Το *Ανάκτορο Α'*, σύμφωνα με τους ανασκαφείς, είχε την κύρια είσοδο του στα νοτιοδυτικά. Η είσοδος έχει τη μορφή ενός πρόπυλου, που συνδεόταν με τρία δωμάτια (Δωμάτια 53-52-51), τα οποία ορίζονταν από παραστάδες, δημιουργώντας άνοιγμα μεταξύ των διαστημάτων, πλάτους 4,00 μ. Τα τρία δωμάτια ήταν ταξινομημένα κάθετα και εκτείνονταν σε βάθος, έχοντας ως μοναδική είσοδο στο οικοδόμημα το Δωμάτιο 53. Έτσι, η εξωτερική είσοδος οδηγούσε στο Δωμάτιο 53, που συνδεόταν με την κεντρική αίθουσα (Δωμάτιο 52), διαστάσεων 9,40 X 7,25 μ. Η τελευταία συνδεόταν με μια τρίτη, εσωτερική αίθουσα (Δωμάτιο 51). Η μεσαία αίθουσα ήταν σχεδόν διπλάσια σε μέγεθος από τις ακραίες. Στη μέση των μακρών πλευρών της κεντρικής αίθουσας υπήρχαν χώροι μετάβασης, πλάτους 3,35 μ., ώστε να επικοινωνούν με δύο συμμετρικούς πλευρικούς χώρους, που ήταν χωρισμένοι σε τρία σχεδόν ίδιου μεγέθους δωμάτια σε κάθε πλευρά (Δωμάτια 50-49-48 στα ΒΔ και 56-55-54 στα ΝΑ). Η διαμόρφωση της εισόδου υποδοχής, δημιουργούσε στο σύνολο 9 δωμάτια που όλα μαζί σχημάτιζαν μια τετράπλευρη αίθουσα, εφόσον μέσω της μνημειακής Κεντρικής Αίθουσας τα δωμάτια επικοινωνούσαν μεταξύ τους. Δηλαδή τα 6 πλαϊνά δωμάτια περιέκλειαν το τριμερές σύμπλεγμα δωματίων, σχηματίζοντας έτσι ένα αρχιτεκτονικό σύνολο μεγέθους 19,00 X 7,60 μ.

Τα τρία οριζόντια εσωτερικά δωμάτια (Δωμάτια 48, 51, 54) ανοίγονταν και τα τρία σε μια πλατιά λιθόκτιστη κλίμακα επτά βαθμίδων, η οποία κατέβαινε σε μια κεντρική υπαίθρια περίστυλη αυλή (17,80 X 16,75 μ.) σε χαμηλότερο επίπεδο του χώρου. Η κλίμακα ήταν αρκετά πλατιά ώστε να διατρέχει ολόκληρο το πλάτος της υπαίθριας αυλής. Η αυλή ήταν ανοικτή σε μια σειρά μονόκλινων δωματίων καθώς και σε ένα ευρύτερο δωμάτιο στη δυτική

⁸⁸⁶ Gjerstad 1933, σ. 589 · βλ. 1937, σσ. 75 - 85 · βλ. Χρίστου 2000, σ. 24 · βλ. 1994, σσ. 110 - 112 · βλ. Zournatzi 2003, σσ. 1-5 · Hellström 2009, σ. 29 · Για την αρίθμηση των Δωματίων του Ανακτόρου βλ. Εικ. Αρ. 37

⁸⁸⁷ Gjerstad 1933, σ. 589 · βλ. 1972, σ. 64 · Βλ. Maier 1988, σ. 17 · Mavrogiannis 2013/2014 III, σπ.π.

πλευρά. Τα δωμάτια ήταν διαρρυθμισμένα γύρω από την κεντρική αυλή. Η αυλή (Δωμάτιο 47) είχε στις τρεις πλευρές της περιστύλιο 3 X 4 κίωνων που σχημάτιζαν ένα ορθογώνιο σχήμα. Τα κατάλοιπα των βάσεων των 3 κιονοστοιχιών, οδηγούσαν από την αυλή σε 3 πτέρυγες των δωματίων με ισοπλατείς θύρες. Τα δωμάτια συγκεντρώνονταν γύρω από την αυλή, σχηματίζοντας τρεις ξεχωριστές πτέρυγες. Η πρώτη πτέρυγα εντοπίζεται στα δυτικά της αυλής και αποτελούνταν από τα Δωμάτια 33-36. Η δεύτερη βρίσκεται στα βόρεια της αυλής και περιλάμβανε τα Δωμάτια 37-38-39 και η τρίτη είναι στα ανατολικά της αυλής και περιείχε τα Δωμάτια 40-46. Τα Δωμάτια 40-42 κατασκευάστηκαν σε βορειότερο σημείο από τα υπόλοιπα της πτέρυγας τους και στα ανατολικά των Δωματίων 37-39. Τα Δωμάτια αυτά ήταν λουτρά (*frigidarium* και *calidarium*), κάτι που καταδεικνύει ότι τα γύρω τους δωμάτια αποτελούν μέρος των ιδιωτικών διαμερισμάτων.

Στο κέντρο της αυλής υπάρχει μια λίθινη ορθογώνια, αβαθής δεξαμενή, σμιλευμένη στο βράχο για τη συγκέντρωση των υδάτων της βροχής. Τα ύδατα συσσωρευόταν στην οροφή μετά από βροχοπτώσεις, από εκεί διοχετεύονταν και εισέρρεαν μέσω των αγωγών ύδατος που ήταν τοποθετημένοι στην οροφή και εξέρρεαν στη δεξαμενή. Γύρω από την αυλή βρίσκονταν τα ιδιαίτερα διαμερίσματα, αποτελούμενα από χώρους ανάπαυσης, λουτρά, υδατοδεξαμενές, χώρους υγιεινής και άλλα δωμάτια, τα οποία σχημάτιζαν τον πυρήνα του *Ανακτόρου*, σε ένα σύμπλεγμα δωματίων και βοηθητικών χώρων. Στα νότια και στα βορειοδυτικά υπήρχαν άλλες δύο πτέρυγες. Το οικοδόμημα κτίστηκε σε δύο επίπεδα με υψομετρική διαφορά 1,5 μέτρου. (Εικ. Αρ. 75)

Στα νοτιοανατολικά, δεξιά από την είσοδο υπήρχαν τα Δωμάτια 74-80, τα οποία ήταν τοποθετημένα κατά μήκος μιας δεύτερης ανοιχτής αυλής (Δωμάτιο 64). Η δεύτερη αυλή ήταν κατά πολύ μικρότερη της Κεντρικής Αυλής (Δωμάτιο 47). Τα Δωμάτια 74 – 80 αποτελούσαν τις κουζίνες του *Ανακτόρου*. Μια πτέρυγα δωματίων που βρισκόταν στο νοτιοδυτικό τμήμα του *Ανακτόρου* και συνόρευε με την μνημειακή είσοδο, η οποία εντοπίζεται στα δυτικά της πτέρυγας, περιλάμβανε πολλά δωμάτια. Από τα τελευταία, τέσσερις ήταν αποθήκες (Δωμάτια 10-13), υπήρχαν μερικά σαλόνια (Δωμάτια 29-32) και λουτρά (Δωμάτια 21-23). Μια άλλη ανοιχτή αυλή (Δωμάτια 17-25) χώριζε τις αποθήκες από τα σαλόνια. Μόνο μέσω βαθμίδων από τα Δωμάτια 29 και 31 ήταν δυνατή η επικοινωνία με το κεντρικό τμήμα του *Ανακτόρου*. Το *Ανάκτορο Α'* δεν είχε δεύτερο όροφο, εκτός από τις αποθήκες που μάλλον ήταν διώροφες.⁸⁸⁸

⁸⁸⁸ Gjerstad 1933, σ. 589 · Βλ. 1937, σσ. 75 - 85 · Mavrogianis 2014, σπ.π. · Hellström 2009, σ.31 · βλ. Gjerstad 1931, σ. 60 · Χρήστου 1994, σ.112

Η νότια πτέρυγα περιλάμβανε υπνοδωμάτια, λουτρά, μαγειρεία και αποθήκες, ενώ η βορειοδυτική, είχε αποθήκες, λουτρά και άλλους χώρους. Οι χώροι αυτοί ήταν εγκατεστημένοι ανάμεσα στο κεντρικό συγκρότημα, τις πτέρυγες και το βορειοανατολικό τμήμα του *Ανακτόρου*, όπου διατηρούνται ακόμα, σχεδόν ακέραια, τα λουτρά. Το οικοδομικό συγκρότημα αποτελείται από πολυάριθμα μικρά και στενά δωμάτια, αλλά και από μεγαλύτερα. Τα δωμάτια γύρω από την κεντρική αυλή ανοίγονται σε αυτή αλλά δεν επικοινωνούν μεταξύ τους. Παρά το ότι τα δωμάτια δεν είναι απολύτως συμμετρικά, λόγω των διαφορετικών επιπέδων του βράχου, υπάρχει μια τάση προς συμμετρία. Τα απομεινάρια του μεγάλου λουτρού βρέθηκαν στα Δωμάτια 40-42.⁸⁸⁹

Οι κουζίνες και οι εγκαταστάσεις αποθήκευσης ήταν στις νοτιοανατολικές και στις βορειοδυτικές πτέρυγες του *Ανακτόρου*. Στην περιφέρεια ήταν οι αποθήκες, τα λουτρά και τα μαγειρεία. Το *Ανάκτορο* περιβάλλονταν από αλυσίδα ιερών ή ναϊσκων. Το μεγάλο σύμπλεγμα των ιδιωτικών δωματίων, αποθηκών και δεξαμενών, των εξελιγμένων λουτρών, των ιερών και των ναϊσκων, εξυπηρετούσε το υπηρετικό προσωπικό αλλά και την πολυάριθμη φρουρά που χρειαζόταν για να επανδρωθεί το φρούριο. Οι χώροι που κατασκευάστηκαν κατά την Α' οικοδομική φάση απέδωσαν πληθώρα κινητών ευρημάτων. Ανάμεσα στα πολυάριθμα κινητά ευρήματα από τους χώρους της *Ανακτόρου Α'* περιλαμβάνεται το επίκρανο κίονος από ασβεστόλιθο με ανάγλυφη παράσταση της κεφαλής της θεάς Άθωρ. (Εικ. Αρ. 148)⁸⁹⁰

Τα βασικά χαρακτηριστικά του *Ανακτόρου Α'* είναι η αίθουσα υποδοχής στον προθάλαμο, η ομαδοποίηση των δωματίων γύρω από ένα κεντρικό περιστύλιο, η τριμερής σύνθεση των μπροστινών δωματίων και των βασικών πλευρικών τμημάτων στη συνέχιση του στυλοβάτη κατά μήκος του μπροστινού μέρους της αυλής. Επιπλέον, είναι χαρακτηριστική η συμμετρία στο αρχιτεκτονικό σχέδιο του *Ανακτόρου*.⁸⁹¹

Στο *Ανάκτορο Β'* ολοκληρώθηκαν οι εργασίες του παλαιότερου οικοδομήματος. Το *Ανάκτορο* επεκτάθηκε και προστέθηκε οικοδομικό σύμπλεγμα στη νότιο – ανατολική του πλευρά, που αποτελείτο από 7 ημιυπόγειες λιθόκτιστες αποθήκες (Δωμάτια 92-98). Στα νοτιοανατολικά κατασκευάστηκαν νέα λουτρά και διάφορα άλλα υποστατικά, τα οποία συγκεντρώθηκαν γύρω από μια δεύτερη ακόμα μεγαλύτερη υπαίθρια αυλή (Δωμάτια 82-83). Επιπλέον, οικοδομήθηκε δεύτερος όροφος, μια μεγάλη πίσω αυλή και το μαγειρικό τμήμα ανοικοδομήθηκε.

⁸⁸⁹ Βλ. Gjerstad 1937, σσ. 75 - 85 · βλ. 1980, σσ. 99 – 103 · βλ. Χρήστου 1994, σ. 112 · βλ. Zournatzi 2003, σσ. 1 - 15

⁸⁹⁰ Οπ.π.

⁸⁹¹ Gjerstad 1933, σ. 591 · 1972, σσ. 64 - 65

Σύμφωνα με τον Gjerstad κατά τη Β' οικοδομική φάση, το κεντρικό τμήμα των διαμερισμάτων του *Ανακτόρου* μετατράπηκε σε σύμπλεγμα δωματίων με κεντρική αίθουσα που επικοινωνούσε με την κεντρική αυλή. Ο ανασκαφέας ερμήνευσε την κεντρική αίθουσα ως μέγαρο, διαμορφώνοντας και παγιώνοντας στην ιστοριογραφία την άποψη αυτή. Η θεωρία του Gjerstad περιέπλεξε την κατανόηση της ιστορίας του *Ανακτόρου*. Σύμφωνα με αυτή, παράλληλα με την επέκταση του *Ανακτόρου*, το νοτιοδυτικό άκρο και η εξωτερική είσοδος με την κεντρική σειρά δωματίων (Δωμάτια 51-53) του τριμερούς συμπλέγματος που χρησιμοποιούνταν ως η είσοδος του *Ανακτόρου Α'* σφραγίστηκε με ένα εγκάρσιο τοίχο (Τοίχο 73), και αντικαταστάθηκε από μια νέα είσοδο στη βόρειο - δυτική του γωνιά (Δωμάτια 1-7 και 36).⁸⁹² Το *Ανάκτορο Β'* άλλαξε προσανατολισμό δημιουργώντας μια κάτοψη που θα μπορούσε να συνδεθεί με το παραδοσιακό Μέγαρο στην Μυκηναϊκά ανάκτορα.

Ταυτόχρονα, τροποποιήθηκε και η κεντρική πτέρυγα του πρώτου τριμελούς συμπλέγματος. Το οικοδόμημα με τις αλλαγές απέκτησε κεντρική αίθουσα με πλευρικά δωμάτια, συνδεδεμένα με τις μεγάλες πλευρές του. Έτσι δημιουργήθηκε ένα νέο τριμερές συγκρότημα με κεντρική αίθουσα, που είχε θέα στην κεντρική αυλή. Η ανοικοδόμηση του Κεντρικού Δωματίου του *Ανακτόρου* άλλαξε ολόκληρη η αρχιτεκτονική τεχνοτροπία. Μετά από αυτές τις αλλαγές, το μέτωπο του *Ανακτόρου* στράφηκε προς τα βορειοανατολικά αντί προς τα νοτιοδυτικά που ήταν στην Α' φάση. Η ανοικοδόμηση χαρακτηρίστηκε από τη συμμετρία στη σύνθεση των δωματίων, αλλά και από το γεγονός ότι η αίθουσα υποδοχής είχε τοποθετηθεί στην αυλή, απέναντι από την είσοδο.⁸⁹³

Κατά τη Β' οικοδομική περίοδο της Β' Φάσης ολοκληρώθηκε μια νέα πτέρυγα για το υπηρετικό προσωπικό στα νοτιοανατολικά, η οποία αποτελούνταν από σειρές αποθηκών γύρω από μια ανοικτή αυλή. Επίσης, προστέθηκε δεύτερος όροφος πάνω από το κεντρικό τμήμα του *Ανακτόρου*, αλλά και κουζίνα, όπως και μερικές αποθήκες (Δωμάτια .86-88, 92-93).(Εικ. Αρ. 73)⁸⁹⁴

3. Τα υλικά κατασκευής του Ανακτόρου

Οι περισσότεροι τοίχοι κτίστηκαν από πλίνθους που στηρίζονταν πάνω σε λίθινα θεμέλια. Οι τοίχοι 191-193 ήταν εξ ολοκλήρου κατασκευασμένοι από ξηρόπλινθους και θραύσματα λίθων. Οι θεμελιώδεις τοίχοι είναι κτισμένοι από ογκόλιθους και μάζα. Οι τοίχοι του *Ανακτόρου* χωρίζονται σε διάφορους τύπους.

⁸⁹² Βλ. Gjerstad 1937, σπ.π. βλ. Χρήστου 1994, σ. 112

⁸⁹³ Βλ. Gjerstad 1933, σσ. 589 - 592 βλ. 1937, σσ. 75 - 85 βλ. Χρήστου 1994, σσ. 110 - 112

⁸⁹⁴ Βλ. Gjerstad 1980, σσ. 99 - 103 βλ. Zournatzi 2003, σσ. 1 - 15

Στην Α΄ Οικοδομική Περίοδο ανήκουν τοίχοι που ήταν κατασκευασμένοι από λαξευτούς λίθους: Τοίχοι 1-4, 5-6, 7-11, 12, 15-20, 33-36, 36-40, 50-56, 57. Ανήκουν ακόμα τοίχοι που ήταν κατασκευασμένοι από χαλίκια: Τοίχοι 44—45, 92-101, 102-104, 106-108, 119 Α, 121-125, 126-129, 131-138, 156-163, 165,166, 169 Α - 173. Συνήθως οι λίθοι χρησιμοποιούνταν μόνο στα θεμέλια και τα κατώτερα μέρη των τοίχων, αν και στα Δωμάτια 42-46 οι τοίχοι ήταν κατασκευασμένοι από λίθους, οι οποίοι χρησιμοποιήθηκαν από τα κατώτερα έως τα ανώτερα σημεία τους.⁸⁹⁵

Στην Β΄ Οικοδομική Περίοδο ανήκουν τοίχοι από πελεκητούς λίθους: Τοίχοι 42-44, 58-64 Α, 65-67, 41, 68-72. Μόνο δύο τοίχοι από χαλίκια κτίστηκαν αυτή την περίοδο: ο Τοίχος 130 και ο 148. Το Δωμάτιο 88 είναι λίθινο και τα ψηλότερα μέρη των τοίχων ήταν κατασκευασμένα από ξηρόπλινθους. Την ίδια περίοδο οικοδομήθηκαν και νέες Αποθήκες: 86, 88, 92 και 93 και το *Ιερό* στο Δωμάτιο 101 καθώς και μια στέρνα στα νοτιοανατολικά του Δωματίου 83.⁸⁹⁶ Τα Δωμάτια 37-46 είχαν περίπου το ίδιο μέγεθος. Τα Δωμάτια 37-39 είχαν 5,00 X 6,20 περίπου, και τα Δωμάτια 43,45,46 είχαν 6,80 μ. σε βάθος), ενώ τα Δωμάτια 34-36 παρουσιάζουν αξιοσημείωτο άνοιγμα 8,25 μ.⁸⁹⁷

Οι τοίχοι από πελεκητούς λίθους που οικοδομήθηκαν την Γ΄ Οικοδομική Περίοδο είναι οι Τοίχοι 13 και 14, 21-27, 29-35, 45-49, 64 Β, 73, 74-76, 77, 78, 79-82, 84-91. Οι τοίχοι από χαλίκια είναι οι Τοίχοι 105, 109-118, 119 Β και 120, 142-144, 147, 149-152, 164, 174-178. Από τα ευρήματα αποδεικνύεται ότι ένας δεύτερος όροφος προστέθηκε αυτή την περίοδο. Επίσης, κατασκευάστηκαν οι Κλίμακες στα Δωμάτια 7 Α, 26 και 46, και στα Δωμάτια 17 και 64 και τρεις κλίμακες στα Δωμάτια 59-60. Αυτές οι κλίμακες οδηγούσαν με βεβαιότητα σε ανώτερο όροφο.⁸⁹⁸

Στην Δ΄ Οικοδομική Περίοδο, μόνο δύο τοίχοι από πελεκητούς ασβεστόλιθους κτίστηκαν: Ο Τοίχος 28 και Τοίχος 83. Οι τοίχοι από χαλίκια που οικοδομήθηκαν αυτή την περίοδο είναι οι Τοίχοι 139-141, 145, 146,153-155, 167, 168, 169 Β, 179-189. Τα δάπεδα του δωματίου που προστέθηκαν στο *Ανάκτορο* και τα εξωτερικά κτίσματα, εντοπίζονται στην Αποθήκη 98 και στα Δωμάτια 124-125 που προστέθηκαν στο Κεντρικό Τέμενος. Επίσης στρώθηκαν δάπεδα στα Δωμάτια 64, 66, 67, 68, 69, 84 και 100 και στον Διάδρομο 57.⁸⁹⁹

4. Υδροδότηση του ανακτόρου

⁸⁹⁵ SCE III, σ. 202

⁸⁹⁶ SCE, οπ.π., σ. 212

⁸⁹⁷ Mavrogiannis, οπ.π.

⁸⁹⁸ SCE, οπ.π., σσ. 215 - 217

⁸⁹⁹ SCE, οπ.π. σσ. 226 - 227

Ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα για τους κατοίκους του *Ανακτόρου* ήταν η παροχή ύδατος, καθώς δεν υπήρχε καμία φυσική πηγή στον λόφο. Η μοναδική λύση για αυτό το σημαντικό ζήτημα ήταν η αποθήκευση βρόχινου νερού. Η συλλογή και η αποθήκευση του ύδατος επιτυγχανόταν μέσω ενός συστήματος υδρορροών που βρίσκονταν στην οροφή του *Ανακτόρου*. Μέσω των υδρορροών τα ύδατα διοχετεύονταν σε διάφορες δεξαμενές, που κατασκευάστηκαν σε διάφορα σημεία του *Ανακτόρου*. Οι περισσότερες στέγες ήταν πιθανώς επίπεδες και ελαφρώς επικλινείς για τη συλλογή του βρόχινου νερού. Στο κέντρο της αυλής υπήρχε μια μεγάλη δεξαμενή για το νερό της βροχής, διαστάσεων 7 x 3 μ. και βάθους 8 μ., τα ύδατα τροφοδοτούνταν σε υπόγειες αποχετεύσεις από τις δύο πλευρές της. Στο *Ανάκτορο Β'*, η παλιά δεξαμενή στην αυλή αντικαταστάθηκε από μια βαθιά δεξαμενή σε σχήμα μπουκαλιού, σκαμμένη 23 μέτρα στο βράχο. Στη συνέχεια γεμίστηκε το νότιο μισό της παλιάς στέρνας. Η νέα στέρνα τροφοδοτούνταν από δύο υπόγειους αύλακες που διοχέτευαν το νερό της βροχής από τις στέγες των πλευρικών δωματίων.⁹⁰⁰

5. Λουτρά

Το *Ανάκτορο στο Βουνί* είχε λουτρά, τα οποία κατασκευάστηκαν κατά τις δύο κύριες Φάσεις Οικοδόμησης. Μερικά από αυτά ξεχωρίζουν για τις καινοτομίες και την πολυτέλεια τους. Τα πιο ενδιαφέροντα λουτρά είναι τα Λουτρά 40 και 42, τα οποία κατασκευάστηκαν κατά την Α' Φάση. Τα λουτρά αυτά ενισχύθηκαν κατά τη Φάση Β' από το Δωμάτιο 85. Το δωμάτιο αυτό ήταν ένας στενός διάδρομος διαστάσεων 5.50 μ. X 1.00 μ. και είχε κατασκευαστεί σε κατώτερο επίπεδο. Οι μεγάλες πλευρές του διαδρόμου κλείνονταν από τους Τοίχους 63 και 64 Α. Πάνω από τον στενό διάδρομο υπήρχε ένα μικρό δωμάτιο και δίπλα του βρίσκονταν τα Δωμάτια 40 και 42. Τέσσερα μικρά, σχεδόν τετράγωνα λίθινα δοχεία, ήταν ενσωματωμένα σε κάθε έναν από αυτούς τους Τοίχους, αλλά και στο Δωμάτιο 41 που επίσης αποτελούσε μέρος των λουτρών. Τα δοχεία λέπτυναν προς τα πάνω και κατέληγαν σε στενές οπές. Σε αυτά βρέθηκε στάχτη και ανθρακούχο υλικό, όπως και στον διάδρομο, όπου τα ίχνη καπνού στους δόμους αποδεικνύουν ότι τα κουτιά χρησιμοποιήθηκαν για καύση. Συνεπώς, ολόκληρη η δομή πρέπει να ερμηνευθεί ως χώρος θέρμανσης από όπου ο ζεστός αέρας διοχετευόταν από στενές οπές στο ανώτερο δωμάτιο (Δωμάτιο 41). Αυτό το ανώτερο, θερμαινόμενο δωμάτιο, χρησιμοποιούνταν για εφίδρωση.⁹⁰¹

Τα θερμαινόμενα λουτρά συγκαταλέγονται ανάμεσα στα εντυπωσιακά στοιχεία της αρχιτεκτονικής του *Ανακτόρου*. Για τη θέρμανση των λουτρών κατασκευάστηκε

⁹⁰⁰ Schaeffer, σσ. 63 – 64 · βλ. Hellström 2009, σσ.31-33

⁹⁰¹ SCE III, σσ. 212 - 213

υπόκαυστος, του οποίου η χρήση ήταν συνήθης κατά τη Ρωμαϊκή Περίοδο, όχι όμως και κατά την περίοδο της οικοδόμησης του *Ανακτόρου*. Ο υπόκαυστος ήταν ένας χώρος που βρισκόταν κάτω από το δάπεδο των λουτρών, όπου εκεί δημιουργούνταν ζεστός αέρας και μέσα από τους αγωγούς θέρμανσης διοχετευόταν στο λουτρό θερμαίνοντας το. Η καινοτομία αυτή που συναντάμε στα λουτρά του *Βουνιού* καθιστά τα λουτρά αυτά με την χρήση υπόκαυστου, ανάμεσα στα αρχαιότερα στον κόσμο.⁹⁰²

6. Τα Ιερά

Οι ανασκαφές στο *Βουνί* έφεραν στο φως πληθώρα μικρών *Ιερών*, ένα *Κεντρικό Τέμενος* και ένα *Ναό*, αφιερωμένο στην Αθηνά. Τα *Ιερά* στο *Βουνί* ανήκουν σε δύο κατηγορίες. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν *Ιερά*, τα οποία ήταν οικοδομημένα σε μικρή απόσταση από το *Κεντρικό Τέμενος*: Δωμάτια 101,113,114,117,132-135. Στη δεύτερη κατηγορία ανήκει το *Κεντρικό Τέμενος* και μικρότερα *Ιερά* που άπτονταν αυτού, Δωμάτια 121-129. Από τα απομονωμένα *Ιερά*, το Δωμάτιο 113 και το Δωμάτιο 114 ανήκουν στην Α' οικοδομική περίοδο του *Ανακτόρου*. Το Δωμάτιο 101 στην Β' οικοδομική περίοδο, ενώ το Δωμάτιο 117 και τα Δωμάτια 132-135 στην Γ' οικοδομική περίοδο. Το *Ιερό* στο Δωμάτιο 101 εντοπίζεται στο νοτιοανατολικό τμήμα του *Ανακτόρου*, μακριά από τα υπόλοιπα *Ιερά*. Το *Ιερό* ήταν ένα τετράπλευρο δωμάτιο, από τον χώρο απουσιάζει ο βωμός, όπως και άλλα αντικείμενα που μπορούν να βοηθήσουν στην ταυτοποίησή του. Ωστόσο θεωρήθηκε ότι είναι ιερό καθώς το αρχιτεκτονικό του σχέδιο είναι παρόμοιο με τα υπόλοιπα *Ιερά* του *Ανακτόρου*. Οι τοίχοι του είναι κατασκευασμένοι εν μέρει από ξηρόπλινθους, όπως και των *Ιερών* στα Δωμάτια 113 και 114. Στο δάπεδο χρησιμοποιήθηκε ασβεστοκονίαμα για να γίνει επίπεδος ο ανώμαλος βράχος. (Εικ. Αρ. 25, 196)⁹⁰³

Τα *Ιερά* στα Δωμάτια 113 και 114 οικοδομήθηκαν στη νοτιοανατολική πλευρά του *Ανακτόρου*, εκεί όπου αργότερα προστέθηκαν οι αποθήκες. Τα δύο *Ιερά* είχαν τετράγωνο σχήμα και ήταν χωρισμένα σε δύο δωμάτια. Η είσοδος σε αυτά εξασφαλιζόταν από θύρες που κατασκευάστηκαν στους νοτιοανατολικούς τοίχους τους, τα δύο δωμάτια δεν επικοινωνούσαν μεταξύ τους. Στο Δωμάτιο 113 υπήρχε ένας τετράπλευρος βωμός, ο οποίος λαξεύτηκε πάνω στον βράχο και αποτελούνταν από τοίχο διπλής όψης, από εναλλασσόμενους ορθοστάτες και οριζόντιους δόμους κατά μήκος του *Ιερού*.⁹⁰⁴

Το Δωμάτιο 117 βρισκόταν έξω από την ανατολική γωνιά του *Ανακτόρου* και αποτελούνταν από ένα δωμάτιο και από ένα διάδρομο κατά μήκος του βόρειου τοίχου. Το Δωμάτιο ήταν

⁹⁰² Astrom 1963, σσ. 147 - 159

⁹⁰³ Βλ. Schwambacher 1946, σσ. 25 - 46 · Gjerstad 1931, σσ. 60 - 63 · βλ. 1946, σσ. 21 - 25 · βλ. 1980, σπ.π.

⁹⁰⁴ Οπ.π.

τετράπλευρο και είχε τη θύρα του στη μέση του ανατολικού τοίχου. Στο κέντρο του *Ιερού* υπήρχε ένας τετράγωνος βωμός ο οποίος ήταν κατασκευασμένος από χαλίκια και λαξευτούς λίθους, ενώ στις πλευρές του ανιχνεύτηκε ασβεστοκονίαμα και τα απομεινάρια από ξύλινες σανίδες. Στην μπροστινή πλευρά του βωμού, στην ανατολική γωνιά του, προστέθηκε μια μικρή τετράγωνη κατασκευή φτιαγμένη από λιθάρια, με τις όψεις της να ήταν επικαλυμμένες με ασβεστοκονίαμα. Το δάπεδο του δωματίου δεν ήταν τεχνητό, αλλά αποτελούνταν από τον φυσικό βράχο του λόφου, αφού πρώτα λαξεύτηκε για να γίνει επίπεδος.⁹⁰⁵

Το *Ιερό* στα Δωμάτια 132-135 κατασκευάστηκε έξω από το βόρειο τμήμα του *Ανακτόρου*. Η είσοδος στο *Ιερό* υπήρχε γινόταν από ένα τετράπλευρο εξωτερικό χώρο (Δωμάτιο 132). Το επόμενο δωμάτιο ήταν ένας προθάλαμος (Δωμάτιο 133) και ακολουθούσε ένα εσωτερικό (Δωμάτιο 134), το οποίο ήταν εφοδιασμένο από ένα μικρό τετράπλευρο κοίλωμα στον τοίχο (Δωμάτιο 135) και από τον οπίσθιο τοίχο του. Τα δωμάτια ήταν τετράπλευρα και τα υλικά κατασκευής ήταν τα ίδια με τα προαναφερόμενα *Ιερά*. Το *Κεντρικό Τέμενος* ήταν συνδεδεμένο με το *Ανάκτορο* και οικοδομήθηκε σε 3 διαφορετικές οικοδομικές περιόδους.⁹⁰⁶

Το Τέμενος του *Ανακτόρου Α'* αποτελούνταν από ένα ορθογώνιο προαύλιο (Δωμάτιο 122) με ένα μικρό τετράγωνο Δωμάτιο (121) στη νοτιοανατολική πλευρά του, ένα τετράγωνο προαύλιο με βωμό (Δωμάτιο 123) και ένα μικρό *Ιερό* στην πίσω αυλή. Ένα μικρό δωμάτιο νοτιοανατολικά του προαυλίου επικοινωνούσε με το τελευταίο με βαθμίδες που οδηγούσαν από το χαμηλότερο επίπεδο του προαυλίου στο υψηλότερο. Από τη βορειοδυτική πλευρά του προαυλίου ένα ευρύ άνοιγμα στο βράχο οδηγούσε πάνω στην αυλή του βωμού. Οι βαθμίδες γύρω τους έφεραν αναθηματικά αγάλματα. Δύο κυκλικοί και δύο ημικυκλικοί βωμοί βρίσκονταν στην αυλή. Οι κυκλικοί βωμοί κτίστηκαν από ασβεστόλιθο και οι ημικυκλικοί από λίθους. Τα υλικά κατασκευής των τοίχων και των δαπέδων είναι τα ίδια με τα υπόλοιπα *Ιερά*. Κατά τη Β' Φάση μια πρόσοψη αποτελούμενη από τα Δωμάτια (126-128) προστέθηκε στα βορειοανατολικά του *Τεμένους*. Τα Δωμάτια παρά ότι είχαν ανοικτές πλευρές, ήταν στεγασμένα. Οι στέγες τους στηρίζονταν από στήλες.⁹⁰⁷

7. Ναός της Αθηνάς στο Βουνί

A. Εισαγωγή

⁹⁰⁵ Οπ.π.

⁹⁰⁶ Οπ.π.

⁹⁰⁷ Οπ.π.

Σε ένα από τα ψηλότερα σημεία του *Λόφου Βουνί*, στα νοτιοανατολικά του *Ανακτόρου*, αποκαλύφθηκαν τα κατάλοιπα κτίσματος του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Το σημείο οικοδόμησης του στην κορυφή του *Λόφου*, μπορεί να προσέδιδε στο κτίριο λαμπρότητα, καθώς ήταν ορατό από χιλιόμετρα, όμως το άφηνε εκτεθειμένο στη βροχή και σε άλλα καιρικά φαινόμενα. Επιπλέον, η απουσία δέντρων ή θάμνων γύρω του συνέτεινε στην καταστροφή του κτιρίου. Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που εντοπίστηκαν στη θέση τους περιλαμβάνουν τα θεμέλια, τα κατώτερα μέρη των τοίχων και των δαπέδων του κτιρίου, καθώς και βάσεις βωμού και αγαλμάτων. Η κατασκευή των τοίχων του κτιρίου ήταν πανομοιότυπη με ορισμένων τοίχων του *Ανακτόρου*. (Εικ. Αρ. 77)⁹⁰⁸ Από τα κινητά ευρήματα που βρέθηκαν στο εσωτερικό του κτιρίου αποδείχθηκε ότι ήταν ένας *Ναός* αφιερωμένος στην *Θεά Αθηνά*.

B. Η αρχιτεκτονική του Ναού

Το οικοδόμημα αποτελούνταν από τον σηκό του *Ναού* (Δωμάτιο I), ο οποίος στεγαζόταν από δίρριχτη στέγη. Ο σηκός βρισκόταν στον άξονα μιας μεγάλης αυλής, η οποία περιβαλλόταν από ψηλούς τοίχους (Δωμάτιο II) και ένα δεύτερο μικρότερο προαύλιο (Δωμάτιο III), το οποίο είχε πρόσβαση σε ένα ακανόνιστο ανοικτό χώρο (Δωμάτιο IV). Το τελευταίο δωμάτιο είχε 3 συνεχόμενα θησαυροφυλάκια, στη νοτιοανατολική πλευρά του (Δωμάτια V-VII), τα οποία χρησίμευαν ως αποθήκες προσφορών. Θυμίζουν τους θησαυρούς που βρέθηκαν σε ελληνικά ιερά, για παράδειγμα στους Δελφούς ή στην Ολυμπία. (Εικ. Αρ. 38, 195)

Ο σηκός είχε τετράγωνο σχήμα. Οι τοίχοι του κτίστηκαν από ασβεστόλιθο, λιθάρια και λαξευτούς λίθους. Τα εσωτερικά τμήματα της λίθινης κατασκευής επικαλύφθηκαν με κονίαμα. Ο σηκός χωριζόταν σε 3 δωμάτια από ξύλινους τοίχους, ενώ ξύλινοι θα ήταν και οι στύλοι που στήριζαν την οροφή. Το μεσαίο δωμάτιο ήταν ευρύτερο από τα πλαϊνά.⁹⁰⁹ Ο βωμός βρισκόταν στην αυλή, έξω από τον *Ναό* και κοντά στην είσοδο του. Η αρχιτεκτονική του *Ναού* χαρακτηρίζεται από τη σχετικά συμμετρική διάταξη των δωματίων του *Ναού*.⁹¹⁰

Η διαστρωμάτωση του εδάφους του *Ναού* ήταν πολύ απλή, σε ορισμένα σημεία το βάθος του εδάφους ήταν μόνο λίγο πάνω από 1.50 μ. Κάτω από το επιφανειακό στρώμα, σε βάθος 15 εκ. βρισκόταν ένα στρώμα καφέ και γκριζού χρώματος, το οποίο απλωνόταν πάνω από

⁹⁰⁸ *SCE III*, σ. 85

⁹⁰⁹ Gjerstad 1948, σσ. 13 - 17 · Ράπτου 2018, σ. 121

⁹¹⁰ Οπ.π. · Η μόνη κατασκευή που μπορεί να χαρακτηριστεί επιβεβαιωμένα ως βωμός, βρισκόταν πάνω στο δάπεδο του Δωματίου III, βόρεια της εισόδου μέσα από τον τοίχο, σε ένα στρώμα σκουρόχρωμου χρώματος ανακατεμένο με γύψο. Το ανώτερο μέρος του βωμού ήταν κατεστραμμένο. · *SCE III*, σ. 90

ένα στρώμα από σκούρο κόκκινο χρώμα που έφτανε μέχρι το βράχο και γέμιζε τις κοιλότητες του.⁹¹¹

Το δάπεδο του Δωματίου I καλυπτόταν από ένα στρώμα ερειπίων που προέρχονταν από τους τοίχους και την οροφή του κτιρίου. Κάτω από το δάπεδο του Δωματίου I η διαστρωμάτωση περιλάμβανε καφέ χρώμα και θραύσματα αγγείων. Στο αμέσως κατώτερο στρώμα, το οποίο απλωνόταν πάνω στον βράχο, υπήρχε ένα λεπτό στρώμα από σκούρο ερυθρό παρθένο χρώμα. Κάτω από το δυτικό τμήμα του *Ναού* βρέθηκε ένας λάκκος γεμάτος με ευρήματα που ανήκουν σε μια περίοδο προγενέστερη του τοίχου. Κάτω από το στρώμα της επιφάνειας ακολουθεί ένα στρώμα από ελαφρύ καφέ χρώμα, 0.45 μ. παχύ. Και στις δύο πλευρές του τοίχου αυτό το στρώμα βρίσκεται πάνω σε ένα στρώμα από ξυλάνθρακα και στάχτη μαζί με σβώλους χρώματος και πολλά αγγεία. Το στρώμα είχε 10-15 εκ. πάχος και απλωνόταν πάνω σε σκούρο κόκκινο, παρθένο χρώμα.⁹¹²

Ο χώρος του θησαυροφυλακίου διαιρείται σε τρία τμήματα. Το πρώτο ήταν το (Δωμάτιο I) που είχε τετράγωνο σχήμα. Το δεύτερο, ήταν το Δωμάτιο II, στο οποίο προστέθηκε ένα μικρό προαύλιο, (Δωμάτιο III). Ένας τρίτος χώρος, (Δωμάτια V – VII), διαχωριζόταν σε τρία μικρότερα κτίρια, τα οποία ήταν τοποθετημένα διαδοχικά, με το μέγεθος του πρώτου να είναι μεγαλύτερο, του δεύτερου μικρότερο και του τρίτου ακόμα μικρότερο. Τα τρία δωμάτια αποτελούσαν ένα οικοδομικό σύμπλεγμα. Δυστυχώς δεν είναι βέβαιο αν αυτές οι κατασκευές ανήκουν στην ίδια περίοδο.⁹¹³

Από την εξέταση των τοίχων φαίνεται ότι η οικοδόμηση του *Ναού* χωρίζεται σε δύο διαφορετικές περιόδους. Το Δωμάτιο I προστέθηκε μεταγενέστερα στο μεγάλο ορθογώνιο δωμάτιο. Ένας αναθηματικός λάκκος που ανασκάφηκε στα όρια του *Ναού* και του *Ανακτόρου*, δείχνει ότι τα ερείπια του *Ναού* δεν ήταν τα παλαιότερα στο έδαφος. Οι στάχτες και άλλα μικρότερα αντικείμενα που εντοπίστηκαν στον λάκκο θα πρέπει να προέρχονται από μια πιο παλιά εποχή.

Το οικοδόμημα είχε σχήμα ακανόνιστο και ασύμμετρο. Η είσοδος στον *Ναό* φαίνεται να έχει βορειοδυτική κατεύθυνση μέσα από την πρώτη αυλή, που είχε ακανόνιστο σχήμα, (Δωμάτιο IV). Δυστυχώς τα ανατολικά και τα βόρεια όρια της ήταν ήδη εξαφανισμένα κατά την ανασκαφή. Η φύση και το πλήρες σχήμα της αυλής (Δωμάτιο IV) δεν μπορούν να προσδιοριστούν καθώς οι δύο πλευρές της καταστράφηκαν ολοσχερώς. Στα νότια, η αυλή έφτανε μέχρι το μπροστινό μέρος του κτιρίου που περιλάμβανε τα Δωμάτια V - VII, τα

⁹¹¹ SCE III, σσ. 92 - 93

⁹¹² SCE III, σ. 93

⁹¹³ SCE III, σσ. 94 - 95

οποία είχαν λοξό προσανατολισμό, προς τα βορειοανατολικά και δεν ακολουθούσαν σε ευθεία γραμμή, το Δωμάτιο IV και το Δωμάτιο III, ώστε να σχηματίσει ορθή γωνία η είσοδος τους μαζί με την είσοδο του κύριου χώρου του *Ναού*. Η διαμόρφωση του βράχου θα μπορούσε να εξηγήσει γιατί τα κτίσματα αυτά είχαν ελαφρώς διαφορετικό προσανατολισμό από το υπόλοιπο της κατασκευής.

Από την πρώτη αυλή υπήρχε ένα πέρασμα μέσα από μια πύλη σε ένα είδος προαυλίου (Δωμάτιο III), το οποίο οριζόταν στην ανατολή από ένα φράκτη. Ίχνη των θεμελίων του τελευταίου διακρίνονταν στον βράχο και από τους τετράγωνους πελεκητούς λίθους που κείτονταν σε ευθεία με τη δυτική γωνία του Δωματίου V. Το βόρειο όριο αποτελείται από τον Τοίχο 9 και το δυτικό τμήμα του Τοίχου 8. Στα ανατολικά βρέθηκε ένα είδους θεμελίου βυθισμένο μέσα στο βράχο. Το θεμέλιο μπορεί και να εξυπηρετούσε ως βάση αγαλμάτων. Ίσως η νοτιοανατολική γωνία του Δωματίου II και η δυτική γωνία του Δωματίου V συνδέονταν με φράκτη ή πλαίσιο για την περίφραξη του Δωματίου III. Στην αυλή ήταν ορατά πάνω στον βράχο τα σημάδια των βάσεων αγαλμάτων. Τα περισσότερα στέκονταν στο κέντρο της αυλής, ακριβώς μέσα στην είσοδο της. Η αυλή θα μπορούσε να είναι πέρασμα για το πραγματικό προαύλιο του *Ναού* (Δωμάτιο II). (Εικ. Αρ. 26) ⁹¹⁴

Τα δάπεδα ήταν αρκετά καλά διατηρημένα. Το δάπεδο του Δωματίου II καταστράφηκε ολοσχερώς. Το Δωμάτιο III, όπως και η αυλή περιείχε αγάλματα και βωμούς. Το Δωμάτιο I αποτελούσε την κύρια αίθουσα του *Ναού*, δυστυχώς ελάχιστα διασώθηκαν από αυτή. Το Δωμάτιο I τοποθετήθηκε στην πλευρά του κυρίως άξονα της ορθογώνιας αυλής. Ο άξονας των δύο κατασκευών αποκλίνει και αυτό ίσως να οφείλεται στην εγγύτητα με τη δυτική άκρη του βράχου. Ο *Ναός* οικοδομήθηκε πολύ κοντά στην άκρη του βράχου και η νοτιοδυτική γωνία του *Ναού* αγγίζει τις άκρες. Το Δωμάτιο I οικοδομήθηκε πρώτο. Είχε τετράγωνο σχήμα, ενώ απουσίαζε ο άξονας και η συμμετρία στην κατασκευή του, παρά ότι ο κτήτορας προσπάθησε να το κάνει όσο πιο συμμετρικό γινόταν, τοποθετώντας την είσοδο πιο κοντά στον κεντρικό άξονα. Αυτό εξηγεί την ιδιόμορφη θέση του που δεν εντοπίζεται στο κέντρο του τοίχου, αλλά στα νότια, όπου εκεί το κτίριο είναι πιο συμμετρικό. Το Δωμάτιο II ήταν μια μεγάλη αυλή που περιβαλλόταν από χοντρούς τοίχους. ⁹¹⁵

Το Δωμάτιο I, ίσως είχε κεραμοσκεπή, πιθανότατα να είχε κοίλο σχήμα, αν και δεν μπορούμε να πούμε πολλά για τη φύση της οροφής. Το Δωμάτιο έχει τέλεια τετράγωνη κάτοψη. Το εσωτερικό του ήταν χωρισμένο με παράλληλους ξύλινους, διαχωριστικούς τοίχους σε τρία τμήματα. Το μεσαίο τμήμα ήταν κάπως ευρύτερο, ενώ τα πλευρικά πιο

⁹¹⁴ SCE III, σ. 95

⁹¹⁵ SCE III, σ. 96

στενά. Υπήρχε μόνο μία είσοδος στο κτίριο, αυτή βρισκόταν στο μεσαίο δωμάτιο, το οποίο παρείχε πρόσβαση στα πλαϊνά δωμάτια.

Το μεγάλο ορθογώνιο Δωμάτιο II βρισκόταν μπροστά από το ιερό. Το δάπεδο του είχε κλίση προς την είσοδο και προς τα ανατολικά, απέναντι από το Δωμάτιο I, δημιουργώντας πρόσβαση με το Δωμάτιο III. Πολλά αναθηματικά γλυπτά ήταν τοποθετημένα γύρω από την είσοδο, στη μεγάλη ορθογώνια, αυλή, μπροστά από τον *Ναό*. Το κτίριο στη νοτιοανατολική πλευρά περιείχε τα Δωμάτια V-VII, τα οποία πιθανώς να συνδέονταν μεταξύ τους. Τα περισσότερα ευρήματα βρέθηκαν σε αυτά τα δωμάτια, κάτι που δείχνει ότι η κατασκευή χρησίμευε ως θησαυροφυλάκιο, στο οποίο φυλάσσονταν τα αναθήματα. Ο *Ναός* παρουσιάζει χαρακτηριστικά κυπριακών ναών προγενέστερων περιόδων, και δεν φαίνεται να διατηρεί ιδιαίτερα στοιχεία από ελληνικούς ναούς, παρά μόνον ίσως στα ακρωτήρια. (Εικ. Αρ. 149, 153)⁹¹⁶

Ο *Ναός* είχε μερικές κλίμακες που συνέδεαν τα διάφορα επίπεδα του. Το κτίριο ήταν οικοδομημένο στην κορυφή του λόφου, σε ανώμαλο έδαφος και σε επίπεδα που βρίσκονταν σε διαφορετικό ύψος, γι' αυτό και ήταν απαραίτητη η χρήση των κλιμάκων, αν και δυστυχώς ελάχιστα στοιχεία σώθηκαν από αυτές. Μια από τις κλίμακες ήταν η Κλίμακα 18, η οποία παρείχε πρόσβαση από το Δωμάτιο IV στο Δωμάτιο III. Η κλίμακα, πλάτους 2.80 μ. είχε δύο βαθμίδες, εν μέρει λαξευμένες στον βράχο, με τεμάχια ασβεστόλιθου από πελεκητή δόμη. Μια κλίμακα οδηγούσε από το Δωμάτιο IV στο Δωμάτιο V. Η κλίμακα αποτελούνταν από τρεις βαθμίδες από ασβεστόλιθους με πελεκητή δόμη οι οποίοι ήταν καλυμμένοι με ένα στρώμα από σκυρόδεμα.⁹¹⁷

Γ. Κινητά ευρήματα

Ο καθορισμός της θεότητας που λατρευόταν στον *Ναό* βασίστηκε στα κινητά ευρήματα που ανευρέθηκαν στον χώρο. Δυστυχώς όμως τα περισσότερα από τα αναθήματα είχαν εξαφανιστεί. Η αρχιτεκτονική η ίδια δεν βοηθάει, γι' αυτό και η ταυτοποίηση στηρίχθηκε στα ευρήματα και ειδικά στα οκτώ τουλάχιστον γλυπτά που βρέθηκαν, αλλά και σε περισσότερα σπαράγματα, τα οποία αναπαριστούσαν τη Θεά Αθηνά και βρέθηκαν κοντά στο Δωμάτιο I (Εικ. Αρ. 119).⁹¹⁸ Πέρα από τα γλυπτά της θεάς, εντοπίστηκε μια δίγλωσση αφιερωματική επιγραφή πάνω σε χάλκινο κύπελλο του 5^{ου} αιώνα π.Χ., στο οποίο αναγράφεται το όνομα της θεάς. Περισσότερα ευρήματα από τον χώρο ενισχύουν την

⁹¹⁶ SCE III, σ. 97

⁹¹⁷ SCE III, σ.90

⁹¹⁸ Ένα κεφάλι από αγαλμάτιδιο που αναπαριστούσε την Αθηνά με κορινθιακό κράνος, που βρέθηκε στον *Ναό της Αθηνάς στο Βουνί*. Είχε ύψος 10,5 και είναι των μέσων του 5^{ου} π.Χ. αιώνα.

πεποιθήση ότι ο *Ναός* ανήκει στην Αθηνά. Τα αναθηματικά γλυπτά είναι σχετικά λίγα, σε σχέση με τα όπλα, που βρέθηκαν σε ποσότητες, όπως ακριβώς και άλλα ιερά του νησιού, όπου αφιερώνονταν αντικείμενα που συνδέονταν με τον θεό. Στο δυτική Ακρόπολη του Ιδαλίου, σε *Ναό* που ήταν αφιερωμένος στην Ανάτ, βρέθηκαν πολλά όπλα αλλά όχι γλυπτά προσφοράς. Περαιτέρω, υπάρχουν κι άλλες ενδείξεις που δείχνουν ότι ο *Ναός* οικοδομήθηκε και αφιερώθηκε στη Θεά Αθηνά. Η οικοδόμηση του *Ναού* έγινε την ίδια περίοδο με τη Γ' οικοδομική περίοδο του *Ανακτόρου*. Επομένως, εάν όντως η χρονολόγηση των φάσεων του *Ανακτόρου* είναι ορθή ο *Ναός* θα πρέπει να ανεγέρθηκε κατά το τρίτο τέταρτο του 5^{ου} αιώνα.⁹¹⁹

Στον *Ναό* βρέθηκε μια συλλαβική επιγραφή, η οποία είναι μια αφιέρωση στην Αθηνά, από κάποιον Ζωφάλιος. Από νομίσματα της Πάφου διασώζεται το όνομα του βασιλιά Zowalios. Θα μπορούσε να είναι ο ίδιος βασιλέας, ο οποίος επισκέφτηκε τον *Ναό της Αθηνάς* και έκανε την αφιέρωση του.⁹²⁰

Περισσότερα αξιοσημείωτα ευρήματα από τον *Ναό της θεάς Αθηνάς* είναι ένα ορειχάλκινο αγαλματίδιο αγελάδας από χυτό, συμπαγή χαλκό, αντίγραφο ίσως του δημιουργήματος του Μύρωνα στην Αθήνα. Έχει μήκος 25 εκ. και ύψος 20. Εκ. Βρισκόταν στο θησαυροφυλάκιο του *Ναού* του και χρονολογήθηκε στον 5^ο π.Χ. αιώνα. (Εικ. Αρ. 154)⁹²¹ Επίσης στον *Ναό* βρέθηκε ένα χάλκινο σύμπλεγμα δύο λιονταριών να κατασπαράζουν ταύρο, των μέσων του 5^{ου} π.Χ. αιώνα, θυμίζει παραστάσεις αττικών αγγείων του β' μισού του 6^{ου} π.Χ. αιώνα. Έχει μέγιστο μήκος 23,5 εκ. (Εικ. Αρ. 155)⁹²²

Δ. Χρονολόγηση

Για τη χρονολόγηση των ευρημάτων από τον *Ναό* λήφθηκαν υπόψη περισσότερο τα αρχιτεκτονικά στοιχεία, παρά κάποιες από τις προσφορές, οι οποίες μπορεί να τοποθετήθηκαν εκεί πριν από την ανέγερση των κτιρίων. Η χρονολόγηση των ευρημάτων από τον *Ναό* καθορίστηκε από τη σύγκριση με τα ευρήματα από το *Ανάκτορο*. Ένα αγγείο χρονολογήθηκε στο τέλος της Κυπρο - Αρχαϊκής Β' περιόδου, ενώ παρόμοια αγγεία βρέθηκαν κάτω από τα δάπεδα των αρχαιότερων τμημάτων του *Ανακτόρου*. Η υπόλοιπη κεραμική που βρέθηκε στο *Ναό της Αθηνάς* είναι του ίδιου είδους με την κεραμική του *Ανακτόρου*, από την Γ' και Δ' οικοδομική περίοδο, συνδέοντας έτσι την έναρξη των οικοδομικών εργασιών στο *Ναό* με την Γ' οικοδομική περίοδο του *Ανακτόρου*.

⁹¹⁹ Βλ. Masson 1983, σσ. 213 – 216 · βλ. Bazemore 1998, σ. 194, σ.432· SCE III, σσ. 109 - 110 · βλ. Επιγ. αρ. Β4-5 · Ράπτου 2018, σ. 121

⁹²⁰ Maier 1988, σ. 20 · βλ. Ράπτου, οπ.π. · βλ. Επιγ. αρ. Β4-5

⁹²¹ Gjerstad 1946, σσ. 21 – 25 · Gjerstad 1931, σσ. 60 – 63 · Χρήστου 2000, σ. 26

⁹²² Παπαδόπουλος 2000 (επιμ.), εικ. CX · Χρήστου 2000, οπ.π.

Ανάμεσα στα ευρήματα υπήρχαν και τρία αργυρά νομίσματα. Το αρχαιότερο από αυτά μπορεί να χρονολογηθεί λίγο πριν από το 500 π.Χ. Το νόμισμα ανήκει σε προγενέστερη περίοδο από την κεραμική που βρέθηκε στον *Ναός*⁹²³ Τα άλλα δύο είναι όμοια και χρονολογούνται στην εποχή της βασιλείας του Στασάνδρου στην Πάφο (στα μέσα του 5^{ου} αιώνα π.Χ.). Τα δύο νομίσματα του Στασάνδρου, είναι περισσότερο σύμφωνα με τη χρονολόγηση των υπολοίπων ευρημάτων και κυρίως με την κεραμική.

Τα ευρήματα στο νότιο τμήμα της Αίθουσας Α', όπως και τα χάλκινα γλυπτά από εκεί, μπορεί επίσης να χρονολογηθούν στα μέσα του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Επίσης, κάτω από το δάπεδο της Αίθουσας Α' βρέθηκε κεραμική της Κυπρο - Κλασικής Ι περιόδου, ενώ στο *Ανάκτορο* τα ευρήματα στα προανακτορικά στρώματα και σε εκείνα κάτω από το δάπεδο της Β' οικοδομικής περιόδου ανήκουν στην Κυπρο - Αρχαϊκή ΙΙ (κάτω από τα Δωμάτια 49 -52 και κάτω από τα Δωμάτια 39, 40, 87). Αρχικά οικοδομήθηκε το Δωμάτιο Ι. Σε μεταγενέστερο χρόνο, προστέθηκε, στο πίσω μέρος του, το Δωμάτιο ΙΙ. Ίσως το ιερό (Δωμάτιο Ι), προστέθηκε σε ένα παλαιότερο Δωμάτιο, περίπου στα μέσα του 5^{ου} αιώνα. Στην ίδια περίοδο πρέπει να αποδοθούν και τα γλυπτά, ιδιαίτερα αυτά που αναπαριστούν την Αθηνά. Ο χώρος χρησιμοποιήθηκε για προσφορές κατά το πρώτο μισό του 5^{ου} αι. Την περίοδο αυτή κατασκευάστηκε και η μεγάλη αυλή, ενώ προς τα μέσα του αιώνα προστέθηκε ένα *Ιερό* πίσω από την αυλή. Ο συνολικός αριθμός των θραυσμάτων της ελληνικής αγγειοπλαστικής που βρέθηκαν κάτω από τα δάπεδα της Γ' οικοδομικής περιόδου αριθμείται στα 239 κομμάτια. Ορισμένα θραύσματα χρονολογήθηκαν στα μέσα του 5^{ου} και άλλα στο 470 - 460. Τίποτα δεν δείχνει πότε καταστράφηκε ή εγκαταλείφθηκε, επομένως μπορεί να συνέβη ταυτόχρονα με την καταστροφή του *Ανακτόρου*, θα μπορούσε όμως να συνέβη και αργότερα.⁹²⁴

Ε. Συμπεράσματα

Σε ένα από τα πιο ψηλά σημεία του *Λόφου Βουνί* και στα νότια του *Ανακτόρου*, ανασκάφηκε ένας ναός. Από το οικοδόμημα διασώθηκε κυρίως η κάτοψη του η οποία δεν θυμίζει ελληνικό ναό, όπως ούτε και κάποια τεχνοτροπία ναού από χώρες της Ανατολής. Ο *Ναός* χρονολογήθηκε αποκλειστικά από τα κινητά ευρήματα που συλλέχθηκαν από τα δωμάτια του. Διάφορα στοιχεία προσδίδουν ότι ήταν ένας *Ναός της Αθηνάς*. Στον θάλαμο λατρείας βρίσκονταν οι προσφορές από χαλκό, ενώ αναθηματικά όπλα - αιχμές βελών και δοράτων και ασπίδες εντοπίστηκαν στα υπόλοιπα δωμάτια του *Ναού*. Τα όπλα που εντοπίστηκαν στον *Ναό* δείχνουν ότι η θεά λατρευόταν, όχι μόνο ως θεά της σοφίας αλλά και ως μια θεά

⁹²³ *SCE III*, σ.110

⁹²⁴ Gjerstad 1977, σ. 59 · *SCE III*, σ. 111

του πολέμου, μια πολεμίστρια που προστάτευε την Αθήνα και τις πόλεις με αθηναϊκές καταβολές. Παρά την ταυτοποίηση του ιερού ως *Ναού της Αθηνάς* δεν υπάρχουν αρκετά στοιχεία που να αποδεικνύουν ότι ήταν ένας ελληνικός ναός. Τα μοναδικά αρχιτεκτονικά στοιχεία που παραπέμπουν σε ελληνικό ναό βρίσκονται στον αρχιτεκτονικό διάκοσμο του *Ναού*, κυρίως στα προφύγματα από τερακότα, διακοσμημένα με παλμέτες που κοσμούσαν τη δίριχτη στέγη και τα ακρωτήρια ελληνικού ρυθμού. Ωστόσο, στον προαύλιο χώρο του *Ναού* βρέθηκαν πολλά θραύσματα αγαλαμιδίων από ασβεστόλιθο που αναπαριστούν την Αθηνά σύμφωνα με την αθηναϊκή εικονογραφία. Επιπλέον, τα ευρήματα που βρέθηκαν στον *Ναό*, η πληθώρα αγαλαμιδίων της Αθηνάς με αθηναϊκά χαρακτηριστικά, καθώς και η τοποθεσία του *Ναού* στην κορυφή του λόφου στοιχειοθετούν την ταυτότητα του. Το παράδοξο της ύπαρξης ενός οικοδομήματος που δεν μοιάζει αρχιτεκτονικά με *Ναό της Αθηνάς* αλλά στο εσωτερικό του υπήρχαν ευρήματα που συνδέονται με τη θεά, αποκαλύπεται μέσα από την πολιτική ιστορία του νησιού. Ο *Ναός* αρχικά θα πρέπει να ήταν περσικός ή φοινικικός. Αργότερα οι Έλληνες ενδέχεται να απέκτησαν το *Ναό* και να τον χρησιμοποίησαν ως *Ναό τη Αθηνάς*, χωρίς να προχωρήσουν σε ανοικοδόμηση του, παρά μόνο ίσως στα ανώτερα σημεία του, όπου παρατηρήθηκαν σπαράγματα των ακρωτηρίων στα ερείπια. Από τα ευρήματα στον *Ναό* φαίνεται ότι οικοδομήθηκε στα μέσα του 5^{ου}. Αντίθετα, δεν υπάρχουν καθόλου στοιχεία για την καταστροφή του. Θα μπορούσε να εξακολούθησε να υπάρχει για αιώνες μετά την εγκατάλειψη του *Ανακτόρου*. Αν ισχύει η υπόθεση ότι το *Ανάκτορο* καταστράφηκε σκόπιμα από τους Σόλους, σε καμία περίπτωση δεν θα κατέστρεφαν εσκεμμένα ένα *Ναό* αφιερωμένο στην προστάτιδα θεά των Σόλων, την Αθηνά. (Εικ. Αρ. 119)⁹²⁵

8. Κινητά ευρήματα από το Βουνί

Τα κινητά ευρήματα από το *Βουνί* είναι πολλά, ανάμεσα τους ξεχωρίζει ένας *Θησαυρός νομισμάτων*. Ο *Θησαυρός* ήταν θαμμένος μέσα σε ένα κεραμικό αγγείο και περιλάμβανε 253 νομίσματα, 4 χρυσούς περσικούς δαρειακούς, 1 αργυρό στατήρα από την Άσπενδο, και 248 αργυρά κυπριακά νομίσματα. Ο *Θησαυρός* κρύφτηκε το 380 π.Χ. και περιλαμβάνει τον πιο σημαντικό αριθμό σίγλων που βρέθηκε ποτέ. Τα νομίσματα εντοπίστηκαν κάτω από τα συντρίμια μιας κλίμακας στο ανάκτορο. 123 νομίσματα βρίσκονται στη Στοκχόλμη και 130 στη Λευκωσία. Από το σύνολο των νομισμάτων 150 αποδόθηκαν στο Μάριον, 69 στο Κίτιο και 20 στο βασίλειο της Πάφου. Από τους ναΐσκους του *Ανακτόρου* συλλέχθηκε μια συλλογή λίθινων και κεραμικών αγαλαμάτων. Στο *Ανάκτορο* βρέθηκαν ακόμα περισσότερα αξιόλογα ευρήματα, όπως 4 χρυσά και 3 αργυρά κύπελα, 15 αργυρά βραχιόλια, ένα αργυρό

⁹²⁵ Ράπτου, οπ.π. σ. 121

βραχιόλι που κατέληγε σε κεφάλια φιδιών, 12 αργυρά ψέλλια, 4 χρυσά βραχιόλια των οποίων τα άκρα των οποίων κοσμούνταν από κεφάλια αιγών και μοσχαριών, καθώς και άλλα πολλά αξιόλογα ευρήματα. (Εικ. Αρ. 99, 101, 102, 150, 151, 202-204)⁹²⁶

Δύο υπο-πρωτογεωμετρικοί σκύφοι βρέθηκαν σε ένα τάφο μαζί με κυπριακή αγγειοπλαστική, χρονολογούμενοι κατά την τελευταία φάση της Κύπρο -Γεωμετρικής ΙΙΙ (750 -725 π.Χ.), αλλά και ένα συροπαλαιστινιακό αγγείο. Αγγεία τέτοιου τύπου χρησιμοποιούνταν στην Παλαιστίνη κατά την Εποχή του Σιδήρου ΙΙ Γ, κατά το 800 – 586 π.Χ.⁹²⁷

Από το *Ανάκτορο στο Βουνί* συλλέχθηκαν 101 σπαράγματα ανάμεσα στα δάπεδα του *Ανακτόρου*, με τρόπο που προσδιόρισαν τη χρονολόγηση των οικοδομικών του φάσεων. Πρόκειται για αγγειοπλαστική που προέρχεται από την Ανατολική Ελλάδα, δείγματα της βρέθηκαν στο *Ανάκτορο* και σε τάφους της περιοχής. Αυτού του είδους η αγγειοπλαστική εξαγόταν από την Ελλάδα από τη Αρχαϊκή Ι. Τα ευρήματα από τους τάφους και από το *Ανάκτορο* είναι της Αρχαϊκής ΙΙ Εποχής και μερικά από αυτά από της Κύπρο- Αρχαϊκής ΙΑ Εποχής. Τα αγγεία αυτά εισάγονταν περισσότερο κατά την Κύπρο - Αρχαϊκή ΙΙ Β. Από τα 231 σπαράγματα αγγειοπλαστικής που βρέθηκαν στο γέμισμα του προανακτορικού στρώματος, τα 48 προέρχονται από την Ανατολική Ελλάδα.⁹²⁸

Ορισμένα από τα πιο χαρακτηριστικά ευρήματα από τον λόφο *Βουνί* είναι ένα αγαλματίδιο γυναικείας μορφής, ύψους 36 εκ., της Κύπρο - Κλασικής Ι-ΙΙ, περί το 480-310 π.Χ. (Εικ. Αρ. 172). Άλλο ένα εύρημα είναι ένα ειδώλιο καθιστής γυναικείας μορφής που βρέθηκε στο *Ανάκτορο*. Είναι πήλινο, ύψους 26,5 εκ. και χρονολογήθηκε στην Κύπρο- Κλασική ΙΙ, γύρω στο 400-310 π.Χ. (Εικ. Αρ. 170) Ακόμα ένα εύρημα είναι μια πήλινη κεφαλή γυναίκας από το *Ανάκτορο*, ύψους 28 εκ., της Κύπρο- Αρχαϊκής Ι-ΙΙ, περί το 600 π.Χ. Επίσης βρέθηκε ένα πήλινο αγαλματίδιο γυναικείας μορφής από το *Ανάκτορο*, ύψους 10,5 εκ., της Κύπρο - Αρχαϊκής Ι-ΙΙ, περί το 600 π.Χ. Επιπλέον, συλλέχθηκε ακόμα ένα πήλινο ειδώλιο ανδρικής μορφής από το *Ανάκτορο στο Βουνί*, ύψους 9,2 εκ. του 480-310 π.Χ. (Εικ. Αρ. 169) Ακόμα ένα αγαλματίδιο από ασβεστόλιθο που βρέθηκε στο *Ανάκτορο*, ύψους 51 εκ., είναι της Κύπρο - Κλασικής Ι-ΙΙ, περί το 480-310 π.Χ. (Εικ. Αρ. 168) Ένα από τα πιο αξιόλογα ευρήματα είναι μία λήκυθος Ερυθρόμορφου Ρυθμού Αττικής. Βρέθηκε στο *Ανάκτορο*. Έχει ύψος 16,5 εκ. και χρονολογήθηκε στην Κύπρο - Κλασική Ι-ΙΙ, γύρω στα 400 π.Χ. Η λήκυθος έχει πορτοκαλί και μαύρο στίλβωμα. Στην επιφάνεια φέρει γενειοφόρο άντρα ο οποίος

⁹²⁶ Βλ. Gjerstad 1980, σσ. 99 - 103 · βλ. Schwambacher 1946, σσ. 25 - 46 · βλ. Gjerstad 1946, σσ. 21 - 25 · Gjerstad 1931, σσ. 60 - 63

⁹²⁷ Gjerstad 1977, σ. 24

⁹²⁸ Gjerstad, οπ.π., σ. 33

φοράει ενδύματα που θυμίζουν περσικά, να κάθεται σε πολυτελές κάθισμα. Φοράει χιτώνα, σκελίδες και το κεφάλι του καλύπτεται από κάλυμμα. Στο δεξί χέρι κρατάει κέρας σαν ρυτό και στο αριστερό κάτι που φαίνεται σαν δόρυ ή λόγχη. Μια δεύτερη μορφή στέκεται μπροστά στην πρώτη κρατώντας κάτι σαν όπλο στο δεξί χέρι. (Εικ. Αρ. 152)⁹²⁹

Ιδιαίτερης αναφοράς χρήζουν τα αριστοτεχνικά δείγματα αγαλμάτων στην τεχνοτροπία της Κόρης. Ενδεικτικά, ένα από αυτά ήταν το άγαλμα που “ζωντανεύει” νεαρή όρθια γυναίκα με το αριστερό πόδι να προεξέχει. Φορά ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο που σχηματίζει πτυχώσεις και καλύπτει τον αριστερό ώμο. Το πρόσωπο είναι στρογγυλό και έχει συμμετρικά χαρακτηριστικά. Οι κόρες μοιάζουν με τις αρχαϊκές κόρες της Ακρόπολης των Αθηνών. (Εικ. Αρ. 147)⁹³⁰

9. Θεωρίες για την ταυτότητα του Ανακτόρου

Η ταυτότητα και η ιστορία του *Ανακτόρου στο Βουνί* απασχολεί μέχρι σήμερα την έρευνα, με τις απόψεις να δίστανται. Η κάτοψη δείχνει ότι το αρχιτεκτονικό σχέδιο δεν αντιπροσωπεύει κάποια συγκεκριμένη τεχνοτροπία ή προέλευση, παρά ότι έχει μεμονωμένα κοινά στοιχεία με ανάκτορα και πολυτελείς οικίες από διαφορετικές περιοχές της Ανατολής. Επιπλέον, και τα υπόλοιπα ευρήματα από το *Βουνί* είχαν διαφορετικές καταβολές. Ορισμένα ευρήματα από το *Βουνί* είναι κυπριακά ή ελληνικά, ενώ άλλα είναι φοινικικά και περσικά. Η ύπαρξη στον ίδιο χώρο ευρημάτων διαφορετικών προελεύσεων δημιούργησε διαφωνίες για την καταγωγή του και για την ιστορία του. Ο πρώτος από τους ερευνητές που μελέτησε τα ευρήματα στον *Λόφο* ήταν ο ανασκαφέας του *Ανακτόρου*, Gjerstad. Ο Σουηδός αρχαιολόγος με τα συμπεράσματα του δυσχέρανε ακόμα περισσότερο την προσπάθεια κατανόησης της ιστορίας του *Λόφου*, ενώ οι απόψεις του για την ιστορία του *Ανακτόρου* έγιναν κοινά αποδεκτές και παγιώθηκαν στην ιστοριογραφία.

Ο Gjerstad υποστήριξε ότι το κεντρικό τμήμα του πρώτου *Ανακτόρου στο Βουνί* παρουσίαζε ομοιότητες με τον τύπο *liwan – house* ή *tarma house* που συναντάται στη Συρία και συγκεκριμένα στην περσική κατοικία «Sun-temple» στο Lachish, του τέλους του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Ο ανασκαφέας θεώρησε ότι και τα δύο οικοδομήματα αντιπροσωπεύουν τον ίδιο τριμερή τύπο, ο οποίος υπήρχε στο νησί από την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού. Ακόμα διέκρινε ετεοκυπριακά στοιχεία στο τριμερές σύμπλεγμα και κοινά με τους ναούς της Ύστερης Εποχής του Χαλκού. Επιπρόσθετα θεώρησε ότι το πρώτο *Ανάκτορο στο Βουνί* αντιπροσωπεύει την αρχαία κυπριακή αρχιτεκτονική αναμειγμένη με τον ανατολίτικο και

⁹²⁹ SCE III, plates, Pl. LXXXV

⁹³⁰ Βλ. Χρήστου 2000, σ. 26

συριακό τύπο σπιτιών και την αρχιτεκτονική των Αχαιμενιδών. Αντίθετα, υποστήριξε ότι στο *Ανάκτορο Β'* συνδυάστηκαν κυπριακά και ελληνικά στοιχεία με δύο ξεχωριστούς αυθεντικούς τύπους, τον συρο-ανατολικό οίκο με κεντρική αυλή και το ελληνικό μέγαρο. Δηλαδή ότι το αρχιτεκτονικό σχέδιο του *Ανακτόρου* άλλαξε από την πρώτη στη δεύτερη φάση οικοδόμησης και από αυτόχθονο κυπριακό ανάκτορο τύπου *liwan* μετατράπηκε σε ελληνικό ανάκτορο με κεντρική αίθουσα τύπου μεγάρου.⁹³¹

Σύμφωνα με τον Gjerstad στο επίκεντρο του *Ανακτόρου Α'*, βρισκόταν ένα τριμερές σύμπλεγμα οικοδομημάτων που είχε την είσοδο και τον χώρο υποδοχής του στα νοτιοδυτικά. Στο *Ανάκτορο Β'* η κύρια είσοδος μεταφέρθηκε στη βορειοδυτική πλευρά, έχοντας στο εσωτερικό της την *Κεντρική Αυλή*. Ένας τοίχος έφραξε την προηγούμενη νότια είσοδο των αιθουσών υποδοχής, αλλάζοντας την ανοιχτή, κεντρική αίθουσα υποδοχής σε μια κλειστή ελληνική αίθουσα που έμοιαζε με μέγαρο. Αυτές οι μετατροπές άλλαξαν το παλιό ανατολίτικο ανάκτορο σε ένα ανάκτορο ελληνικής καταγωγής.⁹³²

Ο ανασκαφέας συνέδεσε τις διάφορες οικοδομικές περιόδους του *Ανακτόρου* με την ιστορία της Κύπρου από το 500 π.Χ. μέχρι το 380 π.Χ. Χρονολόγησε την οικοδόμηση του *Ανακτόρου Α'* κατά την εποχή της Ιωνικής Επανάστασης, όταν οι κυπριακές πόλεις που υποστήριζαν τις Ιωνικές είχαν πλέον ηττηθεί στην πεδιάδα της Σαλαμίνας και τα τείχη της πόλης των Σόλων εκπορθήθηκαν μετά από πολύμηνη πολιορκία από τους Πέρσες. Τότε οι Πέρσες ανέγειραν ένα τειχισμένο *Ανάκτορο* στον γειτονικό *Λόφο Βουνί* για να επιτηρούν την πόλη των Σόλων ώστε να μην επιχειρήσει στο μέλλον κάποια νέα προσπάθεια εξέγερσης. Σε αυτήν ακριβώς τη θεωρία στηρίχθηκε ο Gjerstad για να δικαιολογήσει τη σύνδεση του *Ανακτόρου Α'* με το *liwan – house* και την αρχιτεκτονική των Αχαιμενιδών. Η οικοδόμηση του *Ανακτόρου Β'* επίσης συνδέθηκε από τον ανασκαφέα με την ιστορία των Σόλων, καθώς κατά την άποψη του, όταν ο Κίμων επιχειρήσει κατά των περσικών στρατευμάτων στην Κύπρο, το 450, κατάφερε να απελευθερώσει τους Σόλους και το γειτονικό *Βουνί*. Έτσι πλέον ο βασιλέας των Σόλων έθεσε υπό την κατοχή του τον Λόφο και άλλαξε το αρχιτεκτονικό σχέδιο του *Ανακτόρου* μετατρέποντας το από περσικό ανάκτορο σε ελληνικό, κατά τα πρότυπα των κτιρίων με μέγαρο ως κεντρική αίθουσα. Η ανακατασκευή λοιπόν του οικοδομήματος, *Ανάκτορο Β'*, ερμηνεύτηκε από τον Gjerstad ως εσκεμμένη αλλαγή του σχεδίου σε ελληνικό από τους νέους επικυρίαρχους του *Ανακτόρου*. Επιπλέον, συνέδεσε και την καταστροφή του *Ανακτόρου* με ιστορικά γεγονότα και

⁹³¹ *Liwan* στην Ανατολή είναι ένα κτήριο με ανοιχτό μέτωπο που αποτελεί μέρος μιας τριμερούς σύνθεσης δωματίων τοποθετημένων στο πίσω μέρος μιας ανοιχτής αυλής και απέναντι από τα δωμάτια της εισόδου. Δηλαδή δωμάτια κλειστά στις 3 πλευρές αλλά ανοικτά στην 4η. Μπροστά από τα δωμάτια υπάρχει μια επίπεδη στέγη ή στοά στηριγμένη σε κίονες. Η στοά θα μπορούσε να σχηματίζει περιστύλιο. πρβλ. Gjerstad 1933α, σ. 591 πρβλ. 1972, σσ. 64 - 65

⁹³² Gjerstad 1933 α, σσ. 596-598 Gjerstad 1933 β, σσ.658-659, υποσ.1. σ.658

συγκεκριμένα με τον Κυπριακό Πόλεμο του Ευαγόρα. Το *Ανάκτορο* καταστράφηκε είτε από τον Ευαγόρα, ο οποίος ήταν αντίπαλος των Σόλων, είτε από τους Σόλους ως αντίπαλοι των Περσών. Οι Σόλοι μετά την επέμβαση του Κίμωνα ενδέχεται να εγκαταλείφθηκαν από τους Έλληνες οι οποίοι δεν μπορούσαν να διατηρήσουν το νησί για πολύ καιρό υπό την κατοχή τους και έτσι τέθηκαν εκ νέου υπό τον περσικό έλεγχο. Οι Σόλοι αδράζοντας την ευκαιρία της τελευταίας επανάστασης κατέκαψαν το *Ανάκτορο* που τα τελευταία χρόνια είχε περάσει ξανά υπό περσική κατοχή. Μάλιστα ορισμένα στοιχεία που θυμίζουν Ανατολή κατά την τελευταία οικοδομική φάση εξηγήθηκαν ως ότι οφείλονται στην νέα περσική κατοίκηση του χώρου.

Τα συμπεράσματα του ανασκαφέα αμφισβήτησε μερικώς ο Muller, ο οποίος διέκρινε κατά την Α΄ Φάση μεσοποταμιακά, αιγυπτιακά και ελληνικά χαρακτηριστικά, ενώ στη Β΄ Φάση επιρροές από την Βαβυλώνα. Επίσης ανέφερε ότι το *Ανάκτορο* δομήθηκε ως μια ενιαία μονάδα, του οποίου ο πυρήνας προοριζόταν για μόνιμη κατοίκηση αλλά και για υποδοχή φιλοξενούμενων, για αυτό και όλα τα δωμάτια ήταν τοποθετημένα περιμετρικά γύρω από μια κεντρική αυλή. Σχετικά με τις θεωρίες του Gjerstad για την ύπαρξη μεγάρου στο κέντρο του *Ανακτόρου*, ο Muller συμφωνεί με την αλλαγή της μνημειακής εισόδου του τριμερούς συμπλέγματος και τη διάνοιξη μιας νέας εισόδου στη βορειοδυτική γωνιά του κτιρίου. Ωστόσο διαφωνεί ότι τα Δωμάτια 51 - 53 αποτελούν τα δωμάτια ενός μεγάρου, γιατί το κύριο χαρακτηριστικό του μεγάρου είναι η απομόνωση, ενώ το Δωματίου 52 δεν ήταν απομονωμένο. Τα πλευρικά δωμάτια του Δωματίου 52 δεν ανακατασκευάστηκαν σκόπιμα για να δώσουν στην αίθουσα σχήμα μεγάρου. Ακόμα αμφισβήτησε το σφράγισμα της εισόδου του *Ανακτόρου Α΄*, όπως και την εσκεμμένη αλλαγή του προσανατολισμού του κεντρικού συγκροτήματος για να μετατραπεί ο χώρος σε μέγαρο. Υποστήριξε ότι το *ανάκτορο* έχει αιγυπτιακές επιρροές, όπως για παράδειγμα την αυλή με το περιστύλιο.⁹³³ Ακόμα ανέφερε ότι το συγκρότημα της εισόδου στο *Βουνί* και στο *liwan- house* έχουν διαφορές. Το τριμερές σχήμα της πρόσοψης στο *liwan- house* είναι διαφορετικό από το αντίστοιχο το *Βουνί*. Ένας προθάλαμος κατασκευάστηκε έξω από την κύρια αίθουσα στο *Βουνί*, κάτι που δεν υπήρχε στο *Liwan house*. Επίσης υποστήριξε ότι η τέταρτη πλευρά στο *liwan house* διαφέρει από την αντίστοιχη στο *Βουνί*, αλλά και ότι κύρια αίθουσα στο *Βουνί* βρίσκεται στο κέντρο του συγκροτήματος και έχει δύο θύρες στους μακρύτερους τοίχους της, οι οποίες οδηγούν σε πλευρικά δωμάτια, σχηματίζοντας έναν εγκάρσιο άξονα στην κύρια είσοδο. Ο Muller υποστήριξε ότι η κεντρική αυλή με δακτύλιο δωματίων ήταν συνήθης στη Βαβυλώνα από την αρχαία εποχή, αλλά και ότι ελικοειδής είσοδος του

⁹³³ Muller 1932, σσ. 408 - 410 · 1933, σσ. 599 - 601

Ανακτόρου, ήταν αποτέλεσμα της ανατολίτικης πρακτικής για να αποφεύγεται η απευθείας είσοδος στην αυλή από τον δρόμο. Επιπλέον θεώρησε ότι η μνημειακή είσοδος με πύλη του *Ανακτόρου Α΄* ήταν εμπνευσμένη από την αρχιτεκτονική των Χετταίων, όπως τη συναντάμε στο Boghazkeui.⁹³⁴

Ο Wright αναφέρει ότι το *Ανάκτορο Α΄ στο Βουνί* είναι μια μνημειακή εκδοχή του αρχαίου κυπριακού δημόσιου κτιρίου, έχοντας ένα σύμπλεγμα 3 πτερύγων οι οποίες εγκλείουν μια ανοικτή μετωπική αυλή, με μια μεγαλειώδη είσοδο στο πρόσθιο μέτωπο. Οι διαφορές ανάμεσα στο *Ανάκτορο στο Βουνί* και στα πρώιμα, παραδοσιακά κυπριακά κτίρια οφείλονται στην εξέλιξη των δεύτερων. Η ενδεχόμενη εγκατάλειψη του παραδοσιακού σχεδίου στο αρχιτεκτονικό σχέδιο στο *Βουνί* ήταν αποτέλεσμα μεταγενέστερων παρεμβάσεων που άλλαξαν τον χαρακτήρα του. Ωστόσο δεν έχουμε σαφή άποψη για τα μνημειακά κυπριακά οικοδομήματα με αυλή της εποχής εκείνης. Τα διασωθέντα ανάκτορα του νησιού είναι είτε σύγχρονα είτε μεταγενέστερα του *Βουνιού*. Ο Wright αναφέρει ότι από τα μέσα της πρώτης χιλιετίας π.Χ., ο συμπαγής τύπος κτιρίων με κεντρική αυλή, ήταν χαρακτηριστικός της αρχιτεκτονικής της Μεσοποταμίας, ο οποίος διαδόθηκε και στην ευρύτερη περιοχή. Σχέδια κτιρίων με αυλή ομοιάζουν με το σχέδιο στο *Βουνί* και είναι γνωστά από κατοικίες και στρατιωτικά κτίρια κατά την περσική περίοδο στις γειτονικές ακτές της Εγγύς Ανατολής και στη νότια Μικρά Ασία. Ακόμη αναφέρει ότι το βασικό αρχιτεκτονικό σχέδιο στο *Βουνί* έχει ομοιότητες με το σχέδιο Lachish Residency στην Παλαιστίνη, του 450 – 350 π.Χ., το οποίο ερμηνεύεται ως βασιλικό ή κυβερνητικό ανάκτορο. Ωστόσο εκείνο δεν έχει περιστύλιο γύρω από την αυλή και επιπλέον η καταγωγή του είναι αβέβαιη. Επιπλέον επισημαίνει ότι το *Ανάκτορο στο Βουνί* έχει κι άλλες ομοιότητες με τα ανάκτορα της Εγγύς Ανατολής και της Μεσοποταμίας, όπως για παράδειγμα στις πτέρυγες και στα λουτρά.

Η Nielsen αμφισβήτησε τα συμπεράσματα του Gjerstad για την ύπαρξη δύο διαφορετικών σχεδίων στο *Ανάκτορο*, όπως και ότι η τριμερής διάταξη δωματίων (δωμ.48-56) βρέθηκε στο κέντρο ανακατασκευής του *Ανακτόρου*. Διαφώνησε ακόμα με τη θεωρία του ανασκαφέα ότι έγινε μετατροπή της κύριας εισόδου και του χώρου υποδοχής.⁹³⁵ Υποστήριξε ότι τα κεντρικά δωμάτια τοποθετήθηκαν συμμετρικά στο κέντρο του *Ανακτόρου* και ξεχώριζαν από ολόκληρο το σύμπλεγμα αφού βρίσκονταν σε υπερυψωμένη θέση και είχαν μεγάλο μέγεθος για να μπορούν να στεγάζουν βασικούς λειτουργικούς χώρους. Στο σχέδιο του *Ανακτόρου Α΄* αυτός ο χώρος ήταν κλειστός από τις τρεις πλευρές, ενώ στην ανοικτή πλευρά

⁹³⁴ Οπ.π.

⁹³⁵ Wright 1992, σσ.127-129, σ. 214, σ.219, σ.276, σ.394, σ.409, σ.469, σ.524

του υπήρχε κλίμακα που οδηγούσε στο περίστυλο αίθριο. Τα υπερυψωμένα δωμάτια προσεγγίζονταν από μια ευρεία κλίμακα, η οποία οδηγούσε πάνω από την αυλή. Η κύρια είσοδος βρισκόταν στη βορειοδυτική γωνιά του κτιρίου, όπου εντοπίστηκαν τα απομεινάρια του Δωματίου 37, το οποίο ήταν μέρος μιας πύλης τοποθετημένης εκεί από την αρχή. Τα δωμάτια που, σύμφωνα με τον Gjerstad, χρησιμοποιούνταν ως ιδιωτικά διαμερίσματα, θα μπορούσαν να στεγάζουν τους διοικητικούς χώρους του *Ανακτόρου*. Αντίθετα, τα ιδιωτικά διαμερίσματα θα μπορούσαν να ήταν τοποθετημένα μέσα στις γειτονικές πτέρυγες ή στον δεύτερο όροφο.⁹³⁶

Ο Maier υποστήριξε ότι στο *Βουνί* η διαρρύθμιση των κύριων δωματίων γύρω από μια κεντρική αυλή και η ύπαρξη δευτερευουσών αυλών, βασίζονται στους κανόνες της παραδοσιακής ανατολίτικης αρχιτεκτονικής ανακτόρων. Στο Assur και στη Βαβυλώνα, το περιστύλιο με την κιονοστοιχία της κύριας αυλής παρουσιάζει μια διάταξη πολύ παρόμοια με το *Βουνί*. Το *Ανάκτορο στο Βουνί* ήταν η έδρα του κυβερνήτη και παράλληλα λατρευτικός χώρος. Από εκεί γινόταν η διαχείριση του κράτους και της περιουσίας του και η αποθήκευση των προμηθειών. Οι ανακτορικές λειτουργίες θα μπορούσαν να αλλάξουν ανάλογα με τον χρόνο και τις συνθήκες, έτσι και η διάταξη του *Ανακτόρου*. Επιπλέον ότι, στην Ασσυρία τα διοικητικά γραφεία θα μπορούσαν να εγκατασταθούν και σε ξεχωριστά κτίρια και το ανάκτορο εξυπηρετούσε τις ανάγκες της ζωής του βασιλιά και του οίκου του. Ωστόσο στην ύστερη Βαβυλώνα όλες οι ανακτορικές λειτουργίες προσαρμόστηκαν σε νέες αρχιτεκτονικές μορφές σύμφωνα με τις απαιτήσεις της εποχής. Το *Ανάκτορο Α'* θα μπορούσε να εκπροσωπεί ένα ανάκτορο με κυρίως βασιλικές και θρησκευτικές λειτουργίες, ενώ στο *Ανάκτορο Β'* προστέθηκε μια νέα οικοδομική μονάδα για να εξυπηρετεί διοικητικούς ή και οικονομικούς σκοπούς. Δεν φαίνονται αιγυπτιακές επιδράσεις αλλά της Εγγύς Ανατολής. Σχετικά με τις θεωρίες της μετατροπής του *Ανακτόρου* σε μέγαρο ο Maier ανέφερε ότι είναι αδύνατο να γνωρίζουμε ότι στα μέσα του 5^{ου} αιώνα π.Χ. έγινε μπλοκάρισμα του νοτιοδυτικού άκρου του κύριου δωματίου και μετατράπηκε η κεντρική αίθουσα σε σχήμα μεγάρου. Επισήμανε ακόμα, ότι είναι εσφαλμένη η υπόθεση ότι ο κεντρικός χώρος του *Ανακτόρου Α'* βρισκόταν στο νοτιοδυτικό μέτωπο. Αμφισβήτησε και την ύπαρξη δύο κατόψεων στο *Ανάκτορο* και ανέφερε ότι παρά ότι το *Ανάκτορο Α'* περιλαμβάνει την *Α'* και τη *Β'* περίοδο κατασκευής, όλα τα δημοσιευμένα σχέδια του *Ανακτόρου Α'* καταγράφουν μόνο τα υπολείμματα της *Α'* περιόδου. Άρα ο ανασκαφέας δεν προχώρησε σε δημοσίευση της κάτοψης της *Β'* Φάσης γιατί απλά δεν υπάρχει τέτοια⁹³⁷

⁹³⁶ Nielsen 1999, σσ. 54 - 61

⁹³⁷ Maier 1988, σσ. 18 - 19, υποσ.24

Περαιτέρω ανέφερε ότι το σχέδιο του *Ανακτόρου στο Βουνί* δεν είναι αντιγραμμένο από πρότυπα της Εγγύς Ανατολής και ότι προήλθε από την εξέλιξη της κυπριακής αρχιτεκτονικής. Προσέθεσε ότι ίσως το *Βουνί* να ήταν η έδρα του Πέρση διοικητή ή ενός ελεγχόμενου βασιλιά από τους Πέρσες, παρά ότι δεν υπάρχουν ευδιάκριτα στοιχεία της περσικής αρχιτεκτονικής στο *Ανάκτορο*. Οι κτήτορες του *Ανακτόρου στο Βουνί* είχαν μια μεσογειακή αισθητική, διαφορετική από αυτή των Αχαιμενιδών. Αυτό μπορεί να εξηγεί την ύπαρξη της μορφής της αιγυπτιακής θεάς Άθωρ. Το σχέδιο του *Ανακτόρου στο Βουνί* παρουσιάζει τις ιδιαιτερότητες του που το κάνουν μοναδικό, παρά ότι το σχέδιο με αυλή μοιάζει με σχέδια ανακτόρων των Αχαιμενιδών στη Μεσοποταμία και στη Συροπαλαιστινιακή ακτή.⁹³⁸

Η Ζουρνατζή αναφέρει ότι κάποια από τα στοιχεία που εντοπίζονται στο Lachish, όπως η μνημειακή πτέρυγα, ο ανυψωμένος χώρος, αποτελούμενος από δωμάτια τοποθετημένα στο πίσω μέρος της αυλής, τα συναντάμε και στο *Βουνί*. Ωστόσο ξεκαθαρίζει ότι το *Ανάκτορο στο Βουνί* δεν ανήκει στον τύπο liwan – house. Ο Gjerstad βασίστηκε στην σύγκριση των βασικών στοιχείων του *Ανακτόρου στο Βουνί* και των liwan - houses, τα οποία και τα δύο είχαν εξελιχθεί σε στίλ με στυλοβάτη κατά μήκος του μπροστινού μέρους μιας αυλής. Η τοποθέτηση των δωματίων υποδοχής στην είσοδο του κτιρίου, αφορά κυρίως τη συνολική συμμετρική αξονική και γεωμετρική σύλληψη του πυρήνα του ανακτόρου, έτσι το *Βουνί* ήταν συνδυασμός των liwan - houses αλλά και άλλων οικοδομημάτων όπως εξελίχθηκαν στην Κύπρο από τη Νεολιθική Εποχή μέχρι την Εποχή του Χαλκού. Οι μεταβολές που υλοποιήθηκαν στον πυρήνα του *Ανακτόρου* κατά τη Β΄ οικοδομική φάση, αποπροσανατόλισαν το οικοδόμημα προς τα βορειοανατολικά αντί προς τα νοτιοδυτικά. Έτσι υποβαθμίστηκαν οι αίθουσες υποδοχής στο πίσω μέρος της αυλής και η κεντρική αίθουσα μετατράπηκε σε μέγαρο συσσωματωμένο σε τριμερές σύμπλεγμα δωματίων. Με αυτό τον τρόπο ενώ το πρώτο *Ανάκτορο στο Βουνί* ήταν αντιπροσωπευτικό της Ετεοκυπριακής αρχιτεκτονικής, συγγενικής με τον Ανατολικό και Συριακό τύπο σπιτιών, το δεύτερο *Ανάκτορο* σημαδεύτηκε από τον συνδυασμό του κυπριακού και του ελληνικού στοιχείου, έχοντας δύο ξεχωριστούς αυθεντικούς τύπους συνδυασμένους στο ίδιο οικοδόμημα, της συρο – ανατολικής οικίας με αυλή και του Ελληνικού μεγάρου.⁹³⁹

Σχετικά με την ιστορία του *Ανακτόρου*, τη χρονολόγηση και τις θεωρίες των ανασκαφέων, ο Μαυρογιάννης αναφέρει ότι η μόνη δυνατή σύγκριση με την κάτοψη του *Ανακτόρου* είναι με επιμέρους τμήματα από το ανάκτορο των Αχαιμενιδών στην Περσέπολη. Εκεί υπήρχε το

⁹³⁸ Maier 1985, σσ. 33 - 39

⁹³⁹ Zournatzi 2003, σσ. 1 - 15

λεγόμενο Τρίπυλο, το οποίο ήταν στην πραγματικότητα ένα μνημειακό Προπύλαιο-Πρόπυλο. Το Τρίπυλο είχε δύο κίονες στη βόρεια και στη νότια πλευρά του, με δύο κίονες αντίστοιχους με κιονόκρανα σμιλευμένα με ανθρώπινα κεφάλια. Το κεντρικό δωμάτιο του Τρίπυλου είχε τέλεια τετράγωνη κάτοψη, με τέσσερις κίονες στο κέντρο που στηρίζουν την οροφή. Παρά τη δομική ομοιότητα με έναν ελληνικό ναό, είναι δημιούργημα των Αχαιμενιδών, που χρονολογείται από τα πρώτα χρόνια του Δαρείου Α' (521 - 487 π.Χ.). Επίσης, αναφέρει ότι οι ανασκαφείς του *Ανακτόρου*, δεν πείθουν για τη διάκριση των δύο κύριων ανακτορικών κτισμάτων σε τέσσερις οικοδομικές φάσεις. Το *Ανάκτορο Α'* του *Βουνιού* χρονολογείται στις αρχές του 5^{ου} αιώνα π.Χ., ενώ το *Ανάκτορο Β'* πρέπει να χρονολογηθεί λίγο αργότερα στα μέσα του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Το *Ανάκτορο* καταστράφηκε από πυρκαγιά γύρω στο 380 π.Χ. και δεν ξαναχτίστηκε ποτέ. Επιπλέον ότι δεν μπορεί να υπάρξει απόλυτη χρονολόγηση των αρχαιολογικών φάσεων του *Ανακτόρου*: (Το *Ανάκτορο Α'* κατασκευάστηκε μετά το 498 π.Χ. και το *Ανάκτορο Β'* κατασκευάστηκε μετά το 449 π.Χ. και καταστράφηκε περίπου το 391 π.Χ.) Ακόμα, ότι ο ανασκαφέας συνέδεσε τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά της κάτοψης, (με *Liwan* το *Ανάκτορο Α'* και με μέγαρο το *Ανάκτορο Β'*) με την πολιτική ιστορία της Κύπρου του α' μισού του 5^{ου} αι. π.Χ. Ο Β. Καραγεώργης υποστήριξε ότι ήταν η έδρα μιας φρουράς που επιτηρούσε την πόλη των Σόλων. Ο ανασκαφέας κατέγραψε ότι το *Ανάκτορο* θα οικοδομήθηκε με εντολή των Περσών μετά την καταστολή της Κυπριακής Εξέγερσης το 498 π.Χ., όταν οι Σόλοι πολιορκούνταν από τους Πέρσες για μεγάλο χρονικό διάστημα πέντε μηνών, προτού συνθηκολογήσουν. Για τον έλεγχο των επαναστατημένων κατοίκων των Σόλων, οι Πέρσες θα είχαν επιβάλει έναν άγνωστο περσόφιλο βασιλέα του Μαρίου, μεταξύ 478 και 472 π.Χ., έτσι το *Ανάκτορο* θα είχε μια συνεχή και αδιάλειπτη περσική παρουσία στους Σόλους, καθώς και στο Μάριον. Ωστόσο, αυτό φαίνεται να αντικρούεται από τις ελληνικές γραπτές πηγές. Σύμφωνα με τον Διόδωρο, οι Περσικές φρουρές εκδιώχθηκαν από εκείνες τις πόλεις της Κύπρου όπου ήταν ακόμη παρούσες. Επίσης, το 472 π.Χ. ο Αισχύλος κατέγραψε την απελευθέρωση των Σόλων, της Σαλαμίνας και της Πάφου από τον περσικό ζυγό. Οι πρώτες αρχαιολογικές φάσεις θα χρονολογούνται λίγο μετά το 498 π.Χ., έως το 449 π.Χ., αφού τότε μόνο φαίνονται σημάδια καταστροφής. Έτσι δεν θα μπορούσαν να σχετίζονται με τα γεγονότα του 478 π.Χ. Επίσης, σχετικά με την τρίτη οικοδομική φάση, πρέπει να σημειωθεί ότι οι Αθηναίοι θυσίασαν την Κύπρο μετά την Ειρήνη του Καλλία. Αυτό είναι το κύριο επιχείρημα για να υπάρχουν αμφιβολίες για τον ελληνόφιλο βασιλιά του Μαρίου στην Γ' οικοδομική περίοδο, που καθιερώθηκε αργότερα στο *Βουνί* μετά την κατάληψη του Μαρίου από τον Κίμωνα. Εφόσον οι Αθηναίοι εγκατέλειψαν την Κύπρο αμέσως μετά την ήττα, είναι δύσκολο να υποστηριχθεί ότι την εποχή της ελληνικής επέμβασης στην Κύπρο (478-472 π.Χ.)

εγκαταστάθηκε μόνιμα στο Βουνί ένας Φιλοπέρσης βασιλιάς του Μάριου, αλλά και ότι την εποχή της εγκατάλειψης του νησιού από τους Αθηναίους (449 -412 π.Χ.) και της ενδεχόμενης ανακατάληψης από τους Πέρσες, ένας φιλέλληνας βασιλιάς του Μαρίου εγκαταστάθηκε στο *Βουνί*.⁹⁴⁰

Ο Hellström αμφισβήτησε βασικές αρχές της ανάλυσης και της θεωρίας του *Ανακτόρου* από τον Gjerstad. Σύμφωνα με την άποψη του, το *Ανάκτορο* ήταν προσανατολισμένο από τον νότο προς τον βορρά. Η κύρια είσοδος είχε τοποθετηθεί στη βορειοδυτική γωνία από την αρχή, δίπλα από τη μεταγενέστερη μνημειακή κλίμακα της εισόδου του *Ανακτόρου Β΄*. Υπήρχε είσοδος στην αυλή από τη μέση της ανατολικής πλευράς του *Ανακτόρου*, ενώ μια θύρα που οδηγούσε σε ένα από τα δωμάτια γύρω από την αυλή έδινε πρόσβαση στη νοτιοανατολική γωνία της αυλής. Η μεγαλύτερη αίθουσα στη δυτική πλευρά της αυλής ήταν πιθανώς μια επίσημη αίθουσα δεξιώσεων. Στην αυλή υπήρχε τρίπλευρο περιστύλιο με 9 κίονες σύμφωνα με τους ανασκαφείς. Επειδή όμως το σωζόμενο κιονόκρανο είναι της ίδιας χρονολόγησης με τις αρχές του *Ανακτόρου Β΄*, δηλαδή περίπου στο 450–440 π.Χ., δεν είναι σίγουρο ότι υπήρχε περιστύλιο στο *Ανάκτορο Α΄*. Στη νότια πλευρά της μνημειακής κλίμακας που οδηγούσε στους χώρους υποδοχής, βρισκόταν το τριμερές συγκρότημα. Αυτό ήταν το κύριο τμήμα του *Ανακτόρου*, όπως υποδεικνύεται τόσο από την κλίμακα όσο και από τους χοντρούς πλευρικούς τοίχους της Κεντρικής Αίθουσας, που καθιστούν σαφές ότι αυτή η αίθουσα ήταν ψηλότερη από τα γύρω δωμάτια, τα οποία έχουν λεπτότερους τοίχους. Έξω από το ανάκτορο, στα νότια αυτής της τριμερούς κεντρικής αίθουσας, πρέπει να υπήρχε ένας τοίχος, που εμπόδιζε τόσο το πέρασμα από το νότο, όσο και τη θέα προς τις αίθουσες υποδοχής. Οι μεγάλες αίθουσες υποδοχής μπορεί να ήταν διαφορετικές, πιθανώς να είχαν και οροφή σε σχήμα σέλας με ελαφρά κλίση προς δύο κατευθύνσεις. Χρονολόγησε την Α΄ οικοδομική περίοδο του *Ανακτόρου Α΄*, στο 500 π.Χ. Τη Β΄ οικοδομική περίοδο του *Ανακτόρου Α΄*, περί το 475 π.Χ. Το *Ανάκτορο Β΄*, περίπου το 450/440 π.Χ. Στην Δ΄ οικοδομική περίοδο σημειώθηκαν μόνο μικρές αλλαγές, οι οποίες ουσιαστικά δεν άλλαξαν το κτήριο. Η καταστροφή του *Ανακτόρου*, συνέβη στις αρχές του 4^{ου} αιώνα π.Χ. Στη βορειοδυτική γωνία του κτηρίου, κτίστηκε μια νέα μνημειακή είσοδος με πλακόστρωτο που έφτανε μέχρι μια πλατιά κλίμακα. Από εκεί με μια γωνιακή προσέγγιση, που αρχικά οδηγούσε προς τα ανατολικά και μετά έστριβε προς τα νότια, κατέληγε στην αυλή. Στην αυλή, η παλιά δεξαμενή αντικαταστάθηκε από μια καινούργια, η οποία τροφοδοτούνταν από δύο υπόγειους αύλακες που έφερναν το νερό της βροχής από τις στέγες. Κατά την περίοδο αυτή εγκαταστάθηκε ένα περιστύλιο με εννέα κίονες. Το περιστύλιο δεν υπήρχε

⁹⁴⁰ Βλ. Mavrogiannis. Οπ.π.

στο *Ανάκτορο Α'*, καθώς οι υπόγειες αποχετεύσεις για το νερό της βροχής δεν ξεκινούσαν από την άκρη του στυλοβάτη, αλλά από τους τοίχους των πλευρικών θαλάμων, καθώς δεν υπήρχε στοά στην αυλή. Το κυριότερο εμπόδιο για την πρόιμη χρονολόγηση είναι το κιονόκρανο, που απεικονίζει ανάγλυφη κεφαλή της Άθωρ, το οποίο χρονολογήθηκε περίπου στο 450–440 π.Χ. από τον Gjerstad. Ανήκει στο *Ανάκτορο Β'* και όχι στο *Α'*. Μια ιδιόμορφη λεπτομέρεια του περιστυλίου είναι η μοναδική ελλειπτική τομή των περιστυλίων κίωνων. Τα στοιχεία για τέτοιες στήλες αποτελούνται από ελλειπτικά ίχνη σε δύο από τους ορθογώνιους πλίνθους. Υπήρχαν έτσι ελλειπτικές στήλες και στις τέσσερις γωνίες του στυλοβάτη. Ο Hermary έχει προτείνει ότι το μοναδικό σχήμα στήλης οφειλόταν στην επιμήκη μορφή βάσης των κιονόκρανων της Άθωρ. Ο μεσαιός κίονας στη βόρεια πλευρά ήταν, ωστόσο, κατά πάσα πιθανότητα ελλειπτικός, αφού το σωζόμενο κιονόκρανο κεφαλής της Άθωρ βρέθηκε 1,2 μ. νότια αυτής της θέσης και πιθανώς ανήκε σε αυτόν τον κίονα. Εφόσον δεν φαίνεται να υπάρχουν στοιχεία για κυλινδρικούς κίονες στο περιστύλιο, τότε όλοι οι κίονες του περιστυλίου ήταν ελλειπτικοί. Θα πρέπει να υπήρχε και ένας δέκατος κίονας, του ίδιου τύπου, στην είσοδο της αίθουσας υποδοχής, πάνω από την ευρεία κλίμακα. Υποθέτοντας ότι οι ελλειπτικές στήλες δημιουργήθηκαν στα μέσα του 5^{ου} αιώνα, αυτή θα ήταν και η εποχή που εισήχθη το περιστύλιο στο *Ανάκτορο*. Εάν το τριμερές σύμπλεγμα είχε ήδη εγκατασταθεί το 500 π.Χ., γιατί τα κιονόκρανα αντικαταστάθηκαν 50 χρόνια αργότερα με νέα. Το πιο πιθανό συμπέρασμα φαίνεται να είναι ότι το *Ανάκτορο Α'*, δεν είχε περιστύλιο. Στο *Ανάκτορο Β'* η προηγούμενη ανατολική είσοδος στην κεντρική αυλή δεν ήταν διαθέσιμη για άμεση πρόσβαση από το εξωτερικό του *Ανακτόρου*. Μια άλλη προσθήκη στο *Ανάκτορο* ήταν η κατασκευή ενός τοίχου στο νότιο άκρο των κεντρικών αιθουσών υποδοχής. Ο Gjerstad θεώρησε ότι αυτός ο νέος τοίχος ίσως ήταν το πιο σημαντικό χαρακτηριστικό στο *Ανάκτορο Β'*, ωστόσο ο τοίχος αυτός, που έκλεινε το νοτιότερο από τα τρία κύρια δωμάτια υποδοχής προς τα νότια, έκανε μικρή διαφορά στη γενική διάταξη. Ο τοίχος θα υπήρχε από την εποχή του *Ανακτόρου Α'*, ίσως να ήταν ένας απλός πλίνθινος τοίχος που εντοπίστηκε λίγο πιο νότια και έκλεινε την απευθείας είσοδο στο *Ανάκτορο* από αυτήν την πλευρά.⁹⁴¹

Η ερμηνεία του Gjerstad για το *Ανάκτορο* βασίζεται στην υπόθεση ότι υπήρχε μια εθνική σύγκρουση μεταξύ των Φοινίκων και των Ελλήνων της Κύπρου, ωστόσο γνωρίζουμε πολύ λίγα πράγματα για την ιστορία της Κύπρου του 5^{ου} αιώνα. (Εικ. Αρ. 3) Η ερμηνεία της αρχιτεκτονικής του *Ανακτόρου* έχει επίσης αμφισβητηθεί από τον Metzler ως βασισμένη σε λάθη. Κατά την άποψή του, είσοδος από τη νότια πλευρά και όχι από την αυλή δεν είναι

⁹⁴¹ Hellström 2009, σσ.31-35

νοητή σε ένα ανάκτορο της Εγγύς Ανατολής και θεώρησε λάθος να μη βλέπει κανείς τη συνέχεια της κάτοψης του *Ανακτόρου*, όπου βρίσκονται σε μια σειρά η αυλή, ο προθάλαμος και οι κύριες αίθουσες, προσανατολισμένες προς τον βορρά. Η κλίμακα δεν κατέβαινε στην αυλή αλλά μέχρι τις αίθουσες υποδοχής. Το *Ανάκτορο στο Βουνί* είχε ομοιότητες με την κατοικία στο Lachish, η οποία θεωρείται ως παράδειγμα ανακτόρου περσικής περιόδου, που χτίστηκε υπό την επιρροή των Αχαιμενιδών. Έχει μια ασύμμετρη είσοδο στη βόρεια πλευρά αλλά και την ίδια βασική διάταξη της κεντρικής αυλής, η οποία στο *Βουνί* περιβάλλεται από δωμάτια, και μια κύρια αίθουσα στα νότια, που σχηματίζεται από ένα τριμερές σύμπλεγμα αιθουσών υποδοχής που κοιτάζουν βόρεια. Μερικές πλατιές βαθμίδες οδηγούν στην κεντρική αίθουσα και ενισχύουν την προσέγγιση από την αυλή. Πρέπει ακόμα να απαντηθεί το ερώτημα γιατί υπήρχε οχυρωμένος οικισμός με *Ανάκτορο στο Βουνί*. Η χρονολόγηση της ίδρυσης του *Ανακτόρου Α'* στο 500 π.Χ. το συνδέει με την εξέγερση κατά των Περσών και την κατασκευή του φρουρίου. Από την άλλη πλευρά το *Ανάκτορο* θα μπορούσε να είχε οικοδομηθεί από κάποιο βασιλιά των Σόλων, πριν ή μετά την ανεπιτυχή εξέγερση του 499 π.Χ. Ασφαλώς, παραμένει ως πιο πιθανή επιλογή ότι το *Βουνί* κτίστηκε αμέσως μετά το 499 ως περσικό φρούριο ή οχυρό, είτε για τη συλλογή αφιερωμάτων, είτε για να χρησιμεύσει ως ναυτική βάση για τον περσικό στόλο.⁹⁴²

Ο Thomas Parker αναφέρει ότι το γειτονικό Λιμάνι των Σόλων ήταν το καλύτερο λιμάνι στη βόρεια ακτή της Κύπρου. Προτείνει ότι το νησί παρουσίαζε ενδιαφέρον για τους Πέρσες για τις πολύτιμες ναυτικές του βάσεις και τις εξαιρετικές προμήθειες ναυπηγικής ξυλείας, μετάλλων, σιτηρών και άλλων αγαθών. Η κατοχή του νησιού κινδύνευε από την εκστρατεία του Κίμωνα, το 450 π.Χ., όταν επιτέθηκε στο Μάριον, το Κίτιο και τη Σαλαμίνα, για να πάρει τον έλεγχο των κυπριακών λιμανιών, ώστε να εμποδίσει τους Πέρσες να τα χρησιμοποιήσουν ως ναυτικές βάσεις. Κατά το μεγαλύτερο μέρος του 5^{ου} αιώνα οι στόλοι της Αθήνας και της Σπάρτης κυριαρχούσαν στη Μεσόγειο και η νότια ακτή της Ανατολίας δεν ήταν υπό ασφαλή διοίκηση από τους Αχαιμενίδες. Πριν από τη Ναυμαχία της Κνίδου το 394 και τη Βασίλειο Ειρήνη του 387/6, οι ναυτικές βάσεις στην Κύπρο ήταν απαραίτητες για την περσική θαλάσσια δύναμη στην Ανατολική Μεσόγειο και για τον έλεγχο της νότιας Μικράς Ασίας, της Φοινίκης, της Συρίας και της Αιγύπτου. Τα κυπριακά λιμάνια ενδέχεται να έχασαν τον κεντρικό τους ρόλο όταν ο Μαύσωλος, ο σατράπης της Καρίας, λίγο μετά το 377 π.Χ. είχε εγκαταστήσει μια νέα ναυτική βάση στην Αλικαρνασσό, η οποία στρατηγικά

⁹⁴² Hellström 2009, σσ.35-36

ήταν ίσως ακόμη πιο σημαντική για τους Αχαιμενίδες από οποιοδήποτε λιμάνι στη βόρεια ακτή της Κύπρου.⁹⁴³

Οι Πέρσες μετά την επίθεση του Κίμωνα, ίσως να εγκατέστησαν μεγαλύτερη φρουρά στο *Βουνί*, να το ανοικοδόμησαν, προσθέτοντας αποθήκες και περισσότερους στρατώνες για τα στρατεύματα. Η καταστροφή έγινε στις αρχές του 4^{ου} αιώνα. Το κύριο επιχείρημα του Gjerstad ότι η καταστροφή έγινε το 380 π.Χ. φαίνεται να ήταν η παρουσία στον Θησαυρό που ανακαλύφθηκε στο *Βουνί* 18 νομισμάτων του Δημόνικου, βασιλιά του Κιτίου κατά το 388/387, κάτι που θα καθόριζε την καταστροφή αργότερα από το 388 π.Χ. Αυτό έχει ως συνέπεια να είναι απίθανη η καταστροφή κατά τις εχθροπραξίες μεταξύ Ευαγόρα και Σόλων περίπου στο 391/0. Ωστόσο, πλέον γνωρίζουμε ότι τα νομίσματα του Δημόνικου που βρέθηκαν στο *Βουνί* ανήκουν στον Δημόνικο Β΄ της Λαπήθου, περίπου το 390-360 π.Χ., κάτι που καθορίζει την καταστροφή του *Ανακτόρου*, στις αρχές του 4^{ου} αιώνα. Η πρόταση του Gjerstad ότι καταστράφηκε από τους Σόλους μετά το 380 π.Χ. δεν αποτελεί επιλογή. Μια πιθανότητα είναι ότι το *Βουνί* ανήκε στους Σόλους και καταστράφηκε περίπου το 391, όταν η πόλη δέχτηκε την άμεση επίθεση του Ευαγόρα. Άλλο ενδεχόμενο είναι ότι η καταστροφή σημειώθηκε λίγο αργότερα στις επιθέσεις μεταξύ του Ευαγόρα και των περσικών στρατευμάτων μεταξύ του 390 και 388, όταν οι Σόλοι είχε προσφύγει στον Αρταξέρξη για να καταγγείλουν την πίεση που δέχονταν από τον Ευαγόρα. Μια άλλη πιθανότητα είναι ότι η καταστροφή του *Ανακτόρου* συνέβη γύρω στο 380 κατά τη διάρκεια των νέων μαχών μεταξύ του Ευαγόρα και των περσικών στρατευμάτων, υπό τον Τιρίβαζο και τον Ορόντη. Μια ακόμα πιθανότητα είναι ότι η αιτία της καταστροφής ήταν μια τυχαία πυρκαγιά, επιλογή που δεν εξετάστηκε από τον Gjerstad, ο οποίος υποστήριξε ότι σε μια τέτοια περίπτωση ο θησαυρός δεν θα είχε μείνει κρυφός. Το *Ανάκτορο* δεν ξαναχτίστηκε μετά την καταστροφή, κάτι που υποδηλώνει τον προσωρινό χαρακτήρα του, μόνο για περίπου 100 χρόνια. Αυτό ταιριάζει πολύ στην υπόθεση ότι ήταν φρούριο των Αχαιμενιδών, το οποίο μετά από έναν αιώνα μπορεί να έχασε τη στρατιωτική του λειτουργία και να μην ήταν πλέον απαραίτητο όταν η πολιτική κατάσταση άλλαξε τη δεκαετία του 380 ή του 370, όταν δεν χρειαζόταν πλέον περσική ναυτική βάση στη βόρεια Κύπρο.

10. Προβληματισμοί για την Ιστορία του Ανακτόρου

Οι Σουηδοί ανασκαφείς όταν εντόπισαν το *Ανάκτορο* πίστεψαν ότι πρόκειται για την *Ακρόπολη της Αιπείας*. Τα αρχαιολογικά κατάλοιπα όμως στο *Βουνί* δεν συνδέονταν με την

⁹⁴³ Hellström, οπ.π., σσ.36-37

Αιτεία αφού η οικοδόμηση του *Ανακτόρου* χρονολογήθηκε από τον Gjerstad, σύμφωνα με την κεραμική του και άλλα στοιχεία στο 500 π.Χ.⁹⁴⁴

Ο Gjerstad συνέδεσε την οικοδόμηση του *Ανακτόρου* με τα πολιτικά γεγονότα της εποχής που προέκυψε από τη χρονολόγηση του οικοδομήματος. Ακριβώς εκείνα τα χρόνια είχε ξεσπάει η Ιωνική Επανάσταση, κατά την οποία οι ελληνικές πόλεις της Μικράς Ασίας εξεγέρθηκαν εναντίον των Περσών. Στο πλευρό των Ελλήνων τάχθηκε ο βασιλιάς Ονήσιλος της Σαλαμίνας και η πόλη των Σόλων. Η ακόλουθη ήττα των Ελλήνων στην Ιωνική Επανάσταση και ο θάνατος του βασιλέα των Σόλων Αριστόκυπρου, οδήγησε στην πολιορκία των Σόλων από τους Πέρσες για πέντε μήνες και τελικά την άλωση της πόλης. Μετά την ήττα των Ιώνων και των Κύπριων συμμάχων τους οι Πέρσες θέλησαν να ελέγξουν τα εξεγερθέντα κυπριακά βασίλεια για να αποτρέψουν οποιαδήποτε μελλοντική απόπειρα εξέγερσης. Σε αυτό το πλαίσιο η περσόφιλη δυναστεία που βασίλευε στη γειτονική πόλη Μάριον, έκτισε το *Ανάκτορο στο Βουνί* για να επιτηρεί τους Σόλους. Λαμβάνοντας υπόψη ότι οι Σόλοι ηττήθηκαν στην Ιωνική Επανάσταση και ενδεχομένως να έχασαν την ανεξαρτησία τους, οδήγησε τους Σουηδούς ανασκαφείς στο συμπέρασμα ότι η δυναστεία του Μαρίου ήταν περσόφιλη και της επιτράπηκε ή διατάχθηκε από τους Πέρσες να οικοδομήσει το *Ανάκτορο στο Βουνί* για να ελέγχει τους Σόλους. Έτσι το *Ανάκτορο Α'* ανεγέρθηκε υπό αυτές τις συνθήκες γιαυτό και είχε περσικά η φοινικικά χαρακτηριστικά. Επιπλέον, η θεωρία του Gjerstad στηρίχθηκε σε μεγάλο βαθμό, όπως αναφέρει και ο Hellström, στην υποτιθέμενη διαμάχη των Φοινίκων με των Κυπρίων η οποία όμως δεν προκύπτει από τις πηγές. Το κριτήριο του ανασκαφέα του *Ανακτόρου* για την αντιπαράθεση αυτή προκύπτει αποκλειστικά από την άποψη ότι οι Κύπριοι υποστήριζαν τους Έλληνες, ενώ οι Φοίνικες τους Πέρσες. Περαιτέρω, εάν η σύνδεση της οικοδόμησης του *Ανακτόρου Α'* με την ήττα των Σόλων στην Ιωνική Επανάσταση είναι εσφαλμένη, τότε παραμένει ανοιχτό το ενδεχόμενο το *Ανάκτορο* να ανεγέρθηκε πριν από το 500 π.Χ. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι δεν υπάρχουν σαφή στοιχεία που να καθορίζουν ότι το *Ανάκτορο* οικοδομήθηκε στα τέλη του 6^{ου} ή στις αρχές του 5^{ου} αιώνα π.Χ. και έτσι εξακολουθούν να παραμένουν οι αμφιβολίες για τη χρονολογία και κυρίως για τους λόγους της ίδρυσης του. Οι ίδιοι οι ανασκαφείς κατέγραψαν ότι η κεραμική που εντοπίστηκε κάτω από το δάπεδα του *Ανακτόρου Α'* χρονολογείται στο τελευταίο διάστημα της Κυπρο – αρχαϊκής II.⁹⁴⁵

Σύμφωνα με το δεύτερο σκέλος της θεωρίας του Gjerstad, η Β' οικοδομική φάση συνδέθηκε με την έλευση του Κίμωνα στο νησί, με ισχυρές ναυτικές δυνάμεις και την απελευθέρωση

⁹⁴⁴ Χρίστου 1973, σ. 240 · Schaeffer 1931, σ.63 · Muhly 1985, σ. 37

⁹⁴⁵ Βλ. Μαυρογιάννης, οπ.π., σ. 135, υποσ. 31

πολλών πόλεων από τους Πέρσες, το 450 π.Χ. Ανάμεσα στις πόλεις που απελευθερώθηκαν ήταν το Μάριον και οι Σόλοι, όπως μαθαίνουμε από τον Αισχύλο. Μετά την πολιορκία και την άλωση του Μαρίου, ακολούθησε η εκθρόνιση του φιλοπέρση βασιλιά του Μαρίου και η αντικατάσταση της φοινικικής βασιλικής δυναστείας με φιλελληνική. Βασιλιάς του Μαρίου στέφεται ο Στασίοικος και ίσως μαζί με τον Κίμωνα απελευθέρωσαν το Βουνί. Οι νέοι κάτοχοι του Λόφου άλλαξαν το σχέδιο του Ανακτόρου με μια ανοικοδόμηση, *Ανάκτορο Β΄*, προσθέτοντας ελληνικά στοιχεία στην αρχιτεκτονική του. Το *Ανάκτορο* έπαψε να αποτελεί φρούριο για την επίβλεψη των Σόλων και άλλαξε χαρακτήρα. Η έλευση του Κίμωνος συνδέεται με τη Γ΄ οικοδομική περίοδο του Ανακτόρου, επομένως χρονολογείται στα μέσα του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Έτσι εξηγείται και η προσθήκη του *Ναού της Αθηνάς* στο ψηλότερο σημείο του λόφου, με την οροφή του *Ναού* να κοσμούσαν ακρωτήρια ελληνικού ρυθμού.

Η θεωρία αυτή στηρίχθηκε στο γεγονός ότι το *Ανάκτορο* στην πρώτη οικοδομική του φάση έμοιαζε να έχει ανατολίτικο χαρακτήρα. Φαινόταν ότι ήταν περσικό ή τουλάχιστον ασιατικής τεχνοτροπίας και συνδέθηκε με τον τύπο, του Ανατολίτικου στιλ οικίας με αυλή που αναφέρθηκε. Η ανοικοδόμηση του Ανακτόρου κατά τη Β΄ Φάση θεωρήθηκε ως σκόπιμη αλλαγή σε ελληνικού τύπου ανάκτορο. Ένα επιπλέον στοιχείο για την τεκμηρίωση της ταύτισης του Ανακτόρου Α΄ με ανατολίτικα ανάκτορα ήταν τα νομίσματα του Μαρίου που βρέθηκαν στο Βουνί, εφόσον σε αυτά αναγράφεται το όνομα του βασιλέως του Μαρίου Σάσμα ή Σάσμου, του οποίου το όνομα μοιάζει με φοινικικό. Ο Σάσμος όπως προκύπτει από τη μελέτη των νομισμάτων ήταν γιος του βασιλέως Δόξανδρου. Επιπλέον το μεγαλύτερο μέρος των νομισμάτων που βρέθηκαν στο Βουνί αποδόθηκαν στο βασίλειο του Μαρίου και όχι στους Σόλους (127 από τα 250 νομίσματα ανήκαν στο Μάριον). (Εικ. Αρ. 73, 76, 78). Ωστόσο και αυτό το επιχείρημα είναι σαθρό καθώς όπως αναφέρθηκε πιο πάνω τα νομίσματα ήταν μέρος θησαυρού νομισμάτων και περιλάμβανε νομίσματα από όλο το νησί. Ωστόσο παραμένει ο προβληματισμός της ύπαρξης του αθωρικού κιονόκρανου, αλλά και μιας φοινικικής επιγραφής που βρέθηκε στο Βουνί. Βέβαια, ενδέχεται η χρονολόγηση των δύο τελευταίων να μην είναι ακριβής, κάτι που θα τα τοποθετούσε σε μεταγενέστερη εποχή εξηγώντας καλύτερα την ιστορία του Ανακτόρου.⁹⁴⁶

⁹⁴⁶ Gjerstad 1931, σ.60 · Gjerstad 1933, σσ.593-595 · βλ. Gjerstad 1980, σσ.87-103 · Χρίστου 1973, σ.240· Αξιοσημείωτη είναι η εύρεση στον Τάφο 15, στο Βουνί, ενός αμφορέα με τη φοινικική επιγραφή LMLK: Του βασιλιά, κάτι που ίσως αποτελεί ένδειξη της παρουσίας στο *Ανάκτορο* ενός φοινικικής καταγωγής βασιλιά. βλ. ΕπίΓ. αρ.Β7 · βλ. Masson 1972, σ. 87 · Όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, τα νομίσματα που βρέθηκαν στο *Ανάκτορο* είναι ένας Θησαυρός νομισμάτων, εφόσον ήταν συγκεντρωμένα όλα μαζί μέσα σε ένα σκεύος και ήταν κρυμμένα κάτω από μια κλίμακα. Τα νομίσματα θα μπορούσαν να ήταν η προσωπική περιουσία κάποιου που τα έκρυβε κάτω από την κλίμακα ή θα μπορούσε ακόμα να ανήκαν σε κάποιο έμπορο ο οποίος είχε νομίσματα από πολλές πόλεις με τις οποίες εμπορευόταν. Το τελευταίο πηγάζει από τη γνώση ότι τα μικρά σε αξία νομίσματα δεν κυκλοφορούσαν μακριά από την πόλη έκδοσης τους και ο Θησαυρός του Βουνιού περιείχε πολλά τέτοια νομίσματα.

Εάν δεν ισχύει η χρονολόγηση στο 500 π.Χ. της οικοδόμησης του *Ανακτόρου Α'*, τότε τα ίχνη καταστροφής που διακρίνονται κατά την παλαιότερη φάση οικοδόμησης, θα μπορούσαν να συνδεθούν με την πολιορκία των Σόλων από τους Πέρσες το 498 π.Χ. Το *Ανάκτορο στο Βουνί* θα μπορούσε να ανήκε στους Σόλους και να καταστράφηκε ταυτόχρονα με την πόλη των Σόλων. Εάν ισχύει το τελευταίο τότε θα πρέπει να μεταθέσουμε τη χρονολόγηση κτίσεως του *Ανακτόρου* μέχρι και ένα αιώνα νωρίτερα από την πρόταση των ανασκαφών. Η χρονολόγηση των ευρημάτων βασίστηκε στην οικοδόμηση των τοίχων, τη συγκόλληση τους, τη σχέση τους με το έδαφος και με τα κατώτερα τους στρώματα και κυρίως από τα κεραμικά ευρήματα, πάνω και κάτω από τα δάπεδα. Αυτά τα στοιχεία επέτρεψαν τον διαχωρισμό των οικοδομικών φάσεων του *Ανακτόρου* σε τέσσερις οικοδομικές περιόδους, χωρίς όμως να υπάρχουν στοιχεία απόλυτης χρονολόγησης του οικοδομήματος. Επίσης, ούτε και ο διαχωρισμός σε 4 οικοδομικές περιόδους είναι διακριτός, διατηρώντας έτσι αμφιβολίες για την ανάλυση της μιας και μοναδικής κάτοψης που υπάρχει. Αν η χρονολόγηση των Σουηδών δεν είναι ακριβής τότε το *Ανάκτορο* οικοδομήθηκε αρχικά από τους Σόλους και στο σχέδιο του *Ανακτόρου* δεν κρύβονται ανατολίτικες καταβολές αλλά ένα αυθεντικό και πρωτότυπο ετεοκυπριακό ανάκτορο του 6^{ου} αιώνα π.Χ.⁹⁴⁷

Με την πολιτική ιστορία συνδέεται και η καταστροφή του *Ανακτόρου*, καθώς εγκαταλείφθηκε μετά από πυρκαγιά στις αρχές του 4ου αιώνα π.Χ. και συγκεκριμένα το 380 π.Χ. εφόσον στα ερείπια ήταν ευδιάκριτα σημάδια από πυρκαγιά, που ξέσπασε εκείνη την εποχή. Το προηγούμενο έτος ο βασιλέας της Σαλαμίνας Ευαγόρας Α' ηττήθηκε από τους Πέρσες και αναγκάστηκε να υπογράψει ειρήνη. Στον απόηχο της ήττας των δυνάμεων του Ευαγόρα οι ίδιοι οι κάτοικοι των Σόλων έκαψαν το *Ανάκτορο* που το κατείχαν οι βασιλείς του Μαρίου γιατί θα αποτελούσε απειλή για αυτούς εάν περνούσε εκ νέου σε περσική κατοχή. Θα μπορούσε ακόμα να είχε δοθεί μάχη στο *Βουνί* ανάμεσα στις δύο παρατάξεις και οι Πέρσες μαζί με το Μάριον στην προσπάθειά τους να ανακαταλάβουν τον λόφο έκαψαν κατά λάθος το *Ανάκτορο*, κάτι που ωστόσο δεν υποστηρίζεται από την αρχαία γραμματεία. Άλλη μια πιθανότητα είναι το *Ανάκτορο* μετά την Ανταλκίδειο Ειρήνη να είχε περάσει στα χέρια των Περσών, ενώ οι Σόλοι οι οποίοι στις αρχές του 4^{ου} π.Χ. είχαν ανακτήσει τη δύναμη τους κατέστρεψαν το *Ανάκτορο* κατά την προσπάθεια κατάληψης του ή για να μην καταλήξει ξανά σε περσικά χέρια. Βέβαια θα πρέπει να αναφερθεί ότι δεν σώθηκαν στοιχεία που να μαρτυρούν ότι ο κάτοχος του *Ανακτόρου* ήταν οι Σόλοι και όχι το Μάριον, έτσι το τέλος του *Ανακτόρου* εξαρτάται από τη στάση της πόλης που είχε στην

⁹⁴⁷ Gjerstad 1933, σ.589 · Zournatzi 2008, σσ. 239 - 249

κατοχή της το *Ανάκτορο* κατά τα χρόνια μετά τον θάνατο του Κίμωνα έως και την ήττα του Ευαγόρα το 381 π.Χ.

Τον 4^ο αιώνα επανεμφανίζονται νομίσματα των Σόλων κάτι που δείχνει ότι η πόλη ενδυναμώθηκε. Από τα νομίσματα μαθαίνουμε τα ονόματα των βασιλέων Στασία, Στασικράτη και το όνομα ενός ακόμα Στασία, του υιού του Στασικράτη. Οι Σόλοι είχαν πάρει το μέρος των Ελλήνων στους Ελληνοπερσικούς Πολέμους, ωστόσο δεν είναι σίγουρο ότι η στάση τους στον μακροχρόνιο αυτό πόλεμο ήταν πάντα σταθερή. Η αμφιβολία πηγάζει από την αναφορά ότι το 391/390 π.Χ. ο Ευαγόρας επιχείρησε να θέσει όλο το νησί υπό τον έλεγχο του και σε αυτή του την προσπάθεια αντιτάχθηκαν το Κίτιο, η Αμαθούντα και οι Σόλοι. Αυτά τα 3 κυπριακά βασίλεια κατήγγειλαν τον Ευαγόρα Α΄ στον βασιλέα των Περσών ότι σκότωσε τον Άγυρι ή Αναξαγόρα, ο οποίος ενδέχεται να ήταν βασιλέας των Σόλων. Σε αυτή την περίπτωση η πυρκαγιά στο *Βουνί* αφορά μια μάχη ανάμεσα στους Σόλους και τη Σαλαμίνα για την κυριαρχία ενός γεωστρατηγικής σημασίας *Λόφου* που δέσποζε ανάμεσα στο Μάριον και τους Σόλους.

Επομένως στις αρχές του 4^{ου} αιώνα το *Ανάκτορο* καταστράφηκε από πυρκαγιά και δεν ανοικοδομήθηκε. Δύο δεδομένα δείχνουν προς τη βίαιη καταστροφή: Ο *Θησαυρός* διότι κρύφτηκε μέσα σε ένα κεραμικό αγγείο και τοποθετήθηκε σε ένα στενό πέρασμα ανάμεσα στην κλίμακα που οδηγούσε στον δεύτερο όροφο, και καθώς ο *Θησαυρός* δε αναζητήθηκε μετά την καταστροφή, φαίνεται ότι δεν ήταν μια απλή πυρκαγιά γιατί τότε ο *Θησαυρός* θα είχε αναζητηθεί μετά από αυτήν. Επιπλέον, μετά την καταστροφή το *Ανάκτορο* δεν ανοικοδομήθηκε, ενώ βρέθηκαν κτίσματα κατά τη φάση της ανοικοδόμησης της Δ΄ οικοδομικής περιόδου ανολοκλήρωτα, που καταστράφηκαν από την πυρκαγιά, κάτι που δείχνει ότι δεν υπήρχε πρόθεση εγκατάλειψης του *Ανακτόρου* και η καταστροφή ήταν βίαιη.⁹⁴⁸

11. Συμπεράσματα

Οι ανασκαφείς του *Λόφου* καθόρισαν με τα συμπεράσματα τους την άποψη πολλών επιστημόνων για την ιστορία του *Ανακτόρου* και τη σύνδεση του με τις πολιτικές εξελίξεις της εποχής. Η αρχιτεκτονική ανάλυση της κάτοψης του *Ανακτόρου* από τον Gjerstad είναι σε κάποιο βαθμό εύστοχη, ωστόσο δεν θα μπορούσε να ισχύει ότι η Κεντρική Αίθουσα σκόπιμα μετατράπηκε σε αίθουσα μεγάρου αλλάζοντας το *Ανάκτορο* από περσικό σε ελληνικό. Αυτό θα μπορούσε να ισχύει αν υπήρχε ένα κεντρικό δάπεδο που να στηρίζει αυτή τη θεωρία, ωστόσο ένα τέτοιο δάπεδο απουσιάζει από το *Ανάκτορο* στο *Βουνί*. Ο

⁹⁴⁸ Βλ. Gjerstad 1933 σ.595 · 1972, σ.64 · 1980, σσ.87-103 · Καραγιώργης 1978, σσ.103-105 · Χρήστου 1973, σ.241

ανασκαφέας προκειμένου να στηρίξει τα ιστορικά του συμπεράσματα για το μνημείο προσπάθησε να πείσει ότι η Κεντρική Αίθουσα μετατράπηκε σε μέγαρο, παρά ότι η αίθουσα αυτή μοιάζει με αίθουσα μεγάρου όσο μοιάζει και με άλλες αίθουσες που κατείχαν κεντρική θέση σε αρχαία ανάκτορα.

Ενδεχομένως να έσφαλλε και σχετικά με τη θέση της εισόδου του οικοδομήματος κατά τις δύο κύριες οικοδομικές φάσεις και αυτή η άποψη πηγάζει κυρίως από τη διαμόρφωση του *Λόφου*. Ο δρόμος που οδηγεί από τους πρόποδες στα ανώτερα άνδηρα, όπου βρισκόταν το *Ανάκτορο* και άλλα κτίσματα, έχει την αφετηρία του στους νοτιοδυτικούς πρόποδες του Λόφου. Ο δρόμος ακολουθώντας μια ανηφορική πορεία με ανατολική κατεύθυνση, διασχίζει τον *Λόφο* ανεβαίνοντας έως τις ανατολικές πλαγιές του. Από εκεί συνεχίζει προς τις βόρειες πλαγιές ακολουθώντας πλέον μια βόρεια πορεία μέχρι ένα σημείο στα βορειοανατολικά από όπου ο δρόμος αλλάζει κατεύθυνση και οδεύει προς τα δυτικά, ενώ συνεχίζει να ανεβαίνει αγκαλιάζοντας τον *Λόφο*, έως την νοτιοανατολική πλευρά του *Ανακτόρου*. Ο δρόμος που χρησιμοποιείται σήμερα είναι βέβαιο ότι είναι ο ίδιος που χρησιμοποιούνταν στην αρχαιότητα. Η βεβαιότητα πηγάζει από τη μελέτη της γεωμορφολογίας του *Λόφου* και από το συμπέρασμα ότι δεν θα μπορούσε να περνάει από πουθενά αλλού διότι ο δρόμος είναι ημιτεχνητός. Δηλαδή ο δρόμος μπορεί να κατασκευάστηκε από τους κτήτορες του *Ανακτόρου*, αλλά ακολούθησε ένα φυσικό διαμορφωμένο δρόμο που περικύκλωνε τον *Λόφο*. Σε αντίθετη περίπτωση μη ύπαρξης του φυσικού δρόμου, δεν θα επιλεγόταν ποτέ το *Βουνί* για την οικοδόμηση του φρουρίου – ανακτόρου καθώς είναι πολύ απόκρημνο και η κατασκευή ενός αποκλειστικά τεχνητού δρόμου θα χρειαζόταν χρόνια για να ολοκληρωθεί και θα ήταν αδύνατο με τα τότε τεχνικά μέσα, ενώ θα ήταν απαραίτητη η χρησιμοποίηση εκατοντάδων εργατών. Άρα, ο δρόμος ήταν ο ίδιος με την αρχαιότητα. Αυτός ξεκινούσε από τους πρόποδες του *Λόφου* και όταν έφτανε σε ψηλότερα σημεία του, θα συναντούσε την αρχή των τειχών και ασφαλώς μια οχυρωμένη πύλη. Περνώντας την πύλη ο δρόμος θα περνούσε μεταξύ των τειχών και των ανώτερων ανδίων μέχρι το σημείο εκείνο στα βορειοανατολικά, όπου ο δρόμος στρίβει απότομα, αποφεύγοντας την απότομη άκρη της πλαγιάς και κατευθύνεται πλέον προς τα νοτιοανατολικά του Λόφου. Στο σημείο της μεγάλης στροφής ο δρόμος περνάει ανάμεσα από τα ερείπια δύο κτισμάτων. Το πρώτο βρισκόταν στα αριστερά του δρόμου (Δωμάτια 121-129), ακριβώς κάτω από τα Δωμάτια 37-40 και ήταν πολύ μεγαλύτερο από το δεύτερο. Το δεύτερο εντοπίζεται στη δεξιά πλευρά του δρόμου, πάνω στην απότομη στροφή (Δωμάτια 130 Β – 137). Το σημείο ανάμεσα στα δύο κτίσματα ήταν και η πρώτη είσοδος του Ανακτόρου, εκεί όπου ο Gjerstad θεώρησε ότι ήταν η είσοδος του *Ανακτόρου Β'* (Δωμάτια

1- 7A). Είναι φανερό από την αεροφωτογραφία και την κάτοψη του Ανακτόρου ότι ο δρόμος σε εκείνο το σημείο, αφού περνάει από τα δύο κτίσματα, πλαταίνει προς την πλευρά του *Ανακτόρου*, δημιουργώντας ένα χώρο για πρόσβαση στην είσοδο. Σε απόσταση μερικών μέτρων από τα δύο κτίσματα βρίσκεται το Δωμάτιο 7A, το οποίο συνδεόταν με την πλατιά κλίμακα και οδηγούσε στο Δωμάτιο 37 και από εκεί στη μεγάλη αυλή (Δωμάτιο 47). Το δύο κτίσματα στην στροφή του *Λόφου* και κάτω από την είσοδο, βρίσκονταν στο σημείο το οποίο αφικνούνταν οι επισκέπτες κατά την αρχαιότητα. Το *Ανάκτορο* θα πρέπει να οικοδομήθηκε από την αρχή με δύο εισόδους. Η είσοδος που θεωρήθηκε από τους ανασκαφείς ως η είσοδος του Ανακτόρου Β' υπήρχε από την εποχή της οικοδόμησης του *Ανακτόρου Α'*. Μάλιστα ήταν η ευκολότερα προσβάσιμη είσοδος εφόσον το μοναδικό μονοπάτι που οδηγούσε στο *Ανάκτορο* περνούσε ακριβώς από μπροστά της. Ωστόσο, κατά την Α' οικοδομική περίοδο δεν υπήρχαν τα Δωμάτια εισόδου (1 - 7A) και η είσοδος γινόταν είτε από το Δωμάτιο 36 είτε από το 37. Η μεγάλη κλίμακα θα πρέπει να υπήρχε από την αρχή. Η δεύτερη είσοδος του *Ανακτόρου* βρίσκεται στα νοτιοδυτικά και είναι η ίδια που θεωρήθηκε ως η είσοδος του *Ανακτόρου Α'*. Αυτή η είσοδος βρισκόταν πολύ μακριά από τον δρόμο και η πρόσβαση ήταν δυσχερέστερη. Ο δρόμος αφού περνάει ανάμεσα στα δύο κτίρια που ορθώνονταν στις δύο πλευρές του, συνεχίζει την πορεία του κάτω από τα Δωμάτια 10 -15, προσπερνάει το *Ανάκτορο* και συνεχίζει προς τα νότια, τότε με μια δεύτερη μεγάλη στροφή καταλήγει στο νοτιοανατολικό τμήμα του *Ανακτόρου* σε κατώτερο άνδηρο. Αν υπήρχε είσοδος στα νοτιοανατολικά, παρά ότι ήταν πιο δύσκολα προσβάσιμη, θα υπήρχε για να προσδώσει μεγαλοπρέπεια στο κτίριο, εφόσον ισχύει η ύπαρξη του μνημειακού πρόπυλου στο Δωμάτιο 57.

Προφανώς μαζί με τα πιο πάνω, αμφισβητείται και το συμπέρασμα ότι οι αλλαγές στο σχέδιο του *Ανακτόρου* συνδεόταν με τις πολιτικές εξελίξεις στο νησί, έτσι όπως τις παρουσίασε ο Gjerstad. Πράγματι στο αρχιτεκτονικό σχέδιο του *Ανακτόρου* παρουσιάζονται στοιχεία από χώρες της ανατολικής Μεσογείου, ωστόσο αυτά δεν εμφανίζονται αυτούσια στο *Ανάκτορο*, αλλά περισσότερο ως επιρροές που είχε κατά νου ο αρχιτέκτονας όταν εμπνεύστηκε το σχέδιο. Στον αντίποδα το σχέδιο και επιμέρους στοιχεία ομοιάζουν και με την παραδοσιακή κυπριακή αρχιτεκτονική, αλλά και πάλι διαφοροποιημένη. Η μέχρι τώρα έρευνα διαχώριζε τα κατάλοιπα του *Ανακτόρου* και τα προσέγγιζε ξεχωριστά, προσπαθώντας να ανακαλύψει την καταγωγή των επιμέρους αρχιτεκτονικών στοιχείων, ενώ το *Ανάκτορο* θα έπρεπε να αξιολογείται συνολικά.

Το αρχιτεκτονικό σχέδιο σχεδιάστηκε από κάποιο αρχιτέκτονα, ο οποίος δημιούργησε ένα αρχέγονο κυπριακό κτίριο, μόνο που το προσάρμοσε σύμφωνα με τις λειτουργικές ανάγκες

του *Ανακτόρου* και δίνοντας του μνημειακή μορφή, όπως αρμοζε σε ένα τέτοιο οικοδόμημα. Οι αρχιτέκτονες των διαφόρων οικοδομικών περιόδων είχαν γνώση άλλων κτιρίων και ανακτόρων από τις γειτονικές χώρες και έτσι εξηγείται η ύπαρξη των επιρροών αυτών. Ταυτόχρονα είχαν γνώση και της ελληνικής αρχιτεκτονικής, όπως διαπιστώνεται από τα ευρήματα.

Επομένως το σχέδιο του *Ανακτόρου* ήταν ένα δημιούργημα ενός αρχιτέκτονα που ήθελε να κατασκευάσει ένα μνημειακό ανάκτορο που να ήταν παράλληλα φρούριο, ιερός χώρος και με άλλες λειτουργίες. Ένα οικοδομικό σύμπλεγμα με ‘κυπριακή’ κάτοψη αλλά και με τις καινοτομίες του δημιουργού που χρησιμοποίησε τις γνώσεις του που περιλάμβαναν στοιχεία της αρχιτεκτονική των λαών της ανατολής, ειδικά των Περσών. Θέλοντας λοιπόν ο κατασκευαστής να καινοτομήσει δημιούργησε ένα επιβλητικό κυπριακό ανάκτορο με επιρροές από την ανατολή, δημιουργώντας την εντύπωση στους μεταγενέστερους ότι οικοδομήθηκε από Φοίνικες ή από Πέρσες. Το *Ανάκτορο* ήταν εντόπιο αλλά και με ξενόφερτα στοιχεία και φαντασία. Τα σημεία εκείνα που δείχνουν ότι στον *Λόφο* κατοίκησαν Φοίνικες αλλά και Έλληνες εξηγούν μεν την αλλαγή φρουράς στο *Ανάκτορο*, δεν σχετίζονται όμως με μια εσκεμμένη αλλαγή της κάτοψης, που καθορίστηκε από την εθνικότητα των κατοίκων του *Λόφου*. Ο κάτοχος του *Ανακτόρου* κάθε φορά που άλλαζε προσέθετε κυρίως κινητά ευρήματα υποδηλωτικά της καταγωγής του, έτσι με εξαίρεση τον *Ναό της Αθηνάς* και το Αθωρικό κιονόκρανο δε υπάρχουν ευδιάκριτα στοιχεία περσικής ή ελληνικής προέλευσης στην αρχιτεκτονική του *Ανακτόρου*. Επομένως, τα συμπεράσματα του ανασκαφέα για την ύπαρξη *Liwan – house* ή μεγάρου στο οικοδόμημα δεν ευσταθούν και εξάχθηκαν για να δικαιολογήσουν τη σύνδεση του μνημείου με την πολιτική ιστορία της Κύπρου από το 500 π.Χ. έως το 380 π.Χ.

Το *Ανάκτορο* δεν δέχθηκε στις 4 οικοδομικές του φάσεις - αλλαγές εξαιτίας των ανωτέρω, αλλά ένεκα των λειτουργικών αναγκών του. Στην πρώτη φάση του οικοδομήθηκε ως φρούριο για σκοπούς άμυνας, ως ανάκτορο όπως φαίνεται από την πολυτέλεια και τις ανέσεις του και ως ιερός χώρος όπως φαίνεται από τα πολλά ιερά που υπήρχαν στο κυρίως κτίριο του *Ανακτόρου*. Στη δεύτερη του φάση μετατράπηκε σε ένα κτίριο που θα μπορούσε να φιλοξενήσει πολλούς ανθρώπους. Η ανάγκη αυτή προέκυψε από την αλλαγή του χώρου σε ανάκτορο και χώρο λατρείας με συγκεντρωμένα πολλά ιερά και τον *Ναό της Αθηνάς*. Έτσι οι κάτοικοι του *Ανακτόρου* και οι επισκέπτες είχαν χώρο να φιλοξενηθούν. Κατά τις επόμενες φάσεις, όταν επανεμφανίζεται μια περσική κατοίκηση του χώρου, οι αλλαγές μετατρέπουν τον κεντρικό οικοδόμημα ως ένα χώρο αποθήκευσης μεγάλων ποσοτήτων αγαθών.

Το *Ανάκτορο στο Βουνί* είχε θρησκευτικό χαρακτήρα, αλλά ήταν κι ένα διοικητικό κέντρο. Το *Ανάκτορο Α'* είχε κυρίως βασιλικές και θρησκευτικές λειτουργίες. Είχε ιερά και κρατικά δωμάτια και επίσης ένα αριθμό δωματίων για την διοίκηση και την αποθήκευση αγαθών. Αλλά στο *Ανάκτορο Β'* προστέθηκαν δωμάτια τα οποία προορίζονταν προφανώς για αποθήκευση και διοίκηση. Φαίνεται ότι δημιουργήθηκε η ανάγκη συγκέντρωσης των αποθηκευτικών και διοικητικών λειτουργιών του *Ανακτόρου*.⁹⁴⁹

Το *Ανάκτορο* παρά ότι όπως αναφέρθηκε δεν άλλαξε εσκεμμένα το σχέδιο του για να τονίσει την αλλαγή της εξουσίας στον χώρο αλλά για να εξυπηρετήσει τις νέες ανάγκες που εμφανίστηκαν μετά την εγκατάλειψη της Κύπρου από τους Έλληνες και την αποκατάσταση του προηγούμενου status quo. Το *Ανάκτορο* λοιπόν θα πρέπει να συνδεθεί και με μέρη αυτοκρατορικής διοίκησης και ελέγχου της Αχαιμενιδικής περιόδου. Στο μνημειακό σύμπλεγμα στο *Βουνί* που έχει αρχιτεκτονικά στοιχεία ανόμοια με άλλα Αχαιμενιδικά κτίρια αλλά επιτελούσε τον ίδιο σκοπό. Από τον χώρο αποκομίστηκαν 4 χρυσοί περσικοί δαρειακοί, αγγεία και βραχιόλια με κεφάλια μοσχαριών στις άκρες, όλα μέρος του *Θησαυρού του Βουνιού*. Πολύτιμα αγγεία και βραχιόλια με κατάληξη σε κεφάλια ζώων ήταν διαδεδομένα στη Μέση Ανατολή ακόμα και πριν την Αχαιμενιδική περίοδο. Επιπλέον δύο ασημένια αγγεία από το *Βουνί* είναι πανομοιότυπα με τα Αχαιμενιδικά και θυμίζουν άλλα που βρέθηκαν στις Πασαργάδες και στην *Aradana* στην Περσέπολη, όλα αντικείμενα που προορίζονταν για τον Μέγα Βασιλέα. Το σχήμα ωμέγα που έχουν ορισμένα βραχιόλια στο *Βουνί* θυμίζει περσικά κοσμήματα. Τα κοσμήματα με κατάληξη σε κεφάλια μοσχαριών τα συναντάμε και στις Πασαργάδες. Τα αγγεία για πόσης, αν και Αχαιμενιδικά, ίσως κατασκευάζονταν στο νησί από μέταλλο και κεραμικά, ως μια περσική τεχνοτροπία που αναπτύχθηκε στο νησί.

Η παρουσία τόσων αντικειμένων που όπως γνωρίζουμε από άλλα μέρη προορίζονταν για τον Μέγα Βασιλέα δεν είναι συμπτωματική. Προφανώς το *Ανάκτορο* σε αυτή την φάση του μετατράπηκε σε έδρα του ανώτερου αξιωματούχου της περιοχής ή ακόμα και ολόκληρης της βορειοδυτικής Κύπρου. Ταυτόχρονα και αυτό είναι ίσως το πιο σημαντικό, ο χώρος άλλαξε ώστε να φιλοξενεί λιγότερη φρουρά και περισσότερα αγαθά, εφόσον κατασκευάστηκαν ευμεγέθεις αποθήκες. Αυτό σημαίνει ότι ο χώρος δεν μετατράπηκε σε ένα απόρθητο φρούριο των Περσών έτοιμο να αμυνθεί σε περίπτωση εισβολής, αλλά σε ένα αποθηκευτικό χώρο με σκοπό να χωράει όσο το δυνατό μεγαλύτερες ποσότητες προϊόντων

⁹⁴⁹ Maier 1989, σσ. 16 - 20

παρά στρατό για να υπερασπίσει το φρούριο. Ένας χώρος περισυλλογής του φόρου στον μεγάλο Βασιλέα, όπως ακριβώς μας υποδεικνύουν τα ευρήματα.⁹⁵⁰

Κατά την άποψη μου το *Ανάκτορο στο Βουνί* οικοδομήθηκε, όπως πρότειναν και οι ανασκαφείς στις αρχές του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Η ύπαρξη κεραμικής του 600 – 500 π.Χ. κάτω από τα δάπεδα του *Ανακτόρου Α'* αποτελεί μια ένδειξη ότι ο *Λόφος* κατοικούνταν πριν από την οικοδόμηση του *Ανακτόρου*. Ωστόσο η κατασκευή του *Ανακτόρου* έγινε λίγο αργότερα από κάποιον βασιλιά των Σόλων που το οικοδόμησε ως φρούριο - ανάκτορο. Μετά την ήττα των Σόλων στην Ιωνική Επανάσταση το 498 π.Χ. το *Ανάκτορο* περιήλθε στα χέρια των Περσών, ίσως ως πολεμική αποζημίωση. Οι Πέρσες κράτησαν το *Βουνί* και δεν δείχνει να είναι πιθανόν να το απώλεσαν εκ νέου μετά την επέμβαση του Κίμωνα. Ωστόσο ακόμα και να ισχύει η θεωρία της απελευθέρωσης του *Βουνιού* από τον Κίμωνα, λίγο αργότερα ακολούθησε η οριστική εγκατάλειψη της Κύπρου από τους Έλληνες. Έτσι, το *Βουνί* θα επανήλθε στα χέρια των Περσών. Ο *Λόφος* χρησιμοποιήθηκε από τους Πέρσες σε εποχές ειρήνης ως έδρα τους και ως χώρος συγκέντρωσης του φόρου για τον Μεγάλο Βασιλέα. Επιπλέον, οι Πέρσες κρατώντας το *Βουνί*, είχαν εύκολη πρόσβαση στο γειτονικό *Λιμάνι των Σόλων* που θα τους ήταν χρήσιμο για εμπορικούς και στρατιωτικούς λόγους. Ενδέχεται κάποια στιγμή το *Βουνί* να έχασε την γεωστρατηγική του αξία, ίσως λόγω του ότι το *Λιμάνι των Σόλων* δεν ήταν πλέον χρήσιμο ως ναυτική βάση για τους Πέρσες. Έτσι θα επανήλθε στην κατοχή των Σόλων που το κατείχαν μέχρι την καταστροφή του. Εάν το αποσπάσανε βίαια είναι κάτι που δεν επιβεβαιώνεται από την αρχαία γραμματεία, αλλά δεν είναι και απίθανο. Το *Ανάκτορο* εγκαταλείφθηκε γύρω στο 380 π.Χ. Το τέλος της ιστορίας του *Ανακτόρου* δεν είναι βέβαιο ότι συνδέεται με την πολιτική ιστορία του νησιού. Θα μπορούσε να έχει πληγεί από κάποια τυχαία πυρκαγιά. Αν πραγματικά συνδέεται με τα γεγονότα του 380 π.Χ., τότε ίσως να καταστράφηκε σκόπιμα από τους Σόλους για να μην περιέλθει στα χέρια των Περσών. Εξάλλου τα τείχη του *Λόφου* εξαφανίστηκαν σε τέτοιο βαθμό που μοιάζουν σαν να αποδομήθηκαν εσκεμμένα.

⁹⁵⁰ Πρβλ. Zournatzi 2008, σσ. 239 - 249· βλ. Hermary 2013, σσ. 95-97

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

A. Ιδρυτικοί μύθοι της αρχαίας Αιρείας και των Σόλων

Οι γνώσεις μας για την ίδρυση της πόλης *Αιρείας* και της πόλης των Σόλων, προέρχονται από διάφορους ιδρυτικούς μύθους, όπως μας παραδίδονται από αρχαίους συγγραφείς. Ο Πλούταρχος απέδωσε στον Δημοφώντα, τον γιο του Θησέα, την οικοδόμηση της *Αιρείας*, ενώ την οικοδόμηση των Σόλων στον Φιλόκυπρο, τον βασιλέα της *Αιρείας*. Ο Στράβων ανέφερε ως ιδρυτή των Σόλων, τον Ακάμαντα και τον Φάληρο.

Υπάρχουν και άλλοι μύθοι που αφορούν τους ιδρυτές της πόλης, οι οποίοι μας παραδίδονται από διάφορους αρχαίους συγγραφείς, όπως τον Απολλόδωρο, τον Πολύαινο και τον Διόδωρο τον Σικελιώτη. Σύμφωνα με τους μύθους, ο Δημοφών και ο Ακάμας, ήταν παιδιά του Θησέα και της Φαίδρας ή σύμφωνα με άλλες εκδοχές της Αντιόπης ή της Αριάδνης. Μαθαίνουμε ακόμα ότι ο Θησέας εκδιώχθηκε από τον θρόνο της Αθήνας από τον Μενεσθέα. Ο ήρωας τότε εγκατέλειψε την πόλη, ενώ τους γιους του τους έστειλε στην Εύβοια, στον βασιλιά Ελεφήνορα. Από την Εύβοια ο Ακάμας και ο Δημοφών εκστράτευσαν μαζί με τους υπόλοιπους Αχαιούς κατά της Τροίας. Εκεί διακρίθηκαν και μάλιστα βρίσκονταν ανάμεσα στους ήρωες που κρύφτηκαν στο εσωτερικό του Δουρείου Ίππου.⁹⁵¹ Σύμφωνα με τον Απολλόδωρο, μετά την άλωση της Τροίας ο Δημοφών καθώς επέστρεφε στη Αθήνα, σταμάτησε στους Βισάλτες της Θράκης ή κατά μια άλλη εκδοχή στις εκβολές του ποταμού Στρυμόνα στην Μακεδονία. Ο μύθος αναφέρει ότι ο Δημοφών ερωτεύτηκε τη Φυλλίδα, την κόρη του βασιλιά, και την παντρεύτηκε αποκτώντας μάλιστα δύο αγόρια. Κάποια στιγμή ο Δημοφών αποφάσισε να επιστρέψει στο βασίλειο του την Αθήνα. Πριν φύγει ορκίστηκε στη Φυλλίδα ότι θα επέστρεφε πίσω πολύ σύντομα. Εκείνη τον συνόδεψε μέχρι τις Εννέα Οδούς, και τον έβαλε να υποσχεθεί ότι θα επιστρέψει σύντομα. Ακόμα του έδωσε ένα κουτί, λέγοντας του ότι είναι της Ρέας και ότι θα πρέπει να το ανοίξει μόνο όταν θα είναι σίγουρος ότι δεν πρόκειται να επιστρέψει πίσω σε αυτή. Ο Δημοφών κατά την επιστροφή του στην Αθήνα παρασύρθηκε από μεγάλη θαλασσοταραχή και βρέθηκε στην Κύπρο. Ο Δημοφών

⁹⁵¹ Διόδ. Βιβλ. Δ', κεφ.62 ` Πλούτ. Βί. Παράλ., Θησεύς, 28.1-2. ` κεφ.35 ` Σχολ. Οδ.λ 321` Κόνιντος ο Σμυρναίος, *Τα μεθ' Ομηρον*, ΙΒ', στ. 325

τότε έκτισε μια πόλη που την ονόμασε *Αιπεία*. Η θέση της πόλης δεν έχει εντοπιστεί μέχρι σήμερα, αν και έχουν αναπτυχθεί διάφορες θεωρίες γι αυτή. Σύμφωνα με τη δημοφιλέστερη θεωρία η *Αιπεία* βρισκόταν πάνω στον *Λόφο Βουνί*. Ωστόσο, μετά τις ανασκαφές της *SCE*, θα πρέπει να απορρίψουμε αυτή τη θεωρία, καθώς κάτω από τα δάπεδα του *Ανακτόρου*, αλλά και γενικότερα σε όλο τον *Λόφο*, δεν εντοπίστηκαν ίχνη ζωής πριν από τον 6^ο αιώνα π.Χ. Στη συνέχεια του μύθου του Δημοφώντα, φέρεται ότι η σύζυγος του, Φυλλίδα, αφού απελπίστηκε ότι ο άντρας της δεν θα γυρίσει πίσω αυτοκτόνησε ή κατά μια άλλη εκδοχή πέθανε από την θλίψη της. Ο δε Δημοφών όταν κατάλαβε και ο ίδιος ότι δεν θα επέστρεφε εγκαίρως στην αγαπημένη του, άνοιξε το κουτί και τότε καταλήφθηκε από παράνοια που τον έκανε να πέσει πάνω στο σπαθί του και να σκοτωθεί. Αξιοσημείωτο είναι ότι σύμφωνα με άλλες εκδοχές του μύθου, πρωταγωνιστής σε αυτά τα δρώμενα ήταν ο Ακάμας και όχι ο Δημοφών. Ο δε Φάληρος που εμφανίζεται στον μύθο ως συνιδρυτής της *Αιπείας*, ήταν ένας Αθηναίος άρχοντας και εγγονός του Ερεχθέα.⁹⁵²

Ο Στράβων πέρα από την αναφορά ότι οι Σόλοι ήταν κτίσμα των Αθηναίων Φάληρου και Ακάμαντα, διέσωσε μερικές σημαντικές πληροφορίες για τους Σόλους. Επιβεβαίωσε την ύπαρξη της πόλης αλλά και του *Λιμανιού* της, κατά την εποχή του, όπως και την ύπαρξη ενός ποταμού που ήταν τόσο σημαντικός για την πόλη, ώστε να είναι άξιος αναφοράς. Από τον Στράβωνα είναι που μαθαίνουμε και για την ύπαρξη του *Ναού της Αφροδίτης και της Τσιδας*.⁹⁵³

Ο Πλούταρχος μας παρέδωσε άλλο ένα μύθο, σύμφωνα με τον οποίο ο Σόλων ταξίδεψε με πλοίο στην Κύπρο. Εκεί έγινε φίλος με τον βασιλέα της *Αιπείας*, Φιλόκυπρο και φιλοξενήθηκε στην πόλη του. Ακόμα, αναφέρει ότι η *Αιπεία* ιδρύθηκε από τον Δημοφώντα τον γιο του Θησέα. Μαθαίνουμε επίσης ότι η *Αιπεία* ήταν μια μικρή πόλη, κοντά σε ποταμό, όπως αναφέρεται και από τον Στράβωνα, αλλά από αυτή την αναφορά μαθαίνουμε και το όνομα του ποταμού, το οποίο είναι *Κλάριος*, όπως και ότι πρόκειται για ένα οχυρωμένο οικισμό, μια ακρόπολη εδραιωμένη σε δύσβατες κορυφές των λόφων της περιοχής. Το υπόλοιπο μέρος της διήγησης του Πλουτάρχου, που αφορά τη μεταφορά της πόλης από τα δύσβατα όρη που βρισκόταν στην εύφορη πεδιάδα, κατόπιν της παραινέσεως του Σόλωνα, αλλά και την ενασχόληση του σοφού νομοθέτη με την οργάνωση της νέας πόλης, δεν πρέπει να ευσταθεί, το ίδιο θα πρέπει να ισχύει και για την αναφορά ότι ο Φιλόκυπρος ονόμασε την νέα πόλη, Σόλους προς τιμήν του μεγάλου νομοθέτη.⁹⁵⁴

⁹⁵² Απολλόδωρου *Βιβλιοθήκης Επιτομή*, κεφ. 6.16-17. *Υγίνου Ιστορίαι*, 59. Στράβωνος *Γεωγραφικά*, ΙΔ', 6.3. Σέρβιος, *Σχόλια στο Βιργίλιο*, *Βουκολικά* 5,10. *Θουκυδίδου Ιστορίαι*, Δ', 102.3.

⁹⁵³ Βλ. Φιλ. Μαρ. σπ.π.

⁹⁵⁴ Βλ. Φιλ. Μαρ. σπ.π.

Η προηγούμενη τοποθέτηση στηρίζεται στο γεγονός ότι το όνομα Σόλοι μαρτυρείται σε τουλάχιστον δύο περιπτώσεις πριν από την επίσκεψη του Σόλωνα στην περιοχή, αλλά και στην αμφιλεγόμενη επιγραφή της εποχής του Ραμσή ΙΙΙ (1191-1188 π.Χ.). Αναφέρονται ως Sali στο *Πρίσμα του Esarhaddon* το 673 π.Χ., αλλά και στο *Assurbanipal* (668- 628 π.Χ.), καταγράφεται με παρόμοιο όνομα.⁹⁵⁵ Επιπλέον, τα ευρήματα από ορισμένους τάφους που βρέθηκαν στις νεκροπόλεις που περιβάλλανε την πόλη, χρονολογούνται σε προγενέστερη εποχή της επίσκεψης του Σόλωνα. Έτσι εάν η πόλη προϋπήρχε με αυτό το όνομα, τότε οι ιδρυτικοί μύθοι ή μέρος τους είναι ανακριβείς και εξυπηρετούν κάποια προπαγάνδα. Ίσως οι μύθοι αυτοί να κατασκευάστηκαν ή να τροποποιήθηκαν κάτω από την επιρροή του Κίμωνος για να αποδειχθεί η ελληνικότητα της Κύπρου απέναντι στους Πέρσες και την Αθηναϊκή καταγωγή σημαντικών πόλεων, όπως οι Σαλαμίνα και οι Σόλοι.⁹⁵⁶ Θα μπορούσαν οι ιδρυτικοί μύθοι να είναι εν μέρει αληθινοί, δηλαδή ο Σόλων να επισκέφτηκε τους Σόλους, να προσέφερε βοήθειες αλλά να μην ισχύει ότι δόθηκε το όνομα του στην πόλη.

Αξιοσημείωτη είναι η αναφορά του Ίππαρχου ότι όταν επισκέφτηκε την *Αιπεία* ο νομοθέτης Σόλωνας, βασιλιάς της ήταν ο Κυπράνωρ.⁹⁵⁷ Μάλιστα αυτόν τον βασιλέα συμβούλεψε ο Σόλων να μεταφέρει την πόλη του κάτω στην πεδιάδα, στο σημείο όπου βρίσκουμε σήμερα τα κατάλοιπα της αρχαίας πόλης των Σόλων. Εάν δεν πρόκειται περί σφάλματος, τότε ο Αθηναίος πολιτικός επισκέφτηκε δύο φορές την πόλη. Ωστόσο, ακόμα και αν οι επισκέψεις αυτές πραγματοποιήθηκαν, είναι βέβαιο πλέον ότι το όνομα Σόλοι δεν προέρχεται από τον Σόλωνα, εφόσον αποδεδειγμένα προϋπήρχε. Το όνομα ίσως να οφείλεται στη λέξη σβόλος, σόλος – Σόλοι ή σύμφωνα με σημιτολόγους σε λέξη που σημαίνει απόκρημνος. Απόκρημνος ή σβώλος δηλαδή λίθος, μικρή σημασία έχει, παρά μόνο η διασαφήνιση ότι το όνομα της πόλης δεν δόθηκε σε αυτήν προς τιμή του Σόλωνα.

Ο μύθος του Δημοφώντα με τη Φυλλίδα και η σχέση τους με την Αμφίπολη, όπως και η οικοδόμηση της *Αιπείας* μπορεί να είναι πλαστός και να δημιουργήθηκε τον 5^ο αιώνα π.Χ., την εποχή του Κίμωνος, όταν οι Αθηναίοι στα πλαίσια της προσπάθειας ανάδειξης τους σε υπερδύναμη της εποχής, επιδίωκαν τη σύνδεση τους με την Κύπρο και την Αμφίπολη, μετά την πρώτη εκστρατεία του Κίμωνος στη Θράκη και την εγκατάσταση των Αθηναίων παρά τας Εννέας Οδούς.⁹⁵⁸

Ο μύθος αυτός θα πρέπει να αναβίωσε στα ελληνιστικά χρόνια όταν ο Πτολεμαίος Α΄ πάντρεψε την κόρη του Ειρήνη, την οποία απέκτησε με την αυλική Θαΐδα, με τον τελευταίο

⁹⁵⁵Βλ. Westholm 1936 · βλ.Hill 1972 · ΑΚΕΠ'Ε 1983, σσ. 137 – 139 · Σπυριδάκης 1963, σ.11

⁹⁵⁶Βλ. Des Gagniers 1972

⁹⁵⁷ Βλ. Φιλ. Μαρ. αρ. Α8

⁹⁵⁸ Βλ. Φιλ. Μαρ. αρ. Ε2

βασιλέα των Σόλων Εύνοστο, τον γιο του Πασικράτη. Ο συγκεκριμένος γάμος δεν πρέπει να έλαβε χώρα πριν την τελευταία δεκαετία του 4^{ου} π.Χ. αιώνα. Η συγγένεια του Ευνόστου Β΄ με τον Πτολεμαίο ενδέχεται να επέτρεψε στους Σόλους να διατηρήσουν την ανεξαρτησία τους για λίγα χρόνια ακόμα, μετά την κατάργηση του θεσμού της βασιλείας στο υπόλοιπο νησί. Ωστόσο, ακόμα και να μην ισχύει αυτή η υπόθεση, είναι βέβαιο ότι οι Σόλοι απέκτησαν περισσότερα προνόμια από τις άλλες πόλεις.⁹⁵⁹

Η έλλειψη επαρκών στοιχείων για την εποχή εκείνη ανάγει τη δημιουργία της *Αιπείας* στη σφαίρα του μύθου και μας αναγκάζει να μην μπορούμε να θεωρήσουμε τα στοιχεία αυτά ως ιστορικά. Από μια άλλη πλευρά, μπορεί να πρόκειται για μύθους που ενδεχομένως η διάδοσή τους να εξυπηρετούσε συγκεκριμένα πολιτικά συμφέροντα. Ωστόσο πέρα από τις σκοπιμότητες που μπορεί να κρύβονται στους μύθους, διαφυλάσσουν πολύτιμες πληροφορίες. Η πιο λαμπρή απόδειξη γι' αυτό είναι η ίδια η ανασκαφή της *SCE*, η οποία πραγματοποιήθηκε στο συγκεκριμένο σημείο, αφού λήφθηκε υπόψη η αναφορά για την ύπαρξη στην περιοχή μετά το Μάριον και πριν από τον Κορμακίτη, ενός *Ναού της Αφροδίτης και της Ισιδας*, ο οποίος είχε δίπλα του ποτάμι και λιμάνι.

B. Οι βασιλείς της Αιπείας και των Σόλων

Οι Σόλοι παρά το ότι ήταν μια πόλη με ιστορία τουλάχιστον από τον 6^ο αιώνα π.Χ. έως και την αρχή της Ελληνιστικής Εποχής, οι βασιλείς των Σόλων για τους οποίους γνωρίζουμε έστω κάποια στοιχεία είναι λιγοστοί. Ωστόσο έχουμε την αναφορά του ονόματος ενός βασιλέα που έζησε κατά το πρώτο μισό του 7^{ου} αιώνα π.Χ., την εποχή που η Κύπρος βρισκόταν υπό την κατοχή των Ασσυρίων.⁹⁶⁰ Το όνομα του βασιλέα των Σόλων είναι Ιρισού και αναφέρεται στο Πρίσμα του Εσσαρχαδώνα και στον Κύλινδρο του Ασσυρμπανιπάλ. Εκτός από την αναφορά αυτή δεν έχουν διασωθεί περισσότερα στοιχεία για τον βασιλέα Ιρισού, αν και το όνομα του δεν θυμίζει ελληνικό όνομα και ίσως να είχε καταγραφεί με τον τρόπο που χρησιμοποιούνταν στην Ανατολή. Δεν θα μπορούσε να ήταν φοινικικό καθώς απουσιάζουν τα στοιχεία για να υποστηριχθεί μια φοινικική παρουσία στους Σόλους από τόσο νωρίς. Η αναφορά του ονόματος ενός βασιλιά των Σόλων από τον 7^ο αιώνα π.Χ. έρχεται να επιβεβαιώσει την ύπαρξη του βασιλείου των Σόλων εκείνη την εποχή και μάλιστα με αυτό το όνομα. Τα ευρήματα από τις νεκροπόλεις των Σόλων πιστοποιούν την ύπαρξη της πόλης στη Κυπρο-Γεωμετρική II-III. Ο Ιρισού θα βασίλευσε από τις αρχές έως τα μέσα του 7^{ου} αιώνα και θα ήταν και αυτός υποτελής των Ασσυρίων. Παρά την απουσία ακίνητων

⁹⁵⁹ Ζαννέτος 1997, σσ. 226-227 · Γνωστός από το απόσπασμα του Αθήναιου, βλ. Φιλ. Μαρ. αρ. E53

⁹⁶⁰ Σπυριδάκης, σ.22

αρχαιολογικών ευρημάτων, τα πλούσια ευρήματα από τους τάφους της ίδιας εποχής δείχνουν ότι η περίοδος της βασιλείας του Ιρισού θα ήταν μια εποχή ακμής.⁹⁶¹

Άλλο ένα γνωστό όνομα βασιλιά των Σόλων είναι αυτό του Φιλόκυπρου. Ο Φιλόκυπρος είναι ο βασιλιάς της *Αιπείας*, ο οποίος σύμφωνα με τον ιδρυτικό μύθο, υποδέχθηκε τον νομοθέτη Σόλωνα, τον φιλοξένησε και έπειτα σύμφωνα με την παραίνεση του μετέφερε την πόλη του από ορεινή σε παράκτια θέση. Ο Φιλόκυπρος ήταν ο πατέρας του Αριστόκυπρου που συμμετείχε το 498 π.Χ. στη μάχη στην πεδιάδα της Σαλαμίνας. Επομένως, μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο Φιλόκυπρος βασίλευσε πριν από το 500 π.Χ. Την περίοδο αυτή η Κύπρος πλήρωνε φόρο υποταγής στους Πέρσες, αλλά γενικά φαίνεται ότι ήταν μια ειρηνική περίοδος με τις κυπριακές πόλεις να απολάβαναν την αυτονομία τους. Τα αρχαιολογικά κατάλοιπα από την πόλη και τις νεκροπόλεις των Σόλων αποδεικνύουν αυτή την ακμή. Η πόλη των Σόλων ήδη είχε εγκατασταθεί στον λόφο στην *Παλαιά Χώρα* και είχε οικοδομηθεί ο *Ναός της Αθηνάς στην Ακρόπολη* και η κατοίκηση της πόλης είχε εξαπλωθεί μέχρι το λιμάνι, το οποίο επίσης υπήρχε εκείνη την εποχή. Ο Φιλόκυπρος ίσως ήταν ένα από τους πιο σημαντικούς βασιλείς της πόλης καθώς ο ίδιος ή κάποιος πρόγονος του προχώρησε στο τολμηρό εγχείρημα της οικοδόμησης μιας νέας πόλης. Αν λάβουμε σοβαρά την αναφορά για την πολύμηνη πολιορκία της πόλης από τους Πέρσες, τότε η πόλη είχε ολοκληρωθεί και τα τείχη της ήταν τόσο καλά κατασκευασμένα που άντεξαν για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα. Μια δεύτερη αρχαία μαρτυρία κατονομάζει τον Κυπράνορα ως τον βασιλιά που φιλοξένησε τον Σόλωνα. Αυτό θα μπορούσε να ερμηνευτεί ποικιλοτρόπως. Θα μπορούσε ο ιδρυτικός μύθος να είναι εντελώς εσφαλμένος και να κατασκευάστηκε για λόγους προπαγάνδας των Αθηνών στην περίοδο που ακολούθησε τη Ναυμαχία της Σαλαμίνας. Θα μπορούσε ακόμα να είναι λάθος η πληροφορία που μας παραδίδεται από τον *Βίο Αράτου*. Εκτός βέβαια εάν πραγματικά πρόκειται για δύο διαφορετικούς βασιλείς που υποδέχτηκαν τον Σόλωνα σε δύο ξεχωριστές επισκέψεις, όπως είναι η άποψη του Babelon. Στην περίπτωση που ο Κυπράνορας ήταν βασιλιάς των Σόλων τότε και αυτός θα είχε την εξουσία σε μια περίοδο ακμής και ενδυνάμωσης, αν λάβουμε υπόψη την επιλογή της πόλης να συγκρουστεί με τις κραταιές περσικές δυνάμεις.⁹⁶²

Ο Αριστόκυπρος ήταν βασιλιάς των Σόλων, ήταν γιος του Φιλόκυπρου και διάδοχος του. Συμμετείχε μαζί με τον Ονήσιλο στην Ιωνική Επανάσταση αψηφώντας την περσική ισχύ. Η απόφαση του αυτή να θυσιάσει την διαφαινόμενη ειρήνη που επικρατούσε πριν από την

⁹⁶¹ Ζαννέτος 1997,σ.207

⁹⁶² Πλούταρχος, Σόλων, οπ.π` *Βίος Αράτου*, οπ.π` Ζαννέτος 1997,σ.224

Ιωνική Επανάσταση, θα μπορούσε να σημαίνει ότι οι Σόλοι βρίσκονταν κάτω από την αθηναϊκή επιρροή και είχαν φιλελληνικά αισθήματα. Εάν ήταν βασιλιάς χρόνια πριν τη σύγκρουση με τους Πέρσες τότε ίσως είναι ο υπεύθυνος για την οικοδόμηση των ισχυρών τειχών της πόλης που άντεξαν την πεντάμηνη πολιορκία από τους Πέρσες. Ο Αριστόκυπρος σύμφωνα με την απόφαση του να πολεμήσει τους Πέρσες επιτρέπει το συμπέρασμα ότι ήταν ένας φιλέλληνας βασιλιάς αλλά και αρκετά ισχυρός για να επιχειρήσει ένα πόλεμο. Το όνομα του Αριστόκυπρου πέρα από τις αρχαίες μαρτυρίες των φιλολογικών κειμένων, ενδέχεται να αναφέρεται και σε νομίσματα της πόλης, όπως προτάθηκαν στο Κεφάλαιο *Νομίσματα*. Αν η οικοδόμηση του Ανακτόρου στο Βουνί πραγματοποιήθηκε πριν από την Ιωνική Επανάσταση από τους Σόλιους, τότε ο βασιλιάς που ανέλαβε το έργο ήταν είτε ο Αριστόκυπρος είτε ο πατέρας του ο Φιλόκυπρος.⁹⁶³

Ο Εύνοστος ο Α΄, πιθανόν να ήταν ο διάδοχος του Αριστόκυπρου, αν υπήρξε κενό στην εξουσία μετά τον θάνατο του Αριστόκυπρου καθώς φαίνεται ότι βασίλευσε γύρω στο 460 π.Χ. Εκτός βέβαια αν διάδεχθηκε ένα άλλο βασιλιά ο οποίος βασίλευσε από το 498 π.Χ. μέχρι το 460 π.Χ. Ίσως να είναι εγγονός του Αριστόκυπρου, αν και απουσιάζουν οποιαδήποτε στοιχεία για τον πατέρα του. Ο Εύνοστος θα πρέπει να παρέμεινε υποτελής στους Πέρσες, ελλείψει στοιχείων, και θα υπέμεινε τη νέα και ενεδεχομένως πιο σκληρή υποταγή, με σκοπό να ισχυροποιήσει την πόλη του, ιδιαίτερα μετά τις καταστροφές που θα ακολούθησαν την πολιορκία της πόλης.

Ακολουθεί ένας αβέβαιος βασιλιάς που παρουσιάζεται σε νομίσματα γύρω στο 450 π.Χ. Δυστυχώς, δεν έχουν σωθεί περισσότερα στοιχεία για αυτόν τον βασιλιά.

Ο Αναξαγόρας ή Άγυρις, έζησε στις αρχές του 4^{ου} αιώνα π.Χ. Είναι ο βασιλιάς που αναφέρεται ότι εξοντώθηκε από τον Ευαγόρα, καθώς όπως φαίνεται του αντιστάθηκε στην προσπάθεια του να καταλάβει τους Σόλους. Η ιστορία αυτή αναφέρεται από τον Διόδωρο αλλά δεν επιβεβαιώνεται από άλλες πηγές, θα μπορούσε και να είναι εσφαλμένη. Αν όμως από αυτή την αναφορά μεταφέρεται η ιστορική αλήθεια, τότε θα πρέπει να υποθέσουμε ότι ο Άγυρις εναντιώθηκε στον Ευαγόρα όχι γιατί οι Σόλοι που ήταν μια πόλη που παραδοσιακά υποστήριζε την Αθήνα μεταλλάχθηκε σε πολέμια της, αλλά διότι ο βασιλιάς των Σόλων δεν επιθυμούσε μια σύγκρουση με την Περσική Αυτοκρατορία. Ο Άγυρις θα διατηρούσε στη μνήμη του την καταστροφή που δέχθηκαν οι Σόλοι μετά την άλωση τους από τους Πέρσες στην Ιωνική Επανάσταση.⁹⁶⁴

⁹⁶³ Για τους δύο βασιλείς βλ. Επιγραφές και Φιλολογικές μαρτυρίες οπ.π.

⁹⁶⁴ Βλ. Φιλ. Μαρτ., οπ.π

Οι επόμενοι χρονολογικά βασιλείς που γνωρίζουμε είναι ο Στασικράτης και ο γιος του ο Στασίας, αλλά και ακόμα ένας Στασικράτης, πιθανόν γιος του Στασία, περί το 350 π.Χ. Ο βασιλιάς αυτός εμφανίζεται σε αφιέρωση στην Αθηνά, σε δίγραφη επιγραφή στη Λάρνακα και σε επιγραφή στους Σόλους, όπως και σε φιλολογική μαρτυρία.⁹⁶⁵ Αυτοί οι τρεις βασιλείς ενδέχεται να βασίλευσαν διαδοχικά γύρω στο 370- 350 π.Χ. Εξάλλου, ο Διόδωρος Σικελιώτης επιβεβαιώνει την ύπαρξη, το 351 π.Χ., εννιά πόλεων και άλλων μικρότερων, οποίες μάλιστα κατά την επανάσταση που ξέσπασε αποτίναξαν τον περσικό ζυγό κηρύσσοντας την αυτονομία τους.⁹⁶⁶

Ο Πασικράτης ο Σόλιος ήταν ο βασιλιάς που διαδέχθηκε τον Στασία ή τον Στασικράτη. Είναι λογικό να υποθέσουμε ότι ο Πασικράτης ήταν γιος η εγγονός ενός από τους δύο βασιλείς. Διασώθηκαν μόνο λίγα στοιχεία και για αυτόν τον βασιλιά. Γνωρίζουμε ότι ήταν ένας από τους Κύπριους βασιλείς που έσπευσαν προς βοήθεια του Αλεξάνδρου αφού πρώτα δήλωσε υποταγή. Η συμβολή του Πασικράτη στη νίκη στην πολιορκία της Τύρου τον έκανε εταίρο του Αλεξάνδρου. Την επόμενη χρονιά (332 π.Χ.) ήταν χορηγός των αγώνων στα επινίκια της μάχης της Τύρου.

Γνωρίζουμε ακόμα τον γιο του Πασικράτη, Νικοκλή, που συνόδευσε τον Αλέξανδρο μέχρι την Ινδία. Άλλος ένας ευγενής των Σόλων που αναφέρεται στην αρχαία γραμματεία είναι ο Στασάνωρ, ο οποίος ήταν γιος ή αδελφός του Πασικράτη που έγινε σατράπης στην Αρία και Δραγγιανή. Ο Νικοκλής και και ο Στασάνωρ μάλλον δεν βασίλευσαν στους Σόλους, αλλά αν είχαν ένα διάστημα βασιλείας, θα ήταν σύντομο και ασφαλώς πριν από τον Εύνοστο Β' (310 π.Χ.).⁹⁶⁷

Ο Εύνοστος Β' είναι ο βασιλιάς των Σόλων που παντρεύτηκε την Ειρήνη, τη θυγατέρα του Πτολεμαίου Α' και τη Θαΐδα. Ενδέχεται να ήταν γιος του Πασικράτη και εικάζεται ότι λόγω της συγγένειας του με τον Πτολεμαίο διατηρήθηκε στον θρόνο του και μετά την κατάλυση των κυπριακών βασιλείων.

Ο Αρι..., Βασι... (ίσως Αριστόκυπρος), είναι ένας βασιλιάς της πόλης που μαθαίνουμε για αυτόν από επιγραφές σε νομίσματα μεταγενέστερα των νομισμάτων του Εύνοστου Β', δυστυχώς όμως τα νομίσματα δεν μπορούν να χρονολογηθούν με ασφάλεια. Υπάρχουν ακόμα αρκετοί άλλοι αβέβαιοι βασιλείς, όπως προκύπτει από τις αναφορές σε νομίσματα, κυρίως από το 480 μέχρι το 400 π.Χ.⁹⁶⁸

⁹⁶⁵ Βλ. Φιλ. Μαρτ., σπ.π ' Βλ. Επιγρ., σπ.π

⁹⁶⁶ Βλ. Φιλ. Μαρτ., σπ.π.

⁹⁶⁷ Βλ. Φιλ. Μαρτ., σπ.π

⁹⁶⁸ Βλ. Περισιτιάνης 1995, σσ.472-476, ' βλ. Hill 1972, σσ.143-172 ' βλ. Πασχάλη 2013, σσ. 38-41

Θα πρέπει να γίνει μια σύντομη μνεία στα ευρήματα από τις παράνομες ανασκαφές που διενεργήθηκαν τα τελευταία χρόνια στους Σόλους, καθώς πολλά από αυτά ανήκαν σε μέλη της ελίτ της πόλης. Πλήθος κοσμημάτων στην πλειοψηφία τους γυναικεία που χαρακτηρίζονταν από πολυτέλεια και κομψότητα, ανήκαν στην Κυπρο - Αρχαϊκή και την Κυπρο - Ελληνιστική Εποχή. Μερικά από αυτά ενδέχεται να ανήκαν σε κάποιο βασιλέα, σε βασίλισσα είτε σε μέλη του οίκου τους εφόσον ανάμεσα τους βρίσκεται ένα χρυσό διάδημα και ένα χρυσό στέμμα. Η χρονολόγηση τους είναι αβέβαιη, αν και ο τάφος 4 Α από τον οποίο προήλθαν και τα δύο βασιλικά κοσμήματα περιείχε αντικείμενα που αποδόθηκαν στο πρώτο μισό του 4^{ου} αιώνα π.Χ. Έτσι, και τα δύο κομψοτεχνήματα χρονολογήθηκαν την ίδια εποχή. Εάν η χρονολόγηση ευσταθεί, τότε ο τάφος αυτός ανήκε είτε στον βασιλέα Αναξαγόρα, είτε σε έναν από τους τρεις βασιλείς που βασίλευσαν διαδοχικά στους Σόλους, τον Στασικράτη, τον Στασία και τον δεύτερο Στασικράτη που αναφέρθηκε ανωτέρω και ενδέχεται να είναι ο εγγονός του συνονόματου του βασιλέα της Κλασικής Εποχής. (Εικ. Αρ. 164,165)⁹⁶⁹

Γ. Ταύτιση τοπωνυμίων της αρχαιότητας με σύγχρονα

Η ταύτιση των τοπωνυμίων της αρχαιότητας με τα σύγχρονα και ο εντοπισμός των αρχαιολογικών μνημείων έχει μεγάλη σημασία για την κατανόηση και διασαφήνιση ορισμένων σημαντικών θέσεων για την ιστορία των Σόλων. Μέρη όπως κόλποι, ορυχεία, ποτάμια και κυρίως τα οικοδομήματα της Αρχαϊκής, Κλασικής και Ρωμαϊκής Περιόδου όπως είναι τα ιερά, το *Λιμάνι*, η *Ακρόπολη* και πολλά άλλα κινητά και ακίνητα ευρήματα θα καθοριστούν γεωγραφικά και θα σημειωθούν σε χάρτη για την απόκτηση μιας πιο σφαιρικής εικόνας του άστεως και της ενδοχώρας του βασιλείου. Η αλίευση των τοπωνυμίων και κάποιων αρχαιολογικών θέσεων προέρχεται από μεσαιωνικούς χάρτες, επιγραφές και διάσπαρτες αναφορές από αρχαίους συγγραφείς και περιηγητές.

Ξεκινώντας από το βορειοανατολικό άκρο των Σόλων, ψηλά στην περιφέρεια του βασιλείου της Λαπήθου υπάρχει το ακρωτήριο του Κορμακίτη το οποίο ταυτίζεται με τα Κρόμμυιον άκρα ή Κρομμυακίτη ή ακρωτήριο Κρομμύου ή Κρόμμυον ή Κρομμύων άκρα ή Κρομμυακόν. Οι ονομασίες αυτές προκύπτουν από αναφορές του Στράβωνα, του Πτολεμαίου του Σταδισμίου και άλλων.⁹⁷⁰

Η αρχαία *Αιπεία* αναφέρεται από τους αρχαίους συγγραφείς και ανευρίσκεται ακόμα και σε μεσαιωνικούς χάρτες χωρίς όμως να είναι εφικτή η τοποθέτηση της σε ένα συγκεκριμένο

⁹⁶⁹ Βλ. Kaba 2016, σσ. 226, 232-233

⁹⁷⁰ *Βίος Αυξιβίου*, οπ.π. · *Στράβων*, οπ.π. · *Πτολεμαίος*, οπ.π. · *Σταδισμύς*, οπ.π.

γεωγραφικό σημείο. Ίσως να βρίσκεται στα νότια των Σόλων, στην Αμπελικού ή τη Γαληνή⁹⁷¹

Η πόλη των Σόλων αναφέρεται σε πολλές επιγραφές και φιλολογικές πηγές. Μαθαίνουμε για την ίδρυση της, για τον ρόλο της στα κυπριακά πράγματα, για τη ύπαρξη λιμανιού, ποταμιού, ορυχείων, ναών και πολλές άλλες πληροφορίες για αυτήν. Επιπλέον μαθαίνουμε ότι η πόλη μπορεί να μην συνέχισε τη μεταγενέστερη εποχή να αποτελεί ένα από τα πιο ισχυρά βασίλεια αλλά γνωρίζουμε ότι εξακολούθησε να υπάρχει μέχρι και τον 10^ο αιώνα καθώς την αναφέρει ο Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος ως μια από τις κυπριακές πόλεις της εποχής του.⁹⁷²

Η πόλη *Λιμενία* ενδέχεται να είναι ο Λιμνίτης, στα 8 χιλιόμετρα δυτικά της πόλης των Σόλων. Σύμφωνα με τον Κυριάκο Χατζηιωάννου το όνομα της πόλης *Λιμενίας* προκύπτει από το εθνικό Λιμνίσιος.⁹⁷³ που το συναντάμε σε συλλαβικές επιγραφές⁹⁷⁴ και ανταποκρίνεται στην αναφορά του Στράβωνα για κάποια πόλη με αυτό το όνομα. Η πόλη αναφέρεται και στον Βίο του Αγίου Αυξιβίου.⁹⁷⁵ Η *Λιμενία* θα μπορούσε να ήταν ο Λιμνίτης, θα μπορούσε βέβαια να βρίσκεται πιο νότια και σε πιο ορεινό σημείο, παρά το γεγονός ότι είχε λιμάνι. Αυτό θα εξηγούσε και την αναφορά ως “μεσογαία πόλη”.

Κατά τον Σακελλάριο το χωριό Λίμπια είναι η *Λιμενία*. Η Τέμβρος είναι η σημερινή Τεμπριά. Το Τρόδος και ο Όλυμπος μνημονεύονται επανειλημμένα από την Κλασική εποχή μέχρι την εποχή μας. Δηλώνεται ακόμα ως *Χιονώδες όρος* κάτι που μας παραπέμπει στην Χιονίστρα, την ψηλότερη βουνοκορφή του Τρόδος. Ο Αριστοτέλης το αποκαλεί *Τρόγοδος*. Ο Κυριάκος Χατζηιωάννου υποστηρίζει ότι το Τρόδος είναι το *Τρόγοδος* καθώς

⁹⁷¹ Πρβλ. Newmann 2000, σ. 1078 · βλ. Φιλ. Μαρ. οπ.π. Οι Μεσαιωνικοί χάρτες μας δίνουν πολύτιμες πληροφορίες για την εξέλιξη των τοπωνυμίων από την αρχαιότητα μέχρι τον Μεσαίωνα και μπορούμε να μάθουμε ποια από αυτά εξακολουθούν να υφίστανται βοηθώντας στην ταυτοποίησή τους. Σε μια μερίδα των εν λόγω χαρτών δεν αποτυπώνονται τα τοπωνύμια της εποχής τους αφού οι χαρτογράφοι επιχείρησαν να καταγράψουν τα τοπωνύμια προηγούμενων εποχών και σε κάποιες περιπτώσεις των αρχαίων κυπριακών πόλεων. Οι χαρτογράφοι αυτοί στηρίχτηκαν στις αρχαίες πηγές που αναμφίβολα θα ήταν περισσότερες πριν από 500 – 700 χρόνια, καθώς πολλές αρχαίες γραπτές μαρτυρίες χάθηκαν τους τελευταίους αιώνες από φυσικές καταστροφές και ο άλλους λόγους. Επιπρόσθετα, οι δημιουργοί αυτών των χαρτών θα γνώριζαν αρκετά πράγματα για πόλεις που υπήρξαν χίλια χρόνια πρωτότερα σε σύγκριση με σήμερα που μεσολάβησαν άλλοι τόσοι αιώνες. Στον χάρτη του Abraham Ortelius του 1608 τα βουνά των Σόλων (*Solorum montes*) καταλαμβάνουν ολόκληρη την βορειοανατολική πτέρυγα του βασιλείου. Η *Αιπειά* (*Aepeia*) δεν φαίνεται ξεκάθαρα στο χάρτη που είναι τοποθετημένη. Ένας ακόμα χάρτης για τον οποίο μιλήσαμε και πιο πάνω, αυτόν του Moullart- Sanson, Pierre του 1718 απεικονίζει τους Σόλους να καταλαμβάνουν όλη το βόρειο Τρόδος και τα υπόλοιπα τοπωνύμια συνάδουν με αυτά του Abraham Ortelius και του Tartinius C. · βλ. Εικ.11-15 · Stylianos, σ.371

⁹⁷² Πρβλ. Newmann 2000, σ. 1078 · βλ. ΑΚΕΠ Β.σ.327 · Ο Ιεροκλής στο Συνέκδημον βου μ.Χ. καταγράφει την πόλη Σόλοι ανάμεσα στις πόλεις του νησιού. Ο Γεώργιος Κύπριος στο έργο του Περιγραφή του ανατολικού ρωμαϊκού κράτους, τον 6/7ο μ.Χ. και πάλι αναφέρει τους Σόλους, όπως και ο Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος στο “περ” Βλ. Φιλ. Μαρ. οπ.π

⁹⁷³ Βλ. ΑΚΕΠ Ε, σ.189 · Η πόλη *Λιμενία* που αναφέρεται από την Κλασική εποχή εξακολουθεί να υφίσταται για αιώνες αργότερα και καταγράφεται σε πολλούς χάρτες. Η χαλκογραφία του Anville J.B.B του 1762 συνδυάζει τη γεωγραφία με τις φιλολογικές πηγές. Η *Λιμενία* τοποθετείται ακόμα μια φορά νοτιότερα των Σόλων, προς τις βόρειες πλαγιές του Τρόδος, περίπου εκεί που υπάρχουν τα μεταλλεία. Η *Αιπειά* τοποθετείται σε μικρή απόσταση στα δυτικά των Σόλων και ανατολικά από τον λόφο στο *Βουνί* και τον ποταμό Λιμνίτη · Σκούταρη 2003, σ. 208

⁹⁷⁴ Βλ. Φιλ.μαρτ. οπ.π

⁹⁷⁵ Βλ. Φιλ.μαρτ. οπ.π.

αυτό αρχικά ονομαζόταν Τρίοδος, δηλαδή Τρίστρατο ή Τρίοδον αφού εκεί συναντιόνται 3 δρόμοι, από τον Αμίαντο από τις Πλάτρες και από τον Πρόδρομο. Ο Τρίοδος, του τριόδου έγινε του Τροόδους. Ως Τρίοδο το αναφέρει και ο Φλώριος Βουστρώνιος “ένα άλλο βουνό εκεί είναι εκείνο, που από τους αρχαίους λεγόταν Λαμπαδιστό, από άλλους Χιονώδες και σήμερα Τρίοδος”. Ο Στράβων όταν αναφέρει τον Όλυμπο ενδεχομένως να εννοεί το Σταυροβούνι, διότι το περιγράφει ως ένα βουνό που μοιάζει με μαστό. Ως μαστοειδής όρος το αναφέρει και ο Ευστάθιος.⁹⁷⁶

Το χωριό Γαληνή διατηρεί το όνομα του μέχρι σήμερα. Το επισκέφτηκε ο Γαληνός, ο περίφημος γιατρός της αρχαιότητας που παρέμεινε για κάποιο διάστημα στους Σόλους προσπαθώντας να ανακαλύψει φάρμακα που εμπεριέχαν στη σύνθεση τους χαλκό. Η επίσκεψη αυτή δημιούργησε τη θεωρία ότι το μέρος πήρε το όνομα του από τον Γαληνό, αυτό παραμένει αμφίβολο. Ο Γαληνός έγραψε ότι τα μεταλλεία βρίσκονταν 30 στάδια (5,5 χλμ.) από την πόλη των Σόλων, εκεί που σήμερα υπάρχουν τα μεταλλεία Σκουριώτισσας (Φουκάσας) και του Μαυροβουνίου. Επίσης, περιέγραψε ένα από τα μεταλλεία που βρισκόταν κάτω από κάποια από αυτά τα χωριά.⁹⁷⁷

Η Σκουριώτισσα είναι ακόμα ένα από τα σημερινά μεταλλεία που οφείλουν το όνομα τους στον χαλκό. Το μεταλλείο αυτό είναι ήταν ένα από τα κυριότερα ορυχεία των Σόλων και τοποθετείται στους ίδιους λόφους όπου συγκεντρώνονται τα περισσότερα από τα μεταλλεία.⁹⁷⁸ Μια επιγραφή που βρέθηκε στην Σκουριώτισσα μιλάει για τα μεταλλεία χαλκού της περιοχής όπως την Φλάσου και σε άλλα χωριά.⁹⁷⁹ Ο Απολλώνιος αναφέρει ότι ο Σώτακος διασώζει δύο ονομασίες από τους Σόλους, το *Γέρανδρον* και το *Έλμαιον*, πρόκειται για ονομασίες βουνών νότια των Σόλων. Η *Βουκάσα* που αναφέρεται στην αρχαία γραμματεία είναι η *Φουκάσα* εκεί όπου βρίσκεται το μεταλλείο της Σκουριώτισσας.⁹⁸⁰

Ο Τυρρίας συνδέεται με την Τηλλυρία αφού η λέξη σχετίζεται με τον χαλκό και τα εδάφη της Τηλλυρίας είχαν άφθονο χαλκό που σήμερα έχει βέβαια εξαντληθεί αλλά γνωρίζουμε ότι υπήρχαν.⁹⁸¹ Από τα ονόματα των ποταμών των Σόλων διασώθηκε το όνομα του *Σετράχου*, ο οποίος αναφέρεται και ως πόλη από τον Τζέτζη. Ο *Σάτραχος* θα μπορούσε να είναι και ο Σερράχης.⁹⁸² Η *Σολοποταμιά Σαλαποτάμιον* ή *Σαλαποτάμιν* αναφέρεται και στον Βίο του Αγίου Αυξιβίου ως *Σαλαποταμιά* και ταυτίζεται με τον Ποταμό του Κάμπου. Ο

⁹⁷⁶ Βλ. Newmann, ο.π. · βλ. Φιλ. Μαρ. Αρ. Ε48, Ε65-66, Ε94. · ΑΚΕΠ Έ σσ.194-196 · βλ. Σακελλάριος, σ.128, σ. 133

⁹⁷⁷ Βλ. Mitford 1980, σ.1327-29 · Για τον Γαληνό, βλ. Φιλ.Μαρτ. ο.π. · βλ. ΑΚΕΠ Έ, σσ.202-203

⁹⁷⁸ Βλ. ΑΚΕΠ Δ - Β, σσ. 254-255 · Βλ. Bekker – Nielsen 2004, σ.147 · Βαρνάβας 1993, σ.7 · Mitford 1980, σ.1327-29

⁹⁷⁹ Επιγ. αρ. Ζ5

⁹⁸⁰ Βλ. ΑΚΕΠ Δ - Β, σσ. 254-255 · Έ, σ.203 · Για τον Απολλώνιο βλ. Φιλ. Μαρ. αρ. Α13· Αριστοτέλης, ο.π.

⁹⁸¹ Βλ. ΑΚΕΠ Έ σ.204 · ίσως συνδέεται με την Τηλλυριανή ή Τηλλυρία, Βλ. Φιλ. Μαρ. αρ. Ε7

⁹⁸² ΑΚΕΠ Β, σσ.351-353 · Έ σσ.186-205

Σολίου ποταμός από το Βίο του Αγίου Ηρακλειδίου ταυτίζεται με τον Ποταμό του Κάμπου άρα το *Σαλαποτάμιον* δεν μπορεί να είναι άλλο από αυτό και ταυτόχρονα όχι διαφορετικό από τον *Κλάριο*. Στον Ποταμό της Σολιάς ο Βαρνάβας και ο Μάρκος βάπτισαν τον Άγιο Ηρακλείδιο.⁹⁸³

Για την *Καλλίνουσα* δεν υπάρχει ταύτιση με σιγουριά, αν και θα πρέπει να πρόκειται για την Μανσούρα.⁹⁸⁴

Για την *Αλεξανδρέττα* ή *Αλεξάνδρεια* ο Σακελλάριος την τοποθετεί στον Ακάμαντα είτε στον Πύργο της Ρήγαινας είτε στην Πηγή του Έρωτα Fontana Amorosa. Υποστηρίζει ότι οικοδομήθηκε την εποχή των Πτολεμαίων. Την πόλη αυτή αναφέρει και ο Γεώργιος Βουστρώνιος λέει ότι η *Αλεξάντρα* δόθηκε σε κάποιον ως φέουδο η Μαραθάσα η *Αλεξάντρα* η Λετύμπου και το Διορίμιν (ίσως ο Διόριος στην επαρχία της Κερύνειας. Στους Μεσαιωνικούς χάρτες η *Αλεξάνδρα* τοποθετείται στην περιοχή της Τηλλυρίας και ταυτίζεται είτε με τον Κάτω Πύργο είτε με το χωριό Κόκκινα ή στο Ακρωτήριο *Καλλίνουσα* δηλαδή τον Πωμό. Στους χάρτες πάντως τοποθετείται στην περιοχή της Τηλλυρίας.⁹⁸⁵

Οι παραθαλάσσιοι οικισμοί του βασιλείου εγκαταλείφθηκαν, ιδιαίτερα μετά τον 7^ο αιώνα και ενισχύθηκαν οι προϋπάρχοντες ορεινοί οικισμοί είτε ιδρύθηκαν νέοι. Ορισμένοι από αυτούς ήταν ο Πάνω Πύργος, η Βαρίσεια, η Αμπελικού, τα Πηγαίνα, το Χαλλέρι, το Μοσφίλι, ο Άγιος Θεόδωρος, η Γαληνή, ο Λουτρός, ο Ξερόβουνος, οι Αμμαθικίες, οι Σελέμανι ή Άγιος Ιωάννης, Βροδίσια, Σελλάιν τ' Άππη, Παλιάμπελα, Λειβάδι.⁹⁸⁶ Οι αραβικές επιδρομές, φυσικές καταστροφές, ανασφάλεια οδήγησαν τους κατοίκους της περιοχής να μετακινηθούν από τους παράκτιους οικισμούς τους προς το εσωτερικό της Τηλλυρίας και της Ευρύχου. Οι καινούργιες κώμες που δημιουργήθηκαν στα όρη της Τηλλυρίας άκμασαν για αιώνες όπως συνάγεται από τις αναφορές των περιηγητών και την σταθερή εμφάνιση τους σε χάρτες της Φραγκοκρατίας και της Τουρκοκρατίας. Ταυτόχρονα με την ακμή των δυτικών οικισμών στην ανατολική πλευρά του βασιλείου των Σόλων άκμασαν μια σειρά από χωριά που όλα μαζί ονομάστηκαν Σολέα, όταν και εκεί οι κάτοικοι των Σόλων και των παράκτιων κώμων είτε από τον κίνδυνο των επιδρομών είτε γιατί

⁹⁸³ Βλ. Newmann, οπ.π., σ. 1078 ` Βλ. Βίος Αγίου Αυξιβίου και Αγίου Ηρακλειδίου, οπ.π.

⁹⁸⁴ Βλ. Newmann, οπ.π., Για το θέμα αυτό δεσ *Αλεξάνδρεια*, οπ.π.

⁹⁸⁵ Βλ. ΑΚΕΠ Ε. βλ. Newmann, οπ.π ` Για την *Αλεξάνδρεια* βλ. Φιλ. Μαρ. Αρ.

⁹⁸⁶ Οι κώμες αυτές επαναλαμβάνονται στους περισσότερους μεσαιωνικούς χάρτες. Για το Ακρωτήριο *Καλλίνουσα* ή της *Αγίας Ελένης*, δεσ *Αλεξάνδρεια*. Ο Άγιος Θεόδωρος φαίνεται ότι απέκτησε σημασία κάποια στιγμή μετά τον 10^ο αιώνα. Καταγράφεται συχνά στους μεσαιωνικούς χάρτες που αναφέρθηκαν με μεγάλα γράμματα δείχνοντας ότι κατείχε μεγάλη έκταση και σημασία. Πιθανόν οι κάτοικοι της Τηλλυρίας από τον 7^ο τουλάχιστον αιώνα και εντεύθεν μεταφέρθηκαν προς τη βόρεια Τηλλυρία, η οποία έχει ορεινά και δύσβατα εδάφη. Εκεί θα πρέπει να άκμασαν ο Άγιος Θεόδωρος και η *Αμπελικού* ` Reinhard 1766 ` Σκούταρη 2003, σ.46, σ.148

στέρεψαν τα ορυχεία από την μακροχρόνια εκμετάλλευση αναγκάστηκαν να μετακινηθούν προς τα βόρεια.

ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ ΑΝΔΡΕΑΣ

Δ. Σύνορα των Σόλων / Αγροτικά ιερά

1. Εισαγωγή

Ο καθορισμός των συνόρων των αρχαίων βασιλείων με ακρίβεια είναι ακατόρθωτος, διότι δεν έχουν διασωθεί αρχαίες γραπτές μαρτυρίες που να αποκαλύπτουν τα όρια των πόλεων. Ωστόσο, οι λίμνες, οι πηγές, τα ποτάμια και τα βουνά, λειτουργούσαν ως φυσικά σύνορα. Επιπλέον, τα ορυχεία χαλκού και οι υδρολογικές ζώνες ήταν απαραίτητες στη δημιουργία αυτόνομων περιοχών και την εδραίωση πόλεων. Κάτω από αυτό το πρίσμα αποκαλύπτονται εν μέρει τα σύνορα των Σόλων. Τα όρια των κυπριακών πόλεων θα μπορούσαν να γίνουν πιο ευδιάκριτα εάν ισχύει η θεωρία που υποστηρίζει ότι οι πόλεις για να δηλώσουν την επικράτεια τους, οικοδομούσαν αγροτικά ιερά στα συνοριακά σημεία που τις χώριζαν από τους γείτονες τους. Αυτή η πρακτική είχε την αφετηρία της στην Εποχή του Σιδήρου, όταν τότε οι πόλεις ίδρυσαν αγροτικά ιερά στις θέσεις ιερών της Ύστερης Εποχής του Χαλκού.⁹⁸⁷ Τα αγροτικά ιερά ονομάστηκαν έτσι από τη θέση τους, η οποία συνήθως βρίσκεται σε αγροτικά εδάφη στην ενδοχώρα. Σύμφωνα με το μοντέλο του Polignac και με τον διαχωρισμό που έκανε ο Φασούλας, τα ιερά θα πρέπει να διαχωριστούν σε αστικά ιερά, δηλαδή αυτά που ανεγέρθηκαν σε αστικούς οικισμούς. Σε περιστασιακά ιερά, τα οποία εντοπίζονται σε απόσταση 5 χλμ από την πόλη και οριοθετούσαν τα όρια της ίδιας της πόλης και σε εξωαστικά ιερά τα οποία οικοδομούνταν στα 5 -15 χλμ. από την πόλη και οριοθετούσαν το σύνολο των εδαφών της Πόλης – Βασιλείου.⁹⁸⁸

2. Τα αγροτικά ιερά

Στο τέλος της Κυπρο-Γεωμετρικής ΙΙΙ (αρχές 8^{ου} αιώνα) και κατά την Κυπροαρχαϊκή Εποχή, δημιουργήθηκαν αστικά κέντρα με την οικοδόμηση πόλεων, ενώ παράλληλα στην περιφέρεια τους εμφανίζονται και μικρότερα κέντρα, ανάμεσα τους και αγροτικά ιερά. Κατά την εποχή αυτή ενοποιήθηκαν τα κυπριακά βασίλεια και οι πόλεις διεκδίκησαν τον έλεγχο της χώρας τους. Στο πλαίσιο αυτό οι πόλεις ανακατέλαβαν θέσεις της Εποχής του Χαλκού. Οι κυπριακές πόλεις της Εποχής του Σιδήρου γνώρισαν μια διαδικασία καθορισμού των ορίων των εδαφών τους, κάτι που θα προκάλεσε την αύξηση του ανταγωνισμού διεκδικήσεως εδαφών ανάμεσα σε γειτονικές πόλεις. Ωστόσο, δεν πέρασαν όλα τα βασίλεια από αυτή τη διαδικασία με τον ίδιο ρυθμό ή την ίδια χρονική στιγμή, όπως ούτε και τα ιερά. Το κάθε βασίλειο χάραξε τη δική του πορεία στην ιστορία

⁹⁸⁷ Βλ. Papantoniou 2013, σσ. 31-40

⁹⁸⁸ Βλ. Polignac 1984, σ.33 · Βλ. Budin 2016, σ. 58 · Βλ. Φασούλας 2016, σσ. 4-6

Η αύξηση του αριθμού των περιαστικών και εξωαστικών ιερών, κατά την πρόιμη Κυπρο-Αρχαϊκή περίοδο, μπορεί να ήταν αποτέλεσμα της δημογραφικής ανάπτυξης, αλλά κυρίως υπήρξε αποτέλεσμα της διαδικασίας της εδραίωσης και αναδιοργάνωσης των πόλεων-βασιλείων και των εδαφών τους. Η διαδικασία αυτή οδήγησε στην πολιτική, οικονομική και πολιτιστική οργάνωση της υπαίθρου και στον έλεγχο της από μια από μια κεντρική αρχή, ένεκα της Ασσυριακής προσάρτησης του νησιού, η οποία προκάλεσε αυτές τις εξελίξεις εφόσον πλέον η κάθε πόλη ήταν υποχρεωμένη να πληρώνει φόρο υποτέλειας. Με γνώμονα την επιδίωξη της αύξησης των εδαφών, εγκαινιάστηκε μια πολιτική ανταγωνισμού μεταξύ των Πόλεων-Βασιλείων για την παγίωση της εξουσίας τους σε απομακρυσμένα σημεία από την πρωτεύουσα τους, κάτι που μπορεί να επιτεύχθηκε με την ανέγερση ιερών κατά μήκος των συνόρων των βασιλείων.

Ορισμένα εξωαστικά ιερά της Εποχής του Σιδήρου έγιναν σύμβολα κυριαρχίας των πόλεων και βρέθηκαν στο επίκεντρο επίδειξης της κοινωνικής ισχύος και του οικονομικού ελέγχου της περιοχής τους. Τα ιερά εξελίχθηκαν σε σημαντικά στρατηγικά σημεία και έγιναν χώροι προβολής του πλούτου με τις προσφορές αναθημάτων μνημειακής Κυπρο-αρχαϊκής και Κυπρο-κλασικής γλυπτικής. Τα ιερά αφιερώνονταν στους θεούς, αλλά ταυτόχρονα πρόσβευαν τη βασιλική κυριαρχία στην επικράτεια. Στα ιερά αυτά εντοπίστηκαν σύμβολα της βασιλικής εξουσίας, αγαλματίδια, είδη πολυτελείας και κυπρο-αρχαϊκές επιγραφές που κυρίως είναι βασιλικές. Υπήρχαν πολύτιμα αναθήματα στα αρχαϊκά και κλασικά κυπριακά ιερά, όπως αγάλματα από τερακότα, μερικά από αυτά κολοσσιαίου μεγέθους και ασβεστολιθικά γλυπτά. Τον 5^ο και τον 4^ο αιώνα π.Χ., η πρακτική της εναπόθεσης ασβεστολιθικών γλυπτών έφτασε στο αποκορύφωμά της καθώς η επίδειξη εντυπωσιακών βασιλικών αφιερωμάτων αποτέλεσε μέρος των στρατηγικών που ανέπτυξαν τα βασίλεια για τη νομιμοποίηση της ιδιοποίησης γης.

Μερικά από τα ιερά χρησιμοποιήθηκαν και ως χώροι μεγάλης κλίμακας αποθήκευσης και συνάθροισης γειτονικών κοινοτήτων. Η ανάπτυξη τους επιτελέστηκε κατά την Εποχή του Σιδήρου, ενώ οι πρώτες τους εκδηλώσεις δεν μπορούν να εντοπιστούν πριν από την Ύστερη Κυπρο - Γεωμετρική περίοδο. Πρόκειται για ιερά της Εποχής του Χαλκού που εγκαταλείφθηκαν και επαναχρησιμοποιήθηκαν κατά την Εποχή του Σιδήρου. Ο αριθμός των βασιλείων και η έκταση των εδαφών τους θα πρέπει να διέφερε πολύ στο πέρασμα του χρόνου, εάν ληφθεί υπόψη ότι στη στήλη του βασιλιά Σαργών, ο οποίος το 707 π.Χ. συμπεριέλαβε την Κύπρο στην Ασσυριακή Αυτοκρατορία, είχαν καταγραφεί επτά Κυπριακά βασίλεια, ενώ μερικές δεκαετίες αργότερα ο αριθμός των κυπριακών βασιλείων αυξήθηκε σε δέκα, σύμφωνα με το Πρίσμα του Εσσαρχαδών, του 673 π.Χ. Από αυτή τη

διαπίστωση δημιουργείται η πεποίθηση ότι οι κυπριακές πόλεις σε κάποιες περιόδους είχαν αντιπαραθέσεις μεταξύ τους, οι οποίες οδήγησαν σε συγκρούσεις που είχαν ως αποτέλεσμα την κατάλυση κάποιων βασιλείων.

Πολλά κυπρο-κλασικά ιερά συνέχισαν τη λειτουργία τους, στην ελληνιστική περίοδο, ωστόσο, μεγάλος αριθμός κυπριακών ιερών δεν σώθηκε. Η Κυπρο - Αρχαϊκή Εποχή ήταν καθοριστική για την εδραίωση της εξουσίας των πόλεων και για τη διαμόρφωση των εδαφών τους. Σύμφωνα με την Ulbrich η ίδρυση των περιαστικών ιερών δεν εκτείνεται πέρα από την Κυπρο - κλασική Εποχή. Η Fourtier ακολούθησε το μοντέλο του Polignac προβάλλοντας τον εδαφικό ανταγωνισμό, τις θρησκευτικές και πολιτιστικές σφαίρες επιρροής. Οι απόψεις αυτές θα πρέπει να συνδεθούν με την πυκνότητα των θέσεων των ιερών στους πρόποδες και τα δάση της οροσειράς του Τροόδους και με τις αξιώσεις διαφόρων πόλεων-βασιλείων για έλεγχο σε αυτές τις περιοχές.

Τα Ιερά που βρίσκονταν στην περιφέρεια των πόλεων, συχνά βρίσκονταν σε απομακρυσμένες περιοχές και επομένως ήταν εξωαστικά, όμως δεν έπαυαν να συνδέονται στενά με ένα κέντρο από το οποίο εξαρτιόνταν. Τα δημόσια περιφερειακά ιερά, που εντοπίζονται εκτός των αστικών ή περιαστικών ορίων εμφανίζονται κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού και εξελίσσονται μέχρι την Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου. Μερικά εξωαστικά ιερά που βρίσκονται στους πρόποδες του Τροόδους, όπως οι Φιλάνοι-Πεταλούδες, το Καλό Χωριό-Ζυθκιώνας, Μένοικο-Λιθαρκές, δεν παρέχουν στοιχεία μετά την Κυπρο - κλασική Εποχή, κάτι που δείχνει ότι ίσως δεν υπήρχαν πλέον βασιλείς για να διεκδικήσουν αμφισβητούμενα εδάφη.⁹⁸⁹

Μερικά αγροτικά ιερά της Ύστερης Εποχής του Χαλκού καθώς και της Κυπρο - Γεωμετρικής, όπως το ιερό της Αγίας Ειρήνης, επαναχρησιμοποιήθηκαν, ενώ εξακολούθησαν να βρίσκονται σε χρήση κατά την Ελληνιστική και τη Ρωμαϊκή Εποχή, αν και η μεγάλη πλειοψηφία των περιαστικών και εξωαστικών ιερών χρονολογούνται στην Κυπρο-Αρχαϊκή και την Κυπρο-Κλασική Εποχή. Τα κυπριακά ιερά παρέμειναν σε χρήση όσο υπήρχαν τα βασίλεια στα οποία ανήκαν. Η εγκατάλειψη των ιερών συνδέεται με την εξαφάνιση των πόλεων - βασιλείων. Τα κυπριακά βασίλεια κατά τη διάρκεια του βίου τους, χρησιμοποιούσαν τους ιερούς χώρους των προγενέστερων εποχών, ορίζοντας σφαίρες επιρροής με την ίδρυση εξωαστικών ιερών. Το αναθηματικό υλικό από τα περισσότερα εξωαστικά ιερά αποδίδεται σε ένα μόνο κέντρο παραγωγής. Τα κυπριακά λατρευτικά μέρη ήταν σημεία συγκέντρωσης για τις γειτονικές κοινότητες και δείχνουν μια ισχυρή σχέση με

⁹⁸⁹ Βλ. Fourtier 2013, σσ. 103 - 133 · βλ. Papantoniou 2012, σσ. 288-289, σσ. 306-307 · βλ. 2013, σσ.34 - 41 · βλ. 2022, σσ.179-181 · βλ. Iacovou 2013, σ. 29 · βλ. 2018, σσ. 25-27 · βλ. Satraki 2013, σσ. 123-144

τα εγγύτερα αστικά κέντρα, από τα οποία θα πρέπει να εξαρτιόνταν. Μόνο σε λίγα ιερά βρέθηκαν αναθήματα από διαφορετικά βασίλεια. Αυτό μπορεί να ερμηνευτεί ότι τα ιερά βρίσκονταν σε ακαθόριστη ζώνη, αποτελώντας ένα τόπο συνάντησης και διαπραγμάτευσης μεταξύ των κατοίκων των βασιλείων. Θα μπορούσε ακόμα να ισχύει και το ενδεχόμενο οι δύο πόλεις να είχαν στην κατοχή τους τα ιερά αυτά διαδοχικά, δηλαδή αρχικά ο κάτοχος του ιερού να ήταν μια πόλη και μετέπειτα μια άλλη. Η κατανομή των εξωαστικών ιερών στον γεωγραφικό ορίζοντα είναι σημαντική καθώς υποδεικνύει τα όρια των χερσαίων συνόρων. Μερικά ιερά βρίσκονταν στους μεταλλοφόρους πρόποδες του Τροόδους, στις οδούς επικοινωνίας των Σόλων με την ενδοχώρα τους.⁹⁹⁰

Κατά την Κυπρο - Αρχαϊκή και την Κυπρο- Κλασική Εποχή οι πόλεις-βασίλεια χρηματοδοτούσαν την ανέγερση και τη συντήρηση ορισμένων ιερών. Κατά την Ελληνιστική Εποχή θα πρέπει να επιτελέστηκαν σημαντικές αλλαγές στη χρηματοδότηση των τοπικών λατρειών, καθώς η οικονομική διαχείριση άλλαξε στο πλαίσιο της νέας ενιαίας πολιτικής οργάνωσης και τον διαχωρισμό της Κύπρου σε επαρχίες. Οι κυπροκλασικές τοποθεσίες εγκαταλείφθηκαν λόγω της κατάλυσης των βασιλείων. Δεν υπήρχαν πλέον βασιλείς να διεκδικούν εδάφη για να διατηρήσουν τα σύνορα τους και τα εξωστικά ιερά απώλεσαν τον λόγω ύπαρξης τους. Πλέον στηρίζονταν κυρίως στις τοπικές κοινωνίες που διέμεναν στις περιοχές των ιερών. Κατά τη Ρωμαϊκή Εποχή πολλά εξωαστικά ιερά της Εποχής του Σιδήρου στην ενδοχώρα έχασαν την αξία τους και εγκαταλείφθηκαν, εν τέλει ερημώθηκαν. Οι Μακεδόνες και αργότερα οι Ρωμαίοι μετά την προσάρτηση και την «επαρχιοποίηση» της Κύπρου δεν ενδιαφέρονταν για τα ακριβή όρια των πόλεων.⁹⁹¹

Η αποκάλυψη των πρώτων ιερών στην Κύπρο χρονολογείται τον 19^ο αιώνα, όταν ο Richter ανέσκαψε τα πρώτα από αυτά.⁹⁹² Δυστυχώς, πολύ λίγα κυπριακά ιερά ανασκάφηκαν και τα περισσότερα βρίσκονταν σε κακή κατάσταση, έτσι οι πληροφορίες που προκύπτουν από την αρχιτεκτονική των περισσότερων κυπριακών κερών, είναι ελάχιστες. Οι παραλλαγές της αρχιτεκτονικής των αστικών και εξωαστικών ιερών από την Κυπρο-Γεωμετρική έως την Κυπρο-Κλασική Εποχή ακολούθησαν κυρίως την παραδοσιακή αρχή των θρησκευτικών δομών της Ύστερης Εποχής του Χαλκού. Μια διάταξη που περιλάμβανε μια υπαίθρια, ανοικτή αυλή (τέμενος) με περίβολο, ένα βωμό και μερικές φορές ένα ή περισσότερα βοηθητικά, ορθογώνια δωμάτια. Ορισμένα μικρά εξωαστικά ιερά, αποτελούνταν μόνο από ένα πρόχειρα κατασκευασμένο περίβολο και ένα βωμό, έχοντας παρουσία μικρών

⁹⁹⁰ Βλ. Fourrier 2013, σσ.105-107 · βλ. Papantoniou 2022, σ.182

⁹⁹¹ Βλ. Papantoniou 2013, σσ.34-51 · βλ. 2020, σ.65 · βλ. 2022, σ.180

⁹⁹² Βλ. Ulbrich 1998, σσ. 93-106

προσφορών και ειδώλια από τερακότα. Τα ιερά αυτά θα εξαρτιόνταν από ποιμενικές και αγροτικές κοινότητες για την επιβίωση τους.⁹⁹³

3. Τα σύνορα των Σόλων

Τα εξωαστικά ιερά που θα μπορούσαν να οριοθετούσαν τα σύνορα των Σόλων, όπως αναφέρθηκαν πιο πάνω, είναι τα ακόλουθα: Το εξωαστικό ιερό της Αγίας Ειρήνης το οποίο βρισκόταν στα βόρεια σύνορα της πόλης και τη διαχώριζαν από τη Λάπηθο. Μερικοί μελετητές έχουν τοποθετήσει το ιερό της Αγίας Ειρήνης στην επικράτεια της Κυπρο-Αρχαϊκής πόλης-βασιλείου της Λαπήθου, ενώ άλλοι αποδίδουν το ιερό στην επικράτεια των Σόλων. Το ιερό ανήκει στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού, με χρήση και στην Ύστερη Κυπρο-Γεωμετρική Εποχή μέχρι πρώιμη Κυπρο-Αρχαϊκή περίοδο και με αναβίωση στην Ελληνιστική Εποχή.⁹⁹⁴

Το Ιερό στη *Μύρτου-Πηγάδες* είναι ένας ιερός χώρος της Ύστερης Χαλκοκρατίας που καταστράφηκε και εγκαταλείφθηκε στις αρχές του 12^{ου} αιώνα π.Χ., ενώ πέρασε μια περίοδο αναβίωσης την Εποχή του Σιδήρου και την ελληνιστική περίοδο. Το ιερό αυτό επίσης διαχώριζε τους Σόλους από τη Λάπηθο.⁹⁹⁵

Στο Μένοικο, εντοπίστηκε ένα μικρό αγροτικό ιερό με πολλά πήλινα είδωλα του 6^{ου} αιώνα π.Χ., αφιερωμένο στον θεό Βάαλ- Άμμωνα, ο οποίος θεωρούνταν προστάτης των βοσκών και των γεωργών. Το ιερό αυτό θα πρέπει να ήταν εξωαστικό και να διαχώριζε τους Σόλους από την Ταμασό.⁹⁹⁶

Στην τοποθεσία *Αγιλάδες* στην Κακοπετριά, το 1938, ο Taylor ανέσκαψε τον αποθέτη Ιερού Αρχαϊκής με Κλασική Εποχή. Το Ιερό ανήκε στην Αθηνά, αυτό καθορίστηκε από τα ίδια τα ευρήματα που εντοπίστηκαν επί τόπου. Τα ασβεστολιθικά γλυπτά και τα πήλινα ειδώλια που βρέθηκαν σε αφθονία παρίσταναν τη θεά. Μερικές από τις μορφές παρίσταναν τον Ηρακλή, κάτι που ερμηνεύτηκε ότι στο ίδιο ή σε γειτονικό ιερό λατρευόταν και ο διάσημος ήρωας. Εξάλλου, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, ο Ηρακλής ενδέχεται να λατρεύτηκε και στο περιαστικό *Ιερό στα Αμπέλια*, στα ανατολικά των Σόλων.⁹⁹⁷ Το ιερό στην Κακοπετριά οικοδομήθηκε σε ένα σημείο όπου έφταναν τα νότια σύνορα των Σόλων, αν και στα νότια της θέσης δέσποζε το Τρόδος το οποίο διαχώριζε τους Σόλους από τις πόλεις της νότιας Κύπρου.

⁹⁹³ Βλ. Papantoniou 2013, σσ.34-51 · βλ. 2020, σ.65 · βλ. 2022, σ.180

⁹⁹⁴ Βλ. Papantoniou 2012, σσ. 300-301, σ. 305 · βλ. Fourier 2014, σσ. 119-123 · βλ. Iacovou 2018, σσ. 21-22

⁹⁹⁵ Πρβλ. Papantoniou 2012, σσ. 299-300

⁹⁹⁶ Πρβλ. Papantoniou 2013, σσ. 46-49

⁹⁹⁷ Βλ. Χρήστου 2000, σ. 21, σ. 34 · Βλ. 2022, σσ. 191-207

Στα νοτιοδυτικά των Σόλων και σε αρκετά μεγάλη απόσταση, βρίσκεται η σύγχρονη κοινότητα της Πάφου, Δρύμου. Εκεί ενδέχεται να υπήρχε Ιερό του Απόλλωνα, όπως προκύπτει από δύο επιγραφές που βρέθηκαν στον χώρο, που ήταν αφιερωμένες στον θεό Απόλλωνα.⁹⁹⁸ Το ιερό ήταν κτισμένο ανάμεσα στην Πάφο και το Μάριον και έξω από τα νοτιοδυτικά σύνορα των Σόλων.

Ο Hogarth αναφέρει άλλο ένα ιερό στην ίδια περιοχή. Συγκεκριμένα γράφει ότι ένας Ναός της Ήρας βρισκόταν στο σημείο όπου σήμερα βρίσκεται η Μονή των Ιερέων ή Αγία Μονή η οποία απέχει 1 περίπου χιλιόμετρο από το χωριό Στατός. Σύμφωνα με την παράδοση το μοναστήρι αυτό κτίστηκε τον 4ο αιώνα μ.Χ. από τον Άγιο Ευτύχιο και τον Άγιο Νικόλαο που αργότερα έγινε επίσκοπος Μύρων της Λυκίας. Σε έρευνα που έγινε το 1964, βρέθηκε αρχαιότερο δάπεδο και τμήμα τοίχου με μικρό τμήμα τοιχογραφίας, κάτω από τον σημερινό ναό. Μαθαίνουμε ότι η εκκλησία οικοδομήθηκε με πέτρες από τον ναό της Ήρας. Προηγουμένως, το 1885, κατά τη διάρκεια επισκευής της εκκλησίας βρέθηκαν δυο επιγραφές σε κυπροσυλλαβική γραφή που αναφέρουν την ανέγερση ναού προς τιμήν της Ήρας από τον τελευταίο βασιλιά της Πάφου Νικοκλή. Οι επιγραφές αυτές εντοιχίστηκαν στον δυτικό τοίχο της εκκλησίας του μοναστηριού, όπου βρίσκονται μέχρι σήμερα. Το ιερό θα διαχώριζε τους Σόλους από το Μάριον και την Πάφο.⁹⁹⁹

Ο Richter κατά τον 19ο αιώνα, αποκάλυψε στο χωριό Πωμός αρχαία ερείπια ιερού. Επίσης αναφέρει ένα βωμό της Αφροδίτης και την εξεύρεση μορφών της κλασικής τέχνης. Το ΤΜΑ το 1950 διενέργησε ανασκαφές, πιθανόν στο ίδιο σημείο που ερεύνησε και ο Richter. Ενδέχεται να πρόκειται για ιερό της Κλασικής Εποχής, όπου λατρευόταν μια θηλυκή θεότητα, παρά ότι δεν πιστοποιείται η ταυτότητα της θεάς.¹⁰⁰⁰ Το ιερό αυτό βρισκόταν σε μικρή απόσταση από τα όρη της Τηλλυρίας, τα οποία ανήκαν με βεβαιότητα στους Σόλους και συνιστούσαν το δυτικό συνορο τους, αυτό που τους διαχώριζε από το Μάριον.

Ε. Η Αλεξανδρέτα

Η *Αλεξανδρέτα* ήταν μια αρχαία πόλη της Κύπρου, η οποία αναφέρεται στην αρχαία γραμματεία και καταγράφεται σε χάρτες του 16^{ου}. Ωστόσο δεν γνωρίζουμε με ακρίβεια ούτε πότε οικοδομήθηκε ούτε σε ποια θέση βρίσκεται. Μέχρι σήμερα η θέση της πόλης παραμένει άγνωστη, αλλά υπάρχουν μερικές θεωρίες για την ακριβή τοποθεσία της.

⁹⁹⁸ Βλ. Hogarth 1889, σ. 26, σ. 30

⁹⁹⁹ Βλ. Hogarth 1889, σσ. 25 -40 ` Βλ. Fourrier 2014, σ. 131

¹⁰⁰⁰ Βλ. Ράπτου 2010, σσ. 22 - 23

Οι χάρτες στους οποίους σημειώνεται η πόλη δεν είναι απόλυτα ακριβείς και διαφωνούν για την ακριβή θέση της. Την αναφέρουν κυρίως ως *Alesandreta* ή ως *Lesandreta* και την τοποθετούν στο *Ακρωτήριο Καλλίνουσα* που ενδέχεται σήμερα να είναι το Ακρωτήριο του Πωμού που αποτελεί το δυτικό σύνορο των Σόλων με το Μάριον - Αρσινόη. Σε άλλους χάρτες η *Αλεξανδρέτα* φαίνεται να βρίσκεται ανατολικότερα του Πωμού και συγκεκριμένα στην περιοχή της σημερινής κοινότητας της Μανσούρας. (Εικ. Αρ. 10 – 15)¹⁰⁰¹

Ο Πτολεμαίος ανέφερε τις παράλιες πόλεις της Κύπρου γράφοντας με αυτή τη σειρά: Κρομμύων άκρα, Σόλοι, Καλλίνουσα άκρα, Αρσινόη. Εάν η Καλλίνουσα βρισκόταν μεταξύ των Σόλων και του Μαρίου και ήταν ακρωτήριο, τότε η πόλη θα πρέπει να αναζητηθεί μεταξύ του Πωμού και της Μανσούρας¹⁰⁰² Η πόλη αναφέρεται και από τον Στέφανο Βυζάντιο, ο οποίος την κατέταξε ως την ένατη πόλη με αυτό το όνομα.¹⁰⁰³

Ο Βουστρώνιος αναφερόμενος σε κάποιον που απέκτησε φέουδα στην Αλεξάντρα, στη Μαραθάσα, στο Διορίμιν και στη Λετύμπου, μεταφέρει την πληροφορία για την ύπαρξη αυτής της πόλης. Προγενέστεροι μελετητές δεν μπόρεσαν να συνδέσουν τις πόλεις αυτές μεταξύ τους, ωστόσο αν ταυτίσουμε το Διορίμιν με το χωριό Διόριο το οποίο βρίσκεται κοντά στη Μύρτου – Πηγάδες, θα παρατηρήσουμε ότι βρίσκεται πάνω ακριβώς από το βορειοανατολικό σύνορο των Σόλων. Η Μαραθάσα βρισκόταν χωρίς αμφιβολία εντός του αρχαίου βασιλείου των Σόλων, αντίθετα η Λετύμπου βρίσκεται στην Πάφο, στα νοτιοδυτικά σύνορα των Σόλων, ενώ η Αλεξάντρα δεν μπορεί παρά να είναι άλλη από την *Αλεξάνδρεια* ή *Αλεξανδρέτα* των χαρτών και να βρίσκεται σχετικά κοντά στη Μαραθάσα και τη Μύρτου.¹⁰⁰⁴

Ο Στέφανος Λουζινιανός γράφει: “Η *Καλλίνουσα* ήταν μια πόλη που ονομάστηκε *Αλεξανδρέτα* προς τιμή του Μεγάλου Αλεξάνδρου, την εποχή που οικοδομήθηκαν πολλές πόλεις με αυτό το όνομα. Βρίσκεται στο Ακρωτήριο *Αλεξανδρέτα*, αλλά η πόλη ήταν μέσα στον Κόλπο του Crusocco.” Ίσως της Χρυσοχούς,¹⁰⁰⁵

Ο Αρχιμανδρίτης Κυπριανός έγραψε ότι οι βασιλείς της Κύπρου μετά την υποταγή τους στον Μέγα Αλέξανδρο, ανοικοδόμησαν την *Καλλινούσα*, την ίδια πόλη που πιο παλιά ονομαζόταν *Αλεξανδρέττα* και την οποία ίδρυσαν προς τιμή του Αλεξάνδρου. Ωστόσο τα ίχνη της πόλης χάθηκαν.¹⁰⁰⁶

¹⁰⁰¹ Βλ. Φιλ. Μαρ. αρ. Ε93 · Βλ. ΑΚΕΠ Ε, σ.192 · βλ. Χατζηχριστοδούλου 2010, σσ. 264 - 273

¹⁰⁰² Περισιτιάνης 1995, σσ. 423 - 424 · βλ. Φιλ. Μαρ.αρ. Α14 · βλ. Χατζηχριστοδούλου, οπ.π.

¹⁰⁰³ Περισιτιάνης, οπ.π. · Σακελλάριος, σ.129 · βλ. Φιλ. Μαρ. αρ.Ε81 · βλ. Χατζηχριστοδούλου, οπ.π.

¹⁰⁰⁴ Βλ. ΑΚΕΠ Ε, σ.192 · βλ. Περισιτιάνης, οπ.π.

¹⁰⁰⁵ Βλ. Jeffery 1983, υποσ. σ. 416 · βλ. Φιλ. Μαρ. αρ. Ε92

¹⁰⁰⁶ Βλ. Περισιτιάνης, σσ. 423 - 424 · βλ. Φιλ. Μαρ. αρ. Ε95

Ο Έγγελ θεωρεί την *Καλλίνουσα* ως την ίδια πόλη με την *Ελένη*, η οποία βρισκόταν σε κάποιο ακρωτήριο. Στους χάρτες του Σακελλαρίου και του Sir Hamilton Lang η *Καλλίνουσα* τοποθετείται στο ακρωτήριο του Πωμού, αλλά ο Δαμβίλ διαφωνεί και την τοποθετεί στον Παχύαμμο όπου και ο χάρτης Kitchener δείχνει ερείπια και τάφους.¹⁰⁰⁷ Επίσης, ο Έγγελ γράφει ότι η πόλη *Αλεξάνδρεια* βρισκόταν κοντά στον ποταμό της Κυπρίδας. Αναφέρει ακόμα ότι ήταν μια μικρή πόλη κτισμένη την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου ή του Πτολεμαίου, ότι κατά τον Μεσαίωνα ήταν φέουδο των βασιλέων της Κύπρου και ότι η πόλη βρισκόταν στο Ακρωτήριο του Ακάμα.¹⁰⁰⁸ Εκεί ενδεχομένως να διακρίνονταν τότε τα ερείπια όχι της *Αλεξανδρέττας* αλλά μιας άλλης πόλης, αυτής που ίδρυσε ο Ακάμας, δίνοντας το όνομα του και στο Ακρωτήριο. Η πόλη αυτή ονομαζόταν *Ακαμαντίδα*, όπως την αναφέρει ο Περισιτιάνης.¹⁰⁰⁹

Ο Αθανάσιος Σακελλάριος αναφέρει την πόλη ως *Αλεξάνδρα* και γράφει ότι πιθανόν να κτίστηκε κατά την Πτολεμαϊκή εποχή, όπως επίσης ότι θα πρέπει να την αναζητήσουμε στην περιοχή του Ακάμα, ενώ για την *Καλλίνουσα* ή *Ελένη* ότι ήταν πόλη που βρισκόταν ανάμεσα στους Σόλους και την Πόλη Χρυσοχούς.¹⁰¹⁰

Ο Περισιτιάνης αναφέρει την ύπαρξη ποταμού με το όνομα *Βασιλοπόταμος* στην περιοχή της Τηλλυρίας, ο ποταμός πηγάζει από την τοποθεσία Σελλάιν τ' Άπη ή Σελλάδιν Άπηδες και περνάει ανατολικά από το χωριό Κόκκινα και εκβάλλει στο φυσικό λιμάνι της πόλης *Ελένης*, τα ερείπια της οποίας σώζονται στο βραχώδες οροπέδιο, όπως και εκκλησία της Αγίας Ελένης. Πιο κάτω από αυτή τη βραχώδη θέση κείτονταν μεγάλες παλαιές σπηλιές που ορισμένες χρησιμοποιήθηκαν ως τάφοι. Τα Κόκκινα βρίσκονται ανάμεσα στον Παχύαμμο και Πύργο. Το επόμενο χωριό μετά τον Παχύαμμο είναι ο Πωμός, για τον οποίο υπάρχει παράδοση ότι η Αγία Ελένη αποβιβάστηκε στη ξηρά από το λιμανάκι του χωριού και γευμάτισε εκεί, κοντά σε ένα ποτάμι που από τότε ονομάστηκε *Βασιλοπόταμος*.¹⁰¹¹ Οι πόλεις που αναφέρονται ως *Καλλινούσα* ή *Καλλίνουσα* και η *Αλεξάνδρεια* ή *Αλεξανδρέττα* είναι μια και αυτή, αλλά η *Ελένη* είναι μια διαφορετική πόλη. Η τελευταία σύμφωνα με μια παράδοση ιδρύθηκε από την Αγία Ελένη, η οποία στάλθηκε από τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο μαζί με αποίκους, μετά από μεγάλη καταστροφή που έπληξε στο νησί. Σύμφωνα με άλλη παράδοση η Αγία Ελένη περνώντας από την Κύπρο, αντίκρισε το νησί ερειπωμένο, έτσι επισκέφθηκε διάφορα μέρη, όπου έκτισε εκκλησίες, γι' αυτό και μερικά ποτάμια πήραν το όνομα *Βασιλοπόταμος*, προς τιμήν της. Επιπλέον, ο Περισιτιάνης υποστήριξε ότι η

¹⁰⁰⁷ Περισιτιάνης, οπ.π.

¹⁰⁰⁸ Περισιτιάνης, οπ.π.

¹⁰⁰⁹ Βλ. Alastos 1955, σ.31 · βλ. Περισιτιάνης, οπ.π.

¹⁰¹⁰ Σακελλάριος, σ. 128 · ΑΚΕΠ Ε, σ. 192 · Περισιτιάνης σσ. 423 - 424

¹⁰¹¹ Περισιτιάνης σσ. 423 - 424

Καλλίνουσα που μετονομάστηκε σε *Αλεξάνδρεια* βρισκόταν στο Ακρωτήριο του Πωμού, εκεί όπου εξερευνήθηκε βωμός ή Ιερό της Αφροδίτης, από τον Richter. Στον χάρτη Kitchener φαίνονται σημειωμένα ερείπια σε αυτή τη θέση. Επιπλέον η παράδοση αποδίδει το όνομα του χωριού στον βωμό από όπου μετονομάστηκε σε Πωμός.¹⁰¹²

Η ύπαρξη της *Αλεξανδρέτας* με τη μορφή τουλάχιστον χωριού, πιστοποιείται και από το *Χρονικό του Λογίζου Σκευοφύλακος*, αν και δεν παραδίδονται περισσότερες πληροφορίες, παρά μόνο ότι στο χωριό αυτό υπήρχε κάποιο μέταλλο ή πέτρωμα μεσαίας αξίας, το οποίο όταν δεχόταν επεξεργασία αποκτούσε κομψή όψη.¹⁰¹³

Ο Ράπτου αναφέρει ότι η *Καλλίνουσα* ή *Αγία Ελένη* ήταν η ίδια πόλη και βρισκόταν στον Πωμό. Εκεί όπου μελετήθηκαν, κατά τον 19^ο αιώνα, αρχαία ερείπια από τον Richter. Επίσης αναφέρει ένα βωμό της Αφροδίτης και την εξεύρεση μορφών της κλασικής τέχνης. Το *ΤΜΑ* το 1950 διενέργησε ανασκαφές, πιθανόν στο ίδιο σημείο που ερεύνησε ο Richter. Ενδέχεται να πρόκειται για ιερό της Κλασικής Εποχής, όπου λατρευόταν μια θηλυκή θεότητα, παρά ότι δεν πιστοποιείται η ταυτότητα της θεάς.¹⁰¹⁴

Σύμφωνα με τον Παυλίδη η *Αλεξανδρέτα* θα πρέπει να αναζητηθεί κάπου κοντά στον Ποταμό του Πύργου, ενώ η *Καλλίνουσα* βρισκόταν κοντά στον νεότερο οικισμό της *Αγίας Ελένης*, μάλλον στον Πωμό.¹⁰¹⁵

Η Στυλιανού προτείνει ότι η *Ελένη* βρισκόταν στο Ακρωτήριο του Πωμού, ενώ ο *Λιμνίτης* είναι η *Αλεξάνδρεια*.¹⁰¹⁶

Περισσότερο φως στη θέση που ήταν οικοδομημένη η *Αλεξανδρέτα*, ρίχνει το χειρόγραφο με τον τίτλο *Μνήμες για την Κύπρο*, του 16^{ου} αιώνα. Το έγγραφο αποτελεί μια αναφορά από τον Λεονάρδο Ντονά, τον μετέπειτα δόγη της Βενετίας. Ο Λεονάρδο σε νεαρή ηλικία, πριν γίνει δόγης της Βενετίας, πέρασε από την περιοχή της *Αλεξανδρέτας* και την περιέγραψε. Σύμφωνα με την περιγραφή του, η πόλη βρισκόταν στα ανατολικά του Πωμού, προς την περιοχή του Πύργου, τον οποίον και αναφέρει. Επισήμανε ακόμα ότι στην *Αλεξανδρέτα* υπήρχε ναυπηγείο. Από τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά που αποδίδει στην περιοχή είναι ότι είναι κατάφυτη από πυκνά δάση, δυσπρόσιτη, έρημη, ακατοίκητη, ότι έχει πολύ λίγο πόσιμο νερό και αυτό το ελάχιστο βρίσκεται κοντά στην παραλία. Η περιγραφή αυτή δείχνει περισσότερο την Μανσούρα παρά τον Πύργο.¹⁰¹⁷

¹⁰¹² Περισιάνης, σσ. 433 - 436, υποσ.1, σ. 434

¹⁰¹³ Βλ. Περγίκης 2004, σ. Βλ. Φιλ. Μαρ. αρ. E96, E98

¹⁰¹⁴ Βλ. Ράπτου 2010, σσ. 22 - 23

¹⁰¹⁵ Βλ. Παυλίδης 2010, σσ. 486 - 488

¹⁰¹⁶ Βλ. Στυλιανού 2010, σσ. 232 - 235

¹⁰¹⁷ Βλ. Παταπίου 2010, σσ. 291-296

Η *Αλεξανδρέτα* λοιπόν συγκεντρώνει αρκετές πιθανότητες να βρισκόταν στην Μανσούρα. Πέρα από τις αναφορές του Λεονάρδο Ντονά, του Βουστρώνιου και της εμφάνισης του ονόματος της πόλης σε μεσαιωνικούς χάρτες στην περιοχή της Μανσούρας, υπάρχουν και άλλες ενδείξεις όχι μόνο για την ύπαρξη της αλλά και για τη θέση της. Η πόλη ίσως να υπήρχε από την Ελληνιστική Εποχή, αφού εκεί ανευρέθηκαν τάφοι, ψηφιδωτά, λουτρά και άλλα κατάλοιπα της Ελληνιστικής και Ρωμαϊκής Περιόδου που οδηγούν σε αυτό το συμπέρασμα. Ωστόσο πρέπει να λάβουμε υπόψη μας και την παράδοση που παραδίδει ότι η *Αλεξανδρέτα* κτίστηκε με τη συνδρομή της Αγίας Ελένης μετά από καταστροφή που έπληξε το νησί, κάτι που δεν μπορεί παρά να έγινε τον 4^ο αιώνα μ.Χ.¹⁰¹⁸

Στ.Τα κυπριακά ανάκτορα

1. Εισαγωγή

Το *Ανάκτορο στο Βουνί* και το *Ανάκτορο στην Ακρόπολη των Σόλων* δεν ήταν τα μόνα βασιλικά ανάκτορα. Ανάκτορα βρέθηκαν και στην Αμαθούντα, στο Ιδάλιο, στην Πάφο - *Χατζηαππουλλά* και στους Σόλους.¹⁰¹⁹ Ωστόσο, παρά το ότι δεν έχουν εντοπιστεί ακόμα ανάκτορα στις υπόλοιπες πόλεις, θα πρέπει να υπήρχαν σε όλες. Στο Ιδάλιο, στην Πάφο - *Χατζηαππουλλά*, αλλά και στο Μαρίο, το οποίο ενδέχεται να είχε ανάκτορο, δεν εξακριβώθηκε ο χρόνος της οικοδόμησης της πρώτης φάσης των ανακτόρων. Τα παλαιότερα στρώματα των κυπριακών ανακτόρων και η κατασκευή των πρώτων βασιλικών τάφων, ιδίως στη Σαλαμίνα, χρονολογούνται στα τέλη της Κυπρο - Γεωμετρικής ΙΙΙ.¹⁰²⁰

2. Το Ανάκτορο της Αμαθούντας

Οι ανασκαφές στην κορυφή του λόφου της Ακρόπολης της Αμαθούντας αποκάλυψαν τα ερείπια μεγάλου Ιερού της Αφροδίτης. Στο νότιο τμήμα της Ακρόπολης αποκαλύφθηκαν αποθήκες που ανήκαν σε ένα μεγάλο δημόσιο κτίριο, τα ερείπια του οποίου ταυτίστηκαν με το Ανάκτορο της Αμαθούντας. Τα ερείπια ανήκαν σε ένα μνημειακό οικοδόμημα το οποίο ενδέχεται να κτίστηκε στις αρχές του 8^{ου} αι. π.Χ. και να καταστράφηκε γύρω στα 300 π.Χ. Σε ένα σημείο του Ανακτόρου της Αμαθούντας είχαν διατηρηθεί τα δάπεδα των τριών διαδοχικών φάσεων του κτιρίου. Στο δάπεδο του πρώτου ανακτόρου βρέθηκε κεραμική του β' μισού του 9^{ου} αιώνα π.Χ. με αρχές του 8^{ου} αιώνα, δηλαδή στην Κύπρο - Γεωμετρική ΙΙΙ, όταν εμφανίστηκε το βασίλειο της Αμαθούντας. Σε ένα δωμάτιο, που ήρθε στο φως από τις ανασκαφές, στεγάζονταν περίπου δεκαπέντε πίθοι, οι οποίοι ήταν τοποθετημένοι ακριβώς

¹⁰¹⁸ Βλ. Miltford 1980, σσ. 1327-1341 · βλ. Θεοδούλου 2006, σπ.π. · βλ. Michaelides 1993, σπ.π.

¹⁰¹⁹ Βλ. Hermay 2013, σ. 95

¹⁰²⁰ Βλ. Fourier 2014, σσ. 119-123

πάνω στο στρώμα της δεύτερης φάσης. Η αποθήκευση αγαθών αγροτικής παραγωγής προβάλλει την οικονομική δραστηριότητα του ανακτόρου. Παράλληλα, ο χώρος φιλοξενούσε επίσημα έγγραφα, αφήνοντας να διαφανεί και η ύπαρξη του διοικητικού συστήματος του ανακτόρου. Οι δύο τελευταίες αρχιτεκτονικές φάσεις του Ανακτόρου της Αμαθούντας καλύπτουν την Αρχαϊκή και την Κλασική Περίοδο. Έγιναν τροποποιήσεις του κτίσματος στην Αρχαϊκή περίοδο και νέες αλλαγές, με τους αποθηκευτικούς χώρους να επεκτείνονται. Οι οικοδομικές αλλαγές συνδέονται με την πολιορκία της Αμαθούντας την εποχή της Ιωνικής Επανάστασης. Από υπολείμματα αγγείων, των αρχών του 7^{ου} αιώνα, π.Χ. και του τέλος της Αρχαϊκής Εποχής, έγιναν διακριτές και οι άλλες δύο οικοδομικές φάσεις του οικοδομήματος.

Η πρώτη οικοδομική φάση του Ανακτόρου ενδέχεται να ανήκει στην Κύπρο - Γεωμετρική ΙΙΙ, (850 – 750 π.Χ.) και πιο συγκεκριμένα στο β' μισό του 9^{ου} αιώνα ή στις αρχές του 8^{ου} αιώνα. Η χρονολόγηση προκύπτει από τα αρχιτεκτονικά στοιχεία του κτιρίου, τα οποία εντοπίζονται μόνο σε δημόσια και μνημειακά κτίρια εκείνης της περιόδου, ενώ το ίδιο ισχύει και για την κεραμική. Οι ανασκαφές του γειτονικού ιερού δεν απέδωσαν κεραμική που να χρονολογείται πριν από τις αρχές της Κύπρο - Αρχαϊκής (β' μισό 8^{ου} αι.). Άρα το κύριο ιερό της πόλης ιδρύθηκε, ίσως μισό αιώνα, μετά το ανάκτορο. Ένας τάφος στα βόρεια της πόλης, χρονολογείται στα τέλη του 9^{ου} αιώνα ή στις αρχές του 8^{ου} αιώνα και συνδέεται με την κατασκευή του ά ανακτόρου. Από τα αρχαιολογικά ευρήματα αποδεικνύεται ότι η Αμαθούντα δεν ιδρύθηκε την Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου και στο τέλος του 11^{ου} αιώνα, αλλά στο τέλος του 9^{ου} ή στις αρχές του 8^{ου} αιώνα. Δεν υπάρχει αρχαιολογικό ίχνος του βασιλείου της Αμαθούντας πριν από το τέλος του 9^{ου} αιώνα. Ο χώρος γύρω από την Ακρόπολη κατοικήθηκε κατά την Εποχή του Χαλκού, αλλά όχι ο ίδιος ο λόφος της ακρόπολης. Η οικοδόμηση της γ' φάσης χρονολογείται στις αρχές του 5^{ου} αιώνα και η εγκατάλειψη το 310 π.Χ., μετά την πτώση του βασιλικού οίκου της πόλης. Η κεραμική που βρέθηκε στο Ανάκτορο χρονολογήθηκε στο β' μισό του 4^{ου} π.Χ. (γ' φάση). Τα περισσότερα αγγεία, ανήκουν στην Κύπρο – Γεωμετρική ΙΙΙ και την Κύπρο - Αρχαϊκή Ι που αρχίζει γύρω στο 750 π.Χ. Μετά την κατάργηση του βασιλείου, γύρω στο 310, ο πόλεμος μεταξύ των Πτολεμαίων και του Αντίγονου και αργότερα του Δημήτριου του Πολιορκητή, προκάλεσε την καταστροφή και την εγκατάλειψη του *Ανακτόρου*. Η πόλη καταστράφηκε όταν οι Πτολεμαίοι κατέλαβαν το νησί το 294 π.Χ.¹⁰²¹

¹⁰²¹ Βλ. Petit 2001, σ. 58, σσ.63-65 · βλ. 2007α, σ. 2, σ. 6, σσ. 16-17, σσ.20-22 · βλ. 2007β, σ.97 · βλ. 2015, σσ. 355 – 359 · πρβλ. Hermary 2013, σσ. 86-90

3. Το Ανάκτορο του Ιδαλίου

Στο Ιδαλίον ανασκάφηκε ένα από τα λίγα βασιλικά ανάκτορα της Κύπρου. Τα απομεινάρια του Ανακτόρου εντοπίστηκαν στη δυτική πλαγιά του Λόφου της *Αμπιλερής*. Η ανέγερση του Ανακτόρου χρονολογείται στον 4^ο αιώνα π.Χ., δηλαδή μετά την προσάρτηση της πόλης από το βασίλειο του Κιτίου, ενώ η εγκατάλειψη του υπολογίζεται γύρω στα μέσα του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Η οικοδόμηση του Ανακτόρου χωρίζεται σε δύο διαδοχικές οικοδομικές φάσεις, η παλαιότερη από αυτές χρονολογείται μεταξύ του τέλους του 6^{ου} και τα μέσα του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Θεωρείται ότι το οικοδόμημα είναι ένα ενιαίο ανακτορικό σύμπλεγμα που στη συνέχεια χωρίστηκε κατά τη διάρκεια της δεύτερης οικοδομικής του φάσης σε ξεχωριστές μονάδες, όταν οι Φοίνικες βασιλείς του Κιτίου είχαν μετατρέψει μέρος ενός προγενέστερου, οχυρωματικού κτιρίου σε αποθήκη αγροτικών προϊόντων φυλαγμένων σε πίθους. Η ταύτιση του πρώτου κτιρίου με το βασιλικό Ανάκτορο του Ιδαλίου θεωρείται δεδομένη, καθώς κάτω και γύρω από το κλασικό φοινικικό διοικητικό κτίριο, του 5^{ου} - 4^ο αι. π.Χ., σώζονται τα ερείπια παλαιότερου επιβλητικού οχυρωματικού αρχιτεκτονικού συγκροτήματος της Κυπρο - Αρχαϊκής Ι. Η κατασκευή του Ανακτόρου του Ιδαλίου χρονολογείται στον 7^ο και αποδίδεται στους εντόπιους βασιλείς. Ωστόσο, το Ανάκτορο επαναχρησιμοποιήθηκε από τους Φοίνικες στο β' μισό του 5^{ου} αι. και σε όλο τον 4^ο αιώνα.¹⁰²²

4. Το Ανάκτορο στην Παλαίπαφο

Η Πάφος είναι μια ακόμα πόλη στην οποία αποκαλύφθηκε αρχαίο ανάκτορο. Τα ερείπια του οικοδομήματος βρίσκονται στην Παλαίπαφο, στο Οροπέδιο του *Χατζηαπουλλά*. Χρονολογήθηκε στα τέλη της Αρχαϊκής ή στην αρχή της Κλασικής Εποχής. Εκφράστηκε η άποψη ότι η τοιχοποιία στα κατώτερα σημεία των τοίχων μοιάζει με αντίστοιχη που συναντάμε σε Αχαιμενιδικά πρότυπα. Ωστόσο, δεν υπάρχουν άλλα στοιχεία που να αποδεικνύουν περσική παρουσία στην Παλαίπαφο πριν ή μετά την Ιωνική Επανάσταση. Ο Μαίερ υποστήριξε ότι ενδέχεται να οικοδομήθηκε από κάποιον από τους βασιλείς της Πάφου, αν και ως Πέρσης υποτελής, ακολούθησε το πρότυπο των ανακτόρων των Αχαιμενιδών. Καταστράφηκε μερικώς προς τα τέλη του 5^{ου} αιώνα π.Χ. και ξαναχτίστηκε πιο λιτά, πριν να εγκαταλειφθεί στα τέλη του 4^{ου} αιώνα π.Χ. Τότε ανεγέρθηκε νέο κτίριο, περίπου 100 μ. από το παλαιότερο, σε χαμηλότερο έδαφος. Ξεχώρισε μια μικρή περίστυλη αυλή, όπου είχε διατηρηθεί μια από τις βάσεις των κίωνων της, πιθανόν Αχαιμενιδικού τύπου. Το Ανάκτορο κατοικήθηκε για πολύ μικρό χρονικό διάστημα, έχοντας εγκαταλειφθεί περίπου το 300 π.Χ. Το Ανάκτορο της Κυπρο - Κλασικής Εποχής που ανασκάπτεται από

¹⁰²² Βλ. Hermary 2013, σσ. 90-92 'βλ. Stager and Walker 1989, σσ. 12-13 ' βλ. Hadjisavas 2000, σσ. 678-679

την Ιακώβου, θα μπορούσε να είχε αντικαταστήσει την ανακτορική κατοικία στο *Χατζηαππουλλά*, και να αποτελεί το τελευταίο ανάκτορο των βασιλέων της Πάφου.¹⁰²³

5. Το Ανάκτορο στο Κίτιον

Η ανάπτυξη της πόλης του Κιτίου τον 8^ο π.Χ. αιώνα είναι παρόμοια με των άλλων κυπριακών πόλεων. Αυτή η διαπίστωση προκύπτει από την ανοικοδόμηση του Ιερού της Ύστερης Εποχής του Χαλκού στη θέση *Καθαρή*, όπως και η αναμόρφωση του Ιερού στη θέση *Παμπούλα* και η ανακάλυψη ενός κτιστού βασιλικού τάφου. Παρόλα αυτά δεν έχει εντοπιστεί ακόμα το ανάκτορο της πόλης, παρά ότι η ύπαρξη του θα πρέπει να θεωρείται δεδομένη.¹⁰²⁴

6. Το Ανάκτορο στο Μάριον

Στα νοτιοανατολικά του οροπεδίου *Περιστεριές*, στην Πόλη Χρυσοχούς, ήρθε στο φως μέρος της αρχαίας πόλης του Μαρίου. Σε μερικά δωμάτια που ανήκουν σε ένα αρχαϊκό κτίσμα μεγάλων διαστάσεων και με καλή ποιότητα αρχιτεκτονικής, εντοπίστηκαν αγγεία που εισάγονταν από την ανατολική Ελλάδα. Θα μπορούσε να είναι ανάκτορο ή τουλάχιστον ένα σημαντικό κέντρο εξουσίας της πόλης – βασιλείου. Από τα αρχιτεκτονικά στοιχεία που ξεχώρισαν ήταν δύο αυλές και μικρά δωμάτια που βρίσκονταν γύρω από μια εσωτερική αυλή.¹⁰²⁵

7. Σύγκριση των κυπριακών ανακτόρων

Είναι θεμιτές μερικές παρατηρήσεις για τα κυπριακά ανάκτορα, ακόμα κι αν οι διαθέσιμες πληροφορίες είναι περιορισμένες: Το *Ανάκτορο στους Σόλους* ήταν πιθανόν έδρα βασιλέα, όπως και τα ανάκτορα στην Παλαίπαφο, στην Αμαθούντα και στο Ιδάλιον. Αντίθετα το *Ανάκτορο στο Βουνί* δεν ήταν έδρα βασιλέα, ενώ τα στοιχεία για το ανάκτορο του Μαρίου δεν είναι αρκετά για να εξέλθουν συμπεράσματα. Η ύπαρξη του Μαρίου αποδεικνύεται με νομισματικά στοιχεία μόνο στις αρχές του 5^{ου} αιώνα π.Χ., τη στιγμή που το μεγάλο κτίσμα του οροπεδίου των *Περιστεριών* εγκαταλείφθηκε. Η διάρκεια της κατοίκησης του *Ανακτόρου των Σόλων* είναι αβέβαιη, αλλά θα μπορούσε να ήταν το ανάκτορο της πόλης από την Αρχαϊκή μέχρι την Ελληνιστική Εποχή.

Το *Ανάκτορο στο Βουνί* είχε μικρή διάρκεια ζωής, από τις αρχές του 5^{ου} μέχρι το τέλος του 4^{ου}. Το *Ανάκτορο στους Σόλους* παρά την απουσία αρκετών στοιχείων ενδέχεται ότι υπήρχε από την Κυπρο- Αρχαϊκή II μέχρι και την Ελληνιστική Εποχή. Στην Αμαθούντα, υπήρξε

¹⁰²³ Hermary 2013, σ. 92 · Maier 1989, σ. 17 · 2007, σ. 24 · βλ. Maier 2007, σσ. 19-24 ·

¹⁰²⁴ Πρβλ. Fourier 2014, σσ. 119-123

¹⁰²⁵ Βλ. Childs 2003, σ.100 · βλ. Hermary 2013, σ.92

συνεχόμενη κατοίκηση του ανακτόρου, πιθανόν από την Κύπρο – Γεωμετρική ΙΙΙ μέχρι το τέλος του 4^{ου} αιώνα π.Χ. και στο Ιδαίον, υπήρξε συνεχόμενη κατοίκηση από την κατασκευή του ανακτόρου από κάποιον γηγενή βασιλέα μέχρι και την αντικατάσταση του κτιρίου από ένα Φοινικικό διοικητικό κτίριο.

Το *Ανάκτορο του Βουνιού* και της Παλαιπάφου δεν ανήκουν στον ίδιο αρχιτεκτονικό τύπο, παρόλο που οι αρχές κατασκευής τους είναι συγκρίσιμες. Το *Ανάκτορο της Παλαιπάφου* σχηματίζει ένα απλό ορθογώνιο που καταλαμβάνεται από μικρότερα δωμάτια. Το *Ανάκτορο του Βουνιού* θα είχε σύνθετο αρχιτεκτονικό σχέδιο με περίπου ορθογώνιο σχήμα και με πολλά δωμάτια να περιβάλλουν μια κεντρική αυλή με κιονοστοιχία και άλλη μια μικρότερη αυλή. Τα εξελιγμένα υδραυλικά συστήματα, ο τρόπος αποθήκευσης του ύδατος με υδρορροές από τη στέγη να μεταφέρουν τα ύδατα σε δεξαμενές, αλλά και τα λουτρά μαρτυρούν την άνεση και τον πλούτο του ανακτόρου. Τα δωμάτια 21-23 προσέφεραν κρύο λουτρό, ενώ τα δωμάτια 42 και 40 λειτουργούσαν ως εγκαταστάσεις κολύμβησης, ένα πρώιμο είδος *caldarium* και *frigidarium*, πολύ νωρίτερα από οποιαδήποτε γνωστά παραδείγματα στον υπόλοιπο ελληνικό κόσμο. Ο πλούτος του ανακτόρου αποδεικνύεται και από την εισαγόμενη κεραμική, η οποία ήταν κατά 25% αττική.

Τα *Ανάκτορο του Βουνιού* και της Αμαθούντας παρουσιάζουν ορισμένες ομοιότητες, όπως η παρουσία μεγάλων αποθηκευτικών χώρων για αποθήκευση τροφίμων. Στο Βουνί οι αποθηκευτικοί χώροι είχαν μεγαλύτερη έκταση κατά την περίοδο ΙΙ, αλλά και στην Αμαθούντα αποτελούσαν το μεγαλύτερο τμήμα του ανασκαμμένου τμήματος του κλασικού ανακτόρου. Στην Αμαθούντα 50 περίπου πίθοι ανήκουν στην Κλασική Εποχή. Βρέθηκε ένα θραύσμα ερυθρόμορφου κρατήρα που χρονολογείται γύρω στο 500. Η ανακάλυψη των αποθηκών του «διοικητικού κτιρίου» του Ιδαίου, με μεγάλα αγγεία αποθήκευσης μοιάζει με τις αντίστοιχες στο Βουνί και την Αμαθούντα. Στην ακμή του το *Ανάκτορο του Ιδαίου* πρέπει να έμοιαζε με αυτό του Βουνιού. Τόσο στο Βουνί όσο και στην Αμαθούντα το ανάκτορο συνδέεται με ιερό αφιερωμένο σε μια γυναικεία θεότητα στην κορυφή της ακρόπολης. Η Αφροδίτη στην Αμαθούντα και η Αθηνά στο Βουνί. Στο *Ανάκτορο του Βουνιού* πέρα από τον *Ναό της Αθηνάς* υπήρχαν πολλά άλλα ιερά σε δωμάτια του ανακτόρου αλλά και έξω από αυτό. Το ίδιο ισχύει και για την Αμαθούντα, όπου οι χώροι λατρείας ήταν πολυάριθμοι και στο ανάκτορο και στον περιβάλλοντα χώρο του. Άλλη μια ομοιότητα ανάμεσα στα ανάκτορα στο Βουνί και την Αμαθούντα είναι η παρουσία Αθωρικών κιονόκρανων.¹⁰²⁶

¹⁰²⁶ Hermary 2013, σσ. 90-97 · Βλ. Petit. 2000, σσ. 187-188 · Για τα αθωρικά κιονόκρανα βλ. Παράρτημα.

Στην Πάφο ο Maier κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το ανάκτορο της Κυπρο-Αρχαϊκής ΙΙ, στο *Χατζί Αμπντουλάχ* μπορεί να ήταν η κατοικία ενός βασιλιά. Τα λείψανα στην Αμαθούντα, τους Σόλους και το Ιδάλιο ανήκουν σε κτίρια ανακτόρων. Ωστόσο, τα ευρήματα από αυτές τις τοποθεσίες είναι τόσο λίγα που δεν είναι δυνατή η σύγκριση τους με την κάτοψη του *Βουνιού*. Ακόμα κι αν το *Ανάκτορο* του δεν ήταν «βασιλικό», είναι το μόνο πλήρως διατηρημένο *Ανάκτορο* στην Κύπρο από την Αρχαϊκή και την Κλασική Εποχή και το μόνο που θα μπορούσε να μας δώσει μια ιδέα για το πώς θα μπορούσε να είναι ένα κυπριακό βασιλικό ανάκτορο τον 5^ο αιώνα π.Χ.¹⁰²⁷

Z. Το λιμάνι του Ευνόστου

Κατά την Πτολεμαϊκή Εποχή, το ένα από τα δύο κύρια λιμάνια της Αιγύπτου ονομαζόταν *Λιμάνι του Ευνόστου*. Η ύπαρξη ενός λιμανιού που έφερε το όνομα του βασιλιά των Σόλων και μάλιστα κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, θα μπορούσε να συνδέεται με την πόλη των Σόλων.

Ο Στράβων περιγράφοντας το Επταστάδιο, τη στενή λωρίδα γης των επτά σταδίων, το αναφέρει ως μια γέφυρα που χώριζε τα δύο λιμάνια της Αλεξάνδρειας, το Μεγάλο Λιμάνι στα ανατολικά και το *Λιμάνι του Ευνόστου* στα δυτικά, στη δυτική άκρη του Φάρου. Επρόκειτο για μια συμπαγή κατασκευή, που είχε δύο απίδες, οι οποίες δημιουργούσαν πρόσβαση από το ένα λιμάνι στο άλλο. Κατά τη Ρωμαϊκή Εποχή, το νησί ήταν σε μεγάλο βαθμό ακατοίκητο. Η περιοχή ανάμεσα στον Φάρο και την ενδοχώρα βυθίστηκε και γέμισε από την αρχαιότητα, ως αποτέλεσμα της έκθεσης της στο ισχυρό δυτικό ρεύμα και νωρίς οικοδομήθηκε πλήρως. Ο Στράβων γράφει ότι στην ανατολική πλευρά του Μεγάλου λιμανιού, κάνοντας τον κύκλο του, και τελειώνει στο *Λιμάνι του Ευνόστου*, το δυτικό λιμάνι, το οποίο σήμερα βρίσκεται σε χρήση σχεδόν αποκλειστικά.¹⁰²⁸

Το *Λιμάνι του Ευνόστου* βρίσκεται μετά το Επταστάδιο και πάνω από αυτό το περίτεχνο λιμάνι που ονομάζεται Κιβωτός, το οποίο επίσης περιλαμβάνει ναυπηγεία. Το *Λιμάνι του Ευνόστου* είχε μικρή σημασία ως λιμάνι για τα εκτός χώρας δρομολόγια, ωστόσο και αυτό θα χρησιμοποιούνταν έστω και περιορισμένα για τα εκτός Αιγύπτου δρομολόγια. Η τοποθεσία του απασχόλησε στο παρελθόν την έρευνα. Ο Saint-Genis συμπεραίνει ότι το κύριο λιμάνι βρίσκεται στον βαθύ κόλπο ανάμεσα στο ακρωτήριο Ras el-Tin και στην προεξοχή του αραβικού τείχους, στην έκταση που νότια προσέφερε λίγη προστασία πριν από την κατασκευή των μεγάλων κυματοθραυστών το 1870. Ο Schiff το τοποθετεί στο

¹⁰²⁷ Hellström 2009, σσ.37-38

¹⁰²⁸ Fraser 1972, σ.21

Mahmudiya Canal ανάμεσα στο Pont Neuf και στο Pont Zubicar. Η καταγωγή του ονόματος Εύνοστος προέρχεται από τον γαμπρό του Πτολεμαίου Σωτήρος, τον Βασιλιά των Σόλων στην Κύπρο, και δεν φαίνεται να υποδηλώνει μόνον μία απλή έννοια, εκείνη της «καλής επιστροφής», αλλά να παραπέμπει στον συγκεκριμένο Βασιλέα των Σόλων. Είναι απόλυτα βέβαιο πάντως ότι το *Λιμάνι του Εύνοστου* δεν θεωρήθηκε συγκρίσιμο με το μεγάλο λιμάνι.¹⁰²⁹

Επικρατεί μια σύγχυση σχετικά με τα ονόματα των δύο λιμανιών από την αρχαιότητα ακόμα, μερικοί χάρτες δίνουν το σύγχρονο όνομα του ανατολικού λιμανιού (Το Μεγάλο Λιμάνι κατά τον Στράβωνα) ως ‘Port Neuf’ και το όνομα του δυτικού λιμανιού, ως ‘Port Vieux’,, αυτά φαίνονται να ταυτίζονται με τα ιστορικά δεδομένα, ότι είναι το δυτικό λιμάνι που χρησιμοποιείται την σύγχρονη εποχή. Κατά την Οθωμανική εποχή επικράτησε να ονομάζονται ανατολικό και δυτικό λιμάνι. Κατά τους Ναπολεόντειους πολέμους το ανατολικό λιμάνι ήταν το λιμάνι για τα ευρωπαϊκά πλοία και το άλλο για Οθωμανικά και άλλα πλοία.¹⁰³⁰

Αυτή ήταν περίπου η θέση του *Λιμανιού του Εύνοστου* στην Αλεξάνδρεια, το οποίο πήρε το όνομα του από τον βασιλέα των Σόλων Εύνοστο, ο οποίος όπως μαθαίνουμε από τον Αθήναιο νυμφεύτηκε τη θυγατέρα του Πτολεμαίου Α΄ Σωτήρος. Το *Λιμάνι του Εύνοστου* θα πρέπει να ήταν η αρχή ενός δρομολογίου με αφετηρία την Αλεξάνδρεια και τους Σόλους ως ενδιάμεσο σταθμό. Δηλαδή τα μέρη αυτά συνδέονταν με μια ρότα με αφετηρία την Αλεξάνδρεια, με στάση στους Σόλους και στη συνέχεια στη Δήλο και στην Εύβοια. Τα λιμάνια αυτά παρουσιάζουν ορισμένες ομοιότητες, όπως ότι βρίσκονταν κοντά σε *Ναό της Ίσιδας και του Σέραπι* και ότι ήταν εξαγωγικά λιμάνια επί Πτολεμαίων.

Η ύπαρξη ναών αυτών των θεών σε όλα τα λιμάνια αυτών των πόλεων συνδέεται με αυτό που αναφέρθηκε στο *Ιερό στις Χολάδες*, δηλαδή ότι τα ιερά αυτά οικοδομούνταν προς προστασία των ναυτικών και της ναυσιπλοΐας και οι θεοί που λατρεύονταν εκεί ήταν οι προστάτες τους. Ιδιαίτερα από το 250 π.Χ. που οι κανόνες του ναυτικού εμπορίου ρυθμίστηκαν από το ναυτιλιακό δίκαιο της Ρόδου (Lex Rhodia), κάτι που ενίσχυσε ακόμη περισσότερο την κυριαρχία του Πτολεμαϊκού εμπορίου στην Ανατολική Μεσόγειο και το Αιγαίο. Επιπρόσθετα, έδωσε ώθηση στα λιμάνια αυτά όπως και στο αντίστοιχο των Σόλων, το οποίο θα πρέπει να πέρασε στιγμές μεγάλης ακμής κατά την Ελληνιστική Εποχή.¹⁰³¹

¹⁰²⁹ Fraser 1972, σσ.25-26, σσ. 77-78, notes 182. 795, σ.78

¹⁰³⁰ Fraser 1972 σσ. 58 - 60

¹⁰³¹ Βλ. Martzavou Paraskevi σσ. 65-68

Συμπερασματικά, το *Λιμάνι του Ευνόστου* στην Αλεξάνδρεια οφείλει το όνομα του στον Εύνοστο Β΄, τον βασιλέα των Σόλων, ο οποίος νυμφεύθηκε την κόρη του Πτολεμαίου Σωτήρος Ειρήνη. Προς τιμήν του γαμπρού του και ισχυρού βασιλέα της Κύπρου, ονομάστηκε έτσι το λιμάνι. Το *Λιμάνι του Ευνόστου* θα πρέπει να είχε άμεσο και απρόσκοπτο διάυλο επικοινωνίας με το πραγματικό *Λιμάνι του Ευνόστου*, αυτό των Σόλων. Μάλιστα το *Λιμάνι του Ευνόστου* θα πρέπει να ήταν η αφετηρία της εμπορικής ρότας μεταφοράς σημαντικών προϊόντων όπως σιτηρά και μετάλλευμα. Το *Λιμάνι των Σόλων* θα ήταν ο πρώτος ή ο δεύτερος σταθμός του δρομολογίου, ενώ η συνέχεια θα πρέπει να αναζητηθεί στη Δήλο και την Εύβοια. Τα πιο πάνω μέρη παρουσιάζουν ορισμένα κοινά, ήταν όλα σημαντικά λιμάνια για τους Πτολεμαίους, καθώς τα ρεύματα και οι αέριδες ευνοούσαν αυτή τη ρότα και επιπλέον τα λιμάνια αυτά βρίσκονταν κοντά σε ναό της Ίσιδας και του Σέραπι. Ο Εύνοστος ίσως διατήρησε τον θρόνο του όσο ζούσε, κάτι που μας κάνει να σκεφτούμε ότι οι Σόλοι είχαν ηγετικό ρόλο και ίσως περιορισμένη αυτονομία μέσα σε ένα καθεστώς απόλυτης βασιλείας. Αυτή η υπόθεση προκύπτει από την τιμή να ονομαστεί ένα μεγάλο λιμάνι της Αιγύπτου με το όνομα του βασιλέα των Σόλων, αλλά και από το γεγονός ότι γνωρίζουμε τον αφανισμό των Κύπριων βασιλέων από τον Πτολεμαίο Α΄ εκτός Ευνόστου Β΄.

H. Ο Άγιος Αυξίβιος και οι επίσκοποι των Σόλων

Η Επισκοπή των Σόλων οργανώθηκε, όπως μαθαίνουμε από τις φιλολογικές μαρτυρίες το έτος 57, όταν μετά τον θάνατο του Αποστόλου Βαρνάβα, ο Απόστολος Μάρκος, έφθασε στον Λιμνίτη, με σκοπό να επιβιβαστεί σε κάποιο καράβι για να φύγει από το νησί. Πριν φύγει όμως ο Μάρκος συνάντησε στον Λιμνίτη τον Αυξίβιο που μόλις είχε φθάσει από τη Ρώμη, τον βάπτισε και τον χειροτόνησε Επίσκοπο Σόλων. Αφού επιβιβάστηκε, φιλοξενήθηκε από τον ιερέα του Δία, κοντά στη δυτική πύλη της πόλης. Ακολούθως προσηλύτισε τον ιερέα στον χριστιανισμό, όπως και μεγάλο μέρος της πόλης με τη διδασκαλία του.¹⁰³² Η *Βασιλική των Σόλων* είναι αφιερωμένη στον Άγιο Αυξίβιο, εφόσον αυτός ήταν ο πρώτος επίσκοπος και ιδρυτής της χριστιανικής εκκλησίας στους Σόλους. Ήταν επίσκοπος για πενήντα χρόνια μέχρι τον θάνατο του το 107. Τότε ίσως τον διαδέχθηκε ο μαθητής του Αυξίβιος από την Σολοποταμιά, κάποιο χωριό κοντά στους Σόλους. Σύμφωνα με τον Παπαγεωργίου η γνώμη του J. Hackett ότι και ο αδελφός του Αγίου Αυξιβίου Θεμισταγόρας έγινε Επίσκοπος Σόλων ως Αυξίβιος Β΄, δεν τεκμηριώνεται εφόσον δεν αναφέρεται στον *Βίο Αγίου Αυξιβίου*, ούτε και υπάρχουν πληροφορίες για την Επισκοπή των

¹⁰³² Βλ. Φιλ. Μαρ. αρ. Α22-27, Ε75-78

Σόλων και τους διαδόχους του Αυξιβίου Β΄. Ωστόσο υπάρχει η περίπτωση ο Θεμισταγόρας να ήταν κατά σειρά ο τρίτος επίσκοπος των Σόλων. Παρά τις αναφορές για τη διαδοχή του Αυξιβίου Α΄ από τον μαθητή του ή τον αδελφό του, δεν είναι βέβαιο ότι οι δύο αναφερόμενοι ήταν επίσκοποι Σόλων. Κάποιος επίσκοπος των Σόλων με το όνομα Αυξίβιος έζησε τον 4^ο μ.Χ. αιώνα και συμμετείχε στη Σύνοδο της Σαρδικής, το 343. Ίσως να ήταν ένας επίσκοπος της εποχής που χρίστηκε με το όνομα του ιδρυτή της εκκλησίας της επισκοπής του. Αυτός ο Αυξίβιος θα πρέπει να θεωρηθεί ότι είναι ο Αυξίβιος Β΄, ο οποίος ήταν και ο ιδρυτής της *Βασιλικής Α΄*, εφόσον κατά την περίοδο που χρημάτισε επίσκοπος κατασκευάστηκε η *Βασιλική Α΄*. Από τον 5^ο αιώνα είναι γνωστά τα ονόματα δυο Επισκόπων των Σόλων που πήραν μέρος σε Οικουμενικές Συνόδους. Ο πρώτος είναι ο Ευάγγριος που πήρε μέρος στην Γ΄ Οικουμενική Σύνοδο της Εφέσου, το 431 και ο δεύτερος είναι ο Επιφάνιος που πήρε μέρος στην Δ΄ Οικουμενική Σύνοδο που συνήλθε στην Χαλκηδόνα το 451.¹⁰³³ Δεν υπάρχουν πληροφορίες για την Επισκοπή των Σόλων κατά το β΄ μισό του 5ου και του 6ου αιώνα μ.Χ. Μόνο ένας Επίσκοπος Σόλων είναι γνωστός από μια σφραγίδα που βρίσκεται στο Παρίσι και δυο άλλες που βρίσκονται στο Κυπριακό Μουσείο και χρονολογήθηκαν τον 6^ο-7^ο αιώνα, αυτός είναι ο Επίσκοπος Σόλων Επίμαχος.¹⁰³⁴

Από επιγραφές μαθαίνουμε το όνομα του Ιωάννη του Επισκόπου των Σόλων. Ο Ιωάννης ήταν ένας Κύπριος επίσκοπος, ο οποίος το 655 επισκέυασε τη *Βασιλική* καθώς και άλλα κτίσματα του συγκροτήματος και οικοδόμησε ξενώνες. Ο επίσκοπος Ιωάννης αναφέρεται και σε μολυβοσφραγίδες που χρονολογούνται γύρω στο 655.¹⁰³⁵ Άλλος ένας επίσκοπος είναι ο Στρατόνικος που συμμετείχε στη Στ΄ Οικουμενική Σύνοδο Κωνσταντινούπολης το 680. Ο Ευστάθιος συμμετείχε στην Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδο, στη Νίκαια της Μικράς Ασίας το 787 μ.Χ. Περισσότερα ονόματα επισκόπων της Εκκλησίας των Σόλων σώζονται χάρη στις σφραγίδες τους, του 6^{ου} ή 7^{ου} αιώνα στο Παρίσι, σε αυτές αναφέρεται ο επίσκοπος Επίμαχος και ακόμα ένας επίσκοπος με το όνομα Ιωάννης.¹⁰³⁶

Θα πρέπει γίνει ξεκάθαρο ότι οι επίσκοποι των Σόλων που είχαν το όνομα Ιωάννης ήταν δύο. Ο πρώτος ήταν επίσκοπος στο τέλος του 6^{ου} και στις αρχές του 7^{ου} αιώνα, ενώ ο δεύτερος γύρω στο 655. Ο δεύτερος Ιωάννης ήταν εκείνος που επισκέυασε τη *Βασιλική*, ίσως σε μια τρίτη ή τέταρτη οικοδομική φάση, παρατείνοντας την ύπαρξη της *Βασιλικής* μετά τις πρώτες Αραβικές Επιδρομές και αφήνοντας ανοιχτό το ενδεχόμενο να

¹⁰³³ Βλ. Alastos 1955, σ. 114 · Megaw 2001, σσ. 171 – 176 · Για την παρουσία του Αυξιβίου στη Σύνοδο της Σαρδικής βλ. Φιλ. Μαρ. αρ. Ε69

¹⁰³⁴ Βλ. Επιγ. αρ. ΙΙ

¹⁰³⁵ Βλ. Επιγ. αρ. Ι2 · Βλ. Feissel 2013, σπ.π., σσ. 219 - 225

¹⁰³⁶ Des Gagniers 1985 α, σσ. 46-47 · Neal 2009, σσ. 13-15 · βλ. Πασχάλης 2013, σσ. 90-95 · βλ. Μιτσίδης 2005α, σσ. 108 - 127 · Βλ. Μιτσίδης 2005β, σ. 131, σσ. 152 - 154

εξακολούθησε να υπάρχει ακόμα για ένα ή και περισσότερους αιώνες. Έξι μολύβδινες σφραγίδες που χρονολογήθηκαν στον 7^ο αιώνα φέρουν στη μια πλευρά τη λέξη ΙΩΑ/ΝΝΟΥ, γραμμένη σε δυο γραμμές και στην άλλη τις λέξεις ΕΠΙΣΚ /ΟΠΟΥ CO/ΛΩΝ σε τρεις γραμμές. Οι σφραγίδες αυτές πρέπει να αποδοθούν στον Ιωάννη που αναφέρεται στην επιγραφή του 655, ο οποίος οικοδόμησε το *Απαντητήριο*, που ήταν χώρος διανυκτέρευσης των επισκεπτών.¹⁰³⁷

Ο Επίσκοπος Σόλων Κύρος είναι γνωστός μόνο από μια σφραγίδα του που βρίσκεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο και χρονολογήθηκε στον 7^ο αιώνα. Στη μια όψη της σφραγίδας αναγράφεται σε 4 γραμμές: +/Κ Υ/ΡΟΝ/+ και στην άλλη σε δυο γραμμές: ΕΠΙΣΚ/ COΛΩΝ. Το 680 μεταξύ των άλλων Κυπρίων επισκόπων που παρέστησαν στην Σύνοδο της Κωνσταντινουπόλεως ήταν και ο Επίσκοπος Σόλων Στρατόνικος (; -680-;).

Οι Αραβικές Επιδρομές που άρχισαν τό 649 και συνεχίσθηκαν το 653 και το 690 δεν έπαυσαν, παρά τις συμφωνίες μεταξύ Βυζαντινών και Αράβων του 688 και των αρχών του 8ου αιώνα. Το 743 έγινε νέα επιδρομή εναντίον της Κύπρου από τον Χαλίφη Ουαλίντ και αργότερα από τον Χαρούντ Αλ Ρασίντ, το 806. Οι επιδρομές ήταν καταστροφικές για τις πόλεις του νησιού όπως και για τους Σόλους, παρά ότι δεν γνωρίζουμε μέχρι τότε υπήρχε η *Βασιλική των Σόλων*, γνωρίζουμε όμως ότι η Επισκοπή των Σόλων εξακολούθησε να υπάρχει, καθώς γνωρίζουμε την ύπαρξη ενός επισκόπου της πόλης. Αυτός είναι ο Επίσκοπος Σόλων Ευστάθιος (; -787 -;), ο οποίος πήρε μέρος στην 7η Οικουμενική Σύνοδο της Νίκαιας. Σχεδόν καμιά πληροφορία δεν υπάρχει για τους Σόλους από τον 9^ο ως τον 12^ο αιώνα. Είναι βέβαιο ότι η Επισκοπή των Σόλων, έστω και χωρίς τη μεγαλοπρεπή *Βασιλική* της, εξακολούθησε να υπάρχει ακόμη και μετά την κατάληψη της Κύπρου από τους Φράγκους, το 1192.¹⁰³⁸

Θ. Κατάλογος Επισκόπων των Σόλων

1. Αυξίβιος Α' (57 – 107 μ.Χ.)
2. Αυξίβιος Β' (β' μισό του 4ου μ.Χ. αιώνα)
3. Ευάγριος (; - 431 - ;)
4. Επιφάνιος (; - 451 - ;)
5. Ιωάννης (τέλος του 6^{ου} - αρχές 7^{ου} αιώνα)
6. Ιωάννης (; - 655 - ;)
7. Επίμαχος (6^{ος} - 7^{ος} αιώνας)

¹⁰³⁷ Βλ. Φιλ. Μαρ., οπ.π' βλ. Χοτζάκογλου 2005, σσ. 553-554 ' βλ. Παπαγεωργίου 2000, σσ. 37 - 40

¹⁰³⁸ Παπαγεωργίου 2000, σσ. 38 - 40

8. Κύρος (7^{ος} αιώνας)
9. Στρατόνικος (; - 680 - ;)
10. Ευστάθιος (; - 787 - ;)¹⁰³⁹

I. Σχόλια στις επιγραφές:

Η Κυπροσυλλαβική γραφή χρησιμοποιήθηκε για αιώνες στους Σόλους. Οι επιγραφές αρ. Α1-2 ήταν γραμμένες σε αγγεία από την Νεκρόπολη των Σόλων. Αναφέρουν τα ονόματα Θεμίστιος και Στασα() και χρονολογούνται από το 750 π.Χ. – 475 π.Χ., δείχνοντας έτσι ότι η κατοίκηση των Σόλων ίσως ξεκίνησε από τον 8^ο -7^ο αιώνα π.Χ. Η Επιγραφή αρ. Β1 αναφέρει άλλο ένα όνομα, το οποίο δυστυχώς σώθηκε μόνο αποσπασματικά. Το όνομα έφερε κεραμικός αμφορέας του 500-450 π.Χ. από τάφο στο Βουνί και δείχνει ότι η κυπροσυλλαβική συνέχισε να χρησιμοποιείται την Κλασική Εποχή.

Ο βασιλιάς των Σόλων Στασίας αναφέρεται στην επιγραφή αρ. Α3, η οποία βρέθηκε χαραγμένη σε μαρμάρινο λίθο, στην πόλη των Σόλων, του 4^{ου} αι. π.Χ. Είναι γραμμένη σε κυπροσυλλαβική και σε ελληνική γραφή. Αναφέρει τον άναξ Στασία, τον γιο του Στασικράτη. Στην επιγραφή αρ. Η1 η οποία γράφτηκε σε λίθινη βάση, χρονολογείται στον 4^ο αιώνα π.Χ. Πρόκειται για αναθηματική επιγραφή σε κυπροσυλλαβική και σε ελληνική αλφαβητική γραφή. Στην επιγραφή αναφέρεται και πάλι ο Στασίας ο γιος του Στασικράτη ο οποίος έκανε ένα αφιέρωμα στη θεά Αθηνά για καλή τύχη. Οι επιγραφές είναι μοναδικές καθώς αναφέρουν δύο βασιλείς των Σόλων που γνωρίζουμε ελάχιστα. Ο Στασικράτης βασίλευσε γύρω στο 350 π.Χ. και είναι ένας από τους τελευταίους βασιλείς της πόλης.

Στο Πάριον Μάρμαρον: Επιγραφή αρ. Θ6, ο Δημοφών αναφέρεται ως ιστορικό πρόσωπο, όπως και ο Τεύκρος, 938 χρόνια μετά την ίδρυση της Σαλαμίνας, κάτι που επίσης παρουσιάζεται ως ιστορικό γεγονός. Ασφαλώς στο Πάριον Χρονικό (264 π.Χ.) συμπλέκεται ο μύθος με την ιστορία.

Η επιγραφή με αριθμό Θ7 είναι γραμμένη σε πλάκα στήλης στους Δελφούς. Χρονολογείται τον 3^ο – 2^ο αιώνα π.Χ. και είναι ένας κατάλογος πόλεων θεωροδόκων από τους Δελφούς. Από την επιγραφή φαίνεται ότι και οι κυπριακές πόλεις έστειλαν απεσταλμένους στους Δελφούς τον 3^ο – 2^ο αιώνα. Αναφέρονται οι Σόλοι, η Αρσινόη, η οποία είχε ήδη ιδρυθεί, ενώ από τον κατάλογο απουσιάζει το Ιδάλιον και το Κίτιον, η Πάφος, η Αμαθούντα και το Κούριον.

¹⁰³⁹ Οπ.π., σ. 45

Η ταυτότητα του *Ναού της Αθηνάς* στο Βουνί αποδεικνύεται κυρίως από τα κινητά ευρήματα του. Ανάμεσα τους βρίσκεται ένα τετράγωνο μαρμάρινο πινάκιο που χρονολογήθηκε στο τέλος του 5^{ου} αιώνα π.Χ. (Επιγραφή αρ.Β4) Η επιγραφή είναι σε κυπροσυλλαβική γραφή και αναφέρει κάποιον πιστό που επισκέφθηκε τον ναό. Άλλη μια επιγραφή είναι γραμμένη σε κομμάτι χάλκινου κυπέλλου, του τέλους του 5^{ου} αιώνα π.Χ. (αρ.Β5.) Πρόκειται για μια αφιέρωση σε κυπροσυλλαβική και σε ελληνική γραφή η οποία αναφέρει ότι ο γιος του Κυπροτίμου αφιέρωσε στην Αθηνά. Η αναφορά του ονόματος της Αθηνάς αποδεικνύει την ταυτότητα της θεάς που λατρεύτηκε στο ιερό.

Ο *Ναός της Αθηνάς και του Απόλλωνα στο Μερσινάκι* βρίθει από επιγραφές που αποδεικνύουν την ταυτότητα των θεών που λατρεύτηκαν εκεί. Σε ασβεστολιθική πλάκα που βρέθηκε κοντά στο ιερό στο Μερσινάκι (αρ. Γ1) έχουμε μια κυπροσυλλαβική επιγραφή, όπως και η (αρ.Γ3-4) με αφιερώσεις στον Απόλλωνα Λύκιο και την Αθηνά. Όλες οι πιο πάνω επιγραφές χρονολογούνται το 500 π.Χ. - 50 π.Χ., χωρίς να υπάρχουν περαιτέρω στοιχεία για μια πιο ακριβή χρονολόγηση. Η επιγραφή με αριθμό Α6 του 3^{ου} αιώνα π.Χ. σε βάση αγάλματος από λευκό ασβεστόλιθο, βρέθηκε στο Καραβοστάσι και είναι μια αφιέρωση από κάποιο Ζώιλο στον Απόλλωνα Κύπριο. Η αναφορά του θεού Απόλλωνα ως Κύπριο δεν συναντάται αλλού στους Σόλους.

Η επιγραφή με αριθμό Γ7 είναι γραμμένη σε βάση αγάλματος από λευκό ασβεστόλιθο. Συλλέχθηκε από το *Ιερό στο Μερσινάκι* και χρονολογείται στον 3^ο αιώνα π.Χ. Αναφέρει κάποιο Παρμενίσκο που αφιέρωσε στον Απόλλωνα Λύκιον τάμα. Η αναφορά στον Απόλλωνα Λύκιο συνδέεται με το Κοινό των Λυκίων, το οποίο προφανώς ενέδρευε κάπου στην περιοχή και ο θεός Απόλλωνας έγινε ο προστάτης τους. Το *Ιερό στο Μερσινάκι* θα πρέπει να ήταν ο ναός που λάτρευε το Κοινό τον Απόλλωνα.

Η επιγραφή με αριθμό Γ6 προέρχεται από το *Μερσινάκι*. Πρόκειται για ορθογώνια πλάκα από ασβεστόλιθο που χρονολογείται στο 316 -268 π.Χ. και είναι αφιερωμένη στην Άρσινώ Φιλαδέλφου. Η Άρσινώ όπως φαίνεται και από άλλες επιγραφές λατρεύτηκε και στο *Μερσινάκι* εκτός από το *Ιερό στις Χολάδες* και άλλα ιερά των Σόλων. Άλλα μέλη του Οίκου των Πτολεμαίων που λατρεύτηκαν στο ιερό ήταν και ο Πτολεμαίος Ε΄Επιφανής, όπως φαίνεται και από την επιγραφή με αριθμό Γ8 από το *Μερσινάκι*, του 203 -180 π.Χ.

Οι Χολάδες είναι μια από τις περιοχές των Σόλων που βρέθηκαν πολλές επιγραφές, κυρίως αφιερωμένες στους θεούς που λατρεύτηκαν στους Ναούς στις Χολάδες. Η επιγραφή με αριθμό Δ9. βρέθηκε στο *Ιερό στις Χολάδες*, χρονολογείται τον 2^ο αιώνα μ.Χ. και αφιερώθηκε στην Αφροδίτη Ορεία. Η Αφροδίτη φέρει το προσωνύμιο Ορεία στις Χολάδες

για μοναδική φορά, ίσως λατρεύτηκε ως Ορεία εφόσον η περιοχή των Χολάδων είναι ορεινή και θα κατοικούνταν κυρίως από αγροτικό πληθυσμό. Η επιγραφή με αριθμό Δ6. αφιερώθηκε στον Σέραπι, είναι γραμμένη σε μαρμάρινη βάση δύο μικρών αγαλμάτων η οποία βρέθηκε στον ναό Β΄ στις Χολάδες και είναι του 3^{ου} αιώνα π.Χ. Η επιγραφή με αριθμό Δ5 βρέθηκε στον Ναό Στ΄ στις Χολάδες. Χρονολογείται τον 3^ο αιώνα π.Χ. και αναφέρει ότι ο Μοσχίων ο γιος του Κριτοδήμου από τη Ρόδο, ίδρυσε ιερό του Πριάπου μετά από επιθυμία του θεού Σέραπι. Η αναφορά για ίδρυση ιερού του Πριάπου είναι πρωτόγνωρη στην Κύπρο και δεν αναφέρεται αλλού. Οι επιγραφές Δ8 και Α7 αποτελούν τμήματα από τα 13 σωζόμενα κομμάτια από μαρμάρινη πλάκα, του 2^{ου} αι. μ.Χ. Βρέθηκε στους Σόλους και είναι ένας χρησμός σε ελληνική γραφή που ακολουθεί αλφαβητική σειρά. Είναι μια από τις πιο ιδιαίτερες επιγραφές των Σόλων. Δυστυχώς σώζεται αποσπασματικά στερώντας τη δυνατότητα για περαιτέρω κατανόηση της. Στις Χολάδες λατρεύτηκε και ο Δίας. Η επιγραφή 32 είναι γραμμένη σε πλάκα από ασβεστόλιθο του 2^{ου} - 4^{ου} αιώνα μ.Χ. και εντοπίστηκε στο Ναό του Σέραπι στις Χολάδες. Είναι αφιερωμένη στον Ολύμπιο Δία. Πρβλ. Κρίκος, σσ. 851-852 Η επιγραφή 38., σε βάση αγάλματος του Ολυμπίου Διός, βρέθηκε στον ναό Ε΄ στις Χολάδες και αυτή είναι αφιερωμένη στον Ολύμπιο Δία, όπως και η επιγραφή με αριθμό Δ4. Η επιγραφή με αριθμό Δ2 είναι γραμμένη σε θραυσμένη μαρμάρινη πινακίδα από το Ιερό του Σέραπι στις Χολάδες. Χρονολογείται στον 2^ο αιώνα μ.Χ. και είναι αναθηματική επιγραφή αφιερωμένη στον Ολύμπιο Δία. Η παρουσία της επιγραφής στο Ιερό του Σέραπι έχει ιδιαίτερη σημασία καθώς ενδέχεται στο ιερό να λατρεύτηκε και ο Δίας. Η επιγραφή με αριθμό Δ7 βρέθηκε στο Ιερό Ε΄ και χρονολογείται το 185 - 191 μ.Χ. Αναφέρεται στον αυτοκράτορα Κόμμοδο με τους τυπικούς χαρακτηρισμούς για αυτοκράτορες, ευσεβής και σεβαστός. Η επιγραφή είναι από τις λίγες Ρωμαϊκές που βρέθηκαν στις Χολάδες.

Η ύπαρξη του Λιμνίτη ή της Λιμενίας, σύμφωνα με την αναφορά του Στράβωνα, ενισχύεται και από δύο επιγραφές σε κυπροσυλλαβική γραφή (Θ1-2) που σώζονται στο ανατολικό τείχος του Καρνάκ της Αιγύπτου. Οι επιγραφές χρονολογούνται στο 391 – 378 π.Χ. και αναφέρουν τον Όνασι και τον Όνασίκυπρο.

Οι επιγραφές με αριθμούς Θ 3-4 είναι επιτύμβιες επιγραφές από τον Πειραιά, του 4^{ου} αιώνα π.Χ. Αφιερώθηκαν στην Εύφροσύνη Σολία και στον Εϋαρχο Νικοδήμου Σόλιο. Η παρουσία τους στον Πειραιά επιτρέπει να υποθέσουμε ότι οι Σόλοι είχαν εμπορικές σχέσεις με την Αθήνα και τον Πειραιά τον 4^ο αιώνα π.Χ.

Η επιγραφή (Στ1) είναι γραμμένη σε μαρμάρινη πλάκα που βρέθηκε στον Λιμνίτη. Χρονολογείται στο 350 – 300 π.Χ. και είναι ένα τάμα στον Απόλλωνα Αμυκλαίο. Η

παρουσία της επιγραφής στον Λιμνίτη συνδέεται με το γειτονικό Ιερό στο Μερσινάκι, όπου λατρεύτηκε ο Απόλλωνας.

Η επιγραφή με αριθμό Η2. μπορεί να μην βρέθηκε στους Σόλους αλλά τους αφορά άμεσα καθώς αναφέρει την Ειρήνη του Πτολεμαίου και σύζυγο του Ευνόστου Β΄. Η επιγραφή πρέπει να χρονολογηθεί μετά το 310 π.Χ. και την εποχή που έζησε ο Εύνοστος και η Ειρήνη. Ο Οίκος του Ευνόστου ενδέχεται να παρέμεινε στον θρόνο και μετά την κατάλυση των βασιλείων λόγω αυτής της συγγένειας. Ωστόσο, από την επιγραφή αυτή πηγάζουν και άλλες σημαντικές πληροφορίες, όπως η αναφορά του θεσμού της γραμματείας των στρατιωτικών δυνάμεων που υπήρχε την Ελληνιστική Εποχή. Οι Πτολεμαίοι είχαν και το αξίωμα του αρχιερέα στο νησί και αυτό αναφέρεται ξεκάθαρα στην πηγή. Επιπλέον, αναφέρεται ένα ιερό της Αρτέμιδας.

Η επιγραφή με αρ. Α8. είναι γραμμένη σε τετράγωνη πλάκα από ασβεστόλιθο και εντοπίστηκε στην καρδιά των Σόλων, στην *Παλαιά Χώρα*. Χρονολογήθηκε στο 44 π.Χ. – 14 μ.Χ. και αναφέρει τη γή των βασιλέων των Σόλων. Η επιγραφή ανήκει στη Ρωμαϊκή Εποχή και προφανώς παρά ότι διατηρείται σε πολύ κακή κατάσταση, το νόημα της θα ήταν εδώ που κάποτε ήταν η γη των βασιλέων των Σόλων.

Η επιγραφή με αριθμό Ζ2. είναι μια τετράγωνη μαρμάρινη πλάκα που βρέθηκε στη Μόρφου και χρονολογείται στο 222 π.Χ. - 133 π. Χ. Η αναθηματική επιγραφή αναφέρει τον “ θίασο τῶν Ἐπιγόνων” που θα πρέπει να ήταν στρατιωτική ομάδα. Οι στρατιωτικοί έποικοι τίμησαν τον Θεόδωρο, τον γιο του Δημητρίου από την Αρσινόη της Παμφυλίας και την οικογένεια του. Ο Θεόδωρος ήταν ένας διοικητής που στάθμευε στο Χαράδρο της Κιλικίας. Η επιγραφή αυτή της Ελληνιστικής Εποχής διασώζει την αφιέρωση προς ένα διοικητή του στρατού. Η ευχή για καλή τύχη: “ἀγαθῆι τύχηι” είναι μια στερεότυπη ευχή της εποχής.

Στην επιγραφή Ζ13, η οποία είναι γραμμένη σε μεγάλος σφαιρικό λίθο, βρέθηκε στη θέση *Παλιόμυλος*, κοντά στο χωριό Κουτραφάς. Χρονολογείται τον 3^ο αιώνα μ.Χ. και καταγράφει τον άθλο του Φαβατίωνα να σηκώσει το βαρύ αντικείμενο. Η λέξη έπαρμα χρησιμοποιήθηκε για να δηλώσει το βάρος που σήκωσε ο αθλητής και είναι μοναδική στην Κύπρο.

Στην περιοχή της Γαληνής εντοπίστηκαν και άλλες επιγραφές και αρχαιολογικά κατάλοιπα και αποτελεί ένα από τα σημεία αναφοράς της έρευνας λόγω της εγγύτητας της με τους Σόλους. Η επιγραφή με αριθμό αρ. Ε1 είναι γραμμένη σε μια επιτύμβια στήλη από ασβεστόλιθο, του 3^{ου} αιώνα π.Χ. Αναφέρει: “ Φιλωτίς της Δήμητρος η ιέρεια”, αφήνοντας ανοιχτό το ενδεχόμενο να υπήρχε στην περιοχή ναός της Δήμητρας. Η επιγραφή αρ. 70 είναι γραμμένη σε μαρμάρινη λευκή πλάκα από τη Γαληνή, των μέσων του 2^{ου} αιώνα μ.Χ. Είναι

μια αναθηματική επιγραφή αφιερωμένη στην Αφροδίτη. Η επιγραφή με αριθμό αρ.Ε6. είναι γραμμένη σε μαρμάρινη πλάκα από τη Γαληνή, του 2^{ου} - 3^{ου} αι. μ.Χ. Πρόκειται για ένα επιτύμβιο επίγραμμα τριών στίχων σε ελληνική γραφή και καταγράφει μια παράκληση στον θεό Πλούτωνα. Η επιγραφή αρ. Ε7 είναι γραμμένη σε τέσσερα τμήματα πλάκας από μάρμαρο σε τάφο στη Γαληνή. Πρόκειται για επιτύμβιο επίγραμμα σε ελληνική γραφή του 3^{ου} αι. μ.Χ. Η επιγραφή αρ. Ε4. γράφτηκε σε μια πλάκα από υπόλευκο μάρμαρο. Χρονολογείται το 161 – 180 μ.Χ. και είναι μια τιμητική επιγραφή σε ελληνική γραφή στον αυτοκράτορα Μάρκο Αυρήλιο. Ο αυτοκράτορας αυτός ευεργέτησε τους Σόλους με μεγάλα δημόσια οικοδομήματα.

Στην περιοχή των Σόλων εντοπίστηκαν πολλοί μιλιοδείκτες της Ρωμαϊκής Εποχής. Οι περισσότεροι βρέθηκαν μεταξύ της Αρσινόης και των Σόλων. Ο αρ. Ε3. είναι ένας μιλιοδείκτης σε στήλη από ασβεστόλιθο σπασμένος σε δύο κομμάτια. Το ένα κομμάτι βρέθηκε στη Γαληνή και το άλλο στα νοτιοανατολικά του Βουνιού. Είναι γραμμένο στα λατινικά, ενώ ακολουθεί από κάτω η μετάφραση του στα ελληνικά. Η επιγραφή ανήκει στο 198 μ.Χ., έγινε όμως επαναχάραξη το 337 – 340 μ.Χ. και το 355 – 360 μ.Χ, όταν τότε χαράχθηκαν δύο νέες επιγραφές στη λατινική γραφή και την ελληνική γραφή. Στον μιλιοδείκτη αναγράφεται η απόσταση και αναφέρονται τα ονόματα των αυτοκρατόρων της Δυναστείας των Σεβήρων. Αναφέρεται και ο ανθύπατος (C. Numitorius) Audius Bassus, το όνομα του οποίου συναντούμε σε επιγραφές της Πάφου. Η επιγραφή αρ. Ε2. Είναι ένας ακόμα μιλιοδείκτης από ασβεστόλιθο. Βρέθηκε στη Γαληνή και χρονολογείται το 217 – 218 μ.Χ. Η επιγραφή είναι γραμμένη σε λατινική και ελληνική γραφή και αναφέρει τους αυτοκράτορες Μακρίνο και Διαδουμενιανό. Αναφέρεται ακόμα ότι ο μιλιοδείκτης κατασκευάστηκε επί του ανθυπάτου Τιβερίου Κλαυδίου Αττάλου Πατερκλιανού, δίνοντας μας έτσι άλλο ένα όνομα ανθυπάτου. Οι επιγραφές αρ. Στ2-5 αποτελούν Θραύσματα μιλιοδεικτών από ασβεστόλιθο και χρονολογούνται όλοι στο 333 -360 μ.Χ. Πέρα από την αναγραφή των μιλίων και τα ονόματα των αυτοκρατόρων δεν διασώζονται άλλα ιστορικά στοιχεία.

Η επιγραφή με αριθμό Ζ5 βρέθηκε στη Σκουριώτισσα και χρονολογείται στο 2^ο αι. μ.Χ. Αναφέρεται στον υπεύθυνο των μεταλλείων χαλκού στα χωριά Λα-----, Φλάσου κ.α. Δυστυχώς από την επιγραφή απουσιάζουν τα ονόματα των υπόλοιπων χωριών που αναφέρονται. Το χωρίο Λα----, αν αποκαταστάθηκε εσφαλμένα έτσι και το ορθό είναι Λη, τότε πρόκειται για τη Ληνού που βρίσκεται δίπλα από τη Φλάσου. Τα χωριά αυτά βρίσκονται στο επίκεντρο της μεταλλουργικής δραστηριότητας των Σόλων και ίσως αποτελούσαν ένα σύμπλεγμα μεταλλουργικών χωριών κατά τη Ρωμαϊκή Εποχή. Ο

επίτροπος των μετάλλων (procurator) ήταν αυτοκρατορικός αξιωματούχος που ήταν υπεύθυνος για τη λειτουργία των μεταλλείων της Σκουριώτισσας.

Η επιγραφή με αριθμό αρ.Z3 βρέθηκε τέσσερα χιλιόμετρα νοτιοδυτικά των Σόλων. Χρονολογείται το 54 – 68 μ.Χ. και είναι μια επίσημη επιγραφή γραμμένη στα ελληνικά. Αναφέρεται στην κατασκευή υδραγωγείου επί Νέρωνος. Δεν γνωρίζουμε για την ύπαρξη υδραγωγείου στους Σόλους, ούτε έχει εντοπιστεί ακόμα. Ωστόσο, οι Σόλοι τη Ρωμαϊκή Εποχή εμπλουτίστηκαν με σπουδαία δημόσια οικοδομήματα όπως το *Νυμφαίο*, τα οποία χρειαζόνταν μεγάλες ποσότητες ύδατος. Στην επιγραφή αναφέρεται και το όνομα του ανθυπάτου Μειλιωνίου.

Η επιγραφή με αριθμό Z4 εντοπίστηκε στην περιοχή Λύμπια κοντά στην Κοράκου. Χρονολογείται το 161-180 μ.Χ. και είναι αφιερωμένη και αυτή στον Μάρκο Αυρήλιο, ένα αυτοκράτορα που ευεργέτησε τους Σόλους με την κατασκευή μνημείων στην Αγορά των Σόλων. Η επιγραφή με αριθμό αρ.Z6 βρέθηκε σε τμήμα μαρμάρινου επιστηλίου. Χρονολογείται το 211 -217 μ.Χ. και είναι αφιερωμένη στον Μάρκο Αυρήλιο. Το επιστήλιο πρέπει να προέρχεται από κάποιο από τα δημόσια οικοδομήματα που ανέγειρε ο συγκεκριμένος αυτοκράτορας.

Η επιγραφή με αριθμό A13 από τους Σόλους, χρονολογείται το 116-117 μ.Χ. Είναι μια αναθηματική επιγραφή σε ελληνική γραφή, του τέλους της εποχής του Τραϊανού, η οποία αναφέρει ότι κάποιος αφιέρωσε προς τιμή του πατέρα του ναό και άγαλμα.

Οι επιγραφές (αρ. A9, A17-20) είναι γραμμένες σε ελληνική γραφή, πρόκειται για επιτύμβιες επιγραφές και όλες φέρουν τις φράσεις: ‘‘χρηστέ, χαΐρε’’. Χρονολογούνται στον 2 – 3 αι. μ.Χ. και προέρχονται από διαφορετικά σημεία της επικράτειας των Σόλων.

Η επιγραφή με αριθμό A14 είναι γραμμένη σε λευκό μάρμαρο που βρέθηκε στους Σόλους και χρονολογείται το 126 μ.Χ. Στην επιγραφή αναφέρεται ο Απολλώνιος, ο οποίος έκτισε για τους γονείς του έναν ‘‘περίβολον’’. Δεν είναι βέβαιο αν η λέξη περίβολος σχετίζεται με κάποιο περιτείχισμα ή αν πρόκειται για τάφο. Σε αυτή την περίπτωση η επιγραφή είναι αναθηματική. Η επιγραφή αναφέρει κάποιους από τους θεσμούς της πόλης των Σόλων κατά τη Ρωμαϊκή Εποχή. Στην επιγραφή αναφέρεται ο τίτλος του Ιεράρχη και του επιμελητή της βιβλιοθήκης. Δεν είναι βέβαιο αν το Βυβλιοφυλάκιο είναι βιβλιοθήκη ή το επίσημο αρχείο της πόλης. Οι Κήνσορες ή Τιμητές (censores) ήταν αξίωμα κατά την περίοδο της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας. Ήταν ανώτεροι άρχοντες αλλά με περιορισμένη εξουσία. Είχαν αρμοδιότητα να συντάσσουν τους καταλόγους των Ρωμαίων πολιτών βάσει της κτηματικής τους περιουσίας. Συνέτασσαν επίσης και τους Συγκλητικούς καταλόγους, έχοντας εξουσία να

καταγγέλλουν μέλη της συγκλήτου που υπέπεσαν σε παραπτώματα. Θα είχε περισσότερη λογική αν η επιγραφή αναφέρει κάποιον που χρημάτισε σε αυτά τα αξιώματα στη Ρώμη παρά στους Σόλους, εφόσον είναι άγνωστο αν υπήρχαν αυτοί οι θεσμοί στους Σόλους. Ο ανθύπατος Παύλος που αναφέρεται στην πηγή θα πρέπει να είναι ο Σέργιος Παύλος που ήταν ανθύπατος την εποχή που ο Απόστολος Παύλος επισκέφθηκε το νησί. Ο θεσμός του ανθυπάτου αναφέρεται και στην επιγραφή 97, η οποία προέρχεται από τους Σόλους και χρονολογήθηκε στις αρχές του 3^{ου} αι. μ.Χ.

Στην τιμητική επιγραφή με αριθμό A27, των αρχών του 3^{ου} αιώνα μ.Χ. αναφέρονται και άλλοι θεσμοί που ίσως ίσχυαν στους Σόλους, όπως η βουλή, ο ταμίας και ο λογιστής. Είναι αβέβαιο αν υπήρχε βουλή στους Σόλους τον 3^ο αιώνα μ.Χ., καθώς δεν σώθηκαν άλλες αναφορές. Ο ταμίας και ο λογιστής ήταν αξιώματα της Ρωμαϊκής Εποχής που ενδέχεται να υπήρχαν στους Σόλους.

Οι επιγραφές με αριθμούς Z14-15 αποτελούν τις δύο επιγραφές από το ψηφιδωτό που βρέθηκε στο λουτρό της Μανσούρας. Χρονολογήθηκε κυρίως από το ύφος της γραφής και τον σχηματισμό των γραμμάτων στον 3^ο ή 4^ο αι. μ.Χ. Οι επιγραφές είναι γραμμένες στα ελληνικά. Η πρώτη αναγράφει τη φράση ΦΗΡΙΑ ΚΑΛΗ, που ενδεχομένως να αναφέρεται στον θηλυκού γένους σκύλο που φιλοτεχνήθηκε στο ψηφιδωτό. Στη δεύτερη αναγράφεται ΚΑΛΩΣ ΛΟΥΕΙ ΦΙΛΟΘΑΛΑΚΚΟC, κάτι που ίσως δείχνει ότι το λουτρό προοριζόταν για ναυτικούς, αφήνοντας ανοιχτό το ενδεχόμενο να υπήρχε κάποιο λιμάνι στην περιοχή της Μανσούρας.

Από τη Βασιλική των Σόλων αποκομίστηκαν πολλές επιγραφές. Οι επιγραφές αρ. 111-115 και αρ. 121, βρέθηκαν πάνω στο ψηφιδωτό δάπεδο της Α΄ Βασιλικής των Σόλων και ανήκουν στον Ύστερο 4^ο αιώνα μ.Χ. Οι επιγραφές αρ. 117 - 118, αρ. 126 εντοπίστηκαν στο Αίθριο της Βασιλικής των Σόλων. Χρονολογούνται μετά από το 653 μ.Χ. και μας παραδίδουν πολύτιμες πληροφορίες για Αραβικές επιδρομές στην Κύπρο, όπως τις είδαμε στη *Βασιλική των Σόλων*.

Στη Βασιλική των Σόλων βρέθηκαν πολλές επιγραφές. Οι υπ' αριθμόν A37-38 είναι δύο από τα τμήματα μιας από τις πιο σημαντικές κυπριακές επιγραφές. Στις επιγραφές αναφέρονται οι Αραβικές επιδρομές στην Κύπρο και οι καταστροφές που προκάλεσαν στις παράλιες πόλεις της Κύπρου. Ιδιαίτερα η δεύτερη Αραβική Επιδρομή, ήταν ολέθρια για τους Σόλους. Ανάμεσα στις καταστροφές που προκλήθηκαν ήταν και ο εμπρησμός της Παλαιοχριστιανικής Βασιλικής των Σόλων. Ο επίσκοπος Ιωάννης που ανοικοδόμησε τη *Βασιλική των Σόλων* αναφέρεται σε πολλές επιγραφές. Η επιγραφή (αρ. Z16) είναι γραμμένη

σε μαρμάρινη πλάκα που χρησιμοποιήθηκε για δεύτερη φορά ως μέρος της Αγίας Τράπεζας της Παναγίας Ελεούσας στην Κοράκου. Χρονολογείται το 654-655 μ.Χ. και προέρχεται από το δάπεδο της βασιλικής. Στην επιγραφή αναφέρεται ο επίσκοπος Ιωάννης. Στην επιγραφή (αρ. Ζ17) του 654/655 μ.Χ. αναφέρεται και πάλι ο επίσκοπος Ιωάννη και η οικοδόμηση απαντητηρίου στη βασιλική.

Οι επιγραφές με αριθμούς αρ.Ι1-2 είναι γραμμένες στις σφραγίδες των επισκόπων Επιμάχου και Ιωάννη. Οι σφραγίδες διασώζουν δύο από τα λιγιστά ονόματα επισκόπων των Σόλων που γνωρίζουμε.

Στην επιγραφή με αριθμό Β7 που βρέθηκε στη Νεκρόπολη του Κόρακα, κοντά στο Βουνί, χρονολογείται τον 4^ο αιώνα π.Χ., είναι γραμμένη σε φοινικική γραφή. Στην επιγραφή αναφέρεται μόνο μια λέξη ‘Lmlk’, δηλαδή ανήκει στον βασιλιά. Ενδεχομένως να αναφέρεται σε κάποιο βασιλιά των Σόλων ή σε κάποιο Φοίνικα βασιλέα ή εντόπιο που βασίλευσε για λίγο στο γειτονικό *Ανάκτορο στο Βουνί*.

Κ. Σχόλια στις Φιλολογικές Μαρτυρίες

Η Φιλολογική Μαρτυρία αρ. Α1. Είναι η επιγραφή του Ραμσή ΙΙΙ, προέρχεται από την Αίγυπτο, του 1162 π.Χ. και είναι γραμμένη στα ιερογλυφικά. Αποτελεί ένα κατάλογο ονομάτων πόλεων που ενδέχεται να ταυτίζονται με τα ονόματα κυπριακών πόλεων, ανάμεσα τους και οι Σόλοι. Η επιγραφή αυτή δεν γίνεται αποδεκτή από πολλούς ερευνητές αφού διατηρούν αμφιβολίες εάν τα ονόματα των πόλεων όντως ταυτίζονται με τα αντίστοιχα ονόματα των Κυπριακών πόλεων που επιχείρησε ο Wainwright. Ωστόσο αν η πόλη που αναφέρεται ως *sari* ή *Sali* είναι πραγματικά οι Σόλοι, τότε αυτό συνδέεται με το μικρό ενδεχόμενο που αναφέρθηκε πιο πάνω, η *Αιπεία* να είναι υπαρκτή πόλη, η οποία ιδρύθηκε κατά την έλευση των Αχαιών στο νησί και το όνομα Σόλοι να βρισκόταν σε χρήση από εκείνη την εποχή, παράλληλα με το όνομα *Αιπεία*.

Η θεωρία ότι η πόλη των Σόλων υπήρχε πριν από την έλευση του Σόλωνα στην Κύπρο ενισχύεται από την αναφορά (αρ. Α2.) στο Πρίσμα του Εσσαρχαδόνα, το 673/2 π.Χ. Πρόκειται για ένα ασσυριακό εξάπλευρο πέτρινο κύλινδρο της εποχής του βασιλέως Εσσαρχαδόνα, από την Μοσούλη, στο σημερινό Ιράκ που σήμερα φυλάσσεται στο Oriental Institute of Chicago. Στη μαρτυρία αναφέρεται ο *Ere/isu* ή *Έρίλι* ως βασιλιάς του *Sillu*. Αν *Sillu* είναι οι Σόλοι, τότε η πόλη υπήρχε από το 673/2 π.Χ.

Μερικά χρόνια αργότερα, το 668 π.Χ. το ίδιο κείμενο επαναλαμβάνεται στον Ασσυριακό κύλινδρο του βασιλιά Ασσυρμπανιπάλ (αρ. Α3), όπου αναφέρονται οι πόλεις της Κύπρου, οι οποίες πλήρωναν φόρο υποτέλειας. Οι επιγραφές των βασιλέων Εσσαρχαδόνα και

Ασσυρμπασιπάλ είναι πανομοιότυπες, καθώς επαναλαμβάνονται τα ονόματα των πόλεων που υποτάχθηκαν κατά τη βασιλεία του πρώτου βασιλιά και παρέμεναν υποταγμένες πέντε χρόνια αργότερα όταν έγινε η διαδοχή του θρόνου.

Οι σχέσεις των Σόλων με την ηπειρωτική Ελλάδα και η σύνδεση της λατρείας του Απόλλωνα στους Σόλους με τους Δελφούς ενισχύεται με την εύρεση μιας επιγραφής του 3^{ου} – 2^ο π.Χ. αιώνα(αρ. Α7) Η επιγραφή είναι ένας κατάλογος στον οποίο αναφέρονται εννέα κυπριακές πόλεις που ήταν θεωροδόκοι, καθώς και τα ονόματα των πολιτών που υποδέχονταν και φιλοξενούσαν τους απεσταλμένους των Δελφών.

Οι ιδρυτικοί μύθοι των Σόλων παραδίδουν πολλές πληροφορίες για τους Σόλους. Ασφαλώς ένα μέρος των μύθων αυτών δεν μεταφέρει ιστορικές μαρτυρίες αλλά μύθους που πολλές φορές εξυπηρετούσαν πολιτικά συμφέροντα. Ωστόσο μέσα από την προσεκτική ανάγνωση τους πηγάζουν σημαντικά στοιχεία για την πόλη των Σόλων. Από το απόσπασμα του Θουκυδίδη (αρ. Ε2) αναφέρεται η Αμφίπολη και οι Εννέα Οδοί που συνδέονται με τον ιδρυτικό μύθο της Αμφίπολης και της *Αιπείας* από τον Δημοφώντα. Ο Λυκόφρων (αρ. Ε9) κατέγραψε τον μύθο του Θησέα, τον πατέρα του Δημοφώντα και του Ακάμαντα, οι οποίοι θεωρούνται ότι είναι οι ιδρυτές της *Αιπείας*, σύμφωνα με τους ιδρυτικούς μύθους. Στη μαρτυρία αρ. Ε34. έχουμε άλλο ένα μύθο που συνδέεται με τους ιδρυτικούς μύθους της *Αιπείας*. Πρόκειται για την επιστροφή του Δημοφώντα από τον Τρωικό Πόλεμο, τη στάση του στη Θράκη και τον έρωτα του με τη θυγατέρα του βασιλέα των Βισαλτών, Φυλλίδα. Ο Δημοφώντας όμως έπρεπε να φύγει για την Αθήνα, αλλά πρώτα ορκίστηκε στην αγαπημένη του πως θα επιστρέψει. Η Φυλλίδα φεύγοντας, έδωσε στον ήρωα ένα κουτί, το οποίο δεν θα έπρεπε να ανοίξει μέχρι να χάσει κάθε ελπίδα να γυρίσει κοντά της. Ο Δημοφών τελικά βρέθηκε στην Κύπρο και βλέποντας ότι δεν θα επιστρέψει στη Φυλλίδα, άνοιξε το κουτί που το περιεχόμενο του, προκάλεσε μια ταραχή στον ήρωα που τον έκανε να πέσει από το άλογο και να σκοτωθεί. Από τον μύθο μαθαίνουμε ότι οι σύντροφοι του γιου του Θησέα, παρέμειναν στην Κύπρο και προφανώς θα ήταν οι πρώτοι κάτοικοι της *Αιπείας*.

Στη μαρτυρία με αρ. Α9 ο Στράβων παραδίδει μια από τις πιο σημαντικές αρχαίες μαρτυρίες για τους Σόλους. Κατέγραψε την ακριβή θέση της πόλης και ανέφερε ότι η πόλη είχε *Λιμάνι* καθώς και τον *Ναό της Αφροδίτης και της Ίσιδας*, ο οποίος επιβεβαιώνεται ότι υπήρχε από τότε. Αναφέρει ακόμα ποτάμι, που δεν ήταν άλλο από τον *Κλάριο* αλλά και τους Φάληρο και Ακάμαντα ως οικιστές των Σόλων. Η αναφορά αυτή έρχεται να ενισχύσει την πεποίθηση ότι οι Σόλοι ήταν η πόλη που αντικατέστησε την *Αιπεία*, καθώς γνωρίζουμε από άλλες πηγές ότι οι δύο ήρωες ήταν οι οικιστές της *Αιπείας* και όχι των Σόλων. Επιπλέον, ο Στράβων έγραψε για την ύπαρξη της πόλης *Λιμενίας* στα νότια των Σόλων, στην ενδοχώρα.

Αναφέρεται ακόμα το *Άλσος του Δία*, του οποίου δεν γνωρίζουμε την ακριβή του τοποθεσία, αλλά σύμφωνα με την περιγραφή που γίνεται με γεωγραφική σειρά, βρισκόταν ανάμεσα στο Μάριον και τους Σόλους. Αναφέρεται ακόμα ο Στασάνωρ των Σόλων.

Άλλος ένας από τους ιδρυτικούς μύθους των Σόλων μας παραδίδεται από τον Πλούταρχο (αρ. Α.12). Σύμφωνα με αυτόν, ο Σόλωνας ταξίδεψε στην Αίγυπτο και από εκεί στην Κύπρο. Στο νησί ο Σόλων έμεινε στην *Αιπεία*, το βασίλειο του Φιλόκυπρου. Μαθαίνουμε ότι η πόλη ήταν μικρή και ότι ο ιδρυτής της ήταν ο Δημοφώντας. Επίσης, μαθαίνουμε ότι η πόλη ήταν κτισμένη κοντά στον *Κλάριο* ποταμό, σε ορεινή και δύσβατη θέση. Αναφέρεται ακόμα ότι ο Σόλων έπεισε τον βασιλέα Φιλόκυπρο να μετακινήσει την πόλη του πιο κάτω στην πεδιάδα, οικοδομώντας την ως μεγαλύτερη. Μάλιστα ο ίδιος ο νομοθέτης συνέδραμε στη οικοδόμηση και στην διοίκηση της νέας πόλης γι αυτό και της δόθηκε το όνομα του. Παρά τις πολύτιμες πληροφορίες που δίνονται από τον Πλούταρχο για τη γεωγραφική θέση της πόλης, η αναφορά θα πρέπει να θεωρείται εσφαλμένη και κατασκευασμένη από την Αθήνα για να δικαιολογήσει τις αθηναϊκές καταβολές των Σόλων. Η λανθασμένη απόδοση του ονόματος της πόλης στον Σόλωνα φαίνεται και από την αναφορά ότι ο νομοθέτης διέμεινε στην πόλη για χρόνια, διότι για να οικοδομηθεί μια νέα πόλη χρειάζεται ένα μεγάλο χρονικό διάστημα.

Στη μαρτυρία αρ.Α38. αναφέρεται και πάλι η επίσκεψη του Σόλωνα στο νησί καθώς και η άποψη ότι ο νομοθέτης εξαιτίας της ανόδου στην εξουσία του Πεισιστράτου, αναγκάστηκε να φύγει για την Κιλικία. Εκεί έκτισε πόλη που την ονόμασε Σόλους, ενώ αναφέρει ότι κάποιοι πιστεύουν ότι και οι Σόλοι της Κύπρου ιδρύθηκαν από αυτόν και μάλιστα ότι τελικά απεβίωσε στην Κύπρο. Στην αρ. Α.19 ο Διογένης Λαέρτιος έγραψε ότι ο Σόλων ταξίδεψε στην Κύπρο και ότι απεβίωσε στο νησί στα ογδόντα του χρόνια. Προσθέτει ακόμα ότι ο Σόλων ανέθεσε στους δικούς του να πάρουν πίσω τα οστά του στη Σαλαμίνα και αφού τα κάψουν και τα κάνουν στάχτη να τα σκορπίσουν στους αγρούς.

Από την αρχαία μαρτυρία με αριθμό Α8 μαθαίνουμε και μια δεύτερη εκδοχή του ιδρυτικού μύθου των Σόλων. Αυτή που αναφέρει τον Κυπράνορα ως τον βασιλέα των Σόλων που φιλοξένησε τον Σόλων. Αν ισχύει αυτή η εκδοχή, τότε ο Κυπράνορας είναι ο τελευταίος βασιλιάς της *Αιπείας* και ο πρώτος των Σόλων. Στην Α29 ο Στέφανος Βυζάντιος παραδίδει άλλη μια μαρτυρία για την ύπαρξη της *Αιπείας*, ενισχύοντας την άποψη ότι δεν πρόκειται για μυθική πόλη αλλά για ιστορική.

Στη μαρτυρία με αριθμό Ε.91 ο Τζέτζης επαναλαμβάνει την αναφορά για την επίσκεψη του Ακάμα και τον Δημοφόντα στην Κύπρο, ενώ ο Ησύχιος (αρ. Ε72) αναφέρει ότι το βουνό

Ακάμας στην Κύπρο πήρε το όνομα του από τον Ακάμαντα, τον αδελφό του Δημοφώντος και γιο του Θησέα.

Οι αρχαίες γραπτές μαρτυρίες που αναφέρουν τη συμμετοχή των Σόλων στους Ελληνοπερσικούς Πολέμους είναι οι αρ.Α6 και αρ.Ε.3-4. Σε αυτές έχουμε τις περιγραφές των γεγονότων της Ιωνικής Επανάστασης στην Κύπρο από τον Ηρόδοτο. Όπως αναφέρθηκε οι Σόλοι επαναστάτησαν μαζί με τη Σαλαμίνα κατά των Περσών, προς υποστήριξη των Ιωνικών πόλεων. Ο Ηρόδοτος περιγράφει την άφιξη των περσικών δυνάμεων στο νησί, τη μάχη στην πεδιάδα της Σαλαμίνας, την ήττα των ελληνικών δυνάμεων και τους θανάτους του Ονήσιλου και του Αριστόκυπρου. Ξεχωρίζει και η περιγραφή της κατάληψης των Σόλων με τη διάνοιξη ορυγμάτων μετά από πεντάμηνη πολιορκία, κάτι που αποδεικνύει την ισχύ και την ευρωστία των Σόλων στις αρχές του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Η άμυνα σε μια πολύμηνη πολιορκία από ισχυρές δυνάμεις, προϋπέθετε στρατιωτικές δυνάμεις, εφόδια και κραταιά τείχη.

Οι αρχαίες γραπτές μαρτυρίες που αναφέρουν τη συμμετοχή των Σόλων στους Ελληνοπερσικούς Πολέμους είναι: η μαρτυρία αρ.Α5. από τους Πέρσες του Αισχύλου. Από τη μαρτυρία αυτή μαθαίνουμε ότι η Πάφος, οι Σόλοι και η Σαλαμίνα εξεγέρθηκαν κατά των Περσών. Αν λάβουμε ως ιστορική την αναφορά του Αισχύλου, τότε αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα για την ιστορία των Σόλων και τον ρόλο της στο πολιτικό γίνεσθαι της εποχής. Αποτελεί άλλη μια υπενθύμιση της ελληνικότητας των τριών πόλεων που για άλλη μια φορά επαναστάτησαν στο πλευρό των Ελλήνων. Ο Θουκυδίδης στην αρχαία μαρτυρία αρ.Ε1 και ο Διόδωρος στην αρ. Ε11 έγραψαν για την έλευση του Πausανία με ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις στην Κύπρο. Μαθαίνουμε ότι όσες πόλεις είχαν ακόμα περσικές φρουρές απελευθερώθηκαν και οι Έλληνες υπέταξαν το μεγαλύτερο μέρος του νησιού, αλλά αναγκάστηκαν να το εγκαταλείψουν και να πλεύσουν για το Βυζάντιο. Η αναχώρηση των Ελλήνων από την Κύπρο έδωσε την ευκαιρία στους Πέρσες να ανακαταλάβουν το νησί.

Στις φιλολογικές μαρτυρίες με αριθμό Ε12-13 έχουμε τα αποσπάσματα του Διοδώρου στα οποία αναφέρονται οι αγώνες του Κίμωνα στην Κύπρο. Μαθαίνουμε ότι Κίμων έπλευσε εναντίον του περσικού στόλου στην Κύπρο και έδωσε ναυμαχία, από την οποία βγήκαν νικήτριες οι ελληνικές δυνάμεις. Μετέπειτα πολιορκήσε και εξανάγκασε το Κίτιο και το Μάριο να παραδοθούν, αλλά φέρθηκε στους ηττημένους με ανθρωπισμό. Στη συνέχεια ο ελληνικός στόλος ανοίχτηκε στο πέλαγος δίνοντας νικηφόρα ναυμαχία με τους Πέρσες, αλλά για άλλη μια φορά οι Έλληνες αναγκάστηκαν να φύγουν από την Κύπρο. Η φυγή των ελληνικών δυνάμεων οδήγησε και πάλι στην ανάκτηση των πόλεων του νησιού από τους Πέρσες.

Στη Φιλ.Μαρτ. αρ. Ε15 αναφέρεται η ιστορία του βασιλιά της Σαλαμίνας Ευαγόρα από τον Διόδωρο Σικελιώτη. Ο Ευαγόρας ήταν εξόριστος από το νησί για κάποιο χρονικό διάστημα. Όταν επέστρεψε από την εξορία, εκδίωξε τον Αβδήμονα τον Τύριο, που ήταν ο δυνάστης της πόλης του και φίλος του βασιλιά των Περσών και κατέλαβε την πόλη. Αρχικά ο Ευαγόρας έκανε τις απαραίτητες ενέργειες για να ισχυροποιήσει την πόλη. Προετοίμασε στρατιωτικές δυνάμεις και επιχείρησε να κατακτήσει όλο το νησί. Μερικές από τις πόλεις τις κυριεύσε με τη βία, ενώ με άλλες συμμαχίσει, αποκτώντας με αυτό τον τρόπο εξουσία και στις άλλες πόλεις. Ωστόσο, οι Αμαθούσιοι, οι Σόλιοι και οι Κιτιείς διαφώνησαν με τον Ευαγόρα και έστειλαν πρέσβεις στον Αρταξέρξη, τον βασιλιά των Περσών για βοήθεια. Οι βασιλείς των τριών πόλεων κατηγόρησαν τον Ευαγόρα ότι σκότωσε τον βασιλέα Άγυρι ή Αναξαγόρα που ήταν σύμμαχος των Περσών. Ο βασιλιάς Άγυρις ενδέχεται να ήταν βασιλιάς των Σόλων. Ωστόσο, η εξόντωση του Αναξαγόρα επιδέχεται αμφισβήτησης, όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω. Ο Διόδωρος αναφέρει ακόμα ότι ο Πέρσης βασιλιάς απέστειλε στο νησί τον Εκατόμνου, σατράπη της Καρίας μαζί με άλλους σατράπες για να πολεμήσουν τα εξεγερμένα βασίλεια, ξεκινώντας έτσι ένα νέο πόλεμο με τους Πέρσες.

Ο Διόδωρος στις Φιλ.Μαρτ. αρ. Ε16-23 αναφέρει διάφορα περιστατικά από τις μάχες του Αλεξάνδρου αλλά και αργότερα των επιγόνων. Τα γεγονότα είναι γνωστά και δεν επιδέχονται περαιτέρω ανάλυσης, ωστόσο σε αυτές τις αρχαίες μαρτυρίες αναφέρεται ο Στασάνωρ, ο οποίος ήταν ο γιος ή ο αδελφός του βασιλέα των Σόλων, Πασικράτη. Ο Στασάνωρ ίσως στάλθηκε από τον Πασικράτη για να διοικήσει τον στρατό των Σόλων προς ενίσχυση του Αλεξάνδρου, ενώ αργότερα έγινε σατράπης της Αρίας, Δραγγιανής, της Βακτρίας και της Σογδιανής. Στις μαρτυρίες με αριθμούς Ε41-48 ο Αρριανός επαληθεύει τα λεγόμενα του Διοδώρου και αναφέρει αρκετές φορές τον Στασάνωρα. Ο Στασάνωρ μάλλον δεν ήταν βασιλιάς των Σόλων, του δόθηκαν σατραπείες για να διοικήσει, ως έμπιστος του Αλεξάνδρου και θα πρέπει να έζησε τη ζωή του μακριά από τους Σόλους ως σατράπης στην Ασία. Στα κείμενα αναφέρεται και η συμμετοχή του βασιλέα των Σόλων Πασικράτη στην πολιορκία της Τύρου στο πλευρό των δυνάμεων του Αλεξάνδρου. Από τις αναφορές φαίνονται οι αυξημένες εξουσίες που δόθηκαν στους Κύπριους βασιλείς ως ανταμοιβή για την εθελοντική βοήθεια που προσέφεραν στις μάχες κατά των Περσών. Επιπλέον, μαθαίνουμε και για τον Νικοκλή που ήταν ο γιος του Πασικράτη του βασιλέα των Σόλων, στον οποίον ανατέθηκε η διοίκηση πλοίων στις εκστρατείες που ακολούθησαν την Άλωση της Τύρου, δείχνοντας και πάλι την εμπιστοσύνη του Πέρση βασιλιά στον βασιλικό οίκο των Σόλων. Ο Πλούταρχος στις μαρτυρίες με αριθμούς Ε35-36 περιγράφει τους επινίκιους αγώνες στη Φοινίκη, μετά την κατάκτηση της Τύρου, τη συμμετοχή των Κύπριων βασιλέων

στους αγώνες και τις χορηγίες τους. Αναφέρεται ξανά και ο Πασικράτης ο βασιλιάς των Σόλων ως ένας από τους πρωταγωνιστές της μάχης αλλά και των αγώνων. Στη μαρτυρία E47 ο Αρριανός αναφέρει τον Περδίκκα ο οποίος όταν έμαθε ότι οι βασιλιάδες της Κύπρου ο Νικοκρέων ο Σαλαμίνιος, ο Πασικράτης ο Σόλιος, ο Νικοκλής ο Πάφιος και ο Ανδροκλής ο Αμαθούσιος συμάχησαν με τον Πτολεμαίο και πολιορκήσαν το Μάριον. Οι βασιλείς αυτοί θεωρούνταν ότι βρίσκονταν υπό τον έλεγχο του βασιλέα της Σαλαμίνας σύμφωνα με την αναφορά. Ακόμα, πληροφορούμαστε για τη συμμαχία των Σόλων με τον Πτολεμαίο.

Στη μαρτυρία με αριθμό E53 ο Αθήναιος διέσωσε ένα σημαντικό γεγονός για την ιστορία των Σόλων. Αναφέρει ότι ο Εύνοστος Β΄, ο βασιλιάς των Σόλων παντρεύτηκε την Ειρήνη, την κόρη της Θαΐδας και του Πτολεμαίου Α΄. Από τον γάμο αυτό ο Εύνοστος έκανε δύο γιούς, τον Λεοντίσκο και τον Λάγο. Οι δύο γιοι του Ευνόστου ενδεχομένως να βασίλευσαν στους Σόλους μετά από την κατάλυση των υπόλοιπων κυπριακών βασιλείων. Στην αρχαία μαρτυρία με αριθμό E25 ο Στράβων αναφέρει το λιμάνι του Ευνόστου στην Αλεξάνδρεια, που όπως αναφέρθηκε ενδέχεται να πήρε το όνομα του Ευνόστου, εξ αιτίας του συγγενικού του δεσμού με τον Πτολεμαίο Α΄.

Στην αρχαία μαρτυρία E24. Ο Κάσιος επικοινωνεί με τον Κικέρωνα. Η επιστολή στάλθηκε από την Κύπρο και συγκεκριμένα από τον Κορμακίτη, στις 13 Ιουνίου του 43 π.Χ. Η Κύπρος αναφέρεται ότι ανήκει στην επαρχία της Ασίας. Επιπλέον, μαθαίνουμε ότι οι Ρωμαίοι ενίσχυναν τον στόλο τους με πλοία για τις επιχειρήσεις τους.

Η αρ.E32 είναι ένα απόσπασμα του Ιώσηπου που αναφέρεται στην ενοικίαση ή δωρεά μέρους των μεταλλείων των Σόλων από τους Ρωμαίους στον Ηρώδη για τριακόσια τάλαντα. Από την συναλλαγή καρπώνονταν τα μισά έσοδα του κυπριακού χαλκού και τη διαχείριση του άλλου μισού. Η αναφορά θα σχετίζεται με τις καλές σχέσεις της Ρώμης με τον Ηρώδη και τις συνεννοήσεις τους για την επικράτηση της ειρήνης στην περιοχή.

Σχετικά με τους φυσικούς πόρους της Κύπρου έχουμε το πολύτιμο απόσπασμα από τον Στράβωνα (αρ.E29) που μας μεταφέρει και μια μαρτυρία του Ερατοσθένη. Ο Στράβων αναφέρεται στην ευφορία, το καλό κρασί, το καλό λάδι, την αυτάρκεια της Κύπρου σε σιτάρι και τα μεταλλεία χαλκού. Προσθέτει ακόμα ότι σύμφωνα με τον Ερατοσθένη οι πεδιάδες του νησιού κάποτε ήταν γεμάτες δάση, τόσο ώστε που από τη βλάστηση δεν μπορούσαν να καλλιεργηθούν τα εδάφη. Η επεξεργασία του χαλκού βοηθούσε στην αραίωση της πυκνότητας των δασών, όπως και τη ναυπήγηση πλοίων. Σε αυτό το πλαίσιο επέτρεψαν στους κάτοικους της Κύπρου να καθαρίζουν μέρος των δασών, προφανώς αυτά που περιβάλλανε τις κατοικημένες περιοχές με αντάλλαγμα την απαλλαγή από τους φόρους.

Η πληροφορία αυτή είναι μεγάλης αξίας όχι μόνο γιατί διέσωσε τη γνώση ότι κάποτε η Κύπρος ήταν ένα δασώδες νησί, αλλά και για την αναφορά ενός θεσμού, αυτού της φοροαπαλλαγής.

Για τα μεταλλεία των Σόλων σώζονται μερικές αναφορές, όπως αυτές του Γαληνού (αρ. Α15-17). Ο διάσημος γιατρός επισκέφθηκε τα μεταλλεία των Σόλων και κατέγραψε αυτά που είδε. Αναφέρει τα μεταλλεία των Σόλων, πιθανόν αυτά της Σκουριώτισσας και του Μαυροβουνίου. Κάνει μνεία στο διφρυγές, το οποίο ήταν παράγωγο του χαλκού που χρησιμοποιούνταν στην ιατρική και πήγαζε από τα ορυχεία των Σόλων. Δεν είναι βέβαιο ποιο φάρμακο είναι, αλλά γνωρίζουμε ότι περίσσευε από την καδμεία και δεν είχε άλλες χρήσεις.

Ο Διοσκουρίδης (αρ. Α10) αναφέρεται στην καδμεία, ένα δημιούργημα από χαλκό, τον χαλκοπυρίτη, ο οποίος υπήρχε στα βουνά των Σόλων. Στην ίδια αναφορά καταγράφονται και άλλα μέταλλα ή παράγωγα μετάλλων. Οι Σόλοι ως η μεγαλύτερη παραγωγός χαλκού στο νησί παρήγαγε μεγάλες ποσότητες μετάλλων. Σε ακόμα ένα απόσπασμα του ίδιου συγγραφέα (αρ. Ε39), αναφέρεται ότι *μίσυ* ονομαζόταν ένα μέταλλο με χρυσαφί χρώμα, σκληρό που όταν έσπαζε έμοιαζε με χρυσαφί και έλαμπε. Ο Ησύχιος (αρ. Ε74) αναφέρεται και αυτός στα μέταλλα των Σόλων, γράφοντας για τον Σολοιτύπο, ένα είδος χαλκού από την Κύπρο. Από τον Απολλώνιο (αρ. Α13) μαθαίνουμε για τον λίθο, που ονομάζεται Καρύστιος. Ο λίθος αυτός παραγόταν και στην Κάρυστο, από όπου πήρε και το όνομα, ωστόσο υπήρχε πολύς και στην Κύπρο. Μάλιστα το πέτρωμα εντοπιζόταν κάτω από τους βράχους σε δύο μέρη που ανήκαν στους Σόλους, το Γέρανδρο και το Έλμαιο. Τα δύο τοπωνύμια δεν ταυτίζονται με σύγχρονα αλλά από την περιγραφή φαίνεται ότι βρίσκονταν πολύ κοντά στους Σόλους. Το Γέρανδρο και το Έλμαιο ίσως ήταν βουνά που βρίσκονταν μεταξύ της πόλης των Σόλων και των μεταλλείων της, κοντά στην Αμπελικού.

Από τις αρχαίες μαρτυρίες μαθαίνουμε πολλά ονόματα χωριών και βουνών. Η Τέμβρος και η Ερύσθεια αναφέρονται από τον Στέφανο Βυζάντιο (αρ. Ε83-85) ως μέρη που λατρευόταν ο Απόλλων Υλάτης. Πέρα από τη διάσωση της πληροφορίας ότι ο Απόλλωνας Υλάτης λατρευόταν σε αυτές τις δύο περιοχές, μαθαίνουμε και για την ύπαρξη της κοινότητας Τεμπριάς στον 5^ο αιώνα μ.Χ., που δεν μπορεί να είναι άλλη από την Τέμβρο. Ο Στέφανος Βυζάντιος αναφέρει και την μικρή πόλη ή κόμη, Ύλη, όπου επίσης λατρεύτηκε ο Απόλλων Υλάτης. Στην (αρ.Ε7) ο Αριστοτέλης αναφέρει τα βουνά της Τηλλυρίας ως τόπο εξόρυξης χαλκού. Το σημαντικό είναι ότι το όνομα των βουνών και της περιοχής υπάρχει από τόσο παλιά. Αλλά και ο Ψευδο-Αριστοτέλης (αρ. Ε94) αναφέρει το Τρόγοδος, αποδεικνύοντας ότι το ψηλότερο βουνό της Κύπρου ονομαζόταν περίπου με το ίδιο όνομα από την

αρχαιότητα. Στην ίδια μαρτυρία αναφέρεται η *Βούκασα* που δεν θα μπορούσε να είναι άλλη από την Φουκάσα, όπου υπάρχει το γνωστό μεταλλείο. Αξιοσημείωτο είναι ότι προσδιορίζεται και η τοπογραφία του όρους, στη βάση του Τρόδους προς τα βόρεια μέρη του νησιού, και με τη θάλασσα να βρίσκεται πιο δυτικά από αυτή. Σημαντική είναι και η μνεία για την ύπαρξη και άλλων μετάλλων εκτός από τον χαλκό, όπως ο χρυσός και ο άργυρος. Στον Βίο του Αγίου Ηρακλείδιου (αρ. Ε78-79) αναφέρεται το Τρόδος ως χιονισμένο βουνό, αλλά και η *Λαμπαδιστού* που θα πρέπει να ταυτιστεί με τον Καλοπαναγιώτη όπου υπάρχει η εκκλησία του Αγίου Ιωάννη του Λαμπαδιστή.

Από τις αναφορές στις μαρτυρίες με αριθμούς Ε64-67, μαθαίνουμε για τις πρώτες αποστολικές περιόδους στην Κύπρο και τον εκχριστιανισμό του νησιού. Ακόμα, μαθαίνουμε ότι ο Κορμακίτης είχε κοντά του λιμάνι, αποδεικνύοντας ότι υπήρχε λιμάνι στην περιοχή αυτή. Αναφέρεται ξανά και η *Λαμπαδιστού*. Το Τρόδος αναφέρεται ως *Χιονῶδες*. Ο Λιμνίτης καταγράφηκε με το σύγχρονο όνομα του, αναφέρεται ακόμα ότι είχε λιμάνι κοντά σε αυτόν. Το λιμάνι αυτό είναι που προτάθηκε ως το λιμάνι που αντικατέστησε το *Λιμάνι των Σόλων*. Από την ίδια πηγή μαθαίνουμε και για τους διωγμούς των πρώτων χριστιανών που διαδραματίστηκαν και στην Κύπρο. Ο Τζέτζης (αρ. Ε90) αναφέρει τον Σάτραχο ή Σέτραχον ως πόλη και ποταμό της Κύπρου. Βέβαια δεν γνωρίζουμε την ύπαρξη πόλης και ο Σέτραχος είναι γνωστός ως ποταμός.

Σχετικά με την οικοδόμηση των Σόλων της Κύπρου και των Σόλων της Κιλικίας Ο Αρποκρατίων (αρ. Α18) αναφέρει ότι οι Σόλοι ήταν μια Κυπριακή πόλη αλλά υπήρχε και μια στην Κιλικία. Στην (αρ. Α8) μαθαίνουμε από τον Ίππαρχο ότι την εποχή που γράφτηκε το κείμενο ήδη υπήρξε διαχωρισμός των ονομάτων των κατοίκων των Σόλων της Κύπρου και των Σόλων της Κιλικίας. Οι πρώτοι ονομάζονταν Σόλιοι και οι δεύτεροι Σολείς. Το ίδιο γράφει και ο Ευστάθιος αρ. Α34), όπως και ο Φώτιος (αρ. Α32) αλλά και στον Σούδα.(αρ.Α33). Επίσης, εξηγούν πως δημιουργήθηκε η λέξη σολοικισμός. Οι κάτοικοι μιας από τις δύο πόλεις ή και των δύο έκαναν γραμματικά σφάλματα και χρησιμοποιούσαν βαρβαρικές συντάξεις. Ο Διογένης Λαέρτιος (αρ. Α19) διαφοροποιήθηκε γράφοντας ότι Σόλων ήρθε στην Κιλικία και οικοδόμησε πόλη, την οποία από το όνομα του την ονόμασε Σόλους. Εγκατέστησε και μερικούς από τους Αθηναίους, οι οποίοι με την πάροδο του χρόνου μιλούσαν με ξενική προφορά και λέχθηκε ότι σολοικίζουν. Αναφέρει ξεχωριστά ότι ο Σόλωνας ίδρυσε και τους Σόλους της Κύπρου.

Για τον αριθμό των κυπριακών πόλεων ο Διόδωρος (αρ.Ε16) ανέφερε ότι στο νησί υπήρχαν εννιά αξιόλογες πόλεις και κάτω από την κυριαρχία τους υπήρχαν υποταγμένες μικρές κωμοπόλεις που γειτόνευαν με τις πόλεις. Κάθε μια από αυτές τις πόλεις είχε βασιλιά, που

ήταν υποταγμένος στον βασιλιά των Περσών και ο Πλίνιος (αρ. E30) αναφέρει ότι η Κύπρος, ήταν άλλοτε η έδρα εννιά βασιλείων. Ο Πλίνιος καταγράφει τις 15 πόλεις της Κύπρου, που υπήρχαν την εποχή του. Ο Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος (αρ. E31) διέσωσε τα ονόματα των Κυπριακών πόλεων τον 7^ο αιώνα μ.Χ. Πρόκειται για δεκαπέντε πόλεις, την Κωνσταντία, Κίτιο, Αμαθούντα, Κερύνεια, Πάφο, Αρσινόη, Σόλους, Λάπηθο, Κέρμια, δηλαδή Λευκωσία, Κυθαίρεια, Ταμασσό, Κούριο, Λεμεσό, Τριμθούντα και Καρπασία. Η Κύπρος τότε ήταν επαρχία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας υπό τη διοίκηση κονσιλαρίου, δηλαδή βουλευτή.

Στη μαρτυρία (αρ. A11) ο Πλούταρχος αναφέρει την ιέρεια της θεάς Αθηνάς, την αποκαλούσαν Υπεκκαύστρια. Η ιέρεια αυτή διενεργούσε θυσίες και ιερουργίες. Το προσωνύμιο της Αθηνάς σχετίζεται με την εξόρυξη και την επεξεργασία χαλκού και ίσως η ιέρεια της θεάς να ενεργούσε ως προστάτιδα των μεταλλείων, ενώ η ίδια η θεά να ήταν η προστάτιδα τους για εκείνη την περίοδο. Η ιέρεια της Αθηνάς ενδεχομένως να ιερούργουσε στον *Ναό της Αθηνάς την Ακρόπολη των Σόλων* ή στο Μερσινάκι, που υπήρχαν ναοί της Αθηνάς, παρά στο αρκετά απομακρυσμένο από τα μεταλλεία, Βουνί.

Για τους λόγιους με καταγωγή από τους Σόλους ο Ιώσηπος (αρ. E33) αναφέρει τον Κλέαρχο, τον φιλόσοφο από τους Σόλους, ως μαθητή του Αριστοτέλη και ως τον καλύτερο Περιπατητικό φιλόσοφο. Ο Πλούταρχος (αρ. E37-38) αναφέρει τον Δημοχάρη τον Σόλιο, που ήταν μαζί με τον Κλέαρχο οι πιο μεγάλοι διανοούμενοι από τους Σόλους. Ο Κλέαρχος, υπήρξε μαθητής του Αριστοτέλη, αν και διαστρέβλωσε πολλά διδάγματα της Περιπατητικής Σχολής. Τον Κλέαρχο αναφέρει και ο Αθήναιος, (αρ. E50-52, E54) ως μαθητή του Αριστοτέλη, με καταγωγή από τους Σόλους. Αναφέρει και τον Καστορίωνα από τους Σόλους και τον Κλέαρχο, ως μαθητή του Αριστοτέλη.

Στη μαρτυρία με αριθμό E69. Έχουμε το πρακτικό της Συνόδου της Σαρδικής. Από την αναφορά μαθαίνουμε τα ονόματα των επισκόπων της Κύπρου, ανάμεσα τους και ο Αυξίβιος που αναφέρθηκε ως ο επίσκοπος που ανοικοδόμησε τη Βασιλική των Σόλων.

Από τα αποσπάσματα από τον Βίο του Αγίου Αυξιβίου, με αριθμούς A22-27 και E75-77, μαθαίνουμε πολλά για τον Άγιο Αυξίβιο. Ο Αυξίβιος ήταν από τη Ρώμη, αφού εγκατέλειψε την οικογένεια του, ταξίδεψε στην Κύπρο και έφτασε στον Λιμνίτη, σε απόσταση τεσσάρων μιλίων από την πόλη των Σόλων, όπως αναφέρεται στο κείμενο. Από αυτό το απόσπασμα μαθαίνουμε για την ύπαρξη λιμανιού κοντά στον Λιμνίτη αλλά και την απόσταση που χώριζε τις δύο πόλεις. Από τον βίο μαθαίνουμε και για τον Απόστολο Βαρνάβα, ο οποίος καταδιώχθηκε για το θρησκευτικό του κήρυγμα και αφού διέσχισε κάποιο ορεινό δρόμο

έφτασε και αυτός στον Λιμνίτη. Εκεί έφτασε και ο Απόστολος Μάρκος, όπου συνάντησε τον Αυξίβιο. Αφού πρώτα τον βάπτισε χριστιανό, τον χειροτόνησε επίσκοπο Σόλων και τον απέστειλε στην πόλη των Σόλων για να αναλάβει το έργο του, ενώ ο Μάρκος αφού βρήκε ένα αιγυπτιακό πλοίο επιβιβάστηκε σε αυτό για την Αλεξάνδρεια. Ο Αυξίβιος, περπάτησε από τον Λιμνίτη μέχρι τους Σόλους. Κοντά στις πύλες της πόλης, προς τα δυτικά, υπήρχε ναός του Δία που σε αυτόν κατοικούσε κι ο ιερέας. Ο Άγιος σκέφτηκε να κτίσει μεγαλύτερη εκκλησία στο όνομα του θεού και έτσι σχεδίασε το σχέδιο της εκκλησίας και προχώρησε στην οικοδόμηση του. Μάλιστα αναφέρεται ότι κατασκεύασε μια μεγάλη και επιβλητική εκκλησία με ωραία διακόσμηση. Επιπλέον, αναφέρεται ότι ήταν επίσκοπος Σόλων για πενήντα χρόνια και στη διάρκεια της ζωής του βάπτισε πολλούς χριστιανούς. Από τις αναφορές αυτές μαθαίνουμε πολλά για τους Σόλους. Έχουμε την περιγραφή της θέσης του Ναού του Δία σε μια θέση που θα μπορούσε να είναι οι *Χολάδες*. Επιπλέον, αναφέρεται ότι ο Αυξίβιος έζησε για πενήντα χρόνια και έκτισε μεγάλη εκκλησία, κάτι που δύσκολα μπορεί να ισχύει καθώς οι πρώτοι χριστιανικοί ναοί στην Κύπρο άρχισαν να οικοδομούνται τρεις αιώνες αργότερα. Ο συγγραφέας του Βίου θα πρέπει να μπέρδεψε τον Άγιο Αυξίβιο με κάποιο μεταγενέστερο επίσκοπο των μέσων του 4^{ου} αιώνα, ο οποίος είναι αυτός που οικοδόμησε την Παλαιοχριστιανική Βασιλική.

Στην E81. Ο Στέφανος Βυζάντιος αναφέρει την πόλη Αλεξανδρέττα στην Κύπρο, δίνοντας μας μια από τις σπάνιες μαρτυρίες για την ύπαρξη αυτής της πόλης. Στην E95. ο Αρχιμανδρίτης Κυπριανός μεταφέρει μια αμφιλεγόμενη αναφορά, γράφοντας ότι η Αλεξανδρέττα οικοδομήθηκε από τους Κύριους βασιλείς μετά τη νίκη στην Τύρο. Την αναφέρει και ως Καλλινούσα προσθέτοντας ότι πλέον δεν φαίνεται κανένα ίχνος της. Αν η μαρτυρία του είναι ορθή, τότε μας δίνεται η χρονολογία που ιδρύθηκε η Αλεξανδρέττα και δεν είναι άλλη από την επόμενη της άλωσης της Τύρου. Στην E92. Ο Στέφανος Λουζινιανός αναφέρει ότι η Καλλινούσα ήταν μια πόλη που ονομάστηκε Αλεξανδρέττα προς τιμή του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Υποθέτει ακόμα ότι η πόλη βρισκόταν στον Κόλπο της Χρυσοχούς, αν και η αναφορά αυτή δεν συμφωνεί με τα υπόλοιπα στοιχεία για την πόλη. Στην E93. ο Βουστρώνιος αναφέρει και αυτός την Αλεξανδρέττα. Συγκεκριμένα αναφέρεται μαζί με τη Μαραθάσα, την Λετύμπου και το Διόριο. Καταγράφηκαν ως τόποι που δόθηκαν ως φέουδο, ωστόσο θα πρέπει η αναφορά στο χωριό Λετύμπου να είναι εσφαλμένη γιατί βρίσκεται στην Πάφο σε αντίθεση με τα υπόλοιπα μέρη που είναι συγκεντρωμένα σε μικρό γεωγραφικό χώρο. Στη μαρτυρία E98. ο Λογίζος Σκευοφύλακας των Λευκάρων ανέφερε ότι στο χωριό Αλεξανδρέττα βρίσκεται το *χρύσταλλο διαμάντι*. Ένα χαμηλής αξίας μέταλλο ή μάλλον πέτρωμα που μετά από επεξεργασία γινόταν πολύ όμορφο. Στην E96 ο Αρχιμανδρίτης

Κυπριανός αναφέρει ότι στην Αλεξανδρέττα ή Καλλίνουσα υπήρχε ο συγκεκριμένος λίθος και ονομαζόταν Κριστάλ δε Μόντε., γράφοντας για το ίδιο πέτρωμα . Ωστόσο, επηρεασμένος ίσως από τον Στέφανο Λουζινιανό, αναφέρει ότι η πόλη βρισκόταν στην Χρυσοχού. Στην Α14. Ο Κλαύδιος Πτολεμαίος αιώνες πριν από τους πιο πάνω συγγραφείς, κατέγραψε τη γεωγραφική θέση της Λαπήθου, του Κορμακίτη, της Καλλίνουσας και της Αρσινόης, όπως και την απόσταση από τους Σόλους βοηθώντας στην εύρεση της θέσης των αρχαίων Σόλων αλλά και της Καλλίνουσας η οποία θα μπορούσε να ταυτίζεται με την Αλεξάνδρεια.

Στη μαρτυρία E88 έχουμε ένα απόσπασμα από το Χρονικό του Θεοφάνη. Η αναφορά αυτή πλουτίζει τις γνώσεις μας για τις Αραβικές επιδρομές και επιβεβαιώνει τα γραφόμενα της επιγραφής των Σόλων που αναφέρεται σε αυτά τα ιστορικά γεγονότα. Σύμφωνα με την αναφορά ο Μοαβία εκστράτευσε στην Κύπρο με μεγάλο στόλο και κατέλαβε την Κωνσταντία και όλο το νησί. Όταν έμαθε ότι ο βυζαντινός στόλος έπλεε για την Κύπρο αποχώρησε. Η γνώση αυτή σε συνδυασμό με την επιγραφή των Σόλων αποτελεί πολύτιμη μαρτυρία για την καταστροφή της Βασιλικής των Σόλων και των πόλεων του νησιού.

Η μαρτυρία Α36. που μας παραδίδεται από τον Rockocke είναι από τις τελευταίες χρονολογικά που αναφέρουν τους αρχαίους Σόλους. Κατά την επίσκεψη του στους Σόλους παρατήρησε τα ερείπια, πιθανόν του θεάτρου. Ωστόσο, η πιο αξιοσημείωτη παρατήρηση του αφορά το λιμάνι το οποίο ακόμα δεν είχε καταστραφεί εντελώς την εποχή του. Αναφέρει τρεις προβλήτες ή αποβάθρες ή βάσεις γέφυρας, που από πάνω τους βρίσκονταν κάτι σαν καμάρες με κορινθιακές παραστάδες. Προσθέτει ότι μοιάζει με στοά σε κάποιο μεγαλοπρεπές κτήριο. Ενδέχεται οι παρατηρήσεις αυτές να αφορούν μέρος της προβλήτας του λιμανιού και κάποιο δημόσιο κτίριο που υπήρχε στον χώρο.

Η μαρτυρία Α37. του Αρχιμανδρίτη Κυπριανού μας δίνει μερικές από τις τελευταίες αναφορές για το λιμάνι των Σόλων, λίγο πριν αρχίσει να εξαφανίζεται. Αναφέρει τον ποταμό Κλάριο με το όνομα του, ενώ παράλληλα προσθέτει ότι η πόλη των Σόλων βρίσκεται μακριά από τη θάλασσα. Η τελευταία παρατήρηση του αφορά πλέον την Σολέα και όχι την αρχαία πόλη των Σόλων, η οποία είχε εγκαταλειφθεί πριν από αιώνες.

Η αρχαία μαρτυρία υπ' αριθμόν Α4 δόθηκε από τον Σκύλακα, ο οποίος κατά το πέρασμα του από την Κύπρο αναφέρει ότι η Σαλαμίνα και οι Σόλοι είχαν κλειστά λιμάνια κατάλληλα για ξεχειμώνιασμα. Αναφέρει ακόμα ως πόλεις με ερημωμένα λιμάνια την Καρπασία, την Κερύνεια, τη Λάπηθο, το Μάριον, και την Αμαθούντα. Από την αναφορά σώζονται και άλλες πληροφορίες. Μαθαίνουμε ότι η Λάπηθος ανήκε στους Φοίνικες, ενώ ότι οι κάτοικοι

της Αμαθούντας ήταν αυτόχθονες. Ο Σκύλαξ αναφέρει και άλλες πόλεις που βρίσκονταν στην ενδοχώρα και δεν ήταν ελληνικές. Η αναφορά του στο λιμάνι είναι πολύ σημαντική γιατί μας πληροφορεί για την ύπαρξη του λιμανιού στην εποχή του.

Η μαρτυρία Α20-21 του ανώνυμου συγγραφέα του *Σταδιασμού* είναι σημαντική για τους Σόλους. Ο συγγραφέας αυτού του έργου παρά τα λάθη του, προσφέρει κάτι σημαντικό, τις μετρήσεις των αποστάσεων ανάμεσα στους Σόλους και τις πιο κοντινές πόλεις, ενώ αναφέρει και ποιες από αυτές διατηρούσαν λιμάνια. Οι αναφορές του, όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω, βοηθούν στην χρονολόγηση της καταστροφής των λιμανιών της Κύπρου.

Λ. Η Ιστορία των Σόλων

Κατά την Προϊστορική Εποχή εμφανίστηκαν στη βορειοδυτική Κύπρο διάφορες εστίες κατοίκησης. Στις θέσεις αυτές αναπτύχθηκαν οργανωμένες κοινωνίες και πολιτισμός. Κατά τη διάρκεια των δύο Ελληνικών αποικισμών στο νησί, μερίδα κατοίκων των οικισμών που προϋπήρχαν των αποικισμών, μετακινήθηκαν και συγχωνεύτηκαν με τους νέους κατοίκους. Η συνένωση των γηγενών και των Ελλήνων οδήγησε στην ίδρυση πόλεων, όπως η *Αιπεία*. Η πόλη αυτή μαρτυρείται στην αρχαία γραμματεία, αλλά δεν έχουν διασωθεί περισσότερα στοιχεία για αυτή. Τα ερείπια της πόλης δεν έχουν εντοπιστεί ακόμα, αλλά θα πρέπει να αναζητηθούν στα ορεινά εδάφη που δεσπόζουν σε απόσταση μερικών χιλιομέτρων στα νότια της *Παλαιάς Χώρας*, εκεί όπου ανασκάφηκε η πόλη των Σόλων. Η *Αιπεία* θα πρέπει να ιδρύθηκε μερικούς αιώνες πριν από την πόλη των Σόλων. Τα επικρατέστερα ενδεχόμενα για την ίδρυση των δύο πόλεων είναι δύο, είτε οι Σόλοι συνυπήρξαν με την *Αιπεία*, είτε ισχύει ο μύθος και η *Αιπεία* μετονομάστηκε σε Σόλους μετά τη μεταφορά της από την προγενέστερη θέση στη νέα. Η επικρατούσα άποψη για αυτό το ζήτημα είναι ότι πρόκειται για την ίδια πόλη με διαφορετικό όνομα, το οποίο απέκτησε όταν μετακινήθηκε στη νέα θέση. Ωστόσο η εύρεση επιγραφών με την αναφορά του ονόματος των Σόλων ή παραπλήσιων ονομάτων, κατά την Κυπρο - Γεωμετρική Εποχή, μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι οι δύο πόλεις συνυπήρξαν. Ένα ακόμη ενδεχόμενο είναι το παλαιότερο και το νεότερο όνομα της πόλης να χρησιμοποιούνταν ταυτόχρονα. Θα μπορούσε το παλαιότερο όνομα να εξέπεσε αλλά να εξακολουθούσε να συνυπάρχει με το νεότερο ως ανάμνηση ή για συγκεκριμένες χρήσεις, ενδεχομένως ως το επίσημο όνομα της πόλης. Αυτό θα εξηγούσε γιατί εμφανίζεται στις επιγραφές το όνομα Σόλοι, αιώνες πριν από την υποτιθέμενη ίδρυση τους, έτσι όπως παρουσιάζεται μέσα από τους ιδρυτικούς μύθους.

Οι πρώτοι αιώνες των Σόλων χαρακτηρίζονται από σκοτάδι καθώς τα στοιχεία που έχουν διασωθεί από το 12^ο αιώνα π.Χ. έως τον 6^ο π.Χ. είναι ελάχιστα. Οι γνώσεις μας για την

ύπαρξη της πόλης των Σόλων κατά την περίοδο αυτή προέρχονται από τις επιγραφές και από τις φιλολογικές μαρτυρίες, όπως και από τα ευρήματα από τις αρχαιολογικές ανασκαφές από την πόλη και την περιφέρεια της, αλλά κυρίως από τους τάφους που περιβάλλουν την πόλη των Σόλων. Τα γεωμετρικά κατάλοιπα που προέρχονται κυρίως από τους τάφους στην *Παλαιά Χώρα*, αποδεικνύουν την ύπαρξη της πόλης αιώνες πριν την υποτιθέμενη ίδρυση της, αλλά και τη βεβαιότητα ότι η πόλη των Σόλων ή τουλάχιστον μέρος της, βρισκόταν πάντα κάπου κοντά στην *Παλαιά Χώρα*. Οι Σόλοι υπήρχαν με αυτό το όνομα, κατά την Ασσυριακή κατάκτηση και μάλιστα ως αυτόνομο βασίλειο. Η ύπαρξη των Σόλων αυτή την εποχή πιστοποιείται από την αναφορά των ονομάτων δύο βασιλέων τους. Ο πρώτος ονομάζεται Ιρισού (Irisu) και βασίλευσε κατά το πρώτο μισό του 7^{ου} π.Χ. αιώνα και ο δεύτερος ονομάζεται Ευρύλαος, για τον οποίο μαθαίνουμε από το Πρίσμα του Εσσαρχαδώνος (681-669 π.Χ.).

Η παρουσία της πόλης των Σόλων στον λόφο της *Ακρόπολης*, στην *Παλαιά Χώρα*, κατά την Αρχαϊκή Εποχή, αποδεικνύεται από τα αρχαιολογικά ευρήματα στην κορυφή και τα χαμηλότερα άνθηρα του, όπως και στα εγγύτερα πεδινά εδάφη που τον περιβάλλουν. Αυτή την περίοδο θα πρέπει να βασίλευσε στους Σόλους ο Φιλόκυπρος ή Κυπράνωρ, (α' μισό του 6^{ου} π.Χ.), εκτός βέβαια εάν πρόκειται για δύο διαφορετικούς βασιλείς. Τα δύο ονόματα εμφανίζονται στις αρχαίες γραπτές πηγές ως βασιλείς που υποδέχτηκαν τον σοφό νομοθέτη Σόλωνα σε μια ή δύο ξεχωριστές επισκέψεις του νομοθέτη στους Σόλους στις αρχές του 6^{ου} αιώνα π.Χ. Ωστόσο, δεν είναι βέβαιο ότι η επίσκεψη του Σόλωνα και η οργάνωση της πόλης ανταποκρίνεται στην ιστορική πραγματικότητα ή αν ανήκει στη σφαίρα του μύθου. Ενδέχεται να είναι ένα αφήγημα της Αθηναϊκής εξωτερικής πολιτικής με στόχο του τη σύνδεση της Αθήνας με ελληνικές πόλεις της Ανατολής που διεκδικούνταν από τους Έλληνες και τους Πέρσες. Οι πρώτες ιστορικές στιγμές των Σόλων που τεκμηριώνονται μέσα από την αρχαία γραμματεία, τοποθετούνται κατά την Ιωνική Επανάσταση και την εξέγερση των ιωνικών και των κυπριακών πόλεων κατά της Περσικής Αυτοκρατορίας.

Όταν ο Κύρος πήρε τον θρόνο της Περσίας, έθεσε τις βάσεις της δημιουργίας της αυτοκρατορίας, των Αχαιμενιδών, το 547 ή 546 π.Χ. Το αντίπαλο δέος ήταν ο Άμασις της Αιγύπτου. Δεν είναι βέβαιο αν προηγήθηκε κατάληψη της Κύπρου από τον Άμασι, αλλά η Κύπριοι βασιλείς κάτω από άγνωστες συνθήκες, ίσως βλέποντας τον Άμασι να έχει πλέον αποδυναμωθεί σε αντίθεση με την αναδυόμενη δύναμη του Πέρση βασιλιά, αποφάσισαν να δηλώσουν υποταγή στους Πέρσες. Μάλιστα υπάρχει η άποψη ότι οι Κύπριοι συμμετείχαν

στην εκστρατεία στην Καρία και στην κατάληψη της Βαβυλώνας το 539 π.Χ. στο πλευρό του Κύρου, παρά ότι αυτό δύσκολα μπορεί να αποδειχθεί.¹⁰⁴⁰

Οι πόλεις του νησιού συμμετείχαν και στην κατάληψη της Αιγύπτου από τον Καμβύση, τον διάδοχο του Κύρου, το 525 π.Χ. Οι Κύπριοι συνέχισαν να προσφέρουν βοήθειες στους Πέρσες βασιλείς, ελπίζοντας ότι θα απέφευγαν με αυτό τον τρόπο τη δεσποτική διοίκηση του νησιού. Μετά τον Καμβύση αναρριχήθηκε στον θρόνο της Περσίας, ο Δαρείος ο Α΄. Η εθελούσια υποταγή και οι υπηρεσίες που προσέφεραν οι Κύπριοι δεν πέρασε απαρατήρητη από τον νέο βασιλέα, που τους αντάμειψε με μια σκιώδη διοίκηση, αν και παρέμεινε η υποχρέωση καταβολής του φόρου υποτέλειας και η έκτακτη επιστράτευση των Κυπρίων για τις εκστρατείες του περσικού στρατού. Κάτω από αυτές τις συνθήκες οι Κύπριοι βασιλείς μπόρεσαν να διοικήσουν τις πόλεις τους, διατηρώντας την αυτονομία τους. Επιπλέον, οι πόλεις δεν απώλεσαν το δικαίωμα να εκδίδουν τα δικά τους νομίσματα. Ακόμα, όπως φαίνεται, η Κύπρος δεν εντάχθηκε σε σατραπεία της Περσικής Αυτοκρατορίας, αν και ο Ηρόδοτος γράφει ότι μετά την αναδιοργάνωση της αυτοκρατορίας από τον απόγονο του Καμβύση, Δαρείο τον Α΄, η Κύπρος εντάχθηκε στον πέμπτο νομό. Πέρα από την ασάφεια των πηγών, αυτό που έχει πραγματικά σημασία είναι το ερώτημα αν το νησί είχε λόγους για να επαναστατήσει, εφόσον απολάμβανε τα ειδικά προνόμια που του δόθηκαν μετά την ειρήνη που εξασφαλίστηκε με την υποταγή του στον Πέρση βασιλιά.

Οι Πέρσες στην προσπάθειά τους να συστήσουν μια τεράστια αυτοκρατορία, κατάφεραν να εξαπλωθούν, φτάνοντας μέχρι τη Μικρά Ασία και καταλαμβάνοντας τις πόλεις της Ιωνίας, θέτοντας όμως έτσι τα συμφέροντα των ελληνικών πόλεων σε κίνδυνο. Οι Πέρσες όταν κατέλαβαν τις πόλεις στην ακτή της Συρο-παλαιστίνης και της Μικράς Ασίας περιόρισαν το εμπόριο των ελληνικών πόλεων, ενώ υποχρέωσαν τους κάτοικους τους να συμμετέχουν στις περσικές εκστρατείες και να πληρώνουν φόρο υποτέλειας. Τα γεγονότα αυτά προκάλεσαν το 499 π.Χ. το ξέσπασμα της Ιωνικής Επανάστασης, όταν οι πόλεις της Ιωνίας εξεγέρθηκαν κατά των Περσών. Οι επαναστατημένες πόλεις αναζήτησαν βοήθεια από τις πόλεις της μητροπολιτικής Ελλάδας, αλλά δεν κατάφεραν να εξασφαλίσουν ικανοποιητική ενίσχυση. Μόνο η Αθήνα και η Ερέτρια απέστειλαν 20 και 5 τριήρεις αντίστοιχα για την ενίσχυση των επαναστατών.¹⁰⁴¹

Στον απόηχο αυτών των γεγονότων τα κυπριακά βασίλεια βρίσκονταν σε δίλημμα για την στάση που θα κρατούσαν. Θα μπορούσαν να παραμείνουν υπό τη σκιώδη περσική κατάκτηση που είχαν περιπέσει ή να διακινδυνεύσουν να εξεγερθούν θέτοντας σε κίνδυνο

¹⁰⁴⁰ Πρβλ. Στυλιανού 2000, σσ.509-515 · Βλ. Ξεν.Κύρ.Παιδ.8.6.8·

¹⁰⁴¹ Βλ. Στυλιανού, οπ.π.

την αυτονομία και την ανεξαρτησία τους, με δέλεαρ την απόλυτη ελευθερία και χωρίς την υποχρέωση πληρωμής φόρου και αναγκαστικής στράτευσης. Τότε, ο Ονήσιλος, ο αδελφός του βασιλιά της Σαλαμίνας Γόργου, κατέλαβε τον θρόνο του αδελφού του, μετά την απροθυμία του τελευταίου να λάβει μέρος στην επανάσταση. Ο Ονήσιλος ήταν θιασώτης της ελευθερίας και πιθανόν λάτρης του ελληνικού πολιτισμού γι αυτό και προσπάθησε να προκαλέσει εξεγέρσεις στις κυπριακές πόλεις και τη συνένωση τους σε ένα κοινό αγώνα εναντίον των Περσών. Μια από τις πόλεις που αντιστεκόταν στο ενδεχόμενο εξέγερσης ήταν η Αμαθούντα, έτσι ο Ονήσιλος της πολιορκήσε. Δεν είναι βέβαιο αν κατάφερε να αλώσει τελικά την πόλη ή αν βρήκε σθεναρή αντίσταση και αναγκάστηκε να λύσει την πολιορκία. Πάντως θα πρέπει να πέρασαν κάποιοι μήνες μέχρι ο Αρτύβιος να συγκεντρώσει τον στρατό που χρειαζόταν για την εκστρατεία. Όταν οι προετοιμασίες ολοκληρώθηκαν, φοινικικός στόλος και περσικός στρατός έπλευσε στο νησί. Οι Έλληνες που έσπευσαν προς βοήθεια των Κυπρίων αντιμετώπισαν τους Φοίνικες στη θάλασσα. Στη στεριά, ο Ονήσιλος με τις δυνάμεις της Σαλαμίνας αντιμετώπισε τον περσικό στρατό. Στο πλευρό του βρισκόταν ο βασιλέας των Σόλων Αριστόκυπρος με τις δικές του δυνάμεις αλλά και με τους στρατούς άλλων κυπριακών πόλεων. Οι κυπριακές πόλεις αντιμετώπισαν τους Πέρσες στο πεδίο της μάχης και αρχικά μάλιστα νικούσαν. Ο Ονήσιλος εξόντωσε τον Αρτύβιο, αλλά στη συνέχεια, τα άρματα της Σαλαμίνας και οι δυνάμεις του Κουρίου άλλαξαν στρατόπεδο πηγαίνοντας με το μέρος των Περσών. Πλέον οι Πέρσες ενισχύθηκαν και με αυτές τις δυνάμεις. Η αλλαγή του συσχετισμού των δυνάμεων ήταν μοιραία για τις “ελληνικές δυνάμεις” καθώς οδηγήθηκαν σε ήττα και οι βασιλείς των δύο πόλεων που ηγήθηκαν στον αγώνα για απελευθέρωση, ο Ονήσιλος και ο Αριστόκυπρος, έπεσαν στο πεδίο της μάχης.

Η συμμετοχή των Σόλων στην επανάσταση κατά των Περσών δείχνει τον ελληνικό χαρακτήρα τους, όπως αναφέρεται στους ιδρυτικούς μύθους και όπως αποδεικνύεται από τα αρχαιολογικά ευρήματα. Επίσης, η ίδια διαπίστωση προκύπτει από την αρχαία γραμματεία αλλά και από τα νομίσματα των Σόλων και ιδιαίτερα εκείνα που έφεραν σύμβολα της Ιωνικής Επανάστασης, όπως το γοργόνειο και το χταπόδι. Την ήττα στη μάχη διαδέχτηκε η επιχείρηση οριστικής καθυπόταξης των Σόλων. Η πόλη πολιορκήθηκε από τους Πέρσες για πέντε μήνες και τελικά αλώθηκε. Ενδεχομένως να ακολούθησε καταστροφή και εμπρησμός της πόλης. Οι Καναδοί ανασκαφείς των Σόλων διαπίστωσαν ότι η Αρχαϊκή πόλη υπέστη μεγάλες καταστροφές, οι οποίες ενδέχεται να συνδέονται με την άλωση της πόλης από τους Πέρσες. Παρόμοιες καταστροφές καταγράφηκαν και στην Ταμασό, καθώς όταν ο Buchholz

ανέσκαψε τον ναό της Αφροδίτης στην Ταμασό, ανέφερε ότι ο ναός καταστράφηκε την ίδια εποχή και με παρόμοιο τρόπο με τους Σόλους.¹⁰⁴²

Η άποψη ότι οι Πέρσες μετά τις νίκες στην Κύπρο αντικατέστησαν τους φιλέλληνες βασιλείς με φιλοπέρσες δεν αποδεικνύεται, τουλάχιστον όχι από τις επιγραφές ή την καταγωγή των ονομάτων των βασιλέων που αναγράφονται πάνω στα νομίσματα. Επίσης, δεν αποδεικνύεται ότι η οικοδόμηση του *Ανάκτορου στο Βουνί* πραγματοποιήθηκε από το βασίλειο του Μαρίου, το οποίο είχε φιλοπέρση βασίλεα. Και τα δύο είναι υποθετικά σενάρια χωρίς ισχυρή αποδεικτική βάση. Εξάλλου τα ονόματα στα νομίσματα δεν είναι με βεβαιότητα φοινικικά, ενώ τα νομίσματα που βρέθηκαν στο *Ανάκτορο* αποτελούν Θησαυρό νομισμάτων και δεν εντοπίστηκαν διάσπαρτα σε διάφορα σημεία του λόφου. Εάν το κίνητρο της οικοδόμησης του *Ανακτόρου* από τους Πέρσες ήταν ο έλεγχος της πόλης των Σόλων από τον Λόφο Βουνί για την αποτροπή μιας νέας εξέγερσης, τότε η υπόθεση χωλαίνει. Όπως εξηγήθηκε στο Αρχαιολογικό Κεφάλαιο αυτή η θεωρία είναι περισσότερο μύθος, καθώς οι Πέρσες μπορεί να κατείχαν για ένα διάστημα τον λόφο, αλλά σε καμία περίπτωση δεν τον χρησιμοποίησαν ως οχυρό εναντίον των Σόλων, ούτε οικοδομήθηκε με σκοπό τον έλεγχο της πόλης για την αποτροπή μιας νέας εξέγερσης. Το οικοδόμημα θα μπορούσε όντως να είχε ανεγερθεί από τους Πέρσες κατά την πεντάμηνη πολιορκία για την οχύρωση και ανεφοδιασμό των πολιορκητών. Σε αυτή την περίπτωση έχουμε ένα λογικό επιχείρημα για τον λόγο της οικοδόμησης του. Ωστόσο, μετά την άλωση της πόλης, το οχυρό δεν θα ήταν πλέον χρήσιμο και αυτό διότι δεν θα μπορούσε ο *Λόφος στο Βουνί* να αντισταθεί σε μια μελλοντική προσπάθεια κατάληψης του από τους Σόλους. Παρά ότι ο *Λόφος* προσέφερε αρκετά ισχυρή φυσική οχύρωση, ενισχυμένος μάλιστα από αμυντικό τείχος, δεν θα μπορούσε να αντέξει σε μια διαρκή πολιορκία καθώς δεν ήταν αυτάρκης, αλλά εξαρτιόταν από τον ανεφοδιασμό από τη γύρω περιοχή. Το Μάριον ήταν η πλησιέστερη πόλη, όμως ακόμα και να ήταν σύμμαχος με τους διοικούντες του *Ανακτόρου*, απείχε μέσω του παράκτιου αρχαίου δρόμου γύρω στα 40 χιλιόμετρα. Μετά την ήττα, οι Σόλοι βρέθηκαν αποκομμένοι από οποιαδήποτε βοήθεια από τους Έλληνες, γι αυτό και η κατοχή του *Λόφου* από τους Πέρσες για σκοπούς ελέγχου των Σόλων ήταν εντελώς περιττή. Το οικοδόμημα στην κορυφή του *Λόφου* χρησιμοποιήθηκε κυρίως ως *Ανάκτορο* κάποιου Πέρση ανώτατου αξιωματούχου, καθώς και ως χώρος αποθήκευσης προμηθειών και πιθανόν του φόρου υποτέλειας που καταβάλλονταν στον Μεγάλο Βασιλέα, εάν αναλογιστούμε την πολυτέλεια

¹⁰⁴² Βλ. Φιλ. Μαρ. οπ.π. ᾽ πρβλ. Στυλιανού 2000, σσ.510-511, 520-521, 528-529 ᾽ πρβλ. Des Gagniers 1975, σ.218 ᾽ Για την πολιορκία της Αμαθούντας πρβλ. Petit 2004, σσ. 9-10 ᾽ Η άλωση της πόλης των Σόλων από τους Πέρσες επιτεύχθηκε με τη διάνοιξη υπόγειων στοών κάτω από τα τείχη. Τα αρχαιολογικά δεδομένα από την Παλαίπαφο δείχνουν ότι είναι πιθανόν οι Πέρσες να κυριεύσαν την πόλη με τον ίδιο τρόπο. Για την παλαίπαφο βλ. Maier 1985, σσ. 7-13

των κοσμημάτων που βρέθηκαν στο *Ανάκτορο*. Κατά την εποχή που το *Ανάκτορο* βρισκόταν υπό τον έλεγχο των Σόλων, δεν αποκλείεται το ενδεχόμενο να χρησιμοποιήθηκε ως δεύτερη *Ακρόπολη των Σόλων* λόγω της αξίας του *Λόφου* ως οχυρό. Επιπλέον, ο *Λόφος* είχε μεγάλη θρησκευτική αξία, όπως φαίνεται από την ύπαρξη ενός κεντρικού τεμένους και της πληθώρας των ιερών που το πλαισίωναν, αλλά και από τον *Ναό της Αθηνάς* στην κορυφή του *Λόφου*, ο οποίος ενδέχεται αρχικά να οικοδομήθηκε ως ναός κάποιας περσικής θεότητας.

Από την άλλη, μετά την ήττα στην Ιωνική Επανάσταση ο σατράπης των Σάρδεων Αρταφέρνης τήρησε συμφιλιοτική στάση προς τους Έλληνες για να αποφευχθεί καινούργια σύγκρουση. Το ίδιο έπραξε και ο Μαρδόνιος το 492 π.Χ. εγκαθιδρύοντας δημοκρατίες στις πόλεις της Ιωνίας και εκδιώκοντας τους τυράννους. Αυτή η στρατηγική των Περσών δεν μπορεί να ήταν πολύ διαφορετική και στην Κύπρο γι αυτό μας επιτρέπεται να υποθέσουμε ότι οι Σόλοι και τα υπόλοιπα κυπριακά βασίλεια δεν έτυχαν διαφορετικής αντιμετώπισης.¹⁰⁴³

Οι μάχες μεταξύ των Περσών και των Ελλήνων που έλαβαν χώρα μετά την Ιωνική επανάσταση δεν επηρέασαν τους Σόλους ή τουλάχιστον αυτό δεν αναφέρεται από τις πηγές. Η Ναυμαχία της Λάδης το 494 π.Χ. και η Ναυμαχία της Σαλαμίνας αν και επηρέασαν τα κυπριακά βασίλεια, τα οποία ήταν υποχρεωμένα να συμμετέχουν σε εκστρατείες στο πλευρό των Περσών, οι Σόλοι δεν αναφέρονται στις πηγές ότι συμμετείχαν στο πλευρό των Περσών ή των Ελλήνων. Φυσικά η συμμετοχή και των Σόλων θα πρέπει να θεωρείται δεδομένη αν αναλογιστούμε ότι η εικόνα που έχουμε για αυτή την περίοδο, δείχνει ότι οι πόλεις του νησιού ήταν υποταγμένες στο σύνολο τους από τους Πέρσες.

Μετά τις νίκες των Ελλήνων στους Ελληνοπερσικούς Πολέμους, όπως μαθαίνουμε από τον Θουκυδίδη, ακολούθησε μια προσπάθεια απελευθέρωσης των ελληνικών πόλεων όχι μόνο της μικρασιατικής ακτής αλλά και της ανατολικής Μεσογείου γενικότερα. Σε αυτό το πλαίσιο, το 478 π.Χ., απέστειλαν στην Κύπρο, στόλο 50 πλοίων, με αρχηγό τον Πausανία, τον Αριστείδη και τον Κίμωνα και απελευθέρωσαν πολλές πόλεις. Ο Αισχύλος στο έργο του *Πέρσαι* υπαινίσσεται ότι όταν οι ελληνικές δυνάμεις έπλευσαν στο νησί, ενδεχομένως οι Σόλοι να ήταν ήδη σε εξέγερση μαζί με την Πάφο και τη Σαλαμίνα. Οι τρεις πόλεις ήταν οι πιο ελληνικές στο νησί γι αυτό και συγκέντρωναν τις περισσότερες πιθανότητες να εξεγέρθηκαν στο άκουσμα του μηνύματος της ναυμαχίας της Σαλαμίνας. Ένα ενδεχόμενο είναι ότι οι Κύπριοι μετά το 478 π.Χ., επιζητούσαν να αποτινάξουν τον περσικό ζυγό και να

¹⁰⁴³ Πρβλ. Στυλιανού 2000, σ.530

ενταχθούν στη Συμμαχία της Δήλου. Ωστόσο, οι ελληνικές δυνάμεις που αφίχθηκαν, αναγκάστηκαν την επόμενη χρονιά να εγκαταλείψουν το νησί, και να πλεύσουν προς το Βυζάντιο για να αντιμετωπίσουν τις εκεί περσικές δυνάμεις. Έτσι οι πόλεις που απελευθερώθηκαν περιήλθαν και πάλι στα χέρια των Περσών. Η απουσία αρχαίων αναφορών για την πολιτική κατάσταση στην Κύπρο κατά την περίοδο που ακολούθησε τη Ναυμαχία στη Σαλαμίνα επιτρέπει μόνο στη διατύπωση υποθέσεων και μικρές αναφορές σε έργα όπως οι *Πέρσαι*, δεν είναι αρκετές για να εξέλθουν σοβαρά συμπεράσματα.

Το 459/8 π.Χ. οι Αθηναίοι σε μια νέα εκστρατεία με αρχηγό τον Χαριτιμίδη, έπλευσαν στην Κύπρο. Ωστόσο δεν παρέμειναν στο νησί για να συνεχίσουν την εκστρατεία, αλλά όπως και το 478 π.Χ., οι ελληνικές δυνάμεις αποσύρθηκαν, καθώς αναγκάστηκαν να πλεύσουν στην Αίγυπτο. Έτσι η Κύπρος τέθηκε εκ νέου υπό τον περσικό έλεγχο.

Το 450 π.Χ. σε μια νέα προσπάθεια κατάληψης του νησιού, ο Κίμωνας έφτασε στην Κύπρο με 200 τριήρεις και απελευθέρωσε πολλές πόλεις. Ανάμεσα τους και το Μάριον. Σύμφωνα με την επικρατούσα θεωρία ο Κίμων εκθρόνισε τον φιλοπέρση βασιλιά του Μαρίου. Δεν είναι βέβαιο όμως ότι ο Κίμων απελευθέρωσε και το Βουνί. Εκείνη την περίοδο βασίλευσε στους Σόλους ο Εύνοστος ο Α΄, περί το 460 π.Χ. Παρά το ότι δεν έχουμε καθόλου στοιχεία για αυτόν τον βασιλιά, η ύπαρξη του επιβεβαιώνει τη συνέχιση του βασιλείου των Σόλων κατά την Κλασική Εποχή και ενδεχομένως τη συμμετοχή της πόλης στα πολιτικά πράγματα, καθώς εφόσον είχε βασιλιά, θα παρέμεινε ανεξάρτητο βασίλειο. Από τα νομίσματα, τις επιγραφές και τα αρχαιολογικά ευρήματα προδίδεται ένας ελληνικός τρόπος ζωής σε όλες τις εκφάνσεις του βίου των Σολίων και όλων των Κυπριών. Από τα νομίσματα, τις επιτύμβιες στήλες και τα αγγεία των Σόλων και των γειτονικών βασιλείων καθίσταται έκδηλη η λατρεία των Θεών του Ολύμπου, είτε με αυτούσια λατρεία των Ελλήνων θεών είτε μέσω του πολυμορφισμού και του συγκρητισμού με εντόπιες και ανατολίτικες θεότητες.

Οι προσπάθειες των Ελλήνων να απελευθερώσουν το νησί στάθηκαν ατελέσφορες καθώς η Κύπρος βρισκόταν μακριά από τα ελληνικά κέντρα και πολύ κοντά στα αντίστοιχα περσικά. Η ανακατάληψη ανά πάσα στιγμή των πόλεων του νησιού από τους Πέρσες ήταν αναμενόμενη, γι αυτό και οι Έλληνες αφού δεν ήταν εφικτό να τις διατηρήσουν ή να τις υποστηρίξουν, τις εγκατέλειψαν. Ιδιαίτερα μετά την Ειρήνη του Καλλία το 449 π.Χ. και τον Πελοποννησιακό πόλεμο που ακολούθησε, η Κύπρος εγκαταλείφθηκε εντελώς από τους Έλληνες. Πιθανόν και οι ίδιοι οι Κύπριοι να μην αντιδρούσαν δυναμικά κατά των Περσών, καθώς όπως τους δίδαξε το παρελθόν τους, η ειρήνη που επικρατούσε υπό την περσική διοίκηση θα έφερνε ευημερία που δύσκολα ο κόσμος θα την αντάλλαζε με τον πόλεμο, παρά ότι το αντάλλαγμα ήταν η απόλυτη ελευθερία. Δυστυχώς δεν σώθηκαν πληροφορίες

για το ρόλο των Σόλων στα πολύ σημαντικά γεγονότα που ακολούθησαν κατά τα επόμενα χρόνια. Γνωρίζουμε όμως το όνομα του βασιλέα των Σόλων Αναξαγόρα ή Άγυρι, τον οποίον ενδέχεται να εξόντωσε ο Ευαγόρας, καθώς του αντιστάθηκε στην προσπάθεια του να καταλάβει τους Σόλους ή να συνεργαστεί μαζί του για να επαναστατήσουν κατά των Περσών. Ούτε για την εκστρατεία του Χαβρία, το 388 π.Χ. έχουν σωθεί στοιχεία, όπως ούτε και για τα χρόνια που βασιλείς στη Σαλαμίνα ήταν ο Νικοκλής και ο Ευαγόρας Β΄. Πάντως στην Επανάσταση των Κυπρίων, το 351 π.Χ. σώζεται μια αναφορά που παραδίδει ότι οι Σόλοι ήταν μια από τις πόλεις του νησιού που επαναστάτησαν κατά των Περσών. Δεν υπάρχει λόγος να αμφιβάλουμε ότι οι Σόλοι ήταν μια πόλη που υποστήριξε τους Αθηναίους στους Ελληνο-περσικούς Πόλεμους, μολονότι έρχεται σε αντίθεση, εάν ισχύει, ότι ο Ευαγόρας εξόντωσε τον βασιλέα των Σόλων Αναξαγόρα, σε περίπτωση που ήταν όντως βασιλέας τους. Ένα ενδεχόμενο για αυτή την αντίθεση είναι ότι οι Σόλοι απολάμβαναν την ειρήνη με τους Πέρσες. Ακμαζαν και ευημερούσαν και έτσι δεν ήθελαν να εμπλακούν σε ένα πόλεμο με τους Πέρσες. Η ιστορία της πόλης θα δίδαξε στους βασιλείς της ότι οι Αθηναίοι σύμμαχοι βρίσκονται μακριά σε σύγκριση με τους Πέρσες, οι οποίοι ήταν κάτοχοι των παραλίων της Συρο-παλαιστινακής ακτής και μπορούσαν να επεμβαίνουν άμεσα για την καταστολή εξεγέρσεων.¹⁰⁴⁴

Για την Αλεξανδρινή και την Ελληνιστική Εποχή έχουν διασωθεί μερικά στοιχεία που αφορούν άμεσα τους Σόλους. Τα περισσότερα από αυτά προέρχονται από την αρχαία γραμματεία και διασώζουν ντοκουμέντα για τον ρόλο των Σόλων στην πολιτική ιστορία της Εποχής. Οι Κύπριοι βασιλείς αντιμετώπισαν με επιφύλαξη τις πρώτες επιτυχίες του Αλεξάνδρου, καθώς οι προηγούμενες επαναστάσεις είχαν αποτύχει και κάθε φορά το νησί πλήρωνε βαρύ τίμημα. Οι αμφιβολίες υπερκεράστηκαν τον Νοέμβριο του 333 π.Χ., όταν μετά τη νίκη του Αλεξάνδρου στη Ισσό και την πτώση της Φοινίκης, οι στόλοι της Βύβλου, της Αράδου και της Σιδώνας εγκατέλειψαν τους Πέρσες και ενώθηκαν με τον Αλέξανδρο. Οι Κύπριοι βασιλείς συνέδραμαν με 120 πλοία. Συμμετείχαν στην εκστρατεία και διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην πολιορκία της Τύρου. Ο Αλέξανδρος ανταμείψε τους Κύπριους βασιλείς για τη βοήθεια τους στην πολιορκία της Τύρου. Γνωρίζουμε για παράδειγμα, την ανταπόδοση στον Πνυταγόρα της Σαλαμίνας, ο οποίος απέκτησε την πλούσια σε ορυχεία Ταμασό. Ωστόσο λίγο αργότερα, ο Πνυταγόρας πέθανε και τον διαδέχθηκε στον θρόνο ο γιος του Νικοκρέων. Στις επινίκιες γιορτές της μάχης, ο Νικοκρέων και ο βασιλέας των Σόλων Πασικράτης βρίσκονταν ανάμεσα στους χορηγούς. Η αφοσίωση των Κυπρίων στον Αλέξανδρο ανταμείφθηκε και με τη διατήρηση της

¹⁰⁴⁴ Οπ.π. βλ. Σακελλάριος, οπ.π. σ. 287

ανεξαρτησίας και της αυτονομίας τους, αλλά και με την απαλλαγή από την υποχρέωση καταβολής φορολογίας. Η βοήθεια των Κυπρίων προς τον Αλέξανδρο δεν διακόπηκε όταν η εκστρατεία του επεκτάθηκε στην Ασία. Ανάμεσα στους Κύπριους ευγενείς που διέπρεψαν στις επιχειρήσεις του Αλεξάνδρου ήταν ο Στασάνωρ των Σόλων, ο οποίος έγινε εταίρος του Αλεξάνδρου και αργότερα σατράπης της Αρίας και της Δραγγιανής.

Ο αιφνίδιος θάνατος του Αλεξάνδρου, το 323 π.Χ., άφησε τον Θρόνο της Μακεδονίας χωρίς ικανό διάδοχο. Το γεγονός αυτό προκάλεσε διαφωνίες για τη διαδοχή του Μακεδόνα στρατηλάτη και για το ζήτημα αν το αχανές κράτος που δημιουργήθηκε μετά τις κατακτήσεις, θα παρέμενε ενωμένο ή αν θα διαμοιραζόταν ανάμεσα στους Επιγόνους. Τα κυπριακά βασίλεια βρέθηκαν στο επίκεντρο του κυκεώνα των εξελίξεων και καλούνταν συνεχώς να επιλέξουν συμμάχους στις διαμάχες που ακολούθησαν από τους Επιγόνους, στην προσπάθειά τους να εξυπηρετήσουν τις φιλοδοξίες τους. Ορισμένα κυπριακά βασίλεια τάσσονταν άλλοτε στο πλευρό των Επιμελητών του Μακεδονικού Κράτους και υπέρ της ενότητας του, ενώ εύκολα άλλαζαν στρατόπεδο υπέρ των στρατηγών που επιθυμούσαν τη διάσπαση του Κράτους. Μετά από πολλές συγκρούσεις μεταξύ των Μακεδόνων στρατηγών, παρέμειναν ως κύριοι διεκδικητές ο Αντίγονος και ο Πτολεμαίος.

Ο Πτολεμαίος, ο οποίος ανέλαβε τη διοίκηση της Αιγύπτου, επιθυμούσε την ανεξαρτητοποίηση των εδαφών που κατείχε και τον κατακερματισμό του κράτους του Αλεξάνδρου. Σε αυτό το πλαίσιο προχώρησε σε συμμαχίες με ορισμένους από τους ισχυρότερους Κύπριους βασιλείς, όπως τον Νικοκρέοντα της Σαλαμίνας, τον Νικοκλή της Πάφου, τον Πασικράτη των Σόλων και τον Ανδροκλή της Αμαθούντας. Η συμμαχία είχε ως στόχο την κατάληψη ολόκληρου του νησιού, όπως γνωρίζουμε από την πολιορκία του Μαρίου από τους Κύπριους συμμάχους του Πτολεμαίου.

Κάτι ανάλογο έπραξε και ο Αντίγονος ο Μονόφθαλμος, ο οποίος ανέλαβε τη διοίκηση της Συρίας. Οι δύο στρατηγοί επιθυμούσαν να εντάξουν το νησί στα δικά τους εδάφη, καθώς διαφαινόταν ότι το Μακεδονικό Κράτος όδευε προς διαμελισμό και τα εδάφη που θα αποκτούνταν από τον κάθε στρατηγό, θα αποτελούσαν τμήμα των υπό διαμόρφωση κρατών τους. Η Κύπρος ήταν περιζήτητη για τον χαλκό της, τη γεωγραφική της θέση αλλά και για την ικανότητα πόλεων της να κατασκευάζουν και να συντηρούν μεγάλους στόλους. Ο Αντίγονος Μονόφθαλμος αφού εξόντωσε τον Ευμένη, τον Επιμελητή του Μακεδονικού Κράτους, το 317-316 π.Χ., διεκδίκησε από τον Πτολεμαίο την κυριότητα του νησιού. Ο Αντίγονος επέμενε στον διαμελισμό του Μακεδονικού Κράτους και την ανεξαρτητοποίηση των νέων κρατών που θα προέκυπταν.

Συνοπτικά ορισμένα από τα πιο σημαντικά γεγονότα της παραγμένης εποχής των συγκρούσεων για τις κτήσεις του Αλεξάνδρου είναι τα εξής. Το 315 π.Χ., ο Αντίγονος ζήτησε συμμαχία από τους βασιλείς του νησιού, ωστόσο η Σαλαμίνα, η Πάφος, οι Σόλοι και η Αμαθούντα είχαν ήδη ταχθεί στο πλευρό του Πτολεμαίου. Ο Αντίγονος υποστηρίχθηκε από το Κίτιον, τη Λάπηθο, την Κερύνεια και το Μάριον. Ο νέος διοικητής του κράτους Αντίπατρος, έστειλε στόλο υπό τον Κλείτο και μαζί με τους συμμάχους του Πτολεμαίου πολιορκήσαν το Μάριον αλλά δεν κατάφεραν να το κυριεύσουν. Ακολούθησε η σύγκρουση του Ευμένη με τον Αντίγονο όπου η Κύπρος με τη Συρία και την νότια Μικρά Ασία κλήθηκαν να ναυπηγήσουν πλοία για τον Ευμένη. Αργότερα ο Πτολεμαίος επεκτάθηκε στη Συρία και έτσι η κατοχή της Κύπρου έγινε ακόμα πιο σημαντική. Ο Αντίγονος νίκησε τον Ευμένη, όπως αναφέρθηκε, και έγινε κυρίαρχος του ασιατικού τμήματος, αφού προσπάθησε να υποτάξει τους διαδόχους που διατηρούσαν την αυτονομία στις σατραπείες που τους δόθηκαν για να διοικούν.

Το 314 – 312 π.Χ. η Κύπρος γίνεται βάση των Πτολεμαίων, ωστόσο δεν είχε εξασφαλιστεί η πλήρης υποταγή της. Ο Πτολεμαίος αν και είχε με το μέρος του τις τέσσερις πόλεις που προαναφέρθηκαν, εξακολουθούσαν να του εναντιώνονται η Λάπηθος, η Κυρήνεια, το Μάριον και το Κίτιο. Επιπλέον, και ο βασιλιάς της Αμαθούντας ετοιμαζόταν να αλλάξει παράταξη. Ωστόσο, τότε έφτασαν στην Κύπρο ισχυρές δυνάμεις του Πτολεμαίου υπό την ηγεσία του αδελφού του Μενελάου. Ο Μενέλαος εξανάγκασε τον Ανδροκλή της Αμαθούντας να συνθηκολογήσει, ενώ συγκράτησε στην παράταξη του τον Στασίοικο του Μαρίου. Ο Μενέλαος μαζί με τον βασιλιά Νικοκρέοντα της Σαλαμίνας εκπόρθησαν τη Λάπηθο και την Κυρήνεια. Πλεον ο μόνος αντίπαλος που παρέμεινε στο νησί ήταν ο βασιλέας Πουμνάθων του Κιτίου. Ο Πουμνάθων πρωτίτερα είχε παράσχει βοήθεια στον Μέγα Αλέξανδρο και ανταμείφθηκε γι' αυτό με τη διατήρηση της ανεξαρτησίας της πόλης του. Μετά τον θάνατο του Μακεδόνα στρατηλάτη ο Πουμιάθων ήταν αποφασισμένος να αντισταθεί για να μην απωλέσει τα κεκτημένα. Ο βασιλιάς του Κιτίου αρχικά στράφηκε στο πλευρό του Πτολεμαίου, αλλάζοντας στρατόπεδο για να διατηρήσει το αξίωμα του, ωστόσο αργότερα κατηγορήθηκε ότι είχε επαφές με τον Αντίγονο. Έτσι, το 312, οι Πτολεμαϊκές δυνάμεις εισέβαλαν στο Κίτιο, το πολιορκήσαν και το εκπόρθησαν. Εξόντωσαν τον Πουμνάθωνα και πυρπόλησαν τους φοινικικούς ναούς της πόλης. Κατόπιν, ο Μενέλαος κλήθηκε να καταστείλει την εξέγερση που προκλήθηκε στην Κερύνεια. Ο αδελφός του Πτολεμαίου κατάφερε με 3.000 στρατό να καταστεί λει την εξέγερση, ενώ αργότερα ενισχύθηκε με περισσότερο στρατό, ο οποίος ενώθηκε με τις δυνάμεις του Σελεύκου και μαζί κατέλαβαν τη Λάπηθο και την Κερύνεια. Ο βασιλέας του Μαρίου Στασίοικος Β', όπως

γράφτηκε, συμμάχησε εν τέλει με τον Πτολεμαίο, ενώ το ίδιο έπραξε και η Αμαθούνα, αφού αναγκάστηκε να παραδώσει ομήρους.

Οι υπόλοιποι βασιλείς της Κύπρου δεν θα μπορούσαν να έχουν διαφορετική μοίρα από τον βασιλιά του Κιτίου, αφού ο Πτολεμαίος δεν φαίνεται να ήταν πρόθυμος να διακινδυνεύσει μελλοντικές διεκδικήσεις από εγχώριους δυνάστες στις περιοχές που σχεδίαζε να καταλάβει. Ο βασιλέας Πράξιππος της Λαπήθου και ο δυνάστης της Κυρήνειας εξοντώθηκαν, όπως και ο Στασιόικος του Μαρίου. Το Μάριον αντιστάθηκε και αφού πολιορκήθηκε, αλώθηκε μετά από τη διάνοιξη ορυγμάτων. Η πόλη κατεδαφίστηκε και οι κάτοικοι του εκτοπίστηκαν στην Πάφο, ενώ ο βασιλιάς Στασιόικος Β΄ εκτελέστηκε. Ο Νικοκλής της Πάφου υπέπεσε και αυτός σε δυσμένεια, όταν κατηγορήθηκε για μυστικές συμφωνίες με τον Αντίγονο. Εναντίον του στάλθηκε ο Αργείος και ο Καλλικράτης με τη γνωστή συνέχεια των αυτοκτονιών και του εμπρησμό, όπως παραδίδεται από τον Πολύαινο και τον Διόδωρο. Η σύγχρονη έρευνα αμφισβητεί ότι τα γεγονότα αυτά έγιναν στην Πάφο και τα αποδίδει στη Σαλαμίνα.

Στην ουσία, κατά την κατάληψη νέων εδαφών από τους Μακεδόνες, οι διάφοροι κατά τόπους βασιλείς και δυνάστες εάν συνεργάζονταν χωρίς να προβάλουν αντίσταση ανταμείβονταν και διατηρούσαν αρκετά από τα προνόμια τους, όχι όμως τον τίτλο του βασιλέα ή την αυτονομία που είχαν στο παρελθόν. Από την άλλη, όσοι ηγεμόνες αντιστέκονταν ή ήταν ύποπτοι προδοσίας εκτελούνταν. Ο μεγάλος σύμμαχος του Πτολεμαίου στην Κύπρο ήταν ο Νικοκρέων της Σαλαμίνας για αυτό και τιμήθηκε με το αξίωμα του στρατηγού Κύπρου. Βέβαια το ίδιο αξίωμα κατείχε και ο Μενέλαος, ο οποίος πιθανόν να είχε το τελικό πρόσταγμα στις αποφάσεις για το νησί. Μετά τον θάνατο του Νικοκλή και του Νικοκρέοντα τελειώνει και η ιστορία των Κύπριων βασιλέων, με εξαίρεση ίσως τον βασιλέα των Σόλων Εύνοστο Β΄.

Πριν από την οριστική υποταγή από τους Πτολεμαίους μεσολάβησε και η περίοδος της κατάκτησης του νησιού από τον Δημήτριο Πολιορκητή, για την οποία όμως δεν διασώθηκαν πληροφορίες όσον αφορά την συμμετοχή των Σόλων σε αυτά. Ο Αντίγονος παρά την απώλεια των πόλεων του νησιού, δεν ήταν πρόθυμος να αποδεχτεί τα νέα τετελεσμένα. Σύμφωνα με αυτά, ο Πτολεμαίος πλέον κατείχε πλήρως το νησί και ο αδελφός του ο Μενέλαος διατηρούσε σε αυτό δυνάμεις. Η Κύπρος βρισκόταν αρκετά πιο βόρεια από τις υπόλοιπες κτήσεις του Πτολεμαίου και με εγγύτητα στις ακτές της Συρίας όπου ανήκαν στον Αντίγονο. Ο τελευταίος έστειλε στην Κύπρο τον γιο του, Δημήτριο Πολιορκητή ο οποίος και επιβίβαστηκε στο νησί και πολιορκήσε τη Σαλαμίνα. Παρά ότι δεν κατάφερε να καταλάβει την πόλη, στη ναυμαχία που ακολούθησε στα ανοικτά της Σαλαμίνας, ο

Δημήτριος συνέτριψε τις δυνάμεις του Πτολεμαίου, οι οποίες αναγκάστηκαν μετά την ήττα να υποχωρήσουν στο Κίτιο και από εκεί να επιστρέψουν στην Αίγυπτο. Ο Πτολεμαίος ουσιαστικά αποδέχθηκε την ήττα του, αφήνοντας την κυριαρχία της Κύπρου στον Δημήτριο και τον πατέρα του τον Αντίγονο, το 306 π.Χ. Το νησί παρέμεινε υπό τον έλεγχο του Δημητρίου για 12 χρόνια, όταν και αναγκάστηκε να αποσύρει τις δυνάμεις του, δίνοντας την ευκαιρία στον Πτολεμαίο να την επανακτήσει, το 294 π.Χ.¹⁰⁴⁵

Σχετικά με τη διοίκηση και τα δικαιώματα των Κυπρίων κατά την Πτολεμαϊκή Εποχή, θα πρέπει να αναφερθεί ότι ο Νικοκρέων το 312 έγινε στρατηγός, ενώ παράλληλα τότε καταργήθηκε ο θεσμός της βασιλείας και αντικαταστάθηκε από τον θεσμό της στρατηγίας. Ωστόσο ο Νικοκρέων δεν διατήρησε το δικαίωμα διαδοχής στην πόλη του, ενώ είχε για ανώτερους του τον Μενέλαο και τον Σέλευκο. Είναι γεγονός ότι μέχρι το 294 π.Χ. είχαν εξοντωθεί όλες οι βασιλικές οικογένειες της Κύπρου. Η Κύπρος όταν βρισκόταν υποτελής στην Περσία διατηρούσε τουλάχιστον την ανεξαρτησία της και τα βασίλεια της χάραζαν το καθένα τη δική του πολιτική, ενώ επί Πτολεμαίων καταλύθηκε κάθε έννοια αυτονομίας. Η Κύπρος ενώνεται πολιτικά και διοικητικά για πρώτη φορά στην ιστορική εποχή. Από το 295/4 μέχρι το 58 π.Χ. η Κύπρος διοικήθηκε από τους Πτολεμαίους με μια σειρά αστικών και βασιλικών θεσμών. Φαίνεται, ότι η Πτολεμαϊκή διοίκηση ήταν ελάχιστα αισθητή στην καθημερινή ζωή των κατοίκων. Η ζωή την Ελληνιστική Εποχή χαρακτηρίζεται από ένα κοσμοπολιτισμό που εκδηλώθηκε μέσα από τις πληθυσμιακές μετακινήσεις μέσα από τα αχανή ελληνιστικά κράτη.

Η Κύπρος εντάχθηκε κανονικά στις Πτολεμαϊκές κτήσεις και πλέον ο στρατηγός ο οποίος ήταν ο ανώτατος στρατιωτικός και πολιτικός άρχοντας του νησιού, αλλά και οι αξιωματικοί διορίζονταν από την κυβέρνηση στην Αλεξάνδρεια. Ο πλούτος του νησιού είχε συγκεντρωθεί στα χέρια των Πτολεμαίων, οι οποίοι διαχειρίζονταν τους πόρους του μέσα στο πλαίσιο της γενικότερης διαχείρισης της οικονομίας του Πτολεμαϊκού κράτους. Τα οικονομικά του νησιού τα διαχειριζόταν ο στρατηγός, ο οποίος είχε υπό τον έλεγχο του τα μεταλλεία, τα δάση, τα σιτηρά, αλλά και άλλους πόρους του νησιού. Περαιτέρω έσοδα αποκομίζονταν και από τους ναούς, καθώς ο στρατηγός του νησιού ήταν παράλληλα και αρχιερέας. (Εικ. Αρ. 5)¹⁰⁴⁶

15 πόλεις μαρτυρούνται από τις πηγές επί Πτολεμαίων. Η Σαλαμίνα, το Κίτιον, η Αμαθούντα, η Νεάπολη, το Κούριο, η Πάφος, η Αρσινόη, οι Σόλοι, η Λάπηθος, η Κερόνεια, η Καρπασία, οι Χύτροι, η Λήδρα, η Ταμασσός και το Ιδάλιον, το οποίο ίσως να βρισκόταν

¹⁰⁴⁵ Οπ.π., σσ.120-123· βλ. Φιλ. Μαρ., οπ.π.

¹⁰⁴⁶ Οπ.π., σσ.123-124

κάτω από τη διοίκηση του Κιτίου. Η έδρα της διοίκησης των Πτολεμαίων και πρωτεύουσα μεταφέρθηκε από τη Σαλαμίνα στην Πάφο. Η απώλεια της νότιας Συρίας και των κτήσεων της Μικράς Ασίας το 200 π.Χ. έκαναν την ξυλεία και τα μεταλλεία του νησιού να είναι πολύτιμα για τους Πτολεμαίους. Μέρος των όπλων σφυρηλατούνταν στο νησί από κυπριακό σίδηρο. Γνωρίζουμε για το ξίφος και τους δύο θώρακες που δόθηκαν στο Αλέξανδρο και τον Δημήτριο Πολιορκητή. Προς το τέλος της Πτολεμαϊκής Εποχής ο αρχιστράτηγος ήταν και επόπτης των μεταλλείων.

Τιμητικές και αφιερωματικές επιγραφές επιβεβαιώνουν την ύπαρξη των βετεράνων στους οποίους οι Πτολεμαίοι μετά την λήξη της θητείας τους παραχωρούσαν κλήρους όπου και διέμεναν για το υπόλοιπο της ζωής τους. Οι ξένοι στρατιώτες χωρίζονταν ανάλογα με την εθνική τους καταγωγή σε κοινά. Είχαμε κοινό από τη Θράκη, τη Χαλκιδική, την Ιωνία, την Κρήτη, τη Λυκία και την Κιλικία. Τέτοιοι οικισμοί ανήκαν στην πόλη και διοικούνταν από τον διοικητή τους. Πέρα από τους παλαιμάχους στρατιώτες, στο νησί υπήρχαν και μονάδες στρατού και ναυτικού, οι οποίες είχαν ως βάση τους το νησί και διέμεναν σε στρατιωτικούς καταυλισμούς, 'κατοικίαι'. Αυτοί διοικούνταν από τον στρατηγό ή τον άρχοντα της πόλης. Τα κοινά συνδέονται με τους Σόλους, όπως αναφέρθηκε στο *Ιερό στο Μερσινάκι*. Στο *Ιερό* αυτό λατρευόταν ο Απόλλωνας, ως προστάτης θεός του Κοινού των Λυκίων. Οι στενές σχέσεις με την Ελλάδα φαίνονται μέσα και από τις αναφορές ότι πολλοί Κύπριοι ήταν θεωροδόκοι, ανάμεσα τους και Σόλιοι. Οι θεωροδόκοι φιλοξενούσαν τους απεσταλμένους του μαντείου των Δελφών και επισκέπτονταν τους Δελφούς.¹⁰⁴⁷

Μαθαίνουμε πολλά για τους Σόλους κατά την Πτολεμαϊκή Εποχή, από τις επιγραφές και την αρχαία γραμματεία. Η πόλη φαίνεται ότι παρά την κατάκτηση ευημερούσε. Αυτό ίσως να εξηγείται με τη συγγένεια του Πτολεμαίου Α΄ Σωτήρος με τον βασιλέα των Σόλων Εύνοστο Β΄, αλλά και από τη συμπάθεια που έτρεφε ο Μέγας Αλέξανδρος στους βασιλείς και τους ευγενείς των Σόλων. Η ανέγερση στην πόλη των Σόλων οικοδομημάτων όπως το *Ανάκτορο στην Ακρόπολη των Σόλων*, η ύπαρξη μιας βασιλικής σαρκοφάγου, η ακμή του *Ιερού στις Χολάδες* και οι αφιερωματικές επιγραφές δείχνουν ότι η πόλη δεν παραγκωνίστηκε αλλά συνέχισε την ιστορική της πορεία μέσα στο νέο κρατικό μόρφωμα που δημιουργήθηκε. Κατά την Ελληνιστική Εποχή στο *Ιερό στις Χολάδες* όχι μόνο άκμασε η λατρεία των Ολύμπιων θεών αλλά εντοπίστηκαν και ανατολίτικες θεότητες που εισήλθαν μέσω του κοσμοπολιτισμού της εποχής. Επιπλέον, το *Ιερό* ήταν ίσως το σημαντικότερο κέντρο αποθέωσης και λατρείας των Πτολεμαίων, εξυπηρετώντας την ιδεολογία και συνεπακόλουθα τα συμφέροντα της Αλεξάνδρειας. Οι περισσότερες πληροφορίες για την

¹⁰⁴⁷ Οπ.π., σ.124

οργάνωση και τη διοίκηση της Κύπρου την εποχή των Πτολεμαίων προέχονται από επιγραφές που βρέθηκαν στην Κύπρο και από παπύρους που ανευρέθηκαν στην Αίγυπτο.

Οι στρατηγοί της Κύπρου είχαν αυξημένες εξουσίες και περισσότερη ανεξαρτησία λόγω της απόστασης του νησιού από την Αίγυπτο. Το νησί είχε πλέον ενιαία διοίκηση, και λειτουργούσε με τον συγκεντρωτισμό και τη γραφειοκρατία που λειτουργούσε και η Αίγυπτος. Στις πόλεις οι δημόσιες υποθέσεις διευθετούνταν από τη βασιλική διοίκηση. Ο προϊστάμενος της διοίκησης των πόλεων ήταν ο ανώτερος στρατηγός του νησιού. Ως αρχιστράτηγος ο επικεφαλής του στρατού και του στόλου ήταν και επικεφαλής των φρουράρχων, των αρχηγών των μονάδων πεζικού και ιππικού. Από το 200 π.Χ. ο Πτολεμαίος Έ έγινε και αρχιερέας του νησιού και διαχειριστής των θησαυρών του ναού και των εσόδων του. Οι υπήκοοι τιμούσαν εκτός από τη δυναστεία και τον στρατηγό Κύπρου, αλλά και άλλους ιερείς και αξιωματούχους.

Τα βασιλικά έσοδα από φόρους, δασμούς, μισθώσεις, τέλη μονοπωλίων, και τα έσοδα από τις δασικές, γεωργικές, μεταλλευτικές δραστηριότητες κ.α. έδιναν στο νησί τα απαραίτητα έσοδα για να στηρίζεται στις δικές του δυνάμεις και σε εύφορες χρονιές να έχει ακόμα και πλεόνασμα. Ακόμα και στα σιτηρά υπήρχε αυτάρκεια και σε καλές χρονιές είχε πλεόνασμα για πώληση στο εξωτερικό. Αλλά και η ελαιοκομία πρέπει να γνώρισε ανάπτυξη αν κρίνουμε από τα υπολείμματα ελαιοτριβείων της εποχής. Ιδιαίτερης σημασίας ήταν τα υλικά που χρησιμοποιούνταν για την κατασκευή των μετάλλων και την ναυπήγηση πλοίων. Η γεωργία λάμβανε χώρα στα βασιλικά κτήματα και τη βασιλική γη που παραχωρήθηκε στους βετεράνους, και στη γη των πόλεων η οποία ανήκε σε ιδιώτες. Στα βασιλικά κτήματα δούλευαν δουλοπάροικοι προσκολλημένοι με τη γη. Σε άλλα κτήματα εργάζονταν ελεύθεροι γεωργοί που δούλευαν για τον εαυτό τους ή για λογαριασμό τρίτων. Έχουμε βέβαια και τους δούλους οι οποίοι στερούνταν κάθε ελευθερίας. Οι ιδιοκτήτες γης καρπώνονταν τα κέρδη και ασφαλώς φορολογούνταν. Υπήρχαν επιχειρήσεις κατασκευής αγγείων και καλλιέργειας λιναριού και παραγωγής λινονήματος και λινών υφασμάτων. Οι παραλιακές πόλεις ήταν οι πιο πλούσιες αφού η κεντρική θέση που κατείχε το νησί στο εμπόριο των Πτολεμαίων αναβάθμισε τα λιμάνια τους για να είναι χρήσιμα στο υπερπόντιο εμπόριο. Η Αίγυπτος εισήγαγε από την Κύπρο μέταλλα, ξυλεία, μέλι, κρασί, φρούτα. Προϊόντα εισάγονταν όμως και από την Αίγυπτο και μαζί τους έφταναν και οι όποιες επιδράσεις δέχτηκε η Κύπρος από την Αλεξάνδρεια, ιδιαίτερα στον καλλιτεχνικό τομέα, καθώς πολλοί διάσημοι καλλιτέχνες επισκέπτονταν το νησί.¹⁰⁴⁸ Η πολιτική, οικονομική και κοινωνική ευρωστία των Σόλων είναι έκδηλη κατά την Ελληνιστική Εποχή. Η ακμή αυτή έφερε και την άνοδο του μορφωτικού

¹⁰⁴⁸ Οπ.π., σ.130, σ.132, σ.143, σ.146

επιπέδου, έτσι πλέον εμφανίζονται Σόλιοι οι οποίοι διαπρέπουν και εκτός Κύπρου. Έχουμε τα παραδείγματα του Κλέαρχου του Σολέα, του Δημοχάρη του Σόλιου και του Καστορίωνα του Σολέα.¹⁰⁴⁹

Ωστόσο μετά από περισσότερους από δύο αιώνες κυριαρχίας έφτασε μια εποχή όπου οι Πτολεμαίοι αδυνατούσαν να υπερασπιστούν τις κτήσεις τους, ενώ παράλληλα αυξανόταν η δύναμη της Ρώμης, οδηγώντας νομοτελειακά στην κατάκτηση όχι μόνο της Κύπρου αλλά και των υπόλοιπων εδαφών που ανήκαν στα ελληνιστικά βασίλεια, σηματοδοτώντας έτσι την κατάρρευση τους. Ακολούθησε η κατάκτηση της Κύπρου από τους Ρωμαίους και η μετατροπή της σε Ρωμαϊκή επαρχία το 58 π.Χ. Οι λόγοι της κατάληψης της Κύπρου από τους Ρωμαίους όπως μας παραδίδεται από τον Στράβωνα και τον Ερατοσθένη βρίσκονται στον πλούτο του νησιού, στο λάδι, το σιτάρι, τα μέταλλα και τα δάση του.

Πριν από την οριστική κατάκτηση μεσολάβησε μια περίοδος κατά την οποία ο Ιούλιος Καίσαρας (47 π.Χ.) παραχώρησε την Κύπρο στους Πτολεμαίους. Η Κλεοπάτρα όμως αντιτάχθηκε στους Ρωμαίους με αποτέλεσμα το 30 π.Χ. η Κύπρος να περάσει ξανά στα χέρια των Ρωμαίων, μετά από την ναυμαχία στο Άκτιο, και το 22 π.Χ. να ανακηρυχθεί ως αυτοκρατορική επαρχία. Οι Σόλοι διατήρησαν κατά τη Ρωμαϊκή εποχή τη λάμψη που απέκτησαν από την Ελληνιστική εποχή.

Κατά τη Ρωμαϊκή Εποχή η Κύπρος χωρίστηκε διοικητικά σε 4 επαρχίες, ενώ κατά τη Βυζαντινή Εποχή σε 14 επαρχίες. Ανάμεσα στις πόλεις που αναφέρονται ήταν και οι Σόλοι. Η Κύπρος έγινε Ρωμαϊκή επαρχία, αριθμώντας δεκατρείς πόλεις. Ο Πλίνιος μέτρησε 15 πόλεις, ενώ ο Ιεροκλής 12, το ίδιο όπως καταγράφηκε και στην Tabula Peutingeriana. Ο Γεώργιος Κύπριος καταμέτρησε 13 πόλεις. Σε όλες τις πιο πάνω καταμετρήσεις περιλαμβάνονται και οι Σόλοι. Διοικητικές μεταβολές σημειώθηκαν και το 528 μ.Χ., επί

¹⁰⁴⁹ Ο Κλέαρχος ο Σολεύς ήταν Κύπριος και καταγόταν από τους Σόλους. Το εθνικό επίθετο Σολεύς δημιουργεί την αμφιβολία αν τελικά ο Κλέαρχος όντως καταγόταν από την Κιλικία ή αν καταγόταν από τους Σόλους της Κύπρου, ωστόσο στο σύγγραμμα του Γεργίθιος μιλώντας για τους Κύπριους και για κάτι που συνηθιζόταν να γίνεται στην Κύπρο, εκφράστηκε ότι αυτό συνηθιζόταν σε εμάς, δηλαδή εδώ στην Κύπρο. Ο Κλέαρχος ήταν ένας από τους πρώτους λαογράφους της αρχαιότητας, μαθητής του Αριστοτέλη. Συνέγραψε περισσότερα από 15 συγγράμματα, ορισμένα από τα σημαντικότερα ήταν το *Περί γρίφων*, *Περί παροιμιών* και άλλα πολλά στα οποία περιλαμβάνονται θεωρίες, ορισμοί, ποιήματα με γρίφους και αινίγματα. Περαιτέρω, το έργο του θεωρείται πολύ σημαντικό και διότι συγκέντρωσε, κατέγραψε και ανέλυσε τις αρχαίες παροιμίες, περιέγραψε και ερμήνευσε πολλά ήθη, έθιμα των αρχαίων Ελλήνων και άλλων λαών. Επιπλέον το έργο του Κλέαρχου χρησιμοποιήθηκε ως πηγή από άλλους σημαντικούς αρχαίους συγγραφείς όπως ο Ησύχιος και ο Αθήναιος. Ο μεθοδικός και επιστημονικός τρόπος που ο Κλέαρχος συνέλεξε και ερμήνευσε τα λαογραφικά στοιχεία του δίνουν μια θέση ανάμεσα στους επιστήμονες της αρχαιότητας, παρά τις κατηγορίες του Πλουτάρχου ότι ο Κλέαρχος διαστρέβλωσε πολλά διδάγματα της Περιπατητικής Σχολής ΑΚΕΠ Ε, σσ.260-261 · Σακελλάριος, σ. 780 · Ο Δημοχάρης ο Σόλιος ήταν άλλος ένας συγγραφέας που καταγόταν από τους Σόλους, χωρίς ωστόσο να γνωρίζουμε πολλά για αυτόν, ούτε τι είδους συγγραφέας ήταν, δεν έχουμε στοιχεία για αυτόν παρά μόνο μια αναφορά από τον Πλούταρχο. Ο Δημοχάρης είχε φτιάξει σύμφωνα με τον Πλούταρχο ένα λογοπαίγνιο για τον Δημήτριο τον Πολιορκητή, τον οποίο τον αποκαλούσε Μύθον, λόγω ότι διατηρούσε σχέσεις με την αταίρα Λάμια και όπως το μυθικό τέρας έπαιρνε το αίμα των ανθρώπων το ίδιο και αυτή έτρωγε τα λεφτά του Δημητρίου. Ο Δημοχάρης ήταν ρήτορας και έγραψε ιστορικό σύγγραμμα (Πλουτ. *Ηθικ.* 847C- 851D) · ΑΚΕΠ Β', σσ.262-263 · Σακελλάριος, σ.783 · Ο Καστορίων ο Σολεύς ήταν ένας λόγιος από τους Σόλους της Κύπρου ή της Κιλικίας, ωστόσο δεν διασώθηκαν πληροφορίες για αυτόν.

Ιουστινιανού. Η Κύπρος εξακολουθούσε μέχρι τότε να αποτελεί επαρχία της Ανατολικής Διοίκησης του Praetorium per Orientem του Ρωμαϊκού Κράτους.¹⁰⁵⁰

Κατά τη Ρωμαϊκή Εποχή οι Σόλοι θα πρέπει να έχασαν την προνομιακή θέση που είχαν τουλάχιστον κατά την αρχή της Ελληνιστικής Εποχής. Η πόλη εντάχθηκε όπως και όλες οι πόλεις του νησιού στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. (Εικ. Αρ. 4) Μέσα σε αυτά τα πλαίσια συνέχισε τον βίο της μέχρι και τον 7^ο αιώνα αν και η κατοίκηση της πόλης και των γύρω περιοχών μαρτυρείται μέχρι τουλάχιστον τον 10^ο αιώνα. Κατά τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορική Εποχή, όπως μαθαίνουμε από πληθώρα επιγραφών αλλά και από τα αρχαιολογικά ευρήματα, η πόλη των Σόλων πέρασε ένδοξες στιγμές, με τη συνεισφορά των Ρωμαίων αυτοκρατόρων. Η *Αγορά της πόλης*, το *Νυμφαίο*, το *Θέατρο* και άλλα οικοδομήματα αποδεικνύουν την ακμή και ευρωστία των Σόλων. Το ενδιαφέρον των Ρωμαίων για τους Σόλους έγκειται στον συνδυασμό της μεταλλοφορίας της πόλης, η οποία συνεχίστηκε απρόσκοπτα έως την εποχή της Ύστερης Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, με τη πλούσια δασική και γεωργική παραγωγή αλλά και στη σπουδαία θέση της πόλης στο εμπόριο της ανατολικής Μεσογείου. Το *Ιερό στις Χολάδες* αποδεικνύει του λόγου το αληθές, καθώς τα ευρήματα δείχνουν ότι συνέχισε τη λειτουργία του μέχρι τον 4^ο αιώνα μ.Χ, και αφού πλέον είχε αρχίσει να διαδίδεται ο χριστιανισμός στην περιοχή. Οι μιλιοδείκτες από τους Σόλους, πέρα των πολύτιμων πληροφοριών που μας προσφέρουν, δείχνουν την ιδιαίτερη οργάνωση της βορειοδυτικής Κύπρου και τη σύνδεση του Μαρίου με τους Σόλους και με τη Λάπηθο. Ο Χάρτης Reutinger είναι ενδεικτικός της οργάνωσης των πόλεων του νησιού από τους Ρωμαίους. (Εικ. Αρ. 8,9) Η πληθώρα των επιγραφών και των μιλιοδείκτων προσφέρουν ένα πραγματικό θησαυρό πληροφοριών για τη Ρωμαϊκή Κύπρο. Τα νομίσματα και κυρίως τα δείγματα αγγειοπλαστικής και γλυπτικής που βρέθηκαν στους Σόλους είναι εντυπωσιακά και μαρτυρούν την ευημερία των Σόλων κατά τη Ρωμαϊκή Εποχή.

Τα αρχαιολογικά ευρήματα από την πόλη των Σόλων και ιδιαίτερα τα ερείπια των δημόσιων κτιρίων που κατασκευάστηκαν κατά τη Ρωμαϊκή Εποχή δείχνουν ότι η καταστροφή επήλθε σταδιακά και οφείλεται κυρίως στους σεισμούς που αναφέρθηκαν. Οι φυσικές καταστροφές χρονολογούνται κυρίως κατά την Ύστερη Αρχαιότητα και μαζί με τις Αραβικές επιδρομές του 7^{ου} αιώνα υπήρξαν οι πρωταρχικοί λόγοι της παρακμής. Η εγκατάλειψη της πόλης έγινε σταδιακά ξεκινώντας από τον 7^ο αιώνα. Τα ίχνη ζωής στον χώρο δείχνουν ότι η πόλη εξακολούθησε να κατοικείται, έστω και περιορισμένα έως και τον 10^ο με 12^ο αιώνα.

¹⁰⁵⁰ Βλ. Ζαννέτος 1997, σ. 474, σσ. 498-499 · βλ. Σακελλάριος σ. 287 · βλ. Lokin 2005, σσ. 164-165

Ο ρόλος των Σόλων στη διάδοση και εδραίωση του χριστιανισμού στο νησί είναι αξιοσημείωτος. Η ύπαρξη μιας *Βασιλικής στους Σόλους*, η οποία είναι από τις μεγαλύτερες στο νησί, φανερώνει ότι ανεγέρθηκε για τον μαζικό προσηλυτισμό και εκχριστιανισμό της ευρύτερης περιοχής. Το *Βαπτιστήριο της Βασιλικής* δεν είναι τυχαίο, συνδέεται με τις μαζικές βαπτίσεις κατά την εδραίωση της νέας θρησκείας. Το ίδιο ισχύει και για το μέγεθος της *Βασιλικής*, καθώς από αυτό διαφαίνεται ότι ήταν ο κεντρικός ναός μιας τεράστιας έκτασης της βορειοδυτικής Κύπρου. Περαιτέρω, οι αναφορές στους Βίους των Αγίων που αναφέρθηκαν μας μεταδίδουν ένα κλίμα πρόσφορο για τον Χριστιανισμό στην περιοχή, στην οποία κήρυξαν οι Απόστολοι και άλλοι Άγιοι του Χριστιανισμού.

Ο Αρχιμανδρίτης Κυπριανός (1788, 40) ανέφερε ότι η πόλη των Σόλων ήταν λίγο μακριά από τη θάλασσα, αλλά είχε καλό λιμάνι, το παλιό και τον ποταμό *Κλάριο*, μέσα στον οποίον ταξίδευαν μικρά σκάφη και βάρκες. Η αναφορά αυτή μας δίνει δύο πολύτιμες πληροφορίες. Η πρώτη είναι ότι η πόλη των Σόλων πλέον ήταν μακριά από τη θάλασσα, κάτι που οδηγεί εύλογα στο συμπέρασμα ότι μετά από τις Αραβικές Επιδρομές η πόλη μεταφέρθηκε στα ορεινά, για να αποφύγει ασφαλώς την ανασφάλεια που επικρατούσε στην παράκτια πόλη. Η πόλη αφού μεταφέρθηκε, δεν οικοδομήθηκε ως μια ενιαία πόλη αλλά διαχωρίστηκε σε μικρότερες πόλεις και χωριά. Μέχρι σήμερα η περιοχή στα νότια της πόλης των Σόλων, ονομάζεται Σολέα. Η περιοχή αυτή αποτελείται από μεγάλα και εύρωστα χωριά, τα οποία διαδέχτηκαν την πόλη των Σόλων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο Καλοπαναγιώτης, ο οποίος αναφέρεται κατά τα πρώτα χριστιανικά χρόνια ως *Λαμπαδιστού*. Η δεύτερη πληροφορία που μας δίνεται είναι από τον Κυπριανό είναι ότι ο *Ποταμός Κλάριος* ήταν πλωτός σε μικρά σκάφη. Αυτό θα πρέπει να ισχύει μόνο για τις εκβολές του ποταμού και το τμήμα του παλιού λιμανιού που ακόμα θα ήταν πλωτό για μικρά πλεούμενα. Η αναφορά ότι το *Λιμάνι των Σόλων* ήταν καλό, θα πρέπει να αξιολογηθεί. Θα μπορούσε να ερμηνευτεί ότι τον 18^ο αιώνα το λιμάνι δεν είχε ακόμα μετατραπεί σε έλος και χρησιμοποιούνταν για μικρά καράβια και καΐκια. Ωστόσο, θα μπορούσε ακόμα να εξηγηθεί ως ότι κατά την εποχή που έζησε ο Κυπριανός επικρατούσε η άποψη ότι το αρχαίο λιμάνι των Σόλων ήταν εκείνο που αντικατέστησε, ίσως το λιμάνι στο Λιμνίτη. Η υπόθεση αυτή ενισχύεται αν αναλογιστούμε ότι τον 17^ο ήδη οι Σόλοι ήταν διασκορπισμένοι σε απόσταση πολλών χιλιομέτρων μακριά από τη θάλασσα, δικαιολογώντας κυριολεκτικά το όνομα τους.¹⁰⁵¹

¹⁰⁵¹ Βλ. Φιλ. Μαρ. Αρ.107. (Αρχιμανδρίτη Κυπριανού 1788, 40)

Μ. Συμπεράσματα της διατριβής

Η καταγραφή της ιστορίας των Σόλων στα πλαίσια της παρούσας διδακτορικής διατριβής έγινε κυρίως μέσα από τα αρχαιολογικά ευρήματα που ανασκάφηκαν στην πόλη και στην ευρύτερη περιοχή των Σόλων, αλλά και μέσα από την αρχαία γραμματεία, τις επιγραφές και τα νομίσματα, όπως και από την τοπογραφία. Τέθηκε ως στόχος η συγκέντρωση, η καταγραφή και η αξιολόγηση όλων των διαθέσιμων πληροφοριών από την υπάρχουσα βιβλιογραφία για τη δυτική Κύπρο, όπως και η επιτόπια έρευνα των προσβάσιμων ανασκαμμένων μνημείων. Ο εγκιβωτισμός των στοιχείων που χρησιμοποιήθηκαν για τη συγγραφή θα μπορούσε να αποτελέσει ένα βοήθημα για τη μελέτη των Σόλων από την Κυπρο – Γεωμετρική Εποχή έως το τέλος της Ύστερης Αρχαιότητας. Η μελέτη των επιγραφών των Σόλων καθώς και των νομισμάτων τους βρίσκεται ακόμα σε αρχικό στάδιο και χρήζει βαθύτερης έρευνας, κάτι που ισχύει και για τα πολυάριθμα κινητά ευρήματα που ανασκάφηκαν από την περιοχή του Λιμνίτη μέχρι και την ανατολική επικράτεια της πόλης των Σόλων. Περαιτέρω έρευνα προϋποθέτει και η Μανσόουρα όπου εκεί θα πρέπει να αναζητηθούν τα ερείπια της Αλεξανδρέτας. Πεποίθηση του συγγραφέα είναι η εκπόνηση της παρούσας διατριβής να αποτελέσει το έναυσμα για ενασχόληση με την ιστορία των Σόλων, μιας πόλης που μελετήθηκε λιγότερο από τις υπόλοιπες αρχαίες κυπριακές πόλεις.

Τα νομίσματα που αποδίδονται με βεβαιότητα στους Σόλους είναι πολύ λίγα. Ωστόσο, από τα νομίσματα στη Λήδρα και στο Μένιοικο, τους θησαυρούς που βρέθηκαν στις αρχαίες κυπριακές πόλεις αλλά και τους θησαυρούς της Μέσης Ανατολής, θα μπορούσαμε με επιφύλαξη, να αποδώσουμε στο βασίλειο των Σόλων τα εξής νομίσματα: 1) Από την εποχή πριν την Ιωνική Επανάσταση, κατά τη διάρκεια αυτής και στα χρόνια που ακολούθησαν μέχρι και τους βασιλείς Στασία, Στασικράτη, Πασικράτη και Εύνοστο, πολλά από τα νομίσματα που φέρουν το χταπόδι, το γοργόνειο και το ankh. Ιδιαίτερα εκείνα που συνοδεύονται με την επιγραφή (Αρι-). 2) Μερικά από τα νομίσματα που απεικονίζουν τη θεά Αθηνά να κάθεται σε πλώρη και να κρατάει άφλαστον. 3) Κάποια από τα νομίσματα με λιοντάρια, τάρους και αετούς. 4) Ορισμένα από τα νομίσματα που φέρουν την παράσταση του Ηρακλή να μάχεται με το λιοντάρι. 5) Τα νομίσματα που απεικονίζουν την θεά Αθηνά με δόρυ και ασπίδα, τον Απόλλωνα ή την Αφροδίτη. Παρόλο που πολλά από αυτά συνδέονται με την νομισματοκοπία άλλων βασιλείων, καθώς πολλά εικονογραφικά μοτίβα ήταν κοινά σε πολλά βασίλεια, ιδιαίτερα σε γειτονικά βασίλεια με τους Σόλους, όπως το Μάριον και τη Λάπηθο. Πιο συγκεκριμένα, στους Σόλους ανήκουν κάποια από τα νομίσματα από τον Θησαυρό της Λήδρας και από το Θησαυρό του Μενοίκου, όπως και μεμονωμένα νομίσματα που εντοπίστηκαν σε άλλες κυπριακές πόλεις όπως στο Ιδάλιον ή

εκτός Κύπρου, όπως ο Θησαυρός που βρέθηκε στη Συρο-παλαιστινιακή ακτή και δημοσιεύθηκε από τον Kagan. Στα χρόνια της Ιωνικής Επανάστασης θα πρέπει να υπήρχε ένα είδος ταύτισης και συμπόρευσης στην έκδοση νομισμάτων με κοινά θέματα, όπως τα νομίσματα που φέρουν το χταπόδι, το γοργόνιο και το ankh. Επιπλέον, στους Σόλους θα πρέπει να ανήκουν μερικά από τα νομίσματα που απεικονίζουν τη θεά Αθηνά να κάθεται σε πλώρη και να κρατάει άφλαστον, ορισμένα από τα νομίσματα με σύμβολο το λιοντάρι, τον ταύρο και τον αετό, νομίσματα με την παράσταση του Ηρακλή να μάχεται με το λιοντάρι και τη θεά Αθηνά με δόρυ και ασπίδα και νομίσματα που απεικονίζουν τον Απόλλωνα και την Αφροδίτη. Το λιοντάρι, ο αετός και ο ταύρος ήταν ιερά σύμβολα, όπως φαίνεται από τη γλυπτική και τη μεταλλοτεχνία των ευρημάτων από τους Σόλους και το Βουνί. Στα χρόνια του Αλεξάνδρου υπήρχε μεγάλη νομισματική παραγωγή, όπως και στα χρόνια του Ευνόστου η κοπή χρυσών νομισμάτων δείχνει την ηγετική θέση του Ευνόστου και τον σημαντικό ρόλο που διαδραμάτισε στην πολιτική και οικονομική σκηνή της Κύπρου. Η πόλη έχοντας τα μεταλλεία χαλκού σε τόσο κοντινή απόσταση από την πόλη, δεν θα μπορούσε παρά να είχε το δικό της νομισματοκοπείο.

Στο Αρχαιολογικό κεφάλαιο καταγράφηκαν οι προϊστορικές θέσεις της περιοχής των Σόλων ώστε να ερευνηθεί το ενδεχόμενο εξεύρεσης των άμεσων καταβολών της Αιπειάς και των Σόλων. Η παράθεση των ανασκαφών και ο πλούτος των θέσεων ήδη από τον Πολιτισμό της Φιλιάς, υπογραμμίζει τη μετακίνηση από τις αγροτικές περιοχές της πεδιάδας στα υψώματα του Τροόδου, που γειτνιάζουν με τα μεταλλεία κατά την Κυπρο-Γεωμετρική περίοδο. Η βόρεια ακτή έπαιξε σημαντικό ρόλο μέχρι τη Μέση Χαλκοκρατία, ενώ παρακμάζει με εξαίρεση την περιοχή της Μόρφου και της Αγίας Ειρήνης, κατά την Ύστερη Χαλκοκρατία, όταν έφτασαν οι Αχαιοί στην Κύπρο (1200 π.Χ.). Το εμπόριο του χαλκού γίνεται μαζικό και κάποια κέντρα κοντά σε μεταλλεία και οι παράκτιοι οικισμοί με λιμάνια ακμάζουν. Πολλές θέσεις εντοπίστηκαν στην περιοχή γύρω από τον Κόλπο της Μόρφου κατά τη διάρκεια της προϊστορίας. Είναι πιθανόν κάποιες από τις πληθυσμιακές ομάδες που προήλθαν από αυτές, ενισχυμένες από τα ρεύματα αποικισμού να αποτέλεσαν τους πρόγονους των Σολίων. Ορισμένες προϊστορικές θέσεις που θα μπορούσαν να αποτελούν πληθυσμιακές εστίες που ενίσχυσαν την Αιπειά ή τους Σόλους είναι η Πεντάγεια, η Αμπελικού, η Λεύκα και η Γαληνή. Στην περιοχή της Μόρφου εντοπίστηκαν οικισμοί, ιερά και νεκροταφεία της Εποχής του Χαλκού. Η πιο σημαντική θέση της Ύστερης Χαλκοκρατίας στην περιοχή της Μόρφου ήταν η Τούμπα του Σκούρου. Υπήρξε ένα σημαντικό αστικό κέντρο, μεταξύ των Σόλων και της Λαπήθου. Εκεί ανασκάφηκαν τα κατάλοιπα κτιριακού βιοτεχνικού συμπλέγματος εργαστηρίων επεξεργασίας χαλκού και κεραμικής, οικισμός και τάφοι. Τα

ευρήματα χρονολογήθηκαν στη Μέση με Ύστερη Εποχή του Χαλκού, ενώ περισσότερα ευρήματα ανέδειξαν κατοίκηση στο τέλος της Αρχαϊκής και τις αρχές της Κλασικής Εποχής.

Οι Σόλοι όφειλαν την ακμή τους στα μεταλλεία χαλκού και στο Λιμάνι, από το οποίο εξαγόταν το μέταλλευμα. Τα μεταλλεία βρίσκονταν, στα νοτιοδυτικά και στα νοτιοανατολικά της πόλης, στην ορεινή ενδοχώρα της. Η Αμπελικού, το Αλέτρι, το Μαυροβούνι, το Απλίκι και η Σκουριώτισσα ήταν τα μεταλλεία των Σόλων. Η σύνδεση της πόλης των Σόλων με τα μεταλλεία χαλκού γινόταν μέσω μιας διαδρομής με αφετηρία τα ανατολικά των Σόλων. Τα ευρήματα από τα μεταλλεία ποικίλουν και χρονολογούνται σε διάφορες περιόδους από την Κυπρο- Γεωμετρική μέχρι την Ύστερη Ρωμαϊκή Περίοδο. Κατά τη Ρωμαϊκή Εποχή τα μεταλλεία εξακολουθούσαν να παράγουν μέταλλευμα. Στις θέσεις Αλέτρι και στην Αμπελικού εντοπίστηκαν κατάλοιπα της Χαλκολιθικής εποχής. Εκεί βρέθηκε το αρχαιότερο εργαστήριο χαλκού στο νησί. Εκτός από τα εργαστήρια, εντοπίστηκε το μεταλλείο, οικισμός και νεκροταφείο. Τα ευρήματα χρονολογήθηκαν στη Μέση και Ύστερη Εποχή του Χαλκού. Η Αμπελικού – Αλέτρι αλλά και άλλες θέσεις βρίσκονταν στο μεταίχμιο, αφού στις πρώτες τους φάσεις άκμασαν στην περίοδο λίγο πριν την εγκατάλειψη των ορεινών οικισμών και την μετακίνηση σε θέσεις εγγύτερες στη θάλασσα όπως η Τούμπα του Σκούρου και η Αγία Ειρήνη. Η Αμπελικού Άγιος Γεώργιος μαζί με τη Φιλιά Δράκο Β' είναι τα πιο χαρακτηριστικά δείγματα οικισμών της Β' φάσης της Χαλκολιθικής περιόδου. Στο Απλίκι επίσης ανασκάφηκε μεταλλείο χαλκού, εργαστήρια και οικισμός στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού. Οι πληροφορίες που έχουμε για την Ιστορική Εποχή είναι λιγοστές. Γνωρίζουμε για τον έλεγχο των μεταλλείων από τους Ρωμαίους, μαθαίνουμε για τα χωριά της μεταλλουργίας στην περιοχή των Σόλων και για τη λειτουργία των μεταλλείων για πολλούς αιώνες ακόμα.

Οι νεκροπόλεις των Σόλων περιβάλλουν την πόλη. Στα νότια της πόλης, ανασκάφηκαν τάφοι της Κυπρο - Γεωμετρικής μέχρι τη Ρωμαϊκή Εποχή, ενώ στα νοτιοανατολικά και τα νοτιοδυτικά της Κυπρο - Κλασικής, της Ελληνιστικής και της Ρωμαϊκής Εποχής. Στα δυτικά της πόλης, ανασκάφηκαν τάφοι της Κυπρο-Αρχαϊκής Ι – ΙΙ. Στις Χολάδες ανασκάφηκαν τάφοι της Κυπρο - Κλασικής και της Ελληνιστικής Ι Εποχής. Στη θέση Κόρακας ανασκάφηκαν πολλοί τάφοι της Κυπρο – Κλασικής Ι – ΙΙ. Στη νοτιοανατολική νεκρόπολη ανασκάφηκαν λαξευτοί θαλαμοειδείς τάφοι κατά τα μυκηναϊκά πρότυπα. Από τους τάφους συλλέχθηκαν πολλά αγγεία, από την Κυπρο - Γεωμετρική Εποχή μέχρι και την Κλασική περίοδο. Μερικοί τάφοι χρονολογήθηκαν στην Κυπρο - Γεωμετρική Ι – ΙΙΙ, ωστόσο είχαν διαφορετικές περιόδους χρήσης με ταφές έως και το τέλος της Κυπρο – Αρχαϊκής Εποχής. Ταφές του 6^{ου} και του 5^{ου} αιώνα π.Χ. βρέθηκαν μέσα σε παλαιότερους ταφικούς θαλάμους,

της Κυπρο - Γεωμετρικής Περιόδου. Μέρος της Νεκρόπολης των Σόλων βρισκόταν σε χρήση από την Πρώιμη Γεωμετρική μέχρι και το τέλος της Κυπρο - Αρχαϊκής Εποχής, κάτι που αποδεικνύει κατοίκηση από τόσο παλιά σε κάποια άγνωστη παραπλήσια θέση. Πολυάριθμοι τάφοι ανασκάφηκαν και στα Κατύδατα, στη Λινού, στην Αμπελικού, στην Ξυλιάτου και στη Λεύκα με χρήση από την Εποχή του Χαλκού έως τη Ρωμαϊκή Εποχή.

Από τα αγγεία που έφερε στο φως αρχαιολογική σκαπάνη από τις νεκροπόλεις των Σόλων που ανήκουν στην Κυπρο - Γεωμετρική II-III, ίσως να αποδεικνύεται ότι η πόλη των Σόλων βρισκόταν είτε στην ίδια θέση είτε σε γειτονική, για αιώνες πριν από την επίσκεψη του Σόλωνα. Είναι πιθανόν η μετεγκατάσταση από τα ορεινά στα πεδινά και η μετονομασία της πόλης να συνέβη τουλάχιστον από τον 8^ο αιώνα π.Χ., εφόσον η πόλη αναφέρεται σε πηγές εκείνης της εποχής με το όνομα Σόλοι, όπως και από τα ευρήματα στους τάφους. Ωστόσο από τα ευρήματα από την πόλη των Σόλων διαφαίνεται μια συνεχής κατοίκηση από την Αρχαϊκή μέχρι τη Ρωμαϊκή Εποχή, αλλά απουσιάζουν ίχνη αρχαιότερης παρουσίας στον χώρο. Ενδεχομένως, η πόλη των Σόλων από την ίδρυση της μέχρι και την Αρχαϊκή Εποχή, να βρισκόταν σε απόσταση 2 χλμ. βορειότερα, ίσως στην Αμπελικού ή τη Γαληνή ή ακόμα πιο κοντά, σε σημείο που δεν έχει εντοπιστεί.

Η Ακρόπολη των Σόλων δέσποζε πάνω σε ένα Λόφο, στη θέση *Παλαιά Χώρα*, στη σύγχρονη Κοινότητα Καραβοστάσι. Από τις βόρειες πλαγιές του Λόφου ξεκινούσε η οικοδόμηση της πόλης και εκτεινόταν μέχρι το Λιμάνι και προς τα ανατολικά και τα δυτικά του Λόφου. Η πόλη των Σόλων οικοδομήθηκε σε μια παράκτια θέση, συνδυάζοντας την εύφορη γη με το φυσικό λιμάνι και ένα λόφο με απότομη κορυφή και φυσική οχύρωση που του παρείχε προστασία. Η Ακρόπολη ενισχύθηκε με αμυντικό τείχος, όπως και η πόλη. Στην κορυφή της Ακρόπολης ανασκάφηκαν τα ερείπια του Ανακτόρου και του Ναού της πόλης, τα οποία προστατεύονταν από ένα εσωτερικό περιμετρικό τείχος που είχε την είσοδο του στη βόρεια πλευρά του. Στο μέσο της βόρειας πλαγιάς της Ακρόπολης, είχε την αφετηρία της η πόλη, με τα κατώτερα άνδρα να παρουσιάζουν συνεχή οικοδόμηση για αιώνες. Τα αρχαιότερα ευρήματα από τα κατώτερα άνδρα της Ακρόπολης χρονολογήθηκαν στην Κυπρο - Αρχαϊκή II. Τα αγγεία που συλλέχθηκαν από την κορυφή της Ακροπόλεως και από άλλα σημεία στην *Παλαιά Χώρα* ανήκουν στην Κυπρο - Αρχαϊκή I και II. Ο Λόφος της Ακρόπολης κατοικήθηκε πρώτος και στη συνέχεια η οικοδόμηση εξαπλώθηκε προς τη πεδιάδα και τη θάλασσα.

Μέρος των τειχών της πόλης διατηρούνταν μέχρι πρόσφατα σε διάφορα σημεία όπως στην κορυφή του λόφου της ακροπόλεως και σε κατώτερα σημεία. Η πόλη περιβαλλόταν από αμυντικό τείχος 1950 μέτρων. Το Τείχος περνούσε από την κορυφή του λόφου της

Ακροπόλεως, σε ύψος περίπου 70 μέτρων. Εντοπίστηκε ακόμα σε σημεία γύρω στα 100 μέτρα στα ανατολικά του Θεάτρου με κατεύθυνση προς το λιμάνι, μαζί τους και τα ερείπια της ανατολικής πύλης. Περισσότερα τμήματα του τείχους εντοπίστηκαν στα δυτικά του λόφου της ακροπόλεως, με κατεύθυνση προς το λιμάνι. Είχε βορειοδυτική κατεύθυνση και έφτανε μέχρι ένα σημείο γύρω στα 200 μέτρα στα νοτιοδυτικά του αρχαίου δρόμου και δίπλα στην κοίτη του ποταμού. Εντοπίστηκε και η δυτική πύλη μαζί με τμήμα του δυτικό τείχους. Μια γέφυρα περνούσε πάνω από το ποτάμι και συνέδεε την πύλη με τον δυτικό δρόμο.

Ο Ναός στην Ακρόπολη των Σόλων χρονολογείται στον 6^ο- 5^ο αιώνα π.Χ. Ο ναός θεμελιώθηκε στην κορυφή του λόφου της Ακρόπολης, ήταν ελληνικού τύπου, όπως φαίνεται από τους δωρικούς κίονες ως παραστάδες και από τμήμα μαρμάρινης ζωφόρου. Ένα κιονόκρανο παραστάδας που βρέθηκε στα ερείπια ανήκει στην Αρχαϊκή Εποχή, βοηθώντας στην χρονολόγηση του Ναού, όπως και οι επιγραφές που βρέθηκαν στον χώρο. Ο ναός ήταν αφιερωμένος στη θεά Αθηνά, όπως φάνηκε από τα γλυπτά με τη μορφή της Αθηνάς και επιγραφή που βρέθηκε *in situ*. Από τα ερείπια ξεχώρισαν οι τοίχοι οι οποίοι χώριζαν το οικοδόμημα σε τρία δωμάτια. Το κεντρικό ήταν μεγαλύτερο σε μέγεθος από το δυτικό. Η αυλή του ναού βρισκόταν στα βόρεια του κτηρίου. Το ανατολικό δωμάτιο θα μπορούσε να ήταν ο πυρήνας μιας αρχαιότερης οικοδομικής φάσης του Ναού. Η κάτοψη του Ναού μοιάζει με τον χαρακτηριστικό τύπο κυπριακού ναού που αποτελείται από τρεις σηκούς, ο ένας δίπλα στον άλλο και όλοι να επικοινωνούν μέσω μιας ανοικτής αυλής, με τον κεντρικό σηκό να είναι μεγαλύτερος σε μέγεθος. Ο Ναός θα μπορούσε ακόμα να είναι χαρακτηριστικός της τεχνοτροπίας ελληνικών ναών με δωρικές κιονοστοιχίες ως παραστάδες, με πρόναο, με σηκό και οπισθόδομο ή άδυτο. Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα θα μπορούσαν να ερμηνευτούν ως μια οικοδόμηση ελληνικού ναού εν παραστάσει με το μέτωπο του προς την ανατολή. Αυτές είναι οι επικρατέστερες εκδοχές για την αρχιτεκτονική κάτοψη του ναού, εφόσον η ατελής θεμελίωση του οικοδομήματος επιτρέπει την ύπαρξη και των δύο υποθέσεων.

Το Ανάκτορο στην Ακρόπολη των Σόλων ορθωνόταν στα νότια του Ναού, σε πιο χαμηλό σημείο. Η θέση του Ανακτόρου ήταν ιδανική, καθώς από εκεί ήταν ορατός ο δρόμος που οδηγούσε στην πόλη, από τα ανατολικά και από τα δυτικά, για μεγάλη απόσταση. Τα μνημειώδη κατάλοιπα του ευμεγέθους κτιρίου αποκαλύφθηκαν στα βόρεια της Πύλης του Ναού. Το Ανάκτορο ήταν κατασκευασμένο από πελεκητούς ασβεστόλιθους, ωστόσο τα απομεινάρια του βρίσκονταν σε κακή κατάσταση. Από τα ερείπια ξεχώρισαν μερικά ευρύχωρα δωμάτια που ήταν χωρισμένα με διαδρόμους, κουζίνες και αποθήκες. Η

οικοδόμηση μπορεί να διακριθεί τουλάχιστον σε δύο κύριες φάσεις. Κατά την πρώτη φάση τα δωμάτια ήταν μεγαλύτερα, ενώ στη δεύτερη φάση προσθέτοντας νέους τοίχους, δημιουργήθηκαν περισσότερα δωμάτια. Το Ελληνιστικό Ανάκτορο των Σόλων χρονολογείται από τα ερείπια των τοίχων και τα αγγεία στον 4^ο αιώνα π.Χ., ωστόσο πολλά αγγεία χρονολογούνται μετά το 150 π.Χ.

Η αρχαία πόλη των Σόλων εκτεινόταν από την κορυφή και τις πλαγιές του λόφου της Ακρόπολης μέχρι την ακτή. Το τμήμα της πόλης που κατασκευάστηκε πάνω στην Ακρόπολη και στις πλαγιές της, αποτελεί την Άνω Πόλη, ενώ το τμήμα της πόλης που βρισκόταν στους βόρειους πρόποδες του λόφου και στα πεδινά που περιβάλλανε τον λόφο, είναι η Κάτω Πόλη. Η πόλη ήταν χτισμένη σε μια σειρά από άνδηρα στις πλαγιές του λόφου. Από τις κατώτερες πλαγιές του λόφου μέχρι την προκυμαία υπήρχαν δημόσια και ιδιωτικά κτήρια, όλα οικοδομημένα εντός των τειχών. Τα κτήρια της πόλης ανακατασκευάστηκαν αρκετές φορές από την Αρχαϊκή μέχρι και το τέλος της Ρωμαϊκής Εποχής. Η πόλη παρουσιάζει συνεχόμενη κατοίκηση από την Αρχαϊκή Εποχή μέχρι των 7^ο αιώνα μ.Χ. Δεν έχει γίνει εφικτός ο εντοπισμός της πόλης των Σόλων κατά τη Γεωμετρική Εποχή, ωστόσο θα βρισκόταν σε παρακείμενο σημείο, πιθανόν νοτιότερα. Η ύπαρξη της πόλης των Σόλων κοντά στην *Παλαιά Χώρα* ενισχύθηκε από την αποκάλυψη αγγείων της Κυπρο - Γεωμετρικής I - III.

Η πόλη των Σόλων κατά την Αρχαϊκή και την Κλασική Εποχή βρισκόταν στην *Παλαιά Χώρα*. Από τις ανασκαφές εντοπίστηκαν ευρήματα στην κορυφή του λόφου της Ακροπόλεως, αλλά και στις πεδινές εκτάσεις που τον περιβάλλανε, πάνω στα ίδια εδάφη που εντοπίστηκαν τα απομεινάρια της πόλης των Σόλων μέχρι και τον 7^ο αιώνα μ.Χ. Ήρθαν στο φως ερείπια τοίχων και θραύσματα αγγείων που ανήκουν στην Κυπρο - Αρχαϊκή I - III. Πολλά θραύσματα κατατάσσονται σε τεχνοτροπίες της κυπριακής κεραμικής, του α΄ μισού του 6^{ου} αιώνα, καθιστώντας δυνατή τη χρονολόγηση των ερειπίων. Τα αρχαϊκά ερείπια που ανασκάφηκαν, δύσκολα ξεχώριζαν από τα κλασικά. Ωστόσο η κατασκευή των κτιρίων που διαδέχθηκαν τα οικοδομήματα του 6^{ου} αιώνα π.Χ. δεν ακολουθεί τον προσανατολισμό της πόλης, υποδεικνύοντας μια βίαιη καταστροφή, πιθανόν μετά από πυρκαγιά που ακολούθησε την πολιορκία και την άλωση της πόλης από τους Πέρσες. Τα ερείπια χρονολογούνται στο β΄ μισό του 5^{ου} αιώνα. Τα απομεινάρια ενός κλασικού κτιρίου χρονολογούνται στον 4^ο αιώνα π.Χ., εγκατεστημένα όμως σε από τα τέλη του 6^{ου} αιώνα.

Οι ανασκαφές στην *Παλαιά Χώρα* έφεραν στο φως ίχνη οικοδομημάτων της Ελληνιστικής εποχής τα οποία είχαν καταληφθεί από αντίστοιχα της Ρωμαϊκής Εποχής. Ανάμεσα στα ευρήματα της Ελληνιστικής Εποχής ξεχωρίζει μαρμάρινη ζωφόρος και πολλά δείγματα

γλυπτικής. Το τμήμα της ελληνιστικής πόλης που ήρθε στο φως τοποθετείται στους βόρειους πρόποδες του λόφου της Ακροπόλεως, στα χαμηλότερα σημεία του λόφου μέχρι και την ακτή, όπου ανασκάφηκαν εργαστήρια και οικίες. Στον χώρο της Αγοράς βρέθηκαν τα ερείπια μεγάλου κτηρίου, πιθανόν δημόσιου και σε κοντινή απόσταση τα απομεινάρια άλλων δύο οικοδομημάτων της ίδιας εποχής. Περισσότερα ερείπια της Ελληνιστικής Εποχής εντοπίστηκαν και σε άλλα σημεία της Κάτω Πόλης.

Τα σύνορα της πόλης των Σόλων καθορίζονται από το γεωγραφικό ανάγλυφο των βόρειων πλαγιών του Τροόδου, καθώς και από την οριοθέτηση τους από αγροτικά ιερά που οικοδομήθηκαν στα όρια των πόλεων. Η πόλη είχε στα βόρεια άκρο της το λιμάνι της. Στα βορειοανατολικά η επικράτεια της πόλης έφτανε μέχρι τα νότια της Αγίας Ειρήνης. Στα δυτικά της πόλης τα εδάφη τους έφταναν μέχρι τα ορεινά εδάφη της Τηλλυρίας, κάπου μεταξύ του χωριού Μοσφίλι και του χωριού Παχύαμμος, σε ορεινά και δυσπρόσιτα εδάφη. Τα νότια εδάφη που καταλάμβαναν οι Σόλοι αποτελούνταν από ορεινά και δύσβατα εδάφη. Στα νοτιοδυτικά τα σύνορα θα έφταναν μέχρι την κοινότητα Κάμπος. Στα νότια μέχρι τον Καλοπαναγιώτη και στα νοτιοανατολικά μέχρι την κοινότητα Κουτραφάς.

Η Ρωμαϊκή πόλη των Σόλων απλώνεται από τα μεσαία άνθηρα του λόφου της ακροπόλεως έως το Λιμάνι της πόλης και συνεχίζεται σε αρκετά μεγάλη απόσταση προς ανατολή και δύση. Περιλαμβάνει κτίσματα από την αρχή της Ρωμαϊκής Εποχής μέχρι και την Πρωτο – Βυζαντινή Περίοδο. Ανάμεσα τους περιλαμβάνεται η Ρωμαϊκή Αγορά, το Θέατρο, το Νυμφαίο και η Παλαιοχριστιανική Βασιλική. Η τελευταία αρχιτεκτονική περίοδος χρονολογείται στα τέλη του 2^{ου} - 3^{ου} αιώνα. Οι οικίες και οι βιοτεχνίες της Ύστερης Ρωμαϊκής Περιόδου (250 – 450 μ.Χ.) αναγέρθηκαν πάνω στη βιοτεχνική περιοχή της προγενέστερης περιόδου (50 – 250 μ.Χ.). Μετά από αυτήν την περίοδο διαφαίνεται μια πτώση του βιοτικού επιπέδου στην περιοχή με αποτέλεσμα οι εγκαταστάσεις να εγκαταλειφθούν. Η παρακμή της πόλης θα πρέπει να επήλθε μετά από σεισμούς. Από τους Ρωμαϊκούς Σόλους σώζεται και πληθώρα επιγραφών, νομισμάτων και πολλών κινητών ευρημάτων. Η πόλη είχε υδραγωγείο, όπως προκύπτει από μια επιγραφή που χρονολογείται στο 54 με 68 μ.Χ.

Η Αγορά της πόλης εντοπίστηκε σε μια από τις χαμηλότερες βόρειες πλαγιές του Λόφου της Ακροπόλεως. Η Αγορά συνδεόταν με τα ανώτερα σημεία του Λόφου της Ακροπόλεως με μονοπάτια και με την Κάτω Πόλη με δρόμους που έφταναν μέχρι την Αγορά. Η Αγορά των Σόλων ήταν ένας σημαντικός δημόσιος χώρος, με τις διαστάσεις του και την ποιότητα της πλακόστρωσης του να το προσδίδουν μνημειακό χαρακτήρα. Η ανακάλυψη της πλακόστρωτης Αγοράς έχει σημασία για τη γνώση του ρωμαϊκού πολεοδομικού σχεδιασμού

στην Κύπρο. Στους Σόλους υπήρξε μια αξιοσημείωτη ανάπτυξη του αστικού κέντρου, ιδιαίτερα κατά τη Ρωμαϊκή Εποχή. Η επίστρωση του πλακόστρωτου της Αγοράς χρονολογείται στο β' μισό του 2^{ου} αιώνα μ.Χ. Η Αγορά έπαψε να αποτελεί το κέντρο των εμπορικών δραστηριοτήτων και συνάθροισης, οριστικά κατά τον 7^ο αιώνα μ.Χ. και σταδιακά εγκαταλείφθηκε. Δυστυχώς δεν έγινε κατορθωτό να εντοπιστεί η αγορά κατά τις προηγούμενες εποχές, αν και δεν θα μπορούσε να είναι σε διαφορετική θέση από τη Ρωμαϊκή Αγορά.

Στον χώρο της Αγοράς αποκαλύφθηκε ένας Δρόμος με κιονοστοιχίες, από τον οποίο γινόταν η διάβαση από την πόλη στην Αγορά. Ήταν τμήμα του κέντρου της πόλης, έχοντας γύρω του δημόσια κτίρια και καταστήματα. Ο Δρόμος ήταν πλακόστρωτος και στεγαζόταν από κιονοστοιχία, ενώ είχε διόδους επικοινωνίας με τα πλακόστρωτα που το περιβάλλαν. Η έξοδος της μιας πλευράς του Δρόμου οδηγούσε στα καταστήματα και η έξοδος της απέναντι πλευράς στο Νυμφαίο και την Αγορά. Ο δρόμος χρησίμευε ως χώρος μετάβασης και εμπορικών δραστηριοτήτων. Ο τύπος οργάνωσης του δρόμου είναι ένα χαρακτηριστικό δείγμα αστικής ανάπτυξης της ανατολικής Μεσογείου στη Ρωμαϊκή Εποχή, ιδιαίτερα τον 2^ο αιώνα μ.Χ. Τα ερείπια μας στοάς από προγενέστερη εποχή, ενδεχομένως από την Ελληνιστική, ενισχύουν την πεποίθηση ότι η Ελληνιστική Αγορά των Σόλων ήταν στην ίδια θέση με τη Ρωμαϊκή.

Το Θέατρο των Σόλων είναι ένα από τα λίγα σωζόμενα αρχαία θέατρα της Κύπρου. Η αρχιτεκτονική μορφή του θεάτρου και τα απομεινάρια του εποικοδομήματος δείχνει ότι είναι Ρωμαϊκό. Το οικοδόμημα περιλαμβάνει όλα τα βασικά μέλη ενός Ρωμαϊκού θεάτρου. Ο αρχιτεκτονικός τύπος του Θεάτρου των Σόλων δείχνει ομοιότητα, εν μέρει με τα ρωμαϊκά θέατρα της Μικράς Ασίας, εν μέρει με αυτά της Βόρειας Αφρικής, όπως και της Εγγύς Ανατολής και ίσως είναι σύγχρονο με κάποια από αυτά. Το Θέατρο χρονολογήθηκε στην εποχή των Αντωνίνων ή των Σεβήρων, δηλαδή στο τέλος του 1^{ου} με αρχές του 3^{ου} αιώνα μ.Χ. Αυτή η χρονολόγηση προκύπτει από τα ευρήματα και από την κεραμική. Τα νομίσματα που βρέθηκαν στο θέατρο δεν βοηθούν στη χρονολόγηση καθώς προέρχονται από διαφορετικές εποχές, από τα μέσα του 1^{ου} αιώνα μέχρι τα τέλη του 3^{ου} αιώνα μ.Χ. Παραμένει άγνωστη η θέση του θεάτρου της Κλασικής και της Ελληνιστικής Εποχής. Ενδεχομένως το αρχαιότερο θέατρο να λειτουργούσε στην υφιστάμενη κατασκευή η οποία ανακατασκευάστηκε κατά τη Ρωμαϊκή Εποχή. Στα κατώτερα στρώματα του θεάτρου συλλέχθηκαν μερικά ευρήματα που ήταν προγενέστερα της κατασκευής του Θεάτρου, μερικά ήταν αρχαιότερα οικοδομικά υλικά, ωστόσο η παρουσία τόσων σπαραγμάτων προγενέστερων εποχών στα ερείπια του Θεάτρου συνδέεται με μια προγενέστερη

κατασκευαστική φάση. Η πιο πάνω θεωρία ενισχύεται και από μια επιγραφή του 3^{ου} αιώνα π.Χ., από ένα νόμισμα, πιθανόν από την εποχή του Πτολεμαίου Φιλάδελφου, αλλά και από αγαλματίδια της Ελληνιστικής Εποχής, με παραστάσεις από θεατρικές στιγμές. Πιθανόν το θέατρο να καταστράφηκε από τους σεισμούς του 4^{ου} αι. μ.Χ.

Το Νυμφαίο των Σόλων είναι μεσαίου μεγέθους, σε σύγκριση με άλλα νυμφαία της Ρωμαϊκής Ανατολής. Είχε ημικυκλική κάτοψη ή διάταξη σχήματος U σε αντίθεση με τα περισσότερα νυμφαία που σχηματίζονται σε "σίγμα". Το επίπεδο των δεξαμενών του Νυμφαίου ήταν διαμορφωμένο με τρόπο που προσέδιδε πρωτοτυπία στο μνημείο, κάτι που ισχύει και για το καμπυλόγραμμο σχέδιο του με πολλά μαρμάρινα διακοσμητικά στοιχεία. Η παρουσία των νυμφαίων κοντά σε αγορές πόλεων με λιμάνι και έντονη ναυτική δραστηριότητα κατά τη Ρωμαϊκή Εποχή είναι συνηθισμένη. Η χρονολόγηση του Νυμφαίου στηρίχθηκε σε μια επιγραφή στο επιστύλιο του Νυμφαίου, η οποία αναφέρει το όνομα του Μάρκου Αυρήλιου. Το όνομα αυτό χρησιμοποιήθηκε από πολλούς αυτοκράτορες από το β' μισό του 2^{ου} αιώνα μ.Χ. έως α' μισό του 3^{ου} αιώνα μ.Χ. Ωστόσο αξιολογώντας τις ιδιαιτερότητες του διακοσμητικού του στυλ και των γλυπτών, προκύπτει μια χρονολόγηση στα μέσα του 2^{ου} αιώνα μ.Χ. μέχρι και τα μέσα του 3^{ου} αιώνα. Επομένως, το Νυμφαίο αποδίδεται στην περίοδο των Σεβήρων, με τον Καρακάλλα, δηλαδή τον Καίσαρα Μ. Αυρήλιο Αντωνίνο Αύγουστο, να είναι ο επικρατέστερος. Αν ισχύει αυτή η απόδοση, τότε το Νυμφαίο κατασκευάστηκε πριν από το 217 μ.Χ. Εάν το Νυμφαίο κατασκευάστηκε στα χρόνια του Ηλιογάβαλου ή του Αλέξανδρου Σεβήρου, τότε θα πρέπει να χρονολογηθεί στο 217 έως το 235. Το Νυμφαίο υπέστη ζημιές από σεισμούς, ενώ η Αγορά ήταν ακόμα σε δημόσια χρήση, ενώ το τμήμα που διασώθηκε παρέμεινε στον χώρο μέχρι τον 6^ο με 8^ο αιώνα μ.Χ. Οι σεισμοί και η άντληση οικοδομικού υλικού ήταν οι λόγοι της καταστροφής του Νυμφαίου.

Το Λιμάνι των Σόλων υπήρχε στον 5^ο αιώνα π.Χ., έως τον 2^ο αιώνα μ.Χ. Η απουσία αναφοράς από τον Κλαύδιο Πτολεμαίο ίσως να υποδεικνύει ότι τον 2^ο αιώνα μ.Χ. το Λιμάνι είχε ήδη εγκαταλειφθεί. Οι περιορισμένες αναφορές στην αρχαία γραμματεία για το Λιμάνι των Σόλων και κυρίως η απουσία οποιασδήποτε μνείας πριν από τον Ψευδο – Σκύλακα αφήνει ανοικτό το ενδεχόμενο το λιμάνι να είναι κατά πολύ αρχαιότερο, ίσως από τον 6^ο αιώνα. Το λιμάνι των Σόλων ήταν από τα σημαντικότερα του νησιού εφόσον βρισκόταν δίπλα από τα πλουσιότερα μεταλλεία χαλκού στο νησί, διαδραματίζοντας σπουδαίο ρόλο στις εμπορικές δραστηριότητες του νησιού και στα πολιτικά πράγματα. Θα πρέπει να συνδεθεί με την Ιωνική Επανάσταση αλλά και με τους μετέπειτα πολέμους μέχρι και τις διαμάχες των επιγόνων. Κατά την Ελληνιστική εποχή το λιμάνι της πόλης θα πρέπει να ήταν

ενδιάμεσος σταθμός στην ρότα από την Αλεξάνδρεια στην Ελλάδα, αλλά και κατά τις αρχές της Ρωμαϊκής Εποχής ήταν ναυτική βάση. Μετά από αυτή την εποχή δεν αναφέρεται στις πηγές και ενδεχομένως να συνδέεται με τις γεωλογικές μεταβολές από τα γειτονικά ποτάμια οι οποίες κατέστησαν το Λιμάνι των Σόλων ακατάλληλο για πλεύση μεγάλων πλοίων.

Η περίοδος που ακολούθησε την καταστροφή του Λιμανιού θα ανάγκασε τους Σόλους, να αναζητήσουν το πιο κοντινό διαθέσιμο λιμάνι για τις θαλάσσιες συγκοινωνίες και το εμπόριο της πόλης. Η έρευνα για την εξεύρεση του πλησιέστερου διαθέσιμου λιμανιού που αντικατέστησε εκείνο των Σόλων οδήγησε στο Παλιόκαστρο και στον Λιμνίτη, όπου ενδέχεται να υπήρχε ένα λιμάνι. Το λιμάνι αυτό αναφέρεται στις αρχαίες γραπτές μαρτυρίες, όπως και η πόλη Λιμενία. Η σύγχρονη έρευνα δεν εντόπισε τα ερείπια του αρχαίου οικισμού που βρισκόταν στον Λιμνίτη, όπως ούτε και τη Λιμενία. Ωστόσο σε παράκτιο σημείο κοντά στον Λιμνίτη εντοπίστηκαν τα απομεινάρια μιας προκυμαίας ενός μικρού λιμανιού. Ενδεχομένως ελλείπει άλλου κατάλληλου λιμανιού, να χρησιμοποιήθηκε ως λιμάνι των Σόλων. Ωστόσο το Λιμάνι των Σόλων βρισκόταν σε χρήση το έτος 57 μ.Χ., όταν αναφέρεται το λιμάνι στον Λιμνίτη, κάτι που δείχνει ότι τα δύο λιμάνια συνυπήρξαν. Το νέο λιμάνι θα εξυπηρέτησε την πόλη των Σόλων για μεγάλο χρονικό διάστημα, καθώς τα μεταλλεία παρήγαγαν μέταλλευμα για αιώνες μετά την εγκατάλειψη του Λιμανιού των Σόλων.

Το Ιερό στις Χολάδες είναι ένα από τα πιο σημαντικά συγκροτήματα ναών στην Κύπρο. Οικοδομήθηκε γύρω στο 250 π.Χ. και συνέχισε να υφίσταται μέχρι τα μέσα του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. Στο Ιερό υπήρξε παράλληλη λατρεία πολλών διαφορετικών θεών. Η αρχιτεκτονική του συμπλέγματος των Ιερών είναι αξιοθαύμαστη. Στον Ναό λατρεύτηκε η θεά Αφροδίτη και η θεά Ίσιδα, αλλά και ο θεός Σέραπις, η Κυβέλη, οι Διόσκουροι και ο Δίας. Ο Ναός του Δία που μαρτυρείται από την αρχαία γραμματεία, ενδέχεται να είναι ένα το Ιερό του Σέραπι. Ο Ναός αποτέλεσε κέντρο λατρείας του Οίκου του Πτολεμαίου. Ο ναός του Σέραπι κτίστηκε στις αρχές του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. γιαυτό δεν αναφέρεται από τον Στράβωνα κατά το πέρασμα του από τη βορειοδυτική Κύπρο περί το 20 π.Χ. Το πρώτο Ιερό που ιδρύθηκε είναι το Ιερό της Αφροδίτης, στα μέσα του 3^{ου} αιώνα π.Χ., ενώ το Ιερό της Ίσιδας κατά τον 1^ο αιώνα π.Χ. Συνδέεται άμεσα με τη ναυσιπλοΐα και αποτελεί ένα από τα ιερά της Ίσιδας που οικοδομήθηκαν κοντά σε λιμάνια κατά την Ελληνιστική Εποχή, δίνοντας θέση στο λιμάνι των Σόλων στη ναυτική ρότα από την Αλεξάνδρεια προς την Ελλάδα.

Το Ιερό στο Μερσινάκι υπήρξε από το 500 π.Χ. μέχρι το 50 π.Χ. Καταστράφηκε από κάποια φυσική καταστροφή και δεν ανοικοδομήθηκε. Στον Ναό λατρεύτηκε η Αθηνά και ο Απόλλωνας. Από τα ευρήματα στο Μερσινάκι προκύπτει μια πολιτιστική σύνδεση της Αλεξάνδρειας με τους Σόλους κυρίως μέσα από τα έργα γλυπτικής που βρέθηκαν στο

Μερσινάκι και τις Χολάδες. Κατά την Ελληνιστική Εποχή θα πρέπει να ενισχύθηκε η λατρεία του Απόλλωνα, καθώς όπως φαίνεται ήταν ο προστάτης θεός του Κοινού των Λυκίων που ενέδρευε στην περιοχή.

Το *Ιερό στην Παραδεισιώτισσα* είναι ένα αγροτικό Ιερό που βρέθηκε σε μικρή απόσταση από τους Σόλους, στον δρόμο προς το Βουνί. Σύμφωνα με τη χρονολόγηση των γλυπτών που βρέθηκαν στον χώρο, το Ιερό οικοδομήθηκε κατά τη διάρκεια του α΄ μισού του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Δεν είναι βέβαιο πότε καταστράφηκε, αλλά είναι βέβαιο ότι υπήρχε και μετά το β΄ μισό του 4^{ου} αιώνα π.Χ.

Κοντά στη θέση Αμπέλια, στη Μόρφου, ανασκάφηκε υπαίθριο Ιερό της Ελληνιστικής Εποχής, αφιερωμένο στην Αφροδίτη Μορφώ. Στο Ιερό λατρεύτηκε και ο Ηρακλής, όπως και στην Κακοπετριά, όπου ανασκάφηκε Ιερό αφιερωμένο στην Αθηνά και τον Ηρακλή, της Αρχαϊκής και της Κλασικής Εποχής.

Το Λουτρό στη Μανσούρα, είναι ένα λουτρό της Ρωμαϊκής Εποχής με περίτεχνα ψηφιδωτά και επιγραφές της Ελληνιστικής και Ρωμαϊκής Εποχής. Στην ίδια θέση τοποθετείται σε ορισμένους μεσαιωνικούς χάρτες η Αλεξανδρέτα, κάτι που έρχεται σε συμφωνία με την περιγραφή του Λεονάρδο Ντονά και με ευρήματα από τάφους, από τις φιλολογικές μαρτυρίες. Η Αλεξανδρέτα θα μπορούσε να ήταν μια πόλη της Ελληνιστικής Εποχής, αν υποθέσουμε ότι το όνομα της πόλης, δόθηκε προς ανάμνηση του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Ωστόσο μερικά δεδομένα κλείνουν προς μια χρονολόγηση στον 3^ο - 5^ο αιώνα μ.Χ.

Το Ανάκτορο στο Βουνί ήταν ένα ανάκτορο των αρχών του 5^{ου} αιώνα π.Χ. που οικοδομήθηκε πάνω σε ένα απόκρημνο λόφο σε απόσταση μερικών χιλιομέτρων από την πόλη των Σόλων. Εκτός από το ανάκτορο πάνω στον Λόφο υπήρχε και ένα ναός της Αθηνάς αλλά και άλλα κτίσματα. Το Ανάκτορο παρουσιάζει διάφορες οικοδομικές περιόδους κατά τις οποίες έγιναν ανακατασκευές και ανακαινίσεις. Καταστράφηκε γύρω στο 380 π.Χ. Ο Λόφος στο Βουνί λειτούργησε για τους κατόχους του ως φρούριο, διοικητικό κέντρο, αποθηκευτικός χώρος, ενώ παράλληλα ως ένας ιερός χώρος, έχοντας ένα ναό της Αθηνάς, ένα κεντρικό ιερό και άλλα πολλά δωμάτια του ανακτόρου που χρησιμοποιούνταν ως ιερά. Το ανάκτορο κατασκευάστηκε από κάποιο βασιλιά των Σόλων αλλά μετά την Ιωνική Επανάσταση πέρασε στα χέρια των Περσών. Το ανάκτορο περιήλθε εκ νέου στην κατοχή των Σόλων είτε μετά από την επέμβαση του Κίμωνα είτε επειδή έχασε την αξία του και εγκαταλείφθηκε από τους Πέρσες. Το Ανάκτορο στο Βουνί ήταν ένα οικοδομικό σύμπλεγμα με 'κυπριακή' κάτοψη αλλά και με τις καινοτομίες των δημιουργών του, οι οποίοι γνώριζαν την αρχιτεκτονική των λαών της ανατολής, ειδικά των Περσών, αλλά και των ελληνικών

ανακτόρων. Οι γνώσεις αυτές εμφανίζονται ως επιρροές, αλλά όχι αυτούσιες. Στον Λόφο κατοίκησαν Φοίνικες αλλά και Έλληνες χωρίς όμως να προχωρήσουν σε μια εσκεμμένη αλλαγή της κάτοψης, για να δηλώσουν την εθνικότητα τους. Η Κεντρική Αίθουσα του Ανακτόρου δεν μετατράπηκε σε αίθουσα μεγάρου και δεν υπήρχε εσκεμμένη πρόθεση μετατροπής του σε ελληνικό. Η κάτοψη παραπέμπει σε ένα αρχέγονο κυπριακό κτίριο, αλλά προσαρμοσμένο σύμφωνα με τις λειτουργικές ανάγκες του Ανακτόρου. Στην α' φάση οικοδομήθηκε ως μνημειακό ανάκτορο, φρούριο και ως ιερός χώρος. Επιτελούσε κυρίως βασιλικές και θρησκευτικές λειτουργίες, γιαυτό και υπήρχαν δωμάτια για τη διοίκηση και την αποθήκευση αγαθών. Στη β' φάση αυξήθηκε η χωρητικότητα του. Η ανάγκη αυτή προέκυψε από την αλλαγή του χώρου σε διοικητικό και λατρευτικό κέντρο. Κατά τις επόμενες φάσεις, όταν επανεμφανίζεται μια περσική κατοίκηση του χώρου, οι αλλαγές μετατρέπουν το οικοδόμημα σε ένα τεράστιο χώρο αποθήκευσης αγαθών. Το Ανάκτορο έγινε κέντρο αυτοκρατορικής διοίκησης και ελέγχου της Αχαιμενιδικής περιόδου. Μετατράπηκε σε έδρα του ανώτερου αξιωματούχου της περιοχής και ένας χώρος συγκέντρωσης του φόρου για τον Μεγάλο Βασιλέα. Το Ανάκτορο στο Βουνί οικοδομήθηκε στις αρχές του 5^{ου} αιώνα π.Χ. από κάποιον βασιλιά των Σόλων. Μετά την ήττα των Σόλων στην Ιωνική Επανάσταση το Ανάκτορο περιήλθε στα χέρια των Περσών. Οι Πέρσες κράτησαν το Βουνί και δεν δείχνει να είναι πιθανόν να το απώλεσαν εκ νέου μετά την επέμβαση του Κίμωνα. Ωστόσο ακόμα και να απελευθερώθηκε, λίγο αργότερα ακολούθησε η εγκατάλειψη της Κύπρου από τους Έλληνες. Έτσι, το Βουνί θα επανήλθε στα χέρια των Περσών. Αργότερα επέστρεψε στην κατοχή των Σόλων που το κατείχαν μέχρι την καταστροφή του γύρω στο 380 π.Χ. από κάποια τυχαία πυρκαγιά ή από τον πόλεμο ανάμεσα στον Ευαγόρα και τον Μεγάλο Βασιλέα.

Από τον Ναό της Αθηνάς στο Βουνί διασώθηκε κυρίως η κάτοψη, η οποία δεν θυμίζει ελληνικό ναό, όπως ούτε και κάποια τεχνοτροπία ναού από χώρες της Ανατολής. Ο Ναός χρονολογήθηκε και ταυτίστηκε με Ναό της Αθηνάς αποκλειστικά από τα κινητά ευρήματα του, όπως θραύσματα αγαλματιδίων που αναπαριστούν την Αθηνά σύμφωνα με την αθηναϊκή εικονογραφία. Χρονολογήθηκε στα μέσα του 5^{ου}, ενώ δεν υπάρχουν καθόλου στοιχεία για την καταστροφή του. Παρά την ταυτοποίηση του ιερού ως Ναού της Αθηνάς δεν υπάρχουν αρκετά στοιχεία που να αποδεικνύουν ότι ήταν ένας ελληνικός ναός. Τα μοναδικά αρχιτεκτονικά στοιχεία που παραπέμπουν σε ελληνικό ναό βρίσκονται στον αρχιτεκτονικό διάκοσμο του Ναού, όπως τα ακρωτήρια ελληνικού ρυθμού. Το παράδοξο της ύπαρξης ενός οικοδομήματος που δεν μοιάζει αρχιτεκτονικά με Ναό της Αθηνάς αλλά στο εσωτερικό του υπήρχαν ευρήματα που συνδέονται με τη θεά, αποκαλύπτεται από την

πολιτική ιστορία του νησιού. Ο Ναός αρχικά θα πρέπει να ήταν περσικός ή φοινικικός. Αργότερα οι Έλληνες ενδέχεται να απέκτησαν το Ναό και σε αυτόν να λάτρεψαν την Αθηνά, χωρίς να προχωρήσουν σε πλήρη ανοικοδόμηση του υφιστάμενου κτίσματος.

Η σαρκοφάγος των Σόλων είναι ένα από τα πιο σημαντικά αριστουργήματα της αρχαίας κυπριακής τέχνης. Τα ανάγλυφα της σαρκοφάγου έχουν ως θέμα τους την Αμαζονομαχία. Θυμίζει την παράσταση στο Μαυσωλείο της Αλικαρνασσού. Οι παραστάσεις των μαχών δημιούργησαν την εντύπωση ότι αναφέρονται σε μια πραγματική μάχη μεταξύ Ελλήνων και Περσών. Η χρονολόγηση της είναι δύσκολη καθώς έχει κοινά εικονογραφικά στοιχεία με ελληνιστικές και με ρωμαϊκές σαρκοφάγους, γιατί και βασίστηκε στη σύγκριση της με τη σαρκοφάγο της Σιδώνας, η οποία ανήκει στα τέλη του 4^{ου} π.Χ. αι. Η πολυτελής σαρκοφάγος, κατασκευάστηκε για ένα βασιλέα των Σόλων. Η σαρκοφάγος χρονολογήθηκε στο β' μισό του 4^{ου} π.Χ. αι. Έτσι, θα πρέπει να αναζητήσουμε έναν από τους βασιλείς εκείνης της εποχής. Αν η σαρκοφάγος κατασκευάστηκε κατά το τελευταίο τρίτο του 4^{ου} π.Χ. αι., θα πρέπει να ανήκει στον Πασικράτη, τον βασιλιά των Σόλων, ο οποίος μετά τη Μάχη της Ισσού ενώθηκε με τις δυνάμεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου, απέστειλε ενισχύσεις στην πολιορκία της Τύρου και ήταν χορηγός στους επινίκιους αγώνες στη Φοινίκη, το 331 π.Χ. Το 321 π.Χ., συντάχθηκε με τον συνασπισμό του Πτολεμαίου Α' κατά του Περδίκκα. Ενδέχεται η σαρκοφάγος να κατασκευάστηκε την εποχή που βασιλιάς των Σόλων ήταν ο Πασικράτης, έτσι θα μπορούσε να ανήκει στον ίδιο και οι μάχες του στους Περσικούς πολέμους να αναπαρίστανται με την εικόνα μιας Αμαζονομαχίας. Αν κατασκευάστηκε στο τέλος του 4^{ου} π.Χ. αιώνα ή στις αρχές του 3^{ου} ίσως να ανήκει στον τελευταίο βασιλιά των Σόλων, Εύνοστο Β', αλλά και σε μεταγενέστερα μέλη της βασιλικής οικογένειας, όπως οι Στασικράτης και Στασίας.

Η Παλαιοχριστιανική Βασιλική των Σόλων η οποία κατασκευάστηκε αρχικά ως πεντάκλιτη και στη συνέχεια μετατράπηκε σε τρίκλιτη, ενδέχεται να είναι η μεγαλύτερη στο είδος της στο νησί. Είναι η αρχαιότερη και πιο σημαντική πεντάκλιτη Βασιλική στην Κύπρο μαζί με την Αγία Κυριακή Χρυσοπολίτισσα στην Πάφο. Η Βασιλική του Αγίου Αυξιβίου ξεχωρίζει τόσο για το μέγεθος της, όσο και για τα πανέμορφα ψηφιδωτά δάπεδα της. Στο Βαπτιστήριο, γίνονταν μαζικές βαπτίσεις στα χρόνια της εξάπλωσης του χριστιανισμού. Ήταν ο κύριος ναός ολόκληρης της περιοχής. Η οικοδόμηση της Βασιλικής Α' χρονολογείται στο τέλος του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. Η χρονολόγηση καθορίστηκε από νομίσματα τα οποία κόπηκαν από το 367 μέχρι το 392 μ.Χ. και από επιγραφές επίσης του 4^{ου} αιώνα. Η χρονολόγηση ενισχύεται και από τη σύγκριση της Βασιλικής Α' με άλλες βασιλικές. Ο ιδρυτής της Βασιλικής Α' θα πρέπει να είναι ο Αυξίβιος Β'. Η Βασιλική Α', υπέστη ζημιές από τους σεισμούς που

καταγράφηκαν από το 458 ως το 528, ως εκ τούτου η Βασιλική Β', θα πρέπει να χρονολογηθεί στο τέλος του 5^{ου} αιώνα μέχρι τα μέσα του 6^{ου} αιώνα μ.Χ. Μετά τη Β' Αραβική Επιδρομή, έγιναν εκ νέου ανακατασκευές στο οικοδόμημα. Ο επίσκοπος Ιωάννης επιδιόρθωσε ή αναστήλωσε τη Βασιλική μετά την επιδρομή του 653. Οι ανακατασκευές θα έγιναν στο 655, όπως μαθαίνουμε από μια επιγραφή που μας πληροφορεί για τις Αραβικές Επιδρομές και ενδέχεται να αναφέρονται στην ανέγερση της Βασιλικής Β'. Κατά τη Μεσαιωνική περίοδο αφού πλέον καταστράφηκε η Βασιλική, ανεγέρθηκε στον χώρο του κεντρικού κλίτους, μια μικρή εκκλησία. Ο *terminus ad quem* της κατοχής του χώρου, υπολογίζεται στον 14^ο αιώνα μ.Χ.

Από την πολύ σημαντική επιγραφή που βρέθηκε στη Βασιλική των Σόλων μαθαίνουμε για τις δύο πρώτες Αραβικές Επιδρομές στην Κύπρο του 649 και 653 μ.Χ. Οι Σόλοι λεηλατήθηκαν, όπως κι οι υπόλοιπες πόλεις της Κύπρου. Μέρος της πόλης των Σόλων και της Βασιλικής υπέστη ζημιές, ακολούθησε πυρκαγιά και σεισμός. Ο επίσκοπος των Σόλων Ιωάννης ανοικοδόμησε το 655 τη Βασιλική. Οι Άραβες διενήργησαν νέα επιδρομή το 690. Οι επιδρομές δεν τερματίστηκαν ακόμα και μετά τις συμφωνίες του 688 μεταξύ Βυζαντινών και Αράβων και των αρχών του 8^{ου} αιώνα. Η συμφωνία του 688 επέβαλε τη συγκυριαρχία του νησιού μεταξύ των δύο δυνάμεων και κατέστησε την Κύπρο ουδέτερη μεταξύ Αράβων και Βυζαντινών. Η συμφωνία αυτή παραβιάστηκε εκατέρωθεν. Ο Αμπντ αλ-Μάλικ, το 743, μετέφερε χιλιάδες Κύπριους στη Συρία, όπως και αργότερα ο Χαλίφη Ουαλίμτ. Μια νέα συμφωνία οδήγησε στην επιστροφή των Κυπρίων από την Κύζικο και από τη Συρία στην Κύπρο. Νέες καταστροφές προκάλεσε η επιδρομή του Χαρούντ Άλ Ρασίντ το 806.

Στο Ιστορικό Κεφάλαιο καταγράφηκαν μερικά συμπεράσματα για την ιστορία των Σόλων. Ένα μέρος των γνώσεων μας για τους Σόλους δόθηκε από τους ιδρυτικούς μύθους της Αιπειάς και των Σόλων. Οι μύθοι διέσωσαν πολύτιμες ιστορικές πληροφορίες για τους Σόλους. Από τις αρχαίες πηγές μαθαίνουμε μερικά από τα ονόματα των βασιλέων των Σόλων και λιγότερες πληροφορίες για μερικούς από αυτούς. Γνωρίζουμε από τους ιδρυτικούς μύθους της Αιπειάς, τον ιδρυτή της Δημοφώντα, είτε κατά άλλες εκδοχές τον Ακάμαντα και τον Φάληρο. Ο πρώτος βασιλέας των Σόλων, για τον οποίο γνωρίζουμε από μια επιγραφή ήταν ο Ευρύλαος ή Άρατος, κατά το άμισό του 7^{ου} αιώνα π.Χ. Ο τελευταίος βασιλιάς της Αιπειάς και πρώτος των Σόλων ήταν ο Φιλόκυπρος ή Κυπράνορας, κατά το α' μισό του 6^{ου} αιώνα π.Χ. Υπάρχει βέβαια και το ενδεχόμενο να πρόκειται για δύο διαφορετικούς βασιλείς που υποδέχτηκαν τον Σόλωνα σε δύο ξεχωριστές επισκέψεις, αν και ασφαλώς η μεταφορά της πόλης έγινε από ένα από τους δύο βασιλείς. Ο Αριστόκυπρος, ήταν ο γιος του Φιλόκυπρου, που συμμετείχε ως επικεφαλής των Σόλων στην Ιωνική Επανάσταση και

σκοτώθηκε. Μετά την ήττα στη μάχη οι Σόλοι πολιορκήθηκαν και αλώθηκαν. Τα στοιχεία που έχουμε για τον Αριστόκυπρο προέρχονται από τις αρχαίες γραπτές μαρτυρίες και από νομίσματα. Ο Εύνοστος ο Α΄, ήταν βασιλέας της πόλης περί το 460 π.Χ., αν και δυστυχώς δεν έχουμε άλλα στοιχεία για αυτόν. Μετά τον Εύνοστο βασίλευσε κάποιος βασιλιάς, ο οποίος εμφανίζεται σε νομίσματα γύρω στο 450 π.Χ. Δεν έχουν διασωθεί καθόλου στοιχεία για αυτόν τον βασιλέα και δεν είναι βέβαιο αν ήταν διάδοχος του Ευνόστου. Ο Αναξαγόρας ή Άγυρις, αναφέρεται ως ο βασιλιάς των Σόλων που εναντιώθηκε στον βασιλέα Ευαγόρα της Σαλαμίνας και τελικά εξοντώθηκε από αυτόν. Από νομίσματα και επιγραφές μαθαίνουμε για τον βασιλέα Στασικράτη, τον διάδοχο του Στασία και τον Στασικράτη, ο οποίος ίσως ήταν γιος του Στασία, περί το 350 π.Χ. Αυτοί οι τρεις βασιλείς ενδέχεται να βασίλευσαν διαδοχικά γύρω στο 370- 350 π.Χ. Ο Πασικράτης ήταν ο βασιλέας των Σόλων που το 332 π.Χ. συμμετείχε με τις δυνάμεις των Σόλων στις επιχειρήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου και την επόμενη χρονιά ήταν χορηγός των αγώνων στα επινίκια της μάχης της Τύρου. Ο γιος του Πασικράτη, ήταν ο Νικοκλής, πιθανόν να μην βασίλευσε ποτέ τους Σόλους. Ο Στασάνωρ ήταν γιος ή αδελφός του Πασικράτη. Ο Εύνοστος Β΄ (310 π.Χ.), ήταν ο βασιλέας των Σόλων που νυμφεύθηκε τη θυγατέρα του Πτολεμαίου Α΄ Σωτήρος. Ίσως ο Εύνοστος Β΄ να εξακολούθησε να βασιλεύει στην πόλη του και μετά την κατάλυση των κυπριακών βασιλείων. Αυτή η υπόθεση ενισχύεται και από ένα νόμισμα το οποίο χρονολογείται μετά τον Εύνοστο Β΄ και αναγράφεται η επιγραφή Αρι... Βασι... Ίσως Αριστόκυπρος. Η ύπαρξη βασιλιά κατά την Πτολεμαϊκή Εποχή επιτρέπει να υποθέσουμε ότι οι Σόλοι ίσως να απέκτησαν μια σχετική αυτονομία και ο βασιλικός οίκος του Ευνόστου να διατήρησε τον θρόνο. Περισσότεροι βασιλείς της πόλης αναφέρονται σε νομίσματα, τα οποία δυστυχώς είναι σε κακή κατάσταση και δεν αφήνουν περιθώρια για περαιτέρω συμπεράσματα.

N. Η συμβολή της διατριβής

Η πρωτοτυπία της έρευνας έχει ως αφετηρία τον εγκιβωτισμό για πρώτη φορά όλων των ιστορικών και αρχαιολογικών ευρημάτων από την προϊστορία των Σόλων μέχρι και την αποσύνθεση του βασιλείου αλλά και την παρατήρηση της ιστορικής πορείας των κατοίκων της περιοχής μέχρι σήμερα. Ουσιαστικά είναι το πρώτο εκτενές σύγγραμμα για τους Σόλους στο οποίο συγκαταλέγεται η υφιστάμενη γνώση όπως προέκυψε μέσα από τις ανασκαφές και τις έρευνες που ακολούθησαν αλλά και τα καινούργια στοιχεία και συμπεράσματα που προέκυψαν από την έρευνα. Συγκεντρώθηκαν όλες οι φιλολογικές μαρτυρίες, αναφορές γεωγράφων, περιηγητών από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Παράλληλα μαζεύτηκαν όλες οι επιγραφές από την πρώτη αναφορά του ονόματος των Σόλων κατά τον 8^ο αιώνα π.Χ. έως

το τέλος της Ύστερης Αρχαιότητας. Ο εγκιβωτισμός όλων των αναφορών όχι μόνο για την πόλη των Σόλων αλλά και για μεγάλο τμήμα της βορειοδυτικής Κύπρου, γίνεται για πρώτη φορά. Τα γεωγραφικά όρια των αναφορών, που κάλυψε η διατριβή εκτείνονται από την Αγία Ειρήνη στα νότια του Ακρωτηρίου Κορμακίτη μέχρι την Πόλη Χρυσοχούς και από το Καραβοστάσι ως το Τρόδος. Οι γραπτές μαρτυρίες και ιδιαίτερα οι επιγραφές βρίσκονταν διάσπαρτες σε επιστημονικά περιοδικά, άρθρα, μονογραφίες και βιβλία γενικής ιστορίας, κάτι που έκανε χρονοβόρα τη συγκέντρωση, και τη σταχυολόγηση τους. Επιπλέον, η απόδοση νομισμάτων στους Σόλους μέσα από αυτή τη διατριβή συνιστά στο ελάχιστον, μια μικρή συμβολή στην ταξινόμηση της αρχαίας κυπριακής νομισματοκοπίας.

Το ανάκτορο στο Βουνί μετά από τη μελέτη των αρχαιολογικών στοιχείων και των επιγραφικών και φιλολογικών δεδομένων προτείνεται ότι αποτέλεσε για μεγάλο διάστημα ένα κέντρο της Αχαιμενιδικής διοίκησης και αποθήκευσης του φόρου για τον Μεγάλο Βασιλέα. Ύπηρξε όμως και ένα πολυτελές ανάκτορο και χώρος λατρείας όπως αποδεικνύεται από τα πολλά ιερά που βρέθηκαν στον λόφο, από τον Ναό της Αθηνάς και από τα Αθωρικά κιονόκρανα. Η μορφή της Άθωρ δεν βρέθηκε τυχαία στο ανάκτορο αλλά συνδέεται με την προστασία του χαλκού.

Το μεγαλύτερο μέρος του αρχαίου λιμανιού των Σόλων βρίσκεται ακόμα στη θέση του, θαμμένο κάτω από τον αγρό που απλώνεται από τη σκουριασμένη πλατφόρμα της μεταλλευτικής εταιρείας έως σχεδόν τον σύγχρονο δρόμο του Καραβοστασίου. Το τμήμα που είναι βυθισμένο, περιλαμβάνει τα άκρα έως και τη μέση των λιμενοβραχιόνων. Το υπόλοιπο τμήμα τους, η προκυμαία και τα κτίσματα του Λιμανιού δεν καταλαμβάνονται από θαλασσινό νερό αλλά από χώμα, διότι αυτό αρχικά προσχώθηκε, ένεκα των γεωλογικών μεταβολών που προκάλεσε ο ποταμός του Κάμπου και αργότερα μετατράπηκε σε έλος, ενώ σήμερα απέκτησε τη μορφή χέρσας γης. Οι μεταβολές αυτές λειτούργησαν προς όφελος της συντήρησης του Λιμανιού, εφόσον δεν βρίσκεται εκτεθειμένο στη θάλασσα αλλά θαμμένο κάτω από τον αγρό αυτό, όπου θα μπορούσε να αναζητηθεί στο μέλλον.

Στο Ιερό στο Μερσινάκι λατρεύτηκε ο Απόλλωνας Λύκιος, ως προστάτης θεός του Κοινού των Λυκίων, το οποίο ενέδρευε κάπου στην περιοχή. Η σύνδεση του ιερού με το Κοινό των Λυκίων γίνεται για πρώτη φορά.

Η ύπαρξη στους Σόλους ενός ιερού αφιερωμένου στην Ίσιδα και ενός λιμανιού, κατά την Ελληνιστική Εποχή, συνδέει την πόλη με την Αλεξάνδρεια και τη ναυτική ρότα από την Αίγυπτο προς την Ελλάδα,. Ενδέχεται οι Σόλοι να βρίσκονταν στο δρομολόγιο της

μεταφοράς μετάλλων και σιτηρών. Το Λιμάνι του Ευνόστου στην Αλεξάνδρεια, επίσης μπορεί να συνδέεται με την πόη των Σόλων.

Τα σύνορα των Σόλων οριοθετούνται για πρώτη φορά μέσα από την προσεκτική μελέτη του γεωγραφικού αναγλύφου, την εξεύρεση των ιχνών των αρχαίων δρόμων και την ύπαρξη των εξωαστικών ιερών.

Προτείνεται για την Παλαιοχριστιανική Βασιλική των Σόλων μια χρονολόγηση αρκετά αρχαιότερη από αυτήν που επικρατεί μέχρι σήμερα. Η Βασιλική θα πρέπει να οικοδομήθηκε στα μέσα με τέλη του 3^{ου} αιώνα. Επιπλέον, προτείνεται μια τρίτη οικοδομική φάση μετά την ανοικοδόμηση από τον επίσκοπο Ιωάννη.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

A. Η σαρκοφάγος των Σόλων

1. Εισαγωγή

Τα πιο εντυπωσιακό κινητό εύρημα από τους αρχαίους Σόλους, είναι μια μαρμάρινη σαρκοφάγος. Η Σαρκοφάγος βρέθηκε το 1557 στους Σόλους, όπως μαθαίνουμε από τον Φλώριο Βουστράνιο, ο οποίος μας πληροφορεί ότι πολλοί άνθρωποι είδαν με τα μάτια τους αυτό το αριστούργημα. Ανάμεσα σε αυτούς ήταν και ο Leonardo Donà, μετέπειτα δόγης της Βενετίας, ο πατέρας του οποίου ήταν ο κυβερνήτης της Κύπρου, Ιωάννης Ρενιέρης. Ο χρονικογράφος αναφέρει ότι η σαρκοφάγος μεταφέρθηκε το 1558, από τον Ρενιέρη, στη Βενετία.¹⁰⁵²

Η σαρκοφάγος είναι γνωστή μέχρι σήμερα με το όνομα «Σαρκοφάγος Fugger», καθώς παλαιότερα ήταν μέρος της συλλογής Fugger, αλλά και με το όνομα, η «Σαρκοφάγος των Αμαζόνων». Η σαρκοφάγος αγοράστηκε το 1567, στη Βενετία, στην τιμή των 250 δουκάτων, από τον εμπορικό πράκτορα David Ott ο οποίος είχε την έδρα του στην ιταλική πόλη, για λογαριασμό του Hans Fugger. Ο τελευταίος ζήτησε από τον Ott, να μην δώσει καμία λεπτομέρεια για τη σαρκοφάγο, καθώς ο Άλμπρεχτ Ε΄, ο δούκας της Βαυαρίας, ο οποίος συγκέντρωνε αρχαιότητες στο Μόναχο, είχε αναφέρει πολλές φορές ότι θα ήθελε να πάρει στην κατοχή του τη σαρκοφάγο ο ίδιος. Έτσι, τον Οκτώβριο του 1568, η σαρκοφάγος μεταφέρθηκε κρυφά από τη Βενετία και στις 27 Νοεμβρίου του 1568 έφτασε στο Άουγκσμπουργκ. Στη συνέχεια, αρκετοί επισκέπτες αναφέρουν ότι είδαν τη σαρκοφάγο, μεταξύ των οποίων ο Δούκας August the Younger (1598) και ο Hans Georg Ernstinger (1603). Στις αρχές του 17^{ου} αιώνα, η σαρκοφάγος φαίνεται να έχει μεταφερθεί στο κάστρο του Φούγκερ στο Kirchheim in Swabia. Ωστόσο, το 1655, ο Laszlo Rhédey είδε τη σαρκοφάγο στον κήπο του παλατιού των Αψβούργων στη Βιέννη. Μεταφέρθηκε εκεί κατά το πρώτο μισό του 17ου αιώνα, και έγινε μέρος της Αυτοκρατορικής Συλλογής που κοσμούσαν τους κήπους και τη βιβλιοθήκη των Αψβούργων. Η σαρκοφάγος δημοσιεύτηκε από τον Johann Bernhard Fischer von Erlach στο «Entwurf einer historischen Architektur», το 1721. Γύρω στο 1735, η Σαρκοφάγος εμφανίστηκε στο Courts Library και το 1802 αναφέρθηκε ότι ήταν τοποθετημένη «στην είσοδο κοντά στη σκάλα». Το 1805, μεταφέρθηκε ως τμήμα του Γραφείου Αρχαιοτήτων στο νεόκτιστο Augustinergang. 4 χρόνια αργότερα, ο Ναπολέων πήρε τη σαρκοφάγο στο Παρίσι. Στο Μουσείο του Ναπολέοντα, το σημερινό Λούβρο, εκεί η σαρκοφάγος ίσως χρησιμοποιήθηκε ως βάθρο.

¹⁰⁵² Βλ. Σακελλάριος σ. 133 · βλ. Plattner. σσ. 177-178 · Ο τοποτηρητής της Κύπρου Ιωάννης Ρενιέρης. (Gioan Rhenier)

Το 1815, η σαρκοφάγος επιστράφηκε στο Augustinergang, που εμφανίστηκε το 1845 στο Lower Belvedere και τελικά μεταφέρθηκε στο Μουσείο Kunsthistorisches, το οποίο άνοιξε προσωπικά ο αυτοκράτορας Franz Joseph I, τον Νοέμβριο του 1891. Σήμερα είναι ένα από τα κύρια εκθέματα του Μουσείου Τέχνης Kunsthistorisches στη Βιέννη.¹⁰⁵³

Ο Robert Von Schneider, ήταν ο πρώτος που έγραψε για την κυπριακή καταγωγή της σαρκοφάγου, το 1895, ενώ το επόμενο έτος ο J.J. Smirnoff ανέφερε ότι η σαρκοφάγος της Βιέννης προερχόταν από τους Σόλους. Επιπλέον, στοιχεία έχουμε και από τα βασιλικά αρχεία της Βαυαρίας, τα οποία είχαν εντοπιστεί από τον von Schneider και συνέδραμαν στην πιστοποίηση της προέλευσης της σαρκοφάγου. Ο Smirnoff συνέδεσε τη σαρκοφάγο με τους Σόλους, καθώς γνώριζε την αναφορά του Φλώριου Βουστρωνίου. Σύμφωνα με αυτή, βρέθηκε ένα μαρμάρινο φέρετρο, το οποίο ήταν διακοσμημένο στις τέσσερις πλευρές του με έφιππους άντρες και γυναίκες, χωρίς σέλες ή χαλινάρια. Στα χέρια κρατούσαν ραβδιά, δίνοντας την εντύπωση ότι μάχονται, μερικοί από αυτούς ήταν πεσμένοι στο έδαφος. Ήταν ένα έργο που διεκπεραιώθηκε με δεξιοτεχνία, από κάποιο διάσημο αρχαίο καλλιτέχνη. Η σαρκοφάγος ήταν θαμμένη και στεγασμένη από ναό, ο οποίος στηριζόταν σε τέσσερις κίονες. Οι περιγραφές του Βουστρωνίου για ράβδους αντί για σπαθιά, αλλά και για έφιππους άντρες και γυναίκες αντί για Ήρωες και Αμαζόνες, αποδεικνύουν ότι ο χρονικογράφος περιγράφει τη σαρκοφάγο χωρίς να την έχει δει ο ίδιος. Αυτό φαίνεται και από την αναφορά: «τέσσερις κίονες που στήριζαν τον ναό», περιγράφοντας τους τέσσερις πυλώνες που καταλαμβάνουν της γωνίες της σαρκοφάγου. Εάν η αναφορά είναι σωστή, τότε πρόκειται για έναν τάφο με στήλες που στέγαζαν τη σαρκοφάγο.¹⁰⁵⁴

2. Η κατασκευή της σαρκοφάγου

Η Σαρκοφάγος είναι κατασκευασμένη από πολύ λεπτόκοκκο λευκό μάρμαρο και έχει διαστάσεις 2,65 μ. μήκος, 1,05 μ. πλάτος και 0,91 μ. ύψος. Δυστυχώς το κάλυμμα της σαρκοφάγου δεν σώζεται. Περίπου το ένα τρίτο από τα ανώτερα σημεία της μίας από τις μακριές πλευρές έχει χαθεί. Σε όλες τις πλευρές είναι ορατές όχι μόνο οι φλέβες του μαρμάρου αλλά και οι ρωγμές που καλύπτουν την επιφάνεια. Παρά ότι πρόκειται για ένα κομμάτι υψηλής ποιότητας, χρησιμοποιήθηκε πολύ φτωχό υλικό. Η προέλευση του μαρμάρου είναι άγνωστη. Η σαρκοφάγος μοιάζει να έχει κτιστή τεχνοτροπία στη συνολική της εμφάνιση. Το πάνω μέρος της σαρκοφάγου ορίζεται από κίονες στις γωνίες, οι οποίοι

¹⁰⁵³ Οπ.π.

¹⁰⁵⁴ Οπ.π.

στέκονται σε κρηπίδες δύο βαθμίδων, όπως σε ένα ναό. Αυτή η καινοτομία είναι μοναδική για τις ελληνικές σαρκοφάγους, οι οποίες συνήθως έχουν μια πλούσια βάση.¹⁰⁵⁵

Οι βάσεις των πυλώνων είναι αττικές ιωνικές, κοινές στη Μεσόγειο σε όλη την ελληνική και ρωμαϊκή αρχαιότητα. Αποτελούνται από μια σπείρα, μία σκοτία και μια δεύτερη σπείρα σε ένα πλίνθο. Τα κιονόκρανα των πυλώνων φέρουν ένα απλό κυμάτιο, δύο ταινίες και ένα δεύτερο κυμάτιο. Το ανώτερο προφίλ δεν έχει διατηρηθεί πλήρως. Όλα τα προφίλ είναι απλά και χωρίς διακόσμηση. Σε αντίθεση με τις περισσότερες ελληνικές σαρκοφάγους, δεν υπάρχει χείλος ή κάλυμμα, το οποίο σίγουρα είχε το σχήμα δίρριχτης στέγης. Ο δόμος πιθανότατα είχε ακρωτήρια, διακοσμητικά πλακάκια κορυφών και υδρορροές, όπως η Σαρκοφάγος του Αλεξάνδρου και η «Σαρκοφάγος των Θρηνουσών», και οι δύο βρίσκονται σήμερα στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Κωνσταντινούπολης.

Οι οπές του σφιγκτήρα στις μακριές πλευρές της σαρκοφάγου πιθανότατα δεν χρησίμευαν για να συγκρατούν το καπάκι, αλλά αποτελούν, μάλλον, ενδείξεις δευτερεύουσας χρήσης. Στην κορυφή της σαρκοφάγου διατηρούνται σημάδια που αντιστοιχούν στα επίπεδα του φόντου των ανάγλυφων ή στα περιγράμματα των πυλώνων. Αυτές οι σημάσεις χαραχτηκαν στην λειασμένη επάνω επιφάνεια του ακατέργαστου δόμου και ήταν ορατές σε όλη τη διαδικασία της εργασίας στις διακοσμημένες πλευρές. Πάνω σε έναν από τους πυλώνες είναι χαραγμένο ένα «Α». Το τετμημένο μεσαίο σκέλος του Άλφα επιτρέπει τη χρονολόγηση του στα τέλη του 4^{ου} αιώνα π.Χ.¹⁰⁵⁶

3. Οι παραστάσεις της σαρκοφάγου

Η μαρμάρινη σαρκοφάγος των Σόλων είναι από τα ωραιότερα έργα της κυπριακής γλυπτικής. Οι δύο μικρές πλευρές είναι διαφορετικές από τις μεγάλες πλευρές. Οι πλευρές α' και γ' έγιναν από ένα γλύπτη που ακολουθούσε την κλασική παράδοση, ενώ οι πλευρές β' και δ' από ένα δεύτερο γλύπτη πιστό στην Ελληνιστική τεχνοτροπία. Πρόκειται για μια σκηνή από την Αμαζονομαχία.

Στις δύο μακριές πλευρές της σαρκοφάγου απεικονίζεται η ίδια παράσταση. Πρόκειται για τρεις Έλληνες ήρωες που μάχονται με αντίστοιχες Αμαζόνες, αποτελώντας τρία ζεύγη, ενώ στα πόδια τους κείτονται δύο νεκρές ή τραυματισμένες Αμαζόνες και ένας τραυματισμένος ήρωας. Οι Έλληνες ήρωες παρουσιάζονται γυμνοί με κοντό μανδύα και οι Αμαζόνες φορούσαν μακρυμάνικους χιτώνες και ιμάτια με πλούσιες πτυχώσεις. Στα χέρια κρατάνε διπλούς πέλεκεις και κοντά σπαθιά καθώς και ασπίδα με σχήμα πέλτης. Στο κέντρο των

¹⁰⁵⁵ Plattner. σ. 178

¹⁰⁵⁶ Οπ.π.

μακριών πλευρών ένας Έλληνας ήρωας αποκρούει την επίθεση μιας Αμαζόνας με την υψωμένη ασπίδα του που την κρατάει στο αριστερό του χέρι, ενώ σύρει ένα τραυματισμένο συμπολεμιστή του έξω από το πεδίο της μάχης. Αριστερά και δεξιά της κεντρικής απεικόνισης δύο ήρωες μάχονται με δύο Αμαζόνες, ενώ στα πόδια τους κείτονται δύο νεκρές ή τραυματισμένες Αμαζόνες.

Στις στενές πλευρές εικονίζεται ένας Έλληνας ήρωας να μάχεται με τις Αμαζόνες. Η πρώτη βρίσκεται τραυματισμένη στο έδαφος, η δεύτερη είναι έφιππη και ετοιμάζεται να χτυπήσει τον ήρωα με το σπαθί της, ενώ αυτός με το ένα χέρι τραβάει το άλογο της από τα χαλινάρια και με το δεύτερο χέρι του ετοιμάζεται να κατεβάσει την ασπίδα για να αποκρούσει το χτύπημα από το σπαθί της Αμαζόνας. Η τρίτη Αμαζόνα βρίσκεται πίσω από το άλογο της δεύτερης και σπεύδει με υψωμένη την ασπίδα και το όπλο της να ενισχύσει την επίθεση της συμπολεμιστριάς της. Η σύνθεση είναι απόλυτα συμμετρική, και οι κινήσεις των μορφών είναι φυσικές, ενώ οι πολεμικές σκηνές είναι αληθοφανείς και ρεαλιστικές, αποδίδοντας την ένταση της μάχης. (Εικ. Αρ. 143- 145)¹⁰⁵⁷

Στις τρεις ομάδες μάχης βρίσκονται δύο νεκρές Αμαζόνες. Η δεξιά Αμαζόνα απεικονίζεται να είναι πεσμένη κάτω και να στηρίζεται στα γόνατά της, ενώ ο κορμός και το κεφάλι της να είναι λυγισμένα προς τα εμπρός. Μπροστά από την πεσμένη Αμαζόνα και ανάμεσα στα πόδια του δεξιού αλόγου και του δεξιού Έλληνα ήρωα διακρίνεται μια ασπίδα. Ο Έλληνας ήρωας που μάχεται στο αριστερό άκρο της θραυσμένης πλευράς, διαφέρει από τους υπόλοιπους ήρωες της σαρκοφάγου, καθώς φοράει θώρακα και τα πόδια του προστατεύονται από περικνημίδες, ενώ οι συμπολεμιστές του μάχονται γυμνοί. Οι περικνημίδες που φοράει είναι συνηθισμένες στη Μακεδονία και τη Λυκία στον 4^ο αιώνα π.Χ., αλλά όχι πλέον στην Ελλάδα. Η πανοπλία του συμπληρώνεται από ένα κράνος τύπου τιάρας, που συνήθως φορούσαν αποκλειστικά στρατιώτες την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

Οι δύο κοντές πλευρές της σαρκοφάγου (C–D) εμφανίζουν και τις δύο την ίδια σύνθεση. Αριστερά, μια Αμαζόνα σηκώνει το δεξί της χέρι, έτοιμη να ρίξει το δόρυ της. Απέναντί της, ένα άλλο ζευγάρι παλεύει: η έφιππη Αμαζόνα χτυπά άγρια με το σπαθί της και ο Έλληνας πιάνει τα ηνία του αλόγου της, σε μια προσπάθεια να απαντήσει στο χτύπημα της με το δικό του σπαθί. Κάτω από το άλογο, μια άλλη νεκρή αμαζόνα είναι ξαπλωμένη στην ασπίδα της, με τα μάτια κλειστά, το δεξί της χέρι κρέμεται πάνω από το κεφάλι της.

¹⁰⁵⁷ Βλ. Plattner. σσ. 178-179

Γενικά, οι Έλληνες απεικονίζονται με περικεφαλαίες, μερικοί φοράνε κράνη τύπου τιάρας, ενώ οι περισσότεροι φοράνε ψευδοαττικά κράνη. Πολεμούν με κοντά, ελαφρώς κυρτά ξίφη και αμύνονται με στρογγυλές ασπίδες. Αυτές οι ασπίδες θα είχαν κατασκευαστεί από έναν πυρήνα από ξύλο καλυμμένο με δερμάτινες ή μπρούτζινες επιφάνειες. Ο εξοπλισμός τους είναι συνήθως περσικός και μοιάζει πολύ με αυτόν που χρησιμοποιούσαν οι Πέρσες, όπως απεικονίζεται στη Σαρκοφάγο του Αλεξάνδρου. Ήταν η ενδυμασία των Μήδων που κυριάρχησε στην αντίληψη που είχαν οι Έλληνες για τους Πέρσες.¹⁰⁵⁸

Οι Αμαζόνες φορούν μακρύ παντελόνι που δεν φαίνεται να διαχωρίζεται από τα υποδήματα. Ένας χιτώνας με μακριά μανίκια, είναι ζωσμένος γύρω από την κοιλιά, όπως και ο μανδύας. Στο κεφάλι φορούν τιάρα. Οι Αμαζόνες πολεμούν με ένα κοντό σπαθί, ένα διπλό τσεκούρι με δύο συμμετρικές λεπίδες ή ένα δόρυ και αμύνονται με την ασπίδα σε σχήμα πέλτης.

Έξι άλογα απεικονίζονται στη σαρκοφάγο. Τέσσερα από αυτά βρίσκονται στις δύο μεγαλύτερες πλευρές, δύο σε κάθε μια, ενώ υπάρχουν άλλα δύο άλογα στις μικρές πλευρές της σαρκοφάγου. Τα χαλινάρια δεν φαίνονται και είναι αναγνωρίσιμα μόνο λόγω της τοποθέτησης των χεριών των αναβατών. Πιθανότατα να ήταν βαμμένα, αν και δεν έχουν βρεθεί ίχνη χρωστικών στη σαρκοφάγο, γιατί βρισκόταν σε ανοιχτό χώρο επί αιώνες. Όλα τα άλογα είναι εξοπλισμένα με σαμαρόπανα φτιαγμένα από δέρμα και τρίχωμα πάνθηρα.¹⁰⁵⁹

Η διάταξη των μορφών σε ομάδες δύο ή τριών μαχητών ακολουθεί, σε μεγάλο βαθμό, πρότυπα ήδη γνωστά από την κλασική ελληνική τέχνη. Η εικόνα ενός πολεμιστή που οπισθοχωρεί και χτυπά την Αμαζόνα είναι αρκετά συνηθισμένη. Μια παρόμοια ομάδα εμφανίζεται στον Ναό της Αθηνάς Νίκης στην Ακρόπολη της Αθήνας. Ένας άλλος παράλληλος με τη γενική σύνθεση παρέχεται από ένα Λαπίθη που πολεμά έναν Κένταυρο στον Ναό του Επικούριου Απόλλωνος των Βασσών Φιγαλείας, αν και το στυλ, ειδικότερα, των ταλαντευόμενων καμπυλών του μανδύα του Λαπίθη διαφέρει από αυτό της σαρκοφάγου. Παρόμοιες απεικονίσεις εμφανίζονται και στη ζωγραφική Σαρκοφάγο των Αμαζόνων στην Ταρκυνία, σήμερα στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Φλωρεντίας.

Ο πιο αριστερός Έλληνας είναι ένας πολεμιστής που οπισθοχωρεί σε άμυνα ή επιτίθεται σε αντίθετη θέση, όπως χρησιμοποιείται συνήθως και για τους τοξότες. Παρόμοιος πολεμιστής παρουσιάζεται στη ζωφόρο του Μουσείου της Αλικαρνασσοῦ, ενώ και στη σαρκοφάγο του Αλέξανδρου, ο στρατιώτης που σηκώνει την ασπίδα του είναι συγκρίσιμος. Η κεντρική ομάδα στις μακριές πλευρές (Α-Β) της σαρκοφάγου των Σόλων αναδεικνύεται το μοτίβο

¹⁰⁵⁸ Πρβλ. Plattner, σ. 179

¹⁰⁵⁹ Βλ. Plattner, σ. 179

της διάσωσης ενός τραυματία μαχητή, γνωστή αργότερα ως «Σύμπλεγμα Pasquino» στην ελληνιστική ερμηνεία του Οδυσσέα και του Αχιλλέα.

Στη σαρκοφάγο των Σόλων όπως και σε άλλες σαρκοφάγους, η ομάδα ολοκληρώνεται με μια τρίτη μορφή, που μάχεται εναντίον του διασώστη. Παρόμοια μοτίβα εμφανίζονται στη ζωοφόρο του Ναού της Αθηνάς Νίκης στην Ακρόπολη της Αθήνας και στον Ναό του Επικούριου Απόλλωνος. Στο μνημείο των Νηρηϊδων στην Ξάνθο της Λυκίας και στο μνημείο της Αρτέμιδος Λευκοφρυήνης στη Μαγνησία στον Μαϊάνδρο. Οι δύο μορφές στα δεξιά ακολουθούν το μοτίβο της λεγόμενης ομάδας Hair-Pulling, που συνήθως συνδυάζει έναν στρατιώτη και έναν ιππικό πολεμιστή. Θεωρήθηκε ότι συνδέθηκε με τη διακόσμηση του θρόνου του Δία στην Ολυμπία. Ο Έλληνας πολεμιστής κρατά το σπαθί του υψωμένο πάνω από το κεφάλι της Αμαζόνας. Παρόμοιες απεικονίσεις συναντάμε στο ναό του Επικούριου Απόλλωνος, στο Μαυσωλείο στην Αλικαρνασσό και στη Θρίαμβο του ναού της Αρτέμιδος στη Μαγνησία στον Μαϊάνδρο.

Όλες οι μορφές σμιλεύτηκαν στο ίδιο στρώμα και στο ίδιο βάθος. Τα ανάγλυφα δεν προεξέχουν από την επιφάνεια τόσο έντονα όσο στη μεταγενέστερη ελληνιστική τέχνη. Η υφολογική θέση που κατέχει η σαρκοφάγος βρίσκεται ανάμεσα στη Ζωοφόρο των Αμαζόνων του Μαυσωλείου της Αλικαρνασσού και στα ανάγλυφα της Αλεξάνδρου-Σαρκοφάγο. Τα ανάγλυφα της σαρκοφάγου των Σόλων ταιριάζουν με την ύστερη Κλασική και πρώιμη Ελληνιστική περίοδο.

Ενδέχεται μέρος της σαρκοφάγου να ήταν ζωγραφισμένο. Η πολυχρωμία φαίνεται στις μορφές των αλόγων και σε μέρη των ενδυμάτων που μπορούν να υλοποιηθούν μόνο με χρώμα που να διακρίνεται το φόντο και το ύφασμα. Στην επιφάνεια δεν μένουν ίχνη χρώματος, επομένως δεν γνωρίζουμε αν υπήρχαν κλασικές ή ελληνιστικές επιρροές. Δεν είναι δυνατό να ονομάσουμε τον/τους καλλιτέχνες που δημιούργησαν τη σαρκοφάγο ή την περιοχή από την οποία κατάγονταν. Οι καλλιτέχνες πρέπει να ήταν κοντά σε εκείνους της Σαρκοφάγου του Αλέξανδρου στη διαδοχή του Λύσιππου και του Σκόπα. Τα μοτίβα που απεικονίζονται στα ανάγλυφα είναι ελληνικής τεχνοτροπίας, όπως και η αρχιτεκτονική. Μόνο η επανάληψη των ίδιων εικόνων στις δύο μακριές, όπως και στις δύο κοντές πλευρές, παραπέμπουν σε ανατολική παράδοση. Παρά ότι το μάρμαρο είναι σχεδόν σίγουρο ότι επίσης είναι ελληνικό, δεν είναι βέβαιο ότι ήρθε στους Σόλους ως πρώτη ύλη ή ως έτοιμη σαρκοφάγος.¹⁰⁶⁰

¹⁰⁶⁰ Βλ. Plattner. σ.182

Η σύγκριση της κατασκευής των δύο πλευρών δείχνει ότι δύο καλλιτέχνες εργάστηκαν για την κατασκευή της σαρκοφάγου, σκαλίζοντας ο καθένας από μια μακριά και από μια στενή πλευρά. Οι δύο καλλιτέχνες αναπαρήγαγαν τα ίδια μοτίβα, με τις ίδιες μορφές και μάλιστα στην ίδια σειρά. Ωστόσο, υπάρχουν μερικές διαφορές στις ακριβείς θέσεις και στις ίδιες τις συνθέσεις, παρά το ότι χρησιμοποίησαν την ίδια εικόνα, ελαφρώς διαφοροποιημένη στις δύο πλευρές της σαρκοφάγου. Η αρχιτεκτονική της σαρκοφάγου είναι ομοιόμορφη στην κατασκευή και στις τέσσερις πλευρές της, αν και οι δύο γλύπτες της σαρκοφάγου διακρίνονται από την τεχνοτροπία τους.

Ο καλλιτέχνης που χάραξε την καλύτερα διατηρημένη μακριά πλευρά προσέδωσε στη σαρκοφάγο την ύστερη κλασική παράδοση. Τα στοιχεία του είναι πιο ακριβή και λεπτομερή. Τα μαλλιά των μορφών είναι κομμένα με λεπτομέρεια και νατουραλιστικά. Τα ενδύματα ορίζονται με ακρίβεια και περιλαμβάνουν λεπτομέρειες. Ο δεύτερος, ο πρώιμος ελληνιστικός καλλιτέχνης, σκάλισε γραμμικές, σχηματικές φιγούρες, ενώ η σύνθεσή του είναι πιο περίτεχνη. Απεικονίζει περιληπτικά τα μαλλιά και τα ενδύματα με τα βλαστάρια. Οι φιγούρες είναι ντυμένες στη λιγότερο διατηρημένη μακριά πλευρά που έχει σκαλιστεί από τον δεύτερο γλύπτη.

4. Συμπεράσματα

Η Αμαζονομαχία είναι ένα κοινό θέμα στην ελληνική και ρωμαϊκή τέχνη. Εμφανίζεται συχνά σε ελληνικούς ναούς, σε αγγεία και σε ρωμαϊκές σαρκοφάγους. Δεν είναι όμως τόσο συνηθισμένο στην ανατολική Μεσόγειο, όπου κυριαρχούσαν πιο παραδοσιακά θέματα όπως το κυνήγι, οι μάχες και οι σκηνές συμποσίου. Η παράσταση του Μουσουλίου της Αλικαρνασσού που απεικόνιζε μια Αμαζονομαχία πρέπει να ήταν το παράδειγμα που ακολουθήθηκε. Η απουσία οποιουδήποτε διακεκριμένου ήρωα όπως ο Ηρακλής υποδηλώνει την Αττική Αμαζονομαχία, η οποία θα ήταν συνεπής με την περσική ενδυμασία των Αμαζόνων. Το γεγονός ότι οι μόνοι νεκροί είναι Αμαζόνες και ότι οι δύο Έλληνες είναι τραυματίες και έχουν την ευκαιρία να σωθούν από τους συμπολεμιστές τους θα μπορούσε να γίνει κατανοητό ως πλεονέκτημα υπέρ των Ελλήνων. Τα ενδύματα των εικονιζόμενων πολεμιστών οδήγησαν στην ιδέα ότι εδώ θα μπορούσε να αναφερθεί μια πραγματική μάχη μεταξύ Ελλήνων και Περσών.¹⁰⁶¹

Η χρονολόγηση της σαρκοφάγου βασίστηκε και στην ομοιότητά με τη λεγόμενη «Σαρκοφάγο του Αλέξανδρου», που κατασκευάστηκε με σκοπό να δεχτεί τη σορό του βασιλιά της Σιδώνας, Αβδαλόνυμου. Η σαρκοφάγος ανακαλύφθηκε στο βασιλικό

¹⁰⁶¹ Βλ. Antoine Hermary, σ. βλ. Plattner. σ.182

νεκροταφείο της Σιδώνας και σήμερα βρίσκεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Κωνσταντινούπολης. Οι δύο σαρκοφάγοι θεωρήθηκαν ότι ανήκουν στην ίδια εποχή, στα τέλη του 4^{ου} π.Χ. αι. Ωστόσο, στη σαρκοφάγο των Σόλων δεν υπάρχουν εικονογραφικά θέματα από την Εγγύς Ανατολή, όπως στη σαρκοφάγο από τη Σιδώνα. Τα ανάγλυφα της σαρκοφάγου των Σόλων συνδέονται με την παράδοση της Αμαζονομαχίας του Μανσωλείου της Αλικαρνασσοῦ αλλά είναι μεταγενέστερα τουλάχιστον κατά δύο δεκαετίες.

Η σαρκοφάγος των Σόλων είναι διακοσμημένη με την αναπαράσταση της Αμαζονομαχίας. Έχει χαρακτηριστικά στην τεχνοτροπία της και ομοιότητες στη σμίλευση των μορφών και των κινήσεων τους με άλλες αναπαραστάσεις με το ίδιο θέμα. Η χρονολόγηση της είναι δύσκολη καθώς έχει κοινά εικονογραφικά στοιχεία και με ελληνιστικές και με ρωμαϊκές σαρκοφάγους. Οι παραστάσεις δύο ρωμαϊκών σαρκοφάγων, η μια φυλάσσεται στο Μουσείο του Λούβρου και η άλλη στο Μουσείο του Λατερανού, θυμίζουν έντονα τις αντίστοιχες των Σόλων.¹⁰⁶² Περαιτέρω, παρουσιάζει και ομοιότητες με τις παραστάσεις Αμαζονομαχίας στο Μανσωλείο της Αλικαρνασσοῦ.¹⁰⁶³

Από τα υπάρχοντα στοιχεία μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η Σαρκοφάγος των Αμαζόνων προέρχεται από ένα τάφο που κατασκευάστηκε στους Σόλους και ότι περιείχε τη σορό ενός άρχοντα. Δεδομένης της αξίας και της πολυτέλειας της σαρκοφάγου, κατασκευάστηκε για ένα άτομο με πολύ υψηλό αξίωμα, ίσως για βασιλέα των Σόλων. Η σαρκοφάγος χρονολογήθηκε στο β' μισό του 4^{ου} π.Χ. αι. Έτσι, εάν αυτή ανήκει σε βασιλέα, θα πρέπει να αναζητήσουμε έναν από τους βασιλείς εκείνης της εποχής. Η ταυτότητα του δημιουργού της παραμένει άγνωστη.

Έχουν τα ανάγλυφα κάποια σχέση με τον ιδιοκτήτη του τάφου ή απλώς δοξάζουν τη νίκη στη μάχη γενικά; Ο διπλασιασμός των ίδιων θεμάτων σε μια σαρκοφάγο που αναφέρεται στην ιστορία του ιδιοκτήτη. Ο ιδιοκτήτης του τάφου παραμένει αβέβαιος. Τα χαρακτηριστικά του έργου το τοποθετούν στην εποχή του Αλεξάνδρου. Η προσωπικότητα από τους Σόλους, της οποίας η σορός τοποθετήθηκε σε ένα τόσο πολυτελές φέρετρο, δεν μπορεί παρά να ήταν βασιλιάς των Σόλων. Αν αυτό συνέβη κατά το τελευταίο τρίτο του 4^{ου} π.Χ. αι., θα πρέπει να ανήκει στον Πασικράτη, τον βασιλιά των Σόλων, ο οποίος το 331, ήταν χορηγός στους επινίκιους αγώνες στη Φοινίκη. Ο γιος του Νικοκλής, τοποθετήθηκε ως τριήραρχος, το 327 π.Χ. Μετά τη Μάχη της Ισσοῦ (333 π.Χ.), ο Πασικράτης ενώθηκε με τις δυνάμεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου, έστειλε πλοία ή τα στρατεύματά του και πήρε μέρος στους επινίκιους αγώνες το 331 π.Χ. Το 321 π.Χ., συντάχθηκε με τον συνασπισμό του

¹⁰⁶² Βλ. Winckelmann 2010, σ. 146

¹⁰⁶³ Βλ. Mavrojannis, 2014, σ. 63, Fig. 8

Πτολεμαίου Α' κατά του Περδίκκα. Δεν είναι γνωστό πότε ακριβώς πέθανε ο Πασικράτης. Η σαρκοφάγος θα μπορούσε να παραγγέλθηκε κατά τη διάρκεια της ζωής του. Η σαρκοφάγος θα μπορούσε ακόμα να ανήκει σε νεότερα μέλη της βασιλικής οικογένειας, όπως ο Εύνοστος Β', ο μεταγενέστερος βασιλιάς των Σόλων Στασικράτης ή τον Στασία. Δεν είναι δυνατόν να είμαστε βέβαιοι για τον ιδιοκτήτη, αν και ο Πασικράτης θα μπορούσε να ανταποκρίνεται σε αυτό το προφίλ. Ήταν βασιλιάς των Σόλων την περίοδο που σκαλίστηκε η σαρκοφάγος και είχε συμμετάσχει στους Περσικούς πολέμους στο πλάϊ του Αλεξάνδρου. Έτσι η εικόνα μιας Αμαζονομαχίας θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως αναφορά στις πράξεις του.

Παρά ότι στην εικονογράφηση διακρίνονται στοιχεία, χαρακτηριστικά μιας μεταγενέστερης εποχής, ίσως του πρώτου μισού του 3^{ου} π.Χ. αι., ωστόσο φαίνεται πιο πιθανό η σαρκοφάγος να ανήκει στο β' μισό του 4^{ου} π.Χ. Αν κατασκευάστηκε στο τέλος του 4^{ου} π.Χ. αιώνα ή στις αρχές του 3^{ου}. θα μπορούσε βέβαια να ανήκε στον τελευταίο βασιλιά των Σόλων, Εύνοστο Β'. Ένας ακόμη υποψήφιος είναι και ο Στασάνωρ, ο σύντροφος του Αλεξάνδρου κατά την εκστρατεία του στην Ανατολή, ο οποίος, εν συνέχεια (το 328 π.Χ.) έγινε σατράπης της Αριανής και της Δραγγιανής, της Βακτρίας και της Σογδιανής. Γνωρίζουμε για τη θητεία του μέχρι το 316, όταν ο Αντίγονος τον επιβεβαιώνει ως σατράπη της Βακτρίας, αλλά αγνοούμε την κατάληξή του.¹⁰⁶⁴ Ωστόσο, ο πιθανότερος κάτοχος της σαρκοφάγου παραμένει ο Πασικράτης.

B. Τα Αθωρικά κιονόκρανα του Βουνιού

Στην αρχαία αιγυπτιακή θεολογία, θεϊκές δυνάμεις δημιούργησαν τα ορυκτά. Η θεά Άθωρ ήταν υπεύθυνη για τη διασφάλιση της γονιμότητας των ορυχείων και για την προστασία και την ενθάρρυνση της αναζήτησης, του εμπορίου και της ναυσιπλοΐας. Η ανακάλυψη στην Κύπρο, περισσότερων από εκατό εικόνων της Άθωρ σε διάφορα αντικείμενα όπως μενταγιόν, αγγεία, σφραγίδες, φυλαχτά κ.λπ. αποδεικνύουν την έλευση της λατρείας της θεάς στο νησί. Τα αντικείμενα αυτά κατασκευάζονταν από εντόπιους τεχνίτες με την παραγωγή τους να κυμαίνεται από τον 6^ο μέχρι τον 5^ο αιώνα π.Χ. Οι ανακαλύψεις της Έγκωμης αποκαλύπτουν ότι από τον 13^ο αιώνα π.Χ. η εικόνα της Αιγύπτιας θεάς ταυτιζόταν προφανώς με αυτήν της «Μεγάλης Θεάς» που μοιραζόταν μαζί της τα καθήκοντα του φύλακα των μεταλλείων. Ωστόσο, δεν μαρτυρείται ούτε ένα ομοίωμα της Άθωρ στο νησί από το τέλος της Υστεροκυπριακής ΙΙΙ έως την Κυπρο- Γεωμετρική ΙΙΙ με Κυπρο -Αρχαϊκή Ι περίοδο.

¹⁰⁶⁴ Βλ. Hermary ' βλ. Plattner. σ.182

Στην Εποχή του Σιδήρου υπήρξε αναβίωση των λατρευτικών παραδόσεων που συνδέονται με τη βιομηχανία του χαλκού, που κληρονομήθηκαν από την Ύστερη Εποχή του Χαλκού, όταν οι μεταλλευτικές και μεταλλουργικές δραστηριότητες τέθηκαν υπό θεϊκή προστασία. Την Εποχή του Σιδήρου η μορφή της Άθωρ επανήλθε στο νησί, πλέον εμφανιζόταν σε Αθωρικά κιονόκρανα. Τα κιονόκρανα αυτά φαίνεται ότι εκφράζουν τη λατρεία της προστάτιδας θεάς των μεταλλευτικών δραστηριοτήτων. Τα περισσότερα από αυτά έχουν ανακαλυφθεί σε τοποθεσίες που συνδέονται στενά με τη μεταλλουργία ή το εμπόριο χαλκού, όπως στα ιερά της Αφροδίτης στην Ταμασσό και της Αστάρτης στο Κίτιον-Καθάρι και Κίτιον – Μπαμπούλα. Εντοπίστηκαν ακόμα στα ανάκτορα του Βουνιού, της Αμαθούντας και του Ιδαίου.

Στο *Ανάκτορο στο Βουνί* οι ανασκαφές απέδωσαν δύο κιονόκρανα που έφεραν την όψη της θεάς και ένα θραύσμα από φτερωτό δίσκο. Στο ανάκτορο της Αμαθούντας επίσης βρέθηκαν Αθωρικά κιονόκρανα του ίδιου τύπου. Το γεγονός ότι ένα κιονόκρανο του ίδιου τύπου βρέθηκε στον Ναό στην Ακρόπολη της Αμαθούντας δείχνει ξεκάθαρα ότι αυτή η θεότητα ταυτίστηκε σωστά με την εντόπια Αφροδίτη. Το μεγάλο κιονόκρανο της Άθωρ στην Αμαθούντα είναι του ίδιου τύπου με το κιονόκρανο του Βουνιού και τα δύο χρονολογούνται περίπου το 480 π.Χ. Η μορφή της Κύπριας Αθώρ, που αποτελεί συγχώνευση της «Μεγάλης Κύπριας Θεάς» με την αιγυπτιακή θεότητα, είναι συνδεδεμένη με τη βασιλική δυναστεία της Αμαθούντας. Η θεά ήταν συνδεδεμένη με την προστασία της παραγωγής των μετάλλων, ιδιαίτερα του χαλκού.¹⁰⁶⁵ Τα Αθωρικά κιονόκρανα στο Βουνί μαρτυρούν τη στενή σχέση του ανακτόρου με την παραγωγή χαλκού που λάμβανε χώρα στα γειτονικά μεταλλεία. Η παρουσία της μορφής της θεάς Άθωρ εκεί δεν είναι τυχαία αλλά συνδέεται με την προστασία που παρείχε η θεά στην πόλη με τα πιο μεγάλα μεταλλεία χαλκού στο νησί. Η θεά δεν συνδέεται κατά ανάγκη με τους Πέρσες ή με τους Φοίνικες καθώς λατρεύτηκε και από τον εντόπιο πληθυσμό ως θεά της προστασίας του χαλκού και του εμπορίου.

¹⁰⁶⁵ Βλ. Hermary 2013, σσ. 95-97 · Βλ. Papantoniou 2022, σσ. 192-198